

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حنیب کتابتون

فتح الهداية

پنقوش

هداية

اول ڄل ٺاڙهه به آسانه معياري پنقو
هدايي يوه جامع شرحه

به دغه نمبر رابطو ٿيو ٿوري ڇوڪر 9370834674

مولوي حبيب الرحمن مدني

فاضل وفاق المدارس العربيه

صداقت

حنفی کفایت دینی کتب خانہ بسم اللہ الرحمن الرحیم شافعی

کفایت اللہ ابن صدیق

وائس لیپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبلی، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ابن صدیق
+923052488551
+923247442395

easypaisa
بلائیگٹاٹ

مالکی

حنبلی

وَاللّٰهُ يَهْدِي مَنْ يَّشَاءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيْمٍ [القرآن]

فتح الهداية

پښتو شرح

هدايه

د اول ځل لپاره په آسانه معياري پښتو
د هدايي يوه جامع شرحه

ژباړه او ترتيب:

مولوی حبيب الرحمن مدني

فاضل وفاق المدارس العربيه

بسم الله الرحمن الرحيم

د کتاب ټول حقوق په خپرندوی اړه لري!

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم	: فتح الهدایه پښتو شرح هدایه
ژباړه او ترتیب	: مولوي حبيب الرحمن مدني
تصحیح کوونکی	: مولوي جمالدين
خپرندوی	: صداقت کتب خانه / کندهار
کمپوز / ډیزاین	: صداقت د کتاب چاپولو اداره
د چاپ کال	: ۱۳۹۵ ل. / ۱۴۳۷ هـ. ق. / ۲۰۱۶ م.
چاپ شمېر	: ۱۰۰۰ ټوکه

د تر لاسه کولو ځای:

صداقت کتب خانه

کندهار - افغانستان

تلیفون: ۰۷۰۰۳۰۵۴۰۷

ایمېل: sadaqat.books@gmail.com

فهریس

۱	د علماؤ تقریظونه او د ژباړن خبري
۲	د ژباړن د تشریح طريقه او مأخذونه
۴	رموز او اشارې
۵	مقدمه
۵	د فقهې حقيقت
۵	د فقه مبادي
۶	د فقهې لغوي تعريف
۶	د فقهې اصطلاحي تعريف
۶	د فقهې د اصطلاحي تعريف پوره تشریح
۶	د فقهې موضوع
۶	د فقهې غرض و غايت
۶	د فقهې مأخذ
۷	د فقهې حکم
۷	د هدايې د مصنف لند ژوند ليک
۸	صاحب د هدايې يو ستر محدث او حافظ الحديث وو
۸	د هدايې د مصنف طبقه
۹	د هدايې د ليکلو وجه
۹	د هدايې د ليکلو زمانه
۹	د هدايې د بابونو او فصلونو شمېر
۱۰	د هدايې شروع او حواشي
۱۱	د هدايې مقبوليت، ارزښت او عظمت
۱۱	هدايه يو ډول معجزه ده
۱۲	هدايه د دعاغې تمرين (ورزش) او د ذهن د پياوړتيا لپاره يوه کاميابه نسخه ده
۱۲	د هدايې په اړه يو نظر
۱۲	د هدايې د حديثونو په اړه يو ضروري نظر
۱۳	په هدايه کي د هدايې د مصنف عادتونه او طريقې

۱۵.....	د هدايې د مصنف مسامحات
۱۶.....	د امامانو د لټوژونده ليک په اړه يوه مهمه نقشه
۱۶.....	د علم فقه ملون او باني
۱۷.....	د حنفي فقهې ځانگړتياوي
۱۸.....	د حنفي فقهې د تدوين طريقه
۱۸.....	په حنفي مذهب کې د غلطې امکانات پيښې کم دي
۱۸.....	د امام صاحب د استنباط کړی سوو مسئلو شمېر
۱۸.....	حنفیت د درې سره وو امامانو د مجموعې نوم دی
۱۹.....	د حنفي فقهې سند
۲۰.....	مُتَلَفَات

کتاب الظهارات

۳۰.....	د اوداسه فرائض، د غسل او مسح معنی او د مخ اندازه
۳۲.....	د څنگولو او بجلکو حکم او په دې باره کې د فقهائو اقوال
۳۴.....	د سر د مسح (مسح) اندازه او په دې باره کې د فقهائو اقوال
۳۵.....	د اودس ستونه..... اول سنت
۳۷.....	دويم سنت..... بسم الله سنت ده او که مستحب
۳۸.....	دريم سنت (مسواک وهل)
۴۰.....	مسواک بايد څرنگه وي او څه ډول بايد وهل سي
۴۰.....	د خلوړم او دريم سنت (مضمضه او استنشاق)
۴۱.....	د خولې او پزي د پرېولو طريقه
۴۲.....	پنځم سنت (د غوړونو مسح کول)
۴۲.....	د غوړونو د مسح کولو طريقه
۴۳.....	شپږم سنت (د پريږي خلولول)
۴۴.....	اووم سنت (د گوتو خلولول)
۴۵.....	اتم سنت (تثلیث یعنې درې واره پرېولل)
۴۶.....	د اوداسه مستحبات (په اوداسه او تیځم کې د نیت حکم، او د فقهائو قولونه)
۴۸.....	د ټوله سر د مسح کولو حکم او د سر په مسح کې د عدم تثلیث بیان
۴۹.....	په اوداسه کې د ترتیب حیثیت (اوله راسته طرف څخه د اودس شروع کولو حکم)
۵۱.....	فَصْلٌ فِي نَوَاقِضِ الْوُضُوءِ
۵۱.....	د اوداسه د نواقضو بیان
۵۷.....	په متفرقه (بېلابېلو) ځایونو کې د قې په اړه د صاحبینو اختلاف

- د قي قسمونه او احكام (او په دې سره داودس د ماتېدلو په اړه اختلاف) ۵۸
- د وینو د قي حکم (او په دې اړه اختلاف) ۵۹
- د وینو د قي نور تفصیل ۶۰
- څه ډول خوب اودس ماتوي (داودس د نواقضو دویم قسم) ۶۱
- په بې هوښۍ (بیراني) او لېونتوب سره داودس ماتېدلو حکم ۶۳
- د اغما په تعريف کي مختلفه قولونه ۶۳
- په قهقهه خندا سره داودس ماتېدلو حکم (او په دې باره کي د قهقاؤ قولونه او دليلونه) ۶۴
- له مقعد، ذکر، فرج څخه د چينجي اوباد د وتلو حکم ۶۵
- له ټناکي او دانې څخه د وینو او ژړو اوبو را وتلو مختلفه صورتونه او د هغوی حکمونه ۶۶
- فصل في الغسل ۶۸
- د غسل فرضونه ۶۸
- د غسل سنت طریقه ۷۰
- په غسل کي د بنجي د کوڅۍ (کوسۍ) د خلاصولو حکم (او د پيري د پرېولو حکم) ۷۱
- د غسل واجبونکي اسباب ۷۲
- التقاء دختانينو غسل واجبوي که نه؟ ۷۵
- د حیض او نفاس حکم ۷۶
- د مسنون (سنت) غسل ځايونه ۷۷
- د مذي او ودي تعريف او حکم ۷۹
- بَابُ الْمَاءِ الَّذِي يَجُوزُ بِهِ الْوُضُوءُ وَمَا لَا يَجُوزُ بِهِ ۸۱
- په کومو اوبو سره طهارت (پاکي) حاصلول صحيح دی؟ ۸۱
- د درختو او مېوو په رس (را ایستل سوو اوبو) سره داودس حکم ۸۲
- په هغو اوبو سره داودس حکم چي یو شی په گله سوی وي ۸۴
- د هغه اوبو حکم چي د یو شی په گلهون سره یې یو وصف بدل سوی وي ۸۴
- په هغه اوبو سره داودس حکم چي یو شی پکښي پوخ سوی وي ۸۷
- په ولاړو (غیر جاري) اوبو کي نجاست لوېدل؟ او په داسي اوبو سره داودس حکم ۸۸
- په روانو اوبو کي د نجاست لوېدل (او په هغو سره داودس حکم) ۹۰
- د ماء جاري تعريف ۹۱
- د ماء کثیر تعريف، د لوی تالاب (حوض) اندازه، او له هغه څخه داودس حکم ۹۱
- داوسنی زمانې په اعتبار سره د غټ حوض اندازه ۹۴
- غوماشي، مچیان، غالبوزي، لرم او داسي نور بې ویني شيان په اوبو کي لوېدل ۹۵
- د ماهي، چونگنبي، چنگاښ او داسي نورو په مرگ سره اوبه مردار پري، که نه؟ ۹۷
- په ماء مستعمل (مستعملو اوبو) سره د طهارت حاصلولو حکم ۹۹

- د ماء مستعمل په تعريف کي تر ټولو راجع قول ۱۰۳
- د ماء مستعمل تعريف او سبب (او اوبه څه وخت مستعملي ګرځي) ۱۰۳
- جنب سړی چي په شاه (يا تالاب) کي د سولاغې را کښلو لپاره غوټه ووهي نو څه حکم دی؟ ۱۰۵
- په دباغت سره پوست (خرمن) پاکيږي، که نه؟ او له پوست څخه مسکه (مصلی) جوړول ۱۰۶
- د مرداري ورېښته او هلوکي پاک دي، که نه؟ (په دې باره کي د فقهاؤ قولونه او دليلونه) ۱۱۰

- فَضْلٌ فِي الْبُئْرِ ۱۱۱
- د شاه احکام، په ماء قليل (لږ اوبو) کي نجاست لوېدل ۱۱۱
- که په شاه کي داوبښ، بزې (او پسه) يوه يادوې پچي يا خوشايي او داسي نور ولوېږي نو څه حکم دی؟ ۱۱۲
- په شاه کي د کوټري او مرغی د فضلي (ګندګي) لوېدلو حکم ۱۱۴
- په شاه کي د ماکول اللحم او غير ماکول اللحم څاروي د متيازو حکم ۱۱۵
- هغه کوم حيوانان دي چي د هغو په مرګ به له شاه څخه شل يا دېرش سولاغې را کښل کيږي؟ ۱۱۸
- داوبو د را کښلو لپاره کومه سولاغه معتبره ده؟ ۱۱۹
- هغه کوم حيوانان دي چي د هغو په مرګ به له شاه څخه څلوېښت يا پنځوس سولاغې را کښل کيږي؟ ۱۱۹
- په شاه کي د انسان يا د سپي د مړه کېدلو حکم ۱۲۱
- په شاه کي د حيوان د پړېدلو حکم ۱۲۱
- د جاري او چينه داري شاه د پاکولو حکم ۱۲۱
- که شاه ته د حيوان ور لوېدلو وخت معلوم نه وو، نو څه حکم دی؟ ۱۲۳

- فَضْلٌ فِي الْأَسَارِ وَ غَيْرِهَا ۱۲۶
- د حيوان دخولې (عرق) حکم ۱۲۷
- د مسلمان، کافر او د ماکول اللحم حيوانانو د پښخوردې حکم ۱۲۷
- د سپي د پښخوردې حکم (او سپي چي په کوم لوبښي کي خوراک کړی وي د هغه د پاکولو طريقه) ۱۲۸
- د درندګانو د پښخوردې حکم ۱۲۹
- د پيشي د پښخوردې حکم (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه) ۱۳۰
- پيشي که تر موږک خوړلو وروسته سمدستي په اوبو کي خوله ووهل نو څه حکم دی؟ ۱۳۲
- د چرګي د پښخوردې حکم ۱۳۳
- د خزندلو او په کور کي د عامو او سېلونکو حيوانانو د پښخوردې حکم ۱۳۴
- د خره او غاټري د پښخوردې حکم ۱۳۵
- له شکمنو اوبو څخه ماسوا که نوري اوبه نه وي نو داودس حکم ۱۳۷
- په نيټيز تمر سره داودس او غسل حکم (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه) ۱۳۸
- د نيټيز تعريف (او اختلاف په مينځ کي د امام صاحب او صاحبنو عيُهمُ الله) ۱۴۱

- بَابُ التَّيْمِ ۱۴۲
- د تيمم لغوي او اصطلاحي تعريف ۴۲۱

۱۴۲	د تيمم د جائزوالي شرطونه
۱۴۲	(د) باب د تيمم (په بيان کي) دی
۱۴۴	د مريض لپاره د تيمم حکم
۱۴۵	د جنب لپاره د تيمم حکم
۱۴۶	د تيمم صحيح طريقه
۱۴۶	په تيمم کي د استيعاب حکم
۱۴۷	په تيمم کي حدث، جنابت، حيض او نفاس ټوله برابر دي
۱۴۸	پر کومو شيانو تيمم جائز دی (د فقهاؤ قولونه)
۱۵۰	د تيمم د جائز کېدلو لپاره گرز (گړد) ضروري دی، که نه؟
۱۵۱	په تيمم کي دنيت حکم
۱۵۲	د طهارت يا اياحة الصلوة
۱۵۳	که عيسايي (نصراني) تيمم يا اودس وکړي بيا اسلام راوړي نو څه حکم دی
۱۵۵	که مسلمان تيمم وکړي بيا (العياذ بالله) مرتد سي او بيا مسلمان سي نو څه حکم دی؟
۱۵۶	د تيمم دنواقضويان
۱۵۷	د تيمم لپاره يا که خاوره ضروري ده
۱۵۷	که داوبو پيدا کېدلو اميد وي نو څه حکم دی؟
۱۵۹	په يوه تيمم سره د ډېرو لمونځونو حکم
۱۵۹	داختر او د جنازې د لمانځه لپاره د تيمم حکم
۱۶۱	که امام يا مقتدی داختر په لمانځه کي بې اودسه سي نو د تيمم حکم
۱۶۲	د جمعې لپاره د تيمم حکم
۱۶۳	که له مسافر څخه اوبه هيري سي او په تيمم لمونځ وکړي نو څه حکم دی؟
۱۶۵	په صحراء (دښت) کي د لمانځه د جائزوالي او د غالب هومان بيان
۱۶۶	د غلوة اندازه څومره ده؟
۱۶۶	د شرعي او انگرېزي ميل اندازه
۱۶۶	که اوبه خرڅېدلې نو د تيمم د جواز حکم
۱۶۸	بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ
۱۶۹	پر موزو د مسح کولو شرعي حيثيت
۱۷۰	د بې اودسه (محدث) لپاره پر موزو مسح کول جائز دي
۱۷۱	د مقیم او مسافر لپاره د مسح موده
۱۷۲	مسح به له کوم وخت څخه شروع کېږي؟
۱۷۳	د مسح سنت طريقه
۱۷۵	د موزې د څيږي والي په صورت کي د مسح حکم
۱۷۶	د خرق قلیل او کثیر اندازه

۱۷۷	دجنب لپاره مسح جائز نه ده
۱۷۸	د مسحي نواقض
۱۸۰	که مقيم مسافر سويامسافر مقيم سونو د مسحي د مودې حکم
۱۸۱	مسافر که مقيم سونو څه حکم دی؟
۱۸۱	پر جرموقينو د مسحي حکم
۱۸۳	پر جراپو او ماسی د مسح کولو شرعي اعتبار
۱۸۴	پر لنگوټه، خولی، چادري (بوغره) او دسکلو مسح جائز نه ده
۱۸۵	پر پټی (پلستر) د مسحي حکم
۱۸۷	<u>بَابُ الْحَيْضِ وَالْإِسْتِحْضَةِ</u>
۱۸۷	د حیض لغوي او اصطلاحي معنی
۱۸۷	د حیض شرط
۱۸۷	د حیض کمه موده او زیات موده (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)
۱۸۸	د حیض اکثره موده
۱۸۹	د حیض د بېلابېلو رنگونو بیان
۱۹۱	د حیض په حالت کي د لمانځه او روژې حکم
۱۹۲	د جنب او حائضې ښځي لپاره مسجد ته د داخلېدل جائز نه دي
۱۹۴	د حائضې او جنب لپاره د قرآن شریف د تلاوت حکم (او دیوه آیت د تلاوت کولو د جواز مسئله)
۱۹۵	د ناپاک انسان لپاره د قرآن د مسه کولو حکم
۱۹۶	که تر لسو ورځو مخکي حیض ختم سونو تر غسل مخکي د جماع حکم
۱۹۷	که تر عادت مخکي یا وروسته حیض ختم سونو د جماع حکم
۱۹۸	د طهر متخلل حکم
۱۹۹	د طهر کمه موده
۲۰۰	د استحاضې دورینو حکم
۲۰۱	له لسو ورځو څخه د زیات حیض راتللو حکم
۲۰۳	<u>فَصْلٌ أَيْ هَذَا فَضْلٌ فِي بَيَانِ أَحْكَامِ الْإِسْتِحْضَةِ</u>
۲۰۳	د مستحاضه ښځه، سلسل بول والا، هغه چي پزه یې همپه وړني کوي او داسي نورو لپاره داودس حکم
۰۵۲	د مستحاضې ښځي، سلسل بول والا او داسي نورو اودس دوخت په وتلو سره باطلیري که نه؟
۲۰۷	د معذوره سري دیو څو نورو مسئلو وضاحت
۲۰۹	<u>فَصْلٌ فِي النِّفَاسِ</u>
۲۰۹	د نفاس تعریف
۲۱۰	د نابشپړ (نامکمل) بچي د زېږېدلو حکم
۲۱۱	د نفاس کمه موده

۲۱۲	په نفاس کي تر خلوېښتو ورځو زياته وینه راتلل
۲۱۲	دغبرگوليانو حکم (دفقهائو قولونه)
۲۱۴	<u>بَابُ الْأَنْجَاسِ وَتَطْهِيرِهَا</u>
۲۱۴	دبدن، جامو او لمونځ کوونکي د پاکوالي حکم
۲۱۵	نجاست په کومو شيانو سره ليري کول صحيح دي؟
۲۱۷	په مړلو سره د نجاست دليري کولو تفصيل
۲۱۸	لوند نجاست به څرنگه پاکيږي؟
۲۱۹	که موزه په متيازو ولړل سي نو څرنگه به پاکيږي؟
۲۲۰	مرداره جامه (کپړه) به څرنگه پاکيږي؟
۲۰۲	دمني وو د پاکولو کولو طريقه
۲۲۲	له هينداري يا توري څخه د نجاست ليري کولو طريقه
۲۲۲	مخکه به څرنگه له نجاست څخه پاکيږي؟
۲۲۳	نجاست غليظه او نجاست خفيفه (او په نجاست غليظه کي معاف مقدار)
۲۲۵	ددرهم قسمونه
۲۲۶	دنجاست خفيفه معاف مقدار
۲۲۷	که پر کالو خوشايبې يا خرشینه ولگيږي نو په هغه کالو کي دلماتڅه حکم
۲۳۱	دآس او د (مأکول اللحم يعني د) هغو حيواناتو د متيازو حکم چي غوښي يې خوړل کيږي
۲۳۲	دآس غوښه حلاله ده که مرداره؟
۲۳۲	د مأکول اللحم مرغانو د گندگۍ (فضله) حکم
۲۳۳	دماهي دورينو او دخره او غاټري د لاهو حکم
۲۳۴	پر جامو د متيازو د څاشکو د لگېدلو حکم
۲۳۵	د مرثي نجاست او غير مرثي نجاست د طهارت حکم او طريقه
۲۳۶	د غير مرثي نجاست د طهارت حکم او طريقه
۲۳۷	<u>فَصْلٌ فِي الْإِسْتِجَاءِ</u>
۲۳۷	د استجاء احکام، د استجاء شرعي حيثيت او طريقه
۲۳۹	تر لوټو (او ډبرو) وروسته داوبو استعمال مستحب دي، که سنت؟
۲۴۰	څه وخت او به استعمالول ضروري دي؟
۲۴۱	په هلوکو او خوشايوو سره د استجاء حکم
۲۴۳	<u>كِتَابُ الصَّلَاةِ</u>
۲۴۳	د صلاة لغوي معنی
۲۴۳	د صلاة اصطلاحی معنی

۲۴۳	دلمانځه دوجوب سبب
۲۴۳	دلمانځه فرضيت
۲۴۳	دلمانځه ارکان
۲۴۳	دلمانځه احکام
۲۴۴	<u>بَابُ الْمَوَاقِيتِ</u>
۲۴۴	د پنځو لمونځونو وختونه د سهار دلمانځه لومړی او آخري وخت
۲۴۶	د ماښام دلمانځه لومړی او آخري وخت
۲۴۸	د فيء الزوال يعني د اصلي سايې د پېژندگلوی طريقه
۲۴۸	د مازيگر دلمانځه لومړی او آخري وخت
۲۴۹	د ماښام دلمانځه لومړی او آخري وخت
۲۵۰	د شفق ابيض او شفق احمر تفصيل
۲۵۱	د ماخوستن دلمانځه لومړی او آخري وخت
۲۵۲	د وټرو لومړی او آخري وخت
۲۵۳	مستحب وختونه د سهار، ماښام او مازيگر مستحب وختونه
۲۵۵	د ماښام مستحب وخت
۲۵۵	د ماخوستن مستحب وخت
۲۵۶	د اثمار الهدايه تحقيق
۲۵۷	د وټرو مستحب وخت
۲۵۷	د ورځي په ورځ د پنځو لمونځونو مستحب وختونه
۲۵۹	<u>فَضْلٌ فِي الْأَوْقَاتِ الَّتِي تُكْرَهُ فِيهَا الصَّلَاةُ</u>
۲۵۹	مکروه وختونه
۲۶۱	په مکروه وختونو کې د جنازې دلمانځه او د دغه ورځي د مازيگر دلمانځه حکم
۲۶۲	د سهار او مازيگر تر لمونځونو وروسته د نفلو حکم
۲۶۴	تر صبح صادق (رون گهيځ) وروسته تر دوو رکعتونو زيات نفل کول
۲۶۴	د ماښام تر فرضو مخکې د نفلو حکم
۲۶۵	<u>بَابُ الْأَذَانِ</u>
۲۶۵	د اذان لغوي معنی
۲۶۵	د اذان اصطلاحي معنی
۲۶۵	د اذان د مشروعيت واقع
۲۶۶	د اذان شرعي حیثيت او طريقه
۲۶۷	په اذان کې د ترجيع بيان

٢٦٨	د سهار په لمانځه کې د "اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ" د زیاتولو حکم
٢٦٩	داقامت بیان
٢٧٠	په اذان کې د ترسیل او په اقامت کې د حذر حکم
٢٧٠	په اذان او اقامت کې و قبلي ته دمخامخ والي حکم
٢٧١	په غوږ کې د گوتو نیولو حکم
٢٧٢	د تشویب تعریف او حکم
٢٧٤	داذان او اقامت په مینځ کې د کښېستلو حکم (او په دې باره کې د فقهاؤ قولونه)
٢٧٦	د قضا سوو لمونځونو لپاره داذان او اقامت حکم
٢٧٧	د زیاتو قضا سوو لمونځونو لپاره داذان او اقامت حکم او طریقه
٢٧٨	داذان او اقامت لپاره د اودس حکم
٢٧٩	بغیر له اوداسه اقامت مکروه دی
٢٧٩	د جنابت په حالت کې داذان او اقامت حکم
٢٨١	د ښځې داذان حکم
٢٨١	تروخت مخکې داذان حکم (او په دې باره کې د فقهاؤ قولونه)
٢٨٣	د مسافر لپاره داذان او اقامت حکم
٢٨٥	بَابُ شُرُوطِ الصَّلَاةِ الَّتِي تَتَقَدَّمُهَا
٢٨٥	د لمونځ کونکي لپاره د نجاستونو د پاکولو حکم
٢٨٦	د نارینه عورت، زنگون په عورت کې داخل دی که نه؟ (د فقهاؤ قولونه)
٢٨٧	د آزادې ښځې عورت
٢٨٨	په لمانځه کې د ښځې دعورت ښکاره کېدلو حکم
٢٩٠	د ورېښتیانو، ورون او پنډۍ د خلورمې یا دریمې حصې ښکاره کېدلو حکم
٢٩١	د مینځې عورت
٢٩٢	که د نجاست لیرې کولو لپاره شی نه وو نو څه حکم دی؟
٢٩٤	دلخواه په حالت کې د لمونځ کولو حکم
٢٩٥	په لمانځه کې د نیت حیثیت او د نیت ځای او طریقه
٢٩٨	په لمانځه کې مخ پر قبله درېدل
٢٩٨	د بیرې په حالت کې مخ پر قبله درېدل
٢٩٩	چې کله قبله شکمه سي نو د اجتهاد حکم
٢٩٩	که تر لمانځه وروسته معلومه سي چې قبله پر دې طرف نه وه، نو څه حکم دی؟
٣٠٠	که د لمانځه په دوران کې معلومه سي چې قبله بلې خوا ته ده نو څه حکم دی؟
٣٠١	که د امام او مقتدیانو په تحریر کې اختلاف راغلی نو څه حکم دی؟

۳۰۲.....	بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ
۳۰۲.....	دلمانځه فرضونه
۳۰۴.....	دلمانځه د فرضونو دليلونه
۳۰۴.....	دلمانځه واجبات
۳۰۵.....	دلمانځه د شروع کولو طريقه، او تکبير تحریمه شرط ده، که نه؟ (د فقهاؤ قولونه)
۳۰۷.....	د تکبير سره لاسونه پورته کول او د دې صحيح وخت
۳۰۸.....	لاسونه به تر اوبو او که د غوږو تر نرمۍ پورې پورته کيږي؟ (د فقهاؤ قولونه)
۳۱۰.....	بنځه به تر کومه ځايه لاسونه پورته کوي؟
۳۱۰.....	د الله اکبر پر ځای د الله تعالی نور اسماء حسنی ويل
۳۱۲.....	په فارسي ژبه د قرائت کولو حکم (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)
۳۱۵.....	په "اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِي" سره دلمانځه د شروع کولو حکم
۳۱۶.....	په لمانځه کي د لاس نيولو طريقه (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)
۳۱۸.....	په ثناء کي به څه ويل کيږي؟ (د فقهاؤ قولونه)
۳۱۹.....	تر قرائت مخکي د اَعُوْذُ بِاللّٰهِ ويلو بيان
۳۲۱.....	د بِسْمِ اللّٰهِ ويلو بيان
۳۲۱.....	په اَعُوْذُ بِاللّٰهِ او بِسْمِ اللّٰهِ او آمين کي د سر او جهر بحث
۳۲۳.....	د اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ سره د سورت يوځای کولو حکم (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)
۳۲۵.....	دامام او مقتدي لپاره د آمين ويلو حکم (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)
۳۲۶.....	آمين به څرنگه ويل کيږي؟
۳۲۷.....	د رکوع په وخت کي تکبير ويل
۳۲۸.....	د رکوع طريقه او تسبيح
۳۲۹.....	په قومه کي به امام او مقتدي څه وايي؟ (د فقهاؤ قولونه)
۳۳۲.....	دارکانو د تعديل بيان (او د قومي، سجدې، جلسې حکم، او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه او دليلونه)
۳۳۴.....	د سجدې طريقه
۳۳۵.....	پر پزه او تندي د سجدې کولو يا پر يوه د اکتفاء کولو حکم (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)
۳۳۷.....	دلنگوتې پر ول (پېچ) او پر زياته جامه د سجدې کولو حکم
۳۳۸.....	په سجده کي دواړه مټان (ليڅي) پراخه ساتل
۳۳۹.....	په سجده کي نس له وړنو څخه ليري ساتل
۳۳۹.....	په سجده کي د پښې گوتي د قبلې و طرف ته کول
۳۳۹.....	د سجدې تسبيح
۳۴۱.....	د ښځي لپاره د سجدې طريقه
۳۴۱.....	د دوو سجدو په مينځ کي د ناستي (جلسې) بيان

۳۴۲	څه وجه ده چې په هر رکعت کې رکوع یوه ده او سجده یوه دي؟!
۳۴۲	له دویمې سجده څخه دراپورته کېدلو صحیح طریقہ
۳۴۴	د دویم رکعت طریقہ
۳۴۴	د رفع یدین حکم (د فقهاؤ قولونه او دلیلونه)
۳۴۵	د دویمې ناستې او آخري ناستې طریقہ
۳۴۶	د حضرت عبدالله ابن مسعود <small>رضی اللہ عنہ</small> تشهد (التحيات)
۳۴۹	په اوله ناسته کې د تشهد حکم
۳۴۹	د آخري دوو رکعتونو د قرائت بیان
۳۵۰	د آخري ناستې (قعدة اخيره) بیان
۳۵۱	په لمانځه کې د تشهد او درود حیثیت (د فقهاؤ قولونه او دلیلونه)
۳۵۳	په آخره ناسته کې د مأثورہ (رانقل سوو) دعاگانو ویل
۳۵۴	په آخره ناسته کې کومې دعوي ممنوع دي؟
۳۵۵	راسته او چپه طرف ته سلام گرځول، او په سلام کې د نیت حکم
۳۵۶	مقتدي او یوازې لمونځ کونکي به په سلام کې د چانیت کوي؟
۳۵۷	امام به په سلام کې د چانیت کوي؟
۳۵۸	په سلام کې د "السلام" لفظ ضروري دی
۳۵۹	فَصْلٌ فِي الْقِرَاءَةِ
۳۵۹	د جهرې او سري لمونځونو بیان
۳۶۱	په جمعه، اختر او نفلي لمانځه کې د جهر حکم
۳۶۲	د جهرې لمانځه په قضاء راگرځولو کې د جهر حکم
۳۶۳	په لمانځه کې د سورت فاتحې یا قرائت هېرېدلو بیان
۳۶۵	په آخري رکعتونو کې د سورت د قضاء راوړلو طریقہ او حکم
۳۶۶	د جهر او سر (اخفاء) تعریف
۳۶۷	د قرائت هغه اندازه چې لمونځ په صحیح کيږي (د فقهاؤ قولونه او دلیلونه)
۳۶۸	په سفر کې د لمانځه د قرائت حکم
۳۶۹	د اقامت په حال کې د سهار په لمانځه کې د قرائت اندازه
۳۷۰	د ماښام په لمانځه کې د قرائت اندازه
۳۷۱	د ماښام، ماښام او ماخوستن په لمونځونو کې د قرائت اندازه
۳۷۱	طوال مفصل، اوساط مفصل او قصار مفصل څه ته وايي؟
۳۷۲	د سهار اول رکعت د دویم رکعت په نسبت اوږدول
۳۷۲	له سهار څخه ماسوا په نورو لمونځونو کې اول رکعت د دویم رکعت په نسبت اوږدول
۳۷۴	د قرائت لپاره د یو ځانگړي سورت معلومولو حکم

- ۳۷۴ د قرائت خلف الامام (يعني امام تر شاد قرائت کولو) شرعي حيثيت
- ۳۷۶ امام د قرائت او خطبو په وخت کي دمقتدي لپاره څه حکم دی؟
- ۳۷۸ بَابُ الْإِمَامَةِ
- ۳۷۸ د جماعت شرعي حيثيت
- ۳۷۹ امامت د منصب زيات حقداره څوک دی؟
- ۳۸۰ که په علم کي ټوله خلگ برابر وه نو څوک حقداره دی؟
- ۳۸۱ که په علم او قرائت کي ټوله برابر وه نو څوک حقداره دی؟
- ۳۸۱ که په علم، قرائت، او تقوی کي ټوله برابر وه نو څوک حقداره دی؟
- ۳۸۲ د کومو خلگو امامت مکروه دی؟
- ۳۸۳ امام لپاره د کومو خبرو خيال ساتل پکار دي؟
- ۳۸۴ د ښځو د جماعت حکم
- ۳۸۵ که مقتدی یو وي نو څه حکم دی؟
- ۳۸۶ که مقتدیان دوه وي نو څه حکم دی؟
- ۳۸۷ دنارینه لپاره د ښځو او کوچنیانو د اقتداء حکم
- ۳۸۹ د صفونو د ترتیب بیان
- ۳۹۰ د ښځو د محاذات مسئله
- ۳۹۱ فايده
- ۳۹۱ که امام د محاذي ښځي امامت نیت نه و کړي نو څه حکم دی؟
- ۳۹۳ د محاذات د شرطونو بیان
- ۳۹۴ د ښځي لپاره د جماعت په لمانځه کي د شرکت (گډون) حکم
- ۳۹۴ د سپین سرو ښځو لپاره په جماعت کي د گډون حکم (او د فقهانو قولونه)
- ۳۹۶ د پاکي ښځي لپاره د مستحاضې ښځي د اقتداء حکم
- ۳۹۶ د قاري لپاره په امي (نالوستي) پسي اود پټ سري لپاره په لڅ سري پسي د اقتداء حکم
- ۳۹۷ آیا اودس والا په تیمم والا پسي لمونځ کولای سي؟
- ۳۹۷ پر موزو د مسح کونکي او د پښو د پرېولونکي حکم
- ۳۹۸ دولاړ لپاره په ناست پسي د اقتداء حکم
- ۳۹۹ په اشاره سره د لمونځ کونکي د اقتداء حکم
- ۳۹۹ درکوع او سجده کونکي لپاره د اشاره کونکي د اقتداء حکم
- ۴۰۰ د فرض کونکي لپاره په نقل کونکي پسي د اقتداء حکم
- ۴۰۰ که دامام او مقتدي فرض سره جلاوي نو په دې صورت کي د اقتداء حکم
- ۴۰۱ د نقل کونکي لپاره په فرض کونکي پسي د اقتداء حکم
- ۴۰۱ که تر اقتداء وروسته معلومه سي چي امام بې اودسه دی نو څه حکم دی؟

- د قاريانو او اميانو لپاره دامي داقتداء حکم ۴۰۲
- دامي وجه تسميه ۴۰۳
- د قاري او امي لپاره د جلا جلا لمونځ کولو حکم ۴۰۴
- که امام په آخري دوو رکعتونو کي امي مخته کړي نو څه حکم دی؟ ۴۰۴
- بَابُ الْحَدَّثِ فِي الصَّلَاةِ** ۴۰۶
- که په لمانځه کي امام بې اودسه سي نو څه حکم دی؟ ۴۰۶
- که منفرد سړی په لمانځه کي بې اودسه سي نو څه حکم دی؟ ۴۰۸
- د گومان کونکي سړي د لمانځه حکم؟ ۴۰۸
- د گومان کونکي امام د لمانځه حکم ۴۰۹
- د لمانځه په دوران کي د بې هوښه کېدلو يا له پوتوب حکم ۴۱۱
- له قرائت څخه د عاجزه کېدلو حکم (او د فقهاؤ قولونه) ۴۱۱
- که تر تشهد وروسته انسان بې اودسه سي نو لمونځ به څرنگه پوره کوي؟ ۴۱۳
- تر تشهد وروسته قصداً اودس ماتول ۴۱۳
- که تيمم کونکي په لمانځه کي اوبه وويني نو څه حکم دی؟ ۴۱۳
- مسائل اثناعشریه (يعني هغه دولس مسئلې چي تر تشهد وروسته د بې اودسه کېدلو په باره کي دي) ۴۱۴
- که امام د لمانځه په دوران کي بې اودسه سي نو څه حکم دی؟ ۴۱۷
- که مسبوق خليفه جوړ سي نو لمونځ به څنگه پوره کوي؟ ۴۱۸
- که امام تر تشهد وروسته لمونځ فاسد کړي نو د مسبوق د لمانځه حکم ۴۱۹
- که د لمانځه په يو رکعت کي انسان بې اودسه سي نو هغه رکعت به راڅرځول کيږي، که نه؟ ۴۲۱
- د لمانځه په اړکانو کي د ترتيب هېرېدلو حکم (او د دې د بېلا بېلو صورتونو بيان) ۴۲۲
- که د امام شاته صرف يو مقتدی وي او امام بې اودسه سي نو څه حکم دی؟ ۴۲۳
- بَابُ مَا يُفْسِدُ الصَّلَاةَ وَمَا يُكْرِهُ فِيهَا** ۴۲۵
- په لمانځه کي په خبرو سره د لمانځه د باطلېدلو حکم ۴۲۵
- په لمانځه کي د اسوېلو کولو، ژړلو او د غم څرگندولو حکم ۴۲۷
- په لمانځه کي د عذر په وجه يابې له عذره د توخي، اتروشي کولو حکم ۴۲۹
- په لمانځه کي د نوبري (اتروشي) د جواب ورکولو حکم ۴۲۹
- له خپل امام څخه ماسوا بل چا ته د لقمې (فتحي) ورکولو حکم ۴۳۰
- خپل امام ته د لقمې (فتحي) ورکولو حکم ۴۳۱
- بغير له ضرورته امام ته فتحه ورکول ۴۳۲
- په لمانځه کي د يو سړي د سوال جواب په "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" سره ورکول ۴۳۳
- په لمانځه کي کلمه، ثناء، يا يو آيت د بل سړي د خبرولو لپاره وبل ۴۳۴
- د لمانځه په دوران کي بل لمونځ شروع کول ۴۳۵

۴۳۵	دلمانځه په دوران کي همدغه لمونځ له سره شروع کول
۴۳۶	په لمانځه کي له قرآن شریف څخه ثلاث کول
۴۳۷	که په لمانځه کي یو خط ته کتل او په پوهېدل
۴۳۸	دلمونځ گزار مخته دښځي تېرېدل
۴۴۰	په صحرا (میدان) کي دلمونځ کونکي لپاره ستره درول
۴۴۱	دسترې درولو ادبونه
۴۴۱	دامام ستره دمقتديانو لپاره کافي کېدل
۴۴۲	ستره په مخکه کي ښخول کیږي
۴۴۲	که ستره نه وه نوڅه حکم دی؟
۴۴۳	<u>فَضْلُ أَيْ هَذَا فَضْلٌ فِي بَيَانِ الْمُقْبِلِ</u>
۴۴۳	په لمانځه کي په جامو (کپړو) او بدن سره بازی او عبث کار کول
۴۴۴	په لمانځه کي شگي ليري کول
۴۴۴	په لمانځه کي په گوټو ټکان کول او پر تشه (ډډه) لاس ایښول
۴۴۵	په لمانځه کي شاوخوا، چپه او راسته طرف ته کتل
۴۴۶	په لمانځه کي دسپي په ډول کنېستل
۴۴۷	په لمانځه کي دسلام جواب ورکول
۴۴۷	په لمانځه کي چارزانو کنېستل او ورېښتيان تړل
۴۴۸	په لمانځه کي کالي (جامې) را ټولول او سډل کول مکروه دي
۴۴۹	په لمانځه کي قصد یا په هېره سره خوراک کول
۴۴۹	په محراب کي دامام ددرېدلو پېلا پېل صورتونه
۴۵۰	دسړي دشا (ملا) و طرف ته لمونځ کول
۴۵۱	په لمانځه کي مخ ته قرآن مجید یا توره ایښول
۴۵۱	پر داسي فرش لمونځ کول چي عکس (فوټو) پکښي وي
۴۵۲	که دلمونځ گزاره چپه یا راسته یا لورې طرف ته عکس (فوټو) وونوڅه حکم دی؟
۴۵۳	دهغه عکس (فوټو) حکم چي سر ځني ليري سوی وي
۴۵۳	که تصویر پر بالښت یا بستره وونوڅه حکم دی؟
۴۵۴	په عکس داره کالو کي لمونځ کول
۴۵۵	دلمانځه په دوران کي دمار، لړم او دداسي نورو مضرو شيانو وژل
۴۵۶	په لمانځه کي په لاس سره آیتونه او تسبیحات شمېرل
۴۵۸	<u>فَضْلٌ</u>
۴۵۸	په بیت الخلاء (تټی) کي مخ او شا د قبلې و طرف ته کول
۴۵۹	دمسجد پر بام وطي، متیازي او غایطه مواد کول

۴۵۹	که مسجد په کور کې وي نو څه حکم دی؟
۴۶۰	د مسجد دروازه بندول
۴۶۰	په مسجد کې نقش ونگار (محلکاري) کول
۴۶۲	<u>بَابُ صَلَاةِ الْوُثْرِ</u>
۴۶۲	د وټرو د لمانځه شرعي حیثیت
۴۶۲	د وټرو درې رکعتونه به په یوه سلام سره کیږي
۴۶۵	دعائي قنوت به کله ویل کیږي؟ تر رکوع مخکې که وروسته (د فقهاؤ قولونه)
۴۶۶	قنوت به ټوله کاله ویل کیږي (او د امام شافعي مسلک)
۴۶۷	د وټرو په هر رکعت کې به سورت فاتحه او بل سورت ویل کیږي
۴۶۷	د دعائي قنوت ویلو طریقه
۴۶۸	آیا دعائي قنوت به په نورو لمونځونو کې ویل کیږي؟
۴۶۸	که امام د سهار په لمانځه کې دعائي قنوت وربله نو مقتدی به څه کوي؟
۴۷۱	<u>بَابُ التَّوَاتُلِ</u>
۴۷۱	د ورځې او شپې د مؤکده او غیر مؤکده سنتونو درکعتونو شمېر
۴۷۴	د ورځې او شپې د نفلي لمونځونو درکعتونو د مقدار بیان
۴۷۵	د ورځې او شپې د نفلي لمونځونو د افضله مقدار بیان
۴۷۷	<u>فَضْلُ فِي الْقِرَاءَةِ</u>
۴۷۷	د فرضي لمانځه په رکعتونو کې د قرائت تفصیل (او د فقهاؤ قولونه)
۴۷۹	د فرضي لمانځه په آخري دوو رکعتونو کې د قرائت حکم
۴۷۹	په نفلي لمونځونو کې د قرائت حکم
۴۸۰	که تر شروع کولو وروسته نفل فاسد کړی سي نو څه حکم دی؟
۴۸۱	په څلور رکعتیز نفلو کې د آخري دوو رکعتونو د فاسدولو بېلابېل صورتونه
۴۸۳	د څلور رکعتیز نفلي لمانځه په ټولو رکعتونو کې د قرائت پرېښوولو بېلابېل صورتونه
۴۸۶	د څلور رکعتیز نفلي لمانځه په اولو دوو یا آخري دوو رکعتونو کې د قرائت پرېښوولو حکم
۴۸۶	د څلور رکعتیز نفلي لمانځه په زیاتو رکعتونو کې د قرائت پرېښوولو بېلابېل صورتونه
۴۸۸	فقط په یوه رکعت کې د قرائت کولو حکم (د فقهاؤ قولونه)
۴۸۹	بې له عذرې نفلي لمونځ په ناستي کول
۴۹۰	د ولاړې په حالت کې نفل شروع کول او بیا کېښستل
۴۹۱	پر سپرلي د نفل کولو حکم (او د فقهاؤ قولونه)
۴۹۳	د نفل په دوران کې له سپرلي څخه راشوه کېدل

۴۹۵	فَضْلٌ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ
۴۹۶	د تراویحو شرعي حیثیت او درکعتونو شمېر
۴۹۷	د تراویحو د جماعت شرعي حیثیت
۴۹۸	تر څلورو رکعتونو وروسته دناستي حکم
۴۹۹	تر لسو رکعتونو وروسته دناستي حیثیت
۴۹۹	د تراویحو صحیح وخت او دو ترو د جماعت بیان
۴۹۹	د تراویحو په شلور رکعتونو کې به څومره اندازه قرائت کېږي؟
۵۰۰	د روژې له میاشتي څخه علاوه دو ترو د جماعت حکم
۵۰۱	بَابُ إِذْرَاكِ الْفَرِيضَةِ
۵۰۱	د لماتځه په دوران کې د جماعت د درېدلو حکم
۵۰۳	تر دریو رکعتونو وروسته د جماعت د درېدلو حکم
۵۰۴	د سهار د لماتځه په دویم رکعت کې د جماعت د درېدلو حکم
۵۰۵	تر اذان وروسته له مسجد څخه د وتلو حکم
۵۰۶	که تر اذان وروسته یې لمونځ کړی وي نو څه حکم دی؟
۵۰۷	د سهار د لماتځه په وخت کې د سهار د ستو حکم
۵۰۸	د ماښین څلور رکعت سنت قضاء کېدل
۵۰۹	له تراویحو څخه ماسو انور سنت او نوافل په کور کې کول غوره دي
۵۰۹	که د سهار سنت قضاء سي نو څه وخت به یې قضاء راوړل کېږي؟
۵۱۱	که چا د ماښین د لماتځه صرف یو رکعت ونیوی نو څه حکم دی؟
۵۱۲	که څوک مسجد ته په داسې وخت کې ورسېدی چې لمونځ سوی وو نو څه حکم دی؟
۵۱۳	چا چې امام په رکوع کې نه ونیوی نو د هغه څه حکم دی؟
۵۱۴	چا چې تر امام مخکې رکوع وکړه نو د هغه څه حکم دی؟
۵۱۵	د قضاء سوي لماتځه د قضاء راوړلو وخت
۵۱۵	بَابُ قَضَاءِ الْفَوَائِتِ
۵۱۵	د قضاء سوي لماتځه د قضاء راوړلو وخت
۵۱۶	په قضاء کې د ترتیب - باقظونکو شیانو حکم
۵۱۶	که د وخت د تنگوالي سره قضاء سوی لمونځ مخکې کړی سي نو څه حکم دی؟
۵۱۶	په قضاء سوو لمونځونو کې د ترتیب حکم
۵۱۷	که تر شپږو لمونځونو زیات لمونځونه قضاء سي نو د راډر څولو صحیح طریقه
۵۱۹	که په قضاء راوړلو سره قضاء سوي لمونځونه تر شپږو کم سي نو څه حکم دی؟
۵۲۰	د قضائي لماتځه د یادانست باوجود وختي لمونځ کول
۵۲۲	د مازيگر لمونځ د موقوف نسلد په توګه فاسدېدل (او دې مطلب)
۵۲۳	

له وترو څخه بغير د سهار د لمانځه حکم	۵۲۴
بَابُ سُجُودِ السَّهْوِ	۵۲۶
د سجده سهوي د وجوب وخت او د اداء کولو طريقه	۵۲۶
هغه سببونه چي د هغو په وجه سجده سهو واجبيږي	۵۲۸
د سنت په پرېښوولو سره د سجده سهوي حکم (او د سنت صحيح مطلب)	۵۳۰
د واجب په پرېښوولو سره د سجده سهوي حکم	۵۳۰
په جهري لمانځه کي سري قرائت کول يا په سري کي جهري قرائت کول	۵۳۱
د امام په سهوي (هيري) سره پر مقتدي او امام دواړو سجده سهو لازمېدل	۵۳۳
د مقتدي په هيري سره سجده سهو لازمېدل	۵۳۴
که اوله ناسته (قعدة اولي) هېره سي نو څه حکم دی؟	۵۳۴
که په څلور رکعتيز لمانځه کي پنځم رکعت ته ولاړ سي نو څه حکم دی؟	۵۳۵
که د پنځم رکعت لپاره سجده هم وسي نو څه حکم دی؟	۵۳۶
د شپږم رکعت د يو ځای کولو حکم	۵۳۷
په آخره ناسته کي د تشهد ويلو او بيا د پنځم رکعت لپاره د ولاړ بدللو حکم	۵۳۸
تر پنځم رکعت وروسته شپږم رکعت کول	۵۳۹
د شپږم رکعت په آخر کي د سجده سهو حکم	۵۴۰
د نقلي لمانځه په اولو دوو رکعتونو کي سهو کېدل	۵۴۲
که د امام د سجده سهوي په وخت کي يو مقتدي راسي نو څه حکم دی؟	۵۴۳
که تر سلام وروسته څوک سجده سهو نه وکړي نو څه حکم دی؟	۵۴۵
د لمانځه په رکعتونو کي د اول وار لپاره د ډشک کونکي سري حکم	۵۴۶
هر وخت او په وار وار د ډشک کونکي سري حکم	۵۴۶
د داسي مريض حکم چي پر ولاړه قدرت نه لري	۵۴۹
بَابُ صَلَاةِ الْمَرِيضِ	۵۴۹
د داسي مريض حکم چي پر ولاړه قدرت نه لري	۵۴۹
د مريض لپاره د رکوع او سجده طريقه	۵۵۰
د هغه مريض لپاره د لمانځه طريقه چي له ناستي څخه عاجزه وي	۵۵۱
په پروتي سره پر ډډه (ارخ) د لمونځ کولو حکم	۵۵۱
د هغه مريض حکم چي په سر هم اشاره نه سي کولای	۵۵۲
د هغه مريض حکم چي ولاړه کولای سي لېکن رکوع او سجده نه سي کولای	۵۵۴
د لمانځه په مينځ کي د ناروغه کېدلو حکم	۵۵۴
د لمانځه په مينځ کي دروغېدلو حکم (د فقهاؤ قولونه)	۵۵۵
د لمانځه په مينځ کي پر رکوع او سجده د قدرت پيدا کولو حکم	۵۵۶

- ۵۵۶ که په نفلي لمناڅه کې دستر یا په وجه پریو شي تکیه وکړي نو څه حکم دی؟
- ۵۵۷ په نفلي لمناڅه کې دې له عذره کېنستلو حکم
- ۵۵۸ په کېنستی (پېړۍ) کې بې له عذره په ناستي سره د لمونځ کولو حکم (د قهقړ قولونه)
- ۵۵۹ د بې هوښۍ په سبب د ډېرو قضا سوو لمونځونو حکم
- ۵۶۲ بَابُ سُجُودِ التَّلَاوَةِ
- ۵۶۲ په قرآن مجید کې ټوله څومره سجده دي او په کومو کومو سورتونو کې دي؟
- ۵۶۴ سجده ثلاث پر چا واجب ده؟
- ۵۶۴ د امام او مقتدي لپاره د سجده د آیت د لوستلو پیل پیل صورتونه او د هغو حکمونه
- ۵۶۵ که لمونځ گزاره له خارجي (دبانديني) سړي څخه د سجده آیت واورې نو څه حکم دی؟
- ۵۶۸ که په ذکر سوي صورت کې سجده وکړي نو څه حکم دی؟
- ۵۶۹ د خارجي (دبانديني) سړي لپاره د سجده آیت اورېدل او بیا په لمناڅه کې شرکت کول
- ۵۷۰ د لمناڅه سجده تلاوت له لمناڅه څخه دباندي اداء کول
- ۵۷۰ که یو آیت له لمناڅه څخه دباندي هم تلاوت کړي او په لمناڅه کې هم نو څه حکم دی؟
- ۵۷۱ که یو آیت له لمناڅه څخه دباندي تلاوت کړي او سجده وکړي او په لمناڅه کې بیا هغه آیت ...
- ۵۷۲ که په یوه مجلس کې د سجده آیت څو ځله وویل سي نو څه حکم دی؟
- ۵۷۴ که په سامع او تالي کې د یوه مجلس بدل سي نو څه حکم دی؟
- ۵۷۵ د سجده تلاوت طریقه
- ۵۷۶ د تلاوت په دوران کې د سجده د آیت پرېښوولو حکم
- ۵۷۷ د سفر شرعي مسافه (فاصله)
- ۵۷۷ بَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِ
- ۵۷۷ د سفر شرعي مسافه (فاصله)
- ۵۷۸ د فرسخ او شرعي وانگریزي میل په اعتبار سره د سفر موده
- ۵۷۹ د شرعي میل، انگریزي میل، میتر او کیلو میتر اندازه د لاس او گز په اعتبار سره
- ۵۷۹ د منځنۍ درجې مزل (تگ) معتبر دی
- ۵۸۰ داوبو تگ د مځکې له تگ څخه مختلف دی
- ۵۸۰ د قصر شرعي حیثیت
- ۵۸۰ د قصر نه کولو حکم
- ۵۸۲ د قصر شروع کولو ځای
- ۵۸۲ د سفر انتها (پای)
- ۵۸۳ که اراده وکړي چې نن به له ښار څخه ځم لېکن تر دوو کالو پورې پاته وي نو قصر به کوي
- ۵۸۵ په دار الحرب کې د اسلامي لښکر لپاره د قصر حکم
- ۵۸۶ په دارالاسلام کې د اسلامي لښکر د اقامت حکم
- ۵۸۷

۵۸۸	د مسافر لپاره د مقيم د اقتداء حکم
۵۸۹	د مسافر لپاره د قضاء سوي لمانځه د اقتداء حکم
۵۹۰	د مسافر لپاره د مقيم د امامت حکم
۵۹۱	د مسافر امام لپاره دا وړل مستحب دي: "خپل لمونځونه پوره کړئ زه مسافر یم"
۵۹۱	په وطن اصلي کي د اقامت نيت ضروري نه دی
۵۹۲	د وطن اقامت د باطلېدلو بيان
۵۹۳	په دوو ښارونو کي د اقامت نيت کول
۵۹۴	د سفر او حضر په قضاء سوو لمونځونو کي قصر او اکمال
۵۹۴	په قصر کي به نېک او گنهگار ه سړی دواړه برابر وي، که نه؟ (د فقهائو قولونه)
۵۹۶	<u>بَابُ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ</u>
۵۹۷	د جمعي د لمانځه د صحيح کېدلو شرطونه
۶۰۰	په مني کي د جمعي حکم
۶۰۱	د جمعي لپاره د باچا شرط کېدل (شرطيت)
۶۰۲	د جمعي لپاره د دوخت شرط کېدل (شرطيت)
۶۰۳	د جمعي لپاره د خطبې شرط کېدل (شرطيت)
۶۰۴	د خطبې ادبونه
۶۰۴	په خطبه کي صرف پر ذکر اکتفاء کول جائز دي، که نه؟ (د فقهائو قولونه)
۶۰۶	د جمعي لپاره د جماعت شرط کېدل (شرطيت)
۶۰۷	د جمعي په لمانځه کي فقط د ښځو او کوچنيانو پاته کېدل
۶۰۹	پر کومو خلکو جمعه فرض نه ده؟
۶۰۹	معنوره خلک که د جمعي لمونځ وکړي نو څه حکم دی؟
۶۱۰	کوم خلک د جمعي امامت کولای سي؟
۶۱۱	بې له عذره د جمعي په ورځ د ماښين لمونځ د جمعي تر لمانځه مخکي کول
۶۱۲	د پورتنۍ مسئلې څه نور وضاحت
۶۱۴	د معنوره خلکو لپاره د جمعي په ورځ د ماښين د لمانځه طريقه
۶۱۵	د جمعي د لمانځه د مسبوق حکم
۶۱۵	که د جمعي په ورځ امام په تشهد (التحيات) کي ونيسي نو د جمعي لمونځ يې صحيح دی، که نه؟
۶۱۷	د خطبې اوړېدلو ادبونه
۶۱۸	خر شول او رانيول به پر اول اذان ختميري، که پر دويم؟
۶۲۰	<u>بَابُ الْعِيْدَيْنِ</u>
۶۲۲	داختر تر لمانځه مخکي سنت عملونه
۶۲۳	د رسايبې (صدقة فطر) ورکولو وخت

۶۲۴	داختر تر لمانځه مخکې او وروسته نفل کول
۶۲۵	داختر د لمانځه وخت
۶۲۵	داختر د لمانځه طريقه
۶۲۸	داختر په تکبيرونو کې د لاسونو د پورته کولو حکم
۶۲۹	تر لمانځه وروسته د دوو خطبو حکم
۶۲۹	داختر د لمانځه د قضاء راولو حکم
۶۳۰	داختر د مياشتې د پتېدلو مسئله
۶۳۰	د لوی اختر د ورځې مستحبات
۶۳۱	د عيدگاه په لاره کې د تکبير ويلو حکم
۶۳۱	د يوه عنبر په وجه د لوی اختر د لمانځه د قضاء کېدلو حکم
۶۳۲	د عرفات د خلکو سره د مشابهت حکم
۶۳۳	<u>فَصْلٌ فِي تَكْبِيرَاتِ التَّشْرِيعِ</u>
۶۳۳	د تشریق د تکبيرونو شرعي حيثيت
۶۳۴	د تشریق د تکبيرونو د ويلو وخت
۶۳۷	<u>بَابُ صَلَاةِ الْكُسُوفِ</u>
۶۳۷	د کسوف د لمانځه (صلاة کسوف) طريقه
۶۳۹	په صلاة کسوف کې د قرائت تفصيل
۶۴۰	تر صلاة کسوف وروسته د دعاء داوړدولو حکم
۶۴۱	د صلاة کسوف د امامت حقداره څوک دی؟
۶۴۱	د خسوف يعنې د سپوږمۍ د ترنځې په وخت کې د جماعت حکم

د سترو علماؤ تقريظونه

- ① خطيب العصر شيخ الدعوة مولانا محمد لعل مكي صاحب
- ② جامع المحقولات والمنقولات شيخ مولوي نصرالله صاحب
- ③ شيخ الحديث والتفسير مولوي عبد البصير صاحب

التقريظ الأول لخطيب العصر شيخ الدعوة معدن الأخلاق الحسنة المرضية مولانا محمد لعل مكي متع الله المسلمين بدوام بقاءه

باسمہ تعالیٰ

هدايه د فقهې مشهوره، اساسي او بنيادي كتاب دی چي له اته پېړيو څخه د حنفي مسلک يو مستحکم او عظيم بنياد گڼل کيږي، دا هغه ستر کتاب دی چي له دې څخه بغير د اسلامي مدارسو نصاب نا بشپړ دی. د ډېر ارزښت او عظمت په خاطر علماؤ په هر دور کي د هدايې بېلابېلي شروحي ليکلي دي چي له هغو څخه زياتره په عربي ژبه دي، او د علمي انحطاط په دې دور کي په هغو پوهېدل ډير ستونزمن دي، نو ځکه په نورو ژبو کي هم د هغې زياتي شروحي ليکل سوي دي.

له دې لړۍ څخه يوه غوره شرحه فتح الهدايه ده چي په ډېر نښايسته او عام فهمه انداز سره گران مرثب مولوي حبيب الرحمن مدني تياره کړې ده.

ما که څه هم بالاستيعاب د دې مطالعه نه وکړای سوه، خو بيا هم د مختلفو ځايونو په کتلو را ته معلومه سوه چي مرثب په ډېر زيار او تحقيق سره ژباړه او تشرېح کړې ده. بالخصوص مشکل او مغلق ځايونه يې په ډېر غوره اسلوب سره حل کړي دي، زما په فکر دا شرحه فقط د طالبانو لپاره نه بلکي د مدرسينو لپاره به هم انشاء الله مفيده وي، گران مرثب ماشاء الله د ښه استعداد او د تحريري صلاحيتونو حامل دی. الله تعالی دي د هغه دا

مولانا محمد لعل مكي
مفتي الله عينو من والديه
دارج التتميل جاسقه ام القريه
مکتبه السکر سکه

خلعت قبول کړي، او د داسي نورو علمي خدماتو توفيق دي ورکړي. (آمين)

شيخ محمد لعل مكي عفى الله عنه

الصورة الأصلية لتقريظ خطيب العصر مولانا محمد لعل مكي

باسمہ تعالیٰ

هدایه دفعه مشهوره اساسی او بنیادی کتاب دی چې له اته قرونو
 څخه د حقې مذهب یو مستحکم او عظیم بنیاد کفل کيږي، دا هغه
 عظیم کتاب ګڼي له دې څخه بهیر د اسلامي مدارسونو نصاب نامکمل دی
 ده براهیت او عظمت په خاطر علماؤ په هره زمانه کې د هدایې مختلفه
 شروحې لیکلې دي چې له هغو څخه زیاتره په عربي ژبه دي، او د علمي ازخراط
 په دور کې په هغو پوهیدل ډیر مشکل دی، نو ځکه په نور و ژبو کې هم
 د هغې زیاتې شروحې لیکل سوې دي. له دې سلسلې څخه یوه بهترینه
 سره گمران مرتب مولوی حبیب الرحمن مدني تیاره کړې ده.
 ماکه څه هم د دې بالا استعاب مطالعه نه وکړه، خو بیا هم د مختلفو ځایونو
 په کتلو رانه معلومه شوه چې مرتب په ډیر تحقیق او ګوښتنه سره
 شرحه او تشریح کړې ده، بالخصوص مشکل او مغلق ځایونه یې
 په ډیر بهترین اسلوب سره حل کړي دي.
 زما په فکر دا شرحه فقط د طالبانو لپاره نه بلکې د مدرسینو لپاره به هم
 انشاء الله مفیده وي، گمران مرتب مابینا الله د ښه استعداد او د
 تحریرې صلاحیتونو حامل دی، الله تعالی د دې دهغه د احوال قبول کړي
 او د داسې نورو علمي خدماتو توفیق دی ورکړي

مستافان
 فارغ التحصیلین
 مسکنه السکره

محمد لعل مکی مخفیه

التقريف الثاني لجامع المعقولات والمنقولات العالم المحقق والخبر المذوق رئيس العلماء مولوي نصر الله صاحب دامت حياته العالية

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله وكفى وسلاماً على عباده الذين سطفتي أما بعد:

فقد سرحت النظر في هذا الكتاب المستطاب المسمى بفتح الهداية شرح الهداية، فوجدته مفيداً من غير
وجزٍ مخلٍ ولا بسطٍ مُملٍ وسط من غير افراطٍ وتفريطٍ، نافعاً لتدريس الهداية.
أسئل الله أن يتقبل جهدي مؤلفه الفاضل الذكي حبيب الرحمن المدني، أدام الله فضله، وأن يجعله نافعاً مقبولاً
وسبباً لنجاته.

العبد المفتقر نصر الله القندهاري

الصورة الأصلية

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله وكفى وسلاماً على عباده الذين سطفتي
أما بعد:

فقد سرحت النظر في هذا الكتاب المستطاب
المسمى بفتح الهداية شرح الهداية، فوجدته
مفيداً من غير وجزٍ مخلٍ ولا بسطٍ مُملٍ وسط
من غير افراطٍ وتفريطٍ، نافعاً لتدريس
الهداية.

أسئل الله أن يتقبل جهدي مؤلفه الفاضل
الذكي حبيب الرحمن المدني، وأن يجعله نافعاً
مقبولاً وسبباً لنجاته.

العبد المفتقر

نصر الله القندهاري

التعريف الثالث للعلامة الفهامة برهان الحق والشریعة شیخ الحديث والتفسير

مولوى عبد البصير مع الله المسلمين بطول بقائه

بمنه وكرمه تعالى بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى نشر العلم فى الدنيا واختار به الرسل والأنبياء وورث لهم العلماء والأتقياء ووفق لهم لما يحتاج إليه الأذكياء والأغنياء ويأتى إليهم الأمراء والأغنياء والفقراء والصلاة والسلام على سيد الرسل والأنبياء نبينا وحبينا وشفيعنا فى العقبي وعلى آله وأصحابه الذين هم نجوم الهداية والإقتداء، أما بعد:

فقد طالعت هذا الكتاب الشريف المسمى "بفتح الهداية شرح بشتو للهداية" فى مواضع شتى فوجدت أنه الحق الصريح من المذهب المذهب الصحيح وكف لا يكون الحق إنه قد نقل وترجم وأملأ العالم الكامل الفاضل الذكى أخونا فى الله رحمته الحافظ المولوى حبيب الرحمن المدنى حفظه الله من شر كل غيى وغوى، اللهم اجعل سعيه مشكوراً وعمله مقبولاً وجزاه خيراً الجزاء فى الدنيا والعقبى عني وعن سائر المسلمين، آمين.

الأحق عبد البصير

"فأثر" غفر الله له ولوالديه

خادم التران الكريم والأحاديث النبوية فى الجامعة الإسلامية علامته تأرون حسن

النسخة الأصلية

بمنه وكرمه تعالى بسم الله الرحمن الرحيم

المجد لله الذى نشر العلم فى الدنيا واختار به الرسل والأنبياء وورث لهم العلماء والأتقياء ووفق لهم لما يحتاج إليه الأذكياء والأغنياء ويأتى إليهم الأمراء والأغنياء والفقراء والعلماء والمسلمين على سيد الرسل والأنبياء نبينا وحبينا وشفيعنا فى العقبي وعلى آله وأصحابه الذين هم نجوم الهداية والإقتداء، أما بعد فقد طالعت هذا الكتاب الشريف المسمى بفتح الهداية بشتو للهداية فى مواضع شتى فوجدت أنه الحق الصريح من المذهب المذهب الصحيح وكفى لا يكون الحق إنه قد نقل وترجم وأملأ العالم الكامل الفاضل الذكى أخونا فى الله رحمته الحافظ المولوى حبيب الرحمن المدنى حفظه الله من شر كل غيى وغوى، اللهم اجعل سعيه مشكوراً وعمله مقبولاً وجزاه خيراً الجزاء فى الدنيا والعقبى عني وعن سائر المسلمين، آمين.

الأحق عبد البصير

الأحق عبد البصير رحمته غفر الله له ولوالديه

خادم التران الكريم والأحاديث النبوية فى الجامعة الإسلامية علامته تأرون حسن

١٣٣٧ هـ
١٣ = ١٣
ذو الحجة المرام

د ژباړن خبرې

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين وعلى آله وصحبه الطيبين الطاهرين، أما بعد:

په حنفي فقه کې هدايه ډېر معتبر، مشهور او جامع کتاب دی. د تصنيف له وخت څخه تر اوسه په اسلامي مدرسو کې داخل او د حنفي فقهي يو مضبوط او مستحکم دليل گڼل کېږي، په ډېر عجيب او اجتهادي شان او په ډېر ښکلي ترتيب و اختصار سره ټوله فقهي مسئلې پکښې را جمع سوي دي، چي د هري مسئلې او جزئيې لپاره نقلي او عقلي دلائل هم ذکر سوي دي، د علم او پوهي ځلانده ستوري امام العصر علامه انور شاه کشميري رحمه الله د هدايې په اړه فرمايي چي د فقهي د ضروري مسئلو، او د ښه تعبير و اختصار په حواله سره په څلور سره مذهبونو کې هدايه يو ناياب کتاب دی؛ او په بل ځای کې علامه کشميري له يو شيعه عالم څخه را نقل کړي دي چي “د مسلمانانو سره د عربي ادب د لوړي درجې کتابونه درې دي: يو قرآن، دويم صحيح البخاري، دريم هدايه”، او د دې خبرې تصديق په خپله علامه کشميري هم کړی دی. همدارنگه د نصب الرايه په مقدمه کې ذکر سوي دي چي له علامه کشميري څخه يو فاضل عالم پوښتنه وکړه چي آيا تاسو د هدايې د شرحي “فتح القدير” په خير کتاب ليکلای سي، هغوی وويل: هو!، بيا يې پوښتنه ځنې وکړه، چي د هدايې په خير کتاب ليکلای سي، هغوی وويل: هيڅکله نه!، د هدايې په خير خو موږ يو څو ليکي هم ليکلای نه سو. (مقدمه نصب الرايه ج: ۱، ص: ۱۴)

د دې خبرو وزن او قدر هغه خلک احساسولای سي چي د علامه شاه کشميري صاحب په علم و کمال، قوت حافظه او د هغه په ستر شان خبر وي. همدا وجه ده چي هدايه اته (۸) پېړۍ مخکي ليکل سوې ده، خو بيا هم پر دې طرزيو بل داسي تصنيف تر اوسه په وجود کې راغلی نه دی چي پر ځای يې ودرېږي.

د هدايې د مقبوليت عالم دا دی چي په عربي ژبه کې د دې بې شمېره شرحي ليکل سوي دي، همدارنگه په نورو ژبو کې خصوصاً په اردو ژبه کې هم د دې پر تشریح او توضیح ډېر کار سوی دی، خو له بده مرغه په پښتو ژبه کې د هدايې يو داسي شرحه نسته چي په روانه، معياري او آسانه پښتوي، چي له هغه څخه د عالمانو او طالبانو په شمول نور عام د لوست او ليک خاوندان هم پوره فايده واخلي، او په اول ځل کتنې سره يې عالمان او طالبان د هدايې د عبارت په مطلب پوه سي، که څه هم په پښتوري (سرحدي) پښتو کې پر دې څه کار سوی دی، خو موږ د سيمو د حضراتو لپاره له هغه څخه استفاده کول ډېر ستونزمن دي؛ نو د دې ضرورت په خاطر موږ د “فتح الهدايه” په نامه د پورتني صفتونو او ضرورتونو سره سم د هدايې يوه جامع شرحه وليکل، چي د هغه سره مو د حديثونو تخریج او راجع قولونه او داسي نور ضروريات هم په پوره اختصار سره ذکر کړل، هيله کوم چي په کتنې سره به يې انشاء الله هر کتونکی د هدايې پر ټولو مسائلو او عبارتونو فاتح او بريالی سي.

پر دې موقع له موضوع څخه اوږم او د يوې اړيني خبرې و طرف ته اشاره کوم هغه دا چي له بلې ژبې څخه ژباړه ډېر ستونزمن او پېچلی کار دی، يواځې هغه کس يې په ښه توگه کولای سي چي پر دواړو ژبو ښه برلاسی ولري، او په

لوستلو، خبرو او لیکنه کې یې هېڅ ستونزه نه ولري. زیات کسان ټکي په ټکي ژباړه کوي، چې اکثره ژباړل سوې جملې یې اوږدې، یا هم بې ترتیبه وي، چې بڼه بېلگه یې د ځینې لیکوالانو لخوا ژباړل سوې دیني کتابونه دي. هغوی پر دې ټینګار کوي، چې دیني کتابونه، آیتونه او حدیثونه باید ټکي په ټکي وژباړل سي؛ خو د ژباړې اصلي هدف د خلکو پوهونه او له اصلي ژبې څخه بلې ژبې ته د مفهوم لېږدونه ده. که ژباړه څومره له اصلي ژبې سره نژدې، روانه او ښکلې وي، هومره زیات لوستونکي پوهولای سي او زیات کسان ترې ګټه اخیستلای سي؛ نو ځکه موږ هم د پورتنۍ نکتو درعايت په خاطر تر ډېرو زحمتونو او خولو تویلو وروسته دا کوښښ کړی دی چې دلفظاً ترجمې پر ځای په ډېره معیاري او روانه پښتو ترجمه او تشریح رانقل کړو، چې هر لوستونکی د هر عبارت او هرې مسئلې په مطلب په آسانه پوه سي، او په حل کې یې د هېڅ ستونزې سره مخ نه سي.

د ژباړن د تشریح طریقه او ماخذونه: په اصل کې موږ دا کتاب د اړدو ژبې له دریو (۳) مشهورو شرحو څخه

ژباړلی دی: ① احسن الهدایه، ② اشرف الهدایه، ③ اشار الهدایه. په داسې ترتیب چې که په اشرف الهدایه کې به د عبارت تشریح یا ترجمه څه ستونزمنه وه، نو موږ به احسن الهدایه یا اشار الهدایه ته رجوع کوله، او تر موازنې وروسته به مو آسانه او د فایده وړ تشریح او ترجمه رانقل کوله، او د تشریح د لا آسانتیا لپاره به مو د زیاتره عبارتونو لپاره صورت د مسئلې هم ذکر کړی دی، له ترجمې او تشریح څخه علاوه چې نور کوم خدمتونه په دې شرحه کې تر سره سوي دي. هغه دادي:

① **تخریج:** د هدایې په متن کې د ټولو قولې، فعلې او تقریرې حدیثونو تخریج له صحاح سته او د حدیثو له نورو کتابونو څخه سوې ده، په دې لړ کې د حواله ورکولو لپاره د نوي تحقیقي نړۍ د اصولو سره سم د تخریج ورکولو کوښښ سوی دی.

② **راجح قولونه:** څرنګه چې په هدایه کې د څلور امامانو د اختلاف تر څنګ د حنفي علماؤ اختلاف هم ذکر سوی دی، نو ځکه مو له نامتو کتاب “القول الراجح” څخه راجح قولونه هم په پوره تفصیل سره بیان کړي دي. چې هر کتونکي ته زموږ د سترو عالمانو (امام ابو حنیفه، امام ابو یوسف، امام محمد رَحِمَهُمُ اللّٰهُ) راجح قول او مذهب هم معلوم سي، او د بل کتاب کتنې ته اړ نه سي.

او په راجح قول کې زموږ طریقه دا ده چې اول ځل مو په حاشیه کې راجح قول ته اشاره کړې ده، او دویم ځل مو بیا د تشریح په آخر یا د حاشیې په ضمن کې هم تفصیلي قول راجح ذکر کړی دی، او زیاتره ځایونه مو له مشهورو عربي کتابونو څخه د هغه په تائید کې څه عربي عبارتونه هم رانقل کړي دي.

③ **د عبارت توکیب:** په عامه توګه مو په عبارت او متن کې دا کوښښ کړی دی چې فقط د یوې مسئلې سره اړوند او د هرې ورځې د سبق په اندازه د عبارت تشریح وسي.

④ **د ژباړې توکیب:** د عبارت د هرې جملې تر څنګ محاورې ژباړه سوې ده، چې هر طالب ته یې فهم آسانه سي. او دا ورته معلومه سي چې دا ژباړه د عربي د دې جملې ده.

⑤ **اعراب:** د هدایې پر متن د اعراب لګولو کار هم په پوره غور او توجه سره سوی دی، او زموږ لپاره دا کار خلاف توقع ډېر ستونزمن ثابت سو.

⑥ د متن تصحيح: د متن د تصحيح لپاره مو له يوې څخه زياتو نسخو ته رجوع كړې ده، چې له هغو څخه يو څو نسخې دا دي: له دار الكتب العلميه بيروت څخه د شيخ ابو محروش عمرو بن محروش په تحقيق د عنايب نسخه، او له مكتبة دارالباز مكة المكرمة څخه د فتح القدير نسخه، او له عباس بن الباز مكة المكرمة څخه د نصب الراية نسخه.

⑦ د لغاتو حل او صرفي و نحوي تحقيق: تر هر عبارت وروسته چې په هغه كې كوم ستونزمن الفاظ وو، د “اللغات” په عنوان كې د هغو تفصيلي معنى هم ذكر سوې ده، او په كومو الفاظو كې چې د صرفي يا نحوي تحقيق ضرورت وو، په مختصره توگه د هغه څېړنه هم سوې ده. ښكاره دي وي چې د “اللغات” په ضمن كې د هر فعل د مصلري معنى رعايت سوي دى.

⑧ د عنوان ترتيب: هرې مسئلې ته مناسب عنوان وركول سوي دى چې په آساني سره هر كتونكي ته معلومه سي چې دا عبارت ددې مسئلې او مضمون سره تعلق لري.

⑨ اضافي تشرېح: د تشرېح او ترجمې د لا آسانتيا لپاره د ځينو مشكلو جملو او الفاظو سره په قوسينو كې نور داسې جملې او الفاظ هم ذكر سوي دي چې مطلب نور آسانه كړي، او هر څوك استفاده ځني وكړي.

⑩ د متن او شرحي توپير: د هدايې د متن او شرحي د توپير لپاره په بېل او عليحده طرز سره تر عبارت لاندي كړبڼي وهل سوي دي چې هر كتونكي ته دا معلومه سي چې دا د متن (يعني د مختصر القدوري، يا د جامع صغير او مبسوط) عبارت دى، او دا شرحي (يعني د هدايې عبارت) دى.

په پاى كې د هغو ټولو حضراتو په خدمت كې د زړه له كومې تشكر وړاندي كوم، چې ددې ستونزمن كار په ترتيب او اصلاح كې يې زما سره مرسته كړې وي، خصوصاً د صداقت خپرنديۀ ادارې چې د داسې ارزښتمنو كتابونو خپرولو ته يې ملا ترلې ده، او د ټولو چارو ذمه واري او لگښتونه يې پر خپل غاړه اخيستي دي. او له درنو لوستونكو څخه هيله كوم چې له دې شرحي څخه تر فايدي اخيستلو وروسته د اميد په ډك زړه د حقير ژباړن، او د هغه د استاذانو او مور و پلار په حق كې، او د هر هغه چا په حق كې چې په دې كار كې يې خواږي كښلې وي د خير او بخښني دعاء وكړي. همدارنگه كه په كتاب كې كومه سهوه يا خامي محسوسه كړي، نو د اصلاح په هكله دي د هغه خبر موږ يا خپرنندويه ادارې ته وركړي، چې په دويم چاپ كې يې تصحيح وسي.

ما كات من حسن فمن الله وما كات من عيب فيئ ومن الشيطان

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ. وَثُبَّ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْغَوَّابُ الرَّحِيمُ

وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ

ابو عباس حبيب الرحمن مدني

فاضل وفاق المدارس العربيه پاکستان

رموز او اشارې

څرنگه چې موږ په دې کتاب کې د متن او شرحي، قول راجع او تخریج او داسې نورو د توپیر لپاره بېلابېل رموزونه او نښې کارولي دي، نو په لنډه توګه د هغو یادونه هم دلته کوو:

- د هدایې د متن لپاره موږ دا کرښه غوره کړې ده: -----
- او د شرحي لپاره موږ دا کرښه: _____
- د تخریج لپاره موږ داسې شمېرې کارولي دي: ①②③
- د قول راجع لپاره موږ د رموز غوره کړي دي: ●
- او د "أثر" لپاره موږ د رموز غوره: *
- په تشریح کې موږ د عربي عبارت د ژباړې لپاره عام قوسین استعمال کړي دي: ()
- او د عبارت د ستونزمنو الفاظو لپاره موږ د قوسین اختیار کړي دي: ◀ ▶
- ښکاره دي وي چې په کتاب کې به تاسو ته ډېر ځایونه د شیخین، طرفین او صاحبین الفاظ مخه راسي. او تقریباً ډېر کم طالبان په دې خبر نه دي چې شیخین، طرفین او څوک دي؟ نو د خبر تیا لپاره یې موږ د تعریف ذکر کوو:
 - له شیخین څخه مراد امام ابو حنیفه او امام ابو یوسف زمت نه دي.
 - له طرفین څخه مراد امام ابو حنیفه او امام محمد زمت نه دي.
 - او له صاحبین څخه مراد امام ابو یوسف او امام محمد زمت نه دي.
- او کله چې په کتاب کې امام صاحب یا امام اعظم ذکر سي نو له هغه څخه مراد زموږ د مذهب بنسټپل سترګه ابو حنیفه زمت الله دی.
- په تخریج کې له حدیث رقم څخه مراد د "حدیث شمېره" ده. لوله "باب" یا یوازې "رف" څخه مراد د "باب شمېره" ده، یعنې مثلاً په بخاري کې د دې حدیث شمېره دومره ده. او مثلاً په دې شمېره باب کې حدیث ذکر سوی دی.

مقدمه

انساني کمالات پر دوه قسمه دي: (۱) کمال علمي، (۲) او کمال عملي، بیا د کمال علمي دوه قسمه دي: (۱) ديني علم، (۲) او دنيوي علم، او دا خبره حقيقت ده چي د کومو دنيوي او عصري علومو سره چي د دين هيڅ تعلق نه وي، هغه بالکل جهل او د نبوت په ژبه ملعون دي.

بيا چي په ديني علومو کي "علم فقه" ته کوم ارزښت حاصل دی، هغه له هيچا څخه پټ نه دی، زموږ په تعليمي نصاب کي په قرآن او په حديث د پوهولو پېل له فقهي څخه کيږي، او بيا همدا فقه د دې دواړو نتيجه او ثمره هم ده، که يو طالب يا عالم په فقه کي تکړه نه وي، نو هغه په قرآن پاک او حديث شريف کي هيڅکله کاميابي نه سي ترلاسه کولای، همدارنگه که څوک تر حديثو او قرآن ويلو وروسته علم فقه ته نه ورسېږي، او د هغه سره شوق او رغبت نه ولري، نو پېشکه هغه "اسلام" د ژوند د يو بشپړ نظام او قانون په توگه نه پېژني، او نه په دې د ځان پوهولو کوښښ کوي، بلکي د هغه سرې په خيږ پاتېږي چي صرف پوستکي وويني، او د قرآن و حديث تر مغز پوري نه ورسېږي.

د فقهي حقيقت: څرنگه چي د ځيني خلکو له سترگو څخه د فقهي حقيقت پټ دی، نو ځکه هغوی ته دا اشتباه کېدی سي چي د دين سرچينه فقط قرآن او حديث دي، اسلامي امت ته د فقهي څه ضرورت نسته، دا شبهه هغه خلکو ته کېدی سي چي هغوی فقه له قرآن و حديث څخه عليحده د شريعت محمدي يوه مستقلة سرچينه او مأخذ گڼي، لېکن دا خيال بالکل غلط او بې بنسټه دی، په اصل کي پرته له دې د فقهي بل هيڅ حقيقت نسته چي هغه تر يو خاص ضابطې لاندې د قرآن و حديث بشپړه او جامع شرحه ده، هغه له قرآن و حديث څخه عليحده نه ده، بلکي له قرآن و حديث څخه را اخيستل سوې ده، کومي خبري چي قرآن و حديث په اجمالي او مختصره توگه بيان کړي دي، هغه خبري فقهي او د فقهي امامانو په تفصيل سره د فروع او جزئياتو په توگه ښکاره کړي دي، لکه څرنگه چي د شافعي مسلک باني او لارښوونکی امام محمد بن ادریس الشافعي رحمه الله فرمايي: جيع ما تقوله الامة شرح للسنة وجيع السنة شرح للقرآن، (څومره خبري چي امامان بيانوي [خصوصاً د فقهي امامان] هغه ټوله د حديثو شرحه ده، او د حديثو ټوله ذخيره د قرآن کريم شرحه ده)، او حافظ جلال الدين سيوطي په خپل کتاب الاشباة والنظائر کي د فقهي په باره کي ليکي: إن الفقه معقول من منقول، (فقه يو عقلي علم دی کوم چي له منقول ايمني له قرآن و حديث] څخه حاصل سوی دی)، معلومه سوه چي فقه صرف د قرآن و حديث يوه جامع شرحه ده، لهذا د قرآن و حديث او د فقهي په مينځ کي د تفریق کوښښ صرف د اسلامي دښمنانو دسيسه او مکر دی.

د فقهي مبادي: د هر فن او کتاب تر وياو مخکي د هغه فن له لازمي مباحثو او د کتاب د مصنف له حالاتو څخه خبرېدل ډېر ضروري دي، څرنگه چي دا کتاب د فقهي دي، نو د دې تر شروع کولو مخکي هم د خوشياتو پېژندل ډېر مهم دي:

(۱) د فقهي تعريف، (۲) موضوع، (۳) غرض و غايت، (۴) مأخذ، (۵) حکم، (۶) د کتاب د مصنف ژوند ليک.

د فقهې لغوي تعريف: فقه له كرم او سمع دواړو بابونو څخه راځي. كله چې له سمع څخه راسي، يعني فقه يَفْقَهُ فَقَهَا نو معنى يې كيږي: العلم بالشئ (په يوشې پوهېدل)، پېژندل، او كله چې له كرم څخه راسي، يعني فقه يَفْقَهُ فَقَاهُ، نو معنى يې راځي: فقيه او عالم كېدل، هونيار كېدل.

د "فقه" لفظ په قرآن كرم كې شل (٢) ځايه استعمال سوى دى، لېكن چيږي هم ماضي او مصدر نه دي ذكر سوى. بلكې هرځاى مضارع استعمال سوى دى، او بيا صرف يو ځاى د "تفعل" له باب څخه راغلى دى، نور ټوله ځايونه د "سمع" له باب څخه استعمال سوى دى.

د فقهې اصطلاحي تعريف: العلم بالأحكام الشرعية الفرعية المكتسبة من أدلتها التفصيلية، (فقه د شريعت د فرعي احكامو هغه علم ته ويل كيږي چې د احكامو د تفصيلي دلائلو په ذريعه حاصل كړى سي).

د فقهې د اصطلاحي تعريف پوره تشرېح:

الاحكام الشرعية الفرعية: شرعي احكام پر دوه قسمه دي: (١) اصلي (٢) فرعي.

اصلي احكام: هغه احكامو ته ويل كيږي چې تعلق يې د عقيدې سره وي، يعني اعتقادي احكامو ته اصلي احكام ويل كيږي، لكه د الله عز وجل وحدانيت (يووالى)، د رسول الله ﷺ رسالت، د آخرت علم، دا ټوله احكام اعتقادي دي، چې اصلي احكام هم ورته ويل كيږي، علم فقه د دې سره تعارض او نښته نه لري، بلكه له فرعي احكامو څخه بيان كوي.

فرعي احكام: هغه احكامو ته ويل كيږي چې تعلق يې د عمل سره وي، لكه لمونځ، روژه، حج، خرڅول او رانيول، په علم فقه كې همدغه احكام بيانېږي.

أدلتها التفصيلية: د دې عبارت اصلي مطلب دا دى چې فقه هغه علم دى چې په هغه كې د احكامو تفصيلي دلائل هم معلوم كړاى سي، مثلاً يو څوك ووايي چې حج فرض دى، نو دليل به يې هم ورته معلوم وي چې دا آيت دى: **وَأَتُوا الْحَجَّ** والعبرة لله [البقرة: ١٩٦]، يا مثلاً د مسئله بيان كړي چې لمونځ او زكاة فرض دى، نو دا به هم ورته معلومه وي چې دليل يې دا آيت دى: **أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ** وار كمو امم الراكعين [البقرة: ٤٣]، لنډه دا چې د انسان د اعمالو پر هره جزئيه د حلت، حرمت، كراهت او د وجوب حكم لگولو او د هريوه دليل بيانولو ته علم فقه ويل كيږي.

د فقهې موضوع: فعل المكلف ثبوتاً أو سلباً، يعني د خاللېدلو او حرامېدلو په اعتبار سره د مكلف فعل د علم فقه موضوع ده، يعني د مكلف انسان له فعل او عمل څخه دا بحث كول چې دا فرض، يا سنت مؤكده، يا نفل دى، يا مثلاً حرام، يا مكروه تحريمي، يا مباح دى.

د فقهې غرض و غايت: الفوز بسعادة الدارين، يعني په دنيا او آخرت كې نېك بختي او كاميابي حاصلول د فقهې غرض و غايت دى، د دنيا كاميابي خو دا ده چې فقيه د خداى مخلوق ته ديني فايده رسوي، چې آخر د هغه په وجه د عزت ځاى او لوړو درجو ته ورسېږي، او د آخرت نېك بختي دا ده چې شفاعت او جنت به حاصل كړي، او د خپل پروردگار په سپېڅلي دېدار به مشرف سي.

د فقهې مأخذ: كتاب، سنت، اجماع او قياس د فقهې مأخذونه دي.

د فقهي حکم: يعنې په شريعت کي د فقهي حيشيت څه دئ؟ جواب يې دا دی چي د دين د ضروري مسئلو زده کړه فرض عين ده، او له هغه څخه ماسوا د نورو مسئلو زده کړه مستحب ده.

د هدايي د مصنف لنډ ژوند ليک

نوم او نسب: د هدايي د مصنف نوم علي دی، کنيت يې ابو الحسن دی، لقب يې برهان الدين او د پلار نوم يې ابوبکر دی، د نسب سلسله يې داسي ده: ابو الحسن علي بن ابي بکر بن عبد الجليل بن الغليل المرغيناني الفرغان الحنفي (کنف الظنون)، او نسب يې د حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه سره يو ځای کيږي.

د پيداښت ځای او نېټه: د هدايي مصنف علامه مرغيناني رحمه الله د دوشنبې په ورځ د مازيگر په وخت کي د رجب المرجب په اتمه (۸) ورځ، په سنه: ۵۱۱ هـ کي دې دنيا ته سترگي پرانيستلې، په عامه توگه ده د نوم سره مرغيناني ليکل کيږي چي له هغه څخه دا وهم کيږي چي ده د وطن اصلي او د پيداښت ځای مرغينان دی، لېکن صحيح دا ده چي مرغينان د ده د وطن اصلي او د پيداښت ځای نه دی، بلکي د مرغينان د “رشد” په نامه يو کلي (محلّه) کي ده پيداښت وسو، نو ځکه ځيني خلک تر مرغيناني وروسته رشداني هم ليکي، مرغينان د فرغانه ولسوالۍ سره مربوطه يو غټ سيمه وه چي اوس هغه په ازبکستان کي ده، لېکن په دې نامه سره اوس شهرت نه لري.

يادونه: مرغينان د ميم په فتحه سره دی، او فرغانه د فاء په فتحه سره دی.

تعليم اوبالنه: د علامه مرغيناني رحمه الله پلار ده په کم عمرۍ او ماشومتوب کي وفات سو، نو اوله تعليمي پالنه يې مورني نيکه قاضي امام بن حبيب بن علي وکړه، دا بزرگ د مرغينان د سيمي قاضي وو، او د شمس الاثمه سرخسي رحمه الله له شاگردانو څخه وو، په فقه، علم کلام او قضاء کي يې ډېر مهارت درلودی.

صاحب د هدايي د مورني نيکه تر مړني وروسته د علم فقه او علم کلام حاصلولو لپاره فرغانه ته سفر وکړی، تر هغه وروسته سمرقند، بخارا، نيشاپور، مرو، بلخ، حرمين شريفين، بغداد او همدان ته هم ولاړی.

استاذان: په فرغانه کي يې له ابو المعاني ظهير الدين بن زيار بن الياس څخه استفاده وکړه، په سمرقند کي يې له علامه نجم الدين عمر نسفي څخه علمي استفاده وکړه، علامه نسفي ډېر ستر مفتي، فقيه، محمد او مفسر وو، چي په فقه او حديث کي يې ډېر کتابونه ليکلي دي، د عقائدو پر موضوع يې هم يو مختصر کتاب ليکلی دی، چي علامه تفتازاني د هغه شرحه ليکلې ده، کوم چي د (شرح عقائد) په نامه سره مشهوره دی، په نيشاپور کي ده استاذ شيخ صفی الدين ابو البرکات عبد الله بن محمد صاعدي وو، او په مرو کي يې له محمد بن ابي بکر الخطيب، شيخ ضياء الدين محمد بن الحسين البنديجي، او شيخ ابو الفتح محمد بن عبدالرحمن مروزي څخه علم فقه او علم حديث حاصل کړی، په بلخ کي يې له قاضي سعيد بن يوسف حنفي، ابو شجاع ضياء الاسلام عمر بن محمد بسطامي څخه د حديث روايت حاصل کړی، په بخارا کي يې له برهان الاثمه الصدر الشهيد عمر بن عبد العزيز بن ماز (مؤلف محيط البرهان) څخه د علم کلام او د علم فقه تعليم حاصل کړی، همدارنگه يې له شيخ احمد بن العزيز، شيخ محمد بن عبد الرحمن بخاري، شيخ ابو عمر عثمان بن علي بيکندي او علامه ابو الرضا محمد بن محمود طرازي څخه هم استفاده وکړه.

شاگردان: په ماوراء النهر کي د فقهي د نشر کېدلو اصلي لامل علامه مرغيناني رحمه الله وو، او بې شمېره خلکو له دوی څخه استفاده وکړه، چي له هغو څخه د يو څو نومونه دا دي: (۱) شمس الاثمه محمد بن عبدالستار کردي، (۲) شيخ

جلال الدين محمد بن الحسين الاستروشني، (۳) امام عمر بن محمود بن محمد، (۴) قاضي القضاة محمد بن علي بن عثمان سمرقندي، (۵) برهان الاسلام علامه زرنوجي (مؤلف تعليم المتعلم) او داسي نور. **تصنيفونه**: د هدايي د مصنف يو شمېر مهم تصنيفونه دادي: (۱) بداية المبتدي، (۲) كفاية المنتهي، (۳) نشر المذهب، (۴) التجنيس، (۵) المزي، (۶) مختارات النوازل، (۷) منتقى الفروع، (۸) كتاب الفرائض، (۹) مناسك الحج، (۱) شرح الجامع الصغير.

علم او كمال: صاحب د هدايي په خپله زمانه كې ډېر ستر عالم وو. تاسو له دې څخه اندازه وكړئ چي هغه د هدايي په شير عظيم الشان تصنيف ليكلي دي چي په فقهي نړۍ كې يې هيڅ ساري نه ليدل كيږي، همداراز دده د علم او كمال تعريف له نورو نامتو علماؤ څخه علاوه د ده همعصره (همدوره) علماؤ هم كړي دي. او انسان ډېر كم دخپل همعصر د فضل او كمال تعريف كوي، لكه څرنگه چي علامه عبدالحی لکنوي رحمه الله ليكلي دي: و اقر له (صاحب الهداية) بالفضل والتقدم اهل عصره كالامام فخر الدين قاضي خان وصاحب المحيط، وصاحب الفتاوى الظهيرية وغيرهم (فوائد البية ص: ۱۴۱)، او د جواهر مضيه مصنف د دوی فضل او كمال داسي بيان كړی دی: كان اماماً فقيها حافظاً محدثاً مفسراً جامعاً للعلوم ضابطاً للفنون متقناً محققاً نظاراً مدققاً زاهداً ورعاً بارعاً فاضلاً ماهراً أصولياً أدبياً شاعراً لم تر العيون مثله في العلم والأدب.

د هري نبي نېټه: شيخ الاسلام علامه مرغيناني رحمه الله د سپېښې په ورځ د ذوالحجې په څوارلسم (۱۴) تاريخ په سنه: ۵۹۳ هـ كې له دې فاني نړۍ څخه كوچ وكړی، او د سمرقند په “كروين” ښار كې د علم او كمال دا ځلانده لمر د تل لپاره پټ سو.

البقيات الصالحات: صاحب د هدايي درې زامن پرېښوول: عماد الدين، نظام الدين عمر، ابو الفتح جلال الدين محمد، او درې سره د فضل و كمال خاوندان او دخپل پلار تربيه سوي ول.

صاحب د هدايي يو ستر محدث او حافظ الحديث وو

صاحب د هدايي فقط د فقهي نه بلكي د حديثو امام او حافظ هم وو. علامه ظفر احمد عثمانی رحمه الله ليكي چي: “د علامه مرغيناني رحمه الله د ستر محدث كېدلو ښكاره دليل دا دی چي دوی په خپل تصنيفونو كې خصوصاً په هدايه كې په زياته اندازه حديثونه را نقل كړي دي.

همدارنگه نامتو محدث مولانا محمد عبد الرشيد نعماني صاحب د هدايي په باره كې له اعلام الأخيار څخه د علامه محمود بن سليمان كفوي دا قول را نقل كړی دی چي: كان (صاحب الهداية) اماماً فقيها حافظاً محدثاً مفسراً (ابن ماجة نور علم حديث ص: ۱۹۷) خو د بعضي كم نظرو يا متعصب علماؤ له سترگو څخه د حنفیه وو د دې ستر امام دغه ځلانده اړخ (حديثي اړخ) پټ دی. او د هدايي او حنفيت په باره كې په ناپوهۍ مبتلا دي.

د هدايي د مصنف طبقه

ابن كمال باشا صاحب د هدايي له اصحاب الترجيح څخه شمېرلی دی، او بعضو له اصحاب التخریج څخه شمېرلی دی، د علامه لکنوي رحمه الله په فكر صاحب د هدايي يو مجتهد دی د مذهب له مجتهدينو څخه. (مقدمه نم الرابع ج ۱، ص: ۱۴)

د هدایې د لیکلو وجه

مخکې تر هدایې علامه مرغیناني (صاحب د هدایې) د خپلې فقهي تندي د بشپړتیا لپاره د بدايه المبتدی په نامه یو کتاب ولیکي، او په دې تصنيف سره د هغه مقصد دا وو چې په مختصره عبارت کې فقهي احکام او مسائل راجمع کړای سي چې خلکو ته یې کتل آسانه وي، او د ډېرو پانواړولو پر ځای په یو کتاب کې په مختصر وخت کې په ديني احکامو او مسائلو سره خلک خبر سي، خو دا کتاب خلاف توقع زیات مختصر سو، نو ځکه یې د کفایة المنتهي په نامه د دې کتاب یوه بله غټه شرحه ولیکله؛ خو دا شرح دومره اوږده سوه چې اتيا (۸۰) جلدو ته ورسېدل. لنډه دا چې صاحب د هدایې په ایجاز (لنډوالي) کې هم مبالغه وکړه، او په طوالت (اوږدوالي) کې یې هم مبالغه وکړه؛ تر دې وروسته هغه ته دا احساس وسو چې داسې نه د ډېر اوږدوالي په سبب خلک اصل کتاب پرې نه اړدي، او محنت به مې خاوري و ضایع سي، نو دویم ځل یې بیا خپل عزم او همت گړندی کړی، او په سنه: ۵۷۳ هـ کې د ذی القعدة په میاشت کې د چهارشنبې په ورځ د الهدایة په نوم بل تصنيف شروع کړی، او په دې ځل یې دا کوبښن وو چې دا تصنيف نه دومره مختصر سي چې لوستونکو ته هیڅ په لاس ور نه سي، او نه دومره اوږد سي چې دخلل سبب جوړ سي.

الحمد لله! د دیارلسو کالو په اوږده موده کې د سخت پرلپسې کوبښن او زیار په نتیجه کې د هغه دا کتاب بشپړ سو، او د لمر د ځلا په خیر د فقهي آسمان پر خنډو وغوړېدی، او د عوامو و خواصو مرجع جوړ سو.

د هدایې د لیکلو زمانه

علامه مرغیناني رحمه الله د هدایې تصنيف په سنه: ۵۷۳ هـ کې د ذی القعدة په میاشت د چهارشنبې په ورځ د ماښام تر لمانځه وروسته شروع کړی، او په ډېر کوبښن او زیار سره یې د دیارلس (۱۳) کالو په موده کې د ستر کتاب پوره کړی. او د تصنيف په وخت کې دده د اخلاص، تعلق مع الله او عبادت دا حال وو چې د دیارلس کالو په دې اوږده موده کې یې همشپه روژې هم نیولې، او پوره کوبښن یې کوی چې څوک یې په روژو خبر نه سي، کله چې به خادم خوراک راوړی. نو ده به یو طالب یا مېلمه ته ورکړی، چې په هغه سره به د خادم دا خیال سو چې خوراک ده په خپله خوړلی دی. سبحان الله! (کنف الظنون ج: ۲، ص: ۲۰۳۲؛ و مقدمه نصب الرايه ج: ۱، ص: ۱۴)

د هدایې د بابونو او فصلونو شمېر

د هدایې د هر جلد د کتابونو، بابونو او فصلونو د پېژندگلۍ لپاره لاندې نقشه وگورئ!

جلد	کتاب	ابواب	فصول
هدایه اول	۵	۴۶	۳۶
هدایه ثانی	۱۴	۵۲	۳۹
هدایه ثالث	۲۲	۴۴	۴۲
هدایه رابع	۱۶	۲۳	۳۷

له دې نقشي څخه معلومه سوه چې د هدایې ټوله کتب ۵۷، ټوله بابونه یې ۱۶۵ او ټوله فصلونه یې ۱۵۵ دي.

د هدايي شروح او حواشي

کوم کتاب چې د علمانو په نېز خوږه معتبر او مهم وي، هومره يې د شروحاتو او حواشي ووزيات بندوبست سړی وي، خوږنگه چې هدايه هم يو معتبر او منلی کتاب دی، نو ځکه په هر دور او زمانه کې سترو علمانو هدايې ته هم ډېر غټ ارزښت ورکړی دی، او د هغې لپاره يې په ډېره زياته اندازه شروحات او حواشي ليکلي دي، چې شمېر يې تقريباً تر څلوېښتو (۴۰) اوږي، له هغو څخه يو څو مهمې شرحي دادي:

شمبر	د شرحي نوم	مؤلف
۱	النهاية	دهدايي د مصنف شامرد امام حسام الدين المعروف بالصفهاني الحنفي (متوفى سنة: ۵۷۱۰هـ)
۲	نهاية الكفاية في دراية الهداية	الامام تاج الشريعة عمر بن صدر الشريعة الاول عبيد الله المحبوبي الحنفي (متوفى سنة: ۵۶۷۲هـ)
۳	العناية	شيخ اكمل الدين محمد بن محمود البابرني الحنفي (متوفى سنة: ۵۷۸۶هـ)
۴	البنية	الحافظ بدر الدين العيني الحنفي صاحب عمدة القاري شرح البخاري (متوفى سنة: ۸۵۵هـ)
۵	فتح القدير للعاجز الفقير	الشيخ امام كمال الدين محمد بن عبد الواحد المعروف بابن المهام (متوفى سنة: ۸۸۶۹هـ)
۶	الكفاية	العلامة السيد جلال الدين الخوازمي (متوفى سنة: ۵۷۶۷هـ)
۷	الفوائد	العلامة الفهامة مولانا حميد الدين علي بن محمد ضرير (دا د هدايي تر ټولو مخکنۍ شرحه ده، لېکن علامه سيوطي وايي چې د هدايي اوله شرحه "مقابه" ده)
۸	غاية البيان ونادرة الأقران	الشيخ قوام الدين امير كاتب بن غير الاتقاني
۹	غاية السروجي	ابو العباس احمد بن ابراهيم السروجي (متوفى سنة: ۵۷۱۰هـ)
۱۰	التوشيح	الشيخ سراج الدين عمر بن اسحاق الغزنوي الهندي (متوفى سنة: ۵۶۹۰هـ)
۱۱	شرح الهداية	العلامة علاء الدين المعروف بابن التركماني المارديني (متوفى سنة: ۵۷۵۰هـ)
۱۲	شرح خلاطى	العلامة علاء الدين علي بن محمد بن حسن خلاطى (متوفى سنة: ۸۵۸هـ)
۱۳	معراج الدراية إلى شرح الهداية	الامام قوام الدين محمد بن احمد المخجندی البخاري السكاكي
۱۴	نصب الراية لأحاديث الهداية	حافظ جمال الدين زيلعي حنفي (متوفى سنة: ۷۶۲هـ)
۱۵	الدراية في منتخب تجريج أحاديث الهداية	حافظ ابن حجر عسقلاني شافعي (متوفى سنة: ۸۵۲هـ)
۱۶	حاشية قارى الهداية	الشيخ سراج الدين عمر بن علي كنجاني (متوفى سنة: ۸۳۹هـ)
۱۷	حاشية مولانا عبد الحى لكتوي	الشيخ مولانا عبد الحى لكتوي (متوفى سنة: ۱۳۰۴هـ)

د هدایې مقبولیت، ارزښت او عظمت

د علامه مرغیناني رحمه الله د ډېر او نایاب اخلاص، تقوی او محنت ثمره دا سوه چې الله جلّ و جلاله هدایې ته هغه مقبولیت ور وبخښی چې تصویر یې هم انسان کولای نه سي، همدا وجه ده چې تر قرآن وروسته له زیاتو لوستل سوو کتابونو څخه هدایه هم یو کتاب شمېرل کیږي، ډېر کم به یو داسې کتاب فروشي پیداسي چې په هغه کې هدایه نه وي، د هدایې د دې مقبولیت په لیدلو سره یو شاعر ډېر ښه ویلي دي:

إِنَّ الْهَدَايَةَ كَالْقُرْآنِ قَدْ نَسَحَتْ

مَا ضَرَفُوا قَبْلَهَا فِي الشَّرْعِ مِنْ كُتُبٍ

فَأَحْفَظُ قَوَاعِدَهَا وَأَتْلُكَ مَعَالِكَهَا

يُسَلِّمُ مَعَالِكَ مِنْ رُيْخٍ وَمِنْ كَيْدٍ (کنف الطول ج: ۲، ص: ۲۰۲)

ژباړه: لکه څرنګه چې قرآن کریم مخکني آسماني کتابونه منسوخ کړل، همدارنګه هدایې د فقهي مخکني کتابونه منسوخ کړل؛ نو (اې طالبه!) د دې قواعد او ضوابط یاد کړه، او طريقې یې خپلې کړه، چې ستا خبرې له دروغ او کړوالي څخه خوندي سي.

همدارنګه د علامه مرغیناني رحمه الله زوی ابو حفص محمد بن علی عمادالدين د هدایې په باره کې لیکلي دي:

كِتَابُ الْهَدَايَةِ يَهْدِي إِلَى

إِلَى خَافِئَةٍ وَتَجَنَّبُ الْفِتْنَى

فَلَا زَمَهُ وَأَحْفَظْهُ يَا ذَا الْجَنَّةِ

فَمَنْ نَالَ أَقْصَى إِلَيْنِ

ژباړه: هدایه خپلو یادونکو ته د هدایت لار ورنیسي، او ږوندالی په بینایی (او څیرکتوب) بدلوي. نو اې د عقل خښته! دا تینګه ونیسه او یاده یې کړه، ځکه چا چې دا حاصله کړه، هغه خپلې ارزوګاتي پوره کړې.

هدایه یو ډول معجزه ده

صاحب د تنظیم الداربه حضرت مولانا محمد ابو الحسن رحمه الله لیکلي دي چې “هدایه” او “حجة الله البالغة” د سردار کونین محمد ﷺ له هغه معجزو څخه دي کوم چې د نبی ﷺ تروقات وروسته د هغه د امتیانو په لاس ښکاره سوي دي. د “حجة الله البالغة” په باره که همدا قیمتي خبره له علامه سید ابو الحسن علي ندوي څخه هم رانقل سوي ده. (نعم الدرایه ص: ۳۱)

هدايه د دماغي تمرين (ورزش) او د ذهن د پياوړتيا لپاره يوه کاميابه نسخه ده

هسي خو هدايه د فقهې کتاب دی، لېکن که دې ته د “پوهې کتاب” وويل سي، نو بې حيايه به نه وي، ځکه چې د دې کتاب هره ليکه له عقل او پوهې څخه ډکه ده، دا خبره بالکل ښکاره ده چې د هدايې د يوې صفحه عقل او حکمت د “قاضي” په سلهاوو صفحه کې نه سي ترلاسه کېدلی، خاص همدارنگه د ارسطاطاليس د ټوله ژوند عقل د امام ابو حنيفه رحمه الله د يوې ورځې د عقل مقابله نه سي کولای.

د دماغي ورزش (سپورټ) او د ذهن تېزولو لپاره زموږ په نصاب کې ډېر کتابونه ويل کيږي، لېکن حقيقت دا دی چې د هدايې په عجيب و غريب او فصيح و بليغ عبارتونو سره چې خومره ذهن تيزيږي، او دماغ ته خومره تمرين ورکول کيږي، يو کتاب هم په دې مقصد کې د دې عظيم کتاب سره نه سي برابرېدلی، د دې کتاب تر زده کړې او ښه پوهنې وروسته د ستونزمنو مباحثو او د مشکلو نکتو يوه عجيبه ملکه او همت په انسان کې پيدا کيږي (هغه که د هر فن مشکلي نکتې او مباحث وي)، هيڅ سليم الفکر او د عقل څښتن هم چې د هدايې سره يې پوره تعلق وي له دې خبرو څخه انکار نه سي کولای. (تنظيم الدراية ص: ۳۱)

د هدايې په اړه يو نظر

د هدايې د شرحه ليکلو په وخت کې دا اندازه را ته وسوه چې صاحب د هدايې اصل متن قدوري جوړ کړی دی، اوزياتي مسئلې يې له قدوري څخه را اخيستي دي، او د هغه تشرېح يې کړې ده، کله نا کله يې د باب په مينځ کې د جامع صغیر او کتاب الاصل (مبسوط) عبارت هم متن جوړ کړی وي، او د هغه تشرېح يې کړې وي، نو ځواکي د هدايې متن د دې هرې کتابونو مجموعه ده: ① مختصر القدوري، ② جامع صغیر، ③ مبسوط.

د هدايې د حديثونو په اړه يو ضروري نظر

صاحب د ائثار الهدايه وايي: د هدايې ليکوال چې کوم حديثونه راوړي دي، هغه عموماً روايت بالمعنی دي، له کتاب څخه يې مخامخ ليکلي نه دي، همدا وجه ده چې هغه پوره حديث نه ليکي، بلکې د استدلال لپاره صرف د حديث يوه ټوکره (قطعه) ليکي، او په هغه سره دليل نيسي، لېکن پر دې موقع بعضي خلک دا اشکال کوي چې موږ تر ډېرې پلټنې وروسته هم داسې حديث پيدا نه کړی؛ اوس موږ هغه وجهي ذکر کوو چې د هغو په سبب بعضي خلکو ته دا شبهه کيږي چې داسې حديث بالکل نسته يا دا حديث غريب يا موضوعي دی.

(۱) اوله وجه دا ده چې صاحب د هدايې کله نا کله داسې قطعه ليکلې وي، چې په دوو حديثونو کې هم ترلاسه کيږي، خلک پر هغه اعتراض کوي چې دا جمله په هيڅ يو حديث کې نسته، يا دا بالکل حديث نه دی، لېکن دې ته نه گوري چې دا جمله په دوو حديثونو کې غوږېدلې ده.

(۲) کله نا کله داسې هم سوي وي چې تر يوې جملې مخکې يې قوله عليه السلام ليکلي وي، چې له هغه څخه دا معلومېږي چې دا حديث ټوکره ده، لېکن تر تحقيق او پلټنې وروسته معلومه سوه چې دا حديث نه دی، خو د صاحبې يا تابعي قول خامخا دی، کوم ته چې حديث مرسل وايي، لېکن ځينې خلک د داسې جملې د ليدلو په وخت کې دا شبهه کوي چې دا بالکل حديث نه دی، او بغير له تحقيق څخه پر صاحب د هدايې دا مهر لگوي چې هغه موضوعي حديث رانقل کوي، لېکن دې ته نه گوري چې دا که حديث نه دی، لېکن د صاحبې يا تابعي قول حتماً دی.

(۳) کله داسې هم سوي وي چې صاحب د هدايې داسې لفظ ليکلی وي چې په حديثو کې نه وي. لېکن د هغه په معنی (هم معنی) لفظ وي، چې دليل په ونيول سي، په دې وخت کې هم ځيني خلکو ته اشکال وي چې دا حديث نه دی، لېکن خيال يې نه وي چې صاحب د هدايې دلته د حديث الفاظو ته ورته نور الفاظ ذکر کړي دي.

(۴) داسې هم سوي دي چې مثلاً حديث يا قول د حضرت عبدالله بن عمرو وي، او صاحب د هدايې د عبدالله بن عباس نوم ذکر کړی وي، چې د هغه په وجه بعضي حضراتو دا ليکلي وي، چې دا حديث نه دی، لېکن تر پلټنې وروسته معلومه سوه چې دا د بل صحابي حديث يا قول دی، نو ځکه داسې حديثونه او آثار هم بې بنياده نه دي، صرف درواوي په نوم کې تبديلي راغلې ده.

يادونه: د کومو مسئلو لپاره چې صاحب د هدايې يو حديث يا حديث يوه توگه ذکر کړې وي، صاحب د اثمار الهدايه کوم چې په اوسني وخت کې د ډيوبند ستر فاضل دی، د هغه لپاره درې درې پوره حديثونه د حوالو سره ذکر کړي وي. نو که څوک د هدايې د حديثونو په باره کې پوره معلومات غواړي اثمار الهدايه ته دي رجوع وکړي، او دا شبهه دي نه کوي چې د حنفي مسئلو لپاره حديثونه نسته.

په هدايه کې د هدايې د مصنف عادتونه او طريقې

(۱)... مصنف د هدايې چې کله قال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي، نو له دې څخه د هغه خپل ذات مراد وي، همداراز شيخ محدث دهلوي رَحِمَهُ اللهُ فرمايلي دي، لېکن ابو السعود رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چې د خپل ځان ذکر کولو لپاره صاحب د هدايې داسې ليکلي دي: قال العبد الضعيف عفى عنه، لېکن تر وفات وروسته يو شاگرد د هغه پر ځای قال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ليکلي دي. ځکه چې د خپل ځان لپاره قال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ليکل ښه نه دي، د تېرو مشرانو هم دغه طريقه ده.

(۲)... د هدايې د مصنف دا عادت هم دی چې د اقوالو د ليکلو په وخت کې قوي قول مخکې ذکر کوي. لېکن د دلائلو د ليکلو په وخت کې چې کوم مذهب دده په نېز مختاره وي، د هغه دليل وروسته بيانوي، چې دا دليل د مخکې دلائلو جواب هم سي.

(۳)... صاحب د هدايې چې کله قال مشائخنا ذکر کړي، نو له دې څخه د بخارا، سمرقند او فرغانه علماء مراد وي. د بخارا، سمرقند، ترمذ، فرغانه او ماوراء النهر علماء به په هغه زمانه کې يو ستر حيثيت درلودی. او په فتویٰ کې به د هغو يو ځانگړی مقام وو، په دې خاطر صاحب د هدايې د خپلو مشائخو رايې ته اهميت ورکوي. اوس د دې ښارونو هيڅ حيثيت نسته، دا ښارونه په اوسني وخت کې د ازبکستان د دريائي سيحون او دريائي جيحون په مينځ کې پراته دي.

(۴)... صاحب د هدايې چې کله ديارنا ذکر کوي، نو له دې څخه دده خپل ښار مراد وي. او دده ښار د ماوراء النهر سره نژدې په فرغانه کې وو.

(۵)... کوم آيت چې مخکې تېر سوی وي، دويم ځل د هغه و طرف ته د اشاره کولو لپاره صاحب د هدايې بې تېون ذکر کوي.

(۶)... کوم حديث چې مخکې ذکر سوی وي، دويم ځل د هغه و طرف ته د اشاره کولو لپاره بې روڼ ذکر کوي.

(٧) ... کوم عقلي دليل چي مخکي تېر سوی وي، دويم ځل د هغه و طرف ته د اشاره کولو لپاره بيا ذکر نايما بيا ذکر کوي.

(٨) ... کله داسي هم کيږي چي دآيت، حديث او دليل عقلي ټولو و طرف ته د اشاره کولو لپاره لبا بيا ذکر کوي.

(٩) ... کله نا کله عقلي دليل د ”فقه“ په لفظ سره ذکر کوي، مثلاً وايي: الفقهاء فيہ کذا.

(١٠) ... او کله چي تريو عقلي دليل وروسته بل عقلي دليل ذکر کړي، نو له دې دويم دليل څخه د اول دليل علت او سبب بيانول مقصود وي.

(١١) ... او کله چي د ”الاصول“ لفظ ذکر کړي، نو له دې څخه مراد د امام محمد رحمه الله کتاب الاصول وي، چي هغه ته د امام محمد رحمه الله مبسوط هم وايي.

(١٢) ... کله چي د لفظ د ”البختصر“ ذکر کړي، نو له دې څخه مراد مختصر القدوري وي.

(١٣) ... کله چي لفظ د ”الکتاب“ ذکر کړي، نو له دې څخه مراد د امام محمد رحمه الله جامع صغير وي.

(١٤) ... صاحب د هدايې د قدوري مسئلې اول ذکر کوي، وروسته د جامع صغير مسئلې ذکر کوي، او کله نا کله دا تصريح هم کوي چي دا مسئله له جامع صغير څخه راخيستل سوې ده، خو په عامه توگه دا تصريح نه کوي.

(١٥) ... کله چي لفظ د قالوا ذکر کړي، نو مطلب يې دا وي چي په دې مسئله کي د علماؤ اختلاف دی، او د زياتره مشائخو قول همدغه دی.

(١٦) ... چيري چي هذا الحديث محمول علی کذا ذکر کړي، نو مقصد يې دا وي چي د حديثو املماتو دغه حديث پر دې معنی حمل کړی دی، او کله چي نحملة علی کذا ذکر کړي، نو مقصد يې دا وي چي امامانو خو پر دې معنی حمل کړی نه دي، لېکن پر دې معنی حمل کول پکار دي.

(١٧) ... کله چي عند فلان ذکر کړي، نو مقصد يې دا وي چي دا قول د فلان مذهب دی، او کله چي عن فلان ذکر کړي، نو مقصد يې دا وي چي دا قول د فلان روايت دی، علامه عيني رحمه الله په شرح هدايه کي ليکلي دي چي د عن کلمه په غير ظاهر الروايه کي استعماليږي، او ابن الهمام رحمه الله فرمايي چي کلمه د عند پر مذهب دلالت کوي.

(١٨) ... صاحب د هدايې د نحوياتو د بعضي اقوالو اتباع کوي، او د أما په جواب کي فاء نه ذکر کوي.

(١٩) ... له ان و صليه څخه واو ساقطوي، حال دا چي پر ان و صليه واو داخلېږي.

(٢٠) ... او کله چي د يو مسئلې لپاره تريو ځل مثال ذکر کولو وروسته دويم ځل بيا د هغه مسئلې يا مثال و طرف ته اشاره کول وغواړي، نو د مثال و طرف ته د اشاره کولو لپاره اسم اشاره بعيد ذالک استعمالوي، او د مسئلې و طرف ته د اشاره کولو لپاره اسم اشاره قريب هذا استعمالوي.

(۲۱)... کله چې د یو مقدار سوال جواب ورکوي، نو د سوال تصریح نه کوي، داسې نه وايي: فان قيل کذا؛ فقط جواب ذکر کوي، په داسې وخت کې د سوال را ایستل ضروري وي، صرف په درې ځایونو کې یې سوال ذکر کړی دی: چې له هغو څخه دوه ځایه په کتاب ادب القاض کې دي، او یو ځای په کتاب الغصب کې دی. (المنار المذاهب ج: ۱، ص: ۳)

(۲۲)... له ظاهر الرواية څخه مراد د امام محمد رحمه الله دا شپږ کتابونه دي: ① البسوط، ② الجامع الصغير، ③ الجامع الكبير، ④ الزیادات، ⑤ السیر الصغير، ⑥ السیر الکبیر.

د هدایې د مصنف مسامحات

د هیڅ مصنف او مؤلف په باره کې دا دعویٰ کېدلای نه سي چې دده علم قطعي او غیر مشتبې دی، یو مصنف که هر څومره ستر ادیب او مضمون ساز هم وي، دا نه سي ویلای چې زما فلان تصنیف یا فلان کتاب له هر ډول غلطۍ، شک او تېروتنې څخه پاک دی، دا صفت صرف او صرف د لوی څښتن ﷻ د پاک کلام قرآن کریم دی، چې د هغه علم قطعي او بالکل غیر مشتبې دی، او په هغه کې د شک، تعارض او تېروتنې ذره قدر هم نسته، په خپله په قرآن کریم کې راغلي دي:

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ (خَمْرُ السَّجْدَةِ)، دا د قرآن کریم یو داسې خصوصیت دی چې په هیڅ انساني کتاب کې نه سي راتلی، ښکاره دي وي چې د هدایې د بې شمېره ځانګړنو، فني خصوصیاتو او د نورو کمالاتو او فضائلو باوجود د هدایې د مصنف په څیر له ستر محقق عالم، فقیه او حافظ الحدیث څخه هم په دې کتاب کې څه مسامحات (تېروتنې) سوي دي، او د هغو شمېر بعضي شارحینو ۲۳ ښوولي دي، چې له هغو څخه ۱۳ په هدایه اولین او پاته ۱۰ په آخرین کې دي. (د تفصیل لپاره د علامه عبدالحی لکنوي هدایه وموړئ!)

په دې عظیم کتاب کې د څو تېروتنو وجود هیڅ د پټولو خبره نه ده، ځکه چې آخر دا هم د انسان کتاب دی، او بیا خو دا صرف د هدایې د مصنف خصوصیت نه دی، په خپله د امام بخاري رحمه الله په څیر له ستر شخصیت څخه د تصنیف او تحقیق په میدان کې هم ډېر او هام او مسامحات سوي دي، لکه څرنګه چې حافظ ابو بکر خطیب بغدادي په “موضح او هام مجبه والتفريق” کې د امام بخاري ۷۲ او هام ذکر کړي دي، چې له هغوی څخه په بېلابېلو ځایونو کې صادر سوي دي.

نو د ذلک الکتاب لا ریب فیه دعویٰ صرف د الهي کلام لپاره خاص ده، یو کتاب هم په دې کې د قرآن پاک سره شریک کېدلای نه سي.

د امامانو د لنډ ژونده ليک په اړه يوه مهمه نقشه

نومونه	امام ابو حنيفه	امام مالک	امام شافعي	امام حنبل	امام ابو يوسف	امام محمد
خپل اصلي نوم او د پلار نوم	نعمان بن ثابت	مالک بن انس	محمد بن ادريس	احمد بن محمد بن حنبل	يعقوب بن ابراهيم	محمد بن حسن
د پيدايښت ځای	کوفه	حميري مدينه	په عسقلان کي د غزه	په بغداد کي د مروزي سيمه	کوفه	په کوفه کي د شيبان سيمه
د پيدايښت نېټه	سنه: ۸۰هـ	سنه: ۹۵هـ	سنه: ۱۵۰هـ	سنه: ۱۶۴هـ	سنه: ۱۱۳هـ	سنه: ۱۳۲هـ
د مړينې ځای	بغداد	مدينه	مصر	بغداد	بغداد	ری
د مړينې نېټه	سنه: ۱۵۰هـ	سنه: ۱۷۹هـ	سنه: ۲۰۴هـ	سنه: ۲۴۱هـ	سنه: ۱۸۲هـ	سنه: ۱۸۹هـ
شيوخ او استادان	ابراهيم نخعي، حماد بن سليمان	تر نهه سوه (۹۰۰) زيات شيوخ، نافع بن عيينه	امام مالک، امام محمد، سفیان بن عيينه	امام ابو يوسف، امام شافعي، يحيى بن قطن	امام ابو حنيفه	امام ابو حنيفه، امام ابو يوسف، سفیان ثوري
شاگردان	امام ابو يوسف، امام محمد	ابن مبارک، قطن	احمد بن حنبل، علي بن مدني، اسحاق بن راهويه	بخاري، مسلم، ابو داؤد، عبدالله بن احمد	احمد بن حنبل، امام محمد، يحيى بن معين	امام شافعي، ابو حفص، يحيى بن معين
تأليفونه	-	موطأ امام مالک	موسوعة الامام الشافعي، کتاب الأم	مسند امام احمد ۲۷۱۰۰ حديثونه	کتاب الآثار، کتاب الخراج	موطأ امام محمد، الجامع الصغير الجامع الكبير
خدمتونه	د فقه، او اصول الفقه تدوين، او د حنفي مذهب باني	د مالکي مذهب باني	د شافعي مذهب باني	د حنبلي مذهب باني	فقهی ته يې ترتيب ورکړی	د حنفي مسلک زياتره کتابونه دوی ليکلي دي

د علم فقه مدون او باني

که څه هم د اسلامي علومو پيل د اسلام سره يو ځای و، خو د نزول وحي له زماني څخه د عقائدو، حديث، تفسير او فقه تعليم شروع سو، خو څرنگه چي په ځانگړي ترتيب او خاص طرز سره په اوله هجري سدي (پېړۍ) کي د "علم الفقه" تدوين نه و، نو دې ته د يو ځانگړي فن حيثيت حاصل وو، نو ځکه په اوله پېړۍ کي د يو ځانگړي انسان و طرف ته د فقه تدوين نه منسوب کيږي، خاص همدغه حال د نورو علومو او فنونو هم دی.

لېکن کله چي په دويمه هجري پېړۍ کي تر ټولو مخکي امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله (مولد سنه: ۸۰هـ، متوفی سنه: ۱۵۰هـ) په ځانگړي اندازه او ترتيب سره تر اصولو او ضوابطو لاندې "فقه" مدونه کړه، او هغه ته يې د مستقل فن شکل ورکړی، نو ځکه هغوی ته د دې اهم فن باني ويل کيږي.

لکه څرنګه چې حافظ جلال الدين سيوطي شافعي (متوفی سنه: ۹۱۱هـ) په خپل کتاب (تبيين الصحيفة بناتق اب حنيفة) کې له ځينې سترو علماؤ څخه رانقل کړې دي چې: "د امام صاحب له ځانګړي مناقبې څخه دا هم دي چې امام صاحب تر ټولو مخکې هغه کس دی چې د شريعت علم يې سره راټول او مدون کړی، او هغه ته يې د فقهي بابونو ترتيب ورکړی، بيا د هغه په اتباع کې امام مالک رَحِمَهُ اللهُ (موطأ امام مالک) وليکي". (تبيين الصحيفة ص: ۳۶).

ښکاره دي وي چې له تدوين شريعت څخه مراد د شريعت مسائلو ته د فقهي بابونو ترتيب ورکول دي، چې د هغه دويم نوم تدوين فقه ده. همدارنګه د صحاح سته وو مشهور راوي او محدث نصر بن شيسيل فرمايلي دي چې: "خلک له علم فقه څخه غافل وو، د امام صاحب انقلابي حرکت دوی راويښ کړه".

له دې معتبرو روايتونو څخه ښکاره سوه چې د علم فقه باني او مدون امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ دی.

د حنفي فقهي ځانګړتياوي

د فقه حنفي ډېري ځانګړني او خصوصيات دي، چې پر دې موقع د هغو شمېرل مشکل دي، دلته صرف د ښوونې په توګه صرف درې خصوصيات ذکر کوو:

① د حنفي فقهي يو عظيم خصوصيت دا دی چې د دې فقهي باني او لارښوونکي امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ تابعي دی، او د الله ﷻ په دې قول والدين اتبعوهم يا احسان رضی الله عنهم ورضوا عنه [النور: ۱۰۰] کې داخل دی، دا يو داسې امتياز دی، چې بل مذهب يا فقهي ته حاصل نه دی، ځکه چې امام صاحب ته د تابعيت شرف حاصل وو، او په کتابونو کې د دې ډېر شواهد او دلائل لیکل سوي دي.

② د حنفي فقهي يو بل خصوصيت دا دی چې څومره فقهي مذهبونه په دې نړۍ کې مدون سوي دي، په هغو کې حنفي مذهب تر ټولو مخکې مدون سوی دی، لکه څرنګه چې مخکې معلومه سوه، او په دې لړ کې علامه امام شعراني شافعي رَحِمَهُ اللهُ (متوفی سنه: ۹۷۳) په خپل ناياب کتاب (الميزان) کې د يوې عجيبې خبرې و طرف ته اشاره کړې ده. هغه دا چې څرنګه حنفي مذهب تر ټولو مخکې په وجود کې راغلی دی، همدارنګه به د فناء کېدلو په اعتبار سره تر ټولو آخرو وي، فرمايي: فکما كان مذهب الإمام أبي حنيفة أزل المذاهب المدونة تدوينا فكذا يكون آخرها انقراضا وبذلك قال أهل الكشف. (الميزان للشعراني ج: ۱، ص: ۲۵)

③ د حنفي فقهي يو بل خصوصيت او امتياز کوم چې ډېر اعلیٰ دی، دا دی چې فقه حنفي صرف د يو سړي رايه نه ده، بلکې دې فقهي ته د امام اعظم ابو حنيفه تر نګراني لاندې د څلوېښتو (۴۰) علماؤ په شوری او جرګه کې ترتيب ورکول سوی دی.

امام طحاوي دا خبره په سند سره رانقل کړې ده چې د امام صاحب د شوری مجلس به پر څلوېښتو (۴۰) غړو (اراکينو) مشتمل وو، له دې غړو څخه به د يحيى بن زكريا بن ابی زائده، حفص بن غياث، حبان او مندل رَحِمَهُمُ اللهُ په څير د حديثو حافظان، د حمزة الزيات او عافية الازدي رَحِمَهُمُ اللهُ په څير د قرآن ماهرین، د امام ابو يوسف او امام زفر رَحِمَهُمُ اللهُ په څير د قياس خاوندان؛ د امام محمد بن الحسن او قاسم بن معن رَحِمَهُمُ اللهُ په څير د لغت امانان او د دلاؤ طاغي او

فضيل بن عياض رَحْمَةُ اللهِ په خير ستر پرهيزگاران هم ول، تر دې شوری لاندې د حنفي فقهي تدوين پيل سو، او دا لړۍ تر سنه: ۱۵۰ ه پوري مسلسل روانه وه (کوم چي دامام صاحب دمړيني کال دی).

د حنفي فقهي د تدوين طريقه

په دې مجلس شوری که به د تدوين طريقه دا وه چي د يو خاص باب په باره کي به مسئلې وړاندې کېدلې، بيا که به د هغه مسئلو په جواب کي د مجلس ټوله غړي متفق سول، نو هغه مسئلې به په هغه گړي ليکل کېدلې، بحث به ډېر په آزادي سره شروع کېدلی، کله کله به تر ډېره پوري د بحث لړۍ روانه وه، امام صاحب به په ډېر غور او تحمل سره د ټولو تقريرونه اورېدل، او په آخر کي به يې داسي پرېکړه وکړه چي ټولو به تسليم کړه، کله به داسي هم کېدل چي تر امام صاحب وروسته به نور غړي پر خپله رايه ټينگ پاتې وه، نو په دې وخت کي به د ټولو مختلف اقوال ليکل کېده.

په حنفي مذهب کي د غلطۍ امکانات بيخي کم دي

د شوری او جرگې نظام د حنفي فقهي يو ځانگړی او اهم خصوصيت وو، چي د نورو امامانو په مذهب کي نه وو، نو ځکه تر دې نظام لاندې په استنباط کړی سوو مسئلو کي د غلطۍ امکانات بيخي ډېر کم دي، دا زما دعوی نه ده، بلکي دامام احمد رَحْمَةُ اللهِ د خاص استاد وکيع بن الجراح دعوی ده (کوم چي د صحاح سته وو راوي او جليل القدر محدث دی)، څرنگه چي خطيب بغدادی په تاريخ بغداد (ج: ۱۲، ص: ۲۴۷) کي ليکلي دي چي يو ځل وکيع رَحْمَةُ اللهِ ته يو چا وويل چي امام صاحب غلطې کړې ده، پر دې خبره وکيع رَحْمَةُ اللهِ ډېر په غصه سو، او وېې وړيل چي امام صاحب به څرنگه غلطې وکړي، حال دا چي (په بحث او تحقيق کي به) د ده سره امام ابو يوسف، امام زفر، يحيى بن ابی زائده، حفص بن غياث، قاسم بن معن رَحْمَتُهُمُ اللهُ او داسي نور ډېر ستر عالمان او محدثين موجود وو، د کوم سړي سره چي داسي خلک کېښي هغه به څرنگه غلطې وکړي، او که بالفرض له هغه څخه غلطې وسي، نو دا حضرات به فوراً هغه ته تنبيه ورکوي.

د امام صاحب د استنباط کړی سوو مسئلو شمېر

صاحب د تنظيم الدرأيه فرمايي چي زموږ گران استاذ ستر محدث علامه محمد يوسف بنوري رَحْمَةُ اللهِ به د علامه بابر تي (صاحب عنايه) په حواله سره فرمايل: إن السائل التي دُونَهَا ابو حنيفة الف الف و مائتا الف وسبعون الفا وثيقا، يعني دامام صاحب د استنباط کړی سوو مسئلو شمېر له دولس لکه او يازرو (۱۲۷۰۰۰) څخه څه زيات دی. (مقدمه تنظيم الدرأيه ص: ۲۴)

حنفيت د درې سره وو امامانو د مجموعي نوم دی

صاحب د اثمار الهدايه فرمايي چي زما استاذ به وړيل چي حنفيت صرف د امام ابو حنيفه رَحْمَةُ اللهِ د مسلک نوم نه دی، بلکي د امام ابو حنيفه، امام ابو يوسف او امام محمد رَحْمَتُهُمُ اللهُ د مسلکونو د مجموعي نوم دی، که څوک په دې ټولو کي د يوه پر مسلک عمل کوي، نو هغه به پر حنفي مسلک عمل کونکی گڼل کيږي، او که چا د امام محمد يا امام ابو يوسف رَحْمَتُهُمُ اللهُ پر مسلک فتوی ورکړه، نو د حنفيت له مسلک څخه به خارج نه شمېرل کيږي، همدا وجه ده چي د قدوري او هدايه په خير مهمو کتابونو کي د دې دواړو امامانو مسلک هم ذکر سوی دی، او د ضرورت پر وخت د هغه مطابق فتوی هم ورکول کيږي.

د حنفي فقهي سند

مشهور محدث د ترمذي راوي خلف بن ايوب فرمايي چي: له الله تعالى څخه علم حضرت محمد ﷺ ته ورسېدې، نبي ﷺ صحابه وو ته ورسوي، صحابه وو تابعينو ته ورسوي، تر تابعينو وروسته امام ابو حنيفه او د هغه ملگرو ته ورسېدې، په دې خبره که څوک خوشحاله کيږي، او که ناراضه کيږي! (همدا خبره په معارف السنن ج: ۳، ص: ۲۶۱ کې هم ذکر شوې ده).
په درمختار کې د حنفي فقهي د سند نقشه داسي ښوول شوې ده چي: د فقهي کښت حضرت عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه وکړی، او علقمه بن قيس دا کښت اوبه کړی، ابراهيم بن يزيد النخعي ورپې، غويل يې حماد بن ابی سليمان وکړی، او امام ابو حنيفه میده کړی، اوږه يې ځني جوړه کړه، امام ابو يوسف يعقوب دا اوږه خيسته کړه، او امام محمد بن الحسن الشيباني له دې څخه ډوډۍ پنځې کړې، او اوس يې ټوله خلگ خوري، دا سند يو شاعر په نظم کې داسي بيان کړی دی:

أَلْفُهُ رُزْغُ ابْنِ مَسْعُودٍ وَعَلَقْمَةُ عَمَّادُهُ نَزْرُ ابْنِ سُلَيْمَانَ
نُصْرَانٍ عِلَاجُهُ، يَغْفُوبُ عَاجِلُهُ مُحَقِّقُ حَاطَرٍ وَالْأَكْبَلُ الْكَلَسُ

(درمختار ج: ۱، ص: ۴۰ - ۴۷)

الهي بگردان تو مکتوب من تو معمول عالم کنی خیر من
من پئی راه راست نعمانم پیر من امام ابو حنیفه اعظم
چار صد ویکت هزار سنه رسید دُرُ گردان مایه از صدف برمید

مُتَكَلِّمًا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع کوم د الله (ﷻ) په نامه چې ډېر مهربان او زیات رحم کونکی دی

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ اَعْلَمَ مَعَالِمَ الْعِلْمِ وَاَعْلَمَهُ توله تعريفونه دهغه الله (ﷻ) لپاره دي چا چې د علم علامات (نبي) او بيرغونه لوړ کړل وَاَظْهَرَ شَعَائِرَ الشَّرْعِ وَاَحْكَامَهُ او د شريعت (محمدي ﷺ) شاعر او احکام يې ښکاره کړل وَبَيَّنَّ رُسُلًا وَاَنْبِيَاءَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ اِلَى سُبُلِ الْحَقِّ هَادِينَ او انبياء او رسولان عليهم الصلوة والتسليمات يې د حق لارو و طرف ته ښوونکي راواستول وَاَخْلَقَهُمْ عِلْمَاءَ او عالمان يې نايان (حای ناستي) جوړ کړل د پېغمبرانو اِلَى سَائِرِ سُنَنِهِمْ دَاعِينَ چې هغوی د انبياوو د عادتونو د طريقو و طرف ته بلونکي دي يَسْلُكُونَ فِيهَا لَمْ يُؤْتَرَعْنَهُمْ مُسَلِّكٌ الْاِجْتِهَادِ (او) په هغو خبرو کي د اجتهاد لاره جاري کوي کوم چې له پېغمبرانو څخه منقولي نه وي مُسْتَشْدِدِينَ مِنْهُ فِيْ ذٰلِكَ او په دې باره کي له الله (ﷻ) څخه د هدايت غوښتونکي دي وَهُوَ ذِي الْاِزْشَادِ او بې شکه الله (ﷻ) د صحيح لاري ښوولو مالک دی (له يَسْلُكُونَ څخه تر آخره پوري بله معنی داسي هم کېدای سي چې: (عالمان) له انبياو او رسولانو څخه په غير منقول (شرعي) امورو کي له الله تعالی څخه د هدايت طلب کوي او پر اجتهادي ډگر ځي، او بېشکه الله تعالی د هدايت والي دی).

تشریح: تر هر څه له مخه مصنف رحمه الله د قرآن او حديث په اقتداء کي د خپل عظيم او نا اشنا کتاب "هدايې" شروع په بسم الله او الحمد لله سره وکړه، په حديث کي راځي: کل کلام لا يبدأ فيه بالحمد لله فهو اجزم، او دابن ماجه په روايت کي د اجزم پر ځای د اقطع لفظ راغلی دی او په ځينو رواياتو کي راغلي دي: کل امر ذي بال لم يبدأ فيه بسم الله فهو اقطع، مطلب دا چې کوم کار د الله (ﷻ) په نامه او د الله (ﷻ) په حمد سره شروع نه کړی سي هغه ناقص پاتېږي، د سلفو صالحينو هم دا عادت وو چې هغوی به دخپلو کتابونو شروع په بسم الله او د الله تعالی په حمد سره کوله؛ نو دلته مصنف رحمه الله تر بسم الله وروسته په "اَلْحَمْدُ" سره د الله (ﷻ) تعريف بيانوي، لېکن په تعريف کي يې داسي جمله راوړي چې په هغې سره د الله (ﷻ) د تعريف تر څنگ د فقهې او د اصول الفقهي د علم دارزښت او تعريف و طرف ته هم اشاره وسي، په خطبه کي داسي جمله راوړل چې په هغې سره د کتاب د مضمون و طرف ته اشاره وسي، و دې ته "براعت استتلال" وايي؛ نو فرمايي: چې توله تعريفونه دهغه الله لپاره دي چا چې د علم اثرات او د علم بيرغونه پورته کړي دي، او د شريعت علامات او احکام يې څرگند کړي دي، او دهغه الله حمد بيانوم چا چې د حق لاري د ښووني لپاره انبياء او رسولان را استولي دي، پر دوی ټولو دي درود او سلام وي.

و اخلفهم الخ بيا فرمايي: چې الله ﷺ علماء د انبياو ځای ناستي (خلیفه گان) جوړ کړي دي، چې هغوی د انبياو د ستونو او عادتونو و طرف ته دعوت ورکوي، په اصل کې دا عبارت داسې دی: وَ أَخْلَفَهُمْ ثَلَاثَةً الَّذِينَ يَدْعُونَ إِلَى سُنَنِ سُنَنِهِمْ (يعني الله ﷺ داسې علماء د انبياو خليفه گان جوړ کړل چې هغوی د انبياو د لارو و طرف ته دعوت ورکوي) وروسته فرمايي: لیکن دکومو خبرو یا د کومو ستونو په باره کې چې له انبياو څخه یوه خبره را نقل سوې نه وي، علماء په هغه کې د اجتهاد لاره اختیاري، او د انبياو له منقول ستونو څخه استنباط کوي، او د اجتهاد لپاره له الله ﷺ څخه رشد او هدایت غواړي، ځکه چې صرف لوی څښتن ﷻ هادی او لارښوونکی دی.

د لغاتو حل او د نکتو بیان: د الحمد لام د اهل السنة په نېز د جنس لپاره دی، نو په دې صورت کې به یې مطلب دا وي چې “د حمد هر فرد او د هغه حقیقت د الله لپاره دی”، د جمهورو علماء رایه دا ده چې د استغراق لپاره دی نو بیا به یې مطلب دا وي چې “د دنیا او آخرت ټوله معرفونه د الله لپاره دي”، لېکن معتزله وایي چې د عهد لپاره دی، نو دوی په نېز د الحمد مطلب دا سو چې “هغه معلوم او معهود تعریفونه کوم چې په قرآن و حدیث کې دي، د الله لپاره دي”، ځکه چې د معتزله وو په نېز د افعالو خالق بندگان دي، نو د هغوی په نېز چې کوم حمد د بندگانو د افعالو په مقابله کې وي، د هغه مستحق به بندگان وي نه الله تعالی، او څرنګه چې د اهل السنة په نېز د ټولو افعالو خالق الله تعالی دی نو ځکه د حمد د ټولو افرادو مستحق به هم هغه وي.

○ د حمد تعریف: لغتپوهانو د حمد تعریف داسې کړی دی: “أَلْحَدُ هُوَ الثَّنَاءُ بِالْإِخْتِيَارِ فِي نِعْمَةٍ كَانَ أَزْ غَيْرَهَا” (د انسان اختیاري ښېګڼې په ژبه سره بیانول هغه که د نعمت په مقابله کې وي، او که نه وي) یعنی د صاحب اختیار و طرف ته د منسوبه ښه او صافو په ژبه سره اداء کولو ته حد وایي، بیا که دا حد اداء کول د نعمت په مقابله کې وي لکه: حدیثه علی انعامه، او که د نعمت په مقابله کې نه وي لکه: حَبَّذُكُمُ عَنْ شَجَاعَتِهِ.

○ الله: په دې باره کې د علماء اختلاف دی چې دا اسم منقول دی او که مرتجل، مشتق دی او که غیر مشتق، علم دی او که غیر علم، الله هغه ذات ته ویل کیږي چې هغه واجب الوجود وي او د الوهیت ټولو صفاتو ته جامع وي.

○ أعلى معالم العلم: أعلى د افعال له باب څخه د واحد مذکر غائب ماضی صیغه ده: پورته کول، لوړول، معام جمع د مَفْلَم ده، معنی یې ده: مَرُوضَع عِلْم یا مَرُوضَع علامت؛ دلته له معالم څخه مراد د شریعت څلور اصول دي، یعنی: کتاب، سنت، اجماع، قیاس، یعنی هغه الله لره دي حمدوي چا چې د شریعت اصول پورته کړل، د دې اصولو پورته کېدل په دا ټول دي چې الله تعالی موږ ته د دې د پیروي کولو او په دې باندي د عمل کولو حکم کړی دی، لکه څرنګه چې الله تعالی فرمايي: إِنِّي أَنزِلُ إِلَيْكُمُ - وَمَا أَنزَلْنَا الرَّسُولَ فُتُوًّا - وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُسْلِمِينَ - فَاتَّخِذُوا أُولَ الْأَوَّلِينَ. او بعضي حضراتو فرمایلي دي چې له معالم څخه مراد علماء دي او د علماء پورته والی او لوړوالی ښکاره دی، لکه څرنګه چې الله تعالی فرمايي: يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ.

○ وأعلامه: أعلام جمع د علم ده، علم علامت ته هم وایي، غره او بیرغ ته هم وایي، په اول صورت کې به دلیل ځینې مرادوي او په دویم صورت کې به علماء او په دریم صورت کې به ذات علم ځینې مراد وي په دې توګه چې د علم تشبیه

د هغه بادشاه سره ورکول سوې ده چې د هغه په لاس کې بیرغ وي، او وجه د تشبیه یې واجب الاطاعت او واجب الانقیاد کېدل دي.

صاحب دفتح القدير شيخ ابن الهمام ويلي دي چې له اعلام څخه مراد اسباب شرعيه دي، لکه: د لمر لوبل چې د ماښام د لمانځه سبب دی، او د نصاب مالک کېدل د زکوة د وجوب، او د میاشتي لیدل د روژې د وجوب او شرافت مکان د حج د وجوب سبب دی، دلیل یې دا دی چې عکس په معنی سره د علامت دی او اسباب شرعيه هم د احکامو د واجب کېدلو علامت وي، او د بعضو رایه دا ده چې له اعلام څخه مراد هغه علماء دي چې د هغوی اقتداء کېږي، او په زیاتره ځایونو کې له اعلام څخه مراد علماء وي.

○ وأظهر شعائر الشرع: أظهرها د افعال له باب څخه د واحد مذكر غائب ماضي صیغه ده: څرگندول، شعائر جمع د شمیره ده لکه صحائف چې جمع د صحیفة ده، شمیره هغه شی ته ویل کیږي کوم چې د الله د عبادت نښه وي، او بعضي حضرات ويلي دي چې له شعائر څخه مراد هغه عبادتونه دي چې د شهرت په توګه اداء کیږي لکه اذان، د جمني لمونځ، د اختر لمونځ، قرباني کول، د عرفات په میدان او مزدلفه کې د حاجیانو جمع کېدل، شرع د فتح یفتح له باب څخه د شَرع یُشرع مصدر دی لغوي معنی یې ده: قانون، ضابطه، او له شرع څخه مراد د ملت مشرعات دي نه شارع.

○ أحكامه: احکام د حکم جمع ده، حکم اثر مرتب علی الشیء ته ویل کیږي لکه جواز، فساد، حرمت، حلت او نور. یا حکم د الله تعالیٰ هغه خطاب ته ویل کیږي کوم چې د بندګانو سره متعلق وي یا نسبت تلمه ته حکم ویل کیږي. (ملا عبد الفتور) په خطبه کې د احکامو ذکر د براعت استهلال په توګه دی یعنې له احکامو څخه و دې طرف ته اشاره ده چې دا کتاب پر احکامو او مسائلو مشتمل دی.

○ وبعثت رسلا وانبیاء: رسول هغه ته ویل کیږي چې د هغه سره کتاب وي لکه حضرت موسیٰ علیه السلام، او نبی هغه ته ویل کیږي چې د الله تعالیٰ د احکامو تبلیغ کوي که څه هم د هغه سره کتاب نه وي لکه حضرت یوشع علیه السلام. (کنف) هادین: د انبیاء صفت دی، او اسم فاعل دی، د هدایت دوه قسمه دي: "بې له واسطې تر مقصده رسول"، د هدایت دا قسم صرف د الله له طرفه ثابتیږي، او په اهدانا الصراط السقیم کې هم د دغه معنی و طرف ته اشاره ده. او دویم قسم "بالواسطه یعنې د واسطې په مرسته تر مقصده رسول"، دا منصب د انبیاء علیهم السلام دی.

○ أخلصهم علماء: أخلص فلان فلاناً څخه اخیستل سوی دی، کله چې دا ماده د افعال په باب کې استعمال سي نو په دوو مفعولانو سره متعدي کیږي، یعنې الله تعالیٰ علماء د انبیاء خلیفه ګان جوړ کړل. په حدیث کې راځي: "تممه درة الانبياء او وراث د خپل مورث خلیفه او ځای ناستی وي.

○ علماء: د عالم جمع ده لکه شعراء چې د شاعر جمع ده.

○ إلى سنن سننهم: سنن جمع د سنت ده په معنی سره دلاري دی. یا په معنی سره د عادت. په دې عبارت کې له لول سنن څخه مراد طرُق دي اوله دویم سنن څخه مراد عادات دي، ترجمه یې دا ده: "چې علماء د داسې لارو و طرف ته رابلونکي دي چې هغه لاري د انبیاء د عاداتو و طرف ته رسوونکي دي".

وَحَسَّ أَوَائِلُ الْمُسْتَطْبِطِينَ بِالتَّوْفِيقِ أَوْ أَوَّلِي مَجْتَهِدِيْنُو تَه اللهُ تَعَالَى يُوْ حَانْغَرِي تَوْفِيقِ وَرْ كَرِي حَتَّى وَصَعُوا مَسَائِلَ مِنْ كُلِّ جَلْبِي وَدَوْتِيَقِ چي د هغه په نتيجه كي هغوی هر ډول ښکاره او باريکي (پټي) مسئلې وضع کړې غږ اَنُ الْحَوَادِثُ مُتَعَاوِبَةُ الْوُقُوعِ لېکن (بيا هم) د زمانې واقعات پرلپسې واقع کېدونکي دي وَالْأَوَائِلُ يَفِيْقُ عَنْهَا نِقَاطُ التَّوَضُّعِ او (نوي) پېښېدونکي مسئلې د يوې موضوع په رسي كي ترل مشکل دي وَافْتِتَاضُ السَّوَارِدِ بِالِافْتِتَاسِ مِنْ السَّوَارِدِ او (د شريعت) له اصولو څخه د نا اشنا مسئلو اخذ او استنباط د ځنگلي حيواناتو د ښکارولو په ډول ستونزمن دي ابله معنی يې داسي کيږي: او د ځنگلي حيواناتو په ډول (نا اشنا مسائل دي) چي په شلکو (نرو) كي د هغوی قابو کول (او ښکارول) گران کار دی وَالْإِغْتِبَارُ بِالْأَمْثَالِ مِنْ مُنْعَةِ الرِّجَالِ او پر مثالونو (د دې مسئلو) قياسول د ماهر و خلکو کار دی وَبِالْوُقُوفِ عَلَى السَّائِلِ يُعْطَى عَلَيْهَا بِالتَّوَجُّهِ او په هغه ماخذونو خبرېدل چي په غاښو سره نيول کيږي (د ماهر و خلکو کار دی) او ابله معنی يې داسي ده چي: د احکامو په ماخذونو ځان خبرول ډېر سخت او ستونزمن کار دی وَتَقْدِرُ عَلَى الْوُقُوفِ فِي مَبْدِئِ آيَةِ الْمُبْتَدِئِ او (حقيقت داسي) چي د بدياۃ المبتدي په سريزه كي زما له طرفه دا وعده سوې وه اَنْ اَشْرَحَهَا بِتَوْفِيقِ اللهِ تَعَالَى شَرْحًا اُرْسُهُ بِكَفَايَةِ الْمُتَعَلِّمِ چي د الله په توفيق سره به زه د دې شرح کوم چي نوم به يې كفاية المنتهى اېږدم.

تشرېح: مصنف رَحْمَةُ اللهِ له دې غايه دايانوي چي د اول قرن (پېړۍ) امامانو د ډېرو مسئلو استنباط کړی دی، خو بيا هم د زمانې د بدلون او د نورو ډېرو پېښېدونکو واقعاتو په وجه نوي نوي مسئلې را پيدا کيږي چي د هغوی شمېر ناممکنه دی نو ځکه د هغوی لپاره اصول ټاکل او د هغوی لپاره کتاب ليکل ضروري دي او وروسته يې يو تشبيه بيان کړې ده. د تشبيه پوره خلاصه دا ده: چي څرنګه د ځنگلي او وحشي حيواناتو نيول او د هغو ښکارول ډېر گران کار دی. هوبهو دغه ډول له اصول اړيکه وو څخه د مسائلو استخراج او استنباط هم گران کار دی، او دا دعام سړي کار نه دی. بلکي فقط هغه څوک يې پوره کولای سي چا ته چي بيدار مغزي، حاضر باشي او پوره مهارت ورکول سوی وي. او د علامه ابن الهمام تحقيق داسي چي مصنف رَحْمَةُ اللهِ د وَالْإِغْتِبَارُ بِالْأَمْثَالِ... اتم څخه خپل د کسر نفس او عاجزۍ طرف ته اشاره کړې ده. او دابور يې کړی دی چي د استخراج او استنباط په ډګر كي قدم ايښوول ډېر ستونزمن کار دی او زما په ډول کمزوري او ناتوان ته به دې ډګر كي قدم ايښوول خو پرېږده په دې اړه سوچ کول هم تعجب پاروونکي دي. خو څرنګه چي د بدياۃ المبتدي په شروع كي ما وعده کړې وه چي پر دې موضوع به زه يو څه کار کوم (فشرعت فيه) نو ځکه مي په دې شروع وکړه.

د لغاتو حل او د نکتو بيان: له اوائل مستتبطين څخه مراد امام اعظم رَحْمَةُ اللهِ او د ده ملګري دي ځکه همدغه حضرات له نصوصو څخه د دلائلو په استنباطولو كي تر نورو مخکي دي او د مسائلو په وضع کولو سره د فضيلت حاصلوونکي دي، او وروستني ټولو امامانو د دوی پيروی کړې ده. د استنباط معنی ده: مځکه کيندل، اوبه را ايستل. او لفظ د استنباط له نصوصو څخه د وصف مؤثر درا ايستلو په معنی هم مستعمل دی، ځکه په دواړو ځايونو كي کلفت او مشقت دی. همدا وجه ده چي د استنباط په وجه سره د علماؤ درجې او مرتبې پورته کيږي. او داوبو او علم په مينځ كي مشابهت هم

په دې وجه دی چې اوبه د اجسامو د حیات او ژوند سبب دی او علم د ارواحو د ژوند سبب دی، لکه څرنګه چې په دې آیتونو کې هم وې طرف ته اشاره ده: وَأَخْبَيْنَاهُ بِنُذْرَةٍ عُثِينًا - أَوْ مَن كَانَ مِثْلًا فَأَخْبَيْنَاهُ.

○ من کل جلی و دقیق: له دې څخه مسائل قیاسیه او مسائل استحسانیه مراد دي، د مثال په توګه په څاه کې پچه ولوبدل نو د قیاس مطابق اوبه ناپاکي سوې، ځکه چې په ماءِ قلیل کې نجاست لوبدلی دی او استحسان دا دی چې اوبه نه دي ناپاکه سوي، ځکه چې د صحرا پر څاه ګانو باندې سرونه نه وي او څارویان د څاه ګانو پر شاوخوا پچې کوي او هوا ګانې هغه پورته کوي په څاه کې یې اچوي، نو د پچو مقدار قلیل (لږ اندازه) د ضرورت په وجه سره معاف سو. او په مقدار کثیر (ډېره اندازه) کې هیڅ ضرورت نسته نو ځکه هغه معاف نه کړی سو.

غیراً العوادث: دا عبارت د یو اعتراض جواب دی، اعتراض دا دی چې کله جلي او خفي ټولي مسئلې وضع سوې نو بیا وروستني حضرات د دلائلو په استنباط او د مسائلو په وضع کولو ولي پسې دي؟ او د "هدایه" د تصنیف کولو اړتیا ولي پیدا سوه؟ په دې عبارت کې د هغه جواب ورکول سوی دی، د جواب حاصل دا دی: لکه څرنګه چې واقعات او حوادث هره ورځ مخ ته راځي، او ټوله مسائل په یوه موضوع کې راخیستل هم ګران کار دی. نو ځکه په هره زمانه کې د دې واقعاتو او حوادثو لپاره مسائل وضع کیږي، او د هغه مطابق کتابونه لیکل کیږي.

○ واقتناص الشوارد بالاعتباس من الموارد: اقتناص: د افتعال د باب مصدر دی ښکار کول، شوارد جمع د شاردة ده معنی یې ده: وحشي او ځنګلي حیوان. له دې څخه مراد نا اشنا او نادره مسائل دي، اقتباس هم د افتعال د باب مصدر دی: له علم څخه استفاده کول، أخذ کول، پر یو اصول باندې یو شی قیاسول او له هغه څخه نوې مسئله استنباطول موارد: له دې څخه اصول مراد دي، په دې عبارت کې د ګرانو مسئلو د استنباطولو تشبیه د ځنګلي حیواناتو د ښکارولو سره ورکول سوې ده.

○ والإعتبار بالإمثال من صنعة الرجال: یعنی احکام خپل پر مثالونو قیاسول د ماهر و خلکو او غټو املاتو کار دی، دا کار دومره آسانه نه دی

○ یعض علیها بالنواجذ: عض: په غاښول، په غاښ نیول، نواجذ جمع د ناجذه ده معنی یې ده: زامه (ژامه). یعنی د شریعت داسې اصول او مآخذ (چې هغه دومره سخت وي چې په غاښو سره تر نیولو وروسته په ټابو کې راځي نو داسې اصول) په علم او پوهه کې راویستل د ماهر و او غټو خلکو کار دی، د عام سړي کار نه دی.

فَصَرَعْتُ فِيهِ نَوْ بِي هَمِي شُرُوعَ وَكَرِهَ وَالْوَعْدُ يُسْوَمُ بَعْضُ السَّاعِ او په وعده کې خو څه ګنجایش او وسعت وي وَ حِينَ أَكَادُ أَتَّكَأُ عَنْهُ إِتْكَاءُ الْفَرَاغِ او کله چې د شرحې فراغت ته نژدې سوم تَبَيَّنْتُ فِيهِ نُبْذًا مِنَ الْإِطْنَابِ نو ما محسوسه کړه چې په دې کې خبره یو څه اوږده سوې ده حَشِيتُ أَنْ يُهْجَرَ لِأَجْلِ الْكِتَابِ او زما دا اندېښنه سوه چې د اوږدوالي په وجه اصل کتاب (بداية المتبدي) پاته نه سي فَصَرَعْتُ عَيْنَ الْعَيْنِيَّةِ إِلَى شَرْحِ آخَرِ مَوْسُومٍ بِإِهْدِيَّةٍ نو ځکه مي د توجه قیزه د دویمې شرحې طرف ته وګرځوله چې د هغې نوم "هدایه" ده أَجْعَلُ فِيهِ بِتَوْفِيقِ اللَّهِ تَعَالَى چې په هغه کې د الله په توفیق سره جمع کوم بَيْنَ عَيْنُونِ الرَّوَايَةِ وَ مَشْرُونِ انْدِرَايَةِ ښه روایتونه او مضبوطه عقلي دلیلونه تَارِكًا لِلزَّوَادِي كُلِّ بَابٍ د دې په هر باب کې مي د زواائدو د پرېښولو اراده ده مُفْرَضًا عَنْ هَذَا الشُّعْرِ مِنْ

اَلْاِسْهَابُ اَوْ لَه دې ډول اوږدوالي څخه مې د ځان ژغورلو نیت دی مَهْ مَا اَنْتَهْ يَسْتَمِلُ عَلٰى اَصُوْلٍ يَنْسَجِبُ عَلَيْهَا فُضُوْلٌ
سره د دې چې هغه به پر داسې اصولو مشتمله وي چې پر هغه نور فروع متفرع کېدای سي.

تشرېح: د هدايې مصنف رحمه الله اول په فقه کې د متن کتاب وليکې چې په هغه کې يې په ډېر ارزښت سره د قنوري مسئلې را جمع کړې، او چيرې چې به يې مسئلې نه کړي تر لاسه هلته به يې د امام محمد له کتاب "جامع صغير" څخه مسئلې راخيستلې، او د دواړو په مجموعه سره يې د "بداية المبتدي" تصنيف وکړی. د "بداية المبتدي" په سريزه (مقدمه) کې يې وعله وکړه چې زه به د "بداية المبتدي" شرح هم ليکم، نو په اتيا (٨٠) جلدو کې يې د "بداية المبتدي" شرح په نامه د "کفاية المنتهي" سره وليکله، کله چې له شرح څخه فارغېدلو ته نژدې سو نو دا يې محسوسه کړه چې کتاب دومره اوږد سوی دی چې څوک به يې نه ووايي، او خيال يې وکړی چې هسي نه خلک اصلي کتاب "بداية المبتدي" نه پرېږدي، نو ځکه يې د "بداية المبتدي" دويمه شرح په نامه د "هدايه" سره وليکل چې هغه ستاسو په لاس کې ده، او وروسته فرمايي چې دا کتاب "هدايه" به دومره نه اوږدوم خو بيا هم په دې کې به د احاديثو او د قرآن مضبوطه دلائل جمع کوم، او عقلي دلائل به هم وي. او داسې اصول به وي چې پر هغه به ډېر جزئي مسائل متفرع کېدای سي، مگر په دې کې به اوږدې خبرې، لايعني او زيات کلام نه وي.

د لغاتو حل او د نکتو بيان: يسوع: دا ډېر متنازع فعل دی بعضي وايي چې دا د تفعل له باب څخه دی او بعضي وايي چې د نصر له باب څخه دی خولنډه دا چې معنی يې دا ده: مباح کول، مهلت ورکول، روا کېدل، او د مَسَّغْ معنی ده: گنجایش، او دلته د عبارت مطلب دا دی چې په وعله کې د تاخير کولو گنجایش وي، او دويم مطلب يې دا دی چې تر وعدې کولو وروسته هغه کار روا کېږي چې وعده يې سوې وي، نو ځکه مې د وعدې مطابق د دې شرح ليکل شروع کړه، او دويم مطلب يې صاحب د "احسن الهدايه" دا ليکلی دی چې: ما خو د خپلې وعدې مطابق د کفايه المنتهي شرح شروع کړه، اوس به دا گورو چې دا کله پوره کېږي، ځکه وعده خو په هر حال کې وعده ده.

○ **فَيْدًا:** نېټه مصدر دی معنی يې ده: معمولي، لرغوندي.

○ **إِطْنَاب:** د افعال د باب مصدر دی: هغه کلام ته ويل کېږي چې د يوې نکتې په وجه له مقصود څخه اوږد لو زيات سي، او که هيڅ فايده پکښې نه وه نو هغه ته تطويل ويل کېږي. اِسْهَاب دا هم د افعال د باب مصدر دی: په معنی سره د اِکْثَار دی يعني خبره اوږدول.

○ **عيون الرواية:** عين الش غوره شي ته وايي. روايه په معنی سره د مرويات دی، دا د اضافه الصفه ال الصوف له قبيلې څخه دی يعني غوره مرويات (ښه رواياتونه).

○ **متون الدراية:** متون د متن جمع ده، په معنی سره د مضبوط او ټينگ. له متون الدرايه څخه مراد عقلي دلائل دي.

وَأَسْأَلُ اللَّهَ تَعَالَى أَنْ يُؤَقِّنِي إِسْهَابَهَا أَوْ لَه دې ډول اوږدوالي څخه غواړم چې ما ته د دې ډېره کولو توفيق راکړي وَيَخْتَرِنُ
بِالسَّعَادَةِ يَخْتَارُ اِحْتِيَابَهَا او چې د دې تر ختمولو وروسته زما خاتمه بالخير کړي حَقُّ أَنْ مَنْ سَمِعَ مِنْهُ خَوْفٌ د چا
همت (او عزم) لوړ سي اِلَى مَرْيَدِ الْوُقُوفِ د زياتي خبر تيا حاصلولو لپاره يَزْعُمُنِي اَلْأَهْوَالُ وَالْأَكْبَرُ نو هغه دي د اوږدې

او غټې شرحې (کفاية المنتهي) و طرف ته رغبت وکړي وَمَنْ أَعْجَلَهُ الْوَقْتُ عَنْهُ او که د یو چا وخت تنگ وي (او فرصت یې کم وي) يَقْتَصِرْ عَلَى الْأَقْصَرِ نو هغه دي په کوچنی شرح (هدایه) اکتفا وکړي. وَلِلنَّاسِ فِيمَا يَعْشُقُونَ مَذَاهِبٌ او د خلکو خوښه مختلفه او ډول ډول وي وَالْفَرْقُ خَيْرٌ كُلُّهُ او دا فن (علم الفقه) ټوله خیر دی. او بله معنی یې ده: هر فن پر خپل ځای غوره او ښه دی أَمْ سَأَلْنِي بَعْضُ إِخْوَانِي أَنْ أَهْلِلَ عَلَيْهِمُ الْمَجْنُونَةَ الثَّانِي بیا زما بعضي ملګرو زما څخه د دویمې مجموعې (هدایه) داملاء کولو غوښتنه وکړه فَأَفْتَحْتُهُ نو ځکه په هغه (اوس) شروع کوم مُسْتَعِينًا بِاللهِ تَعَالَى فِي تَخْيِيرِ مَا أَقَاوَلُهُ او د کلام په لیکلو کې له الله تعالی څخه مدد غوښتونکی یم مُتَّصِرًا عَلَيْهِ فِي التَّيْسِيرِ لِيَا أَحَاوَلُهُ او د هدف د آسانه کېدلو لپاره په عاجزۍ سره سوال کونکی یم إِنَّهُ الْبَيْتُ لِكُلِّ عَسِيرٍ بې شکه صرف هغه مشکل آسانه کونکی دی وَهُوَ عَلَى مَا يَشَاءُ قَدِيرٌ او څه چي غواړي پر هغه قدرت لري وَبِالْإِجَابَةِ جَدِيرٌ او د سوالونو قبولول د هغه د شان سره لایق دي وَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ او زموږ لپاره الله کافی دی او هم هغه ډېر ښه کار ساز دی.

تشریح: صاحب د هدایې رحمه الله مخکې خپل د کسر نفس او عاجزۍ اظهار وکړی، او په آخر کې خپل ټوله امور الله تعالی ته سپاري او وروسته فرمایي: د چا وخت چي تنگ نه وي او زیات واقفیت او خبرتیا تر لاسه کول غواړي هغه دي زما غټه او اوږده شرحه کفاية المنتهي وگوري، او د چا سره چي وخت کم وي هغه دي زما مختصره شرح هدایه وگوري (او له دې څخه دي پوره استفاده وکړي او د دې هر باب دي خپل د دماغ او ذهن په قالب کې کښېږدي او دې له هر گل څخه دي د جوهر را ایستلو کوښښ وکړي)، لېکن د هر چا خوښه جلا جلا وي، د چا چي کومه شرحه خوښه وي هغه دي وگوري، او دا فن د علم الفقه ټوله او سر تر پایه خیر دی.

د لغاتو حل او د نکتو بیان:

○ **الإتصافها.....** بعد احتیاطها: دواړه ضمیرونه د مفرد دي، د “هدایه” و طرف ته راجع دي او په بعضي نسخو کې داضمیرونه د تشبیه دي نو په هغه صورت کې به دواړو شروحو ته یعني “هدایه” او “کفايه” ته راجع وي.

وللناس فیما یعشقون مذاهب: یعشقون د سمع له باب څخه د جمع مذكر غائب مضارع صیغه ده: ډېره مینه کول. د یو چا سره ډېر محبت ساتل، له مذاهب څخه مراد طرق مختلفه دي، دا د عربي د نامتو شاعر ابو فراس د شعر دویمه مصرع ده، پوره شعر یې داسي دی:

وَمِنْ غَائِقِي حُبِّ الْوَيَّارِ لِأَهْلِهَا

وَلِلنَّاسِ فِيمَا يَعْشُقُونَ مَذَاهِبٌ

○ **الضن:** له فن څخه د علامه ابن الهمام رحمه الله په نېز د فقهې علم مراد دی، او بعضي وايي چي له دې څخه د هر چا خوښه مراد ده ځکه چي کوم سړی د کوم فن سره اړیکي لري دا فن هغه ته ډېر او تر اندازې زیات گران او خوښ وي. له مجموعۀ ثانی څخه مراد “هدایه” ده.

○ **أقاول، أحاول:** أقاول من البقالة د مفاعله له باب څخه دی په معنی د بحث او مباحثه کولو سره دی، دلته ویل او ایلا کول ځیني مراد دي. أحاول من المحاولة دا هم د مفاعله له باب څخه دی معنی یې ده: کوښښ کول. اراده کول. متضرعاً د

تفعل له باب څخه د اسم فاعل صيغه ده معنی 'یې ده په عاجزی سره د یو شی غوښتنه کول، جدیر له جدر څخه مشتق دی معنی 'یې ده: لائق کېدل.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّيِّعُ الْعَلِيمُ وَ تُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْقَوَّابُ الرَّحِيمُ

وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

کتاب الطهّارات

(دا) کتاب د پاکيو (د احکامو په بيان کي) دی

تشرېح: کتاب الطهّارات په دې جمله کي درې بحثونه دي: (۱) نحوي ترکیب (۲) د کتاب د لفظ سره اړوند (۳) د طهارات د لفظ سره اړوند.

(۱) د نحوي ترکیب په اعتبار سره (په دې جمله کي) درې احتماله دي: اول دا چي کتاب الطهّارات خبر دی د محذوفي مبتداء چي “لذا” فی معنی: هذا کتاب الطهّارات، دویم دا چي مبتداء ده د محذوف خبر معنی کتاب الطهّارات لهذا، دریم دا چي مفعول دی د محذوف فعل معنی: خذ کتاب الطهّارات یا اقرأ کتاب الطهّارات.

د کتاب لغوي او اصطلاحي معنی:

(۲) د دویم بحث خلاصه دا ده چي د کتاب او کتابت لغوي معنی ده: “یو شی سره جمع کېدل”، او کتاب ته هم ځکه کتاب ویل کیږي چي په دې کي حروف سره را جمع کیږي، او کتاب د مکتوب په معنی سره هم استعمالیږي، لکه خلق چي د مخلوق په معنی سره استعمالیږي، او په اصطلاح کي کتاب د مسائلو هغه “مجموعه” ته وایي چي هغه مستقلاً معتبره وي او پر مختلفه انواعو مشتمله وي که نه وي.

یادونه: د فقهې په کتابونو کي درې ډوله الفاظ ذکر کیږي: ① کتاب ② باب ③ فصل، په کتاب کي د مختلفه اقسامو او مختلفه انواعو مسئلې ذکر کیږي، په باب کي د یوه قسم مسئلې ذکر کیږي، او په فصل کي د یوې نوعي مسئلې ذکر کیږي.

(۳) د دریم بحث خلاصه دا ده چي په لغت کي طهّارت د طاء په ضمه سره هغو اوبو ته ویل کیږي چي په هغو سره پاکي حاصله سي (یعني چي تر پاکي حاصلولو وروسته کومي اوبه پاته سي)، او طهّارت په کسره د طاء سره د پاکولو اګې ته ویل کیږي، لکه اوبه او خاورې، او طهّارت مصدر دی معنی یې ده: پاکول، او په اصطلاح کي طهّارت له حدث (حکمي مرداري) یا له خبث (حقیقي مرداري) څخه پاکېدلو ته ویل کیږي، او ځیني علماؤ ویلي دي چي طهّارت د درېو (۳) اندامونو پر بوللو او د سر مسح کولو ته ویل کیږي.

مولانا عبدالحی رحمة الله د علامه حلبی رحمة الله په حواله سره په السمايه شرح الروایه کي لیکلي دي چي د طهّارت شرائط پر دوه قسمه دي: (۱) شرائط د وجوب (۲) شرائط د صحت.

شرائط د وجوب (یعني چي کله دا شرطونه وي نو طهّارت واجب دی) نهه^(۱) دي: (۱) اسلام (۲) عقل (۳) بلوغ (۴) د حدث (بي اودسي) واقع کېدل، هغه که حدث اصغر وي او که اکبر (۵) پر ټوله اندامونو پاکي اوبه (ماء مطلق) تېرول (۶) حیض به نه وي (۷) نفاس به نه وي (۸) د اوبو یا خاورو پر استعمال قادره کېدل (۹) په وقت کي د گنجایش او پراخي نه کېدل.

او شرائط د صحت يعني د طهارت د صحيح کېدلو څلور شرطونه دي: (۱) پر ټولو اندامونو اوبه تېرول (۲) حیض به نه وي (۳) نفاس به نه وي (۴) د طهارت د حاصلولو په صورت کې به په غیر معنور انسان کې یو حکم ناقض د طهارت (د اودس مایوونکی) نه وي.

سوال: کيږي چې صاحب د هدايې طهارات د جمع په صیغه سره ذکر کړی دی، حال دا دی چې طهارت مصدر دی او د مصادر و تشبیه او جمع نه راځي، جواب دا دی چې که د مصادر و په آخر کې د تانیث تاء وي نو د هغوی تشبیه او جمع را وړل صحیح دي.

او دلته یې طهارات د جمع په صیغه سره ځکه راوړی چې د طهارات د مختلفه انواعو او قسمونو و طرف ته اشاره وسي، ځکه رفع نجاست هم طهارت دی او رفع خُبث هم طهارت دی، حال دا دی چې دواړه مختلفه نوعي دي.

کتاب الطهارات ولي تر نورو مخکې سو:

پاته سوه دا خبره چې کتاب الطهارات ولي مخکې کړی سو؟ نو د دې وجه دا ده چې مشروعات څلور دي: (۱) یوازي حقوق الله (۲) یوازي حقوق العباد (۳) چې دواړه حقونه سره جمع سي لېکن حق الله غالبه وي (۴) چې دواړه حقونه سره جمع سي لېکن حق العبد غالبه وي، مصنف د هدايې په ترتیب کې حقوق الله (يعني عبادات) د خپل عظمت په وجه سره مخکې کړل، بیا په عباداتو کې لمونځ مخکې بیان کړی، ځکه لمونځ د اسلام په ارکانو کې تر ایمان وروسته تر ټولو قوی رکن دی، الله ﷻ فرمایي: فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ، او نبی ﷺ فرمایي: الصلوة عماد الدين من أقامها فقد أقام الدين ومن هدمها فقد هدم الدين؛ همدارنګه د اسلام په ارکانو کې تر توحید وروسته اول لمونځ فرض سوی دی.

او څرنګه چې طهارت د لماتځه شرط دی، په حدیث کې راځي: مفتاح الصلوة الطهور، او شرط د شي په خپله تر شي مخکې وي نو ځکه یې طهارت تر لماتځه (صلوة) مخکې بیان کړی.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ..... الْآيَةُ [سورة البقرة: ۶] اې مؤمنانو! کله چې تاسو د لماتځه لپاره د درېدلو اراده وکړی نو خپلي څېرې (مخان) پرېوئ..... الْآيَةُ

تشرېح: مصنف رحمه الله د کتاب پیل د اوداسه په آیت سره وکړی، حال دا چې په دعوی کې قاعده دا ده چې مدعی مخکې وي، او دلیل یې وروسته ذکر کيږي لېکن دلته د الله ﷻ کلام د تبرک او تیمن لپاره مخکې کړی سوی دی که څه هم دا له مروجې قاعدې څخه خلاف کار دی، پوره آیت دا دی: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، (اې مسلمانانو! کله چې تاسو د لماتځه اراده وکړی نو پرېوئ خپل مخونه او خپل لاسونه تر څنگلو پوري او مسح کوئ خپل پر سر و نو او پرېوئ) خپلي پښې تر بچلو پوري).

تر دې آیت لاندې یو خوشیان د ذکر وړ دي: اول دا چې په دې آیت کې “إِذَا” ذکر سو، او “إِذَا” په امور یقینیه وو کې استعمالیږي، او “إِنْ” ذکر نه سو، ځکه چې په امور مشکوکه (مترده) وو کې استعمالیږي، ځکه دایمان تقاضا دا ده چې قیام ال الصلوة دي له امور یقینیه وو څخه وي، دویم شی دا چې د آیت بالا جماع مدني دی ځکه په بخاري کې راغلي دي چې حضرت عائشې رضی الله عنها د خپل هار (امبل) د ور کېدلو تر قصې وروسته وفرمایي: فنزلت یا أيها الذين آمنوا إذا قستم إلى الصلوة..... اَلْقَوْلُ: لعنکم تشکر و ن.

او د هار (امېل) قصه بالاتفاق تر هجرت یوڅه زمانه وروسته پېښه سوې ده، نو ثابته سوه چې دا آیت مدني دی او دا خبره هم تسلیم سوې ده چې اودس هم د لمانځه د فرض کېدلو په وخت کې په مکه مکرمه کې فرض سوی دی، لکه څرنګه چې ابن عبد البر وړيلي دي چې تمام اهل مغازی ته دا خبره معلومه ده چې نبي ﷺ تر فرض لمانځه وروسته یو لمونځ بغير له اودس څخه نه کړی نه دي، او له دې څخه انکار یو جاهل او ضدي سرې کولای سي، اوس پاته سوه دا خبره چې کله پر اودس له مخکې څخه عمل موجود وو نو د دې آیت په نازلولو کې څه حکمت دی:

حضرت مولانا عبد الحی رَحِمَهُ اللهُ په سعایه کې لیکلي دي چې د دې حکمت دا دی چې د اوداسه فرضیت متلواً بالقرآن سي (یعني په قرآن کې د اوداسه فرضیت تلاوت کړی سي) او دا احتمال هم سته چې د آیت اوله حصه یعني په کومه حصه کې چې د اوداسه ذکر دی په مکه کې د اوداسه د فرضیت په وخت کې رانازل سوی وي او پاته آیت چې په هغه کې د تیمم ذکر دی په مدینه منوره کې رانازل سوی وي. (کذا فی الاتقان)

کوم سړی چې د قیام الی الصلوة (لمانځه ته د ولاړېدلو) اراده وکړي پر هغه اودس فرض دی:
دریم شی دا دی چې د آیت ښکاره د دې خبرې تقاضا کوي چې اودس پر هر هغه سړی فرض دی کوم چې د قیام الی الصلوة اراده وکړي هغه که محدث وي او که غیر محدث، د اصحاب ظاهر دغه مذهب دی، لېکن د جمهورو علماء مذهب له دې څخه خلاف دی، جمهور علماء وایي چې په آیت کې عبارت مَقْدَر دی یعني: إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ وَأَنْتَ مُحَدَّثُونَ، او دا دلیل هم سته چې حَدَّثَ د اوداسه د وجوب لپاره شرط دی او دا دلیل په داللة النص سره ثابت دی، په دې توګه چې الله تعالیٰ په آیت: وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا کې تیمم د حدث سره یوځای ذکر کړی دی، نو معلومه سوه چې د تیمم د واجېدلو لپاره حدث شرط دی او تیمم د اوداسه بدل او نایب دی، او قاعده دا ده چې کوم شی په بدل کې نص وي هغه به په اصل کې هم نص وي، نو ثابته سوه چې حدث د اوداسه د واجېدلو لپاره شرط دی.

د اوداسه فرائض، د غسل او مسح معنی او د مخ اندازه

فَقَرَأَ مِنْ الطَّهَارَةِ غُسْلَ الْأَعْضَاءِ الثَّلَاثَةِ نو د اوداسه فرض د دریو اندامونو پرېول دي وَمَسَحَ الرَّأْسَ او د سر مسح کول دي يَهَذَا النَّصُّ (او دا درې اندامونه پرېول او د سر مسح کول) په دې نص سره (ثابت) دي وَالْغُسْلُ هُوَ الْإِسَالَةُ وَ غَسَلَ د اوبو بیولو ته ویل کیږي وَالْمَسْحُ هُوَ الْإِصَابَةُ او مسح د اوبو رسولو ته ویل کیږي وَحَدُّ الْوُجْهِ او د مخ حد مِنْ قُصَاصِ الشَّعْرِ إِلَى أَسْفَلِ الذَّقَنِ (د سر) د وېښتیاوو د راشنه کېدلو له آخري حصې څخه تر لاندې زني پوري وَإِلَى شَحْمَتَيِ الْأُذُنَيْنِ او د دواړو غوږونو تر نرمیو پوري دی لَكِنَّ الْمُوَاجَهَةَ ځکه چې مواجعت (مخلخ کېدل) تَقَعُ يَهْدِيهِ الْجُنْبَلَةُ په دې ټولو سره راځي وَهُوَ مُشْتَقٌّ مِنْهَا وَجْه له مواجعت څخه راخیستل سوې ده.

اللغات: (إِسَالَةُ) د افعال له باب څخه مصدر دی: اوبه یا یو بل شی بیول (بهول)، (إِصَابَةُ) دا هم د فعال له باب څخه مصدر دی: رسول، (قُصَاصِ الشَّعْرِ) د وېښتیاوو د راشنه کېدلو ځای، (ذَّقَنَ) زنه، (شَحْمَتَ) د غوږ نرمی (پوڅکی).

تشریح: فرض ډېری معنای لري: (۱) قطع: لکه وړل سوي چي دي: فرض الغیاط الشوب يعني خياط (درزي) جامه پرېکړه (۲) تقدير: الله تعالى فرمايلي دي: فَيُفَصِّلُ مَا دَرَسْتُمْ يعني قَدْزُتُمْ (۳) تفصيل: الله تعالى فرمايلي دي: سُوْرَةً اَنْزَلْنَاهَا فَرَسْنَا فَا يَعْنِي فَعَلْنَاهَا (۴) بيان: الله تعالى فرمايلي دي: قَدْ دَرَسَ اللهُ لَكُمْ تَحْلَةَ اَيِّهَاكُمْ يعني يَبَيِّنْ لَكُمْ كِفَاَرَةَ اَيِّهَاكُمْ (۵) حد: قال الله تعالى: لَتَكْفِيَنَّكَ مِنْ عِبَادِكَ نَجِيَّتَا مَعْرُوضًا يعني محدودا (۶) انعام او تحفه: لکه: دَرَسْتُ الرُّجُلَ يعني ما و سړي ته انعام ورکړی (۷) دېوځاتوب او زوروالي په معنی سره: لکه: دَرَسْتُ الْبَقَرَةَ يعني غوا زړه سوه، او هم له دې معنی 'خخه' لَا قَارِضٌ وَلَا يَكْرِي دى (۸) د عظمت او لوري په معنی سره: وړل کيږي: فَلَا قَارِضٌ يَعْنِي رَزِيْشٌ.

زموږ په نېز فرض هغه حکم ته وايي چي په داسي قطعي دليل سره ثابت وي چي په هغه کي هيڅ شک او شبهه نه وي او د دې حکم دا دی چي کولو والا به يې د ثواب مستحق (حقداره) وي او پرېښوولو والا به يې د عذاب مستحق وي. او واجب هغه حکم ته وايي چي د هغه لزوم په ظني دليل سره ثابت وي او اداء کولو والا به يې د فرضو له اداء کونکي خخه د کم (اولر) ثواب مستحق وي، او پرېښوونکي به يې د فرضو له پرېښوونکي خخه د کم عذاب مستحق وي.

د دلالت قسمونه: ښکاره دي وي چي د دلالت خلور قسمونه دي: (۱) قطعی الثبوت او قطعی الدلالة لکه قرآني آيتونه، متواتر او صريح حديثونه چي هغه د تاویل احتمال نه لري. (۲) قطعی الثبوت ظنی الدلالة لکه مؤوله آيتونه او حديثونه. (۳) ظنی الثبوت قطعی الدلالة لکه صريح اخبار اُحاد. (۴) ظنی الثبوت او ظنی الدلالة لکه هغه اخبار اُحاد چي د ډېرو معنواو احتمال لري؛ اول يقين فايده کوي، دريم ظن فايده کوي، دريم وجوب او مکروه تحريمي فايده کوي او خلورم سنيت او استحباب فايده کوي. (حاشيه شرح نقيه)

○ **وضو:** د واو په ضمه سو يو ځانگړي فعل يعني اودس ته وړل کيږي، او د واو په فتحه سره هغه اوبو ته وړل کيږي چي د اوداسه لپاره تيارې سوي وي.

صاحب د هدايې د وضو احکام د ډېر حاجت او اړتيا په وجه سره مخکي کړي دي او دريمه وجه يې دا ده چي د وضو محل د غسل د محل جزء دی او جزء پر کُل مخکي وي نو ځکه يې وضو پر غسل مخکي کړی، دريمه وجه يې دا ده چي الله تعالى هم وضو پر غسل مخکي کړی دی په دې توگه چي اول يې فرمايلي دي: فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ... الآية. او تر دې وروسته يې: دَانَ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطْهَرُوا فرمايلي دي.

○ **غسل:** د غين په ضمه سره هغه اوبو ته وايي چي په غسل په کيږي، او د ټوله بدن پرېولو ته هم غسل وړل کيږي، غسل: د غين په کسره سره هغه شی ته وړل کيږي چي په هغه سړيو شی پرېولل کيږي لکه خطمي (صابون)، او غسل: د غين په فتحه سره مصدر دی په معنی سره د پرېولو.

صاحب د هدايې فرمايلي دي چي په وضو (اوداسه) کي خلور فرض دي: د دريو اندامونو پرېول او د سر مسح کول. او د دې خلورو د فرضيت ثبوت په ذکر سوي آيت سره سوی دی، همدارنگه يې فرمايلي دي چي د غسل معنی 'اوبه بيول دي په دې خبره سره پر امام مالک رحمه الله رد کوي، ځکه د هغه په نېز اوبه بيول کافي نه دي بلکي دَنَکَ يعني مَرَل هم شرط دی او د مسح معنی 'بغير له اوبو څخولو خخه اوبه رسول او تېرول دي.

وحد الوجه الخ صاحب د هدايې دمخ (وجه) اندازه طولاً او عرضاً داسي بيان کړی دی چي د سر دورېستانو دراشنه کېدلو له مخي څخه د زني تر لاندې حصې پوري او د يوه غوږ له نرمۍ څخه د بل غوږ تر نرمۍ پوري دمخ پرېول فرض دي. دليل دا دی چي وجه مشتق دی له مواجهت څخه او مواجهت په دې ټوله حصه سره واقع کيږي نو ځکه د ټولي حصې پرېول فرض دي (ځکه چي د مواجهت معنی ده: مخامخ کېدل. او مخامخ کېدل دې ته وايي چي انسان دا ټوله حصه (يعني د سر له ورېښتيانو څخه تر لاندې زني پوري او د يوه غوږ له نرمۍ) د بل چا سره مخامخ کړي).

د ځنگلو او بجلکو حکم او به دې باره کي د فقهاؤ اقوال

وَالْبِرْقَانِ وَالْعَمَّانِ دواړه ځنگلي او دواړه بجلکي يَدْخُلَانِ فِي الْغُسْلِ عِنْدَنَا په پرېولو کي داخل دي زموږ په نېز خِلَافَ لِرِزْقِ رَحْمَةِ اللَّهِ * خلاف دی د زفر رَحْمَةِ اللَّهِ هُوَ يَقُولُ: الْغَايَةُ لَا تَدْخُلُ تَحْتَ الْبَغْيَا هغه فرمايي: چي غايه په منيا کي نه داخلېږي كَاللَّيْلِ فِي بَابِ الصُّومِ لکه شپه د روژې په باب کي وَ لَنَا أَنَّ هَذِهِ الْغَايَةَ لَا إِسْقَاطَ مَا وَرَاءَهَا او زموږ دليل دا دی چي دا غايه خو د ما وړاندې اسقاط لپاره ده اِذْ لَوْ لَا هَذَا لَمْ تَوْعَبْتَ الْوُظَيْفَةَ الْكُلَّ ځکه که غايه نه وای نو پرېولو به ټوله اندام کښېباسلی (يعني ټوله اندام به پرېول کېدلی) وَ فِي بَابِ الصُّومِ لِمَدِّ الْحُكْمِ إِلَيْهَا او د روژې په باب کي (غايه) تر شپې پوري د حکم رسولو لپاره ده اِذَا اِسْمُ يُطْلَقُ عَلَى الْإِمْسَاكِ سَاعَةً ځکه چي د صوم اطلاق پر يوه گړۍ امساک باندي هم کيږي وَالْكَعْبُ هُوَ الْعَظْمُ الثَّانِي او کعب هغه را پورته سوی هډوکی دی هُوَ الصَّحِيحُ وَمِنْهُ الْكَاعِبُ همدا صحيح ده او هم له دغه لفظ څخه کاعب (مشتق) دی.

اللغات: ﴿مِرْق﴾ ځنگله، ﴿كعب﴾ بجلکه ﴿غَايَة﴾ انتها، پای، ﴿مُدَّتَا﴾ د کوم شي لپاره چي غايت مقرر سوی وي. يا له ابتداء څخه واخله د انتها څخه تر مخکي پوري، ﴿وُظَيْفَة﴾ ټاکل سوې اندازه، لازمي مقدار، ﴿عَظْم﴾ هډوکی، ﴿کاعب﴾ را پورته سوی، لوړ.

تشریح: مرقق: د میم په کسره او دفاء په فتحه سره دی، او د دې پر عکس هم جائز دی یعنی د میم په فتحه سره او دفاء په کسره سره، د مُت او لیڅي بند (جوړ) ته مِرْق وایي، کعب: د امام محمد رَحْمَةِ اللَّهِ په نېز د پښې په ښکاره باندي د تسمې د تړلو د ځای و بند ته وړل کيږي، خو دا صحیح نه ده، صحیح دا ده چي تر پښې لاندې د راپورته سوي هډوکی نوم کعب دی، او هم له دې څخه کاعب مشتق دی چي دهغه جمع کواعب راځي، کواعب هغه انجونو ته وړل کيږي چي سینې یې را پورته سوي او منځته راوتلي وي.

صورت د مسئلې: دا دی چي فقهاء حضرات خو پر دې متفق دي چي په او داسه کي د دواړو لاسونو او دواړو پښو پرېول فرض دي. لېکن په دې باره کي اختلاف دی چي مرققین د لاسونو په پرېولو او کعبین د پښو په پرېولو کي داخل دي او که خارج. یعنی د لاسو په ډول د ځنگلو پرېول او د پښو په ډول د بجلکو پرېول هم شرط دي او که نه. ائمه ثلاثه یعنی

د امام صاحب او صاحبینو مذهب دا دی چې د لاسو سره د څنگلو او د پښو سره د بجلکو پرېول هم فرض دي، د امام شافعي رَجَّةُ الله او د امام احمد رَجَّةُ الله قول هم دا دی، او د امام مالک رَجَّةُ الله یو روایت هم دغه رنگه دی.

لېکن امام زفر رَجَّةُ الله فرمایي چې مرقین او کمبین په پرېولو کې داخل نه دي یعنې د څنگلو او بجلکو پرېول فرض نه دي، او د امام مالک رَجَّةُ الله بل روایت بیا دغه رنگه دی.

د امام زفر دلیل: دا دی چې په آیت کې مرافق او کمبین غایت (غایه) ده او غایت مطلقاً د مغیا په حکم کې داخله نه وي لکه په اتوا الصیام ال الیلیل کې چې لیل د روژې په حکم کې داخل نه دی همدارنگه به مرافق د بدین په حکم کې او کمبین د رجلین په حکم کې داخل نه وي.

زموږ دلیل: دا دی چې د امام زفر رَجَّةُ الله دا قول موږ نه تسلیموو چې غایت د مغیا په حکم مطلقاً داخله نه ده. ځکه د غایت دوه قسمونه دي، اول دا چې غایت د خپل ماقبل یعنې د مغیا له جنس څخه وي، یعنې که غایت جلا کړی سي نو صدر د کلام یعنې مغیا غایت او ماوراء د غایت ټولو ته شامل وي. دویم دا چې غایت د خپل ماقبل یعنې د مغیا له جنس څخه نه وي یعنې د غایت تر جلا کولو وروسته صدر د کلام یعنې مغیا غایت او ماوراء د غایت ته نه شاملیږي. اوس که چیرې غایت له اول قسم څخه وي نو غایت په مغیا کې داخلېږي او که چیرې له دویم قسم څخه وي نو غایت د مغیا په حکم کې نه داخلېږي، نو څرنگه چې لیل د صوم (روژې) له جنس څخه نه دی نو ځکه به د روژې په حکم کې نه داخلېږي. او مرقین د بدین له جنس څخه او کمبین د رجلین له جنس څخه دي نو ځکه به دا دواړه غایتونه خپل د مغیا په حکم کې داخلېږي، یعنې څنگلي به د لاسو په پرېولو کې او بجلکي به د پښو په پرېولو کې داخلېږي.

صاحب د هدایې چې کوم دلیل وړاندې کړی دی د هغه حاصل دا دی چې غایت کله کله په دې وجه ذکر کېږي چې حکم را کش کړی سي او تر غایت پورې را ورسول سي او کله کله غایت د ماوراء د ساقطولو لپاره ذکر کېږي، لنډه دا چې د غایت دوه قسمونه دي: غایت اثبات او غایت اسقاط. او په دې دواړو کې مابه الامتیاز دا دی: که غایت صدر د کلام یعنې مغیا ته شامل وي نو دا به غایت اسقاط وي او که شامل نه وي نو دا به غایت اثبات وي. او غایت اثبات د مغیا په حکم کې نه داخلېږي لکه په اتوا الصیام ال الیلیل کې لیل د صوم په حکم کې نه داخلېږي. او په غایت اسقاط کې ماوراء د غایت ساقطېږي، نو به غایت د مغیا په حکم کې داخل وي لکه په ایدکم ال البراق کې چې غایت یعنې مرافق ذکر سوی دی د مرقن د ماوراء د ایستلو لپاره، نو ځکه به د پرېولو حکم په مرقن کې پاته وي.

راجع قول: په دې دواړو قولونو کې د ائمه ثلاثه وو قول راجع دی، چې هغوی وايي: دواړه څنگلي د لاسو په پرېولو کې او دواړه بجلکي د پښو په پرېولو کې داخل دي، او علامه ابن عابدین رَجَّةُ الله فرمایي: چې پر دغه د علماؤ اجماع ده.

د سر د مسحي (مسح) اندازه او په دې باره کې د فقهاؤ اقوال

قَالَ: وَالْمَسْحُ وَفِي مَسْحِ الرَّأْسِ مَقْدَارُ النَّاصِيَةِ فرمایي او د سر په مسحه کې د تندي مقدار فرض دی وَهُوَ رُفْعُ الرَّأْسِ او د تندي مقدار خلورمه حصه د سر ده لَنَا رَوَى الْبُخَيْرِيُّ بْنُ شُعْبَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د هغه حديث په وجه کوم چي مغیره بن شعبه رَوایت کړې دی أَنَّ النَّبِيَّ أَمَرَ سُبَّاطَةَ قَوْمٍ چې نبی ﷺ د یو قوم انبار (دېران) ته راغلی قَبَالَ وَتَوَضَّأَ بِنَاءِ نبی ﷺ متیازي وکړې او اودس یې وکړې وَ مَسَحَ عَلَى نَاصِيَتِهِ وَ خُفَّيْهِ او مسح یې وکړه پر خپل تندي او موزو باندې وَ الْكِتَابُ مُجْمَلٌ او د قرآن (آیت) مجمل دی فَالْتَحَقَّ بَيَانُهُ نو ځکه دا حديث د بیان په توگه په هغه پسي لاحق سو وَ هُوَ حُجَّةٌ عَلَى الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ او همدا حديث د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په خلاف حجت دی فِي الشَّافِعِيِّ بِثَلَاثِ شَعْرَاتٍ د دريو ورېښتيانو په اندازه لگولو کي وَ عَلَى مَالِكٍ رَحِمَهُ اللَّهُ او د امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ (په خلاف حجت دی) فِي اِشْتِرَاطِ الْاِشْتِرَاطِ د ټوله سره د کښېاسلو (نيولو) په شرطولو کي (يعني امام مالک فرمایي چي مسحه به ټوله سر نيسي يعني د ټوله سر مسحه شرط او فرض ده) وَ فِي بَعْضِ الرِّوَايَاتِ قَدْرُ ثَلَاثِ أَصْحَابِنَا بِثَلَاثِ أَصَابِعِ الْيَدِ او په ځيني روايتونو کي د تندي اندازه زموږ بعضي ملگرو په درې گوتو سره لگولې ده لِأَنَّنَا حَكَمْنَا چې درې گوتي أَكْثَرُ مَا هُوَ الْأَصْلُ فِي آلَةِ الْمَسْحِ اکثر (زیاتي) دي د هغه شی چي هغه د مسحي په اَلې کي اصل دی.

اللفات: «ناصية» تندي، «مباحلة» خاشاک او ردي شيان. د گندگيو د اچولو ځای (يعني په کوم ځای کي چي خلگ گندگي اچوي هغه ځای ته هم سَاطَة وايي) «قَبَالَ» د نصر له باب څخه د ماضي «يغ» ده: شاشې کول، متیازي کول. بولي کول، «تَقْدِير» اسم مصدر دی د تفعل له باب څخه معنی یې ده: مقرر کول، ټاکل.

تشریح: مسح ویل کیږي دلانده لاس را تېرولو ته. هغه که په اوبو لوند سوی وي او که له یو مغسول اندام څخه وروسته لوند والی پاته سوی وي، د سر مسح بالاتفاق فرض د، ځکه چي دا په صریح آیت سره ثابت ده خو په فرض مقدار کي یې اختلاف دی: (۱) د احنافو په نېز د سر د خلورمي حصې مسح کول فرض دي، هغه که د سر مخکي حصه وي او که د شا له راسته طرف څخه خلورمه حصه وي او که له چپه طرف څخه، امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي چي مطلق سر مسح کول فرض دي، نو دده په نېز که د دريو ورېښتيانو او په يوه روايت کي د يوه ورېښته په اندازه مسح وسي نو هم فرض ادا کیږي، لېکن امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ او امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي چي د ټوله سر مسح فرض ده.

د امام مالک دليل: د الله تعالیٰ دا قول: وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ دی، امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي چي «باء» زائده ده يعني آیت داسي دی وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ يعني خپل پر سر و مسح کوئ، او ښکاره ده چي د رأس (سر) اطلاق په ټوله سر باندې کیږي نه پر بعضي، نو معلومه سوه چي د ټوله سر مسح کول فرض دي، صاحب د شرح نقایه لیکلي دي چي امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ په احتیاط باندې عمل کړی دی.

د امام شافعي دليل: امام شافعي رحمه الله فرمايي چي ذکر سوي آيت د مسح د مقدار په سلسله کي مطلق دی نو د المطلق بجري عن اطلاقه د قاعدې مطابق به د مطلق سر مسح فرض وي، لهدا د امام شافعي رحمه الله په نېز د سر د اذنې حصې په مسح کولو سره فرض ادا کيږي او په اذنې حصه کي يو ورېښته هم معتبر دی يا په قول د علامه مرغيناني رحمه الله درې ورېښته معتبر دي.

زموږ دليل: د احنافو علماء فرمايي چي د مسح د مقدار په سلسله کي آيت مجمل دی، مجمل د بيان محتاج وي، او دلته بيان د مغیره رحمه الله حديث دی، يعنې مغیره بن شعبه رحمه الله فرمايلي دي: ان النبی (ص) اتى سباطة قوم فبال و ترواً ومسح علی ناصيته وغيه، د علامه مرغيناني رحمه الله دا ذکر سوي حديث د دوو حديثونو يعني د مغیره رحمه الله له حديث او د حذيفه رحمه الله له حديث څخه مرکب دی، حديث د مغیره کوم چي مسلم روايت کړی دی د هغه الفاظ دا دي: ان النبی (ص) ترواً فمسح بناصريته وعلی العمامة وعلی غفيه او حديث د حذيفه کوم چي شيخينو روايت کړی دی د هغه الفاظ دا دي: اتى النبی (ص) سباطة قوم فبال قائماً ثم دعا بيا فبأیه فبأیه فترواً، د دې حديثونو خلاصه دا ده چي نبي کریم ﷺ تر متيازو کولو وروسته اودس وکړی او پر مقدار ناصيه باندې يې مسح وکړه، مقدار ناصيه او د سر څلورمه حصه يوه خبره ده نو په دې وجه د احنافو علماء له دې آيت څخه استدلال کوي فرمايي چي پر څلورمه د سر مسح کول فرض دي.

او د دې تائيد په يو بل حديث سره هم کيږي چي هغه ابو داؤد روايت کړی دی: عن انس رضي الله عنه رأيت رسول الله (ص) يترواً: عليه عمامة قطرية فادخل يديه من تحت العمامة فمسح مقدم رأيه، (له حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دی چي مارسل الله ﷺ د اودس کولو په حال کي وليدی او د ده پر سر قطري لنگوټه وه، نو ده ﷺ خپل دواړه لاسونه د لنگوټې د لاندې حصې څخه وړ داخل کړل او بيا يې د سر مخکنۍ حصه مسحه کړه)، ښکاره دي وي چي نبي ﷺ د سر ټوله مخکنۍ حصه مسح کړې ده، او د ټولي مخکنۍ حصې اندازه د سر څلورمه حصه ده چي هغې ته ناصيه ويل کيږي.

نو دا حديثونه د امام مالک رحمه الله او د امام شافعي رحمه الله په خلاف حجت دي، د امام مالک رحمه الله په خلاف ځکه چي که د ټوله سر مسح فرض وای نو نبي ﷺ به د سر د څلورمې حصې پر مسح اکتفاء څنګه کولای؟ او د امام شافعي رحمه الله په خلاف ځکه حجت دی چي که د سر له څلورمې حصې څخه پر کمه حصه ب مسح جائز وای نو نبي ﷺ به يو وار د جواز د بيان لپاره ضرور داسي کولای، حال دا چي له نبي ﷺ څخه د سر له څلورمې حصې څخه پر کمه حصه باندي مسح ثابت نه ده.

دني بعض الروايات الخ د احنافو ځيني عالمانو د مقدار ناصيه: تقدير په دريو گوتو سره کړی دی. دليل يې دا دی چي مسح په لاس سره کيږي او په لاس کي گوتي اصل دي او درې گوتي د يوه لاس زياته (اکثره) حصه ده، او قاعده داده چي لاكثر حکم الكل، نو په دې وجه به درې گوتي د کل قائم مقام وي. او دا حکم به کيږي چي که څوک د درې گوتو په اندازه مسح وکړي نو هغه به شرعاً کافي وي.

د اودس سنتونه..... اول سنت

قال: وَشَأْنُ الطَّهَارَةِ فَغَسَلَ الْيَدَيْنِ فرمايي: او د اودس سنتونه: د دواړو لاسونو پر ټول دي قَبْلَ إِدْعَائِهِمَا إِلَى مَسْحِهِ
تر د دننه کولو د دوی دواړو په لوبښي کي إِذَا اسْتَيْقَضَ الْمُتَوَضِّعُ مِنْ لُؤْمِهِ كله چي اودس کونکی له خپل خوب څخه

راوړېښ سي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ • حُكْمه د نبي ﷺ قول دی إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ كَلَهُ چي په تاسو کي یو له خپل خوب څخه راوړېښ سي فَلَا يَغْسِنُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ نو خپل لاس دي په لوبښي کي نه داخلوي حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا تر څو چي درې واره یې پرېږلي فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ حُكْمه هغه خبر نه دی چي لاس یې د شپې چیري پاته سوی دی وَلَا أَلَّ النَّظْهَرُ او حُكْمه چي لاس د پاکولو آله فَتَسْنُ الْأَبْدَانُ بِتَنْظِيفِهَا نو د هغه په پاکولو سره به شروع کول هم سنت وي وَ هَذَا الْغَسْلُ إِلَى الرَّسْغِ او دا پرېږل به تر مړوندو پوري وي لَوْ قُذِرَ الْكِفَايَةُ فِي التَّنْظِيفِ حُكْمه (تر مړوندو پوري په پرېږلولو سره) په پاکولو کي کفایت حاصلیږي.

اللفات: ﴿إِنَاء﴾ لوبښی، ﴿اسْتَيْقَظَ﴾ له باب استغفم • زه د ماضي صیغه ده، مصدر ي معنی یې ده: وښېدل، له خوب څخه را پورته کېدل، ﴿فَلَا يَغْسِنُ﴾ نه دي ډوبوي، د ضرب له باب څخه د مضارع صیغه: غَسَسَ يَغْسِنُ: ډوبول، په اوبو کي اچول. ﴿بَاتَتْ﴾ د ضرب له باب څخه د ماضي صیغه ده بَاتَ بَاتَتْ: شپه تېرول، ﴿بَدَايَةُ﴾ شروع کول ﴿تَنْظِيفٌ﴾ د تفهیل د باب اسم مصدر دی: پاکول، ﴿رَسْغٌ﴾ مړوند.

تقویم: سُنن جمع د سنت ده، سنت په دین کي داسي رواج سوي طریقې ته وایي چي هغه نه فرض وي او نه واجب وي، او اداء کونکی یې د ثواب مستحق وي او پرېښوونکی یې د ملامت او عقاب مستحق وي، علامه ابن الهمام رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چي سنت هغه ته ويل کیږي چي پر هغه نبي ﷺ د کله ناکله پرېښوولو سره سره همېشېتوب کړی وي. پاته سوه دا خبره چي صاحب د هدایې فرض په صیغه سره د واحد او سنن په صیغه سره د جمع ولي ذکر کړل، نو د دې جواب دا دی چي فرض په اصل کي مصدر دی او مصادر له تشبیه او جمع څخه مستثنی دي، او د دې پر عکس سنت مصدر نه دی نو حُکْمه سنت په صیغه سره د جمع ذکر کړی سو.

صورت د مسئلې: ۱۰: دی چي کله اودس کونکی له خوب څخه راوړېښ سي، نو د هغه لپاره تر ټولو اول سنت دا دی چي خپل دواړه لاسونه دي په لوبښي کي تر اچولو مخکي درې واره تر مړوندو پوري پرېږلي، او د پرېږلولو طریقه یې داده چي که اوبه په یو کوچني لوبښي کي وي نو اول دي په چپه لاس لوبښي را پورته کړي پر راسته لاس دي اوبه واچوي، بیا دي په راسته لاس سره پر چپه لاس اوبه واچوي، او که لوبښی دومره غټ وي چي د هغه د پورته کولو امکان نه وي، نو په یو کوچني لوبښي کي دي له هغه څخه اوبه را واخلي: او که کوچنی لوبښی هم نه وي نو د چپه لاس گوتي دي سره یو ځای کړي د غټ لوبښي څخه دي اوبه په را واخلي پر راسته لاس دي یې واچوي، ورغوی دي په اوبو کي نه دننه کوي، بیا دي په راسته لاس سره اوبه را واخلي چپه لاس دي په پرېږلي.

دلیل حدیث د ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دی، چي د هغه روایت شیخینو کړی دی: إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلَا يَغْسِنُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ، او د مسلم الفاظ دا دي: حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا، او په بعضي روایاتو کي فلا یغسِنُ په تاکید د

• تخریج: هَذَا الْحَدِيثُ قَدْ انْفَقَ عَلَيْهِ اصْحَابُ الْكُتُبِ السَّنَةَ فَأَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ فِي الرُّوْضِ، بَاب رَقْم: ۱۶، وَمُسْلِمٌ فِي الطَّهَارَاتِ حَدِيث رَقْم: ۸۷، وَ ابُو دَاوُدَ فِي الطَّهَارَةِ بَاب: ۸۹، وَ تِرْمِذِي فِي الطَّهَارَةِ بَاب: ۱۹.

نوں سره دی. لڼده دا چې نبی ﷺ و فرمایل: چې کله په تاسو کې یو سړی له خوب څخه راوښی سې نو اول دي خپل لاسونه پرېوړي، ځکه ده ته معلومه نه ده چې دده لاسونه د شپې چیرې پاته سوی دی.

په مبسوط کې راغلي دي چې تر اوداسه مخکې د دواړو لاسونو پرېوړل مطلقاً سنت دي که له خوب څخه راوښی سوی وي، که نه وي، ځکه د لاس پرېوړلو علت په ښی سړي کې هم راتلاسی، یعنې کېدای سې چې ده لاس د بدن و رگو ته وروړی وي، لڼده دا چې د لاس پرېوړلو علت نجاست دی او هغه خو په دواړو صورتونو کې سته که له خوب څخه راوښی سوی وي او که له مخکې څخه لا وښی وي، او دا هغه وخت سنت دي ترڅو چې نجاست ښکاره نه وي کنې نجاست لیري کول فرض دي.

ولأن اليد البخ دیرم دلیل دا دی چې لاس د پاکولو آله ده، نو ځکه اول پخپله تر مړندو پورې دهغو پاکول سنت دي ځکه چې په پاکي حاصلولو کې دغومره اندازه کافي ده.

دویم سنت..... بسم الله سنت ده او که مستحب

قَالَ: وَتَسْمِيَةُ الْوُضُوءِ الْوُضُوءُ فرمایي: او بسم الله ویل د اودس په پیل کې (هم سنت دي) لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ځکه نبی ﷺ فرمایلي دي لَا وَضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَسْمِ الله د هغه سړي اودس نه کیږي څوک چې بسم الله نه وایي وَالْمُرَادُ بِهِ اَوْ لَمْ يَدْخُلْ څخه مراد نَفَى الْفَقْدِ د فضیلت نفي دی وَالْأَصَحُّ اَوْ صَحِيح دا ده أَنَّهَا مُسْتَحَبَّةٌ چې بسم الله ویل مستحب دي وَإِنْ سَأَلْنَا فِي الْكِتَابِ سُنَّةٌ كَمْ هِيَ هَمْ په کتاب کې یې دې ته سنت ویلي دي وَيُسَمِّنُ او بسم الله دي وایي قَبْلَ الْإِسْتِجَاءِ وَبَعْدَهُ تراستجاء مخکې هم او وروسته هم هُوَ السَّحِيحُ همدا صحیح ده.

اللغات: «تسمیة» له باب تفعیل څخه مصدر دی معنی یې ده: بسم الله ویل.

تشریح: د اوداسه له ستونو څخه یو مهم سنت دا دی چې اودس کونکی دي اودس دا ته په نامه سره شروع کړي او د تسمیې ادنی درجه دا ده چې بسم الله وایي، او اعلی درجه یې دا ده چې بسم الله الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وایي. او علامه ابن الهمام فرمایلي دي چې امام طحاوي رحمه الله فرمایي: بسم الله العظیم والحمد لله علی دین الاسلام دي وایي او دغه له سلفو څخه منقول دي، او بعضو ویلي دي چې دا د رسول الله ﷺ څخه مرفوعاً منقول دي، خلاصه دا ده چې زموږ په نېز د اوداسه په پیل کې تسمیه سنت ده، لېکن د اصحاب ظاهر او د امام احمد رحمه الله په نېز تسمیه د اوداسه شرط ده. دوی وایي چې بغیر له تسمیې څخه اودس نه کیږي، دلیل یې هغه حدیث دی کوم چې حاکم او ابو داؤد روایت کړی دی: عَنْ ابْنِ مَرْيَةَ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) قَالَ لَا صَلَوةَ لِمَنْ لَا صَلَوةَ لِمَنْ لَا يَذْكُرُ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ. (له حضرت ابو هريره راجع څخه روایت دی چې نبی ﷺ و فرمایل: د هغه چالمونځ نه کیږي د چا چې اودس نه وي او د هغه چا اودس نه کیږي چا چې الله نوم ذکر کړی نه وي) اصحاب ظاهر له دې حدیث څخه په دې توګه دلیل نیسي چې په حدیث کې لا د جنس د نفي لپاره دی یعنې بغیر له تسمیې څخه اودس نه کیږي، لېکن زموږ له طرفه جواب دا دی چې په حدیث کې د اودس د فضیلت نفي سوي دي یعنې بغیر له تسمیې څخه خو اودس کیږي خو افضل به نه وي. لکه په: لَا صَلَوةَ تَحْتَ السَّجْدِ إِلَّا السَّجْدَ کې چې د صلوٰة

د کمال او فضیلت نفی سوي دي، نه د صلوٰۃ د صحت، اولکه په: لا ايمانَ لمن لا عهد له کي د کمال ايمان نفی سوي دي نه د نفس ايمان، نو همدارنگه به د تسمیې په حدیث کي د وضوء د فضیلت او کمال نفی سوي وي نه د اودس د جواز او صحت، زموږ تائید د علي بن يحيی بن خلاد په حدیث سره هم کیږي، حدیث دا دی: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِلْبُحَّارِ صَلَوَاتُهُ إِذَا قَامَتْ فَتَوَضَّأُوا كَمَا أَمَرَكَ اللَّهُ، (يعني نبي ﷺ هغه سړي ته وویل کوم چي د لمانځه ارکان په صحیح توګه سره نه ادا کول: کله چي ته د لمانځه اراده وکړې نو داسي اودس کوه څرنګه چي تاته الله حکم کړی دی)، او الله چي د کوم اودس حکم کړی دی په هغه کي تسمیه نسته.

او د دار قطنی په روایت کي راغلي دي: من تَوَضَّأَ ذَكَرَ اسْمَ اللَّهِ فَانَّهُ يَطْهَرُ جَسَدَهُ وَمَنْ تَوَضَّأَ لَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ لَمْ يَطْهَرِ إِلَّا مَوْضِعَ الْوُضْءِ، (يعني چا چي اول په اودس کي د الله نوم ذکر کړی نو د هغه ټوله بدن پاکيږي او چاچي د الله تعالی نوم ذکر نه کړی نو د اوداسه له اندامونو څخه ماسوايې نور هيڅ نه پاکيږي)، له دې حدیثونو څخه معلوميږي چي تسمیه په اودس کي شرط نه ده.

والأصح الخ صاحب د هدايې فرمايي: أصح داهه چي تسمیه په اوداسه کي مستحب ده که څه هم په قدوري کي دې ته سنت ویل سوي دي، شارح د هدايې علامه بدرالدين عيني رَحْمَهُهُ اللَّهُ فرمايلي دي چي د تسمیې د استنجاء قول به څرنګه صحیح سي حال دا دی چي ډېر احادیث ددې په سنتوالي باندې دلالت کوي، صاحب د هدايې فرمايي چي تسمیه دي له استنجاء څخه مخکي هم وایي او وروسته هم، او همدغه قول صحیح دی، د بعضو رایه دا ده چي صرف تر استنجاء مخکي دي یې وایي او د بعضو رایه دا ده چي صرف تر استنجاء وروسته دي یې وایي.

کوم حضرات چي وایي چي تر استنجاء مخکي دي بسم الله وایي د هغو دلیل دا دی چي استنجاء د اوداسه په ستونو کي یو سنت دی نو ځکه دي تر استنجاء مخکي بسم الله وایي ددې لپاره چي د اودس ټوله افعال هغه که فرض وي او که سنت په بسم الله سره واقع سي، او کوم چي تر استنجاء وروسته د بسم الله قائل دي د هغو دلیل دا دی چي تر استنجاء مخکي د کشف عورت حالت دی او د کشف عورت په حالت کي د الله ذکر کول مناسب نه دي نو ځکه دي تر استنجاء وروسته بسم الله وایي، او د أصح قول دلیل دا دی چي د نبي ﷺ دا قول: كل أمرؤی بال لم یبدأ فيه بذكر الله... ددې خبري تقاضا کوي چي د اودس په شروع کي دي بسم الله ویل کیږي، او څرنګه چي استنجاء هم د اودس له ملحقاتو څخه ده، نو ځکه به تر استنجاء کولو مخکي هم بسم الله ویل مستحب وي.

درېم سنت (مسواک وهل)

وَالسَّوَاكُ او مسواک (وهل سنت دی) لَا تَكُنْ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ كَانَ يَرَاظُ عَلَيْهِ ځکه چي نبي ﷺ به پر دې همېشټوب کوی وَ عِنْدَ قَدِيدِهِ او د مسواک د نشتوالي په صورت کي دي يُعَالِجُ بِالْأَضْيَمِ له ګوتي څخه کار اخلي رَأَى اللَّهُ ﷻ فَعَلَ كَذَا إِلِك ځکه نبي ﷺ همداسي کړي دي

اللفات: ﴿لَوْ أَظْلَمَ﴾ له باب مفاعله خنجه دمضارع صیغه ده: پابندي کول، یو کار همېشه کول، ﴿يَعْلَمُ﴾ له باب مفاعله خنجه دمضارع صیغه ده: کوښښ کول، تدبیر کول، دلته مراد په ګوته سره پرل دي، ﴿أَعْيَجَ﴾ دا په ضمه د همزې سره هم استعمالیږي او په کسره سره هم معنی یې ده: ګوته، جمع یې أَصَابِعُ راځي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د اوداسه له ستونو خنجه یو سنت مسواک وهل دي، دلیل یې دا دی چې نبی کریم ﷺ د مسواک پر استعمالولو همېشېتوب کړی دی خو دا چې کله کله به یې پرېښوی، او که مسواک نه وي نو د راسته لاس په ګوته سره دي غاښونه مړي، ځکه چې دا هم له نبی ﷺ خنجه ثابت دي، او مواظبت مع الترتیب یعنې همېشېتوب سره د پرېښولو د سنت دلیل دی او مواظبت بلا ترک د وجوب دلیل دی، او د مسواک په ترک باندې دلیل دا دی چې یو ځل نبی ﷺ د یو کلي (محلې) خلکو ته د اوداسه او لمانځه تعلیم ورکړی چې په هغه کې د مسواک د تعلیم ذکر نسته، که مسواک وهل واجب وای نو نبی ﷺ به دوی ته د مسواک وهلو تعلیم ضرور ورکولای. (عابیه)

او د مسواک د نشتوالي په صورت کې ګوته د مسواک قائم مقامه ده، د دې دلیل یې دا دی چې نبی ﷺ فرمایلي دي: یجزی من السواک الا صابعم (رواه البيهقي عن انس رضي الله عنه) یعنې د مسواک پر ځای ګوتي کفایت کوي.

او طبراني له حضرت عائشې رضي الله عنها خنجه روایت کړی دی: قالت قتت يا رسول الله الرجل يذهب فو يستن قال نعم قتت كيف يصنع قال يدخل اصبعه فيه، (حضرت عائشې رضي الله عنها فرمایي چې ما وویل اې رسول الله ﷺ! د کوم چا په خوله کې چې غاښونه نه وي هغه به مسواک وهي، ویې فرمایل هو! ما وویل: څرنگه به یې وهي، ویې فرمایل: چې خپله ګوته دي په خوله کې داخلوي). (فتح القدیر، شرح نقایه)

د مسواک په سنیت کې درې قولونه: ښکاره دي وي چې د مسواک په سنتوالي کې درې قولونه دي: ① اول قول دا دی چې مسواک د اوداسه سنت (سنت وضو) دی ځکه چې په نسائي کې د ابو هريره رضي الله عنه حديث دی: لو ان أشت عن أمتي لأمرتهم بالسواك عند كل وضوء، یعنې که زما پر امت تکلیف نه وای نو ما به دوی ته د هر اوداسه سره د مسواک حکم کولای) او ابو داؤد له حضرت عائشې رضي الله عنها خنجه روایت کړی دی: أنه عليه السلام كان لا يرقد من ليل او نهار فمستيقظ الا تسون قبل أن يتوضأ (یعنې نبی ﷺ چې به کله په شپه یا ورځ کې له خوب خنجه را پورته کېدی نو تر اوداسه مخکې به یې مسواک ضرور استعمالوی)

② دویم قول دا دی چې مسواک د لمانځه سنت (سنت صلوٰة) دی، دلیل د ابو هريره رضي الله عنه حديث دی: لو ان أشت عن أمتي لأمرتهم بالسواك عند كل صلوٰة یا مع كل صلوٰة.

③ دریم قول دا دی چې مسواک د دین سنت دی دا قول ډېر قوي دی او له امام ابو حنیفه رحمه الله عنه خنجه هم دغه قول را نقل سوی دی، دلیل د ابو ایوب رضي الله عنه حديث دی کوم چې ترمذی ذکر کړی دی: أربع من سنن النبیین: الختن وتشطير السواك والنكاح، (یعنې څلور شیان د رسولانو سنت دی: ختنه (سنت کول)، عطر (خوشبویي)، مسواک او نکاح) او له حضرت عائشې رضي الله عنها حديث دی: "لس شيان له فطرت خنجه دي" چې له هغو خنجه یو مسواک هم شمېرل سوی دی.

په حدیثونو کې د مسواک ډېر فضائل بیان سوي دي. په مسند احمد کې راغلي دي: أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ صَلَوَةُ بِسْوَاطٍ أَفْضَلُ مِنْ سَبْعِينَ صَلَوَةً بِغَيْرِ سِوَاكَ، (يعني د مسواک يو لمونځ تر هغه لمونځه په ثواب کې اويا (۷۰) چنده زيات دی چې بغير له مسواک څخه وي)، تر استقراء او تتبع وروسته پنځه ځايه د مسواک استحباب ثابت سوي دي: (۱) د غاښو د ژړ والي په وخت کې، (۲) دخولې د بدبويي په وخت کې، (۳) له خوب څخه دراپورته کېدلو په وخت کې، (۴) لمونځه ته د تللو په وخت کې، (۵) داودس په وخت کې.

مسواک بايد څرنگه وي او څه ډول بايد ووهل سي

مسواک بايد نرم او پوست وي، ډېر کلک به نه وي، د گوټي په اندازه به پند او يوه لوپښت به اوږد وي. سیده به وي. غوټي (کوټونه) او کوږوالی به پکښې کم وي، د ترخې درختي به وي چې د بلغمو مخنيوی وکړي او سينه صفا کړي او خوارک ژر هضم کړي؛ د مسواک وهلو طريقه دا ده چې مسواک به غرښا (په بره) په پور(هم وي او لولولا) په اوږدول) به يې هم وهي، او که غواړي چې صرف په يوه باندي اکتفاء وکړي نو طولاً به يې وهي، او بعضو ويلې دي چې عرضاً به يې وهي، نه طولاً، ښکاره دي وي چې د غاښونو عرض (بر) دخولې طول (اوږدول) دی. (شرح نقايه)

څلورم او درېيم سنت (مضمضه او استنشق)

وَالْمُضْمَضَةُ وَالِاسْتِنْشَاقُ خوله پرېول او پزه پرېول (هم سنت دي) **لَا تَقَى الْيَبِّيَّ النَّبِيَّ ﷺ** * **فَعَلَهُمَا عَلَى الْمَوَاقِفَةِ** ځکه نبي ﷺ په پابندي سره دا دواړه کړي دي **وَكَيْفِيَّتُهُمَا** او د دواړو طريقه دا ده **أَنْ يُضْمِضَ * ثَلَاثًا** چې درې واره به خوله پرېولي **يَأْخُذُ لِكُلِّ مَرَّةٍ مَاءً جَدِيدًا** او د هر وار لپاره به نوي اوبه راخلي **ثُمَّ يَسْتَنْشِقُ كَذَلِكَ** او بيا به دغه ډول پزه (هم) درې واره) پرېولي **وَهُوَ مَخْرُجٌ مِنْ دُفْئِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** او د نبي ﷺ داوداسه هم دغه طريقه را نقل سوي ده.

اللغات: «المضمضة» د فثله د باب مصدر دی: په خوله اوبه غرغړه کول (چې په عامه اصطلاح خوله پرېول ورته وايي) **«الاستنشاق»** داستعمال د باب مصدر دی: په پزه کې اوبه اچول (چې په عامه اصطلاح پزه پرېول ورته وايي). او ددې مخالف لفظ راځي: **إِسْتَنْشَرُ**: له پزي څخه اوبه څنډل.

تشریح: خوله او پزه پرېول هم په اوداسه کې سنت دي، او اودس کونکي به په دواړو کې مبالغه کوي. د خولې په پرېولو کې مبالغه دا ده چې ټولي خولې ته به اوبه ورسوي، او شيخ الاسلام رحمه الله فرمايلي دي چې د خولې په پرېولو کې مبالغه دا ده چې غرغړه دي وکړي يعني د ستوني تر آخري حصې پوري دي اوبه ورسوي. خو په دې شرط چې دې سړي روژه نه وي، او شمس الاثمه، حلواني رحمه الله فرمايلي دي چې مبالغه دا ده چې اوبه دي دخولې له يوه طرف څخه پر بل طرف وباسي، او د پزي په پرېولو کې مبالغه دا ده چې اوبه دي د پزي تر نرمي حصې (تير) پوري ورسوي. هملراز ويل سوي دي چې په پزه کې دي اوبه واچوي او ساه دي پورته کش کړي چې اوبه لوړې ولاړي سي.

* تخریج: أخرجه الامام البخاری فی الرضوء باب رقم: ۳۹، ومسلم فی الطهارة حديث رقم: ۱۸، و ابو داؤد فی الطهارة باب رقم: ۵۱.

* تخریج: روى هذا الحديث امام طبرانی فی المعجم ج: ۱، ص: ۲۳۲.

دلیل: د مفسفه او استنشق پر سنت کېدلو دلیل دا دی چې نبي ﷺ پر دې دواړو همېشټوب کړی دی څرنگه چې له دوو رشت (۲) صحابه وو څخه د نبي ﷺ اودس را نقل سوی دی. او ټولو د خولې او پزي پرېولو بیان کړی دی، خو د پرېولو د عدد (شمبر) په باره کې بعضي چې پاته سوي دي، او بعضويې ذکر کړی دی چې نبي ﷺ یو وار مضمضه او استنشق وکړل، او بعضو درې درې واره ذکر کړی دی.

صاحب د هدایې رَجَه الله دا ذکر نه کړه چې نبي ﷺ به د همېشټوب سره سره، کله نا کله مضمضه او استنشق پرېنول هم، لکه څرنگه چې په یو حدیث کې راغلي دي چې نبي ﷺ یوه اعرابي ته د اودس ورېنولو په وخت کې د مضمضه او استنشق ذکر نه وکړی. همدارنگه حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د نبي ﷺ اودس را نقل کړی دی خو د مضمضه او استنشق ذکر یې نه دي کړی، نو کله چې د دې دواړو کله کله (أحياناً) پرېنول ثابت سو، نو دا دواړه به په اوداسه کې سنت وي، نه دا چې واجب او فرض، لکه څرنگه چې اهل حدیث د نبي ﷺ په مواظبت او همېشټوب سره دلیل نیسي. او دا دواړه په غسل او اودس کې فرض بولي، همدارنگه له حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا څخه موقوفاً او مرفوعاً روایت سوی دی چې: **هاتان في الوضوء واجبت في الغسل** (یعنې مضمضه او استنشق په اودس کې سنت دي او په غسل کې واجب دي). (عنايه، کنایه)

د خولې او پزي د پرېولو طریقه

صاحب د هدایې فرمایي: چې د خولې او پزي د پرېولو کیفیت دا دی چې اول دي درې واره خوله پرېولي. او هر وار دي نوي اوبه استعمالوي، بیا دي درې واره پزه پرېولي، او هر وار دي نوي اوبه استعمالوي، ځکه چې له نبي ﷺ څخه اودس همدغه ډول را نقل سوی دی، لېکن امام شافعي رَجَه الله فرمایي: چې اوبه دي یو وار را اخلي او په هغه دي خوله او پزه دواړه پرېولي، دامام شافعي دلیل داېو داؤد داروایت دی چې حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د نبي ﷺ د اودس بیانولو په وخت کې یو وار اوبه راواخیستلې په هغه سره یې خوله هم پرېول او پزه هم، نو معلومه سوه چې د دواړو لپاره یو وار اوبه را اخیستل کافي دي. (شرح نقایه)

زموږ له طرفه جواب دا دی چې نبي ﷺ به کله کله د جواز د بیانولو لپاره داسي کړي وي کنې افضل هغه دی کوم چې موږ اختیار کړي دي. (د جواز بیانولو مطلب دا چې نبي ﷺ به کله کله په یو وار اوبو سره خوله او پزه دواړه په دې وجه پرېول چې امت ته معلومه سي چې دا جائز دي، مکروه یا حرام نه دي. کنې افضل...) او صاحب د عنايې (عنايه) په جواب کې وایي چې خوله او پزه جلا جلا دوه اندامونه دي نو ځکه به دواړه په یوه وار لوبو کې نه جمع کېږي لکه څرنگه چې نور اندامونه په یوه وار اوبو کې نه جمع کېږي.

فوائد: صاحب د شرح نقایه لیکلي دي: څرنگه چې مضمضه او استنشق سنت دي همدغه رنگه مضمضه پر استنشق مخکي کول سنت دي او دایې هم لیکلي دي چې مضمضه او استنشق دي دواړه په راسته لاس سره کوي او بعضو ويلي دي چې استنشق دي په چپه لاس سره کوي، خو صحیح داده چې په پزه کې دي اوبه په راسته لاس سره اچوي. او په چپه لاس سره دي یې څنډي.

پنځم سنت (د غوړونو مسح کول)

وَمَسْحُ الْأُذُنَيْنِ او د دواړو غوړونو مسح کول (هم سنت دي) وَهُوَ سُنَّةُ بَيِّاتِ الرَّأْسِ او هغه د سر په اوبو سره (مسح کول) سنت دي خِلَافَ النَّسَافِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ په خلاف د امام شافعی رَجَعَهُ اللَّهُ لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ رَحِمَهُ نَبِيٌّ ﷺ فرمایلي دي الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ چې دواړه غوړونه له سر څخه دي وَالْمُرَادُ بَيَانُ الْحُكْمِ دُونَ الْخِلْفَةِ او (په دې فرمان سره د نبی ﷺ) مراد حکم بیانول دي نه پیدایښت.

حل لغات: ﴿أُذُنٌ﴾ غوړ، تشبیه یې: اُذُنٌ رَاحِي.

تشریح: د اوداسه له ستونو څخه یو سنت د دواړو غوړونو مسح کول دي.

د غوړونو د مسح کولو طریقه: د غوړونو د مسح کولو طریقه د علامه حلواني او شیخ الاسلام د قول مطابق دا ده: چې خپله خچنه (خنصر) ګوته دي په غوړ دننه کړي، او حرکت دي ورکړي (یعني ودي یې ښوري)، او فرمایلي یې دي چې نبی ﷺ هم داسې کړي دي، او ابن ماجه په صحیح اسناد سره د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا څخه روایت کړی دی: أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ مسح اذنيه فأدخلهما السبابتين وخالف إبهاميه الى ظاهر اذنيه فمسح ظاهرهما وباطنهما، (یعني نبی ﷺ خپل دواړه غوړونه مسح کړه، (هغه داسې چې) خپلي دواړي د شهادت ګوتي یې په غوړو دننه کړي او دواړي پټي (غټي) ګوتي یې پر غوړو سرپره تیري کړي، (مطلب دا چې) د غوړو د ښکاره او پټي دواړو حصو مسح یې وکړه) همدغه اولی او بهرته ده. (فتح القدیر)

وهو سنة بهاء الخ د غوړونو مسح زموږ په نېز د سر په اوبو سره سنت ده او د امام مالک رَجَعَهُ اللَّهُ، امام شافعی رَجَعَهُ اللَّهُ او امام احمد رَجَعَهُ اللَّهُ فرمایلي دي چې: د غوړونو د مسح لپاره تازه اوبه را اخیستل سنت دي،

د امام شافعي دلیل: دلیل هغه حدیث دی کوم چې حبان ابن واسع له خپل پلار څخه روایت کړی دی: أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ زَيْدٍ يَذْكُرُ أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَتَوَضَّأُ فَأَخَذَ لِأُذُنِهِ مَاءً خِلَافَ الْمَاءِ الَّذِي أَخَذَ لِرَأْسِهِ (یعني واسع له عبد الله بن زيد څخه اورېدلي دي چې هغه نبی ﷺ د اودس کولو په وخت کي ولیدي چې د غوړونو د مسح کولو لپاره یې له هغه اوبو څخه علاوه نوري اوبه را واخیستلې کومي چې یې د سر د مسح کولو لپاره را اخیستي وې) له دې حدیث څخه معلومه سوه چې د غوړونو د مسح کولو لپاره نوي اوبه را اخیستل سنت دي.

زموږ دلیل: د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا حدیث دی: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ. او له دې حدیث څخه مراد د حکم بیانول دي مطلب دا چې د غوړونو او سر نواړو حکم یو دی، د پیدایښت بیان یې مقصود نه دی (چې غوړونه د سر سره یو ځای پیدا سوي دي) ځکه چې نبی ﷺ د احکامو د بیانولو لپاره را استول سوي دي، د موجوداتو د حقائقو لو خلقت د بیانولو لپاره نه دی را استول سوي.

سوال: لېکن که یو څوک سوال وکړي چې کله د دواړو یعنی د سر او غوړونو حکم یو دی نو باید پر دواړو غوړونو مسح کول د سر قائم مقام وای حال دا چې داسې نه ده.

جواب: دا دی چې د سر د مسحي وجوب په قطعي دليل سره ثابت دی او د غوړونو مسحه په خبر واحد سره ثابت نه ده چې دا سنت ده او په سنت سره فرض نه سي ادا کېدلای، لکه څرنګه چې نبي ﷺ فرمایلي دي: المطير من البيت یعنی حطيم په کعبه کې داخل دی. نو څرنګه چې د بیت الله طواف کېږي دغه ډول به د حطيم طواف هم کېږي. خو صرف په حطيم اکتفاء کول او د هغه و طرف ته مخ کول او لمونځ اداء کول جائز نه دي ځکه چې وجوب الصلوة الی الکعبة په قطعي دليل سره ثابت دي او حطيم په کعبه کې داخلېدل په خبر واحد سره ثابت دي، او په خبر واحد عمل کول هغه وخت واجېږي چې د هغه په وجه په قطعي دليل باندې عمل کول باطل نه سي، او که په خبر واحد باندې په عمل کولو سره په دليل قطعي باندې عمل باطلېدی، نو په خبر واحد باندې به عمل نه کېږي.

دویم دليل: هغه حديث کوم چې حاکم، ابن خزيمة او ابن حبان له ابن عباس څخه روايت کړي دي: أنه قال ألا أخبرکم بوضوء رسول الله ﷺ ثم غرف غرفة فمسح بها رأسه وأذنيه، (يعني ابن عباس زعم الله عنهما وفرمايل: آيا زه تاسو د رسول الله ﷺ په اودس باندې خبر نه کړم! بيا يې ټوله اودس وکړی او په هغه کې يې د سر او غوړونو مسح داسې وکړه، اچي يوه لپه او بيه يې راواخيستي په هغه سره يې دخپل سر او ډولړو غوړونو مسح وکړه) له دې حديث څخه هم دا ښکاره سوه چې د غوړونو د مسحي لپاره د ماء جديد (نوې اوبو) رااخيستلو ضرورت نسته، والله اعلم.

شپږم سنت (د ډبري خللول)

قال القدری: وَتَغْيِيلُ الْبَحِيرَةِ فرمایي: د ډبري خللول (هم سنت دی) لَأَنَّ النَّبِيَّ (ص) أَمَرَ جَبْرِئِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِذَلِكَ ځکه چې نبي ﷺ ته جبرئيل عليه السلام د تغيل لپه (د ډبري د خللولو) حکم کړی وو وَقِيلَ هُوَ سُنَّةٌ عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ رَجَمَهُ اللهُ او ويل سوي چې تغيل لپه د امام ابو يوسف رَجَمَهُ اللهُ په نېز سنت دي جَائِزٌ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَمَهُ اللهُ وَ مُحْتَبٌ رَجَمَهُ اللهُ او د طرفينو په نېز جائز دي لَأَنَّ السُّنَّةَ إِكْمَالُ الْقَرْضِ فِي مَحَلِّهِ ځکه چې په اودس کې سنت دا دي چې په خپل محل (او محلی) کې فرض پوره کړل سي (او دلته په خلل سره د فرضو پوره کېدل په خپل محل کې نه راځي) وَالذَّاخِلُ لَيْسَ بِمَحَلِّ الْقَرْضِ (ځکه چې) د ډبري دننه حصه د فرضو محل نه دی.

اللفات: **«تغیل»** له باب تفعیل څخه اسم مصدر دی: خللول، **«اکمال»** له باب افعال څخه اسم مصدر دی: پوره کول، بشپړ کول.

تشریح: امام قدوري رَجَمَهُ اللهُ وفرمايل چې د ډبري خللول هم سنت دي، دليل يې دا دی چې جبرئيل عليه السلام نبي ﷺ ته د ډبري د خللولو حکم کړی دی، لکه څرنګه چې صاحب د عنايه دا الفاظ را نقل کړي دي: قال عليه السلام نزل جبرئيل عليه السلام أمرني أن أدخل لبيتي إذا توضأت، (يعني نبي ﷺ وفرمايل: چې ماته جبرئيل عليه السلام راغلی او د اودس کولو په وخت کې د ډبري د خللولو حکم راته وکړی)

همدارنگه ترمذي او ابن ماجه له حضرت عثمان رضي الله عنه څخه روايت کړي: ان رسول الله ﷺ کات پخپل ځيټه. (يعني نبي ﷺ به خپله ږيره ځلالوله) او د حضرت انس رضي الله عنه حديث دی: قال کات عليه الصلوة والسلام إذا توضأ غسل لحيته (يعني حضرت انس رضي الله عنه وفرمايل: کله چي به رسول الله ﷺ اودس کوی نو خپله ږيره به يې ځلال کړه). (رواه البزار)

وقيل هو سنة الخ أو بعضو حضراتو ويلي دي چي د ږيري ځلالول د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز سنت دی او د طرفينو په نېز جائز دی، د طرفينو دليل دا دی چي په اوداسه کي سنت دا دی: چي په خپل محل (ځای) کي فرض پوره کړل سي او د ږيري دننه حصه د فرضو خپل محل نه ده، ځکه چي وښته حصې ته بالاتفاق اوبه رسول واجب نه دي. نو کله چي د ږيري دننه حصه محل د فرضو نه سوه، نو په ځلال سره د دې پوره کول (تکمیل) هم سنت نه سو او څرنگه چي له نبي ﷺ څخه ځلال ثابت دی نو بدعت هم نه سو، حاصل دا چي کله ځلال نه سنت دی او نه بدعت، نو جائز دی.

يادونه: که ږيره گڼه نه وه، نو دمخ تر پوستکي اوبه رسول ضروري دي، او که ږيره گڼه وه، نو اوبه رسول ضروري نه دي بلکي د ږيري پورتنۍ حصه دي پرېولل سي. او په دغه وخت کي ځلال سنت دی.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجع قول د امام ابو يوسف رحمه الله دی. يعني د ږيري ځلالول سنت دی، کما قال ابن الهمام رحمه الله في فتح القدير بعد بحث طويل فيترجى قول أبي يوسف رحمه الله كما رجع في المبسوط (فتح المصير ج ۱، ص ۲۶). (القول الرابع ج ۱، ص ۱۲)

اووم سنت (د گوتو ځلالول)

قال (القُدوري): وَتَغْيِيلُ الْأَصَابِعِ فرمايي چي د گوتو ځلالول (هم سنت دي) بقوله نَحْنُ: ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي غَيَّلُوا أَصَابِعَكُمْ تاسو خپلي گوتي ځلال کړئ كَلَّا تَتَخَلَّلَهَا نَارُ جَهَنَّمَ چي د دوی په مينځ کي د ديوخ لور داخل نه سي وَلَا تَكُنْ أَمْكَالَ الْفَرْغِ فِي مَحْيَاهُ او په دې وجه هم (داعمل سنت دی) چي دا پوره کول دي د فرضو په خپل محل کي.

اللفات: ﴿أَصَابِع﴾ جمع ده، واحدي إصبع راځي معنی يې ده: گوتي. ﴿لَا تَكُنْ أَمْكَالًا﴾ د تغلل له باب څخه د فعل مضارع نفی صيغه ده تَخَلَّلَ يَتَخَلَّلُ تَخَلُّلاً داخلېدل، نفوذ کول.

تشرېح: داوداسه له سنتونو څخه د پښو او لاسونو د گوتو ځلالول هم دي، او د دې دو طرفې دي: ① يوه طريقه يې دا ده: چي اودس کونکی دي د يوه لاس گوتي د بل لاس په گوتو کي د ورغوي له خوا سره واچوي (او دواړه ورغوي دي ښه سره يو ځای کړي) ② او په شرح نقايه کي ليکل سوي دي چي لولۍ داده چي د چپه لاس ورغوی دي درست لاسه د ورغوي پر شا بلندي کښېږدي، او د راسته لاس ورغوی دي د چپه لاس د ورغوي پر شا بلندي کښېږدي. (او د گوتو له سرو نو او نوکټو څخه دي ځلال شروع کړي). او د پښو د گوتو د ځلال طريقه داده: چي خپل چپه لاس دي تر راست پښې لاندې کړي او خمچه (خچنه) گوته دي د گوتو په مينځ ور دننه کړي. درست پښې له خمچي گوتي څخه دي يې شروع کړي او د چپه پښې پر خمچه گوته دي يې خټه کړي. (شرح ټټه)

دليل: يو دا حديث دی کوم چي صاحب د هدايې ذکر کړی دی. دوره د ابن عباس رضي الله عنه حديث دی: قال قال رسول الله ﷺ إذا توضأت فمض أصابع يدي ورجلي (ابن عباس وويل: چي رسول الله ﷺ وفرمايل: کله چي ته لودس

کوي نو د خپلو لاسو او پښو گوټي ځلولو، او په طبرني کي راغلي دي: من لمر ځل اصابه بالاه ځلها الله بالنار يوم القيمة. (يعني څوک چي د خپلو گوټو په مينځ کي اوبه داخلي نه کړي الله تعالیٰ به د قيامت په ورځ د دوی په مينځ کي اور داخل کړي). صاحب دفتح القدير علامه ابن الهمام صاحب ويلي دي: د تحليل په احاديثو کي له ټولو څخه زيات مناسب هغه حديث دی کوم چي لقيط بن صبره په سنن اربعه وو کي روايت کړی دی: قال قال رسول الله ﷺ إذا توضأت فامسح بالوضوء واخل بين الأصابع. (رسول الله ﷺ وفرمايل: کله چي ته اودس کوې نو ايساغ کوه (يعني پوره اودس کوه) او د گوټو په مينځ کي ځلال کوه).

سوال: دلته يو سوال کيږي هغه دا چي په دې ټولو احاديثو کي د ځلالولو حکم د امر په صيغه سره سوی دی او امر د وجوب لپاره راځي نو بايد د گوټو ځلال واجب وای، سنت نه وای؟

جواب: يو جواب دا ورکول سوی دی چي که د گوټو مينځ ته اوبه نه ورسيږي نو په هغه وخت کي ځلال واجب دی. او سنت په هغه وخت کي دی چي اوبه ورسيږي؛ حضرت مولانا عبدالحی رجنه الله دا جواب ورکړی دی چي د امر د صيغې په وجه سره خو پکار دا وو چي د گوټو ځلال واجب وای، لېکن څرنگه چي په اوداسه کي هيڅ واجب نسته. نو ځکه به ځلال واجب نه وي، او په اودس کي په دې وجه واجب نسته چي اودس د لمانځه لپاره شرط دی. نو ځکه اودس د لمانځه تابع سو، نو اوس که په واداسه کي هم واجب ومنل سي نو تابع به د اصل سره برابر سي، او دا هيڅ ډول مناسب نه دي.

عقلي دليل: دا دی چي د لاسونو او پښو پر ټول فرض دي او په ځلالولو سره په فرضو کي اكمال (پوره والی) راځي. او په اوداسه کي چي په کوم شی سره په خپل ځای کي د فرضو اكمال راځي، هغه شی سنت وي، نو په دې وجه به د گوټو ځلال هم سنت وي.

اتم سنت (تثلیث يعني درې واړه پر ټول)

قَالَ (القدوري): وَتَكْمُرُ الْغُسْلُ لِلثَّلَاثِ فرمايي: او پر ټول درې واړه (ځله) مکرر کول (هم، سنت دي) لِأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامَةُ مَرَّةً مَرَّةً ځکه چي (يو وخت) نبي ﷺ په يو، يو وار پر ټولو سره اودس وکړی وَقَالَ: هَذَا دُمْرٌ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ تَعَالَى السَّلَامَةَ إِلَّا بِهِ او ويې فرمايل: چي دغه داسي اودس دی (يعني داسي د کمي درجې اودس دی) چي بغير له دې څخه الله تعالیٰ لمانځ نه قبلوي وَتَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ او اودس يې وکړی دوو. دوه واړه وَقَالَ هَذَا دُمْرٌ مَنْ يُضَافُ اللَّهُ لَهُ الْأَجْرُ مَرَّتَيْنِ او ويې فرمايل: چي دا اودس د هغه چا دی چي د هغه لپاره الله ثواب دوچنده کوي وَتَوَضَّأَ ثَلَاثًا او اودس يې وکړی درې درې واړه وَقَالَ هَذَا دُمْرٌ وَدُمْرُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي او ويې فرمايل: دا زما اودس دی او زما څخه له مخکني نبیانو اودس دی فَتَمَنُّ زَادَ عَلَیْ هَذَا چا چي پر دې زياتوب وکړی اَوْ نَقَصَ يَابِي (له دې څخه) کمبوت وکړی فَقَدْ تَعَدَّى وَتَلَمَّ نو هغه له حد څخه تېر سو او ظلم يې وکړی وَالْوَعِيدُ لِعَدَمِ رُؤْيَيْهِ سُنَّةٌ او دا وعيد د درې واړه سنت نه گڼلو په وجه دی (يعني دا وعيد هغه وخت دی چي يو څوک درې واړه پر ټول سنت نه وکړي).

• تحرير: أخرجه البيهقي في السنن الكبرى في باب الوضوء مرة مرة ج: ١، ص: ١٨٠، وأيضاً في السنن كتاب الطهارة باب رقم ٤٣، حديث رقم ٣١٩.

• تحرير: أخرجه دار فطنی باب وضوء رسول الله ﷺ باب رقم: ٢٧، حديث رقم: ٢٤، أيضاً البخاري في الوضوء باب رقم: ٣٨، حديث رقم: ١٨٥.

اللغات: ﴿يُطَهَّرُ﴾ له باب مفاعله څخه د مضارع صيغه ده: دوچنده کول. ﴿كَغُلَى﴾ له باب تفعّل څخه ماضي ده: له حد څخه تېرېدل، سرکېښي کول.

تشرېح: داوداسه له ستونو څخه درې درې واره داوداسه د اندامونو (مفسوله اندامونو) پرېول هم دي، د پرېولو د قيد په لگولو سره يې و دې طرف ته اشاره وکړه چې د مسح تکرار سنت نه دی، ښکاره دي وي چې د بعضو فقهاؤ قول دا دی چې اول وار پرېول فرض دي، دويم وار پرېول سنت دي او دريم وار پرېول د سنت اکمال (پوره کول) دي، او بعضو ويلي دي چې دويم او دريم وار پرېول سنت دي او بعضو ويلي دي چې دويم وار سنت او دريم وار نفل دي، او بعضو ويلي دي چې دويم وار نفل او دريم وار سنت دي، او له ابوبکر اسکاف رحمه الله څخه را نقل سوي دي چې په درې سره وارو فرض واقع کيږي، لکه څرنګه چې قيمه (ولاړه) يا رکوع که اوږده کړل سي نو هغه به ټوله (يعني له اوله تر آخره) فرض شمارل کيږي.

دليل: د تکرار الفصل الی الثالث پر سنتوالي خو يو حديث صاحب د هدايې ذکر کړی دی، چې نبي ﷺ د اندامونو تريو، يو وار پرېولو وروسته وفرمايل چې له دې څخه ماسوا لمونځ نه قبيږي، او تر دوو وارو پرېولو وروسته يې وفرمايل چې دا داسي اودس دی چې په دې سره انسان ته دوچنده اجر سيږي، او تر درې واره وروسته يې وفرمايل چې دا زما او د مخکني انبياؤ اودس دی، او دا وعيد يې هم بيان کړی: چې که يو چا پر دې اضافه وکړه هغه له حد څخه تجاوز وکړی او چا چې له دې څخه کموت وکړی هغه ظلم وکړی، په حديث کي د تعدی لفظ د زاد سره تعلق لري، او د ظلم لفظ د نقص سره تعلق لري، او د ظلم معنی هم په "نقص" سره راځي، يعني پوښی له خپلي درجې څخه کمول. الله تعالیٰ فرمايلي دي: وَلَمْ تَطْلُرْ مِثْلَهُ مَيْمًا (سورة الکف: ٣٢) يعنی لمر تنقص.

والوعيد لعدم الخ صاحب د هدايې فرمايي: چې دا وعيد هغه وخت دی چې کله يو څوک دا عقیده ولري چې پوره سنت په درې وارو سره نه حاصلېږي نو د هغه لپاره دا وعيد دی چې هغه تعدی او ظلم وکړی، او که چيري يې د شک په وجه ياد هيري په وجه ياد زړه د اطمینان لپاره له درې وارو څخه زیاتوب وکړي يا يې د ضرورت په وجه د درې وارو څخه کموت وکړي نو هيڅ پروا نه لري، ځکه چې نبي ﷺ به په خپله بعضي وخت درې، درې واره اندامونه پرېول. او بعضي وخت دوه، دوه واره او بعضي وخت يو، يو وار.

دويم دليل: د تکرار الفصل الی الثالث پر سنتوالي دويم دا حديث دی کوم چې ابو داؤد، نسائي او ابن ماجه روايت کړی دی: عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده أن رجلاً قال للنبي ﷺ فقال: يا رسول الله كيف الطهور فدعا بهاء في اناء فغسل فيه ثلاثاً فذكر صفة الوضوء ثلاثاً ثلاثاً إلا الرأس ثم قال هكذا الوضوء فمن زاد على هذا انقص فقد أساء وظلم أو ظلم وأساء. او د ابن ماجه په روايت کي دي: فقد تعدى وظلم أو دنسائي په روايت کي دي: فقد أساء وتعدى وظلم حديث ترجمه آسانه ده.

داوداسه مستحبات (په اوداسه او نيم کي د نيت حکم، او د فقهاؤ قولونه)

قَالَ: وَنُتَحَبُّ لِلْمُتَوَضِّعِ فرمايي: او داودس کونکي لپاره مستحب دي **أَنْ** دا چې **يُتَوَيَّزَ الطَّهَارَةَ** د طهارت (لوداسه) نيت وکړي **فَالنِّيَّةُ فِي الْوُضُوءِ سُنَّةٌ عِنْدَنَا** نيت په اوداسه کي زموږ په نيز سنت دی **وَ عِنْدَ الشَّافِعِيِّ رَجْعُهُ** الله فرض او د

امام شافعی رحمه الله په نېز فرض دی رَأَى عِبَادَةَ حُكَّه چې اودس عبادت دی فَلَا تَصِحُّ بِذُنِ النَّبِيِّ كَالْتَيْمِ نو بغیر له نیت به عبادت نه صحیح کیږي لکه تیمم وَلَكِنَّا أَنَّهُ لَا يَقَعُ فُرْجَةٌ إِلَّا بِالنِّيَّةِ او زموږ دلیل دا دی چې بغیر له نیت خو به اودس عبادت نه وي لَكِنَّهُ يَقَعُ مَفْتَحًا لِلصَّلَاةِ لېکن د لمانځه لپاره خو به کیلي (او ذریعه) وي لَوْ قُوْنِيهِ طَهَارَةً بِاسْتِقْمَالِ الْمُطَهَّرِ حُكَّه چې دغه اودس د پاکونکي شي يعنې اوبو د استعمال په وجه سره طهارت وگرځېدی بِخِلَافِ التَّيْمِ په خلاف د تیمم رَأَى الْكُرَابَ غَيْرَ مُطَهَّرٍ إِلَّا فِي حَالِ إِزَادَةِ الصَّلَاةِ حُكَّه چې خاوري خاص د لمانځه دارادې په وخت کې پاکونکي دي أَوْ هُوَ يُنْبِئُ عَنِ الْقَصْدِ یا دا چې تیمم (په خپله) دارادې خبر ورکوي.

اللفات: ﴿يُنْبِئُ﴾ نوى ښوى د ضرب د باب څخه مضارع ده: نیت کول، اراده کول، ﴿مَفْتَحًا﴾ کیلي (چاپې) مجازاً هر

هغه شی ته ویل کیږي چې د هغه په ذریعه سره بل شی ته رسول کیږي، ﴿كُرَابَ﴾ خاوري.

تشریح: صورت د مسئلې: صورت د مسئلې دا دی چې کله انسان د اودس کولو اراده وکړي نو هغه ته پکار دي چې د طهارت او د طهارت د حاصلولو نیت وکړي، یا دي دې اودس د زوال نیت وکړي، یا دي د داسې عبادت دا کولو نیت وکړي چې هغه له طهارت څخه بغیر نه صحیح کیږي، دا خو د نیت کولو پر اړ سو، پاته سوه دا مسئله چې د نیت څه حکم دی؟ په دې باره د علماؤ اختلاف دی: د احنافو په نېز په اوداسه کې نیت کول سنت دي، او د امام مالک رحمه الله او امام شافعی رحمه الله او امام احمد رحمه الله په نېز فرض دی.

دلیل: د ائمه ثلاثه وو دلیل د نبی ﷺ حدیث دی: إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ (يعني اعمال په نیتونو باندې موقوف دي) او اودس هم یو عمل دی نو ځکه به دا هم پر نیت موقوف وي، دویم دلیل یې دا دی چې اودس یو عبادت دی او عبادت بغیر له نیت څخه نه صحیح کیږي، د الله تعالیٰ فرمان دی: وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ (سورة البینه: ۵) او اخلاص له نیت څخه بغیر ممکن نه دی، نو ځکه به هیڅ یو عبادت له نیت څخه بغیر معتبر نه وي لکه په تیمم کې چې بالاتفاق نیت فرض دی.

زموږ دلیل: دا دی چې یو سړي له نبی ﷺ څخه د اودس په باره کې پوښتنه وکړه نو نبی ﷺ هغه ته (د اوداسه د تعلیم په وخت کې) د نیت تعلیم نه ورکړی. (شرح نقیبه)، له دې څخه معلومه سوه چې نیت په اوداسه کې فرض نه دی کنې نبی ﷺ به هغه ته ضرور دې تعلیم ورکړي وای.

دویم دلیل: دا دی چې اودس د لمانځه شرط دی او د لمانځه باقي شرطونه د نیت محتاجه نه دي نو ځکه به اودس هم د نیت محتاجه نه وي، ولنا الخ دریم دلیل کوم چې د امام شافعی د دلیل جواب هم دی، دا دی چې بې شکه د اودس عبادت کېدل بغیر له نیت څخه نه سي کېدلای، لېکن اودس بغیر له نیت څخه مفتاح صلوٰه (د لمانځه کیلي) کېدلای سي، ځکه چې د لمانځه مفتاح طهارت دی او طهارت هر ډول متحقق کیږي یعنې د نیت سره هم او بغیر له نیت څخه هم، ځکه چې اوبه په خپل ذات کې پاکونکي دي، الله تعالیٰ فرمایلي دي: وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا (سورة الفرقان: ۴۸) نو ځکه د پاکونکو اوبو په استعمال سره د اودس طهارت کېدل ثابت سوه، هغه که یې د طهارت نیت کړی وي، کنه وي.

بخلاف التيمم الخ له دي بجای شخه د امام شافعي رحمه الله د قياس جواب دی. حاصل د جواب دا دی چي اودس پر تيمم قياس مع الفارق دی ځکه چي اودس په اوبو سره کيږي او اوبه بذاته پاکونکي دي. او تيمم په خاورو سره کيږي او خاورې بذاته پاکونکي نه دي، بلکي دلمانځه دارادې په حالت کي پاکونکي دي. نو په خاورو سره پاکېدل امر تعبدی (خلاف القياس) دی، او امور تعبدی د نيت محتاجه وي. نو په دې وجه سره يې پر تيمم قياس کول صحيح نه دي. دويم جواب دا دی چي د تيمم لغوی معنی د قصد او ارادې ده او په امور شرعيه وو کي لغوي معنی ته کتل کيږي. نو ځکه په تيمم کي په خپله د نيت او قصد شرط ولکول سو.

او د دې حديث: إنما الأعمال بالنيات جواب دا دی چي په حديث کي له اعمالو شخه مراد عبادات دي ځکه چي ډېر مباحث شرعاً بغير له نيت شخه معتبر وي مثلاً: نکاح، طلاق، بلکي له دې شخه طاعات مستقله مراد دي. او اودس طاعت مستقله نه دی بلکي دلمانځه لپاره وسيله او ذريعه ده. او صاحب د شرح وقايه ويلي دي: چي له الأعمال شخه مخکي لفظ د ثواب مقرر دی. نو اوس به يې مطلب داسي: چي د اعمالو ثواب پر نيت موقوف دی. او په خپله عمل پر نيت موقوف نه دی.

د ټوله سر د مسح کولو حکم او د سر په مسح کي د عدم تثلیث بیان

وَيَسْتَمْسِحُ رَأْسَهُ بِالنَّسِجِ او اودس کونکي به خپل د ټوله سر مسح کوي وَهُوَ سُنَّةٌ او همدغه سنت دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: أَلَسَنَةُ التَّثْلِيثِ بَيِّنَةٌ مُخْتَلِفَةٌ امام شافعي رحمه الله فرمايي چي په مختلفه (او جلا جلا) اوبو سره درې واره مسح کول سنت دي إِجْتِبَاءً بِالنَّسِجِ (امام شافعي رحمه الله) پر مغسول اندام باندي قياس کوي وَلَنَا أَنَّ أَتَنَّا تَوَسَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا او زموږ دليل دا دی چي انس درې درې واره اودس وکړی وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ مَرَّةً وَاحِدَةً خو پر سر يې يو وار مسح وکړه وَقَالَ: هَذَا وَضُو رَسُولُ اللَّهِ (ص) او وريې فرمايل: چي دا د رسول الله ﷺ اودس دی وَأَنِّي يُرَوَّى مِنَ التَّثْلِيثِ مَحْمُولٌ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ وَاحِدَةٌ او (په حديث کي چي) کوم د دريو وارو (مسح کولو) روايت سوی دی هغه محمول دی په يوه اوبو سره (په درې واره مسح کولو باندي) وَهُوَ مَشْرُوعٌ عَلَى مَا رَوَى الْحَسَنُ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ او دا (طريقه) مشروع هم ده لکه څرنګه چي حضرت حسن رحمه الله له امام ابو حنيفه رحمه الله شخه روايت کړی دی وَلَأَنَّ النِّسْجَ هُوَ النَّسِجُ او په دې وجه هم چي (د سر) مسح فرض ده وَبِالشُّكْرِ إِيصِيرُ غَسْلًا او په تکرار کولو سره هغه غسل (پرېولل) ګرځي (يعني په تکرار سره مسح داسي ګرځي لکه پرېولل) وَلَا يَكُونُ مَسْنُونًا نو ځکه داسي مسح به سنت نه وي فَمَا رَكْمَسِحِ الْخُفَّ نو (د سر مسح) د موزې د مسحي په ډول سوه بِخَلْفِ الْغُسْلِ د غسل په خلاف لَأَنَّهُ لَا يَضُرُّ الشُّكْرَ ځکه چي غسل ته تکرار ضرر نه رسوي.

• تخریج: أخرجه يهني باب التكرار في مسح الرأس رقم: ٧٠، حديث رقم: ٢٩٢ وأيضاً الدار فقي م. س.

• قال الزملي في تثليث المسح أحاديث بعضها صريحة وبعضها بالمشهور ثم نقل من التصريخ حديث عامر بن شقيق عن حمزة عن شقيق عن سمعة قال رأيت عثمان بن عفان ﷺ غسل دراهمه ثلاثاً ثلاثاً ومسح رأسه ثلاثاً ثم قال رأيت رسول الله ﷺ فعل هذا وعراه أبي أي نؤذ (هذا: ج. ١، ص ٧٧)

اللغات: ﴿يَسْتَوِيحُ﴾ له باب استعمال څخه مضارع ده: یو شی په بشپړه توګه پټول. ټوله اخیستل، ټوله نیول.

﴿كُلُّهُ﴾ د تفعلیل مصدر دی: یو کار درې واړه کول. یعنې درې واړه د سر مسح کول او یا درې اندامونه پرېږول. ﴿وَيَا﴾ جمع د ماء ده: اوبه. ﴿غُفْلٌ﴾ موزه، ﴿غُفْلٌ﴾ په فتحه د غین سره: پرېږول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د اودس له ستونو څخه یو سنت دا هم دی چې اودس کونکی به خپل ټوله سر مسح کوي، یعنې د سر د څلورمې حصې مسح کول خو فرض دي او د ټوله سر مسح کول سنت دي او په دې سنت کې زموږ په نېز تثلیث نسته، لېکن د امام شافعي په نېز د استعیاب سره سره په جلا جلا اوبو سره تثلیث هم سنت دی. د امام شافعي دلیل: قیاس دی هغه فرمایي: څرنگه چې د اوداسه د اندامونو یعنې د لاس، مخ، پښو او نورو په جلا جلا اوبو سره درې واړه پرېږول سنت دي، همدغه ډول په جلا جلا اوبو سره درې واړه د سر مسح کول هم سنت دي.

زموږ دلیل: دا دی چې حضرت انس بن مالک رضی الله عنه درې درې واړه اودس وکړی، خو مسح یې یو وار وکړه، او وېې فرمایلي چې دا رسول الله صلی الله علیه و آله اودس دی، اپاته سو هغه حدیث په چې په هغه کې حضرت عثمان رضی الله عنه او حضرت علی رضی الله عنه د نبی صلی الله علیه و آله اودس را نقل کړی دی، چې نبی صلی الله علیه و آله درې درې واړه اندامونه پرېږول، او درې درې واړه یې مسح وکړه، نو د هغه جواب دا دی چې نبی صلی الله علیه و آله په یو اوبو سره (یعنې په یو وار اوبو راخیستلو سره) درې واړه مسح وکړه او داسې د امام ابو حنیفه رحمه الله په نېز هم صحیح دي.

دویم دلیل: دا دی چې فرض خو مسح ده: او د تکرار په وجه سره به مسح غُفْل وگرځيږي او دا د کتاب سنت او اجماع ټولو خلاف دي، نو ځکه به په مسح کې تکرار سنت نه وي، لهدا د سر مسح د موزو د مسحې په څیر سوه، یعنې څه رنگه چې د موزو په مسح کې تثلیث سنت نه دی دغه رنگه به د سر په مسح کې هم تثلیث سنت نه وي، ددې په خلاف غُفْل دی ځکه چې هغه د تکرار په وجه نه فاسدېږي یعنې د تکرار باوجود غُفْل، غُفْل پاتېږي نو ځکه به په غُفْل کې تکرار الی التلث سنت وي.

په اوداسه کې د ترتیب حیثیت (او له راسته طرف څخه د اودس شروع کولو حکم)

قَالَ: وَيَرْتَّبُ الْوُضُوءَ فرمایي: او (اودس کونکی به) په ترتیب سره اودس کوي قَيِّمًا بِمَا هَذَا اللَّهُ تَعَالَى يَذْكُرُهُ نَوْشُرُوع به کوي په هغه اندام سره چې د هغه په ذکر (یادوني) سره الله تعالی شروع کړې ده وَبِالْيَمَانِ او (شروع به کوي) له راسته طرف څخه وَالتَّارْتِيبُ بِنِ الْوُضُوءِ سُنَّةٌ عِنْدَنَا او ترتیب په اوداسه کې زموږ په نېز سنت دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَضَ او امام شافعي رَحِمَهُ الله فرمایي: فرض دی لِقَوْلِهِ تَعَالَى: فَاسْلُكُوا جُوزَ الْكِبَرِ ځکه چې الله تعالی فرمایلي دي: "فَاغْلُوا وَجُوهَكُمْ" (نو تاسو خپل مخونه پرېږئ) وَالْفَاءُ لِلتَّعْقِيبِ او فاء د تعقیب لپاره ده وَلَنَا أَنَّ الْمَذْكُورَ فِيهَا حَرْفُ الزَّوَاوِ او زموږ دلیل دا دی چې په آیت کې د واو حرف ذکر سوی دی وَهُوَ يُطْلَقُ الْجَدِّعُ بِاجْتِمَاعِ أَهْلِ النُّقَّةِ او دلغټپوهانو په اتفاق سره واو د مطلق جمعي لپاره دی فَتَقْتَفِيسُ إِعْقَابِ غُسْلِ جُذْلَةِ الْأَعْضَاءِ نَوْبًا تَقَاضَا كُوي چې ټوله

اندامونه به په پرېلولو کې وروسته وي وَالْهَدَايَةُ بِالنِّيَامِينَ فَضِيلَةً او له راسته طرف څخه شروع کول غوره دي (يعني فضيلت لري) لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَشُكَّه نَبِيٌّ صَلَّى فَرَمَائِي دِي إِذَا اللَّهُ تَعَالَى يُحِبُّ النَّيَامِينَ فِي كُلِّ شَيْءٍ چې الله تعالى په هر شې کې راسته طرف خوښوي حَتَّى الثُّنْجَلِ وَالتَّرْجُلِ تردې چې د خپلې په پښه کولو او په پښخولو کې هم.

اللفات: «نایمان» اسم جمع ده، واحد یې مین دی، له بین څخه مشتق دی، معنی یې ده: راسته، «تغویب» د تفعیل د باب مصدر دی: شاته کول، یو شې تر بل شې وروسته کول، «اغقاب» د افعال د باب اسم مصدر دی: شاته کېدل. وروسته کېدل، «الثلج» د تفعل د باب مصدر دی: خپلې په پښو کول، «الترجل» د هام د تفعل د باب مصدر دی: سر یا پرېره پښخول.

تشریح: په دې عبارت کې د دوو مسئلو په اړه بحث سوی دی: (۱) د ترتیب په اړه (۲) او د ابتداء بالنیامن په اړه. **اوله مسئله:** په اوداسه کې د فرض اندامونو (اعضاء مفروضة وو) په مینځ کې د ترتیب مسئله مختلفه ده، دا حانفو په نېز د اوداسه د فرض اندامونو په مینځ کې ترتیب سنت دی، او د امام مالک، امام شافعی او امام احمد رحمته الله په نېز فرض دی.

دلیل: د دې حضراتو دلیل الله تعالى دا قول دی: إِذَا قُضِيَ إِلَيْكَ الْأَلْهَانُ فَاغْبِثْ أَلْجُوعَكَ.... (سورة العائدة: ۶)، وجه استدلال یې دا ده چې فاء د تعقیب لپاره راځي، او تعقیب د ترتیب پر معنی دلالت کوي، ځکه چې د تعقیب معنی ده: د فاء ما بعد پر ماقبل باندې مرتب کېدل، نو له دې آیت څخه د قیام الی الصلوة او د غسل وجه په مینځ کې ترتیب ثابت سو. او کله چې په غسل وجه کې ترتیب ثابت سو نو په پاته نورو اندامونو کې هم ترتیب ثابت سو، ځکه چې پاته نور اندامونه پر غسل وجه باندې معطوف دي، او معطوف علی المرتب مرتب وي (يعني په کوم شي کې چې ترتیب ثبت وي. که پر هغه بل شې عطف کړی سي، نو په دې بل کې شي به هم ترتیب ثابتیږي) نو په دې وجه په پاته اندامونو کې هم ترتیب ثابت وي، هملرنگه که په پاته اندامونو کې ترتیب ثابت نه سي نو د اوداسه د فرض اندامونو په مینځ کې به فصل راسي، حال دا چې د فصل هیڅوک هم قائل نه دی، بلکې یا خو د ټولو اندامونو په مینځ کې د ترتیب قول سته یا د عدم ترتیب، د دې هیڅوک هم قائل نه دی چې په بعضو اندامونو کې دي ترتیب وي او په بعضو کې دي نه وي.

زموږ دلیل: دا دی چې په آیت کې د اوداسه د فرض اندامونو په مینځ کې (واو) ذکر سوی دی او د لغتپوهانو پر دې خبره اجماع ده چې واو د مطلق جمع لپاره راځي، نو که چیرې موږ دا تسلیم هم کړو چې فاء د تعقیب لپاره ده نو مطلب به یې داسې چې د اعضاء اربعه وو (يعني د فرض اندامونو) د مجموعې غسل پر قیام الی الصلوة مرتب دی، نو د قیام الی الصلوة د اعضاء اربعه وو د مجموعې په غسل کې به ترتیب ثابت سي نه دا چې په اعضاء اربعه وو کې، حال دا چې کلام د اعضاء اربعه وو په ترتیب کې دی او په اعضاء اربعه وو کې واو داخل دی او هغه د ترتیب فایده نه ورکوي. نو ځکه موږ وویل چې د اودس د اعضاء اربعه (فرض اندامونو) په مینځ کې ترتیب فرض نه دی خو څرنگه چې نبي کریم ﷺ د قرآن په ذکر سوي ترتیب سره اودس کړی دی نو ځکه به په اودس کې ترتیب سنت وي، نه فرض.

* تخریج: هذا الحديث اتفق عليه أصحاب الكتب الستة، بحار في الصلوة باب رقم: ۲۷. مسلم في الطهارة حديث رقم: ۶۶. باب النهي عن الاستنحاء

سوال: دلته یو اعتراض کیږي هغه دا چې د هدایې د مصنف دا دعویٰ صحیح نه ده چې "او د مطلق جمع لپاره دی او پر دې باندې اجماع ده"، ځکه چې د بعضي حضراتو په نظر او د ترتیب لپاره دی، او د بعضو په نظر د قرآن لپاره دی. **جواب:** ابو علي فارسي ذکر کړي دي چې د نجاتو پر دې اجماع ده چې او د مطلق جمع لپاره دی او امام النحو سیبویه په خپل کتاب کې اولس ځایه ذکر کړي دي چې او د مطلق جمع لپاره راځي، نو مصنف د هدایې پر دغه خبره احتمال کړی دی چې د اجماع دعویٰ یې کړې ده، او د یو څو خلکو اختلاف د اجماع مانع نه دی.

دویمه مسئله: د ابتداء بالین د، نو د پښو او لاسونو په پرېوللو کې له راسته طرف څخه شروع کول افضل او مستحب دي، صاحب د شرح نقایه لیکلي دي چې صحیح دا ده چې دا سنت دي لکه څرنگه چې په تحفه کې دي. ځکه چې پر ابتداء بالین نبي کریم ﷺ همېشېتوب کړی دی، همدارنگه نبي ﷺ فرمایلي دي: إِذَا تَوَضَّعْتَ فَلَذًا بِإِسْمِكَ (دوه اېو داؤد واین ماچه واین عزیمه واین جان)، (یعني کله چې تا سواووس کوئ نو خپل له راسته طرف څخه شروع کوئ). همدارنگه نبي ﷺ فرمایلي دي: إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى يَجِبُ التَّيَامُنُ فِي كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى التَّمَلُّعُ وَالْتَّرَجُّلُ، او په یو بل حدیث کې راځي: حَتَّى فِي طَهْوَرَةٍ وَتَمَلُّعَةٍ وَتَرْجُلَةٍ وَشَاةٍ كَلَةٍ، (یعني الله تعالیٰ په هر شی کې ابتداء بالیمین خونپوي حتی په لودسه کې او د څپلۍ په پښو کولو او په پمخولو کې (مطلب) په هر شی کې).

فَصْلٌ فِي تَوَاقُضِ الْوُضُوءِ

(دا) فصل داودس د ماتونکو شیانو (په بیان کې) دی

تشریح: مخکې تر دې صاحب د کتاب داوداسه فرائض، سنتونه، او مستحبات بیان کړل، اوس له دې ځایه هغه شیان بیانوي چې د هغو په وجه اودس ماتېږي، او څرنگه چې اودس اصل دی، او بې اودسي یو عارض دی، او اصل پر عارض مخکې وي، نو ځکه یې مخکې اودس بیان کړی، اوس داودس ماتېدلو بیان کوي.

نواقض جمع د ناقصه ده، لغوي معنی یې ده: إبطال التألیف فی البناء، یعنی د عمارت (ودنۍ) ترکیب او جوړښت ماتول، او څرنگه چې نقص دلته د سان و طرف منسوب دی، نو معنی یې راځي: داودس باطلونکي او ماتونکي شیان، یعني د کومو نجاستو په وتلو یا داخپلېدو سره چې اودس ماتېږي هغو ته سان ناقصه وایي.

د اوداسه د نواقضو بیان

أَلْحَانَ الْإِسْلَامَ لِلْوُضُوءِ کوم شیان چې داودس ماتونکي دي كُلُّ مَا يَمْنَعُ مِنَ السَّيِّئَاتِ (له هغو څخه یو) هر هغه شی چې د سبیلینو (یعني د متیارو یا د غایطه موادو د لارې) څخه راوځي يَقْزِلُهُ تَعَالَى حُكْمُ اللَّهِ تَعَالَى فرمایلي دي أَوْ جَلَهُ أَعْدَى

مَنْكُم مِنَ الْغَائِطِ (يا چي يو په تاسو کي غايطه مولا ډکي مټيزي) وکړي او راسي) وَقِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ (ص): مَا لَحَدَّثْتُ أَوْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ تَه وَبِئْسَ سَوْءٌ: چي حدث شه شی دی؟ قَالَ: مَا يَخْرُجُ مِنَ السَّيِّئَاتِ نَبِي ﷺ وَفَرَمَائِل: کوم شی چي د مټيزو او غايطو د لاري څخه راووي وکېنه مَا عَاثَهُ لَوْ كَلِمَةً د "ما" علمه ده فَتَنَسَّأَلُ الْمُفْتَادَ وَغَيْرُهُ نُو معتاد نجاست او غیر معتاد نجاست دواړو ته به شامله وي (يعني کوم چي له دې دواړو لارو څخه عادتاً راوځي او کوم چي عادتاً نه راوځي دواړو ته به د "ما" کلمه شامله وي) وَاللَّهُ وَالْقَائِمُ إِذَا خَرَجَا مِنَ الْبَيْتِ لَتَجَاوِزَا إِلَى مَوْضِعٍ اَوْ وینه اوزوي (هم داودس ماتوونکي دي) کله چي دواړه له بدن څخه وروځي او هغه ځای ته ورسيږي يَلْحَقُهُ حُكْمُ الطَّهْوِ چي د هغه ځای سره د پاکولو حکم ملحق سوی وي وَاللَّهِ وَلَمْ يَلْقِ اَوْ په ډکه خوله قی (هم داودس ماتوونکی دی) وَقَالَ السَّافِي رَجَعَهُ اللَّهُ: الْخَارِجُ مِنَ غَيْرِ السَّيِّئَاتِ لَا يَنْقُضُ الْوُضُوْءَ لِعَامِ شَافِعِي رَجَعَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: چي له غیر سیلینو څخه راوتونکی شی داودس ماتوونکی نه دی لِئَا رَوَى حُكْمَهُ رَوَايَتٍ سَوَى دِي أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَاءَ فَلَمْ تَتَوَضَّأْ چي نبی ﷺ قی وکړی خو اودس یې نه وکړی وَلَئِنْ غَسَلَ غَيْرَ مَوْضِعِ الْإِصْبَةِ أَمْرٌ تَعْتَدِي اَوْ په دې وجه هم چي له نجاست څخه علاوه د بل ځای پرېولل امر تعبدی دی (يعني د قیاس خلاف دی) فَيَقْتَصِرُ عَلَى مَوْرَدِ الشَّرْحِ نُو پر مورد د شرع باندي به منحصره وي وَهُوَ الْخَارِجُ مِنَ الْمُفْتَادِ اَوْ مورد د شرع مخرج معتاد دی (يعني هغه ځای دي چي له هغه څخه عادتاً نجاست راوځي) وَلَكِنَّا قَوْلُهُ (ص) اَوْ زَمَوْهُ دَلِيلُ دَنْبِي ﷺ دَا قَوْلُ دِي الْوُضُوْءُ مِنْ كُلِّ ذِمٍّ سَائِلٍ لَه هري بهیلونکي وني څخه اودس (ضروري) دِي وَقَوْلُهُ الْقَائِمُ اَوْ دَنْبِي ﷺ دَا قَوْلُ دِي: مَنْ قَاءَ چا چي قی وکړی اَوْ زَعَفَ لِي صَلَاتُهُ يَابِي په لمانځه کي پزه وني سوه فَلْيَنْصَرِفْ وَلْيَتَوَضَّأْ نُو هغه دي واپس وگرځي اَوْ اودس دي وکړي وَلْيَبْنِ عَلَى صَلَاتِهِ اَوْ پر خپل لمانځه دي بنا وکړي مَا لَمْ يَتَكَلَّمْ تَر شُو چي یې خبري نه وي کړي وَرَأَى خُرُوجَ النَّجَاسَةِ مُؤَثِّرٌ لِرَدِّ الْطَهَارَةِ اَوْ بل دا چي د نجاست خروج (وتل) د طهارت په زوال کي مؤثر دي وَهَذَا الْقَدَرُ فِي الْأَصْلِ مَقْفُولٌ اَوْ دا اندازه په اصل (خارج من السيلين) کي معقوله ده (يعني دومره اندازه خو په اصل کي په پوهه کي راځي) وَالْإِقْتِصَارُ عَلَى الْأَعْضَاءِ الْأَرْبَعَةِ غَيْرُ مَقْفُولٍ اَوْ په څلورو اندامونو باندي اکتفا کول غیر معقول دی (يعني په پوهه کي نه راځي) لَكِنَّهُ يَتَعَدَّى فَرُوزَةً تَعْدِي الْأَوَّلِ لَكِنْ دَا به متعلی کيږي د اول د متعلی کېدلو په وجه غَيْرَ أَنَّ الْخُرُوجَ إِذَا يَتَحَقَّقُ بِالسَّيِّئَاتِ إِلَى مَوْضِعٍ مَكَر دَا چي خروج (وتل) د داسي ځای و طرف ته په بهېدلو سره ثابتيږي يَلْحَقُهُ حُكْمُ

• تخریج: أخرجه عبد المحي الكوكبي في التعليق للمحدث تحت حديث رقم: ٣٤ من مالك من ابن عمر مرفوعاً.

• تخریج: لم أحده وقال الزبلي غرب جداً تحت حديث رقم ستة عشر، أما عدم فرضية الوضوء من القي: ثابت من السنة رواه الدار قطنی في السنن

باب رقم: ٥٩.

• تخریج: أخرجه دارقطنی في باب الوضوء من الخارج من البدن رقم: ٥٦ حديث رقم: ٥٥٨.

• تخریج: أخرجه دارقطنی في باب الوضوء من الخارج من البدن رقم: ٥٦ حديث رقم: ٥٥٨.

التَّطَهُّرُ چې په هغه ځای پوري د پاکولو حکم ملحق وي وَيَسِيلُ فِي الْقَيْمِ او (همدارنگه) په ډکه خوله قی سره (خروج ثابتیږي) لَإِنْ بَرَّزَ الْقُسْرُ تَطَهَّرَ النَّجَاسَةُ فِي مَحَلِّهَا ځکه چې د پوستکي په ليري کېدلو سره نجاست په خپل محل کې ښکاره کیږي فَتَكُونُ بَادِيَةً نو هغه ته ښکاره نجاست وايي لَا غَارِبَةَ نه خارج (وتونکی) نجاست بِخِلَافِ السَّيِّئِينَ په خلاف د دوی لارو لَإِنْ ذَلِكَ التَّوَضُّعُ لَيْسَ بِمَوْضِعِ النَّجَاسَةِ ځکه چې دا د نجاست ځایونه نه دي فَيَسْتَدَلُّ بِالظُّهْرِ عَلَى الْإِسْتِقَالِ وَالْخُرُوجِ نو ځکه به په ښکاره کېدلو سره پر منتقل کېدلو او وتلو دلیل نیول کیږي وَيَسِيلُ الْقَيْمُ أَنْ يَكُونَ بِحَالٍ لَا يُكُنُّ صَبْطُهُ إِلَّا بِشَكْلٍ او په ډکه خوله سره قی دا دی چې بې له تکلفه د هغه قابو کول (نیول) ممکن نه وي لِأَنَّهُ يُخْرِجُهُ قَاهِرًا ځکه چې هغه د ښکاره کېدلو په حالت کې راوځي فَاعْتَرِبَ غَارِبًا نو ځکه به خارج گڼل کیږي وَقَالَ زُفَرٌ رَجَعَهُ اللَّهُ قَلِيلُ الْقَيْمِ وَكَثِيرَةُ سَوَادٍ او امام زفر رجه الله فرمايي: د قی لږ او ډېر دواړه سره برابري وَكُنْدًا لَا يُشْتَرَطُ السَّيْلَانُ او همدارنگه (دده په نېز) سیلان هم شرط نه دی إِثْبَاتًا بِالنَّجَسِ الْبُعْدِ (ځکه چې امام زفر رجه الله) پر مخرج معتاد باندې قیاس کوي وَلَا طَلَقَ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ * او د نبی ﷺ د دې قول د مطلق والی په وجه الْقُلُسُ حَدُّ (چې) قی حد دی وَلَكِنْ قَوْلُهُ (ص) * او زموږ دلیل دا قول د نبی ﷺ دی لَيْسَ فِي الْقَطْرِ وَالْقَطْرَتَيْنِ مِنَ الدَّمِ وَضْعٌ د وښي په یوه شاخکي یا دوه شاخکو کې اوس نسته إِلَّا أَنْ يَكُونَ سَائِلًا مگر دا چې هغه (وښي) بهېدونکي وي وَقَوْلُ عَلِيٍّ رَضِيَ او د حضرت علي رضى الله عنه (دا) قول دی جِئْنَا عَلَى الْأَحْدَاثِ جُنَّةً چې کله هغه ټوله نواقض شمار کړل (نورې فرمایلي) أَوْ دَسْعَةً تَمَلُّ الْقَمَّ یا قی چې په ډکه خوله وي وَإِذَا تَعَارَضَتِ الْأَخْبَارُ نو چې کله روایات متعارض سول يُخْتَلُ مَا رَوَاهُ السَّافِرُ رَجَعَهُ اللَّهُ عَلَى الْقَلِيلِ نو د امام شافعی رجه الله روایت به پر قلیل حمل کیږي وَمَا رَوَاهُ زُفَرٌ رَجَعَهُ اللَّهُ عَلَى الْكَثِيرِ او د امام زفر رجه الله روایت به پر کثیر حمل کیږي وَالْفَرْقُ بَيْنَ الْمُسْلِكَيْنِ او د دواړو مسلکونو په مینځ کې فرق هغه دی مَا قَدَّمَ مَاءً كَوْمَ چې مخکې موږ بیان کړی، (په دې جمله کې دې طرف ته اشاره ده چې زموږ مسلک د دواړو مسلکونو په مینځ کې دی).

اللفات: «عاطط» غایطه مواد، ډکي متیازي، کښته مخکې، «تکاول» تناول یتناول له تفاعل له باب څخه د مضارع صیغه ده؛ شاملېدل، «تعتاد» د استعمال له باب څخه اسم مفعول دی؛ د عادت او معمول مطابق «قیم» نو، زوې (هغه ژري اوبه چې له دانو یا زخمونو څخه راوځي) «ول» ډک، دا لفظ په عامه توګه مضاف راځي لکه: «ملء یاء» یعني ډک لوبی. «قله» د ضرب له باب څخه ماضي ده؛ خوا گرځېدل، قی کول، «تکبیل» اسم منسوب دی معنی یې ده: د بندګي په وجه، خلاف القیاس. «غورود» اسم ظرف دی؛ داسې ځای یا وخت چې هلته یو څوک راسي، د واردېدلو ځای، هلته مراد ځنې د شریعت د واردېدلو ځای دی. «رغف» د نصر او فتح له باب څخه دی؛ د پزې څخه وښي بهېدل، پزه وښي کېدل، «یئین» صیغه د امر غائب ده د ضرب له باب

* تخریج: أخرجه دارمی فی باب الوضوء من الخارج من البدن باب رقم: ۵۶، حدیث رقم: ۵۶۳.

* تخریج: أخرجه دار قطنی فی باب الوضوء من الخارج من البدن رقم: ۵۶، حدیث رقم: ۵۷۲.

څخه، صارت جوړول، ﴿اِثْحَار﴾ اسم مصدر: اکتفا کول، منحصر کېدل، ﴿رِجَالٌ﴾ بهېدل، ﴿قَشْرٌ﴾ پوستکي، ﴿هَلْدَةٌ﴾ د نصر له باب څخه مؤنث اسم فاعل دی: ښکاره کېدونکي، ﴿قُلْسٌ﴾ قی، ﴿جَمْعَةٌ﴾ ټوله، ﴿الْأَحْيَارُ﴾ حدیثونه، ﴿دَفْعَةٌ﴾ قی. تشرېح: په دې اوږده عبارت کې صاحب د کتاب د لمانځه د نواقضو څخه درې نواقض ذکر کړي دي او هر یو یې په خپل دلیل او د ائمه وو په مسلک او د دوی په بیان سوي تعلیل باندې ښایسته کړی دی، نواقض جمع د ناقضه ده، او نقض که د اجسامو و طرف ته منسوبه سي نو معنی یې راځي: چي د اجسامو جوړښت او ترکیب باطلول، او که د معانی و طرف ته منسوبه سي نو معنی به یې دا وي: معانی له دې څخه ایستل چي مطلوب فایده کړي، یعنی معنی چي د کوم مطلب فایده ورکوي له هغه مطلب څخه د معنی ایستلو ته نقض وایي، او دلته د اوداسه مطلب د لمانځه مباح کېدل دي، او له معانی څخه مراد د اوداسه ماتوونکي اسباب او علتونه دي، په حدیث کې راځي: لا یحل در امرئ مسلماً الا باحدی ثلث، (یعني د یو مسلمان وینه به حلاله نه وي مگر د درې علتونو په وجه). لاندې دا چي د لمانځه د نواقضو څخه یو هر هغه شی دی کوم چي د متیازو د یاد غایطه موادو (پاڅاني) د لاري څخه راوځي.

دلیل: د آیت دی: **أَوْ جَاءَ أَحَدُكُمْ مِنَ الْمَائِطِ (سورة العائده: ۶)**، او غائط هغه کښته مخکي ته ویل کېږي چي هلته انسان د حاجت د پوره کولو لپاره ځي، حاصل دا چي الله تعالی فرمایلي دي: چي که په تاسو کې یو له قضاء حاجت څخه راسي او اوبه نه وي نو تیمم دي کوي، لهذا ثابت سوه چي د خروج من السبیلین په وجه سره اودس ماتېږي، ځکه که اودس نه ماتېدلای نو د اوبو د نشتوالي په صورت کې به تیمم حکم ولي ورکول کېدی؟ دویم دلیل یې دا دی چي له نبی ﷺ څخه پوښته وسوه چي اې د الله رسول! حدث څه شی دی؟، نبی ﷺ وفرمایلي: ما یخرج من السبیلین (کوم شی چي هم د متیازو یا غایطو د لاري څخه راوځي هغه حدث دی) په دې حدیث کې د ما کلمه پر عموم دلالت کوي چي معتاد او غیر معتاد ټولو ته عامه ده، معتاد یعنی کوم چي عادتاً راوځي لکه: متیازي (شاشې)، غایطه مواد (غول) او غیر معتاد یعنی کوم چي عادتاً نه راوځي لکه: شگه او د استحاضې وینه دا ټوله د اودس ماتوونکي شیان دي.

د امام مالک مسلک: حضرت امام مالک رحمه الله فرمایلي دي چي غیر معتاد شیان لکه: چینجی، شگه، د استحاضې وینه، سلسل البول، د نس اسهال او داسي نور د اودس ماتوونکي نه دي ځکه چي الله تعالی په غائط سره کنایه د قضاء حاجت (بول او براز) ذکر کړی دی او قضاء حاجت معتاد دی، لېکن موږ وایو چي نبی ﷺ فرمایلي دي: الاستحاضة تنوذاً لوقت کل صلوة (یعني مستحاضه ښځه به د هر لمانځه د وخت لپاره اودس کوي) او د استحاضې وینه غیر معتاد ده، نو معلومه سوه چي غیر معتاد شیان کوم چي د سبیلینو څخه وځي هغه هم د اودس ماتوونکي دي.

او د اوداسه په نواقضو کې دا هم دي چي د ژوندي سړي له بدن څخه وینه یا زوې (نو) راوځي او ښکاره سي، داسي ځلي ته تجاوز وکړي چي په اودس یا غسل کې د هغه د پاکولو حکم سوی وي، یعنی له سبیلین څخه ماسو له بل ځلي څخه د نجاست په راوتلو کې صرف د نجاست ښکاره کېدل کافي نه دي بلکي سیلان (بهېدل) شرط دی، نو که وښي د زخم پر سر باندې راسي خو نه و بهیري نو اودس نه ماتېږي، او د اودس له نواقضو څخه په ډکه خولې قی هم دی او په ډکه خوله قی دا دی چي بغیر د تکلیف او زور څخه بند نه سي.

د قې په باره کې اختلاف: امام شافعی رحمه الله فرمایي چې له غیر سیلین څخه وټونکی شی اودس نه ماتوي. دامام زفر رحمه الله په نیز له غیر سیلین څخه وټونکی شی مطلقاً اودس ماتوي، برابره خبره ده که په هغه کې سیلان وي او که نه وي، او که قې په ډکه خوله وي یا نه وي، دا قوالو حاصل دا چې خارج من غیر السیلین دامام شافعی رحمه الله په نیز مطلقاً اودس نه ماتوي. او دامام زفر رحمه الله په نیز مطلقاً اودس ماتوي، او د احنافو څخه د ائمه ثلاثه وو په نیز اودس ماتوي په دې شرط چې په ډکه خوله وي.

د امام شافعی دلیل: دا دی چې نبی ﷺ قې وکړی لېکن اودس یې نه وکړی نو ثابته سوه چې قې اودس نه ماتوي؛ دویم عقلی دلیل یې دا دی چې د خروج النجاسة من السیلین په صورت کې د اعضاء اربعه (خلورو اندامونو) د پرېلولو حکم امر تعبدي (خلاف القیاس) دی، ځکه د عقل تقاضا خو داده چې پر کوم ځای نجاست ولگېږي هغه به پرېولل کېږي، لېکن دلته د خلورو اندامونو د پرېلولو حکم خلاف القیاس دی او صرف د بندګۍ د ښکاره کولو لپاره دی. او قاصده داده چې پر امر تعبدي یعنې پر خلاف القیاس شي باندي بل شی نه سي قیاسېدلای، نو ځکه به د خلورو اندامونو حکم د شرع تر مورد پورې خاص وي، او د شرع مورد مخرج معتاد دی، یعنې له مخرج معتاد (دوو لارو) څخه که نجاست راووتی نو د خلورو اندامونو د پرېلولو حکم به وي او که له مخرج معتاد څخه ماسو یعنې له غیر سیلین څخه نجاست راووتی نو د خلورو اندامونو د پرېلولو حکم به نه وي، نو معلومه سوه چې خارج من غیر السیلین اودس نه ماتوي.

زموږ دلیل: زموږ دلیل دا دی چې نبی ﷺ فرمایلي دي: اودس (ضروري دی) د هر هغه وښي په وجه چې له بدن څخه راووتی او وبهیري، په دې حدیث سره موږ په دې توګه دلیل نیسو چې د حدیث له ترکیب او مفهوم څخه وجوب فهمول کېږي لکه د نبی ﷺ له دې قول: فی خمس من الابل شاة څخه بالاتفاق فرضیت فهمول کېږي، او إنا لآء من الاء بالاتفاق دمنی وو د خروج په وجه د غسل پر وجوب دلالت کوي، نو د دې حدیث معنی به وي: ثوضاً من کل در سال من البدن (یعنې له هر هغه وښي څخه اودس کوئ چې له بدن څخه راووتی او وبهیري).

دویم دلیل: دا دی چې نبی ﷺ فرمایلي دي: څوک چې قې وکړي یا په لمانځه کې یې پزه وښي سي نو هغه دي واپس ولاړ سي، اودس دي وکړي او خپل پر لمانځه دي بنا وکړي تر څو پوري چې یې خبري کړي نه وي. حاصل دلستدلال دا دی چې په حدیث کې د اودس امر سوی دی او امر د وجوب لپاره راځي، نو معلومه سوه چې تر قې وهلو او د پزي تر وښي کېدلو وروسته اودس واجبېږي.

عقلی دلیل: کوم چې په حقیقت کې دامام شافعی رحمه الله د عقلی دلیل جواب دی، دا دی چې دا خبره معقوله ده یعنې په فهم کې راځي چې له سیلین څخه د نجاست وتل د طهارت په زوال کې مؤثر دي، یعنې له سیلین څخه د نجاست وتلو په صورت کې اودس ماتېږي، نو دا صورت اصل او مقیس علیه دی، او څرنگه چې په حدیثونو کې د پزي وښي او قې ته هم د اودس ماتونکي ويل سوي دي، او دا شیان له غیر سیلین څخه وځي، نو معلومه سوه چې له سیلین څخه وټونکی شی هم اودس ماتوي، او له غیر سیلین څخه وټونکی شی هم اودس ماتوي، او په ډولرو صورتونو کې طهارت زائېږي، او د طهارت تر زوال وروسته به څلور اندامونه خلخا پرېولل کېږي، او څرنگه چې په اصل او مقیس علیه یعنې په خارج من السیلین کې د طهارت حاصلولو لپاره څلور اندامونه پرېولل کېږي، نو پر دې باندي په قیاسولو سره به په فرع کې هم د طهارت حاصلولو لپاره د څلورو اندامونو د پرېلولو حکم لگېږي، کنه اصل یعنې خارج

من السبيلين او فرع يعني خارج من غير السبيلين خو په برابر پاته سي، لېکن د طهارت د حاصلولو په طريقو کي به اختلاف راسي، کوم چي صحيح نه دی.

غير ان الخروج الخ له دې ځای څخه د يو سوال جواب ورکوي.

سوال: دا دی چي کله له غير سبيلين څخه د نجاست وتل داسي دي لکه له سبيلين څخه د نجاست وتل، نو څرنگه چي په سبيلين کي صرف خروج (وتل) معتبر دي، يعني د نجاست په خروج سره اودس ماتېږي، دغه ډول په غير سبيلين کي هم

باید خروج معتبر وي حال دا چي تا په غير سبيلين کي د خروج سره د سيلان شرط هم لگولی دی؟

جواب: صاحب د هدايې په جواب کي فرمايي: چي معتبر خو په اصل او فرع دواړو کي صرف خروج دی لېکن خبره د اده چي په وینه او زوې (ژړ اوبو) کي خروج هلته متحقق کېږي چي کله سيلان د داسي ځای و طرف ته وسي چي په اوداسه يا غسل کي په هغه ځای پوري د پاکولو حکم لاحق سوی وي، او په قی کي خروج هغه وخت متحقق کېږي چي کله هغه په ډکه خوله وي، دليل يې دا دی چي د څرمني د نري (باریک) پوست په ليري کېدلو سره د نجاست خروج نه کېږي، بلکي په خپل محل کي ښکاره کېږي، نو په دې وخت کي دې ته نڅاسته باده يعني ښکاره کېدونکی نجاست ويل کېږي، نه دا چي خارجېدونکی، په خلاف د سبيلين، ځکه چي سبيلين د نجاست پاته کېدلو ځای نه دی، نو هلته به د نجاست له ښکاره کېدلو څخه دا فهمول کېږي چي نجاست له خپل ځای څخه منتقل سوی دی او خارج سوی دی، حاصل دا چي په حقيقت کي خروج معتبر دی، او د خروج په سبيلين کي په دا ډول ثابتېږي چي نجاست له خپل ځای څخه را نقل سي او د سبيلين پر خوله باندي راسي؛ او له سبيلين څخه ماسوا صرف د نجاست په ښکاره کېدلو سره دغه (خروج) نه ثابتېږي، ځکه چي تر هري څرمني لاندې وینه وي نو د څرمني د باريک پوست په ليري کېدلو سره صرف وینه په نظر راځي، لېکن دلته له ځای څخه منتقل کېدل هلته ثابتېږي چي کله وینه وبهېږي.

وملء الفم ان يكون الخ او په قی کي خروج هغه وخت ثابتېږي چي کله په ډکه خوله وي او په ډکه خوله دا دی چي بغیر له تکلف او زور څخه د هغه بندول ممکن نه وي، او بعضو ويلي دي چي په ډکه خوله سره قی دا دی چي په خبرو کولو کي تکلف وي، او بعضو ويلي چي له نيمې خولې څخه زیات وي (ناه)، او د دې خبري دليل چي که قی په ډکه خوله وي نو خروج ثابتېږي، دا دی چي د خولې د دننه حصې دوه حیثيته دي: ظاهر او باطن، ځکه که خوله خلاصه کړی سي نو د ظاهر سره مشابه ده او که خوله بنده کړی سي نو باطن سره مشابه ده، نو موږ د دواړو اعتبار وکړی، او دامو وويل: که په خوله کي قی په ډکه خوله نه وو نو د باطن د مشابهت اعتبار به کېږي ويل کېږي به: چي خروج نه دي سوی ځکه په دې صورت کي عدم خروج غالب دی، نو ځکه به په دې صورت کي اودس نه ماتېږي، او که قی په ډکه خوله وو نو د ظاهر د مشابهت اعتبار به کېږي ځکه چي په دې صورت کي خروج غالب دی، نو به په دې صورت کي به اودس ماتېږي.

د قال زفر الخ د حضرت امام زفر رحمه الله د مذهب بيان وسو چي دده په نېز خارج من غير سبيلين مطلقاً د اودس ماتونکي دي، یعنی قی که قليل وي او که کثیر، د اودس په ماتېدلو کي دواړه برابر دي، همدارنگه دده په نېز سيلان هم شرط نه دی د سيلان پر نه شرط کېدلو د امام زفر رحمه الله دليل قياس دی، یعنی څه رنگه چي له مخرج معتاد يعني له سبيلين څخه په راوتونکي شي سره په اودس ماتېدلو کي سيلان شرط نه دی همدغه ډول له غير سبيلين څخه په راوتونکي شی سره د اودس په ماتېدلو کي هم سيلان شرط نه دی، او پر دې خبره يې دليل چي د قی کثیر او قليل مقدار دواړه په نقض د

وضوء کي سره برابر دي د نبي ﷺ دا قول دی: القلس حدث، د قلس معنی ده: قی، وجه داستدلال یې داده چي نبي ﷺ قی ته مطلقاً حدث یعنی "اودس ماتوونکی" وړيلي دی.

او زموږ دليل پر دې خبره چي په خارج من غیر سيلين کي د اودس ماتولو لپاره سيلان شرط دی د نبي ﷺ دا قول دی: چي د وړنو په يوه شاخکي او دوو شاخکو سره اودس نه واجبيږي خو دا چي کله وينه بهيلونکې وي. (دارقطني از شرح تقي)

او پر دې خبره چي د قی لږ اندازه اودس نه ماتوي، د نبي ﷺ دا قول شاهد دی: يماذ الوضوء من سبع: من إقطار البول والدم

السائل والقيح ومن دسعة تملأ الفم ونور المضطجع وقهقهة الرجل في الصلوة وخروج الدم (يعني له اوو شيانو په وجه به اودس راڅرخول کيږي: د متيازو له خڅېدلو څخه، او له بهيلونکو وړنو څخه او له زوو (ږو او بو) څخه او له قی څخه چي په ډکه خوله وي، او له خوب څخه چي په تکیه او پروتي وي، او په لمانځه کي په قهقهه څندا سره، او د وړني په راوتلو سره).

له دې حديث څخه معلومه سوه چي په ډکه خوله قی سره اودس ماتيږي، همدا رنگه صاحب د هدايې فرمايلي دي چي

حضرت علي عليه السلام د اودس ټوله نواقض شمار کړل، چي له هغو څخه يې يو دا ذکر کړی: اودسعة تملأ الفم يعني هغه قی چي په ډکه خوله وي هم ناقض د وضوء دی (يعني اودس ماتوي)؛ ښکاره دي وي چي د قی په ناقضوالي کي روايت

سره متعارض سول ځکه د امام شافعي رحمه الله له ذکر سوي حديث قاء فليرتوضأ څخه معلوميږي چي قی مطلقاً ناقض د

وضوء نه دی، او د امام زفر رحمه الله له حديث القلس حدث څخه معلوميږي چي قی مطلقاً ناقض د وضوء دی، نو د دوی په

مينځ کي د تطبيق صورت دا دی چي د امام شافعي رحمه الله ذکر سوي حديث قاء فليرتوضأ به پر قليل مقدار محمول

کيږي، او د امام زفر رحمه الله ذکر سوي حديث القلس حد به پر كثير مقدار محمول کيږي، نو اوس هيڅ تعارض پاته نه

سو، او موږ د دواړو مسلکونو په مينځ کي وي، هم دې و طرف ته صاحب د هدايې په دې جمله سره اشاره وکړه: والفرق

بين السلكين ما قدمناه.

په متفرقه (بېلابېلو) ځايونو کي د قی په اړه د صاحبينو اختلاف

وَلَوْ قَاءَ مُتَقَرِّبًا أَوْ كَهَ يَوْمَ يَرَى جَلَا جَلَا (او څو واړه) قی وکړی يَحْيَىٰ لَوْ جَبِيْمٌ په دې توگه که جمع کړل سَوِيْلًا الْقَمَ

(نو) خوله به ډکه کړي فَيَعْنِدُ أَنْ يُوَسِّفَ رَجَبَهُ اللَّهُ يُعْتَبَرُ الرَّجَاءُ الْمَجْلِسُ نو د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز د مجلس

يووالی معتبر دی وَعِنْدَ مُحَبِّدٍ رَجَبَهُ اللَّهُ * يُعْتَبَرُ الرَّجَاءُ السَّبَبُ او د امام محمد رحمه الله په نېز د سبب يو والی معتبر دی

وَهُوَ الْقَشْيَانُ او سبب (د قی راتللو) جوش دی ثُمَّ مَا لَا يَكُونُ حَدَثًا لَا يَكُونُ نَجَسًا بيا هر هغه شی کوم چي حدث نه وي

هغه به نجس هم نه وي يَزُوْىٰ ذٰلِكَ عَنْ اَبْنِ يُوْسُفَ * رَجَبَهُ اللَّهُ دا حکم له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت سوي دی

وَهُوَ الصَّحِيحُ او همدا صحيح دی لِأَنَّهُ لَا يَسُ بِنَجَسٍ حُكْمًا ځکه لږ قی حکماً نجس نه دی حَيْثُ لَمْ تَنْتَقِضْ بِهِ الطَّهَارَةُ

ځکه چي په هغه سره اودس نه ماتيږي.

• القول الرابع: قول محمد رحمه الله، كذا في الدر المختار ج: ١، ص: ١٠٣. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٢]

• القول الرابع: قول أبي يوسف رحمه الله، كذا في فتح القدير ج: ١، ص: ٧. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٥]

اللفات: «مُتَوَرِّقًا» د تفعل له باب څخه د اسم فاعل صیغه ده معنی یې ده: جلا جلا، پیل پیل، مختلف، «تَهْلُلًا»: د

فتح له باب څخه د مضارع صیغه ده: ډکېدل، «عَمِلًا»: د قی جوش، قی راتلل، د قی لپاره زړه کېدل.
تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی په اوداسه وو، قی یې وکړی، (یعنې قی یې ووهی)، لېکن په یو وار لودنه خوله سره یې نه ووهی، بلکې لږ لږ او څو وار یې ووهی، او دا معلومه سوه چې که ټوله جمع کړل سي، نو خوله به په ډکه سي، نو دې اوداسه څه حکم دی؟

په دې سلسله کې د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز د مجلس اتحاد معتبر دی، نو که په یوه مجلس کې یې څو وار قی وکړی بیا که د هغه سبب یو وو او که نه وو نو اودس په ماتیري، ځکه چې د متفرقاتو (او بېلا بېلو شیانو) په جمع کولو کې مجلس لره ډېر غټ دخل سته، مثلاً که یو څوک په یوه مجلس کې یو آیت د سجده څو وار وایي نو یوه سجده واجبیږي، او د امام محمد رحمه الله په نېز د سبب اتحاد معتبر دی او د قی سبب جوش دی، نو که هر وار د قی سبب یو وو هغه که په یوه مجلس کې وو او که په ډېرو کې وو نو هغه به جمع کیږي، که خوله په ډکه سوه نو اودس په ماتیري، دلیل یې دا دی چې حکم د سبب د ثابتېدلو مطابق وي (یعنې څرنگه چې سبب ثابت سي، هغه څرنگه به حکم وي)، نو په دې وجه به د سبب په متحد کېدلو سره حکم متحد وي.

ثم ما لا يكون الخ صاحب د هدايې یوه ضابطه بیان کړې ده چې روایت یې له امام ابو یوسف رحمه الله سوی دی، ضابطه دا ده: کوم شی چې حدث یعنی د اودس ماتوونکي نه وي هغه به نجس او مردار هم نه وي، نو لږ قی لوانو نه به پېلونکې وینه (دم غیر سائل) به هم نجس نه وي ځکه دا ناقض (ماتوونکي) نه دي او دا قول زیات صحیح دی ځکه چې د شرعي حکم په روی سره دا نجس نه دي، همدا وجه ده چې په دې سره اودس نه ماتیري، په هو الاصح سره د امام محمد رحمه الله له قول څخه احتراز دی ځکه چې امام محمد رحمه الله لږ قی او دم غیر سائل ته هم نجس وایي.

راجع قول: په پورتني عبارت کې دوې مسئلې ذکر سوې په اوله مسئله کې یعنی د متفرق قی په مسئله کې راجع قول د امام محمد رحمه الله دی یعنی د سبب اتحاد به معتبر وي، کما قال العلامة جلال الدين الخوارزمي رحمه الله: والاصح قول محمد رحمه الله.... (الکفاية ج: ۱، ص: ۴۰۰)، (القول الراجع ج: ۱، ص: ۱۴)، او په دویمه مسئله کې راجع قول د امام ابو یوسف رحمه الله دی، یعنی کوم شی چې د اودس ماتوونکي نه وي هغه به نجس هم نه وي، نو لږ قی به نجس نه وي ځکه چې لږ قی لودس نه ماتوي او داسي نور، کما قال العلامة ابن الهيثم رحمه الله وجماعة اعتبروا قول أبي يوسف رحمه الله رفقا بأصله القروح حتى لو أصاب ثوب أحدهم أكثر من قدر الدرهم لامتنع الصلاة فيه (فتح القدير ج: ۱، ص: ۴۰۰)، (القول الراجع ج: ۱، ص: ۱۵).

د قی قسمونه او احکام (او په دې سره د اودس د ماتېدلو په اړه اختلاف)

وَهَذَا إِذَا قَامَ وَرَأَى أَوْ طَمَاحًا أَوْ مَاءً أَوْ حَكَمَ هُفَ وَخَتَ دِي چي کله یې د ترخو لوبو (صفرا) یاد خوراک یا د لوبو قی کړی وي فَلَنْ قَامَ بَلَمْنَا او که د بلغم قی یې کړی وو فَلَنْ قَامَ كَالْبَلغمِ جَدُّ لِي حَيَّةً وَمُحَكِّي رَحِمَةَ اللَّهِ نو د طرفینو په نېز لودس نه ماتوي وَقَالَ أَبُو يُوْسُفَ رَحِمَةَ اللَّهِ: كَالْبَلغمِ او امام ابو یوسف رحمه الله فرمایي: چي لودس ماتوي إِذَا كَانَ وَلَدٌ الْقِيمِ (خو) چي کله په ډکه خوله وي وَالْخِلَافُ لِي الْمُرْتَكِبِ مِنَ الْجَوَابِ او اختلاف په هغه بلغم کې دی چي د نس له مینځ څخه راختلې وي (او قی کړی سوی وي) أَمَّا السَّائِلُ مِنَ الرَّأْسِ او پاته سو هغه بلغم چي له سر څخه راغلی

وي (او قی کړی سوی وي) فَقَبِضْ نَاقِضٍ بِإِلْتِفَاقٍ نو هغه په اتفاق سره اودس نه ماتوي لَا رَأْسَ لَيْسَ بِمَوْضِعِ
النَّجَاسَةِ ځکه چې سرد نجاست ځای نه دی لَا رَأْسَ يُوَسِّفُ رَجْنَهُ الله: أَنَّهُ نَجِسٌ بِالْمَجَاوِرَةِ د ابو یوسف رجنه الله دلیل دا
دی: چې (له نس څخه را ختونکي) بلغم د (نجاست سره د) اتصال (یو ځای کېدلو) په وجه نجس دي وَلَكُمَا: أَنَّهُ
لَرَجٍ او د طرفینو دلیل دا دی: چې بلغم بنوی (او غوړ) شی دی لَا تَخْلَلُهُ النَّجَاسَةُ (چې) نجاست نه سي په ننوتلی و
مَا يَنْصِلُ بِهِ قَلِيلٌ او کوم نجاست چې د هغه سره موبستی وي هغه لږ وي وَالْقَلِيلُ فِي الْقَيْمِ غَيْرُ نَاقِضٍ او په قی کي لږ
(مقدار) اودس نه ماتوي.

اللفات: ﴿مَرَّةً﴾ صفرا (ژړي ترڅې اوبه)، د جسم له څلورو أخلاطو څخه یو خلط دی، ﴿بِکُلِّهْم﴾ رېزش، نزل، داهم د
جسم له څلورو أخلاطو څخه یو خلط دی، ﴿لَمَرَّةً﴾ ختونکی، ﴿بِالْمَجَاوِرَةِ﴾ اسم مصدر دی له باب مفاعله څخه:
همسایتوب، یو ځای کېدل، اتصال، ﴿لَرَجٍ﴾ بنوی، سربیناکه (مجازاً غوړ).

تشریح: د دې عبارت تعلق د هغه یلاآلفر سره دی چې په تېر عبات کي ذکر سو، او د عبارت حاصل دا دی چې په ډکه
خوله سره قی په دې شرط اودس ماتوي چې دغه قی د ترڅو اوبو یا د خوراک یا د چبناک وي، لېکن که یو سړي له دې
شیانو څخه ماسوا بلغم قی کړي چې په هغه کي د خوراک او نورو ګډون نه وي نو د دې دوه صورتونه دي: یا به دا بلغم له
ماغ څخه راغلی وي یا به د معدې له مینځ څخه را پورته سوي وي، اول صورت خو په اتفاق سره ناقض دوضوء (داودس
ماتونکی) نه دی ځکه سر او دماغ د نجاست ځای نه دی، او دویم صورت د طرفینو په نېزي ناقض دوضوء نه دی، لېکن د
امام ابو یوسف رجنه الله په نېز ناقض دی په دې شرط چې په ډکه خوله وي.

د امام ابو یوسف دلیل: دا دی چې بلغم که څه هم په خپله نجس نه دي، خو د معدې د نجاست سره د اتصال په وجه
نجس کیږي اوله هغه ځای څخه را وځي چې په غسل کي د هغه سره د پربوللو حکم لاحق سوی وي (چې هغه نو خوله
ده)، یعني په غسل کي خوله پربولل (مضمضه) فرض ده، نو کله چې خروج د نجاست راغلی نو ناقض دوضوء به وي
لکه د خوراک او د ترڅو اوبو قی.

د طرفینو دلیل: دا دی چې بلغم بنوی او سربیناکه شی وي، نجاست نه ور سره مېلي، او کوم نجاست چې هم ور سره
لګېدلی او موبستی وي هغه لږ وي، او په قی کي لږ مقدار ناقض دوضوء نه دی، نو ځکه به د بلغم قی ناقض دوضوء نه
وي.

د وینو د قی حکم (او په دې اړه اختلاف)

وَلَوْ قَاءَ دَمًا او که یې د وینو قی وکړی وَهُوَ عَلَقٌ په داسي حال کي چې وینه توتبه (او کلکه) وه يُغْتَبَرُ فِيهِ مِلْءُ الْقَمَرِ نو
په دې کي به ډکه خوله معتبره وي لَأَنَّهُ سَوْدَاءٌ مُخْتَرِفَةٌ ځکه چې دا توتبه وینه سوځلې سوداء ده وَإِنْ كَانَ مَائِعًا او که

ورینه بهېلونکې (او ترې) وه فَكَذَلِكَ عَنْهُ مُحْتَدٍ رَجَعَهُ اللَّهُ نُو د امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز هم دغه حکم دی إِعْتِبَارًا بِسَائِرِ أَتَوَاعِيهِ د قی پر ټولو قسمونو باندې په قیاسولو سره وَ عِنْدَهُمَا ۞ إِنْ سَأَلَ بِقَوْلِهِ نَفْسِهِ يَنْتَقِضُ الْوُضُوءُ او د شیخینو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز که ورینه په خپل زود سره وبهېله نو اودس ماتېږي وَإِنْ كَانَ قَلِيلًا که څه هم لږ وي لَازِمُ الْيَعْدَلَةِ كَيْسَتْ بِمَحَلِّ الدَّيْرِ حُكْمُهُ چې معده د وینې ځای نه دی فَيَكُونُ مِنَ فَرْجَةِ الْجَزَلِ نو دا به د نس له زخم څخه راغلې وي.

اللفات: ﴿عَلَقَ﴾ ټوټه، گاټه، سختي او جمع سوي وړني، ﴿عَوَكَاهُ﴾ د جسم له څلورو اخلاطو څخه يو خلط دی.

﴿فَرْجَةً﴾ زخم، دانه، ﴿جَوْفَ﴾ د هر خالي شي دننه حصه.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سري د وینو قی وکړي نو دا وړني په دوه قسمه وي: يا به دا وړني ولاړي او ټوټه ټوټه وي يا به بهېلونکي وي، که ټوټه ټوټه وي نو په دې کې د خولې ډکوالی معتبر دی، ځکه چې دا ټوټه او سختي وړني سوځل سوې سوداوي او له معدې څخه راوځي، او له معدې څخه را وټونکي شی اودس ماتوي، په دې شرط چې هغه په ډکه خوله وي، او که وړني بهېلونکي وي نو امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ په دې کې د خولې ډکوالی اعتبار کوي، يعني که دومره وړني وي چې خوله ډکه کړي نو اودس ماتوي کنې نه يې ماتوي.

د امام محمد دليل: قیاس دی، يعني امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ د وینو قی پر نورو قیانو باندې قیاسوي، نور قیان پنځه دي: (۱) دخوراک قی، (۲) داوبو قی، (۳) د ترخو اوبو قی، (۴) د صفراء قی، (۵) د سوداء قی يعني څه رنگه چې په دې پنځو کې د اودس د ماتېدلو لپاره ډکه خوله شرط ده همدغه رنگه به د وینو په قی کې د خولې ډکوالی معتبر وي.

او شیخین رَجَعَهُمَا اللَّهُ فرمایي: که وړني په خپل قوت سره راووځي او وبهېږي نو اودس ماتېږي، که څه هم لږ وي. د شیخینو دليل: دا دی چې معده د وینو ځای نه دی، نو کله چې له معدې څخه وړني راسي، نو مطلب يې دا دی چې په معده کې یو زخم دی چې له هغه څخه وړني را رواني دي، نو دا به پر هغو وینو قیاسېږي چې هغه له ښکاره زخم څخه را وځي، او کومي وړني چې له ښکاره زخم څخه راوځي نو په هغه کې د اودس د ماتېدلو لپاره سیلان (بهېدل) معتبر دی، نو په دې وجه به دلته هم سیلان معتبر وي که څه هم په ډکه خوله نه وي.

راجع قول: په پورتنۍ عبارت کې راجح قول د شیخینو دی، يعني که وړني په خپل قوت سره را ووځي او وبهېږي نو اودس ماتېږي. [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۷۱]

د وینو د قی نور تفصیل

وَلَوْ كُنَّ مِنَ الرَّأْسِ او که ورینه له سر څخه راغله إِلَى مَا لَانَ مِنَ الْأَكْفِ د پزي نرمي حصې ته (يعني د پزي نرمۍ ته) تَقَعْنَ بِالْإِثْقَالِ نو په اتفاق سره اودس مات سو لَوْ صُورَ إِلَى مَوْضِعِهِ يَلْبَحْثُهُ حُكْمُ الشَّهَادَةِ ځکه چې ورینه داسې ځای ته ورسېدله چې د هغه سره د پاکولو حکم لاحق دی فَيَكْتَفَى الْخُرُوجُ (سیلان) ثابت سو.

اللفات: ﴿لَانَ﴾ د ضرب د باب ماضي صيغه ده: نرمېدل.

• القول الرابع: قول الشيخين، كذا في رد المحتار ج: ۱، ص: ۱۰۳، [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۷۱].

تشرېح: د عبارت حاصل دا دی چې که وینه له سر څخه راووځي او د پري تر نرمۍ پوري را ورسېږي، نو په دې سره بالاتفاق اودس ماتېږي. دلیل دا دی چې دا وینه تر داسي ځايه پوري را رسېدلې دي چې (په اودس او غسل کي) پر هغه د پاکولو حکم لاحق سوی دی (يعني په اودس او غسل کي د پزي د پرېوالو حکم سوی دی)، او کله چې تر داسي ځايه وینه را ورسېږي، نو پوه سه چې خروج او سيلان متحقق سو، يعني د وینو را وتل او بهېدل ثابت سوه.

څه ډول خوب اودس ماتوي..... (د اودس د نواقضو دويم قسم)

وَالنُّؤْمُ مُفْطِحًا او خوب په داسي حالت کي چې پر بغل (ډډه) وي اَوْ مُشْكِيًا يا (خوب) په داسي حالت کي چې تکیه يې کړې وي اَوْ مُسْتَكِدًّا اِلَى شَيْءٍ يا يې پر يوداسي شي څنګ وهلې وي کَوَالِئِلَ هُنَّ که هغه شی له ده څخه ليري کړي سي لَسَقَطٌ نو دا بیده سړی به غوزار (را ايله) سي لِأَنَّ الْأَضْطَجَاعَ سَبَبٌ لِإِسْتِرْحَاءِ النَّفْسِ حُكْمٌ پَر بَغْلٍ پَر بَوْتَلٍ د بَنَلُونُو (جوړونو) د مستوالی سبب دی فَلَا يَغْزَى عَنْ خُرُوجِ شَيْءٍ عَادَةً نو د عادت په توګه به د یوشی له وتلو څخه خالي نه وي وَالشَّابُّ عَادَةً او کوم شی چې په عادت سره ثابت وي کَانَ يَتَقَيَّنُ بِهِ هغه داسي دی لکه په يقيني توګه سره چې ثابت وي وَالزَّكَاةُ يُزِيلُ مُسْكَةَ الْيَقَظَةِ او تکیه لګول د وینې توب بندیز (کنترول) ختموي لِزَوَالِ النَّقْعَةِ عَنِ الْأَرْضِ حُكْمٌ چې مقعد (کوناتي) له محکي څخه ليري سي وَيَبْدَأُ الْإِسْتِرْحَاءُ فِي النَّوْمِ عَلَيْهِ هَذَا النَّوْمُ مِنَ الْإِسْتِنَادِ او په خوب کي په دا ډول تکیه لګولو سره سستیا خپل انتها ته رسيږي غَيْرَ أَنَّ السَّنَدَ يَتَنَمُّهُ مِنَ السَّقَطِ خو تکیه دغه بیده سړی له غوزار بدلو څخه منع کوي (يعني غوزار بدلو ته يې نه پرېږدي) بِخِلَافِ النَّوْمِ خَالَةَ الْقِيَامِ وَالنَّعْمُودِ وَالزَّكَاةُ وَالشَّجْوُودُ وَالصَّلَاةُ وَغَيْرُهَا په خلاف د خوب د ولاړي، ناستي، رکوع او سجدي په حالت کي په لماته کي يا په بل حالت کي هُوَ الشَّحِيحُ همدا صحيح ده (چې په داسي خوب سره لومس نه ماتېږي) لِأَنَّ بَعْضَ الْإِسْتِنْسَاكِ بَاقِي (دا) په دې وجه چې يو څه استمساک (کنترول) لا پاته وي اِذْ ذُوْرَالِ لَسَقَطٌ حُكْمٌ که استمساک ختم سي نو هغه به غوزار سي فَلَمْ يَتِمَّ الْإِسْتِرْحَاءُ نو (معلومه سوه چې) استرخاء پوره نه سوه وَالْأَصْلُ فِيهِ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ لَو د لیل په دې باره کي د نبی ﷺ دا قول دی لَا نُؤْمُوعِلُ مَنْ نَامَ قَائِمًا أَوْ قَاعِدًا أَوْ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا (چې) پر هغه سړي وادس (واجب) نه دی کوم چې د ولاړي يا ناستي يا رکوع يا سجدي په حالت کي بیده سي اِثْنَا أَوْ ثُلُثُ عِلٍّ مَنْ نَامَ مُفْطِحًا (بلکي) اودس پر هغه چا (واجب) دی چې پر بغل بیده سي فَإِنَّهُ إِذَا نَامَ مُفْطِحًا حُكْمٌ کله چې هغه پر بغل بیده سي اِسْتَرْخَتْ مَقَاصِلُهُ نو بَنَلُونُو (جوړونو) يې سست سي.

* تخریج: أخرجه الترمذي في الطهارة باب رقم: ٥٧، حديث رقم: ٧٧، وأيضاً أبو داود في الطهارة باب رقم: ٧٩، والبيهقي أيضاً في مسند الحکمى باب

رقم: ٥٥٧، حديث رقم: ٥٨٩، ٥٨٦، ٥٨٧، معناه.

اللغات: **﴿مُضْمَلٌ﴾** پر بغل (ارخ) پرېوتونکي، پر بغل بيدېدونکي، **﴿مُشْتَدِدٌ﴾** ټېک لگوونکي، تکیه وهونکي، **﴿اِسْتَرْخَاءٌ﴾** د باب استعمال مصدر دی: سستېدل، کمزوري کېدل، **﴿يُخْزِي﴾** غزې یغزې د ضرب مضارع ده: خالي کېدل، لځېدل، **﴿مُحْكَمَةٌ﴾** بندیز، کنټرول، خنډ، **﴿مُفْعَلٌ﴾** د سړي آخرنۍ حصه، سُرین (کوناتي)، د کښېنستلو ځای، **﴿فُلُقٌ يَتَرَكُ﴾** تړ، پټ د ضرب له باب څخه د جحد صیغه ده: پوره کېدل، د افعال او تفعیل له بابونو څخه هم راځي: تکرر، اُنکړ: پوره کول.

تشریح: تر دې مخکې د هغه نواقضو بیان وو کوم چي حقیقتاً او واقعي د انسان له بدن څخه را وځي، دلته د هغه نواقضو بیان دی چي هغه خو حقیقتاً د انسان له بدن څخه نه را وځي، خو د بدن سره تعلق لري. د عبارت حاصل دای چي: که یو اودس لرونکی سړی پر بغل بیده سو، یا یې یو شي ته تکیه ووهل او بیده سو، یا یې پر یو داسي شی څنګ ووهی بیده سو چي که هغه شی له ده څخه لیري سي نو دی به پر مخکېه را ایله سي، نو په دې ټولو صورتونو کي دده اودس ماتېږي، په بغل باندي په پروتي سره د اودس ماتېدلو وجه داده چي دغسي پروته د بندونو د ستوالي سبب دی او د بندونو د ستوالي په صورت کي د عادت موافق او په عامه توګه څه ناڅه شی وځي، او کوم شی چي عادتاً ثابت وي هغه داسي دی لکه په یقيني توګه چي ثابت سوی وی، نو دا خبره تسلیم سوه چي په بغل باندي په پرېوتولو سره د بندونو د ستوالي په وجه ربح (باد) وځي، او د باد په وتولو سره اودس ماتېږي، او څرنګه چي په دې صورت کي هم استرخاء د مفاصلو راځي، نو ځکه به په دې صورت کي هم اودس ماتېږي.

والإِثْكَاءُ (تکیه لګول) ځکه اودس ماتوي چي د تکیه لګولو په وخت کي د بیداری او وینوالي په حالت کي هم مقعده له مخکي څخه پورته کیږي، او استرخاء د مفاصلو راځي، نو کله چي د بیداری په حالت کي دا حال دی، نو د خوب په حالت کي خو په درجه اولی سره استرخاء د مفاصلو راځي، او استرخاء د مفاصلو د اودس د ماتوالي سبب دی، نو ځکه به په دې صورت کي هم اودس ماتېږي.

او پر یو شی تکیه لګول او بیدېدل، په دې کي پوره استرخاء راځي، او استرخاء خپلي انتهاء ته رسیږي صرف دومره خبره ده چي تکیه لګولو دغه بیده سړی له غوزار بدلو څخه راګرځولی دی، که هغه شی لیري سي پر کوم چي ده تکیه لګولې ده نو دی به غوزار سي، څرنګه چي د اودس د ماتېدلو مدار په استرخاء باندي وو، او هغه دلته پیدا سو، نو ځکه به په دا صورت کي هم اودس ماتېږي.

بخلاف حالة النوم الذی دې صورتونو په خلاف که یو سړی دولاړي په حالت کي بیده سویا د ناستي په حالت کي یاد رکوع او سجدي په حالت کي بیده سو نو اودس یې نه ماتېږي، بیا که دا کیفیت په لماتحه کي وو، یا بغیر له لماتحه څخه په بل حالت کي وو (دواړه سره برابر دي)، همدغه صحیح ده، یعنی ظاهر الروایه همدغه دی، دلیل یې دا دی چي په دې حالتونو کي بیا هم څه ناڅه استمساک (کنټرول او ټینګېدنه) پاته وي، ځکه که بالکل استمساک ختم سي، نو دا سړی به غوزار سي، نو معلومه سوه چي په دې حالتونو کي پوره استرخاء نه راځي، او کله چي پوره استرخاء نه راځي نو اودس هم نه ماتېږي، دا خو عقلي دلیل سو، اصلي او نقلي دلیل هغه حدیث دی کوم چي په دې باب کي ذکر سو، چي نبی ﷺ وفرمایل: کوم سړی چي د قیام (ولاړي) په حالت کي بیده سي یا د قعود (ناستي)، یا د رکوع، یا د سجود په حالت کي بیده سي نو پر هغه اودس نه واجبیږي، بلکي اودس پر هغه سړي واجبیږي چي پر بغل بیده سي ځکه کله چي انسان پر بغل پرېوتی نو ټوله بدنونه یې سست سي.

په بې هوښۍ (بیروانی) او لېونتوب سره د اودس ماتېدلو حکم

وَالْعَلَقَةُ عَلَى الْعَقْلِ بِالْإِغْمَاءِ وَالْجُنُونُ
 مَاتَوِي) لَكِنَّهُ قَوْلُ النَّوْمِ مُطْلَقًا إِلَى الْإِسْتِرْخَاءِ حُكْمٌ فِي دَفْعِ دَوَارِهِ كَمَا (يعني په اغماء او جنون کي) د بندونو
 سستوالی د بغل تر خوب زیات دی وَالْإِغْمَاءُ حَدَّثٌ فِي الْأَحْوَالِ كَيْفًا او بې هوښۍ په ټولو حالتونو کي حدث دی (يعني په
 ټولو حالتونو کي اودس ماتوي) وَهُوَ الْقِيَاسُ فِي النَّوْمِ او په خوب کي (هم) د قیاس دغه تقاضا ده (چي په ټولو حالتونو کي به
 اودس ماتوي) إِلَّا أَنَّ عَرَفْنَا بِالْأَكْثَرِ لَكِنْ مَوْجِدًا خَبْرَهُ بِأَثَرِ سِرِّهِ مَعْلُومَهُ كَرِهِي (چي در کوم او سجدې په حالت کي خوب اودس
 نه ماتوي) وَالْإِغْمَاءُ قَوْلُهُ او بې هوښۍ له خوب څخه (هم) لوړه ده (يعني په بې هوښۍ کي تر خوب زیات عقل زائلېږي) فَلَا
 يُقَاسُ عَلَيْهِ نَحْوُ حُكْمِهِ بِبِ هُوَ بې هوښۍ پر خوب نه قیاسېږي.

اللفات: «إِغْمَاءٌ» د افعال د باب مصلر دی: بې هوښه کېدل، بې سده کېدل، يعني هغه حالت چي د انسان قواوي کمزوري سي، هوښ او حس يې بالکل ختم سي، «جُنُونٌ» لېونتوب، پاڅلتوب، د اغما په حالت کي عقل مغلوب کېږي او د جنون په حالت کي عقل سلب کېږي، همدغه وجه ده چي د نبيانو په حق کي اغما جائز ده خو جنون جائز نه دی، «يُقَاسُ» د ضرب له باب څخه مضارع مجهول صيغه ده: پوهېدل، قیاسول، په دوو جلا جلا شیانو کي د مشترکي خبري ادراک کول، شعور استعمالول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي که د اغما (بې هوښۍ) په وجه د یو سړي عقل مغلوب سي یا د جنون او لېونتوب وجه د یو چا عقل مسلوب (زائل) سي نو دا دواړه صورتونه ناقض د وضوء دي (يعني اودس ماتوي)
 دلیل: دا دی چي له اغما او جنون څخه هر یو په استرخاء مفصل کي د بغل تر خوب زیات دی (يعني شومره استرخاء چي په بغل باندې په خوب کولو کي راځي تر هغه زیاته استرخاء په بې هوښۍ او لېونتوب کي راځي)، لو اغما په ټولو حالتونو کي اودس ماتوي يعني په قیام، قعود او نورو حالتونو کي هم، د قیاس تقاضا خو په خوب کي هم دغه وه چي خوب دي په ټولو حالتونو کي ناقض د وضوء وي، خو د رسول الله ﷺ د حدیث په وجه موږ قیاس پرېښوی، او څرنگه چي اغما له خوب څخه قوي ده نو په دې وجه اغما پر خوب نه سي قیاسېدلای، او د اغما د قوي والي دلیل دا دی: چي پر چا باندې اغما راسي هغه په هر ډول بیداره کولو سره نه بیداره کېږي (او هر شومره چي وښورول سي نه خبرېږي) د دې په خلاف بیده سړی دی چي هغه په بیداره کولو سره خبرېږي، او څرنگه چي جنون تر اغما هم قوي دی، نو حکم به جنون په درجه اولی سره ناقض د وضوء وي.

د اغما په تعریف کي مختلفه قولونه

علامه عینی رَجَّه الله په بنایه کي د اغما په باره کي شو قولونه ذکر کړي دي:

- ① دا یو داسي مرض دی چي دهغه په وجه د انسان قواوي کمزوري کېږي.
- ② اغما یو ډول سهو ده چي د اندامونو د سستوالي په وجه انسان ته ور پېښېږي.
- ③ د بعضو خلکو رايه دا ده چي د یخ او سخت بلغم په وجه د دماغ دننه حصه متاثره سي او د انسان عقل مغلوبه سي.

او د جنون په باره کي فقط دا را نقل سوي دي: الجنون زوال العقل وفساد.. (بنیة، ۱۰، ج ۱، ص ۲۲۵)

په قهقهه خندا سره د اودس ماتېدلو حکم (او په دې باره کې د فقهاؤ قولونه او دليونه)

وَالْقَهْقَهَةُ لَمْ يَكُنْ صَلَاةً ذَاتَ رُكُوعٍ وَ سَجْدَةٍ اَوْ قَهْقَهه خندا په هر دركوع او سجده والا لماتحه كي (هم اودس ماتوي)
وَالْقِيَاسُ أَنَّهُ لَا تَنْقُضُ اَوْ قِياس دا دی چي قهقهه دي اودس نه ماتوي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ او همدغه دلم
شافعي رَجَعَهُ الله قول دی لَأَنَّهُ لَيْسَ بِخَارِجٍ نَجَسٍ ځكه چي قهقهه يو راوتونكي نجس شی نه دی وَلِهَذَا لَمْ يَكُنْ حَدَثًا فِي
صَلَاةِ الْجَنَازَةِ وَ سَجْدَةِ التَّلَاوَةِ وَ خَارِجِ الصَّلَاةِ همدا وجه ده چي قهقهه د جنازې په لماتحه كي او په سجده تلاوت
كي اوله لماتحه څخه دباندې حدث نه ده (يعني اودس نه ماتوي) وَلَنَا قَوْلُهُ عَنِ الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ او زموږ دليل د نبي
ﷺ دا قول دی أَلَا مَنْ ضَحِكَ مِنْكُمْ قَهْقَهَةً خَبَرَار! خَوْكٍ چي په تاسو كي په قهقهه سره وځنډي فَلْيُعِدِ الْوُضُوءَ
وَالصَّلَاةَ جَمِيعًا نو هغه دي اودس او لمونځ دواړه را وگرځوي وَيَسْئَلُهُ يَتْرُكُ الْقِيَّاسَ او په دلسي نص (حديث) سره به
قياس پرېښوول كيږي وَالْأَكْثَرُ رَدُّ صَلَاةٍ مُطْلَقَةً او نص وارد سوی دی په مطلق لماتحه كي فَيَنْقُضُ عَلَيْهَا نو پر دې
به اکتفاء كيږي وَالْقَهْقَهَةُ مَا يَكُونُ مَسْمُوعًا لَهُ او قهقهه دا ده چي سړی يې په خپله (هم) ولوري وَلْيَجْزِيَا او ده
همسايه گان يې (هم) ولوري (يعني څوک چي ده ته نژدې وي هغه يې هم ولوري) وَالصَّحْلُ يَكُونُ مَسْمُوعًا لَهُ دُونَ جِزَائِهِ او
ضحک هغه دی چي سړی يې په خپله ولوري، نه همسايه گان (يعني نژدې خلک يې نه ولوري) وَهُوَ عَلَى مَا قِيلَ يُفْسِدُ
الصَّلَاةَ دُونَ الْوُضُوءِ او ديوه قول مطابق ضحک لمونځ فاسدوي نه اودس.

اللفظ: «قَهْقَهَةً» د شدت او زور په اعتبار سره د خندا تر ټولو لوړې درجې ته قهقهه ويل كيږي، (يعني په زوره خندا

(«فُلْمِد» د افعال د باب امر غائب دی أَعَادَ يُعِيدُ: را گرځول، «جَزَائَات» جمع ده، واحد يې جزا دی: همسايه گان،
گاونډيان (دلت مراد ځيني هغه کسان دي چي په لماتحه كي انسان ته نژدې ولاړ وي).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سړی دركوع او سجده والا په لماتحه كي په زوره (قهقهه) خندا وكړي نو زموږ
په نېز د هغه اودس هم ماتېږي او لمونځ يې هم باطلېږي، خو د قياس تقاضا دا ده چي په قهقهه سره دي په لولدې كي
هيڅ فرق را نه سي، ځكه چي قهقهه صرف يو آواز دی، لويو راوتونكي نجاست نه دی (يعني دلسي نجاست نه دی چي د
انسان له بدن څخه را ووتې)، او په آواز سره د اودس ماتېدل له عقل څخه لوړه خبره ده، هم په دې وجه دائمه ثلاثه وو
په نېز قهقهه اودس نعماتوي.

دليل: دائمه ثلاثه وو دليل دا دی چي په قهقهه كي خو نه يو نجاست راووتې او نه د جنازې په لماتحه او سجده تلاوت
او نورو كي په دې سره اودس ماتېږي، نو ځكه موږ وايو چي په دې سره اودس نه ماتېږي.

زموږ دليل: دا دی چي يو وار نبي ﷺ لمونځ وركوي، يو اعرابي (صحرايي) چي نظريې كمزوري وو راځلى او غوځل
سو، كوم صحابه چي په لماتحه كي ول، هغوی وځنډل، نو نبي ﷺ له لماتحه څخه تر فراغت وروسته وويل: ولورئ!
چاچي قهقهه خندا كړې وي هغه دي خپل لمونځ او اودس را وگرځوي، دا مشهور حديث دی، او د مشهور حديث په
وجه سره به قياس پرېښوول كيږي، څرنگه چي دا حديث د صلوة كامله يعني دركوع او سجده والا لماتحه په بله كي
وارد سوی دی، نو ځكه به پر دې اکتفاء كيږي، او بغير له دې څخه به د جنازې په لماتحه كي، په سجده تلاوت كي اوله

لماتخه څخه دباندې په قهقهه خندا سره اودس نه ماتېږي، ځکه چې خلاف القياس حکم خپل له مورد څخه نه متجاوز کېږي.

له مقعد، ذکر، فرج څخه د چينجې او باد د وتلو حکم

وَالدَّاهِيَةُ تَمْرُومٌ مِنَ الدُّبُرِ تَأْكُلُهُ اَوْ دَغْتُو بُولُو د لاري څخه را وتونکې چينجې هم اودس ماتوي قَالَ خَرَجْتُ مِنْ رَأْسِ الْهَرَمِ اَوْ سَقَطَ الْحُمُومَةُ او که چينجې د زخم له سر څخه را ووتې يا له زخم څخه غوښه ولوېدله لَا يَخْفُضُ نو اودس نه ماتوي وَالْمَرَادُ بِالدَّاهِيَةِ الدُّودَةُ او له دابه څخه مراد چينجې دی وَهَذَا لِأَنَّ النَّجَسَ او دا (فرق) په دې وجه دی چې نجاست هغه دی مَا عَلَيْهَا كَوْمٌ چې پر چينجې باندې وي وَذَلِكَ قَلِيلٌ او هغه لږ وي. وَهُوَ حَدَّثٌ فِي السَّيِّئَاتِ دُونَ غَيْرِهَا او دا (لږ نجاست) په سيلينو کې حدث دی (او) له دوی څخه علاوه په بل ځای کې حدث نه دی فَأَشْبَهَ النِّجَاسَ وَالْقَسَاءَ نو (د چينجې راوتل) داربدي (تبغ) او باد (پسکي) سره مشابه سو يَخْلَافُ الرِّيحَ الْغَارِجَةَ مِنْ قَبْلِ الْمَرَاةِ وَذَكَرَ الرَّجُلَ په خلاف د هغه باد کوم چې د بنځي له فرج او د سږي له ذکر څخه را وويي لَأَنَّهَا لَا تَنْبَعِثُ عَنْ مَحَلِّ النِّجَاسَةِ ځکه چې هغه د نجاست له محل څخه نه را وويي حَتَّى لَوْ كَانَتْ الْمَرَاةُ مُفَضَّاةً خو که بنځه مفضت وه يُسْتَحَبُّ لَهَا الْوَضُوءُ نو د هغې لپاره اودس کول مستحب دي لِاخْتِمَالِ خُرُوجِهَا مِنَ الدُّبُرِ ځکه (دا) احتمال سته چې باد به د هغې له دبر څخه راوتلی وي.

اللفاظ: «داهیه» هر هغه ساکن (جاندار) کوم چې پر مخکې حرکت کوي، چينجې، «الجرح» زخم، «دودة» چينجې، پر مخکې څکېدونکې حيوان، «الجمام» د معدې هغه هوا چې د خولې له لاري څخه را وويي. اړبې (تبغ) «القصاء» د معدې هغه هوا چې د مقعد له لاري څخه را وويي، پسکي. «الکيموت» د انفعال له باب څخه مضارع ده: را پورته کېدل، «المفضاة» هغه بنځه چې د هغې د غايطو او د متيازو د لاري په مينځ کې پرده ختمه سوې وي.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چې هغه چينجې کوم چې د مقعد له لاري څخه را وويي اودس ماتوي، لکه څرنګه چې د باد او شګي راوتل اودس ماتوي، او که چينجې له دبر څخه ماسوا د يو بل ځای له زخم څخه را وويي يا له زخم څخه غوښه را ايله سي نو په دې سره اودس نه ماتېږي، په متن کې له دابه څخه مراد چينجې دی، د دې دواړو صورتونو په مينځ کې د فرق وجه دا ده چې په خپله چينجې نجس نه دی بلکې پر ده چې کوم شی لګېدلی دی هغه نجس دی (يعني غايطه مواد نجس دي) او پر ده لګېدلی نجاست، نجاست قليل دی، او قليل نجاست په سيلينو کې سبب د حدث دی يعنې اودس ماتوي، لېکن په غير سيلينو کې قليل مقدار اودس نه ماتوي، نو ځکه موږ وويل چې که چينجې د غايطو (غايطه موادو) له لاري څخه را وويي نو اودس ماتوي او که د يو بل ځای له زخم څخه را وويي نو اوس نه ماتوي، لهذا دغه داربدي او پسکي په ډول سو، يعنې څرنګه چې اړبې له غير سيلينو څخه دی نو ځکه اودس نه ماتوي، او پسکي له دبر څخه را وويي نو ځکه اودس ماتوي، د دې په خلاف هغه باد کوم چې د بنځي له فرج يا د سږي له ذکر څخه را وويي اودس نه ماتوي، ځکه چې دا باد د نجاست له ځای څخه نه راوتلی دی، لېکن که يو څوک اعتراض وکړي چې:

سوال: نبي ﷺ کل ما یخرج من السبلین ته ناقض ويلي دي هغه که ريح وي او که غیر ريح نو له فرج او ذکر څخه را وتونکي باد ته هم بايد ناقض وويل سي؟

جواب: د ټولو مجتهدينو اتفاق دی چي په حديث کي له کل ما یخرج څخه کل نجس یخرج مراد دي، اوله فرج او ذکر څخه را وتونکي باد نجس نه دی، نو ځکه به هغه ناقض هم نه وي.

حق لو كانت البراءة المأو به بنحو مفصاة وي معني قبل او دبر يې دواړه سره يو ځای سوي وه او د مينځ پرده يې شکېلې وه، يا يې په فرج (شرمگاه) کي داسي سورۍ چي د غايظو نالي (لاري) ته تلي، نو که د داسي ښځي له فرج څخه باد را ووتي نو د هغې لپاره اودس کول مستحب دي، واجب نه دي، ځکه دا امکان سته چي د دې له دبر څخه دي باد را وتلي وي، او واجب ځکه نه دی چي يقين يې نسته، او د اودس په يقيني دليل سره ماتيري، نه په خالي احتمال سره.

له ټناکي او داني څخه د وينو او زړو او بوړا وتلو مختلفه صورتونه او د هغوی حکمونه

قَالَ قُسَيْطُ بْنُ كَثْلَةَ: كَلَّه داني (يا ټناکي) څخه پوستکي (خور) جلاسو قَسَالٌ وَمَتْنَامَةٌ أَوْ صَدِيدٌ أَوْ غَدِيرٌ اوله هغې څخه اوبه يا زوي (نو) يا داسي نور راوبېدل إِنْ سَالَ عَنْ رَأْسِ الْمُجْرِمِ نو اوس که هغه د زخم له سر څخه راوبېدل لَقَطَّ نو اودس ماتو سو وَإِنْ لَمْ يَسِلْ او که (د زخم له سر څخه) نه راوبېدل لَا يَنْقُضُ نو اودس نه ماتيري وَقَالَ زُوَيْرٌ رَجَمَهُ اللَّهُ: يَنْقُضُ إِلَى التَّوَجُّهِينِ او امام زفر فرمايي: چي په دواړو صورتونو کي اودس ماتيري وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَمَهُ اللَّهُ: لَا يَنْقُضُ إِلَى التَّوَجُّهِينِ او امام شافعي فرمايي: چي په دواړو صورتونو کي اودس نه ماتيري وَعَنِ مَسْلَةَ الْخَارِجِ مِنْ غَيْرِ السَّبِيلَيْنِ او دا د خارج من غير السبلین مسئله ده وَهَذِهِ الْجُئِلَةُ تَجَسَّدُ او دا ټوله شيان (زوي او نور) نجس دي لَأَنَّ الدَّمَ يَنْضِضُ فَيَصِيرُ قَيْحًا ځکه چي (اول خرابه) وښه پنځه سي نو کچه (اومه) زوي ځني جوړ سي ثُمَّ يَزْدَادُ نَفْسًا يَبِيا (وښه) نوره پنځه سي فَيَصِيرُ صَدِيدًا نو زوي (نور) ځني جوړ سي ثُمَّ يَصِيرُ مَاءً أَوْ بَيًّا (په آخر کي) اوبه ځني جوړ سي سَي هَذَا او دالور ذکر سوی حکم هغه وخت دی إِذَا قَشَّرَ هَا فَخَّرَ بِبَنْفِيسِهِ چي کله سړی له داني څخه پوستکي (خور) جلا کړي او دا (زوي، وښه او نور) پخپله وبهيري وَأَمَّا إِذَا عَصَرَ هَا فَخَّرَ بِبَعْضِهِ څو که سړی دغه نشوړ کړي (يعني کښي يې کاري) او دده په کښېکارلو سره (زوي او نور) راووځي لَا يَنْقُضُ نو اودس نه ماتيري لَأَنَّهُ مُخَرَّبٌ ځکه چي دا رايستل سوي دي وَلَيْسَ بِخَارِجٍ او په خپله نه دي راوتلي وَاللَّهُ أَعْلَمُ او الله زيات خبر لرونکی دی.

اللفات: ﴿فُشْرُوت﴾ له نصر او ضرب دواړو بابونو څخه راځي: تراشل، پوستکي لړول (يعني له يوشی څخه پوستکي جلا کول) ﴿كَلَّة﴾ ټناکه، مجازاً هر ډول داني ته ويل کيږي. ﴿عَلِيلٌ﴾ هغه زوي (ژړي اوبه) چي د وښو گڼون پکښې وي، ﴿قَيْحٌ﴾ هغه زوي (ژړي اوبه) چي د وښو گڼون پکښې نه وي (لول په فانه کي گنده وښه سره يو ځای سي لوبيا پنځه سي نو له دې گنده وښي څخه کچه زوي جوړ سي چي په هغه کي د وښو هيڅ گڼون نه وي، وروسته دا کچه زوي هم پنځه سي لوبيا

• القول الرابع: قول الجمهور أي لا ينقض، كما في رد المحتار ج: ١، ص: ١٠٣. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٨]

زوي ځني جوړ سي او د وینو څخه ناشه گڼون پکښې وي، وروسته تر دې لا پانځه سي چي آخر نړۍ لوبه ځني جوړې سي. نو دا يې آخري حد دی) ﴿تَفْصِيلًا﴾ د ضرب د باب مضارع ده: په قدرتي سبب سره د یو شی پخېدل (یعني له کور او داسې نورو شیانو څخه بغیر د یو شی پخېدل).

تشریح: مسئله: دا ده که له داني څخه پوستکي (خپړ) جلا سو. بیا زوي او ژړي لوبه یا له دې څخه ماسوا نور شيان ځني را ووتل نو په دې کي دوه صورتونه دي: سیلان (بېدل) به پکښې راغلی وي یا نه وي، که سیلان پکښې راغلی وو (یعني زوي بېدلي وه) نو اودس ماتېږي، او که سیلان نه وو راغلی نو اودس نه ماتېږي. دا مسلک له امام زفر رحمه الله څخه ماسوا د نورو احتفافو دی.

او امام زفر رحمه الله فرمایي چي په دواړو صورتونو کي اودس ماتېږي که سیلان راغلی وي او که نه وي. امام شافعي رحمه الله فرمایي چي په دواړو صورتونو کي اودس نه ماتېږي. په حقیقت کي دا مسئله د خارج من غیر سبیلين ده. یعني د متياز او د غایطو له لاري څخه علاوه چي له یو بل حلی څخه یو شی را ووځي، نو دا د امام زفر رحمه الله په نېز مطلقاً اودس ماتېږي، که سیلان راغلی وي او که نه وي، او د امام شافعي رحمه الله په نېز مطلقاً اودس نه ماتېږي. نو زموږ په نېز که سیلان راغلی وي نو اودس ماتېږي، کښې نه ماتېږي.

وهذه الجملة الخ صاحب د هدايې فرمایي چي دا ټوله یعني له داني او زخم څخه را وتلي لوبه، پانځه زوي، او کچه زوي ټوله نجس دي، ځکه کله چي خرابه او گنده وینه پخه سي نو کچه زوي ځني جوړېږي، بیا نوره پخه سي نو پانځه زوي ځيني جوړېږي، بیا په آخر کي دا پانځه زوي ډېر نري سي لوبه وگرځيږي، نو کله چي دا ټوله ناپاکه دي. نو خروج د نجاست پیدا سو، او خروج د نجاست په شرط د سیلان اودس ماتوي، نو ځکه به په دغه صورتونو کي اودس ملت وي.

هنا إذا قشها... الخ د دې حاصل دا دی چي په مخکني صورت کي دا د اودس ماتېدلو حکم په هغه وخت کي صحیح دی چي کله سړی له داني څخه پوست (خور) واړوي او مواد په خپله راووځي، (او دده په کښکاپولو سره نه راووځي) او که مواد په خپله نه راووځي بلکي د ده په کښکاپولو سره راووځي نو په دې صورت کي اودس نه ماتېږي ځکه دا په خپله نه دي راوتلي بلکي را ایستل سوي دي، (خو غوره دا ده چي که په دې صورت کي هم د سیلان قنطرة ته ورسېږي، نو اودس به ماتېږي، له مخکني دلائلو څخه همدغه معلومېږي) والله اعلم.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجح قول د جمهورو دی، یعني که له داني څخه زوي او لوبه نه را وېږي. نو اودس

نه ماتېږي، كما قال العلامة ابراهيم الحلبي رحمه الله واربع لرسيل عن رأس الجرح لا ينقصه (مجلد ١ ص ١٣١). اقول ترجمه: ج ١ ص ١٨٠

فصل فی الغسل

(دا) فصل د غسل (دا حکامو په بیان کي) دی

تشریح: صاحب د هدایې د غسل بیان د اوداسه تر بیان وروسته ذکر کړی، د دې شلور وجهي دي: ① د غسل په نسبت اودس ته حاجت زیات دی ② د اودس محل (خای) د بدن جزء دی او د غسل محل د بدن کُل دی او جزء پر کُل مخکي وي ③ په قرآن کریم کي هم مخکي د اوداسه او بیا د غسل د احکامو بیان سوی دی ④ په اوداسه کي د حدث اصغر (کوچنی بې اودسي) په وجه طهارت حاصلیږي او په غسل کي د حدث اکبر (غتي بې اودسي) په وجه طهارت حاصلیږي، او د اکبر په مقابله کي و اصغر ته اولیت او وړاندیتوب حاصل دی.

د غسل فروضونه

وَقَرَأَ فِي الْغُسْلِ أَوْ دَغَسَلَ فَرَضَ التَّيَمُّنَ وَالْإِسْتِشْقَاءَ خَوْلَهُ أَوْ يَزُهُ بِرَبْوَلٍ دِي وَفَسَلَ سَلَوَ الْبَدَنِ أَوْ دَتَوْلَهُ بَدَنَ بِرَبْوَلٍ دِي وَعِنْدَ السَّافِقِينَ هُمَا سُنَّتَانِ فِيهِ أَوْ دَامَامَ شَافِعِي رَجَعَهُ اللَّهُ بِهَذَا دَوَارَهُ سُنْتَ دِي بِهَذَا كِي يَقُولُهُ **الطَّبِيُّ** ① حَكَّهُ نَبِي ﷺ فَرَمَائِلِي دِي عَشْرٌ مِنَ الْفَطْرِ لَسْ شِيَانْ لَهْ فَطَرْتُ (يعني له سنت) شَخْه دِي وَ ذَكَرَ مِنْهَا التَّيَمُّنَ وَ الْإِسْتِشْقَاءَ أَوْ لَهْ هُنُو شَخْه يِي مَضْمُضَهُ أَوْ اسْتِشْقَاءَ (هم) ذَكَرَ كَرَلْ وَ لِهَذَا كَانَا سُنَّتَيْنِ فِي الْوُضُوءِ هَمَلَا وَجْهَهُ دِي دِي دَا دَوَارَهُ په اودس کي سنت دي وَ لَنَا قَوْلُهُ تَعَالَى أَوْ زَمَوْ بِدَلِيلِ دَاللَّهِ تَعَالَى (دا) قَوْلِ دِي وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَأَطْفَرُوا أَوْ كَهْ تَلَسُو نَآپَاکَه (جنب) وَ اسْتِ نَوْبَه پَاکي کَوِیْ **أَمَرِيَا لَطَهَارَ** (الله تعالیٰ په دې آیت کي) دَا طَهَارَ (يعني د پاکی حاصلولو) حَکَمَ کړی دِي وَ هُوَ أَمَرٌ بِطَهَارِ جَمِيعِ الْبَدَنِ أَوْ طَهَارِ حَکَمَ دِي دَتَوْلَهُ بَدَنَ دِ پَاکولو إِلَّا أَنْ مَا تَعَدَّرَ رِيسَالُ النَّاسِ إِلَيْهِ مَكْرَ هُنْه خَلَى چي هُنْه ته د اوبو رسول ممکن نه وي **خَارِجٌ عَنِ النَّيِّسِ** هُنْه د دې آیت (له حکم) شَخْه خَارِجَ دِي بِخِلَافِ الْوُضُوءِ په خلاف د اوداسه لِأَنَّ الْوُجُوبَ فِيهِ غَسْلُ الْوُجْهِ حَكَّهُ چي په اوداسه کي واجب د منځ پرېوول دي وَ السَّوَابُجَةُ فِيهِمَا مُتَعَدِّمَةٌ أَوْ په دې دواړو (مضمضه او استنشاق) کي مواجعت (مخلط والي) نسته وَ الزَّادُ بِنَا رَوَى أَوْ مَرَادَ لَهْ هُنْه شَخْه چي (امام شافعي) يې روايت کړی دِي **حَالَةُ الْحَدِيثِ** د بې اودسي حالت دِي بِدَلِيلِ قَوْلِهِ **الطَّبِيُّ** ② د نَبِي ﷺ (د دې) قَوْلِ په دليل سره **إِنَّهُمَا فَرَضَانِ فِي الْجَنَابَةِ** (چي) دَا دَوَارَهُ په جنابت کي فرض دي **سُنَّتَانِ فِي الْوُضُوءِ** (او) په اوداسه کي سنت دي.

① تخریج: أخرجه أصحاب الصحاح إلا البخاري، مسلم في الطهارة حديث رقم: ٥٦، أبو داود في كتاب الطهارة باب رقم: ٢٩، ترمذي في الألباب باب رقم: ١٢٣، نسائي في للزينة باب رقم: ١ وابن ماجه في الطهارة باب رقم: ٨ و أيضاً الإمام أحمد في المسند.
② تخریج: أخرجه دارقطني في باب المضمضة والاستنشاق باب رقم: ٢٢، حديث رقم: ٢٠٣ لا يلفظه ولكن بمعناه.

اللفات: «عَلَّاهُ» ټوله، تمام، «إِلَّهَار» دافتعال له باب څخه اسم مصدر دی په اصل کې اِلهَّار وو، د صرفي قوانینو په وجه سره اِلهَّار سو معنی یې ده: په پرېوللو کې مبالغه کول، یو شی په بشپړه توګه پرېولل. «إِغْمَال» دافعال له باب څخه اسم مصدر دی: رسول، «إِغْمَعْلَ» دافعال له باب څخه مؤنث اسم فاعل دی: نه ختمېدل، نه پيدا کېدل، د وجود ضد.

تشریح: صاحب د هدایې د اوداسه تر بیان وروسته د غسل بیان او تفصیلات وړاندې کوي نو وايي چې د احنافو په نېز (په غسل کې) درې شیان فرض دي: ① خوله پرېولل ② پزه پرېولل ③ ټوله بدن پرېولل.

امام مالک او امام شافعي رَحْمَتُ اللَّهِ فرمایي چې خوله پرېولل سنت (مسنون) دي لکه څرنګه چې په اوداسه کې سنت دي. دلیل: دامام مالک او امام شافعي رَحْمَتُ اللَّهِ دلیل دا دی چې نبي ﷺ فرمایلي دي: لس شیان له فطرت څخه دي یعنې سنت دي، بعضو ویلي دي چې په دې لسو شیانو کې د پنځو تعلق د سر (رأس) سره دی او د پنځو تعلق د بدن سره دی، نو د کومو شیانو تعلق چې د سر سره دی هغه دادي:

① د سر په مینځ کې لاریستل، ② مسواک وهل، ③ خوله پرېولل، ④ پزه پرېولل، ⑤ برېتونه غچي کول (کوچني کول).

او د کومو شیانو تعلق چې د بدن سره دی هغه دادي:

① خخته (ستونه)، ② تر نامه لاندې ورېښتیاڼ خړل، ③ د بغل ورېښتیاڼ کښل، ④ نوکان پرېکول، ⑤ په اوبو سره استنجا کول.

له دې حدیث څخه معلومه سوه چې خوله او پزه پرېولل سنت دي.

عقلي دلیل: دامام شافعي او امام مالک عقلي دلیل دا دی چې دوی د غسل د مضمضې او استنشاق قبلس د اوداسه پر مضمضې او استنشاق باندې کوي، یعنې څرنګه چې په اوداسه کې خوله او پزه پرېولل سنت دي، همدغه ښه به په غسل کې هم سنت وي.

زهود دلیل: دا دی چې الله تعالی فرمایلي دي: که تاسو د جنابت په حالت کې یاست نو ښه پاکي حاصله کړئ، یعنې الله رب العزت مکلفینو ته علی سبیل البالغ (د مبالغې په توګه) د ټوله بدن د پرېوللو حکم کړی دی. ځکه چې فرمایلي یې دي: فَالْمُؤْمِنُ، او د مبالغې په توګه تطهیر د ټوله بدن د پرېوللو ته ویل کیږي، خو که یو ځای ته لوبه رسول نلسمکه وي نو هغه له دې حکم څخه خارج دي لکه د سترګو دننه حصه، او چیرې چې د لوبو په رسولو کې تکلیف اوسختي نه وي هغه تر دې حکم لاندې راځي، نو څرنګه چې پزې او خولې ته دننه لوبه سول آسانه دي او هېڅ حرج پکښې نسته نو ځکه به د دواړو پرېولل د کتاب الله په حکم سره فرض وي.

بخلاف الوضوء الخ له دې ځای څخه دامام شافعي رَحْمَتُ اللَّهِ جواب ورکوي، چې غسل پر اوداسه قبلسول صحیح نه دي. ځکه چې په اوداسه کې د مخ (وجه) پرېولل په دې آیت کې په وجوه سره فرض سوي دي، او وجه له مواجعت څخه مشتق ده، او مواجعت یعنې مغلخوالي خو په مخ کې سته او په مضمضه او استنشاق (یعنې د خولې او پزې په پرېوللو) کې مواجعت نسته (ځکه چې هر لیلونکي انسان ته د بل انسان مخ په نظر راځي، خو د خولې او پزې دننه حصه یې په نظر نه ورځي) نو کله چې په مضمضه او استنشاق کې مواجعت سته نه، نو دا به د مواجعت والا پر صورت قیاسول څرنګه صحیح وي؟

والسرا د پیا روئې الخ او دامام شافعي رحمه الله ذکر سوی حدیث به پر اوداسه حمل کېږي، ځکه چې له ابن عباس او جابر رضی الله عنهم څخه روایت سوی دی چې مضمغه او استنشق د جنابت په غسل کې فرض دي او په اودس کې سنت دي.

د غسل سنت طریقه

وَسَلِّتُهُ أَنْ يُتِمَّ الْغُسْلُ او د غسل (سنت) طریقه داده چې (کله) غسل کونکی (غسل) شروع کړي فَيَغْسِلُ يَدَيْهِ وَ
رَأْسَهُ نو خپل دواړه لاسونه او شرمگه (فرج) دي پرېولي وَيُرِيْلُ تَحَاثُّرًا كَأَنَّهُ عَلَى بَكَدِيَةٍ او نجاست دي ليري کړي که
د هغه پر بدن نجاست وو ثُمَّ يَتَوَضَّأُ وَضُوءًا لِلْغَسْلِ بيا دي د لمانځه د اودس په څير اودس وکړي لَا رَجْلَيْنِ خو پښې
(دي نه پرېولي) ثُمَّ يَغْتَسِلُ الْغَسْلَ عَلَى رَأْسِهِ وَسَائِرِ جَسَدِهِ وَكُلًّا بيا دي پر خپل سر او ټوله بدن درې واره اوبه واچوي ثُمَّ
يَتَكَلَّمُ حَتَّى يَذْهَبَ ذَلِكَ الْمَكَانَ بيا دي له هغه ځای څخه ليري سي فَيَغْسِلُ رِجْلَيْهِ نو خپلې پښې دي پرېولي هَكَذَا حَكَتْ
مِثْلُ مِثْلَةٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا همدغه ډول رانقل کړی دی حضرت ميموني رضي الله عنه إِغْتَسَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) د نبي ﷺ
غسل وَأَتَمَّ يَدَيْهِ غَسْلًا رِجْلَيْهِ او د دواړو پښو پرېول به په دې وجه وروسته کوي لَا تَكْفِيَانِ مُسْتَقِيمَ الْمَاءِ انستغسل
ځکه چې دواړه پښې د مستعملو اوبو د جمع کېدلو په ځای کې وي فَلَا يُغْنِيَانِ الْغُسْلُ نو (دنه وروسته کولو په صورت
کې) د هغو پرېول هيڅ فايده نه کوي حَتَّى لَوْ كَانَ عَلَى لَوْنٍ (همدغه وجه ده) که (غسل کونکی) پر يوه تخته
(ولاړې) وو لَا يُغْنِي نو (د پښو پرېول به) نه وروسته کوي وَأَتَمَّ يَدَيْهِ رِجْلَيْهِ او د حقيقي مردارې په ليري
کولو به ځکه شروع کوي كَلَّا تَزِدُ إِذَا بَرَأَصَابَةَ الْمَاءِ چې داوبو ورسېدلو په وجه نجاست نور زيات نه سي (يعني ونه خورېږي).

اللفات: ﴿يُغْسِلُ﴾ د افعال له باب څخه مضارع ده: أَغْسَلَ يَغْسِلُ إِفْسَالًا: يبول (بهول)، ﴿يَتَكَلَّمُ﴾ د تفعل له باب څخه.

مضارع ده: ليري کېدل، ایسته کېدل، ﴿مُسْتَقِيمَ﴾ داوبو درېدلو ځای، داوبو درالوېدلو ځای، هغه تالاب چې په هغه کې زیاتره اوبه ولاړې وي.

تشریح: صاحب د هدايې رحمه الله په دې عبارت کې د غسل سنت طریقه بیان کړې ده، يعني دا طریقه له نبي کریم ﷺ څخه رانقل سوې ده، فرمایي: په غسل کې سنت طریقه داده (۱) چې له ټولو څخه مخکې دي دواړه لاسونه تر مرونډو پورې پرېولي ځکه همدغه دواړه د پاکولو آلي دي، (۲) او بيا دي په اوبو سره شرمگه پرېولي، ځکه چې شرمگه د نجاست محل دی، نو دا احتمال سته چې نجاست دي پر لگېدلی وي، (۳) او که پر بدن بلندي نجاست حقیقي لگېدلی وي، هغه دي هم ليري کړي چې داوبو په بهولو سره هغه نشر نه سي او نور زيات نه سي، (۴) بيا دي داسې اودس وکړي لکه څرنګه چې د لمانځه لپاره اودس کوي خو پښې دي نه پرېولي (۵) بيا دي پر سر درې واره لوبه وبهوي (۶) او درې واره دي پر ټوله بدن باندي اوبه تيري کړي (۷) بيا دي له دې ځای څخه ليري سي (۸) او دواړه پښې دي پرېولي (دغه اته کارونه په همدغه ترتيب سره سنت دي).

• تخریج: أخرجه أصحاب الصراح، البخاری فی الفصل باب رقم: ۸، حديث رقم: ۲۵۸، ومسلم فی الموضع حديث رقم: ۳۸۳۷، وابن دلاود فی الطهارة

باب رقم: ۹۷، حديث رقم: ۲۲۵.

د اوبو په ټولو کې درې قولونه: ① شمس الاثمه حلواني رحمه الله ويلي دي چې اول دي پر راسته وېده او بيا دي پر چپه وېده باندې اوبه واچوي او بيا دي پر ټوله بدن درې واړه اوبه تيري کړي، ② او بعضو ويلي دي چې له سر څخه دي شروع وکړي، د قنوري له عبارت څخه همدغه معلومېږي، ③ او بعضو ويلي دي چې له راسته اوږي څخه دي شروع وکړي بيا دي پر سر او بيا دي پر چپه اوږه اوبه واچوي.

د نبي د غسل طریقه: صاحب د هدايي فرمايي چې حضرت ميموني رضي الله عنه د نبي ﷺ غسل همداسې بيان کړی دی، د فتح القدیر مصنف شيخ ابن الهمام پوره حديث داسې ذکر کړی دی:

روى الجماعة عنها قالت: وضعت النبي ﷺ ماء فينسل به فافترغ على يديه فغسلهما مرتين أو ثلاثا ثم افترغ بيمنه على شماله فغسل مذاكيره ثم دلك يده بالارض ثم تمضمض واستنشق ثم غسل وجهه ويديه ثم غسل رأسه ثلاثا ثم افترغ على جسده ثم تنطلى عن مقامه فغسل قدميه.

(له حضرت ميموني رضي الله عنه څخه يو جماعت روايت کړی دی چې حضرت ميمونه رضي الله عنه فرمايي: ما د نبي ﷺ لپاره د غسل اوبه کښېنولې، نو (اول خل) نبي ﷺ پر خپلو دواړو لاسو اوبه واچولې، دوه يا درې واړه يې خپل لاسونه پرېږول، بيا دوی ﷺ په خپل راسته لاس سره پر چپه لاس اوبه واچولې بيا يې خپله شرمگاهه پرېږوله بيا يې خپل لاس پر مخکې وېږي، بيا يې خوله او پزه پرېږول، بيا يې مخ او لاسونه پرېږول بيا يې درې واړه خپل سر پرېږولي بيا يې پر ټوله بدن اوبه تيري کړې بيا له دې ځای څخه ليري سو خپلي پښې يې پرېږولې.

وإنا يؤخر الخ صاحب د هدايي فرمايي چې (په پرېږولو کې به) پښې ځکه وروسته کيږي چې هغه د ماء مستعمل د جمع کېدلو په ځای کې وي، نو که يو څوک پر لور ځای يا پر تخته يا ډبره يا نورو باندې ودرېږي نو د پښو وروسته کولو هيڅ ضرورت نسته.

په غسل کې د ښځې د کوڅې (کوسې) د خلاصولو حکم (او د ډبرې د پرېږولو حکم)

وَكَيْسَ عَلَى الْمَرْأَةِ أَنْ تَتَّقِضَ مَضَارِعَ الْفُتُلِ أو پر ښځې په غسل کې خپلې کوڅې خلاصول واجب نه دي إِذَا بَلَغَتْ الْمَاءُ أَصُولَ الشَّعْرِ (په دې شرط) چې اوبه د ورېښتيانو وېڅو ته ورسېږي لَقَوْلِهِ الصَّحَابَةُ لِأَنَّ سَكَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حَكَه نَبِي ﷺ حضرت ام سلمی رضي الله عنها ته وفرمايل يَكْفِيكَ إِذَا بَلَغْتَ الْمَاءُ أَصُولَ شَعْرِكَ ستا لپاره (دا) کافي دي چې اوبه ستا د ورېښتيانو وېڅو ته ورسېږي وَكَيْسَ عَلَيْهَا بَلْ ذَوَائِبُهَا أو پر ښځې د خپلو زلفو (څڼو) لندول هم واجب نه دي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لِتَأْفِيهِ مِنَ الْمَرْجَحِ ځکه چې په دې کې تکليف دی بِخِلَافِ الْيُخَيَّةِ په خلاف د ډبرې لاکه لِأَنَّ بَلْ إِصْمَالَ الْمَاءِ إِلَى أَثْنَائِهَا ځکه چې د ډبرې مينځ ته په اوبو رسولو کې هيڅ تکليف نسته.

اللغات: ﴿تَتَّقِضُ﴾ د نصر له باب څخه مضارع ده: تَقَضَّى تَقَضُّوا، ماتول، داوبدل سوي (وودل سوي) رسی ول خلاصول، ﴿مَضَارِعَ﴾ جمع د ضغرة او خضار ده: کوڅې، چوتې، او د ضغرة معنى ده: د ښځې د اوبدل سوو ورېښتيانو يو ول.

• تخریج: أخرجه مسلم بهذا اللفظ حديث رقم: ۳۳۰، باب فی الخيض، و ابو داؤد فی کتاب الطهارة باب رقم: ۹۹، حديث رقم: ۲۵۱، و ترمذي فی

الطهارة باب رقم: ۷۷، حديث رقم: ۱۰۳.

﴿أَمْسُو﴾ جمع د اُمسَ له: بنياد او بېخ، ﴿هَلْ﴾ د نصر له باب څخه مصدر دی: لنډول، خيستول، ﴿وَالْبَابُ﴾ د

ورېښتياوول، زلفي (څښي)، له بېخ څخه ليري وړښتيا، ﴿الْكَاهُ﴾ مينځ، دوران.

تشرېح: مسئله: داده چي که د ښځي د سر د ورېښتياوو بېخ ته اوبه ورسېږي نو پر دې باندي دا واجب نه دي چي خپلي کوشۍ يعني وودل سوي ورېښتياو خلاص کړي، دليل يې په صحيح مسلم او نورو کي دام سلمه زهې الله غلغا حديث دی: قلت يا رسول الله ان امرأة أتت ضفر رأسی أفألقضه في غسل الجنابة فقال لا إنما يكفك أنت بمحى على رأسك ثلاث حثيات

ثم ترفضين عليك الماء فتطهرين. (فتح القدير)

(ام سلمه زهې الله غلغا وويل يا رسول الله! زه يو داسي ښځه يم چي خپل وودل سوي ورېښتياو تينگ ترم. نو آيا د جنابت په غسل کي دا خلاصوم، نبي ﷺ وفرمايل: چي نه! بلکي ستا لپاره دغه کافي ده چي پر خپل سر درې لپي اوبه واچوي بيا پر خپل بدن باندي اوبه ويوسي (وبهوي) نو ته به پاکه سې). له دې حديث څخه معلومه سوه چي پر ښځي باندي د ورېښتياو لنډول واجب نه دي.

وليس عليها... الخ صاحب د هدايي فرمايي: څرنگه چي پر ښځه باندي د وودل سوو ورېښتياو خلاصول ضروري نه دي، همدغه ډول پر دې باندي د څڼو (زلفو) لنډول هم واجب نه دي، همدغه صحيح ده، دليل يې دا دی چي د ښځي په حق کي د زلفو (څڼو) لنډول تکليف دی، د دې په خلاف ډېره چي د ډېري ومنيځ ته اوبه رسول اسله دي او هيڅ تکليف پکښي نسته، نو ځکه د ډېري ومنيځ ته اوبه رسول واجب دي، همدغه ډول که د ښځي ورېښتياو خلاص وه، نو د هغو مينځ ته هم اوبه رسول واجب دي، ځکه چي اوس په دې کي هيڅ حرج او تکليف نسته.

د غسل واجبوونکي اسباب

قال (القنوري): وَالْمَعَانِ الْمُؤَمَّرَةُ لِلْفُغْسِلِ امام قنوري فرمايي: او هغه اسباب کوم چي غسل واجبوي إِذَا كَانَ الْتَيْنِي حَالِي وَجْهَ الدُّنْيَا وَالشَّهْوَةِ انزال د مني وودې په طريقه د توپ او شهوت سره مِنْ الرُّجُلِ وَالْمَرْأَةِ د سري له طرفه وي او که د ښځي حَالَةِ النُّمْرِ وَالْيَقْلَةِ د خوب په حالت کي وي او که د ورېښتوب وَعِنْدَ السَّافِرِينَ رَجَعَهُ اللَّهُ خُرُوجُ الْتَيْنِي كَيْفَمَا كَانَ يُوجِبُ الْفُغْسِلَ او د امام شافعي رَجَعَهُ الله په نېز چي مني هر ډول ووهي غسل واجبوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ • ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي الْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ (چي) اوبه له اوبو څخه واجبيږي أَيُّ الْفُغْسِلِ مِنَ الْتَيْنِي يعني غسل د مني په وجه واجبيږي وَلَنَا أَنَّ الْأَمْرَ بِالظُّهْرِ يَتَكَاوَلُ الْجُنْبُ او زموږ دليل دا دی چي د بدن پاکولو حکم جنب ته شمل دی وَالْجَنَابَةُ فِي اللَّغَةِ خُرُوجُ الْتَيْنِي عَلَى وَجْهِ الشَّهْوَةِ او جنابت په لغت کي وتلو د مني ته وايي په طريقه د شهوت سره يُقَالُ: أَجْنَبَ الرَّجُلُ رِمْلَ كَيْبَرِي أَجْنَبَ الرَّجُلَ (هغه وخت) إِذَا قَضَى شَهْوَتَهُ مِنَ الْمَرْأَةِ کله چي سري له ښځي څخه

خپل شهوت پوره کړي وَالْحَدِيثُ سَمْعُونَ عَلَى خُرُوجِ الْمَيْقِ عَنْ شَهْوَةٍ او حديث محمود دى په شهوت سره د مني وو پر وتلو باندي ثُمَّ الْمُسْتَبْرَحُونَ • اِنْ حَبِطَتْ رَجْمَتُهُمَا اللهُ تَعَالَى انْقَصَا عَنْ مَكَائِهِ عَلَى وَجْهِ الشَّهْوَةِ بيا د طرفينو په نيز مني په شهوت سره له خپل محل څخه جلا کېدل معتبر دي وَعَنْ اَبْنِ يُوْسُفَ رَجِمَهُ اللهُ ظَهْرُهُ اَيْضًا او د امام ابو يوسف رَجِمَهُ اللهُ په نيز د مني وو ښکاره کېدل (هم معتبر) دي اِغْتَبَارًا لِلْخُرُوجِ بِالْمُؤَايَلَةِ (ځکه امام ابو يوسف رَجِمَهُ اللهُ) خروج (راوتل) پر جلا کېدلو باندي قياسي اِذَا الْغُسْلُ يَتَعَلَّقُ بِهَا حُكْمٌ چي غسل د دواړو سره تعلق لري وَلَهُمَا اَنَّهُ مَتَى وَجَبَ مِنْ وَجْهِهِ او د طرفينو دليل دا دى چي هر کله په يوه وجه سره (غسل) واجب سو فَالْاِجْتِنَابُ اِلَى الْاِجْتِنَابِ نو بيا احتياط (د هغه) په واجبولو کي دى.

اللفات: «انزال» د افعال د باب مصدر دى معنى يې ده: کښته راتلنه، مني راوتل، دا په اصل کي له نزاله څخه را اخيستل سوى دى چي معنى يې ده: د نارينه اوبه، «اللفق» په جوش او فشار سره راوتل، د اوبو او نورو شيانو په زور او فشار سره بهېدل يا ايشېدل، «الاستك» وېستوب، بيداري، «المرأى» د مفاعلي د باب مصدر دى: د دواړو شيانو يو تړبله سره جلا کېدل.

تقريب: مصنف رَجِمَهُ اللهُ په دې عبارت کي د غسل واجبونکي شيان بيان کړي دي، اول سبب په شهوت او توپ (را غورځېدلو) سره د مني وو وتل دي هغه که د نارينه له شرمگاه څخه راووخې او که د ښځي، د خوب په حالت کي وي او که د وېښوالي، په هر صورت کي غسل واجبيږي، امام شافعي رَجِمَهُ اللهُ او امام مالک رَجِمَهُ اللهُ فرمايي چي مطلقاً د مني وو په راوتلو سره غسل واجبيږي هغه که په شهوت سره راووخې او که بغير له شهوته، نو که د درانه شى او وزن پورته کولو په وخت کي مني راووخې يا له لوړ ځاى څخه د رالوبېدلو په وجه مني راووخې يا پر ملا باندي دي د چلاخي يا بل شي د لگېدلو په وجه مني راووخې نو په دې ټولو صورتونو کي زموږ په نيز غسل نه واجبيږي، او د امام مالک رَجِمَهُ اللهُ او امام شافعي رَجِمَهُ اللهُ په نيز واجبيږي.

دليل: د امام مالک او امام شافعي دليل د نبي ﷺ دا قول دى: الماء من الماء، (يعني غسل د مني د راوتلو په وجه واجبيږي)، دوى فرمايي چي دا حديث د شهوت له قيد څخه مطلق دى، (يعني دا قيد پکښې نسته چي که مني په شهوت سره را ووخې نو غسل واجبيږي، کڼه نه واجبيږي) نو ځکه به دا حديث د المطلق بېرى على الطلاقه مطابق پر خپل اطلاق پاته وي.

زموږ دليل: دا دى چي الله تعالى فرمايي: وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطْفُزُوا (سورة العنابة: ١٦) په دې آيت کي د تطهير (پاکولو) حکم و جُئِبَ سَرِي تَه سوى دى، او په لغت کي جنابت وايي په شهوت سره د مني راوتلو ته، او کله چي يو سړى له ښځي څخه خپل شهوت پوره کړي نو عرب وايي: أجنب الرجل، نو معلومه سوه چي په شهوت سره د مني راوتلو ته جنابت وايي، نو ځکه به په شهوت سره د مني وو د انزال په وجه غسل واجبيږي.

د دلیل جواب: د امام مالک او امام شافعي د دلیل جواب دادی چې دا حدیث پر خروج السني بالشهوة باندي حمل کیږي، ځکه چې دا حدیث د خپلو الفاظو په اعتبار سره عام دی، هغه په دې وجه چې دا حدیث متيازو، مذی، ودي، مني بالشهوة او بنجر الشهوة ټولو ته شامل دی، او په اتفاق سره په حدیث کې ټوله شيان مراد نه دي، ځکه چې د ټولو شيانو په وجه غسل نه واجبېږي، نو څرنگه چې په مني بالشهوة سره بالاتفاق غسل واجبېږي، نو ځکه به حدیث هم پر هم دغه حمل کیږي.

زموږ د مسلک قانید: حضرت عائشې رضي الله عنها چې کوم تعريف د مني وو کړی دی په هغه سره هم زموږ د مذهب تائید کیږي، فرمایلي يې دي: السني حائض أبيض تخين ينكس منه الذكر يعني مني خندا (گاهه) او سپين وي چې د هغه په وتلو سره آله د تناسل (ذکر) ماتېږي (يعني چې مني ووځي نو ذکر مړ سي او را وځړېږي)، او دا خبره ښکاره ده چې انکسار (مړوالی او ځړېدل) تر شهوت وروسته وي، نو معلومه سوه چې بغير له شهوت څخه چې کوم مني راوځي هغه گر سره داسې مني نه دي چې د هغه په وجه غسل واجب سي.

د طرفينو او د امام ابو يوسف په مينځ کې اختلاف: د أحنافو علماء خو پر دې خبره متفق دي چې د غسل واجبېدلو لپاره دا ضروري دي چې مني کله له خپل ځای څخه را جلا سي نو شهوت به ور سره وي، خو کله چې له ذکر څخه راووځي (او ښکاره سي) نو په دې وخت کې به شهوت ور سره وي، که نه؟ په دې باره کې اختلاف دی، د طرفينو په نېز د مني وو د ښکاره کېدلو په وخت کې د شهوت شتون (وجود) ضروري نه دی، او د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز په دې وخت کې هم د شهوت شتون ضروري دی.

د لیلونه: د امام ابو يوسف رحمه الله دليل قیاس دی يعني څرنگه چې له خپل ځای يعني ملا څخه د جلا کېدلو په وخت کې شهوت ضروري دی دغه ډول به له ذکر څخه د وتلو په وخت کې هم شهوت ضروري وي، او د دواړو په مينځ کې جامع خبره داده چې د غسل تعلق د دواړه سره دی.

د طرفينو دليل دادی چې کله له (ملا څخه د) جلا کېدلو په وخت کې چې شهوت وي، نو د دې تقاضا داده چې غسل دي واجب وي او کله چې له (ذکر څخه د) را وتلو په وخت کې شهوت نه وي، نو د دې تقاضا داده چې غسل دي واجب نه وي، نو په دې صورت کې د غسل د واجب کېدلو او نه واجب کېدلو دواړه احتماله سته، خو موږ دلته پر احتیاط عمل کوو، او غسل واجبوو.

نومړه د اختلاف: داده چې مثلاً يو سړي موبت ووهی او خپل ذکر (د تناسل آله) يې ونیول، بيا چې کله شهوت ختم سو، نو ذکر يې ایله کړی او مني بغير له شهوته را بوتل نو په دې صورت کې د طرفينو په نېز غسل واجبېږي، او د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز غسل نه واجبېږي.

راجع قول: په دې مسئله کې راجح قول د طرفينو دی، علامه ابن عابدين رحمه الله فرمایي چې: زیاتره کتابونه د امام ابو يوسف رحمه الله په خلاف دي حتی بحر الرائق او نهر هم، هغو ويلي دي چې د امام ابو يوسف رحمه الله قول قیاس دی او د طرفينو قول استحسان دی او په استحسان کې ډېر احتیاط سته. (رد المحتار، ۱۱۹) او وگورئ: (اقتوال الرابع، ۱۱، ص ۹۱)

د ودي او مذی حکم

دلته درې الفاظ د یادوني وړي دي: (۱) مني، (۲) مذی، (۳) ودي، داوول په وجه غسل واجبېږي، د دویم او دریم په وجه اودس واجبېږي، د دوی په مينځ کې فرق عبد الرزاق په خپل کتاب کې له قتاده او عکرمه څخه روایت کړی دی فرمایي

چې مني هغه راڅور څښلونکي وابه دي چې په هغه کې شهوت وي او بېخي پيدا کېږي، او مني هغه اوبه دي کوم چې د خپلې ښځې سره د بازي په وخت کې راوځي، او دي هغه اوبه دي چې د متيازو په وخت کې او له متيازو څخه وروسته راوځي. (مني)

التقاء د ختانينو غسل واجبي که نه؟

وَالْتَقَاءُ الْخَتَانَيْنِ مِنْ غَيْرِ اقْرَابٍ او د ښځې او سړي شرمگالي (ختانين) په خپل مينځ کې سره موبنل (جنګېدل هم غسل واجبي) لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: حُكْمُ نَبِيِّ اللَّهِ ﷺ فَرَمَائِلِي دِي إِذَا التَّقَى • الْخَتَانَانِ وَغَابَتِ الْحَشْفَةُ چې کله دواړه ختانين سره يو ځای سي (ومبلي) او حشفه پټه سي وَجَبَ الْغُسْلُ نو غسل واجب سو أَنْزَلَ أَوْ لَمْ يُنْزَلْ که انزال سوی وي، که نه وي وَلَا أَنَّهُ سَبُّ الْإِنْزَالِ او په دې وجه (هم) چې التقاء د ختانينو سبب د انزال دی وَ نَفْسُهُ يَتَقَيَّبُ عَنْ بَصَرِهِ او په خپله انزال دانسان له نظر څخه پټ وي وَقَدْ يَخْفَى عَلَيْهِ لِقَائِهِ (بلکې) کله کله انزال هم د مني وو د کمښت په وجه پټ وي فَيَقَامُ مَقَامَهُ نو التقاء د ختانينو د انزال قائم مقام سو وَ كَذَا الْإِيْلَا جُرِي الدُّهْرُ او همدلرنگه (غسل واجبيږي) په ډېر کې په داخلولو سره لِكَمَالِ السَّبِيَّةِ ځکه چې سبب کامل دی وَ يَجِبُ عَلَى الْمُفْعُولِ بِهِ اخْتِيَاطًا او احتياطاً پر مفعول هم (غسل) واجب دی بِخِلَافِ الْبَهِيَّةِ وَمَا دُونَ الْفَرْجِ په خلاف د حيوان (څاروي) او له فرج څخه علاوه په بل ځای کې (په حشفه پټېدلو سره) رَأَى السَّبِيَّةِ نَاقِصَةً ځکه چې (په دې شيانو کې) سبب ناقص دی.

اللفات: ﴿خَتَان﴾ د ختنه کولو (ستولو) ځای، او مجازاً فرج ځني مراد ده (هغه که د ښځې وي او که د نر). ﴿حَشْفَةٌ﴾ د نارینه د ذکر سر کوم چې تر ستولو وروسته ښکاره کیږي، ﴿إِيْلَا﴾ د باب افعال مصدر دی: داخلول، اچول، ﴿دُفِرَ﴾ د غایطه موادو ځای، د مقعد سوړی، ﴿بَهِيَّةٌ﴾ څاروي، له درنده گانو څخه ماسوانوړ حیوانات، ﴿فَرْجٌ﴾ د ښځې عورت یعنې شرمگاه (شرم ځای).

توضیح: د مسئلې تر صورت مخکې په دې خبره پوه سئ چې ختان هغه ځای ته ویل کیږي کوم چې د ختنه کولو (ستولو) په وخت کې پرېکول کیږي، څرنگه چې به عربو د نارینه وو په ډول ښځې هم ستولې، نو ځکه لوس صرف یو لفظ (ختان) د دواړو معنی د نر او ښځې د ستېدلو و ځای ته ویل کیږي، او حشفه د ذکر سر ته ویل کیږي کوم چې تر ستېدلو وروسته ښکاره کیږي، ابن الهمام ویلي دي چې ختنه (ستول) د نارینه لپاره سنت دي او د ښځې لپاره مکرمات (یعنې ښه کار) دی، ځکه چې د ختنه سوي ښځې سره په جماع کې زیات خوند وي، ښکاره دي وي چې که یو سړی ختنه کول پرېږدي نو پر دې به مجبوره کیږي، که نه؟ هو! که له ختنه کولو څخه د هلاکت غالب گومان وو، نو نه به مجبوره کیږي، او که ښځې ختنه نه کول، نو دا به په هیڅ وخت کې نه مجبوره کیږي.

• تخریج: أخرجه البخاری فی باب الغسل، باب رقم: ۲۸، وأخرجه دار فطنی حدیث رقم: ۳۸۶، باب فی وجوب الغسل لختانین وهی لم یسر
باب رقم: ۲۱، حدیث رقم: ۳۸۶.

صورت د مسئلې: په عبارت کي د بيان سوي مسئلې صورت دا دی چي که د نارينه او ښځي ختاتين يو تر بله سره يو ځای سي (و جنګيري) او حشفه (د ذکر سر) د عورت په شرمگاه کي پټ سي نو پر دواړو غسل واجبيږي که انزال سوي وي، که نه وي.

دليل: دا حديث دی: إذا التقى المختانان وغابت الحشفة وجب الغسل أنزل أو لم ينزل، (يعني دواړه ختاتين (شرمگاهي) چي کله په خپل مينځ کي سره يوځای سي او حشفه غائبه سي نو غسل واجبيږي که انزال وسي، او که نه وسي).

ولائه سبب الخ دويم دليل يې دا دی چي پر کوم شی حکم مرتب وي که هغه پټ (خفي) وي او د هغه يو سبب ښکاره (ظاهر) وي نو دا ښکاره سبب به د دې خفي امر قائم مقام وي، او حکم به پر دې سبب باندي مرتب وي. نو دلته التقاء ختاتين د انزال سبب دی او په خپله انزال پر کوم چي غسل مرتب کيږي هغه يو خفي شی دی. ځکه چي له سترگو څخه پټ وي او کله نا کله يې د مني د کمښت په وجه احساس هم نه کيږي چي آيا انزال وسو که نه وسو، نو ځکه به التقاء ختاتين د انزال قائم مقام وي او غسل به پر التقاء ختاتين مرتب کيږي. نه پر انزال.

و کذا الإيلاج الخ او که علاوه له فرج څخه يې په مقعد (يعني د شا په خوا) کي دخول وکړي نو به هم غسل واجب وي ځکه په دې کي هم پوره سبب موجود دی (يعني څومره خوند چي په فرج کي دی تقريباً هغومره خوند په ډبر کي هم سته)، تر دې چي ډېر فاسقان په دې توګه قضاء شهوت ته ترجيح ورکوي، هم په دې وجه بعضي فقهاؤ ويلي دي چي په لمانځه کي د لغز تنو هلکانو تر څنګ درېدل همدغه رنگه لمونځ فاسدوي، څه رنگه چي د ښځو تر څنګ درېدل لمونځ فاسدوي.

پر مفعول باندي هم احتياطاً غسل واجب دی: صاحب د هدايي فرمايي چي احتياطاً پر مفعول هم غسل واجب دی ځکه دا احتمال هم سته چي مفعول به هم لذت محسوس کړی وي او مني به يې خارج سوي وي، او دا احتمال هم سته چي هغه به لذت محسوس کړی نه وي. مني به يې خارج سوي نه وي، خو څرنگه چي په طهارت کي احتياط مطلوب دی نو ځکه به پر مفعول غسل واجب وي. د دې په خلاف که يو سړی په حيوان دخول وکړي، يا له سييلو څخه علاوه په ورون يا بل ځای کي يې دا حرکت وکړی نو بغير له انزاله صرف د ادخال په وجه غسل نه واجبيږي ځکه چي په دې صورت کي سبب ناقص دی. او سبب په دې وجه ناقص دی چي فطرت سليمه (سالم طبيعت) له دې څخه نفرت کوي.

د حيض او نفاس حکم

وَالْحَيْضُ او حيض (هم غسل واجبي) لَقَوْلِهِ تَعَالَى ځکه الله تعالی فرمايلي دي حَتَّى يَكُونَهُنَّ تَرَدَّى تر دې چي ښځي ښه پاکي سي بِالشَّيْءِ (د اصيفه) په تشديد سره (ده) وَكَذَا الْيَقْلُ بِالْإِجْمَاعِ او همدارنگه نفاس (غسل واجبي) د ټولو په نېز.

اللفظ: «حيض» هغه معينه ناروغي کوم چي هره مياشت ښځي ته راځي، «نفاس» د ماشوم تر زېږېدلو وروسته چي کومه وينه راځي هغه ته نفاس وايي.

تشریح: د غسل له واجبونکو شياتو څخه يو شی په خپله حيض دی، او بعضو ويلي دي چي د حيض انقطاع (ختمېدل) د غسل سبب دی. دليل الله تعالی دا قول دی: حَتَّى يَكُونَهُنَّ (د طاء او هاه په شد سره) يعني حيض والا ښځو ته نژدې مه ورځي تر دې چي هغه ښه پاکي سي. او دا ښه پاکېدل به هغه وخت وي چي کله تر وینو ختمېدلو

وردسته غسل هم وکړي، لېکن که دا اعتراض وسي چې بطهرت بغير له تشديد څخه خو قرائت متواتره دي (نو په دي قرائت دي عمل وکړي سي)، جواب دا دی چې دوه قرائتونه په منزله د دوو آيتونو دي، نو امام صاحب رَجَنَهُ الله پر دواړو عمل کړی دی هغه دارنگه چې کله پوره لس ورځي د حیض تیري سي، او ويني بندي سي نو د خاوند لپاره د بنخي سره وطي کول جائز دي که څه هم غسل نه وکړي، په دې صورت کي به دې له تشديد قرائت دليل وي، ځکه چې کله ويني بندي سي نو بنځه پاکه سوه، او کله چې له لسو ورځو څخه په کمه موده کي ويني بندي سي نو د وطي د جائز کېدلو لپاره پر دې غسل واجب دی، نو په دې صورت کي به د تشديد قرائت دليل وي، او همدغه حکم د نفاس دی يعني دایمه وو په اجماع سره نفاس هم غسل واجبي.

د مسنون (سنت) غسل ځایونه

قال: وَسُنَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْغُسْلَ لِلْمُحْتَضِ وَالْمَيْتِ وَعَرَفَةَ وَالْإِحْرَامِ او رسول الله ﷺ د جمعي، اخترونو، عرفات او احرام لپاره غسل سنت گرځولی دی صَاحِبُ الْكِتَابِ نَصَّ عَلَى السُّنَنِ صاحب د کتاب (يعني قدوري) د دې غسلونو د سنتوالي تصريح وکړه (يعني وېر ويل: چې دا غسلونه سنت دي) وَقِيلَ لَهَا الْأَرْبَعَةُ مُسْتَحَبَّةٌ (لېکن) ويل سوي دي: چې دا څلور (سره غسلونه) مستحب دي وَسَيَّ مُحَمَّدٌ رَجَنَهُ اللَّهُ الْغُسْلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ حَسَنًا او امام محمد رَجَنَهُ الله په (خپل) کتاب "الاصل" کي د جمعي دورځي غسل ته حسن ويلي دي وَقَالَ مَالِكٌ رَجَنَهُ اللَّهُ: هُوَ وَاجِبٌ او امام مالک رَجَنَهُ الله فرمايي: چې هغه واجب دی لِقَوْلِهِ ﷺ: ځکه نبی ﷺ فرمايلي دي مَنْ أَتَى أَقَى الْجُمُعَةِ فَلْيَغْتَسِلْ کوم سړی چې د جمعي په ورځ راسي نو غسل دي وکړي وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ او زموږ دليل د نبی ﷺ (دا) قول دی مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ چا چې د جمعي په ورځ اودس وکړي فِيهَا وَغَسَّ نو ډېر ښه وَمَنْ اغْتَسَلَ فَهُوَ أَفْضَلُ او چا چې غسل وکړي نو دا ډېر فضيلت لري وَبِهَذَا يُحْتَمَلُ مَا رَوَاهُ عَلَى الْإِسْتِحْبَابِ أَوْ عَلَى النَّسَبِ او د دغه حديث په وجه به د امام مالک روايت سوی حديث پر استحباب يا پر نسب باندي حمل کيږي ثُمَّ هَذَا الْغُسْلُ لِسَلَاةٍ عِنْدَ ابْنِ يَوْسُفَ رَجَنَهُ اللَّهُ هُوَ الصَّحِيحُ بيا دا غسل د امام ابو يوسف په نېز د لمانځه لپاره دی همدا صحيح ده لِإِذَا دَقَّ فَيُغْتَسِلُ بِهَا ځکه د لمانځه فضيلت پر وخت باندي زيات دی (يعني لמוنع تر وخت زيات فضيلت لري) وَإِخْتِصَاصِ الطَّهَارَةِ بِهَا او طهارت (هم) خاص دی د لمانځه سره وَفِيهِ خِلَافُ الْحَسَنِ او په دې کي د حضرت حسن رَجَنَهُ الله اختلاف دی وَالْبُعِيدَانِ بِسَنَةِ الْجُمُعَةِ او دواړه اخترونه د جمعي په درجه کي دي لَأَنَّ فِيهِمَا الْإِجْتِمَاعَ ځکه چې په دې دواړو کي اجتماع ده (يعني خلک سره جمع کيږي) فَيَسْتَحَبُّ الْإِغْتِسَالُ دَفْعًا لِلثَّأْوِي بِالرَّائِحَةِ نو د بلبوبي ليري کولو لپاره به

• تخریج: أخرجه البخاري في كتاب الجمعة باب فضل الجمعة، وابن ماجة في كتاب إقامة باب ما جاء في اغتسال في العيدين حديث رقم: ۱۳۱۶.

• تخریج: أخرجه البخاري في الجمعة حديث رقم: ۸۷۷ — ۷۹۲، و مسلم في باب الجمعة حديث رقم: ۱۹۵۱، و ترمذي في باب الجمعة حديث رقم: ۶۹۶۰.

• تخریج: أخرجه ابو داؤد في كتاب الطهارة باب رحصة في ترك الغسل حديث رقم: ۳۵۲، و ترمذي في باب وضوء يوم الجمعة حديث رقم: ۴۹۷.

غسل کول مستحب وي وَأَمَّا بِي عَرَفَةَ وَالْإِخْرَارِ پاته سو په عرفه او احرام کي (د غسل مسئله) قَسْنُبَيْتُهُ فِي الْمَنَاسِكِ
إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى نو هغه به موږ انشاء الله په "کتاب المناسک" کي بيان کړو.

اللفات: (الثاني) د تفعل د باب مصدر دی: تکلیف او ریڅ زغمل، تکلیف محسوسول. ﴿وَالْحُكْمُ﴾ بوی (هغه که ښه وي، که بد).

تشریح: صاحب د هدایې د واجب غسل تر بیان وروسته په دې عبارت کي د سنت غسل وختونه بیانوي، دده او دامام قدوري د صراحت مطابق په څلورو وختونو کي غسل کول سنت دي: ① د جمعي په ورځ ② داخرونو په ورځ ③ د عرفات په ورځ ④ تر احرام تړلو مخکي.

دقیل الخ د بعضي حضراتو په نېز په دې وختونو کي غسل کول مستحب دی لکه څرنګه چي امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ په خپل کتاب المبسوط کي د جمعي په ورځ غسل مستحسن ګرځولی دی، لېکن دامام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز د جمعي په ورځ غسل واجب او ضروري دي.

د امام مالک دلیل: د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا حديث دی: من أتى الجمعة فليغتسل او په حديث سره دليل په دې توګه نيسي چي په حديث کي په صيفه د امر (فليغتسل) سره د غسل حکم سوی دی او امر د وجوب لپاره راځي، نو ځکه به د جمعي په ورځ غسل واجب وي.

زموږ دليل: هغه حديث دی کوم چي په کتاب کي ذکر سوي عني: من توضأ يوم الجمعة فيها ونمت ومن اغتسل فالغسل أفضل، د دې حديث راوي حضرت سمره بن جندب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دی، په دې حديث سره موږ په دې توګه دليل نيسي، چي نبي ﷺ د جمعي په ورځ غسل کول افضل ګرځولي دي، که غسل واجب او ضروري وای نو پر افضل ويلو به نبي ﷺ اکتفاء نه کولای، بلکي د وجوب او لزوم صراحت به يې ځمخا کولای.

د امام مالک د دليل جواب: کوم روايت چي امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ په دليل کي ذکر کړی، فقهاؤ په خپلو تاويلونو له هغه څخه د غسل افضيلت او استوای ښکاره کړی دی، او داسي تطبيق يې ورکړی دی چي هيڅ تعارض پاته نه سي: اول تطبيق خو دا دی چي په فليغتسل کي چي د امر کومه صيفه ده، دا د وجوب لپاره نه ده بلکي د استحباب لپاره ده، ځکه امر به هغه وخت د وجوب لپاره منل کيږي چي کله ډيو شرعي اصول سره د هغه تعارض نه وي او دلته د حديث سره هم د هغه تعارض سته او د عقل سره هم، د حديث تعارض خو تاسو وليدی، عقلي تعارض په دې توګه دی چي که موږ د جمعي په ورځ غسل واجب وګرځوو نو د ډبريخ لرونکي سيمو خلګ به د پاکوالي سره سره د جمعي له لمانځه څخه محروم پاته سي، په ځانګړي توګه هغه ضعيغه سپين ږيري چي په اوسني وخت کي يې مسجلونه آباد کړي دي د هغو لپاره خو به نوره هم مسئله درنه سي، نو ځکه په فليغتسل کي چي کوم امر دی هغه خو به د وجوب لپاره ومنل سي، لېکن مصلداق او محمل به يې هغه زمانه ومنل سي کوم چي د اسلام د ابتداء او شروع زمانه وه، او د دې خبري موږ هم قائل يو چي د اسلام په ابتداء کي د جمعي او اجتماعاتو پر موقع غسل واجب وو، لېکن وروسته دا حکم منسوخ سو.

او پر دې نسخ باندي ډېر دلائل او شواهد سته، لکه څرنګه چي له حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا او له حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا څخه روايت سوی دی: أَمَّا قَالَا كَانِ النَّاسُ عُمَّالَ أَنْفُسِهِمْ وَكَانُوا يَلْبَسُونَ الصُّوفَ وَيَعْرِقُونَ فِيهِ

والسجد قریب السقف فكان يتأذى بضمه برائحة بعض، فأمروا بالاغتسال، ثم استنشق حين لبسوا غير الصوف وتركوا العمل بأنفسهم (یعني داسلام په شروع کي به خلکو خپل کارونه په خپله پوره کول، دوی کالي به یې اغوستل، چي په هغه کي به دوی خولې کولې او د مسجد بام به هم نژدې وو چي د هغه په وجه به یوه اوبل ته د خولې (هرق) له بلبويي څخه تکلیف وو، نو ځکه دوی ته د غسل لازمي حکم وسو، لېکن کله چي په خلکو کي پراخي پیدا سوه او دوی جامې او د کارونو په خپله کول یې پرېښوول نو بیا دا لازمي حکم په استحبابي حکم سره بدل سو او د وجوب حکم منسوخ سو) دغه رنگه یو روایت په ابو داؤد شریف کي له حضرت عکرمه څخه هم را نقل سوی دی.

ثم هذا الفصل... الخ له دي حایه دارا نیسي چي د جمعې په ورځ د غسل د فضیلت او سنت والي تعلق د لماتڅه سره دی که د جمعې د ورځي سره دی؟ په دې باره کي د فقهاؤ اختلاف دی، نو د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز د جمعې غسل د جمعې د لماتڅه په وجه سره مننون او مستحب دی، او همدا صحیح ده، ځکه دې ورځي ته چي کوم فضیلت او عظمت حاصل دی هغه ټوله د جمعې د لماتڅه په وجه سره دی، او بیا غسل هم د طهارت لپاره وي او د طهارت تعلق د لماتڅه سره دی نه د ورځي سره.

صاحب د کتاب په هو الصحيح سره د حسن بن زیاد رحمه الله د قول رد کوي چي هغه وايي د جمعې غسل د جمعې د ورځي په وجه سنت دی، لېکن دا قول ابعیت نه لري، ځکه چي د جمعې ورځي ته چي کوم فضیلت او لوړوالی حاصل دی هغه هم د لماتڅه په وجه سره دی.

والعيادات بمنزلة الجمعة... الخ دې عبارت حاصل دا دی چي څرنگه د جمعې په ورځ غسل کول سنت دي همدغه رنگه د کوچني او لوی اختر په ورځ هم غسل سنت دي، او له نبي ﷺ څخه را نقل سوی دی، لکه څرنگه چي په ابن ماجه کي له حضرت ابن عباس رضی الله عنهما څخه دا حدیث را نقل سوی دی: كان رسول الله ﷺ يفتل يوم العیدین، او بیا عقلاً هم دا خبره په ذهن کي راځي چي د غسل د ترغیب چي کوم مقصد په جمعه کي سته (یعني د خلکو د خولو د بلبويي ختمېدل) نو هغه په اخترونو کي هم سته، نو ځکه به په اخترونو کي غسل کول هم سنت وي او د قیاس مطابق به هم وي.

د مذي او ودي تعريف او حکم

قال: وَكُنْهَسَ فِي الْمَذْيِ وَالْوَدْيِ غُسْلٌ فرمایي: او نسته په مذي او ودي کي غسل وَفِيهِمَا الْوُضُوءُ (بلکي) په دې دواړو کي اودس سته لِقَوْلِهِ صَلَّى ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي كُلُّ فَحْلٍ يُنْذِي هر سری مذي کوي وَفِيهِ الْوُضُوءُ او په مذي کي اودس سته وَالْوَدْيُ الْغَلِيظُ مِنَ الْهَيْزَلِ او ودي هغه سختي (گاهه) متیازي دي يَتَعَقَّبُ الرَّقِيقُ چي هغه تر نرمو متیازو وروسته راوځي فَيَكُونُ مُفْتَرَاً بِهِ نو ځکه به دا پر هغه قیاسیږي وَالْمَذْيُ خَائِرُ أَيْحُسْ اومني سخت (گاهه) او سپین دي يُنْكَسِرُ مِنْهُ الدُّكْرُ چي د هغو په را وتولو سره ذکر (اله د تناسل) مړه کیږي (او راڅرګړي) وَالْمَذْيُ رَقِيقٌ يَضْرِبُ إِلَى الْبَيَاضِ او مذي نری اوبه دي چي سپینوالي ته مائله دي يَخْرُجُ عَنْهُ مَلَأَعَبَةُ الرَّجُلِ أَهْلَهُ (او) هغه وخت راوځي چي

کله سړی دخپلې ښځې سره لوبې کوي وَالْتَفْسِيرُ مَا تُورَثُ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا او دا تفسیر له حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا څخه را نقل سوی دی.

اللفظ: ﴿فَعَلَّ﴾ هر تر ساکنین (جاندار)، ﴿يَتَعَقَّبُ﴾ د تفعل د باب مضارع ده، تعقب يتعقب: وروسته کېدل، ﴿عَلَّاهُ﴾ له سمع او فتح او نصر ټولو څخه راځي، اسم فاعل دی: سختېدل (خندېدل)، ګاته کېدل، درېدل، له شینو څخه مستې جوړېدل، ﴿يُضْرَبُ إِلَى﴾ د ضرب د باب صله چې کله الی راسي نو بیا يې معنی راځي: ماته کېدل، کېږېدل، مشابه کېدل، ﴿يُغْلَّوْهُ﴾ د نصر د باب اسم مفعول دی: اغزئئو: نقل کول، مټور: منقول، راا نقل سوي.

تشریح: صاحب د کتاب فرمایي چې د مذي او ودي دراولو په صورت کي غسل نه واجبيږي لېکن اودس واجبيږي، دليل د نبي ﷺ دا قول کل فعل يندى وفيه الوضوء دی.

سوال: دلته یو سوال کيږي هغه دا چې کله په مذي او ودي سره اودس واجبيږي او غسل نه واجبيږي نو دا دواړه په فصل فی الوضوء کي ذکر کول پکار وو، نه په فصل فی النسل کي.

جواب: دا دی چې دا دواړه د مني سره مشابه دي نو ځکه دا دواړه په فصل فی النسل کي ذکر سول، خو غوره توجیه يې داده چې دلته يې د دې دواړه یادونه ځکه وکړه چې امام احمد رَجَنَهُ الله په یو روایت کي د دوی په وتولو سره غسل واجبيوي، نو د امام احمد رَجَنَهُ الله د قول د تردید لپاره يې دلته دواړه ذکره.

سوال: دویم سوال دا کيږي چې کله مخکي دا خبره معلومه سوه چې کل ماخر من السبيلين (يعني چې کوم شی د متيازو او غایطو د لاري څخه وځي) هغه اودس ماتوي نو په هغه کي د مذي او ودي ذکر هم سته (ځکه چې دا له سيلينو څخه وځي) نو د جلايياتو لویې څه ضرورت وو؟

جواب: دا دی چې دلته د امام مالک رَجَنَهُ الله د قول د تردید لپاره د دواړو صراحة ذکر سوی دی، ځکه امام مالک رَجَنَهُ الله د دې دواړو په وتولو سره اودس نه واجبيوي.

بَابُ الْمَاءِ الَّذِي يَجُوزُ بِهِ الْوُضُوءُ وَمَا لَا يَجُوزُ بِهِ

(با) باب دهنو اوبو (په بيان کي) دی چي په هغو سره اودس جائز دی
او دهنو اوبو (په بيان کي) دی چي په هغو سره اودس جائز نه دی

تشریح: کله چي مصنف رَجَعَهُ الله د طهارتینو یعنی د اودس او د غسل له بیان څخه فارغ سونو په دې باب کي هغه شی بیانوي چي په هغه سره طهارت (پاکي) حاصلیږي یعنی ماء مطلق، له ماء مطلق څخه مراد د باران، شلو، شاه گانو، دریاونو، او د چينو اوبه دي، او دلیل پر دې خبره (چي دا ټولي اوبه پاکونکي او مطهرې دي) دالله تعالیٰ دا قول دی: **وَلَمْ يَكُنْ لَكُمْ السَّمَاءُ مَاءً عَلَيْهِمْ**، او د نبی ﷺ دا قول دی: الماء طهور لا ینجسه شی إلا ما غر لونه أو طعمه أو ريحه.

په کومو اوبو سره طهارت (پاکي) حاصلول صحیح دی؟

الطَّهَارَةُ مِنَ الْأَحْدَاثِ جَائِزَةٌ له بې اودسيو څخه پاکي حاصلول جائز دي **يَسَاءُ السَّمَاءِ دَأْسَمَانٍ** په اوبو سره **وَالْأَدْوِيَّةُ** او د شلو په اوبو سره **وَالْمُيُونُ** او د چينو په اوبو سره **وَالْأَهَارُ** او د شاه گانو په اوبو سره **وَالْبَحَارُ** او د دریاو په اوبو سره **لَقَوْلِهِ تَعَالَى حُكَمَ اللَّهُ تَعَالَى فَرَمَايې دې وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا [سورة الفرقان: ۴۸]** موږ له اسمانه پاکونکي اوبه نازلې کړې دي **وَقَوْلُهُ التَّيْنُ** * او نبی ﷺ فرمایلي دي **وَالْمَاءُ طَهُورٌ لَا يَنْجَسُهُ شَيْءٌ** اوبه پاکي دي هېڅ شی یې نه سي ناپاکه کولای **إِلَّا مَا غَيَّرَ لَوْنَهُ أَوْ طَعْمَهُ أَوْ رِيحَهُ** لېکن دا چي داوبو رنگ یا خوند یا بوی ور بدل کړي **وَقَوْلُهُ (ص) فِي الْبَحْرِ** * (همدارنگه) د دریاب داوبو په باره کي نبی ﷺ فرمایلي دي **هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ** د دریاب اوبه پاکي دي **وَالْحِلُّ مَيْدَتُهُ** او د دریاب مردار حلال دي **وَمُطْلَقُ الْإِسْمِ يُطْلَقُ عَلَى هَذِهِ الْمَيَاةِ** او پر دغه اوبو دماء مطلق اطلاق (هم) کیږي.

اللغات: ﴿أَدْوِيَّة﴾ جمع ده واحد یې وادي دی: هغه لار چي دغرونو په مینځ کي وي (چي په عام عرف کي شله اشلېله ورته ویل کیږي)، دباراني یا دریایي اوبو د تېریدلو لار، **﴿مُيُون﴾** جمع ده واحد یې عَيْنُ دی: چین، **﴿أَهَار﴾** جمع ده واحد یې بُسْرُ دی: شاه، **﴿بَحَار﴾** جمع ده واحد یې بَحْرُ دی: دریاب (سمندر)، **﴿لَوْن﴾** رنگ، **﴿طَعْم﴾** خوند (مزه)، **﴿رِيح﴾** بوی، **﴿مَيَاة﴾** جمع ده واحد یې ماءُ دی: اوبه.

تشریح: أحداث جمع د حدث ده، (حدث بې اودسي ته ویل کیږي هغه که کوچنی وي او که غټه بې اودسي وي لکه جنابت، مطلب دا چي) حدث پر دوه قسمه دی: حدث أصغر او حدث أكبر، یا داسي دي وویل سي چي د حدث دوه قسمونه دي: حدث غلیظ او حدث خفیف، او له أحداثو څخه پاکي حاصلول جائز دي د اسمان په اوبو سره، د شلو په اوبو سره، د چينو په اوبو سره، د شاه گانو او دریاو په اوبو سره، دلیل دالله تعالیٰ دا قول دی: **وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا**

* تخریج: أخرجه ابن ماجه فی کتاب الطهارة باب فی المياض، حديث رقم: ۵۲۱، و دار فطنی فی کتاب الطهارة، باب الماء الناعم حديث رقم: ۴۷.

* تخریج: أخرجه ابو داود فی الطهارة باب الوضوء بماء البحر، حديث رقم: ۸۳، والترمذي فی الطهارات، باب فی لئاء البحر، حديث رقم: ۶۹.

(سورة الفرقان: ۲۸)، (يعني موږ له اسمان څخه پاکي اوبه را نازلې کړې دي)، او د نبي ﷺ دا قول دی: الماء طهور لا ينجسه شيء الا ما غر لونه أو طعمه أو ريحه، (يعني اوبه پاکي دي هيڅ شی یې نه سي ناپاکه کولی خو دا چې د دې رنگ یا خوند یا بوی ور بدل کړي).

او اصحاب د سنن لريعه وو له حضرت ابو هريره ؓ څخه روایت کړی دی: أن رجلاً سأل رسول الله ﷺ فقال يا رسول الله إنا نركب البحر ونحمل معنا القليل من الماء فإن توفضنا به عطشنا افترضنا من البحر. فقال ﷺ هو الطهور ماء والحل ميتة، (يعني له ابو هريره ؓ څخه روایت دی چې یو سړي له نبي ﷺ څخه پوښتنه وکړه، اې د الله رسول! موږ د دریابونو سفر کوو او زموږ سره اوبه لږ وي، نو که موږ په دې اودس وکړو، تېري به پاته سو، آیا موږ د دریاب په اوبو اودس کوو؟ نبي ﷺ وفرمایل: د دریاب اوبه پاکي دي، او مردایې حلال دي).

له دې حدیث څخه معلومه سوه چې د سمندر او دریاب اوبه پاکي دي، د چینو، شاه گاتو او شلو اوبه هم په حقیقت کې د اسمان اوبه دي لکه څرنګه چې ارشاد دی: أَلَمْ نُنزِلْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَلَمَّا تَلَسَّكَ يَنْبُغُ فِي الْأَرْضِ (سورة الزمر: ۲۱). (آیا ته نه ویني! چې الله له اسمانه اوبه را نازلې کړې دي، او په مځکه کې یې د چینو په توګه ته ایستلي دي).

صاحب د هدایې چې کوم درې نصوص ذکر کړل، په دې ټولو کې لفظ طهور سته له دې څخه پخپله داوبو پاکېدل ثابتېږي، خو دا نه ځنې ثابتېږي چې د بل شي لپاره دي هم پاکونکي وي، نو ځکه غوره داده چې د الله په دې قول وټولنه من الساء ماء ليطهر كنه سره دلیل ونيول سي، يعني موږ له اسمان څخه اوبه را نازلې کړې د دې لپاره چې تاسو پاک کړي، له دې آیت څخه داوبو لطهر کېدل ثابتېږي، خو صاحب د فتح القدير ليکلي دي چې د شریعت په اصطلاح کې طهور دې ته وايي چې بل شی پاک کړي، نو د طهور دې تفسیر مطابق به د صاحب د هدایې مذکوره نصوص په دلیل کې ذکر کول صحیح وي.

د درختو او مېوو په رس (را ایستل سوو اوبو) سره د اودس حکم

وَلَا يَجُوزُ: فرمایي: او اودس جائز نه دی يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا دَخَلْتُمُ الْأَرْضَ فَلَا تَأْكُلُوا مِنْهَا لَوْ عَصِيتُمْ إِلَّا فِيهَا مِمَّا غُلَّتْ لَهُ السُّبُورُ په هغو اوبو سره چې هغه له درختي یا مېوي څخه نڅوړل سوي وي لَأَنَّهُ لَيْسَ بِمَاءٍ مُّطَهَّرٍ ځکه چې دا ماء مطلق (مطلقي اوبه) نه دي وَالْحُكْمُ عِنْدَ قَدْحٍ مُنْقُولٍ إِلَى الْيَمِينِ او دا ماء مطلق د نشتوالي په صورت کې حکم د تبعم طرف ته منتقل سوی دی وَالْوُطَيْفَةُ فِي هَذِهِ الْأَعْصَابِ تَعْبُدِيَّةٌ او وظيفه په دې اندامونو کې تعبدی (يعني خلاف القياس) ده فَلَا تَتَعَذَّلُ إِلَى غَيْرِ الْمَنْصُوسِ عَلَيْهِ نو د غیر منصوص عليه و طرف ته به نه منتقل کېږي وَأَمَّا الْمَاءُ الَّذِي يَقَطُرُ مِنَ الْكَرْمِ پاته سوې هغه اوبه کوم چې د انگورو له درختي څخه را څڅېږي فَيَجُوزُ الْتَوَضُّؤُ بِهِ نو په هغه سره اودس کول جائز دی لَأَنَّهُ مَاءٌ خَرَجَ مِنْ غَيْرِ عِلَاقٍ ځکه چې دا اوبه بغیر له نڅوړولو څخه راوتلي دي ذَكَرَهُ ابْنُ جَوَامِعَ أَنَّ يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ دا مسئله یې په جوامع د امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللَّهُ کې ذکر کړې ده وَلِي الْكِتَابِ إِشَارَةٌ إِلَيْهِ او په کتاب (هم) کې دې و طرف ته اشاره ده حَيْثُ خَرَجَ الْإِسْتِمَارُ نو ځکه یې د اعتصار شرط لکولی دی.

اللفات: «انگور» د استعمال له باب څخه د ماضي مجهولي صيغه ده اعترضتموس: نغورل، نستېړل، له یو شی څخه اوبه را ایستل. «کډل» وړ کېدل، نیستی کېدل، «وېلېږنه» لازمي مقدار، هغه اندازه چې د هغې خیال ساتل ضروري وي، «قطر» د نصر د باب مضارع ده، قطر یقیناً: څڅېدل، په قطره قطره سره د اوبو راولېدل، «گور» انگور.

تشریح: مسئله: دا ده چې کومې اوبه د درختي یا له یو بلي مېوې څخه را وېستل سي په هغه اودس کول جائز نه دي ځکه دا مام مطلق نه دي، دلیل یې دا دی چې که بالفرض د یو انسان په کور کې د څاه او دریاب اوبه هم وي، او له مېوې یا درختي څخه را ایستل سوي اوبه هم وي بیا دغه انسان بل چاته ووايي چې زموږ له کوره اوبه را وږه، نو دې سري ذهن به، داوړلو اوبو و طرف ته منتقل سي نه د دویمو اوبو و طرف ته، نو ثابتې سوه چې را ایستل سوي اوبه مام مطلق نه دي، او د اوبو د نشتوالي په صورت کې حکم د تیمم و طرف ته منتقل کېږي، لکه څرنګه چې الله تعالی فرمایلي دي: فذرعجدا مائفتشما صعيدا طيبا، لهذا معلومه سوه چې له درختي یا مېوې څخه را ایستل سوي اوبه داودسه لپاره مناسب نه دي.

وَالْوُضُوءُ فِي هَذِهِ الْأَعْضَاءِ الْخ له دې عبارت څخه د یوه اعتراض جواب ورکوي، اعتراض دا دی چې نغورل سوي (را ایستل سوي) اوبه که څه هم مام مطلق نه دي خو د مام مطلق په حکم کې دي، ځکه چې د شیخینو په نېز په دې سره د حقیقي نجاست ليري کول صحیح دي. نو کله چې د حقیقي نجاست په ليري کولو کې نغورل سوي اوبه د مام مطلق سره لاحق سوي دي نو بیا د حکمي نجاست په ليري کولو کې نغورل سوي اوبه په طریقه اولی د مام مطلق سره لاحقول پکار دي.

تر جواب مخکې دا خبره په ذهن کې ونیسئ چې د قیاس د صحیح کېدلو شرط دا دی چې د اصل یعنی د مقیس علیه حکم د قیاس خلاف نه وي نو اوس د جواب حاصل دا دی چې د څلورو اندامونو (اعضاء اربعه) د پاکولو لپاره د مام مطلق استعمال د قیاس خلاف دی، ځکه چې د محدث (بې اودسه سري) اندامونه حقیقتاً هم پاک دي او حکماً هم، حقیقتاً خو په دې وجه پاک دي چې هیڅ حقیقي نجاست د هغه د اندامونو سره لګېدلی نه دي، او حکماً ځکه پاک دي چې که یو سري یو بل بې اودسه یا جنب سري پر اوږو کښنوي او لمونځ وکړي نو د هغه لمونځ صحیح دی، حال دا که بې اودسه سري نجس وای نو د هغه لمونځ به نه صحیح کېدلای، لڼده دا چې د بې اودسه سري اندامونه پاک دي او د پاک شي پاکول ناممکنه دي ځکه چې دا تحصیل د حاصل دی، او مام مقید من کل الوجوه د مام مطلق په معنی سره هم نه دي، ځکه چې د مام مطلق د بندولو لپاره تدبیرونه هم نه کېږي، او بې له قیمتې (موت) تر لاسه کېږي، او د مام مقید د بندولو لپاره تدبیرونه کېږي، او ډېر کم تر لاسه کېږي، حاصل دا چې کله د مام مطلق استعمال په اندامونو کې د قیاس خلاف دی او مام مقید من کل الوجوه د مام مطلق په معنی سره هم نه دي نو په دې وجه مام مقید پر مام مطلق نه سي قیاسېدلای، نو ځکه موږ وویل چې د مام مطلق حکم به د نورو پاکو بهېدونکو شیانو یعنی د مام مقید و طرف ته نه متعدي کېږي. او د دې په خلاف حقیقي نجاست دی چې په مام مطلق سره د هغه ليري کول د قیاس مطلق دي نو ځکه به د مام مقید یعنی د نورو بهېدونکو شیانو قیاس هم پر دې صحیح وي، او علت مشترکه حقیقي نجاست ليري کول دي.

وَأَمَّا الْمَاءُ الْإِنِّي الْخ او هغه اوبه چې هغه په خپله له انگورو څخه را څڅیږي نو په هغو سره اودس جائز دی ځکه چې دا یو داسې اوبه دي کوم چې بغیر له یو لاس وڅیږي او نغورلو څخه را وتلي دي، دا مسئله د امام ابو یوسف رحمه الله په جوامع کې (هم) ذکر سوې ده او په قدوري کې هم و دې طرف ته اشاره ده چې که اوبه په خپله له مېوې څه را څڅېږي وي، نو په هغو سره اودس کېدلای سي، همدا وجه ده چې په متن کې د احتصار شرط لګول سوی دی.

په هغو اوبو سره د اودس حكم چي يو شی په گډ سوی وي

وَلَا يَجُوزُ بِنَاءُ حَلَبٍ عَلَيْهِ قَرْيَةٌ اَوْ اودس جائز نه دی په داسي اوبو سره چي بل شي غلبه پر کړې وي فَأَنْشَأَ عَنْ طَبِيعِ الْمَاءِ اَوْ اوبه يې له خپل طبيعت څخه ايستلي وي كَأَنَّ كَيْسِيَّةَ وَالْعَلَّيَّ لَكَ شَرِبَتْ اَوْ سره و مَاءِ الْبَابِلَاءِ وَالْمَرْيَ اَوْ د لوييا اوبه او بنورا و مَاءِ الْوَزْدِ وَمَاءِ الرَّادِمِ او د گلاب اوبه او د زردکي اوبه يَكُنَّ لَا يُسْتَحْيٰ مَاءٌ مُّطْلَقًا ځکه په دې (شيانو) کي يوه ته هم ماء مطلق نه ويل کيږي وَالْمَرَادُ بِنَاءِ الْبَابِلَاءِ مَا تَغَيَّرَ بِالنَّظِيرِ او د لوييا له اوبو څخه مراد (هغه اوبه) دي چي په پخېدلو سره بدلي سوي وي فَوَلَّى تَغْيِيرَ بَدَلِ النَّظِيرِ لکن که بغير له پخېدلو څخه بدلي سوي وي يَجُوزُ الشُّؤْمُ بِهِ نو په هغه (اوبو) سره اودس جائز دی.

الفتاوى: «علين» فطرت، اصليت، طبيعت، **«اشريه»** جمع ده واحد يې شراب دی؛ د چينلو شى لکه شربت او نور، **«حل»** سرکه، **«وزد»** گل گلاب، **«هالک»** په دې کي درې الفاظ راځي: باقله، باقل، باقل؛ لوييا، **«مري»** بنوروا، **«وزد»** زردکه، **«علين»** د فتح د باب مصدر دی؛ پخول.

تشریح: صورت د مصطلحي: دا دی که په اوبو يو شى گډ سو يا يو شى په اوبو کي پوڅ سو نو په دې اوبو سره د اودس د جواز او عدم جواز په سلسله کي به «غالب» ته کتل کيږي، يعني دا به کتل کيږي چي په اوبو کي د يو شى د گډېدلو او يا د اوبو تر پخولو وروسته داوبو څه حالت دی؟ که پر اوبو دوهم شى غالب وو، او اوبه يې له خپل طبيعي حالت يعني: له رقت (نرموالي) او سيلان (بېدلو) څخه ايستلي وې نو په دې صورت کي په دې اوبو سره اودس جائز نه دی، لکه څرنګه چي د گلاب، لوييا، زردکي او د داسي نورو شيانو اوبه دي، همدارنګه بنوروا، شربت او سرکه ده، ښکاره خبره ده چي په دا ډول اوبو سره اودس جائز نه دی، ځکه چي نه دوی ته ماء مطلق ويل کيږي او نه پر دوی باندي د اوبو اطلاق کيږي، بلکي تر دې چي د دوی نوم هم بدل دی، (او طبيعت يې هم بدل دی)، همدا وجه ده که يو سړی له يو چا څخه د چينلو لپاره اوبه وغواړي او هغه سرکه يا بنوروا ورته راوړي، نو يقيناً دا غوښتونکي به دې سړي ته حيران او په غصه سي.

والمراد ببناء الباقلاء... الخ فرمايي: چي له ماء باقلاء څخه مراد هغه اوبه دي چي په هغو کي لوييا، يا يوه بله سابه (سبزي)، يا يو بل شى پوڅ سي، اوله اوبو څخه يې بنوروا جوړه سي، يعني په دې شيانو سره اوبه متغيري سي نو په دې سره اودس صحيح نه دی، (ځکه چي دلته د اوبو نوم هم بدل سو او طبيعت يې هم بدل سو) او که دا شيان په اوبو کي واچول سي، او پاڅه نه کړل سي، لکن بيا هم اوبه متغيري کړي نو په دې سره بيا اودس جائز دی، (ځکه چي تر اوسه لا د اوبو طبيعت بدل سوی نه دی).

د هغه اوبو حکم چي د يو شی په گډون سره يې يو وصف بدل سوی وي

قَالَ: وَيَجُوزُ الْكَهَاةُ اَوْ پاكې حاصلول جائز دي بِنَاءِ حَالَتِهِ شَيْءٌ طَائِرٌ په هغو اوبو چي يو پاك شى په گډ سوی وي فَقَدْ رَأَى أَحَدُ الْأَصْلَاحِ او د اوبو په صفتونو کي يې يو صفت ور بدل کړی وی كَمَا الْهَدْلُ لَكَ د سيلاب اوبه وَالْمَاءُ الَّذِي اعْتَلَكَ بِهِ اللَّيْلَةُ اَوْ الرَّطْبَانُ اَوْ الشَّابِرُونَ اَوْ الْأَشْتَانُ او هغه اوبه چي زعفران يا صابون يا اشنان په گډ سوی وي قَالَ: أَجْرِي فِي الْمُخْتَصِرِ مَاءٌ زَرْذِيٍّ مَجْرَى الْمَرْقِ صاحب د هدايې فرمايي: چي په مختصر القديري کي امام

قلوري رَجَبُ الله د زردكي اوبه د ښوروا د اوبو په ډول گڼلې دي وَالْمَرْوِيُّ عَنْ أَنْ يُسْفَ رَجَبُ الله او له امام ابو يوسف رَجَبُ الله څخه را نقل سوي دي أَنَّهُ يَنْزِلُ مَاءُ الرُّعْفَرَانِ چي د زردكي اوبه د زعفران د اوبو په درجه كي دي وَهُوَ السَّحِينُ همدا صحيح قول دی كَذَا اخْتَارَ الثَّالِثُ طِفْعُ وَالْإِمَامُ الشَّافِعِيُّ همدغه قول امام ناطفي او امام سرخسي رَجَبُ الله هوره كړی دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَبُ الله: لَا يَجُوزُ الشَّوْضُ بِمَاءِ الرُّعْفَرَانِ وَأَشْبَاهِهِ مِمَّا لَيْسَ مِنْ جَنَسِ الْأَرْضِ امام شافعي فرمايي: چي د زعفران او د زعفرانو په ډول د نورو هغو شيانو په اوبو سره چي د مځكي له جنس څخه نه وي، اودس جائز نه دی لَأَنَّهُ مَاءٌ مَقْيَّدٌ ځكه چي داماء مقيد (مقيدي اوبه) دي أَلَا تَرَى أَنَّهُ يُقَالُ مَاءُ الرُّعْفَرَانِ آيا ته نه گوري چي دي ته ماء الزعفران (د زعفران اوبه) وايي بِخِلَافِ أَجْزَاءِ الْأَرْضِ په خلاف د مځكي د اجزاو لَأَنَّ الْمَاءَ لَا يَخْلُو عَنْهَا عَادَةً ځكه چي د مځكي له اجزاو څخه عاده هيڅ ډول اوبه خالي نه وي وَلَنَّا أَنَّ اسْمَ الْمَاءِ بَاقٍ عَلَى الْإِطْلَاقِ او زموږ دليل دادی چي د اوبو نوم على الاطلاق پاته دی أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَمْ يَتَجَدَّدْ لَهُ اسْمٌ عَلَى حَدِّ آيَا ته نه گوري چي د دې لپاره عليحده يو نوی نوم نسته وَأَصَافَتْهُ إِلَى الرُّعْفَرَانِ كَأَصَافَتِهِ إِلَى الْبُيُوتِ وَالْعَيْنِ او د زعفران و طرف ته د اوبو نسبت داسي دی لکه څاه او چينې ته د اوبو نسبت وَلَأَنَّ الْخُلُقَ الْقَلِيلَ لَا يُغْتَبَرُ بِهِ او په دې وجه هم چي د لږ غوندي گڼون هيڅ اعتبار نسته لِعَدَمِ امْكَانِ الْإِحْتِرَازِ عَنْهُ ځكه چي له هغه څخه ځان ساتل ناممكنه دي كَمَا فِي أَجْزَاءِ الْأَرْضِ لكه د مځكي په اجزاو كي فَيُغْتَبَرُ الْقَالِبُ نو د غالب اعتبار به كيږي وَالْعَلَبَةُ بِأَلْأَجْزَاءِ لَا يَتَغَيَّرُ اللَّوْنُ او د غلبې اعتبار په اجزاو سره دی درنگ په بدلېدلو سره نه دی هُوَ السَّحِينُ همدا صحيح ده.

اللغات: «مد» سېلاب (سېلاو)، «أشكف» د جامو يا د لاس پرېولو بوتی (زمی)، «خلط» گڼون، د مرکب شي يو جزء.

تشرېح: حاصل د عبارت دادی چي که په اوبو يو شی گډ سو او د اوبو له دريو صفتونو رنگ، خوند، بوی څخه يې يو صفت بدل کړی نو په دې اوبو اودس جائز دی، لکه د سېلاب اوبه يا هغه اوبه چي زعفران يا صابون يا آښان په گډ سوی وي، آښان يو تريو (ترش) بوتی دی چي په تروه مځکه كي راشين كيږي او د صابون په ډول جامې صفا کوي. دامام قلوري رَجَبُ الله عبارت و دې طرف ته اشاره کوي چي که د اوبو له صفتونو څخه دوه يا درې سره صفتونه بدل سي نو بيا په هغو سره اودس جائز نه دی، او په نهايه كي يې ليکلي دي چي زموږ استاذان په هغو سره اودس جائز گڼي، تر دې چي کله به د مني (خزان) په زمانه كي په حوضونو كي درختي پاني را ولوبدلې، او په دې سره به د اوبو درې سره صفتونه يعني رنگ، خوند، بوی بدل سول، نو هم به دې حضراتو په دغه اوبو سره بغير له څه انکاره اودس کوی، نو معلومه سوه چي درو سره وو صفتونو د تغيير (بدلون) په وخت كي هم اودس جائز دی.

په شرح طحاوي كي هم و دې طرف ته اشاره سوي ده خو شرط دادی چي د اوبو رقت (نرموالی) به پاته وي، نو که د يو شي په گڼون سره اوبه خنډي (کلکي او گاته) سي، نو په داسي اوبو سره اودس د دې حضراتو په نېز هم جائز نه دی، علامه ابن الهمام په فتح القدير كي ليکلي دي چي له فقيه احمد بن ابراهيم الميواني رَجَبُ الله څخه د هغه اوبو په باره كي پوښتنه وسوه چي رنگ يې د ډېرو پاڼو په وجه متغير سوی وي، نو ده وفرمايل چي په داسي اوبو سره اودس جائز نه دی

لېکن د دې چينېل او نور شيان په پرېولل جائز دي، ځکه دا پاکي دي، او اودس کول ځکه په جائز نه دي چې کله پر اوبو د پانورنگ غالب سي نو هغه ماء مقيد سوي، لکه د لوييا اوبه، او مخکي تېر سوه چې په ماء مقيد سره اودس کول جائز نه دي.

سوال: دلته د مصنف رحمه الله پر عبارت يو اعتراض کيږي هغه دا چې مخکي د نبي ﷺ قول الا ما غفر طعمه او لونه او ريحه تېر سو چې د هغه تقاضا دا ده چې که د اوبو يو وصف هم متغير سي، نو اودس په کول جائز نه دي، حال دا چې امام قلوري رحمه الله فرمايي چې جائز دي.

جواب: دا دی چې په حديث کي له شي څخه مراد نجس شی دی يعني لاي نجسه شی نجس، او دا حديث دروانو اوبو (ماء جاري) په باره کي راغلی دی، نو اوس به د حديث مطلب دا سي چې جاري اوبه پاکي دي يو ناپاکه شی دا نه سي مردارولای، خو دا چې د دې رنگ يا خوند يا بوی بدل سي، يعني که نجاست پر ښکاره سي يا د نجاست خوند يا بوی محسوس کړی سي نو بيا د دې اوبو استعمال جائز نه دی ځکه چې دا صفتونه د نجاست پر قيام دلالت کوي (يعني پر دې دلالت کوي چې په دې اوبو کي نجاست سته).

أجری فی المختصر... الخ صاحب د هدايې فرمايي چې امام قلوري رحمه الله په مختصر القلوري کي د زردکي اوبه د ښوروا په ډول گرځولي دي يعني په دواړو سره اودس جائز نه دی، او له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت سوی دی چې د زردکي اوبه د زعفران د اوبو په ډول دي يعني د يوه صفت د تغير په صورت کي په دواړو سره اودس جائز دی، امام ناطقي رحمه الله او امام سرخسي رحمه الله هم دا روايت اختيار کړی دی.

د امام شافعي رحمه الله مسلک: امام شافعي رحمه الله فرمايي چې زعفران او د زعفران په ډول نور شيان کوم چې د مخکي له جنس څخه نه وي، د دوی په اوبو سره اودس جائز نه دی، (يعني که دا شيان په اوبو گډ سول نو په دغه اوبو اودس جائز نه دی) دليل يې دا دی چې دا ماء مقيد (مقيدي اوبه) دي، همدا وجه ده چې دې ته ماء زعفران يعني د زعفران اوبه ويل کيږي او څرنگه چې اضافت د تقييد سبب دی (يعني د مقيد کېدلو معنی ورکوي) لکه ماء شجر، ماء شمر او ماء زردج، نو ځکه به ماء زعفران هم ماء مقيد وي، نه دا چې ماء مطلق، او د ماء مطلق د نشتوالي په صورت کي د تيمم حکم سوی دی لکه څرنگه چې الله تعالی فرمايلي دي: فلر تجمدا ماء يعني ماء مطلقا فتيشوا، نو ثابته سوه چې د زعفران او نورو اوبو د شتون په صورت کي هم تيمم جائز دی، په خلاف د مخکي د اجزائو (يعني که په اوبو د مخکي اجزاء گډ سي نو په دې اوبو اودس جائز دی) ځکه چې عادتاً ټولي اوبه د مخکني اجزائو له گډون څخه خالي نه وي، نو کله چې ټولي اوبه له مخکني اجزائو څخه خالي نه سوي نو معلومه سوه چې د مخکني اجزائو په گډون سره په مطلقو اوبو (ماء مطلق) کي فرق نه راځي، لنډه دا چې که په اوبو کي مخکني اجزاء گډ سول نو بيا به هم دا اوبه ماء مطلق وي، نو اودس به په جائز وي، او که د مخکي له اجزائو څخه علاوه يو بل شی په اوبو گډ سو، نو هغه به مقيدي اوبه (ماء مقيد) وي او اودس به په جائز نه وي.

زهوېد دليل: (پر دې خبره چې د زعفران په اوبو سره اودس جائز دي) دا دی چې د (زعفران د گډېدلو په صورت کي هم د) اوبو نوم علی الاطلاق پاته دی، لکه څرنگه چې د دې لپاره عليه حده بل نوی نوم (هم) ايښوول سوی نه دی، بلکي د زعفران اوبه ورته وايي.

ولأن الخلط... الخ (له دې ځای څخه زموږ دویم دلیل بیانوي) دویم دلیل دا دی چې لږغوندي گډون یو داسې شی دی چې د هغه اعتبار نه کیږي، ځکه چې له دې څخه احتراز (حان ساتل) امکان نه لري لکه څرنه چې د مخکي له ځاكي اجزائو څخه احتراز امکان نه لري، نو به خامخا د غالب اعتبار کیږي، پاته سوه دا خبره چې غلبه څه ډول معتبر ده، د اجزائو په اعتبار سره یا درنگ په اعتبار سره، نو فرمایي چې غلبه د اجزائو په اعتبار سره معتبره ده، نه درنگ په بدلېلو سره، همدا صحیح ده، (یعني که یو شی د اجزائو په اعتبار سره پر اوبو غالب وو، نو په هغه اوبو اودس جائز نه دی، او که د اجزائو په اعتبار سره مغلوب وو نو اودس په جائز دی).

په هغه اوبو سره د اودس حکم چې یو شی پکښې پوخ سوی وي

فَإِنْ تَلَوَّى بِاللَّيْلِ بَعْدَ مَا غَلَطَ بِهِ عُرْوَةً أَوْ كِهْ أَوْه دِيُو بِلْ شِي په گډون د پخولو په وجه بدلې سي (یعني که په اوبو یو شی گډ کړی سي او پخې سي نو که د پخولو په وجه بدلې سي) لَا يَجُوزُ الْكُفُوفُ بِهِ نُو په هغه اوبو اودس جائز نه دی لِأَنَّهُ لَمْ يَتَيَّنْ فِي مَعْنَى الْمُنْزَلِ مِنَ السَّاءِ ځکه چې داسې اوبه له اسمان څخه درنازله سوو اوبو په معنی پاته نه سوي إِلَّا إِذَا طُبِخَ فِيهِ مَا يَقْصُدُ بِهِ الْمُبَالِغَةُ فِي التَّقَافَةِ خُو دا چې کله په دې اوبو کي داسې شی پوخ سي چې په هغه شي سره په نظافت (پاکوالي) کي مبالغه مقصود وي كَالْأَشْنَانِ وَنَحْوِهِ لکه أشنان او ددې په ډول نور شيان (نو بیا په دې اوبو سره اودس جائز دی) لِأَنَّ الْهَيْئَتَ قَدْ يُفْسَلُ بِالنَّاءِ الَّذِي أُغْلِيَ بِالسَّبْذِرِ ځکه چې مري ته په هغو اوبو غسل ورکول کیږي چې هغو ته د بیرو په پاڼو کي جوش ورکړی سوی وي بِذَلِكَ وَرَدَتِ السُّنَّةُ* او دې طریقې مطابق حدیث راغلی دی إِلَّا أَنْ يَغْلِبَ ذَلِكَ عَلَى النَّاءِ قَيْصِرُ كَالسَّوْنِ الْخُلُوطِ مگر دا چې هغه شی پر اوبو غالب سي او په اوبو کي د گډو سوو نینو په ډول سي (یعني داسې وگرځي لکه په اوبو چې نینې گډي سي) لِرِّزَالِ إِنْ شِمَ النَّاءُ عَنْهُ ځکه چې له داسې اوبو څخه د اوبو نوم ختم سو.

اللفات: «تقافة» پاکوالی، صفایي، «أغلی» د افعال د باب ماضي مجهول صیغه ده، أغل یخني: ایشول، جوش ورکول، «سذر» د پري درخته، بیره، «سویق» نینې سوي غنم (یعني پر لور کلب سوي غنم)، د نینې سوو غنمویا اور بشو اوره.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که په اوبو کي یو شی گډ کړی سو او بیا دغه اوبه پر لور پخې سوي نو په دې اوبو سره اودس جائز نه دی ځکه چې د اودس د جائز کېدلو لپاره ماء مطلق ضروري دي لویا اوبه د گډون لو پخوالي په وجه د ماء مطلق او د باراني اوبو په درجه کي نه دي، نو ځکه به په دې سره اودس هم صحیح نه وي، لېکن که خللي اوبه پخې کړی سي (یعني یو بل شی په گډ نه کړی سي) او (صرف) د پخولو په وجه متغیري سي نو په دې سره اودس جائز دی، ځکه چې په ژمي کي د گرمو اوبو ډېر ضرورت وي.

خو که په اوبو کې یو داسې پوڅ سی چې په هغه سره زیاته پاکي حاصلول مقصود وي، لکه آشان (زمی) لو نور، نو په دې اوبو سره اودس جائز دی، ځکه مری ته په داسې اوبو غسل ورکول کیږي چې په هغو کې د پېرو پاڼو ته جوش ورکول سوی وي، صاحب د هدایې فرمایي په دې باره کې حدیث هم سته.

لېکن صاحب د شرح نقایه لیکلي دي چې په حدیث خو الله ښه خبر دی مگر په صحیحینو کې د هغه سري په باره کې (کوم چې له خپلې اوبې څخه را ولوبلې، مغزی یې مات سو او مړ سو) دا راغلي دي: اغسلوا ماء و سدر، یعني دې سري ته په اوبو او پري سره غسل ورکړئ، په حدیث کې اعلیٰ بالسدر نسته، لکه صاحب د هدایې چې ذکر کړي، لېکن موږ جواب ورکوو: دا اوبو او پري په پاڼو سره غسل ورکول هغه وخت ممکن دي، چې کله دا دواړه سر ګډ سي، او ګډون بغیر له پنځېدلو څخه نه سي کېدای، نو ځکه فاضل مصنف رحمه الله اعلیٰ بالسدر ووايي، او د حدیث مراد یې بیان کړی، هو! دومره ضروري دي چې په نظافت او پاکوالي کې د مبالغې لپاره که یو شی په اوبو کې ایشول سوی وي نو هغه به پر اوبو غالب نه وي، خو که هغه غالب وي نو بیا په دې اوبو اودس جائز نه دی، لکه په اوبو چې د نینې سوو غنمو اوږه ګډ کړل سي نو په داسې اوبو سره هم اودس جائز نه دی، ځکه چې په دې صورت کې داوبو نوم هم زائل سي.

به ولاړو (غیر جاري) اوبو کې نجاست لوېدل؟ او په داسې اوبو سره د اودس حکم

وَكُلُّ مَاءٍ وَكَلَّتْ فِيهِ النَّجَاسَةُ لَمْ يَجِزْ الْوُضُوءُ بِهِ اَوْ هَرِي هَغِه اوبه چې نجاست پکښې ولوېږي په هغو اوبو اودس جائز نه دی قُلْتُ لَا كَانَتْ النَّجَاسَةُ اَوْ كَثُرَتْ هغه نجاست لږ وي او که زیات وَ قَالَ مَالِكٌ رَحِمَهُ اللهُ: يَجُوزُ مَا لَمْ يَتَغَيَّرْ أَحَدٌ اَوْ صَافِهِ امام مالک رحمه الله فرمایي: چې (تر هغه وخته پوري اودس په) جائز دی ترڅو چې داوبو په صفتونو کې یو صفت بدل سوی نه وي لِئَا رَوَيْنَا د هغه حدیث په وجه کوم چې موږ روایت کړی وَ قَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللهُ: يَجُوزُ اِذَا كَانَ الْمَاءُ قُلْتَيْنِ امام شافعي رحمه الله فرمایي: که اوبه دوه منګیه (خومه) وې نو (اودس په) جائز دی لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ځکه ښي عَلَيْهِ فرمایلي دي اِذَا بَلَغَ الْمَاءُ قُلْتَيْنِ کله چې اوبه دوو قلتینو ته ورسېږي لَا يَخِلُ خُبْنَانُو (بیا) نجاست نه راپورته کوي (یعني نه مراد لږېږي) وَلَقْنَا حَدِيثُ الْبُسْتِيقِظِ مِنْ مَتْنِهِ اوزموږ دلیل د مسقط من منامه حدیث دی وَقَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا يَتَوَلَّنُ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ اَوْ د ښي عَلَيْهِ (دا) قول دی چې په تاسو کې دي څوک په ولاړو اوبو کې متیازي (شاشې) نه کوي وَلَا يَفْتَسِلْنَ فِيهِ مِنَ الْجَنَابَةِ اونه دي یې په ولاړ اوبو کې د جنابت غسل کوي مِنْ غَيْرِ قُضِلْ بغیر له څه تفصیله (یعني په دې حدیث کې د زیاتو او کمو اوبو په باره کې څه تفصیل نسته) وَالزَّيْ رَوَاهُ مَالِكٌ رَحِمَهُ اللهُ وَرَدَّنِي بِشَرْبِطَاعَةٍ اود امام مالک بیان سوی روایت د "بضاعه" شاه په باره کې راغلی دی وَمَا وَهَا كَانَ جَارِيَا فِي الْمَسَاتِينِ اود د "بضاعه" شاه اوبه به په باغونو کې جاري وې وَمَا رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللهُ صَحَّفَهُ أَبُو دَاوُدَ لَوْ د اهل

● تخریج: امرحه ابو دلاؤ فی کتاب الطهارة باب ما ينحس الماء، حدیث رقم: ۶۳، ولفرمذی فی کتاب الطهارة باب ما جاء ان الماء لا ينحس شی، حدیث رقم: ۲۳.

● تخریج: قدمه تخریجه، راجع تحت حدیث رقم: ۲.

● امرحه ابو دلاؤ فی کتاب الطهارة باب البول فی الماء الراكد حدیث رقم: ۶۹، والبحاری فی کتاب الرضوخ باب البول فی الماء القلیم، حدیث رقم: ۲۳۹.

شافعي بيان سوی روایت امام ابو دؤد ضعیف گرځولی دی أَوْ هُوَ يَصْفُ عَنْ أَحْتِيَالِ النُّجَاسَةِ یا (د هغه) روایت معنی 'داده چي اوبه له نجاست پورته کولو (زغملو) څخه کمزوري دي (مطلب دا چي دوی قلم اوبه نجاست نه سي زغملای).'

اللغات: ﴿قُلَّة﴾ منگی، خوم، د سړي قد (تنه)، ﴿مُسْتَقِظ﴾ داستعمال اسم فاعل دی: وربنهدونکی، ﴿مُتَلَمِّس﴾ جمع ده واحد یې بستان دی: باغ.

تشریح: د عبارت تر حل مخکي په دې خبره پوه سئ چي په متن کي له "ماء" څخه مراد "ماء راکد" (ولاري اوبه) دي، "ماء جاري" مراد نه دي، او دا ډېره اختلافي مسئله ده، حاصل یې دا دی: چي که په ولاړو اوبو کي نجاست ولوبدی نو زموږ په نېز په دې اوبو اودس کول مطلقاً جائز نه دي، برابره خبره ده که نجاست لږ وي، که زیات وي. امام مالک رَجَنَهُ الله فرمایي: که د اوبو له درو صفتونو څخه یو صفت بدل سي، نو په دې اوبو سره اودس جائز نه دی، لېکن که یې یو صفت بدل نه سي، بیا په دې سره اودس جائز دی. امام شافعي رَجَنَهُ الله فرمایي که د اوبو مقدار دوی قلم (منگیه) وو، نو په دې سره اودس جائز دی، کنې؛ نو جائز نه دي.

د امام مالک دلیل: هغه حدیث دی کوم چي مخکي تېر سوي معني: الماء طهور لا ينجسه شيء إلا ما غقر لونه أو طعمه أو ريحه، او په دې حدیث سره دلیل په دې توگه نیسي چي په حدیث کي تر هغه وخته پوري اوبه پاکي گرځول سوي دي تر کومه وخته چي یو ناپاک شی نه وي پکښي لوېدلی، چي له درو صفتونو څخه یې یو صفت ور بدل کړي، نو ځکه موږ هم دا خبره کوو چي د نجاست تر لوېدلو وروسته چي تر څو پوري د اوبو له درې صفتونو څخه یو صفت بدل سوی نه وي، تر هغه وخته اوبه پاکي دي.

د امام شافعي دلیل: د ځلتن حدیث دی چي که اوبه دوی قلم وي، نو هغه نجاست نه سي پورته کولای (یعني نه مردار پري)، او د استدلال طریقه یې داده چي د ځلتن مقدار کثیر مقدار دی، که په دومره مقدار اوبو کي نجاست ولوبړي نو هغه اوبه له نجاست څخه نه متأثره کیږي، نو معلومه سوه چي اوبه که له ځلتن څخه لږ وي او نجاست پکښي ولوبړي نو بیا اودس په صحیح نه دی. لېکن که د ځلتن په اندازه وي نو بیا اودس په صحیح او جائز دی.

زموږ دلیل: حدیث د مستیظ دی، تفصیل یې دا دی چي نبي ﷺ وفرمایل: إذا استيقظ أحدكم من منامه فلا يمس من يده في الإناء حتى يغسلها ثلاثاً، (که په تاسو کي یو سړی له خوب څخه راوبښ سي نو خپل لاس دي په لوبښي کي تر اچولو مخکي درې وار پرېولي)، موږ له دې حدیث څخه استدلال په دې توگه کوو چي (فقط) د نجاست د احتمال په وجه په لوبښي کي د لاس اچولو څخه منع سوې ده، نو کله چي د نجاست یقین وي نو په هغه صورت کي خوبه په بلدرجه اولی سره منع کیږي، کنې نویقياً اوبه ناپاکه کیږي.

دویم دلیل: دا حدیث دی: لا يبولن أحدكم في الماء الدائم ولا يغتسلن فيه من الجنابة، او له دې څخه استدلال په دې توگه کوو چي په حدیث کي صراحتاً په ولاړو اوبو کي له متيازو کولو څخه منع سوې ده، که ماء راکد (ولاري اوبه) د نجاست په لوېدلو سره نه ناپاکه کېدلای نو په دومره صراحت سره به په دې کي له متيازو کولو څخه منع نه کېدلای.

زموږ دواړه ذکر سوي حدیثونه د امام مالک رَجَنَهُ الله او د امام شافعي رَجَنَهُ الله په خلاف حجت دي، د امام مالک رَجَنَهُ الله په خلاف خو ځکه حجت دی چي په ماء راکد کي د جنابت له غسل څخه منع سوې ده، حال دا چي په فصل کولو سره د

وَالْمَاءُ الْجَارِي إِذَا وَكَعَتْ فِيهِ نَهَاسَةً أَوْ بِهِ رَوَانُو أَبُو كِي چي کله نجاست ولو پري جَلَالُ الرُّمُوفِ وَفُهُ نو له هغو شخه اودس جائز دی إِذَا لَمْ يَرَكْهَا أَثَرٌ (په دې شرط) چي د نجاست شخه اثر لیدل سوی نه وي لَا تُكْفَى لَا تَسْتَقِرُّ مَعَ جَرَّانِ الْمَاءِ شخه چي نجاست د اوبو د بهیدلو په وجه نه سي درېدلای وَالْأَثَرُ هُوَ الزَّائِعَةُ أَوِ الطَّعْمُ أَوِ الْوُزْنُ او له اثر شخه مراد خوند، یا بوی، یا رنگ دی وَالْجَارِي مَا لَا يَتَكَرَّرُ اسْتِغْنَالُهُ او جاري اوبه هغه دي چي استعمال يې نه مکرر کيږي وَقِيلَ مَا يَذْهَبُ بِتَبْنَةٍ اوبو قول حادی: چي خاشه یووسی.

اللفات: «چړل» مصدر دی: بهېدل، د ژکود ضد، «پښت» خاشه، د وچو وینو کوچنۍ ټوکره، مجازاً هر لږ غونډي شي ته ویل کیږي.

تشریح: د مسئلې حاصل دا دی چې که په راوانو اوبو کې نجاست ولوېږي نو تر څه وخته چې په دې روانو اوبو کې د دغه نجاست یو اثر ښکاره نه سي، یا په نورو الفاظو: چې تر څه وخته د دې اوبو له درو صفتونو څخه یو صفت بدل نه سي تر هغه وخته له دغه اوبو څخه اودس کول صحیح او جائز دي، ځکه که اوبه جاري (رواني) وي نو دا خبره منل سوې ده چې په دې کې نجاست هیڅ اثر نه کوي، ځکه چې په جاري اوبو کې نه نجاست درېدلی سي او نه خپل رنگ ښکاره کولای سي، فرمایي: په عبارت کې چې کوم د اثر لفظ راغلی دی له هغه څخه دغه درې صفتونه یعنې رنگ، بوی او خوند مراد دی.

د ماء جاري تعریف

د ماء جاري په تعریف کې د فقهاؤ مختلفه اقوال دي، د بڼایه او فتح القدير په حواله سره یې موږ لاندې ذکر کوو:

① ماء جاري هغه اوبه دي چې د هغو استعمال مکرر (خوخلي) نه وي، د دې مطلب دا دی چې مثلاً یو سړی له والې یا داسې نورو څخه په لاس کې اوبه را واخلي او هغه استعمال کړي بیا هغه اوبه هلته توی کړي (یعنې په واله کې چې یې له کومه مخایه را اخیستی وي پر هغه ځای یې توی کړي) او دوباره چې بیا اوبه را اخلي نو دا توی سوي او استعمال سوي اوبه دي دده په لاس کې نه راځي بلکې بهېدلي وي او مخته تللي وي، نو دغه اوبه ماء جاري دي.

② دریمه رایه داده چې ماء جاري هغه اوبو ته ویل کیږي چې یوه وچه خاشه یووسي.

③ دریمه رایه داده چې ماء جاري هغه اوبو ته ویل کیږي چې خلک یې رواني (جاري) بولي، صاحب د غنایه دې ته ائسح ویلي دي.

④ څلورمه رایه داده چې جاري هغه اوبو ته ویل کیږي چې که یو سړی خپل لاس په اوبو کې عرضا (یعنې په بره) کښېږدي نو په دې سره د اوبو بهېدل نه ودرېږي، والله اعلم. (عتابه ج: ۱، ص: ۸۶).

د ماء کثیر تعریف، د لوی قلاب (حوض) اندازه، او له هغه څخه د اودس حکم

قال: وَالْقَدِيمُ الْعَظِيمُ الَّذِي فرمایي: او لوی حوض هغه دی لَا يَتَحَرَّكُ أَحَدُ طَرَفَيْهِ بِتَحْرِيكِ الطَّرَفِ الْآخَرِ چې د هغه یو طرف نه ښوړي د بل په ښوړولو سره إِذَا وَقَعَتْ نَجَاسَةٌ فِي أَحَدِ جَانِبَيْهِ جَاءَ الْوُضُوءُ مِنَ الْجَانِبِ الْآخَرِ (نو) که داسې حوض په یوه طرف کې نجاست ولوېږي، له بل طرف څخه یې اودس کول جائز دی لِأَنَّ الظَّاهِرَ أَنَّ النِّجَاسَةَ لَا تَسِيلُ إِلَيْهِ ځکه ښکاره داده چې نجاست بل طرف ته نه رسیږي إِذْ أَثَرُ الشَّحْرِينِ فِي السَّائِلَةِ فَوْقَ أَثَرِ النِّجَاسَةِ ځکه چې د حرکت وړ کولو (ښوړولو) اثر په سرایت کولو کې د نجاست تر اثر زیات دی ثُمَّ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّهُ يُغْتَبَرُ الشَّحْرِيكُ بِالْإِغْتِسَالِ بِيَا لَهْ إِمَامُ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روایت دی چې په غسل سره ښوړول معتبر دي وَهُوَ قَوْلُ أَبِي

يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ او همدا د امام ابو يوسف قول دی وَ عَنْهُ الشَّيْخُ يَكُ بِالْيَدِ او له امام صاحب شخه يو قول د تحريك باليد دی (يعني په لاس سره بنوړول معتبر دي) وَ عَنْ * مُحَكِّدٍ رَجَعَهُ اللَّهُ بِالْتَّوَضُّعِ او له امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ شخه تحريك بالتوضي (په اودس کولو سره بنوړول) را نقل سوي دي وَ زَجُّهُ الْأَوَّلُ أَنَّ الْحَاجَّةَ إِلَى الْإِغْتِسَالِ فِي الْحِيَاضِ أَشَدُّ مِنْهَا د اول قول وجه داده چي په حوضونو کي د غسل حاجت زيات وي إِلَى التَّوَضُّعِ په نسبت سره و اودس کولو ته وَ بَعْضُهُمْ قَدَّرُوا بِالْمَسَاحَةِ او حيني عالماتو دلوی حوض انداز په پيمایش (مگزونو) سره کړي ده عَشْرًا إِلَى عَشْرٍ بِذِرَاعِ الْكِبَرِ يَاس چي هغه د جامو (کالو) په مگز سره لس په لس کي دي (له ذراع شخه مراد شرعي مگز دي چي هغه يو لاس کيږي، نو معنی يې داسره چي: فَنَ حَوْضٌ مِنْهُ دِي چي لس لاس يې او يوډوالی اولس لاس يې بروي) تَبَيَّنَتْ لِلْمَرْعَى النَّاسُ پر خلکو د پراختيا (آستيا) په خاطر وَ عَلَيْهِ الْقَتْلُ او هم پر دې قول فتوی ده وَ الْمُغْتَبَرُ بِالْعُمِّيِّ أَنَّ يُكُونُ بِحَالٍ او په ژوروالي کي دومره انداز معتبره ده چي حوض په داسي حالت کي وي لَا يَنْخَسِرُ بِالْإِغْتَرَاكِ چي په لپه را اخيستلو سره يې محکمه نه ښکاره کيږي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح روايت دی وَقَوْلُهُ فِي الْكِتَابِ وَ جَازَ الْوُضُوءُ مِنَ الْجَانِبِ الْآخَرِ او په قدوري کي د لامل قدوري رَجَعَهُ اللَّهُ دا قول چي جاز الوضوء من الجانب الآخر (نه بل طرف شخه يې اوس جائز دی) إِشَارَةً إِلَى أَنَّهُ يَنْجُسُ مَوْضِعُ الْقُتُومِ (د دې خبري و طرف ته) اشاره ده چي په کوم طرف کي نجاست ولو پري په هغه طرف کي د نجاست ځای مردار پري (نجس کيږي) وَ عَنْ أَبِي يُونُسَ رَجَعَهُ اللَّهُ * أَنَّهُ لَا يَنْجُسُ او له امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللَّهُ شخه روايت دی چي د نجاست نوډلو ځای هم نه مردار پري إِلَّا يَظْهَرُ أَثَرُ النَّجَاسَةِ فِيهِ خو دا چي نجاست پکښي ښکاره سي کَالْمَاءِ الْجَارِي لکه رواني اوبه (يعني لکه په روانو اوبو کي چي کله نجاست ښکاره سي نو بيا مردار پري).

اللفات: ﴿عَوْرَتُ﴾ تالاب (حوض)، ﴿سَرَايَةُ﴾ د ضرب د باب مصدر دی، سَرَى يَسْرِى: خورېدل، ننوتل، رسېدل.

﴿جِيَالُ﴾ جمع د حوض ده: د اوبو ذخيره، د اوبو ډنډ، ﴿مَسَاحَةٌ﴾ پيمایش (پيمانه)، ﴿كِرْيَسُ﴾ په اصل کي د کريزلس دا ټولي معنوي راځي: پمپيزه جامه، وړين توکر، کشميره، کراسته، هغه سپينين توکر چي ډول ډول رنگونه لري. (خو په عام عرف کي توکر او کپړه ځني مراد ده، يعني د کپړو مگز) ﴿يَنْجُسُ﴾ د انفعال د باب مضارع صيغه ده: خلاصېدل، ليري کېدل، دورېښتياوړېدل، ﴿اعْوَرَفُ﴾ مصدر دی: لپه ډکول.

توضيح: تر دې مخکي دا خبره څرگنده سوه چي که په لږو اوبو (ماء قليل) کي نجاست ولو پري نو هغه مردار پري، خو که په ماء كثير (ډېرو اوبو) کي ولو پري نو بيا د دې دوه صورتونه دي: (۱) دا ماء كثير به جلري (رواتي) وي، (۲) جلري به نه وي، که دا ماء كثير جاري وي نو هم د نجاست په لوډلو سره نه مردار پري، د دې تفصيل هم تېر سو، تلته دا يقيوي چي هغه ماء كثير چي په تالاب يا حوض يا نورو کي جمع وي (او جاري نه وي)، که په دې کي که نجاست ولو پري نو د دې پاکوالی او ناپاکوالی به څرنگه معلومېږي؟ په دې سلسله کي تر ټولو مخکي په دې خبره پوه س! چي دلوی حوض

* القول الرابع: قول محمد رَجَعَهُ اللَّهُ، كما في رد المحتار ج: ١، ص: ٢١. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٠٠]

* القول الرابع: قول أبي يوسف رَجَعَهُ اللَّهُ، كما في فتح القدیر ج: ١، ص: ٧٢٠ و الدرر للمختار ج: ١، ص: ١٢٠. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٢٠]

او لوی تالاب اندازه داده چې که دده یوه طرف (خوا) ته حرکت ورکول سي نو په دویم طرف کي حرکت پیدا نه سي، نو د اوبو دومره اندازه ډېره ده، یعني دا اوبه ماء کثیر دی، او دا تالاب او حوض غدیرِ عظیم دی، او که حوض او تالاب له دې اندازه څخه کوچنی وو او د یوه طرف په ښورولو سره یې په بل طرف کي حرکت پیدا سو نو دا اندازه ماءِ قلیل ده، او دلته غوندي نجاست په لوېدلو سره هم ټوله اوبه ناپاکه کیږي.

ثم عن أبي حنيفة الخ دامام صاحب په نېز د ښورولو مطلب دا دی چې په یوه طرف کي د اودس یا غسل کولو په وجه د دویم طرف اوبه پورته او کښته سي، پاته سوه دا مسئله چې د کومي درجې او کوم تحریک (ښورول) معتبر دي، نو په دې سلسله کي د احنافو فقهائو مختلفه اقوال دي:

(۱) اول قول دا دی چې د غسل تحریک (ښورول) معتبر دي، یعني که یو سړی د حوض په یوه طرف کي غسل کوی او په دویم طرف کي حرکت پیدا سو نو دا حوض به کوچنی وي، او که حرکت پیدا نه سو نو دا حوض به غټ وي، دا قول امام ابو یوسف له امام اعظم رَجَته الله څخه را نقل کړی دی.

(۲) امام ابو یوسف دامام صاحب رَجَته الله دویم قول دا بیان کړی دی چې د حوض او تالاب د ښورولو په سلسله کي په لاس سره ښورول معتبر دی، یعني که اوبه په لاس سره وښورول سي او په دې ښورولو سره د دویم طرف اوبه په حرکت کي راغلي، نو دا غدیرِ عظیم دی، کنې نو صغیر دی.

(۳) او دامام محمد رَجَته الله په نېز “تحریک توضئ” یعني د اودس ښورول معتبر دی، یعني که یو سړی د حوض په یوه طرف کي اودس کوی نو که په دویم طرف کي حرکت پیدا سو نو دا غدیرِ صغیر دی او که حرکت پیدا نه سو نو دا غدیرِ عظیم دی.

د متاخرينو رایه: له احنافو څخه د متاخرينو فقهائو رایه دا ده چې له یوه طرف څخه و بل طرف ته اوبه رسېدل به له حرکت ورکولو څخه ماسو په بل شي سره معلومېږي، نو بعضي متاخرين وايي چې خړوالي به معتبر وي، یعني که د حوض په یوه طرف کي غسل وکړی سي او د غسل په وجه د اوبو رنگ خړ سي، نو که دا خړوالی دویم طرف ته ورسېدی نو دا ماء قلیل دي او که نه ورسېدی نو ماء کثیر دي.

او له ابو حفص کبير څخه روايت دی چې درنگ اعتبار به وي يعني د حوض په يوه طرف کي به زعفران واچول سي نو که د زعفرانو اثر دویم طرف ته ورسېدی نو دا ماء قلیل دي کنې ماء کثیر دي، لېکن ابو سليمان جوزجاني رَجَته الله د مساحت (پیمایش) اعتبار کړی دی یعني که حوض لس په لس کي وو (یعني لس شرعي گزه اوږد او لس شرعي گزه پراخ وو) نو دا ماء کثیر دي او که له دې څخه کم وو نو دا ماء قلیل دي.

د عثمان العشاء وروایت اصل: روایت سوی دی چې کله له امام محمد رَجَته الله څخه د غدیرِ عظیم په اړه پوښتنه وسوه نو ده وفرمایل چې حوض که زما دې مسجد په اندازه وو، نو هغه به غدیرِ عظیم وي (یعني د هغه اوبه به ماء کثیر وي، کنې نو ماء قلیل به وي) نو کله چې دامام محمد رَجَته الله مسجد پیمانه سو، نو د یوه روایت مطابق هغه لس په لس (۱۰×۱۰) کي وو، او بعضي حضراتو ويلي دي چې دننه حصه یې اته په اته کي وه، او له دباندې څخه چې کله پیمانه سو نو لس په لس کي وو، خو لنډه دا چې عامو مشائخو د ابو سليمان جوزجاني قول اختیار کړی دی، پاته سوه دا خبره چې کوم گز معتبر دی، نو د فتاویٰ قاضي خان والا رایه دا ده چې د مساحت (پیمایش) گز معتبر دی، او د مساحت گز اووه موټه دی چې پر هر موټ به یوه ولاړه گوته هم زیاته وي، او د مصنف رَجَته الله په نېز د جلمو (کپړو) گز معتبر دی، او د جلمو گز

(فقط) اووه موټه دی، او پر هر موب ولاړه گوته نه زیاتیږي، د اثمار الهدایې والا لیکلي دي چې له دې څخه شرعي گز مراد دی کوم چې یو لاس کیږي، (تفصیل به یې لاندې ذکر سي)، صاحب هدایې فرمایي چې د ماء کثیر په معلومولو کي د پیمایش اعتبار دخلکو د آسانی لپاره سوی دی او فتوی هم پر دغه ده.

د اوسنۍ زمانې په اعتبار سره د غټ حوض اندازه

مولانا ثمیر الدین قاسمي په خپله شرحه "اثمار الهدایه" کي لیکلي دي: چې په دې ځای کي له عشر فی المشر څخه مراد دا دی چې لس لاسه به اوږد او لس لاسه به پراخ وي، او یو لاس "یو نیم فوټ" یعنی اتلس (۱۸) اینچه کیږي. نو کوم حوض چې پنځلس فوټه اوږد او پنځلس فوټه پراخ وي، هغه به غټ حوض (غدير عظیم) وي، او پنځلسو ته چې په پنځلس کي ضرب ورکړل سي، نو دوه سوه پنځوشت (۲۲۵) مربع فوټه حوض جوړیږي، یعنی د مربع والي په اندازه چې ۲۲۵ فوټه وي نو هغه غټ حوض دی.

یادونه: اوږدوالي (طول) ته چې په پراخوالي (عرض) کي ضرب ورکول سي نو مربع راوځي. او د اوسنۍ زمانې د گز په اعتبار سره یو لاس نیم گز کیږي، نو لس لاسه پنځه گزه سوه، نو که پنځه گزه اوږد او پنځه گزه پراخ وو، هغه غټ تالاب او حوض دی.

د گردې حوض اندازه

او د گردې (گول) حوض مینځنۍ حصه چې په اوږدول ۹۲، ۱۶ فوټه وي یعنی تقریبا چې تر شپاړس فوټه څه زیاته وي، نو هغه غټ حوض دی، مطلب دا چې د گردې حوض اندازه به د حوض له مینځ څخه په اوږدول معلومیږي، او تر معلومولو وروسته که تر شپاړس فوټو څه زیات سو نو هغه غدير عظیم دی.

والمعتبر فی الصق الخ او د حوض د ژورتیا په سلسله کي دومره ژور والی معتبر دی، چې په ډکه لپه اخیستلو سره د حوض مخکې ښکاره نه سي، همدا صحیح ده، او د بعضو رایه دا ده چې لږ تر لږه یو شرعي گز (ذراع) ژوروالی ضروري دی، او بعضو د دوو ذراعو مقدار معتبر کړی دی، او بعضو دیوې لوېشتي اعتبار کړی دی.

د قوله فی الکتاب الخ صاحب هدایې فرمایي چې مختصر القدوري دا خبره چې د غدير عظیم په دویم طرف کي لومړی جائز دی، دا و دې طرف ته اشاره کوي چې په کوم طرف کي نجاست ولوېږي، د هغه طرف د نجاست لوېدلو ځای به ناپاکه وي، هغه نجاست که مرئي وي، که غیر مرئي وي (یعني که په سترگو لیدل کیږي او که نه لیدل کیږي). لېکن له امام ابو یوسف رحمه الله څخه دا روایت سوی دی چې د نجاست لوېدلو ځای هم نه دی ناپاکه. مگر په هغه صورت کي چې هلته نجاست ولیدل سي (یعني مرئي وي) لکه په ماء جاری (روانو اوبو) کي چې دا حکم دی.

راجع قول: په دې عبارت کي د احنافو فقهاؤ په مینځ کي دوه ځایه اختلاف دی:

(۱) اول اختلاف د تحریک په سلسله کي دی یعني کوم تحریک معتبر دی، نو په دې باره کي د امام صاحب، امام ابو یوسف او امام محمد رحمه الله قولونه مخکي په تفصیل سره بیان سول، خو په دې قولونو کي راجع قول د امام محمد

رحمه الله دی چې د اودس تحریک (ښورول) به معتبر وي. (القول الرابع: ج: ۱، ص: ۱۰۰)

(۲) دویم اختلاف په دې باره کي دی چې د غټ حوض په کوم طرف کي نجاست ولوېږي، نو دا د نجاست لوېدلو ځای به ناپاکه وي، که نه؟، نو په دې باره کي راجع قول د امام ابو یوسف رحمه الله دی یعني ناپاکه به نه وي، لکه څرنگه چې

علامه ابن همام رحمه الله هم په فتح القدیر کي د دې صراحت کړی دی. (القول الرابع: ج: ۱، ص: ۱۲)

تشریح: مسئلہ: دادہ کہ پہ اوبو کي داسي حيوان مر سو چي په هغه کي بهېلونکې وينه نه وه، نو د هغه په مرگ سره لوبه نه مډارلېږي، د مثال په توگه غوماشه، مچ، غالبوزه، لږم او داسي نور، امام شافعي رَحْمَهُ الله فرمايي چي د داسي حيوان مرگ هم اوبه مډاروي، چي په هغه کي وينه نه وي.

● **تخریج:** أخرجه دارقطني في كتاب الطهارة، باب كل طعام وقعت فيه دابة ليس لها دم، باب رقم: ٤، حديث رقم: ٨١.

د امام شافعي دليل: دا دی چې داسې حیوان حرام دی، ځکه الله تعالیٰ فرمایي: **لَحْمُهَا وَخَبْثَاتُهَا** (سورة المائدة: ۴)، او تحریم (حرامېدل) که د کرامت او بزرګۍ په توګه نه وو نو دا تحریم د نجاست علامه ده، په لا بطریق الکرامۃ سره انسان وځي، ځکه چې انسان که جنب وي او په اوبو کې مړ سي نو دده په مرګ سره اوبه نه مړدارېږي، ځکه چې د انسان تحریم د کرامت او بزرګۍ په توګه دی.

او که د مچمچيو بچيان يا د مېوو چنچيان مړه سي نو په دې سره شات (عسل) او مېوې نه مړدارېږي، دليل يې دا دی چې د قياس تقاضا خو دا ده چې د اشیان دي هم نجس وي لېکن د ضرورت په وجه دوی پاک ګرځول سوي دي.

زموږ دليل: د حضرت سلمان فارسي رضي الله عنه حديث دی: **أَنَّ النَّبِيَّ سَلَّ عَنْ إِثْنَاءَ فِيهِ طَعَامٍ أَوْ شَرَابٍ يَمُوتُ فِيهِ مَا لَيْسَ لَهُ دَمٌ سَائِلٌ فَقَالَ هَذَا هُوَ الْحَلَالُ أَكَلُهُ وَشَرِبُهُ وَالْوَضوءُ مِنْهُ (كُتِبَ)،** (يعني له نبي ﷺ څخه دهغه لوبښي په باره کې پوښتنه وسوه چې په هغه کې د خوراک، چنباک شيان وي، او په هغه کې داسې حیوان مړ سي چې بهېلونکې وينه پکښې نه وي، نو نبي ﷺ وفرمايل: چې د دې خوراک، چنباک حلال دي او له دې څخه اودس کول جائز دی).

په دارقطني کې دا حديث داسې ذکر سوی دی: **يَا سَلْمَانَ كُلْ طَعَامًا وَشَرَابًا وَقَعْتَ فِيهِ دَابَّةً لَيْسَ لَهَا دَمٌ سَائِلٌ فَمَاتَ فِيهِ فَهُوَ حَلَالٌ أَكَلُهُ وَشَرِبُهُ وَوَضَوْنَهُ،** (يعني اې سلمانه! هر هغه د خورولو او چيښلو شی چې داسې حیوان پکښې ولوبېږي چې په هغه کې وينه نه وي او بيا په پکښې مړ سي نو د دې شي خورل چيښل او اودس ځيني کول حلال دي). دارقطني د دې حديث تر روايت کولو وروسته ويلي يې دي چې هيڅ يورايي دې ته مرفوع نه دي ويلي بغير له سعيد بن أبي سعيد الزبيدي څخه او هغه (هم) ضعیف دی.

عقلي دليل: دا دی چې په اصل کې د اوبو مړدارونکی او نجس کونکی شی د حیوان د مرګ په وخت کې د اوبو د اجزائو سره دم مسفوح (بهېلونکي وينې) يوځای کېدل دي (يعني په اصل کې اوبه هغه وخت مړدارېږي چې په اوبو د مړدار سوي حیوان بهېلونکې وينه ګډه سي)، خو څرنگه چې په دې شياتو (يعني غوماشو، لږم، غالبوزو او نورو) کې بهېلونکې وينه ګر سره نسته، نو ښکاره خبره ده چې د دوی په مرګ سره به په اوبو وينه هم نه ګډيږي، لهذا کله چې په اوبو کې د وينو ګډون نسته، نو اوبه هم نه مړدارېږي، **لَا النَّجَسُ هُوَ اخْتِلَاطُ الدَّمِ الْمَفْسُوحِ... الخ.** و هو لم يوجد لها.

حق حل النبي الخ صاحب د هدايې عقلي دليل د يو مثال په ذريعه مضبوطوي، فرمایي: چې د حلال سوی (ذبح کړی سوي) حیوان خورل هم په دې وجه زموږ حلال وي، چې له هغه څخه دم مسفوح (بهېلونکې وينه) وتلې وي، نو کله چې دم مسفوح تر وتولو وروسته حیوان پاکيږي، لهذا هغه حیوان چې په هغه کې دم مسفوح ګر سره نه وي، نو هغه خو به بدرجه اولی پاک وي.

د امام شافعي د دليل جواب: صاحب د هدايې له والحرمة لیست... الخ څخه د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ د دليل جواب وړکوي، حاصل د جواب دا دی چې د يو شي د حرامېدلو لپاره نجاست ضروري نه دی، يعني دا ضروري نه ده چې يو شی دي حرام وي نو هغه دي نجس هم وي، د مثال په توګه خاوره، ګولا، او داسې نور شيان حرام دي، خو په دوی کې يو هم نجس او مړدار نه دی.

د ماهي، چونگنبه، چنگاښ او د داسي نورو په مرگ سره اوبه مردارېږي، که نه؟

قَالَ: وَمَوْتُ مَا يَعِيشُ فِي النَّارِ فِيهِ أَوْ يَهُوَ أَوْ يَهُوَ كِي دهنه حيوان مرگ چي په اوبو کي ژوند تېروي لَا يُفْسِدُهُ اوبه نه فسدوي (نه مرداروي) كَالسَّمَكِ وَالْمُفْعَدِ وَالشَّطَّانِ لکه ماهي، چونگنبه او چنگاښ قَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: يُفْسِدُهُ إِلَّا السَّمَكُ او امام شافعي فرمايي چي له ماهي څخه علاوه (د نورو شيانو مرگ) اوبه مرداروي لِأَنَّ مَرْدَ دهنه دليل په وجه کوم چي تېر سو وَلَئِنْ أَتَى مَاتَ فِي مَعْدِنِهِ زموږ دليل دا دی چي دا حيوان خو خپل د لوسېدلو په ځای کي مړ سوی دي فَلَا يُعْطَى لَهُ حُكْمُ النَّجَاسَةِ نو ځکه به دې حيوان ته د نجاست حکم نه ورکول کيږي كَيْفِيَّةُ حَالِ مَوْتِهَا دَمًا لکه هغه هگۍ چي ژړ (ژړې) يې وړني سوی وي وَلَا أَكْثَرُ لَا دَمَ فِيهَا او په دې وجه (هم) چي په دې (دريايي حيواناتو) کي وینه نسته إِذَا الدَّمُ مَوْتُ لَا يَسْكُنُ النَّارَ ځکه چي وړني والا په اوبو کي نه سي اوسېدلای وَالذَّمُّ هُوَ النَّجَسُ او مردار شی وینه ده وَفِي غَيْرِ النَّارِ قِتْلٌ او له اوبو څخه علاوه (په بل شي) کي يو قول (دا) دى غَيْرُ السَّمَكِ يُفْسِدُهُ لِأَنَّهُ أَمْرُ الْمُفْعَدِ (چي) د مسکن د نشتوالي په وجه له ماهي څخه علاوه نور دريايي حيواناتان داسي مرداروي د قِتْلٍ او يو قول (دا) دى لَا يُفْسِدُهُ لِأَنَّهُ أَمْرُ الدَّمِ (چي) د وړني د نشتوالي په وجه يې نه مرداروي وَهُوَ الْأَمْرُ لَوْ هَذَا صحيح قول دى وَالْمُفْعَدُ الْبَحْرِيُّ وَالْبَزْئِيُّ سَوَاءٌ او چونگنبه که د اوبو وي، که د وچي مخکي وي (د دواړو حکم) برابر دى وَقِتْلٌ او يو قول (دا) دى الْبَزْئِيُّ يُفْسِدُ چي د وچي چونگنبه (اوبه) مرداروي لَوْجُودُ الدَّمِ دَعْدَمِ الْمُفْعَدِ د وړني د شتون په وجه او د مسکن د نشتوالي په وجه (يعني اوبه د دې د اوسېدلو ځای نه دى) وَمَا يَعِيشُ فِي النَّارِ مَا يَكُونُ تَوَالِدًا وَمَوْتًا فِي النَّارِ او کوم حيوان چي په اوبو کي ژوند تېروي هغه دى (يعني دريايي حيوان دې ته ويل کيږي) چي زېږېدنه او د استوگنې ځای يې په اوبو کي وي وَمَا لِيَ النَّعَاشِ دُونَ مَا لِيَ التَّوَكُّدِ مُفْسِدٌ او هغه حيوان چي په اوبو کي اوسېږي لېکن زېږېدنه يې په اوبو کي نه وي نو هغه هم اوبه مرداروي.

اللغات: ﴿مُفْعَدٌ﴾ چونگنبه (چيندڅه)، ﴿شَطَّانٌ﴾ چنگاښ، ﴿مَعْدِنٌ﴾ د لوسېدلو ځای، د پيدا کېدلو ځای، ﴿ذَمٌّ﴾ د هگۍ ژړ، مُخَّةٌ هم ورته ويل کيږي، او مَخٌّ يعنې په ځاه سره د يو شي مغز ته ويل کيږي، ﴿تَوَالِدٌ﴾ د تغافل مصلر دى: زېږېدنه، پيدايښت، دلته مراد ځني د سمندري حيواناتو هگۍ اچول او زېږېدل دي، ﴿مَوْتُ﴾ استوگن ځای، پناځى، دارام کولو ځای.

تشرېح: صوت د مسئلې: دا دى چي کوم حيواناتان چي په اوبو کي ژوند تېروي لکه ماهي، چونگنبه، چنگاښ او داسي نور، که له دوى څخه يو په اوبو کي مړ سي نو زموږ په نېز اوبه نه مردارېږي هغه که لږ اوبه وي، که ډېرې، (يعني که ماء قليل، او که ماء كثير وي) او امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي چي له ماهي څخه ملسوا که يو بل حيوان مړ سي نو د هغه په مرگ سره اوبه مردارېږي.

د امام شافعي دليل: هغه دی کوم چې مخکې تېر سويمني چې تحریم که په طريقه د کرامت نه وو نو دا د نجاست نېټه ده، او څرنګه چې د شیان حرام دي، نو ځکه به د دوی حرمت د نجاست دليل وي.

اعتراض: لېکن دلته پر امام شافعي دا اعتراض کېږي چې په کتاب الذبائح کې ذکر دي چې د امام شافعي رحمه الله په نېز چونګېښه او چنګاښ خوړل حلال دي نو دا دليل څرنګه صحيح کېدای سي.

جواب: دا ورکول سوی دی چې په کتاب الذبائح کې چې کوم څه ذکر دي هغه شوافع نه تسليموي، لکه څرنګه چې امام نووي شافعي رحمه الله ويلي دي کوم حيوان چې په اوبو کې ژوند تېروي که هغه داسې وو چې خوړل کېدای سو نو په دې کې شک نسته چې هغه اوبه نه مرداروي او که داسې وو چې نه سو خوړل کېدای لکه چونګېښه او داسې نور نو که هغه په لږ اوبو کې يا په يو بل بهېدونکي نری شي کې هغه که لږ وو او که ډېر، مړ سو، نو هغه يې مرداروي، او د چنګاښ په بلره کې يې هم دغه خبره کړې ده، نو معلومه سوه چې د امام شافعي رحمه الله په نېز د چونګېښې او چنګاښ حراموالی راجع دی.

زموږ دليل: دا دی چې دريايي حيوان که په اوبو کې مړ سو نو هغه خو په خپل معدن او مسکن کې مړ سو (يعني په هغه محای کې مړ سو چې دی په هغه کې پيدا کېږي او هلته اوسېږي) او کوم حيوان چې په خپل معدن کې مړ سي نو هغه به په خپل معدن کې مردار (نجس) وي، او کوم شی چې په خپل معدن کې نجس وي نو پر هغه د نجاست حکم نه سي لګېدلی، ځکه که په خپل معدن کې پر نجاست د نجاست حکم ولګېږي نو هيڅ يو انسان نه سي پاکېدلای، ځکه چې د انسان ټولو رګونه له وينو څخه ډک دي، نو تر څو چې نجاست په خپل معدن کې وي پر هغه به د نجاست حکم نه لګېږي، لکه هغه هګۍ چې ژبې يې وينې سوي وي نو تر څو چې وينې سوي ژبې په هګۍ کې دننه وي. تر هغه وخته به هګۍ نجسه نه وي، حتی که يو څوک داسې هګۍ په جیب کې کېښېږدي او لمونځ وکړي نو لمونځ يې جائز دی، د دې په خلاف که نجاست په خپل معدن کې نه وو نو پر هغه به د نجاست حکم لګېږي، لکه يو څوک چې په بښنه (يا بوتل) کې وينې واچوي او په جیب کې يې کېښېږدي، او لمونځ وکړي، نو لمونځ يې جائز نه دی، ځکه چې بښنه دې وينو معدن نه دی. (منايه)

نو معلومه سوه چې دريايي حيوان که په اوبو کې مړ سو نو هغه نجس نه دی، او اوبه نه مردارېږي. ځکه چې اوبه د ده معدن دی او نجاست چې تر څه وخته په خپل معدن کې وي تر هغه وخته به هغه ته د نجاست حکم نه ورکول کېږي.

زموږ دويم دليل: دا دی چې نجسه او مرداره خو په اصل کې بهېدونکې وينه ده، د زوني مزاج گرم دی او لوبه يخي دي. په دواړو کې تغاير او فرق سته، همدا وجه ده چې په کوم حيوان کې وينه وي هغه به د اوبو لوسېدونکې نه وي او کوم حيوان چې د اوبو لوسېدونکې وي په هغه کې به وينه نه وي، او د زوني پر نشتوالي بل دليل دا دی چې وينه په لمر کې تور رنگ ته اوږي (يعني تورېږي) او له دې سمندري حيواناتو څخه چې کوم شی راوبهيري هغه په لمر کې سپين رنگ ته اوږي. نو معلومه سوه چې په دې سمندري حيواناتو کې وينه نسته، او نجس شی خو وينه ده، نو کله چې په دوی کې وينه نسته نو ځکه زموږ په نېز (هم) بالاتفاق د دې حيواناتو په مرګ سره اوبه نه مردارېږي. لوبه که لږ وي، که زياتي.

د غیر الباء الف او که له دې دريايي حيواناتو څخه يو حيوان له اوبو څخه ملسو په يو بل نرم لوبېدونکي شی کې مړ سو مثال په توګه په سرکه، شيلو، څوښا او نورو کې، نو په دې کې اختلاف دی، بعضي فقهاء وايي چې له ماهي څخه ماسوا نور دريايي حيوانات داسې مرداروي. ځکه چې ها په خپل معدن کې نه دي مړه سوي. او د بعضو خيال دا دی چې دا شی نه مرداروي، ځکه چې په دريايي حيواناتو کې وينه نه وي. حلال دا چې په اصل کې وينه شی مردروي.

مصنف د هدايې دويم قول ته ترجيح ورکړې ده فرمايي: چي چونگنځه که د اوبو وي او که د وچي دواړه په دې حکم کي برابر دي، يعني د دواړو په مرگ سره اوبه نه مردارېږي.

د بړي او بهري چونگنځي په مينځ کي فرق: د دريايي يعني د اوبو د چونگنځي او د وچي مخکي د چونگنځي په مينځ کي فرق دادي چي د دريايي چونگنځي د گوتو په مينځ کي د بطي په ډول نرمه پرده وي، او د وچي مخکي د چونگنځي د گوتو په مينځ کي دا پرده نه وي. (منايه)

وما لبش الخ پاته سوه دا خبره چي دريايي (سمندري) حيوان کوم حيوان ته ويل کيږي، نو مصنف د هدايې فرمايي چي په دريايي حيوان کي دوه صفتونه معتبر دي: (۱) يو دا چي د ده استوگن ځای (مسکن) به اوبه وي، (۲) دويم دا چي د ده د پيداېښت او زېږېدنې ځای به اوبه وي، يعني هڅی او بچيان به يې په اوبو کي وي، او هغه حيوان چي د هغه استوگن ځای اوبه وي، خو د پيداېښت ځای يې اوبه نه وي نو د هغه په مرگ سره اوبه مردارېږي.

په ماء مستعمل (مستعملو اوبو) سره د طهارت حاصلولو حکم

قَالَ: وَالْمَاءُ الْمُسْتَعْمَلُ لَا يَطْهَرُ إِلَّا خَدَاتٍ فرمايي: او استعمال سوي (کارول سوي) اوبه احداث (ناپاکياني) نه پاکوي خَلَا قًا لِجَارِكِ وَالشَّافِعِيُّ په خلاف د امام مالک او امام شافعي رَجَحْنَا الله هُمَا يَقُولَانِ: إِنَّ الطَّهُورَ مَا يَطْهَرُ غَيْرَهُ مَرَّةً بَعْدَ أُخْرَى دوی فرمايي: چي طهور هغه ته ويل کيږي چي يوشی له يوه وار وروسته بل وار هم پاک کړي (يعني طهور هغو اوبو ته ويل کيږي چي يوشی بار بار پاک کړي) كَالْقَطْرَةِ لکه قطوع (د قطوع معنی ده: بار بار پرېکونکی، نو دی فرمايي چي لکه څرنګه په قطوع کي د بار بار معنی سته، همدغه معنی په طهور کي هم سته) وَقَالَ زُفَرٌ رَجَحَهُ اللهُ وَهُوَ أَحَدُ قَوْلِي الشَّافِعِيِّ رَجَحَهُ اللهُ: إِنْ كَانَ الْمُسْتَعْمَلُ مُتَوَضِّعًا فَهُوَ طَهُورٌ امام زفر فرمايي (او د امام شافعي يو قول هم دا دی): چي که استعمالوونکی انسان په اوداسه وو نو بيا هغه اوبه طهور دي وَإِنْ كَانَ مُحْدِثًا فَهُوَ طَاهِرٌ غَيْرُ طَهُورٍ او که بې اودسه وو نو هغه اوبه طاهري دي، مُطَهَّرِي نه دي لِأَنَّ الْعَصُو طَاهِرٌ حَقِيقَةً ځکه چي اندام خو په حقيقت کي پاک دی وَبِإِغْتِبَارِهِ لَا يَكُونُ الْمَاءُ نو په دې اعتبار سره به اوبه پاکي وي لِكِنَّهُ نَجَسٌ حُكْمًا لېکن اندام حکماً نجس دی (يعني دنجس په حکم کي دی) وَبِإِغْتِبَارِهِ لَا يَكُونُ الْمَاءُ نَجَسًا او په دې اعتبار سره به اوبه ناپاکي (مرداري) وي فَقُلْنَا بِإِثْتَاءِ الطَّهُورِيَّةِ وَبَقَاءِ الطَّهَارَةِ نو موږ وايو چي طهوريت منفي سواو طهارت پاته دی عَمَلًا بِالشَّيْئَيْنِ په دواړو مشابهتونو باندې د عمل کولو لپاره وَقَالَ مُحَدِّدٌ رَجَحَهُ اللهُ وَهُوَ رَوَايَةٌ عَنْ ابْنِ حَنِيفَةَ اللهُ * امام محمد رَجَحَهُ اللهُ فرمايي (او د امام اعظم رَجَحَهُ اللهُ يو روايت هم دا دی) هُوَ طَاهِرٌ غَيْرُ طَهُورٍ (چي) مستعملي اوبه طاهري غير مُطَهَّرِي دي لِأَنَّ مُلَاقَاةَ الطَّاهِرِ الطَّاهِرِ لَا تُوجِبُ التَّنَجُّسَ ځکه چي د پاک شې سره د بل پاک شې يوځای کېدل ناپاکي نه پيدا کوي (يعني پاکي اوبه چي د پاک اندام سره ولګيږي نو په دې سره ناپاکي نه پيدا کيږي) إِلَّا أَنَّهُ أُتِيتُ بِهِ قُرْبَةً خو (څرنګه چي) په دې اوبو سره يو عبادت اداء سوی دي فَتَغَيَّرَتْ بِهِ صِفَتُهُ نو ځکه به په دې سره د

اوبو (د پاکولو) صفت بلديري کمال الصدقة لکه د صدقې مال و قال أبو حنيفة و أبو يوسف رحمهما الله: هو نجس او شيخين فرمايي چي د مرلري دي لقوله عليه السلام: «حكه نبي ﷺ فرمايلي دي لا يؤكل أحدكم في الماء الدائري» په تاسو کي دي شوک په ولاړو اوبو کي ميازي نه کوي ولا يفتسلن فيه من الجنابة اونه دي په دې کي د جنابت غسل کوي ولأنه ماء أزيلت به النجاسة الحكيمة (او په دې وجه هم) چي ماء مستعمل داسي اوبه دي چي په هغو سره حکمي نجاست ليري سوي دي فيعتبر بهاء نو حکه به پر داسي اوبو قياسيري ازيلت به النجاسة الحقيقية چي په هغو سره حقيقي نجاست ليري سوي وي ثم في رواية الحسن عن أبي حنيفة رحمه الله ياله امام صاحب خنجه د حضرت حسن رحمه الله په روايت کي دادي أنه نجس نجاسة غليظة چي (مستعملي) اوبه نجسي دي په نجاست غليظه سره إغتبارا بالماء المستعمل في النجاسة الحقيقية پر هغو مستعملو اوبو باندي په قياسولو سره چي هغه په حقيقي مرلري کي استعمال سوي وي و في رواية أن يوسف عنه رحمه الله اوله امام صاحب خنجه دامام ابو يوسف رحمه الله روايت دادي و هو قوله او دا د امام ابو يوسف رحمه الله قول هم دي نجاسة خفيفة لئكان الاختلاف (چي) د اختلاف په وجه (مستعملي اوبه نجسي دي) په نجاست خفيفه سره.

اللغات: ﴿الماء المستعمل﴾ کارول سوي اوبه (يعني استعمال سوي اوبه)، ﴿قلو﴾ اسم مبالغه ده، معنی يې ده: ډېر پرېکونکی، په وار وار پرېکونکی، ﴿دائم﴾ داصر دباب اسم فاعل دی، دامر يدور: همېشه پاته کېدل، دزوال ضد، دلته مراد خني ولاړي او درېلي اوبه دي.

تشرېح: فاضل مصنف رحمه الله د مستعملو اوبو په باره کي درې بحثه کړي دي:

(۱) د مستعملو اوبو د حکم په باره کي، (۲) د مستعملو اوبو د سبب په بيان کي، (۳) د مستعملو اوبو د وخت په بيان کي، په دې عبارت کي په تفصيلي توگه د مستعملو اوبو حکم بيانوي.

مصنف رحمه الله د مستعملو اوبو بيان په دې وجه مخکي کړی چي مستعملي اوبه مقصود دي، حاصل د بحث دادي چي مستعملي اوبه پر درې قسمه دي:

(۱) ... اول دا چي که اوبه د پاکو شيانو د پرېلولو لپاره استعمال سي مثلاً د غلې، سابه جاتو او پاکو کالو د پرېلولو لپاره اوبه استعمال سي، نو تر استعمال وروسته بالاتفاق دا اوبه پاکي دي.

(۲) ... دويم دا چي که د حقيقي نجاست (نجاست حقيقيه) دليري کولو لپاره اوبه استعمال سي، لکه د استنجاء يا د مرارو کالو د پرېلولو لپاره، نو دا اوبه بالاتفاق نجسي (مرلري) دي، داوه مخکي قسمونه خو متفق عليه دي.

(۳) ... دريم دا چي که د حکمي نجاست دليري کولو لپاره اوبه استعمال سي، يا د قربت او ثواب په نيت استعمال سي

نو په دې کي اختلاف دی، امام مالک او امام شافعي رحمهما الله فرمايي چي داسي اوبه طاهر مطهر دي يعني په خپله هم پاکي دي او بل شی هم پاکوي، امام زفر فرمايي چي که د ماء مطلق (مطلقو اوبو) استعمالوونکی په اولداسه وو (يعني

اودس يې درلودی) او بيا يې پر دغه اودس باندې بل اودس وکړی نو دغه استعمال سوي اوبه طاهر او مَطْهَر دي يعنې خپله هم پاکي دي او نور شيان هم پاکوي، او که بې اودسه وو نو دا استعمال سوي اوبه طاهر غير مَطْهَر دي، يعنې خپله خو پاکي دي مگر نور شيان نه پاکوي، او همدغه قول د امام شافعي دی، امام محمد فرمايي (او د امام اعظم ابو حنيفه رَجَعَهُ الله يو قول همدغه رنگه دی) چي مستعملي اوبه طاهر غير مَطْهَر دي.

او شيخين فرمايي چي نجسي دي، بيا د حسن بن زياد مذهب دا دی چي مستعملي اوبه نجسي دي خو په نجاست غليظه سره، دا يې له امام ابو حنيفه رَجَعَهُ الله څخه روايت کړي دي، او د امام ابو يوسف مذهب دا دی چي دا نجسي دي په نجاست خفيفه سره، او دا هم د امام صاحب رَجَعَهُ الله يو روايت دی.

د امام مالک او امام شافعي دليل: دا دی چي الله تعالى په خپل کلام کي مَاءٌ مَطْلُوقٌ (مطلقو اوبو) ته طهور ويلي دي، فرمايي: وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا (سورة الفرقان، ۴۸) او طَهُورٌ د فَعُولٌ پر ون د مبالغې صيغه ده، معنی يې ده: په وار وار پاکول، لکه د فَعْلُوْعٌ معنی چي ده: په وار وار پرېکول، نو د طهور لفظ د دې خبر ورکوي چي اوبه تر يو وار استعمالولو وروسته دويم وار هم پاکېدل کوي، او دريم وار هم پاکېدل کوي، نو معلومه سوه چي مستعملي اوبه مَطْهَر (د بل شي پاکونکي) دي او کوم شی چي مَطْهَر وي هغه به طاهر ځانځاوي، نو ثابته سوه چي مستعملي اوبه طاهر هم دي او مَطْهَر هم دي.

جواب: د هند ستر عالم مولانا عبد الحي رَجَعَهُ الله په خپله شرحه کي د امام مالک او د امام شافعي د دليل يو څو جوابونه را نقل کړي دي:

(۱) اول جواب دا چي دا موږ نه منو چي فَعُولٌ د مبالغې په معنی سره دی، بلکي طَهُورٌ (پر وزن د فَعُول) مصدر دی د طهارت په معنی سره دی، لکه په حديث کي چي راځي: لَا صَلَاةَ إِلَّا بِطَهْوَرٍ يعنې بالطهارة، او په بل حديث کي راځي: مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطَهْوَرُ يعنې الطهارة، او په آيت شريف کي راځي: وَتَقَامُ زَيْتُونًا طَهُورًا (سورة النخيل، ۲۱) يعنې شَرِيفًا عَلَاوَرًا، نحوي امامانو لکه سيبويه، خليل، مبرد، اصمعي او ابن السكيت هم د دې تصريح کړې ده، نو کله چي طهور مصدر دی نو معنی يې به د وار وار پاکولو نه وي، او کله چي طهور په معنی د وار وار پاکولو نه سو. نو د مستعملو اوبو مَطْهَر والی هم ثابت نه سو. (۲) دويم جواب دا دی چي طهور هغه شی ته ويل کيږي چي په هغه سره طهارت حاصل سي لکه سحور هغه خوراک ته ويل کيږي چي له سهار څخه لږ مخکي وخوړل سي، نو په دې صورت کي هم طهور د اوبو پر وار وار مَطْهَر والي باندې دلالت نه کوي.

(۳) دريم جواب دا دی چي موږ دا منو چي د فَعُولٌ وزن د مبالغې لپاره دی خو طهور له طهر لازمي څخه مشتق دی نه له طهر متعدي څخه، نو په دې صورت کي به د طهور معنی سي: ډېر پاک، حاصل دا چي د مبالغې صيغه که له فعل لازم څخه اخيستل سوي وه، نو هغه به په فاعل کي د مبالغې لپاره وي او د مفعول به هېڅ تعلق ورسره نه وي. او که له فعل متعدي څخه اخيستل سوي وه لکه قطع، نو په مفعول کي به مبالغه او اضافې مطلوب وي، نو په دې صورت کي هم د اوبو ښه پاکېدل خو ثابتيږي، لېکن د وار وار پاکول يې نه ثابتيږي. (سبعه)

د امام زفر دليل: دا دی چې د محدث (بې اودسه انسان) اندمونه خو په حقیقت کې پاک دي ځکه چې پر ښکاره اندامونو یې هېڅ نجاست نسته، لېکن د شریعت د حکم په روي سره نجس دي ځکه چې شریعت پر محدث باندې اودس فرض کړی دی، نو مستعملي اوبه په اول اعتبار سره پاکي او په دویم په اعتبار سره نجسي دي، او په دواړو باندې عمل کول اولی او غوره دي په نسبت وې ته چې پر یوه باندې عمل وکړی سي او دویم پر ښوول سي، نو موږ په دواړو صورتونو باندې د عمل کولو په وجه وایو چې مستعملي اوبه طاهر غیر مظهر دي، یعنې د اندامونو و حقیقت ته چې وگورو نو دې ته طاهر وایو، او د شریعت حکم ته چې وگورو نو غیر مظهر ورته وایو، نو ځکه به دا مستعملي اوبه په خپله پاکي وي خو نور به نه پاکوي.

د امام محمد د دليل حاصل: دا دی چې اندامونه هم پاک دي او په کومو اوبو سره چې اودس کیږي هغه اوبه هم پاکي دي، او دا خبره منل سوې ده چې پاک شی که د پاک شي سره یوځای سي نو په هغه سره ناپاکي نه پیداکېږي، لېکن څرنگه چې دلته په دې اوبو سره یو عبادت (اودس) اداء سوی دی نو ځکه دا اوبه د لوړې درجې نه سوې، او دې په وصف کې تغیر راغلی دی، لکه څرنگه چې د صدقې او زکاة مال دی ځکه مال خو په خپل ذات کې مظهر دی، الله تعالی فرمایي: لُحْدَمِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةٌ تُطْفِئُ عَنْهُنَّ ذُنُوبَهُنَّ (سورة التوبة، ۱۰۳)، نو په کوم مال سره چې زکاة ادا کړی سي، شریعت هغه ته چټل او خیرن ويلي دي، همدا وجه ده چې د زکاة مال پر نبي ﷺ او دده پر اولاد شرعاً حرام دي، نو همدا راز چې کله په اوبو سره یو قربت (عبادت) ادا سوی وي یا حدث په لیري سوی وي نو هغه د نجاست حکمیه په وجه سره خیر نیږي، او له خپلي اصلي مرتبې څخه را کښته کیږي، نو په دې وجه به دا له مظهر والي څخه خارج وي، که څه هم پر طهارت به اوس هم پاته وي، نو ثابته سوه چې مستعملي اوبه طاهر غیر مظهر دي، نجسي نه دي، دا خبره هم په صحت سره ثابته ده چې صحابه وو به د نبي ﷺ د مستعملو اوبو لپاره ډېر کوښښ کوی او پر مخانو به یې تېرولې، نو که مستعملي اوبه نجسي وای نو نبي ﷺ به صحابه خامخا منع کولای، لکه څرنگه چې یې ابو طیبه (ښکر لگولو والا) د خپل بدن را ایستل سوو وړینو له چټینلو څخه منع کړی وو. (عنايه)

د شیخینو دليل: د مستعملو اوبو پر نجسوالي (مرداروالي) باندې د شیخینو دليل دا دی چې: څرنگه نبي ﷺ په ولاړو اوبو کې له نجاست حقیقه یعنې له متيازو کولو څخه منع کړې ده، همدغه رنگه یې په ولاړو اوبو کې له نجاست حکمیه یعنې له غسل کولو څخه هم منع کړې ده، نو په ولاړو اوبو کې غسل کول داسي دی لکه متیازي کول، نو ثابته سوه چې څرنگه متیازي ماء راكد (ولاړي اوبه) مرداروي، همدغه رنگه یې غسل هم مرداروي، او دویم دليل یې دا دی چې مستعملي اوبه هغه دي چې په هغو سره نجاست حکمیه لیري سوی وي، نو دا پر هغه اوبو قیاسیږي چې په هغو سره نجاست حقیقه لیري سوی وي، او په کومو اوبو چې نجاست حقیقه لیري سوی وي هغه ناپاکه دي، نو ځکه به مستعملي اوبه هم ناپاکه وي.

ښکاره دي وي چې امام حسن بن زیاد رَحِمَهُ اللهُ د مستعملو اوبو په نجاست غلیظه کېدلو باندې په قیاس سره دليل نیولی دی یعنې څرنگه چې هغه اوبه کومي چې په نجاست حقیقه کې استعمال سوي وي، د نجاست غلیظه په حکم کې دي، همدا رنگه هغه مستعملي اوبه چې په نجاست حکمیه کې استعمال سوي وي هغه به هم د نجاست غلیظه په حکم کې وي.

او امام ابو يوسف رحمه الله د مستعملو اوبو په نجاست خفيه کېدلو باندې دا دليل وړاندې کوي چې د مستعملو اوبو په طهارت او نجاست کې د علماؤ اختلاف دی او د علماؤ اختلاف تخفيف پيدا کوي، نو ځکه به مستعملي اوبه هم د نجاست خفيه په حکم کې وي نه د نجاست خليفه، والله اعلم.

د ماء مستعمل په تعريف کي تر ټولو راجح قول

د مستعملو اوبو په تعريف کي چې مخکې شومره اقوال هم را نقل سول، په هغو ټولو کي ښه او راجح قول د امام محمد رحمه الله دی، او د هغه د دليل طريقه تر ټولو قوي ده، او په دې زمانه کي د عموم بلوی په وجه سره فتوی هم د هغه پر قول ده، چې مستعملي اوبه طاهر (پاکي) دي، لېکن مطهر (پاکونکي) نه دي، علامه خو ازمي رحمه الله فرمايي: قال في المحيط: واختلفوا في طهارة ماء المستعمل. قال محمد: رحمه الله هو طاهر وهو رواية عن أبي حنيفة رحمه الله وعليه الفتوى. (الاصنب ج ۱، ص ۷۵)، علامه ابن الهمام رحمه الله فرمايي: واختار المحققون من مشايخ ما وراء النهر طهارته وعليه الفتوى. (القول الراجح ج ۱، ص ۱۱۳)

د ماء مستعمل تعريف او سبب (او اوبه څه وخت مستعملي گرځي)

قَالَ: وَالْمَاءُ الْمُسْتَعْمَلُ هُوَ فَرَمَائِي: او ماء مستعمل هغه دي مَا أُزِيلَ بِهِ حَدَثٌ چې په هغو سره يو حدث (بې اودسي) ليري سوي وي او أَشْفَقِلَ فِي الْيَدَيْنِ عَلَى وَجْهِ الْقُرْبَةِ او يا (هنه اوبه دي) چې په نيت د تقرب (عبادت) پرې بند استعمال سوي وي. قَالَ: وَهَذَا عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ صاحب د هدايي فرمايي: چې دا د امام ابو يوسف په نيز دی و قِيلَ هُوَ قَوْلُ * أَبْنِ حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَيْضًا او ويل سوي دي: چې دا د امام صاحب قول هم دی وَقَالَ مُحَدَّدُ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يَصِيرُ مُسْتَعْمَلًا او امام محمد فرمايي: چې دا (اوبه) مستعملي نه گرځي إِلَّا بِإِقَامَةِ الْقُرْبَةِ مگر د قربت (عبادت) په ادا کولو سره (يعني د قربت له اداء کولو څخه بغير اوبه نه مستعملي کيږي) لَأَنَّ الْأِسْتِعْمَالَ بِإِسْقَالِ نَجَاسَةٍ الْأَكْمَرِ لَيْتَهُ حَكَمٌ چې اوبه په دې وجه مستعمل کيږي چې د گناهونو نجاست د اوبو و طرف ته منقل سي وَلَيْتَهَا سُؤَالٌ بِالنَّجَسَةِ لو دا نجاست صرف په عبادت (اداء کولو) سره ليري کيږي و أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ يَقُولُ إِسْقَاطُ الْقَرَضِ مُؤَثِّرٌ أَيْضًا او امام ابو يوسف فرمايي چې فرض ساقطول هم (د اوبو په مستعملولو کي) مؤثر دي فَيَبْهُتُ الْفَسَادُ بِأَلَا شَرِّينَ نو فساد به په دولرو خبرو سره ثابتيږي و مَتَى يَصِيرُ الْمَاءُ مُسْتَعْمَلًا او اوبه کله مستعملي گرځي؟ الصَّحِيحُ أَنَّهُ كَمَا زِيلَ الْغَضُّ نو (په دې باره کي) صحيح خبره داده چې کله له اندام څخه جلاسي صَارَ مُسْتَعْمَلًا نو مستعملي گرځي لَأَنَّ سُقُوطَ حَكْمِ الْأِسْتِعْمَالِ قَبْلَ الْإِنْفِصَالِ لِلْمُؤَرَّةِ حَكَمٌ چې (له اندام څخه) تر جلا کېدلو مخکي د استعمال حکم ساقطېدل د ضرورت (لړتيا) په وجه دی و لَا فَرْقَ بَيْنَهُمَا او تر جلا کېدلو وروسته هيڅ ضرورت نسته.

اللفاظ: «فَوَيْلٌ» نېکي، عبادت، ثواب، هغه شی یا کار چې د هغه په وجه د الله ﷻ نژدېکت حاصلېږي، «الامر»

جمع ده، واحد یې امر دی؛ ګناه، «الافعال» د باب افعال مصدر دی؛ جلا کېدل.

تشریح: په دې عبارت کې د مستعملو اوبو د حقیقت او سبب په باره کې بیان سوی دی، نو د شیخینو په نېز د اوبو د مستعملېدلو سبب دوه شیان دي: (۱) حدث لیري کول، (۲) د قربت او ثواب نیت کول، که دا دواړه شیان پیدا سي، یا په دواړو کې یو پیدا سي، په دواړو صورتونو کې اوبه مستعملي گرځي، او د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز د مستعملو اوبو سبب فقط نیت دی، او د امام زفر او امام شافعي په نېز د اوبو د مستعملېدلو سبب فقط حدث لیري کول دي، نو که یوه محدث (بې اودسه سړی) د ثواب او قربت په نیت سره اودس وکړی نو په اتفاق سره اوبه مستعملي گرځي، او که اودس لرونکی سړی د ښخوالي حاصلولو (یا تازګۍ) لپاره اودس وکړی نو په اتفاق سره اوبه مستعملي نه گرځي، او که محدث (بې اودسه سړی) د ښخوالي د حاصلولو لپاره اودس وکړی، نو د شیخینو او امام زفر په نېز اوبه مستعملي گرځي، او د امام محمد او امام شافعي په نېز مستعملي نه گرځي، د امام محمد په نېز خو ځکه چې د قربت او عبادت اراده نسته، او د امام شافعي په نېز ځکه چې بې له نیته حدث نه لیري کېږي، او که یو اودس لرونکی سړی د قربت او عبادت په نیت سره اودس وکړي نو د امام ابو حنیفه، امام ابو یوسف، او امام محمد رَحْمَتُهُمُ اللهُ په نېز اوبه مستعملي گرځي، او د امام زفر او امام شافعي رَحْمَتُهُمُ اللهُ په نېز مستعملي نه گرځي. (منايه)

د امام محمد دلیل: دا دی چې اوبه ځکه مستعملي گرځي چې د ګناهونو نجاست د اوبو و طرف ته منتقل سي، او دا نجاست صرف د عبادت او ثواب په نیت سره لیري کېږي، نو معلومه سوه چې اوبه د ثواب له نیت څخه بغیر نه مستعملېږي.

د امام ابو یوسف دلیل: امام ابو یوسف فرمایي چې فرض ساقطول يعني حدث (بې اودسي) لیري کول هم مؤثر دي، مطلب دا چې د امام صاحب او امام ابو یوسف په نېز د اوبو صفت هغه وخت بدلېږي چې کله نجاست حکمیه له خپل محل څخه لیري سي او د اوبو و طرف ته منتقل سي، او نجاست حکمیه په دواړو صورتونو کې د اوبو و طرف ته منتقل کېږي، يعني د حدث لیري کولو په وخت کې هم، او د ثواب د نیت په وخت کې هم، نو ځکه به د اوبو فساد يعني د اوبو استعمال له دواړو خبرو څخه ثابتېږي.

اوبه کله مستعملي گرځي؟ صاحب د هدايې له ومې یصير الماء مستعملا... الخ څخه په همدې باره کې بیان کوي، د عبارت حاصل دا دی چې احناف خو پر دې خبره متفق دي چې تر څو چې اوبه پر اندام وي تر هغه وخته پر اوبو د استعمال حکم نه پر لګېږي، لېکن کله چې له اندام څخه جلا سي، او تر اوسه لا په یو ځای یا لویني کې درېدلي نه وي، نو د دې په استعمال کې اختلاف دی، سفیان ثوري، ابراهیم نخعي او بعضي نورو مشائخو ويلي دي چې په دې وخت کې هم مستعملي نه ګرځي، سر څو چې په یو ځای کې درېدلي نه وي، او احناف وايي چې څرنگه له بدن څخه جلا سي، نو مستعملي ګرځي، او په یو ځای کې جمع کېدل شرط نه دي، معتمد قول د احنافو دی.

د معتمد قول دلیل دا دی چې کله اودس کونکي په اوبو سره خپل یو اندام پرېولی نو په ښکاره هغه مستعملي سوي، لېکن له اندام څخه تر جلا کېدلو مخکې به په دې وجه و دې ته مستعملي نه وړل کېږي چې اودس کول یو ضرورت دی، او د اودس په دوران کې پر اندام باندي د اوبو لګېدل هم ضروري دي، نو ځکه د دغه ضرورت پر بنیاد تر جلا کېدلو مخکې و دې ته مستعملي نه وړل کېږي، خو کله چې اوبه له اندام څخه را جلا سي نو پر دې به د مستعمل والي مهر لګېږي، ځکه چې تر جلا کېدلو وروسته د دې هیڅ ضرورت نسته.

جنب سړی چې په شاه (یا تالاب) کې د سولاغې راکښلو لپاره غوټه ووهي نو څه حکم دی؟

وَالْجُنُبُ إِذَا انْقَسَرَ فِي الْبَيْتِ لَطَلِبَ الدُّلُوْا اَوْ كَهْ جُنْبُ سَرِي د سولاغې راکښلو لپاره په شاه کې غوټه ووهل فَعِنْدَ أَنْ يُوسِفَ رَجَعَهُ اللهُ الرَّجُلُ بِحَالِهِ نو دامام ابویوسف رَجَعَهُ اللهُ په نېز داسې پر خپل حال پاته دی (یعنې منسي جنب دی څرنگه چې مخکې وو) لَعَدِمَ الصَّبِّ حُكْمَهُ (پرده باندي داوبو) بهېدل نه راغله (یعنې نه پر ځان اوبه نه ویسولې) وَهُوَ شَرٌّ عِنْدَهُ لَا شِقَاطُ الْفَرْضِ حال دا چې دامام ابویوسف رَجَعَهُ اللهُ په نېز د فرضو د ساقطولو لپاره (پر ځان داوبو ویسول) شرط دي وَالنَّاءُ بِحَالِهِ او اوبه هم پر خپل حال پاته دي (یعنې پاکي دي) لَعَدِمَ الْأَمْرَيْنِ حُكْمَهُ چې (ییسول او نیت) دواړه نسته عِنْدَ مُحْكَمٍ رَجَعَهُ اللهُ كَلَاهِمَا طَاهِرَانِ او دامام محمد رَجَعَهُ اللهُ په نېز دواړه پاک دي الرَّجُلُ لَعَدِمَ إِشْتِرَاطَ الْبَيْتِ انسان خو په دې وجه (پاک دی) چې (دده په نېز) اوبه ییسول شرط نه دي وَالنَّاءُ لَعَدِمَ رِيَّةَ الْقَرَابَةِ او اوبه د قریت (عبادت) دنیت د نشتوالي په وجه (پاکي دي) عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللهُ كَلَاهِمَا نَجِسَانِ او دامام ابو حنیفه رَجَعَهُ اللهُ په نېز (سړی او اوبه) دواړه مردار دي النَّاءُ لَا شِقَاطُ الْفَرْضِ عَنِ الْبَعْضِ بِأَوَّلِ الْمُلَاقَاةِ اوبه په دې وجه (مرداري دي) چې په اول ملاقات (اتصال) سره له بعضي اندامونو څخه فرض ساقط سو وَالرَّجُلُ لَبَقَاءِ الْحَدَثِ فِي بَقِيَّةِ الْأَعْضَاءِ او سړی ځکه (ناپاک دی) چې دده په باقي اندامونو کې (تراوسه لا څه) حدث پاته دی وَيَقِيلُ عِنْدَهُ تَجَاسُّةُ الرَّجُلِ بِتَجَاسُّةِ النَّاءِ الْمُسْتَقْبَلِ او ویل سوي دي چې دامام صاحب رَجَعَهُ اللهُ په نېز د سړي نجاست دمستعملو اوبو د نجاست په وجه دی وَعَنْهُ أَنَّ الرَّجُلَ طَاهِرٌ او له امام صاحب رَجَعَهُ اللهُ څخه یو روایت دا (هم) دی چې سړی پاک دی لَأَنَّ النَّاءَ لَا يَغْطِي لَهُ حُكْمُ الْأَشْتِعْمَالِ قَبْلَ الْإِنْفِصَالِ ځکه چې تر جلا کېدلو مخکې اوبو ته د استعمال حکم نه سي ورکول کېدلای وَهُوَ أَوْفَقُ الرِّوَايَاتِ عَنَّهُ او دامام صاحب له ټولو روایتونو څخه دا روایت (د فقهي سره) زیات موافق دی.

اللفات: ﴿لَعَدِمَ﴾ د انفعال له باب څخه د ماضي صیغه ده: غوټه وهل، ډوبېدل، ﴿عَسَى﴾ د نَصَر له باب څخه مصدر دی عَسَى یُسَبِّحُ: ییسول (بهول).

تقویر: د الجنب څخه مراد هغه جُنْب سړی دی چې پر بدن یې هیڅ حقیقي نجاست نه وي، او د شاه څخه مراد هغه شاه (یا تالاب) دی چې د لس تر لسه څخه کم وي.

صورت د مسئلې: دا دی چې که یو جنب سړی د سولاغې را ایستلو لپاره یا د ښوالي حاصلولو لپاره په شاه کې غوټه ووهل، خو پر بدن یې اوبه نه ومېلې، نو دامام ابویوسف رَجَعَهُ اللهُ قول دا دی چې اوس هم دا جنب سړی پر خپل مخکني حال پاته دی یعنې منسي جنب دی او اوبه هم پر خپل مخکني حال پاته دي یعنې منسي پاکي دي، او په غوټه وهلو سره نه په سړي کې طهارت راغلی دی او نه په اوبو کې نجاست راغلی دی، دامام محمد رَجَعَهُ اللهُ په نېز سړی هم پاک دی

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَجَعَهُ اللهُ يعني الرواية الأخيرة، قال العلامة ابن المصنف رَجَعَهُ اللهُ: وعنه أن الرجل طاهر وهذه الرواية هي صحيحة كذا في

فتح القدیر ج: ١١، ص: ٨٠ و رد المحتار ج: ١١، ص: ١٢٨ [القول الرابع ج: ١١، ص: ١٦]

او اوبه هم پاکي دي، او له امام صاحب څخه په دې باره کي دوه روايتونه راټول شوي دي: (۱) سړی او اوبه دواړه ناپاکه دي، (۲) سړی پاک دی، اوبه ناپاکه دي.

د امام ابو يوسف دليل: دا دی چې پر بدن اوبه بيول د فرضو د ساقطولو لپاره شرط دي او هغه دلته نسته، نو ځکه د جنب سړي فرض ساقط نه سو او کله چې فرض ساقط نه سو نو سړی پر هغه خپل جنابت پاته سو، او اوبه ځکه پاکي دي چې د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز د ابو د مستعملېدلو لپاره دوه سببونه دي: (۱) حدث ليري کول، (۲) د قربت او ثواب نيت کول، نو څرنگه چې دلته دواړه سببونه نسته، نو ځکه به اوبه مستعملي نه وي بلکي پر خپل مخکني حال به پاکي پاته وي.

د امام محمد دليل: دا دی چې اوبه بيول د فرضو د ساقطولو لپاره شرط نه دي، نو بغير له اوبو بيولو فقط په غوټه وهلو سره دده جنابت ساقط سو، او دی پاک سو، او اوبه په دې وجه پاکي دي چې ده د قربت او ثواب نيت کړی نه دي، حال دا چې د امام محمد رحمه الله په نېز د اوبو د مستعملېدلو لپاره د قربت نيت کول شرط دي، د قربت له نيت بغير دده په نېز اوبه نه مستعمليږي.

د امام ابو حنيفه دليل: دا دی چې اوبه خو په دې وجه ناپاکه دي چې کله د دې جنب سړي بعضي اندامونه د اوبو سره ولگېدل نو له هغه بعضي اندامونو څخه فرض ساقط سو، او د هغه په وجه اوبه مستعملي سوې که څه هم دده نيت نه وو، ځکه چې د فرضي غسل د ساقطولو لپاره نيت شرط نه دی، او سړی ځکه ناپاکه دی چې تر اوسه يې لا په بعضي اندامونو کي حدث پاته دی، ځکه چې باقي اندامونه په ناپاکه اوبو سره پاک نه سول، او يو قول دا هم دی چې سړی ځکه ناپاکه دی چې د امام صاحب په نېز د فرضو د ساقطولو لپاره نيت شرط نه دی نو فرض غسل خو له نيت څخه بغير ساقط سو، لېکن د مستعملو اوبو په وجه دده بدن ناپاکه سو، دې قول پر بناء خو دده لپاره د قرآن قرائت کول جائز دي خو لمونځ نه سي کولی.

او د امام صاحب رحمه الله يو روايت دا دی چې سړی پاک سو ځکه چې له بدن څخه تر جلا کېدلو مخکي پر اوبو د مستعملېدلو حکم نه سي لگېدلاى، لېکن کله چې دا سړی له اوبو څخه جلا سو نو هلته بيا دا اوبه مستعملي وگرځېدلې، او وروسته تر دې سړی بيا په دې مستعملو اوبو غوټه نه سو، نو په دې وجه دا سړی پاک دی، او اوبه ناپاکه دي.

صاحب د هدايې فرمايي چې دا روايت د امام صاحب رحمه الله د اصولو سره زيات مناسب لري، نو ځکه به دا روايت راجح وي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي د امام صاحب آخري قول راجح دی يعني دا چې سړی پاک دی، او اوبه ناپاکه دي، علامه شبلي رحمه الله د تبیین الحقائق په حاشيه کي وايي: (قوله وهو أوفق الروايات) أى القياس. وقال الكافي أى أسهل. وفى

شرح الجمع وهذه الرواية صحيحة. [القول الرابع ج ۱، ص ۱۶]

په دباحث سره پوست (خرمن) پاکيږي، که نه! او له پوست څخه مسئله (مضلي) جوړول

قال: **وَكُلُّ إِبَاحٍ دَبٌّ فَكُلُّ طَهْرٍ فَرْمَايِي** او هر څرمن (پوست) چې رنگ کېل سي (يعني پخه کړل سي) نو هغه پاکه سو. **وَجَاكِرَتِ السَّلَافِيهِ** او پر دغه رنگ سوي څرمن لمونځ جائز دی **وَالْوَضُوءُ مَعَهُ** او له دې څخه اودس (هم جائز دی) **إِلَّا جِلْدَ الْخَنْزِيرِ وَالْأَدَمِيَّ** ما سوا د خنزير او د انسان له څرمني څخه **لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ** ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي **إِبَاحٍ دَبٌّ** **فَكُلُّ طَهْرٍ كَوْمِي** څرمني ته چې رنگ ورکړل سي هغه پاکه سو. **وَهُوَ بِعُزْمِهِ حَبَّةٌ عَلَى مَا لَيْكَ رَحِمَهُ اللَّهُ** چې جلد النبی ﷺ لو

دا (حديث) دخپل عموم په وجه د مردار حيوان د خرمني په باره كي دامام مالك رَجَّه الله په خلاف حجت دی وَلَا يُعَارِضُ بِالنَّفْسِ الْوَارِدِ عَنِ الْإِنْتِفَاعِ مِنَ النِّبْتَةِ او له مردار حيوان څخه چي د نفعي حاصلولو (په باره كي) كوم د منعي حديث راغلی دي هغه د پورتني حديث معارض نه دی وَهُوَ قَوْلُهُ الْكَلْبُ او هغه د نبي ﷺ دا قول دی لَا تَنْتَفِعُوا مِنَ النِّبْتَةِ بِأَهَابٍ د مردار حيوان له خرمني څخه فايده مه اخلي لِأَنَّهُ اسْمُ لَغَيْرِ الْمَذْبُوحِ ځكه چي إهاب د هغه خرمني نوم دی چي دباغت وركول سوي نه وي وَحُجَّةٌ عَلَى الشَّافِعِيِّ رَجَّهَ اللَّهُ فِي جِلْدِ الْكَلْبِ او (ذكر سوي حديث) دسپي د خرمني په باره كي دامام شافعي رَجَّه الله په خلاف حجت دی وَلَيْسَ الْكَلْبُ بِنَجَسٍ الْعَيْنِ حال دا چي سږي نجس العين (هم) نه دی الْأَتْرَى أَنَّهُ يُنْتَفَعُ بِهِ حِرَاسَةً وَاصْطِيَادًا آيا ته نه گوري چي له سږي څخه د پيره داري (څو كېلاري) او ښكار كار اخيستل كيږي بِخِلَافِ الْخَنْزِيرِ په خلاف د خنزير لَأَنَّهُ نَجَسٌ الْعَيْنِ ځكه خنزير نجس العين دی إِذْ أَلْهَأُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: فَإِنَّهُ رَجَسٌ (سورة الانعام: ۱۴۵) مُنْصَرَفٌ إِلَيْهِ ځكه چي د الله تعالى په دې قول فَإِنَّهُ رَجَسٌ كي د هاء ضمير وخنزير ته راجع دی لِقَرِّبِهِ د نژدېكت په وجه (يعني ځكه چي خنزير د هاء و ضمير ته نژدې) وَحُرْمَةُ الْإِنْتِفَاعِ بِأَجْزَاءِ الْأَذْيِ لِكُرْهَاتِهِ او د انسان له اجزاؤ څخه د نفعي اخيستلو حرمت د هغه د كرامت (بزرگي) په وجه دی فَخَرَجَا عَنَّا رَوْنًا نو دا دواړه (خرمني) زموږ له بيان سوي روايت څخه ووتلي ثُمَّ مَا يَنْتَعَمُ الثَّنَّ وَالْفَسَادَ فَهُوَ دِبَاغٌ بيا چي كوم شي (هم) د خرمني (بلبوري) او خراپيدل ختموي نو هغه دباغت دی وَإِنْ كَانَ تَشْبِيْهًا ځكه هم هغه په لمر كي وچول وي أَوْ تَتَرْتَّبًا يا په خاورو لږ وي لِأَنَّ الْمُتَقَصُّودَ يَخْصُلُ بِهِ ځكه چي په دې سره (هم) مقصود حاصلېږي فَلَا مَغْنَى لِاشْتِرَاطِ غَيْرِهِ نو د بل شي د شرط لگولو هيڅ فايده نسته ثُمَّ مَا يَطْهَرُ جِلْدُهُ بِالْذِّبَاغِ يَطْهَرُ بِالذِّبَاغِ بيا چي د كوم حيوان خرمن په دباغت سره پاكېږي، (د هغه خرمن) په ذبح كولو (حلالولو) سره هم پاكېږي لِأَنَّهُا تَعْمَلُ عَمَلُ الدِّبَاغِ فِي إِزَالَةِ الرُّطُوبَةِ النُّجَسَةِ ځكه چي د مردارو رطوباتو په ليري كولو كي ذبح كول (هم) د دباغت كار كوي وَكَذَلِكَ يَطْهَرُ لَحْنُهُ او دغه ډول په ذبح كولو سره د هغه حيوان غوښي هم پاكېږي هُوَ الصَّحِيحُ او همدا مذهب صحيح دی وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَرَاكُزًا ځكه هغه حيوان داسي نه وي چي غوښي يې خوړل كيږي.

اللفاظ: ﴿إِهَاب﴾ د يو حيوان لنډه خرمن (پوست)، هغه پوست چي وچ كړی سوي نه وي، ﴿كَلْبُ﴾ د مجهول صيغه ده: پوست پنخول، رنگ وركول، ﴿حِرَاسَةً﴾ پيره داري (څو كېلاري)، ﴿اصْطِيَادًا﴾ د افتعال د باب مصدر دی: ښكار كول، ﴿كَلْبٌ﴾ د بلبوري، تمقن (بوښناكه كېلنه) ﴿كَلْبُوسٌ﴾ د تفعليل د باب مصدر دی: په لمر كي وچول، لمر ته

* تخریج: أخرجه أبو داود في كتاب اللباس، باب روى ان لا يستنفع بإهاب الميتة، حديث رقم: ۴۱۲۷، والسالى في كتاب الفرع والمشورة، باب ما يدعي

ه حلود الميتة، حديث رقم: ۳۲۵۶.

اچول. «تثريب» د تفميل د بلب مصدر دی: په خاورو لږل، خاوري پر اچول، «الذکاة» ذبح کول (سرور پرېکول، حلالول).

تشرېح: د عبارت تر وضاحت مخکې په لنډه توګه دا خبره په ذهن کې ونیسې چې درنګ ورکړل سوي (يعني مذبوغ) پوست (خرمن) نوم جلا دی او د اوم (کچه) پوست نوم جلا دی، همدارنګه د دوی احکام هم جلا دي، نو په عربي کې د اوم او غیر مذبوغ پوست لپاره د اهاب لفظ استعمالیږي، او د مذبوغ او رنګ ورکړل سوي پوست لپاره د ادير يا ادر نوم استعمالیږي (بني ج ۱۱، ص ۳۵۹). همدارنګه له انسان او خنزیر څخه ماسوا پر هر ډول رنګ ورکړل سوي (مذبوغ) پوست باندې لمونځ کول، يا اغوستل جائز دي، همدارنګه له دې پوست څخه ژي جوړول او له هغه څخه اودس کول هم جائز دي، د دې په خلاف پر اوم او غیر مذبوغ پوست باندې نه لمونځ جائز دی او نه له هغه ژي څخه چې له اوم پوست څخه جوړ کړی سوی وي اودس جائز دی. (اوس د عبارت حل ته گوري).

صورت د مسئلې: دا دی چې زموږ په نېز له خنزیر او انسان څخه ماسوا د هر حیوان پوست (خرمن) په رنګ ورکولو سره يا د پودرو او نورو شيانو په ذریعه د بدبوبي او رطوبت په لیري کولو سره هغه پاکيږي، همدارنګه د هغه اغوستل يا لمونځ پر کول يا ژي څڼي جوړول او له هغه څخه اودس کول صحيح او جائز دي، او په دې باره کې دليل د نبی ﷺ دا فرمان دی: ايا اهاب دېغ فقد طهر يعني هر ډول پوست په دباغت ورکولو سره پاکيږي، دا حديث عام دی او د خپل عموم په اعتبار سره د امام مالک رحمه الله او د امام شافعي رحمه الله په خلاف حجت دی. د امام مالک رحمه الله په خلاف ځکه حجت دی چې امام مالک رحمه الله د مرداري پوست تر دباغت ورکولو وروسته هم ناپاکه بولي.

د امام مالک دليل: امام مالک رحمه الله د خپل قول په تائيد کې د نبی ﷺ هغه فرمان رانقل کوي چې دوی ﷺ له خپل وفات څخه يوه مياشت مخکې د جهينه قوم ته ليکلی وو چې د هغه مضمون دا وو: لا تنتفعوا من البيه باهاب ولا عصب، (چې د مرداري له پوست او پلو څخه فايده مه اخلئ)، له دې فرمان څخه خو همدا معلوميږي چې د مرداري پوست ناپاکه دی، ځکه که هغه پاک وای نو له دې څخه به د فايدي اخيستلو منع نه کېدلای.

جواب: زموږ له طرفه د امام مالک رحمه الله له وړاندې سوي روايت څخه دا جواب ورکول کيږي چې دا حکم د اهاب په باره کې دی (يعني د هغه پوست په باره کې دی چې رنګ ورکړل سوی نه وي)، او زموږ کلام د ادير (رنګ ورکړل سوي پوست) په باره کې دی، نو زموږ د مذهب او روايت په مينځ کې هيڅ تعارض نسته. او زموږ بيان سوی حديث د امام شافعي رحمه الله په خلاف ځکه حجت دی چې د امام شافعي رحمه الله په نېز د سپي پوست تر دباغت وروسته هم ناپاکه پاتېږي.

د امام شافعي دليل: قياس دی يعني سپی پر خنزیر قياسوي، يعني څرنگه چې د خنزیر پوست په دباغت سره نه پاکيږي، همدغه رنګه د سپي پوست هم په دباغت سره نه پاکيږي.

جواب: زموږ له طرفه د امام شافعي رحمه الله د قياس جواب دا دی چې ستا قياس صحيح نه دی، ځکه چې خنزیر نجس العین دی، او د صحيح قول مطابق سپی نجس العین نه دی، ځکه چې هغه د څو کيداری، ښکار او داسې نورو فايديو په خاطر ساتل کيږي، که سپی نجس العین وای نو د خنزیر په ډول به له هغه څخه د هر ډول انتفاع (فايدي اخيستلو) منع کېدلای، د دې په خلاف د خنزیر نجس العین کېدل خو په قرآن کې راغلي دي: قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُرْحَىٰ إِلَيْهِ مَكْرًا عَلَىٰ عِلْمٍ

يَلْعَنُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ خَزْزِيرٍ فَإِنَّهُ رَجَسٌ (سورة الأنعام، ۱۲۸)، (يعني ای نبي ﷺ) روايه (دوی ته) چي نه وینم زه په هغه شی کي چي وحی کړل سوي دي ماته (تراوسه پوري) (یوشی) حرام کړی سوی دیو خوړونکي (لپاره) مگر که وي داسی مرداره یا وینه بهېدونکی یا غوښه د خنزیر نو پېشکه دغه خنزیر پلټی دی (تفسیر کابلي، ج ۱، ص ۱۸۲) له دې آیت څخه دلیل په دې توگه نیول کیږي چي په ښه کي ضمیر د "د خنزیر و طرف ته راجع دی، ځکه چي هغه و ضمیر ته نژدې دی، او د آیت د آخري جزء مفهوم دا دی چي خنزیر بالکل ناپاک او نجس دی، نو چي کله خنزیر نجس دی، نو سپی کوم چي نجس العین نه دی پر خنزیر قیاسول قیاس مع الفارق دی.

په هر حال دا خبره تسلیم سوې ده چي د خنزیر او د انسان له پوست څخه ماسوا هر پوست تر دباغت وړکولو وروسته پاکیږي، او که څه هم د آیا إهاب دینغ... إلخ عموم تر دباغت وروسته د خنزیر او د انسان د پوست د پاکوالي تقاضا کوي، مگر بیا هم دا دواړه پوستونه له دې عموم څخه خارج او مستثنی دي، ځکه چي خنزیر دخپل نجاست او خباثت په وجه نجس دی، او انسان دخپل شرافت او کرامت په وجه د احترام هغه مقام ته رسېدلی دی چي له هیڅ یو جزء څخه یې فایده اخیستل صحیح نه دي، قرآن کریم د انسان کرامت په دې الفاظو سره اعلان کړی دی: وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ (سورة الإسراء، ۷۰)، نو ځکه به دا دواړه د آیا إهاب له عموم څخه مستثنی وي، لیکن په پاته شیانو کي به د دې عموم باقي او پر خپل ځای وي.

(صاحب دفتح القدیر) بغیر له آیا إهاب دینغ... إلخ څخه نور هم ډېر حدیثونه دملبوغ پوست د پاکوالي په باره کي ذکر کړي دي، د دار قطني په حواله سره یې د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دا روایت بیان کړی دی: قال رسول الله ﷺ استمعوا بجلود الميتة إذا هي دبت... إلخ، يعني که د مرداري پوست ته دباغت وړکړل سو نو له هغه څخه فایده حاصله کړئ، همدغه رنگه له أم سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا څخه روایت سوی دی چي نبي ﷺ وفرمایل: لا بأس بسلک الميتة إذا دبغ، يعني که د مرداري پوست ته دباغت وړکړل سي نو د هغه استعمالول هیڅ پروا نه لري. (فتح القدیر ج ۱، ص ۱۰۱)

ثم ما ينعم الخ له دې حایه صاحب د هدایې د دباغت تعریف بیانوي، حاصل یې دا دی چي هر هغه شی کوم چي د پوست (خرمني) بدبوري ليري کړي او خرمن له خرابوالي او وروستوالي څخه وساتي نو د هغه نوم دباغت دی، هغه که دا کار د مالگي په ذریعه وکړی سي، یا د خاورو په ذریعه وکړی سي، یا د لمر په ذریعه وکړی سي، ځکه مقصود خو په اصل کي د دا دی چي د پوست بدبوري ختمه سي، او هغه له خرابوالي او وروستوالي څخه خوندي سي، نو ځکه به نظر صرف پر مقصود وي او دیوبل شی شرط به نه ایښوول کیږي.

ثم ما يظهر الخ د دې عبارت حاصل دا دی چي د کوم حیوان پوست په دباغت سره پاکیږي، د هغه پوست په ذبح کولو سره هم پاکیږي، لیکن په ذبح کي شرط دا دی چي داسي سړي به ذبح کړی وي چي هغه د ذبحي اهل وي، لود ده ذبیحه به حلاله هم وي، په ذبح سره د پوست د پاکوالي دلیل دا دی چي څرنگه په دباغت سره نجس او مردلر رطوبتونه ختمیږي همدغه رنگه په ذبح سره هم دا رطوبتونه ختمیږي، او پر مقصود د طهارت حکم لگیږي، نو ځکه موږ دلته هم په ذبح شرعي سره د پوست د طهارت حکم ولگوی.

وإن لم يكن ما كولا إلخ په ذبح کي د پوست د پاکوالي بل وجود یوه بله فته فایده دا هم سته چي په ذبحي سره د حیوان فوښي هم حلالیږي، بلکي فقهاؤ خو تر دې پوري لیکلي دي چي له وینو څخه ملسوا یې نور ټوله شیان پاکیږي.

بيا برابره ده که هغه داسي حيوان وي چي غوښي يې خوړل کيږي، يا داسي حيوان وي چي غوښي يې نه خوړل کيږي، خو په هر حال غوښي يې پاکيږي. همدا وجه ده که داسي حيوان ذبح کړی سي چي غوښي يې نه خوړل کيږي، او بيا دا غوښي يو سړی په خپل جیب کي د ځان سره کښيږدي، او لمونځ ور سره وکړي نو بې له شکه د هغه لمونځ صحيح کيږي.

د مرداري وربښته او هډوکي پاک دي، که نه؟ (په دې باره کي د فتهاؤ قولونه او دليلونه)

قَالَ: وَشَعْرُ الْبَيْتَةِ وَحُكْمُهَا طَاهِرٌ فرمايي: او د مردار حيوان وربښته او هډوکي پاک دي وَ قَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: نَجَسٌ امام شافعي فرمايي: چي (دواړه) نجس دي لِأَنَّهُ مِنْ أَجْزَاءِ الْبَيْتَةِ ځکه چي دا د مرداري اجزاء دي وَلَكِنْ أَكَلُهُ لَا حَيْثَافَةَ فِيهِمَا او زموږ دليل دا دی چي په دې دواړو (يعني وربښته او هډوکو) کي ژوند نه وي وَلِهَذَا لَا يَتَلَامُ بِعَظْمَيْهَا (همدا وجه ده) چي ددې په پرېکولو سره حيوان درد (او تکليف) نه محسوسوي فَلَا يَحُلُّهَا النَّجَسُ نو په دوی کي به مرگ هم اثر نه کوي إِذَا الْبُتُّ زَوَالَ الْحَيَاةِ ځکه چي مرگ خو د ژوند ختمېدلو ته ويل کيږي وَشَعْرُ الْإِنْسَانِ وَحُكْمُ طَاهِرٌ او د انسان وربښته او هډوکي پاک دي وَ قَالَ الشَّافِعِيُّ: نَجَسٌ او امام شافعي فرمايي: چي نجس دي لِأَنَّهُ لَا يَنْتَفِعُ بِهِ ځکه چي په دې سره فايده نه اخيستل کيږي وَلَا يَجُوزُ بَيْعُهُ او نه يې خرڅلاو جائز دی وَلَكِنْ أَنْ عَدِمَ الْإِشْفَاعَ وَالْبَيْعَ لِكَرَامَتِهِ او زموږ دليل دا دی چي د انتفاع او خرڅلاو ممانعت د انسان د کرامت (او تعظيم) په وجه دی فَلَا يَدُلُّ عَلَى نَجَاسَتِهِ نو دا (ممانعت) به ددوی پر نجاست دلالت نه کوي.

اللغات: ﴿عظم﴾ هډوکي، ﴿يحل﴾ د نضر د باب مضارع صيغه ده: داخليدل، حلول کول، يو ځای ته ننوتل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چي زموږ په نېز د مردار حيوان وربښته، هډوکي همدا رنگه ښکړ، نو کان او ښونگري او داسي نور ټوله پاک دي، لېکن امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي چي د شيان ناپاکه (مردار) دي. **د امام شافعي دليل:** دا دی چي دا ټوله شيان د مرداري له اجزاؤ څخه دي، او مرداره د خپلو ټولو اجزاؤ سره ناپاکه ده، نو ځکه به ددې وربښتيان، هډوکي، او داسي نور ناپاکه او مردار وي.

زموږ دليل: دا دی چي د مرداري ټوله اجزاء ناپاکه نه دي بلکي صرف هغه اجزاء يې ناپاکه دي چي ژوند پکښي وي او د مرگ په وجه ختم سي، او د شيان کوم چي لوړ ذکر سول په دې کي ژوند نه وي ځکه که له دوی څخه يو شی پرېکړل سي نو حيوان تکليف او درد نه محسوسوي، نو چي کله په دوی کي ژوند نسته، نو مرگ هم نه سي پر راتلی، ځکه چي مرگ خو د ژوند ختمېدلو ته ويل کيږي.

دويمه مسئله: په دې لړ کي يو بله مسئله دا ده چي زموږ په نېز د انسان وربښته او هډوکي پاک دي، لېکن امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ د انسان وربښته او نورو ته هم ناپاک وايي.

د امام شافعي دليل: دا دی چي د انسان له هيڅ يو جزء څخه نه فايده اخيستل صحيح دي او نه يې ديو جزء خرڅول او رانيول صحيح دي، که د انسان وربښته، هډوکي او داسي نور پاک وای نو بيا به په شريعت کي د دې له خرڅولو او رانيولو څخه منع نه کېدلای، نو معلومه سوه چي د مرداري په ټول د انسان وربښته او نور هم نجس او ناپاکه دي.

زموږ دليل: دا دی چې د انسان له یو جزء څخه د فایده اخیستلو ممانعت یا یې د خرڅولو او رانیولو حرمت د انسان د نجاست په وجه نه دي، بلکې د دې شیانو ممانعت د انسان د کرامت او شرافت په وجه دي، ځکه چې الله تعالیٰ خپل ستر امانت د انسان په غاړه ورکړی دی، او انسان ته یې د بزرګۍ او لوړوالي هغه مقام وربخښلی دی، چې هغه ته بل مخلوق رسېدلای نه سي، اوس که موږ د انسان د اجزاو د خرڅولو او رانیولو یا له دې څخه د ګټې او فایده اخیستلو اجازت ورکړو نو ښکاره ده چې دا د انسان په حق کې توهین او سپکوالی دی، او موږ ته د دې هیڅ حق نسته.

لیکن له دې څخه دا نه لازمیږي چې د انسان ورېښته او نور دي د طهارت په صفت سره متصف نه وي، ځکه که په دې کې طهارت نه وای نو نبی ﷺ به په هیڅ حال کې هم خپل ورېښته مبارک پر صحابه کرامو نه تقسیمولای، څرنګه چې په ډېرو روایتونو کې را نقل سوي دي چې نبی ﷺ خپل سر مبارک وخری، او ورېښته یې پر صحابه کرامو تقسیم کړل، دا د دې خبرې ښکاره دلیل دی چې د انسان ورېښته او نور پاک دي، ځکه که دا نجس وای نو نبی ﷺ به هیڅکله تقسیم کړي نه وای.

فصل فی البیڑ

دافصل د شاه (د احکامو په بیان) کې دی

تشریح: تر دې مخکې دا بیان وو چې که په لږ اوبو کې نجاست ولوېږي نو ټولې اوبه مردارېږي، خو د شاه مسئله له دې څخه جلا ده، ځکه چې په بعضي صورتونو کې په نجاست سره د شاه ټولې اوبه هم نه مردارېږي، د همدې صورتونو او شکلونو د لا څرګند تیا او وضاحت لپاره صاحب د هدايې دافصل جلا بیانوي.

د شاه احکام، په ماء قليل (لږ اوبو) کې نجاست لوبدل

وَإِذَا وَكَعْتُ فِي الْبِئْرِ نَجَاسَةً أَوْ شَيْءَ وَخْتٍ چي په شاه کې نجاست (مرداري) ولوېږي تَوَحَّتْ وَكَانَ كَرَمَ مَا فِيهَا مِنَ الْمَاءِ راکښل کېږي به هغه (ټولې) اوبه کوم چې په شاه کې دي طَهَّرَ قَائِلَهَا د شاه د پاکوالي لپاره (يعني د ټولو لږو راکښل د دې شاه لپاره پاکولی دی) بِاجْتِمَاعِ السَّلَفِ د سلفو په اجماع سره وَمَسَائِلُ الْأَبَارِ مَبْنِيَّةٌ عَلَى إجماع الْأَكْثَرِ دُونَ الْقِيَاسِ او د شاه مسئلې د آثارو پر تابعناري مبنی دي نه پر قیاس.

اللفات: «البیڑ» شاه جمع یې آبیار راځي، «تَوَحَّتْ» د فتح له باب څخه واحده مؤنثه غایبه ماضی مجهول صیغه ده، نَزَحَ يَنْزَحُ: لوبه راکښل.

تشریح: د عبارت تر حل مخکې په دې خبره پوه مه! چې په متن کې د نَزَحَتْ صیغه مؤنثه ده، نو په دې کې د ډېر ضمیر مرجع څه شي دی؟ او دا ولې مؤنث راوړل سوه؟ په دې باره کې دفتح القدير والا رایه داده چې د دې مرجع نجاست ګرځول ډېر غوره دي، صاحب د عنایه رَجَنَ الله لیکلي دي چې دا تأنیث د ظاهري اسناد په اعتبار سره دی، يعني تر دې

مخکې د نجاست لفظ راغلی دی (چې هغه مؤنث دی)، نو ځکه یې دا هم د مؤنث په صیغه سره بیان کړه، (خو په اصل کې یې نجاست ته استاندنه دي سوي).

صورت د مسئلې: دادی چې که په شاه کې نجاست ولوېږي نو له هغه څخه به پوره اوبه را کښل کیږي ددې لپاره چې وروسته کومي اوبه را وځي هغه هم پاکي سي، او خپله شاه هم پاکه سي، یعنی علیحده د شاه او د شاه د دېوالونو صفا کولو ضرورت نسته، ځکه چې د صحابه وو او تابعینو رضوان الله علیهم اجمعین همدغه عمل وو، او پر دې طریق د دوی اجماع هم وه.

د مسائل الخ صاحب د هدایې فرمایي چې د شاه مسائل له سلفو څخه د را نقل سوو آثارو پر اتباع او پیروي باندي مبني دي، عقل او قیاس لره په دې کې هېڅ دخل نسته، ځکه یو طرف ته د قیاس تقاضا داده چې هر څومره نجاست شاه ته ور لوېږي شاه دي نه مردارېږي، ځکه چې هر وخت او همېشه د شاه له مخکې څخه اوبه را وځي او را رواني وي، او بل طرف ته د قیاس تقاضا داده چې که شاه ته نجاست ور لوېږي، نو هېڅکله دي نه پاکېږي، ځکه څرنګه چې د نجاست ور لوېدلو په وجه، په اوبو کې نجاست خورېږي، همدغه رنګه د شاه د دېوالونو او نورو سره هم مېنلې، او بیا چې څرنګه هر ګرې له مخکې څخه اوبه را رواني دي، نو د پاکو او مردارو اوبو په مینځ کې فرق کول (هم) مشکل وي، لهذا د قیاس په ذریعه یوه حتمي فیصله کول ستونزمن سو، نو ځکه به په دې باره کې قیاس لره هېڅ دخل نه وي، او هر څه به له سلفو څخه را نقل سوو آثارو ته پرېږدو.

که به شاه کې داوبن، بزې (او پسه) یوه یا دوې پچې یا خوشایي

او داسې نور ولوېږي نو څه حکم دی؟

قَدْ وَكَلْتُ بَعْرًا أَوْ بَعْرًا مِنْ بَعْرِ الْإِبِلِ أَوْ الْقَتَمِ بَيَّا كَهْ بِه شاه کې داوبن یا د بزې (یا د پسه) یوه یا دوې پچې ولوېږي
لَمْ يُفَسِدِ الْهَلَاءَ اسْتِحْسَانًا نو په دلیل د استحسان اوبه نه مرداروي وَالْقِيَّاسُ أَنْ تُفْسِدَهُ او قیاس دادی چې مرداروي
يُيْلُ فَوْقَ النَّجَاسَةِ فِي الْمَاءِ الْقَلِيلِ ځکه چې په لږ اوبو کې نجاست ولوېږي وَجْهُ الْإِسْتِحْسَانِ أَنَّ أَهْلَ الْفَلَكَاتِ لَيْسَتْ
لَهَا زُرُوشَ حَاجِزَةً د استحسان وجه داده چې د دښت پر شاه ګانو باندي منع کونکي سرو نه وي (یعني پر سرونو یې
داسې شی نه وي چې نجاست را وگرځوي) وَالنَّوَاشِ تَبَعُ حَوْلَهَا - او څارویان د شاه پر شاوخوا پچې کوي فَتُلْقِيهَا
الرِّيحُ فِيهَا چې هوا ګاني دا پچې په شاه کې اچوي فَيُجْعَلُ الْقَلِيلُ عَقْوًا لِلضَّرَرَةِ نو د ضرورت په وجه لږ غوندې
نجاست معاف کړی سو وَلَا تَزُولُ فِي الْكَثِيرِ او په کثیر (ډېر نجاست) کې هېڅ ضرورت نسته وَهُوَ مَا يَسْتَكْمِلُهُ الطَّائِرُ
إِلَيْهِ فِي الثَّوَرِ عَنْ أَنْ خَبِثَةً رَجَمَهُ اللَّهُ او د امام صاحب د روایت مطابق ډېر نجاست هغه دی چې کتونکي یې په خپله
ډېر وګڼي وَعَلَيْهِ الْإِتِّمَادُ او هم پر دې روایت اعتماد دی وَلَا تَرْقُ بَيْنَ الرُّطْبِ وَالْيَابِسِ او د لندې او وچې (پچې) په
مینځ کې هېڅ فرق نسته وَالْحَبِيرُ وَالْمُسْكِبُ اونه دروغي او ماتې (پچې) په مینځ کې هېڅ فرق سته وَالزُّوْثُ وَالْغُثَى
وَالْبَعْرُ اونه د خوشایو، خرشینو او پچو په مینځ کې فرق سته لِأَنَّ الضَّرَرَةَ تَشْتَلُّ الْكُلَّ ځکه چې ضرورت په
ټولو کې سته وَفِي شَأْنِ تَبَعْرِ الْبَحْلِ بَعْرًا أَوْ بَعْرَيْنِ او (په هغه صورت کې) چې بزه د شیدو د لوېدلو په لوبڼې کې

یوه یا دوې پچي وکړي قَالُوا: تَزَيَّ الْهَرَقَةُ (نو) مشايخ فرمایي چي پچه دي وغورځول سي وَيُشْرَبُ اللَّيْنُ او شیدې دي وچینبل سي لِنَكَانِ الصُّرُورَةُ د ضرورت په وجه وَلَا يُغْنِي الْقَلِيلُ لِي الْإِنَاءُ او په (عام) لوبی کي لږ غوندي نجاست هم نه معافېږي عَلَى مَا قِيلَ لِنَكَانِ الصُّرُورَةُ لکه څرنگه چي ویل سوي دي چي ضرورت نسته وَعَنْ أَنْ خَفِيفَةً رَجَبَهُ اللَّهُ أَنَّهُ كَالْبُسْرَانِ حَتَّى الْهَرَقَةُ وَالْبُسْرَانِ اوله امام صاحب شخه (دا) روایت دی چي دیوې یا دوو پچو په حق کي لوبی هم د خاه په ډول دی.

اللفات: (پچي) یوه پچه، جمع یې بُسْرَانِي، (فکوات) جمع ده، واحد یې فَلَکَة دی: بیایان (دښت)، صحراء، ځنګل، ناآباد سوی ځای، (عاجز) بندیز، پرده، (مکافئ) جمع ده، واحد یې مَکَافِيَة دی: څارویان (هغه حیواناتان کوم چي وابنه خوري)، (فکر) د افعال د باب مضارع صیغه ده، اَلْفُ یَقْنُ: اچول، راغورځول، وچ خوشایي، (ځي) او ځي هم راځي: خرشیننه (په علمه توګه زوټ د خوا فضله یعني خوشایو ته ویل کیږي او ځي د خړه او آس فضله یعني خرشینو ته ویل کیږي، او کله نا کله د یو بل پر ځای هم استعمالیږي)، (مکلف) هغه لوبی چي شیدې پکښي رالوبل کیږي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي که په شاه کي داوبن، بزې (یا پسه) یوه یا دوې پچي ولوبېږي نو د استحسان په وجه اوبه پاکي دي، او د قیاس په وجه مرداري دي، له یوه یا دوو پچو شخه مراد مقدار قلیل (یعني لږ انلازه) ده. د قیاس وجه: د قیاس وجه داده چي دلته په لږ اوبو کي نجاست لوبل دی او مخکي تېر سوه چي لږ اوبه په نجاست سره مردارېږي، نجاست که ډېر وي، که لږ وي، او دلته له شاه شخه هغه شاه مراده چي تر لس په لسه کمه وي. د استحسان وجه: د استحسان دوې وجهي دي: یوه وجه داده چي دښت او صحراء د شاه گانو پر سرو باندي یو مخ نیونکی شی نه وي یعني سرونه یې نه وي، او څارویان د هغو پر شاوخوا پچي کوي بیا د هوا په ذریعه دا پچي شاه گانو ته لوبېږي، نو ځکه د ضرورت په وجه مقدار قلیل (لږ مقدار) معاف کړی سو، او څرنگه چي په کثیر (ډېر مقدار) کي هیڅ ضرورت نسته نو ځکه هغه نه معاف کیږي.

د هو مایستګرته الخ پاته سوه دا خبره چي د قلیل او کثیر حد څه دی؟ نو په دې باره کي د علمق مختلفه قولونه دي، بعضو ویلي دي چي کثیر (ډېر مقدار) دا دي چي دومره پچي وي چي داوبو څلورمه حصه یې نیولې وي، (یعني پر څلورمه حصه یې غوړېږي وي) او یو قول دا دی چي کثیر هغه دي چي داوبو دریمه حصه یې نیولې وي، بل قول دا دی چي داوبو زیاتره حصه یې نیولې وي، بعضو ویلي دي چي ټوله اوبه یې نیولې وي، بعضو ویلي دي چي په هره سولاغه کي پچه راووخې، او بعضو ویلي دي چي درې پچي کثیر دي.

اوله امام ابو حنیفه رَجَبَهُ اللَّهُ شخه روایت دی چي که کتونکی (ناظر) دا پچي ډېري وګڼي، نو کثیر دي، کنې نو قلیل دي، او هم پر دې قول اعتماد دی، ځکه امام ابو حنیفه رَجَبَهُ اللَّهُ داسي مسائل کوم چي د تقدیر او انلازې سره تعلق لري، هغه سري ته سپاري چي هغه ته دا مسائل ور پېښ سوي وي.

ولافق الخ صاحب د هدایې فرمایي چي د استحسان په وجه وچي او لنډې، روغي او ماتي ټوله پچي سره برابري دي، همدغه رنگه د خوشایو، خرشینو او پچو ټولو حکم یو ډول دی، ځکه چي ضرورت ټولو ته شامل دی، ځکه څرنگه چي دې شاه گانو پر شاوخوا د بزو او پسونو راوستلو ضرورت سته، همدغه رنگه د اوبیانو، اسانو، ګامینو او غولوو

رولوستلو ضرورت هم سته، او ددې شيانو خوشايي او خرشینه هم دې شاه گانو ته ور ولوړي، هم پر دې بناء د صحرا گانو او ښارونو د شاه گانو په مينځ کي فرق سته، ځکه که د صحرا د شاه گانو سرونه نسته، خو د ښار او آبادی د شاه گانو سرونه سته چي د گندگي او نجاست مخنيوی وکړي، نو په دې وجه د صحرا په شاه گانو کي د نجاست د لږ اندازې معافولو ضرورت سته، لېکن د ښار په شاه گانو کي ددې د معافولو هيڅ ضرورت نسته. (منايه)

دلى شاه تېرالخ صاحب د هدايې بله مسئله دا بيانوي چي د شيدو لوېشلو په وخت کي که بزه (يا مېړه) يوه يا دوې پچي د شيدو لوېشلو په لوبني کي وکړي نو پچي دي ځيني را وکښل سي، او شيدې دي وچينېل سي، ځکه په دې کي ضرورت دى، ځکه چي د بزو (او مېړو) دا عادت دى چي د لوېشلو په وخت کي پچي کوي، او که دا پچي په ايښول سوي لوبني کي ولوړي (يعني دا لوبنی په لاس کي نيول سوي نه وي، بلکي د څاروي څخه لږ ليري پر مخکې پروت وي، او شيدې په بل شي کي لوېدل کيږي، او دې لوبني ته ور اچول کيږي) نو بيا دا لږ مقدار هم معاف نه دى، ځکه دلته هيڅ ضرورت نسته، ځکه چي د پروت لوبني سر ور پټول ممکن دي.

او له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه يو روايت دا دى چي لوبنی هم د يوې يا دوو پچو په حق کي د شاه په څير دى يعني څرنگه چي شاه په يوه يا دوو پچو سره نه مردار پري، همدغه رنگه شيدې هم په يوه يا دوو پچو سره نه مردار پري.

په شاه کي د کورتري او مرغی د فضلي (گندگي) لوبدلو حکم

قُلْ وَلَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ الْعَمَارُ أَوْ الْمُصْفُورُ که په شاه کي د کورتري يا چوغکي (مرغی) گندگي ولوبدل لَا يُقْسِدُهُ نو شاه نه مرداروي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ الله د امام شافعي رحمه الله (په دې کي) اختلاف دى لَه د امام شافعي دليل دا دى أَنَّهُ اسْتَحَالَ إِلَّا ثَنَيْنَ وَفَسَادٍ چي دا (د کورتري او مرغی) گندگي په بلبويي او گندگي سره بدله سوه قَاشِبَةٌ خُرَّةٌ الدَّجَاجَةِ نو (د دوی گندگي) د چرگي د گندگي سره مشابه سوه وَلَكِنَّا اجْتَمَعَ الْمُتَسَلِّمِينَ عَلَى اقْتِنَاءِ الْكَمَامَاتِ فِي السَّاجِدِ او زموږ دليل دا دى چي مسلماتانو (صحابه وو او تابعينو) په مسجلونو کي د کورترو پر ساتلو اجماع کړې ده (يعني پر دې يې اجماع کړې ده چي په کورترو به څوک کار نه لري، بلکي ايله به وي) مَعَ * وَرُودِ الْأَمْرِ بِتَطْهَرِهَا سره د دې چي د مسجلونو د پاک ساتلو حکم سوي دى وَاسْتَحَالَتْ لَا إِلَّا ثَنَيْنَ رَاحَةَ او دا گندگي په بلبويي سره نه بلبويي قَاشِبَةُ الْخَنَازِقِ نو دا د تورو خټو (يلو) سره مشابه سوه (يعني لکه څرنگه چي د تورو لو څراغو خټو بوی لري او که په لوبو کي ولوړي، لوبه نه په مردار پري، همدلته ځکه د کورتري فضله هم ده).

اللفاظ: ﴿عَمْرُؤَ﴾ د مرغیو فضله او گندگي (پيخاله)، ﴿مُصْفُورُ﴾ مرغی (چوغکه)، ﴿اِقْتِنَاءُ﴾ د ابتعا ب د باب مصدر

دى: جمع کول، ساتل، چټل، حاصلول، ﴿اَشْبَهَ﴾ ورته کېدل، مشابه کېدل، ﴿الْمَحْمَلُ﴾ توري خاوري (ختي)، لوشي (پلي)، علمو خټو ته هم ويل کيږي.

تشيويح: په عبارت کي د بيان سوي مسئلې حاصل دا دى چي که د کورتري يا چوغکي گندگي (فضله) شاه ته ور ولوړي نو زموږ په نېز اوبه نه مردار پري، لېکن د امام شافعي رحمه الله په نېز مردار پري.

د امام شافعي دليل: دا دی چې د کورتري یا چوغکي گندگي چې کله اوبو ته ور ایله سي نو د بلېوبي او خرابی و طرف ته منتقله سي، نو دا د چرگي د گندگۍ سره مشابهه سوه، او د چرگي گندگي په اتفاق سره نجسه ده، نو ځکه به دا گندگي هم نجسه او مرداره وي.

زهوې دليل: دا دی چې د صحابه وو له وخت څخه واخله تر اوسه په مسجدونو کي د کورترو په پرېښولو باندې د سلفو او خلفو علماؤ اجماع را روانه ده (يعني په مسجدونو کي په کورترو باندې څوک کار نه لري، بلکي په آزاده گرځي) او په يوه زمانه کي هم له دې څخه انکار نه دي سوی، او حال دا چې د مسجدونو د پاکولو او صفا ساتلو حکم په سختي سره سوی دی، نو په داسي صورت کي په مسجدونو کي د کورترو په آزاده پرېښول د دې خبري ښکاره دليل دی چې د دې گندگي مرداره نه ده، ځکه که مرداره وای نو بيا به د مسجد په ډول پاک ځای کي د کورترو اجازه نه ورکول کېدی، نو معلومه سوه چې د کورتري گندگي مرداره نه ده، او کله چې دا مرداره نه ده، نو د دې په وړ لوبلو سره به اوبه هم نه مردارېږي.

جواب: د امام شافعي د دليل جواب دا دی چې د مردارېدلو لپاره دوه شيان ضروري دي: (۱) بلېوبي، (۲) فساد (خرابتيا)، او دا خبره منل سوې ده چې د کورتري په فضله کي بلېوبي نسته، نو معلومه سوه چې د نجاست له دوو جزؤ څخه يوه جزء متغي سوه (يعني د نجس کېدلو لپاره چې کوم دوه شيان ضروري دي په هغو کي يو شی يعني بلېوبي د کورتري په فضله کي نسته) نو کله چې يو شی متغي سو نو ټوله سبب متغي سو، او کله چې د کورتري له فضلي څخه د نجاست سبب متغي سو نو د کورتري فضله به مرداره نه وي.

په څاه کي د ماکول اللحم او غير ماکول اللحم خاړوي د متيازو حکم

فَإِنْ بَلَغَتْ فِيهَا شَاةٌ أَوْ كَهْ أَوْ مِثْلُهَا فَكُلْهُ نَوْتُولِي أَوْ بَهْ رَا كَنْبَلُ كَيْبَرِي جَنْدَلْنِ
 حَتَّى تَقَعُ رَجْمَهُ اللَّهُ وَلَيْسَ يُؤَسَفُ رَجْمَهُ اللَّهُ د شېخو په نېز وَكَأَنَّ مُحَمَّدًا رَجِمَهُ اللَّهُ: لَا يَنْزُومُ امام محمد فرمايي چې نه به را کنبل کيږي إِلَّا إِذَا غَلَبَ عَلَى الْكَلَامِ خَوْفُ مِثْلِي پَر اوبو غالبه سوې فَيُخْرِجُهُمْ مِنْ أَنْ يَكُونُوا طَهْرًا نو اوبه له مطهروالي څخه وځي (يعني له دې څخه وځي چې بل شی پاک کړي) وَأَصْلُهُ أَنَّ بَوْلَ مَا يُؤْكَلُ لَحْنُهُ طَاهِرٌ عِنْدَهُ او د دې اختلاف اصل دا دی چې د کوم حيوان غوښي خوړل کيږي د هغه متيازې د امام محمد په نېز پاکي دي نَجَسٌ عِنْدَهُمَا او د شېخو په نېز مرداري دي لَه د امام محمد دليل دا دی أَنَّ النَّبِيَّ (ص) أَمَرَ الْعَرَبِيَّيْنَ بِشُرْبِ آبِوَالِ الْإِبِلِ وَالْهَنَاقِ چې نبي ﷺ عربينو ته د اوبساتو د متيازو او شيدو چيښلو حکم کړی وو وَلَهُمَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ او د شېخو دليل دا حديث دی اسْتَنْزَهُمَا مِنَ الْبَوْلِ خَيْلٌ حَاتُونَهُ لَه متيازو څخه ساتي فَإِنْ عَامَّةُ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنْهُ ځکه چې د قبر زياتره عذاب د دې په وجه دی مِنْ غَيْرِ فَضْلِ (دا حديث) بغير له څه تفصيل څخه دی (يعني په حديث کي د ماکول اللحم او غير ماکول اللحم هېڅ تفصيل نسته) وَلَآئِكَ يَسْتَحِيلُ إِلَيْنَا نَتَنَزَّ وَفَسَادُ او په دې وجه (هم) چې د ماکول اللحم خاړوي

• تخریج: أخرجه الأئمة السنة، بحار في كتاب الرضوء، باب ابوال الابل والغناب، حديث رقم: ۲۲۳، ومسلم كتاب القسامة باب حكم للمحاربين والرتدين، حديث رقم: ۲۳۵۳.

• تخریج: أخرجه دارقطني في كتاب الطهارة باب نجاسة البول والأمر بالتسرة منه، حديث رقم: ۴۵۳.

متيازې د بلبويي او خرابي و طرف ته نقل كيږي فَصَارَ كَيْبَرِي فَصَارَ كَيْبَرِي مَالًا يُؤْكَلُ لَحْمُهُ نو دا د غير مأكول اللحم حيواناتو د متيازو په ډول سوي وَتَأْتِيْلَ مَا رَوَى او د امام محمد رَحْمَةُ الله د روايت سوي حديث تاويل دا دی أَنَّهُ عَرَفَ شِفَاءَهُمْ وَحَيَا چي نبي ﷺ ته د وحي په ذريعه د عربيينو شفاء په دې کي معلومه سوې وه ثُمَّ عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةُ رَحِمَهُ اللَّهُ لَا يَحِلُّ شُرْبَهُ لِلشَّدَائِي بيا د امام ابو حنيفه رَحْمَةُ الله په نېز د مأكول اللحم خاروي متيازې د شفاء لپاره چينبل هم جائز نه دي لَأَنَّهُ لَا يُبَيِّنُ بِالشِّفَاءِ فِيهِ حُكْمٌ چي په متيازو کي د شفاء يقين نسته فَلَا يُعْرَضُ عَنِ الْخُصْمَةِ نو حُکْم به د هغو له حراموالي څخه اعراض نه كيږي وَعِنْدَ أَنْ يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ يَحِلُّ لِلشَّدَائِي او د امام ابو يوسف رَحْمَةُ الله په نېز د دوا لپاره د هغو چينبل حلال دي (د عربيينو د قصې په وجه) وَعِنْدَ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ يَحِلُّ لِلشَّدَائِي وَغَيْرِهِ او د امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز د دواو او غير دواو دواو لپاره هغو چينبل حلال دي لِطَهَارَتِهِ عِنْدَهُ حُكْمٌ چي د مأكول اللحم څارويانو متيازې د هغه په نېز حلالې دي.

اللفات: ﴿إِسْلَاحًا﴾ د استعمال له باب څخه د امر جمع صيغه ده: پرېز کول، ځان ژغورل، ﴿وَكَلَاوِي﴾ د تفاعل د باب مصدر دی: دوايي کول، درملنه، د علاج لپاره يوشی استعمالول.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که په شاه کي بزې متيازې وکړې نو د شيخنيو يعني د امام ابو حنيفه او امام ابو يوسف رَحْمَتُهُمَا الله په نېز به د شاه ټولي اوبه را کښل كيږي، او امام محمد رَحْمَةُ الله فرمايي که متيازې په دومره اتلازه وې چي پر اوبو غالبه سوې، نو په دې صورت کي د شاه اوبه مرداري دي، او را ايستل كيږي به، لېکن که متيازې لږ غوندي وې نو په دې صورت کي نه اوبه مرداري دي، او نه به را ايستل كيږي.

وَأَصْلُهُ أَنَّ الْخ د دې اختلاف اصل دا دی چي د کوم حيوان غوښي خوړل كيږي د هغه متيازې د امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز پاکي دي، که په ماء قليل (لږ اوبو) کي ولوېږي نو اوبه نه مردواري بلکي له هغو څخه به لودس جائز وي. هو! که متيازې پر اوبو غالبه سوې، نو دا اوبه به طاهر غير مطهر وي (يعني خپله خوبه پاکي وي لېکن بل شی نه سي پاکولی) او د شيخنيو په نېز چي د کوم حيوان غوښي خوړل كيږي د هغه متيازې ناپاکه دي، که د هغو د متيازو يو شاخکي هم په اوبو کي ولوېږي نو اوبه مرداريږي.

د امام محمد دليل: د عربيينو حديث دی، عُرِّنَهُ دَعْرُنُهُ تصغير دی او عرنة د عرفات سره نژدې د يوې شلې (ولاي) نوم دی، هغه ځای ته د نسبت په وجه دې خلکو ته عربين ويل كيږي.

د عربيينو قصه: دا ده چي د عربني خلک مدينې ته راغلل، اسلام يې ولوې، لېکن پر دوی د مدينې هوا سمه نه ولگېدله، تر دې چي د دوی رنگونه ژړ سول، نسونه يې وېر سېدل، بيا نبي ﷺ دوی ته حکم وکړ چي د صدقې د لوبونکو متيازې او شيدې وچينئ، دې خلکو همدغسې وکړ، په دې سره دوی روغ رمت سوه، خو بيا دوی مړتد سوه، شپږين يې قتل کړ، اوبان يې غلا کړ، بيا نبي ﷺ يوه ډله ور واستوله چي دوی ونيسي، هغه ډلي دوی ونيول، رايې وستل.

پنې او لاسونه وړ پرېکړل، او د دوی په سترگو کې يې په اور گرمي سوي سلايې وړ تيري کړې، او پر دې گرم رېگ يې پرې ايستل تردې چې ټوله مړه سول.

امام محمد په دې حديث سره په دې ډول دليل نيسي چې نبی ﷺ دوی ته د متيازو چينلو حکم وکړی، لهذا که د ماکول اللحم حيوان متيازي مرداري وای نو دې خلکو ته به د دې د چينلو حکم نه کېدلای، ځکه چې د مرداروالي په صورت کې به هغه حرامي وای، او د جرم په باره کې نبی ﷺ فرمايلي دي: ان الله تعالى لم يجعل شفاءكم فيما حرم عليكم (يعني الله تعالى په حرامو شيانو کې ستاسو لپاره شفاء پيدا کړې نه ده).

د شيخينو دليل: د نبی ﷺ دا قول دی: استزها من البول فان عامة عذاب القبر منه، (يعني له متيازو څخه ځان وژغورئ ځکه چې د قبر زياتره عذاب د متيازو په وجه دی،) په دې حديث کې مطلقاً له متيازو څخه د ځان ساتلو حکم سوی دی، متيازي که د ماکول اللحم وي او که د غير ماکول اللحم وي.

په حديث کې ضيفه د امر ده، او امر د وجوب لپاره وي، نو معلومه سوه چې متيازي مرداري دي کنې له دې څخه به د ځان ساتلو حکم نه کېدلای، او د دې تائيد په دې حديث سره هم کيږي: ان رسول الله ﷺ يبيع جنازة سعد بن معاذ و كان يمشي على رأس أصابعه من زحار الملائكة التي حضرت الصلاة عليه فلما وضع في القبر ضغطته الارض ضغطاً كادت تختف أضلاعه فشن رسول الله ﷺ عن سببه فقال أنه كات لا يستزها من البول. (روايت سوی دی چې نبی ﷺ د سعد بن معاذ د جنازې سره روان وو، او نبی ﷺ د هغو ملائکو چې د سعد بن معاذ د جنازې د لمانځه لپاره راغلي وې د ډېرېست او رش په وجه خپل د گوتو پر سر روان وو، کله چې سعد په قبر کې کېښول سو، نو مخکې دومره کېښکاري ژړدې وه چې پښتې يې پر له تيري سي، نو له نبی ﷺ څخه په دې اړه پوښتنه وسوه، نبی ﷺ وفرمايل چې سعد د متيازو په سلسله کې احتياط نه کوی (يعني له متيازو څخه يې ځان نه ساتی)، د دې حديث تر رانقل کولو وروسته صاحب د عنايه ليکلي دي چې په حديث کې خپلې متيازي مراد نه دي، ځکه کوم سړی چې له خپلو متيازو څخه ځان نه ساتي د هغه لمنوخ هم نه صحيح کيږي، بلکې دا وېش متيازي مراد دي يعني سعد د هغه په داوښانو د څارولو په وخت کې داوښانو د متيازو په سلسله کې احتياط نه کوی، چې د هغه په وجه پر ده په قبر کې سختې راغله، نو دا قصه هم پر دې گواهي ورکوي چې د ماکول اللحم حيواناتو متيازي ناپاکه دي.

د شيخينو عقلي دليل: دا دی چې د ماکول اللحم حيواناتو متيازي هم د خرابۍ او بدبويي و طرف ته انتقال کوي. نو ځکه دا هم د غير ماکول اللحم حيواناتو د متيازو سره مشابه سوې، نو څرنگه چې د غير ماکول اللحم متيازي مرداري دي، همدغه رنگه به د ماکول اللحم متيازي هم مرداري وي.

جواب: د امام محمد رحمه الله د بيان سوي حديث (۱) اول جواب خو صاحب د هدايې ورکړی دی، چې نبی ﷺ ته د وحی په ذريعه معلومه سوې وه چې د دې خلکو شفاء او روغتيا په متيازو کې ده، په دې وجه سره دوی ته د متيازو چينلو حکم وکړی سو، او څرنگه چې اوس دا خبره نه معلومېږي (چې په دې کې شفاء سته او که نه سته) نو ځکه به اوس په دې سره علاج او دوا هم نه کيږي. (۲) دويم جواب دا دی چې په حديث کې د ابرال لفظ نه سته، بلکې صرف د ابلال لفظ سته، يعني نبی ﷺ دوی ته د شيدو چينلو حکم وکړی وو، نه د متيازو چينلو. (۳) دويم جواب يې دا دی چې دا حديث منسوخ دی، نو ځکه اوس په دې حديث سره دليل نيول کېدلی نه سي.

شم عند أبي حنيفة الدم ښکاره دي وي چي دامام ابو حنيفه رحمه الله په نېز متيازي د علاج او دوا په توگه چيښل هم جائز نه دي، ځکه چي اوس په متيازو کي شفاء او روغتيا يقيني نه ده، نو ځکه به د دې له حراموالي څخه مخ نه اړول کيږي، او امام ابو يوسف رحمه الله ويلي دي چي د علاج په توگه متيازي چيښل جائز دي، او دليل يې د هر نينو قصه ده، لېکن د امام محمد رحمه الله په نېز چي څرنګه د ماکول اللحم حيوان متياز پاکي دي، نو ځکه هغه وويل چي مطلقاً جائز دي، يعني د علاج په توگه هم او بغير له علاج ه هم. والله اعلم بالصواب.

واجمع قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د امام ابو يوسف رحمه الله دی، چي د هغه په نېز په متيازو او بل حرام شي سره علاج کول صحيح دي، لکه څرنګه چي علامه حصکفي رحمه الله ليکي: اختلف في التداوي بالبحرمر وبظواهر المنع المنع كما في رضاع البحر لكن نقل المنصف رحمه الله هنا عن الحاروي وقيل: يرخص إذا علف فيه الشفاء ولم يعط دواء كما رخص الحمر للمطشاش وعليه الفتوى. (الدر المختار ج: ۱، ص: ۱۵۴). القول الرابع ج: ۱، ص: ۱۸۰.

هغه کوم حيوانات دي چي د هغو په مرګ به له شاه څخه شل يا دېرشو سولاغي را کښل کيږي؟

قَالَ: وَإِنْ مَاتَتْ مِنْهَا الْفَارُغَةُ او که په شاه کي مړېک مړ سو أَوْ مَضْفُورَةً يا چوڅکه (مرغی) مړه سو. أَوْ سَوْدَانِيَّةً يا کنځانه مړه سو. أَوْ صَفْوَةً يا ژړانکه (ژړانه) مړه سو. أَوْ سَالَةً اېرس يا خرمنکۍ مړه سو. وَمِنْهَا مَا يَنْتَنُ وَشَرِبَتْ دَلْوًا ټکلايږي نو له خله څخه به له شلو سولاغو څخه تر دېرشو سولاغو پوري (اوبه) را کښل کيږي بِحَسْبِ كِبَرِ الدَّلْوِ وَصَفْوَهَا د سولاغي د غتوالي او کوچنيوالي په اعتبار سره يَغْفِقُ بِمَدَامِ الْفَارُغَةِ يعني دمړېک (او نورو) تر را کښلو وروسته لِحَدِيثِ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ * د حضرت انس رضي الله عنه د حديث په وجه أَنَّهُ قَالَ: إِنْ مَاتَتْ فِي الْبَيْتِ وَأُخْرِجَتْ مِنْ سَاعَتِهِ چي هغه داسي مړېک په بلږه کي وفرمايل چي په شاه کي مړ سي او په هغه ګري را وکښل سي يُنْتَرُ مِنْهَا عَشْرُونَ دَلْوًا چي له شاه څخه به شل سولاغي اوبه را ايستل کيږي وَالْمَضْفُورَةُ وَنَحْوُهَا تُعَادِلُ الْفَارُغَةَ فِي الْجَبْتِ او مرغی او دې په ډول (نور شيان) په جبه (صورت او بدن) کي دمړېک سره برابر دي فَأُخْرِجَتْ حَكْمَهَا نو ځکه هغو هم دمړېک حکم واخيستی وَالْعَشْرُونَ بِطَرِيقِ الْإِجَابِ او د شلو سولاغو را کښل په طريقه د واجوالي دی وَالثَلَاثُونَ بِطَرِيقِ الْإِشْتِحَابِ او د دېرشو سولاغو را کښل په طريقه د مستحبوالي دی.

* تخریج: صاحب د نصب الراية فرملي چي د حضرت انس رضي الله عنه حديث مي نه دي ليکلي چي په هغه سره د دېرشو سولاغو دليل ثبت سي، لېکن د غلځېښتو سولاغو اثر مي ليکلی دی، هغه دا دی: أخرني من سمع الحسن يقول: إذا مات الدابة في البئر أخذ منها أربعون دلواً، (مصنف عبد الرزاق، باب البئر تقع فيه الدابة ج: ۱، ص: ۸۱) په دې اثر کي دا دي چي که په شاه کي يو حيوان مړ سي نو غلځېښت سولاغي به را کښل کيږي، او بعضو علماء د شلو سولاغو د ثبوت لپاره اثر د عطاه وولندي کړی دی کوم چي د شرح معجم الآثار په اول ټوک، ۱۷ صفحه کي په کتاب الطهارة، باب الماء الذي يقع فيه النجاسة کي لمسي ذکر سوی دی: إذا وقع الجراد (نوع من الفأرة) في البئر نزع منها عشرون دلواً فإن نفع فاربعمون دلواً وإذا وقع الشاة نزع ثمان أربعون دلواً فإن نفع نزع كلها لو مائة دلواً.

خلدري عليه السلام روايت دی أَنَّهُ قَالَ فِي الدَّجَاجَةِ إِذَا مَاتَتْ فِي الْبَيْتِ نَزَعَتْ مِنْهَا أَرْبَعُونَ دَلْوًا (چي) هغه د چرگي په لوبه و فرمايل چي کله په شاه کي مړه سي نو له شاه څخه به څلوېښت سولاغې اوبه را ايستل کيږي هَذَا الْيَبَّانُ الْإِيجَابُ دا (د څلوېښتو سولاغو) اندازه د وجوب (واجبوالي) د بيان لپاره ده وَالْخَمْسُونَ بِطَرِيقِ الْإِسْتِحْبَابِ او د پنځوسو سولاغو اندازه د استحباب لپاره ده ثُمَّ انْتَعَبَتَيْنِ كُلُّ بَشْرٍ دَلْوَهَا الَّذِي يُسْتَقَى بِهِ مِنْهَا بيا د هري شاه هغه سولاغه معتبره ده چي له هغه شاه څخه اوبه په را کښل کيږي وَقِيلَ: دَلْوَيْسَمَ فِيهَا صَاعًا او يو قول دا دی چي داسي سولاغه معتبره ده چي په هغه کي يو صاع (اوبه) ځاييږي وَكُنْزٍ مِنْهَا يَدُلُّ عَظِيمَ مَرَّةٍ وَمَقْدَارِ عَشْرَيْنِ دَلْوًا او که په يوه ځل په غټه سولاغه د شلو سولاغو په اندازه اوبه را وکښل سي جَازَ (نوداهم) جَائِزِ دِي لِمُضُولِ التَّقْصُودِ ځکه چي مقصود په حاصل کيږي.

اللغات: «پنځور» پيشي، «دَلْو» سولاغه، «مَتَع» ځايېدل، گنجايش کېدل، «صَاع» يوه پيمانه ده چي د هغه اندازه ۲،۵۲۸ کيلو گرامه ده، او دلته په حساب سره ۵،۸۸ لېتره ده.

تشرېح: څرنګه چي مخکي بيان سوه چي که په شاه کي يو حيوان مړ سي نو اووه صورتونه جوړيږي چي په اصل کي درې صورتونه دي، اول صورت په مخکني عبارت کي بيان سو، دويم صورت په دې عبارت کي بيان کيږي: صورت د مسئلې: دا دی چي که په شاه کي کورته ولوېږي او مړه سي يا د کورتي په ډول بل شی ور ولوېږي او مړه سي د مثال په توګه چرګه يا پيشي او داسي نور، نو په دې صورت کي د شاه د پاکوالي لپاره له څلوېښتو سولاغو څخه تر شپېتو سولاغو پوري را کښل واجب دي، او شپېته سولاغې را کښل مستحب دي.

دني الجامع الخ امام محمد رَجَّه الله په جامع صغير کي بيان کړي دي چي څلوېښت يا پنځوس سولاغې به را کښل کيږي، يعني څلوېښت سولاغې واجب دي او پنځوس مستحب دي، صاحب د هدايې همدغه قول ته اظهر ويلي دي ځکه چي جامع صغير د امام محمد رَجَّه الله آخري تصنيف دی، نو په هغه کي چي څه ذکر سوي وي، هغه د امام محمد رَجَّه الله آخري او مرجوع اليه قول وي.

دليل: د ابو سعيد خلدري عليه السلام روايت دی چي دوی عليه السلام و فرمايل: که په شاه کي چرګه مړه سي، نو له شاه څخه به څلوېښت سولاغې اوبه را کښل کيږي، ښکاره دي وي چي په هره شاه کي خپله سولاغه معتبره ده (يعني داوبو په را کښلو کي به د هري شاه د خپلي سولاغې اعتبار کيږي، لکه څرنګه چي مخکي ذکر سوه).

وقيل الخ او يو ضعيف قول دا دی چي هغه سولاغه معتبره ده چي په هغې کي يو صاع يعني تر شپږو لېترو لږ کمي اوبه ځاييږي، صاحب د هدايې فرمايي چي د شاه په پاکولو کي به د سولاغې د عدد (شمېر) اعتبار نه کيږي، بلکه د هغو اندازه او مقدارونو اعتبار به کيږي کوم چي مخکي بيان سول، نو که يو چا له شاه څخه دغتي سولاغې په ذريعه په يوه وار شل سولاغې را وکښلې نو دا جائز دي، او مقصود حاصل سو، ځکه کوم مقدار چي ټاکل سوی وو هغه راکښل سو.

په شاه کي د انسان يا د سپي د مړه کېدلو حکم

وَنَ مَاتَتْ فِيهَا شَاةٌ أَوْ كَلْبٌ أَوْ أَدَمٌ أَوْ كَهْ بِه شاه کي بزه (يا پسه) يا انسان يا سپي مړ سو يُزَمُّ جَنِيمٌ مَا فِيهَا مِنَ الشَّاءِ نو کومي اوبه چي په شاه کي دي هغه ټولي به را وکښل سي لَا كُنْ أَبْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا وَأَبْنُ الرَّكْبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَفْتِيَا بِزَمِّ الشَّاءِ كَلْبِهِ ځکه چي ابن عباس رض او ابن زبير رض د ټولو اوبو را کښلو فتوی ورکړې وه جِزْنُ مَا تَزْنِي فِي بَشَرٍ زَمَزَمَ كَلْبُهُ چي د زمزم په شاه کي يو حبشي مړ سو.

تشرېح: ﴿شَاةٌ﴾ بزې او پسه دواړو ته ويل کيږي، ﴿زَمَزَمَ﴾ حبشي، تک تور.

تشرېح: دريم صورت دادی چي که په شاه کي پسه يا انسان يا سپي مړ سو نو د شاه ټولي اوبه را کښل واجب دي، دليل يې دادی چي يو حبشي د زمزم په شاه کي مړ سو نو ابن عباس رض الله عنهما او ابن زبير رض الله عنهما د ټولو اوبو را ايستلو فتوی جاري کړه.

په شاه کي د حيوان د پر سېدلو حکم

لَقَدْ انْتَفَخَ الْحَيَّانُ فِيهَا که په شاه کي حيوان د پر سېدی أَوْ تَقَسَّمَ يا وشوړېدی (رېزه رېزه سو) يُزَمُّ جَنِيمٌ مَا فِيهَا نو په شاه کي چي شومره اوبه دي هغه ټوله به را وکښل سي صَفَرُ الْحَيَّانِ أَوْ كِبَرُ (برابره خبره ده) حيوان که کوچنی وو او که غټ لَا تَشَارُ النَّبْلَةَ فِي أَجْزَاءِ الشَّاءِ ځکه چي ددې (حيوان) د نجاست لوندوالی داوبو په ټولو اجزاو کي خور سي (نشر سي).

اللفظ: ﴿انْتَفَخَ﴾ د افتعال د باب ماضي صيغه ده: پر سېدل، ډکېدل، ﴿تَقَسَّمَ﴾ د تفعل د باب ماضي صيغه ده: شوړېدل، رږېدل، د يوشی اجزاء سره جلا کېدل، ﴿نَبْلَةٌ﴾ لوندوالی.

تشرېح: مسئله: داده که په شاه کي يو حيوان مړ سي او پر سيږي يا وشوړيږي او رېزه رېزه سي، نو که ممکنه وي نو د شاه ټولي اوبه دي را وکښل سي، حيوان که کوچنی وي او که غټ، دليل يې دادی چي په پر سېدلو او شوړېدلو سره د حيوان د مردارو او نجسو اجزاو لوندوالی په اوبو کي وغوړيږي، نو په دې وجه ټولي اوبه مرداري سي، لکه په اوبو کي چي د وينو يا شرابو يوه قطره ولوېږي نو په ټولو اوبو کي د نشر کېدلو په وجه ټولي اوبه مرداريږي.

د جاري او چينه داري شاه د پاکولو حکم

وَأَنَّ كَذِبَ الْبُيُوتِ مَعِينَةٌ او که شاه چينه داره وه بَحِثْ لَا يَكُنْ نَزْحًا په دې توگه چي د ټولو اوبو را کښل يې نللمکنه وه أَمْ جُؤَامَةً أَوْ مَا كَانَ فِيهَا مِنَ الشَّاءِ نو په دې کي چي شومره اوبه (د نجاست لوېدلو په وخت کي) وي د هغه په اندازه اوبه به را وکاږي وَأَمَّا بِنَاقٍ فَخُفَّ حَقٌّ مِثْلَ مَوْضِعِ الشَّاءِ مِنَ الْبُيُوتِ او ددې د پېژندگلوی طريقه داده چي د شاه د اوبو مطابق دي کنده (کډی) وکښل سي وَيُصَبُّ فِيهَا مَا يُزَمُّ مِنْهَا اوله شاه څخه چي کومي اوبه را کښل کيږي هغه دي په دې کنده (کډي) کي اچول کيږي إِلَّا أَنْ تَتَلَكَّرَ تر دې چي هغه کنده ډکه سي أَوْ تُرْسَلَ فِيهَا قَصَبَةٌ يادي په شاه کي يو بانس (يا لرغمی) ور وځړول سي وَتُجْعَلُ لِبَدْلِهِ الشَّاءُ عَلَامَةً او اوبه چي (د بانس) تر کومه خايه پوري را

ورسيري پر هغه ځای دي نښه جوړه کړی سې (يعني نښان دي پر ولگوي) ثُمَّ يُنَزِّلُ مِنْهَا مَلَأَ عَشْرًا وَلَا يَبْدِي لَهُ شَاه څخه د مثال په توګه لس سولاغې راو کښل سې ثُمَّ تَعَادُ الْقَضِيَّةُ بيا دي دوايم وار (په شاه کي) بانس وړ وځړول سې فَيُنْظَرُ نَوْدِي كَتَلِ سِي كَمِ اتَّقَصَّ چي څومره اوبه کمې سوي دي فَيُنْزَلُ لِكُلِّ قَدَرٍ مِنْهَا عَشْرًا وَلَا يَدْرِي نو د هر مقدار لپاره دي له شاه څخه لس سولاغې راو کښل سې وَهَذَانِ عَنْ أَبِي يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ او دا دواړه طريقې له امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللَّهُ څخه را نقل سوي دي وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَجَعَهُ اللَّهُ نَزَمَ مَائَتًا دَلِيلًا ثَلَاثَ مَائَةٍ له امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ څخه را نقل سوي دي چي له دوو سوو (۲۰۰) سولاغو څخه به تر درې سوو سولاغو پوري را کښل کيږي فَكَانَتْهُ بَقِي قَوْلُهُ عَلَى مَا شَاهَدَ فِي بَلَدٍ ګواکي امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ د خپل قول بنياد پر هغه څه کښېښوی کوم څه چي يې د خپل ښار په شاه کي ليدلي دي وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ فِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ فِي مِثْلِهِ: يُنْزَلُ حَتَّى يَغْلِبَهُمُ النِّسَاءُ اول له امام ابو حنيفه رَجَعَهُ اللَّهُ څخه په جامع صغير کي داسي چينه داري شاه په باره کي را نقل سوي دي: چي په دومره اندازه دي اوبه راو کښل سې چي پر خلکو غالبې سې (يعني خلګ سترې کړي) وَلَمْ يَقْدِرِ الْعَلَنَةُ بِشَيْءٍ (خو) امام صاحب په هيڅ شي سره دغلبې اندازه معلومه کړې نه ده كَأَنَّهُ دَأْبُهُ لکه څرنګه چي دا امام صاحب عادت دی يُؤَخِّدُ يَقُولُ رَجُلَيْنِ او ويل سوي دي: چي (په دې سلسله کي دي) د دوو داسي (عادلانو) خلکو په قول عمل وکړی سې لَهُمَا بَصَرٌ فِي أَمْرِ النَّسَاءِ چي هغوی ته د اوبو په کار کي مهارت (او تجربه) وي وَهَذَا أَشْبَهُ بِالْفَقْهِ او دا قول د فقهي سره زيات مشابه دی.

اللغات: ﴿مَوْجِئَةً﴾ هغه شاه ته ويل کيږي چي په بيخ کي يې چينه را بهيري. يعني دروانو ابو شاه. ﴿مُخَوَّرٌ﴾ د ضرب د باب مضارع صيغه ده: کيندل، کنده (او کډی) کښل، ﴿مُكَلِّفٌ﴾ د افتعال د باب مضارع صيغه ده. اِغْتَلَايْتُ: ډکول. ﴿مُكَلِّبٌ﴾ بانس، هغه لرمګی چي نس (مينځ) يې خالي وي. ﴿وَأُفٍّ﴾ عادت، طرز، طريقه.

تشرېح: مسئله: دا ده چي شاه که چينه داوه وه يعني اوبه يې نه درېدلې، نو په داسي صورت کي حکم دا دی چي د نجاست وړ لوېدلو په وخت کي چي په دې کي څومره اندازه اوبه وي هغه دي راو کښل سې. پاته سوه دا خبره چي دا به څنګه پېژندل کيږي چي په شاه کي څومره اندازه اوبه دي، نو د دې پېژندلو لپاره صاحب د کتاب پنځه طريقې ذکر کړي دي، چي اولي دوي طريقې له امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللَّهُ څخه را نقل سوي دي:

(۱) اوله طريقه دا ده چي د شاه د لوېدلو، پراخول او ژور والي اندازه به معلومه کړي. تر دې وروسته به د شاه تر څنګ په هغه اندازه ګډی وکلاږي، او له شاه څخه دي اوبه را کلاږي په دې ګډي کي دي يې اچوي. کله چي هغه ګډی ډک سي، نو پوه دي سي چي د شاه ټوله اوبه راو کښل سوي.

(۲) دويمه طريقه يې دا ده چي شاه ته دي يو بانس وړ واچوي، يا پر رسي دي ډېره وتري او شاه ته دې وړ واچوي، نو څه وخت چي بيخ ته ورسېږي، راوږي کلاږي، او وږي گوري چي اوبه د لرګي يا رسي تر کومه ځايه را رسېدلې دي پر هغه ځای دي نښان ولگوي، بيا دي له شاه څخه په يوه وار لس سولاغې را وکلاږي، او بانس يا رسي دي بيا شاه ته وړ واچوي

او ودي گوري چي اوبه خوږه کمي سوي دي، د مثال په توگه په شاه کي لس فوټه اوبه وې، په اول وار چي يې لس سولاغې راوکنبلې په هغه سره يو فوټ اوبه کمي سوي، نو معلومه سوه چي ټولي اوبه سل سولاغې دي، نو ځکه دي نوي (۹۰) سولاغې نوري راوکاږي، چي سل سولاغې پوره سي، کله چي سل سولاغې پوره سوي، نو پوه دي سي چي د نجاست وزلو بدلو په وخت کي چي خوږه اندازه اوبه په شاه کي وې هغه ټوله راوکنبل سوي.

(۳) له حضرت امام محمد رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ چي کومه طريقه را نقل سوي ده د هغې خلاصه داده چي په داسي وخت کي دي له دوو سوو سولاغو څخه تر درو سوو سولاغو پوري اوبه راکنبل کيږي، صاحب د هدايې فرمايي: چي دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ دا قول په اصل کي دده پر خپلي کتني او ليدني باندې مبني دی، کوم چي ده په خپل ښار "بغداد" کي (دا کتنه) کړې ده، ځکه چي د بغداد د شاه گانو اوبه به په عامه توگه په همدومه اندازه وې، (يعني له دوو سوو سولاغو څخه تر درو سوو سولاغو پوري به وې).

(۴) څلورمه طريقه له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ څخه را نقل سوي ده، هغه دا چي له داسي چينه داره شاه څخه دي دومره اوبه را وکنبل سي چي داوبو راکنونکي په ډېرو راکنبلو سره سترې او مغلوبه سي، نو څه وخت چي هغه سترې او مغلوبه سي نو پوه دي سي چي د شاه ټولي اوبه را وکنبل سوي، صاحب د هدايې فرمايي چي امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ د خپل عادت مطابق دلته هم د مغلوب والي او ستر يا هيڅ مقدار نه دي معلوم کړي، ځکه چي د هغه عادت دا دی چي په دا ډول مسئلو کي د حکم مدار د مبتلي به سري لپاره پرېږدي.

(۵) پنځمه طريقه کوم چي ابو نصر بن محمد رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ ذکر کړې ده، داده: چي په داسي وخت کي دي دوه تجربه کاره او داوبو په کارو ماهر او عادل خلک راوغوښتل سي او د هغو سره دي په دې باره کي مشوره وکړل سي، نو هغوی چي داوبو راکنبلو کومه اندازه وټاکي پر هغه دي عمل وکړي سي.

صاحب د هدايې فرمايي چي دا قول د فقهي سره زيات مشابهت لري، ځکه چي په شريعت کي هم په داسي نورو ځايونو کي دغه ډول فيصله سوي ده، لکه د ښکار د قيمت په باره کي چي په خپله قرآن کریم دا صراحت کړی دی چي فَجَزَاءً وَمَثْلَ مَا قُتِلَ مِنَ الثَّغِيرِ يُحْكَمُ بِهِ دَوَاءُ عَدْلٍ وَمَثْلُهُ (سورة العنق: ۹۵)، او د شهادت په بيان کي راغلي دي: وَاشْهَدُوا ذَوْنِ عَدْلٍ وَمِنْكُمْ (سورة الطلاق: ۲). [بنايه ج: ۱، ص: ۲۹۹، عنايه ج: ۱، ص: ۱۱۰]

له دې څخه دا هم معلومه سوه چي په دا ډول حالاتو او مسئلو کي د ماهره او تجربه کاره خلکو پر مشوره او رايه عمل کول ډېر غوره دي.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ قول راجح دی، لکه څرنګه چي علامه حصکفي رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ د دې قول په اړه ليکلي دي: وقيل يفتي بمائة الى ثلاثمائة وهذا أيسر وذلك أحوط، او علامه ابن العلاء الهذلي رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ ليکي: إذا غلب الماء ولم ينح يفتي بقول محمد رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ ثلاثمائة دلو.

که څه به د حيوان وړ لوېدلو وخت معلوم نه وو، نو څه حکم دی؟

قَالَ: وَإِنْ وَجَدُوا فِي الْبُيُوتِ قَارَةً أَوْ غَيْرَهَا فَرَمَائِي: او که خلکو په شاه کي موبک يا بل حيوان (مړسوی) وليدی وَلَا يُدْرَى مَتَى وَكَلَّتْ او معلومه نه وه چي دا حيوان کله وړ لوېدلی دي وَلَمْ تَنْتَفِعْ او تر اوسه پوري پر سېدلی (هم) نېوو أَحَادُوا صَلَاةَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ نو دا خلک دي د يوې ورځي او شپې لمونځونه راوگرځوي إِذَا كَانُوا تَوَاصُّوا مَتَهَا (په هغه صورت

کي) چي د دې شاه په اوبو يې اودسونه کړي وي (او په دغو اوسو يې لمونځونه کړي وي) وَقَسَلُوا كُلَّ شَيْءٍ أَصَابَهُ مَاءُهَا او هر هغه شی دي پرېولي چي د دغه شاه اوبه ور رسېدلي وي وَإِنْ كَانَتْ قَدْ انْتَفَعَتْ أَوْ تَقَسَّطَتْ او که دا حيوان پر سېدلی او شوېدلی وو أَحَادًا صِلَاةً لَكَلَّةً أَيْامًا وَكَلَالِيهَا نو دا خلک دي د دريو ورځو او دريو شپو لمونځونه را وگرځوي وَهَذَا جُنْدًا أَيْ حَنِيفَةً رَحِمَهُ اللَّهُ دا حکم د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز دی وَقَالَ: لَيْسَ عَلَيْهِمْ إِعَادَةُ الشَّيْءِ او صاحبين فرمايي: چي پر دوی د هيڅ شي را گرځول واجب نه دي حَتَّى يَتَحَقَّقُوا أَهْلَامَهُمْ وَكَفَعَتْ تَرَشُّوهُ چي دوی (پوره) تحقيق وکړي چي ډاکله وړ لوېدلی دی لَأَنَّ الْيَتِيمِينَ لَا يَزُولُ بِالشَّكِّ حُكْمُهُ چي يقين په شک سره نه زائليږي وَصَارَ كَمَنْ رَأَى فِي ثَوْبِهِ نَجَاسَةً نو دا داسي سولکه يو سړی چي په خپل جامو (کالو) کي نجاست وړني وَلَا يَذِرُ مَتًى أَصَابَتْهُ لَهْكُنْ په دې نه وي خبر چي دا نجاست کله ور سره لگېدلی دی وَلَا يَنْتَفِعُ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنْ يَلْتَوِي سَبَبًا ظَاهِرًا او د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ دليل دا دی چي د مرگ سبب ښکاره دی وَهُوَ الْقَوْعُ فِي الْمَاءِ او هغه په اوبو کي لوېدل دي فَيَحَالُ بِهِ عَلَيْهِ نو ځکه به مرگ پر دغه حمل کيږي إِلَّا أَنْ يَلْتَفِتَ وَالتَّقَسُّمُ دَلِيلُ التَّقَادُّمِ لېکن د حيوان پر سېدل او شوېدل د مخکي والي دليل دی (يعني چي دا حيوان ډېر مخکي وړ لوېدلی دی) فَيَقْدَرُ بِالثَّلَاثِ نو د دريو ورځو اندازه به کيږي وَعَدَمُ الْإِسْتِفْغَامِ وَالتَّقَسُّمِ دَلِيلُ قُرْبِ الْعَهْدِ او نه پر سېدل او نه شوېدل د نژدې زمانې (وخت) دليل دی (يعني چي د وړ لوېدلو يې ډېر وخت نه کيږي) فَقَدْ رَأَاهُ يَبْزُورُ وَلَيْلَةً نو ځکه موږ په يوه ورځ او شپه سره د دې اندازه وکړه لِأَنَّ مَا دُونَ ذَلِكَ سَاعَاتٌ لَا يُحْكُنُ صَبْطُهَا ځکه چي له دې مقدار څخه کم (وخت) خو يو څو ساعتونه (گېنتې) وي چي په ضبط کي د دغو راوستل امکان نه لري وَأَمَّا مَسْأَلَةُ النِّجَاسَةِ فَقَدْ قَالَ الْمُعَلِّي: هِيَ عَلَى الْخِلَافِ او پاته سوه د (کالود) نجاست مسئله نو معلی ويلي دي: چي دا هم اختلافي ده فَيَقْدَرُ بِالثَّلَاثِ فِي الْبَيَانِ نو په زوړ (او پنځواني) نجاست کي به د دريو ورځو اندازه کيږي وَيَبْزُورُ وَلَيْلَةً فِي الطَّرِيقِ او په تازه (او نوي) نجاست کي به د يوې ورځي او شپې (اندازه کيږي) وَلَوْ سَلِمَ فَالْثَوْبُ يَبْزَأُ عَيْنَهُ او که دا ومنل سي هم (چي په دې کي اختلاف نسته) نو کالي خو د انسان په سترگو کي دي (يعني هر وخت انسان خپل کلي وني) وَالْبُشْرُ غَائِبَةٌ عَنْ بَصَرِهِ او شاه د ده له سترگو څخه پټ دی فَيَقْتَرِقَانِ نو ځکه به دواړه صورتونه سره جلا کيږي.

اللفات: ﴿قَارَأَ﴾ مودک، ﴿يَسْخَرُونَ﴾ د تفعل مضارع ده: تحقيق او پلټنه کول، ﴿تَقَالَّمَ﴾ د تفاعل مصدر دی: مخکي

کېدل، زوړ کېدل، ﴿بَالَى﴾ زوړ، پنځوانی، ﴿عَلِمَ﴾ تازه، نوی.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې که خلکو په یو څاه کې مردار سوی حیوان ولیدلی او یا یې معلومه نه کړل چې کله ورلوېدلی دی او تر اوسه پورې پر سېدلې او شوې بډلې هم نه وو، نو په دې صورت کې حکم دا دی چې که د دې څاه په اوبو یې اودسونه کړي وي او په دې اودسو یې لمونځونه کړي وي نو د یوې ورځې او شپې لمونځونه دي راوگرځوي، او کوم شي ته چې د دې څاه اوبه رسېدلې وي (یعنې ورسره لگېدلې وي) هغه دي پرېولي، لېکن که حیوان پر سېدلې یا شوې بډلې او اجزاء یې نشر سوي وه، نو د دریو ورځو او دریو شپو لمونځونه دي راوگرځوي، دا حکم دامام اعظم رحمه الله په نثر دی، او د صاحبینو مذهب دا دی چې پر دې خلکو دهیڅ شي راگرځول واجب نه دي، تر دې چې په تحقیق او پلټنې سره دا ثابت نه سي چې دا حیوان کله ورلوېدلی دی.

د صاحبینو دلیل: دا دی چې مخکې خو د څاه اوبه یقیني پاکې وې، خو په دې کې د مردار سوي حیوان د لیدلو په وجه په تیرو ورځو کې د دې د اوبو په مردار والي کې شک واقع سو، ځکه دا احتمال هم ماته چې دا حیوان دي اوس یو څه گرې له مخه څاه ته ورلوېدلی وي، او تر اوسه دي د دې اوبه استعمال سوي نه وي، او دا امکان هم ماته چې یو څو ورځې مخکې دي ورلوېدلی وي او د اودسونو او داسې نورو شیانو لپاره دي یې اوبه استعمال سوي وي، خو په هر حال په تیرو ورځو کې د دې په ناپاکۍ کې شک واقع سو، او یقین د شک په وجه سره نه زائلېږي، نو تر څو چې په بلور او یقین سره دا معلومه نه سي چې دا حیوان کله ورلوېدلی دی، تر هغه وخته په تیرو ورځو کې د دې څاه د ناپاکۍ حکم نه سي کېدلای، هو! که د حیوان د لوېدلو وخت معلوم سي، نو د لوېدلو له وخت څخه به څاه ناپاکه وي، ځکه چې یقین په یقین سره زائلېږي، او دا حکم داسې دی لکه یو څوک چې پر خپلو جامو (کالو) نجاست وړني، او دا ورته معلومه نه وي چې دا کله پر لگېدلی دی، نو پر دې سړي د لمونځونو راگرځول نسته.

دامام صاحب دلیل: دا دی چې په څاه کې د دې حیوان لوېدل د دې خبرې ښکاره سبب او دلیل دی چې دی په دې څاه کې مړ سوی دی، او دا قاعده ده چې مسبب که پټ وي نو پر ښکاره سبب به حکم لگول واجب وي، نو ځکه به د دې حیوان مرگ په اوبو کې د لوېدلو و طرف ته منسوبه کیږي یعنې دا به ویل کیږي چې دا حیوان په دې اوبو کې مړ سوی دی، که څه هم دا احتمال هم ماته چې په یو بل سبب سره دي مړ سوی وي لېکن دا احتمال موهوم دی (یعنې په دې احتمال کې وهم دی)، او دا داسې دی لکه زید چې خالد زخمی کړي، او خالد د دې زخم په وجه صاحب فراش سي (یعنې دبسترې خاوند سي، ټوله وخت پر بستره پروت وي) تر دې چې په دغه کې مړ سي، نو همدا به ویل کیږي چې خالد د زید د زخمی کولو په وجه مړ سوی دی، که څه هم بغیر له دې څخه یې نور احتمالات هم ماته، لېکن د دې حیوان پر سېدل او شوې بډلې د دې خبرې دلیل دی چې دا حیوان مخکې مړ سوی دی (یعنې زور دی او ډېر وخت کیږي چې ورلوېدلی دی) او د مخکې والي (او زور والي) کمه موده درې ورځې ده، لکه څرنګه چې یو سړی بغیر د جنازې له لماتځه څخه پټ کړی سوی وي نو تر دریو ورځو پورې د هغه د جنازې لمونځ کېدلای سي، او له دریو ورځو څخه وروسته یې د جنازې لمونځ صحیح نه دي، ځکه چې د دریو ورځو په موده کې بدن پر سیري او شورېږي (او د بدن اجزاء یې سره پیل او ذره ذره کیږي)، نو په دې وجه د زور والي (او ځنډ والي) کمه موده په درې ورځو سره اندازه سوې ده.

او په کوم صورت کې چې پر سېدل او شوې بډلې راغلي نه وي نو دا د دې خبرې دلیل دی چې حیوان په دا نژدې وخت کې ورلوېدلی او مړ سوی دی، او د مقدار کمه موده یوه ورځ او یوه شپه ده، ځکه چې له دې څخه بیا کم ساعتونه (ګټې) دي چې د هغو ضبطول او پلټنه یې کول امکان نه لري، نو په دې وجه سره موږ د دې کمه اندازه یوه ورځ او یوه شپه وټاکله.

جواب: صاحب هدایې له وأما مسئله النجاسة فمذهبنا صاحبینو د قیاس جواب ورکوي، دوه جوابونه یې ورکړي دي:

(۱) اول جواب دا چي پر جملو د نجاست لگېدلو مسئله هم اتفاقي نه ده، بلکي مختلف فيه ده، ځکه چي دخپل وخت نامتو فقيه معلی بن منصور رحمه الله فرمايلي دي چي دا مسئله هم اختلافي ده، نو ځکه به دامام صاحب رحمه الله په نېز په پخواني (او زوړ) نجاست کي د دريو ورځو او شپو مقدار، او په تازه نجاست کي به د يوې ورځي او شپې مقدار ټاکل کيږي، حتی که په دغه ناپاکه جملو کي يې لمونځونه کړي وي نو د هغور اگر څول به واجب وي.

(۲) دويم جواب دا چي که موږ دا ومنو چي دا مسئله اتفاقي ده او په دې کي اختلاف نشته نو هم د شاه مسئله پر دې جامو بلندي قياسول صحيح نه دي، ځکه چي جامه هر وخت د انسان په سترگو کي وي، او هر وخت د انسان پر بدن وي (دده له نظر څخه پته نه وي)، نوکه نجاست مخکي پر لگېدلي وای نو ده به په هغه وخت کي ليدلی وای. نو په اوس وخت کي د نجاست ليدل د دې خبري دليل دی چي اوس پر لگېدلی دی، او شاه د انسان له سترگو څخه پته وي. کېدای سي چي حيوان مخکي مړ سوی وي خو ده ته به يې خبر (او علم) نه وي، خلاصه دا چي په دې دواړو صورتونو کي فرق سته، نو کله چي په دواړو کي فرق سته، نو ځکه به د شاه مسئله د جامو پر مسئله نه قياسيږي، ځکه چي قیاس مع الفارق صحيح نه دی، والله اعلم.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي دامام صاحب رحمه الله قول راجح دی، علامه ابن عابدين رحمه الله په دې باره کي ليکي: ورجح دليله في جميع الصفات وصرح في البدائع بان قولهما قياس وقوله استحلت وهو الأحوط في العبادات (رد المحتار ج ۱: ص ۱۶۱). (القول الرابع ج ۱: ص ۲۰۰)

فصل في الأسار وغيرها

(دا) فصل د پسخوردو او نورو (په بيان کي) دی

تشریح: تر دې مخکي صاحب د هدايې رحمه الله په اوبو کي د حيوان لوېدلو احکام بيان کړل. اوس له دې ځايه په لوبو

کي د انسان او حيوان د پسخوردې لوېدلو احکام بيانوي، آثار جمع د سؤره ده. معنی يې ده: پاته سوی خوراک او اوبه (چي په عام عرف کي پسخورده ورته ويل کيږي) زموږ په نېز د پسخوردې څلور قسمونه دي:

① پاکه پسخورده، لکه د انسان او هغه حيوان پسخورده چي غوښي يې خوړل کيږي.

② مکروه، لکه د پيشي پسخورده.

③ مرداره، لکه د خنزير او درندگاتو (څيرونکو حيواناتو) پسخورده.

④ مشکوک فيه (شکمنه) لکه د خره او غاڅري پسخورده.

د حيوان د خوړلې (عرق) حکم

د عرق څو شېئ مَقْتَدِرٌ سُورَةٌ او د هر حيوان خوله (خوبله) به د هغه پر پسخوردې قیاسیږي لِأَنَّهُمَا يَتَوَلَّدَانِ مِنْ لَحْمِهِ ځکه چې خوله او پسخورده (یعنې لاري^(۱)) دواړه د هغه له غوښو څخه پیدا کیږي فَأَخَذَ أَحَدُهُمَا حَكْمَ صَاحِبِهِ نو ځکه یوه د بل حکم واخیستی (یعنې یوه به د بل په حکم کې وي).

اللفات: «عرق» خوله (خوبله)، «مَقْتَدِرٌ» د تغفل له باب څخه د تشبیه صیغه ده: پیدا کېدل، زېږېدل.

تشریح: صاحب د کتاب د پسخوردې په ضمن کې د خوړلې (عرق) احکام هم بیانوي، نو ځکه یې د سور کد شېئ پر ځای د عرق کد شېئ عبارت ذکر کړی، چې په یوه غشي سره دوه ښکاره وکړي^(۱)، او د خوړلې (عرق) لپاره یې یو بل جلا فصل بیان نه کړی. (عتابه)

په هر حال د عبارت خلاصه داده چې د شرعي حکم او مسئلې د پېژندګلوي لپاره به د هر حیوان خوله (عرق) د هغه پر پسخوردې (لانو) باندې قیاسیږي. یعنې کوم حکم چې د حیوان د پسخوردې دی، هغه حکم به یې د خوړلې هم وي. ځکه چې دا دواړه له غوښو څخه پیدا کیږي، نو ځکه به دوی حکم هم یو وي.

د مسلمان، کافر او د ماکول اللحم حیواناتو د پسخوردې حکم

د سُورَةِ الْأَدْمِيِّ وَمَا يَكُلُ لَحْمُهُ طَاهِرٌ فرمایي: د انسان او د ماکول اللحم حیوان پسخورده پاکه ده لِأَنَّ الْبُخْتَلَظَ بِهِ النَّعَاطُ ځکه چې په پسخورده لاني (لاري) ګډي وي وَقَدْ تَوَلَّدَ مِنْ لَحْمٍ طَاهِرٍ او لاني له پاکو غوښو څخه پیدا سوي دي فَيَكُونُ طَاهِرًا نو ځکه به دا پاکي وي وَيَدْخُلُ فِي هَذَا الْجَوَابِ الْجُنُبُ وَالْعَائِضُ وَالْكَافِرُ او په دې حکم کې جنب سړی، حائضه ښځه او کافر ټوله داخل دي.

اللفات: «سُورَةٌ» پسخورده، «الْعَاطِ» لاني (لاري)، «لَحْمٌ» غوښي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې د انسان پسخورده هغه که مسلمان وي، که کافر، پاک وي، که جنب، او که حائضه ښځه وي د ټولو پسخورده پاکه ده، همدارنګه د هغو حیواناتو چې غوښي یې خوړل کیږي پسخورده پاکه ده، که له دوی څخه دیوه لاني یا پسخورده او داسې نور په اوبو ګډسي نو داوبو پاکوالي ته هیڅ تاوان نه رسوي. دلیل یې دا دی چې اوبه د لانو د ګډېدلو په وجه پسخورده جوړیږي، او لاني له غوښو څخه پیدا دي، او د ماکول اللحم حیوان غوښي خو پاکي دي، نو لاني به یې هم پاکي وي، او کله چې لاني پاکي سوې نو په کوم شي چې دا لاني ګډي سي هغه به هم پاک وي، دا دلیل خو د ماکول اللحم حیواناتو د پسخورې پر پاکوالي وو، او د انسان د پسخوردې پر پاکوالي دا حدیث دلیل دی: أَنَّهُ النَّبِيُّ ﷺ أَقْبَحُ مِنْ بَيْنِ فَشْرٍ وَنَاولَ الْبَاقِ اِعْرَابِيَا كَانَتْ مِنْ بَيْنِهِ فَشْرُهُ ثُمَّ نَاولَ أَبَا بَكْرٍ فَشْرَهُ. (یعنې نبي ﷺ د شیدو یوه پیاله راوړه چې له هغه څخه نبي ﷺ خپله هم شیدې وچېښلې. ییاسې یو

(۱) دلته د «فَتَا» ضمیر عرق او سور (پسخوردې) ته راجع دی. پسخورده خوله غوښو څخه نه پیدا کیږي، بلکې لاني له غوښو څخه پیدا کیږي، نو دلته له غوښو څخه مجازاً لاني مراد دي. ځکه لېږي د پسخوردې د مراد بدلو اصلي سبب هم د حیوان لاني دي. (ژېلن)

(۲) د اوردو ژبې یو مثل دی «آیت تیرے دو ذکار کرنا» یعنې په یوه غشي دوه ښکاره کول. د مثال په هغه وخت کې ویل کیږي چې کله انسان په یوه کله سره یا په یوې خبرې سره په یو ځل د یوې فایده پر ځای دوی فایده تر لاسه کړي.

صحرايي (کوچي) ته ورکړې هغه هم وچينېلې او بيا يې حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته ورکړې هغه هم وچينېلې، له دې حديث څخه صفا ښکاره کيږي چې د انسان پسخورده پاکه ده، او عقلي خبره دا ده چې د انسان ذات پاک دی نو ځکه به د ه پسخورده هم پاکه وي.

د حاتمې بنحې د پسخوردي د پاکوالي دليل د حضرت عائشې رضي الله عنها دا روايت دی: عن عائشة رضي الله عنها شربت من اناء في حال حيفا فوضع رسول الله ﷺ فيه على موضع فمها وشرب، (يعني حضرت عائشې رضي الله عنها د حيف په حالت کي له يو لوبني څخه اوبه وچينېلې، بيا نبي ﷺ هم د لوبني پر هغه ځای خوله کښېښول او اوبه يې وچينېلې پر کوم ځای چې عائشې رضي الله عنها خوله ايښې وه).

او په خپله د کافر پاکوالی هم له حديث څخه ثابت دی: روى أن رسول الله ﷺ أنزل وقد ثقف في المسجد وكانوا مشركين، (روایت سوی دی چې د ثقیف قبیلې یو هیئت (وله) مسجد ته راغله، حال دا وو چې هغوی مشرکان وو)، نو که مشرک نجس وای، نبي ﷺ به دوی مسجد ته پرې ايښي نه وای، پاته سو د الله دا قول: وَأَمَّا الْمُشْرِكُونَ نجس (سورة التوبة: ۲۸)، نو له دې څخه مراد اعتقادي نجاست دی نه د ښکاره بدن.

د سپي د پسخوردي حکم (او سبي چې به کوم لوبني کي خوراک کړی وي د هغه د پاکولو طريقه)

وَسُورُ الْكَلْبِ نَجَسٌ او د سپي پسخورده مرداره ده وَيُقْسَلُ الْإِنَاءُ مِنْ وَلَوِهُ ثَلَاثًا او د هغه د خولې په وهلو (اچولو) سره به لوبنی درې واره پرېول کيږي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ • ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي يُقْسَلُ الْإِنَاءُ مِنْ وَلَوِهُ الْكَلْبِ ثَلَاثًا د سپي له خولې وهلو څخه به لوبنی درې واره پرېول کيږي وَلِسَانُهُ يُلَاقِي الْإِنَاءَ دُونَ الْإِنَاءِ او (د خولې وهلو په وخت کي) د سپي ژبه د اوبو سره مېنلې نه د لوبني سره فَلَبَّأ تَنْجَسُ الْإِنَاءُ قَائِمًا أَوَّلًا نو کله چې لوبنی مردار سو نو اوبه خو به خامخا مردار پرې وَهَذَا يُغَيِّدُ النَّجَاسَةَ وَالْعَدَدُ فِي الْقُسْلِ او دا حديث د (اوبو د) مردار والي او (د لوبني) په پرېلولو کي د درېو د شمېرې (د ضروري کېدلو) فايده ورکوي وَهُوَ حُجَّةٌ عَلَى الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي إِشْتِرَاطِ السَّبْعِ او دا حديث داو (۷) وارو د شرط لگولو په باره کي د امام شافعي رحمته الله په خلاف حجت دی وَلَأَنَّ مَا يُصَيِّبُهُ بَوْلُهُ يَطْهَرُ بِالثَّلَاثِ او په دې وجه هم چې پر کوم شي د سپي متيازي ولگيږي هغه (لا) په درېو وارو سره پاکيږي فَمَا يُصَيِّبُهُ سُرُورًا وَهُوَ دُونُهُ نو هغه شی چې د سپي پسخورده پر ولگيږي حال دا چې د سپي پسخورده د سپي تر متيازو (په نجاست کي) کمه ده أَوَّلًا (نو) هغه شی به په طریقه اولی سره (په درېو وارو) پاکيږي وَالْأَمْرُ الْوَارِدُ بِالسَّبْعِ مَخْتَوٍ عَلَى ابْنِ إِسْمَاعِيلَ او داو (۷) وارو پرېلولو چې کوم حکم راغلی دی هغه د اسلام پر ابتداء (شروع) باندي حمل کيږي وَسُورُ الْعَثُورِ نَجَسٌ او د خنزیر پسخورده مرداره ده لَأَنَّهُ نَجَسُ الْعَيْنِ ځکه چې خنزیر نجس العین دی عَلَى مَا مَرَّ لَكَ څرنګه چې مخکي (د احکام) تېر سو.

• تخريج: أخرجه دار قطنی فی کتاب الطهارة، باب ولوغ القلب فی الاناء، حديث رقم: ۱۹۳.

• تخريج: أخرجه دار قطنی فی کتاب الطهارة، باب ولوغ القلب فی الاناء، حديث رقم: ۱۷۸.

اللغات: ﴿دولوع﴾ دفتح دباب مصدر دی: په لوبښي کي خوله وهل (اچول) دسپي او درنده لپاره استعمالیږي، ژبه

ښورول یا دژبي په طرف سره اوبه چښل، **﴿مک﴾** دنصرب دباب ماضي صیغه ده: تېرېدل، دوخت تېرېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي که سپي په یو لوبښي کي خوله وهل هغه لوبښی هم مردارېږي، او په دې لوبښي

کي که اوبه یا یو بل پاک شی وو هغه هم مردارېږي، له امام مالک رحمه الله څخه ماسو انور د ټولو په نېز د سپي پښخورده

مرداره ده، او هغه لوبښی چي سپي خوله پکښې وهلې وې درې واړه پرېولل واجب دي، ځکه په حدیث کي راغلي دي:

که سپي په لوبښي کي خوله وهل نو دغه لوبښی دي درې واړه پرېولل سي، په دې حدیث سره په دې توګه دلیل نیول

کيږي، چي دسپي ژبه داوبو سره مېلي نه دلوبښي سره، نو کله چي دسپي دخولې وهلو په وجه لوبښی مردار سو، نو اوبه

خو به خلمخا مردارېږي؛ ځینو حضراتو اعتراض کړی دی چي ممکنه ده له ولوع څخه مراد ختل وي، نو د ختلو په

وخت کي خو ژبه دلوبښي سره مېلي نه داوبو سره، نو ځکه به په دې حدیث سره داوبو په باره کي دلیل نیول صحیح نه

وي، جواب دا دی چي دولوع حقیقي معنی ده: دژبي په طرف سره اوبه یا بل پاک شی چښل، او قاعده داده چي تر څو پوري

د حقیقي معنی په خلاف یوه قرینه پیدا نه سي نو حقیقي معنی به مرادېږي، حاصل دا چي له حدیث څخه دوی خبري

ثابتي سوې: یوه دا چي دسپي لاني مرداري دي، دویم دا چي دلوبښي د پرېوللو شمېر درې دی، او دا حدیث د امام شافعي

رحمه الله په خلاف حجت دی، ځکه دامام شافعي رحمه الله په نېز اووه واړه پرېولل ضروري دي.

د امام شافعي دلیل: د عبد الله بن مغفل رحمه الله حدیث دی: أَنَّهُ قَالَ: إِذَا وَلَغَ الْكَلْبُ فِي إِنَائِكَ فَاعْلَوْ سَبْعًا وَعُقُرُوهُ

الثامنة بالتراب، (یعني نبي ﷺ وفرمايل: چي کله سپي ستاسو په لوبښي کي خوله ووهي نو تاسو یې اووه واړه پرېولئ او

اتم واریږ په خاورو صفا کړئ).

جواب: زموږ له طرفه دامام شافعي رحمه الله ددې حدیث جواب دا دی چي دا د اوو (۷) واړو د پرېوللو حکم د اسلام په

شروع کي وو، بیا وروسته منسوخ سو، او په اصل کي خبره دا وه، چي نبي ﷺ به پر خلکو د اسلام په شروع کي د

سپانو په باره کي سختي کوله، چي د سپانو له راجمع کولو څخه بند سي، خو څه وخت چي دوی دا عادت ختم

سو، نو دا حکم هم منسوخ سو.

ولأن ما يصبه الخ صاحب د هدايې له دې ځايه پر امام شافعي رحمه الله الزامي دلیل وړاندي کوي فرمايي: پر کوم شي چي دسپي

متيازي ولگيږي هغه په درې واړو پرېوللو سره پاکيږي، نو پر کوم شي چي د هغه پښخورده ولگيږي حال دا چي پښخورده یې له

متيازو څخه کمه ده، نو داسې خبره په خامخا په درې واړو پرېوللو سره پاکيږي، دسپي پښخورده دهغه له متيازو څخه په دې وجه

کمه ده، چي دسپي متيازي دهیچا په نېز هم پاکي نه دي، لېکن پښخورده یې دامام مالک رحمه الله په نېز پاکه ده.

د درندګانو د پښخوردي حکم

وَسُوْرُ سِهَامِ الْهَيْأَتِ كَيْشٍ او د خيرونکو حیواناتو پښخورده مرداره ده **عَلَا نَا لَكُنَّا فِي رَجَعَةِ اللَّهِ فَيَا سَيِّدَ الْكَلْبِ وَالْخَيْرِ**

لېکن له سپي او خنزير څخه په علاوه کي دامام شافعي رحمه الله اختلاف دی **لَأَنَّ لَحْمَهَا نَجِسٌ** ځکه چي ددې خيرونکو

حیواناتو غوښه مرداره ده **وَمِنْهُ يَتَوَلَّدُ اللَّعَابُ** او لاني هم له غوښو څخه پیدا کيږي **وَهُوَ الْمُتَخَبَّرُ فِي الْبَابِ** او په دې باب

کي هم دلانو اعتبار دی.

اللغات: ﴿سَبَّاحٌ﴾ جمع ده، واحد يې سَبَّحَ دى: درنده (خیرونکي حیوان).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې زموږ په نېز د درندگانو (خیرونکو حیواناتو لکه شېر، پړانګ، لېوه او داسې نورو)

پسڅورده مرداره ده، او په کوم لوبښي یا اوبو کې چې دوی خوله ووهي هغه مردارېږي، او د امام شافعي رَجَنَهُ الله په نېز له خنزیر او سپي څخه ماسوا د نورو درندگانو او څارویانو پسڅورده پاکه ده.

د امام شافعي دلیل: دادی چې له حضرت ابو هريره رضی الله عنه څخه روایت دی چې له نبی صلی الله علیه و آله څخه د هغو حوضونو په باره کې پوښتنه وسوه چې د مکې او مدینې په مینځ کې وه، او نبی صلی الله علیه و آله ته دا هم وویل سوه چې هلته د اوبو چښلو لپاره سپیان او درندگان هم راځي، نبی صلی الله علیه و آله وفرمایل: لها ما أخذ في بطونها ولنا ما بقي شراب و طهور، (یعني دې درندگانو چې کوم څه په خپلو نسو کې واخیستل هغه د دوی لپاره دي او کوم څه چې پاته سوه هغه زموږ د چښلو لپاره دي او پاک دي)، او په بل حدیث کې راځي اَنْتَوْضاً بما أَفْضَلَتِ الْحُمْرُ فَقَالَ نَعَمْ وَبِمَا أَفْضَلَتِ السَّبَاعُ كُلُّهَا، (یعني آیا موږ د خړو له پاته سوو اوبو څخه اودس کوو (که نه؟)، نبی صلی الله علیه و آله وفرمایل: هو! او د درندگانو له پاته سوو اوبو څخه هم (اودس کوئ)، له دې دواړو حدیثونو څخه معلومه سوه چې د درندگانو پسڅورده پاکه ده.

زموږ دلیل: دا حدیث دی: اَنْتَ عَمْرٌو رضی الله عنه و عمر بن العاص رضی الله عنه وردا حوضاً فقال عمرو بن العاص يا صاحب الحوض اتر السباع ماء هذا فقال عمر يا صاحب الحوض لا تخبرنا فلو لا أنه كان إذا أخبر بورود السباع يتعذر عليهما استعماله لما ناه عن ذلك، (یعني حضرت عمر فاروق او عمرو بن العاص یوه حوض ته ولاړل، عمرو بن العاص رضی الله عنه وفرمایل چې ای د حوض خاوند! آیا ستا دې اوبو ته درندگان راځي (د هغه له جواب څخه مخکې) حضرت عمر رضی الله عنه وویل: ای د حوض خاوند! موږ ته خبر مه راکو، ځکه که موږ ته د درندگانو د راتګ خبر راکړی سو نو پر موږ دواړو به د دې استعمال ستونزمن سي، ځکه چې نبی صلی الله علیه و آله له دې څخه منع کړې ده). له دې واقعي څخه معلومه سوه چې د درندگانو پسڅورده مرداره ده.

عقلي دلیل: زموږ له طرفه عقلي دلیل دادی چې د درندگانو غوښي مرداري دي، او لاني له غوښو څخه پيدا کيږي، او د لاني په پاکوالي او مرداروالي کې غوښي معتبري دي، یعني که غوښي يې مرداري وې نولاني به يې هم مرداري وي، او که غوښي يې پاکي وي نولاني به يې هم پاکي وي.

جواب: د امام شافعي رَجَنَهُ الله د حدیث جواب دادی چې د درندگانو د اوبو د پاکوالي حکم د اسلام په شروع کې د دوی د غوښو له تحریم څخه مخکې وو (یعني د اسلام په شروع کې چې کله د درندگانو غوښي حرامي سوي نه وې نو د درندگانو اوبه او پسڅورده هم پاک وه خو وروسته) بیا دا حکم منسوخ سو، دویم جواب يې دادی چې د کومو حوضونو په باره کې چې له نبی صلی الله علیه و آله څخه پوښتنه وسوه، هغه ټوله غټ حوضونه وه، او دا خبره موږ هم منو چې غټ حوض نه مردارېږي.

د پيشي د پسڅوردي حکم (او په دې باره کې د فقهاؤ قولونه)

وَسُورُ الْهَرَّةِ طَائِرٌ مَكْرُوهٌ او د پيشي پسڅورده پاکه ده (خو) مکروه ده **وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ أَنَّهُ غَيْرُ مَكْرُوهٍ** او له امام ابو

يوسف رَجَنَهُ الله څخه را نقل سوي دي چې مکروه نه ده **لِأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يُصْنَعُ لَهَا الْإِنَاءُ ځکه**

چي نبي ﷺ به پيشي ته لوبښي راكړوي فَتَشْرَبُ مِنْهُ نو پيشي به له هغه څخه اوبه چيښلې ثُمَّ يَتَوَضَّأُ مِنْهُ او بيا به نبي ﷺ له هغه څخه اودس كوي وَلَهُمَا • قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ او د طرفينو دليل د نبي ﷺ دا حديث دى الْهَرَّةُ • سَبْعٌ (چي) پيشي درنده دى وَالْمَرَاةُ بَيَانُ الْحُكْمِ دُونَ الْخَلْقَةِ وَالْمُورَةِ او له حديث څخه مراد د حكم بيانول دي، پيداښت او بڼه يې (بيانول) مقصود نه دي إِلَّا أَنَّهُ سَقَطَتِ الْجَنَاسَةُ لِعِلَّةِ • الطَّوَالِ خو (د پيشي له پسخوردې څخه) د طواف (يعني په كوډو كي د څرخېدلو) د علت په وجه نجاست ساقط سو فَيَتَيَمَّمُ الْكِرَاهَةَ او كراهت پاته سوه وَمَا رَوَاهُ مُحَمَّدٌ عَلَى مَا قَبِلَ الشَّيْخَانِ او د امام ابو يوسف رحمه الله روايت له تحریم څخه پر مخكي حكم باتدي حمل كيږي ثُمَّ قِيلَ: كِرَاهَتُهُ لِحُرْمَةِ اللِّحْمِ بيا ريل سوي دي: چي د پيشي د پسخوردې كراهت دهغي د غوښو د حرام والي په وجه دى وَقِيلَ: لِعَدَمِ تَحَايُيْهَا الْجَنَاسَةَ او ويل سوي دي: چي له نجاست څخه د ځان نه ساتلو په وجه دى وَهَذَا يُشِيرُ إِلَى الشُّكِّ او دا قول د مكروه تنزيهي و طرف ته اشاره كوي وَالْأَوَّلُ إِلَى الْقُرْبِ مِنَ الشَّيْخَانِ او اول قول مكروه تحریمي ته زيات نژدې دى.

اللفات: «مُرَّة» پيشي، «مَغْنَى» د افعال د باب مضارع معلوم صيغه ده، أَعْنَى يفتني: كېږول، كښته كول، «عَقْلِي» د تفاعل د باب مصدر دى: پرېز كول، ځان ژغورل، ليري اوسېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دى چي د پيشي د پسخوردې د طهارت او نجاست په لړ كي د احنافو فقهاو په مينځ كي اختلاف دى: د امام ابو يوسف رحمه الله قول دا دى چي د پيشي پسخورده پاكه ده.

د امام ابو يوسف دليل: دا دى چي نبي ﷺ به پيشي ته د اوبو لوبښي راكړوي اوبه به يې وركولې. بيا چي به كله پيشي له دې څخه اوبه وچيښلې نو نبي ﷺ به په همدغه اوبو اودس كوي، كه د پيشي په پسخورده كي يو قسم كراهت يا بلدي واى نو نبي ﷺ به هيڅكله داسي نه كولاى، د نبي ﷺ دا عمل د دې خبري ښكاره ثبوت دى چي د پيشي پسخورده پاكه ده.

په دې لړ كي د طرفينو رايه داده چي د پيشي پسخورده خو پاكه ده لېكن مكروه ده (يعني بالكل پاكه نه ده بلكي كراهت پكښي سته).

د طرفينو دليل: دا حديث دى چي: پيشي درنده دى، او د دې حديث مقصد دا دى چي كوم حكم د درندگاتو دى. هغه حكم د پيشي هم دى، او د درندگاتو پسخورده مرداره ده، نو ځكه به د پيشي پسخورده هم مرداره وي، له دې حديث څخه د حكم معنى ځكه اخيستل كيږي چي نبي ﷺ د احكامو د تبليغ او د مسئلو د تشرېح لپاره را استول سوي وو، د بڼې، شكل او صورت بيانولو لپاره نبي ﷺ را استول سوي نه وو.

• القول الرابع: فى هذه المسئلة قولها أبى حنيفة ومحمد رحمهما الله، كما قال علامه ابن نجيم فى البحر ج: ١، ص: ٢٢٩ وكذا فى الدرر لمختار:

ج: ١، ص: ١٥٦. [القول الرابع ج: ١، ص: ٢١]

• تخریج: أخرجه دار فطنى فى كتاب الطهارة: باب سور المرأة، حديث رقم: ٢١٧.

• تخریج: أخرجه دار فطنى فى كتاب الطهارة، باب سور المرأة، حديث رقم: ٢١٦.

خو په هر حال دا خبره فیصله سوې ده چي د پيشي د پسخوردې هم هغه حکم دی کوم چي د درندگانو د پسخوردې حکم دی، او د درندگانو پسخورده مرداره ده، نو په دې اعتبار سره د پيشي پسخورده هم مردار بدل پکار دي، خو موږ بيا هم دې ته مرداره نه وايو، ځکه چي نبي ﷺ پيشياني په کورو کي گرځيدونکي (او د کورو گنبت کونکي) گرځولي دي (يعني نبي ﷺ فرمايلي دي چي پيشياني په کورونو کي گرځي او را گرځي) (طواف کوي)، لکه څرنګه چي له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روايت دی، هغه فرمايي: سمعت رسول الله ﷺ يقول: الهرة ليست بنجسة إنما هي من الطوافين عليكم. أو الطوافات، دې حديث ته په کتنې سره د پيشي د پسخوردې نجاست ساقطېږي او کراهت يې پاتېږي، صاحب د هدايې له اِلَا أَنَّهُ أَسْقَطَتْ څخه تر مارواه پوري همدا خبره بيان کړې ده.

جواب: صاحب د هدايې له وما رواه... الخ څخه د امام ابو يوسف رحمه الله د حديث جواب ورکوي، فرمايي: چي دا حديث د هغه زمانې پر حالاتو حمل کيږي کله چي د درندگانو په سلسله کي د حرمت فرمان صادر سوی لا نه وو، خو کله چي وروسته د دوی د تحریم فیصله راغله، نو پيشي هم په دې سلسله کي تر دې فیصلې لاندې داخله سوه.

ثم قيل الخ د دې حاصل دا دی چي له احنافو څخه امام طحاوي رحمه الله د پيشي د غوښو په وجه د پيشي پسخورده مکروه تحریمي گرځوي، ځکه چي د دې غوښي حرامي دي، او امام کرخي رحمه الله د پيشي پسخورده له نجاست څخه د نه تنزه (نه خوندي کېدلو) په وجه مکروه تنزيهي گرځوي، (يعني پيشي له نجاست څخه ځان نه ژغوري)، ځکه د نه تنزه او نه احتياط په وجه چي کوم حرمت پيدا کيږي هغه به تنزيهي وي، د پيشي د پسخوردې مکروه والی له دې خبري څخه هم معلومېږي چي د امام ابو يوسف رحمه الله له رانقل سوي روايت څخه د دې پاکوالی او د طرفينو له رانقل سوي روايت څخه د دې ناپاکوالی ښکاره کيږي، او دا د فقهي مشهوره قاعده ده چي اذا اجتمع الحلال والحرام أو المحرم والبيح غلب المحرم والحرام، (يعني د حلالو او د حرامو يا د محرم او مبيح د يو ځای والي په صورت کي به د حرمت اړخ ته ترجيح ورکول کيږي). (الاشباه والنظائر ص: ۱۳۳)

راجع قول: په پورتنې مسئله کي د طرفينو قول راجع دی، لکه څرنګه چي علامه ابن نجيم رحمه الله د دې مسئلې تر تفصيل وروسته فرمايي: قالوا وهو الأصح وظاهر ما في الأصل فإنه قال وان توضأ بشيء أحب إلى. القول الرابع: ج: ۱، ص: ۲۱۱

پيشي که تر موږک خوړلو وروسته سمدستي په اوبو کي خوله ووهل نو څه حکم دی؟

وَلَوْ أَكَلْتَ الْفَأْرَةَ أَوْ كَهِشْتَ مَوْرِكًا وَخَوَّرَ يَاسِيَةً سَمَدَسْتِي أَوْ بِيَايِي سَمَدَسْتِي أَوْ بِيَايِي وَجِئْتَنِي بِتَنَجَّسَ نَوْلُوبِهِ مَرْدَارِي (إِلَّا إِذَا مَكَّنْتُ سَامَةً خَوْكَةً لَرِ كَرِي وَدَرْدَلَهُ) (اوبيا يې اوبه وچيښلې نو نه مردارېږي) لَيْسَ لَهَا قَتْمَا يَلْعَابُهَا ځکه چي پيشي خپله خوله په خپلو لارو باندې پزېږولي وَالْإِسْتِنَاءُ عَلَى مَذْهَبِ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبْنِ يُونُسَ رَجَمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى • او دا استثناء د شيخينو په مذهب کي ده وَيُسْقَطُ اعْتِبَارُ الصَّبِّ لِلْمَرْوَرَةِ أَوْ دَيُّوْلُو اعتبار به د ضرورت په وجه ساقطېږي.

اللفات: ﴿مَكَّنْتُ﴾ د نصر له باب څخه د ماضي معلوم صيغه ده: ځنډېدل، درېدل، درنگ کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې که پيشي موبړک وخورى او سمدستي يې په يو لوبښي کې خوله ووهل، له هغه څخه يې اوبه وچينېلې نو په اتفاق سره هغه اوبه مرداري دي دا حکم خو متفق عليه دى، اختلافي مسئله دا ده چې که پيشي موبړک وخورى او تر يو څه ځنډ وروسته يې اوبه وچينېلې نو په دې صورت کې د شيخينو په نېز اوبه مرداري نه دي، لېکن د امام محمد رحمه الله په نېز په دې صورت کې هم اوبه مرداري دي.

د شيخينو دليل: دا دی چې د دوى په نېز په بهېدونکو پاکو شيانو سره نجاست ليري کول جائز دى، نو کله چې پيشي موبړک وخورى او څه درنگ يې وکړى نو په دومره وخت کې به دې (خامخا) په ژبه د خولې او شونډانو نجاست صفا کړى او تېر کړى وي، او تر هغه وروسته به يې په لوبښي کې خولي وهلې وي.

ديسقط الخ له دې حايه د يو مقلد سوال جواب ورکوي:

سوال: دا دی چې د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز دلته هم اوبه مردارېدل پکار دي، ځکه چې د ده په نېز د نجاست ليري کولو لپاره صېب يعنې داوبو ييول شرط دى او هغه دلته نسته؟

جواب: دا دی چې د ضرورت په وجه د بيولو اعتبار ساقط سو، او څرنګه چې د امام محمد رحمه الله په نېز بغير له اوبو څخه نجاست نه ليري کېږي، نو ځکه به د داسې پيشي پسخورده په هر حال کې مرداره وي، هغه که يې په لاهو خوله پاکه کړې وي او که نه وي.

راجع قول: راجح او غوره قول د شيخينو دى، ځکه چې په دې قول کې د خلکو لپاره اساني ده، لکه څرنګه چې علامه

ابن عابدين رحمه الله هم د دې صراحت کړى دى. (القول الراجح، ج: ۱، ص: ۱۲۳)

د جرګې د پسخوردي حکم

وَسُؤِرُ الدَّهَائِجِ الْمُخَلَّاةِ مَكْرُوهٌ أَوْ يَحْتَلُو شَيَانُو كِي د ګرځېدونکي (کوڅه ګڼتي) جرګې پسخورده مکروه ده
لَا تَهْتَاطِلُ النَّجَاسَةُ ځکه چې دا د نجاست سره ګډون کوي (يعني په نجاست لږ لږ وي) وَلَوْ كَانَتْ مَحْبُوسَةً بِحَيْثُ لَا يَصِلُ
مِنْهَا رَمَالٌ إِلَى مَا نَحْتُ قَدَمَيْهَا خو که چرګه په دا ډول تړل سوې وه چې مېنوکه يې د پښو لاندې (حصې) ته نه رسېدله
لَا يَكْرَهُ (نو (بيا يې) پسخورده مکروه نه ده يُؤْتَرُ الْأَمْنُ عَنِ الْمُخَالَطَةِ ځکه چې (اوس) د نجاست له ګډون څخه
خوندي (په امن) ده وَكَذَا سُؤِرُ سِهَامِ الظُّلُمِ او همدارنګه د ښکاري مرغانو پسخورده (مکروه) ده لِأَنَّهَا تَأْكُلُ النِّسَاتِ
ځکه چې ښکاري مرغان مردار حيوانات خوري فَأُشْبِهَ الْمُخَلَّاةَ. نو د مخلات جرګې سره مشابه سوه وَعَنْ ابْنِ يُونُسَ
رَحِمَهُ اللَّهُ اَوَلَهُ امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت دى أَنَّهَا إِذَا كَانَتْ مَحْبُوسَةً چې که د ښکاري مرغان بند ساتل کېدل
يَعْلَمُ صَاحِبُهَا أَنَّهُ لَا يَدْرُ عَلَى مَنَاقِرَها (او) د دوى مالک ته دا معلومه وه چې د دوى پر مېنوکو نجاست نسته لَا يَكْرَهُ
نو (بيا يې) پسخورده مکروه نه ده يُؤْتَرُ الْأَمْنُ عَنِ الْمُخَالَطَةِ ځکه چې (اوس هغوى) د نجاست له اختلاط څخه په
أَمْنٍ دى وَاسْتَحْسِنَ الشَّيَاطِينُ هَذِهِ الرِّوَايَةَ او مشايخو دا روايت غوره ګڼلى دى.

اللغات: د تفصيل د باب اسم مفعول دى، حُلٌّ يَحُلُّ: پرېښوول، خلاصول، يوازې کول، شرل. نو مَخْلُوعٌ هغه جرګې ته ويل کېږي چې هغه آزاده پرېښوول سوې وي، او په کوڅو او انبارو کې ګرځي، چې په علم عرف کې کوڅه

گڼته چرکه وږته وايي، **﴿مَنقَر﴾** مڼوکه، **﴿قَذَر﴾** په فتحه د ذال او کسره د ذال سره هم راځي يعنې: قَذَر او قُذَر؛ گندگي، نجاست.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې: کومه چرکه په چټلتياوو او مرداريو کې گرځي د هغې پسخورده مکروه ده، ځکه چې په مرداريو کې د ګرځېدلو او مڼوکه وهلو په وجه د دې ټوله وجود په گندگي او نجاست ککړ وي، نو ځکه د دې پسخورده په هېڅ حال کې هم نه سي پاکېدلای، هو! که يو څوک د چرګو داسې پالنه او کتنه وکړي چې د گندگي و طرف ته ولاړې نه سي، او داسې يې قيد کړي چې مڼو کې يې د پښو تر لاندې حصې پورې نه را ورسېږي، نو په دې صورت کې يې پسخورده مکروه نه ده بلکې پاکه ده (پښو لاندې حصه يې په دې وجه ذکر کړه ځکه چې چرګي هم په خپل گندگي کې خبرې چې هغه د پښو پر لاندې حصه مښلي، نو که يې مڼوکه د پښو لاندې حصې ته رسېدل نو معلومه ده چې په دې وخت کې به يې هم مڼوکه په گندگي ککړ وي، ځکه يې دا شرط ولکوي چې که مڼوکه يې د پښو لاندې حصې ته نه رسېدل، نو پسخورده يې پاکه ده)، او په دې وجه پاکه ده ځکه چې کراهت د اختلاط او ککړ توب په وجه راغلې وو، او کله چې اختلاط او ککړ توب نسته نو کراهت به له کومه راسي؟

و کذا سور سهام الخ صاحب د قلوري وايي: چې همدغه حکم د ښکاري مرغانو هم دی يعنې د دوی پسخورده هم مکروه ده ځکه چې دوی مردار حيوانات خوري او څرنگه چې په گندگي کې نجاست سته، همدغه رنگه په مردار حيوان کې هم نجاست سته، او پر گندگيو د ګرځېدونکي چرګي پسخورده مکروه ده، نو ځکه به د دوی پسخورده هم مکروه وي.

اوله امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت دی چې که ښکاري مرغان قيد کړل سي او مالک (ساتونکي) ته يې دا يقين وي چې پر مڼو کوېې گندگي نسته نو د دوی پسخورده هم مکروه نه ده، ځکه چې په دې صورت کې هم د نجاست له اختلاط او ککړ توب څخه دوی خوندي دي، صاحب د هدايې فرمايي چې مشايخو دا روايت خوښ کړی او هم پر دغه يې فتوی ورکړې ده، لکه څرنگه چې فقيه ابو الليث ويلي دي: چې حسن بن زياد رحمه الله له امام اعظم څخه زوايت کړې دي چې که ښکاري مرغه مردار حيوانات نه خوړل، نو د هغه په پسخورده ابو سره اودس کول مکروه نه دي.

د خړندو او په کور کې د عامو اوسېدونکو حيواناتو د پسخوردي حکم

وَسَوْرُ مَا يَسْكُنُ الْبُيُوتَ او د هغو حيواناتو (او خړندو) پسخورده چې په کورونو کې اوسېږي **كَالْحَيَّةِ وَالْقَارِ** لکه مار او موږک **مَكْرُوه** مکروه ده **لَاَنَّ حُرْمَةَ اللَّحْمِ أَوْ جَبَتْ نَجَاسَةُ السُّورِ** ځکه چې د دوی د غوښو حرمت د دوی د پسخوردي ناپاکوالي واجب کړی **إِلَّا أَنَّهُ سَقَطَتِ النِّجَاسَةُ لِعَلَّةِ الطَّوَافِ** لېکن د طواف (ګرځېدلو) د علت په وجه دا نجاست ساقط سو **فَبَقِيََتِ الْكَرَاهَةُ** خو کراهت پاته سو **وَالثَّبِيْهُ عَلَى الْعِلَّةِ فِي الْهَرَّةِ** او د علت خبر تيا يې د پيشي په مسئله کې ورکول سوه.

اللغات: ﴿حَيَّة﴾ مار.

تشرېح: د عبارت خلاصه دا ده چې هغه حيوانات کوم چې په عامه توګه په کورو کې لوسېږي لکه مار، موږک او داسې نور، نو د هغوی پسخورده هم مکروه ده، ځکه چې د هغوی غوښې حرامي دي او د غوښو حراموالي د پسخوردي د حراموالي او مرداروالي تقاضا کوي، خو د طواف د علت يعنې په کورونو کې د دوی د ګرځېدلو او گڼت کولو په وجه د دوی له پسخوردي څخه نجاست ختم سو، او کراهت پاته سو.

والتنبيه على الهرة الخ فرمايي چي مخکي په پيشي په مسئله کي د پورتنۍ مسئلې علت بيان سو. چي د پيشي پسخورده هم په کورونو کي د گرځېدلو په وجه نجسه نه ده، خو کراهت يې پاته دی.

د خره او غاتري د پسخوردي حکم

قَالَ: وَسُؤُرُ الْجِنَارِ وَالْفُحْشُ مُشْكُوكٌ فِيهِ فرمايي: د خره او غاتري پسخورده مشکوکه (شکمنه) ده. قِيلَ: الشُّكُّ فِي طَهَارَتِهِ (نو) يو قول دادی: چي په پاکېدلو کي يې شک دی لِأَنَّهُ لَوْ كَانَ طَاهِرًا شُكُّهُ هُوَ الْيَسِيرُ لَكَانَ طَهُورًا مَا لَمْ يَغْلِبِ الشُّكُّ عَلَى الْيُسْرِ نو تر څو چي يې لاني پر اوبو بو غالبه سوي نه وای نو هغه به پاکونکي هم وای وَقِيلَ: الشُّكُّ فِي طَهُورِيَّتِهِ اَوْ يَوْ قَوْلِ دَادِي: چي د دې په مطهر والي کي شک دی لِأَنَّهُ لَوْ وَجَدَ الْمَاءُ الْبَطْلُوقَ لَاجِبٌ عَلَيْهِ غُسْلُ رَأْسِهِ شُكُّهُ (په شکمنو اوبو سر پرېلول سي او بيا) اوبه پيداسي نو پر هغه دسر پرېلول واجب نه دي وَكَذَا الْبَيْتَةُ طَاهِرَةٌ اَوْ هَمْدُغُهُ رَنُكُهُ د (خري) شيدې هم پاکي دي وَعَنْ قَتَادَةَ لَا يَنْتَعِمُ جَوَازُ الصَّلَاةِ اَوْ د خره خولې د لمانځه له جواز څخه مانع نه دي إِنْ فُحْشٌ كَهْ شَخْهُ هَمْدُغَاتِي وَي فَكَّدَا سُورَةُ نُو پسخورده به يې هم دغه ډول وي وَهُوَ الْأَصَحُّ اَوْ صحيح روايت همدغه دی رِيَّوْزِي * نَصُّ مُحْتَمِلٍ رَجَعَهُ اللَّهُ عَلَى طَهَارَتِهِ او روايت سوی دی چي امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ د خره د پاکوالي صراحت کړی دی سَبَبُ الشُّكِّ تَعَارُضُ الْأَوَّلَةِ فِي إِبَاحَتِهِ وَخُرْمَتِهِ او د شک سبب د دې په مباحوالي او حراموالي کي د دلايلو تعارض دی أَوْ اخْتِلَافُ السَّحَابَةِ رَفِضَ اللَّهِ عَنْهُمْ فِي نَجَاسَتِهِ وَطَهَارَتِهِ يا د دې په پاکوالي او ناپاکوالي کي د صحابه وو اختلاف دی وَعَنْ أَبِي خَنِيْفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ أَنَّهُ نَجِسٌ او له امام حنيفه رَجَعَهُ اللَّهُ څخه را نقل سوي دي چي د خره پسخورده مرداره ده تَرْجِيحًا لِلْخُرْمَةِ وَالتَّجَاسَةِ د حرمت او نجاست جانب ته په ترجيح ورکولو سره وَالتَّغْلُظُ مِنْ نَسْلِ الْجِنَارِ فَيَكُونُ يَنْتَزِلُ بِهِ او غاتره هم د خره له نسل څخه ده نو دا به هم د خره په ډول وي.

اللفات: ﴿جَمْعًا﴾ خر. ﴿يَقُولُ﴾ غاتره (خچره)، ﴿تَرْجِيحًا﴾ غوره والی. ښه گڼنه.

تشریح: په عبارت کي له خره څخه مراد پالل سوی او کورنی خر دی، او له غاتري څخه مراد هغه غاتره ده چي له خري څخه پيدا سوي وي، اوس صورت د مسئلې واورئ:

صورت د مسئلې: دادی چي د پالل سوو خره او غاتري پسخورده شکمنه ده. پر دې خبره د زیاتره مشائخو اتفاق دی. خو په دې لړ کي د مشائخو اختلاف دی چي د دوی د پسخوردي په طهارت (پاکېدلو) کي شک دی او که په مطهر کېدلو (د بل شي په پاکولو) کي يې شک دی؟ نو د ځينو حضراتو رایه دا ده چي د خره د پسخوردي په طهارت (پاکوالي) کي شک دی، يعني دا ښکاره نه ده چي د خره پسخورده پاکه ده او که مرداره. ځکه که پاکه وای نو په اوبو کي به د دې د لوېدلو په وجه اوبه تر هغه وخته نه مردارېدلای تر څو چي پسخورده پر دې اوبو غالبه سوي نه وای. حال دا چي له غلبې څخه ماسوا هم په اوبو کي د خره د پسخوردي د ورلوېدلو په وجه له دې اوبو څخه اودس کول او طهارت حاصلول صحيح نه دي. له دې څخه همدا خبره په ذهن کي راځي چي په خپله د خره د پسخوردي په پاکوالي او ناپاکوالي کي شک دی.

له مشائخو څخه د بمضو حضراتو رايه دا ده چې د خړه پسنخوړده خو پخپله پاکه ده، مگر د دې په مطهروالي کې شک دی (يعني په دې کې يې شک دی چې آيا بل شی پاکوي او که نه) او دليل پر دې دا دی چې که مثلاً يو سړی اودس کوي او د خړه د پسنخوړدې په اوبو سره د سر مسح وکړي، او تر هغه وروسته پاکي اوبه ور ته حاصلې سي نو اوس د دې سړي لپاره دويم وار د سر مسح کول ضروري نه دي، نو له دې څخه معلومه سوه چې د خړه پسنخوړده خو پخپله پاکه ده لېکن په دې کې يې شک دی چې نور شيان پاکولای سي، که نه.

و کذا لبنة... الخ فرمايي: چې د خړې شيدې هم پاکي دي، ځکه چې د شيدو په جوړولو، زياتېدلو او راوتولو کې د غوښو هيڅ اثر او اغېز نسته، همدارنگه د خړه او نورو خوله (عرق) هم پاکه دي، که څه هم زياته وي، او دا سي نه ده چې لمونځ دي ورسره جائز نه وي، تر ټولو ښه او معتمد قول همدغه دی، کنه په دې لري کې له امام اعظم رَجَته الله څخه درې رواياتونه را نقل سوي دي چې په يوه روايت کې د خړه خوله نجاست خفيفه او په بل روايت کې نجاست غليظه گرځول سوي ده، ليکن مشهور روايت همدغه دی چې پاکه ده، نو کله چې يې خوله پاکه ده نو پسنخوړده او لاني به يې هم پاکي وي. (عتابه ج: ۱، ص: ۱۱۹)

ويروا الخ د دې خلاصه دا ده چې له امام محمد رَجَته الله څخه دا صراحت هم را نقل سوي دی چې د خړه پسنخوړده پاکه ده، نو په دې سره دا خبره نوره ټينگېږي چې شک د خړه د پسنخوړدې په پاکوالي کې نه دی، بلکې په مطهروالي کې يې شک دی.

وسب الشك الخ صاحب د هدايې فرمايي چې د خړه په پسنخوړده کې د شک دوه سببه دي: اول خو دا چې د دې په روايت او حرام والي کې دلائل سره مختلف دي، لکه څرنگه چې روايت سوي دی: أن غالب بن أبجر سأل رسول الله ﷺ وقال لم يبق لي مال إلا حيرات فقال ﷺ كل من سمين مالت، (يعني غالب بن ابجر له نبي ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې زما سره له خړو څخه علاوه نور هيڅ پاته نه دی (زه څه وکړم) نبي ﷺ وفرمايل چې له خپل چاغ مال څخه يې خوره)، دا حديث د خړه د غوښې پر حلالوالي دلالت کوي.

او په بل روايت کې راغلي دي: أن رسول الله ﷺ حزم لحوم الحمرا الأهلية يوم خير، (يعني د خبیر په ورځ نبي ﷺ د کورني (پال سوو) خړو غوښې حرامي کړي دي)، په دې حديث کې په ډاگه ويل سوي دي چې د خړو غوښې حرامي دي.

دویم سبب دا دی چې د خړه د پسنخوړدې په پاکوالي او مرداروالي کې د صحابه وو اختلاف دی، لکه څرنگه چې له حضرت ابن عمر رَضِيَ الله عَنْهُما څخه د دې مرداروالی را نقل سوي دی، او له حضرت ابن عباس رَضِيَ الله عَنْهُما څخه د دې پاکوالی را نقل سوي دی، لڼه دا چې کله د اسلام په شروع کې لا په دې کې اختلاف سته، نو آخر ته ورځ څوارلس سوه کاله وروسته موږ څنگه دې نتيجې ته رسېدای سو، نو ځکه موږ د دې په مطهر کېدلو کې د شک او شېبه قائل يو. (عتابه ج: ۱، ص: ۱۱۹، بيا ج: ۱، ص: ۲۵۷)

و عن أبي حنيفة الخ له امام صاحب څخه يو روايت دا هم را نقل سوي دی چې د خړه پسنخوړده مرداره ده ځکه چې جالب د حرمت او نجاست يې راجع دی، او څرنگه چې غاږه د خړه له نسل څخه ده، نو ځکه به د غاږي هم هغه حکم وي کوم چې د خړه دی.

واجمع قول: په پورتني مسئله کي دامام محمد رَجَنَ الله قول راجع دی. په فتاویٰ هندیه کي ددې په اړه داسي ذکر سوي دي: وسؤ البخل والمصار مشکوک والصحيح أنه طاهر وإنما الشك في طهوريته كذا في فتاوى قاضيخان (الهندية ج ۱، ص ۲۴). (القول الراجح، ج ۱، ص ۲۴)

له شکمنو اوبو څخه ماسوا که نوري اوبه نه وي نو داودس حکم

فَلَا تَمَّ بِحَدِّ مَوْتِهِمَا أَوْ كِه اودس کونکي له دې دواړو (يعني دخړه او غا تري د پسخوردې له اوبو) څخه ماسوا نوري پيدا نه کړې يَكُونُ بَيْنَهُمَا وَيَكُونُ نو په دې دواړو دي اودس (هم) وکړي او تيمم دي هم په وکړي وَيَجُوزُ الْيَسَارُ كَذَلِكَ او (د هغه لپاره) له اوداسه او تيمم څخه هر يو مخکي کول جائز دي وَقَالَ زُفَرٌ رَجَنَ الله: لَا يَجُوزُ إِلَّا أَنْ يَقْدِرَ الْوُسْؤُ امام زفر رَجَنَ الله فرمايي: چي صرف اودس مخکي کول جائز دي لَأَنَّهُ مَاءٌ وَاجِبُ الْأَسْتِعْمَالِ ځکه چي دا واجب الاستعمال اوبه دي فَأَشْبَهَ الْمَاءَ الْمُلْتَقَى نو د ماء مطلق (مطلقو اوبو) سره مشابهه سوې وَلَنَا أَنَّ الْمَطْهَرِ أَخَذَهُمَا او زموږ دليل دادی چي په دې دواړو کي يو پاکونکی دی فَقُبَيْدُ الْجَنَةِ دُونَ التَّزْيِينِ نو ځکه د جمعي فايده ورکوي نه د ترتيب وَسُؤُ الْفَرْسِ طَاهِرٌ عِنْدَهُمَا او د آس پسخورده د صاحبينو په نېز پاکه ده لَأَنَّ لَحْنَهُ مَأْكُونٌ ځکه چي (د صاحبينو په نېز) د آس غوښي خوړل کېدلای سي وَكُنَّا عِنْدَهُ فِي السَّحَابِ همدارنگه دامام صاحب په روايت کي (هم د آس پسخورده پاکه ده) په صحيح قول کي لَأَنَّ الْكَرَامَةَ لَا تَقْهَارُ شَرَفَهُ ځکه چي د آس دغوښو کراهت د هغه د شرافت د څرگندولو په وجه دی.

اللفات: ﴿الْفَرْسُ﴾ آس، ﴿الْمَطْهَرُ﴾ څرگندول، ښکاره کول، ﴿شَرَفٌ﴾ عزت، ستروالی، شريف والی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که اودس کونکي ته دخړه او غا تري د پسخوردې له اوبو څخه ماسوا نوري اوبه تر لاسه نه سوې نو په دې صورت کي ده لپاره حکم دادی چي په دغه اوبو دي اودس هم وکړي او تيمم دي هم وکړي، او زموږ په نېز له اوداسه او تيمم څخه چي کوم يو وغواړي هغه مخکي کولای سي، لېکن امام زفر رَجَنَ الله فرمايي چي صرف اودس مخکي کول جائز دی.

دامام زفر دليل: دادی چي شکمني اوبه واجب الاستعمال دي، نو دا د مطلقو اوبو سره مشابهه سوې.

زموږ دليل: دادی چي له شکمنو اوبو څخه اودس کول او تيمم کول په دې دواړو شيانو کي يو شی پاکونکی دی، په دواړو کي په يو ه سره طهارت ثابتېږي، نو که په شکمنو اوبو سره طهارت ثابت سو نو د خاورو استعمال هيڅ فايده نه وکړه، هغه که خاوري مخکي کړي او که يې وروسته کړي، او که پاکونکي صرف خاوري سوې نو تقديم او تأخير هيڅ ضرر نه رسوي، لنډه دا چي کله له دواړو څخه يو مطهر (پاکونکي) دی، نو د دوی دواړو جمع کول مفيد دي، ترتيب مفيد نه دی.

وسؤ الفرس الخ آس که تر وي، که ښځه، پسخورده يې د صاحبينو په نېز پاکه ده ځکه چي د هغه غوښي خوړل کيږي، او د کوم حيوان غوښي چي خوړل کيږي د هغه پسخورده پاکه وي، خو په دې باره کي له امام صاحب څخه څلور روايتونه دي:

- ① اول دا چي له دې څخه ماسوا په نورو اوبو اودس کول غوره دي.
- ② دويم دا چي دده دغوښو په ډول، دده پسخورده هم مکروه ده.
- ③ دريم دا چي دخړه د پسخوردې په ډول شکمنه ده.

④ خلوروم دا چي دا پاڪه ده. او صحيح مذهب همدغه دی.

پاته سوه دا خبره چي دامام صاحب رجه الله په نهز د آس غوښي مكره دي نو دده پسنخوره شرنګه پاكېداي سي؟ دې جواب دا دی چي د آس دغوښو كراهت دده د عزت او شرافت په وجه دی ځكه چي هغه د جهاد ذريعه او آله ده. او دغوښو كراهت يې د نجاست په وجه نه دی. نو ځكه يې دغوښو كراهت په پسنخوره كي اثر نه كوي.

په نبيذ تمر سره د اودس او غسل حكم (او په دې باره كي د فقهاؤ قولونه)

فَإِنْ لَمْ يَجِدْ إِلَّا نَبِيذَ التَّمْرِ كه اودس كونكي له نبيذ تمر څخه علاوه نوري اوبه پيدانه كړي قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ كَمَا يَتَوَضَّأُ بِهِ وَلَا يَتَيَمَّمُ نو امام ابو حنيفه رجه الله فرمايي: چي په دې سره دي اودس وكړي او تيمم دي نه كوي لِحَدِيثِ نُبَيْلَةَ الْجَنِّ دَلِيلَةَ الْجَنِّ (د پيرانانو د شپې) د حديث په وجه قَالَ ① النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ تَوَضَّأَ بِهِ ځكه نبي ﷺ په دې اوبو سره اودس كړي وَوَجِدَ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ كله چي يې اوبه پيدانه كړي وَقَالَ أَبُو يُونُسَ رَجَعَهُ اللَّهُ ②: يَتَيَمَّمُ وَلَا يَتَوَضَّأُ بِهِ او امام ابو يوسف رجه الله فرمايي: چي داسري دي تيمم وكړي او په نبيذ تمر سره دي اودس نه كوي وَهُوَ رَأْيُهُ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ داسي يورويت دامام صاحب رجه الله هم دی بِهِ قَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَعَهُ اللَّهُ او امام شافعي رجه الله هم دا خبره كوي عَمَّا بَابُ التَّيَمُّمِ د تيمم په آيت باندي د عمل كولو په وجه لَأَنَّهَا أَقْوَى ځكه چي آيت (تر حديث) زيات قوي دی أَوْ مُمْسُكٌ بِهَا يا دا چي حديث د آيت په وجه منسوخ دی لَأَنَّهَا مَدِينَةٌ ځكه چي د تيمم آيت مدني دی وَلَيْلَةُ الْجَنِّ كَانَتْ مَكِّيَّةً او د ليله الجن (واقع) مكې ده وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَجَعَهُ اللَّهُ: يَتَوَضَّأُ بِهِ وَيَتَيَمَّمُ او امام محمد رجه الله فرمايي: چي په نبيذ سره دي اودس وكړي او (بيا دي) تيمم (هم) وكړي بِإَنَّ فِي الْحَدِيثِ اضْطِرَابًا ځكه چي په حديث كي اضطراب دی وَلِى الشَّارِخِ جَهَالَةٌ او په تاريخ كي جهالت دی (يعني تاريخ نامعلومه دی) فَوَجَبَ الْجَنَّةُ إِحْتِيَاظًا نو د احتياط په توګه د اودس او تيمم جمع كول واجب دي قُلْنَا: لَيْلَةُ الْجَنِّ كَانَتْ غَيْرَ وَاحِدَةٍ موږ جواب وركوو: چي ليله الجن څو څو واړه (پېنه سوې) وه فَلَا يَصِحُّ دَعْوَى الشَّيْخِ نو د نسخ دعوى كول صحيح نه دي وَالْحَدِيثُ مَشْهُورٌ عَمِلَتْ بِهِ الصَّحَابَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ او حديث مشهور دی چي پر هغه صحابه وو عمل كړى دی وَيُسَبِّحُهُ يَزَادُ عَلَى الْكِتَابِ او په دافول حديث سره پر كتاب الله اضافه (زياتوب) كېدلاى سي وَأَمَّا الْإِسْتِسَالُ بِهِ پاته سو په نبيذ تمر سره د غسل كولو مسئله فَقَدْ قِيلَ: يُجُوزُ عِنْدَهُ نوبو قول دا دی: چي دامام صاحب رجه الله په نهز په دې سره غسل كول جائز دي اِغْتِبَارًا بِالْوَضْءِ (امام صاحب) پر اودس باندي قياس كوي وَقِيلَ: لَا يُجُوزُ لِأَنَّهُ قَوْلُهُ او يو قول دا دی چي غسل په كول جائز نه دي ځكه چي غسل (په درجه كي) له اودس څخه لوړ دی.

① تخريج: أخرجه أبو داود في كتاب الطهارة، باب الوضوء بالنبيذ، حديث رقم: ٨٤٠، وترومذ في كتاب الطهارة، باب الوضوء بالنبيذ، حديث رقم: ٨٨.

② القول المرجح: في هذه المسئلة قول أبي يوسف رجه الله كما قال العلامة الحفصمي رجه الله في رد المحتار ج: ١، ص: ١٦٧. [مقول المرجح: ج: ١، ص: ١٦٥].

تشریح: مسئلہ: دادہ چي که له نیبذ تمر ختخه ماسوا انوري اوبه پیدانه سوې. نوله امام ابو حنیفه رَجَته الله ختخه په دې باره کي درې روایتونه رانقل سوي دي: (۱) په جامع صغیر کي ذکر سوي دي چي په نیبذ تمر سره دي اودس وکړي او تیمم دي نه وهي. (۲) بل روایت دادی چي امام صاحب رَجَته الله فرمایي چي زما په نېز په نیبذ تمر سره اودس کول او په خاورو سره تیمم وهل زیات غوره دي. شیخ الاسلام ويلي دي چي په دې قول کي و دې طرف ته اشاره ده چي که صرف په نیبذ تمر سره اودس وکړي او تیمم نه وکړي نو جائز دي او که ددې برعکس وکړي نو جائز نه دي. لېکن د دواړو جمع کول مستحب دي. (۳) نوح بن أبی مریم او حسن بن زیاد روایت کړی دی چي تیمم دي وکړي او په نیبذ تمر سره دي اودس نه کوي. همدغه قول امام ابو یوسف رَجَته الله اختیار کړی دی او دا قول دامام شافعي رَجَته الله هم دی. او امام محمد رَجَته الله فرمایي چي په نیبذ تمر سره دي اودس هم وکړي او تیمم دي هم وکړي.

عن ابن عباس رضي الله عنهما أن النبي ﷺ خطب ذات ليلة ثورقال ليعمرى من ليركن في قلبه مثقال ذرة من كبر فقام ابن مسعود رضي الله عنه فحمله أي أخذه رسول الله ﷺ مع نفسه فقال عبد الله بن مسعود رضي الله عنه خرجنا من مكة وخط رسول الله ﷺ حولي خطا وقال لا تخرج عن هذا الخط فانبت إن خرجت عنه لمرتقي إلى يوم القيمة ثم ذهب يدعو الجن إلى الإيمان وقرأ عليهم القرآن حتى ضلع الفجر ثم رجع بعد طلوع الفجر وقال إن هل بقي مملت ماء اتوضأ به فقلت لا إلا نبذ التمر في أذناه فقال رسول الله ﷺ تمر طيبة وماء طهور وأخذه وتوضأ به وصلى الفجر. (عنه)

(۱) حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما بخبر روایت دی چي یوہ شپہ نبي ﷺ خطبہ وویل، ییایہ و فرما یل چي زما سرہ دي هغه سري لالہ سي چي په زړه کي يې د يوې ذرې په اندازه کبر نه وي، نو ابن مسعود ؓ، ولاړ سو، نبي ﷺ دی له خپل ځان سره روان کړی، نو عبد الله ابن مسعود ؓ، فرمایي چي موږ له مکې شرفي څخه ووتلو او نبي ﷺ پر ما شواخوایوہ ليکه را کش کړل او ويې فرمایل چي له دې ليکي څخه مه وځه. څکه که له دې ليکي څخه ووتلې نو تر قیامت به ته مانه ورنشي، ییایني ﷺ پیرانانو ته د ایمان دعوت ورکړی، او ددوی مخ ته يې قرآن وویلی. تر دې چي دسهار سپېږي را وختلې، (یعني طلوع فجر سو)، ییایني ﷺ تر طلوع فجر وروسته واپس را روان سو او ما ته يې و فرمایل چي آیا ستا سره څه اوبه سته چي له هغه څخه اودس وکړم. ما ورته وویل چي نسته خو په لوبني کي نیښه تر سته. نو نبي ﷺ و فرمایل چي خرما پاکه ده او اوبه مطهره (پاکوونکي) دي. ییایني ﷺ نیښه تر واخلست. اودس يې په وکړی او دسهار لمونځ يې وکړی).

له دې حديث څخه معلومه سوه چي كه له نيټيز تر څخه ماسوا مطلقي اوبه (ماء مطلق) نه وې نو په نيټيز تر سره دې اودس وكړي سي او د تيمم كولو ضرورت نسته لكه څرنگه چي د الله رسول ﷺ كړي دي.

د امام ابو يوسف او امام شافعي دليل: دادی چي د تیمم په آیت: **فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا** (سورة المائدة: ٦) کي د تطهیر (پاکولو) حکم د ماء مطلق د نشتون په صورت کي د خاورو و طرف ته منتقل سوی دی او نیښد تمر ماء

مطلق نه دي، نو ځکه دا حديث د تيمم د آيت په وجه رد کيږي، ځکه چې آيت د حديث په مقابل کې قوي دی، يا داسې دي وويل سي چې حديث د ليله الجن د تيمم په آيت سره منسوخ دی ځکه چې آيت د تيمم په مدينه منوره کې تر هجرت وروسته را نازل سوی دی او د ليله الجن قصه په مکه کې پېښه سوې ده، او دا خبره ښکاره ده چې وروستنی حکم د مخکني حکم لپاره ناسخ وي، نو ځکه به په نبيذ تمر سره د اودس کولو حکم د تيمم په آيت سره منسوخ وي.

د امام محمد دليل: دا دی چې د ليله الجن په حديث کې اضطراب (او اختلاف) سته، لکه څرنګه چې بعضي حديثونه پر دې خبره دلالت کوي چې په ليله الجن کې ابن مسعود رضي الله عنه د نبي ﷺ سره وو، او بعضي حديثونه پر دې دلالت کوي چې ابن مسعود رضي الله عنه د نبي ﷺ سره نه وو، همدارنګه د ليله الجن د قصې په تاريخ کې هم جهالت سته، دا سمه معلومه نه ده چې دا واقعه کله پېښه سوې ده، نو ځکه احتياط هم په دې کې دی چې په دواړو عمل وکړي، يعنې په نبيذ تمر سره دي هم اودس وکړي او بيا دي تيمم هم وکړي.

د امام ابو يوسف د دليل جواب: دا دی چې ليله الجن فقط يوه نه ده بلکې ډېرې دي، صاحب د عنايه د "تيسير" په حواله ليکلي دي چې پېريان دوه واره نبي ﷺ ته راغلي دي، نو ممکنه ده چې دويم وار دي په مدينه کې د تيمم تر آيت وروسته راغلي وي.

همدارنګه صاحب د فتح القدير ليکلي دي چې په دې باره کې چې کوم ښکاره حديثونه راغلي دي په هغو کې دې قصې شپږ واره ذکر راغلي دي، يوه په (بقيع الفرقه) کې دا قصه پېښه سوې ده، چې په هغه کې ابن مسعود رضي الله عنه د نبي ﷺ سره وو، او دوه واره په مکه شريفه کې او څلورم وار له مدينې څخه دباندې پېښه سوې ده، چې په هغه کې زبير بن العوام د نبي ﷺ سره وو، نو د ليله الجن قصه څو واره پېښه سوې ده، نو ځکه کېدای سي چې په کومه قصه کې چې په نبيذ تمر سره د اودس کولو ذکر سوی وي، هغه دي په مدينه منوره کې د تيمم د آيت تر نازلېدلو وروسته وي نو په داسې حالت کې د تيمم په آيت سره د دې حديث د منسوخ والي دعوی څرنګه صحيح کېدای سي.

دويم جواب: صاحب د هدايې دويم جواب دا ورکوي چې دا حديث مشهور دی او د صحابه وو يوې ډلې به په دې باندي عمل کوی، لکه څرنګه چې له حضرت علي رضي الله عنه څخه روايت دی چې: الوضوء بنبيذ التمر وضوء من لم يجد الماء، (يعني په نبيذ تمر سره هغه سړی اودس کوي چې هغه مطلقي اوبه تر لاسه نه کړي)، او په مختلفه طريقو له حضرت علي رضي الله عنه څخه روايت سوی دی أنه کان لا يرى بلًا بالوضوء بنبيذ التمر حال عدم الماء، (يعني حضرت علي رضي الله عنه به د اوبو د نشتوالي په صورت کې په نبيذ تمر سره په اودس کولو کې هيڅ حرج (ضرر) نه ليدلی)، همدارنګه نور حديثونه هم سته.

واما الاغتسال الخ پاته سوه دا خبره چې د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز په نبيذ تمر سره غسل کول جائز دی او که ناجائز، نو په دې باره کې د احنافو علماؤ اختلاف دی: بعضي وايي چې په اودس باندي د قياس کولو په وجه د امام صاحب په نېز په نبيذ تمر سره غسل هم جائز دی، او دويم قول دا دی چې په نبيذ تمر سره غسل جائز نه دی، ځکه چې د جنابت حدث د اوداسه له حدث څخه غټ او زيات دی، نو ځکه به اودس پر غسل نه قياسېږي.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د امام ابو يوسف رحمه الله دی، په فتاویٰ هنديه کې راغلي دي: والفتوى على

د نبيذ تعريف (او اختلاف په مينځ کي د امام صاحب او صاحبينو رحمهم الله)

وَالْبَيْزُ الْمُخْتَلَفُ فِيهِ أَوْ بِه كَوْم نبيذ کي چي د فقهاؤ اختلاف دی أَنْ يَكُونَ حُلَاوًا رَقِيقًا (هغه دادی) چي خوړو او نرم (نری) وي يَسِيلُ عَلَى الْأَعْضَاءِ كَالْمَاءِ (او) چي د اوبو په ډول پر اندامونو بهیري وَمَا اشْتَدَّ وَثَقًا صَارَ حَرَامًا او کوم نبيذ چي سخت وي نو هغه حرام دی لَا يَجُوزُ الشُّوْصُ بِهِ په هغه سره اودس کول جائز نه دي وَإِنْ غَرِثَهُ النَّارُ او که اور نبيذ (لږ) بدل کړی وو (یعني که په لور کي د پخېدلو په وجه په نبيذ کي څه تبخیري راغلې وه) فَمَا دَامَ حُلَاوًا رَقِيقًا فَهُوَ عَلَى الْخِلَافِ نو تر څو چي هغه خوړو او نری وي تر هغه وخته اختلاف پکښي سته وَإِنْ اشْتَدَّ فَعِنْدَ أَنْ حَبِثَةً رَحِمَهُ الله یجوز الشُّوْصُ بِهِ او که سخت (او گاته) سو نو د امام صاحب په نېز اودس په جائز دی لَا تَكُونُ يَحِلُّ شُرْبُهُ عِنْدَهُ ځکه چي د هغه په نېز د دې چینل حلال دي وَعِنْدَ مُحْتَدٍ رَحِمَهُ الله لَا يَتَوَصَّلُ بِهِ او د امام محمد رَحِمَهُ الله په نېز په دې بلندي اودس جائز نه دی لِيَخْرُجَ شُرْبُهُ عِنْدَهُ ځکه چي د هغه په نېز یې چینل حرام دي وَلَا يَجُوزُ الشُّوْصُ بِمَا سِوَاهُ مِنَ الْأَنْبِيَةِ او له نبيذ تمر څخه ماسوا په نورو نبيذونو اودس جائز نه دی جَزَاءً عَلَى قَبِيَّةِ الْقِيَاسِ په مقتضاباندي د عمل کولو په وجه.

اللفات: «حُلَاوًا» خوړو، شیرین، «رَقِيقًا» نرم، «اشْتَدَّ» دافتعال دباب ماضی صیغه ده: سختېدل، مضبوطه کېدل، چي له نبيذ سره راسي نو معنی یې راځي: د نبيذو سختېدل (گاته کېدل) او نشه کونکي جوړېدل، او که د شیلو سره راسي نو معنی یې راځي: د شیلو سختېدل (گاته کېدل) چي مستې یا نور څني جوړ سي. «الْبَيْزُ» جمع ده، واحد یې بَيْز دی: (په تېر سبق کي یې معنی بیان سوه).

تشریح: په دې عبارت کي د نبيذ حقیقت بیان سوی دی چي د امام صاحب او صاحبينو پکښي اختلاف دی، په نوادر کي امام محمد رَحِمَهُ الله ذکر کړي دي چي په کوم نبيذ سره چي د اوداسه په جائزوالي او ناجائزالي کي د درو (۳) اعلاتو اختلاف دی هغه نبيذ دا دی چي په اوبو کي خرمای و اچول سي تر دې چي اوبه خوړي سي او داسي نری پاته سي چي پر اندامونو باندي د اوبو په څیر ویول سي، نه گاته (خنډي) وي او نه نشه کونکي، خو که هغه گاته (خنډي) او تر څې سوي نو بالا جماع اودس په جائز نه دی، ځکه چي هغه نشه کونکي او حرام دي، او که نبيذ پر اور پانځه سوي وي نو تر څو چي هغه خواړه او نرم وي، او پر اندامونو د اوبو په ډول بهیري نو په هغه کي هم د امام صاحب او صاحبينو اختلاف دی، هغه دا چي که په پخولو سره گاته سوي وه نو د امام صاحب په نېز اودس په جائز دی، ځکه چي د ده په نېز دې چینل حلال دي، او څرنگه چي د امام محمد رَحِمَهُ الله په نېز دې چینل حرام دي، نو ځکه د هغه په نېز په دې سره اودس کول هم جائز نه دي.

ولا يجوز التوضؤ الخ صاحب د هدایې وایي چي له نبيذ تمر څخه ماسوا په نورو نبيذونو اودس کول جائز نه دي. د مثال په توګه د کشمشو او انځرو په نبيذ، دلیل یې دا دی چي دلیلة الجن په حدیث سره د قیاس خلاف په نبيذ تمر سره اودس جائز وګرځول سو، لېکن نور نبيذونه به پر دې قیاس پاته وي، یعني په دوی سره به اودس جائز نه وي.

بَابُ التَّيْمِمِ

(دا) باب د تيمم (په بيان کي) دی

تشرېح: تر دې مخکي صاحب د هدايې د اصل احکام يعني په اوبو سره د اودس او غسل کولو احکام او فروع په پوره تفصيل سره بيان کړل، اوس دلته د فرعي او بدل احکام يعني په تيمم سره د پاکي حاصلولو احکام او مسائل بيانوي. او د تيمم د وروسته کولو غټه وجه داده، چي په قرآن کریم کي (هم) الله تعالى مخکي د اودس او وروسته د تيمم احکام بيان کړي دي، لکه څرنګه چي ارشاد دی: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ** تر دې وروسته فرمايي: **فَأَلْأَن تَجْعَلُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا عَلَيْهِ** (سورة العنكبوت: ١٦). او دويمه وجه يې داده چي اودس اصل دی او تيمم د اودس فرع او بدل دی، او ښکاره ده چي اصل تر بدل مخکي وي، نو په دې وجه يې هم مخکي د اصل يعني د اودس احکام بيان کړل. او اوس دلته د بدل يعني د تيمم احکام بيانوي.

د تيمم لغوي او اصطلاحي تعريف: د تيمم لغوي معنی ده: قصد کول، اراده کول. او اصطلاحي تعريف يې دی:

القصد إلى الصعيد الطاهر للتطهر (د طهارت حاصلولو لپاره د پاکو خاورو اراده کول)؛

تيمم په قرآن، حديث او جماع ټولو سره ثابت دی. په قرآن کي خو په ښکاره لفظونو سره د تيمم مشروعيت په ډاګه سوی دی، او تر څو چي په حديث کي د دې د مشروعيت ثبوت دی، نو صاحب د فتح القدير او صاحب د غنايه وايي: چي د غزوة مريسيه پر موقع (کوم چي په سنه: ٥ هـ کي پېښه سوې ده) د تيمم حکم نازل سو، چي پر هغه موقع د حضرت عائشې رضي الله عنها هاز هم ورک سوی وو، دويم حديث دا دی: **جملت لي الأرض مجدا و طهورا**. اينا ادرکتني الصلاة تيممت و صليت، (مخکه زما لپاره مسجد او پاکونکې جوړ سوې ده کله چي هم د لمانځه وخت راسي نو زه تيمم و هم اولمونځ کوم (عنايه ج: ١، ص: ١٢٥)). او له اجماع څخه يې ثبوت په دا ډول دی چي له کومه وخته تيمم مشروع سوی دی له هغه وخته تر اوسه پوري د امت محمدي عمل پر دې راروان دی.

د تيمم د جائز والي شرطونه

وَمَنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ او کوم سړی چي اوبه پيدانه کړي **وَهُوَ مُسَافِرٌ** په داسي حال کي چي هغه مسافروې **أَوْ غَارِبَ الْبَيْتِ** **يَتَيَمَّمُ** **وَكَيْفَ الْبَيْتِ** **تَعَوُّدًا** **أَوْ كَثْرًا** يا له ښار څخه دباندې وي. (او) د هغه او د ښار تر مينځ يو ميل يا تر دې زياته مسافه (فاصله) وي **يَتَيَمَّمُ بِالصَّعِيدِ** نو (د هغه لپاره جائز دي چي) پر پاکه خاوره تيمم وکړي **لِقَوْلِهِ تَعَالَى خُذْهُ** الله تعالى فرمايلي دي **فَلَمَّا تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا** که تاسو اوبه پيدانه کړې نو په خاوره تيمم وکړئ **وَقَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** او د نبي ﷺ دا فرمان هم (دليل) دی **الثَّرَابُ طَهُورٌ** * **النَّسِيمُ** خاوره د مسلمان لپاره پاکونکې ده **وَلَوْ إِلَى عَشْرِ حَبَبٍ** ماته يچېد الله که څه هم تر لسو کالو پوري اوبه پيدانه کړي **وَالْبَيْلُ هُوَ الْخُتَارُ** **رَنِ** **الْبَيْدَارُ** لو د مقدار په

سلسله کي میل غوره دی لَا تَنْهَ يَنْهَهُ الْخَرَجُ بِذِخْلٍ الْبَصَرِ ځکه چي ښار ته په تللو سره انسان ته تکلیف پېښېږي وَالْيَاءُ مَغْدُورٌ حَقِيقَةٌ او اوبه په حقیقت کي نسته وَالْمُعْتَبَرُ الْمَسَافَةُ دُونَ خَوْفِ الْفُوتِ او معتبر (د یوه میل) مسافه ده، نه د (لمانځه) د فوټ کېدلو پوره لَإِنَّ الشَّرَاطَ يَأْتِي مِنْ قَبْلِهِ ځکه کوټاهي (بې پروايي) خو دهغه له طرفه راغلې ده.

اللفات: **﴿میل﴾** میل پر دوه قسمه دی: ① شرعي ② انگریزي. شرعي میل دوه زره (۲۰۰۰) گزې کیږي. او په اوسني حساب سره ۱،۶ کیلو متره کیږي (یعني یوه اعشاریه شپږ کیلو متره کیږي) او (د میټر په حساب سره) ۱۸۲۸،۶۹ میټره کیږي، او د شرعي ذراع په اعتبار سره خلور زره ۴۰۰۰ ذراعه کیږي، او انگریزي میل ۱۷۶۹ گزې کیږي. نو انگریزي میل تر شرعي میل کوچنی دی، او دلته شرعي میل مراد دی، نو که اوبه دوه زره گزې یعني ۱۸۲۸ میټره لیري وي، نو بیا تیمم کولای سي. **﴿عیند﴾** خاوره، د مخکي مخ، لوړه مخکې، **﴿حججه﴾** جمع د حجة ده یعني: کال.

﴿تفریط﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: کمول، ضایع کول، بې پروايي کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادي که د یو سري سره دومره اوبه نه وي چي د اودس یا غسل لپاره کافي سي. یا اوبه خو وي لېکن په کوم ځای کي چي وي هغه له ده څخه یو میل لیري وو، نو داسي سري لپاره شریعت دا آساني جوړه کړې ده چي داوبو پر ځای دي خاورو ته متوجه سي او په خاورو دي تیمم وکړي او لمونځ دي وکړي. ددې حکم اول دلیل خود قرآن مجید دا آیت دی: فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا (سورة العنادة: ۶). او دویم دلیل هغه حدیث دی کوم چي په کتاب کي ذکر سو، چي په هغه کي داوبو د نشتوالي په صورت کي تر لسو کالو پوري د تیمم اجازه ورکول سوې ده.

واللّیل الخ فرمایي چي داوبو د لیري والي په باره کي چي کوم د یوه میل مسافه ټاکل سوې ده. همدغه صحیح ده. ځکه چي د یوه میل مسافه کافي مسافه ده. او دومره اندازه مسافه د انسان لپاره پرېکول ستونزمن او د تکلیف سبب دي. او د تیمم د مشروعیت مقصد هم له انسان څخه ستونزه او تکلیف لیري کول دي، نو له دې څخه معلومه سوه چي که اوبه له یوه میل څخه پر کمه مسافه وي نو په دې صورت کي د تیمم اجازه نسته، لېکن کله چي اوبه د یوه میل په اندازه لیري وي نو داسي به وبل کیږي، چي اوس په حقیقت کي اوبه نسته، او په حقیقت کي چي اوبه نه وي نو په هغه صورت کي د تیمم اجازه وي، نو ځکه به د یوه میل لیري والي په صورت کي هم د تیمم اجازه وي.

والبعتبر المسافة الخ له دې ځای څخه دا بیانوي چي د تیمم د جائز والي لپاره به د یوه میل یا له دې څخه د زیاتې مسافې اعتبار کیږي. او همدغه صحیح ده. لېکن څه چي امام زفر رحمه الله فرمایي چي د لمانځه د قضاء کېدلو اعتبار به کیږي (یعني که اوبه له یوه میل څخه پر کمه مسافه وي خو د انسان دا پوره وي چي که ځان روسوم نولمونځ به راڅخه قضاء سي نو په دې وخت کي د امام زفر په نېز تیمم جائز دی) دا صحیح نه دي، بلکي صحیح داده که اوبه یو میل لیري وي نو بیا به د تیمم اجازه وي که څه هم د لمانځه د قضاء کېدلو پوره وه. ځکه چي د دومره اندازه وخت تنگولو بې پروايي خو ده له طرفه راغلې ده. او دا حالت ده خپل له ځانه جوړ کړی دی. (یعني له ځانه یې دا پلان جوړ کړی دی چي که اوبو ته ځان روسوم نولمونځ به راڅخه قضاء سي. یا مطلب دا چي تفریط او کمښت یعني د وخت تاخیر په خپله ده له طرفه راغلې دي، یعني په خپله ده وخت تنگ کړی، که ده کوښښ کړی وای نور سېدلی به وای) نو ځکه به دی په دې باره کي معذور نه گڼل کیږي او نه به دده لپاره د تیمم اجازه وي.

اللفات: (ضرر) تاوان، تکلیف، سختی، (گن) قیمت، نرخ، ربت، بیہ، (گن) ہلاک کیدل، ضایع کیدل۔

ولا فرق الخ صاحب دهنای فرمایي چي په پورتي مسئله که درمض زیاتېدل د بدن د حرکت په وجه وو. یاد او بود استعمال په وجه وو، دواړه برابر دي، یعنی په دواړو صورتونو کی تیمم روا دی.

واختبر الشافعي الخ حضرت امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي تيمّم په هغه وخت كي رواي چي كبله داوبو په استعمالولو سره د حُن يا ديو اندام د ضايع كېدلو غالبه گمان وي، لېكن د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ مذهب دې آيت **وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ** په ظاهر سره مردود دى، ځكه چي په آيت كي مطلق مرض د تيمّم د جائز والي سبب گرځول سوى دى، نو د حُن يا ديو اندام د ضايع كېدلو قيد لگول پر كتاب الله زياتوب دى او دا جائز نه دى، لېكن كه دا وويل سي چي اُحنافو هم د مرض د سختوالي اعتبار كړى دى، حال دا چي په آيت كي دا قيد نسته، نو د دې جواب دا دى چي دايت سياق پر دې دلالت كوي چي دلته د مرض د سختوالى قيد سته، ځكه چي الله تعالى فرمايلي دي: **مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ** (سورة العائدة: 6)، (الله تعالى پر تاسو د سختي كولو اراده نه لري)، او ښكاره ده چي تكليف او سختي په هغه وخت كي سته چي كله د مرض زياتېدلو پوره وي.

د جنب لپاره د تيمم حکم

وَلَوْ خَافَ الْجَنْبُ أَوْ كَ جَنْبِ سَرَى وَيَبْرُدَى إِنْ افْتَسَلَ چې که غسل وکړي أَنْ يَتَّخِذَهُ الْوُكُؤُ نوبخ به يې مړ کوي أَوْ يَمْرُؤُهُ يا به يې (بخ) مريض کړي يَكْتُمُ بِالْغَيْبِ نو (په دې وخت کې دي) په پاڅه خاوره تيمم وکړي وَهَذَا إِذَا كَانَ خَارِجَ الْمَضِي لِنَا بَيْتًا او دا (حکم) هغه وخت دی چې کله دی له ښار څخه دباندې وي لکه (مخکي) چې موږ د دې بيان وکړی وَلَوْ كَانَ فِي الْمَضِي فَكَذَلِكَ عِنْدَ أَنْ خَفِيَ رَجَعَهُ اللَّهُ او که په ښار کې وو نو هم دامام صاحب په نېز دغه حکم دی جَلَا قَالَهُمَا د صاحبينو اختلاف دی هُمَا يَقُولَانِ صاحبين فرمايي إِنْ تَحَقَّقَ هَذِهِ الْعَالَةُ نَادِرًا فِي الْمَضِي چې په ښار کې دا ډول حالت پېښېدل نادر (کميابه) دي فَلَا يَفْتَرُّ نو د دې اعتبار به نه کېږي وَلَهُ او دامام صاحب دليل دادی أَنَّ الْمُعْزِزَ ثَابِتَ حَقِيقَةٍ چې (دلته هم) عاجزي په حقيقت کې ثابته ده فَلَا بُدَّ مِنْ اخْتِيَارِهِ نو ځکه به هغې اعتبار کول ضروري وي.

اللفات: **﴿يَمْرُؤُهُ﴾** د افعال د باب مضارع معلومه صيغه ده، **﴿فَرَضَ يَفْرُطُ﴾** په ناروغي کې مبتلا کول، ناروغه کول، **﴿يَكْتُمُ﴾** د تفعيل د باب ماضي صيغه ده، **﴿يَنْتَبِهُ يَنْتَبِهُ﴾** بیدار کول، **﴿عَجَزَ﴾** د سَمْع د باب مصدر دی، عاجزه کېدل، بې وسه کېدل.

تشریح: **مسئله:** داده چې که د جنب انسان دا پېره وه چې د غسل په وجه به مړ سم یا مريض به سم نو ده لپاره تيمم کول جائز دي، صاحب د هدايې وايي چې دا حالت که له ښار څخه دباندې راغلی نو د ټولو په اتفاق سره تيمم جائز دی. دليل يې مخکي ذکر سوی دی چې ښار ته تلل ستونزمن او د تکليف سبب دی، او که جنب انسان په ښار کې وو او دا پېره يې پيدا سوه چې مړ به سم یا مريض به مړ زيات سي، نو په دې صورت کې دامام صاحب هم دغه حکم دی چې د ده لپاره تيمم جائز دی، او صاحبين وايي چې که په ښار کې يې دا پېره پيدا سوه نو تيمم جائز نه دی. **د صاحبينو دليل:** دادی چې په ښار کې داسې حالت راتلل کميابه لو نادر دي، نو په دې وجه به يې اعتبار نه کېږي. يعنې په ښار کې د گرمو او بو له يخ څخه د حفاظت امکان ښه، نو ځکه به هلاکېدل يا د مرض پېښېدل غير معتبر وي، او که په ښار کې د تيمم اجازه ورکړل سي نو عوام به په ډېر لږ يخ سره د دې پاته (پلمه) کوي (يعنې د لږ غوندي يخ په خاطر به د تيمم لپاره پاتې جوړوي).

د امام صاحب دليل: دادی چې وروره! مسئله د ښار او صحرا نه ده، مسئله خو پر اوبو د قدرت نه درلودلو ده. او دغه سړی هم د هلاکت د بيري په وجه پر اوبو قدرت نه لري (چې استعمال يې کړي) نو ځکه به د ده په حق کې تيمم جائز وي.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کې راجح قول د صاحبينو دی ځکه چې اختلاف په هغه صورت کې دی چې کله په ښار کې دننه گرمي اوبه پيدا نه کړي، يا د حمام پيسې (آجرت) ور سره نه وي. لوی يا لمسي شی نه وي چې لوبه په گرمي کړي، په فتاوی هندیه کې هم داسې ذکر سوي دي. [القول الرابع ج: ۱، ص: ۲۶]

د تيمم صحيح طريقه

وَالْتَيْمُّمُ فَزَيَّاتَانِ اَوْ تَيْمَمٌ دوه ضربه دي يَسْمُ بِاِحْدَاهُمَا وَجْهَهُ چي په دې دوو ضربونو كي به په يوه ضرب خپل مخ مسح كوي وَبِالْاُخْرَى يَدَيْهِ إِلَى الْبِرْتَقَيْنِ او په دويم ضرب به خپل دواړه لاسونه تر څنگلو پوري مسح كوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ^۱ ځكه نبي ﷺ فرمايلي دي التَّيْمُمُ فَزَيَّاتَانِ (چي) د تيمم دوه ضربه دي فَزَبَّةٌ لِلْوُجْهِ وَفَزَبَةٌ لِلْيَدَيْنِ يو ضرب دمخ لپاره (دې) او بل ضرب ددواړو لاسو لپاره (دې) وَيَنْفُضُ يَدَيْهِ بِقَدْرِ مَا يَتَنَاءَتُ الرَّابُ او خپل دواړه لاسونه به دومره څنډي چي خاوري ځني ليري سي (يعني چي خاوري په پوره توگه ختمي سي) كَأَنَّهُ لَا يَصِيرُ مَثَلَةً د دې لپاره چي مثله (بدشكلي) نه وگرځيږي وَلَا يُدَمِّنُ إِلَّا اسْتِيعَابَ فِي ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ او د ظاهر روايت مطابق د ټوله محل مسح كول ضروري دي لِقِيَامِهِ مَقَامَ الْوُضُوءِ ځكه چي تيمم د اودس قائم مقام (نائب) دی وَلِهَذَا قَالُوا: يُغْدِلُ الْأَصَابِعَ هم په دې وجه فقهاؤ فرمايلي دي: چي په گوتو كي به خلال (هم) كوي وَيَنْزِعُ الْبَخَاتِمَ او گوتمی به (هم) كاري لِيَتِمَّ النِّسْحُ چي مسح (په ښه توگه) پوره سي.

اللفات: «مَرَفَقٌ» څنگل، «يَنْفُضُ» د نَصَر د باب مضارع صيغه ده: څنډل، «يَتَنَاءَتُ» د تفاعل د باب مضارع صيغه ده: لوېدل، ليري كيدل، رږېدل، «يُغْدِلُ» د تفعيل د باب مضارع صيغه ده: خلالول، «يَنْزِعُ» د ضرب د باب مضارع صيغه ده، د دې ډېري معناوي راځي، خودلته يې معنى ده: كښل، كارول.

تشرېح: د نبي كرم ﷺ د فرمان التيمم ضرتان مطابق د تيمم طريقه داده چي تيمم كونكي دي د پاكي حاصلولو په نيت خپل دواړه لاسونه دوه واړه پر مخكه ووهي. په اول وار دي خپل مخ مسح كړي او په دويم وار دي خپل دواړه لاسونه مسح كړي تر څنگلو پوري، او څنگلي دي هم پكښي راولي، كله چي لاسونه پر مخكه ووهي. نو تر هغه وروسته دي په ښه ډول لاسونه وڅنډي، چي خاوري او گرز ځني ليري سي. دا د دې لپاره چي مثله (بدشكلي) رانه سي، يعني مخ يې گرځمن او بدشكله نه سي، ځكه څرنگه چي په مثله سره بدرنگي راځي، همدارنگه پر مخ باندي د خاورو د تېرولو په وجه هم بدرنگي راځي.

په تيمم كي د استيعاب حكم

صاحب د هدايې د ولايد... الخ څخه فرمايي چي د ظاهر روايت مطابق په تيمم كي استيعاب شرط دی. استيعاب معنى دا چي په مسح كي به ټوله محل راولي، نو كه له مسحي څخه يو ځاى هم پاته سو نو تيمم يې نه كيږي لكه په اوداسه كي چي هم دا شرط دي. ځكه چي مسح د اودس بدل او قائم مقام ده، او په اودس كي استيعاب شرط دی. نو كله چي په اصل يعني په اودس كي استيعاب شرط دی نو په فرع يعني په مسح كي خو به په طريقه اولي سره شرط وي. همدا وجه ده چي فقهاؤ د مسحي په باره كي دا تينگار كړى دى چي تيمم كونكي به خپلي گوتي هم خلالوي، او كه يې گوتمی په گوتو وه هغه به هم كاري، چي په پوره توگه او على وجه الكمال مسح وسي.

وَالْحَدَّثُ وَالْحَبَابَةُ فِيهِ سَوَاءٌ ۖ اَوْ په تيمم کي حدث او جنابت دواړه برابر دي وَكَذَٰلِكَ الْحَيْضُ وَالنِّفَاسُ اَوْ همدا حکم د حيض او نفاس دی لِیَسِّرْهُ ۝ تحکه روایت سوی دی اَنَّا قَوْمًا جَاءُوا اِلَیْ رَسُوْلِنَا (ص) چي یو قوم نبي ﷺ ته راغلی وَاَقَالُوا: اِنَّا قَوْمٌ نَّشْكُرُ هَذِهِ الزَّمَانَ اوريې ويل: موږ داسي قوم یو چي په دې رڼگو (په گټه) کي اوسیدو وَلَا نَجِدُ اِلَّآ شَهْرًا اَوْ شَهْرَيْنِ اَوْ تریوې او دوو میاشتو پوري اوبه په لاس نه راځي وَفِيْنَا الْجُنُبُ وَالْعَائِفُ وَالنَّفْسَاءُ حال دا چي په موبه کي جنب، حیض او نفاس والا بنځي هم وي فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَيْنَكُمْ بِأَرْضِكُمْ نونبي ﷺ وفرمایيل: پر تاسو خپله مخکې نیول ضروري دي (یعنې دمخکې په خاوري سره تيمم کوئ).

تشریح: صاحب دُعائیں او علامہ محمود عینی رَحْمَةُ اللّٰهِ عَلَیْہِما دَا تشریح کړې ده چي د جواز کیفیت او آلې یعنی په هر اعتبار سره په تیمم کي د حدث او جنابت دواړو حکم برابر دی. یعنی کوم تیمم چي د حدث اصغر لپاره په کومه طریقه سره کیږي هغه تیمم به د حدث اکبر (جنابت حیض او نفاس) لپاره هم په هغه طریقه سره کافي وي. او په دې کي د هېڅ ډول زیاتوب هېڅ ضرورت نسته.

اصلاً دا عبارت د هغه قول تردید دی چي په هغه کي د جنب او حائضې لپاره تیمم مشروع نه دي منل سوی. (یعني جنب او حائضه ښځه به تیمم نه وهي). دغه قول له حضرت عمر او حضرت ابن عمر او حضرت ابن مسعود رضی الله عنهم څخه را نقل سوی دی. صاحب د بنایې او غنایې دا وضاحت کړی دی چي د دې اختلاف سبب د قرآن کرم هغه آیت دی چي په هغه کي داوداسه او تیمم حکم ذکر سوی دی یعني له اِذَا قُمْتُمْ شَخْجَةً تَرَوْا لَامَتَرَ النِّسَاءَ فَلَمْ يَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا پوري. دا اختلاف تفصیل دا دی چي خبره په او لامتري کي ده. یعني او لامتري پر مس بالید باتدي محمول دی او که پر جماع؟ (د مس بالید معنی ده: په لاس سره مسح کول، لاس ور وړل. یعني آیا له دې او لامتري څخه ښځي ته لاس ور وړل مراد دي او که د ښځي سره جماع (اکوړوالی امراد دی؟) حضرت ابن عمر رضی الله عنهما او نور حضرات دا پر مس بالید باتدي محمول کوي. (یعني دوی وايي چي له دې څخه ښځي ته لاس ور وړل مراد دي) او علت دا بیانوي چي الله تعالی خلاف القیاس د محدث (بې اودسه) لپاره تیمم داوداسه قائم مقام جوړ کړی دی. نو دا به خپل د قیاس پر مقتضای باتدي

حمل کيږي، او جنب او نور به تر دې حکم نه لاندې کيږي، ځکه چې د جنب او نورو حدث د محدث (بې اودسه) له حدث څخه زيات دی.

ددې په خلاف حضرت علي، حضرت عائشې، حضرت ابن عباس رضي الله عنهما او جمهور علماء و فقهاء د لامستر څخه مجازاً د جماع مراد اخلي، او د آيت د سياق په قرينه سره د جنب لپاره هم تيمم مشروع گرځوي، ځکه چې الله تعالی د اوداسه په آيت کي د محدث او جنب دواړو لپاره حکم بيان کړی دی، لکه څرنگه چې د ادا قنتر څخه تر و ارجل کرا ل الکمين پوري د حدث اصغر بيان دی، تر دې وروسته په ابن کنتر جبا فاطموا کي حدث اکبر بيان سوی دی، او د ابو د نشتوالي په صورت کي د طهارت حکم د خاورو طرف ته منتقل سوی دی، تر دې وروسته بيا له اوجاء اُحد منکر من الفائط څخه حدث اصغر بيان کيږي، نو په دې وجه لامستر پر جماع باندي حمل کول په دې باره کي زيات مناسب ښکاري چې څرنگه د اودس په آيت کي حدث اکبر او حدث اصغر دواړه داخل دي، همدارنگه دي د تيمم په آيت کي هم دواړه داخل او شامل سي. (منايه ج ١٠ ص: ١٣١، بنايه ج ١٠ ص: ٥٠٣)

او بيا د جنب او حائضې لپاره د تيمم د مشروعيت دليل هغه حديث هم دی کوم چې په کتاب کي ذکر سو، چې نبی ﷺ د صحراء او ږېگستان د اوسېدونکو لپاره د حیض، نفاس او جنابت په حالت کي د ابو د نشتوالي په صورت کي د تيمم اجازه ورکړې ده، نو تر غور وروسته دا خبره څرگنديږي چې د اوستر څخه جماع مراده، او د تيمم په آيت کي حدث اکبر هم داخل دی، ځکه چې نبوي حديثونه د قرآن مجيد لپاره غوره او ښه تفسير دی، او دا حديثونه له هغه مبارکي ژبي څخه صادر سوي دي چې د هغه په اړه قرآن مجيد دا اعلان کړی دی: وَمَا يُنطَلِقُ غَيْرَ الْهَوَىٰ (٣) اِنْ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يَلْحَمِلْ

لوحى. (سورة النجم ٢٣)

پر کومو شيانو تيمم جائز دی (د فقهاؤ قولونه)

وَيَجُوزُ التَّيَمُّمُ جَنْدًا * اِنْ حَبِطَتْ رَجْمَتَا اللَّهِ د طرفينو رجمتا الله په نېز تيمم جائز دی بِكُلِّ مَا كَانَ مِنْ جَسَدٍ الْأَرْضِيّ په هر هغه شي سره چې د مځکي له جنس څخه وي كَالْخَرَابِ وَالزُّمْلِ لکه خاوره او ږېگ وَالْحَجَرِ وَالْجَوْنِ ډبره او گچ وَالسُّورَةِ وَالْكُهْلِ وَالزَّرِيرِ چونه (چينه)، رانجه او هر تال (يو ډول زهرجن معدني مرکب دی) وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَجَمَهُ اللَّهُ: لَا يَجُوزُ إِلَّا بِالْخَرَابِ وَالزُّمْلِ او امام ابو يوسف رَجَمَهُ اللَّهُ فرمايي: چې صرف په خاوره او په ږېگ باندي تيمم جائز دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَمَهُ اللَّهُ: لَا يَجُوزُ إِلَّا بِالْخَرَابِ الْمُنْبِتِ او امام شافعي فرمايي: چې صرف په راشنه کونکې خاوره باندي تيمم جائز دی (يعني صرف پر هغه خاوره تيمم جائز دی چې شيان پکښي راشنه کېدلای سي) وَهُوَ رَوَايَةٌ عَنْ أَبِي يُوسُفَ رَجَمَهُ اللَّهُ او د ابو يوروايت له امام ابو يوسف رَجَمَهُ اللَّهُ څخه هم دی لَقَوْلِهِ تَعَالَى ځکه الله تعالی فرمايلي دي فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا نو تاسو په پاکه خاوره باندي تيمم وکړئ اَيُّ تَرَابًا مُنْبِتًا يعني په راشنه کونکې خاوره باندي قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ همدارنگه حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمايلي دي (يعني ابن عباس رضي الله عنه "صعيد" همدغه تفسير کړی دی) غَيْرَ

أَنَّ أَبَا يُوسُفَ رَأَى عَلَيْهِ الرَّمْلَ لَكِنْ إِمَامُ أَبُو يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ بِرَدِّ بَانْدِي رِبَكٍ (هم) زيات كړی دی بِالْحَدِيثِ الَّذِي رَوَيْنَاهُ د هغه حديث په وجه كوم چي (مخكي) موبديان كړی وَلَهُنَا: أَنَّ الصَّعِيدَ إِسْمٌ يُوجَّهُ الْأَرْضُ او د طرفينو دليل دادی چي صعيد د مخكي دمخ (يعني دروسي زمين) نوم دی سُبَى بِهِ او د مخكي مخ ته حكه صعيد وويل سوه لَصُورًا چي د مخكي مخ پورته (او لوړ) دی وَالْقَيْبُ يُخْتَلِ الطَّاهِرُ او (په آيت مې) د طيب لفظ د طاهر (پاك) احتمال هم لري (يعني پاكې خاوري) فَحِيلَ عَلَيْهِ نو حكه د طيب لفظ پر طاهر حمل كړی سو لِأَنَّهُ أَلْيَقُ بِمَوْضِعِ الطَّاهِرَةِ حكه چي داد طهارت د خای سره زيات مناسب دي أَوْ هُوَ مُرَادُ بِالْإِجْمَاعِ يا دا چي له طيب څخه د طاهر معنی اخيستل په اجماع سره مراد دي.

اللفات: ﴿عَجَسَ﴾ گچ (يوه ډول سپينه معدني خاوره ده چي خونو او ډېوالونو ته د سپينوالي او مضبوطوالي لپاره وركول كيږي). ﴿تَوَرَّقَ﴾ چونه (چينه، دا هم يوه مشهوره سپينه خاوره ده چي د خونو او ډېوالونو د ښكلا او سپينوالي لپاره كارول كيږي). ﴿زَلَّزَعًا﴾ يو ډول زهرجن معدني مركب دی چي د ورښتياوو د كښلو لپاره كارول كيږي، هر تال، ﴿مُتَوَكِّفًا﴾ د افعال د باب اسم فاعل صيغه ده، أَكْبَتَ يَكْبِتُ: راشنه كول، ﴿أَلْيَقُ﴾ د لائق اسم تفضيل دی: يعني ډېر لائق او وړ. **تشرېح:** په دې عبارت كي هغه شيان بيانېږي چي پر هغو تيمم جائز وي.

صورت د مسئلې: دادی چي د طرفينو په نېز پر هر هغه شي كوم چي د مخكي له جنس څخه وي تيمم جائز دی، خودا به څرنگه پېژندل كيږي چي داسی د مخكي له جنس څخه دی؟ نو د دې د پېژندلو طريقه دا ده چي كوم شی تر سوغولو وروسته ايره جوړه سي لكه درخته نو هغه د مخكي له جنس څخه دی او كوم شی چي ويلي او نرم سي، لكه اوسپنه نو هغه د مخكي له جنس څخه نه دی، له دې څخه علاوه نور شيان د مخكي له جنس څخه دي لكه: خاوري، رېگ، شگي، ډبري، گچ، چونه، رانجه، هر تال، غرنۍ، مالگه، ياقوت، زمرد او داسي نور؛ د امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللَّهُ يو قول دا دی: چي صرف پر خاوره او رېگو تيمم كول جائز دی، او امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ فرمايي چي فقط پر داسي خاوره تيمم جائز دی چي په هغې كي دانبات يعني دراشنه كولو صلاحيت وي، له دې څخه ماسوا پر هېڅ شي باندي تيمم جائز نه دی. د امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللَّهُ دويم مرجوع اليه قول همدغه دی.

د امام شافعي دليل: دا الله دا قول صَحِيحًا طَيِّبًا دی، په دې ډول چي د صعيد معنی ده: خاوره، نو د طيب معنی ده: مُنِيت (راشنه كونكى)، دا تفسير د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا دی، نو دا تفسير د دې خبري تقاضا كوي چي تيمم دي فقط په خاوره جائز وي، لېكن امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللَّهُ پر دې درېگ هم اضافه كړی دی. د هغه حديث په وجه كوم چي مخكي تېر سوي معني: عَلَيْكُمْ بِالْأَرْضِ... الخ.

د طرفينو دليل: دادی چي صعيد د مخكي مخ (روبي زمين) ته ويل كيږي، يعني د مخكي ښكله او پورتنۍ حصه، نو څرنگه چي پورتنۍ حصه تر لاندې حصې لوړه ده نو حكه د دې نوم صعيد كښېنول سو، حاصل دا چي كوم شی د مخكي له جنس څخه وي په هغه باندي تيمم كول جائز دی؛ د صعيد دغه معنی له امام خليل نحوي څخه را نقل سوي

دویم دلیل دا دی چي لفظ د طاهر او منبت په مینځ کي مشترک دی. او د مقام په اعتبار سره بالا جماع د طاهر معنی مراد ده، نو په دې وجه به د منبت معنی مراد نه وي. ځکه چي زموږ په نېز په مشترک کي عموم جائز نه دی. (عنايه).
(پناه)

كانت من اجزاء الارض كالتراب والرمل..... (الغاية ج: ١، ص: ٦١). القول الراجح ج: ١، ص: ٢٧؛

ثُمَّ لَا يُمْسِكُهُ أَنْ يَكُونَ عَلَيْهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠﴾ أَلَمْ حَبِطْهُ بِيَا دَانَامُ ابُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللهُ بِه نَهْز دَا شَرْطُ نَه دِي چي پَر دِي شي دِي
 مَرَز (مَرْد) وَي لِإِطْلَاقِي مَا تَكُونُوا دِهْنَه آيْت دَا طَلَاقِ بِه وَجِه كُوم چي مَوْر تَلَاوَت كَرِي وَكَذَا يَمُورُ بِالْفُتُورَا مَعَ الْقُدْرَةِ
 عَلَى الشَّيْءِ هَمْدَارَنَكِه پَر خَاوَرُو د قَدَرَت سِرِه سِرِه پِه مَرَز بَانْدِي تَيْسَم جَائِز دِي عِنْدَ أَلَمْ حَبِطْهُ وَمُحَمَّدٍ رَحِمَهُمَا
 اللهُ ﴿١١﴾ دُطَرِينُو رَحِمَتَا اللهِ بِه نَهْز لَأَنَّهُ تَرَاثَ رَقِيقٌ حُكَّه جِي مَرَز نَرِي خَاوَرِه دِه.

تشریح: په دې مختصره عبارت کې دوی مسئلې بیان سوي دي: (۱) اوله مسئله داده چې د امام صاحب په نېز پر مخکنی شیانو باندې د ګرځ (او غبار) شتون (وجود) ضروري نه دی، (یعنې د ضروري نه ده چې پر دې شیانو به ګرځ وي. کنې تیمم جائز نه دی) ځکه چې الله د صمدا علیا په ذریعه له مطلقو خاورو څخه د تیمم حکم کړی دی، او په دې آیت کې د ګرځ او نورو هېڅ قید نسته. نو ځکه زموږ لپاره هم د قید زیاتولو هېڅ حق نسته، نو که یو څوک مثلاً پر داسې ډبره تیمم وکړي چې پر هغه ګرځ نه وي. نو تیمم یې جائز دی، همدارنګه د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ بِهِ نېز پر هغه خاوره هم

● القول الرابع: فومما أي قول أبي حنيفة وشمس رَحْمَتُ اللَّهِ كذا في رد المحتار ج: ١، ص: ١٧٦. [القول الرابع ج: ١، ص: ٢٩]

تيمم جائز دی چي پر هغې گرز نه وي، په خلاف د صاحبينو رَحْمَةُ اللهِ او دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ، ځکه چي د دوی په نېز د گرز شتون ضروري دی.

د صاحبينو او امام شافعي دليل: دا دی چي الله تعالیٰ تر صيدا طيا وروسته فامحو بوجومکرو ایدکرمه فرمایلي دي او د منه ضمير د صيد و طرف ته راجع دی، همدارنگه دلته من تبغيضيه دی، او د تبغيض مفهوم هغه وخت پوره کېدای سي چي کله په خاوره کي گرز وي.

جواب: دامام صاحب له طرفه د دې جواب دا ورکول سوی دی چي څرنگه د منه په ضمير کي دا احتمال سته چي د صيد و طرف ته دي راجع وي، همدارنگه دا احتمال هم پکښي سته چي دا ضمير دي د محدث و طرف ته راجع وي، نو کله چي په ضمير کي د دويمې مرجع احتمال هم سته نو په دې سره دليل نيول او گرز شرط کول صحيح نه دي، ځکه چي ادا جاء الاحتمال بطل الاستدلال، همدارنگه دا هم ممکنه ده چي دلته دي من د تبغيض لپاره نه وي، بلکي د ابتداء لپاره دي وي، نو په دې صورت کي به بالکل د دوی استدلال صحيح نه وي.

(۲) دويمه مسئله دا ده چي د طرفينو په نېز که څه هم خاوري موجودي وي خو بيا هم په گرز باندې تيمم جائز او صحيح دی، ځکه چي په قرآن کريم کي د صيد يادونه سوې ده، او گرز هم د صيد يو قسم دی، ځکه چي گرز باريکه او نری خاوره ده.

راجع قول: په پورتنۍ عبارت کي د دې مسئلې ذکر سوې:

(۱) **اوله مسئله** دا ذکر سوه چي پر مذکوره شيانو گرز شرط دی، که نه؟، نو په دې مسئله کي راجع قول دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دی، علامه قاضيخان رَحْمَةُ اللهِ ليکلي دي: ويجوز التيمم بكل ما كان من اجزاء الارض إلى أن قال والحجر الذي عليه غبار أولم يكن بأن كان مفصولاً وأملس. (۲) او دويمه مسئله دا ذکر سوه چي پر خاورو د قلت سره سره په گرز باندې تيمم جائز دی، که نه؟، په دې مسئله کي راجع قول د طرفينو رَحْمَةُ اللهِ دی، لکه څرنگه چي علامه جلال الدين خوارزمي رَحْمَةُ اللهِ ليکلي دي: لأن الغبار تراب إلا أنه رقيق فكما يجوز التيمم بالجنس من التراب على كل حال فكذلك بالرفيق، كذا في البسوط (التلخيص ج: ۱، ص: ۱۱۴). [القول الراجح ج: ۱، ص: ۲۹]

په تيمم کي د نيت حکم

وَالنِّيَّةُ فَرْضٌ عَلَى الْمُتِمِّمِ او په تيمم کي نيت فرض دی **وَقَالَ ۞ زُفَرٌ رَحْمَةُ اللهِ تَعَالَى: لَيْسَتْ بِفَرْضٍ** او امام زفر فرمايي: فرض نه دی **لَأَنَّهُ خَلَفَ عَنِ الْوُضُوِّ** ځکه چي تيمم داوداسه بدل (خليفه) دی **فَلَا يُغَالِطُهُ فِي وَضْفِهِ** نو ځکه به تيمم په وصف کي داوداسه خلاف نه وي **وَلَكِنَّا: أَنَّهُ يُتَّبَعُ عَنِ الْقَصْدِ** او زموږ دليل دا دی: چي تيمم دارادې خبر ورکوي **فَلَا يَتَحَقَّقُ دُونَهُ** نو بغير له ارادې څخه به نه متحقق کيږي **أَوْ يُجْعَلَ ظَهْرًا فِي حَالَةٍ مَخْصُوصَةٍ** يا دا چي خاوره په يو ځانگړي حالت کي پاکونکې گرځول سوې ده **وَالنَّاءُ ظَهْرٌ يَنْفُسِهِ** او اوبه خود خپل ذات په اعتبار سره پاکونکي دي

عَلَى مَا مَرَّ لَكَ مِنْ مَخْطَايَ فِي تَبَرُّسِهِ ثَمَّ إِذَا كَرِهَ الْغُفَارَةَ أَوْ اشْتَجَاعَةَ الصَّلَاةِ بِمَا كَه تَيْمَمٌ وَهُوَ نَكِي دُطَهَارَتِ نَيْتٍ وَكَرِي
 او که دلمتخه درواینیت وکړي أَهْرَاءُ (نو) دواړه) دده لپاره کافي دي وَلَا يَشْكُرُ بِدَةِ التَّيْمَمِ لِلْعَدَثِ أَوْ لِلْجَنَابَةِ لَوْ
 حدث يا جنابت لپاره د تيمم نیت شرط نه دی هُوَ الصَّحِيحُ مِنَ الْمَذْهَبِ همدغه صحيح مذهب دی.

اللفات: «تيمم» نائب، خليفه، «تيمم» د افعال د باب مضارع صيغه ده، أَتَمَّ يَتَمُّ: خبر ورکول، دليل کېدل،
 «اشتجاعه» د استفعال د باب مصدر دی: حلال کېدل، جائز کېدل، «أهراً» د افعال د باب ماضي صيغه ده، په آخر کي
 يې “ه” ضمير دی، أَهْرَاءُ يَجْزِي: کافي کېدل.

توضيح: په دې عبارت کي هم دوي مسئلې بيان سوي دي: (۱) اوله مسئله داده چي زموږ په نېز د تيمم لپاره نيت فرض
 او شرط دی، او د امام زفر رحمه الله په نېز نيت نه فرض دی او نه شرط.

د امام زفر دليل: دا دی چي تيمم د اودس خليفه او بدل دی، او په اصل يعني اودس کي نيت فرض نه دی، نو په فرع او
 بدل کي به څرنگه فرض وي، ځکه چي بدل د صحت (صحيح کېدلو) په صفت کي له اصل څخه مخالف نه وي، اوس
 که موږ په تيمم کي نيت فرض وگرځوو، نو د صحت په صفت کي به بدل له اصل څخه مخالف سي، او دا صحيح نه
 دي.

زموږ دليل: په دې لړ کي زموږ دوه دليلونه دي: (۱) اول دليل دا دی چي تيمم په لغت کي د قصد او ارادې په معنى سره
 استعمال سوي دی، او قصد ته نيت هم ويل کيږي، نو ځکه له نيت څخه بغير د تيمم تحقق نه کيږي، (۲) دويم دليل
 دا دی چي تيمم په خاورو سره کيږي، او خاورې په هر حال کي د لمانځه لپاره پاکونکي (مطهر) نه دي، بلکي د خاورو د
 مطهر کېدلو شرط دا دی چي تيمم به د لمانځه په اراده کيږي، او د دې ارادې نوم نيت هم دی، نو له دې څخه هم معلومه
 سوه چي په تيمم کي نيت شرط دی.

د دې په خلاف د اوبو مسئله ده، نو په اوبو کي د نيت هيڅ ضرورت نسته، ځکه چي اوبه په خپل ذات کي
 پاکونکي (مطهر) دي، او په هر حال کي پاکونکي دي، نو ځکه د اوبو په استعمال کي د نيت او ارادې د شرط کولو هيڅ
 لړ تيانسته.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجع قول د جمهورو دی لکه څرنگه چي صاحب د فتح القدير علامه ابن الهلم
 رحمه الله ليکلي دي: قال المصنف رحمه الله في التجنيس: النية المشروطة هي نية التطهير هو الصحيح. انتهى.

د طهارت يا اباحه الصلوة نيت هم کافي دی

(۲) دويمه مسئله ۱۰ ده چي که تيمم وهونکی صرف د طهارت حاصلولو په نيت سره تيمم وکړي، يا د لمتخه د
 رواينت (مباح والي) په نيت سره تيمم وکړي نو دا نيت کافي دی، بيا ده ته د دې ډول نيت هيڅ ضرورت نسته چي زه
 له بې اودسۍ (حدث) څخه د پاکېدلو نيت کوم، يا له جنابت څخه د پاکېدلو نيت کوم. همدغه صحيح مذهب دی،
 ځکه چي د تيمم مقصد هم د طهارت (پاکي) حاصلول دي، نو د دې مقصد لپاره د حدث د نوعي معلومولو هيڅ
 ضرورت نسته.

صاحب د هدايې په دې قول الصحيح من المذهب سره د اوبو بکر رازي له قول څخه احتراز کړی دی ځکه هغه فرمايي: چي
 په تيمم کي به د حدث يا جنابت لپاره جلا جلا نيت کيږي، او دليل دا ورکوي چي د حدث او جنابت دواړو لپاره يو ډول

تيمم كيږي، نو ځكه به د نيت په نريعه يو له بل څخه جلا كيږي، لېكن ښكاره ده چي دا قول د مذهب له ظاهر څخه خلاف دی.

كه عيسايي (نصراني) تيمم يا اودس وكړي بيا اسلام راوړي نو څه حكم دی؟

قَالَ تَيْمَمٌ لِّصَاحِبِهِ يُؤَدُّ بِهِ الْإِسْلَامَ كه نصراني د اسلام راوړولو په اراده تيمم وكړی ثُمَّ أَشْلَمَ او بيا مسلمان سولم پكښه
مُكَيِّمًا عِنْدَ * أَيْنَ حَنِيفَةٍ وَمُحَمَّدٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ نو د طرفينو په نيز هغه تيمم والا نه پاته كيږي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: هُوَ مُكَيِّمٌ
امام ابو يوسف رحمه الله فرمايي: چي هغه (اوس هم) تيمم والا دی لِأَنَّهُ تَزَيُّ قُرْبَةً مَّقْصُودَةً ځكه چي هغه د قربت
مقصوده (ځانگړي عبادت) نيت كړی دی بِخِلَافِ التَّيْسِيمِ لِدُخُولِ الْمَسْجِدِ وَمَسِّ الْمَضْجِعِ په خلاف د هغه تيمم
چي مسجد ته د داخلېدلو او د قرآن د مسه كولو په نيت سوی وي لِأَنَّهُ لَيْسَ بِقُرْبَةٍ مَّقْصُودَةٍ ځكه چي دا قربت
مقصوده نه دي وَلَهُمَا أَنَّ التَّكْرَارَ مَا جُعِلَ طَهُورًا إِلَّا فِي حَالِ إِرَادَةِ قُرْبَةٍ مَّقْصُودَةٍ لَا تَيْمَمٌ بِدُونِ الطَّهَارَةِ او د طرفينو دليل دا
دی: چي خاوره صرف د داسي قربت مقصوده د اراده كولو په صورت كي پاكونكې مگر څول سوي ده كوم چي له
پاكۍ څخه بغير نه صحيح كيږي وَالْإِسْلَامُ قُرْبَةٌ مَّقْصُودَةٌ او اسلام (داسي) قربت مقصوده (ځانگړي عبادت) دی
تَيْمَمٌ بِدُونِهَا چي بغير له پاكۍ څخه هم صحيح كيږي بِخِلَافِ سَجْدَةِ التَّلَاوَةِ په خلاف د سجده ثلاث لِأَنَّهَا قُرْبَةٌ
مَّقْصُودَةٌ لَا تَيْمَمٌ بِدُونِ الطَّهَارَةِ ځكه چي هغه داسي قربت مخصوصه دی چي بغير له طهارته نه صحيح كيږي فَإِنْ
تَوَسَّأَ لَا يُؤَدُّ بِهِ الْإِسْلَامَ او كه عيسايي د اسلام له ارادې څخه بغير اودس وكړی ثُمَّ أَشْلَمَ بيا مسلمان سولم مَوْجُوبٌ
نو (اوس هم) هغه په اوداسه دی خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رحمه الله بِتَأْثَرِ عَلَى إِشْتِرَاطِ النِّيَّةِ د امام شافعي رحمه الله اختلاف دی د
نيت د شرط كېدلو په وجه.

اللفات: ﴿مُضَحَّفٌ﴾ د مُضَحَّفٌ معنی ده: پوښ او وځایې والا کتاب، مراد ځني "قرآن مجید" دی، ﴿قُرْبَةً﴾ ښکې، عبادت، داسي عمل چي په هغه سره د الله ﷻ نژدېکت حاصل سي.

تشریح: د عبارت تر حل مخکي په دې خبره پوه مه چي: قُرْبَتٌ مقصوده يعني ځانگړي عبادت هغه عبادت ته ويل كيږي چي مطلوب جوړ كړی سي اوبالذات ادا كړی سي، او د يو بل عبادت په ضمن كي داخل نه وي، لكه: لمونځ، روژه او نور.

اوس مسئله داده چي كه نصراني (عيسايي) د اسلام راوړولو په اراده تيمم وكړی، بيا مسلمان سو، نو د طرفينو په نيز دا تيمم معتبر نه دی، او امام ابو يوسف رحمه الله وايي چي معتبر دی.

د امام ابو يوسف دليل: دا دی چي نصراني د قربت مقصوده نيت كړی دی، ځكه چي اسلام تر ټولو غټ قربت دی، او مقصود ځكه دی چي د بل عبادت په ضمن كي داخل نه دی، او د قربت مقصوده په نيت سره چي كوم تيمم كيږي، هغه شرعاً معتبر وي، نو د اسلام راوړلو په اراده سره چي كوم تيمم كيږي هغه به معتبر وي، كه تر اسلام راوړولو وروسته

په دې تيمم سره لمونځ كول وغواړي نو كولاى يې سي، د دې په خلاف كه مسلمان په مسجد كې داخلېدلو په اراده يا د قرآن كريم د مسه كولو په اراده تيمم وكړى نو دا تيمم شرعاً معتبر نه دى، كه په دې تيمم سره لمونځ كول وغواړي نو لمونځ نه سي كولاى، ځكه چې په مسجد كې داخلېدل يا قرآن كريم مسه كول قربت مقصوده نه دى (ځكه چې دنورو شيانو په ضمن كې راځي، د مثال په توگه كه څوك د لمانځه لپاره تيمم وكړي نو ښكاره خبره ده چې هغه به مسجد ته هم ځي او قرآن به هم وايي، نو د مسجد تگ او د قرآن ويل د لمانځه په ضمن كې راغله، فاهمه).

د طرفينو دليل: دا دى چې خاورې په خپل ذات كې پاكونكې نه دي بلكې هغه وخت پاكونكې دي چې كله د يو داسې قربت مقصوده اراده وكړى سي كوم چې بغير له طهارت څخه نه صحيح كيږي او اسلام داسې نه دى، ځكه چې هغه بغير له طهارت څخه هم صحيح دى، د دې په خلاف سجده تلاوت (د تلاوت سجده) ده، ځكه د تلاوت سجده يو داسې قربت مقصوده ده، چې هغه بغير له طهارت څخه نه صحيح كيږي، نو د سجده تلاوت په اراده كه تيمم وكړى سو نو په هغه سره لمونځ كول جائز دي.

د علامه مرغيناني رحمه الله پر دې دليل صاحب دنهايه (نهايه) نقض ذكر كړى دى، د نقض حاصل دا دى چې كه كافر د لمانځه ادا كولو لپاره تيمم وكړى او بيا مسلمان سو نو په دې تيمم سره لمونځ جائز كېدل پكار دي، ځكه چې لمونځ يو داسې عبادت مقصوده دى كوم چې بغير له طهارت څخه نه صحيح كيږي، حال دا چې په دې تيمم سره د هغه لپاره لمونځ كول جائز نه دي، نو د طرفينو دا دليل چې خاورې په هغه حال كې پاكونكې دي چې كله د يو داسې عبادت مقصود اراده وكړى سي كوم چې بغير له طهارت څخه نه صحيح كيږي، غلط دى؛ ښه دليل دا دى چې داسې وويل سي چې كافر دنيت اهل نه دى ځكه چې نيت كول عبادت دى او تيمم بغير له نيت څخه نه صحيح كيږي نو ځكه به د كافر تيمم صحيح نه وي.

د ابن تيمم رحمه الله: له دې ځاى څخه دا بيانوي چې كه نصراني په داسې حال كې اودس وكړى چې اراده يې د اسلام راوړولو نه وه، خو مسلمان سو نو زموږ په نېز داسې (اوس هم) په اوداسه دى (لكه تر اسلام راوړلو چې مخكې وو)، او كه په دې اوداسه يې لمونځ كول وغوښتل، نو كولاى يې سي، ځكه چې زموږ په نېز په اوداسه كې نيت شرط نه دى، (بلكې په تيمم كې نيت شرط او فرض دى)، او د هغه نا اهلېت دې ته ضرر نه رسوي، (يعني څرنگه چې هغه دنيت اهل نه دى، نو څه پروا نه لري، ځكه چې نيت شرط نه دى) او د امام شافعي رحمه الله په نېز يې اودس معتبر نه دى، ځكه چې د امام شافعي رحمه الله په نېز په اوداسه كې نيت شرط دى، او نصراني دنيت اهل او لائق نه دى، نو ځكه به د هغه اودس معتبر نه وي، او تر اسلام راوړلو وروسته كه لمونځ كول وغواړي، بل اودس به كوي.

واجم قول: په دې مسئله كې راجع قول د طرفينو يعنې د امام ابو حنيفه او امام محمد رحمه الله دى، لكه څرنگه چې علامه قاضيخان رحمه الله د دې په تائيد كې ليكلي دي: رُبُو تَيْمُمِ الْكَافِرِ لِلْإِسْلَامِ وَأَسْلَمَ لَا يَجُوزُ لَهُ إِدَاءُ الصَّلَاةِ بِذَلِكَ التَّيْمُمِ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ وَكَذَا لَوْ تَيْمَّمَ يَرِيدُ بِهِ تَعْلِيمَ الْغَيْرِ لَا يَجُوزُ لَهُ إِدَاءُ الصَّلَاةِ بِذَلِكَ التَّيْمُمِ قَوْلُ الظَّاهِرِ الرَّوَايَةُ (الغنيه ج ۱، ص ۵۴۰). القول الرابع ج ۱، ص ۳۱۰.

که مسلمان تیمم وکړي بیا (العیاذ بالله) مرتد سي او بیا مسلمان سي نو څه حکم دی؟

فَإِنْ تَيَمَّمَ مُسْلِمٌ أَوْ كَفَرٌ ثُمَّ ارْتَدَّ ثُمَّ أَسْلَمَ أَوْ بَيَّاهُ (العیاذ بالله) مرتد سو او بیا مسلمان سو فَهَوَّ عَلَى تَيَمُّمِهِ نو هغه پر خپل (مخکني) تیمم پاته دی وَقَالَ زُفَرٌ رَجَعَهُ اللَّهُ: بِكُلِّ تَيَمُّمٍ او امام زفر رَجَعَهُ اللَّهُ فرمایي: تیمم یې باطل سو لَئِنْ الْكُفْرَ يَتَأْتِيهِ حُكْمٌ چې کفر له تیمم سره منافي دی فَيَسْتَوِي فِيهِ الْإِنْتِدَاءُ وَالْبَقَاءُ نو په دې (حکم) به کي اول او آخر دواړه سره برابر وي كَالْمُخْرِجَةِ فِي النِّكَاحِ لکه په نکاح کي چي حرمت دی وَلَكُنَا: أَنَّ الْبَاقِيَ بَعْدَ التَّيَمُّمِ صِفَةً كَوْنُهُ طَاهِرًا او زموږ دليل دا دی: چي تر تیمم وروسته د دې سړي د پاک کېدلو صفت پاته دی (يعني دی پاک دی) فَإِنْ تَرَاضَ الْكُفْرَ عَلَيْهِ لَا يَتَأْتِيهِ نو (په دې دوران کي) پر ده د کفر راتلل د تیمم منافي نه دی كَمَا لَوْ اغْتَرَضَ عَلَى الْوُضُوءِ لکه په اوداسه چي کفر راسي وَإِنَّمَا لَا يَصِحُّ مِنَ الْكُفْرِ الْإِنْتِدَاءُ او د کافر (تیمم) له شروع څخه صحیح نه دی لَعَدِمَ الْبَيِّنَةُ مِنْهُ حُكْمٌ چې د هغه نیت نه صحیح کیږي (يعني هغه د نیت اهل او لائق نه دی).

اللفاظ: ﴿اَرْتَدَّ﴾ د افتعال د باب ماضي صیغه ده: سر کول کوني او بښتل (سر په څنګه او بښتل)، تر اسلام وروسته کافر کېدل، ﴿فَيَسْتَوِي﴾ د افتعال د باب مضارع صیغه: مساوي کېدل، برابرېدل، ﴿اغْتَرَضَ﴾ د افتعال د باب مصدر دی: مخ ته راتلل، جاري کېدل، لګېدل، پېښېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي که یو سړي د اسلام په حالت کي تیمم وکړي، بیا (العیاذ بالله) مرتد سو، او تر مرتد کېدلو وروسته دویم وار بیا مسلمان سو، نو اوس زموږ په نېز د ده مخکنی تیمم پر خپل حال پاته دی، او ده ته د لمانځه او نورو لپاره دویم وار د تیمم کولو ضرورت نسته، لېکن د امام زفر رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز د ده مخکنی تیمم ختم سو، اوس به د لمانځه او نورو لپاره دوباره تیمم کوي.

د امام زفر دليل: دا دی چي کفر د تیمم منافي دی، او په دې کي شروع او آخر دواړه برابر دي، يعني څرنگه چي په شروع او ابتداء کي د کافر تیمم صحیح نه دی، همدغه څرنگه په آخر او بقاء کي هم د کافر تیمم صحیح او معتبر نه دی، او دا مسئله داسي ده لکه په نکاح کي محرمیت يعني که د ښځي او نر په مینځ کي له مخکي څخه حرمت اېديه وي نو د دوی نکاح بیا صحیح نه ده.

زموږ دليل: دا دی چي کله یو سړي تیمم وکړي، نو د تیمم وجود ختم سي، او فقط د تیمم حکم يعني د تیمم وهونکي پاک کېدل پاته سي، او پر دې حکم د کفر راتګ هيڅ اغېزه نه کوي، ځکه چي کفر د طهارت منافي نه دی، لکه څرنگه چي یو مسلمان سړی په اوداسه وي او مرتد سي او بیا مسلمان سي نو په دې سره د هغه پر اودس هيڅ اثر نه لورېږي، بلکي اودس یې خپل پر حال پاته دی، همدارنگه به دلته هم د مرتدوالي په وجه د طهارت پر صفت هيڅ اثر نه لورېږي، بلکي پر خپل مخکني حال به پاک پاته وي.

وإِنَّمَا لَا يَصِحُّ الْإِخْ فرمایي: چي له شروع څخه د کافر د نیت د نه معتبر کېدلو علت دا دی چي په تیمم کي نیت شرط او فرض دی. او کافر د نیت اهل او لائق نه دی، لېکن کله چي یې یو وار د اهلیت په وخت کي تیمم وکړي، نو بیا د کفر په وجه د هغه نیت نه ختمیږي.

د تيمم د نواقض بيان

وَيَنْقُضُ التَّيْمُمُ كُلَّ شَيْءٍ أَوْ هَرَفَهُ شَيْءٌ تَيْمَمَ مَا تَوَيَّ يَنْقُضُ الْوُضُوءَ كَوْمٍ چي اودس ماتوي لَأَنَّهُ خَلَفَ عَنْهُ حَكَّةٌ چي تيمم داودس خليفه (بدل) دى فَأَخَذَ حَكَّهُ نُو حَكَّة تيمم داودس حکم واخيستی (يعني داودس حکم ورکړى سو) وَيَنْقُضُهُ أَيضًا رُؤْيَا الْمَاءِ اَوْ دَاوِبُو لَيْدِل (هم) تيمم ماتوي إِذَا قَدَّرَ عَلَى اسْتِعْمَالِهِ خو کله چي هغه د اوبو پر استعمال قدرت ولري لَأَنَّ الْقَدْرَ هُوَ الْمُرَادُ بِالْوُجُودِ الَّذِي هُوَ غَايَةُ مَطْهَرِيَّةِ الشَّرَابِ حَكَّة چي له هغه وجود څخه (خاص) قدرت مراد دى کوم چي د خاورو د طهوريت غايت دى (يعني په آيت کي د اوبو له پيدا کولو (وجود) څخه مراد د اوبو پر استعمال قدرت لرل دي چي هغه د خاورو د پاکولو غايت (انتهاء) ده) وَخَائِفُ السَّبْعِ وَالْعَدُوِّ وَالْعَطَشِ عَاجِزٌ حَكْمًا او له درنده، دښمن او تندي څخه پېرېدونکى حکماً عاجز دى وَالنَّائِمُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَبَهُ اللَّهُ * قَادِرٌ تَقْدِيرًا او بيله سړى دامام ابو حنيفه رَجَبَهُ الله په نېز حکماً قادر دى حَتَّى كَوْمَ النَّائِمِ الْمَتَيْمِ عَلَى الْمَاءِ تر دې که بيله سړى د خوب په حالت کي د اوبو سره تېر سو بَطْلَ تَيْمُمِهِ عِنْدَهُ نو دامام صاحب په نېز د هغه تيمم باطل سو وَالْمُرَادُ مَاءٌ او له اوبو څخه مراد دومره انداز اوبه دي يَكْفِي لِلْوُضُوءِ چي داوداسه لپاره كافي وي لَأَنَّهُ لَا مُعْتَبَرَ بِمَا دُونَهُ ابْتِدَاءً حَكَّة چي له دې څخه كمى اوبه له شروع څخه (هم) معتبري نه دي فَكَذَلِكَ انْتِهَاءُ همدارنگه په آخر کي به هم معتبري نه وي.

تشرېح: امام قلدوري رَجَبَهُ الله فرمايي چي کوم شى اودس ماتوي هغه تيمم هم ماتوي، دليل يې دا دى چي تيمم داودس خليفه او بدل دى، او په دې کي هيڅ شک نسته چي اصل اقوى (ډېر قوي) وي په نسبت و خليفه ته، نو کوم شى چي د اقوى لپاره ناقض او ماتوونکي وي، نو د اضعف (ډېر ضعيف) لپاره خوبه په طريقه اولى سره ناقض او ماتوونکى وي، نو حَكَّة به هر هغه شى کوم چي ناقض داوداسه وي ناقض د تيمم به خامخاوي.

وينقضه ايضاً ان اخ امام قلدوري رَجَبَهُ الله فرمايي چي حُيْنِي شيان داسي دي چي په هغو سره اودس نه ماتېږي، خو تيمم په ماتېږي، هغه دا که تيمم وهونکي اوبه وليدلې او د هغه پر استعمال قادر هم و نو دا اوبه دده تيمم ماتوي، او پر استعمال باندي يې د قدرت شرط حَكَّة ولگوى چي په آيت او لامستر النساء فلترجدا ماء کي او په حديث التراب طهور السلولو إلى عشر حجج مالرجيد الماء کي د اوبو له شتون (وجود) او پيدا کولو څخه مراد قدرت پر اوبو دى.

وخائف السبع الخ صاحب د هدايې وايي چي که اوبه وې خو له يو درنده څخه بېره وه، يعني دده دا بېره وه چي که اوبو ته ولاړ سم درنده به مي مړ کړي يا د دښمن بېره وه چي که اوبو ته ولاړ سم دښمن به مي قتل کړي، او يا دا چي اوبه دومره کمي وې چي په اودس کولو سره به تېرى پاته سي، نو په دې ټولو صورتونو کي دا سړى د اوبو له استعمال څخه عاجز بلل کيږي، او دده لپاره تيمم جائز دى.

• القول الرابع: قول الصاحبين من أنه لا ينقض الوضوء المتيمم على الوضوء، وأبقا تيممه لمعز عن استعمال الماء، رد المختار ج: ١، ص: ١٨٨.

كذا في فتح القدر ج: ١، ص: ١١٩، والدر المختار ج: ١١، ص: ٨٨. [القول الرابع ج: ١١، ص: ٣٢٢]

والنائب الخ مصنف د هدايي وايي: چي دامام ابو حنيفه رَجَعَهُ الله په نېز که تيمم والا د خوب په حالت کي د اوبو سره تېر سو نو د هغه تيمم باطل سو، ځکه چي هغه د اوبو له استعمال څخه د يو داسي غږ په وجه عاجزه دی کوم چي په خپله د هغه له طرفه پيدا سوې دی (يعني په خپله يې دی سبب جوړ سوې دی) چي هغه نو خوب دی، نو دی به معنوره نه گڼل کيږي.

والمراد مايكني الخ فرمايي چي کومو اوبو ته په کتلو سره يا د کومو اوبو سره چي د بيله سړي په تېرېدلو اودس ماتېږي، له هغه اوبو څخه دومره اندازه اوبه مراد دي چي داوداسه لپاره کافي وي، ځکه کله چي ابتداء له دې څخه د کمو اوبو اعتبار نسته، نو انتهاء به هم له دې څخه د کمي اندازه اوبه معتبري نه وي، يعني که يو سړی اودس کول وغواړي لېکن دومره اوبه نه وي چي داوداسه لپاره کافي وي نو د هغه لپاره د تيمم کولو اجازه نسته، همدارنگه که يو تيمم وهونکی لوبه پيدا کړي لېکن دومره نه وي چي داوداسه لپاره کافي سي، نو په دې صورت کي به هم د دومره اوبو په پيدا کولو سره د هغه تيمم نه باطلېږي.

راجع قول: په پورتني عبارت کي خو دامام صاحب قول ذکر سو چي ده په نېز که تيمم وهونکی د خوب په حالت کي د اوبو سره تېر سو نو تيمم يې ماتېږي، لېکن د صاحبينو قول ذکر نه سو، هغه دا دی چي نه ماتېږي، او راجع قول هم د صاحبينو دی، ځکه چي هغه د اوبو له استعمال څخه عاجز دی، لکه علامه ابن علبدين رَجَعَهُ الله چي د دې تصريح کړي ده: قال العلامة ابن علبدين رَجَعَهُ الله (قوله وأبقيا تيممه) أي أبقى الصاحب رَجَعَهُ الله تيممه لمجزء عن استعمال الماء (رد المحتار ج ۱، ص ۱۸۸). (القول الرابع، ج ۱، ص ۳۲)

د تيمم لپاره پاکه خاوره ضروري ده

وَلَا يَتَيَمَّمُ إِلَّا بِمَعِينٍ طَاهِرٍ او تيمم دي نه وهي مگر پر پاکه خاوره لِأَنَّ الطَّيِّبَ أَرِيدَ بِهِ الطَّاهِرَ ځکه چي (په آيت کي) له طيب څخه مراد پاک دی وَلَأنَّه أَلَّةُ التَّطَهُّرِ او په دې وجه (هم) چي خاوري د پاکولو آله ده فَلَا يَدُّ مِنْ طَهَارَتِهِ فِي نَفْسِهِ كَأَنَّهُ نُو ځکه په خپله د خاورو پاکېدل ضروري دي لکه څرنگه چي د اوبو پاکېدل ضروري دي.

اللفات: «أَرِيدَ» د افعال د باب ماضي مجهول صيغه ده: اراده کول، «فَلَا يَدُّ» فاء زائده ده، د لَا يَدُّ معنی ده: چاره نسته، ضروري ده.

تشریح: فرمايي چي د تيمم وهونکي لپاره حکم دا دی چي صرف له پاکي خاوري يا د خاوري له هم جنسه پاکو شيلو څخه به تيمم کوي، او د دې حکم دوه دليلونه دي: (۱) په دې آيت: فَيَتَمَسَّكُ بِطَيِّبٍ کي له طيب څخه طاهر مراد دی، نو ځکه په کوم شي سره چي تيمم کيږي د هغه پاک کېدل ضروري دي، (۲) دويم دليل دا دی چي د تيمم وهونکي لپاره خاوري د پاکولو آله ده، لکه څرنگه چي لوبه د پاکولو آله ده، او لوبه په خپل ذات کي پاکي دي، همدارنگه د خاورو هم په خپل ذات کي پاک کېدل لازمي او ضروري دي.

که د اوبو پيدا کېدلو اميد وي نو څه حکم دی؟

وَيُسْتَحَبُّ لِلْعَاوِمِ الْمَاءَ وَهُوَ يَرْتَجُوهُ او د هغه سړي لپاره مستحب دي چي اوبه نه لري (يعني لوبه ور سره نه وي لېکن اميد يې لري (چي په آخري وخت کي به يې پيدا کړي) أَنَّ مَوْجِزَ السَّلَاكُلِ آخِرُ الرُّكُوتِ (دا مستحب دي) چي لمونځ تر آخري وخت

پوري وځنډوي فَإِنْ وَجَدَ الْمَاءَ نو که يې اوبه پيدا کړې تَوَلَّى اودس دي وکړي وَأَلَّا تَسْمَعُ وَصَلُ او که يې پيدانه کړې نو تيمم دي وکړي او لمونځ دي وکړي لِيَقَعُ الْأَدَاءُ بِأَكْمَلِ الظَّهَارِ تَيْنِ ددې لپاره چې دلمانځه اداء کېدل په دواړو طهارتونو کې په اکمل طهارت باندې وسي فَصَارَ كَالظَّاهِرِ فِي الْجَبَاعَةِ او دا سړی داسې سو لکه د جماعت په طمع انتظار کونکي سړی وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبْنِ يُونُسَ رَجَعَهُمَا اللَّهُ فِي غَيْرِ رَوَايَةِ الْأَصُولِ او د اصولو له روايت څخه ملسوا په بل روايت کې له شيخينو رَجَعَهُمَا الله څخه رانقل سوي دي أَنَّ الشَّائِخَ إِحْمَدَ چې ځنډول ضروري دي لِأَنَّ غَالِبَ الرَّأْيِ كَالْمُتَحَقِّقِ ځکه چې غالب گومان دمتحقق په ډول دی وَجَهَ الظَّاهِرِ دظاهر روايت دليل دادی أَنَّ الْمُخْزَنَ ثَابِتٌ حَقِيقَةً چې (دلته) عاجزي په حقيقت کې ثابته ده فَلَا يَزُولُ حُكْمُهُ إِلَّا بِبَيِّنٍ مثله نو ځکه به دهنې حکم نه زائلېږي مگر په هغسې يقين سره.

اللفات: «علاوم» د کَرَم د باب اسم فاعل دی: نه پيدا کونکی، نه لرونکی، خالي لاسی سړی، «اکمل» د کَامِل اسم تفصيل دی: يعنې ډېر کامل او ډېر پوره، «علاوم» د فتح د باب اسم فاعل دی: لالچ او طمع کول، حرص کول، «حتم» لازمي، ضروري.

تشرېح: مسئله: داده که دیو سړي سره اوبه نه وي، خو دا امید یې وي چې دلمانځه تر آخرې وخت پوري به اوبه پيدا کړي، نو په دې صورت کې لمونځ تر خپل آخرې وخت پوري ځنډول مستحب دي، او که دا امید یې نه وي، نو ځانځا دي لمونځ نه ځنډوي، بلکې که اوبه پيدا سوې نو اودس او لمونځ دي وکړي، او که پيدا نه سوې نو په تيمم سره دي لمونځ وکړي، او داوبو د پيدا کېدلو د امید په صورت کې لمونځ ځنډول په دې وجه مستحب دی چې له دواړو طهارتونو څخه په اکمل يعني اوداسه باندې لمونځ اداء کړی سي، او دا سړی د هغه سړي په ډول دی کوم چې په اوداسه وي او لمونځ کول غواړي، لېکن په دې امید سره لمونځ ځنډوي، چې يو بل لمانځه والا به هم پيدا سي او په جماعت سره به لمونځ وکړي، نو د هغه لپاره هم دغه حکم دی چې که د بل سړي د پيدا کېدلو امکان وي نو لمونځ ځنډول مستحب کنې نه دې ځنډوي، همدغه رنگه په ذکر سوې مسئله کې هم که داوبو پيدا کېدلو امید وو، نو لمونځ دي وځنډوي، کنې تيمم دي ووهي او خپل لمونځ دي وکړي.

و عن ابن حنيفة الخ په دې لړ کې د اصولو له روايت څخه علاوه د شيخينو روايت دادی: چې داوبو پيدا کېدلو په امید لمونځ ځنډول ضروري دي، ځکه چې ظن غالب (غالب امید) دمتحقق او ثابت امر په ډول وي، نو څرنگه چې داوبو د شتون (وجود) په صورت کې تيمم جائز نه دی، همدغه رنگه که داوبو پيدا کېدلو غالب گمان وو، نو هم دي تيمم نه کوي، بلکې لمونځ دي تر آخرې وخت پوري وځنډوي، که په وخت کې دننه اوبه پيدا سوې نو فيها ونمته، او که پيدا نه سوې نو تيمم دي وکړي.

وجه الظاهر الخ او د ظاهر الرواية دليل دادی چې تر اوسه اوبه پيدا سوي نه دي، او په حقيقت کې عاجزي ثابته ده، نو تر کومه وخته چې په حقيقت کې اوبه پيدا نه سي، او داوبو پيدا کېدل يقيني نه سي، نو تر هغه وخته لمونځ ځنډول ضروري نه دي.

په يوه تيمم سره د ډېرو لمونځونو حکم

وَيُصَلِّي بِكُلِّهِ مَا شَاءَ او تيمم کونکي چي په خپل تيمم سره څومره لمونځونه وغواړي هغه دي وکړي صِرَ الْفَرَاغِ وَالْكَوْفِ هغه که فرضي لمونځونه وي او که نفلي لمونځونه وي وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ: يَتِيمٌ لِكُلِّ فَرْضٍ او دامام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز به د هر فرض لمونځ لپاره تيمم کوي لَأَنَّهُ طَهَارَةٌ مَرَرَتْ حَكَّةً چي تيمم ضروري طهارت دی وَلَنَا: أَنَّهُ طَهْرٌ حَالٌ عَدِمَ الْمَاءَ او زموږ دليل دا دی: چي داوبو د نشتون په صورت کي تيمم پاکونکی (مُطَهِّر) دی فَيَعْمَلُ عَمَلَهُ مَا بَقِيَ شَرْطُهُ نو تر څو چي د هغه شرط باقي وي داوبو کار به کوي.

اللغات: ﴿فَعْمَلُ﴾ د سمع د باب ماضي ضيغه ده، عَمِلَ يَفْعَلُ: کار کول.

تشریح **صورت د مسئلې:** دا دی چي زموږ په نېز تيمم والا په يوه تيمم سره هر څومره لمونځونه کولای سي هغه که فرض وي او که نفل. په يوه وخت کي يې کوي، او که په څو وختونو کي، تر څو چي يې تيمم مات سوی نه وي تر هغه وخته هر څومره او هر ډول لمونځونه کولای سي، او دامام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز په يوه تيمم سره يو فرض لمونځ کولای سي، او د دويم فرض لمانځه لپاره به دويم تيمم کوي، خو په يوه تيمم سره نفلونه هر څومره کولای سي.

دامام شافعي دليل: دا دی چي تيمم ضروري طهارت دی، مطلب دا چي داوبو د نه پيدا کېدلو په صورت کي اوله اوبو څخه د عاجزه کېدلو په حالت کي څلوري پاکونکي (مُطَهِّر) گرځول سوي دي، او په دې صورت کي د تيمم کولو او په دې تيمم باندې د لمونځ کولو اجازه ورکول سوې ده، او کله چي په يوه تيمم سره يو فرض لمونځ اداء سو نو د تيمم ضرورت ختم سو، نو ځکه به د دويم فرض لمانځه لپاره دوباره تيمم کوي.

زموږ دليل: دا دی چي داوبو د نشتوالي په صورت کي د څلورو مُطَهِّر کېدل له نص څخه ثبت دي، لکه څرنگه چي نبي ﷺ فرمايلي دي: السعيد الطيب وضوء السلف وإن لم يجد الماء عشرين، او فرمايي: التراب طهور السلس نوله دې څخه دا معلومه سوه چي د څلورو مُطَهِّر کېدل خاص دي داوبو د نه پيدا کېدلو د شرط سره (يعني که اوبه نه وې نو څلوري به پاکي وي)، نو تر څو چي دا شرط وي تر هغه وخته به څلوري مُطَهِّر (پاکونکي) وي، او تر هغه وخته به متيمم چي په يوه تيمم سره څومره لمونځونه وغواړي کولای به يې سي، هغه که فرائض وي، که نوافل.

بله دا خبره هم ده چي تيمم د اوداسه خليفه او بدل دی، نو څرنگه چي په يوه اودس سره هر څومره لمونځونه کېدلای سي، همدارنگه به په يوه تيمم سره هم هر څومره لمونځونه کېدلای سي، کنه په خليفه والي کي يې به نقص او کمي راسي، او د صحيح نه دي. (والله اعلم)

د اختر او د جنازي د لمانځه لپاره د تيمم حکم

وَيَكُونُ الصَّحِيحُ فِي الْيَمِينِ او جوړ (روغ) سړی په ښار کي تيمم کولای سي (يعني د جوړ سړي لپاره په ښار کي هغه وخت تيمم جائز دی) إِذَا حَضَرَ جَنَازًا کله چي جنازه حاضره سي وَالنَّيْلُ حَتَّى يَكُنَّ په داسي حال کي چي دا روغ سړی ولي نه وي فَعَفَا او دده دا بېر وې إِنْ اشْتَغَلَ بِالطَّهَارَةِ چي که په اوداسه مشغول سو أَنْ تَقْوَاهُ السَّلَامَةُ نو د جنازې لمونځ به ځني پاته سي لَأَنَّهَا لَا تَقْضَى حَكَّةً چي د جنازې د لمانځه قضاء نه راوړل کيږي فَيَتَحَقَّقُ الْعَجْزُ نو عاجزي ثابت سوه وَكُنَّا

مَنْ حَضَرَ الْعِيْدَ او دغه رنګه هغه سړی چې داختر لماتځه ته راسي فَعَاكَ اِنْ اَشْتَقَلَ بِالْمَلَأَارِ او دا بېره ورسره وي چې که په اوداسه مشغول سي اَنْ يَكُوْنَهُ الْعِيْدُ نو داختر لمونځ به ځني پاته سي يَتَيَمَّمُ نو داسړی به (هم) تيمم کوي رَاكْعًا لَا تَعَادُ حُكْمَهُ چې داختر د لماتځه قضاء (هم) نه راولړ کيږي وَقَوْلُهُ وَالْوَلِيُّ غَيْرُهُ او د امام قلدوري رحمه الله په دې قول والولي غير ه کي اِشَارَةً اِلَى اَنَّهُ لَا يَجُوزُ لِلْوَلِيِّ ودي طرف ته اشاره ده چې دولي لپاره تيمم کول جائز نه دي وَهُوَ رَايَةُ الْحَسَنِ عَنْ اَبْنِ حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللهُ او همدا له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه د حضرت حسن رحمه الله روايت دی هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لَا اَنَّ لِلْوَلِيِّ حَقَّ الْإِعَادَةِ حُكْمَهُ چې ولي ته (د جنازې د لماتځه) در اګر څو لوقه سته فَلَا فَوَاقٍ فِي حُكْمِهِ نو د هغه په حق کي پاته کېدل نسته (يعني د هغه په حق کي د جنازې د لماتځه د قضاء کېدلو بېرته).

اللفاظ: ﴿مَلَأَار﴾ د افعال له باب څخه د مضارع مجهول صيغه ده، اَعْلَا يَمْلَأُ: را ګرځول، ﴿فَوَاقٍ﴾ فوت کېدل، قضاء کېدل.

تشرېح: د عبارت تر حل مخکي يوه ضابطه په ذهن کي ونيسئ چې عبارت درته آسانه سي، ضابطه دا ده چې: هر هغه عبادت کوم چې بدل نه لري او تر فوت کېدلو وروسته د هغه قضاء نه راولړ کيږي، نو که د هغه د فوت کېدلو بېره وي نو د اوبو د شتون (وجود) په صورت کي هم د هغه د اداء کولو لپاره د تيمم اجازه سته، اوس د مسئلې صورت ته ګورئ: **صَوْتٌ د مسئلې:** دا دی چې که جنازه بالکل تياره وه او خلک د لماتځه لپاره درېدلي وه، چې په دې حال کي يو سړی را ورسېدی، او دا محسوسه کړه چې که اودس وکړم نو لمونځ به را څخه قضاء سي، نو ده لپاره تيمم کول او په لماتځه کي شريک کېدل جائز دي، که څه هم روغ رمت وي، او پر اوبو قادره وي، او په ښار کي مقيم وي.

صاحب د قلدوري رحمه الله د صحيح په قيد باندې له مريض څخه احتراز وکړی، ځکه چې د مريض لپاره په هر حال کي تيمم جائز دی که په ښار کي وي او که په صحراء کي وي، ولي وي او که نه وي، د قضاء کېدلو بېره ورسره وي او که نه وي، او د مصر په قيد باندې يې له صحراء او دښت څخه احتراز وکړی ځکه چې په صحراء کي تيمم جائز دی، هغه که ولي وي او که بل سړی وي، ځکه چې په صحراء کي په علمه توګه اوبه نه پيدا کيږي (دلته هغه صحراء او دښت مراد دی چې اوبه تر يوه ميل ځني ليري وي).

د قوله والولي الخ فرمايي چې امام قلدوري رحمه الله د جنازې د لماتځه په باره کي چې کوم د والولي غير شرط لګولی دی په هغه سره د دې خبري و طرف ته اشاره ده، چې ولي ته د جنازې د لماتځه د لپاره تيمم کول جائز نه دي، او دغه روايت له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه حسن بن زياد رحمه الله هم را نقل کړی دی، او همدا صحيح دی، ځکه چې ولي ته دا حق سته چې د جنازې د لماتځه قضاء واورې، نو دده په حق کي به د فوت کېدلو بېره نه وي، او صاحب د کتاب په الصحيح باندې له ظاهر الرواية څخه احتراز کړی دی ځکه چې په هغه کي دا حکم ذکر دی چې د ولي لپاره هم د لماتځه د فوت کېدلو د بيري په صورت کي تيمم کول جائز دي، ځکه چې په جنازه کي تاخير (خند) مکروه دی. (متبعه ۱۰۳ ص ۱۲۸)

که امام یا مقتدی د اختر په لمناځه کې بې اودسه سي نو د تيمم حکم

وَأَنَّ أَخَذَكَ الْإِمَامُ أَوْ الْمُتَقَدِّمُ فِي صَلَاةٍ الْعِيْدِ أَوْ كَرِي وَبَنَى جُنْدًا لَيْنَ حَنِيفَةً رَحِمَهُ اللَّهُ. د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز وَقَالَا: لَا يَكْفِيكُمْ أَوْ صَاحِبِينَ فَرَمَائِي: چې تيمم دي نه کوي لِأَنَّ الْأَحَقَّ يُصَلِّي بَعْدَ فَرَاغِ الْإِمَامِ حُكْمٌ چې لاحق د امام تر فراغت وروسته لمونځ پوره کولای سي فَلَا يَخَافُ الْفَوْتَ نو د هغه په حق کې د قضاء کېدلو (فوت کېدلو) بېرته نسته وَكَلَهُ: أَنَّ الْخَوْفَ بَاقِي اود امام صاحب دليل دادی: چې بېرته لا پاته ده لِأَنَّهُ يُؤْمَرُ رَحِمَهُ اللَّهُ حُكْمٌ چې دا ورځ د گڼه گوڼي (د خلگو درش) وي فَيُغْتَرِبُهُ عَارِضٌ يُفْسِدُ عَلَيْهِ صَلَاتَهُ نو کېدای سي چې يو داسي عارض ودرېښ سي چې د هغه لمونځ وړ فاسد کړي وَالْخِلَافُ فَيَا أَوْ اخْتِلَافٌ په هغه صورت کې دی إِذَا شَرَعَ بِالْوُضُوِّ چې لمونځ يې په اوداسه شروع کړی وي وَيُؤْتِيهِمُ بِالْتَّيْمُمِ او که لمونځ يې په تيمم شروع کړی وي تَيْمَمٌ نو تيمم دي وَكَرِي اَوْ پُر لمناځه دي بڼاء وکړي بِإِلَّا يُقَاتِي د ټولو په اتفاق سره (يعني د احکم اتفاقي دي) لِأَنَّا لَوْ أَوْجَبْنَا الْوُضُوَّ حُكْمٌ که موږ (اوس) اودس واجب کړو يَكُونُ وَاجِبًا لِلْمَاءِ فِي صَلَاتِهِ نو هغه سړی به په خپل لمناځه کې د اوبو پيدا کونکي سي فَيُفْسِدُ نو لمونځ به يې فاسد سي.

اللفاظ: ﴿أَخَذَكَ﴾ د افعال د باب ماضي صيغه ده: اودس ماتېدل، حدث پېښېدل، ﴿رَحِمَهُ﴾ د خلگو گڼه گوڼه، ازدحام، رش، ﴿يُغْتَرِبُهُ﴾ د افعال د باب مضارع صيغه ده: پېښېدل، منځ ته راتلل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې که د اختر په لمناځه کې امام یا مقتدی بې اودسه سو، حال دا چې ده لمونځ په اوداسه شروع کړی وو نو په داسي صورت کې د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز د دې سړي لپاره دا حکم دی چې تيمم دي وکړي او پر خپل لمناځه دي بڼاء وکړي، او صاحبين فرمايي چې تيمم دي نه کوي بلکې اودس دي وکړي او پر خپل لمناځه دي بڼاء وکړي.

د صاحبينو دليل: دا دی چې دا سړی لاحق دی او لاحق خپل لمونځ د امام تر فراغ کېدلو وروسته هم پوره کولای سي نو ځکه دده په حق کې (د تيمم د جواز علت يعني) د لمناځه د قضاء کېدلو او فوت کېدلو احتمال پاته نه سو، نو ځکه به ده ته د تيمم اجازه نه وي.

د امام صاحب دليل: دا دی چې د لاحق کېدلو سره سره اوس هم د دې سړي په حق کې د فوت کېدلو احتمال پاته دی، ځکه چې د اختر ورځ د گڼي گوڼي او رش ورځ ده، نو کېدای سي د لمناځه يو فاسدوونکي عارض منځ ته راسي، د مثال په توگه يو سړی سلام ورواچوي، او دی يې جواب ورکړي، يا يو څوک ده ته مبارکي ورکړي او دی يې قبوله کړي نو دده لمونځ به فاسد سي، او د اختر د لمناځه قضاء هم نه راگرځي، ځکه چې د اختر لمونځ په جماعت سره شروع سوی دی.

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله إن كانت الجبانة قرية (ميدان) بعدة لا يقدر على إدراك الإمام بما بقي من الصلوة، يعني في هذه الحالة يفنى بقوله رحمه الله، أي يتيمم ويبنى، وإن كانت الجبانة قرية يقدر على إدراك الإمام بعد إتمام الوضوء يفنى بقول الصاحبين رحمه الله، أي يتوضأ ولا يتيمم، كذا في المسألة ج: ١، ص: ٣١. [القول الرابع ج: ١، ص: ٣٣]

لنډه دا چې د دې سړي په حق کې د قضاء کېدلو پوره اوس هم سته، نو ځکه د عجز د تحقق په خاطر د ده لپاره د تیمم اجازه او امکان سته.

والخلافا الخ فرمایي چې د امام صاحب او صاحبینو په مینځ کې دغه اختلاف هغه وخت دی چې کله یې لمونځ په اوداسه شروع کړی وي، او که په تیمم سره یې شروع کړی وي نو بیا به بالاتفاق تیمم کوي، او خپل لمونځ به پوره کوي، ځکه که موږ په دغه صورت کې پر ده اودس واجب کړو، نو داسې به د لمانځه په دواړو کې پر اوبو قادره سي او لمونځ به یې فاسد سي.

راجع قول: د پورتنۍ مسئلې د راجح قول په باره کې مفتي غلام قادر نعماني وایي: که عیدگاه لیري وه، او تر اودس وروسته د پاته لمانځه نیول ناممکنه وه، نو په دې صورت کې د امام صاحب رَجَعُ الله قول راجح دی، یعنی تیمم به کوي او پر لمانځه به بناء کوي، او که عیدگاه نژدې وه، او د پاته لمانځه نیول ممکن وه، نو بیا راجح قول د صاحبینو دی، یعنی اودس به کوي او تیمم به نه کوي. (القول الراجح ج ۱ ص: ۲۳)

د جمعي لپاره د تیمم حکم

وَلَا يَتَيَمَّمُ لِلْمُجْتَمَعِ او د جمعي د لمانځه لپاره به تیمم نه کوي وَإِنْ عَافَ الْقَوْمُ لَوْ تَوَسَّأَ که څه هم دا پوره یې وي چې که اودس وکړي نو لمونځ به ځني قضاء سي فَإِنْ أَذْرَكَ الْمُجْتَمَعُ نو که یې (اودس وکړی او د) جمعي لمونځ ونیوی صَلَاةً نو هغه دي وکړي وَالْأَصْلُ الظُّهْرُ أَرْبَعًا کنې د ماښین څلور رکعت لمونځ دي وکړي لَأَنَّهَا تَقُوتُ إِلَى خَلْفِ حُكْمٍ چې جمعه فوت کېږي د خليفه (نائب) و طرف ته وَهُوَ الظُّهْرُ او خليفه د ماښین لمونځ دی بِخِلَافِ الْعِيْدِ په خلاف د اختر د لمانځه وگدا إِذَا عَافَ قَوْمٌ الْوَقْتَ لَوْ تَوَسَّأَ همدارنگه کله چې یې دا پوره وي چې که اودس وکړي نو وخت به تېر سي لَمْ يَتَيَمَّمْ نو (هم) به تیمم نه کوي وَيَتَوَسَّأُ (بلکې) اودس به کوي وَيَقِفُونَ مَا قَاتَهُ اود قضاء سوي (فوت سوي) لمانځه قضاء به راوړي لَأَنَّ الْقَوَاتُ إِلَى خَلْفِ حُكْمٍ چې فوت کېدل د خليفه و طرف ته دي وَهُوَ الْقَضَاءُ او هغه قضاء ده (يعني له خليفه څخه مراد قضاء ده).

اللفات: «أَذْرَكَ» د افعال د باب ماضي صيغه ده، أَذْرَكَ يَذْرِكُ: نیول، پیدا کول، رسېدل، همدارنگه نوري معنوي هم لري.

تشويح: مسئله: داده که یو سړي ته دا احساس وسو چې که په اوداسه مشغول سم نو د جمعي لمونځ به راڅخه قضاء سي نو د هغه لپاره د تیمم اجازه نسته، بلکې خامخا به اودس کوي، نو اوس که هغه اودس وکړي، او د جمعي لمونځ یې ونیوی خو الحمد لله ډېر ښه وسوه، او که د جمعي لمونځ یې نه ونیوی، نو د ماښین لمونځ دي اداء کړي، دلیل یې دا دی چې جمعه که څه هم قضاء سوه، خو خليفه یې سته چې هغه د ماښین لمونځ دی، نو ځکه د اوبو د شتون (وجود) په صورت کې فقط د قضاء کېدلو ډیري په وجه په تیمم سر د جمعي لمونځ اداء کول جائز نه دي.

د دې په خلاف داختر لمونځ دی، که داختر د لمانځه د قضاء کېدلو پوره وه نو تیمم به کوي، ځکه چې داختر لمونځ لا إِلَى خَلْفِ فُوت کېږي (يعني خليفه یې نسته)، همدا وجه ده چې داختر د لمانځه قضاء نه راوړل کېږي.

دکذا... الخ په دې عبارت کې بله مسئله بيانوي، مسئله داده چې که يو چا دامحسوسه کړه چې که په اوداسه مشغول سم نو د لماتحه وخت به ووځي، نو هم دې تيمم نه کوي بلکې اودس دي وکړي او که لمونځ قضاء سو، نو قضاء دي يې را وگرځوي، ځکه چې د وختي (وختي) لمونځ فوت کېدل فوت إلى خف دی، او مخکې تېر سوه چې که د فوت إلى خف پېره وه نو په تيمم سره دهغه اداء کول جائز نه دي.

اعتراض: ځيني حضراتو دلته په عبارت کې د تکرار اعتراض کړی دی، دوی وايي چې دا حکم د باب په شروع کې هم په دې الفاظو سره بيان سوی دی: والمختبر المسافة دور خوف الفوت.

جواب: دا دی چې د باب په شروع کې د علامه مرغيناني رحمه الله قول دی، او دلته د امام قلدوري رحمه الله قول دی. نو اوس هيڅ تکرار نسته.

که له مسافر څخه اوبه هيري سي او په تيمم لمونځ وکړي نو څه حکم دی؟

وَالْمُسَافِرُ إِذَا كَانَتْ رَحْلُهُ أَوْ كَلَهُ مَسَافِرٌ شَخْهَ فِي خَيْلِهِ كَجَاوِهِ كَيِ أَوْ بَهْرِي سَيِّ قَتَّيْمٌ أَوْ تَيْمَمٌ وَكُرِي وَصَلَى
اَوَلْمُونِخْ وَكُرِي ثُمَّ ذَكَرَ الْمَاءَ وَرَوَسْتَهُ أَوْ بَه يَادُورْسِي لَمْ يُعِدَّهَا حَتَّى أَنْ حَتِيقَةً وَمُحَلِّي رَجَمَهَا اللَّهُ نُو دَطَرَفِينُو پَه
نېز به لمونځ نه راگرځوي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ: يُعِيدُهَا او امام ابو يوسف رحمه الله فرمايي: چې لمونځ به
راگرځوي وَالْخِلَافُ فِيمَا او اختلاف په هغه صورت کې دی إِذَا وَصَّعَهُ بِنَفْسِهِ چې اوبه ده په خپله ايښي وي أَوْ وَصَّعَهُ
غَيْرُهُ بِأَمْرٍ يَابِل چا دده په حکم ايښي وي وَيَذْكُرُهُ فِي الْوَقْتِ وَبَعْدَهُ سَوَاءٌ او (د لماتحه) په وخت کې دننه د اوبو
يادېدل يا تر وخت وروسته يادېدل (دواړه سره) برابر دي لَهُ: أَنَّهُ وَاجِبٌ لِلْمَاءِ امام ابو يوسف رحمه الله دليل دادی: چې
داسې د اوبو پيدا کونکی دی فَصَارَ كَمَا إِذَا كَانَ فِي رَحْلِهِ ثَوْبٌ نُو دا (سړی) دهغه سړي په ډول سو چې په کجاوه کې
يې کالي (پراته) وي فَتَسِيَهُ خَوْ هغه له ده څخه هېر سي (او په لږه لمونځ وکړي) وَلَا تَنْ رَحْلَ الْمُسَافِرِ مَعْدُنٌ لِلْمَاءِ عَادَةً
او په دې وجه هم چې د مسافر کجاوه په عامه توګه د اوبو ايښولو ځای وي فَيَقْتَرَضُ الطَّلَبُ نو ځکه به د اوبو طلب
کول (لټون کول) (پرده) فرض وي وَلَهُمَا: أَنَّهُ لَا قُدْرَةَ بِذُنُ الْعِلْمِ او د طرفينو دليل دادی: چې له علم څخه بغير
قدرت نه حاصلېږي وَهُوَ الْمُرَادُ بِالْوُجُودِ او (د تيمم په آيت کې) له وجود څخه مراد (هم) قدرت دی وَمَاءُ الرَّحْلِ
مَعْدُنٌ لِلشُّرْبِ او د کجاوې اوبه دچينلو معدن دی (يعني د چينلو لپاره ايښوول کېږي) لَا لِإِسْتِغْتَالٍ نه د
استعمال (اودس) لپاره وَمَسْأَلَةُ الشُّرْبِ عَلَى الْإِخْتِلَافِ او د کالو (جامو) مسئله هم مختلفه ده وَتَوَكَّانَ عَلَى الْإِثْقَاقِ
او که متفق عليه ومنل سي فَقَرَضُ الشُّرْبِ يَقُوتُ لَا إِلَى خَلْفٍ نو به هم د ستر فرض له خليفه څخه بغير فوت سي
وَالطَّهَارَةُ بِأَمَاءٍ تَقُوتُ إِلَى خَلْفٍ او طهارت بالماء دخليفه و طرف ته فوتېږي وَهُوَ التَّيْمَمُ او خليفه تيمم دی.

اللغات: «رغل» کجاوه، (کتوله)، له لښتو یا نورو څخه جوړه سوې اوږده ټوکرۍ چې پر اوښ یا بل سپرلي باتلي د کښېستلو لپاره ایښوول کېږي، او د سفر سامان هم پکښې ایښوول کېږي، «مغفلک» دیو شي د پيدا کېدلو اصلي ځای او سرچشمه، خزانه، بېخ.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې که مسافر په تیمم سره لمونځ وکړی، حال دا چې دده په کجاوه کې اوبه وې، نو د دې مسئلې دوه صورتونه دي یا خو به ده ته داوبو خبر وي، په دې توګه چې ده په خپله اوبه په کجاوه کې ایښي وي او یا بل سړي دده په حکم سره ایښي وي، یا به ده ته داوبو خبر نه وي په دې توګه چې بل سړي دده له حکم څخه بغیر ایښي وي، که دهرم صورت وو نو په اتفاق سره پر ده د لمانځه راګرځول واجب نه دي، ځکه چې یو انسان د بل انسان د فعل په وجه تر یو حکم نه لاندې کېږي، او که اول صورت وو یعنې ده ته داوبو علم وو، نو په دې صورت کې که ده دا گومان کړی و چې زما په کجاوه کې اوبه نسته، او په دغه گومان کې یې تیمم او لمونځ کړی وو، حال دا چې دده په کجاوه کې اوبه وې، نو په دې صورت کې بالاجماع تیمم جائز نه دی، او پر ده د لمانځه راګرځول واجب دي، ځکه چې په دې صورت کې یې پروایي ده له طرفه راغلې ده، او که د دې سړي په کجاوه کې داوبو ایښول هېر وه، او په تیمم سره یې لمونځ وکړی، تر لمانځه وروسته به یاد ورغله چې په کجاوه کې خواوبه وې، نو د طرفینو په نېز پر ده د لمانځه راګرځول واجب نه دي، او امام ابو یوسف رحمه الله فرمایي چې پر ده یې راګرځول واجب دي، هغه که اوبه په خپل وخت کې په یاد ورغلي وي یا تر وخت وروسته، همدغه قول د امام شافعي رحمه الله دی.

د امام ابو یوسف دلیل: دا دی چې د مسافر سړي په حقیقت کې داوبو پیدا کونکی دی، (ځکه په کجاوه کې خو په حقیقت کې اوبه سته)، او تیمم مشروع سوی دي د هغه سړي لپاره دی چې د هغه سره اوبه نه وي، حال دا چې دده سره (په کجاوه کې) اوبه سته، نو ځکه به دده تیمم جائز نه وي، او دا مسئله داسې ده لکه په کجاوه کې چې پاکه جلمه وي لېکن هغه له ده څخه هېر سې او لمونځ لغ وکړي، یا یې په ناپاکه جلمه کې وکړي، نو د پاکي جلمې تر یادېدلو وروسته پر دې سړي د لمانځه راګرځول واجب دي.

دویم دلیل: دا دی چې د مسافر کجاوه عاده معدن وي، یعنې په علمه توګه په کجاوه کې اوبه ایښوول کېږي، نو ځکه پر ده په کجاوه کې داوبو لټول واجب وو، نو کله چې یې ده لټون ونه کړی نو معذور به نه شمېرل کېږي، او پر ده به د لمانځه راګرځول واجب وي.

د طرفینو دلیل: دا دی چې پر اوبو قاهره کېدل بغیر له علم او خبر څخه نه سي کېدلای او داوبو له پیدا کولو څخه همدغه مراد دي چې پر اوبو به ده ته قدرت حاصل وي، نو چې کله ده ته اوبه معلومي نه وي، نو د هغو پر استعمال یې قدرت هم نسته، او کله چې یې قدرت نسته، نو داوبو پیدا کونکی نه سو، او داوبو د نه پیدا کولو په صورت کې تیمم جائز او لمونځ صحیح دی.

ومعدن الرجل الخ پاته سوه دا خبره چې د مسافر کجاوه داوبو معدن او سرچشمه ده، نو د دې جواب دا دی چې په کجاوه کې په علمه توګه د چټېدلو اوبه ایښوول کېږي، نه داوداسه او غسل اوبه.

جواب: له ومثله الثوب... الخ څخه د امام ابو یوسف رحمه الله د قیاس جواب ورکوي، د جواب حاصل دا دی چې د جلمو په مسئله کې هم اختلاف سته، یعنې د طرفینو په نېز چې کله جلمې ځنې هیري سوې وي نو لمونځ په لڅه یا په ناپاکه جلمو کې کول صحیح دي، او د پاکو جلمو د یادېدلو په وخت کې د لمانځه راګرځول واجب نه دي، او که داومو هم چې د جلمو په مسئله کې اتفاق دی، بیا هم داوبو پر مسئله د جلمو مسئله قیاسول صحیح نه دي، ځکه چې د دې دواړو په

مينځ کي فرق سته، فرق همدغه دی چي د بدن پټول يعني ستر فرض دي، که دا فرض ستر فوت سي نو د هغه هيڅ خليفه او بدل نسته، او که په اوبو سره دطهارات حاصلول فوت سي نو د هغه خليفه او بدل يعني تيمم سته.

واچې قول: په پورتنۍ مسئله کي راجع قول دطرفينو يعني دامام صاحب او امام محمد رَحِمَهُمَا اللهُ دى، لکه څرنگه چي علامه قاضي خان رَحِمَهُ اللهُ په دې اړه ليکلي دي: اُوڼى رحله ماء ولر يملر به فتيمة فصل جازت الصلاة في قول أبي حنيفة و

محمد رَحِمَهُمَا اللهُ (المغنية على هامش الهندية ج ۱، ص ۶۲). القول الرابع ج ۱، ص ۳۲.

به صحراء (دښت) کي د لمانځه د جائزوالي او د غالب گومان بيان

وَكُنْصَ عَلَى الْمَكْنِصِ طَلَبُ الْمَاءِ او پر متيمم (تيمم وهونکي) باندي داوبو لتون کول واجب نه دی إِذَا لَمْ يَلْبَسْ عَلَى كُنْصِ
أَنْ يَغْرِبَهُ مَاءٌ تر څو چي دده دا غالب گومان نه وي چي ده ته نژدې (يو ځای) اوبه سته لِأَنَّ الْغَالِبَ عَدَمُ الْمَاءِ فِي
الْقُلُوبِ ځکه چي په دښتونو (او صحراگانو) کي زياتره وخت اوبه نه وي وَلَا دَلِيلٌ عَلَى الْوُجُودِ او داوبو پر شتون
(موجود والي) باندي هيڅ دليل (هم) نسته فَلَمْ يَكُنْ وَاجِدًا لِلْمَاءِ نو ځکه به تيمم د اوبو پيدا کونکي نه وي وَإِنْ
طَلَبَ عَلَى كُنْصِهِ أَنْ هُنَاكَ مَاءٌ او که دده غالب گومان دا وو چي هلته اوبه سته لَمْ يَجْزَلْهُ أَنْ يَتِيمَ نو دده لپاره (تر هغه
وخته) تيمم جائز نه دی حَتَّى يَطْلُبَهُ تر څو چي دهغو لتون ونه کړي لِأَنَّهُ وَاجِدٌ لِلْمَاءِ نَظَرًا إِلَى الدَّلِيلِ ځکه دليل ته په
کتني سره داسي داوبو پيدا کونکى دى ثُمَّ يَطْلُبُ مَقْدَارَ الْقُلُوبَةِ بيا به ديوه غلوه په اندازه داوبو لتون کوي (يعني يونيم
سل ۱۵۰ گزه به داوبو طلب کوي، اداوسني وخت په گز سره) وَلَا يَنْبَغُ وَيْلًا او تر يوه ميله پوري به نه ځي كَلَّا يَنْقُطَ عَنْ رَقْعَتِهِ
چي له خپل ملگرو (انبيوالانو) څخه جلا نه سي.

اللغات: ﴿فُلُوقَات﴾ جمع ده، واحد يې فُلَّةٌ دى: بيايان، دښت، بيديا، ځنگل، ناآباده ځای ﴿غُلُوقَةٌ﴾ عبارت په آخر کي

به يې تعريف وسي، ﴿رَقْعَتُهُ﴾ جمع ده، واحد يې رَفِيقٌ دى: دوست، انډيوال، دلته مراد ځني د سفر ملگري دى.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادى چي که يو سړى په دښت او بيايان کي وو، اوبه ور سره نه وې، او د لمانځه وخت راغلى، نو اوس به هغه اودس کوي، که تيمم، د هغه لپاره شرعاً کوم حکم دى؟ فرمايې چي: داسي سړى دى د خپل غالب گومان مطابق فيصله وکړي او پر هغه دي عمل وکړي، که يې غالب گومان دا وو چي دده شاوخوا هيڅ ځای اوبه نسته نو دې سړي لپاره دا حکم دى چي داوبو په لتون دي شاوخوا نه گرځي، بلکي تيمم دي وکړي، ځکه چي په علمه توگه په صحراگانو کي اوبه نه وي، او داوبو پر شتون باندي يو دليل هم نسته، نو به داسي سړى پر اوبو قادره نه شمېرل کيږي او دده لپاره به تيمم صحيح وي.

لېکن که غالب گومان يې دا وو چي دلته به شاوخوا يو ځای اوبه پيدا سي نو پر ده داوبو لتون کول ضروري دى، او داوبو تر لتون مخکي دده لپاره تيمم جائز نه دى، ځکه چي کله دده غالب گومان دا سو چي اوبه پيدا کيږي، نو دا داوبو د شتون (وجود) دليل سو، نو دې دليل پر بنياد داسي داوبو پيدا کونکى بلل کيږي، او داوبو د پيدا کونکي لپاره تيمم جائز نه دى، نو ځکه به دده لپاره هم تيمم جائز نه وي.

بيا د دې سړي لپاره ديوه غلوه تر اندازه يې پوري لتون کول ضروري دي، او تر يوه ميله پوري به نه ځي، کنې له خپلو ملگرو څخه به ورک سي، او سر گر دانه به پاته سي.

د شرعی او انگریزی میل اندازه

که اوبه خر خبدلی نو د تیمم د جواز حکم

ج: ١، ص: ١٣٩. [القول الراجح، ج: ١، ص: ٣٦]

که يې نه ورکړې، نو بيا دي تيمم وکړي. ځکه چې د نه ورکولو په وجه پر اوبو د نه قادره کېدلو عجز په حقيقت کې ثابت سو، نو ځکه اوس د ده لپاره تيمم کول صحيح او جائز دي، لېکن تر غوښتولو مخکې تيمم کول مناسب نه دي. ځکه چې په عامه توګه د اوبو له ورکړې څخه انکار نه کېږي.

دلو تيمم... الخ فرمايي چې د امام صاحب رحمه الله په نېز که دا سړی له اوبو غوښتولو څخه بغير تيمم وکړي او لمونځ وکړي نو هم څه خبره نه ده، ځکه چې اوبه د بل په قبضه کې دي او له بل څخه غوښتنه پر ده لازم نه ده، بيا دا چې په سوال کولو او غوښتولو کې ذلت او سپکاوی هم دی، نو په دې وجه هم غوښتل مناسب نه دي.

صاحبين رحمه الله فرمايي چې دی به خامخا اوبه ځني غواړي، که بغير له غوښتولو څخه تيمم او لمونځ وکړي نو دا جائز نه دي، ځکه چې زياتره وختونه موږ ليدلي دي چې خلګ د اوبو په ورکولو کې هيڅ ستونزه نه محسوسې او نه يې له ورکولو څخه انکار کوي، نو ځکه د دې سړي لپاره اوبه غوښتل ضروري دي.

د لړل... الخ د دې حاصل دا دی چې که د سفر د ملګري سره اوبه ولې خو هغه موتي (بې له پيسو) نه ورکولې، بلکې پيسې يې غوښتې، نو په دې صورت کې حکم دا دی چې که هغه ملګری يې اوبه په ثمن مثل (عام رېټ) يا له دې څخه په کم (رېټ) باندې ورکولې، او د دې سړي سره د ثمن مثل په اندازه پيسې هم ولې، نو هم د دې سړي لپاره تيمم جائز نه دی، بلکې د ده لپاره اوبه راښوول او اودس کول ضروري دي، ځکه کله چې د دې سړي سره د اوبو راښوولو لپاره پيسې سته، نو دی اوس هم پر اوبو قادره دی، او د قدرت علی الماء په صورت کې تيمم جائز نه دی، نو ځکه به دلته هم تيمم جائز نه وي.

لېکن که د ده ملګري له ثمن مثل څخه په زيات قيمت اوبه خرڅولې، نو په صورت کې د ده لپاره تيمم جائز دی، ځکه چې له ثمن مثل څخه په زيات قيمت باندې اوبه راښوول ضرر او تاوان دی. حال دا چې د تيمم مشروعيت د ضرر د مخنيوي لپاره سوی دی.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجح قول ظاهر الرواية دی، يعنې د سفر له ملګري څخه د اوبو غوښتنه کول واجب

دي، قال العلامة اڪمل الدين الباری رحمه الله: وقال في البسوط وإن كان مع رفيقه ماء فعليه ان يشلّه (الفتاوى ج ۱، ص: ۲۵).

[القول الراجح ج ۱، ص: ۳۶]

بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْخَفَيْنِ

(دا) باب پر موزو د مسح کولو (په بیان کي) دی

تشریح: تر دې مخکي صاحب د کتاب د تیمم احکام بیان کړل، اوس د مسح علی الخفین (پر موزو د مسح کولو) احکام بیانوي، په دې مناسبت چي ① په دواړو کي طهارت په مسح کولو سره پوره کیږي، (يعني په تیمم کي پر مخ او لاسو مسح کیږي، او په دې کي پر موزو مسح کیږي) ② یا په دې وجه چي دواړه د غسل (پر بوللو) بدل دي، لکه څرنګه چي مسح علی الخفین د غسل رجلین بدل دی، او تیمم داوداسه بدل دی، ③ یا په دې وجه چي تیمم او مسح علی الخفین دواړه رخصت مؤقته دي، او په دوی سره په عارضې توګه پاکي حاصلیږي. (عتابه ج: ۱، ص: ۱۲۶، بتابه ج: ۱، ص: ۱۵۳)

تیمم له مسح علی الخفین څخه ولي مخکي کړی سو؟ پاته سوه دا خبره چي تیمم له مسح علی الخفین څخه ولي مخکي کړی سو، نو دې څو وجهي دي:

① صاحب د عتایه رحمه الله دا وجه ذکر کړې ده چي مسح علی الخفین صرف د غسل رجلین بدل دی، او تیمم د ټوله اوداسه بدل دی، نو په کوم یوه کي چي پوره بدلیت وو هغه یې مخکي بیان کړی، او په کوم یوه کي چي د بعضیت په اعتبار سره بدلیت وو، هغه یې وروسته بیان کړی.

② دویمه وجه داده چي تیمم په کتاب او سنت دواړو سره ثابت دی او مسح صرف په سنت سره ثابت ده.

③ دریمه وجه داهم ده چي په تیمم سره حاصلېدونکی طهارت د مسح علی الخفین په مقابله کي ډېر پراخ (وسیع) او بشپړ دی، په دې معنی چي تیمم د حدث اکبر او حدث اصغر دواړو لپاره مطهر دی، لېکن مسح علی الخفین خو د حدث اکبر لپاره لا څه کوي! د حدث اصغر لپاره هم په بشپړه توګه مطهر نه دی، بلکي د حدث اصغر د یو جزء يعني د رجلین (پښو) لپاره صرف مطهر دی، نو په دې وجه یې هم د تیمم بیان مخکي کړی.

د مسح علی الخفین مشروعیت: د مسح علی الخفین مشروعیت په مشهوره حدیثونو سره ثابت دی، او د هغو ثبوت دومره قوي دی چي غټو صحابه کرامو د هغو روایت کړی دی، لکه څرنګه چي حضرت صدیق اکبر، حضرت عمر فاروق، حضرت علي، حضرت ابن عباس، حضرت ابن مسعود رَضِیَ اللهُ عَنْهُمْ به او نورو غټو صحابه کرامو به فقط دا نه چي مسح علی الخفین جائز ګڼله بلکي پر هغه به یې عمل هم کوی.

د مسح د مشروعیت په لړ کي علامه ابی الف. ج. ل. احمد بن علي ع. ق. ل. رحمه الله په الدراية فی تخریج أحادیث الهدایة کي تقریباً ۲۶ حدیثونه بیان کړي دي، چي له هغو څخه یو څو موږ را نقل کوو:

① عن بلال رَضِیَ اللهُ عَنْهُ أَن النَّبِيَّ ﷺ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى الْخَفَيْنِ وَالْخَمَارِ. (په حواله د مسلم شریف)

② عن عمرو ابن أمية أنه رأى النَّبِيَّ ﷺ يمسح على الخفين. (بخاري شریف)

③ عن علي رَضِیَ اللهُ عَنْهُ أَن النَّبِيَّ ﷺ جعل للمقيم يوماً وليلةً وللمسافر ثلاثة أيامٍ ولليالها. (مسلم شریف)

④ عن عائشة رَضِیَ اللهُ عَنْهَا قالت قال رسول الله ﷺ يأمرنا أن نمسح على الخفين يوماً وليلةً للمقيم وللمسافر ثلثة. (ناسی)

(دارقطني)

دغه او ددې په ډول نور روایتونه ددې خبرې ښکاره او بېن ثبوت دی چې مسح على الخفين جائز او ثابت نه ده، او د مقيم او مسافر لپاره په ترتيب سره تر یوې ورځې او شپې او تر درې ورځو او شپو پورې د مسح کولو گنجایش سته.

صاحب د غنايه رَجَته الله د حضرت امام اعظم رَجَته الله دا قول هم را نقل کړی دی چې: ما قلت بالسنة حتى جاءني فيه مثل ضوء النهار. **و باریه:** یعنی کله چې ما د مسح على الخفين په باره کې د ورځې د ضلالت او رڼا په ډول څرگنده روایتونه ولیدل، نو بیا زه د مسح على الخفين قائل شوم. له حضرت امام اعظم رَجَته الله څخه دا روایت هم سوی چې یوه سړي له ده څخه د اهل السنة والجماعت د مذهب په باره کې پوښتنه وکړه، نو امام اعظم رَجَته الله دا جواب ورکړی چې: **أَبْ يُفْقِلُ الشَّيْخَانِ وَ يَجِبُ الْحُفْنَيْنِ وَيَرَى الشَّحْ عَلَى الْخَفَيْنِ. و باریه:** کوم چې سړی شیخین یعنی حضرت صديق اکبر رَضِيَ الله عنهما او حضرت عمر فاروق رَضِيَ الله عنهما له ټولو صحابه وو څخه افضل او غوره وگڼي، او د نبی ﷺ د ډواړو زمانو یعنی د حضرت عثمان رَضِيَ الله عنهما او د حضرت علي رَضِيَ الله عنهما سره مینه ولري، همدارنگه مسح على الخفين جائز وگڼي نو هغه له اهل السنة والجماعت څخه دی.

د مسح لغوي او اصطلاحي معنی: د مسح لغوي معنی ده: امرار اليد على شيء، یعنی پریوښي لاس تېرول. او د مسح اصطلاحي معنی ده: إصابة اليد العضو، یعنی یو اندام په لاس مه کول (یعنی لاس پر تېرول). نو د مسح على الخفين معنی ده: إصابة اليد المشككة الحفَّ المشككة. (پر اغوستل سوو موزو باندي لوند لاس تېرول).

پر موزو د مسح کولو شرعي حیثیت

الْمَسْحُ عَلَى الْخَفَيْنِ جَائِزٌ بِالسَّنَةِ پر موزو باندي مسح د حدیث په روی سره جائز ده **وَالْأَخْبَارُ فِيهِ مُتَّفِقَةٌ** او په دې باره کې حدیثونه مشهوره دي (یعنی په دې باره کې مشهوره حدیثونه سته) **حَتَّى قِيلَ: إِنَّ مَنْ لَمْ يَرَهُ تَرَدَّى فِي رِوَالٍ سَوِيٍّ دِي:** چا چې مسح على الخفين جائز نه وگڼل **كَانَ مُبْتَدِعًا** (نو) هغه بدعتی دی **لَكِنَّ مَنْ رَأَاهُ لَهْكَنَ** چا چې جائز وگڼل **ثُمَّ لَمْ يَسَسِّمْ أَحَدًا بِالْعُرْيَانَةِ** (او) بیا یې پر عزیمت د عمل کولو په وجه مسح نه وکړه **كَانَ مَأْجُوزًا** هغه ته به ثواب (اجر) ورکول کیږي.

اللغات: **﴿مُسْتَفْضِيَةً﴾** د استفعال د باب اسم فاعل مؤنث دی. **إِسْتَفْضَى يَسْتَفْضِي:** نشر کېدل، غورېدل، مشهوره کېدل.

﴿مُبْتَدِعًا﴾ د افتعال د باب اسم فاعل دی. **إِسْتَدْعَى يَسْتَدْعِي:** بدعتي کېدل.

تشریح: امام قدوري رَجَته الله وایي چې پر موزو د مسح کولو جواز له سنت څخه ثابت دي، او په دې باره کې قولې او فعلې ډېر مشهوره حدیثونه سته، نو ځکه شیخ الاسلام خواهر زاده رَجَته الله تر دې انلازې پورې ويلي دي چې که یو شوک د مسح على الخفين د جواز اعتقاد نه لري او انکار ځني کوي، نو هغه کم بخته بدعتي دی، او له حق دین څخه منحرفه دی. (او صرف شېگان له دې څخه انکار کوي).

لېکن کوم سړی چې مسح على الخفين جائز گڼي، لېکن مسح نه کوي، پر عزیمت عمل کوي، او درخصت په ځایونو کې هم پښې پرېږي، نو هغه پر حق دین قائم دی، او د الله له سپېڅلي ذات څخه امید دی چې هغه ته به ثواب ورسیږي. ځکه چې درخصت په مقابله کې په عزیمت باندي عمل کول افضل او غوره دي.

صاحب دعین الهدایه لیکلي دي چي که یو چاته د مسح نه کولو په وجه د خارجي یا رافضي شبه (اونست) کېدی، نو د هغه لپاره مسح کول افضله دي.

د بي اودسه (محدث) لپاره پر موزو مسح کول جائز دي

وَيَجُوزُ مِنْ كُلِّ حَدَثٍ مُوجِبٍ لِلْوُضُوءِ او مسح على الخفين له هر هغه حدث څخه جائز ده چي هغه د اودس واجبونکي وي إِذَا لَبَسَهُمَا عَلَى طَهَارَةٍ كَامِلَةٍ خو په دې شرط چي دواړه (موزې) يې په پوره طهارت اغوستي وي ثُمَّ أَخَذَتْ او بيا به اودسه سوي وي خَصَّهُ بِحَدِيثٍ مُوجِبٍ لِلْوُضُوءِ امام قدوري رحمه الله مسح على الخفين (په دې وجه) د داسي حدث سره خاص کړې ده چي هغه د اودس واجبونکي وي لَا كُنْهُ لَا مَسْحَ مِنَ الْجَنَابَةِ ځکه چي له جنابت څخه مسح کول جائز نه دي عَلَى مَا يُؤَيِّدُ أَنَّ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى لکه څرنګه چي به موبه (وروسته) د دې بيان انشاء الله وکړو وَيَحْدِثُ مَتَأَخَّرِي او (همدا رنگه يې په دې وجه) د داسي حدث سره خاص کړې ده چي وروسته واقع سوي وي لَإِنَّ الْخُفَّ عَهْدٌ مَا نَعَا ځکه چي موزه مانع پېژندل سوې ده وَلَوْ جُوزَ نَأَا بِحَدِيثٍ سَابِقٍ او که موبه مسح له مخکني حدث څخه جائز و غمخو كَأَمْسَحَ خَصَّصَ إِذَا لَبَسَتْ لکه مستحاضه بنمعه چي موزه په پنبو کړي ثُمَّ خَرَّ بِهَ التُّوْقُتُ او بيا وخت ووشي وَالْمَتَّيْبَةُ إِذَا لَبَسَتْ او متيمم (تيمم وهونکي) چي کله موزه په پنبو کړي ثُمَّ رَأَى النِّسَاءَ او بيا اوږه وويني كَأَنَّ رَافِقًا نو موزه به پورته کونکي (د حدث) وي وَقَوْلُهُ إِذَا لَبَسَهُمَا عَلَى طَهَارَةٍ كَامِلَةٍ او امام قدوري رحمه الله دا قول چي: إِذَا لَبَسَهُمَا عَلَى طَهَارَةٍ كَامِلَةٍ (يعني په دې شرط چي دواړه موزې به يې په پوره طهارت په پنبو کړي وي) لَا يُفِيدُ اشْتِرَاكَ الْكَمَالِ وَقَتَ التَّمْيِصِ نو (دا قول) د موزو د په پنبو کولو په وخت کي د کمال طهارت (يعني د پوره پاکوالي) د شرطيت فايده نه ورکوي بَلْ وَقَتَ الْحَدِيثِ بلکي د حدث په وخت کي (د کمال طهارت فايده ورکوي) وَهُوَ الْمَذْهَبُ عِنْدَنَا او دا زموږ مذهب هم دی حَتَّى لَوْ غَسَلَ رِجْلَيْهِ تر دې که يو څوک (مخکي) دواړه پنبې پرېولي وَلَبَسَ خُفَّيْهِ او دواړي موزې په پنبو کړي ثُمَّ أَكْمَلَ الطَّهَارَةَ او بيا پاته اودس پوره کړي ثُمَّ أَخَذَتْ (او) بيا به اودسه سي يُجِزُّهُ النَّسَمُ نو د هغه لپاره پر موزو مسح کول جائز دي وَهَذَا لِإِنَّ الْخُفَّ مَانِعٌ حُلُولِ الْحَدِيثِ بِالتَّقْدِيرِ او دا حکم په دې وجه دی چي موزه پنبو ته د حدث له ورننوتلو (حلول) څخه مانع ده فَيَرَاغِي كَمَالِ الطَّهَارَةِ وَقَتَ التَّمْيِصِ نو د منع په وخت کي به د پوره طهارت (کمال طهارت) خيال ساتل کيږي حَتَّى لَوْ كَانَتْ تَاقِصَةً عِنْدَ ذَلِكَ تر دې که د حدث د حلول په وخت کي طهارت ناقص وو كَأَنَّ الْخُفَّ رَافِقًا نو موزه به پورته کونکي (د حدث) وي.

اللفات: «لَبَسَ» د سمع د باب ماضي ده: اغوستل، «لَبَسَ خُفَّيْهِ» داسي بنمعه چي د متيازو تر لاري يې د حيض له وړنو څخه علاوه نوري وړني (هم) راځي، «حُلُولُ» د نصر د باب مصلر دی، عَلَّ يَحُلُّ: پړاو کول، حل کېدل، ننوتل، شوه کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د بې اوداسه لپاره پر موزو مسح کول جائز دی، هغه که نارینه بې اودسه وي او که ښځه بې اودسه وي، خو په هغه صورت کې چې دواړي موزې په اوداسه په پښو کې وي، او پر کوم سړي چې غسل واجب وي، د هغه لپاره پر موزو مسح کول جائز نه دي. امام قلدوري رحمه الله د مسح علی الخفين جواز د دوو خبر سره خاص کړی دی، یوه دا چې مسح علی الخفين له هغه حدث څخه جائز ده چې په هغه سره اودس واجبيږي، یعنې حدث اصغر، او دویمه خبره دا ده چې دا حدث به تر اودس کولو او تر موزې په پښو کولو وروسته راغلی وي، ځکه چې موزه خو حدث له سرایت کولو څخه منع کوي، لېکن حدث نه لیري کوي، حدث خو اوبه او داسې نور مظهر شيان لیري کوي، او مسح د تطهير (پاکولو) له صفت څخه خالي ده.

لَا يَنْفَعُ عَهْدُ الْإِمَامِ فرمایي چې مسح علی الخفين حدث منع کوي او لیري کوي یې نه (یعنې مسح علی الخفين مانع د حدث ده، رافع د حدث نه ده)، نو که پر سابق (مخکنې) حدث بلدي د مسح کولو اجازه ورکول سي نو دا مسح به مانع نه سي، بلکې رافع به سي، او په مسح کې خو د منع صلاحیت سته، لېکن د رفع صلاحیت نسته. د مثال په توګه حائضې ښځې موزې په پښو کې، او وروسته تر دې یې اودس وکړی او بیا وخت ووتی، یا متیمم موزې په پښو کې او وروسته تر هغه پر اوبو قادره سو، نو اوس د دې دواړو لپاره د مسح علی الخفين اجازه نسته، ځکه چې د مستحاضې په حق کې د وخت په وتولو سره او د متیمم په حق کې د اوبو په لیدلو سره دا خبره ښکاره سوه چې مخکنی حدث راغلی، او کله چې مخکنی حدث راغلی، نو ښکاره ده چې اوس مسح علی الخفين هيڅ فایده نه کوي، ځکه چې موږ مخکې هم ذکر کړه چې مسح علی الخفين رافع د حدث نه ده، نو اوس به مستحاضه ښځه او متیمم دواړه دوباره پښې پرېږولي، او مسح به نه کوي.

او د امام قلدوري رحمه الله دا قول إذا لبسهما على طهارة كاملة د دې خبرې فایده نه ورکوي چې د موزې د په پښو کولو په وخت کې طهارت کامله شرط دی، بلکې د دې خبرې فایده ورکوي چې د حدث په وخت کې طهارت کامله ضروري دی، او همدغه زموږ مذهب دی، نو که یو سړي مخکې خپلې پښې پرېږلي، او موزې یې په پښو کې، بیا یې پاته اودس پوره کړی، خو تر اودس پوره کولو وروسته یې اودس مات سو، نو د هغه لپاره پر موزو مسح کول جائز دی، ځکه په دې صورت کې د موزو د په پښو کولو په وخت کې که څه هم طهارت کامله نه وو، خو د حدث (بې اودسې) په وخت کې طهارت کامله سته، دلیل یې دا دی چې موزه حدث منع کوي له دې څخه چې په پښو کې حلول وکړي. نو ځکه به د منع په وخت کې د طهارت کامله خیال ساتل کیږي، او که په دې وخت کې طهارت کامله نه وو، بلکې ناقصه وو، نو مسح علی الخفين به هم جائز نه وي، ځکه که په دې صورت کې مسح جائز سي نو د طهارت کامله د نشتوالي په وجه به موزه رافع د حدث سي، حال دا چې موزه رافع د حدث نه ده، بلکې مانع د حدث ده.

د مقيم او مسافر لپاره د مسحي موده

وَيَسْتَحِبُّ لِمَنْ يَمَسُّهَا يَوْمًا وَكَيْفَةً او د مقيم لپاره يوه ورځ او يوه شپه مسح کول جائز دي وَلِكُلِّ مُسَافِرٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيهَا او د مسافر لپاره درې ورځې او درې شپې (مسح کول جائز دي) لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي يَسْتَحِبُّ الْمَقِيمُ يَوْمًا وَكَيْفَةً وَالْمُسَافِرُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيهَا (چې) مقيم به يوه ورځ او يوه شپه او مسافر به درې ورځې او درې شپې مسح کوي.

• تخریج: أخرجه مسلم في كتاب الطهارة، باب التوقيت في المسح على الخفين، حديث رقم: ۶۳۹، و ابو داؤد في كتاب الطهارة، باب التوقيت في المسح

اللغات: ﴿اُكْر﴾ جمع دَيُّوْمَره: ورځ، ﴿لَيَالِي﴾ ټالې جمع دَئِيلَهه: شپه.

تشرېح: امام قلدوري رحمه الله د حديث په الفاظو سره د مقيم او مسافر لپاره د مسحي موده بيان كړې ده، چې هغه بالكل ښكاره ده، لېكن په دې ځاى كې عربي شارحينو د امام مالك رحمه الله له مسلك څخه هم بحث كړى دى چې خلاصه يې داده:

د امام مالك مسلك: امام مالك رحمه الله د مقيم لپاره د نه ضرورت (عدم ضرورت) په وجه د مسح اجازه نه وركوي، او د مسافر لپاره د حضرت عمار بن ياسر رضي الله عنه د يو حديث په وجه تر غير مؤقت وخت پوري د مسح اجازه وركوي، د عمار بن ياسر رضي الله عنه حديث دا دى: قال: قلت يا رسول الله! أمسح على الخفين يوماً؟ قال: نعم. فقلت: يوماً. فقال: نعم. حتى انميت إلى سبعة أيام فقال رضي الله عنه: إذا كنت في سفر فامسح ما بدا لك. (حضرت عمار رضي الله عنه فرمايي چې: ما وويل اي د الله رسول (ﷺ)! آيا زه يوه ورځ پر موزو مسح كوم، نبي ﷺ وفرمايل: هو!، بيا ما وويل دوي ورځي، نبي ﷺ وفرمايل: هو!، تر دې چې (ما ورځي زياتولې) تر اوو (۷) ورځو پوري را ورسېدم، نو نبي ﷺ وفرمايل: كله چې ته په سفر كې يې، نو تر څو چې وغواړې مسح كوه، له دې حديث څخه معلومه سوه چې د مسافر په حق كې د مسحي لپاره هېڅ موده ټاكل سوې نه ده.

اول جواب: موږ خپل له طرفه امام مالك رحمه الله ته اول جواب دا وركوو چې د مقيم او مسافر په باره كې ستا بيان سوي مسلك زموږ په ذكر سوي حديث سره باطل دى، ځكه چې زموږ په حديث كې په ښكاره توگه د مقيم او مسافر دواړو لپاره مسح جائز گرځول سوې ده، او د هر يوه لپاره جلا موده ټاكل سوې ده.

دويم جواب: دا دى چې د دې حديث په باره كې امام بخاري رحمه الله فرمايي چې دا حديث مجهول دى، امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمايي: چې د دې رجال غير معروف يعني مشهور نه دي، د امام ابو داؤد رحمه الله تبصره داده چې د دې په سند كې اختلاف دى، وقال الدارقطني إسناده لا يثبت، وقال يحيى بن معين إسناده مضطرب. (عتابه ج: ۱، ص: ۱۵۰، بناية ج: ۱، ص: ۵۶۶)

لهذا كله چې د دې حديث په باره كې دومره اختلاف دى، نو په دې سره د دليل نيولو څه ضرورت سته. همدارنگه د دې مختلف فيه او شاذ حديث په وجه مشهوره حديثونه نه سي پرېښوول كېدلاى.

مسح به له كوم وخت څخه شروع كېږي؟

قَالَ: وَابْتَدَأُوا بِحَيْثُ الْخَدِّثِ فرمايي: چې د مسحي د مودې شروع به تر حد ث وروسته وي لِأَنَّ الْخُفَّ مَا يَنْتَمِي إِلَى الْخَدِّثِ ځكه چې موزه د حدث له سرايت كولو څخه منع كونكې ده فَتُعْتَبَرُ الْمُدَّةُ مِنْ وَقْتِ الْمُنْتَمِ نو ځكه به د دې موده د منع له وخت څخه معتبره وي.

اللغات: ﴿عَوِيْبٌ﴾ وروسته، ﴿سُرَايَةٌ﴾ د ضرب مصدر دى: ننوتل. داخېدل.

تشرېح: د مسحي موده له كوم وخت څخه شروع كېږي. په دې باره كې د علماؤ اختلاف دى:

د علماؤ علماء مذهب دا دى چې د مسحي موده د حدث له وخت څخه شروع كېږي، او د حسن بصري رحمه الله په نېز د موزو د په پښو كولو له وخت څخه شروع كېږي. او د امام اوزاعي، ابو ثور او امام احمد رحمه الله په نېز پر موزو د مسح كولو له وخت څخه د مسحي موده شروع كېږي.

نومره د اختلاف: ثمره د اختلاف په دې مثال کې ښکاره کیږي چې که یوه سړي د سهار (طلوع فجر) په وخت کې اودس وکړی او موزې یې په پښو کې، بیا یې د لمر راځتلو (طلوع شمس) په وخت کې اودس مات سو، بیا یې تر زوال وروسته اودس وکړی او پر موزو یې مسح وکړه، نو د عامو علماؤ مذهب دا دی چې د سبا ورځې تر طلوع شمس پورې دې مسح کوي، او د حسن بصري مذهب دا دی چې د سبا ورځې تر طلوع فجر پورې دې مسح کوي. او د امام اوزاعي او نورو مذهب دا دی چې د سبا ورځې تر زوال وروسته پورې دې مسح کوي.

دلائل: د حسن بصري رحمه الله دلیل دا دی چې د مسحي جواز د موزې اغوستلو په وجه دی. نو ځکه به د مسح ابتداء هم د موزې د اغوستلو له وخت څخه کیږي، د امام اوزاعي رحمه الله او نورو دلیل دا دی چې د مسحي د مودې مقدار د مسحي په وجه دی، نو ځکه به د مسحي د مودې شروع د مسح کولو له وخت څخه معتبره وي. او د عامو علماؤ دلیل دا دی چې موزه د حدث له سرایت کولو څخه منع کونکې ده (یعني حدث نه پرېږدي چې پښو ته سرایت وکړي او وروښه سي). نو د مودې اعتبار به له هغه وخته څخه کیږي، له کومه وخته چې موزې حدث له سرایت کولو څخه منع کړی دی. او دا وخت له حدث څخه وروسته شروع کیږي ځکه چې تر دې مخکې طهارت وو. نو ځکه به د مسحي د مودې شروع له حدث څخه وروسته معتبره وي.

د مسحي سنت طریقه

وَالشَّمْسُ عَلَى الظَّاهِرِهَا او مسح به د دواړو موزو پر ښکاره حصه وي خُطُوًا بِالأَصَابِعِ په داسې حال کې چې په گوتو سره لیکي (کرښي) جوړي سي يَبْدَأُ مِنْ يَمَنِ الْأَصَابِعِ إِلَى الشَّامِ (مسح کونکي به) د (پښو) له گوتو څخه (مسح) شروع کوي د پښې و طرف ته (یعني: مسح کوونکي دې د پښو پر ظاهري حصه گوتي را کش کړي. او مسح دې د پښو له گوتو څخه شروع کړي تر پښې پورې) لِحَدِيثِ مُغِيرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د مغیره بن شعبه عَنْهُ د حدیث په وجه أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَصَمَّ يَدَيْهِ عَلَى خُفَيْهِ چې نبی ﷺ خپل دواړه لاسونه په خپلو دواړو موزو باندې کښېښوول وَمَذَّهَا مِنْ الْأَصَابِعِ إِلَى أَعْلَاهُمَا او د گوتو له سرونو څخه یې و لوړ طرف ته کش کړل مَسْحَةً وَاحِدَةً او (دغه ډول یې) یو وار مسح وکړه وَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى أَثَرِ الْمَسْحِ عَلَى خُفِّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او ګواکې زه د مسحي اثر د نبی ﷺ پر موزو باندې (اوس هم) وښم خُطُوًا بِالأَصَابِعِ په داسې حال کې چې پر هغو د گوتو کرښي جوړي سوي دي ثُمَّ انْشَمَّ عَلَى الظَّاهِرِ حَتَّمْ (او) بیا پر ښکاره د موزو باندې مسح کول ضروري دي حَتَّى لَا يَجُوزَ عَلَى بَاطِنِ الْخُفِّ وَعَقْبِهِ وَسَاقِهِ تر دې چې د موزو پر باطن او پر پونده او پر پښې باندې مسح کول جائز نه دي لَأَنَّهُ مَقْدُولٌ بِهِ عَنِ الْقِيَاسِ ځکه چې (دا طریقه) له قیاس څخه خلاف ده فَكَرَأْنِي فِيهِ جَبِينُ مَا وَرَدَ بِهِ الشَّرْحُ نو په مسح کې چې د کومو طریقو په باره کې شریعت وارد سوي وي د هغو ټولو خیال به ساتل کیږي وَالْهِدَايَةُ مِنَ الْأَصَابِعِ اسْتِحْبَابٌ اجْتِبَاءً بِأَفْضَلِ او پر اصل باندې د قیاسولو په وجه د گوتو (له سرونو) څخه شروع کول مستحب دي. هُوَ الْفُسْلُ او دا أصل نو غسل (یعني

• تخریج: أخرجه البيهقي في السنن الكبرى في كتاب الطهارة، باب الإحتصاص بالنسح على ظاهر الخفين. حديث رقم: ۱۳۸۵. و در منابع می اسیر

معناه، حدیث رقم: ۵۵۱.

پرېول) دې **وَكَمْ مِنْ ذَلِكَ مَقْدَرٍ أَكَلَتْ أَصَابِعُ مِنْ ثَلَاثِ أَصَابِعِ الْيَدِ** او د مسحي فرض اندازه د لاس له گوتو څخه د درې گوتو اندازه ده **وَقَالَ الْكُرْمِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى: مِنْ أَصَابِعِ الرَّجُلِ** او امام کرخي رحمه الله فرمايي: چي د پنبو له گوتو څخه (د درې گوتو اندازه ده) **وَالْأَوَّلُ أَصَابِعُ إِفْتِخَارِ إِذْكَاةِ الشَّحْمِ** او لومړی ټوک دېر صحيح دی د مسح د اکې د اعتبار کولو په وجه.

اللغات: **﴿مَطْلُوعٌ﴾** جمع ده، واحد يې **مَطْلَعٌ** دی: کرښه، ليکه، او دلته د خطو معنا ده: د کرښي په ټول راکښول. **﴿عَلَى﴾** پندۍ، **﴿أَصَابِعُ﴾** جمع ده، واحد يې **إِصْبَعٌ** دی: گوته، **﴿عَشْرٌ﴾** ضروري، لازمي، **﴿عَقِبٌ﴾** پونډه، شاتۍ حصه، **﴿رَجُلٌ﴾** پښه.

تشرېح: په دې عبارت کي د مسحي ځای او د مسحي طريقه دواړه بيان سوي دي، نو د مسحي د ځای په باره کي فرمايي چي مسح به د موزو پر ښکاره برخه وي، همدغه ځای شرعاً معتبر دی.

د مسحي طريقه: د مسحي طريقه دا ده چي د لاس گوتي دي د پنبو د گوتو پر سرونو کښېږدي، او لوړ يعني د پندۍ و طرف ته دي گوتي را کش کړي، او په داسي توگه دي يې راکش کړي چي پر موزو باندي د گوتو کرښي (ښاتونه) جوړي سي، د مسح علی الخفين همدغه طريقه ست ده، او د حضرت مغیره بن شعبه رضي الله عنه په حديث کي (کوم چي په کتاب کي ذکر سو) همدغه طريقه بيان سوې ده، لکه څرنگه چي د حضرت مغیره رضي الله عنه د سترگو ليدلی بيان دا دی چي ما نبی صلی الله علیه و آله وليدی چي پر خپلو موزو يې لاسونه کښېښول او د گوتو د سرونو له طرف څخه يې لوړ کش کړل. او ما دا وليدل چي د دوی صلی الله علیه و آله پر موزو باندي د کرښو په ټول ښي جوړي سوې.

ثم المسح الخ فرمايي چي د موزو پر ښکاره باندي مسح کول واجب او ضروري دي، او دغه مسح شرعاً معتبره هم ده. همدغه وجه ده که يو سړی د موزو پر لاندي حصه (تلي) باندي مسح وکړي، يا د موزو پر پونډه يا پندۍ باندي مسح وکړي نو د هغه دا مسح جائز نه ده، ځکه د موزو د مسحي چي کومه طريقه را نقل سوې ده، هغه له قياس څخه خلاف ده. ځکه د قياس تقاضا خو دا وه چي انسان د موزو پر لاندي حصه (يعني پر تلي) باندي مسح کولای، ځکه چي د موزو پر لاندي حصه باندي گرز، خيري او داسي نور مښلي، نو په دې حواله سره خو عقلاً او قياساً د لاندي حصې مسح کول پکار وو، لکه څرنگه چي د حضرت علي رضي الله عنه فرمان هم د دې تائيد کوي چي: **لَوْ كَانَتِ الدِّينُ بِالرَّأْيِ لَكَانَ بَاطِنُ الْخَفِّ أَوَّلُ بِالْمَسْحِ مِنْ ظَاهِرِهِ**، ولکن رأيت رسول الله صلی الله علیه و آله يمسح علی ظاهر الخفين دون باطنهما. (که دين په عقل او رايه باندي موقوف وای نو د موزې پر تلي (لاندي حصه) به مسح کول اولی او غوره وای په نسبت د موزې و ښکاره ته، لکن ما رسول الله صلی الله علیه و آله د موزو پر ښکاره باندي مسح کونکی ليدلی دی نه پر تلي).

نو له دې څخه هم معلومه سوه چي د موزې پر ښکاره مسح کول له قياس څخه خلاف دي، لنډه دا چي کله د موزو پر ښکاره باندي مسح کول له قياس څخه خلاف د شريعت له طرفه دي، نو د کوم حکم او طريقې مطابق چي شريعت راغلی دی د هغه به پوره خيال ساتل کيږي، او څرنگه چي شريعت د موزې پر ښکاره باندي د مسحي طريقه بيان کړې ده، نو ځکه به د موزې پر ښکاره باندي مسح کول جائز او معتبر وي.

والهداية الخ فرمايي چي څرنگه په اصل يعني په غسل او پرېولو کي د گوتو له سرونو څخه شروع کيږي، نو په فرع يعني په مسح کولو کي به هم د گوتو له سرونو څخه شروع کول مستحب وي، د دې لپاره چي په اصل او بدل کي د عملي طريقې په حواله سره هم برابري او مساوات راسي.

په مسح كې معتبر مقدار: فرمايي چي په مسح كې د لاس د دريو گوتو په اندازه كښول فرض دي. يعني فرض دا دي چي د لاس د دريو گوتو په اندازه مسح وكړي. همدغه د عامو فقهاؤ رايه ده. لېكن د امام كرخي رحمه الله مسلك دا دي چي په دې باره كې د پښې گوتي معتبري دي، ځكه چي مسح هم پر پښو كيږي. صاحب د هدايې وايي چي د امام كرخي رحمه الله په مقابلې كې د عامو فقهاؤ قول زيات صحيح دي. ځكه چي مسح په لاس سره كيږي، او د مسخي آله لاس دي، نو د فرض اندازه په باره كې به هم د لاس د گوتو اعتبار كيږي.

د موزې د خيري والي په صورت كې د مسحي حكم

وَلَا يَجُوزُ الشُّبُّ عَلَى خَيْرِي كَثِيرٍ او پر داسي موزې مسح كول جائز نه دي چي په هغې كې زيات خيري والي (چاك) وي يَكُونُ مِثْلَهُ قَدْرُ ثَلَاثِ أَصَابِعِ الرَّجُلِ (لو) چي له هغه چاك څخه د پښو په گوتو كې د درې گوتو په اندازه (حصه) ښكاره كيږي فَلَوْ كَانَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ او كه له دې څخه كم (خيري والي) او جَلَّ نو مسح كول جائز دي وَقَالَ زُفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ رَحِمَهُمَا اللَّهُ: لَا يَجُوزُ وَإِنْ قَلَّ امام زفر او امام شافعي فرمايي: چي مسح جائز نه ده كه څه هم كم وي لأنَّهُ لَمَّا وَجَبَ غَسْلُ الْبَدَنِ حُكِمَ هَرُ كُلِّهِ چي د ظاهر پر ټولې واجب سوېب غَسْلُ الْبَقَا نو د پاته پر ټول به هم واجب وي وَلَمَّا: أَنَّ الْخُفَّافَ لَا تَغْلُو عَنْ قَلِيلٍ خَرَقِي عَادَةً او موزو لږ لږ دي: چي موزې په علمه توگه له معمولې غوندي خيرو والي څخه خالي نه وي فَيَلْحَقُهُمُ الْخَرَقُ فِي الْقُرْمِ نو به ځلگو ته په (وار ولر) كښلو كې تكليف وي وَتَغْلُو عَنْ الْكَثِيرِ خو له زيات خيري والي څخه خالي وي فَلَا خَرَقَ نو په دې كې څه تكليف نسته وَالْكَثِيرُ: أَنْ يَتَكَيَّفَ قَدْرُ ثَلَاثَةِ أَصَابِعٍ مِنْ أَصَابِعِ الرَّجُلِ أَمْفَرَهَا او د زيات مقدار اندازه دا ده: چي د پښې په کوچنيو گوتو كې د دريو گوتو په اندازه ښكاره سي هُوَ الصَّخِيحُ همدا صحيح ده لأنَّ الْأَصْلَ فِي الْقَدْرِ هُوَ الْأَصَابِعُ ځكه چي د پښو په باره كې گوتي اصل دي وَالثَّلَاثُ أَكْثَرُهَا او د درو (۳) شمېر د گوتو زياتره حصه ده فَيَعْتَمِدُ مَقَامُ الْخَلِّ نو ځكه به (درې) د كل قائم مقام وي وَاِئْتِبَارُ الْأَصْغَرِ لِإِحْتِيَاظٍ او د کوچنيو گوتو اعتبار د احتياط په وجه دي وَلَا مُغْتَبَرُ بِدُخُولِ الْإِتَامِيلِ او د گوتو د سرونو د داخلېدلو هيڅ اعتبار نسته إِذَا كَانَ لَا يَنْفَرُ عِنْدَ الشُّغِيِّ خو په دې شرط چي د تگ په وخت كې نه ښكاره كيږي وَيُفْتَسَّرُ هَذَا الْبَيْدَارُ فِي كُلِّ خُفٍّ عَلَى جِدَّةٍ او د دې مقدار اعتبار به په هره موزه كې جلا جلا كيږي فَيُجِبُهُمُ الْخَرَقُ فِي خُفٍّ وَاحِدٍ نو (ځكه به) د يوې موزې خيري والي جمع كيږي وَلَا يُجِبُهُنَّ فِي خُفَّيْنِ او د ټولو موزو خيري والي به نه جمع كيږي لأنَّ الْخَرَقَ فِي أَحَدِهِمَا لَا يَنْتَمِ قَطْعُ الشُّغِيِّ بِأَلَا خَرَقٍ ځكه چي د يوې موزې خيرو والي په بله موزه كې له سفر كولو څخه مانع نه دي بِخِلَافِ النَّجَاسَةِ الْمُتَعَرِّقَةِ په خلاف د متفرق (جلا جلا) نجاست لأنَّهُ حَامِلٌ لِلْخَلِّ ځكه چي داسې (پر كوم چي جلا جلا نجاست لگېدلی دی) د ټوله نجاست پورته كونكي دي وَأَنْكَشَافُ الْفُورَةِ يَكُونُ النَّجَاسَةُ او د عورت ښكاره كېدل د نجاست په ټول دي (يعني څومره ځايونه چي هورت ښكله وي هغه به هم ټوله سره يو ځای كيږي. او بيا به د هغه په باره كې حكم كيږي لكه په نجاست كې).

اللغات: ﴿١٧٦﴾ د نصر د باب اسم فاعل دی، بَدَا یَبْدُو: ښکاره کېدل، ﴿عَقَل﴾ جمع ده، واحد یې حُفَّ دی: موزه،

﴿کُؤِل﴾ جمع ده، واحد یې أُنَيْتٌ، بثلیث الهزاة والیر: د گوتې سر، د گوتې بند.

تشریح: که موزه څیرې سوه او چاک پکښې پیدا سو، نو پر دې مسح جائز ده، که نه؟ په دې باره کې څلور مذهبه دي: (۱) زموږ په نېز د چاک په لږ او ډېره اندازه (قلیل او کثیر) کې فرق سته، یعنې که موزه لږ څیرې سوې وه نو پر دې مسح کول جائز دي او که ډېره څیرې سوې وه نو پر دې مسح کول جائز نه دي. (۲) دامام شافعي رَجَعَهُ الله او دامام زفر رَجَعَهُ الله په نېز قلیل او کثیر دواړه سره برابر دي. یعنې که موزه لږ څیرې سوې وه یا ډېره په دواړو صورتو کې مسح کول جائز نه دي.

دامام شافعي او امام زفر دلیل: دادی چې د موزې اغوستلو په وجه د پښو وظیفه له غسل (پربوللو) څخه د مسحي و طرف ته نقل سوې ده، لېکن په موزه کې به د چاک (څیرې والي) په وجه غسل او مسح دواړه جمع سي، ځکه کومه حصه چې ښکاره وي، هلته به غسل وي او کومه حصه چې په موزه کې دننه وي پر هغه به مسح وي، او غسل او مسح دواړه سره جمع کول جائز نه دي، نو ځکه په دې صورت کې مسح جائز نه ده.

(۳) سفیان ثوري رَجَعَهُ الله فرمایي چې په دواړو صورتونو کې مسح جائز ده.

(۴) امام اوزاعي رَجَعَهُ الله فرمایي چې له چاک او سوري څخه چې د پښې کومه حصه ښکاره کیږي هغه دي پربولي، او کومه حصه چې نه ښکاره کیږي پر هغه دي مسح وکړي.

دامام اوزاعي دلیل: دادی چې دامام اوزاعي په نېز په یوه اندام کې د غسل او مسح دواړو جمع کول جائز دي، نو ځکه هغه وویل چې کومه حصه ښکاره وي د هغه پربولل واجب دي او چې کومه حصه ښکاره نه وي پر هغه مسح کول واجب دي.

د سفیان ثوري دلیل: دادی چې موزه په قدم (پښه) کې حدث له سرایت کولو څخه منع کوي. نو تر څو چې پر دې د موزې اطلاق صحیح وي، تر هغه وخته پر دې مسح کول جائز دي، بیا برابره خبره ده په دې کې چاک لږ وي، که ډېر. صاحب د عنایه فرمایي چې د دې دواړو حضراتو یعنې دامام شافعي او امام زفر رَجَعَهُ الله دلیل قیاس دی. یعنې کله چې خرق کثیر مانع د مسحي دی، نو خرق قلیل به هم مانع د مسح وي، لکه څرنگه چې حدث مطلقاً ناقض د مسحي دی. هغه که قلیل وي او که کثیر.

زموږ دلیل: دادی چې په عامه توګه موزې له معمولي غوندي چاک او څیرې والي څخه خالي نه وي. نو که د معمولي غوندي چاک په وجه د موزې د کښولو حکم وسي، نو خلګ به په تکلیف کې مبتلا سي. نو په دې وجه به په موزه کې معمولي غوندي څیرې والی او چاک معاف وي. او څرنگه چې له خرق کثیر (غټ چاک) څخه موزې عموماً خالي وي. نو د خرق کثیر په صورت کې د موزې په کښلو کې هېڅ تکلیف نسته، نو ځکه به هغه معاف نه وي.

د خرق قلیل او کثیر اندازه

د خرق قلیل او کثیر په باره کې صاحب د هدایه فرمایي چې: که د پښو د ګوچني درېو ګوټو په اندازه پښې ښکاره کېدلې یا له دې څخه زیاتې ښکاره کېدلې نو دا خرق کثیر دی. او که له دې څخه په کمه اندازه ښکاره کېدلې نو دا خرق قلیل دی. او همدغه قول زیات صحیح دی: حسن بن زیاد رَجَعَهُ الله له امام ابو حنیفه رَجَعَهُ الله روایت کوي فرمایي چې د لاس ګوتې معتبرې دي، او شمس الاثمه حلواني رَجَعَهُ الله وایي چې که چاک د پښو د غټو ګوټو پر برابر وو. (یعنې د پښو

د غټو گوتو پر طرف موزه شیري سوې وه) نو غټي گوتي به معتبري وي، او که د کوچنيو گوتو پر برابر وو. نو کوچني گوتي به معتبري وي.

دلیل: ذرات صحيح قول دليل دادی چي په قدم کي اصل گوتي دي، همدا وجه ده که يو چا د بل سري د پنبو گوتي پر پکړي نو پر هغه به د پنبو پوره ديت واجب وي. مطلب دا چي په پنبو کي گوتي اصل دي. او درې گوتي د پنځو گوتو اکثر دي، او د شى اکثر په منزله د کُل وي، نو ځکه درې گوتي به د کُل قائم مقام وي. نو گواکي د درو گوتو په ښکاره کېدلو سره ټوله پنبه ښکاره سوه، نو ځکه به په دې صورت کي د پنبې پرېول واجب وي. او د کوچنيو گوتو اعتبار په احتياط باندې مېني دی.

او که په موزه کي داسي چاک وو چي درې گوتي په ننوتلې، خو د تگ په وخت کي له هغه څخه پنبه نه ښکاره کېدل. نو د دې اعتبار نه کيږي، يعني پر داسي موزې باندې مسح کول جائز دي.

د يعتبر الخ مصنف د هدايې فرمايې چي مقدار به په هره موزه کې جلا جلا معتبر وي، نو که په يوه موزه کي يو څو چاکونه ول، هغه به جمع کيږي، نو که ټوله سريوځای سول او د دريو گوتو اندازه ته ورسېدل. نو پر دې به مسح کول جائز نه وي، او که په دواړو موزو کي کوچني کوچني چاکونه ول. نو هغه به نه جمع کيږي، يعني که د دواړو موزو چاکونه سره يوځای سول او دغه مقدار ته ورسېدل نو هم به مسح کول پر جائز وي، ځکه چي د يوې موزې چاک او څيروالی په بله موزه کي له سفر کولو څخه مانع نه دی.

بخلاف النجاسة المتفرقة الخ ددې په خلاف متفرق نجاست دی. يعني که د يو سري پر دواړو موزو لږ لږ نجاست لگېدلی وو، په داسي حال کي چي په دواړو کي د هري يوې نجاست له يوه درهم څخه کم وو، خو د دواړو په يوځای کولو سره له يوه درهم څخه زياتېدلی، نو په دې صورت کي لمونځ جائز نه دی. ځکه چي دې سري ټوله نجاست را اخيستی دی. او کوم سري چي له يوه درهم څخه زيات نجاست را اخيستی وي هغه که جلا جلا وي او که يوځای وي، نو پر هغه طهارت واجب دی. بغير له طهارت څخه يې لمونځ نه صحيح کيږي.

وانكشاف العورة الخ فرمايې چي د عورت ښکاره کېدل هم د نجاست په ډول دی. يعني څرنگه چي پر دوو موزو يا د بدن پر جلا جلا حصو باندې لگېدلی متفرق نجاست سره جمع کيږي. همدغه رنگه که د يوې ښځې له شرمگاه (شرم ځای) څخه لږ حصه ښکاره وي، لږ حصه يې له پندۍ څخه ښکاره وي. لږ حصه يې له نس څخه ښکاره وي. لږ حصه يې له ورېښتيانو څخه ښکاره وي. نو دا ټوله به سره يوځای کيږي. تر يوځای کولو وروسته که دا ټوله د اتمام د څلورمي حصې سره برابر سوه، نو بيا به د دې ښځې لمونځ جائز نه وي.

د جنب لپاره مسح جائز نه ده

وَلَا يَجُوزُ التَّسْمُّ لِمَنْ وَجَّهَ عَلَيْهِ الْفُسْلُ او د هغه سري لپاره مسح (على الخفين) جائز نه ده چي پر هغه غسل واجب وي لِحَدِيثِ صَفْوَانَ بْنِ عَسَّالٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د صفوان بن عسال عَنْهُ حديث په وجه أَنَّهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُ إِذَا كُنَّا سَفَرًا أَنْ لَا تَنْتَرِمَ خِفَاتُنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيهَا چي عسال عَنْهُ وفرمايل: کله چي به موږ په سفر

• تخریج: أخرجه الترمذي في كتاب الصلوة. باب المسح على الخفين ثمسافر ونفيم، حديث رقم: ۹۲. وإسناده في كتاب الصلوة. باب مسح على

الخفين في السفر، حديث رقم: ۱۲۵.

کي وو، نو نبي ﷺ به موبږ ته دا حکم کوی چي موبږ به تر دریو ورځو او دریو شپو پوري خپلي موزې نه کاږو إِلَّا عَنْ جَنَابَةٍ مگر له جنابت څخه (به يې کاږو) وَلَكِنْ مِنْ بَوْلٍ أَوْ غَائِطٍ أَوْ تَوْبَرٍ خو له متيازو یا له غایطه موادو یا له خوب څخه (به يې نه کاږو) وَالَأَنَّ الْجَنَابَةَ لَا تَتَكَرَّرُ عَادَةً (او په دې وجه هم) چي جنابت عموماً نه مکرر کيږي فَلَا حَرَجَ عَلَى الْفَرْجِ نو په کنبلو کي څه حرج نسته بِخِلَافِ الْحَدِيثِ لِأَنَّهُ يَتَكَرَّرُ په خلاف د حدث ځکه چي هغه مکرر کيږي.

اللفات: «عَلَوْتُ» پرده، مجازاً غایطه موادو (يعني د انسان فضلي) ته ويل کيږي، «فَرْجٌ» د فتح د باب مصدر دی؛ راکښل، رايستل، همداراز نوري معنا گاني هم لري.

تشریح: مسئله: داده چي پر کوم سري غسل واجب وي د هغه لپاره پر موزو مسح کول جائز نه دي، د مثال په توگه يوه سري اودس وکړی موزې يې په پښو کړې، بيا جنب سو، او بيا يې دومره اوبه ور سره وې، چي داوداسه لپاره خو کافي وې، لېکن د غسل لپاره کافي نه وې، نو دا سري دي د جنابت لپاره تبسم وکړي او په هغه اوبو سره دي اودس وکړي، او پښې دي پرېولي، مسح کول جائز نه دی.

دليل: د حضرت صفوان بن عسال رضي الله عنه حديث دی، چي په هغه کي ذکر سوي دي چي د جنابت په حالت کي دولري موزې کښل او پښې پرېول ضروري دي، لېکن که د متيازو يا غایطه موادو يا خوب په وجه اودس مات سو، نو د موزې د کنبلو هيڅ ضرورت نسته.

دويم دليل: د هادي چي جنابت عموماً مکرر او پر لپسې نه وي، او حدث اصغر مکرر وي، نو د جنابت په صورت کي حرج او تکليف نسته، او د حدث اصغر په صورت کي د هر وار موزې په کنبلو سره تکليف او حرج سته، او دا خبره منل سوې ده چي مسح علی الخفين د تکليف او حرج ليري کولو لپاره مشروع سوې ده، نو چيري چي د موزې په کنبلو کي تکليف وي، هلته مسح علی الخفين جائز ده، او چيري چي تکليف نه وي، هلته د موزو کښل او د پښو پرېول فرض دي، مسح جائز نه ده.

د مسحي نواقض (يعني هغه شيان چي مسح په ماتېږي)

وَيَنْقُضُ الْمَسْحَ كُلُّ شَيْءٍ يَنْقُضُ الْوُضُوءَ او مسح هر هغه شی ماتوي کوم چي اودس ماتوي لِأَنَّهُ بَغْضُ الْوُضُوءِ ځکه چي مسح علی الخف د اوداسه جزء دی وَيَنْقُضُهُ أَيْضًا دَرَمُ الْخُفِّ همدارنگه د موزې کښل هم مسح ماتوي لِسَبَابَةِ الْحَدِيثِ إِلَى الْقَدَمِ پښې ته د حدث د سرایت په وجه حَيْثُ زَالَ النَّبَاتُ ځکه چي منع زاتل سو وَكَذَلِكَ أَحَدُهُمَا همدارنگه په دې دواړو کي د يوې کښل (هم مسح ماتوي) لِتَعَدُّ الْجَنْبِ بَيْنَ الْغُسْلِ وَالنَّسْجِ فِي وَطِيقَةٍ وَاحِدَةٍ ځکه چي په يوه وظيفه کي غسل او مسح جمع کول ستونزمن دي وَكَذَلِكَ مَقْصِدُ الْمَذْهَبِ او دغه ډول د مسحي د مودې تېرېدل (هم مسح ماتوي) لَمَّا زَوَّيْنَا دَهْغَةَ حَدِيثٍ په وجه کوم چي موبږ روايت کړی دی فَإِذَا كَتَبَ الْمَذْهَبُ دَرَمَ خُفَيْهِ او کله چي موده پوره سوه نو دولري موزې به وکاږي وَقَسَلَ بِجُلُوبِهِ او دولري پښې به پرېولي وَصَلَّ او لمونځ به وکړي وَلَيْسَ عَلَيْهِ إِسْلَامًا بِكِبَرِهِ الْوُضُوءِ او پر هغه د پاته اودس راگرځول ضروري نه دي وَكَذَلِكَ إِذَا دَرَمَ قَتَلَ الْمَذْهَبُ او همدارنگه چي کله موزې د مودې تر پوره کېدلو مخکي وکاږي (نو به هم دولري پښې پرېولي...) لِأَنَّ عِنْدَ الْفَرْجِ يَسْبِي الْحَدِيثُ السَّابِقَ إِلَى الْقَدَمَيْنِ

ځکه چې (د موزو د کنبولو) په وخت کې مخکې حدث دواړو پنبو ته سرایت کوي كَأَنَّهُ لَمْ يَغْسِلْهُمَا (او داسې کیږي) ګواکې چې ده پنبې پرېږولي هم نه دي وَحُكْمُ التَّزَمِ يَثْبُتُ بِخُرُوجِ الْقَدَمِ إِلَى السَّاقِ لو د موزې د کنبولو حکم ثابتیږي د موزې تر پنبې پورې د پنبې په راوتولو سره لَأَنَّهُ لَا مُتَعَبِّرَ بِهِ فِي حَقِّ السَّحِجِ ځکه چې د مسحي په حق کې د موزې د پنبې هیڅ اعتبار نسته وَكَذَا بِأَكْثَرِ الْقَدَرِ همدارنګه د اکثري پنبې په وتولو باندې هم (د نزع حکم ثابتیږي) هُوَ الصَّحِيحُ همدغه قول صحیح دی.

اللفظ: ﴿يَتَلَوَّنُ﴾ د نصر د باب مضارع صیغه ده: ماتول، د ناقض معنی ده: ماتوونکی، ﴿يَتَلَوَّنُ﴾ د تفعّل د باب مصدر دی: مشکل کېدل، سختېدل، ﴿يَتَلَوَّنُ﴾ د ضرب د باب مصدر دی: تېرېدل، جاري کېدل.

تقريب: له دې ځايه د مسحي نواقض بيانېږي، او په دې باره کې تر ټولو مخکې امام قدوري رحمه الله فرمايي چې هر هغه شی کوم چې اودس ماتوي هغه مسح هم ماتوي، لکه متيازې (شاشې)، غايطه مواد خوب او داسې نور. د اشیان د اوداسه لپاره ناقض دي، نو د مسحي لپاره هم ناقض دي، ځکه چې مسح د اوداسه یو جزء دی. نو کوم شی چې د کُل او اصل لپاره ناقض (ماتوونکي) وي، هغه به د بعضو او بدل لپاره په طریقه اولی سره ناقض وي.

فرمایي چې که یو څوک موزې وکارې نو هم یې مسح ماتېږي، ځکه چې موزې حدث منع کوي له دې څخه چې پنبو ته سرایت وکړي، همدارنګه که یو چا له دواړو موزو څخه یوه موزه وکښل، نو هم یې مسح ماتېږي، ځکه چې د موزو د په پنبو کولو په صورت کې د پنبو وظیفه له غسل (پرېلولو) څخه د مسحي و طرف ته منتقله سوه. خو د یوې موزې د کنبلو په وجه د یوې پنبې غسل ضروري سو. او د یوې پنبې مسح پاته سوه. حال دا چې د غسل او مسحي دواړو جمع کول متعذر دي. نو ځکه به په دې صورت کې مسح باطله وي، لهندې سري ته پکار دي چې دویمه موزه هم وکارې او په ښه ډول پنبې پرېږولي.

وَكَذَا مَقْصِدُ الْإِمَامِ فرمایي چې د مسحي د مودې تېرېدل هم مسح ماتوي. ځکه په حدیث کې په ښکاره توګه د مقیم لو مسافر لپاره په ترتیب سره یوه ورځ، یوه شپه او درې ورځې او درې شپې ټاکل سوي دي. نو دا ښکاره ده چې کله دا ټاکل سوي موده تېره سي، نو مسح باطلیږي.

وَإِذَا تَتَبَدَّلَ الْمَسْحُ د مسح د مودې د پوره کېدلو په صورت کې حکم دا دی چې موزه اغوستونکي دي خپلي موزې وکارې، پنبې دي پرېږولي، او که په اوداسه وي، نو صرف د پنبو په پرېلولو دي اکتفاء وکړي. پوره اودس دي نه کوي. او بیادي لمونځ وکړي، او زموږ په نېز پرده د پاته اودس راګرځول واجب نه دي.

لېکن امام شافعي رحمه الله فرمایي چې د دې سري لپاره پوره اودس کول ضروري دي. ځکه چې د مسحي د مودې په تېرېدلو سره د پنبو طهارت ختم او مات سو، او د طهارت ختمېدل (یعني حدث) نه متجزی کیږي. (یعني د طهارت ماتېدل ټوټې ټوټې نه کیږي، نو که د پنبو طهارت ختم سو نو د نورو اندامو طهارت هم ختمیږي. ځکه چې په طهارت کې تجزې نسته)، او څرنګه چې یو څوک بې اودسه سي نو هغه به پوره اودس کوي او په هغه کې هیڅ تجزې نسته. همدارنګه به دلته هم پوره اودس واجب وي، او تجزې به پکښې نه وي.

صاحب د غنایې زموږ له طرفه امام شافعي ته دا جواب ورکوي چې د مسحي د مودې مسئله د حدث پر مسئلې قیاسول صحیح نه دي بلکې قیاس مع الفارق دی، ځکه چې په حدث کې خروج د نجاست راشي. نو د مودې په

تېرېدلو (مضى) كې د هېڅ شي خروج نسته، او زموږ د مذهب تائيد د ابن عمر رضي الله عنه له فعل څخه هم كيږي چې په يوه غزا كې هغه ته دغسې مسئله ور پېښه سوه، نو هغه صرف موزې و كښلې. او صرف يې د پښو په پرېوللو اكتفاء وكړه. نور اودس يې نه راوگرځوى، نو له دې څخه هم معلومه سوه چې داوداسه راگرځول واجب نه دي. (منايه ج ۱، ص ۱۵۵)

و كذا اذا نزع الخ فرمايې چې داودس دنه راگرځولو حكم په هغه صورت كې هم دى چې كله يو سړى د مودې تر تېرېدلو مخكې په خپله موزې وكاږي، نو په دې صورت كې دي هم صرف پښې پرېولي، او لمونځ دي وكړي، ځكه چې د موزو په كښولو سره حدث فقط دده و پښو ته سرايت وكړى. نه دا چې وټولو اندامونو ته، او دا به داسې وي لكه دې سړي چې د اودس په وخت كې پښې نه وي پرېولي، نو اوس به صرف د پښو پرېول واجب وي.

ويشت الخ فرمايې چې د موزې د خټلو او د پښې درا وتلو حكم هغه وخت ثابتېږي چې كله پښه د موزې تر پښې پورې راووځي. (د موزې له پښې څخه مراد، د موزې هغه اوږده جوري سوي څوك ده چې په هغې كې پښى هم پټېږي. نو كه پښه تر دې څوكي پورې راووځي، نو دا حكم به كيږي چې موزه وختله). ځكه چې د مسحي په باره كې د موزې د پښې هېڅ اعتبار نسته، او د موزې پر پښې باندې مسح كول هم جائز نه دي، ځكه چې داځاى د مسحي له موضع څخه جلا او ماسوا دى. او د مسحي له موضع څخه تر ماسوا پورې د پښې په راوتولو سره مسح ماتېږي، نو دلته به هم تر پښې پورې د پښو په راوتولو سره مسح ماتېږي.

فرمايې چې د صحيح قول مطابق كه د موزې تر پښې پورې ټوله پښه رانه سي، لېكن د پښې زياتره حصه د موزې تر پښې پورې راسي. نو په دې صورت كې هم مسح باطلېږي، ځكه چې د لاكثر حكم الكمل قاعده ډېره مشهوره ده.

كه مقيم مسافر سو يا مسافر مقيم سو نو د مسحي د مودې حكم

وَمَنْ أَهْدَأَ السَّيْرَ وَهُوَ مُقِيمٌ او چا چې د اقامت په حالت كې مسح شروع كړه فَسَاوَرَهُ قَبْلَ تَسْمِيَةِ يَوْمِهِ وَكَيْلِهِ (او) بيا د يوې ورځې او يوې شپې تر پوره كېدلو مخكې مسافر سو مَسَحَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَكَيْلَيْنِهَا نو (اوس) به هغه تر درې ورځو او درې شپو پورې مسح كوي عَلَا بِإِطْلَاقِ الْحَدِيثِ د حديث په اطلاق باندې د عمل كولو په وجه وَلَا أَنَّهُ حُكْمٌ مُتَعَلِّقٌ بِالنَّوْظِ او په دې وجه (هم) چې دا داسې حكم دى چې د وخت سره متعلق (اروند) دى فَيُعْتَبَرُ فِيهِ إِخْرَاجُ نو به په دې كې داخري وخت اعتبار كيږي بِخِلَافِ مَا په خلاف دهغه صورت إِذَا اسْتَكْمَلَ الشَّدَّةَ لِلْإِقَامَةِ ثُمَّ سَافَرَ چې كله د اقامت د مودې تر پوره كېدلو وروسته مسافر سي لَأَنَّ الْخَذَرَ قَدْ سَارَى إِلَى الْقَدَمِ ځكه چې حدث تر پښې (قدم) پورې سرايت وكړى وَالْخَفَّ لَيْسَ بِرَافِعٍ او موزه رافع (پورته كونكې) د حدث نه ده.

اللفات: «استكمل» د استعمال د باب ماضي صيغه ده: پوره كول. بشپړ تيا ته رسول.

تشرېح: **صورت د مسلي:** دا دى چې كه يو سړى د اقامت په حالت كې پر موزو مسح شروع كړه، نو ښكاره خبره ده چې د هغه د مسحي موده يوه ورځ او يوه شپه ده. اوس كه داسې د اقامت د مودې تر پوره كولو مخكې مسافر سو، نو دده دا موده د سفر د مودې و طرف ته نقل كيږي، او دده لپاره تر درې ورځو او درې شپو پورې د مسح كولو اجازه وركول كيږي. ځكه چې په دې حديث بمسح المسافر ثلاثة أيام ولياها كې د مسافر لپاره چې كومه موده بيان سوې ده، هغه مطلق د مسافر موده ده. بيا برابره خبره ده كه د سفر په وخت كې يې موزې اغوستي وي يا له سفر څخه يې مخكې اغوستي وي لو

سفر يې شروع کړې وي، لنډه دا که د اقامت د مودې تر پوره کېدلو مخکې مسافر سو، نو پر ده د مسافر احکام جاري کېږي.

د دې حکم دویم دلیل دادی چې د (مسح علی الخفين) حکم د وخت سره تعلق لري، او هر هغه شی چې د هغه حکم د وخت سره متعلق وي، په هغه کې به د آخري وخت اعتبار کېږي، د مثال په توګه حائضه ښځه ده، که دا د لمانځه په آخري وخت کې پاکه سوه، نو پر دې به د دغه وخت لمونځ واجب وي، ځکه چې د لمانځه حکم هم د وخت سره تعلق لري، لنډه دا چې په مسح کې به هم د آخري وخت اعتبار کېږي، او څرنگه چې په ذکر سوې مسئله کې داسې په آخري وخت کې مسافر سوی دی، نو ځکه به اوس دی تر دریو ورځو او دریو شپو پورې مسح کوي.

بغلاف ما الخ هو! که داسې د اقامت د مودې تر پوره کولو وروسته مسافر سو، نو اوس به دده لپاره تر دریو ورځو او دریو شپو پورې د مسح کولو اجازه نه وي، ځکه چې د اقامت د مودې په تېرېدلو سره حدث دده په پښو کې سرایت وکړی، نو د پښو پرېول به واجب وي، ځکه چې مخکې هم دا خبره ذکر سوې ده چې موزه رافع د حدث نه ده.

مسافر که مقيم سو نو څه حکم دی؟

وَلَوْ أَقَامَ أَوْ كَهِ يَوْمَ سَرَى مَقِيمٌ سَوْهُوَ مُسَافِرٌ حَالٌ دَاجِي هُفَ مَسَافِرٌ وَو إِنْ اِسْتَكْمَلَ مُدَّةَ الْإِقَامَةِ نُو (اوس) که هغه د اقامت موده پوره کړې وه كَمْ نُو موزې به وکاري لَأَنَّ رُخْصَةَ السَّفَرِ لَا تَبْقَى بِذُنْه ځکه چې د سفر رخصت بغير له سفر څخه نه پاته کېږي وَأِنْ لَمْ يَسْتَكْمِلْ او که د اقامت موده يې پوره کړې نه وه أَتَبَّهَانُو هغه دي پوره کړي لَأَنَّ هَذِهِ مُدَّةُ الْإِقَامَةِ ځکه چې همدغه د اقامت موده ده وَهُوَ مَقِيمٌ او داسې مقيم دی.

اللفات: ﴿رُخْصَةً﴾ اجازه، تعطيل، رخصت.

تشریح: دليل او صورت د مسئلې ښکاره دی.

پر جرموقينو د مسحي حکم

قَالَ: وَمَنْ لَيْسَ الْمُزْمُوقُ فَوْقَ الْخُفِّ (امام قلدوري رحمه الله) فرمايي: او چا چې پر موزه جرموق واغوستی (په پښو کې) مَسَحَ عَلَيْهِ نو پر هغه دي مسح کوي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَحْمَةُ اللهِ دامام شافعي رحمه الله اختلاف دی فَإِنَّهُ يَقُولُ: الْبَدَلُ لَا يَكُونُ لَهُ بَدَلٌ امام شافعي فرمايي: چې د بدل لپاره بدل نه وي وَلَكِنَّا: أَنَّ الشَّيْءَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ * مَسَحَ عَنْ الْمُزْمُوقَيْنِ او زموږ دليل دادی: چې نبی ﷺ پر جرموقينو مسح کړې ده وَلَأَنَّهُ تَبَيَّنَ لِنُحْفٍ او په دې وجه هم چې جرموق د موزې تابع دي اسْتِغْنَاءً لَا وَغَرَضًا د استعمال او غرض دواړو په اعتبار سره فَصَارَ نو (جرموق پر موزه) داسې سو كَخُفٍّ دى طَائِفَيْنِ لکه دوغبرګې موزه وَهُوَ بَدَلٌ عَنِ الرِّجْلِ لَا عَنِ النُّحْفِ او جرموق د پښې بدل دی. نه د موزې بِخِلَافِ مَا إِذَا لَيْسَ الْمُزْمُوقُ بَعْدَ مَا أَخَذْتُ په خلاف د هغه صورت چې کله يو سړی جرموق تر حدث وروسته واغوندي لَأَنَّ الْحَدَثَ حَلَّ بِالنُّحْفِ ځکه چې حدث په موزه کې سرایت وکړی فَلَا يَتَحَوَّلُ إِلَى غَيْرِهِ نو ځکه به د بدل

و طرف ته (يعني د جرموقينو و طرف ته) نه منتقل كيږي وَلَوْ كَانَ الْبُزْمُوتُ مِنْ كِرْبَاسٍ او كه جرموق د وړيو له كپړې څخه (جوړ سوې) وو لَا يَجُوزُ السَّمْعُ عَلَيْهِ نو پر هغه مسح كول جائز نه دي لَا أَنَّهُ لَا يَسْلُكُ بَدَأَ عَنْ الرِّجْلِ ځكه چې هغه د پښو لپاره د بدل جوړ بدلو صلاحيت نه لري إِلَّا أَنْ تُنْقَذَ الْجِلَّةُ إِلَى الْخُفِّ خو دا چې لوندوالی موزې ته سرایت وکړي (نویا به مسح جائز وي).

اللغات: «جرموق» ساق پوښ، جرموق د دې لپاره وي چې موزه له خټو او مردارو څخه وساتل سي، «كثف» دنصر د باب مضارع صيغه ده، تَقْدُ يَتَقَدُّ، رسېدل، جاري كېدل، سرایت كول، «بله» لوندوالی، «كرباس» پمپييزه جمله، وړين ټوكر، كشميره، كراسته، هغه سپنين ټوكر چې ډول ډول رنگونه لري.

تشریح: د جرموقين تعريف: صاحب دعنايي د جرموق تعريف په دې الفاظو سره كړی دی: الجرموق مايبس فوق الخف وساقه أقصر من الخف (عنايه، بنايه)، (يعني جرموق هغه (كوچنی) موزې ته ويل كيږي چې پر خفينو سربېره په پښو كيږي او د جرموق ساق (پنډی) د موزې له ساق څخه كوچنی وي). زموږ په نېز پر جرموقينو مسح كول جائز دي، او امام شافعي رحمه الله وايي چې پر جرموقينو مسح جائز نه ده.

د امام شافعي دليل: دا دی چې موزه د پښو بدل ده، او د بدل لپاره بدل نه وي، ځكه چې د مسح علی الخفين په باره كې شريعت راغلی دی او مسح علی الخفين د پښو بدل جوړه سوې ده؛ نو پر جرموقينو مسح كول به د موزې بدل وي، حال دا چې دا صحيح نه ده، نو په دې وجه پر جرموقينو مسح كول ناجائز ګرځول سوي دي.

زموږ نقلي دليل: د حضرت عمر رضي الله عنه دا حديث دی: قال رأيت رسول الله ﷺ مسح على الجرموقين. (احضرت عمر وويل: چې مانيي ﷺ پر جرموقينو مسح کونکی وليدی).

عقلي دليل: دا دی چې جرموق په استعمال او غرض كي د موزې تابع وي، په استعمال كي خو ځكه چې جرموق د موزې سره يوځای وي، او په غرض كي ځكه چې جرموق د موزې د حفاظت لپاره وي، لكه موزه چې د پښو د حفاظت لپاره ده، نو موزه پر جرموق داسي ده لكه دوه غبرګې موزه، او د دوه غبرګې موزې پر پورتني غبرګي بالاتفاق مسح كول جائز ده، نو ځكه به پر جرموقينو هم كوم چې سربېره پر موزو دي مسح كول جائز وي. پاته سوه دا خبره چې جرموق د بدل، بدل دی، نو دا صحيح نه ده، ځكه چې جرموق د موزې بدل نه دی بلكي د پښو بدل دی.

بغلاف الخ: د دې په خلاف كه يې تر حدث او بې اودسی وروسته جرموق واغوستی نو پر دې به مسح جائز نه وي، ځكه چې حدث په موزې كي سرایت وكړی، يعني وردنه سو، او حدث د جرموقينو و طرف ته نه را منتقل كيږي، يعني كه يو سري اودس وكړی بيا يې موزې په پښو كړي، وروسته يې اودسه سو، او د بې اودسی په وخت كي يې پر موزو باندي جرموقين واغوستل، نو پر دې جرموقينو مسح نه سي كولاى، وجه يې دا ده چې حدث په موزو كي داخل سو، او داسي نه سي كېداى چې حدث دي له موزو څخه ليري سي او پر جرموقينو دي راسي، نو په دې وجه اوس پر جرموقينو مسح نه سي كولاى، لېكن كه يې له حدث څخه مخكي جرموقين واغوستل، نو بيا مسح پر كولاى سي.

ولوكان الجرموق الخ: همدارنگه كه څوك د وړيو د كپړې (ټوكر) جرموقين واغوندي، نو پر هغه هم مسح كول جائز نه دي، ځكه چې د وړيو د كپړې جرموقين پندي وي، او د هغه په اغوستلو سره په تګ كي سختي راځي، نو ځكه دا كما حقه د پښو بدل نه سي جوړېدلای، نو ځكه به پر دوی هم مسح جائز نه وي. هو! كه جرموق له نړۍ كپړې څخه وي، لو د

مسح لوندوالي تر خفينو رسېدلای سو، نو په دې صورت کي پر هغه مسح کول جائز دي، لېکن په دې وجه نه چي داسح پر جرموق وسوه، بلکي په دې وجه چي داسح پر موزه وسوه، او باريک جرموق د نړيوالي په وجه تر موزې پوري د لوندوالي له رسېدلو څخه ماتم نه دی.

پر جرابو او ماسی د مسح کولو شرعي اعتبار

وَلَا يَجُوزُ الْمَسْحُ عَلَى الْجُوزَيْنَيْنِ أَوْ جَائِزٌ نَهْ دِه مسح پر جرابو جُزْدَانِ حَتَّى يَكُونَ رَجْعَهُ اللَّهُ د امام ابو حنيفه رَجْعَهُ الله په نېز إِلَّا أَنْ يَكُونَا مُتَكَلِّفَيْنِ أَوْ مُتَكَلِّفَيْنِ خُو دا چي دا جرابي مجلدي يا منملي وي (يعني غرمني جرابي وي، چي په علمه اصطلاح كي ماسی ورته ويل كيږي) وَلَا يَجُوزُ أَوْ صَاحِبَيْنِ فَرَمَائِي: جائز ده إِذَا كَانَا مُتَعَلِّفَيْنِ خُو په دې شرط چي پنډي وي لَا يَشْتَلِيَانِ (دومره) باريكي (نړۍ) نه وي (چي له بل طرفه يې يوش بنكړه سي، يا لاهېنل مني دا چي، چل نه كوي) لِئَا تُرَوَّى حُكْمَهُ رُوَايَت سَوِي دى أَنَّ الْكُفَيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ عَلَى جُوزَيْنِيهِ چي نيسي كَلَّمَ پر خپلو جرابو مسح وكړ، وَلَا كُنْهُ يُنْكِنُهُ الشَّيْءُ فِيهِ او په دې وجه (هم) چي په داسي جرابه كي تگ كول ممكن دى إِذَا كَانَا مُتَعَلِّفَيْنِ چي كله هغه سخته وي وَهُوَ أَنْ يَتَمَسَّكَ عَلَى السَّاقِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُرَبِّطَ بِشَيْءٍ او ثخين كېدل داي چي په يوشي بلندي له تړلو څخه بغير پر پنډي، باتدي ونيول سي (يعني دومره سختي وي چي په خپله پر پنډي، باتدي مضبوطه پاته سي) فَأَشْهَدُ الْخُفَّ نَوَادِ مَوْزِي سره مشابهه سوه وَلَكِنْ أَتَى لَيْسَ فِي مَعْنَى الْخُفِّ او د امام صاحب دليل داي: چي جرابه د موزي په معنى سره نه ده لِأَنَّهُ لَا يُكُونُ مُوَافِقَةً الشَّيْءِ فِيهِ حُكْمَهُ چي په دې كي مسلسل (پرله پسې) تگ كول ممكن نه دى إِلَّا إِذَا كَانَا مُتَعَلِّفَيْنِ خُو په هغه صورت كي چي كله هغه متغله وي وَهُوَ مَحْتَمَلُ الْخَبَرِ او همدغه معنى د حديث محمل ده وَعَنْهُ او له امام صاحب څخه رُوَايَت دى أَنَّهُ رَجَعَ إِلَى قَوْلِهِمَا وَعَلَيْهِ الْقَشْرَى چي امام صاحب رَجْعَهُ الله د صاحبينو د قول و طرف ته رجوع وكړ او پر همدغه فتوى ده.

اللفظ: «جُوزِب» جرابه، «مَجْلَد» هغه شى چي له هري خوا په چمړه كي پوښل سوي وي، «مُتَعَلِّف» داسي جرابه چي تلى (لاندينى حصه) يې د چمړې وي (يا چمړه پر لگېدلې وي)، «مُتَعَلِّفَيْنِ» پنډي، دېلي، سختي، «لَا يَشْتَلِيَانِ» د ضرب له باب څخه د تشبيې ماضي معلوم نفى صيغه ده، كُنْ يَكُنْ: د جامې يا داسي نورو دومره نړۍ كېدل چي له دويم طرف څخه يې شيان بنكړه كيږي، يا دومره نړۍ كېدل چي اوبه چني.

تشرېح: جوړب هغه جرابي ته ويل كيږي چي له وږۍ يا نړۍ چمړې څخه جوړه وي، نو په سخت برخه كي استعمال كيږي (بناه ج: ۱۱، ص: ۵۹۷)، مجلد هغه جرابي ته ويل كيږي چي لاندي او لوړ طرف يې په چمړه كي پټ وي (يعني

• القول الرابع: قول الصاحبين، و قال العلامة ابن الممام رَجْعَهُ الله: والدلالة عن مقتضاها بعد سبب، فلما رجع الإمام إلى فرمها، وعليه الفتوى. فتح

القدیر ج: ۱، ص: ۱۳۹. [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۳۶]

• أخرجه أبو داود في كتاب الطهارة، باب للمسح على الجوربين، حديث رقم: ۱۵۹، وقرئ في كتاب الطهارة، باب للمسح على الجوربين وضمير. حديث رقم: ۹۹.

پر دواړو حصو يې چمره لگېدلې وي). او منعل هغه جراحي ته ويل كيږي چي پر تلي يې چمره لگېدلې وي. د مسح على الجوربين درې صورتونه دي:

- ① يو دا چي جوربين له پندې او ډېلې كېرې څخه جوړي وي، او منعلي يا مجلدي وي، چي زموږ په اصطلاح كې ماسۍ ورته ويل كيږي، نو په دې صورت كې بالاتفاق پر دې جوربينو مسح جائز ده
- ② دويم دا چي نه له پندې كېرې څخه وي، او نه منعلي وي، په دې صورت كې بالاتفاق جائز نه ده.
- ③ دريم دا چي له پندې كېرې څخه خو وي، لېكن منعلي نه وي، نو په دې صورت كې دامام ابو حنيفه رحمه الله په نېز مسح جائز نه ده، او دصاحبينو په نېز جائز ده.

د صاحبينو دليل: د ابو موسی اشعري رضي الله عنه حديث دی: **أُمر النبي ﷺ مسح على الجوربين.** څرنگه چي دا حديث مطلق دی، نو ځکه به پر مطلقو جوربينو مسح جائز وي، هغه که منعلي وي، که نه وي.

عقلي دليل: دا دی که جوربين له پنډ او داسي ټوکر څخه وي چي بغير له تړلو څخه پر پندې ونيول سي (او اوبه نه چني) نو په داسي جوربينو کي تگ او سفر کول ممکن دي. لهدا دا جوربين د موزو سره مشابه سوې. نو څرنگه چي پر موزو مسح جائز ده، پر جوربينو به هم جائز وي.

د امام ابو حنيفه دليل: دا دی چي جوړب د موزې سره لاحق کول هغه وخت صحيح كيږي چي کله جوربين من کل الوجوه (په هر ډول) د موزې په معنی وي. حال دا چي جوربين د موزې په معنی نه دی، ځکه چي په موزه کي مسلسل او همېشه تگ کول ممکن دی، او په غير منعل جوړب کي مسلسل تگ کول ممکن نه دی، هو! که جوربين منعل وي، نو معلومه ده چي په دې کي مسلسل او دائم تگ ممکن دی، نو ځکه به پر دې مسح کول جائز وي. او د ابو موسی اشعري رضي الله عنه د حديث محمل هم دغه منعل جوربين دی.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د صاحبينو دی. ځکه چي دامام صاحب په باره کي هم دا روايت سوی دی: **وقال أكمل الدين الباسري رحمه الله:** وعن أبي حنيفة رحمه الله أنه مسح على جوربيه في مرضه ثم قال لعواذه. فملت ما كنت أسمع الناس عنه. فاستدلوا به على رجوعه إلى قولهما. (الفتاوى ج: ۱، ص: ۱۳۹) (يعني امام ابو حنيفه رحمه الله د وفات په مرض کي) تر مرگ اووه ورځي يا درې ورځي مخکي) پر (غير منعلو) جراپو مسح وکړه، او بيابې هغه خلکو ته وويل کوم چي دده د پوښتني لپاره راغلي وه: “ما(ن) هغه کار وکړی چي خلک به مي له هغه څخه منع کول”، نو په دې قول سره علماء د امام صاحب پر رجوع دليل نيسي). القول الرابع ج: ۱، ص: ۱۳۶

پر لنگوته، خولی، چادري (بوغره) او دسکلو مسح جائز نه ده

وَلَا يَمُوزُ الشَّيْءَ او مسح جائز نه ده **عَلَى الْعِمَامَةِ** پر لنگوتې **وَالْقُلُتُوبَةِ** او پر خولی. (توبی) **وَالْمَكْرَمِ** او پر بوغره **وَالْقُلُوتَيْنِ** او پر دسکلو (دستانو) **رَأَيْتُهُ لَا حَرَجَ فِي تَرْتِمِ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ** ځکه چي د دې شيانو په کابلو کي هيڅ تکليف نسته **وَالرُّخَصَةُ لِلْفَخْرِ** او دمسحي رخصت د تکليف ليري کولو لپاره دی.

اللفات: «عِمَامَه» دا لفظ په اصل کي د عين په کسره سره دی: لنگوته، «قُلُوتُوه» خولی، «قُلُوتَان» دسکله (دست کش، دستانه).

تشرېح: دا حنفو په نېز پر لنگوټه، خولۍ، چاډري او دسکلو باندې مسح جائز نه ده، لېکن دامام اوزاعي او امام احمد بن حنبل رحمه الله په نېز جائز ده، دليل يې دا دی چې پر موزو مسح کول له نبي ﷺ څخه ثابت دي، نو پر دې شيانو به هم مسح جائز وي.

زموږ دليل دا دی چې پر موزو د مسح کولو رخصت او اجازه په دې وجه ورکول شوې ده، چې حرج او تکليف ليري سي، او د دې شيانو په کښلو کې هېڅ حرج او تکليف نسته، نو ځکه پر دې شيانو به مسح کول جائز نه وي.

پر پټۍ (پلستر) د مسحي حکم

وَيَجُوزُ الْمَسْحُ عَلَى الْجِبَالِ او مسح جائز ده پر پټيو (پټيانو) باندې وَإِنْ شَدَّ عَلَى غُرْوَضَوْهُ که څه هم هغه يې بغير له اودسه تر لې وي لَا تَكُنْ عَلَيْهِ السَّلَامُ ^۱ فَقُلْ ذَلِكَ ځکه نبي ﷺ داسې وکړه وَأَمَرَ عَلِيًّا بِهِ او علي عليه السلام ته يې د دې حکم وکړی وَلَا تَنْزِلْ عَلَيْهِ او په دې وجه (هم) چې د پټۍ په ليري کولو کې چې کوم تکليف دی فَوَقَّ الْحَرَبُ بَيْنَ نَزْعِ الْخُفِّ د له هغه تکليف څخه زيات دی کوم چې د موزې په کښلو کې دی فَكَانَ أَزْلَى بِشَرْعِ النَّسَبِ نو ځکه به پټۍ د مسحي د مشروعيت زياته حقداره وي وَيَكْتَفِي بِالْمَسْحِ عَلَى أَكْثَرِهَا او په مسح کې به د پټۍ پر اکثره حصه اكتفاء کوي ذِكْرُ الْخَسَنِ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ دا حضرت حسن رحمه الله ذکر کړي دي وَلَا يَتَوَقَّطُ او پر پټيو باندې مسح د يو وخت سره متعين نه ده (يعني د يو وخت سره خاص نه ده) لِعَذَابِ الشَّقِيقِ بِالشَّقِيقِ ځکه چې د وقت د تعيين په باره کې (د شريعت له طرفه) خبر تيا نسته (يعني په شريعت کې موږ ته د پټۍ د مسحي د مودې مېغ خبر را کول سړی نه دی) وَإِنْ سَقَطَتْ الْجَبْرَةُ عَنْ غُرْوَيْهِ او که پټۍ بغير د زخم له ښه کېدلو څخه ولوېدله لَا يَتَكَلَّفُ الْمَسْحُ نو مسح نه باطلېږي لَأَنَّ الْعُذْرَ قَائِمٌ ځکه چې (اوس هم) عذر پاته دی وَالْمَسْحُ عَلَيْهَا كَالْفَسْلِ لِمَا تَحْتَهَا مَا دَامَ الْعُذْرُ بِأَوَّلِهَا او چې تر څو عذر پاته وي تر هغه وخته پر پټۍ مسح کول داسې دي لکه د هغې لاندې حصه پرېوول وَإِنْ سَقَطَتْ عَنْ بَرٍّ بَکَلٌ او که د زخم د ښه کېدلو په وجه پټۍ ولوېدله نو مسح باطلېږي لِرَوَالِ الْعُذْرِ ځکه چې عذر ختم سو وَإِنْ كَانَ فِي الصَّلَاةِ او که داسې په لمانځه کې وو (يعني که په لمانځه کې له يو سري څخه پټۍ د زخم ښه کېدلو په وجه ولوېدله) اسْتَقْبَلَ نو لمونځ به له سره شروع کوي (يعني لمونځ به له سره راورغوي) لَا تَكُنْ قَدَرًا عَلَى الْأَمَلِ قَبْلَ حُصُولِ الْمَقْصُودِ بِالتَّكْدِيلِ ځکه چې هغه د مقصود تر حاصلولو مخکې د بدل په ذريعه پر اصل قدرت پيدا کړی.

اللفات: ﴿جِبَالٌ﴾ جمع ده، واحد يې جبیره ده؛ پټۍ، هغه پلستر چې په پرهار (زخم) او داسې نورو باندې ايښوول

کيږي، ﴿بَرٌّ﴾ د زخم يا چوټ جوړېدل، د تکليف او درد ختمېدل.

تشرېح: د عبارت تر حل مخکې دا خبره په ياد لرئ چې جبائر د جبيرة جمع ده، او جبیره په اصل کې هغه لرگي ته ويل کيږي چې پر مات سوي هلوکي يا داسې بل شي باندې ترل کيږي، قاضي خان فرمايي چې پر جبیره به د مسحي کولو

۱ تخریج: أخرجه دار فطی فی کتاب الخیض باب نحو الزم المسح علی الجبال، حدیث رقم: ۸۶۷.

اجازه په هغه وخت کې وي چې پر زخم باندې په مسح کولو کې تکلیف وي که څه هم هغه بغیر له اودس څخه تړل سوې وي.

دلیل: دا دی چې جبیره د ضرورت په وخت کې تړل کېږي، نو د ضرورت په وخت کې د اودس شرطول مفضي الی الحرج دي (یعني د تکلیف سبب دی)، نو ځکه به د اودس شرط نه لگېږي، او په دې باره کې اصل دا دی چې نبی ﷺ په خپله هم پر جبیره مسح کړې ده، همدارنګه د اُحد په ورځ چې کله د حضرت علي ﷺ مړوند مات سو، نو نبی ﷺ حضرت علي ﷺ ته پر پټۍ باندې د مسح کولو حکم وکړی، صاحب د غنایې پوره قصه داسې لیکلې ده چې: د اُحد په ورځ حضرت علي ﷺ د نبی ﷺ بیرغ په لاس کې نیولی وو، کله چې د حضرت علي ﷺ لاس مات سو، او بیرغ ولوبلې، نو نبی ﷺ وفرمایل: بیرغ په چپه لاس ونیسه!، ځکه چې علي ﷺ (به په دنیا او آخرت کې زما د بیرغ مالک وي، حضرت علي ﷺ وویل: ما اُمنع بالجبائر (یعني په پټۍ څه وکړم؟)، نبی ﷺ ورته وفرمایل: مسح علیها (پر پټۍ مسح کوه)، په دې حدیث کې د دې هیڅ تفصیل نسته چې پټۍ به یې په اوداسه تړلې وي او که بغیر له اودسه، نو معلومه سوه چې پر مطلقي جبیره باندې مسح کول جائز دي.

عقلي دلیل: دا دی چې د موزې په کینولو کې چې څومره حرج او تکلیف سته، د پټۍ په لیري کولو کې له هغه څخه زیات تکلیف سته، نو کله چې د تکلیف لیري کولو په وجه پر موزو باندې مسح جائز سوه، نو پر جبائر و باندې خو به په طریقه اولی سره جائز وي.

ویکتفی الخ پا ته سوه دا مسئله چې پر ټوله پټۍ به مسح کوي او که پر بعضي پټۍ، نو په دې لار کې افضله دا ده چې پر ټوله پټۍ باندې مسح وکړی سي، خو بیا هم له حضرت حسن بن زید رَجِیْنَه الله څخه را نقل سوي دي چې که یو چا د پټۍ پر زیاتره (اکثره) حصه باندې مسح وکړه، نو هم مسح جائز ده، ځکه چې اکثر د کُل قائم مقام دی، او قاعده دا ده چې: للاکثر حکم الكل.

ولا یتوقت الخ فرمایي چې پر پټۍ د مسح کولو لپاره څه موده ټاکل سوې نه ده، بلکې د زخم تر ښه کېدلو پورې به پر دې مسح کوي، ځکه چې د مسح علی الجبیره د تحدید (او تعیین) په اړه یو حدیث هم نه دی راغلی.

وان سقطت.. الخ له دې ځایه د مسح علی الخفین او د مسح علی الجبیره په مینځ کې دویم فرق بیانوي، حاصل یې دا دی چې که د زخم تر ښه کېدلو مخکې پټۍ ولوبلده نو هم مسح علی الجبیره نه باطلیږي، ځکه چې د دې مشروعیت د عذر په وجه دی، او د زخم نه ښه کېدل د دې خبرې ښکاره علامه ده چې عذر اوس هم پاته دی، نو تر څو چې عذر پاته وي تر هغه وخته پورې به د مسح علی الجبیره اجازه وي، او دا مسح به داسې وي لکه پر بولل، یعني ګواکې اندام پر بولل سوی دی، د دې په خلاف که له پښو څخه موزې ووځي نو مسح په هر حال کې باطله ده، هغه که په هر ډول ووځي، لېکن که د زخم تر ښه کېدلو وروسته جبیره ولوبلده نو په دې صورت کې مسح باطلیږي، ځکه چې اوس عذر ختم سو، او قاعده دا ده چې: ما جاء لمذر بطل بزواله یعنی کوم شی چې د عذر په وجه ثبتیږي نو هغه د عذر په ختمېدلو سره باطلیږي.

وان کان فی الصلاة الخ او که جبیره د لماتښه په دوران کې ولوبلده، خو په هغه وخت کې چې زخم ښه سوی وو، نو بیرته دي د سره لمونځ شروع کړي، ځکه چې داسې د بدل (مسح علی الجبیره) په ذریعه د مقصود تر حاصلولو (لمونځ کولو) مخکې پر اصل (لویو او غسل) باندې قادر سو، او قاعده دا ده چې که د بدل په ذریعه د مقصود تر حاصلولو مخکې پر اصل باندې قدرت پیداسي نو کوم شی چې یې په بدل سره شروع کړی وي د هغه راکړځول به ضروري، د قاعدې الفاظ دا دي: الأصل عندنا أن القدرة على الأصل أي على البديل قبل استيفاء المقصود بالبديل ينتقل الحكم إلى البديل.

باب الحيض والاستحاضة

داباب دحيض او استحاضې (دا حکامو په بيان کي) دی

تفريغ: تر دې مخکي صاحب د کتاب هغه أحداث بيان کړل کوم چي زيات پيښيږي (يعني کثير الوقوع أحداث). اوس له دې مخايه هغه أحداث بيانوي کوم چي لږ پيښيږي (يعني قليل الوقوع)، او صاحب د عنايه وايي چي: حيض او نفاس له أحداثو څخه شمارل زيات مناسب دي، او پر دې قرينه داده چي تر دې وروسته باب الانحاض ذکر کيږي، اوس که موږ حيض او نور له انجاسو څخه و شمارو، لکه د ځيني حضراتو چي همدغه رايه ده نو په دې صورت کي به بيا باب الانحاض مکرر سي، او تکرار له ترتيب او تصنيف دواړو څخه خلاف دی، خصوصاً بيا هغه تکرار چي فايده نه لري.

او څرنگه چي نفاس او حيض دواړه په يوه معنی دي يا دا چي نفاس د حيض په مقبله کي قليل الوقوع دی، نو ځکه په عنوان کي خو د حيض تذکره وسو، لېکن د نفاس له تذکرې څخه څلورشي اختيار سوو.

د حيض لغوي او اصطلاحي معنی: د حيض لغوي معنی ده: الدم الخارج؛ راوتونکې وينه، او د حيض اصطلاحي معنی ده: هو دم ينتفضه رحم المرأة السليمة عن الداء والضرر. **ژباړه:** يعني کومه ښځه چي له ناروغي او کوچنيوالي څخه پاکه وي د هغې له رحم څخه راوتونکي وينې ته حيض وايي.

د حيض شرط: تقدم نصاب الطهر حقيقة أو حكماً و فراغ الرحم عن الحمل. **ژباړه:** يعني په حقيقي يا حکمي توگه سره د طهر نصاب تر حيض مخکي کېدل همدارنگه د ښځې رحم له حمل او نورو څخه خالي کېدل د حيض لپاره شرط دي. (عنايه ج: ۱/ ۱۶۲)

د حيض کمه موده او زياته موده (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)

أَقْلُ الْحَيْضِ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ وَكَثِيرُهَا دَرَجَتَانِ او **وَمَا تَقْصَرُ مِنْ ذَلِكَ فَهِيَ اسْتِحْضَاءٌ** او کومه موده چي له دې (مقدار) څخه کمه سوو هغه استحاضه ده **لِقَوْلِهِ ﷺ: * حُكْمُ نَبِيٍّ ﷺ فَرَمَائِلِي دِي أَقْلُ الْحَيْضِ لِنَجَارِيَةِ الْبِكْرِ وَالشَّوْبِ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ وَكَثِيرُهَا دَرَجَتَانِ** دباکري او ښيې ښځي لپاره د حيض کمه موده درې ورځي او درې شپې ده **وَأَكْثَرُهُ عَشْرَةُ أَيَّامٍ** او له دې څخه زياته موده لس ورځي ده **وَهُوَ حُجَّةٌ عَلَى السَّافِهِي رَحِمَهُ اللَّهُ فِي التَّحْدِيثِ بِتَوْبِهِ وَكَذَلِكَ** او دا حديث د يوې ورځي او يوې شپې په اندازه کولو کي د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په خلاف حجت دی **وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ: * أَنَّهُ يَوْمَانِ وَالْأَكْثَرُ مِنَ الْيَوْمِ الثَّلَاثِ** او له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روايت دی: (چي د حيض کمه موده)

* تخریج: أخرجه دار قطنی عن کتاب الحيض باب الحيض، حديث رقم: ۸۳۶، معناه ۸۳۴.

* القول الرابع: هو ظاهر الرواية كذا في تبیین الحقائق ج: ۱، ص: ۵۵، و الهندية ج: ۱، ص: ۳۶. [القول الرابع ج: ۱، ص: ۳۷]

دوې ورځې او د درېمې ورځې اکثره حصه ده إِقَامَةُ لِلْأَكْثَرِ مَقَامَ الْكُلِّ څخه چې اکثر قائم مقام د کُل دی قُلْنَا: هَذَا نَقْصٌ عَنْ تَقْدِيرِ الشَّرْعِ مَوْجِبٌ وَايُو: چې دا د شريعت له اندازې څخه کمې کول دي (نو څکه به د صحيح نه وي، بلکې اول به صحيح وي).

اللفظ: «أَقْل» اسم تفضيل دی. معنی يې ده: ډېر لږ. «أَكْثَر» دا هم اسم تفضيل دی معنی يې ده: ډېر زیات. «جَارِيه» نجلی، «بَکَر» پېغله، «تَجِب» واده سوې ښځه.

تشریح: زموږ په نېز د حیض کمه موده درې ورځې او درې شپې دي. او کومه وینه چې له دې مودې څخه کمه وي. هغه استحاضه ده، امام شافعي رَجَنَهُ الله فرمایي چې د حیض کمه موده یوه ورځ او یوه شپه ده. امام ابو یوسف رَجَنَهُ الله فرمایي چې د حیض کمه موده دوې ورځې پوره او د درېمې ورځې زیاتره حصه ده. امام مالک رَجَنَهُ الله فرمایي چې مطلقې وینې حیض دي، که څه هم هغه یو ساعت وي.

زموږ دلیل: هغه حدیث دی کوم چې ابو امامه باهلي رَجَنَهُ الله، او عایشې رَجَنَهُ الله عَنْهَا، او عائشې رَجَنَهُ الله عَنْهَا، او انس او ابن عمر رَجَنَهُ الله عَنْهُمْ روایت کړی دی: انه قال أقل الحيض للبكر والثيب ثلاثة أيام وليالها وأكثره عشرة أيام، همدا موده له حضرت عمر، علي، ابن مسعود، ابن عباس، عثمان، ابن أبي العاص او انس بن مالک رَجَنَهُ الله عَنْهُمْ څخه هم را نقل سوې ده، او له دې حضراتو څخه هم دا رنگه روایت سوی دی لکه څرنگه چې له نبی ﷺ څخه سوی دی. او د حضرت معاذ بن جبل ؓ د حدیث الفاظ دا دي: لا حيض دون ثلاثة أيام ولا فوق عشرة أيام.

د امام شافعي دلیل: امام شافعي رَجَنَهُ الله فرمایي: چې کله سیلان دم (د وینو بهېدلو) د شپې او ورځې ټوله وختونه ونيول، نو معلومه سوه چې دواړه له رحم څخه ده، نو د حیض د وینې د معلومولو لپاره د نور وخت ضرورت نسته.

د امام یوسف دلیل: امام ابو یوسف رَجَنَهُ الله د لاکثر حکم الكل په قاعده سره دلیل نیسي.

د امام مالک دلیل: امام مالک رَجَنَهُ الله وایي چې حیض یو حد دی، نو څکه به دا هم د نورو أحداثو په څیر په یو شې سره نه اندازه کیږي.

جواب: د امام ابو حنیفه رَجَنَهُ الله له طرفه د دې ټولو دلائلو جواب دا دی چې شریعت د حیض کمه موده درې ورځې ټاکلې ده، لېکن که له دې څخه په کمه موده باندې اکتفاء وکړی سي، نو بیا کمه موده درې ورځې نه پاتېږي. او دا ښکاره خبره ده چې دا د شریعت په تقدیر او اندازه کې کمې کول دي. حال دا چې له شرعي تقدیر څخه کمې کول جائز نه دي. **واجمع قول:** په پورتني مسئله کې راجح قول ظاهر دروایت دی. یعنې د حیض کمه موده درې ورځې او درې شپې دي.

قال العلامة علاء الدين الكلساني رَجَنَهُ الله: واما الثاني فذكر في ظاهر الرواية ان أقل الحيض ثلاثة أيام وليالها الى ان قال وحكي

عن أبي يوسف رَجَنَهُ الله في النوادر يومان وأكثر اليوم الثالث. (بدائع الصنائع ج: ۱، ص: ۴۰) (القول الرابع ج: ۱، ص: ۳۷)

د حیض اکثره موده

وَأَكْثَرُهُ عَشْرَةُ أَيَّامٍ وَلَيَالِيهَا او د حیض اکثره موده لس ورځې او لس شپې ده وَأَلَا أَكْثَرُ اسْتِحْضَاءً او له دې څخه زیاته استحاضه ده لَنَا زَوَيْنَا د هغه حدیث په وجه کوم چې موږ روایت کړی وَمَوْحِجَةً عَلَى الشَّافِعِيِّ رَجَنَهُ الله فِي التَّقْدِيرِ بِخَبْرَةِ عَشْرِ يَوْمًا او دا حدیث د امام شافعي رَجَنَهُ الله په خلاف حجت دی د پنځلسو ورځو په اندازه لگولو کې مُم

الرَّائِدُ وَالْقَائِصُ اسْتِحْاضَةً بِيَا زِيَاتِي او کمي دواړي (وړني) استحاضه دي رَأَى تَقْدِيرُ الشَّرْمِ بَيْنَهُمَا خَيْرٌ بِهِ حُكْمٌ چې د شریعت اندازه بل شی منع کوي (له دې څخه) چې د هغه د اندازې سره لاجق سي.

تشریح: زموږ په نېز د حیض اکثره موده لس ورځې دي. او د امام شافعي رَجْعَةُ الله په نېز پنځلس ورځې دي. د امام صاحب رَجْعَةُ الله اول قول هم دادی.

د امام شافعي دلیل: د نبی کریم ﷺ دا قول دی: تقدم احداهن شطر عمرها لا تصوم ولا تصل کوم چې نبی کریم ﷺ د بخځو د دین د نقصان په باره کي فرمایلی وو. (یعني ښځه خپل نیم عمر هسې ناسته وي. نه لمونځ کوي او نه روژه نیسي)، په حدیث کي شطر په معنی سره د نصف دی. او له دې څخه مراد د حیض زمانه ده. او دلیل په دې توگه ځني نیسي چې د عمر اندازه په کلونو سره لگول کیږي. او د کلونو اندازه په میاشتو سره لگول کیږي. او د یوې میاشتې نیمې حصه پنځلس ورځې دي. نو معلومه سوه چې ښځه به پنځلس ورځې نه لمونځ کوي او نه روژه نیسي.

زموږ دلیل: هغه حدیث دی کوم چې په مخکنۍ مسئله کي تېر سوي معنی اکثره عشرة ايام، ښکاره دي وي چې تر دریو ورځو کمي وړني او تر لسو ورځو چې زیاتي کومي وړني راځي هغه ته د استحاضې او ناروغۍ وړني وایي، ځکه چې شریعت د حیض کمه او اکثره موده دواړه معلومي کړي دي. نو د شریعت له معلومي سوي مودې او اندازې څخه چې کوم شی هم زیات یا کم وي هغه به له ماتین به الشر څخه خارج وي. او که په ذکر سوي صورت کي وړني له معلومي سوي مودې څخه کمي یا زیاتي راسي، نو هغه به هم د حیض وړني نه وي. بلکي د استحاضې وړني به وي.

د حیض د بېلا بېلو رنگونو بیان

وَمَا تَرَاةِ الْمَرْأَةَ اَوْ كَوْمَ شَيْءٍ فِي بَيْتِهَا مِنْ الدَّمِ وَالْخُضْرَةِ وَالْكَدَرَةِ يَعْنِي سُرْوَالِي او ژړوالی او څړوالی حیض هغه حیض دی حَقِّي تَرَى الْبَيَاضَ غَالِضًا تر دې چې خالص سپین والي وړني وَقَالَ أَبُو سُوْفٍ رَجْعَةُ اللَّهِ لَا تَكُونُ الْكَدَرَةُ حَيِّضًا او امام ابو یوسف رَجْعَةُ الله فرمایي: چې څړوالی (یعني څړي وړني) حیض نه دی إِلَّا بَعْدَ الدَّمِ خو که تر وړني وروسته راسي (نو بیا حیض دی) لِأَنَّهُ لَوْ كَانَ مِنَ الرَّحِمِ حُكْمٌ كَمَا (څړه وړنه) له رحم څخه وای لَسَأَخَّرَ خُرُوجَ الْكَدَرِ عَنِ الصَّائِلِ نو له صفا (وړنو) څخه به وروسته راوتلای وَلَهُمَا: * مَا رَوَى أَنَّهُ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا جَعَلَتْ مَا سِوَى الْبَيَاضِ الْغَالِضِ حَيِّضًا او د طرفینو دلیل دادی: چې عایشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا له خالص سپینوالي څخه بغیر (ټولو) ته حیض وایي دي وَهَذَا لَا يُعْرَفُ إِلَّا سَاعًا او دا خبره صرف په اوږدولو سره معلومېدای سي وَقَدْ رَجِمَ مَنْكُوشٌ او درحم خوله چې وي فَيَخْرُجُ الْكَدَرُ أَوَّلًا نو څړه وړنه اول راوځي كَالْجَبَرَةِ إِذَا تُقِبَ أَشْفَلُهَا لَكُم مَنَكِي چې له لاندې خوا څخه سوری سي وَأَمَّا الْخُضْرَةُ فَالْصَّحِيحُ او پا ته سو شین رنگ نو صحیح داده أَنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا كَانَتْ مِنْ ذَوَاتِ الْأَفْرَاءِ چې که ښځه له ذوات الحیض څخه وه تَكُونُ حَيِّضًا نو هغه به حیض وي وَيُحْتَلُ عَلَى فَسَادِ الْغُدَاءِ او د غذا (خوراک) پر خرابۍ به

* القول الواجب: قال ابن حيفة و محمد زَيْمُهَاَنَته كذا في رد المحتار ج: ١١، ص: ٢١١. [القول الرابع: ج: ١١، ص: ٢٣٨]

حمل کیږي ځان کانت کبیرة لا تزی غیر الخضرۃ او که ښځه د ډېر وخت (یعني سپین سرې) وه او له شنه رنګ څخه ماسوا یې (بل ډول ونه) نه لیدله ښځه غل ښا و البشیت نو درحم پر فساد به حمل کیږي فلا تكون حیفا نو دا به حیض نه وي.

اللفات: **﴿حضر﴾** سور رنګ، سورځي، **﴿مضرة﴾** ژړ رنګ، ژړوالی، **﴿کذرا﴾** څر رنګ، څر والی، خاورین، **﴿مستکوس﴾**

چپه، سر ګول کوني، **﴿جلا﴾** منځی، **﴿ثقب﴾** د فتح او سمع له باب څخه د ماضي مجهول صیغه ده: سوری ګول،

﴿اکرام﴾ جمع ده، واحد یې کرام دی: په حیض او طهر دواړو کې مشترک دی، (او دلته) حیض ځني مراد دی.

تقویع: د حیض رنګونه شپږ دي: (۱) تور (۲) سور (۳) ژړ (۴) څر (۵) شین (۶) خاورین، مصنف رحمه الله د تور

رنګ ذکر ځکه نه وکړی چې په هغه کې هېڅ اشکال نسته، ځکه چې د نبی ﷺ فرمان دی: در الحیض أسود غیط محذر،

یعني د حیض ونه توره تازه او تکه سره وي، په حدیث کې د غیط معنی د تازه ده، او د محذر معنی د تکه سره ده،

رنګ چې کله ډېر سورسي نو هغه تورالي ته مائل سي، او د ځاګي رنګ (یعني د خاورین رنګ) ذکر یې ځکه ونه کړی

چې دا څر رنګ ته نژدې رنګ دی، نو د څر رنګ په ترڅ کې د ځاګي رنګ ذکر هم وسو، حاصل دا چې تور او سور رنګ

په اجماع سره د حیض ونه ده، او تګ شین رنګ په اصح قول سره حیض دی.

د څر رنګ حکم: د څر رنګ ونه د طرفینو په نېز حیض دی، هغه که د حیض په اولو ورځو کې وي او که په آخرو.

ورځو کې وي، امام ابو یوسف رحمه الله فرمایي چې څر ونه حیض نه دی، خو دا چې کله څر ونه تر سرې او صفوانی

وروسته راوځي (نویا څر ونه حیض دی).

د امام ابو یوسف دلیل: دا دی چې د حیض په ونه کې قانون دا دی چې اول صفا سره ونه راوځي، او بیا وروسته څر

ونه راوځي، خو کله چې څر ونه مخکې راووتل نو معلومه سوه چې دا د حیض ونه نه ده، بلکې درګ یا دیو بل شي

ونه ده، او کومه ونه چې له رحم څخه ماسوا د بل ځای وي، نو هغه ونې ته د حیض ونه نه سي وبل کېدلای، نو ځکه

به د څر رنګ ونه د حیض ونه نه وي.

صاحب د عنايې د امام ابو یوسف رحمه الله دلیل داسې بیان کړی دی چې د هر شي څر رنګ د هغه رنګ د صفا رنګ تابع

وي، نو که څر ونه حیض وگرځول سي، په داسې حال کې چې مخکې صفا ونه نه وي راغلې، نو څر رنګ به مقصود

سي، تابع به نه سي، حال دا چې د هر شي څر والی د هغه د صفوالی تابع وي.

د طرفینو دلیل: دا دی چې حضرت عایشې رضي الله عنها له خالص سپینوالي څخه ماسوا نور ټول رنګونه حیض گرځولي دي، امام

مالک رحمه الله په خپل موطن کې دا حدیث بیان کړی دی: عن علقمة بن أبي علقمة عن أمه مولاة عائشة أم المؤمنين أنها قالت كان النساء

يبدشن إلى عائشة بالدرجة فيها الكسوف فيه الصفرة من در الحیض لیسألنها عن الصلاة فتقول لمن لا تمجان حتى تترين القصة البيضاء، (حضرت

علقمة بن ابی علقمة له خپلې مور څخه چې هغه دام المؤمنین حضرت عایشې رضي الله عنها آزاده سوې منځه وه، روایت کوي چې

ښځو به حضرت عایشې رضي الله عنها ته کوچنې صندوقچې رااستولې چې په هغه کې به د حیض په ژړو ونو رنګ سوي کېږي

وي، دغه ښځو به د لمانځه په باره کې پوښتنه کوله، نو حضرت عایشې رضي الله عنها به ورته فرمایي: تاسو تلواړه م کوئ، ترڅو

چې خالص سپینوالی مولیې نه وي، له دې حدیث څخه هم ثابت سوه چې له سپین رنګ څخه ماسوا نور ټول رنګونه د حیض

دي، او ښکاره خبره ده چې حضرت عایشې رضي الله عنها چې به څه کوله یا څه به یې فرمایله هغه به یې له رسول الله ﷺ څخه

اورېدلې وه.

سوال: خو که دا اعتراض وسي چي دا حديث: دم الحیض أسود غیبط محترم پر دي دلالت کوي چي له تور رنگه څخه ماسوا هيڅ پورنگ دحيض رنگ نه دی.

جواب: جواب دادی چي دا حديث د تخميص الشی بالذکر له قبيلې څخه دی او تخميص الشی بالذکر د ماعدانغي نه کوي.

جواب: له وضرالرحم منکوس څخه د امام ابو يوسف رحمه الله د دليل جواب دی، خلاصه د جواب دا ده چي ستاسو دا وينا چي څر رنگ له صفارنگ څخه وروسته راځي موږ منو خو په هغه وخت کي چي د لونبي په بېخ او تل کي سوری نه وي، او که د لونبي په بېخ کي سوری وونو او له به څر رنگ راوځي، او بيا به صفارنگ ښکاره کيږي، نو دلته هم دا صورت دی ځکه چي د رحم خوله چپه او سر کول کوڼي وي، او خوله يې کښته (لاندي خواته) وي، او دحيض له ورځو څخه ماسوا د رحم خوله بنده وي، نو کله چي دحيض په ورځو کي د رحم خوله خلاصه سي، نو تر ټولو منځکي څر وینه را وځي، نو ځکه به د څر رنگ وینه له رحم څخه نه شمارل صحيح نه وي.

د دښته رنگ حکم: د دښته رنگ وینو په باره کي صحيح قول دا دی چي که ښځه له ذوات الحيض څخه وي، يعني د داسي عمروي چي حيض ورته راځي، نو دا دښته رنگ وینه به دحيض وي، او د اشين رنگ به پر دې خبره حمل کيږي چي د دې په هضميت کي يو څه خرابي ده چي د هغه په وجه له دې څخه دښته رنگ وینه راځي، او که ښځه سپين سرې (بوږي) وه، نو دا دحيض وینه نه ده، بلکي ويل کيږي به، چي دا وینه د رحم د خرابۍ له وجهي څخه راځي، ځکه چي په اصل کي د ويني رنگ شين نه وي.

فايده: د مختار قول مطابق د پنځه پنځوس (۵۵) کالو په عمر کي ښځه آيسه کيږي، او د بعضو په نېز د پنځوس (۵۰) کالو په عمر کي او د بعضو په نېز - ويا (۷۰) کالو په عمر کي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د طريقتو دی، قال السلامة ابن عابدين رحمه الله انما حيض ای الکدره من ذوات

الاقراء دور الایة (رد المحتار ج: ۱، ص: ۲۱۱)، القول الرابع ج: ۱، ص: ۳۸.

د حيض په حالت کي د لمانځه او روژي حکم

وَالْحَيْضُ يُسْقِطُ مِنَ الْحَائِضِ الصَّلَاةَ أَوْ حَيْضٌ لَهَا حَائِضٌ نَبْشِي څخه لمونځ ساقطوي وَيُخْرِقُ حَلَّتِهَا الصَّوْمَ أَوْ پُر هغي روژه حراموي وَتَقْضِي الصَّوْمَ أَوْ حَائِضَةٌ ښځه به د روژي قضاء راوړي وَلَا تَقْضِي الصَّلَاةَ أَوْ د لمونځونو قضاء به نه راوړي يَقُولُ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ځکه حضرت عايشي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فرمايلي دي كَانَتْ إِحْدَانَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا طَهَّرَتْ مِنْ حَيْضِهَا چي په موږ کي به کله يوه ښځه د نبي ﷺ په زمانه کي حائضه سوه تَقْضِي الصَّلَاةَ نو هغي به د روژو قضاء راوړل وَلَا تَقْضِي الصَّلَاةَ أَوْ د لمونځونو قضاء به يې نه راوړل وَلَا فِي قَضَاءِ الصَّلَاةِ حَرَجًا لَيْتَاعُفَهَا أَوْ په دې وجه هم چي د لمونځونو د دوچنده کېدلو په وجه د هغو په قضاء راوړلو کي تکليف دی وَلَا حَرَجَ لِيَتَّعَاظَهَا أَوْ د روژو په قضاء راوړلو کي څه تکليف نسته.

نقلي دليل: په دې باره کي نقلي دليل دادی چي حضرت عائشہ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فرمايي: کله چي به د نبي ﷺ په زمانه کي زموږ له أزواج مطهراتو څخه يوه له خپل حيض څخه پاکه سوه نو د لمونځونو قضاء به يې نه راوړله او دروژو قضاء به يې راوړله.

د جنب او خانقي بڼې لپاره مسجد ته د داخلېدل جائز نه دي

الفاظ: ﴿عَبُورُ﴾ د نصر د باب مصدر دی: پوري وتل، تجاوز کول، ﴿مُرُورُ﴾ د نصر د باب مصدر دی: تېرېدل، له عبور او مرور څخه دله مراد په مسجد کې تېرېدل را تېرېدل او تگ و راتگ دی.

تشرېح: په دې عبارت کې د حائضې ښځې په باره کې درې احکام بيان سوي دي:

● **تخریج:** أخرجه أبو داؤد في كتاب الطهارة باب في الغب يدخل المسح، حديث رقم: ۲۳۳.

(۱) **اول حکم** دادی چې د حائضې ښځې لپاره مسجد ته داخلېدل جائز نه دي، او څرنگه چې د نه طهارت په حواله سره جنب هم د حائضې په معنی دی، نو ځکه دده لپاره هم مسجد ته داخلېدل جائز نه دي، او پر دې باندې دلیل د نبی ﷺ دا فرمان دی: چې زه د حائضې او جنب لپاره مسجد نه حلالوم. نو د نبی ﷺ دا فرمان په دې سلسله کې واضح او ښکاره دلیل دی چې د حائضې او جنب لپاره مسجد ته داخلېدل منع دي.

د امام شافعي مسلک: دادی چې که څه هم د حائضې او جنب لپاره مسجد ته داخلېدل جائز نه دي خو بیا هم د تېرېدلو لپاره په مسجد کې د دوی داخلېدل جائز دي.

د امام شافعي دلیل: د قرآن کریم دايت دی: لَا تَقْرَأُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ عَلَىٰ تِلْكَ أَعْيُنُكُمْ وَأَلَّا تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنْأَ إِلَىٰ غَابِرِينَ سُبْحَانَ الَّذِي تَسْتَبِشُّونَ (سورة النساء: ۴۳). (تاسو لمانځه ته د نشې په حالت کې مه نژدې کېږئ تر دې چې تاسو په هغه شي پوه سئ چې تاسو (بې) وایاست او د جنابت په حالت کې هم، خو له مسافرانو څخه ماسوا، تر دې چې تاسو غسل وکړئ). په دې بیت آیت سره امام شافعي په دې توګه دلیل نیسي چې په آیت کې له صلوٰة څخه مراد مکات صلوٰة (د لمانځه ځای) یعنې مسجد دی، او د غایرینو سبیل معنی د تېرېدلو ده، نو اس د آیت مطلب داسو چې مسجد ته د جنب وړ نژدې کېدل صحیح نه دي، خو که په مسجد کې تېر سو او نه ودرېدی نو په دې کې هېڅ حرج نشته، (او همدا حکم د حائضې ښځې دی، د شوافعو په نظر).

جواب: زموږ له طرفه د امام شافعي رحمه الله د دلیل جواب دادی چې د مفسرینو په نظر دلته لا په معنی د لا دی یعنې جنب دی نه مسجد ته وړ نژدې کېږي او نه دي د تېرېدلو په توګه مسجد ته داخلېږي، دویم جواب دادی چې له صلوٰة څخه مراد حقیقت د صلوٰة دی، او له غایرینو سبیل څخه مراد مسافران دي، نو اوس د آیت مطلب داسو چې: “لمونځ نه د نشې په حالت کې کوئ او نه د جنابت په حالت کې” لېکن که جنب مسافر وو نو هغه تر غسل کولو مخکې په تیمم وهلو سره لمونځ کولای سي.”

(۲) **دویم حکم:** په عبارت کې دویمه مسئله داده چې حائضه ښځه دي د کعبې شریفې طواف هم نه کوي، ځکه چې د بیت الله طواف هم په مسجد یعنې په مسجد حرام کې کېږي، او د حائضې ښځې لپاره مسجد ته داخلېدل منع دي. نو طواف به هم منع وي، صاحب د غنایه لیکلي دي چې د حائضې ښځې لپاره مطلقاً طواف کول منع دي. هغه که په مسجد کې دننه وي، که دباندې وي، او د پاکې ښځې لپاره دننه او دباندې په دواړو ځایو کې طواف کول جائز دي، ځکه په حدیث کې راځي چې: الطواف بالبيت صلاة (د کعبې طواف د لمانځه په څیر دی). نو د حائضې لپاره نه په مسجد کې دننه لمونځ صحیح دی، او نه دباندې.

(۳) **دویم حکم:** په دې عبارت کې درېمه مسئله داده چې د حائضې ښځې سره دي کوروالی نه کوي، ځکه په آیت کې راځي: وَلَا تَقْرَأُوا لَهُمْ عَلَىٰ تِلْكَ أَعْيُنُكُمْ (یعنې د حیض په حالت کې ښځو ته مه نژدې کېږئ تر دې چې هغوی پاکې سي). همدارنگه په حدیث کې راغلي دي چې نبی ﷺ وفرمایل: اصنوا کل شیء إِلَّا النکاح. (یعنې د حیض په حالت کې پرته له جماع څخه هر کار کوئ). په دې حدیث کې له النکاح څخه جماع مراد ده.

د حائضی او جنب لپاره د قرآن شریف د تلاوت حکم (او د یوه آیت د تلاوت کولو د جواز مسئله)

وَأَمَّا الْحَائِضُ وَالْمُسْلِمَةُ إِذَا قَرَأَتِ الْقُرْآنَ أَوْ دَحَائِضٍ، جنب او نفاسی لپاره د قرآن لوستل (هم) جائز نه دي
لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ شُكَّهَ نَبِيٌّ ﷺ فرمایلي دي لَا تَقْرَأُوا الْحَائِضُ وَلَا الْجُنُبُ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ چې حائضه او
جنب به له قرآن څخه هيڅ هم نه وايي وَهُوَ حُجَّةٌ عَلَى مَا لَكَ رَجَعَهُ اللَّهُ فِي الْحَائِضِ او دا حديث د حائضې ښځې په باره
کي د امام مالک رحمه الله په خلاف حجت دی وَهُوَ بِإِطْلَاقِهِ يَتَكَاوَلُ مَا دُونَ الْآيَةِ او دا حديث د خپل اطلاق په وجه له
یوه آیت څخه کم ته هم شامل دی فَيَكُونُ حُجَّةً عَلَى الطَّحَاوِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ فِي إِبَاحَتِهِ نو ځکه به دا حديث د مادون آية
په مباح کړځولو کي د امام طحاوي رحمه الله په خلاف (هم) حجت وي.

اللفظ: ﴿تَكْسَامٌ﴾ هغه ښځه چې د نفاس ورښي ورته راځي، ﴿يَتَكَاوَلُ﴾ د تفاعل له باب څخه د مضارع صيغه ده: شاملېدل، گډېدل.

تفسير: د حائضې، نفاسې او جنب لپاره د قرآن پاک لوستل جائز نه دي، نه د یو آیت لوستل جائز دي او نه له دې څخه کم، امام مالک رحمه الله فرمايي چې د حائضې لپاره د قرآن لوستل جائز دي، او امام طحاوي رحمه الله فرمايي چې له یوه آیت څخه د کم لوستل مباح دي.

د امام طحاوي دليل: دا دی چې د قرآن سره دوه حکمونه تعلق لري: یو قرائت د قرآن، یعني په قرائت بلندي د لمانځه جواز، دویم د حائضې او نورو لپاره د قرآن د لوستلو حرمت، بیا په اول حکم کي کوم چې د لمانځه د جواز سره متعلق دی، په هغه کي په یوه آیت او له آیت څخه په کم کي فصل او فرق سته، د یوه آیت په اندازه سره لمونځ جائز کیږي، لود: یوه آیت له اندازه څخه په کم بلندي نه جائز کیږي، نو دغه رنگه په دویم حکم کي هم فصل او فرق کول پکار دي چې: د حائضې ښځې لپاره به د یوه آیت لوستل ناجائز وي، او له یوه آیت څخه د کم لوستل به جائز وي.

د امام مالک دليل: دا دی چې حائضه ښځه معذوره ده، او د قرآن پاک د تلاوت محتاجه ده، او د طهارت پر حاصلولو هم قدرت نه لري، نو د ضرورت په وجه د حائضې لپاره د قرآن تلاوت جائز دی، ددې په خلاف جنب دی، څرنگه چې هغه د غسل یا تیمم په ذریعه پاکي حاصلولای سي، نو د هغه لپاره به د قرآن تلاوت جائز نه وي، او څرنگه چې نفلس کم واقع کیږي، نو ځکه به د نفاسې په حق کي هم د دغه ضرورت اعتبار نه کیږي.

زموږ دليل: دا حديث دی: لَا تَقْرَأُ الْحَائِضُ وَلَا الْجُنُبُ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ، او دا حديث د امام مالک رحمه الله په خلاف هم مجتهد دی، ځکه چې دا حديث ښکاره حائضه ښځه د قرآن له تلاوت څخه منع کوي، نو د امام مالک رحمه الله عقلي دليل ددې مقابله نه سي کولای، او څرنگه چې حديث مطلق دی، نو یوه آیت او له آیت څخه کم دولو ته شامل دی، لهذا د امام طحاوي رحمه الله دا خبره چې یو آیت ناجائز او له یو آیت څخه کم جائز دی، صحیح نه ده، بلکي د حائضې لپاره به مطلقاً د قرآن تلاوت جائز نه وي.

● تخریج: أخرجه الترمذي في كتاب الطهارة، باب ما جاء من الحب والحائض لهما لا يقرآن القرآن، حديث رقم: ۱۳۱، و ابن ماجة في كتاب الطهارة باب ما جاء في قراءة القرآن على غير طهارة، حديث رقم: ۵۹۵.

د ناپاک انسان لپاره د قرآن د مسه کولو حکم

وَلَيْسَ لَهُمْ مَثَلُ الْمُصْحَفِ اَوْ دَوَى لپاره د قرآن پاک مسه کول جائز نه دي (يعني دېې اودس، جنب، حائضې او نفسي لپاره). اِلا بِعِلَالِهِ مگر دخپل پوښ سره. وَلَا اَعْدُوهُمْ فِيهِ سُورًا مِنَ الْقُرْآنِ او نه د داسې روپۍ اخيستل (جائز دي) چي په منې کي د قرآن يو سورت وي اِلا بِمُزْمَرٍ مگر دخپلي تېلۍ (بتوي) سره. وَكَذَٰلِكَ التَّحْدِثُ لَا يَحِلُّ اِلَّا بِعِلَالِهِ همدارنگه به يې اودسه هم له پوښ څخه بغير قرآن نه مسه کوي لَقَرَّهٖ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي لَا يَحِلُّ الْقُرْآنُ اِلَّا طَائِرًا قرآن به صرف پاک انسان مسه کوي ثُمَّ الْحَدَّثُ وَالْجَنَابَةُ حَلَا اَلْيَدُ بيا حدث او جنابت دواړو په لاس کي حلول کړی دی فَيَسْتَرِيَانِ فِي حُكْمِ النَّسِ نو د مسه کولو په حکم کي به دواړه برابر وي وَالْجَنَابَةُ حَلَّتِ الْقَمَّ او جنابت خولې ته حلول کړی دی دُونَ الْحَدَّثِ نه حدث (يعني حدث خولې ته حلول کړی نه دي) فَيَفْتَرَقَانِ فِي حُكْمِ الْقِرَاعَةِ نو د قرآن د لوستلو په حکم کي به دواړه جلا وي وِغْلَافُهُ مَا يَكُونُ مُتَجَاوِزًا عَنْهُ اَوْ ذ قرآن پوښ هغه دی چي هغه له قرآن څخه جلا وي دُونَ مَا هُوَ مُتَمِّلٌ بِهِ نه هغه چي د قرآن سره موبنتی وي كَالْجِلْدِ الْمُشْرَرِّ لکه هغه چمړه (يا توکر) چي پر قرآن موبنتی وي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده وَيُكْرَهُ مَسُّهُ بِأَلْيَدٍ او په لستوني سره د قرآن مسه کول مکروه دي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لَأَنَّهُ تَابِعٌ لَهُ ځکه چي لستونی د مسه کونکي تابع دی يَخْلَافُ كُتُبَ الشَّرْهِيَّةِ په خلاف د شرعي کتابونو لَفِيلَهَا د شريعت والا وولپاره حَيْثُ يُرْخَصُ فِي مَسِّهَا بِأَلْيَدٍ نو په لستونو سره دهغو مسه کول جائز دي لَأَنَّهُ فِيهِ فَرْقٌ ځکه چي په دې کي ضرورت دی وَلَا يَأْسُ بِدَفْعِ الْمُصْحَفِ إِلَى الصَّبِيَّانِ او ماشومانو ته د قرآن په ورکولو کي څه پروا نسته لَأَنَّهُ لِي النَّفْعُ تَضْمِينًا حِفْظُ الْقُرْآنِ ځکه چي په منع کولو کي د قرآن د حفظ (پادولو) ضايع کول دي وَلِي الْأَمْرِ بِالشُّطْرَيْنِ حَرَجًا بِهِمْ او ماشومتو ته په هر وخت کي (د اودس حکم کول د دوی په حق کي تکليف دی وَمَذَا هُوَ الصَّحِيحُ صحيح قول هم دادی.

اللفات: «غلاف» پوښ، هغه شی چي بل شی په پټ سي، سرپوښ، لفافه او داسي نور، «عسل» تېلۍ، بتوه، مینتی، خلته، «مکمل» جلا، «مکمل» په سربنو سره موبنتی، تړل سوی، «مکمل» لستونی، دواړو لستونو ته کښن وایي.

تشریح: صاحب د کتاب د قرآن د تلاوت د حکم تر بیانولو وروسته دلته د قرآن د مسه کولو حکم بیانوي، چي تفصیل يې دادی چي د حائضې، جنب، نفاسې اود يې اودسه انسان لپاره قرآن له خپل پوښ څخه بغير مسه کول او نيول صحيح نه دي، همدارنگه هر داسي شی له پوښ او کور (COVER) څخه بغير نيول جائز نه دي چي په هغه کي د قرآن کریم يو

آيت يا سورت ليكل سوي وي. هغه كه درهم وي يا يو بل شى وي، او پر دې باندې دليل هغه حديث دى كوم چې په كتلې كې ذكر سو، يعنې: لايس القرآن الا طاهر.

ثم المحدث الخ صاحب د كتاب فرمايي: چېي حدث او جنابت دواړه د قرآن دمسه كولو په حكم كې برابر دي، خو د قرآن د تلاوت په حكم كې دواړه جلا دي، ځكه چې دې اودسه لپاره د قرآن تلاوت جائز دى، او د جنب لپاره جائز نه دى. وجه داده چې: حدث او جنابت دواړه په لاس كې سر ايت كوي نو په دې وجه قرآن ته لاس وړول جائز نه دي. خو حدث په خوله كې فتنه سر ايت نه كوي، همدا وجه ده چې په اوداسه كې خوله پرېولل فرض نه دي. او جنابت په خوله كې سر ايت كوي (نو ځكه په غسل كې دخولې پرېولل فرض دي) نو ځكه دې اودسه لپاره تلاوت جائز او د جنب لپاره ناجائز دى.

وعلافة الخ صاحب د هدايې فرمايي: چېي پوښ هغه دى چې له قرآن څخه جلا وي يعنې د ملس (مسه كونكي) او ممسوس (مسه كړى سوي) په مينځ كې واسطه وي. او د قرآن سره متصل او موبتې نه وي لكه مشرزه (يعنې لكه هغه چمډه، يا پوست يا ټوكر چې په سربښو د كتاب سره موبتې وي)، حاصل دا چې له غلاف څخه مراد د قرآن پاكي پوښ دى (يعنې هغه بسته چېي خلگ قرآن پكښې پيچي او پټوي يې).

صاحب د تقايې فرمايي: چېي د پوښ په مصداق كې د عالماتو اختلاف دى: بعضو فرمايلي دي چېي پوښ هغه دى چېي د قرآن سره متصل يعنې په سربښو موبتې وي. او بعضو فرمايلي دي چېي لستونې مراد دى. او بعضو فرمايلي دي چېي له پوښ څخه مراد هغه بسته او تېلې (پوښ) دى چېي قرآن پكښې اېښول كيږي، دا قول زيات صحيح دى، ځكه چېي سربښ سوي پوښ خو د قرآن تابع دى، او لستونې دمسه كونكي تابع دى، او پوښ په دې دواړو كې ديوه هم تعلق نه دى.

بخلاف كتب الشريعة الخ لېكن د علماء، او د هغو خلگو لپاره چېي ديني احكامو او مسائلو سره تعلق لري په لستونې سره شرعي او ديني كتابونه مسح كول او را پورته كول جائز دي. ځكه كه څه هم په دې كتابو كې د قرآن پاكي آياتونه ليكل سوي دي، خو د ډېر مصروفيت په وجه دې حضراتو ته بار بار اودس كول تكليف او حرج دى. نو د دفع حرج لپاره دوى ته په لستونې ياداسي بل ټوكر سره ديني كتابونو مسح كول جائز او روا دي.

ولا بأس الخ بې اودسه كوچنيانو ته د قرآن په وركولو كې څه پروا نهسته، ځكه كه كوچنيانو ته د دې اجزه ورنه كړل سي. نو دوه صورتونه به وي: يا خو به دوى گډرسره د قرآن پاكي له حفظ او لوستلو څخه منع كيږي، او يا به ورته د لودس كولو حكم كيږي. په اول كې د قرآن پاكي ضايع كېدل راځي، او په دويم صورت كې كوچنيان په مشقت او حرج كې مبتلا كيږي، حال دا چېي په شريعت كې له بالفه او غټو خلگو څخه حرج ليري سوي دى. نو له كوچنيانو څخه خو به په طريقه اولي ليري وي.

كه تر لسو وړځو مخكې حيض ختم سو نو تر غسل مخكې د جماع حكم

وَإِذَا انْقَضَتْ دِمَةُ النِّسَاءِ لِأَكْلِ مِنْ عَشْرِ أَيَّامٍ أَوْ كَلَّهَ فِي حَيْضٍ وَنَهَ دِلْسُ وَرُخُو څخه په كمه موده كې بنده سي كَمُ تَحِلُّ وَطُفَا حَتَّى تَغْتَسِلَ نو تر غسل كولو مخكې د بنځي سره جماع كول حلال نه دي لِأَنَّ الدَّمَ يَدُرُّ تَارَةً ځكه چېي ورنه كله جاري كيږي وَيَنْقُطُ أَخْرَى او كله بنديږي فَلَا يَدْ مِنْ الْإِغْتِسَالِ نو غسل كول ضروري دي لِتَرْجَعَهُ حَائِبُ الْإِنْقِطَاعِ چېي د بندېدلو اړخ راجح سي وَلَوْ لَمْ تَكْتَسِلْ وَمَلَى عَلَيْهَا أَفْلَ وَكَلَّتِ السَّلَا او كه بنځي غسل ونه كړى نو پر

دې د لمانځه لږ وخت تېر سو يَقْدِرُ أَنْ تَقْدَرَ عَلَى الْإِحْتِسَالِ وَالْمَحْرُومَةِ په دې اندازه چې هغې پر غسل کولو او د تکبير تحریمه پر ترلو قدرت پيدا کړي عَلَّ وَطُؤَهَا نو د هغې سره جماع کول جائز سو لَأَنَّ الصَّلَاةَ صَارَتْ دَيْنًا لَهَا دغښتيا ځکه چې لمونځ د هغې پر ذمه پور (او فرض) سو فَلَهَزَتْ حُكْمًا نو ځواکي دا حکم پاکه سوه.

الفتاوى: «بدل» دنصر د باب مضارع صيغه ده: بهېدل، «کون» پور. قرص.

تشریح: که د عادت مطابق د لسو ورځو څخه په کمه موده کې ونه ودرېدله، نو وطي کول جائز نه دي. تر دې چې دغه ښځه غسل وکړي.

دلیل: دا دی چې دا کشره مودې تر تېرېدلو مخکې چې کومه ونه بندېږي هغه کله کله جاري کېږي هم، نو د بندېدلو اړخ ته په ترجیح ورکولو سره غسل کول ضروري دي.

دولم لغتسل الخ او که دې ښځې تر وینې بندېدلو وروسته غسل ونه کړي، او دومره لږ وخت تېر سو چې په هغه وخت کې دې غسل کولای سو او تکبير تحریمه یې ترلې سوه، نو اوس وطي ور سره کول حلال دي، ځکه چې د لمونځ دې په حق کې قضا سو، نو ځواکي د لمونځ د دې پر غاړه پور سو. ځکه چې شریعت دا حکم پاکه وگرځوله، نو په دې وجه لمونځ د دې پر غاړه پور سو، او زموږ شریعت داسې نه سي کولای چې خپل حق دې ثابت کړي (چې هغه لمونځ دی). او د بندگانو حق دې ختم کړي (چې هغه جماع ده)، لهدا دا ښځه حکم پاکه ده، نو کله چې پاکه نو جماع هم ور سره جائز ده.

که تر عادت مخکې یا وروسته حیض ختم سو نو د جماع حکم

وَلَوْ كَانَ انْقِطَاعُ الدَّمِ دُونَ عَادَتِهَا لَوَقَّ الثَّلَاثَ او که ونه د ښځې د عادت (له ورځو) څخه په کمه موده کې او له دریو ورځو څخه په زیاته موده کې بنده سوه لَمْ يَكُنْ يَنْهَا عَنِ عَادَتِهَا نو ځانونه به د ښځې سره جماع نه کوي تر دې چې د عادت (ورځې) یې پوره سي وَإِنْ اجْتَسَلَتْ که څه هم دا غسل وکړي لَأَنَّ الْعَوْدَ فِي الْعَادَةِ غَالِبٌ ځکه چې د عادت په دواړو کې دویني راکړ ځپل غالب دي فَكَانَ الْإِحْتِسَالُ فِي الْإِحْتِسَابِ نو احتیاط په ځان ژغورلو کې دی وَإِنْ انْقَطَعَ الدَّمُ لَعَشَرَةَ أَيَّامٍ او که په لسمه ورځ ونه بنده سوه عَلَّ وَطُؤَهَا قَبْلَ الْغُسْلِ نو تر غسل مخکې (هم) وطي ور سره کول حلال دي لَأَنَّ الْحَيْضَ لَا مَرَدٍّ لَهُ عَلَى الْعَشَرَةِ ځکه چې حیض تر لسو ورځو نه زیاتېږي إِلَّا أَنَّهُ لَا يُسْتَحَبُّ قَبْلَ الْإِحْتِسَالِ لېکن تر غسل مخکې وطي کول مستحب (ښه) نه دي لِيَنْتَفِي فِي الْقَرَاءَةِ بِالشَّيْءِ د هغه نهی (منعی) په وجه کوم چې په قرائت بالتشديد (بظهور) کې راغلي دي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې که ونه تر درې ورځو وروسته او له عادت څخه مخکې ودرېدله، د مثال په توګه عادت یې اووه ورځې وو او ونه په پنځمه ورځ ودرېدله، نو په داسې صورت کې د داسې ښځې سره وطي کول جائز نه دي، تر دې چې عادت یې پوره سي، که څه هم دا غسل وکړي، ځکه چې د عادت په ورځو کې زیاتره وخت ونه بیرته راځي، نو احتیاط هم په دې کې دی چې له وطي څخه ځان وساتي.

او که لس ورځې پوره سوې او بیا ورته ودرېدله، نو په دې صورت کې له غسل شخه بغیر هم وطی کول جائز دي، ځکه چې لس ورځې د حیض زیاته موده ده، او دا خبره تسلیم سوې ده چې اول خو به ورته نه راځي، او که راسي هم نو هغه ورته به د استحاضې (یعني د مرض) وي، او په دواړو صورتونو کې د وطی مانع نسته، نو ځکه اوس وطی کول روا دي، لېکن بیا هم د پاکوالي او سپېڅلتیا تقاضا دا ده چې په دې صورت کې دي هم تر غسل کولو وروسته وطی ورسره وسي، ځکه په دې باره کې چې کوم آیت راغلې دی یعني: وَلَا تُقْرَبُوهُنَّ عَلَى يَظْهَرْنَ (سورة البقرة: ۲۲۲) (د ښځو سره د حیض په وروځو کې جماع مه کوئ تر څو چې مغوی پاکي سي) په دې آیت کې يَظْهَرْنَ د یوه قرائت مطابق په تشدید سره ویل سوی دي، او د مشدد ویلو په صورت کې به یې مطلب دا وي چې تر کومه وخته ښځې په ښه توګه سره پاکي نه سي، تلسو د هغو سره جماع مه کوئ، او د ښه پاکېدلو مطلب همدغه دی چې تر وینو درېدلو وروسته ښځه غسل وکړي او ځان پاک کړي.

د طهر متخلل حکم

وَالطُّهُرُ إِذَا تَقَلَّلَ بَيْنَ الدَّمْعَيْنِ او هغه طهر کوم چې د وینو په مینځ کې واقع سي فِي مُدَّةِ الْحَيْضِ د حیض په موده کې فَهُوَ كَالدَّمِ الْمُسَوَّالِ نو هغه (هم) د پرلپسې (مسلله) وینو په ډول دی قَالَ رَضِي: هَذِهِ إِشْدَائُ الرِّوَايَاتِ عَنْ أَنَّ حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ مَصْنَفَ رَحْمَةِ اللَّهِ فَرَمَايِي: چې دا دامام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ له روایتونو شخه یو روایت دی وَوَجَّهَهُ أَنَّ اسْتِحْبَابَ الدَّمِ مُدَّةَ الْحَيْضِ لَيْسَ بِشَرْطٍ بَلْ إِنْ جُمِعَ او د دې وجه (او دلیل) دا دی چې دا شرط نه ده چې وینه دي د حیض ټوله موده ونیسي فَيَغْتَبِرُ أَوْلُهُ وَآخِرُهُ نو د دې اول او آخر به معتبر وي كَالِإِنْسَابِ فِي بَابِ الزَّكَاةِ لکه نصاب د زکوٰۃ په باب کې وَعَنْ أَنَّ يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ وَهُوَ رَوَاهُ عَنْ أَنَّ حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ وَقِيلَ: هُوَ أَخْبَرَنَا أَقْوَالُهُ او له امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللَّهِ شخه روایت دی او دا دامام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ یو روایت هم دی او ویل سوي دي: چې دا د امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ آخر قول دی أَنَّ الطُّهُرَ إِذَا كَانَ أَقَلَّ مِنْ خَمْسَةِ عَشَرَ يَوْمًا چې که د طهر موده تر پنځلس ورځو کمه وي لَا يَفْصِلُ نو هغه به فاصل نه وي وَهُوَ كَالدَّمِ الْمُسَوَّالِ او د طهر دا ټوله موده به د پرلپسې راتلونکي ویني په ډول وي لَأَنَّهُ طَهُرٌ قَاسِدٌ ځکه چې هغه طهر فاسد دی فَيَكُونُ بِمَنْزِلَةِ الدَّمِ نو د ویني په حکم کې به وي وَالْأَخْذُ بِهَذَا الْقَوْلِ أَيْسَرُ او په دې قول عمل کول ډېر آسانه دی وَسَمَاءُ يُعْرِفُ فِي كِتَابِ الْحَيْضِ او د دې پوره تفصیل به (دامام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ د مبسوط) په کتاب الحيض کې (تاته) معلوم سي (یعني که نور تفصیل غواړي نو "مبسوط" وګوره).

الفتا: «متخلل» د دوو شیانو تر مینځ جلا کونکي او پېلونکي شی، «طهر متخلل» د حیض د دوو وینو په مینځ کې چې کله وینه بنده سي نو دې ته طهر متخلل وايي، «مسوأل» پرله پسې، مسلسل.

تشریح: د عبارت تر حل مخکې په دې خبره پوه سوې چې طهر بظن الطاء هغه مودې ته ویل کیږي چې د دوو (۲) وینو په مینځ کې فاصل (جلا کونکې) وي، او بیا دلته له طهر شخه مراد طهر کمال دی، چې د هغه کمه (اقله) موده پنځلس

● القول المراج: هو رواية أبي يوسف رَحْمَةُ اللَّهِ كذا في رد المحتار ج: ۱، ص: ۲۱۲، وفتح القدير ج: ۱، ص: ۱۵۳. [القول المراج: ج: ۱، ص: ۲۹]

ورځي ده، د دې په مقابله کي هغه طهر کوم چي له پنځلسو ورځو څخه د کمي مودې لپاره فاضل وي هغه ته طهر فاسد او طهر ناقص وايي.

د عبارت مطلب دا دی چي که طهر له پنځلسو ورځو څخه د کمي مودې لپاره د دوو حیضونو په مینځ کي فاضل جوړ سو نو دا طهر، فاضل طهر نه دی، بلکي د مخکي او شا والا ټوله موده به د حیض وي، د مثال په توگه که یوه ښځه مبتداء وي (یعني هغه نجلی چي اول واريې د حیض وړني راغلي وي، نو که) هغې یوه ورځ وړني ولیدلې، بیا اته ورځي وړني بندي وي، تر دې وروسته په لسمه ورځ بیا وړني ښکاره سوې نو اوس د دې په حق کي ټوله لس ورځي د حیض ورځي شمارل کیږي، ځکه چي دلته وړني د حیض د شروع په موده او په آخره موده کي سته، او د یوه امام په نېز هم د حیض په موده کي د پرله پسې رینو راتلل شرط نه دی، نو څرنگه چي د زکاة د وجوب لپاره ټوله کال د نصاب مالک کېدل شرط نه دی، (بلکي که یو سړی د کال په شروع او آخر کي د نصاب مالک وو نو پر هغه زکاة فرض دی) همدارنگه په دې مسئله کي هم د حیض په اوله او آخره موده کي د وینو وجود پکافي دی، او د حیض په ټوله موده کي د وینو راتلل او وجود ضروري نه دي.

۵ امام ابو یوسف روایت: وعن أبي يوسف... الخ په دې لړ کي له امام ابو یوسف رحمه الله څخه یو روایت دا دی چي له پنځلس ورځو څخه د کمي مودې والا طهر، فاضل طهر نه دی، بلکي دې ته به فاسد او ناقص طهر ویل کیږي، د دې مثال صاحب د عناية د بیان کړی دی چي یوه ښځه داسي وي چي هغې ته د عادت مطابق د هري میاشیت په اولو پنځو ورځو کي حیض راځي، لېکن یو وار د میاشتي له اولي ورځي څخه یوه ورځ مخکي دې ته حیض راسي او تر دې وروسته د میاشتي له اولي ورځي څخه تر پنځمي ورځي پوري دا پاکه وي، او شپږمه ورځ بیا وړني راسي، او دا وړني تر لسو ورځو ولوې نو په دې صورت کي پنځه ورځي کومي چي د طهر متخلل دي هغه ټوله حیض شمارل کیږي، ځکه چي دا طهر ناقص او فاسد طهر دی، ځکه چي دا تر پنځلس ورځو کم دی.

صاحب د هدايې فرمایي چي دا له امام صاحب څخه دویم روایت هم دی او یو قول دا دی: چي دا د امام صاحب رحمه الله آخري روایت دی، او د مفتي او مستفتي د آسائیا په خاطر پر دغه قول فتویٰ هم ده، که څه هم په دې لړ کي له امام صاحب رحمه الله څخه نور قولونه هم روایت سوي دي، خو له ټولو څخه غوره او آسانه قول همدغه دی، نو ځکه دا په ښه توگه سره په ذهن کي ونیسئ، او په نورو قولونو کي د ځان بوختولو کوښښ مه کوئ، خو که تاسو نور تفصیل غواړئ نو په دې لړ کي د امام محمد رحمه الله په مبسوط کي کتاب الحیض مطالعه کړئ!.

واجمع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجح قول د امام ابو یوسف رحمه الله روایت دی: ځکه چي په دې کي آساني ده لکه اوس چي ذکر سوه، قال العلامة ابن الهمام رحمه الله: و روی ابو یوسف رحمه الله عنه وبه أخذ ابن الطهر اذا كان اقل من

خمساً عشر يوماً لا يفصل. وقيل هو آخر قول أبي حنيفة رحمه الله وعليه الفتوى. (فتح القدیر ج: ۱، ص: ۱۵۸) [مجموع الراجح ج: ۱، ص: ۱۶۱]

د طهر كمه موده

وَأَكَّلَ الثَّوْبَ عَشْرَةَ يَوْمًا أَوْ دَطَرَ كَمَهُ مَوْده پنځلس ورځي ده هَكَذَا نَقَلَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ رحمه الله همدارنگه له ابراهيم نخعي رحمه الله څخه را نقل سوي دي وَأَكْلَهُ لَا يُعْرَفُ إِلَّا تَوَقُّفًا او دا موده له توقيف څخه پرته نه سي معلومېدلای (يعني صرف د شريعت له طرفه معلومېدلای سي، نه د خپل ځان له طرفه) وَلَا هَلَاكَةَ لِأَكْلِهِ او د اكثرې مودې هيڅ

غایت (اندازه) نسته لَا تَكُنْ بِمَنْعَةٍ إِلَى سَنَةٍ وَسِتِّينَ حُكْمَ چي (کله نا کله) طهر تر یوه او دوو کالو پوري (هم) اوږد پوري
فَلَا يَتَقَدَّرُ بِتَقْدِيرِ إِلَّا إِذَا اسْتَمَرَّ بِهَا الدَّمُ نو په یو (معلوم) مقدار سره به نه اندازه کیږي ترڅو چي جاري ويني رانه
 سي (يعني ترڅو چي جاري ويني رانه سي تر هغه وخته د دې په باره کي یوه معلومه خبره نه سي کېدلای) يُعْرَفُ ذَلِكَ فِي كِتَابِ الْكَيْفِ
 دا مسئله به (دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ) له کتاب الحيض څخه (تاته) معلومه سي.

اللغات: ﴿تَوْصِي﴾ علم وړکول، خبرول، سماعي کېدل، در رسول ﷺ اطلاع، د شريعت اطلاع، ﴿يَتَقَدَّرُ﴾ د استعمال د باب
 مضارع صيغه ده: اوږدېدل، غوړېدل، زياتېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادي چي د طهر کمه موده پنځلس ورځي ده، له مشهوره تابعي حضرت ابراهيم نخعي رَحْمَةُ
 الله څخه همدغه موده را نقل سوې ده، او څرنگه چي دا مسئله د مقدار او اندازه سره تعلق لري، نو ځکه به د نورو مقاديرو
 په ډول پر سماع موقوف وي، او له سماع څخه به د هغه تعيين کيږي، نو د دې تعيين هم په سماع سره سوي دی، ځکه
 چي ابراهيم نخعي رَحْمَةُ الله يو تابعي دی، هغه به دا مقدار له يو صحابي څخه اورېدلی وي، او صحابي به له نبي کریم ﷺ
 څخه اورېدلی وي، ځکه چي د مقاديرو په لړ کي عقل او قياس لږه هيڅ دخل نسته.

ولا غايه لاكثره الخ فرمايي چي د طهر اکثره مودې لږه هيڅ غايت او انتها نسته، ځکه چي کله نا کله د طهر زمانه تر يوه يا
 دوو کالو پوري هم رسيږي، نو په دې صورت کي د طهر د اکثره مودې تعيين کول ستونزمن دي، نو داسي ښځو لپاره
 حکم دادي چي تر کومه وخته پاکي وي لموتځونه او نور عبادتونه دي کوي، او بيا چي کله په استمرار او تسلسل (پرله
 پسې توب) سره ويني شروع سي، نو له يو عالم څخه دي پوښته وکړي، ځکه چي د وینو د استمرار په صورت کي د
 طهر يوه اندازه معلومول ضروري دي.

په دې ځای کي صاحب د غايت يو مثال دا بيان کړی دی چي که يو ښځي ته اول وار د حيض ويني راغلې، او تر لسو
 ورځو پوري راتلې، تر دې وروسته يو يا دوه کاله بندي سوې، بيا ويني شروع سوې، نو په دې صورت کي د دې ښځي
 لپاره حکم دادي چي اولي کومي لس ورځي ويني راغلې وې، هغه به د حيض زمانه وي، او تر دې وروسته چي کوم يو
 کال يا دوه کاله وینه بنده سوه هغه به د طهر زمانه وي، او بيا چي دوباره کله ويني شروع سوې نو د هري مياشتي له شروع
 څخه به لس ورځي، يا چي کله هم ويني راسي تر هغه وروسته به لس ورځي د حيض وي او پاته شل ورځي به د طهر
 وي.

صاحب د هدايې رَحْمَةُ الله فرمايي چي په دې مسئله کي نور هم ډېر قولونه سته چي هغه دامام محمد رَحْمَةُ الله په کتاب
 النحيض کي په پوره توگه ذکر سوي دي.

داستحاضې د وینو حکم

وَدَمُ الْأَسْتِحْضَةِ كَالْحَيْضِ او داستحاضې وینه د پزي د ویني په ډول ده لَا يَتَيَسَّرُ السُّجُودُ وَلَا الصَّلَاةُ وَلَا الطَّوَّافُ نه روژه منع
 کوي او نه لمونځ او نه وطي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي تَوَصَّيْ اَوْدَسَ كَوَهُ او لمونځ

کوه وَإِنْ قَطَرَ الدُّمُّ عَلَى الْحَبِيرِ که څه هم وینه پر سترنجي باندي راوځيږي وَلَمَّا غَرَفَ حَكْمُ السَّلَاحِ او کله چې د لمانځه حکم معلوم سو ثَبَّتَ حَكْمُ الضُّوْبِ وَالْوُطْنِ بِتَبَيُّنَةِ الْإِحْتِمَاءِ نو دروژي او وطي حکم په نتیجه د اجماع سره ثبت سو.

الفتا: ﴿لَعَلَّ﴾ پزه ويني کېدل، هغه وینه چې له پزي څخه د ناروغۍ په وجه راوځي. ﴿حَبِيرٌ﴾ چټايي، سترنجي. **تفريع:** د استحاضې وینه د پزي د ويني په غير ده، يعني څرنگه چې د پزي ويني له رگ څخه راځي، همدغه رنگه د استحاضې ويني هم له رگ څخه راځي، نو د پزي د ويني په ډول د استحاضې وینه هم د لمانځه، روژې او وطي لپاره مانع نه ده.

دليل: هغه حديث دی کوم چې ابن ماجه له أم المؤمنين زهبن الله عنها څخه را نقل کړی دی. پوره حديث دا دی: عن عائشة قالت جاءت فاطمة بن أبي حبيش إلى النبي ﷺ فقالت إني امرأة استحيض فلاحظوا فخرجت الصلاة فقال ﷺ لا يجتنب الصلاة ألبس حبيش ثرا غسلي وتوضئي لكل صلاة تمرسل ولبت قطرا الدم على الممسو. (أم المؤمنين حضرت عائشة زهبن الله عنها فرمايي چې فاطمه بن أبي حبيش نبي ﷺ ته راغله او وې ويل: زه استحاضه ښځه يم، د هېڅ لپاره ويني را څخه رواني وي، آیا زه لمونځ پرېږدم؟ نبي ﷺ ورته وفرمايل نه! بلکي د حيض په ورځو کي لمونځ پرېږده، او بيا غسل کوه، او دهر لمانځه لپاره او دس کوه، او بيا لمونځ کوه، که څه هم وینه پر چټايي باندي راوځيږي).

وليعرف الله صاحب هدایې فرمايي کله چې له دې حديث څخه د لمانځه حکم ثبت سو نو دروژي او وطي حکم په نتیجه د اجماع سره ثبت سو، يعني د ويني را تلل د لمانځه منافي دي خو برسېره پر دې د استحاضې ويني له لمانځه څخه مانع نه دي، او کله چې د استحاضې ويني له لمانځه څخه مانع نه دي نو له روژې او وطي څخه خو به په طريقه لولي مانع نه وي.

له لسو ورځو څخه د زيات حيض وانقلو حکم

وَلَمَّا أَذَى الدُّمُّ عَلَى مَشْرَاقِ الْيَابِ او که (د يوې ښځې) وینه تر لسو ورځو زياته سي وَلَمَّا أَذَى الدُّمُّ عَلَى مَشْرَاقِ الْيَابِ حل دا چې د هغې ښځې عادت مشهوره (او) تر لسو ورځو کم وي رُدَّتْ عَلَى الْيَابِ عَادَتُهَا نو دا به دخپل عادت ورځو ته څرغول کيږي وَالَّذِي رَأَى اسْتِحْضَاءً او کومې ورځې چې دې تر عادت زياتې سي هغه به استحاضه وي يَقْرَأُ عَلَيْهِ السَّلَامَةُ وَالسَّلَامَةُ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي الْمُسْتَحْضَاءُ تَذَمُّ السَّلَامَةُ يَا أَيُّهَا الْمُسْتَحْضَاءُ به د عادت په ورځو کي لمونځ پرېږدي وَلَا تَزَالُ الرَّائِدَةُ عَلَى السَّلَامَةِ يَجَازِي مَا رَأَى عَلَى الشَّرِيقَةِ او په دې وجه (هم) چې پر عادت زياتې سوي ويني دهغو ورسره مناسب دي چې هغه تر لسو ورځو زياتې سي فَيُلْتَقِ بِهِنَّ نو ځکه به دهغو سره ملحق کيږي وَيَنْبَغِي أَنْ تَمَّ الْبُحْرُومُ مُسْتَحْضَاءَةً او که (يوه ښځه) تر بلوغ وروست له شروع څخه مستحاضه سوه فَتَحْتُمُهَا عَشْرَةُ يَابِ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ نو د هغې حيض به په هره مياشت کي لس ورځې وي وَالْيَابُ اسْتِحْضَاءَةً او پاته به استحاضه وي وَلَمَّا عَرَفْنَا

• تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الطهارة، باب من قال تغسل من مظهر إلى طهر، حديث رقم: ۱۲۹۷، وخرجه فی کتاب الطهارة، باب ما حرم من الاستحاضة ترحضاً لكل صلاة، حديث رقم: ۱۲۹۶.

حَيْضًا ځکه چې تر لسو ورځو پورې راتلونکې ونه موندل شي په توګه پېژندلې ده **فَلَا يَخْرُجُ عَنْهُ بِالسَّكِّ** نو د شک په وجه به له دې لسو ورځو څخه نه ایستل کېږي **وَاللَّهُ أَعْلَمُ** او الله ښه خبر دی.

اللفظ: «کڅ» د فتح له باب څخه د واحد مؤنث غائب مضارع صیغه ده: پېژندل، «**يَخْرُجُ**» د مفاعله له باب څخه د واحد مذکر غائب مضارع صیغه ده: له یوه جنسه کېدل، مجازاً: یو ډول کېدل، مناسب کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که دیوې ښځې په میاشت کې تر اوو (۷) ورځو پورې د وینو راتللو عادت وو، لېکن په یوه میاشت کې یې عادت بدل سو، او له اوو ورځو څخه زیاتې وینې راغلې، او تر لسو ورځو وروسته هم را روانې وې، نو په دې صورت کې چې د دې کوم داو (۷) ورځو عادت وو هغه به حیض منل کېږي، او ما بقی (پاته وخت) به استحاضه شمېرل کېږي.

نقلی دلیل: هغه حدیث دی کوم چې په کتاب کې ذکر سوي معنی: الاستحاضة تدع الصلاة أيام أقرانها، او په دې حدیث سره دلیل په دې توګه نیول کېږي چې په حدیث کې له آیات اقرار څخه مراد د عادت ورځې دي، او څرنگه چې په دې ورځو کې د دې لپاره دلالت څه نه کولو حکم راغلی دی، نو له دې څخه دا معلومېږي چې په دې مسئله کې د مستحاضې ښځې د عادت ورځې د حیض ورځې دي، ځکه چې د حیض په ورځو کې لمونځ نه کېږي.

عقلی دلیل: دا دی چې د عادت له ورځو څخه زیاتې وینې د هغو وینو سره مناسب او هم جنسه دي کومې چې تر لسو ورځو زیاتې راسې، او تر لسو ورځو زیاتې راتلونکې وینې په اتفاق سره د استحاضې وینې دي، نو ځکه د عادت تر ورځو زیاتې وینې به هم د استحاضې وینې وي، او د حیض وینې به هغه وي کومې چې د عادت په ورځو کې راغلې وي.

رأى ابتدأت الخ د دې حاصل دا دی چې که ښځه داسې وه چې مخکې یې حیض نه وو راغلی، بلکې په اول وار حائضه سوه، او هم له دې حیض څخه مستحاضه سوه، نو په هره میاشت کې به د دې لس ورځې د حیض وي، او پاته به استحاضه وي، ځکه که پر لسو ورځو د دې ونه درېدلای نو دا ټوله لس ورځې به یقیناً د حیض وای، خو هر کله چې تر لسو ورځو زیاته سوه، نو په دې کې شک راغلی، چې تر دریو ورځو به زیات حیض وي که استحاضه، نو یقیناً شی د شک په وجه سره نه زائلیږي، ځکه چې د فقهې مشهوره قاعده ده: اليقين لا يزول بالشك، نو ښځې ته به دا وړل کېږي چې لس ورځې د دې په حق کې د حیض دي او پاته ورځې د استحاضې دي. والله أعلم

فَصْلٌ أَمَّا هَذَا فَفَصْلٌ فِي بَيَانِ أَحْكَامِ الْإِسْتِحَاضَةِ

(د) فصل داستحاضې د احكامو په بيان كې دى

تشرېح: څرنګه چې حیض د استحاضې او نفاس په مقبله کې زیات پېښېږي، نو ځکه یې هغه مخکې بیان کړی. اوس د استحاضې احکام بیانوي، او استحاضه یې په دې وجه تر نفاس مخکې کړل، ځکه د نفاس په نسبت د اسبابو د وېرښت په اعتبار سره استحاضه زیاته واقع کېږي، ځکه چې ښځه کله په دې وجه مستحاضه وي، چې په حالت د حمل کې یې وږښ لیدلې وي، او کله په دې وجه چې تر عادت یا تر لسو ورځو وږښ زیاتې سوي وي. او کله په دې وجه چې وږښ تر درې ورځو کمې راغلې وي، او داسې نور، د دې په خلاف د نفاس صرف یو سبب دی. یعنې د کوچني زېږېدنه.

مستحاضه ښځه، سلسل بول والا، هغه چې پزه یې همېشه
ویني کوي او د داسې نورو لپاره د اودس حکم

وَالْمُسْتَحَاضَةُ وَمَنْ فِي سَكَنِ الْمَهْلِ مستحاضه ښځه او کوم سړی چې د سلسل بول په مرض مبتلا وي وَالْمُتَأَمِّلَةُ
الدَّيْمِ وَالْمَهْرُ الَّذِي لَا يَكُونُ اود چا چې پزه هر وخت ونه کوي او هغه زخم چې جوړېږي نه يَكُونُ مَبْنِيًّا عَلَى كُلِّ صَلَاةٍ
نو دا خلک به د هر لماتښه دوخت لپاره اودس کوي فَيَصِلُونَ بِذَلِكَ الْوُضُوءِ الْوَقْتُ مَا قَامُوا مِنَ اللَّيْلِ وَالنَّوَابِلِ او
په دغه اوداسه چې په وخت کې دننه څومر وغواړي فرضي او نفلي لمونځونه دي کوي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَعَهُ اللَّهُ:
تَتَوَضَّأُ الْمُسْتَحَاضَةُ لِكُلِّ مَكْرُوبَةٍ او امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ فرمايي: چې مستحاضه به د هر لماتښه لپاره اودس کوي
لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: الْمُسْتَحَاضَةُ تَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ محکه نبي ﷺ فرمایلي دي: چې مستحاضه به د هر لماتښه لپاره اودس
کوي وَلَإِنْ اُجْتَبَرَ طَهَارَتُهَا غَرُورَةً أَكَادِمَ الْمَكْرُوبَةِ او بل په دې وجه چې د مستحاضې د طهارت اعتبار د فرضو د اداء
کولو د ضرورت لپاره دی فَلَا تَبْقَى بَعْدَ الْفَرَاغِ مِنْهَا نو د فرضو تر اداء کولو وروسته د ضرورت نه پاتېږي وَلَكِنْ قَوْلُهُ
عَلَيْهِ السَّلَامُ: تَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ او زموږ دليل د نبي ﷺ دا قول دی: چې مستحاضه به د هر لماتښه دوخت
لپاره اودس کوي وَهُوَ الْمُرَادُ بِأَكْوَلٍ او له اول حديث څخه هم دغه مراد دي لِإِنَّ اللَّامَ تُشْتَقُّ لِلْوَقْتِ محکه چې لام د
وخت لپاره مستعار اخيستل کېږي يَقَالُ أَتَيْتَكَ لَصَلَاةٍ الْكُفْرُ (او) ويل کېږي أَتَيْتَ لَصَلَاةٍ الظُّمُّ زه به تاته د ما پښين د
لماتښه لپاره راحم ائې وَقْتَهَا يعنې د ما پښين د لماتښه په وخت کې (به راحم) وَلَإِنَّ الْوَقْتَ أَتَيْتَ مَعَارِ الْأَوْدَةِ تَبَيَّنَ او په
دې وجه (هم) چې د آستيا لپاره وخت د اداء قائم مقام سړی دی فَلَا أَرَأَيْتُمْ كَيْفَ نُوَحِّدُكُمْ بِه پر هغه د حکم مندر وي.

* تخریج: أخرجه ابن ماجة في كتاب الطهارة، باب ما جاء في المستحاضة، حديث رقم: ۶۲۵؛ و ابو داود في كتاب الطهارة، باب رقم: ۱۱۱۲.

اللفاظ: «شکس الجؤل» مشهور مرض دی چې په دې باندې مبتلا سړی د خپلو متيازو (بولو) مخه نه سي نیوی. «زغاف» د پزي ويني کېدل، هغه وینه چې له پزي څخه د ناروغۍ په وجه راوځي. «المدال» د نصر د باب مضلوم مجهول ده: بار به جوړېږي، گرځول کېږي به.

تشریح: صورت ه مسئلې: دا دی چې مستحاضه ښځه، همدارنگه هغه سړی چې د سلسل بول په مرض اخته وي او هر وخت یې په وقفه وقفه سره متیازي رواني وي، یا هغه سړی چې پزه یې همېشه ويني کوي، یا په بلن کې یې یو دلسي زخم وي چې نه جوړېږي او هر وخت ويني ځني رواني وي نو دا ټوله معذوره دي، د دوی په باره کې زموږ حکم دا دی چې دوی دي د هر لماتځه لپاره اودس کوي او په دې اوداسه سره د لماتځه په وخت کې دننه، دننه چې څومره لمونځونه وغواړي کوي دې، هغه لمونځونه فرض وي، که نفل، واجب وي او که نذر.

د امام شافعي مسلک: د امام شافعي رحمه الله په نېز به د هر فرضي لماتځه لپاره اودس کوي يعني معذوره انسان په یوه اوداسه سره یو فرض اداء کولای سي، ډېر فرض نه سي په اداء کولای.

د امام شافعي دلیل: دا حدیث: السحاضة تنقضاً لکرم صلاة دی، يعني مستحاضه په د هر لماتځه لپاره اودس کوي، پر امام شافعي رحمه الله اعتراض کېږي چې په حدیث کې لفظ د صلوۍ عام دی هغه که فرض وي که غیر فرض، نو په فرضي لماتځه سره مقید کول به څرنگه صحیح وي؟

جواب: په لکل صلوۍ کې لفظ د صلوۍ مطلق دی او قاعده دا ده چې السطی یصرف الی الغرض الکامل، او د لماتځه فرد کلمل فرض دي، نه دا چې غیر فرض، نو ځکه به له صلوۍ څخه فرض لمونځ مراد وي، نه مطلق لمونځ.

دویم دلیل: د امام شافعي رحمه الله دویم دلیل دا دی چې د معذور د طهارت اعتبار د فرضو اداء کولو په وجه دی نو ځکه به له فرضو څخه تر فراغت وروسته طهارت نه وي پاته.

زموږ دلیل: د نبی ﷺ دا قول: السحاضة تنقضاً لوقت کل صلاة دی، او له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روایت دی چې: أن النبي ﷺ قال لغاطمة بنت أبي حبيش وتوضي لوقت كل صلاة، د دې دواړو حدیثونو مطلب دا دی چې مستحاضه به د هر لماتځه د وخت لپاره اودس کوي.

جواب: د امام شافعي د دلیل جواب دا دی چې په لکل صلوۍ کې لام د وخت په معنی دی لکه په: أقم الصلاة للزوات والشمر کې چې لام د وخت لپاره دی، او لکه د نبی ﷺ په دې قول إن الصلاة أولاً وأخيراً کې لام د وخت لپاره دی (یعني د لماتځه د وخت لومړی مه ته او آخر هم) او لکه څرنگه چې وړل کېږي: تبت لصلاة الظهر (زه تا ته (د) ما پښین د لماتځه (په وخت کې) راځم).

حاصل د جواب دا دی چې د امام شافعي رحمه الله ذکر سوی حدیث د نصر له قبیلې څخه دی او موږ چې کوم حدیث ذکر کړی دی هغه مفسر دی، او د نصر او مفسر د تعارض په صورت کې مفسر ته ترجیح ورکول کېږي.

عقلي دلیل: زمو له طرفه عقلي دلیل دا دی چې د آستۍ لپاره وخت د اداء کولو قائم مقام (نائب) کړی سوی دی، نو ځکه به د حکم مدار پر وخت وي نه پر اداء، ځکه کله چې یو شی د بل شي قائم مقام وي نو مقصود به (هم) هغه وي.

د مستحاضې ښځې، سلسل بول والا او د داسې نورو
اودس د وخت په وتلو سره باطلېږي که نه؟

وَإِذَا عَرِىَ الرَّجُلُ بِكُلِّ وَضْءٍ أَوْ كَلَّ جِئَ وَخَتَ وَوَحَىٰ نُوْدِيٌّ مَعْنُورُهُ خَلَّكَوْا اودس باطلېږي وَاسْتَأْنَفُوا الرَّجُلُ بِكُلِّ
أُخْرَى اودس به دا خلگ د بل لمانځه لپاره اودس له سره کوي (يعني نوى اودس به کوي) وَهَذَا جِئَ عَلَيْنَا الشَّلَاةُ او دا
حکم زمود د دريو املاتو په نېز دى وَقَالَ رُفْرُ رَجَعَهُ اللهُ: اسْتَأْنَفُوا إِذَا دَخَلَ الرَّجُلُ اودس زفر رَجَعَهُ اللهُ فرمايي: چې کله
وخت داخل شي، نو نوى اودس به کوي فَإِنْ تَوَضَّأُوا حِينَ تَكَلَّمُ الشَّمْسُ نو که دې معنورينو د لمر د راختلو په وخت
کې اودس وکړى أَجَزَأَهُمْ مِنْ دَرِي الرَّجُلِ عَلَى يَدَيْهِ وَقَدْ تَلَّهِ نُوْدِيٌّ نو د ماښپن تر وخت ختمېدلو پورې به دا اودس د
دوى لپاره کافي وي وَهَذَا جِئَ أَنْ حَيَّةً وَمُحَيَّةً رَجَعَهُ اللهُ اودس حکم د طرفينو رَجَعَهُ اللهُ په نېز دى وَقَالَ أَبُو يُوْسُفَ
وَرُفْرُ رَجَعَهُ اللهُ: أَجَزَأَهُمْ حَتَّى يَدْخُلَ وَقَدْ تَلَّهِ اودس حکم د طرفينو رَجَعَهُ اللهُ فرمايي: چې دا اودس به د دوى
لپاره د ماښپن د وخت تر داخلېدلو پورې کافي وي وَحَاسِلُهُ: أَنَّ طَهَارَةَ السَّغْدِ وَرَ تَنْتَقِضُ بِخُرُوجِ الرَّجُلِ بِالنَّحْدِ
السَّابِقِ جِئَ أَنْ حَيَّةً وَمُحَيَّةً رَجَعَهُ اللهُ اود دې خلاصه دا ده: چې د طرفينو په نېز د معنور طهارت (اودس) د
مخکني حدث په وجه د وخت په وتلو سره ماتېږي وَيَدْخُلُ الرَّجُلُ جِئَ رُفْرُ رَجَعَهُ اللهُ اود د امام زفر رَجَعَهُ اللهُ په نېز د
وخت په داخلېدلو سره وَيَبْقَى كَانِ جِئَ أَنْ يُوْسُفَ رَجَعَهُ اللهُ اود د امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللهُ په نېز په وتلو او داخلېدلو
دواړو کې په هريوه سره (اودس ماتېږي) وَقَائِدُهُ إِلَّا غِلَابَ لَا تَقْلَهُ إِلَّا فَيَنْتِ تَوَضَّأَ قَبْلَ الرَّجُلِ او شمعه د اختلاف
صرف دهغه معنور په حق کې ښکاره کيږي چې هغه تر زوال مخکې اودس کړى وي كُنَّا ذَكَرْنَا لَكَ خَرْنَكَةَ چې موي
ذکر کړه أَوْ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ يا (دهغه معنور په حق کې چې هغه) تر لمر راختلو مخکې (اودس کړى وي) يَزُورُ
رَجَعَهُ اللهُ أَنْ اِعْتِبَارَ الطَّهَارَةِ مِنَ الشَّيْءِ لِلْحَاجَةِ إِلَى الْأَدَاةِ د امام زفر رَجَعَهُ اللهُ دليل دا دى چې د طهارت د متافې سره سره د
طهارت اعتبار د فرضو د ادا کولو د حاجت په وجه دى وَلَا حَاجَةَ قَبْلَ الرَّجُلِ او تر وخت مخکې هيڅ حاجت نسته فَلَا
تُعْتَبَرُ نو (ځکه به تر وخت مخکې) طهارت معتبر نه وي لِأَنَّ يُوْسُفَ أَنَّ الْحَاجَةَ مَقْصُودَةً عَلَى الرَّجُلِ د امام ابو يوسف رَجَعَهُ اللهُ
دليل دا دى چې حاجت د طهارت پر وخت منحصر دى فَلَا تُعْتَبَرُ قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ نو ځکه به نه تر وخت مخکې طهارت معتبر وي
اونه تر وخت وروسته وَلَهُمَا أَنَّهُ لَا يَدْخُلُ مِنْ تَقْدِيمِ الطَّهَارَةِ عَلَى الرَّجُلِ اود د طرفينو دليل دا دى چې طهارت پر وخت بلندي مخکې
کول ضروري دى لِيَتَّسِرَ مِنَ الْأَدَاةِ كَمَا دَخَلَ الرَّجُلُ دې لپاره چې معنوره سړى د وخت په داخلېدلو سره پر اداء کولو بلندي
قلعه سي وَخُرُوجِ الرَّجُلِ قَبْلَ الرَّجُلِ اود د وخت وتل د حاجت د ختمېدلو دليل دى فَتَقَرَّرَ اِعْتِبَارُ النَّحْدِ جِئَ نو په دغه
وخت کې د حدث اعتبار ښکاره سو.

• القول الرابع: قول أبي حنيفة ومحمد رَجَعَهُ اللهُ كذا في الدر المختار ج: ١، ص: ٢٢٤، والمذهب ج: ١، ص: ٢١٠. [فقول الرابع، ج: ١، ص: ٢١٠]

اللفاظ: ﴿رَبَّنَا كُنْ﴾ د استعمال د باب جمع مذكر ماضي صيغه ده: له نوي سره د یو کار کول، له نوي سره شروع کول. **تشریح:** د عبارت تر حل مخکې په دې خبره پوه شو چې د طرفینو په نېز د وخت وتل د معذورینو د اوداسه لپاره ناقض (ماتوونکی) دي، او دامام زفر رحمه الله په نېز د وخت داخلېدل ناقض دي، او دامام ابویوسف رحمه الله په نېز د وخت وتل هم ناقض دي، او د وخت داخلېدل هم ناقض دي.

صورت د مسئلې: دا دی چې کله د فرضي لماتخه وخت ووځي نو د دې معذورینو اودس باطل سو، اوس که دوی دویم فرض لمونځ کول غواړي نو د هغه لپاره به نوی اودس کوي، دا حکم زموږ د دریو علماؤ په نېز دی، او امام زفر رحمه الله فرمایي چې کله د دویم لماتخه وخت داخل سو نو نوي اودس به کوي، ګواکي دامام زفر رحمه الله په نېز د دویم وخت داخلېدل ناقض (داودس ماتوونکی) دي، نه دا چې د مخکې وخت وتل، نو که یو معذوره سړی د لمر دراختلو په وخت کې اودس وکړی نو د طرفینو په نېز ده لپاره دا اودس تر هغه وخته کافي دی چې د ماښین وخت ووځي یعنې په دې لماتخه سره د ماښین لمونځ کولای سي ځکه چې په دې صورت کې د ماښین د وخت داخلېدل خو راغله، لېکن د یو وخت وتل خو نه راغله، حال دا چې د طرفینو په نېز د وخت وتل ناقض دي، نه د وخت داخلېدل.

امام ابویوسف رحمه الله او امام زفر رحمه الله وايي چې دا اودس د ماښین د وخت تر داخلېدلو پوري کافي دی یعنې د ماښین د وخت تر داخلېدلو مخکې مخکې به دا اودس پاته وي، لېکن که د ماښین وخت داخل سو، او ده لمونځ کول وغوښتل، نو نوی اودس به خامخا کوي.

ښکاره دي وي، چې په حقیقت کې نه د وخت داخلېدل ناقض دي او نه د وخت وتل، بلکې حدث سابق (مخکنی حدث) ناقض دی، لېکن څرنګه چې د معذورینو په حق کې وخت مانع وو، لهندا کله چې وخت زائل سو، د حدث اثر ښکاره سو، نو ځکه داودس ماتېدلو نسبت مجازاً د وخت داخلېدلو او وتلو طرف ته وکړای سو.

وفائدة الاختلاف الخ صاحب هدايې فرمایي چې د اختلاف ثمره په دوو صورتونو کې ښکاره کیږي:

(۱) اول دا که یوه معذوره سړی د لمر تر زوال مخکې اودس وکړی او د ماښین وخت داخل سو، نو دامام ابویوسف او امام زفر رحمه الله په نېز د ماښین د وخت په داخلېدلو سره اودس ماتېږي او د طرفینو رحمه الله په نېز نه ماتېږي ځکه چې د یو فرضي لماتخه وخت نه دي وتلی.

(۲) دویم دا که معذوره سړی د لمر تر راختلو مخکې اودس وکړی نو څرنګه چې د لمر تر راختلو وروسته خروج د وخت راغلی، نو ځکه د طرفینو په نېز اودس ماتېږي او دامام ابویوسف رحمه الله په نېز هم ماتېږي، خو څرنګه چې د امام زفر رحمه الله د قول پر بنیاد د یو فرضي لماتخه وخت نه دی داخل سوی، نو ځکه د هغه په نېز اودس نه ماتېږي.

د امام زفر دلیل: دا دی چې د یو داسې شي سره سره د طهارت معتبره کېدل کوم چې د طهارت منافي وي صرف د فرضي لماتخه د اداء کولو د حاجت په وجه سره دي، او څرنګه چې د فرضي لماتخه د اداء کولو تر وخت مخکې هېڅ حاجت نسته نو ځکه به تر وخت مخکې طهارت معتبر نه وي، نو معلومه سوه چې د وخت تر داخلېدلو مخکې اودس ماتېږي.

د امام ابویوسف دلیل: دا دی چې د طهارت حاجت پر وخت باندي منحصر دی. ځکه چې د فرضي لماتخه وخت د اداء قائم مقام (نائب) دی، نو ځکه به طهارت نه تر وخت مخکې معتبر وي او نه تر وخت وروسته، نو معلومه سوه چې د معذوره د طهارت لپاره د وخت وتل هم ناقض دي، او د وخت داخلېدل هم.

د طرفینو دلیل: دا دی چې د طهارت مخکې کول پر وخت باندې ضروري دي، د دې لپاره چې محض د وخت په داخلېدلو سره معذوره سړی د لمانځه پر اداء کولو قدرت ولري، او دا مخکې کول په دې وجه هم ضروري دي چې وخت د اداء قائم مقام (نائب) دی او طهارت د لمانځه پر اداء کولو مخکې کول واجب او ضروري دي، نو ګواکې پر طهارت هم د وخت مخکې کول ضروري دي، او کله چې پر طهارت د وخت مخکې کول ضروري دي نو د وخت داخلېدل ناقض د طهارت نه سي کېدلای، نو ځکه به خامخا وتل د وخت (خروج وقت) ناقض ګرځول کېږي، او د خروج وقت د ناقض ګرځولو دویم علت دا دی چې د وخت خروج د حاجت زائلېدلو دلیل دی، نو په دې وخت کې د مخکني حدث (حدث سابق) معتبره کېدل معلوم سوه، نو ځکه به د وخت په وتولو سره اودس ماتېږي.

واچې قول: په پورتني مبشله کې راجح قول د طرفینو دی، قال العلامة ابن عابدین رحمه الله (قوله فاذا خرج الوقت بطل) أفاد ان الرضوة انما يبطل بخروج الوقت فقط لا بدعوله علاناً لئلا يفر رحمه الله ولا بكل منهما خلافاً للثاني أي لا ييوسف رحمه الله (رد المحتار ج ۱، ص ۲۲۴). [القول الراجح ج ۱، ص ۲۰۱، ص ۲۰۰]

د معذوره سړي د يو څو نورو مسئلو وضاحت

وَالْمَرَادُ بِالْوَقْتِ وَقْتُ التَّهَرُّؤِ وَهُوَ (په مخکې عبارت کې) له وخت څخه مراد د فرضي لمانځه وخت دی حَتَّى تَوَضَّأَ التَّهَرُّؤُ زَيْلًا الْعَبْدُ تردې که معذوره سړي د اختر د لمانځه لپاره اودس وکړي که أَنْ يُصَلِّيَ الظُّهْرَ بِعَيْنَيْهَا • نو د صاحبینو په نېزه ده دا اختیار سته چې په دې اوداسه د مایېنین لمونځ وکړي وَهُوَ الصَّحِيحُ او همدا قول صحیح دی لَا تَكُنْ بِسُؤَالِ صَلَاةِ الْفُلَانِ ځکه چې د اختر لمونځ د ځانېت د لمانځه په ډول دی وَلَوْ تَوَضَّأَ مَرَّةً لِلظُّهْرِ وَفَتِيهِ وَأُخْرَى فِيهِ لِيَقْضِيَ او که معذوره سړی د مایېنین په وخت کې یو وار د مایېنین د لمانځه لپاره اودس وکړي او بیا یې د مایېنین په وخت کې د مازېګر د لمانځه لپاره اودس وکړي فَعِنْدَ هُنَا لَيْسَ لَهُ أَنْ يُصَلِّيَ الْعَصْرَ په نو د طرفینو په نېزه ده دا اختیار نسته چې په دغه اوداسه د مازېګر لمونځ وکړي لَا يُتَقَاضِيهِ بِخُرُوجِ وَقْتِ التَّهَرُّؤِ وَهُوَ ځکه چې د فرضي لمانځه د وخت په تېرېدلو سره اودس مات سو وَالسُّتَحَاضَةُ هِيَ او (له) مستحاضه (څخه مراد) هغه ښځه ده الَّتِي لَا يَتَوَضَّعُ عَلَيْهَا وَقْتُ صَلَاةٍ چې پر هغې د یوه لمانځه وخت نه تیرېږي إِلَّا وَالْحَدَّثُ الَّذِي أُتْبِلِيَّتْ بِهِ يُوجَدُ فِيهِ مګر په داسې حال کې (تیرېږي) چې هغه حدث په کوم چې د مبتلا ده په دې وخت کې وي وَكَذَا كُلُّ مَنْ هُوَ مِنْ مَقَاتِلَا او همدا حکم د هر هغه معذوره دی چې هغه د مستحاضې په معنی وي وَهُوَ مَنْ ذَكَرْنَا او د مستحاضې په معنی هغه معذورین دي کوم چې موږ ذکر کړل وَمَنْ بِهِ اسْتِطْلَاقُ بَطْنٍ أَوْ أَفْقَلَاثٌ رِيحٍ او (همدارنگه هغه سړی هم د مستحاضې په معنی دی) چې د نس بهېدلو (اسهال) ناروغي یې وي او بیا یې د (بې له اختیاره) باد وتولو ناروغي وي لَا تَكُنْ الشَّرُّورَةَ په دې معنی چې ضرورت په دې عذر سره هم ثابتېږي وَمِنْ تَعَمُّ الْكُلِّ او ضرورت ټولو ته عام دی.

• القول الراجح: قول أبي حنيفة وعنده رحمه الله، قال العلامة ابن عابدین رحمه الله أفاد ان الرضوة انما يبطل بخروج الوقت فقط. رد المحتار ج ۱، ص ۲۲۴. [القول الراجح، ج ۱، ص ۲۰۱، ص ۲۰۰]

تشریح: صاحب هدایه رحمه الله فرمایي: مخکې چې د کوم وخت وتلو او داخلېدلو اعتبار ذکر سو، له هغه وخت څخه مراد د فرضي لماتځه وخت دی، نه د نفلي او واجب لماتځه وخت، تر دې که معذوره سړي د اختر د لماتځه لپاره اودس وکړي، نو د طرفینو په نېز په دې اوداسه باندي د ماپښین د لماتځه کولو اجازه سته، او هم دا صحیح ګول دی، ځکه چې د اختر لمونځ د څښت د لماتځه په ډول دی، یعنې فرض نه دی، نو دا او د څښت لمونځ دواړه په یوه مرتبه کې دي، که څه هم د اختر لمونځ واجب دی، نو د فرضي لماتځه د وخت د نه وتلو په وجه دده اودس نه ماتېږي، نو په دغه اوداسه باندي د ماپښین لمونځ ورته جائز دی.

د بعضې فقهاؤ رایه: دا ده چې په دغه اوداسه باندي ده ته د ماپښین د لماتځه اختیار نسته، ځکه چې د واجب لماتځه وخت ووتی، یعنې د اختر د لماتځه وخت ووتی، او واجب په منزله د فرض وي.

دولو توفأ الخ او که یو معذوره سړي یو وار د ماپښین په وخت کې د ماپښین د لماتځه لپاره اودس وکړي، او بیایې دوباره د ماپښین په وخت کې د مازېګر د لماتځه لپاره اودس وکړي، نو د طرفینو په نېز ده ته دا اختیار نسته چې په دغه اوداسه باندي د مازېګر لمونځ وکړي ځکه چې د ماپښین د وخت په وتلو سره دده اودس مات سو، دا حکم د ټولو اعمالو په نېز دی، ځکه چې په دې صورت کې د ماپښین د وخت د وتلو سره د مازېګر وخت هم داخل سو، او د دې وجه دا ده چې د ماپښین او د مازېګر په مینځ کې مهمل (فضول) وخت نسته، بلکې څرنگه چې د ماپښین وخت ووځي، نو سمدلاسه د مازېګر وخت داخلېږي.

د مستحاضې تعریف: والمستحاضة من التي... الخ له دې ځای د مستحاضې تعریف کوي فرمایي: چې مستحاضه هغه ښځه ده چې پر هغې دیو فرضي لماتځه وخت نه تیرېږي مګر په داسې حال کې چې هغه په کوم مرض مبتلا ده، هغه په دې وخت کې وي، او دا حکم د هغه چاهم دی چې هغه د مستحاضې په ډول وي، لکه هغه څوک چې متیازي یې نه درېږي، اولکه هغه چې د پزې وینه یې نه بندېږي، یا یې زخم نه جوړېږي.

د من به استطلاق بطن الخ او هغه کس هم معذوره دی چې د اسهال په ناروغي اخته وي، او په نس ایله وي، یا یې د بې اختیاره باد وتلو ناروغي وي، ځکه چې په دې مرضونو کې هم ضرورت سته، نو ځکه به دوی ته هم د شریعت له طرفه اجازه ورکول کیږي، ځکه چې د معذورینو د طهارت اعتبار د ضرورت په وجه دی، او په ضرورت کې هر ډول معذوره خلک برابر دي.

فصل في النفاس

(دا) فصل دنفاس (دا حکامو په بیان کي) دی

تشریح: دا خبره مخکي ذکر سوه چي څرنګه د حیض او استحاضې په مقابل کې نفاس قلیل الوقوع (لږ پیښېدونکی) دی، نو ځکه یې دا تر ټولو آخر بیان کړی، نفاس دسمع د باب مصدر دی، لغوي معنی یې ده: دلنگوالي حالت، او په اصطلاح کي دنفاس تعریف دا دی: الدم الخارج عقب الولادة، یعنی د کوچني تر پيدا کېدلو وروسته راوتونکي ويني ته نفاس ويل کيږي.

د نفاس تعريف

وَالنَّفَاسُ هُوَ الدَّمُ أَوْ النَّفَسُ هُوَ وَنَهْ دَه الْخَارِجُ مَعَبْرَةَ الْوِلَادَةِ چي دېچي تر زېږېدلو وروسته راووي لَأَنَّهُ مَاخُذٌ مِنْ تَنْفَاسِ الرَّحْمِ بِالْأَمْرِ ځکه چي نفاس له (تنفس الرحم بالدم) څخه راخيستل سوی دی أَوْ مِنْ خُرُوجِ النَّفَسِ او يا نفاس له خروج نفس (څخه راخيستل سوی دی) يَنْفَعُ الْوَلَدَ أَوْ يَنْفَعُ الدَّمُ چي دې خروج نفس معنی ده: دېچي راوتل يا دورني راوتل.

اللفظ: «عقب» وروسته، شاته. «رحم» رحم او رحم يعني دحاء په سکون او کسره دواړو سره راځي: دښځي په سر کي هغه ځای ته ويل کيږي چي اولاد پکښي وي (بچه ډاني).

تشریح: د عبارات مطلب بالکل څرګنده دی چي تر ولادت او زېږېدنې وروسته چي کومه ونه راووي هغه ته نفاس ويل کيږي، او دې ته د نفاس ويلو وجه دا ده چي دا له تَنْفَاسِ الرَّحْمِ بِالْأَمْرِ څخه ماخوډ دی چي معنی یې ده: رحم ونه راوستله، او ښکاره ده چي رحم ونه تر ولادت وروسته راياښي، يا نفاس ته د نفاس ويلو وجه دا ده چي دا له خُرُوجِ النَّفَسِ څخه ماخوډ دی، چي معنی یې ده: دېچي راوتل، نو دې معنی په اعتبار سره هم نفاس ته نفاس ويل صحيح دي. ځکه چي دېچي تر پيداېښت وروسته دنفاس ونه راځي.

له ولادت (پيداېښت) څخه مخکي راوتونکي ونه استعاضه ده

وَالدَّمُ الَّذِي تَرَاهُ الْعَاصِلُ ابْتَدَاءً أَوْ حَالًا وَلَا يَتَّحِلُّ قَبْلَ خُرُوجِ الْوَلَدِ او هغه ونه چي حمله ښځه یې په شروع کي ياد ولادت (زېږېدنې) په وخت کي دېچي تر راوتلو مخکي ويني اسْتِحَاضَةً هغه ونه دستحاضې ده تَرَنَ كَانَ مُنْتَدًا که څه هم د هغې خروج (راتګ) اوږد وي (يعني که څه هم موده یې ډېره وي) وَكَانَ السَّائِعُ رَجْعَهُ اللهُ: خَيْرٌ لَوْ لَمْ شَغَمِي رَجْعَهُ اللهُ فرمايي: چي دا حیض دی اَعْتَبَارًا بِالنَّفَاسِ پر نفاس بلندي په قیاسولو سره (يعني لږ شغمي دا ونه پر نفاس قیاسي) إِذْ هُمَا جَمِيعًا مِنَ الرَّحْمِ ځکه چي دا دواړه ويني له رحم څخه راووي وَلَنَّا: أَلَّا بِالْخَبْلِ يَنْسَدُّ قَمُّ الرَّحْمِ لَوْ زَمَوْا

دلیل دای: چي د حمل په وجه درحم خوله بندېږي كَذَا الْعَادَةُ عَادَتِ همدغسي دى وَالنَّفَاسُ بَعْدَ انْفِصَاحِهِ بِخُرُوجِ الْوَلَدِ او د کوچني په راوتلو سره درحم دخولې تر خلاصېدلو وروسته د نفاس وینه راوځي وَلِهَذَا كَانَ نَفَاسًا بَعْدَ خُرُوجِ بَغْضِ الْوَلَدِ نو په دې وجه به د کوچني د بعضي حصې تر راوتلو وروسته راوتونکې وینه د نفاس وي فَيَأْتِي رُؤْيَا عَنْ أَنَّ حَنِيفَةَ وَهَمَّكَدَ رَحِمَهَا اللَّهُ دهنه روايت مطابق کوم چي له طرفينو څخه را نقل سوی دى لِأَنَّهُ يُنْفَتِحُ حُكْمه چي درحم خوله خلاصېږي فَيَتَنَفَّسُ په نو دهنه په وجه د نفاس وینه راوځي.

اللفاظ: «عجل» حمل، بلاربه کېدل، «يتمد» د انفعال د باب مضارع صيغه ده؛ بندېدل، «يتنفس» د تفاعل د باب مضارع صيغه ده؛ دباندې رايستل.

تشریح: صورت د مستطې: دای چي هغه وینه کوم چي له رحم څخه د حمل په حالت کي راوځي ياد کوچني تر ولادت مخکي را وځي هغه زموږ په نېز داستحاضې وینه ده، دامام شافعي په نېز د حیض وینه ده. دامام شافعي دلیل: قیاس دی، يعنې که ديوې ښځي له يوه نس څخه دوه کوچنيان پيدا سول، بيا هغې ښځي د دويم کوچني تر پيدا کېدلو مخکي وینه وليدل، نو دا ښځه د دويم کوچني په حق کي حمله ده، او د حمل په حالت کي راوتونکې وینه به د حیض وي، نو دا وینه به هم د حیض وي.

زموږ دلیل: دای چي د حیض وینه درحم وینه وي، او درحم د ويني راتگ له حملې څخه ممکن نه دی، ځکه چي د الله تعالی فطرت پر دې جاري دی چي د حمل په وجه درحم خوله بندېږي، د دې لپاره چي له رحم څخه کوچنی نه را وځي، نو کله چي د حمل په وجه د حملې درحم خوله بندېږي نو د حمل په حالت کي چي کومه وینه راوځي هغه به له رحم څخه ماسوا د بل ځای وي، او له رحم څخه ماسوا چي کومه وینه راځي هغه داستحاضې وینه وي، نو ځکه به دا وینه هم داستحاضې وي. جواب: دامام شافعي د قیاس جواب دای چي دا وینه پر نفاس قیاسول صحیح نه دي، ځکه چي د کوچني د پيدا کېدلو په وجه د رحم خوله خلاصه سي او درحم دخولې تر خلاصېدلو وروسته چي کومه وینه راځي هغه پېشکه د نفاس وینه وي، نو دا ول کوچني تر پيدا کېدلو وروسته او د دويم کوچني تر پيدا کېدلو مخکي چي کومه وینه لیدل کېږي هغه به د نفاس وي ځکه چي زیاتره داسي وي چي د کوچني تر پيدا کېدلو وروسته درحم خوله خلاصه سي، او د نفاس وینه را شروع سي.

واجم قول: په پورتني مسئله کي راجح قول دامام ابو يوسف رحمه الله دی، وقال في الهندية: ولو خرج أكثر الولد تكوّن نساء والا

قللاً (الهندية ج: ۱، ص: ۳۷)، القول الرابع ج: ۱، ص: ۱۲۲.

د نابشپړ (نامکمل) بجي د زېږېدلو حکم

وَالسَّقَطُ الَّذِي اسْتَكْبَانَ بَعْضُ عَالِمِهِ او هغه نابشپړه کوچنی (يعني ناقص کوچنی) چي عيني اندامونه يې جوړ سوي وي وَلَكِنْ هغه (هم) پوره کوچنی دى حَتَّى تَصِيرَ الْبَرَاءَةُ بِهِ نَفْسًا تر دې چي د هغه په وجه ښځه نفاس والا گرځي وَتَصِيرُ الْأُمُّ أُمًّا وَلَكِنْ په (او د هغه په وجه) مينځه ام ولد گرځي وَكَذَا الْعِدَّةُ تَنْقُصُ په همدارنگه په هغه سره د حملې ښځي عدت پوره کېږي.

اللفاظ: «سقط» ناقص کوچنی، هغه کوچنی چي د حمل دموډې تر پوره کېدلو مخکي دمور له نښه ولوېږي.

تشریح: فرمایي که یو کوچنی په ناقص حال کې پیدا سویږي ټوله خلقت یې ښکاره نه وو بلکې بعضي خلقت یې ښکاره وولکه گوته، نوک یا ورښتیان، نو هغه هم د کامل او بشپړ کوچني په حکم کې دی او پر هغه د کوچني اطلاق کېږي. او د دومره خلقت په وجه هم ښځې ته نفاس ورل کېږي، او که هغه ښځه مینه وي نو په دومره خلقت سره هم ام ولد گرځي، همدارنګه که هغه ښځه طلاق سوې وي، یا یې خاوند مړ سوی وي، نو په دې خلقت سره دهغې عدت پوره کېږي.

د نفاس ګمه موده

وَأَكْلُ النِّفَاسِ لَا حَوْلَ لَهُ أَوْ دنفاس د ګمي مودې لپاره هیڅ اندازه نسته لِأَنَّ تَقْدِيرَ الْوَلَدِ عَلَّمَ الْخُرُوجَ مِنْ الرَّحِمِ حَتَّى د کوچني مخکې راوتل له رحم څخه دراتلونې ده فَأَغْفَى عَنْ إِمْتِدَادِ جَمَلٍ عَلَيَّهِ نَوْدَا مَخْكِ رَاوَتْلُو لَهْ يُو داسې امتداد څخه بې پروايي راورستله چې هغه له رحم څخه د وینو پر راوتلو باندي ښه وگرځول سي بِخِلَافِ النِّفَاسِ په خلاف د حیض وَأَكْلُهُ أَزْبَعُونَ يَوْمًا او دنفاس زیاته موده څلوېښت ورځي ده وَالْإِكْتِدَاءُ عَلَيْهِ اسْتِحَاضَةٌ او کومه وینه چې تر دې زیاته سي هغه استحاضه ده لِحَدِيثِ أَبِي سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا د حضرت ام سلمه رض د حدیث په وجه أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَقَّتْ لِلنِّفَاسِ أَزْبَعِينَ يَوْمًا چې نبي ﷺ دنفاسې ښځې لپاره څلوېښت ورځي وټاکلي وَهُوَ حُجَّةٌ عَلَى الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي اخْتِيارِ الشَّيْخَيْنِ او دا حدیث د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په خلاف حجې دی د شېتو ورځو په اعتبار کولو کې.

اللفات: ﴿عَلَى﴾ ښه، علامه، بیرغ، ﴿أَغْفَى﴾ د افعال د باب ماضي صیغه ده: د یو کار ضرورت ختمول، بې پروا کول،

﴿وَقَّتْ﴾ د تفعیل د باب ماضي صیغه ده: موده ټاکل، دوخت اندازه معلومول.

تشریح: فرمایي: چې دنفاس د ګمي مودې هیڅ اندازه او انتها نسته، نو تر پیدایښت وروسته چې کله هم وینې بندي سي، ښځې ته پکار دي چې ځان پاک کړي، لمونځونه او روژې شروع کړي، ددې مسئلې دلیل دا دی چې له وینو څخه مخکې د بچي پیدا کېدل ددې خبرې ښکاره علامه ده چې درحم خوله خلاصه سوې ده، او اوس چې کومه وینه راځي هغه به له رحم څخه راځي او د ولادت (پیدایښت) په وخت کې له رحم څخه راتلونکې وینې ته نفاس ورل کېږي، نو ځکه به دغه وینه د نفاس وینه وي، او ددې پر نفاس کېدلو او له رحم څخه پر راتللو باندي دېل هیڅ دلیل ضرورت نسته چې ددویو یا پنځو ورځو دراتللو شرط ولګول سي.

بخلاف العیض فرمایي په خلاف د حیض، یعنی په حیض کې خو دا شرط دي چې لږ تر لږه تر درې ورځو پوري د وینو راتګ ضروري دي، ددې لپاره چې معلومه سي چې دا وینه صرف له رحم څخه راغلې ده، لېکن په نفاس کې دا شرط نسته.

واکثرة الخ ددې خلاصه داده چې زموږ په نېز دنفاس اکثره موده څلوېښت ورځي ده، د هدایې د ۷۰ صفحې په ۸ حاشیه کې د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ دا قول راټول سوی دی چې دده په نېز دنفاس اکثره موده شپېته (۶۰) ورځي ده.

• ترمج: امرجه ابو داؤد فی کتاب الطهارة، باب ما جاء فی وقت النفساء، حدیث رقم: ۳۱۱، ولفرمذی فی کتاب الطهارة باب ما جاء فی کم ثبوت النفساء، حدیث رقم: ۱۳۹.

تَنْقِصُ الْعِدَّةُ بِالْوَلَدِ الْأَخِيرِ بِالْإِجْمَاعِ هَذَا وَجْهٌ دَلِيلٌ فِيهِ أَجْمَاعُ سِرِّهِ عِدَّتْ بِه دُورِم كُوجْنِي بَانْدِي پوره كيږي زَلَهْمَا:
 أَنَّ الْعَامِلَ إِذَا لَا تَحِيضُ لِإِسْدَادِ قِمِّ الرَّحِمِ د شَيْخِي نُو دِلِيل دَادِي چي حَامِلِي بُنْغِي تَه د رَحِم د خُولِي د بِنْدُوَالِي پَه
 وَجْه حِيض نَه رَاخِي عَلَي مَا ذَكَرْنَا لَكِه خَنَكِه چي مودِ مَخَكِي ذَكَر كړه وَقَدْ انْقَضَتْ بِهَذَا الْأَوَّلِ اودلته داول كوچني
 تر زېږيدلو وروسته د رَحِم خوله خلاصه سوه وَتَنْقُصُ بِالْذِّمْرِ اود رَحِم ويني راوستلې فَكَانَ نِقَاسًا نُو خُكِه به دا ويني د
 نَفَاس وي وَالْعِدَّةُ تَعَلَّقَتْ بِوَضْعِ حَبْلِ مُصَابِ إِلَيْهَا اود عِدَّت داسي حمل زېږيدلو سره متعلق سو چي نسبت يې د
 بُنْغِي و طرف ته كيږي فَيَتَكَوَّلُ الْخَبِيرُ نُو خُكِه به دا ټوله حمل ته شامل وي.

اللفات: (فِي كَلِمَتَيْنِ وَاحِدَةٍ) په يوه نس كي، د يوه نس معنى دا: چي د دواړو كوچنيانو د پيدايښت په مينځ كي له شپږو
 مياشتو څخه كمه فاصله وي

تشرېح: صورت د مسئلې: دادي چي كه د يوې بُنْغِي په نس كي دوه كوچنيان وي، لېكن دواړه يو ځاى پيدانه سي.
 بلكي د دوى په پيدايښت كي د يو څو ورځو فاصله وي نو په دې صورت كي د شېخينو زَمَنَاتُ الله په تېر چي كله اول
 كوچنى پيداسي نو له هغه وخته به د بُنْغِي د نفاس موده شروع كيږي. كه څه هم د دواړو كوچنيانو د پيدايښت په مينځ
 كي د څلورېنستو ورځو فاصله وي، لېكن د امام محمد او امام زفر زَمَنَاتُ الله مسلك دادي چي كله د ورم كوچنى پيداسي له
 هغه وخته به د نفاس موده شروع كيږي.

د امام محمد او امام زفر دليل: دادي چي كله د دې بُنْغِي په نس كي دوه كوچنيان دي نو د اول كوچني تر زېږدني
 وروسته به هم دا بُنْغِي حامله وي، او حاملې بُنْغِي ته چي څرنگه د حيض ويني نه راځي. همدارنگه د نفاس ويني هم نه
 ورته راځي، نو ځكه به تر اول كوچني وروسته راتلونكي ويني د نفاس نه وي، بلكي داستحاضې به وي. همدغه وجه ده
 چي كه دغه بُنْغِي مطلقه وه، نو عِدَّت به يې د ورم كوچني پر پيدايښت باندې ختميږي، له دې څخه هم معلومه سوه
 چي په نفاس كي هم د ورم كوچني د پيدايښت اعتبار دى. نه داول.

د شېخينو دليل: دادي چي د حاملې بُنْغِي وینه په دا وجه نه راځي چي د حمل په حالت كي د دې د رَحِم خوله بنده وي.
 لېكن كله چي د اول كوچني په زېږېدلو سره د رَحِم خوله خلاصه سي او رَحِم ويني راوغورځوي، نو دا به يقيناً د نفاس
 ويني وي، ځكه چي نفاس هم هغه ويني ته وايي چي تر زېږېدلو وروسته له رَحِم څخه راووتخي.

جواب: د امام محمد د دليل جواب دادي چي د عِدَّت پوره كېدل داسي حمل سره تعلق لري چي هغه د بُنْغِي و طرف
 ته منسوب وي، الله تعالى فرمايي: وَأُولَآئِ الْأَحْمَالُ أَكْلَهُمْ أَرْبَ يَشْفَرُ حَتَّى تُهَيَّجَ (سورة النصف: ۴) او حمل وايي: كل ما في البطن ته
 (يعني كوم څه چي په نس كي وي)، نو د اول كوچني تر زېږېدلو وروسته پوره حمل وضع نه سو بلكي بعضي حمل
 وضع سو، او د حاملې بُنْغِي عِدَّت په پوره حمل وضع كېدلو سره پوره كيږي. نو ځكه به د دې عِدَّت د ورم كوچني په
 زېږېدلو سره پوره كيږي، نه د اول كوچني په زېږېدلو سره، والله اعلم.

باب الأنجاس و تطهيرها

(دا) باب د پليتيواو د هنوی د پاکولو
(د احکمو په بيان کي) دی

تشرېح: انجاس جمع د نجس ده، نجس د جيم په فتحه سره د نجاست ذات او عين ته ويل کيږي، او په کسره د جيم سره هغه شي ته ويل کيږي چي پليت (او گنده) وي. مخکي مصنف رحمه الله د حکمي مرداري او د هغې د پاکولو بيان وکړی، اوس له دې ځايه د حقيقي مرداري او د هغې د پاکولو بيان شروع کوي. څرنگه چي حکمي نجاست قوي دی په نسبت سره و حقيقي نجاست ته، نو ځکه يې د حکمي مرداري احکام مخکي ذکر کړل. پاته سوه دا خبره چي حکمي نجاست ولي قوي دی، نو د دې وجه داده چي حکمي نجاست که لږ هم وي خو بيا هم د لمانځه له جواز څخه مانع دی، او د دې برعکس حقيقي نجاست دی هغه که لږ وي، نو د لمانځه له جواز څخه نه مانع کيږي.

د بدن، جامو او لمونځ کوونکي د پاکوالي حکم

تَطْهِيرُ الْمَسَاوِجِ د نجاست پاکول واجب دي **مِنْ بَدَنِ الْمُسْلِمِ وَثَوْبِهِ** د لمونځ کوونکي له بدن څخه او د هغه له جامو (کالو) څخه **وَالْمَكَانِ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْهِ** او له هغه ځای څخه چي پر هغه لمونځ کوي **لِقَوْلِهِ تَعَالَى: وَثِيَابَكَ فَطَهِّرِ** (القدر: ۴) ځکه الله تعالی فرمايلي دي: **خِطِّيهِ** (خپلي کپړي) **وَمِرَّةٍ** او بيا يې وگروره (او د ځښو بله معنی په څنډلو سره هم سوې دي) **ثُمَّ اغْسِلِيهِ بِالنَّاءِ** او بيا يې په اوبو پرېوله **وَلَا يَصْرُكَ أَفْرُهُ** او د داغ (اثر پاته کېدل) تا ته هېڅ ضرر نه رسوي **وَإِذَا وَجَبَ الشَّطْرُ لِلشُّوْبِ وَجَبَتْ بِنِ الْبَدَنِ وَالْمَكَانِ** او کله چي د جامې پاکول واجب سو نو د بدن او مکان پاکول به هم واجب وي **فَإِنْ لَمْ يَسْتَمَلْ فِي حَالَةِ الشَّلَاةِ يَسْتَمَلُ الْبُكْرُ** ځکه چي د لمانځه په حالت کي استعمالول دې ټولو ته شامل دي.

انفقات: (عقلي) د نصر له باب څخه د امر واحده مؤنثه صيغه ده، **كَتَبْتُ بِحُكْمٍ**، **مُرِلْتُ**، **«أَفْرَهُ»** دا هم د نصر له باب څخه مخکې صيغه ده: **مُغْرِلُ**، په نوکانو د يوشې را جلا کول.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادی چي لمونځ کوونکي لره د خپل بدن پاک او صفا ساتل فرض دي، همدارنگه د خپلو جامو او د لمانځه د ځای پاک ساتل فرض دي، د جامو د پاکولو دليل خو دا آيت دی: **وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ** او له دې آيت څخه دليل په دې توگه نيول کيږي چي کله قرآن کریم د جامو پاکول فرض مگر څولي دي نو د بدن او ځای (مکان) پاکول به هم فرض وي. ځکه څرنگه چي په لمانځه کي جامې استعمالیږي، همدارنگه بلکي له دې څخه زيات بدن او مکان

• تخریج: أخرجه الإمامة السنة في كتبهم والحارثي في الوصوه، باب غسل الدم، حديث رقم: ۲۲۷، وسلم في الطهارة باب غسالة القدم و كعبه عليه، حديث رقم: ۶۷۵.

استعمالیږي. لهذا د جامو د پاکولو حکم به په عبارت النص سره ثابت وي، او د بدن او مکان د پاکولو حکم به د دلالة النص سره ثابت وي.

په دې لړ کي دویم دلیل هغه حدیث دی چي د هغه یو څه برخه په کتاب کي ذکر سوه، پوره حدیث په فتح القدیر او بنایه کي داسي ذکر سوی دی: عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ جَاءَتْ امْرَأَةً إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: اخَذَ ابْنُ أَبِي بَكْرٍ مِنْ دَمِ الْخَيْضِ كَيْفَ تَعْنَمُ بِهِ قَالَ: تَعْنَمُ ثُمَّ تَقْرُمُهُ بِالنَّاءِ ثُمَّ تَنْصَحُهُ ثُمَّ تَمْسَحُ فِيهِ، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، (حضرت اسماء بنت ابی بکر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فرمایي: چي یوه ښځه رسول الله ته راغله او وینې ویل: چي (که) په مود کي د یوې ښځي پر جامو د حیض وینه ولگيږي، نو هغه څه وکړي، نبي ﷺ وفرمایل: هغه دي يې په یو شي سره وگروي بیا دي اوبه پر واچوي او ودي يې مري او بیا دي اوبه پر ویوي او بیا دي لمونځ پکښي وکړي) تردې وروسته که بیا هم د نجاست څه ښه او داغ پاته سي نو په هغه دي نه پرېشانه کيږي، ځکه چي دا ضرر نه ور رسوي، لمونځ يې صحیح کيږي؛ نو له دې حدیث څخه هم د جامو د پاکولو حکم ښکاره سو.

نجاست په کومو شيانو سره ليري کول صحیح دي؟

وَيَجُوزُ تَطْهِيرُهَا بِالنَّاءِ او د اوبو په ذریعه د نجاستونو (مرداریو) پاکول جائز دي وَيَكْفِي او په هر هغه شي سره د نجاستونو پاکول جائز دي مَا يَمِزُّ طَاهِرًا يَكُونُ إِلَّا التَّهْلُكُ چي هغه بهېدونکي او پاک وي او د نجاستونو ليري کول په هغه ممکن وي كَالْعَلَقِ وَمَاءِ الْوَرْدِ لکه سرکه او د گلاب اوبه وَتَقْوِ ذَلِكَ إِذَا عَصِرَ انْقَصَرَ او دا ډول نور هغه شيان چي په نخوړولو سره نخوړل کيږي (يعني چي کله کښکابل سي نو اوبه راباسي) وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ او دا حکم د شیعینو په نثر دی وَقَالَ مُحَمَّدٌ وَزَفَرٌ وَالشَّافِعِيُّ رَحِمَهُمُ اللَّهُ: لَا يَجُوزُ إِلَّا بِالنَّاءِ امام محمد، امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمُ اللَّهُ فرمایي: چي (د نجاستونو پاکول) صرف په اوبو سره جائز دي لَا تَنْتَجِسُ بِأَوَّلِ الْمَلَقَاتِ ځکه چي پاکونکی (مطهر) شی په اول ملاقات سره مردار یږي (نجس کيږي) وَالنَّجَسُ لَا يُغَيِّدُ الطَّهَارَةَ او مردار شی د پاکولو فایده نه ورکوي (يعني پاکول نه سي کولای) إِلَّا أَنْ هَذَا الْقِيَاسُ تَرَكْنَا فِي النَّاءِ لِلضَّرُورَةِ لېکن په اوبو کي د ضرورت په وجه دا قیاس پرېښودل سوی دی وَلَهُمَا: أَنَّ النَّائِمَ قَالِمٌ د شیعینو دلیل دادی: چي بهېدونکی شی نجاست له پېنځه کاري وَالطَّهْرُ رِيَّةٌ بَعْلَةٌ الْقَلْعُ وَالْإِزَالَةُ او د پاکولو صفت خو د پېنځه کښلو او زائله کولو په وجه دی وَالنَّجَاسَةُ لِلْمَجَاوِرَةِ او نجس کېدل د مجاورت (او اتصال) په وجه دی فَإِذَا انْتَهَتْ أَجْزَاءُ النَّجَاسَةِ نو هر کله چي د نجاست اجزاء ختم سوه يَبْقَى طَاهِرًا نو هغه شی پاک سو وَجَوَابُ الْكِتَابِ لَا يَفْرُقُ بَيْنَ الثُّوبِ وَالْهَدَنِ او په قدوري کي چي کوم حکم ذکر دی هغه په جامو او بدن کي هيڅ توپیر نه کوي وَهَذَا قَوْلُ ابْنِ حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ او همدا قول د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ دی وَإِذَا دَي الرَّاغِبِينَ عَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ * اود امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللَّهُ یو روایت هم (داسي) دی وَعَنْهُ أَنَّهُ فَرَّقَ بَيْنَهُمَا

* القول الرابع: قول الشيعين، كذا في رد المحتار ج: ١، ص: ٢٢٤ [القول الرابع، ج: ١، ص: ٢٣]

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ، كذا في فتح القدیر ج: ١، ص: ١٧ [القول الرابع، ج: ١، ص: ٣٥]

او د امام ابو يوسف رحمه الله دويم روايت دا دی چې هغه په بدن او جامو کې فرق کړی دی قَدْ يُجَوِّزُ فِي الْبَدَنِ بِغَيْرِ الْبَاسِ نو د بدن په حق کې يې له اوبو څخه ماسوا په بل شي پاکول ناجائز ګرځولي دي.

اللفات: **﴿محل﴾** سرکه، **﴿ماء الزكوة﴾** د گل ګلاب اوبه، **﴿غسل﴾** د مځپهول صيغه ده: ننوړل، له يو شي څخه په فشار

اوبه را ایستل، **﴿قائل﴾** د فتح د باب اسم فاعل دی: له پيڅه کينونکی، ليري کونکی. **تشریح:** په دې باره کې اختلاف دی چې په کومو شيانو سره نجاست ليري کيږي او په کومو شيانو سره نه ليري کيږي، د امام ابو يوسف او امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز په هر بهېدونکي پاک شي سره نجاست ليري کيږي، خو په دې شرط چې په هغه سره د نجاست ليري کول ممکن وي، لکه سرکه او د ګلاب اوبه او داسې نور شيان چې په ننوړولو سره ننوړل کېدای سي، نو د ماکول اللحم څارويانو په امتيازو باندې نجاست نه پاکيږي. ځکه چې امتيازې مرداري دي. او په تېلو باندې هم نجاست نه پاکيږي، که څه هم تېل پاک دي لېکن په ننوړولو سره نه ننوړل کيږي، بلکې په جامو کې جذب کيږي.

د امام محمد، امام زفر، امام شافعي، امام مالک او علماو فقهاؤ رحمه الله په نېز له اوبو څخه ماسوا په بل شي سره نجاست نه پاکيږي.

دليل: د دې حضراتو دليل دا دی چې پاکونکی شی چې کله په اول وار د نجاست سره يو ځای او ټکر سي، نو هغه په خپله هم نجس سي، يعنې اوبه يا بل پاکونکی شی چې کله پر نجاست واچول سي او د نجاست يو څه اجزاء په دې کې راسي نو دا خپله ناپاکه سي، او ښکاره ده چې کوم شی په خپله ناپاکه وي هغه به نور شيان څرنگه پاک کړي! نو د عقل او قياس تقاضا دا وه چې په اوبو سره هم د نجاستونو پاکول ممکن نه وي، خو څرنگه چې له اوبو څخه ماسوا هيڅ چاره نسته، نو ځکه له قياس څخه خلاف اوبه مطهر (پاکونکي) او ليري کونکي ومنل سوې، لېکن په نورو شيانو کې به د قياس خلاف عمل نه کيږي، او له اوبو څخه ماسوا به نور شيان مطهر نه منل کيږي.

د شيخينو دليل: دا دی چې له اوبو څخه ماسوا نور بهېدونکی (مائع) شيان ځکه پاکونکي دي چې په هغو سره نجاست ليري کېدای سي او اوبه ځکه پاکونکي دي چې په دې کې د نجاست ليري کولو معنی پرته ده، نو که دغه معنی "د نجاست ليري کولو" په نورو شيانو کې راسي نو بايد چې هغه هم پاکونکي سي، بلکې اوبه بعضي نجس رنگونه نه سي ليري کولای، خو سرکه يې ليري کولای سي.

والنجاسة الخ پاته سوه د دې حضراتو دا خبره چې د نجاست سره په اول وار يو ځای کېدلو باندې اوبه مردارېږي، نو د دې جواب دا دی چې د اوبو مردارېدل د نجاست د اجزاؤ سره د مجاورت (همسايستوب) په وجه دي، خو کله چې د نجاست اجزاء وبهرېږي او ختم سي نو محل يعنې جامه هم پاکه سي. (يعنې کله چې اوبه پر نجاست ولوېږي، نو نجاست له خپل ځان سره ويږي، او نجاست ليري سي، او څرنگه چې نجاست ليري سي، نو جامه او داسې نور هم پاک سي).

د جواب الكتاب الخ صاحب د هدايه فرمايي: په قلوري کې چې کوم حکم ذکر سوی دی په هغه کې د جامې او بدن په مينځ کې هيڅ فرق نسته، يعنې لکه څرنگه چې په اوبو او بهېدونکي شي باندې جامې پاکيږي، دغه رنگه بدن هم په دواړو باندې پاکيږي، او د امام ابو حنيفه رحمه الله قول هم دا دی، او د امام ابو يوسف رحمه الله په دوو روايتونو کې يو روايت هم دغه ډول دی.

دغه څه له امام ابو يوسف رحمه الله څخه دويم روايت دا دی چې هغه په جامو او بدن کي فرق کړی دی، چې بدن صرف په اوبو باندي پاکيږي، او جامه په دواړو يعني په اوبو او بهلونکي شي باندي پاکيږي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي دوه اختلافه ذکر سوي دي: ① اول اختلاف په تطهير الانجاس بالمانعات کي دی، په دې مسئله کي راجع قول د شيخينو رحمه الله دی، وقال في الهندية: يجوز تطهير النجاسة بالماء وبكل مائع طاهر يمكن ازالته به كالخل وماء الورد ونحوهما مما اذا عسر انحصر (الهندية ج: ١، ص: ٢١). ② دويم اختلاف په تطهير البدن من النجاسة بما سوى الماء کي دی، په دې کي راجع قول د امام ابو حنيفه رحمه الله دی. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٢٥]

په مړلو سره د نجاست د ليري کولو تفصيل

وَإِذَا أَصَابَ الْخُفَّ نَجَاسَةٌ لَهَا جِرٌّ او کله چې پر موزه جسم لرونکی نجاست ولگيږي **كَالزُّوْثِ وَالصُّدْرَةِ** لکه خوشايي او د انسان غايطه مواد **وَالدِّمِ وَالْبُيُوتِ** او لکه وينه او مني **فَقُطِّتْ** او بيا د نجاست وچ سي **فَدَلَكَهُ بِالْأَرْضِ** او بيا يې پر مخکې ومړي **جَهْلًا** نو دا جائز دي (يعني په دې موزه کي لمونځ جائز دی) **وَهَذَا اسْتِحْسَانٌ** او دا استحسان دی **وَقَالَ مُحْتَدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يَجُوزُ** او امام محمد رحمه الله فرمايي: چې جائز نه دی **وَهُوَ الْقِيَاسُ** او دا قياس دی **إِلَّا فِي النَّبِيِّ خَاصَّةً** مگر فقط په مني وو کي **لَأَنَّ الْمُتَدَاخِلَ فِي الْخُفِّ لَا يُزِيلُهُ الْخُفَّافُ وَالذَّلْكَ حَكْمٌ كَوْمٌ شَى** چې په موزه کي داخل سي هغه په وچېدلو او په مړلو سره نه ليري کيږي **بِخِلَافِ النَّبِيِّ عَلَى مَا نَذَرْنَا** په خلاف د مني وو چې وجه به يې مود ذکر کړو **وَلَهُمَا: قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** او د شيخينو دليل د نبی ﷺ دا قول دی **فَإِنْ كَانَ بَيْنَهُمَا أَذَى فَلْيَنْسَخْهُمَا بِالْأَرْضِ** که په دې دواړو (موزو) کي نجاست وو نو پر مخکې دي يې ومړي **فَإِنَّ الْأَرْضَ لَهَا طَهْرٌ** ځکه چې مخکې د دوی لپاره پاکونکې ده **وَلَزَّاقُ الْجِلْدِ لَصَلَابَتِهِ لَا تَتَدَاخَلُهُ أَجْزَاءُ النَّجَاسَةِ** او په دې وجه چې په چمړه (خرمن) کي د سخت والي په وجه د نجاست اجزاء نه داخلېږي **إِلَّا قَلِيلًا** خو ډېر لږ **ثُمَّ يَجْتَنِبُ بِهِ الْجُرْمَ إِذَا جَفَّ** او بيا چې کله وچ سي نو د نجاست جسم (په خپله) هغه اجزاء جذبي **فَإِذَا زَالَ زَالَ مَا قَامَ بِهِ** نو بيا چې کله هغه جسم زائل سي نو کوم اجزاء چې په هغه سره قائم وي هغه هم زائل سي.

تشرېح: ﴿عَذْرَةٌ﴾ د انسان غايطه مواد، فضله، ﴿ذَلْكَ﴾ د نصر د باب مصدر دی: مړل، ﴿عَلَاةٌ﴾ سختېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې که د يو سري موزه په داسي نجاست ککړه سوه چې هغه جسم داره وو (يعني ليدل کېدی) لکه خوشايي، غايطه مواد، بهلونکي وينه، مني او داسي نور، او بيا هغه نجاست وچ سو، او دې سري موزه پر مخکې ومړل، او نجاست يې صفا يې کړی، نو (د شيخينو په نهز) هغه موزه پاکه سوه، او په هغې کي لمونځ کول جائز دي، دا حکم استحساني دی، يعني د قياس په مقابله کي دی، او امام محمد رحمه الله فرمايي چې جائز نه دی، يعني په

• القول الرابع ج: ١، ص: ١٣، و البحر الرائق ج: ١، ص: ٢٨٧ [القول الرابع ج: ١، ص: ٢٦]

• تحرير: أخرجه ابو داود في كتاب الطهارة، باب الأذى يصيب النعل، حديث رقم: ٣٨٥ - ٣٨٦.

داسي کولو سره موزه نه پاکيږي، بلکي د دې پرېول ضروري دي خو ماسوا له مني وو څخه، او د مني وو په باره کي به وروسته بيان وکړو. دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ قَوْل د قياس مطابق دی.

د امام محمد دليل: دا دی چي کله د نجاست اجزاء موزې ته ورسيږي نو هغه د موزې سره ومېنلي، بيا په وچېدلو او ګرولو سره هغه نه زائله کيږي، بلکي له وچېدلو وروسته هم نجاست پاته وي.

د شيخينو دليل: د حضرت ابو سعيد خدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حديث دی: **أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَتْ يَصِلُ فُخْلَعُ نَعْلَيْهِ فُخْلَعُ الْقَوْمِ نَعَالَهُمْ فَقَالَ ﷺ لَهُمْ بَعْدَ الصَّلَاةِ لِمَا خَلَعْتُمْ نَعَالَكُمْ؟ قَالُوا رَأَيْنَاكَ خَلَعْتَ نَعْلَيْكَ فَخَلَعْنَا فَقَالَ ﷺ أَخْبِرْنِي جَبْرِيلُ إِنَّ فِيهِمَا قَدْرًا إِذَا نَظَرَ أَحَدُكُمْ بَابَ الْمَسْجِدِ فَلْيَقْلِبْ نَعْلَيْهِ فَإِنَّ رَأْيَ فِيهِمَا قَدْرًا فَيَسْحَقُهُمَا بِالْأَرْضِ،** (يعني نبي ﷺ لمونځ کوی، او خپلي مچني يې وکښلې، نو صحابه وو هم خپلي مچني وکښلې، کله چي نبي ﷺ له لمانځه څخه فارغ سو، نو صحابه وو ته يې وفرمايل: تاسو ولي مچني وکښلې؟ هغوی وويل اې د الله رسول! (ﷺ) موږ وليدل چي تاسو خپلي مچني وکښلې، نو موږ هم وکښلې، نبي ﷺ وفرمايل ما خو ځکه وکښلې چي حضرت جبريل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خبر راکړی چي ستا په مچنو کي نجاست دی، کله چي په تاسو کي څوک د مسجد دروازي ته راسي، نو مچني دي وړوي او وړوي او دي وګوري! که څه نجاست په نظر ورغلی نو پر مخکه دي يې ومړي)، او په بل روايت کي داسي هم ذکر سوي دي: **فَإِنَّ الْأَرْضَ لَهَا طَمُورٌ،** (ځکه چي مخکه د دې موزو لپاره پاکونکې ده)، له دې حديث څخه معلومه سوه چي که موزه په نجاست لږلې وه، نو هغه دي پر مخکه ومړي، د پرېول لپاره هيڅ ضرورت نسته.

عقلي دليل: دا دی چي موزه له څرمني (چمري) څخه جوړه سوې ده، نو په دې کي د نجاست اجزاء نه سي جذب کېدلای، خو ډېر لږ، بيا چي کله دا لږ هم وچ سي، نو هغه اجزاء د دې نجاست جسم په خپله جذب کړي، او چي کله د نجاست جسم زائله سي، نو کوم اجزاء چي په دې جسم کي جذب سوي وي، هغه هم زائله سي.

راجع قول: پورتنۍ مسئله کي راجح قول د شيخينو دی، قال العلامة قاضيخان رَحْمَةُ اللهِ (الحف) اذا اصابته النجاسة ان كانت النجاسة متجسدة كالعدرة والروث والمني يطهر بالحث اذا بيسأت الى ان قال اذا مسحها على وجهه المبالغه بحيث لا يبقى لها اثر يطهر وعليه الفتوى لعموم البلوى (الغاية ج: ١، ص: ١٢٠). [القول الرابع ج: ١، ص: ٢٤٦]

لوند نجاست به څرنگه پاکيږي؟

وَالرُّطْبُ لَا يَجُوزُ او په لاندې نجاست کي (پر مخکه مږل) جائز نه دي **حَقٌّ يُفْسِلُهُ** تردې چي هغه پرېولي **لَأَنَّ السَّخْمَ بِالْأَرْضِ يَكْتُمُهُ** ځکه چي پر مخکه مږل نجاست نور زياتوي **وَلَا يَطْهَرُهُ** او پاکوي يې نه **وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحْمَةُ اللهِ: أَنَّهُ إِذَا مَسَحَهُ بِالْأَرْضِ حَتَّى لَمْ يَبْقَ أَثَرُ النَّجَاسَةِ يَطْهَرُ** او نه امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ څخه را نقل سوي دي: چي کله لوند نجاست پر مخکه په داسي طريقه سره ومړي چي د نجاست هيڅ اثر پاته نه سي نو پاکيږي **لِعُمُومِ الْكَلِمَاتِ وَاطِّلاقِ مَا يُؤْذَى دَعَمُومَ بَلْوَى** په وجه او د حديث د اطلاق په وجه **وَعَلَيْهِ مَسَائِلُ خَنَاسَ** او زموږ مشايخ رَحْمَةُ اللهِ (هم) پر دغه قول دي.

اللفات: ﴿لَمْ يَنْتَقِ﴾ په اصل کې لَمْ يَنْتَقِ وو د لَمْ جازمه په وجه یې آخري “ی” حذف سوه، بقی یقی: پاته کېدل.

﴿عَلَّوْهُ الْبُلْوَى﴾ د ابتلاء عامېدل، په یو شي باندې د هریوه مبتلا کېدل.

تشریح: مسئله: داده چې که موزه په لاندې نجاست سره ولړل سوه لکه خوشایي، غایطه مواد، ویني او داسې نور او دالوند نجاست تر اوسه پوري وچ سوی هم نه وو، نو پر مخکې باندې په مړلو سره نه پاکېږي، بلکې پرېولل یې ضروري دي. ځکه که لوند نجاست پر مخکې ومړل سي نو هغه نور هم خورېږي، او ښکاره ده چې په دې سره موزه نوره هم مردارېږي. پاکېږي نه.

وعن أبي يوسف النخ له امام ابو يوسف رحمه الله شخه روایت سوی دی چې کله د لاندې نجاست په صورت کې موزه په داسې طریقه سره پر مخکې ومړل سي، چې د نجاست اثر ولاړ سي نو پاکېږي، بیا یې د پرېولو ضرورت نسته، ځکه چې په دې کې عموم بلوی ده، یعنې په عامه توګه په دې خلګ مبتلا دي. او که پرېولل ضروري وګرځول سي نو ډېر غټ تکلیف به مینځ ته راسي، دویمه خبره داده چې حدیث فلیسهما بالأرض مطلق دی، په دې کې د لاندې او وچ نجاست په مینځ کې هېڅ فرق نه دی ذکر سوی، زموږ د مشایخو قول همدغه دی. او هم پر دې فتوی ده.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجع قول د امام ابو يوسف رحمه الله دی، قال العلامة ابن الهمام رحمه الله ان ابی یوسف

رحمه الله لم یقیده بالهفاف وعلی قول ابی یوسف رحمه الله اکثر المشائخ وهو المختار لمومر البلوی (فتح القدیر ج ۱، ص ۱۲۲). القول الرابع ج ۱، ص ۱۲۷.

که موزه په متیازو ولړل سي نو څرنگه به پاکېږي؟

قَدْ أَصَابَهُ بِإِذْنِ الْفَيْسِ بیا که پر موزه متیازي ولګېږي او وچي سي لَمْ يَمْزُحْهُ يَفْسِيلُهُ نو له پرېولو څخه بغیر (په هغو کې لمونځ کول) جائز نه دي وَكَذَلِكَ كُلُّ مَا لَا جُزْمَ لَهُ او دا حکم د هر هغه نجاست دی چې هغه لره جسم نه وي كَالْخَبَرِ لکه شراب لِأَنَّ الْأَجْزَاءَ تَشْتَرِبُ فِيهِ ځکه چې د نجاست اجزاء په دې کې چپېنل کېږي (یعنې د نجاست چې پر کوم شي ولګېږي، په هغه کې د نجاست اجزاء جذب کېږي) وَلَا جَاوِزَ يَجْذِبُهُ او (بل) داسې جذب کونکی شی هم نسته چې دغه اجزاء جذب کړي وَقِيلَ: مَا يَشْتَمِلُ بِهِ مِنَ الرَّمْلِ او ویل سوي دي: کوم رېګ چې د نجاست سره متصل سي (یعنې ومېلي) جُزْمَ لَهُ هغه د نجاست لپاره جسم دی.

اللفات: ﴿جَاوِزَ﴾ د ضرب د باب اسم فاعل دی: جذب کونکی، چپېنونکی.

تشریح: فرمایي: که موزه په متیازو یا یو بل داسې نجاست سره ککړه سوه چې هغه جسم داره نه وو، لکه متیازي، شراب او داسې نور، نو په دې صورت کې له پرېولو څخه بغیر موزه نه پاکېږي، او فقط تر مړلو وروسته اغوستل او لمونځ پکې کول جائز نه دي، ځکه چې د جسم نه درلودلو په وجه د نجاست اجزاء د موزې سره موبېلي. او د دې اجزاؤ د جذبېدلو لپاره یو شی هم نسته، نو خامخا به پرېولل کېږي، بل ډول نه پاکېږي.

وقیل الخ په دې لړ کې له امام ابو يوسف رحمه الله شخه یو قول دا را نقل سوی دی چې که موزه په متیازو او داسې نورو شیانو ککړه سي او بیا رېګ یا یو بل داسې جسم لرونکی شی پر واخلول سي، (یعنې بیا په رېګ یا یو بل جسم داره شي

کي ومړل سي) نو دغه رېگ يا جسم داره شی د متيازو او نورو لپاره جسم جوړېږي. او د متيازو او نورو اجزاء په دې جسم داره شي کي جذبېږي، نو بيا که موزه ومړل سي، نو په مړلو سره پاکېږي.

مرداره جامه (کپړه) به څرنگه پاکېږي؟

وَالشُّوبُ لَا يُجَوِّزُ فِيهِ إِلَّا الْغَسْلُ او په کپړو (جامو) کي له پرېولو څخه مساوې بل څه جائز نه دي وَإِنْ يَحْسُ که څه هم هغه جامې وچي سي لَأَنَّ الشُّوبَ لِيَتَخَلَّضَ ځکه په جامو کي د خپل نرموالي (پوستوالي) په وجه يَتَذَاخَلُهُ كَثِيرٌ مِنْ أَجْزَاءِ النَّجَاسَةِ د نجاست ډېر اجزاء داخلېږي فَلَا يُخْرِجُهَا إِلَّا الْغَسْلُ چي هغه اجزاء صرف پرېولل ایستلای سي.

اللفات: **﴿تَغْلُظُ﴾** د تَغْلُظُ د باب مصدر دی: خلا والا کېدل (يعني د يو شي نرم کېدل او نه کلک کېدل).
تشریح: فرمايي چي که پر جامه او کپړه باندي نجاست ولگېږي، نو په دې صورت کي د دې د پاکولو صرف يوه لار سته، چي هغه غسل (يعني پرېولل) دي، ځکه چي کپړه نرمه او پسته وي، او په ډېره اندازه د نجاست اجزاء په توزي، چي هغه په وچېدلو سره هم نه وځي، نو ځکه د هغوی د ایستلو او د له منځه وړلو لپاره صرف او صرف اوبه ضروري دي.

د مني وو د پاکولو کولو طريقه

وَالنِّسَاءُ يَحْسُ او مني ناپاک دي يَجِبُ غَسْلُهُ پرېولل يې ضروري دي إِنْ كَانَ رَطْبًا که لاند، وه وَإِذَا جَفَّ عَلَى الشُّوبِ او که پر کالو وچ سو، أَجْزَاءُ فِيهِ الْفَرْكُ نو ګرول يې کافي دي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ * بِعَاشَةِ رَجُلٍ اللَّهُ عَنْهَا ځکه نبي ﷺ حضرت عائشې رضي الله عنها ته فرمايلي وو فَاغْسِلِيهِ إِنْ كَانَ رَطْبًا چي مني پرېوله که لاند، وه وَإِنْ كَانَتْ إِنْ كَانَ يَابَسًا او ګروړه يې که وچ وه وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: النَّبِيُّ طَاهِرٌ او امام شافعي رحمه الله فرمايلي دي: چي مني پاک دي وَالْحُبَّةُ عَلَيْهِ مَا رَوَيْنَاهُ (لېکن) د ده په خلاف زموږ بيان سوی روايت حجت دی وَقَالَ الظَّهْرِيُّ * او نبي ﷺ فرمايلي دي إِنَّمَا يُغْسَلُ الشُّوبُ مِنْ خَمْسٍ چي کالي به له پنځو شيانو څخه پرېولل کيږي وَذَكَرَ مِنْهَا النَّبِيُّ او له هغو څخه يې مني هم ذکر کړه وَلَوْ أَصَابَ الْبِدَنَ او که مني پر بدن ولگېدل قَالَ مَسْلُخَاتُ رَحِمَهُمُ اللَّهُ: يَظْهَرُ بِالْفَرْكِ نو زموږ د مشائخو په نېز هغه هم په ګرولو سره پاکيږي لَأَنَّ الْتَلَوِي فِيهِ أَشَدُّ ځکه چي په دې کي مبتلاوالی زيات دی وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ * أَنَّهُ لَا يَظْهَرُ إِلَّا بِالْغَسْلِ او له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه روايت دی چي: له پرېولو څخه بغير نه پاکيږي لَأَنَّ خَرَاةَ الْبِدَنِ جَاوِزَةٌ ځکه چي د بدن ګرموالی (د مني وو) جنبونکی دی فَلَا يُؤَدِّي إِلَى الْعِزْرِ نو مني د جسم و طرف ته نه راګرځي وَالْبِدَنُ لَا يُنَكِّنُ فَرْكُهُ او د بدن ګرول (هم) ممکن نه دي.

• تخريج: أخرجه دار قطنی فی کتاب الطهارة، باب ما ورد فی طهارة المنی و حکمه، حدیث رقم: ۴۴۳.

• تخريج: أخرجه دار قطنی فی کتاب الطهارة، باب بمساة البول، حدیث رقم: ۴۵۲.

• القول الرابع: قول الجمهور كذا فی الدر المختار ج: ۱، ص: ۲۹. [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۲۹]

اللفات: ﴿رُطِبَ﴾ لوند، ﴿يَاوُسَ﴾ وچ، ﴿الْفَرْقَى﴾ دنصر دباب واحد امر مؤنث صيغه ده: مړل، (مړول)، ﴿جُزْمَ﴾ جسم، بدن، (جملت).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې زموږ په نېز دانسانانو مني ناپاک (نجس) دي او که پر کپړو او کالو باندي ولگيږي. نو دلوندالي په صورت کي د هغو پرېولل واجب دي، لېکن دامام شافعي رَحْمَةُ الله په نېز دانسانانو مني پاک دي، او که پر کپړو باندي ولگيږي نو پرېولل يې ضروري نه دي، بلکي صرف په مړلو او په گړولو سره پاکيږي.

دامام شافعي دليل: د حضرت ابن عباس رَضِيَ الله عَنْهُمَا حديث دی چې په فتح القدير اوبنايه کي داسي ذکر سوی دی: عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الثَّيِّبِ يُمِيبُ الثُّوبَ فَقَالَ: إِنَّمَا هُوَ بِمِثْلِ الْمَخَاطِ أَوْ الْبِرَاقِ. وَقَالَ: إِنَّمَا يَكْفِيكَ أَنْ تَمْسُحَهُ بِخُرْقَةٍ أَوْ إِذْخِرَهُ، (له حضرت ابن عباس شخه روايت دی چې له نبي ﷺ شخه دمني وو په باره کي پوښتنه وسوه (چي دا پاک دي، که ناپاک؟) نو نبي ﷺ وفرمايل: دا د گړنگويا لانو په ډول دي، او ويې فرمايل: ستا لپاره دومره کافي ده چي دا صرف په يوه ټوټه يا اذخر وښو باندي وچ کړې) په دې حديث سره امام شافعي رَحْمَةُ الله دليل په دې توگه نيسي چې نبي ﷺ مني د گړنگو او لانو په درجه کي گړخولي دي، گړنگ او لاني پاکي دي، نو ځکه به مني هم پاک وي.

دامام شافعي عقلي دليل: دادی چې له مني وو شخه انسان پيدا کيږي، او انبياء کرام هم انسانان دي، اوس که موږ مني ناپاک وگرځوو، نو دانبياء پيدا کېدل به له يو ناپاک شي شخه لازم سي، او دا د هغوی له عظمت او مرتبې شخه خلاف دي.

زموږ دليل: هغه حديث دی کوم چي په کتاب کي ذکر سو چي نبي ﷺ حضرت عائشې رَضِيَ الله عَنْهَا ته وفرمايل چي که مني لاندې وه نو پرېوله يې او که وچ وه نو مږه يې، په دې حديث سره موږ دليل په دې توگه نيسو چي نبي ﷺ حضرت عائشې رَضِيَ الله عَنْهَا ته د امر په صيغه سره د مني وو دلوندوالي په صورت کي د پرېولو حکم ورکړی دی او امرود وجوب لپاره راځي، نو که مني ناپاک نه وای نو نبي ﷺ به د امر په صيغه سره د پرېولو حکم نه کولای.

دويم دليل: هغه حديث چي نبي ﷺ فرمايي: له پنځو شيانو شخه جامې پرېولئ: (۱) متيازي (۲) غايظه مواد (۳) رښه (۴) قی (۵) مني، له دې شخه هم معلوميږي چي مني ناپاک دي، کنې له دې شخه به د جامو د پرېولو حکم نه کېدلای؛ دا دواړه حديثونه دامام شافعي رَحْمَةُ الله په خلاف حجت دی.

جواب: پاته سو هغه حديث چي په هغه سره امام شافعي رَحْمَةُ الله دليل نيسي، نو د هغه جواب دا دی چي دا حديث مرفوع نه دی، بلکي پر ابن عباس رَضِيَ الله عَنْهُمَا موقوف دی، او زموږ بيان سوي دواړه حديثونه مرفوع دي، او ښکاره ده چي د مرفوع حديث په مقابله کي موقوف حديث حجت نه سي جوړېدلای، د ابن عباس رَضِيَ الله عَنْهُ د حديث متعلق علامه ابن الهمام د نار القطني په حواله سره ليکلي دي چي: لم يرفعه غير اسحاق الأزرق عن شريك القاضي. ورواه البيهقي من طريق الشافعي موقوفا على ابن عباس وقال هذا هو الصحيح (فتح القدير ج: ۱، ص: ۱۹۹)، صاحب د غنايه د دې جواب دا ورکړی دی چي د ابن عباس په حديث کي چي د المخاط والبزاق په ذريعه کومه تشبيه ورکول سوې ده، له دې تشبيه شخه دانه لازميږي چي مني دي په طهارت کي د مخاط او بزاق په څير وي، بلکي دا هم احتمال سته چي دا تشبيه په سربښتوب او قلت تداخل کي وي، يعني څرنګه چي گړنگ او لاري سربښناکه غونډي دي، او په جامې او نورو کي سرايت نه کوي، او په گړولو سره صفا

کيږي، دغه رنگه مني هم سر ښکاکه غونډي دي او په جامه او نورو کي ډېر لږ سريات کوي، او دا هم په گډولو سره پاکيږي، نو دې احتمال په وجه د ابن عباس له حديث څخه د مني وو پر طهارت دليل نيول صحيح نه دی. (منابع ج ۱، ص ۱۹۹)

د امام شافعي د عقلي دليل جواب: دا دی چي موږ دامنو چي دانسان د پيدايښت اولنۍ شروع له مني وو څخه کيږي. لېکن اول په خپله انسان له مني وو څخه نه جوړيږي، بلکي له مني وو څخه وينه جوړيږي، له وينو څخه ټوټه (علقه) جوړيږي، بيا مضغه جوړيږي او تر دې وروسته يو وخت په دې کي روح پوکل کيږي، نو په دې حواله سره هم د مني وو پر پاکوالي دليل نيول صحيح نه دی.

دلوأصاب البدن... الخ فرمايي چي که پر بدن مني ولگيږي نو په دې سلسله کي د ماوراء النهر د علماوو رايه داده چي په گډولو سره بدن پاکيږي، ځکه چي په علامه توگه مني پر بدن لگيږي، او د هر چا لپاره فوراً مني پرېوتل ستونزمن دي. نو د عموم بلوی په وجه د مړولو او گډولو په ذريعه سره هم بدن پاکېدای سي.

په دې لړ کي له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه يو روايت دارنقل سوی دی چي که مني پر بدن ولگيږي نو صرف په پرېوتلو سره بدن پاکيږي، په گډولو سره نه پاکيږي. ځکه چي د بدن حرارات (گرموالي) مني جذبوي. نو جذب سوي اجزاء دوباره د جسم (جرم) و طرف ته نه راگرځي. نو ځکه دې اجزاء د ليري کولو لپاره د بدن پرېوتل ضروري دي. همداراز د بدن گډول هم ممکن نه دي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د جهموږو دی، يعني مني که وچ وه نو په مړولو سره پاکيږي. هغه که پر جامه وي، که پر بدن. قال العلامة الطحطاوی رحمه الله: ويظهر المني الجاف ولو مني امرأة على الصحيح بفركه عن الشوب وعن البدن بفركه في ظاهر الرواية (مخطوټی ج ۱، ص ۸۹). القول الرابع ج ۱، ص ۱۲۹

له هينداري يا توري څخه د نجاست ليري کولو طريقه

وَالنَّجَاسَةُ إِذَا أَصَابَتْ أَوْ السَّيْفَ أَوْ السَّيْفَ پر هينداره يا توره **اُكْتَفَى بِمَسْحِهَا** نو (فقط) د هغه پر ليري کولو دي اكتفا وکړي (يعني فقط په کپړه يا بل شي دي نجاست ځني وچ کړي) **لَأَنَّهُ لَا تَتَدَاخَلُهُمَا النَّجَاسَةُ** ځکه چي په دې شيانو کي نجاست نه سي داخلېدلای **وَمَا عَلَى ظَاهِرِهِ يَزُولُ بِالنَّسْجِ** او کوم نجاست چي پر دوی سربېره دی هغه په ليري کولو (او وچولو) سره زائلېږي.

اللفات: ﴿مرأة﴾ هينداره.

تشریح: صورت د مسئلې خو بالکل ښکاره دی، چي په هينداره او توره کي نجاست نه سي جذبېدلای، بلکي ټوله نجاست پر پورتنۍ حصه باندي لگيږي، نو ځکه صرف پر مثکې په مړولو (يا په کپړه يا بل شي باندي په وچولو او صفا کولو سره) هم داشيان پاکيږي، او پرېوتل يې ضروري نه دي.

مخکه به څرنگه له نجاست څخه پاکيږي؟

وَإِنْ أَصَابَتْ الْأَرْضَ نَجَاسَةً او که نجاست پر مثکې ولگېدی **فَقَطَّ بِالسَّيْفِ وَذَهَبَ أَثَرُهَا** او بيا په لمر سره وچ سواو اثير يې هم ختم سو **جَاءَتْ الصَّلَاةُ عَلَى مَكَانِهَا** نو د دغه نجاست پر ځای لمونځ کول جائز دي **وَقَالَ زُرَّ وَالسَّافِيُّ**

رَحِمَهُمَا اللَّهُ لَا يَجُوزُ امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللَّهُ فرمايي: چي جائز نه دي لِأَنَّهُ لَمْ يُوجَدْ الْمُنْيَلُ حكه چي يو ليري كونكى شي نسته وَلِهَذَا لَا يَجُوزُ التَّيْمُ بِهِ همدا وجه ده چي په دې سره تيمم كول جائز نه دي وَلَنَا: قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ او زموږ دليل: د نبي ﷺ دا قول دى زَكَاةُ الْأَرْضِ يُنْسَأُ د محكي پاكوالى د هغې وچېدل دي وَإِنَّمَا لَا يَجُوزُ التَّيْمُ او تيمم په دې وجه جائز نه دى لِأَنَّ طَهَارَةَ الْمَعِينِ ثَبَتَتْ شَرْطًا بِنَيْسِ الْكِتَابِ حكه چي د خاوري پاكيډل په قرآني آيت سره ثابت سوي دي فَلَا تَنَادَى بِنَا ثَبَتَ بِالْحَدِيثِ نو دغه به په هغه شي سره نه اداء كيږي كوم چي په حديث سره ثابت وي. (مطلب دا چي د حديث په وجه قرآني آيت نه سي پرېنول كېداي)

اللفات: ﴿فَيْس﴾ د ضرب د باب مصدر دي: وچېدل، ﴿عَوْدٌ﴾ د محكي مخ، د كړوندي محكه، مراد خاوري دي.
تشرېح: كه پر محكه باندي نجاست وگيږي، او بيا په لمريا په اور يا په هوا يا بل شي باندي وچ سي، او د نجاست اثر رنگ بوى او نور هم ختم سي، نو پر دغه حاي لمونځ كول جائز دي، لېكن تيمم پر دغه حاي تيمم كول جائز نه دي، امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللَّهُ فرمايي: چي پر دې محكه لمونځ كول هم جائز نه دي.
د امام زفر او امام شافعي دليل: دا دى چي دا محكه په يقيني توگه مرداره سوې ده، او د نجاست (مردارۍ) ليري كونكى شى هم نسته، نو حكه به دا محكه مرداره وي، او پر دې به لمونځ جائز نه وي، همدا وجه ده چي پر دې باندي تيمم په اتفاق سره جائز نه دى.

زموږ دليل: د رسول الله ﷺ دا قول دى: زَكَاةُ الْأَرْضِ يَبْسَأُ، يعني د محكي پاكوالى د دې وچوالى دى، او د دې په معنى بل حديث دا هم سته چي: أَيْمًا الْأَرْضُ جَفَتْ فَقَدْ طَهَرَتْ، يعني كومه محكه چي وچه سوه، نو هغه پاكه سوه.
جواب: د امام زفر او امام شافعي دليل جواب دا دى چي دا خبره غلطه ده چي د نجاست ليري كونكى شى نسته، بلكي د نجاست ليري كونكى شى سته، يعني حرارت او گرموالى، حكه څرنگه چي په اور باندي پاكوالي راځي، دغه رنگه په حرارت باندي هم راځي، هغه كه حرارت كم وي او كه زيات.

وإِنَّمَا لَا يَجُوزُ... الخ له دې حايه د امام زفر رَحِمَهُ اللَّهُ د قياس جواب وركوي، خلاصه د جواب داده چي د تيمم لپاره د خاوري پاكوالى د قرآن پاك په نص سره ثابت دى: فَيَتِيمُوا صَعِيدَ طَبِيا، او كوم شى چي په نص سره ثابت وي، هغه قطعي الثبوت وي، نو دا ضروري ده چي د تيمم لپاره به پاكه خاوره كارول كيږي، او دلته د محكي طهارت په خبر واحد سره ثابت دى چي زَكَاةُ الْأَرْضِ يَبْسَأُ، او كوم حكم چي په خبر واحد ثابت وي، هغه غير قطعي او ظني وي. نو تيمم چي د هغې لپاره د خاوري پاكيډل قطعي الثبوت دى، نو دا په هغه خاوره نه صحيح كيږي چي د هغې پاكيډل ظني الثبوت وي.

نجاست غليظه او نجاست خفيفه (او په نجاست غليظه كي معاف مقدار)

وَكَلَّدُ الْبِزْمِ وَمَا دُونَهُ مِنَ النِّجَاسِ الْمُغْلِظِ او له نجاست غليظه څخه د يوه درهم په اندازه يا له دې څخه كم (معاف دي) كَالْدَمِ وَالْمُؤَلِّ وَالْخَنَزِرِ وَغَيْرِهِ الدُّهَانِ وَبَوْلِ الْبَحَارِ لَكَ وَبَنَةِ، متيازې، شراب، د چرغي گندگي او د خړه متيازې

حَالَاتُ السَّلَامَةِ او د دې سره لمونځ جائز دی إِنْ رَأَوْكَ تَحَوُّ او که تريوه درهم زيات سو نو لمونځ ور سره جائز نه دی وَقَالَ زُكْرٌ وَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُمَا اللَّهُ: قَلِيلُ النَّجَاسَةِ وَ كَثِيرُهَا سَوَاءٌ امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللَّهُ فرمايي: چي د نجاست لږ اندازه او زياته اندازه دواړه برابر دي لَأَنَّ النَّجْسَ الْمَوْجِبَ لِلتَّطْهِيرِ لَمْ يُقْصَلْ ځكه چي د طهارت واجب وونكي نص (د قليل او د كثير) هيڅ فرق نه كړي دي وَلَكِنَّا: أَنَّ الْقَلِيلَ لَا يُبْكَى الشَّحْرُ عَنْهُ او زموږ دليل دا دی: چي د لږ نجاست څخه ځان غوړل گران دي فَيُجْعَلُ عَفْوَانُو ځكه به دا معافيري وَقَدْ رَأَى يَقْدَرِ الدِّهْرَمِ او موږ په يوه درهم سره د دې اندازه كړې ده أَخِذْنَا عَنْ مَوْضِعِ اسْتِنْجَاءٍ اخيستنه مو كړې ده د استنجاء له ځای څخه (يعني د يوه درهم حكم موږ د استنجاء د ځای يعني د غايطو د راوتلو له ځای څخه را اخيستی دی، ځكه چي د غايطو د راوتلو ځای هم تقريباً يو درهم دی) ثُمَّ يُرَوَّى اعْتِبَارُ الدِّهْرَمِ مِنْ حَيْثُ الْمَسَاحَةِ او بيا د درهم مقدار د مساحت (پيمايښت) په اعتبار سره (هم) را نقل سوي دی وَهُوَ قَدْرُ عَرْضِ الْكَفِّ فِي الْمَجْهِجِ او هغه د صحيح قول مطابق د ورغوي د پلنوالي په اندازه دی يُرَوَّى مِنْ حَيْثُ الْوُزْنِ او د وزن په اعتبار سره هم د درهم (اندازه) را نقل سوي ده وَهُوَ الدِّهْرَمُ الْكَبِيرُ الْبِشْقَالِ او هغه د غټ مشقال والا درهم دی وَهُوَ مَا يَبْلُغُ وَزْنُهُ مِثْقَالًا او د هغه وزن يو مشقال ته رسيږي وَقِيلَ فِي التَّوْفِيقِ بَيْنَهُمَا او د دواړو روايتونو د تطبيق په باره كي ويل سوي دي أَنَّ الْأَوَّلِيَّ فِي الرَّيْقِ وَ الثَّانِيَةَ فِي الْكُثِيفِ چي اول روايت د نري نجاست په باره كي دی او دويم روايت د غليظ (سخت او گاته) نجاست په باره كي دی وَإِنَّمَا كَانَتْ نَجَاسَةُ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ مُقْلَقَةً او د دې شيانو نجاست غليظه كېدل په دې وجه سره دي لَأَنَّهَا ثَبَتَتْ بِدَلِيلٍ مُقْطَعٍ په ځكه چي د دوی نجاست په قطعي دليل سره ثابت دی.

اللغات: ﴿عَفْوَانُو﴾ د چرگي فضله (گندگي)، ﴿مَسَاحَةِ﴾ پيمايښت، (پيمانه).

تشریح: نجاست پر دوه قسمه دی: (۱) نجاست غليظه (۲) او نجاست خفيفه، د دې دواړو په تعريف كي د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ او صاحبينو رَحِمَهُمَا اللَّهُ اختلاف دی: د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز نجاست غليظه هغه دی چي په داسي قطعي نص سره ثابت وي، چي د هغه معارض بل د طهارت ثابت وونكي نص نه وي، او که دوه نصوص په خپل مينځ كي سره متعارض سوه، او له يوه څخه طهارت ثابتېدی او له بل څخه نجاست، نو دې ته نجاست خفيفه ويل كيږي؛ او د صاحبتو په نېز نجاست غليظه هغه دی چي د هغه پر نجسوالي اجماع واقع سوې وي، او نجاست خفيفه هغه دی چي په هغه كي عالماتو اختلاف كړی وي.

نومره د اختلاف: په خوشايوو (گوبرو) كي ښكاره كيږي، خوشايي د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز نجاست غليظه دي، ځكه چي له حضرت عبد الله ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه روايت دی چي په ليلة الجن كي دوی نبي ﷺ ته د استنجاء لپاره دوي ډبري او څه خوشايي راوړل نو نبي ﷺ ډبري واخيستلې او خوشايي وغورځول او وېي فرمايل: چي دارجس يعني نجس دي، او د دې حديث سره بل داسي معارض حديث نسته چي په هغه سره د خوشايوو طهارت ثابت سي، او د صاحبينو په نېز خوشايي نجاست خفيفه دي، ځكه چي د امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز خوشايي پاك دي.

په نجاست کې معاف مقدار: له دې تمهید څخه وروسته د متن وضاحت ته راسی! د مصنف رحمه الله له ذکر سوي عبارت څخه مقصد دا دی چې د نجاست څومره اندازه معاف ده، او څومره معاف نه ده، نو فرمایي چې په نجاست غلیظه (لکه بهیونکې وینه، متیازي، شراب، د چرګي گندګي او د څره په متیازو) کې د یوه درهم په اندازه معاف دي. یا له دې څخه کم، که د دومره اندازه نجاست سره څوک لمونځ وکړي، نو لمونځ یې جائز دی، او بیا برابره خبره ده که دا دومره اندازه نجاست پر جامو (کالو) لګېدلی وي، او که پر بدن، خو که له یو درهم څخه زیات وي، نو هغه معاف نه دی او د هغه سره لمونځ جائز نه دی. دامام زفر او امام شافعي رحمه الله په نېز په قلیل او کثیر کې هېڅ فرق نسته، دواړه سره برابر دي، که لږ وي او که ډېر، لمونځ ورسره جائز نه دی، ځکه چې په نص کې د دې هېڅ تفصیل نسته.

زموږ دلیل دا دی چې لږ نجاست داسې شی دي چې له هغه څخه ځان ساتل ممکن نه دی، ځکه چې زیاتره وخت مچیان پر نجاست (مرداري) باندې کښېني او بیا د انسان پر جامو کښېني، همدارنګه د غوماشو له وینې څخه ځان ساتل هم ستونزمن دي، نو هر کله چې له لږ اندازې څخه ځان ساتل ممکن نه دي، نو دا معاف سو، ځکه چې د ضرورت دی. او د شریعت په دلائلو کې د ضرورت ځایونه مستثنی دي.

و قدرنا الخ پاته سوه دا خبره چې د کمي او زیاتي اندازه معیار څه شی دی؟، نو زموږ د عالمانو په نېز د یوه درهم په اندازه نجاست کم دی او چې تر یوه درهم ډېر سي، هغه زیات دی، او دا اندازه موږ د استنجاء پر ځای (یعني پر مخرج) قیاس کړې ده، ځکه چې د استنجاء ځای هم تقریباً د یوه درهم په اندازه دی، او د استنجاء ځای په اتفاق سره معاف دی. نو کوم چې د دې په اندازه وي هغه به هم معاف وي.

ثم یرؤی الخ فرمایي چې د درهم د تقدیر په سلسله کې له امام محمد رحمه الله څخه دوه روایتونه دي: یو روایت د مساحت دی، یعني د لاس د ورغوي د پلنوالي په اندازه، مفتي رشید احمد صاحب رحمه الله په احسن الفتاوی کې لیکلي دي چې فقهاؤ د ورغوي د پلنوالي د معلومولو لپاره د اطرقة لیکلې ده، چې په ورغوري کې دي اوبه راواخیستل سي. او ورغوی دي وغوړول سي نو په څومره ځای کې چې اوبه ودرېږي، هغومره پلنوالی مراد دی او د هغه په اندازه نجاست معاف دی. او د پیمایښت په اندازه سره د درهم اندازه ۱.۱ اینچ (یعني تر یوه اینچ لږ غوندي زیات) یا ۲.۷۵ سینتي میتر ده (احسن الفتاوی ج ۲، ص ۸۹)، دویم روایت دا دی چې له یوه درهم څخه مراد د یوه درهم وزن دی، او د یوه درهم وزن یو مثقال دی.

وقیل التوفیق الخ صاحب د عنايه رحمه الله لیکلي دي چې فقيه ابو جعفر رحمه الله د دې دواړو روایتونو په مینځ کې ډېر ښه تطبیق وړ کړی دی، هغه فرمایي چې اول روایت یعني د ورغوي د پلنوالي صورت د نجاست پر نرموالي او نري والي حمل کیږي، او دویم صورت یعني د مثقال د وزن صورت د نجاست پر سختوالي حمل کیږي. یعني په متیازو یا داسي نورو نجاستونو کې به د ورغوي د پلنوالي اعتبار کیږي، او په غایطه موادو او په داسي نورو جسم داره نجاستونو کې به د مثقال د وزن اعتبار کیږي.

رأنا کانت الخ فرمایي چې په عبارت کې وینو. متیازو، غایطه موادو او نورو ته نجاست غلیظه په دې وجه ویل سوي دي، چې هغه په قطعي دلیل سره ثابت سوي دي.

د درهم قسونه

① یو غټ درهم دی چې د هغه وزن یو مثقال کیږي، یا ۲۰ قیراطه، یا ۰.۳۷۵ ټولې، یا ۴.۳۷۵ ګرامه کیږي، او په پورتنۍ مسئله کې له درهم څخه مراد همدغه درهم دی. ② دویم درهم تر دې کوچنی وي، چې د هغه وزن ۰.۷ مثقاله

يا ۱۴ قيراطه، يا ۳۰ گرامه كيږي. اوس په دغه درهم سره د زكات حساب كيږي. ③ دريم درهم تردې هم كوچنی وي چي دهغه وزن ۱۰ مثقاله كيږي. يا ۱۰ قيراطه. يا ۱۸۷۵ گرامه كيږي.

د نجاست خفيفه معاف مقدار

وَإِنْ كَانَتْ مُخَفَّفَةً أَوْ كَهَيْئَةِ السَّيْرِ (سپك) وَوَكَبُولٍ مَا يُؤْكَلُ لَخَفُهُ لَكَ دَهْنٌ خَارَوِيَانُو مَتِيَايَ چي غوښي يې خوړل كيږي جَارَتِ السَّلَاةُ مَعَهُ نو د هغه سره لمونځ جائز دی حَتَّى يَتَلَمَّزَ رُبَّمَا الشُّوْبُ تردې چي د كالو (جامو) څلورمي حصې ته ورسيري يَزُودُ ذَلِكَ عَنْ أَنْ حَنِيفَةً رَحِمَهُ اللَّهُ داله امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روايت سوي دي إِنَّ الشَّقِيدَ يُرْفِقُهُ بِالْكَثِيرِ الْفَاحِشِ ځكه چي د نجاست خفيفه په باره كي به اندازه په كثير فاحش سره كيږي وَالزُّنْمُ مُلْتَحَقٌ بِالْكُلِّ فِي حَقِّ بَقْضِ الْأَحْكَامِ او په بعضي احكامو كي څلورمه حصه د كل سره يوځای سوي ده وَعَنْهُ: رُبَّمَا أَذْنُ شُوْبٍ تَجُوزُ فِيهِ السَّلَاةُ او له امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ څخه دا روايت هم سوي دی چي د اذني درجې كپړه (ټوكر) چي په هغه كي لمونځ جائز وي (د هغه څلورمه حصه مراده ده) كَالْيَتْرَ لَكَ لَنُكْ وَتَيْلٌ: رُبَّمَا التَّوَضُّعُ الَّذِي أَصَابَهُ* او ويل سوي دي: چي د هغه ځای څلورمه حصه مراده ده چي نجاست پر لگېدلی وي كَالذَّلِيلِ وَالذَّخْرِيسِ لَكَ لَمَنْ او ترخزي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ: شِبْرٌ شِبْرٌ او له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روايت دی: چي لوېشت په لوېشت كي (بني كه نجاست يولوېشت لوړد او يوه لوېشت پلن وو نو دا ډېره اندازه ده) وَإِنَّمَا كَانَتْ مُخَفَّفَةً عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ او د مأكول اللحم خارويانو متياري د شيخنو په نېز ځكه نجاست خفيفه دي لَبْكَانِ الْإِخْتِلَافِ فِي نَجَاسَتِهِ چي ددې په نجاست كي اختلاف دی أَوْ لِيَتَفَارَضَ الثَّقَيْنِ عَلَى اخْتِلَافِ الْأَصْلَيْنِ يا د دوو نصوصو د تعارض په وجه د دواړو حضراتو د اصولو د اختلاف پر بناء (د مأكول اللحم متياري نجاست خفيفه دي).

اللفات: ﴿وَشَرَرٌ﴾ لنګ، ازار، ﴿كِبَلٌ﴾ د كالو راڅرېدلې حصه. لمن، ﴿وَلَحْرِصٌ﴾ غالباً له دې څخه د كلو هر جلا او مستقلة حصه مراده لكه ترخزي، لستوني، كالو او نور، او د بعضو په نېز له دې څخه خاص ترخزي مراده دي.

تقويح: په دې عبارت كي د نجاست خفيفه د معاف سوي مقدار بيان كوي، فرمايې چي نجاست خفيفه د جلمو (كالو) له څلورمي حصې څخه تر كمې حصې پوري معاف دی. لكه د مأكول اللحم خارويانو متياري، او د څلورمي حصې په اندازه معاف نه دی، يعني كه پر كالو نجاست خفيفه د كالو له څلورمي حصې څخه كم لگېدلی وي، نو په هغو كالو كي لمونځ جائز دی، او كه د څلورمي حصې په اندازه يا تر هغې زيات لگېدلی وي، نو په هغو كي لمونځ جائز نه دی، او همدا له امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ څخه يو روايت دی.

دليل: دا دی چي د نجاست خفيفه په باره كي كثير (يعني ډېر مقدار) په فاحش سره اندازه كړی سوي دی. يعني كه نجاست خفيفه زيات ولگيږي، نو لمونځ ورسره جائز نه دی. او په ډېر احكامو كي څلورمه حصه د كل برابر ده، لكه د سر د څلورمي حصې مسح كول د ټوله سر د مسح سره برابر ده، او كه د عورت څلورمه حصه ښكاره سوه نو د ټوله عورت د

* القول الرابع: هو رواية ربع العشر ان كان بدا و ربع الطرف امصاب ان كان نوبا كذا في الدر المختار ج. ١، ص: ٢٣٥. [القول الرابع: ج. ١، ص: ٥٠]

ښکاره کېدلو سره برابر دي. همدارنگه دا حرام په حالت کې د څلورمې حصې سر څرېل د ټول سره د څرېلو برابر ګرځول سوي دي. خلاصه دا چې څلورمه برخه د کُل قائم مقام ده، او له کُل څخه د نجاست خفیفه فاحش کثیر کېدل حاصلیږي. (یعني که د یو شي ټوله حصه نجسه وي نو هغه شی به ټوله نجس وي). نو کوم چې د دې قائم مقام دی یعني څلورمه حصه، نو په دې سره به هم فاحش کثیر کېدل حاصلیږي، او څرنگه چې فاحش کثیر په نجاست خفیفه کې معاف نه دی، نو ځکه موږ وویل چې که د کالو پر څلورمه حصه نجاست ولګیږي، نو په هغه کې به هم لمونځ جائز نه وي.

والربیع ملحق الخ پاته سوه دا خبره چې د کوم شي څلورمه حصه مراده؟ نو په دې باره کې د فقهاؤ اختلاف دی: له امام ابو حنیفه رَجَته الله څخه یو روایت دا را نقل سوی دی چې د ټوله بدن څلورمه حصه او د کالو څلورمه حصه مراده ده. که څه هم کالي غټ وي، امام ابن الهمام رَجَته الله فرمایلي دي چې همدا قول أحسن (غوره) دی. او له امام ابو حنیفه رَجَته الله څخه دا هم را نقل سوي دي چې د ادنیٰ مایعوز به الصلاة څلورمه حصه مراده ده، یعني چې لږ تر لږه دومره کالي او کپړې وي چې په هغه کې لمونځ جائز کیږي، د هغه څلورمه حصه مراده ده؛ لکه لنگ او ځیني عالمان فرمایي چې د کالو پر کوم ځای چې نجاست لګیدلی وي، د هغه ځای څلورمه حصه مراده ده. لکه لمن یا سدری. نو که د لمن پر څلورمې حصې باندي نجاست ولګیږي، نو په دې کالو کې به لمونځ جائز نه وي. د امام ابو یوسف رَجَته الله روایت دا دی چې که نجاست یوه لوېشت اوږد او یوه لوېشت پلن وو، نو دا کثیر فاحش دی، په دومره اندازه کې لمونځ جائز نه دی. او که له دې څخه کم وو، نو جائز دی. او دا اندازه معاف ده.

وإنما كانت مخففة الخ صاحب د هدایې رَجَته الله فرمایي چې د ماکول اللحم څارویانو متیازي د شیخینو رَجَته الله په نېز نجاست خفیفه دي. د امام صاحب په نېز خو په دې وجه نجاست خفیفه دي، چې د ماکول اللحم د متیازو په حکم کې نصوص سره متعارض دي، حدیث د عرنینو د دې پر پاکوالي دلالت کوي. او حدیث د استزها من البول فإب عامّة عذاب القبر منه پر دې دلالت کوي چې مطلقاً متیازي نجسي (اوپلیتي) دي (هغه که د ماکول اللحم څارویانو وي او که د غیر ماکول اللحم).

د امام ابو یوسف رَجَته الله په نېز ځکه نجاست خفیفه دي چې د ماکول اللحم د متیازو په پاکوالي او ناپاکوالي کې د مجتهدینو اختلاف دی. یعني د امام محمد رَجَته الله په نېز پاکي دي، او د نورو حضراتو په نېز نجسي دي، نو ځکه به د هغو متیازي نجاست خفیفه وي.

واضح قول: په پورتنۍ مسئله کې راجح قول د ځینو عالمانو دی یعني: که د کالو پر کوم ځای نجاست لګیدلی وي، د هغه ځای څلورمه حصه مراده ده، لکه لمن یا لستونی یا سرونده، (یا د بدن پر کوم اندام چې نجاست لګیدلی وي). د هغه اندام څلورمه حصه مراده ده) نو که د لمن پر څلورمې حصې باندي نجاست ولګیږي، نو په هغه کالو کې لمونځ جائز نه دی.

په درمختار کې راغلي دي: وعليه الفتوى (الدر المختار ج: ۱، ص: ۲۳۵). القول الرابع ج: ۱، ص: ۵۰۰

که پر کالو خوشایي یا خرشینه ولګیږي نو په هغه کالو کې د لمونځ حکم

قَدْ أَصَابَ النَّوَثُ مِنَ الزَّوْثِ أَوْ مِنْ أَفْعَالِ النَّهْرِ أَكْثَرُ مِنْ قَدْرِ الذَّرْهِ أَوْ كَهْرِ كَالُو (جامو) خرشینه یا د غوا خوشایي تر یوه درهم زبات ولګیږي لَمْ تَجْزِ الصَّلَاةُ فِيهِ مُنْذُ أَنْ حَنِيفَةً رَجَته الله نو د امام ابو حنیفه رَجَته الله په نېز په هغه کالو کې

لعمونځ جائز نه دی لَأَنَّ النَّصَّ الْوَارِدَ فِي نَجَاسَتِهِ ځکه چې د خوشایو په نجاست کې نص راغلی دی وَهُوَ مَا رُوِيَ او هغه نص د روایت دی أَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ رَفَعَهُ بِإِذْنِهِ وَقَالَ: هَذَا رَجَسٌ أَوْ رُكْسٌ چې نبي ﷺ خوشایي و غورځوله او ویې فرمایيل: دا رجس یا مردار دی لَمْ يَحَارِضْهُ غَيْرُهُ او د دې نص سره یو بل معارض نص (هم) نَسْتُهُ وَبِهَذَا يَثْبُتُ التَّغْلِيظُ عِنْدَهُ او په دې سره د امام ابو حنیفه رحمه الله په نهز تغلیظ ثابتیږي وَالشَّخِيفُ بِالشَّحَارِضِ او تخفیف په تعارض سره ثابتیږي وَقَالَ: * يُخْرِجُهُ حَتَّى يَفْحَشَ او صاحبین فرمایي: چې (لعمونځ) جائز دی تر دې چې هغه فاحش سي لَأَنَّ لِلاَّجْتِهَادِ فِيهِ مَسَافًا ځکه چې په دې کې د اجتهاد کنجایش سته وَبِهَذَا يَثْبُتُ الشَّخِيفُ عِنْدَهُمَا نو په دې وجه د صاحبینو په نهز تخفیف ثابتیږي وَلَأَنَّ فِيهِ مَرَّةً لَامْتِلَاءِ الطَّرِيقِ بها او په دې وجه هم چې په خوشایو (او) خرشینو) سره د لارو ډکېدلو په سبب په هغو کې ضرورت دی وَهُي مُؤْتَرَةٌ فِي الشَّخِيفِ او ضرورت په تخفیف کې مؤثر دی بِخِلَافِ بَوْلِ الْحِمَارِ په خلاف د خره د متیازو لَأَنَّ الْأَرْضَ تَنْشِفُهُ ځکه چې مځکه هغه جذبوي قُلْنَا: الضَّرُورَةُ فِي النِّعَالِ موږ وایو: چې ضرورت صرف په خپلیو کې ثابت دی وَقَدْ أَثَرَتْ فِي الشَّخِيفِ مَرَّةً او ضرورت یو وار په تخفیف کې مؤثر دی حَتَّى تَطْهَرَ بِالنَّسِجِ تر دې چې خپلی په صفا کولو سره پاکيږي (یعني په مځکه باندې په مړلو سره پاکيږي) فَتَكْتَفِي مُؤْتَرَتَهَا نو د ضرورت په صورت کې به کفایت کوي (بله معنی یې دا ده چې: بس مملومره تخفیف کافي دی) وَلَا فَرْقَ بَيْنَ مَا كَوَّلَ النَّحْمَ وَغَيْرِ مَا كَوَّلَ النَّحْمَ د ماکول اللحم او غیر ماکول اللحم حیواناتو په متیازو کې هیڅ فرق نسته وَزُفَرُ رَجَبِهِ اللَّهُ فَرَّقَ بَيْنَهُمَا او امام زفر رحمه الله په دواړو کې فرق کړی دی فَوَافَقَ أَبَا حَنِيفَةَ رَجَبَهُ اللَّهُ فِي غَيْرِ مَا كَوَّلَ النَّحْمَ نو په غیر ماکول اللحم کې یې د امام ابو حنیفه رحمه الله سره موافقت کړی دی وَوَافَقَهُمَا فِي الْمَأْكُولِ او په ماکول اللحم کې یې د صاحبینو سره موافقت کړی دی وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَجَبَهُ اللَّهُ أَنَّهُ لَنَا دَخَلَ الرَّثَى او له امام محمد څخه روایت دی چې کله هغه د "ری" ښار ته ورغلی وَرَأَى النِّبْلَى او په دې مسئله کې یې عموم بلوی ولیدل (یعني په علمه توګه یې خلک په دې کې مبتلا ولیدل) أَفْتَى بِأَنَّ الْكَثِيرَ الْفَاحِشَ لَا يَنْتَمُ أَيْضًا نو دفتوی یې ورکړه چې کثیر فاحش هم لعمونځ نه منع کوي وَقَاسُوا عَلَيْهِ طَبْنَ بَخَارَى او مشاخصو پر دې د بخاراختي قیاس کړي دي وَعِنْدَ ذَلِكَ رُجُوعُهُ فِي الْخَفِّ يَرَوِي او هم په دغه وخت کې د موزو په مسئله کې د امام محمد رحمه الله رجوع راټول سوي ده.

اللفات: «رَوَتْ» وچ خوشایي، «الْحَمَاءُ» جمع د ځښی او ځښي ده: خرشیننه (په علمه توګه زوټ د خوافضله یعني خوشایي ته ویل کیږي او ځښي د خره او آس فضله یعني خرشینو ته ویل کیږي، او کله نا کله د یو بل پر ځای هم استعمالیږي، لکه د لټه چې د عبارت په لوله جمله کې استعمال سوي دي)، «رُكْسٌ» ناپاک، مردار، «مَمْلُوعٌ» کنجایش، ځایېدنه، «شَّخِيفٌ» جذبول، ځپېدل.

تشریح: مسئله: داده که په کالو (جامو) باندې خرشیننه یا خوشایي له یوه درهم څخه زیات ولگیري، نو دامام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللهِ په نېز په دغه کالو لمونځ جائز نه دی. او د صاحبینو رَحْمَتُهُمْ اللهُ په نېز جائز دی.

د امام ابو حنیفه دلیل: دا دی چې خرشیننه او خوشایي نجاست غلیظه دي. ځکه چې د دوی د نجاست په باره کې حدیث راغلی دی، لکه څرنګه چې له عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه روایت دی: (نبي ﷺ راته وفرمایل چې درې ډبرې راوړه! لېکن ما تر لتون وروسته دوی ډبرې پیدا کړې او دریمه مې د خوشایو یوه ټوکره پیدا کړه. نبي ﷺ ته مې راوړه. نو نبي ﷺ دوی ډبرې واخیستلې او خوشایي یې وغورځول، او یې وفرمایل: چې دا مردار دي؛ نو له دې حدیث څخه د خوشایو نجاست ثابت سو، او یو بل داسې نص هم نسته چې په هغه سره د خوشایو پاکوالی ثابت سي، نو ځکه به دا نجاست غلیظه وي، ځکه چې دامام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللهِ په نېز که د نجاست په باره کې دوه متعارض نصونه نه وي، نو هغه نجاست غلیظه دي (لکه څرنګه چې مخکې ذکر سو). نو په دې وجه خوشایي او خرشیننه د امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللهِ په نېز نجاست غلیظه دي، او په نجاست غلیظه کې له یوه درهم څخه زیاته اندازه معاف نه ده، نو ځکه به لمونځ ورسره جائز نه وي.

د صاحبینو دلیل: دا دی چې پچي، خرشیننه او خوشایي د شیان نجاست خفیفه دي، ځکه چې د دې شیانو په طهارت او نجاست کې د عالمانو اختلاف دی. امام مالک رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چې د شیان پاک دي. او د نورو عالمانو په نېز مردار دي، او مخکې ذکر سو چې د صاحبینو په نېز په یو شي کې د مجتهدینو اختلاف د خفت سبب دی. یعنې چې مجتهدین د یو شي په نجاست او طهارت کې اختلاف وکړي، نو هغه د دې شي د نجاست خفیفه کېدلو دلیل دی. او نجاست خفیفه چې د کالو له څلورمې حصې څخه کم وي او له یوه درهم څخه زیات وي نو په هغه کالو کې لمونځ جائز دی.

د صاحبینو دویم دلیل: دا دی چې په خرشینو کې او خوشایو کې ضرورت متحقق دی، او په دې کې عموم بلوی ده. ځکه چې په عامه توګه په لارو او کوڅو کې پراته وي، ځان ځنې ساتل گران دي. او ضرورت د تخفیف سبب دی. نو په خرشینو او خوشایو کې د عموم بلوی په وجه هم تخفیف پیدا سو.

بخلاف بول الحار الخ فرمایي: په خلاف د خړه له متيازو څخه، له دې ځای څخه د یو سوال جواب ورکوي.

سوال: دا دی چې څرنګه په خوشایو او خرشینو کې ضرورت سته، نو دغه رنگه د خړه په متيازو کې هم ضرورت او عموم بلوی سته، نو باید د خړه متيازو ته هم نجاست خفیفه وویل سي، حال دا چې تاسو د خړه متيازو ته نجاست غلیظه وایاست.

جواب: دا دی چې د خړه په متيازو کې ضرورت او عموم بلوی نسته. ځکه چې متیازي مځکه جذبي. او پر مځکه باندې متیازي نه ښکاره کیږي، او د لارویانو پر کالو او نورو نه لګیږي. بلکې ژر وچيږي. په خلاف د خرشینو ځکه چې دا مځکه نه سي جذبولای. او د لارویانو پر کالو باندې دلګېدلو بېرته پکښې سته.

د صاحبینو پر دلیل اعتراض: د صاحبینو پر ذکر سوي دلیل دا اعتراض کېدی سي چې د ضرورت او عموم بلوی په وجه خو نجاست ساقط کیږي، په هغه کې تخفیف نه راځي، لکه د پيشي پسڅورده چې مرداره نه ده. بلکې پکار دا وه چې مرداره وای، ځکه چې د پيشي غوښه حرامه او مرداره ده، خو د ضرورت او عموم بلوی په وجه نجاست ځنې ساقط سو.

جواب: دا دی چې په خرشینو او خوشایو کې ضرورت او عموم بلوی لږسته، په نسبت سره د پيشي و پسخوردې ته، نو په دې وجه د پيشي له پسخوردې څخه نجاست ساقط سو، او د خرشینو او خوشایو په نجاست کې تخفیف پیدا سو.

د صاحبینو د دلیل جواب: صاحب د هدايې رحمه الله د امام ابو حنیفه رحمه الله له طرفه د صاحبینو د دلیل دا جواب ورکړی دی چې موږ دا منو چې په خرشینو او خوشایو کې ضرورت سته، لېکن دا ضرورت صرف د خچلیو (او موزو) په حق کې مؤثر دی، له دې څخه ماسو د نورو په حق کې مؤثر نه دی، نو ځکه به د نورو و طرف ته نه متعدي کېږي، او په خچلیو کې د ضرورت اثر یو وار ښکاره سوی دی یعنې که پر موزو خرشینو ولگېږي، نو یو وار په مخکې باندې په مړلو سره هغه پاکېږي، یعنې د ضرورت په وجه به صرف په یوه وار اکتفاء کوي، او دویم وار به د دې په نجاست کې تخفیف نه راځي. ځکه چې په یوه ضرورت سره یو وار تخفیف راځي، بار بار نه راځي، لکه څرنګه چې مشهوره قاعده ده: الضرورة تنقذ بر بقدرها.

ولا فرق الخ صاحب د هدايې فرمایي چې زموږ د دریو سره امامانو په نېز د ماکول اللحم او غیر ماکول اللحم د خرشینو او خوشایو په مینځ کې هېڅ فرق نسته، بلکه لکه څرنګه چې د غیر ماکول اللحم څارویانو خرشینو او خوشایو مردار دي، همدغه رنگه د ماکول اللحم خرشینو هم مردار دي، لېکن فرق صرف په نجاست خفیفه او غلیظه کې دی، لکه مخکې چې دا تفصیل تېر سو.

لېکن د امام زفر رحمه الله په نېز د ماکول اللحم او د غیر ماکول اللحم په خرشینو او خوشایو کې فرق سته، د غیر ماکول اللحم حیواناتو په خرشینو او خوشایو کې هغه د امام ابو حنیفه رحمه الله سره دی، او د ماکول اللحم څارویانو په خرشینو او خوشایو کې د صاحبینو رحمه الله سره دی، یعنې دا فرمایي چې د غیر ماکول اللحم حیواناتو خرشینو او خوشایو نجاست غلیظه دي، او د ماکول اللحم څارویانو خرشینو او خوشایو نجاست خفیفه دي.

و عن محمد رحمه الله الخ او له حضرت امام محمد رحمه الله څخه روایت دی چې کله هغه د “ري” ښار ته ورغلی، نو دې لیدل چې په لارو او کوڅو کې خرشینو پراته دي، او له هغو څخه ځان ساتل گران دي، نو دا فتوی یې ورکړه، چې که دا پر کالو (جامو) باندې له څلورمې حصې څخه زیات هم ولگېږي، نو لمونځ ور سره جائز دی، ځکه چې عموم بلوی یې پکښې ولیدله، او پر دې قول باندې د بخارا مشائخو رحمه الله د بخارا ختي هم قیاس کړي دي، یعنې هغه ختي چې په لارو کې د خوشایو او څاورو په ګډون سره جوړې سوي وي، نو د بخارا مشایخ فرمایي: چې هغه که هر څومره پر کالو ولگېږي، مانع له لمانځه څخه نه دي، او د همدې قصې په وخت کې د موزو د مسطح په باره کې د امام محمد رحمه الله د رجوع روایت کېږي، یعنې امام محمد رحمه الله به مخکې فرمایل چې موزه په مخکې باندې په مړلو سره نه پاکېږي، لېکن د دې قصې په وخت کې یې له خپل قول سره څخه رجوع وکړه، او د شیخینو د قول موافقت یې وکړه. (والله اعلم بالصواب)

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجع قول د صاحبینو دی، وفي الشربلالية قولهما أظهر و طهرهما محمد رحمه الله آخراً

د آس او د (ماکول اللحم يعني د) هغو حیواناتو

د متيازو حکم چي غوښي يې خوړل کيږي

وَإِنْ أَصَابَهُ بَوْلُ الْفَرَسِ أَوْ كَلْبٍ (جامو) د آس متيازي ولگيږي لَمْ يُغْسَدَهُ نَوَ كَالِي نه مرداروي حَقٌّ يَفْحَشُ تردې چي هغه ډېرې زياتي نه سي عِنْدَ الْبَنِي خَنِيْفَةَ وَأَبْنِ يُوسُفَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ (داحکم) د شيعينو رَحِمَهُمَا الله په نېز دی وَجَدَ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ لَا يَتَمَّ وَابْنُ فَحَشٍ او د امام محمد رَحِمَهُ الله په نېز که څه هم زياتي سي خو له لمانځه څخه ماته نه دي (يعني که څه هم زياتي سي کالي نه مرداروي) لِأَنَّ بَوْلَ مَا يُؤْكَلُ لَحْمُهُ طَاهِرٌ عِنْدَهُ حُكْمٌ چي د امام محمد رَحِمَهُ الله په نېز د ماکول اللحم څاروي متيازي پاکي دي مُخَفَّفٌ نَجَاسَتُهُ عِنْدَ ابْنِ يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ او د امام ابو يوسف رَحِمَهُ الله په نېز د هغو نجاست، نجاست خفيفه دي وَلَحْمُهُ مَأْكُولٌ عِنْدَهُمَا او د صاحبينو په نېز د آس غوښه خوړل کيږي وَأَمَّا عِنْدَ ابْنِ خَنِيْفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ فَالْتَّخَفِيفُ لِمَعَازِ الْأَثَارِ او د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ الله په نېز د آثارو د تعارض په وجه د هغو په نجاست کي تخفيف دی.

اللفات: «فَحَشٍ» دومره زيات ښکاره کېدل چي خلگ يې زيات وبولي، يا د جامو څلورمي حصې ته فاحش ويل کيږي، يا دومره ډېر چي بد معلومېږي.

تشرېح: د آس او د ماکول اللحم څارويانو په متيازو کي د احنافو علماؤ اختلاف دی: شيعين فرمايي چي د آس او د ماکول اللحم څارويانو متيازي نجاست خفيفه دي، او که د کالو پر څلورمه حصه ولگيږي، (يعني فاحش کثير ته ورسېږي)، نو هغه به مردار وي او له لمانځه به څخه ماته وي. لېکن د امام محمد رَحِمَهُ الله په نېز د آس او ماکول اللحم متيازي مطلقاً ماته له لمانځه څخه نه دي، که فاحش کثير وي او که له دې څخه کمي وي.

د امام محمد دليل: دا دی چي دده په نېز د ماکول اللحم څارويانو متيازي پاکي دي، او پاک شی که څومره هم ډېر وي، د هغه سره لمونځ صحيح کيږي.

د شيعينو دليل: دا دی چي د ماکول اللحم څارويانو متيازي نجاست خفيفه ده، او مخکي ذکر سوه چي نجاست خفيفه که له کثير فاحش يعني د جامو له څلورمي حصې څخه کم وي نو معاف دی، او له لمانځه څخه ماته نه دی، او که کثير فاحش وي، نو له لمانځه څخه ماته دی، لېکن وجه د تخفيف جلا جلا ده، د امام ابو يوسف رَحِمَهُ الله په نېز د ماکول اللحم متيازي ځکه نجاست خفيفه دی چي ددې په طهارت او نجاست کي د مجتهدينو اختلاف دی، او د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ الله په نېز د وجه د تخفيف تعارض د د لا تلو دی، ځکه چي د عربيينو له حديث څخه د دې طهارت ثابتيږي او له دغه حديث استزها من البول فإن عامة عذاب القبر منه څخه ددې نجاست ثابتيږي.

د آس غوښه حلاله ده که مرداره؟

صاحب د هدايې فرمايي چي د صاحبينو رَجَمَهُ الله په نېز د آس غوښه حلاله ده (او د دوی په نېز د آس غوښه خوړل کېدای سي) لېکن دامام ابو حنيفه رَجَمَهُ الله په نېز حرامه ده، خو وجه د حرمت يې دامام صاحب په نېز نجاست نه دی، بلکي ځکه چي آس د جهاد آله ده، (نو که د آس د حلال والي حکم وسي، نو د نورو څارويانو په ډول به د هغه غوښه هم ډېره خوړل کېږي، چي په دې توګه به د جهاد دغه آله ختمه سي)

راجح قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د شيخينو دی، قال الملامه الشيخ احمد الطحطاوي رحمه الله وأما الثاني وهي

النجاسة الخفيفة فقبول الفرس على الفتى به لأنه مأكول (حاشية الطحطاوي ج ۱، ص ۸۲). القول الرابع ج ۱، ص ۱۵۲.

د ماکول اللحم مرغانو د گندګي (فضلي) حکم

وَإِنْ أَصَابَهُ خُرْمٌ مَا لَا يُؤْكَلُ لَحْمُهُ مِنَ الطَّيْرِ أَكْثَرُ مِنْ قَدَرِ الذَّرِّهِمْ أَوْ كَهٍ كَالْوِ (جامو) د غیر ماکول اللحم مرغیو گندګي له یوه درهم څخه زیاته ولګیږي أَجْزَاءُ الصَّلَاةِ فِيهِ عِنْدَ أَنْ خَفِيفَةٌ وَأَنْ يُوسَفَ رَجَمَهُمَا الله نو د شيخينو په نېز په دې کالو کي لمونځ جائز دی وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَجَمَهُ الله: لَا يَجُوزُ أَوْ إمام محمد رَجَمَهُ الله فرمايي: چي جائز نه دی فَقَدْ قِيلَ إِنَّ الْإِخْتِلَافَ فِي النَّجَاسَةِ بَيْنَا يَوْ قَوْلِ دَی چي دا اختلاف د نجاست په باره کي دی وَقَدْ قِيلَ فِي الْبَقْدَارِ أَوْ يَوْ قَوْلِ دَی چي د مقدار په باره کي دی وَهُوَ الْأَكْثَرُ هَذَا قَوْلُ زَيْتٍ صَحِيحٌ دَی هُوَ يَقُولُ: إِنَّ التَّخْفِيفَ لِلضَّرُورَةِ إمام محمد رَجَمَهُ الله فرمايي: چي تخفیف د ضرورت په وجه دی وَلَا ضَرُورَةَ لِعَدَمِ الْإِخْلَاطِ أَوْ د مخالطت (ګډون) د نشتون په وجه (دلته) هیڅ ضرورت نسته فَلَا يَخْفَفُ نو ځکه به تخفیف (هم) نه کېږي وَكُلُّهَا: أَنَّهَا تَذَرُّقٌ مِنَ الْهَوَا أَوْ د شيخينو دلیل دا دی چي مرغان په هوا کي گندګي کوي وَالشَّحَائِمُ عَنْهُ مَتَّعِدٌ أَوْ له هغه څخه ځان ژغورل ستونزمن دي فَتَحَقَّقَتِ الضَّرُورَةُ نو ضرورت ثابت سَوَدُوهُمْ فِي الْإِنَاءِ قِيلَ: يُفْسِدُهُ أَوْ که دا (د مرغانو گندګي) په لوبښي کي ولوبږي نو یو قول دا دی: چي لوبښی مرداروي وَقِيلَ: لَا يُفْسِدُهُ أَوْ دویم قول دا دی چي نه یې مرداروي لَسَعْدُ صَوْنِ الْأَوْدَانِ عَنْهُ ځکه چي دلوبښو خوندي کول له هغه څخه ستونزمن دي.

اللفات: «گډرځي» د ضرب له باب څخه واحده مؤنثه غائبه مضارع صیغه ده، «الغلول» د تفاعل د باب مصدر دی:

حَدَّ ثَغْوَرُل، ځان خوندي کول، «عَوَّلَ» د نصر د باب مصدر دی: خوندي کول، ساتنه، «أَوَّلَى» جمع ده، واحد یې إِنْاء دی: لوبښی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د مرغانو گندګي په کالو (جامو) باندي ولګیږي او له یوه درهم څخه زیاته وي، نو هم د شيخينو په نېز په دې کالو کي لمونځ صحیح او جائز دی، لېکن امام محمد رَجَمَهُ الله فرمايي چي که له یوه درهم څخه زیاته وي نو په دې کالو کي لمونځ جائز نه دی.

د امام محمد او شیخینو رحمه الله په مینځ کې چې کوم اختلاف دی، په دې سلسله کې د امام کرخي رحمه الله رایه دا ده چې دا اختلاف د نجاست او د طهارت سره متعلق دی، یعنې د امام محمد رحمه الله په نېز د مرغانو گندګي مرداره (ناپاکه) ده، او د شیخینو په نېز پاکه ده، خو دا قول صحیح نه دی، صحیح قول هغه دی کوم چې له فقیه ابو جعفر رحمه الله څخه را نقل سوی دی چې د احنافو علماء د مرغانو د گندګي پر نجس والي متفق دي، او دا اختلاف د مقدار په سلسله کې دی چې د هغه په باره کې د امام محمد رحمه الله دلیل دا دی چې په نجاست کې د ضرورت په وجه تخفیف راځي او مرغان په هوا کې ګرځي چې د هغو سره د انسانانو مخالطت او ګډون نه راځي، نو ځکه به دلته هم تخفیف نه راځي، او د مرغانو گندګي به د نجاست غلیظه له قبیلې څخه وي، او دا معلومه ده چې که نجاست غلیظه له یوه درهم څخه زیات وي نو معاف نه دی، هم په دې وجه په پورتنۍ صورت کې په دغه کالو کې لمونځ جائز نه دی، ځکه چې پر دې بلندي له یو درهم څخه زیاته گندګي لګېدلې ده.

د شیخینو دلیل: دا دی چې مرغان په هوا کې گندګي کوي، او له هغه څخه ځان ساتل ګران دي، نو ضرورت ثابت سو. سوال: ولانا عبد الحی رحمه الله فرمایي چې د امام اعظم رحمه الله په نېز د تخفیف مدار د نصینو پر تعارض دی، او هغه دلته نسته، نو د ضرورت وجود دلته څرنگه دلیل کېدای سي؟ د دې جواب دا کېدای سي چې دا د تخفیف د وجود دلیل نه دی، بلکې د امام محمد رحمه الله د دلیل جواب دی.

ولودقم الخ او که د مرغانو گندګي په لوبڼي کې ولوېږي، نو په دې کې دوه قولونه دي: (۱) اول قول دا چې لوبڼی مردارېږي، دا روایت امام ابو بکر اعمش رحمه الله اختیار کړی دی (۲) دویم دا چې لوبڼی نه مردارېږي، دا قوام امام کرخي رحمه الله اختیار کړی دی.

د امام اعمش دلیل: دا دی چې له دې څخه د لوبڼو ساتل ستونزمن او مشکل نه دي، نو ضرورت پیدا نه سو، نو ځکه به لوبڼی مردارېږي.

د امام کرخي دلیل: دا دی چې له دې څخه د لوبڼو ساتل ستونزمن دي، نو د لوبڼو په حق کې هم ضرورت ثابت سو.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کې راجح قول د امام ابو حنیفه او امام ابو یوسف رحمه الله دی، چې هغوی فرمایي: که د مرغانو گندګي له یوه درهم څخه زیاته پر کالو ولګېږي، نو په هغو کې لمونځ جائز دی، قال العلامة ابن المکارم رحمه الله و جعل المصنف رحمه الله الأصح التخفيف بناء على ان الضرورة فيه لا تؤثر أكثر من ذلك فانه قلما يصل الى ان يفحش فيكفي

تخفيفه، (فتح القدیر ج ۱، ص ۱۸۲)، (القول الراجح ج ۱، ص ۱۵۲)

د ماهي د وینو او د خره او غاټري د لاندو حکم

وَأَنَّ أَصَابَهُ مِنْ دَمِ السَّيِّئِ أَوْ كَالُو دماهي وینه ولګېږي أَوْ لُعَابُ الْهَيْلِ أَوْ الْحِصَا يَد غاټري یا د خره لاندې (پر ولګېږي) أَكْثَرُ مِنْ قَدَرِ الْبَذَرِ له یوه درهم څخه زیات أَجْزَاثُ الْمَلَأَةِ فَيُنْه نو په دې کې لمونځ جائز دی أَشَاءَ دَمُ

السَّيِّئِ فَلَا تَكُنْ لَيْسَ بِدَمْرٍ عَلَى الشَّعْبِ كَوْمٌ جِي دماهي وينه ده نو د تحقیق (خبرني) مطابق هغه وينه نه ده فَلَا يَكُونُ نَجَسًا نو مرداره به هم نه وي وَعَنْ أَنْ يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ * أَنَّهُ اخْتَبَرَهُ فِيهِ الْكَبِيرُ الْقَاجِسُ او له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روایت دی چي هغه دماهي په وينه کي د کثیر فاحش اعتبار کړی دی فَاخْتَبَرَهُ نَجَسًا نو امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ دا ناپاکه گرځولې ده وَأَمَّا الْعَابُ الْبُهْلُ وَالْحِجَارُ او کوم چي د غاټري او څره لاني دي (نو د یوه درهم په صورت کي ځکه لمونځ ورسره جائز دی) فَلَا تَكُنْ مَشْكُوكًا فِيهِ چي په لانو کي یې شک دی فَلَا يَتَنَجَّسُ بِهِ الظَّاهِرُ نو پاک شی به د هغه په وجه نه مردارېږي.

اللغات: «لعاب» لاني (لاري)، «بُهْل» غاټره (خچره).

تشریح: مسئله: داده که پر کالو دماهي وينه يا د څره يا د غاټري لاني د يوه درهم په اندازه ولگيږي، نو په هغو کي لمونځ جائز دی، دماهي وينه د لمانځه له جواز څخه ځکه مانع نه ده چي دا په حقيقت کي وينه نه ده، ځکه چي دا په لمر کي سپينيږي، حال دا چي اصلي وينه په لمر کي تورېږي، نو ځکه دا وينه نه سوه، نو مرداره به هم نه وي، او چي مرداره نه سوه، نو د لمانځه له جواز څخه به مانع هم نه وي.

لېکن له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ څخه يو روایت دا دی چي دماهي وينه نجسه ده په نجاست خفيفه سره، نو که پر کالو باندي د فاحش کثیر په اندازه ولگېدله، نو لمونځ به پکښي جائز نه وي.

وَأَمَّا الْعَابُ الْبُهْلُ پاته سوه دا خبره چي د څره او غاټري د لانو سره لمونځ په څه وجه صحيح دی؟، نو هغه په دې وجه چي د دوی په لانو کي شک دی، او په يقيني توگه سره معلومه نه ده چي پاکي دي، که مرداري؟ لېکن د کالو پاکوالی يقيني دی، نو د شکمن شي په وجه سره يقيني معلوم سوی شی نه سي ناپاکه کېدلای، لَأَبَ الْيَقِينِ لَا يَزُولُ بِالثَّابِتِ.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجح قول د امام ابو حنيفه او امام محمد رَحِمَهُمَا اللَّهُ دی، قال العلامة ابن عبيدين رَحِمَهُ اللَّهُ: والذهب ان دم السمك طاهر لانه دم صورة لا حقيقة وان سؤر هذين أى البهمل والحمار طاهر قطعاً وان شئت في ظهوريته فيكون لعابهما طاهراً. (رد المحتار ج: ۱، ص: ۲۳۶). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۵۵۰]

پر جامو د متيازو د څاخکو د لگېدلو حکم

فَإِنْ اتَّصَفَ عَلَيْهِ الْبُهْلُ وَشَلَّ رُؤُوسُ الْإِبْرَةِ او که پر کالو (جامو) دستي د سر په اندازه د متيازو څاخکي ولگيږي فَذَلِكَ لَيْسَ بِشَوْهٍ نو دا هېڅ شی هم نه دی لَأَنَّهُ لَا بُسْطَاءَ إِلَّا مَبْتَأٌ عَنْهُ ځکه چي له دې څخه ځان ژغول ممکن نه دي.

اللغات: «رؤس الإبر» اړستن ته ويل کيږي رؤس جمع د رأس ده يعني "سر"، نو د رؤس الابر معنى سوه: دستي سرونه.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د يو چا پر کالو دستي د سر په اندازه د متيازو کوچني څاخکي ولوېږي، نو په دې کي هېڅ حرج نسته، او د هغو له پرېولو څخه بغير هم لمونځ صحيح دی، ځکه چي دا په دومره اندازه نرۍ دي چي په

سترگو نه لیدل کیږي، بیا داسې په پټه پر کالو لگيږي چي انسان ته یې احساس هم نه کیږي، لهذا له دې څخه ځان ساتل دانسان په وس او طاقت کې نه سو، نو ځکه به دامعاف وي.

د مړني نجاست او غیر مړني نجاست د طهارت حکم او طریقه

وَالنَّجَاسَةُ مَرْتَبَانٍ: مَرْتَبَةٌ وَهِيَ مَرْتَبَةٌ او نجاست پر دوه قسمه دی: په نظر راتلونکی او په نظر نه راتلونکی **فَمَا كَانَ مِنْهَا مَرْتَبًا فَطَهَرَتْهُ بِزَوَالِ عَيْنِهَا** نو کوم چي په نظر راځي نو د هغه طهارت د هغه ذات په زائلولو سره راځي **لِأَنَّ النَّجَاسَةَ حَلَّتِ الْمَحَلَّ بِاِعْتِبَارِ الْعَيْنِ** ځکه چي نجاست په محل کي دخپل ذات په اعتبار سره حلول کړی دی **فَتَزَوَّلُ بِزَوَالِهَا** نو ذات په لېري کېدلو سره به نجاست زائليږي **إِلَّا أَنْ يَبْقَى مِنْ أَثَرِهَا مَا يَشُقُّ إِزَالَتُهُ** خودا چي د نجاست له اثر څخه یو څه اثر (داسي) پاته وي چي د هغه ليري کول گران وي **لِأَنَّ الْخَبَرَ مَذْفُوعٌ** ځکه چي (په شریعت کي) تکلیف ليري کړی سوی دی **وَهَذَا يُشِيرُ إِلَى أَنَّهُ لَا يُشْتَرَطُ الْقَسْلُ بَعْدَ زَوَالِ الْعَيْنِ** او دا اشاره کوي ودې طرف ته چي د نجاست ذات تر زائلهېدلو وروسته پرېولل شرط نه دي **وَإِنْ زَالَ بِالْقَسْلِ مَرَّةً وَاحِدَةً** که څه هم په یوه وار پرېوللو سره ذات زائل سي **وَفِيهِ كَلَامٌ** او په دې باره کي کلام دی. (د مشائخو په مینځ کي).

تقویر: په دې عبارت کي د مړني او غیر مړني په اعتبار سره د نجاست دوه قسمونه بیان سوي دي:

نجاست مړني: هغه نجاست ته ویل کیږي چي جسم داره يعني جسم لرونکی وي، او په سترگو لیدل کیږي، لکه: وینه، غایطه مواد (انساني فضله) او داسي نور.

نجاست غیر مړني: هغه دی چي جسم داره نه وي او په سترگو نه لیدل کیږي، لکه متیازي او داسي نور.

د نجاست مړني د پرېوللو او پاکولو طریقه داده چي تر هغه وخته به پرېولل کیږي چي تر څو یې ذات (او عین) ليري سوی نه وي، هغه که په یوه وار پرېوللو سره ليري سي، او که په دوه یا دریو وارو یا له دې څخه په زیاتو وارو ليري سي، بس اصل ذات ليري کول ضروري دي، ځکه چي نجاست مړني په خپل ذات او عین سره په محل کي سرایت کوي، نو تر کومه وخته چي یې ذات ليري نه کړای سي، محل نه پاکيږي، هو! که چيري د نجاست ذات تر ليري کولو وروسته د نجاست اثر باقي پاته سي، او د هغه پرېولل گران وي نو په دې صورت کي د اثر په پاته کېدلو کي هیڅ پروا نسته، ځکه چي شریعت له امت څخه حرج ليري کړی دی.

صاحب د بنایي لیکلي دي چي په دې باره کي د ځوله بنت قتاده رَضِيَ اللهُ عَنْهَا له هغه حدیث څخه هم استدلال کېدلی سي چي **نبي ﷺ** هغې ته فرمایلي وو: "هغه جامې پرېوله چي د حیض ویني پر لگېدلي وي، ولا یضرک اثره، او تر پرېوللو وروسته که دوینو اثر پاته سو نو هغه تاته هیڅ ضرر نه رسوي". (بنایه ج: ۱، ص: ۷۵۱)

وهذا یشیر الی صاحب د هدایي فرمایي چي دامام قلدوري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بیان سوې مسئله ودې طرف ته اشاره کوي چي که په یوه وار پرېوللو سره د نجاست ذات ليري سي نو نور پرېولل یې شرط نه دي، او که په یوه وار سره ليري نه سي نو تر ليري کولو پوري یې پرېولل ضروري دي، هغه که په دوو وارو سره زائل سي، یا په دریو یا څلورو وارو سره، همدا صحیح قول دی، که څه هم په دې سلسله کي بعضو حضراتو ذات تر زائلهېدلو وروسته نور پرېولل هم شرط کړي دي.

د فیه کلام الخ له دې مخایه همدغه خبره ښیي چې له مشائخو څخه د امام ابو جعفر رحمه الله په نېز که په یوه وار د نجاست ذات لیري سو تر هغه وروسته دوه واره نور پرېولل هم شرط دي، او امام طحاوي رحمه الله هم دا خبره کوي، خو صحیح خبره هغه ده کوم چې مصنف رحمه الله ذکر کړه.

د غیر مرثي نجاست د طهارت حکم او طریقه

وَمَا كَيْسَ بِمَنْزِلِ فَكَهَارَتُهُ أَوْ كَوْمِ نَجَاسَتٍ چي نه لیدل کیږي نو د هغه طهارت دا دی أَنْ يُفْسَلَ حَتَّى يُلْبَسَ عَلَ كُنْ الْقَابِلِ أَكَّةً كَذَّ طَهَّرَ چي دومره انداز په پرېولل کیږي چي د پرېولونکي غالب گومان داسي چي هغه پاک سو لَأَنَّ الشُّكْرَ أَرَاكَ بِذَنْبِهِ لَوْلَا سِتْرُ آجٍ ځکه چي د نجاست د ایستلو لپاره تکرار ضروري دی وَلَا يَقْطَعُ بَرْزَ إِلَيْهِ او د نجاست د لیري کېدلو یقین نه سي کېدلی فَأَعْتَبِرْ غَالِبُ الظَّنِّ نو د غالب گومان اعتبار وسو كَأَنِّي أَمْرُ الْقَبِيلَةِ لکه د قبیلې په مسئله کي (چي د غالب گومان اعتبار سوی دی) وَأَشْأَقْدَرُوا بِأَشْأَلَاثٍ او فقهاؤ د غالب گومان انداز په دریو وارو سره کړې ده لَأَنَّ غَالِبَ الظَّنِّ يَحْصُلُ عِنْدَهُ ځکه چي غالب گومان هم په دې انداز سره حاصلیږي فَأُتِمِّمُ السَّبَبُ الظَّاهِرُ مَقَامَهُ تَسْبِيحًا نو د آسانتیا په خاطر ظاهري سبب د غالب گومان قائم مقام کړی سو وَيَتَأَيَّدُ ذَلِكَ بِحَدِيثِ الشُّبَّانِ بِمَنْ مَبَاوِهِ او د دې تائید د مستقیم من نامه په حدیث سره هم کیږي ثُمَّ لَا بُدَّ مِنَ الْعَصْرِ كُلِّ مَرَّةٍ فِي ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ بیا د ظاهر روایت مطابق په هر وار کي نخوړل (نستېرل) ضروري دي لَأَنَّهُ هُوَ الْمُسْتَحْجَرُ ځکه چي (فقط) نستېرل نجاست ایستلای سي (او له منځه یې وړي).

توضیح: په دې عبارت کي د نجاست د دویم قسم یعنی د غیر مرثي نجاست بیان سوی دی، لکه متیازي. شراب او داسي نور. د دې حکم دا دی چي جامي دي دومره انداز پرېولل سي چي د پرېولونکي سړي دا غالب گومان سي چي هغه پاکي سوې.

دلیل: دا دی چي له کالو څخه د نجاست د ایستلو لپاره په پرېوللو کي تکرار ضروري دی، او څرنګه چي د دې نجاست د لیري کېدلو یقیني خبر او علم امکان نه لري (یعني انسان د کالو تر پرېولولو وروسته په یقیني توګه دانه سي ویلای چي نجاست ځني ووتی) نو ځکه به د غالب گومان اعتبار کیږي، لکه څرنګه چي د قبیلې د جهت په مسئله کي هم د غالب گومان اعتبار کیږي، یعني که پریوه سړي باندې قبله شکمنه سوه چي قبله کومي خوا ته ده، او دویم انسان هم نه وو چي قبله ور وښيي، نو په داسي صورت کي هغه ته پکار ده چي په قبله کي غور او فکر وکړي، تر فکر کولو وروسته یې چي پر کوم طرف غالب گومان سي هغه طرف ته دي لمونځ وکړي، او که تر لمونځ کولو وروسته معلومه سي چي قبله بل طرف ته وه، نو د لمونځه راګرځول پر واجب نه دي.

وَأَشْأَقْدَرُوا... الخ صاحب د هدایې فرمایي چي فقهاؤ د غالب گومان انداز په دریو وارو پرېوللو سره کړې ده، ځکه چي په دې شمېر ستره غالب گومان حاصلیږي، نو د آسانۍ لپاره ظاهري سبب یعنی د دریو شمېر د غالب گومان قائم مقام کړی سو. یعني په دریو وارو پرېوللو سره به د پاکۍ حکم کیږي، او د دې تائید په دې حدیث سره هم کیږي: إِذَا سَقَطَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَلَا يَمْسَسُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا فانه لایدری این بات پدې، په دې حدیث کي د موهم (او

شکمن) نجاست په وجه د درې واره پرېولو حکم سوی دی، نو د متحقق (او ثابت) نجاست په وجه خو به په طريقه اولی دا حکم کیږي، همدارنگه د ظاهر الروایه مطابق هر وار د جامو نستېږل (هم) ضروري دي، ځکه چې همدغه نستېږل غیر مرئي نجاست ایستلای سي؛ او په غیر ظاهر الروایه کې له امام محمد رحمه الله څخه را نقل سوي دي چې صرف په دریم وار د کپړې نستېږل کافي دي، هر واریې نستېږل ضروري نه دي.

فَصْلٌ فِي الْإِسْتِجَاءِ

(دا) فصل داستنجاء (په بیان کې) دی

تشریح: څرنگه چې له سبیلین (هو لارو) څخه د نجاست لیري کولو ته استنجاء ویل کیږي، نو په دې وجه صاحب د کتاب هم داستنجاء فصل په باب الأنجاس و تطهيرها کې ذکر کړی.

په اصل کې داستنجاء لفظ له نحو څخه راخیستل سوی دی، او د نحو معنی ده: له نس څخه راوتونکی شی؛ لوړ او جگ ځای ته هم مخو ویل کیږي، ځکه کله چې انسان صحرا ته داستنجاء لپاره ځي، نو په یو لوړ ځای سره ځان پټوي، او د فقهاؤ په اصطلاح کې إزالة النجاسة العينية عن السبيلین، "یعني له سبیلینو څخه د حقیقي نجاست لیري کولو ته استنجاء ویل کیږي".

د استنجاء احکام، د استنجاء شرعي حیثیت او طریقہ

الْإِسْتِجَاءُ سُنَّةٌ استنجاء سنت ده **لَا يُلْغَى فِيهِ الرَّغْلُ وَالْيَدَانِ وَأَقْلَبُ عَلَيْهِ** ځکه چې نبي ﷺ پر استنجاء همبشوب کړی دی **وَيَجُوزُ فِيهِ الْحَبْرُ وَمَا قَامَ مَقَامَهُ** او په استنجاء کې ډبره او دې قائم مقام شيان هم جائز دي **يَسْحُكُهُ حَتَّى يَكُونَهُ** په دې سره به مسح کوي تر دې چې داستنجاء ځای پاک کړي **لَا يُلْغَى فِيهِ الْقَصْدُ هُوَ الْإِنْقَاءُ** ځکه چې مقصود پاکوالی دی **فَيُعْتَبَرُ مَا هُوَ الْقَصْدُ** نو څه چې مقصود وي هغه به معتبر وي **وَلَيْسَ فِيهِ عِلَاةٌ مَسْنُونٌ** او په دې کې یو مسنون شمېر نسته **وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا بُدَّ مِنَ الثَّلَاثِ** او امام شافعي فرمایي: چې د دریو شمېر ضروري دی **لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: وَلَيْسَتْ بَيْنَكُمْ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ** ځکه چې نبي ﷺ فرمایلي دي: "په تاسو کې دي (هر سړی) په درې ډبرو سره استنجاء کوي" **وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَنْ اسْتَجْبَرَ فَلْيُوتِرْ** او زموږ دلیل دا دی چې نبي ﷺ فرمایلي دي:

* تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الرضوء، باب حمل العسرة مع الماء فی الاستنجاء، حديث رقم: ۱۵۲.

* تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الطهارة باب كرامة استقبال القبلة، حديث رقم: ۸۱.

* تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الطهارة باب الاستنار فی الخلاء، حديث رقم: ۳۵.

"خوک چي په لوتو استنجاء کوي هغه دي په طاق شمېر سره لوتي استعمالوي فَمَنْ فَعَلَ فَعَسَنَ وَمَنْ لَا فَعَلَ خَبَرَ نو چا چي دغسي وکړه ښه يې وکړه او چا چي دغسي نه وکړه نو هيڅ پروانه لري" وَمَا رَدَاةُ مَتْرُوكِ الطَّاهِرِ او امام شافعي رحمه الله چي کوم روايت کړی دی هغه متروک الظاهر دی فَإِنَّهُ لَوْ اسْتَنْجَى بِخَجَرٍ لَهُ ثَلَاثَةٌ أَخْرَجَ حُكَّهُ که یو سړی په داسي ډبره سره استنجاء وکړي چي د هغې درې طرفونه (اړخونه) وي جَزَاءُ بِالْإِجْتِمَاعِ نو په اتفاق سره دغه استنجاء جائز ده وَعَسَلُهُ بِالنَّاءِ أَفْضَلُ خو (د استنجاء ځای) په اوبو سره پرېولل افضله دي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: فِيهِ رِجَالٌ يُحِجُّونَ أَنْ يَتَكَلَّمُوا حکه الله تعالی فرمایلي دي: چي په صحابه وو کي څه خلک داسي دي چي په ښه توگه سره ځان پاکول خو ښوي نَزَكَتٌ أَقْوَامٌ كَانُوا يَتَنَبَّهُونَ الْحِجَارَةَ النَّاءَ دا آیت د هغو حضراتو په باره کي را نازل سو چي هغوی به تر ډبرو وروسته اوبه هم کارولې ثُمَّ هُوَ آدَبٌ او بیا په اوبو سره استنجاء کول ادب (مستحب) دي وَقِيلَ هُوَ سُنَّةٌ فِي زَمَانِنَا او یو قول دا دی چي زموږ په زمانه کي سنت دي وَيَسْتَعْمِلُ النَّاءَ إِنْ أَنْ يَقَعَنَّ فِي غَالِبٍ فَلَيْسَ أَنَّهُ قَدْ طَهَّرَ او اوبه به (په دومره اندازه) کاروي تر دې چي د هغه غالب گومان داسي چي د نجاست ځای پاک سو وَلَا يَقْدَرُ بِالنِّبَاتِ او په ورونو سره به اندازه نه کيږي إِلَّا إِذَا كَانَ مُوسِمًا يَقْدَرُ بِالنِّبَاتِ فِي حَقِّهِ خو که یو سړی وسواسي و نو د هغه په حق کي به په درې وارو سره اندازه کيږي وَقِيلَ: بِالنَّبِيعِ او یو قول دا دی چي: په اوو (۷) وارو سره به اندازه کيږي.

اللغات: «استعجمي» د استعمال د باب ماضي صيغه ده: د استنجاء لپاره لوتي لټول. «موتوسوس» د فعلې د باب اسم فاعل دی: وسواسي، هغه انسان چي په اوداسنه او داسي نورو عبادتونو کي په وسوسو او اندېښنو مبتلا وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي زموږ په نېز استنجاء کول سنت مؤکده دي، او د امام شافعي رحمه الله په نېز فرض دي، او د ستوالي دليل يې دا دی چي پر دې نبي ﷺ همېشېتوب کړی دی، لکه څرنګه چي د رسول الله ﷺ خلم حضرت انس رضی الله فرمايي: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَلْحَلُ الْحَلَاةَ فَأَحْلَلْنَا وَعَلَّلَهُ نَحْنُ إِذَا وَهُوَ مِنْ مَاءٍ وَغَزَاةٍ فَيَسْتَنْجِي بِالنَّاءِ (يعني نبي ﷺ چي به کله د قضاء حاجت لپاره تللی، نوزه او زماهم عمره (همز ولي) یو کوچني به د لوبو لوبښی او غزه را اخیستله او نبي ﷺ به په اوبو سره استنجاء کوله).

او په ابن ماجه کي له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روايت دی قَالَتْ مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ مِنْ غُلَظٍ قَطٍ إِلَّا مَتَّ مَاءً (حضرت عائشه رضي الله عنها فرمايي چي ماني ﷺ هيڅکله ليدلی نه دی چي له غايظو څخه دي رولتلی وي او اوبه دي يې مه کړي نه وي)

له دې دواړو حديثونو څخه ثابتيږي چي نبي ﷺ په استنجاء باندې همېشېتوب کړی دی. په استنجاء کي ډبره لو کوم شی چي د دې قائم مقام وي استعمالول جائز دي، او د استنجاء طريقه دا ده چي د استنجاء ځای دي دومره اندازه مسح کړي چي هغه پاک سي، ځکه چي پاکول يې مقصود دي، نو کوم څه چي مقصود وي هغه به معتبر دي.

صاحب د هدايې وايي چي په ډېرو کي هېڅ شمېر سنت نه دی، بلکي په څومره اندازه چي پاکي حاصلېږي هغومره ډېري دي استعمال کړي، هغه که درې وي يا له درې څخه کمي يا له درې څخه زياتي، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي درې ډېري ضروري دي.

د امام شافعي دليل: د حضرت ابو هريره رضي الله عنه حديث دى: **أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ مِثْلُ الْوَالِدِ إِذَا نَجَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْغَائِطِ. فَلَا يَسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةَ وَلَا يَسْتَدْبِرُهَا بِغَائِطٍ وَلَا بَوْلٍ وَلَيْسَ بَيْنَهُمْ بِلَهَاجٍ.** (يعني نبي ﷺ وفرمايل چي زه ستاسو لپاره د پلار په مثال يم، چي كله په تاسو كي يو سړى غايطو ته ولاړسي نو په غايطه مواد او متيازو كي دي مخلمخ پر قبله نه كښيني او نه دي شا ور گرځوي، او په دريو ډېرو دي استنجاء كوي) په دې حديث كي د امر صيغه راغلې ده، او امر د وجوب لپاره وي، نو له دې حديث څخه دا استنجاء واجب كېدل او په ډېرو شمېر ثابت سو.

زموږ دليل: دا حديث دى: **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ اِسْتَحْضَرَ فليُوتِرْ. مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَاحِرَجْ. وَمَنْ اسْتَجْمَرَ فليُوتِرْ. وَمَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَاحِرَجْ. وَمَنْ أَكَلَ فَمَا تَحَلَّلَ فليُأْمِطْ وَمَا لَأَكْ بِلَسَانِهِ فليُغْتَسِلْ. وَمَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَاحِرَجْ. وَمَنْ أُلَى الْغَائِطِ فليُتَوَضَّأْ. فَإِنْ لَمْ يَجِدْ إِلَّا أَنْ يَجْتَمِعَ مِثْيَا مِنْ رَمَلٍ فليُتَوَضَّأْ بِهِ، فَإِذَا اِسْتِطَاعَ يَلْبَسُ بِمَقَاعِدِ بَنِي آدَمَ مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَاحِرَجْ حَدِيثُ حَسَنٍ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ**

په دې حديث سره زموږ استدلال په دې توگه دی چې نبی ﷺ په دې حديث کي تر من استجمر فنيوتر وروسته فرمايلي دي: من فعل فقد فحسن ومن لا فلا حرج؛ د من استجمر... اللم معنى ده: څوک چي په لو تويويا ډبرو سره استجما کوي. نو په طاق شمېر دي يې وکړي... يعني چا چي طاق عدد استعمال کړی، هغه ډېر ښه وکړه، او که چا داسي نه وکړه نو هيڅ خبره نه ده؛ نو که د دريو شمېر واجب او ضروري وای نو نبی ﷺ به دا ضروري گرځولای او د نه کونکي په باره کي به يې د فلا حرج پرځای فقد اساء وغلط فرمايلي وای. نو معلومه سوه چي په ډبرو کي هيڅ شمېر ضروري نه دی.

جواب: و ما رواه... الخ پاته سو هغه حديث كوم چي امام شافعي رَجِهَ الله په دليل کي ذکر کړی دی. د هغه جواب دا دی چي دا حديث متروک الظاهر دی، يعني ظاهري مفهوم يې پرېښوول سوی دی، ځکه چي داسله متفق عليه ده چي که يو سړی په يو داسي ډبره سره استنجاء وکړي چي هغه درې اړخونه لري، نو په اتفاق سره په دې يوه ډبره استنجاء صحيح ده، اوله دې څخه ماسوا د نورو ډبرو ضرورت نسته، له دې څخه هم معلومه سوه چي درې ډبري ضروري نه دي.

دويم جواب: دا دی چي دلته د امر صيغه پر استحباب حمل سوی ده.

دريم جواب : دا دی چي کله نبي ﷺ له عبد الله بن مسعود رضی الله عنه څخه داستنجا لپاره ډېري طلب کړې، او عبد الله بن مسعود رضی الله عنه دوي ډېري راوړې او دريمه ډېره يې پيلانه کړه او د هغه پر ځای يې خوشايي راوړل، نو نبي ﷺ دوي ډېري واخيستلې او خوشايي يې وغورځول، او ويې فرمايل چي دا مردار (نجس) دي، نو که د دريو شمېر واجب ولای نو نبي ﷺ به د دريمي ډېري طلب خامخا کولای، حال دا چي نبي ﷺ دريمه ډېره طلب نه کړه، لکه څرنگه چي په بخلري کي هم ذکر سړي دی، له دې قصې څخه ثابتيږي چي د دريو شمير شرط نه دی.

تر لوتو (او دېرو) وروسته داوبو استعمال مستحب دی، که سنت؟

صاحب دهلایې فرمایلي دي تر ډېرو او لویو وروسته په اوبو باندي پرېول خوره دي خکه چي الله تعالی فرمایلي دي:

فِي رِجَالٍ مُّجْتَبَيْنَ أَوْ يُنْكَلُونَ (سورة التوبة ۱۰۸)، دا آیت د اهل ثبا په باره كي را نازل سوی دی، نو د اهل ثبا دا عادت وو

چې هغوی به تر ډېرو وروسته په اوبو استنجاء کوله. ښکاره دي وي چې د ډېرو تر استنجاء وروسته په اوبو استنجاء کول مستحب دي، ځکه چې نبي ﷺ به کله په اوبو استنجاء کوله، او کله به یې پرېښووله، او ښکاره خبره ده چې دا د استنجاب دلیل دی.

دقیل الخ او حیني حضراتو فرمایلي دي چې زموږ په زمانه کې په اوبو استنجاء کول سنت دي، دا قول له حصن بصري رحمه الله څخه را نقل سوی دی، دلیل یې د حضرت علي عليه السلام اثر دی: قال اب من کان قبلکم کانوا یبصرون بعرا و اتر تطلون ثلما فاتبوا المجارة الباء. (حضرت علي عليه السلام فرمایي چې مخکنی خلکو به پچي کولې او تاسو نری پاخانه (غایطه مواد) کوی، نو تر ډېرو وروسته دا اوبو استعمال کوی). (یعنې)

د استعمال الباء الخ فرمایي چې استنجاء کونکي ته پکار دي چې د استنجاء ځای دي تر هغه وخته پرېولي تر څو چې یې غالب گومان سي چې هغه ځای پاک سو، او په دې سلسله کې د درو یا پنځو وارو هیڅ قید نسته، لېکن که یو سړی د شک او وسوسو مریض وو، نو د هغه لپاره حکم دا دی چې هغه دي یې درې یا پنځه یا اووه واره پرېولي، چې پاکي هم راسي، او دده شک هم لیري سي.

څه وخت اوبه استعمالول ضروري دي؟

وَلَوْ جَاوَزْتَ النَّجَاسَةَ مَعَهَا أَوْ كَهِ نَجَاسَتٌ لَمْ يَخْلُ مَخْرَجُ شَخْصٍ تَجَاوَزَ وَكَمْ لَمْ يَخْلُ إِلَّا الْبَاءُ نُو د هغه په لیري کولو کې له اوبو څخه ماسوا بل شی جائز نه دی وَفِي بَعْضِ النُّسَخِ: إِلَّا الْبَاءُ أَوْ په بعضي نسخو کې إِلَّا الْبَاءُ دي (یعنې له بهېدونکي شي څخه ماسوا بل شی جائز نه دی) وَهَذَا يُحَقِّقُ اخْتِلَافَ الرَّوَايَتَيْنِ فِي تَطْهِيرِ الْغُضُو بِغَيْرِ الْبَاءِ او دا له اوبو څخه ماسوا په بل شي سره داندنم په پاکولو کې د دوو روایتونو اختلاف ثابتوي عَلَى مَا يَبَيِّنُهُ لَكُمُ (مخکي) چې موږ (د دې) بیان وکړی وَهَذَا لِأَنَّ النَّجَسَ غَيْرَ مُزِيلٍ او دا په دې وجه چې مسح (د نجاست) لیري کونکې نه ده إِلَّا أَنَّهُ أَكْثَرُ بِدَوْنِ مَوْضِعِ الْإِسْتِنْجَاءِ لېکن د استنجاء په ځای کې پر دې اکتفا سوې ده فَلَا يَتَعَدَّى نُو هغه به نه متعدي کیږي ثُمَّ يُعْتَبَرُ الْقِدَارُ الْبَائِي وَمَا مَوْضِعُ الْإِسْتِنْجَاءِ عِنْدَ أَنْ حَبِثَتْ وَأَنْ يُؤَسَفَ رَجْعُهَا اللَّهُ بيا هغه مقدار کوم چې له لمانځه څخه مانع دی د شیخینو په نېز د استنجاء له ځای څخه علاوه دی (یعنې که نجاست د استنجاء له ځای څخه ملسو یوه درهم ته ورسېدی، نو لمانځه به نه ورسره صحیح کیږي) لِسُقُوطِ اعْتِبَارِ ذَلِكَ الْمَوْضِعِ ځکه چې د دې ځای اعتبار ساقط سوی دی وَعِنْدَ مُجْتَمَدِ رَجْعَةِ اللَّهِ مِمَّا مَوْضِعُ الْإِسْتِنْجَاءِ او د امام محمد رحمه الله په نېز هغه مقدار د استنجاء د ځای سره معتبر دی (یعنې د امام محمد په نېز که د استنجاء د ځای سره نه نجاست تر یوه درهم زیات سي نو د لمانځه له جواز څخه به مانع وي) اِعْتِبَارًا بِسَائِرِ الْمَوَاضِعِ پر ټولو ځایونو باندې په قیاس کولو سره (یعنې امام محمد رحمه الله دا مسئله په پر نورو ځایونو قیاسوي).

تشریح: مسئله: دا ده که نجاست د استنجاء له ځای څخه تجاوز وکړي، نو هغه صرف په اوبو سره پاکېږي، او د هلباسي

په بعضو نسخو کې د االباء پر ځای د االباء لفظ راغلی دي، یعنې چې کله نجاست د استنجاء له محل څخه تجاوز وکړي نو هغه صرف په بهېدونکي شي سره پاکېږي، که دغه بهېدونکی شی اوبه وي او که له اوبو څخه ملسو ابل شی وي

لکه سرکه او داسي نور، او د دې إلا الماء او الباع د اختلاف څخه دا خبره هم ثابتېږي چې له اوبو څخه ماسوا په نورو پاکونکو شيانو سره د اندام په پاکولو او نه پاکولو کې دوه مختلف روایتونه دي، يعني د إلا الماء د نسخې څخه دا معلومېږي چې حقيقي مرداري له اوبو څخه ماسوا په بل شي نه پاکېږي، او د إلا الباع له نسخې څخه دا معلومېږي چې په کوم شي سره چې حقيقي مرداري زائلېدلای، په هغه سره يې ليري کول جائز دي، هغه که اوبه وي او که له اوبو څخه ماسوا بل څه وي.

دليل: او د دې خبرې دليل چې کله نجاست له خپل مخرج څخه تجاوز وکړي نو د هغه پريول فرض دي، دا دی: چې په ډبرو او نورو سره نجاست نه ليري کېږي، بلکې نور هم خورېږي، لېکن د ضرورت په وجه د استنجاء په ځای کې خلاف القياس په ډبرو او نورو سره د دې پاکول طهارت شمار وگرځول سو، او دا قاعده ده چې کله یو شی د یو ضرورت په وجه خلاف القياس ثابت وي، نو هغه به خاص وي د ضرورت تر شي پورې، بل شي ته به دغه حکم تجاوز نه کوي، نو له دې څخه ثابت سوه چې که نجاست تجاوز وکړی نو له اوبو څخه ماسوا په بل شي سره پاکي نه سي راتلای.

شم يعتبر المقيد بالخ دا خبره په یاد لرئ! چې هغه مقدار کوم چې د لمانځه له جواز څخه مانع دی، هغه د شینځینو په نېز که د استنجاء د ځای له نجاست څخه ماسوا له یوه درهم څخه زیات سو نو هغه اندازو معتبره ده، (یعني که له موضع استنجاء څخه ماسوا تر یوه درهم نجاست زیات سو، نو د هغه سره لمونځ جائز نه دی، ځکه چې د شینځینو په نېز موضع استنجاء نه شمار کېږي، له موضع استنجاء څخه مراد د غایطو راوتلو ځای دی) ځکه چې د استنجاء د ځای (موضع استنجاء) اعتبار خوشا قاطع دی، نو که له دې څخه ماسوا له یوه درهم څخه نجاست زیات سو نو د هغه پريول به فرض وي.

او د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز که د استنجاء د ځای سره نجاست له یوه درهم څخه زیات سو نو مانع د لمانځه به وي، امام محمد رَحْمَةُ اللهِ پر نورو ځایونو قیاس کوي، یعني څرنگه چې په نورو ځایونو کې د یوه درهم مقدار معاف دی او له هغه څخه زیات معاف نه دی، همدارنگه د استنجاء په ځای کې به هم د یوه درهم مقدار معاف وي، او له دې څخه به زیات معاف نه وي.

په هلوکو او خوشایوو سره د استنجاء حکم

وَلَا يَسْتَنْجِي بِعُظْمٍ وَلَا بِرَوْثٍ او استنجاء به نه کوي په خوشایوو او هلوکو سره لَأَنَّ الثَّيْبَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ * نَهَى عَنْ ذَلِكَ ځکه نبي په دې شيانو باندي له استنجاء کولو څخه منع کړې ده وَتَوَقَّعَلْ خو که یو چا په دې شيانو استنجاء وکړه يُجْزِيهِ لِحُضُولِ الْقَصْدِ نو د هغه لپاره دا استنجاء کافي ده ځکه چې مقصود حاصل سو وَمَنْعَتِ الثَّيْبِ فِي الرَّوْثِ لِلنَّجَاسَةِ او په خوشایوو کې د نهي وجه نجاست دی وَلِئَلْأَعْظَمَ كَوْنُهُ رَأْدَ الْجِنِّ او په هلوکو کې د نهي وجه د پيرلټو خوراک کېدل دی وَلَا يَكْفَاهُ او نه دي د خوراک په شي سره استنجاء کوي لَأَنَّهُ إِسْأَعَةٌ وَإِسْرَافٌ ځکه چې د اسراف کول او اسراف کول دي وَلَا يَمْنَعُهُ او نه دي په راسته لاس سره استنجاء کوي لَأَنَّ الثَّيْبَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ * نَهَى عَنْ الِاسْتِنْجَاءِ بِالثَّيْمِينِ ځکه نبي ﷺ په راسته لاس له استنجاء کولو څخه منع کړې ده.

* تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الوضوء، باب الاستنجاء بالاحجار، حديث رقم: ١١٥٥ و ابو داود فی کتابا لطهارة، باب كراهية استنجال الفلعة، حديث رقم: ٧.

* تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الوضوء، باب النهی عن الاستنجاء بالهيم، حديث رقم: ١٥٣.

اللغات: «زاد الجرد» د پېريانو توبنه (يعني د پېريانو خوراک)، «إساعة» د افعال د باب مصدر دی: ضایع کول.

هلاکول، «إسراف» د افعال د باب مصدر دی: بې ځايه خرڅول، بدخرڅي، اسراف کول.

تشریح: مسئله: داده چي په هلوکو او خوشایو سره استنجاء کول شرعاً منع دي، ځکه په بخاري شریف کي د ابو هريره

رضي الله عنه حديث دی: قال له النبي ﷺ إني أحجاراً أستفض بها ولا تأتني بعضم ولا بروثة، قلت ما بال العظام والروثة، فقال

من طعام الجن، (نبي کریم ﷺ ابو هريره رضي الله عنه ته وويل چي زما لپاره ډبري ولټوه چي په هغو سره پاکي حاصله کړم،

هلوکي او خوشایي مه راوړه، ما ورته وويل چي د هلوکو او خوشایو څه وجه ده؟، نبي ﷺ وفرمايل چي دا دواړه د

پېريانو خوراک دی، همدارنگه ترمذي روايت کړی دی: لا تستنجوا بالروث ولا بالعظام فإنه زاد إخوانكم من الجن،

(تاسي په خوشایو او هلوکو استنجاء مه کوئ ځکه چي هغه ستاسي د وروڼو پېريانو توبنه ده).

خو که چا د دې نهی (او ممانعت) سره په دې شيانو استنجاء وکړه نو استنجاء یې صحیح ده، ځکه چي مقصود حاصل

سو چي هغه پاکي ده، خوشنه اداء کيږي، او په خوشایو کي دنهي او ممانعت وجه د هغو نجس کېدل دي، او په

هلوکو کي د ممانعت وجه د پېريانو خوراک کېدل دي، خو مخکي چي کوم دوه حدیثونه ذکر سول له هغو څخه د

خوشایو پر پاکوالي استدلال کېدای سي، لکه څرنگه چي دامام مالک رحمه الله قول دی، ځکه که خوشایي ناپاک وای

نو د پېريانو لپاره به د هغو خوړل حلال نه وای، ځکه چي عام شریعت د دواړو نوعو مکلفینو په حق کي مختلف نه دی،

مگر دا چي یو دلیل پیدا سي، لېکن علامه ابن الهمام رحمه الله فرمایي چي د خوشایو د مردار والي په باره کي دلیل سته

يعني نبي ﷺ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه د خوشایو په باره کي فرمایلي وه: هذا رگش، يعني خوشایي ناپاک او مردار دي.

ولا طعام الخ او د خوراک په شيانو سره دي هم استنجاء نه کوي، ځکه چي دا اسراف دی، او عبث د شيانو بریادول دي، او

دا دواړه خبري حرامي دي، او په راسته لاس دي هم استنجاء نه کوي ځکه چي نبي ﷺ په راسته لاس له استنجاء کولو

څخه منع کړې ده، لکه څرنگه چي د ابو قتاده رضي الله عنه روايت دی: قال اذا بال احدكم فلا يأخذ ذكراً بيمينه ولا يستنجي

بيمينه ولا يتنفس في الأناء، (بخاري ومسلم)، (کله چي په تاسو کي یو څوک متیازي کوي نو خپل ذکر (د تناسل آله) دي په

راسته لاس سره نه نیسي او نه دي په راسته لاس سره استنجاء کوي او نه دي په لوښي کي سا کډوي، په دې حديث کي

په څرگنده توگه په راسته لاس له استنجاء کولو څخه منع سوې ده). والله اعلم بالصواب

کتاب الصلاة

(دا) کتاب د لمانځه (د احکامو په بیان کې) دی

تشریح: څرنګه چې لمونځ د ټولو عبادتونو بنیاد او د ټولو طاعتونو اصل دی نو ځکه کتاب الصلاة پر ټولو مشروعاتو مخکې کړی سو، او څرنګه چې طهارت د لمانځه لپاره شرط دی او شرط د یو شي پر شي مخکې وي، نو ځکه کتاب الطهارات پر کتاب الصلاة مخکې کړی سو.

د صلاة لغوي معنی: صلاة په لغت کې دعاء ته ویل کیږي، لکه څرنګه چې په قرآن کې ذکر سوي دي: **وَصَلِّ عَلَيْهِمْ** (إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ) سورة التوبة: ۱۰۳. (ای نبي! (ﷺ) ته د دې خلکو لپاره دعا کوه! یقیناً ستا دعاء د دوی لپاره د اطمینان او سکون لامل دی)، همدارنګه نبي ﷺ تر ډوډۍ خوړلو یا تر روژه مات وروسته دا دعا کړې وه: **أَكَلُ طَعَامِ الْإِبْرَارِ وَصَلْتُ عَلَيْكَ الْمَلَائِكَةُ...** الخ (یعني ښکونکو خلکو ستاسو ډوډۍ و خوړه او ملائکو ستاسو لپاره دعا وکړه)، له دې څخه هم معلومېږي چې د صلاة لغوي معنی "دعاء" ده.

د صلاة اصطلاحی معنی: عبارة عن أركان مخصوصة و أذکار معلومة بشرائط محصورة بصفات معينة، (یعني پر معلومو کیفیتونو د شرطونو درعایت سره د متعینو اذکارو او ځانګړو ارکانو پر ځای کولو ته لمونځ ویل کیږي).

د لمانځه د وجوب سبب: د لمانځه د واجب کېدلو سبب د لمانځه خپل وختونه دي، او د لمانځه د اداء کولو سبب د خدای پاک حکم دی.

د لمانځه ارکان: د لمانځه رکنونه دادي: قیام (ولایه)، قراءت، رکوع، سجده او آخړه ناسته د تشهد ویلو په اندازه.

د لمانځه احکام: و حکمها سقوط الواجب عنه أي الاداء في الدنيا ونيل الثواب الموعود في الآخرة، (یعني د لمانځه حکم دا دی چې په دنیا کې د لمونځ کونکي له غاري څخه واجب ساقط سي او په آخرت کې هغه ثواب حاصل کړي چې وعده یې سوې ده).

د لمانځه فرضیت: لمونځ په کتاب الله، د رسول الله په سنت او اجماع ټولو سره ثابت دی، لکه څرنګه چې په قرآن کریم کې راځي: **وَأَقِمُوا الصَّلَاةَ** (سورة البقرة: ۲۳)، او په بل ځای کې راځي: **حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ** (سورة البقرة: ۲۳۸)، او له دې څخه علاوه نور هم په ډېرو ځایونو کې د لمانځه فرضیت او ارزښت څرګند سوی دی، په حدیث شریف کې هم په ډېر ټینګار سره د لمونځ کولو او د لمونځ د فرضیت حکم سوی دی، لکه څرنګه چې حدیث دی: **إِنَّ اللَّهَ تَعَالَىٰ فَرَضَ عَلَىٰ كُلِّ مُسْلِمٍ وَمُسْلِمَةٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ خَمْسَ صَلَوَاتٍ**؛ او د لمانځه د ارزښت په اړه د نبي ﷺ دا فرمان دی: **د یادوني وړ دی: الصلاة عماد الدين فمن أقامها أقام الدين ومن هدمها هدم الدين.**

او په اجماع سره د لمانځه ثبوت په دې توګه دی چې د نبي ﷺ له زمانې څخه واخله تر نن پورې ټوله امت د لمانځه پر فرضیت او د هغه پر مشروعیت باندې متفق دي، او کوم ناپوه چې د لمانځه د مشروعیت په لړ کې د نهې خبره کړې ده، دې امت هغه د خپل لږ لیک او ډلې څخه ایستلی دی. (ذکر سوي تفصیلات زیاتره له عنایه شرح هدايه څخه اخیستل سوي دي. وګورئ! عنایه [ج: ۱، ص: ۲۱۸ - ۲۱۹])

بَابُ الْمَوَاقِيتِ

(دا) باب (د لمانځه) د وختونو (په بیان کې) دی

تشریح: څرنګه چې د لمانځه وختونه د لمانځه د وجوب اسباب دي، او سبب تر سبب مخکې وي، نو ځکه یې د لمانځه د وختونو بیان مخکې کړي، مواقیت جمع د میقات ده، او د میقات معنی ده: ما وقت به، یعنې په کوم شي سره چې د یو وخت او یو حد اندازه وټاکل سي هغه ته میقات ویل کیږي، یا میقات هغه زمانې یا مکان ته ویل کیږي، چې له هغه زمانې یا مکان څخه حد وټاکل سي، لکه: مواقیت صلوٰۃ او مواقیت احرام.

د پنځو لمونځونو وختونه د سهار د لمانځه لومړی او آخري وخت

أَوَّلُ وَقْتِ الْفَجْرِ د سهار اول وخت هغه دی إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ الثَّانِ چې کله صبح صادق را وځيږي (بني د سهار پېښې وچلوي) وَهُوَ الْمُعْتَرِضُ بَيْنَ الْأَلْفَتَيْنِ او دا صبح صادق هغه (سپینوالی) دی کوم چې د آسمان په څنډو (افق) کې په پلنوالي سره غوړېدلی وي وَ آخِرُ وَقْتِهَا مَا لَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ او د سهار آخري وخت تر هغه وخته دی تر څو چې لمر نه وي راخستلی لِحَدِيثِ إِمَامَةِ جَبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ * د جبرئیل علیه السلام د امانت والا حدیث په وجه سره فَإِنَّهُ أَقَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهَا فِي الْيَوْمِ الْأَوَّلِ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ ځکه چې جبرئیل علیه السلام په اوله ورځ د سهار راخستلو په وخت کې نبي ﷺ ته د سهار لمونځ (په جماعت) ودرکړی وَ فِي الْيَوْمِ الثَّانِ حِينَ أَسْفَرَ جَدًّا وَكَادَتِ الشَّمْسُ تَطْلُعُ او په دویمه ورځ چې کله ښه رڼا سوه او لمر راخستلو ته نژدې سو (نو د سهار لمونځ یې ودرکړی) ثُمَّ قَالَ لِي آخِرُ الْحَدِيثِ: مَا يَبْدَأُ هَذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ وَقْتُ لَكَ وَلَا مَتْنٌ بِيَايِهِ د حدیث په آخر کې وویل: د دې دواړو وختونو په مینځ کې چې کوم وخت دی هغه ستا او ستاد امت لپاره (د سهار وخت) دی وَلَا مُعْتَبَرٌ بِالْفَجْرِ الْكَاذِبِ او د کاذب سهار هیڅ اعتبار نسته وَهُوَ الْبَيَاضُ الَّذِي يَبْدَأُ

* تخریج: أخرجه أبو داود في كتاب الصلوة باب المواقيت، حديث رقم: ۱۳۹۳ و ترمذي في كتاب الصلوة، باب ما جاء في مراقبت الصلوة، حديث رقم: ۱۳۹.

طُولًا ثُمَّ يَقَعُهُ الطَّلَامُ او دا کاذب سهار هغه سپینوالی دی چي په اوږدوالي ښکاره کيږي بیا تر هغه وروسته تیاره (تاریکي) راځي لَقَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * لَا يَغُزُّنَكُمْ أَذَانٌ بِلَالٍ حُكْمَ نَبِيِّ ﷺ فرمایلي دي: د بلال آذان دي تاسو ډوکه نه کړي وَلَا الْفَجْرُ الْمُسْتَطِيلُ او نه (دي) فجر مستطیل (اوږد سپینوالی تاسو ډوکه کړي) وَإِنَّا الْفَجْرُ الْمُسْتَطِيلُ فِي الْأَفَقِ او سهار خو هغه (سپینوالی) دی چي د آسمان په خنډو کي غوړېدلی وي أَيْ الْمُنْتَشِرُ فِيهَا یعنی چي د آسمان په خنډو کي نشر سوی (او غوړېدلی) وي.

اللغات: ﴿جَلَا﴾ د تاکید کلمه ده: ډېر زیات، زیاته اندازه، ﴿يَبَاحُ﴾ سپینوالی، (مجازاً رڼا ته ویل کيږي)، ﴿تَلَا﴾

تیاره، تاریکي (تور تم)، ﴿يُحْمَلُ﴾ د نصر د باب مضارع صیغه ده: په ډوکه کي اچول، ډوکه کول.

تشریح: که څه هم په حدیث کي د ماښام وخت مخکي ذکر سوی دی، خو دلته د یو څو وجهو پر بنیاد د سهار وخت مخکي کړی سو: (۱) اوله وجه دا چي د سهار لومړی او آخري وخت اتفاقي دی، نو ځکه دا مخکي کړی سو، د دې په خلاف د نورو لمونځونو په وختونو کي لږ څه اختلاف سته (۲) دریمه وجه دا چي تر ټولو مخکي حضرت آدم ﷺ د سهار لمونځ کړی وو، نو څرنگه چي د سهار لمونځ تر ټولو مخکني لمونځ سو، نو په دې وجه په ذکر کي هم تر ټولو مخکي کړی سو (۳) دریمه وجه دا چي د سهار لمونځ د ورځي اول لمونځ دی (۴) څلورمه وجه دا چي بیده سړی کوم چي د میت (مړه سړي) په ډول دی، پر هغه چي تر خوب وروسته اول کوم عمل واجبيږي هغه د سهار لمونځ دی، نو ځکه د سهار د لمونځ وخت تر ټولو مخکي ذکر کړی سو. (حاشیه ملا عبد الغفور، غنایه)

فجر صادق او فجر کاذب: د سهار د لمونځ وخت له فجر صادق (روڼ گهڅ) څخه شروع کيږي، او د لمر په راختلو سره ختميږي، فجر صادق هغه سپینوالی دی چي په پلنوالي سره د آسمانو په خنډو کي غوړېدلی وي، او فجر کاذب (سپېره گهڅ) هغه سپینوالی دی چي په اوږدوالي سره د آسمان په خنډو کي ښکاره کيږي، او بیا تر هغه وروسته تاریکي راځي، عرب و فجر کاذب ته ذنب السرحان (د ښږمن لکۍ) وایي.

دلیل: د سهار د اول وخت او آخري وخت دلیل د حضرت جبرئیل ﷺ حدیث دی، صاحب د غنایې پوره حدیث داسي ذکر کړی دی:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَمَّنِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عِنْدَ النَّبِيِّ مُرَّتَيْنِ وَعَلَى فِي الطُّلُوعِ فِي الْيَوْمِ الْأَوَّلِ جِئَ زَالَتِ الشَّمْسُ وَصَارَ الْقَيْءُ وَمَثَلُ الْجِرَالِ. وَعَلَى فِي الْفَجْرِ جِئَ صَارَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ وَثَلَّةٌ وَعَلَى فِي الْغُرُوبِ جِئَ زَالَتِ الشَّمْسُ وَصَارَ الْقَيْءُ جِئَ غَابَ الشَّقَقُ. وَعَلَى فِي الْفَجْرِ جِئَ طَلَعَ الْفَجْرُ. وَعَلَى فِي الطُّلُوعِ فِي الْيَوْمِ الثَّانِي جِئَ زَالَتِ الشَّمْسُ وَصَارَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ وَثَلَّةٌ. وَعَلَى فِي الْغُرُوبِ جِئَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ لَوْ قُبِيَ بِالْأَمْسِ. وَعَلَى فِي الْغُرُوبِ جِئَ مَطَى لُكْتُ الْيَلِّ أَوْ قَالَ يَنْفُكُ الْيَلِّ. وَعَلَى فِي الْفَجْرِ جِئَ طَلَعَ الْفَجْرُ وَأَشْفَرَ وَكَادَتِ الشَّمْسُ أَنْ تَطْلُعَ. ثُمَّ قَالَ يَا مُحَمَّدُ هَذَا وَثَلْتُ وَوَفَّكْتُ الْأَكْبَاءَ مِنْ قَبْلِكَ.

* تخریج: أخرجه الترمذي في كتاب الصوم، باب ما جاء في بيان الفجر، حديث رقم: ۲۷۰۶ و مسلم في كتاب الصيام باب بيان أن المدحور الصوم يصح بطول الفجر، حديث رقم: ۲۵۴۶.

(له حضرت ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایيل: حضرت جبرئیل علیه السلام په کعبه شریفه کې دوه واره زما امانت وکړی (يعني دوه واره يې لمونځ راکړی)، په اوله ورځ يې د ما پښين لمونځ هغه وخت راکړی، چې کله لمر تر سر واوښتی (يعني زائل سو) او سایه د (څپلۍ) د تسمې په ډول سوه، او د مازيگر لمونځ يې هغه وخت راکړی چې کله د هر شي سایه يو چنده سوه، او د ماښام لمونځ يې هغه وخت راکړی چې لمر پټ سو، او د ماخوستن لمونځ يې هغه وخت راکړی چې کله شفق (د آسمان سرخۍ) ورکړه سوه، او د سهار لمونځ يې د سهار راختلو په وخت کې راکړی، او دويمه ورځ يې د ما پښين لمونځ هغه وخت راکړی چې د هر شي سایه يو چنده سوه، او د مازيگر لمونځ يې هغه وخت راکړی چې د هر شي سایه دوچنده سوه، او د ماښام لمونځ يې لکه په اوله ورځ د لمر لوېدلو په وخت کې راکړی، او د ماخوستن لمونځ يې هغه وخت راکړی چې د شپې دريمه حصه يا نيمه حصه تېره سوه، او د سهار لمونځ يې هغه وخت راکړی چې کله بڼه سهار سو، او لمر راخو ته نژدې سو، بيا حضرت جبرئیل علیه السلام وويل: اې محمده! دا ستا وخت دی او ستا څخه له مخکني پيغمبرانو عليهم السلام وخت وو)

ولا معتبر بالفجر الكاذب الخ صاحب د هدايې فرمايي چې د سهار په لماتڅه کې صادق سهار معتبر دی، کاذب سهار معتبر نه دی، دليل د صحيح مسلم او ترمذي حديث دی، تفصيل يې داسې دی چې حضرت بلال علیه السلام به تر صادق سهار (رونه څپڅپ) راختلو مخکې د تهجد يا پېشلمي لپاره اذان کوي، او عبد الله بن ام مکتوم علیه السلام به تر صادق سهار راختلو وروسته اذان کوي نو نبي کریم ﷺ وفرمایيل: لا يغرنكم اذان بلال ولا الفجر التلطيل، (د بلال اذان دي تاسو ډوکه نه کړي)، يعني د بلال پر اذان نا گومان مه کوئ! چې د سهار د لماتڅه وخت را داخل سو، څکه چې دا د سهار لپاره نه دی، بلکې د تهجد يا پېشلمي لپاره دی، او نه دي تاسو فجر مستطيل ډوکه کړي، له فجر مستطيل څخه مراد کاذب سهار يعني هغه رڼا ده چې په اوږدول سره په اسمان کې ښکاره سي.

د ما پښين د لماتڅه لومړی او آخري وخت

وَأَوَّلُ وَقْتِ الْفَجْرِ إِذَا زَالَتْ الشَّمْسُ او د ما پښين اول وخت هغه دی چې کله لمر زائل سي (يعني تر سر ولوړي) إِسَامَةُ جبرئیل علیه السلام * فِي الْيَوْمِ الْأَوَّلِ حِينَ زَالَتْ الشَّمْسُ څکه جبرائیل علیه السلام په اوله ورځ د لمر د زوال په وخت کې امانت وکړی وو. وَأَخِرُ وَقْتِهَا حِينَ لَا حَيْفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ * إِذَا صَارَ قُلُوبُ كُلِّ شَيْءٍ وَثْقِيَةً سَوَى قُلُوبِ الرِّوَالِ او د امام صاحب رحمه الله په نېز د ما پښين د لماتڅه آخري وخت هغه دی چې کله د هر شي سایه له اصلي سایې (سيوري) څخه ملسوا دوچنده سي. وَقَالَا: إِذَا صَارَ الْكُلُّ مَثْلَهُ او صاحبين رحمه الله فرمايي چې کله د هر شي سایه د هغه شي سره برابره سي (يعني يو چنده سي) وَهُوَ رَوَايَةٌ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ او د امام صاحب يو روايت همدغه رنگه دی وَقِيَةُ الرِّوَالِ هُوَ الْقِيَةُ الَّتِي يَكُونُ لِلْأَشْيَاءِ وَقْتُ الرِّوَالِ او اصلي سایه هغه سایې ته ويل كيږي کوم چې د زوال په وخت کې د شپڼو وي (يعني د لمر تر سر اوښتولو په وخت کې چې د شپڼو کومه سایه وي هغه ته فين الزوال يعني اصلي سایه ويل كيږي) لَهُمَا: إِسَامَةُ جَبْرِئِيلَ عَلَيْهِ

* تخریج: أخرجه مسلم في كتاب المساجد باب أوقات الصلوات الخمسة، حديث رقم: ۱۳۸۱ - ۱۷۶.

* القول الرابع: هو هذا قول الإمام أبي حنيفة رحمه الله كما في رد المحتار ج: ۱، ص: ۲۶۴. [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۵۸]

السَّلَامُ إِلَى الْيَوْمِ الْأَوَّلِ لِلْعَصْرِ فِي هَذَا الْوَقْتِ د صاحبینو دلیل: په اوله ورځ د جبرئیل ﷺ په دې وخت کې املت وړکول دي وَلَإِنْ خِفْتُمْ رَجْعَهُ اللَّهُ قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * او دامام ابو حنیفه رَجْعَهُ الله دلیل د نبی ﷺ دا قول دی أَبْرَدُوا بِالظَّهْرِ فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ د ماپنین لمونځ په یخ کې کوي ځکه چې سخته گرمي د دویڅ له گرمۍ څخه ده وَأَشَدُّ الْحَرِّ فِي وَبَارِهِمْ فِي هَذَا الْوَقْتِ او د عربو په سیمو کې به سخته گرمي هم په دغه وخت کې وه وَإِذَا تَعَارَضَتِ الْأَشَارُ أَوْ كَلَهُ چې په آثارو کې تعارض راغلی لَا يَنْقُضُ الْوَقْتُ بِالسَّكَنِ نو د شک په وجه به وخت نه ختمیږي.

اللفات: ﴿يَوْمٍ﴾ سایه، ﴿فَيْحٍ﴾ د گرمۍ سختېدل، تندوالی.

تشریح: په دې عبارت کې د ماپنین د اول او آخري وخت په هکله بحث سوی دی، د ماپنین په اول وخت کې خود ائمه وو اتفاق دی، لکه څنګه چې زموږ د دریو علماؤ په نېز د ماپنین اول وخت بالاتفاق تر زوال وروسته شروع کیږي، ځکه چې حضرت جبرئیل ﷺ اول هم په دغه وخت کې نبی ﷺ ته د ماپنین لمونځ په جماعت ورکړی وو.

لېکن د ماپنین د آخري وخت په باره کې د احنافو علماؤ په مینځ کې اختلاف دی، له امام صاحب رَجْعَهُ الله څخه په ټولو روایاتونو کې معتبر او مسند روایت دا دی چې کله له اصلي سایې (سینوري) څخه علاوه د هر شي سایه د وچنده سي نو په دغه وخت کې د ماپنین وخت ختمیږي، او د مازيګر وخت شروع کیږي، د صاحبینو رَجْعَهُ الله په نېز چې کله له اصلي سایې څخه علاوه د هر شي سایه یو چنډ سي، نو بیا د ماپنین وخت ختمیږي او د مازيګر وخت شروع کیږي.

د صاحبینو دلیل: دا دی چې حضرت جبرئیل ﷺ په اوله ورځ نبی ﷺ ته د مازيګر لمونځ په دغه وخت کې ورکړی وو، یعنې چې کله د هر شي سایه یو چنډ وه، نو معلومه سوه چې له دغه وخت څخه د مازيګر وخت شروع کیږي، کنې د جبرئیل ﷺ امامت به له خپل وخت څخه دباندې سي، کوم چې صحیح نه دی.

د امام صاحب دلیل: د ابو سعید خدری رَجْعَهُ الله حدیث دی یعنې ابرودوا بالظهر فإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ په دې حدیث سره په دې توګه دلیل نیسي، چې رسول الله ﷺ په یخني کې د ماپنین د لمانځه حکم کړی دی، او د عربو په علاقو کې به گرمي هغه وخت ډېر سخته وه چې کله به د هر شي سایه یو چنډ وه، نو دا خبره منل سوې ده چې د ابرودوا مصداق هغه وخت دی کوم چې تر اول مثل (چنډ) وروسته راسي، نو کله چې تر مثل اول وروسته د لمانځه حکم سوی دی، نو بیا په دې کې د مازيګر وخت له کومه راټلی سي؟

وَإِذَا تَعَارَضَتِ الْأَشْهُارُ لَمْ يَدْخُلِ فِيهَا حَرٌّ يَعْنِي د صاحبینو د هدایې د دلیل جواب ورکوي، جواب دا دی چې کله پر مثل اول (اول) چنډ) باندي د ماپنین د وخت په پاته کېدلو او ختمېدلو کې په نصوصو کې تعارض راغلی، یعنې د جبرئیل ﷺ له حدیث څخه پر مثل اول باندي د ماپنین وخت ختمېدل ثابتیږي، او دامام صاحب له حدیث څخه پر مثل اول باندي د ماپنین وخت پاته کېدل ثابتیږي، نو اوس به د اذاتمارضا تساقط په وجه دواړه حدیثونه یو طرف ته کیږي، او په خپله به په دې وخت کې غور کیږي، نو تر غور کولو وروسته معلومه سوه چې تر مثل اول مخکې د ماپنین وخت په یقیني توګه سره پاته دی، او پر مثل اول باندي د دې په پاته کېدلو او نه پاته کېدلو کې نصوص سره متعارض دي، او تر مثل اول وروسته د دې په پاته کېدلو او ختمېدلو کې شک دی، حال دا چې تر مثل اول مخکې د دې بقاء (پاته کېدل) یقیني

* تخریج: أخرجه مسلم في كتاب للساجد، باب استحباب الأبراد بالظهر، حديث رقم: ۱۳۹۵.

دی، نو د بقاء یقین د خروج د شک په وجه نه سي ختمېدلای، نو تر مثل اول وروسته به هم هغه (د ما پښین وخت) پاته وي، ځکه چې دا د قهې قاعده ده: اليقين لا يزول بالشك.

د فیه الزوال یعنی د اصلي سایې د پېژندګلوی طریقه

صاحب د هدایې له وفتی الزوال... الخ شخه د اصلي سایې تعریف بیان کړی دی، حاصل یې دا دی چې د زوال په وخت کې یعنی کله چې د غرمې په وخت کې لمر پر سر باندې راسي، په دغه وخت کې چې د شیانو کومه سایه وي، دغه سایې ته فیه الزوال یعنی اصلي سایه ویل کیږي، صاحب د عنايې رحمه الله د دې د پېژندګلوی په باره کې د محمد بن شجاع رحمه الله دا قول بیان کړی دی چې: بالکل په یوه هواره او برابره مخکې کې د یو لږګي جګ کړی سي، او تر کومه محایه چې د دې لږګي سایه ورسېږي، پر هغه ځای دي نښه ولګول سي، نو تر څو چې د لږګي سایه کمېږي نو دغه له زوال شخه مخکې وخت دی، لېکن څرنگه چې سایه ودرېږي او په دې کې هېڅ کمي او اضافې نه راځي، نو بس دغه سایه فیه الزوال یعنی اصلي سایه ده، عربي عبارت یې داسې دی: أَصْلُ مَا قِيلَ فِي مَقَرَّةِ الزَّوَالِ قَوْلُ مُحَمَّدِ بْنِ شُعَاعٍ أَنَّهُ يُسْتَرْكَبُ فِي مَكَائِدَ مُشْتَوٍ وَيُجْعَلُ عَلَى مَبْلَغِ الظِّلِّ وَهُوَ عِلَاقَةُ قِمَا ذَاكَ الظِّلِّ يَنْقُصُ مِنَ الْخَطِّ فَهُوَ قَبْلَ الزَّوَالِ. فَإِذَا وَقَفَ لَا يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ فَهُوَ سَاعَةُ الزَّوَالِ الَّتِي هِيَ عِبَارَةٌ عَنْ فَيَةِ الزَّوَالِ. (هنا ج ۱، ص ۲۲۱)

واجم قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د امام صاحب رحمه الله دی چې هغه فرمايي: د ما پښین آخري وخت پر مثل ثانی ختمیږي، یعنی کله چې د هر شي سایه دوچنده سي، قال العلامة ابن نجیر والاوی قول ابی حنیفة رحمه الله. وفي غاية البیان وبها اخذ ابو حنیفة رحمه الله وهو المشهور عنه. (البحر الرائق ج ۱، ص ۲۲۵). (القول الراجح ج ۱، ص ۱۵۸)

د مازيګر د لمانځه لومړی او آخري وخت

وَأَوَّلُ وَقْتِ الْعَصْرِ إِذَا خَرَجَ وَتَمَّ الظُّهْرُ أَوْ دَمَازِیګر اول وخت هغه دی چې کله د ما پښین وخت ووځي عَلَى الْقَوْلَيْنِ پر دواړو قولونو وَأَخِرُ وَقْتِهَا مَا تَمَّ تَغَرُّبُ الشَّمْسِ او آخري وخت یې هغه دی تر څو چې لمر لوېدلی نه وي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ځکه نبی ﷺ فرمایلي دي مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ چا چې تر لمر لوېدلو مخکې د مازيګر یو رکعت ونيوی فَقَدْ أَدْرَكَهَا نو هغه (تېرله) د مازيګر لمونځ ونيوی.

اللفات: «أدرك» پیدا کول، موندل (نیول).

تفسیر: د مازيګر وخت د ما پښین: د وخت تر ختمېدلو وروسته شروع کیږي، هغه که د ما پښین وخت پر دوچندی ختم سي، لکه د امام ابو حنیفة رحمه الله په نېز، او که پر یوچندی ختم سي لکه د صاحبینو رحمه الله په نېز، او د مازيګر وخت د لمر تر لوېدلو پورې دی.

دلیل: د حضرت ابو هريره رضی الله عنه حدیث دی: قال قال رسول الله ﷺ من أدرك من الصبح ركعة قبل أن تطلع الشمس فقد أدرك الصبح ومن أدرك ركعة من العصر فقد أدرك العصر (صحيح)، (حضرت ابو هريره رضی الله عنه فرمایي

نبي ﷺ و فرمايل: چا چي تر لمر راختلو مخکي د سهار يو رکعت ونيوی نو هغه سهار ونيوی، او چا چي تر لمر لوړېدلو مخکي د مازيگر يو رکعت ونيوی نو هغه مازيگر ونيوی، له دې حديث څخه معلومه سوه چي د مازيگر وخت د لمر تر لوړېدلو پوري دی.

نومړه اختلاف: که يو چا د سهار لمونځ کوی، او تر يو رکعت کولو وروسته لمر راوځي نو د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز لمونځ باطل سو، يعني چي لمر راوځي پري نو قضاء به يې راوړي، او د امام مالک او امام شافعي او امام احمد بن حنبل رحمه الله په نېز نه باطل پري، بلکي هغه به پوره کوي، د دې حضراتو دليل هم دغه د ابو هريره رضي الله عنه حديث دی.

زموږ له طرفه د دې حديث جواب شيخ الادب رحمه الله دا ليکلی دی چي د فقد أدرك معنى ده: فقد أدرك وقت الصبح، يعني که يو څوک د لماتخه اهل نه وي، او بيا په داسي وخت کي د لماتخه اهل سي چي د يو رکعت په اندازه وخت پاته وي، نو پر هغه د دې وخت لمونځ واجب پري، مثلاً کافر مسلمان سي، يا کوچنی بالغ سي، يا حائضه بنده پاکه سي، دا خبره ياد ساتل پکار دي چي د يوه رکعت اندازه صرف د پوهولو او فهم لپاره ده، ځکه که د يو رکعت وخت ونيسي ياله دې څخه کم، په دواړو صورتونو کي پر هغه لمونځ لازمي پري.

د ماښام د لماتخه لومړی او آخري وخت

وَأَوَّلُ وَقْتِ الْغُرُوبِ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ او د ماښام اول وخت هغه دی چي کله لمر ولو پري و آخِرُ وَقْتِهَا مَا لَمْ يَغِبِ الشَّمْسُ او آخري وخت يې هغه دی تر څو چي شفق غائب سوی (ورک سوی) نه وي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: وَقَدْ أَرَأَى مَا يُصَلِّي فِيهِ ثَلَاثَ رَكَعَاتٍ او امام شافعي فرمايي: دومره اندازه دی چي په هغه کي لمونځ کونکی درې رکعت وکړي لِأَنَّ جَبْرِئِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَقْبَلَ الْيَوْمَيْنِ فِي وَقْتٍ وَاحِدٍ ځکه جبرئیل رضي الله عنه په دواړو ورځو کي په يوه وخت کي د ماښام لمونځ (په جماعت) ورکړی وَلَقَدْ قَوْلَهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ او زموږ دليل د نبي ﷺ دا قول دی أَوَّلُ وَقْتِ الْغُرُوبِ جِئْتُ تَغْرِبِ الشَّمْسِ د ماښام اول وخت هغه دی کله چي لمر لوړ پري و آخِرُ وَقْتِهَا جِئْتُ يَغِيبُ الشَّمْسُ او آخري وخت يې هغه دی کله چي شفق غائب پري (ورک پري) وَمَا رَوَاهُ كَانَ لِلشَّخْزِزِ عَنِ الْكُرَاهَةِ او کوم حديث چي امام شافعي رحمه الله روايت کړی دی هغه له کراهت څخه د ځان ساتلو لپاره وو ثُمَّ الشَّفَقُ هُوَ الْبَيَاضُ الَّذِي فِي الْأَفَقِ بَعْدَ الْخُمْرَةِ عِنْدَ أَنْ حَيِّقَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ بيا شفق د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز هغه سپينوالی دی کوم چي له سوروالي (سرخي) څخه وروسته د آسمان په څنډو (افق) کي ښکاره کيږي وَعِنْدَهَا هُوَ الْخُمْرَةُ او د صاحبينو رحمه الله په نېز همدغه سوروالی شفق دی وَهُوَ رَوَاهُ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ او له امام صاحب رحمه الله څخه يو روايت هم دغسي دی وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ او دا د امام شافعي رحمه الله قول هم دی لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ الشَّفَقُ الْخُمْرَةُ ځکه نبي ﷺ

• تخریج: امرحه مسلم فی کتاب المساجد، باب لوقات الصلوات الخمس، حديث رقم: ۱۳۹۲ - ۱۳۹۳.

• تخریج: امرحه مسلم فی کتاب المساجد، باب لوقات الصلوات الخمس، حديث رقم: ۱۳۹۱ - ۱۸۶.

• القول الرابع: قول الإمام أبي حنيفة رحمه الله، لكن القنوى على قولها، كذا في رد المحتار ج: ۱، ص: ۲۶۲. [فتاوى الراعي، ج: ۱، ص: ۶۰]

• تخریج: امرحه دار قطنی فی کتاب الصلوة، باب ما روى في صفة المغرب والصبح، حديث رقم: ۱۰۲۳.

فرمايلي دي: شفق سوروالی دی: وَلَا يَنْفَعُ خَنِيْفَةَ رَجْنَةِ اللَّهِ قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * او د امام ابو حنيفه رَجْنَةُ اللَّهِ دليل د نبي ﷺ دا قول دی: وَأَخِرُ وَقْتِ الْمَغْرِبِ إِذَا اسْوَدَّ الْأَفُقُ او د ماښام آخري وخت هغه دی چي کله د آسمان څنډي توري سي: وَمَا زَوَاةٌ مَوْقُوفٌ عَلَى ابْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا امام شافعي رَجْنَةُ اللَّهِ (او نورو) چي کوم روايت کړی دی هغه پر حضرت ابن عمر رضي الله عنهما موقوف دی: ذَكَرَهُ مَالِكٌ رَجْنَةُ اللَّهِ فِي الْمَوْطَأِ امام مالک رَجْنَةُ اللَّهِ په خپل (کتاب) موطن کي دا ذکر کړي دي: وَفِيهِ اخْتِلَافُ الصَّحَابَةِ او په دې کي د صحابه وو اختلاف (هم) دی.

اللفات: ﴿الغزل﴾ د تفعل د باب مصدر دی: ځان ساتنه، خوندي کېدنه، ﴿اسو﴾ د افعال د باب ماضي صيغه ده: تورېدل.

تشرېح: د ماښام اول وخت تر لمر لوېدلو وروسته شروع کېږي، او د شفق تر ختمېدلو پوري پاته کېږي، امام شافعي رَجْنَةُ اللَّهِ فرمايي چي د ماښام وخت صرف دومره اندازه دی چي په هغه کي درې رکعت ادای کړی سي او دا د امام شافعي رَجْنَةُ اللَّهِ له دوو قولونو څخه يو قول دی، امام غزالي رَجْنَةُ اللَّهِ فرمايي چي له امام شافعي رَجْنَةُ اللَّهِ څخه د ماښام د وخت په باره کي دوه قولونه را نقل سوي دي: (۱) دا چي د ماښام وخت د شفق تر ختمېدلو پوري دی. همدا قول د امام ابن حنبل رَجْنَةُ اللَّهِ دی، (۲) دوم قول دا دی چي که تر لمر لوېدلو وروسته د اودس، اذان، اقامت او د پنځو رکعتونو وخت تېر سو، نو داسي وگڼه چي د ماښام وخت ختم سو، او په حليه کي ويل سوي دي چي صرف دومره دی چي درې رکعت پکښي وکړی سي، مصنف د هدايي رَجْنَةُ اللَّهِ دغه قول ذکر کړی دی.

د امام شافعي دليل: د جبرئيل عليه السلام د امانت والا حديث دی، يعني جبرئيل عليه السلام د ماښام لمونځ په دواړو ورځو کي په يوه وخت کي ورکړی، نو که د ماښام د لمانځه وخت اوږدېدلای، نو حضرت جبرئيل عليه السلام به په دواړو ورځو کي په يوه وخت کي لمونځ نه ورکولای.

زموږ دليل: د حضرت ابو هريره عليه السلام حديث دی: أَوَّلُ وَقْتِ الْمَغْرِبِ حِينَ تَغْرِبُ الشَّمْسُ وَآخِرُهُ حِينَ يَغِيبُ الشَّفَقُ.
جواب: د امام شافعي دليل جواب دا دی چي په دواړو ورځو کي د جبرئيل عليه السلام په يوه وخت کي لمونځ ورکول خوله کراهت څخه د خوندي کېدلو لپاره وو، ځکه چي د ماښام لمونځ تر آخري وخته څښلول مکروه دي.

د شفق ابيض او شفق احمر تفصيل

د لمر تر لوېدلو وروسته اول د آسمان په څنډو (افق) کي سوروالی راځي، تر هغه وروسته سپينه رڼا غوړېږي، بيا دغه سپينه رڼا اوږده غونډي سي چي هغه ته بياض، مستطير او بياض مستطيل ويل کېږي. تر دې وروسته د آسمان په څنډو کي په پوره توگه تياره و غوړېږي، نو د امام ابو حنيفه رَجْنَةُ اللَّهِ په نېز چي تر سوروالي وروسته کومه سپينه رڼا يعني بياض مستطير راسي تر هغه وخته پوري د ماښام وخت دی، تر هغه وروسته د ماخوستن وخت شروع کېږي، لېکن د صاحبينو او جمهورو علماء په نېز چي تر بياض مستطير مخکي کوم سوروالی دی تر هغه وخته پوري د ماښام وخت دی.

د صاحبينو دليل: د نبي ﷺ دا حديث دی: الشفق الحمره.

د امام ابو حنيفه دليل: د ابو هريره رضي الله عنه حديث دی: أن النبي ﷺ قال: وآخر وقت المغرب إذا أسود الأفق. (چي نبي ﷺ فرمايلي دي: د ماښام آخري وخت هغه دی چي کله افق تور سي). او معلومه ده چي پر افق باندي توروالی تر سپینوالي وروسته غوړېږي، نو معلومه سوه چي تر سپینوالي پوري وخت پاته وي، نو په حديث کي له شفق څخه مراد سپين والی سو.

جواب: د صاحبینو رحمه الله حديث الشفق الحمراء پر حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنهما باندي موقوف دی، او دغه امام مالک رحمه الله په موطن کي هم ذکر کړی دی، او موقوف حديث د حجت او استدلال لایق نه دی. او که دا ومنل سي چي دا حديث مرفوع دی نو موږ جواب ورکوو چي د دې حديث په مراد کي د صحابه وو اختلاف دی، لکه څرنګه چي بعضو ويلي دي: له شفق څخه مراد سپینوالی دی. او بعضو ويلي دي: چي سوروالی دی، او په مرفوع حديث کي که د صحابه وو اختلاف وي، نو هغه هم د استدلال لایق نه سي کېدلای.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د امام صاحب دی خو فتوی د صاحبینو پر قول ده، قال العلامة جلال الدين الحوارزي رحمه الله بعد تفصيل المسئلة فقول اب حنيفة رحمه الله واثق لاثب الاصل في باب الصلوة ان لا يثبت منها ركن ولا شرط الا بما فيه يقين وقولهما اوسع للناس. کذا ذكره في الاسرار. (الفتاوى ج ۱، ص ۱۹۶). القول الرابع ج ۱، ص ۱۶۰.

د ماخوستن د لمانځه لومړی او آخري وخت

وَأَوَّلُ وَقْتِ الْعِشَاءِ إِذَا غَابَ الشَّفَقُ او د ماخوستن اول وخت هغه دی چي کله شفق غائب (ورک) سي **وَأَخْرَى وَقْتَهَا مَا لَمْ يَطْلَمْ الْقَهْرُ** او آخري وخت يې هغه دی تر څو چي سهار راختلی نه وي (يعني تر څو چي سهار سوي نه وي) **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي **وَأَخْرَى وَقْتِ الْعِشَاءِ حِينَ لَمْ يَطْلَمْ الْقَهْرُ** او د ماخوستن آخري وخت هغه دی تر څو چي سهار راختلی نه وي **وَهُوَ حُجَّةٌ عَلَى الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي تَقْدِيرِهِ بِذِمَّابِ ثُلُثِ اللَّيْلِ** او دا حديث د امام شافعي رحمه الله په خلاف حجت دی چي هغه د شپې تر دريمي حصې پوري د ماخوستن وخت متعين کړی دی.

اللفظ: «شفق» هغه سوروالی چي تر لمر لوېدلو وروسته پر آسمان ښکاره کيږي، «ذهب» دفتح دباب مصدر دی: تلل، تېرېدل.

تقريب: د ماخوستن وخت تر شفق ختمېدلو وروسته شروع کيږي، او آخري وخت يې تر صبح صادق راختلو مخکي دی. امام شافعي رحمه الله فرمايي چي د ماخوستن وخت د شپې تر دريمي حصې وروسته ختميږي، يعني د شپې تر دريمي حصې پوري د ماخوستن وخت پاته وي، او تر هغه وروسته ختميږي.

زموږ دليل: د حضرت ابو هريره رضي الله عنه حديث دی: أنه قال ﷺ وآخر وقت العشاء حين يطلع الفجر دا حديث پر دې خبره دلالت کوي چي د ماخوستن وخت تر صبح صادق پوري دی.

د امام شافعي دليل: د حضرت جبرئيل عليه السلام حديث دی، ځکه چي هغه حديث پر دې دلالت کوي چي د ماخوستن آخري وخت د شپې تر دريمي حصې پوري دی، لېکن زموږ له طرفه جواب مخکي تېر سو (د ماښام لمانځه په وخت کي. هلته يې وگورئ!).

د وترو لومړی او آخري وخت

وَأَوَّلُ وَقْتِ الْوُتْرِ بَعْدَ الشُّبُهِ أَوْ دَوْتَرِوْ اَوَّلُ وخت د ماخوستن تر لماتخه وروسته دی وَأَخِرُّهُمَا مَا كُنَّ يَتْلُوهُ الْقَجْرُ أَوْ آخِرِي وخت يې هغه دی ترڅو چي سهار سوی نه وي يَقْضَاهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ فِي الْوُتْرِ حُكْمُهُ نَبِيٌّ ﷺ د وترو په باره كي فرمايلي دي فَصَلُّوا مَا بَيْنَ الشُّبُهِ إِلَى طُلُوعِ الْقَجْرِ و تر د ماخوستن او سهار په مینځ كي كوي قَالَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: هَذَا مِنْهُمَا صَاحِبٌ د هدايي رحمه الله فرمايي: چي دا حڪم د صاحبينو رَجَعْنَا اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَحُكْمُهُ رَجَعْنَا اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفَتْهُ وَقْتُ الشُّبُهِ او دامام ابو حنيفه رحمه الله په نېز د وترو وخت د ماخوستن د لماتخه وخت دی إِلَّا أَنَّهُ لَا يَقْدَرُ عَلَيْهِ حَيْثُ الْخَدُّ لِكِنْ د يادېدلو په وخت كي به وتر د ماخوستن تر لماتخه نه مخكي كيږي لِلتَّيْتِيبِ د ترتيب په وجه (ځكه چي ترتيب واجب دي).

اللفظ: ﴿الْخَدُّ﴾ د تغفل د باب مصدر دی: يادول.

تفسير: د وترو په لول وخت كي اختلاف دی، د صاحبينو رَجَعْنَا اللَّهُ په نېز د ماخوستن تر لماتخه وروسته د وترو وخت شروع كيږي او تر سهار زاختلو پوري پاته وي، او دامام صاحب په نېز د ماخوستن وخت د وترو وخت دی، يعني كوم وخت چي د ماخوستن د لماتخه دی، هغه د وترو هم دی.

د صاحبينو دليل: د حضرت خارجه بن حذافه رضي الله عنه حديث دی: قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ ابْنُ اللَّهِ زَاكِرُ صَلَافٍ هِيَ لَكُم مِّنْ حَرِّ النَّعْمِ وَهِيَ الْوُتْرُ فَجَمَعَهَا لَكُمُ فَيَا بَيْنَ الْمَشَاءِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ (حضرت خارجه بن حذيفه رضي الله عنه فرمايي چي رسول الله ﷺ موږ ته واخلی او يوي وفرمايل: الله تعالى ستاسو لپاره يو لمونځ زيات كړی دی چي هغه ستاسو لپاره له سرو اوښانو څخه هم غوره دی، او هغه د وترو لمونځ دی، نو هغه يې ستاسو لپاره د ماخوستن او سهار (صبح صادق) په مینځ كي وگرځوي، فتح التقي) صاحب د هدايي فرمايي چي رسول الله ﷺ فرمايلي دي: فَصَلُّوا بَيْنَ الْمَشَاءِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ داوتر د ماخوستن او صبح صادق په مینځ كي كوي!.

د امام صاحب دليل: دا دی چي وتر عملاً فرض دي، (يعني لكه څرنگه چي فرض په پابندي سره اداء كيږي دغه رنگه وتر هم) او قاعده دا ده چي كه په يوه وخت كي دوه واجب لمونځونه سره جمع سي، نو دې دواړو لمونځونو به يو وخت وي، هيڅ تقديم او تأخير به پكښي نه وي، لكه فائمه او وقتيه، دلته پر امام صاحب يو اعتراض كيږي. سوال: پر امام صاحب دا اعتراض كيږي چي كه د دواړو يو وخت وي نو بيا پكار دا وه چي د ماخوستن پر لماتخه د وترو مخكي كول جائز وای، حال دا چي دا صحيح نه ده.

جواب: دا دی چي د يادېدلو په حالت كي مخكي كول ځكه جائز نه دي (يعني كله چي دانسان د ماخوستن لمونځ په ياد وي نو په دې حالت كي د وترو مخكي كول ځكه جائز نه دي) چي په وترو او عشاء كي ترتيب واجب دی، نو كه يې وتر قصداً او عمداً د ماخوستن تر لماتخه مخكي كړه، نو بالاتفاق د وترو راگرځول ضروري دي، او كه يې د ماخوستن لمونځ هېر سو (په ياديې نه وو) او د وترو لمونځ يې وكړی، نو دامام صاحب په نېز به يې نه راگرځوي، ځكه چي هېره ترتيب ساقطوي، او د صاحبينو په نېز به يې راگرځوي، ځكه چي د صاحبينو په نېز وتر د ماخوستن سنت دي نو لكه

• مخبرج: أخرجه ابو داود في كتاب الوتر، باب استحباب الوتر، حديث رقم: ۱۱۴۱۸ و ترمذي في كتاب الوتر، باب ما جاء في فضل الوتر، حديث رقم: ۲۵۲.

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كذا في الدر المختار ج: ۱، ص: ۲۶۶. [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۲۷۲]

څرنگه چي د ماخوستن دوه رکعت سنت د ماخوستن پر لمانځه مخکي کول جائز نه دي، هغه که عمداً وي او که په بهر سره وي، همدارنگه و ترهم د ماخوستن پر لمانځه مخکي کول جائز نه دي، نه عمداً او نه نسياناً.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د امام ابو حنيفه رجه الله دی، قال الصلوة اکمل الدين الباری رحمه الله: وعند ابی حنيفة رجه الله وقته وقت المشاء لان الوتر عنده فرض عملاً والوقت اذا جمع بين الصلوتين واجبتين کانت وقتاً لهما

جمعاً، (الفتاوى ج ۱، ص ۱۹۷). (القول الرابع ج ۱، ص ۱۶۲)

مستحب وختونه د سهار، ماښين او مازيگر مستحب وختونه

فصل (دا) فصل (د مستحب وختونو په بيان کي) دى وَيُسْتَحَبُّ الْإِسْقَارُ بِالْفَجْرِ او د سهار لمونځ په رڼا کي کول مستحب دى لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * **حُكِيَ نَبِي ﷺ** فرمايلي دي **أَسْفَرُوا بِالْفَجْرِ فَإِنَّهُ أَكْثَرُ لِلْأَجْرِ** د سهار لمونځ په رڼا کي کوى ځکه په دې کي ثواب زيات دى **وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: يُسْتَحَبُّ التَّغْجِيلُ فِي كُلِّ صَلَاةٍ** او امام شافعي فرمايي: چي په هر لمانځه کي تېزي (تلوار) کول مستحب دى **وَالْحُجَّةُ عَلَيْهِ مَا رَوَيْنَا** لېکن د هغه په خلاف هغه روايت حجت دى کوم چي موږ بيان کړى **وَمَا تَرَوْنَهُ** او هغه روايت (هم حجت دى) چي په آينده کي به يې موږ بيان کړو **وَالْإِسْقَارُ بِالْفَجْرِ فِي الصَّيْفِ** او د گرمۍ په موسم کي د ماښين لمونځ په يخني کي کول (مستحب دى) **وَتَقْدِيمُهُ فِي الشِّتَاءِ** او د ژمي په موسم کي مخکي کول (مستحب دي) **لِإِسْرَافِنَا** د هغه حديث په وجه کوم چي موږ بيان کړى **وَلِرَوَايَةِ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ * قَالَ** او د حضرت انس رضي الله عنه حديث په وجه چي هغه فرمايي **كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ فِي الشِّتَاءِ يَكْرَهُ بِالْفَجْرِ** كله چي به د ژمي موسم وونو نبي ﷺ به د ماښين په لمانځه کي تلوار کوى **وَإِذَا كَانَ فِي الصَّيْفِ أَبْرَدَ بِهَا** او كله چي به گرمي وه نو د ماښين لمونځ به يې په يخني کي کوى (يعني چي كله به هوا ځه سړه) **وَتَأْخِيرُهُ بِالْفَجْرِ** او د مازيگر لمونځ وروسته کول (مستحب دي) **مَا لَمْ تَكْتَفِرْ بِالْمُسْ** **فِي الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ** تر څو چي لمر بدل سوى نه وي په گرمي او ژمي کي **لِإِسْرَافِهِ مِنْ تَكْثِيرِ التَّوَاتُلِ** ځکه په داسي کولو سره په نفلونو کي زياتوب رازي **لِكَرَاهَتِهَا بَعْدَهُ** ځکه چي د مازيگر تر لمانځه وروسته نفلونه مکروه دي **وَالْمُتَأَخِّرُ تَقْدِيرُ النَّاسِ** او (د لمر په بدلېدلو) د لمر د ټکۍ بدلېدل معتبره دي **وَهُوَ أَنْ يُصِيبَ بِحَالٍ** او د لمر د ټکۍ بدلېدل د لمر په داسي حال کېدل دي **لَا تَحَارُ فِيهِ الْأَعْيُنُ** چي په لمر کي سترگي نه برېښي **هُوَ الصَّحِيحُ** همدا صحيح قول دى **وَالشَّاهِدُ** **إِلَيْهِ مَكْرَهُهُ** او تر دې وخته د مازيگر لمونځ ځنډول مکروه دي.

* تخریج: امرحه ابو داود فی کتاب الصلوة، باب وقت الصبح حديث رقم: ۲۲۲.

* تخریج: امرحه البخاری فی کتاب الجمعة، باب اذا اشتد الحر يوم الجمعة، حديث رقم: ۹۰۶.

اللغات: «إشفاق» د افعال د باب مصدر دی: روښانه کول، «تجمل» د تفعیل د باب مصدر دی: تلوار کول، چابکي کول، ژر والی، «إزاد» د افعال د باب مصدر دی: یخول، «عین» گرمي، (اوږی)، «نشاء» یخ، (ژمی)، «بکری» د تفعیل د باب مصدر دی: یو کار وختي کول، یو کار په اول وخت کي کول، «فرض» ټکی، ګولی، «نکار» د افعال د باب مضارع مجهوله صیغه ده، أجاز یخیز: حیرانول، برېښول.

تشریح: صورت د مسئلې: دای چې زموږ په نېز د سهار لمونځ په رڼا کي کول مستحب دي، دلیل د نبی ﷺ دا قول دی: أسفرو! بالفجر فإنه أعظم للأجر او له دې حدیث څخه زموږ دلیل په دې توګه دی چې نبی ﷺ د امر په صیغه سره په رڼا کي د لمونځ کولو حکم کړی دی او د امر کمه درجه استحباب دی، نو ځکه به د نبی ﷺ دا فرمان پر استحباب حمل کیږي، او په دغه وخت کي به د سهار لمونځ مستحب ګرځول کیږي.

د اسفار مطلب: صاحب د عنایه رحمه الله لیکلي دي چې په رڼا کي د لمونځ کولو مطلب دای چې تر لمر راڅټلو دومره مخکي لمونځ وکړی سي چې که بیا د لمونځ کولو نوبت راسي نو چې دومره وخت لا پاته وي چې بیا اودس هم وکړی سي او لمونځ د سنت قرائت مطابق هم اداء کړی سي. (عنایه ج ۱، ص: ۲۲۲)

ددې په خلاف امام شافعي رحمه الله فرمایي چې ټوله لمونځونه ژر او په تلوار کول مستحب دي، او د ژر مطلب دای چې د وخت په اوله نیمه حصه کي لمونځ وکړی سي، نو کله چې په ټولو لمونځونو کي تعجیل (تلوار) مستحب دی، نو ښکاره ده چې د سهار په لمونځ کي هم تلوار مستحب دی.

د امام شافعي دلیل: هغه حدیث دی کوم چې په بخاري او نورو کي له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه په دې الفاظو راټول سوی دی: کان رسول الله ﷺ يصل الصبح فيصرف النساء منلفقات بمرطهن ما يعرفن من الغلس، (يعني نبی ﷺ به د سهار لمونځ کوی (او کله چې به له لمونځه څخه فارغ سو) نو ښځي به په خپلو پوریناتو کي پېچل سوي (خپلو کورو) ته واپس تلې چې د تیاري په وجه به نه پېژندل کېدلي)، نو دا حدیث پر دې شاهد دی چې نبی ﷺ به په غلس (تیاره) کي لمونځ کوی او له لمونځه څخه به په غلس کي فارغه کېدی.

د دلیل جواب: زموږ دله طرفه ددې حدیث اول جواب دای چې دا حدیث فعلی دی او زموږ بیان سوی حدیث قولی دی، او قاعده داده چې کله د فعلی او قولی حدیث په مینځ کي تعارض راسي، نو قولی حدیث ته ترجیح ورکول کیږي.

دویم جواب: دا دی چې په حدیث کي د من الغلس جمله له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه نه ده، بلکي له یو راوي څخه ده، او د ښځو د نه پېژندګلوی سبب راوي من الغلس ګڼلی دی، او پر حدیث باندي یې اضافه کړی دی، ځکه چې همدغه روایت په ابن ماجه شریف صفحه: ۴۹ کي هم راغلی دی خو په هغه کي د من الغلس جمله نسته.

د ماښین لمونځ: د ماښین د لمونځ حکم دای چې د ګرمۍ په موسم کي په یخه هوا کي کول مستحب دی، او د ژمي په موسم کي ژر کول (يعني تعجیل کول) مستحب دي، ددې اول دلیل هغه روایت دی کوم چې مخکي بیان سو

يعني: أبردوا بالظفر فإن شدة الحر من فيح جهنم او دویم دلیل د حضرت انس رضي الله عنه دغه حدیث دی: کان رسول الله ﷺ إذا كان في الشتاء يكثر بالظفر وإذا كان في الصيف أبرد بها، (يعني نبی ﷺ به په یخ کي لمونځ ژر کوی، او په ګرمي به یې په یخ وخت کي کوی)، ددې مسئلې په اړه دا حدیث ډېر ښکاره دی، او د یخ او ګرمۍ دواړو موسمونو په باره کي د حنفی مسلک پوره تائید کوي.

د مازيگر لمونځ: د مازيگر لمونځ په ژمي او گرمي دواړو کي ځنډول افضل او مستحب دي، او داستحباب وجه يې دا ده چي د مازيگر تر لماتځه وروسته نفل کول مکروه دي، نو څومره چي د مازيگر لمونځ ځنډول کيږي مغموره د زياتو نفلونو موقع انسان ته په لاس ورځي ځکه چي د مازيگر تر لماتځه مخکي نفل روا دي، لېکن وروسته مکروه دي، لېکن په ځنډولو کي دا خبره هم ياد ساتل پکار ده چي دومره دي نه ځنډول کيږي چي په مکروه وخت کي لمونځ اداء کړي سي، صاحب د هدايې د دې ځنډولو غايت د لمر تغير گرځولی دی، يعني د لمر په ټکۍ کي تر تغير او تبديلي راتلولو مخکي د مازيگر لمونځ کول مستحب دی، او بالکل په هغه وخت کي چي سترگي پر لمر نه برېښي يعني سترگي ورته نيول کېدی سي د مازيگر لمونځ مکروه دي.

د مابنام مستحب وخت

وَيُسْتَحَبُّ تَعْمِيلُ الْفَرَسِ اَوْ د مابنام په لماتځه کي تلوار کول مستحب دي لَأَنْ تَأْخِذَ بِهَا مَكْرُوهٌ ځکه چي د مابنام لمونځ ځنډول مکروه دي لَمَّا فِيهِ مِنَ الشَّيْءِ بِالنَّهْيِ ځکه چي په دې کي د يهودو سره مشابهت دی وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ * اَوْ نَبِيٍّ ﷺ فرمايلي دي لَا تَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ زما امت به تر هغه وخته پر خير وي مَا عَجَلُوا الْفَرَسَ وَأَخْرَجُوا الْعِشَاءَ تر څو چي د مابنام په لماتځه کي تلوار کوي او د ماخوستن په لماتځه کي تأخير کوي.

اللفظ: ﴿كَلِمَةً﴾ د تفعل مصدر دی: مشابهت او يورنگوالی اختيارول.

تفسير: د مابنام په لماتځه کي تلوار کول مستحب دي، يعني داډان او اقامت په مينځ کي دي فاصله نه کوي، پرته له لرغوندي ناستي يا چپتيا څخه، د دې اول دليل دا دی چي د مابنام لمونځ ځنډول مکروه دي، هغه په دې وجه چي په دې کي د يهودو سره ورته والی راځي، ځکه چي يهودو به د مابنام لمونځ په ځنډ سره کوی، دويم دليل د نبي ﷺ دا قول دی: لا يزال أمتي بخير ما عجلوا المغرب وأخروا العشاء.

د ماخوستن مستحب وخت

وَتَأْخِذُ الْعِشَاءُ إِلَى مَا قَبْلَ ذَلِكَ اللَّيْلِ اَوْ د شپې دريمي حصې تر مخکي پوري د ماخوستن لمونځ ځنډول مستحب دي لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ * ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي لَوْلَا أَنْ أَشَقَّ عَلَى أُمَّتِي كَمَا تَهْزَأُ بِهَا أَهْلُ الْأَنْبِيَاءِ (او بوج) اندېښنه نه وای لَأَخْرَجْتُ الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ نو مابه د ماخوستن لمونځ د شپې تر دريمي حصې پوري ځنډولی وای وَلَئِنْ فِيهِ قَلَمٌ السَّيْرِ الْمُنْتَهَى عَنْهُ * بَعْدَهُ اَوْ په دې وجه (هم) چي په دې کي د گپ شپ (قصه خوانی) ختمول دي چي د ماخوستن تر لماتځه وروسته له هغه څخه منع سوې ده وَقِيلَ لِي الصَّيْفُ تَعَجَّلُ لَنْ لَا تَتَقَلَّلَ الْجَنَاحُ اَوْ ويل سوي دي چي په گرمي کي دي (د ماخوستن لمونځ) ژر کيږي چي جماعت کم نه سي وَالْأَخِيرُ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ مُبَاهٍ اَوْ تر نيمي شپې پوري ځنډول روا دي لِأَنَّ دَلِيلَ الْكَرَاهَةِ وَهُوَ تَقْلِيلُ الْجَنَاحِ عَارِضٌ وَلَيْلُ الدُّبِّ وَهُوَ قَضَاءُ

* تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الصلوة، باب فی وقت المغرب، حدیث ۴۱۸.

* تخریج: أخرجه الترمذی فی کتاب الصلوة، باب ما جاء فی تأخیر صلوة العشاء، حدیث رقم: ۱۶۷.

* تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب مواقیت الصلوة، باب وقت العصر، حدیث رقم: ۵۴۷.

السَّيْرُ بِوَاجِدٍ حُكَّةٍ چي د کراحت د دليل سره چي هغه کمښت د جماعت دی دليل د استحباب چي هغه د يو چا سره د
 گپ شپځ ختمول دي معارض سو (په لنډه توگه دا چي د کراحت د دليل سره د استحباب دليل معارض سو) فَتَشْتَبُ الْإِبَاحَةُ نو روايتيت
 به ثابتيږي وَالْإِبَاحَةُ الْأَخِيرُ مَكْرُوهَةٌ او (د شپځي) تر آخري نيمې حصې پوري ځنډول مکروه دي لَنَا فَيُذِي مِنْ تَقْيِيلِ
الْجَمَاعَةِ حُكَّةٍ چي په دې کي د جماعت کمښت دی وَكَيْدَ انْقِطَاعِ السُّرُكُنَةِ او گپ شپځ خو تر دې مخکي (لا) ختم سوی دی.

اللفات: «كُلُّ» كُلُّ يَلُكُ، د نصر د باب واحد متکلم مضارع صيغه ده: سختول، درنول، «مَعْرُوفٌ» د شپځي معنی تر
 لمانځه وروسته تر ډېره خبري کول، گپه شپه او قصې کول.

توضیح: د ماخوستن لمونځ د شپځي د دریمې حصې تر مخکي پوري ځنډول مستحب دي، او په شرح نقایه کي راغلي
 دي چي د شپځي تر دریمې حصې پوري ځنډول مستحب دي، د دې اول دليل د نبی ﷺ ارشاد دی: لَا أَلَا أَتَى اثنی علی امتی
 لأخبرت العشاء إلى ثلث الليل، دویم دليل دا دی چي د ماخوستن تر لمانځه وروسته گپه شپه او قصې شرعاً ممنوع دي، نبی
 ﷺ فرمایي: لا بأس بعد العشاء، (یعني د ماخوستن تر لمانځه وروسته گپه او قصې کول نسته)؛ بعضي فقهاؤ لیکلي
 دي چي د گرمۍ په موسم کي د ماخوستن لمونځ په تلوار سره کول پکار دي حُکَّة چي د گرمۍ په موسم کي شپځ ډېري
 کوچنۍ وي نو که لمونځ وځنډول سي نو په جماعت کي به کمښت راسي.

والتأخير إلخ صاحب هدایې فرمایي چي د ماخوستن لمونځ تر نیمې شپځي پوري ځنډول مباح دي، دليل یې دا دی چي
 په ځنډولو کي یې په دې اعتبار سره کراحت دی چي په جماعت کي به کمښت راسي، او په دې اعتبار سره مستحب دي
 چي قصې او گپه به بالکل ختمه سي (حُکَّة چي هر سړی به ژر بیديږي چي بیا ژر (د ماخوستن) لمانځه ته راپورته
 سي) نو هر کله چي په دليل د استحباب او دليل د کراحت کي تعارض راغلی نو دواړه دلائل ساقطه سول، او اباحت پاته
 سو.

والنصف الاخير إلخ او تر نصف اخير پوري ځنډول مکروه دي، حُکَّة چي د کراحت او د جماعت د کمښت دواړه دليلونه
 موجود دي، او دليل د استحباب ورسره معارض نه دی، حُکَّة چي قصې او گپه کول خو تر دې مخکي ختم سوي وي، نو
 دليل د استحباب پاته نه سو، نو چي دليل د استحباب پاته نه سو نو اباحت هم نه پاتېږي، لکه څرنګه چي په مخکي
 صورت کي اباحت وو.

د اثمار الهدایه تحقیق

صاحب د اثمار الهدایې د “ثلث الليل” او “النصف الاخير” په باره کي وایي، چي ثلث الليل یعني د شپځي دریمه حصه د
 ماخوستن له لسو (۱۰) بجو څخه شروع کیږي، یعني د ماخوستن پر لس بجې د شپځي دریمه حصه ده، حُکَّة که ټوله
 شپه دوولس ساعته (ګڼتې) ومنل سي، نو د شپځي دریمه حصه د ماښام تر لمانځه څلور ساعته وروسته راځي، چي هغه
 تقریباً لس بجې کیږي، او نصف الاخير یعني د شپځي آخري نیمه حصه له دوولسو (۱۲) بجو څخه شروع کیږي، یعني تر
 دوولس بجو وروسته د ماخوستن لمونځ کول مکروه دي، خو که وسي، نو اداء کیږي. (اثمار الهدایه ج ۱، ص ۱۲۲)

د وټرو مستحب وخت

وَمُسْتَحَبٌّ لِلْمُتَرَبِّعِ أَنْ يَأْتِيَ صَلَاةَ الْبَلَدِ آخِرَ اللَّيْلِ أَوْ دَهْنَهُ سَرِي لِبَارِهِ بِهٖ وَتُرْوِ كِي ځي د تهجدلو سره محبت لري د شپې آخري وخت مستحب دی لَنْ يَمُوتَ بِإِسْتِحْبَابٍ أَوْ تَرْكِهِ إِلَّا مَنْ او که پر وینېدلو یې بلور نه وو نو تر خوب مخکې دي و تر وکړي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ : مَنْ غَافَ أَنْ لَا يَقُومَ آخِرَ اللَّيْلِ فَلْيُؤْتِرْ أَوَّلَ اللَّيْلِ حُكْمَهُ نَبِي ﷺ فرمایلي دي: د چا سره ځي دا پیره وي ځي په آخر د شپې کې به راوینس نه سي نو په اول د شپې کې دي و تر وکړي وَمَنْ طَمَعُ أَنْ يَقُومَ آخِرَ اللَّيْلِ فَلْيُؤْتِرْ آخِرَ اللَّيْلِ او که دا چا دا امید وي ځي د شپې په آخر کې به راوینس سي نو په آخر د شپې کې دي و تر وکړي.

اللفات: ﴿يَأْتِي﴾ د سمع د باب مضارع صيغه ده: محبت کول، ﴿يَمُوتُ﴾ د ضرب د باب مضارع صيغه ده: يقين کېدل،

بلور کېدل، ﴿يُؤْتِرُ﴾ د افتعال د باب مصدر دی: وپنېدل، بیللره کېدل، په هوښ کې راتلل.

تشریح: صاحب د هدایې د وټرو د مستحب وخت په باره کې فرمایي ځي د چا د تهجدلو لمونځ خوښ وي او د تهجدلو عادت یې وي، نو د هغه لپاره د شپې په آخر کې (تر تهجدلو وروسته) و تر کول مستحب دي، خو که د یو چا د شپې په آخر کې پر ځان د راپورته کېدلو بلور نه وي نو هغه دې و تر تر خوب مخکې کوي، او په حلیث شریف کې د دې دواړو صوډونو ذکر سوی دی، حدیث په کتاب کې ذکر سو، یعنی: مَنْ غَافَ أَنْ لَا يَقُومَ... الخ.

د ورځې په ورځ د پنځو لمونځونو مستحب وختونه

وَإِذَا كَانَ يَوْمُ حَرِّهِمْ أَوْ كَلَهُ ځي ورځ د ورځې وي فَالْمُسْتَحَبُّ لِلْقَوْمِ وَالْمُفْرِدِ وَالْمُتَرَبِّعِ أَنْ يَأْتِيَ صَلَاةَ الْبَلَدِ او که په سهار، ماښام او ماښام کې د لمانځه ځنډول مستحب دي بَلَى الْعَصْرِ وَالْعِشَاءِ تَعْمَلُهَا او په مازرگر او ماڅوستن کې د لمانځه ژر کول مستحب دي لَأَنَّ فِي تَأْخِيرِ الْعِشَاءِ تَقْصِيرَ الْقِبْلَةِ عَلَى الْجَمَاعَةِ عَلَى اجْتِمَاعِ النَّاسِ حکه ځي د ماڅوستن په ځنډولو کې د بلران په وجه په جماعت کې کمښت راځي وَبَلَى تَأْخِيرِ الْعَصْرِ تَوْفُّهُ الْوَقْتُ فِي الْوَقْتِ الْكَفَرِي او د مازرگر په ځنډولو کې په مکروه وخت کې د داخلېدلو وهم سته وَلَا تُؤْتِرُ فِي الْقُبْرِ او په سهار کې (خه) وهم نسته لَأَنَّ تِلْكَ السَّاعَةَ مَبْنِيَّةٌ حکه ځي د سهار وخت اوږد وي وَعَنْ أَنَّ حَنِيفَةَ الشَّاعِرِ إِلَى الْكَلِّ لِلْإِحْتِيَاظِ اوله امام ابو حنيفه رحمه الله شخه (يو) روايت (دا) دی ځي د احتياط په وجه ټوله لمونځونه ځنډول مستحب دي أَلَا تَرَى أَنَّهُ يُجْزَى الْأَدَاءُ بَعْدَ الْوَقْتِ لَا قَبْلَهُ آيات ته نه گوري ځي تر وخت وروسته اداء جائز ده، نه تر وخت مخکې.

اللفات: ﴿يَوْمُ﴾ د ورځ، ﴿يَأْتِي﴾ د ورځ،

تشریح: مخکې د هغو پنځو مستحب وختونو بيان وو ځي موسم برابر وي او آسمان شين وي، خو که موسم خراب وو او آسمان شين نه وو بلکې ورځ وه، نو په دې صورت کې صاحب د عنايې رحمه الله دا ضابطه بيان کړې ده ځي الامن مع

المن يعني هغه لمونځ چې په هغه کي عين وي لکه عشاء او عصر يعني د ماخوستن او مازيگر لمونځ نو په هغه کي به غجلت يعني تلوار او چابکي کيږي او له دې دواړو څخه به علاوه په نورو لمونځونو کي تأخير کيږي. د ورځي په ورځ د ماخوستن په لمانځه کي د تلوار وجه داده چې که په داسي حالت کي د ماخوستن جماعت وروسته کړي سي نو په جماعت کي به کمښت راسي، او خلک به د باران په وجه سستي وکړي، او په رخصت باندي به عمل وکړي، ځکه چې کله به د باران ورځ وه نو نبي ﷺ به تر اذان وروسته دا اعلان کوي: ألا صلوا في رحالك (خبردار! په خپلو کورنو کي لمونځونه وکړئ!). او د مازيگر په لمانځه کي د تلوار وجه داده چې د ورځ په ورځ دا احتمال کېدای سي چې داسي نه د مازيگر لمونځ په مکروه وخت کي راسي، نو ځکه به د مازيگر په لمانځه کي تلوار مستحب وي.

ولا توهم في الفجر الخ د دې په خلاف د سهار په لمانځه کي دا گومان نه سي کېدای، ځکه چې د سهار د لمانځه وخت اوږد وي (يعني له طلوع فجر څخه واخله تر طلوع شمس پوري). نو که څه هم د سهار لمونځ وروسته کړي سي. نو په هغه کي د لمر راختلو په وخت کي د لمانځه واقع کېدلو پړه نسته. نو ځکه د ورځي په ورځ د سهار په لمانځه کي تأخير مستحب دی.

او په ماښام او مېنځم کي تأخير ځکه مستحب دی چې که د ورځي په ورځ دا لمونځونه مخکي وکړي سي نو تر وخت مخکي دا داء کېدلو احتمال پکښي سته، او له وخت څخه مخکي لمونځ کول جائز نه دي، نو ځکه په دې کي تأخير مستحب دی.

وعن أبي حنيفة الخ حسن بن زياد له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه يو روايت دا هم را نقل کړی دی چې د احتياط په وجه د ورځي په ورځ په ټولو لمونځونو کي تأخير کول غوره دي، ځکه چې په تعجيل کي تر وخت مخکي د اداء کولو احتمال سته او په تأخير کي تر وخت وروسته د اداء احتمال سته، او دا خبره منل سوې ده چې لمونځ که تر وخت وروسته وسي نو بيا هم معتبر دی، که اداء نه سي، قضاء خو به يې خامخار او گرځول سي، لېکن تر وخت مخکي نه د اداء اعتبار سته او نه د قضاء، نو ځکه به احتياطاً په ټولو لمونځونو کي تعجيل مستحب وي.

فَصْلٌ فِي الْأَوْقَاتِ الَّتِي تُكْرَهُ فِيهَا الصَّلَاةُ

(با) فصل دلمانځه دمکرو وختونو (په بيان کي) دی

تشرېح: په مخکني فصل کي دلمانځه مستحب وختونه بيان سول، اوس په دې فصل کي دلمانځه مکروه وختونه

بيانېږي؛ مکروه: هغه کار ته ويل کيږي چي نه کول يې تر کولو غوره وي.

مکروه وختونه (په کومو وختونو کي لمونځ جائز نه دی)

لَا تَجُوزُ الصَّلَاةُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ لِمَنْعِ جَائِزِ نَهَى دَلِمَر د راختلو پر وخت وَلَا حَتَّى يَأْتِيَهَا بِالنَّهَارِ ۖ اونه په غرمه کي د لمر درېدلو پر وخت وَلَا حَتَّى تَغْرُبَ ۖ اونه د لمر د لوېدلو پر وخت لِحَدِيثِ عَقِبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ۖ د عقبه بن عامر ؓ د حديث په وجه قَالَ عَقِبَةُ بْنُ عَامِرٍ ؓ فَرَمَايِي ثَلَاثَةَ أَوْقَاتٍ نَهَاكَ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نُصَلِّيَ فِيهَا وَأَنْ نَقْبَرَ فِيهَا مَوْتَانَا دې وختونه دي چي په هغو کي موږ نبي ﷺ له لمونځ کولو او مړي ښخولو څخه منع کړي يو عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ حَتَّى تَرْتَفِعَ د لمر راختلو په وخت کي تر دې چي را پورته سي وَعِنْدَ زَوَالِهَا حَتَّى تَزُولَ او د لمر د زوال په وخت کي تر دې چي زائله سي وَحِينَ تَغِيْبُ لِلْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ او چي کله لمر لوېدلو ته مائله سي تر دې چي ولوېږي وَالْمَرَادُ بِقَوْلِهِ وَأَنْ نَقْبَرَ: صَلَاةُ الْجَنَائِزِ او د مصنف رحمه الله له دې قول اَن نَقْبَرَ څخه مراد: د جنازې لمونځ دی لِأَنَّ الدَّفْنَ غَيْرُ مَكْرُوهٍ ۖ ځکه چي ښخول مکروه نه دي وَالْحَدِيثُ بِإِطْلَاقِهِ حُجَّةٌ عَلَى السَّائِقِينَ رَحِمَهُ اللَّهُ او حديث دخپل اطلاق په وجه پر امام شافعي رحمه الله حجت دی فِي تَخْصِيصِ الْفَرَاغِ بَيْنَكُمَا د مکې مکرمې سره د فرضو په حاصلولو کي وَحُجَّةٌ عَلَى أَنْ يُسَوِّفَ رَحِمَهُ اللَّهُ او پر امام ابو يوسف رحمه الله حجت دی فِي إِبَاحَةِ الثَّقَلِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَقَتِ الزَّوَالِ د جمعې په ورځ د زوال په وخت کي د نفلو په روا کړځولو سره.

اللفات: ﴿النَّهَارُ﴾ غرمه.

تشرېح: مسئله: داده چي زموږ په نېز د لمر راختلو په وخت کي او د غرمې په وخت (يعني په نصف النهار) کي او د لمر لوېدلو په وخت کي نه فرض لمونځ جائز دی او نه نفل.

زموږ دليل: د حضرت عقبه بن عامر ؓ حديث دی: قَالَ لَمَّا نَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَن نَعْلَى وَأَن نَقْبَرَ فِيهَا مَوْتَانَا عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ حَتَّى تَرْتَفِعَ وَغَدَ زَوَالِهَا حَتَّى تَزُولَ وَحِينَ تَغِيْبُ لِلْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ. په دې حديث کي صلاة عام دی که فرض وي، که نفل.

• تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الجنائز، باب الدفن عند طلوع الشمس، حدث رقم: ۳۱۹۲، وابن ماجه فی کتاب الجنائز، باب ما جاء فی الاوقات التي لا يصلى فيها، حديث رقم: ۱۵۱۹.

والمراد بقوله أن نقدر الم أوله أن نقدر شخه مراد د جنزې لمونځ دی، ځکه چې په دې وختونو کې د مري ښخول مکروه نه دي، نو اوس مطلب دا سو چې نبي ﷺ په دې وختونو کې له مطلق لمونځ کولو شخه منع کړې ده، هغه که فرض وي، که نفل وي او که د جنزې لمونځ وي، نو دا حدیث د خپل اطلاق په وجه د امام شافعي رحمه الله او د امام ابو یوسف رحمه الله په خلاف حجت دی، ځکه امام شافعي رحمه الله فرمایي: چې په دې وختونو کې په ټولو ښارونو او ځایونو کې فرضي لمونځ جائز دی لېکن په مکه مکرمه کې د فرضي لمونځ سره سره نفل هم جائز دي، لکه څرنګه چې صاحب د فتح القدير فرمایي چې: په دې وختونو کې د امام شافعي رحمه الله په نېز په مکه مکرمه کې مطلقاً لمونځ جائز دی، هغه که فرض وي، که نفل.

د امام شافعي دلیل: د نبي دا قول دی: من نذر عن صلاة أو نسيها فليصلها إذا ذكرها فإلّا ذلك وقتها، (يعني کوم سړی چې له لمونځه شخه بیله سي یا ځني هر سي نو کله چې په یاد ورسي نو (په هغه خت کې) دي یې وکړي ځکه چې هغه دغه لمونځ وخت دی).

جواب: امام شافعي رحمه الله چې کوم حدیث ذکر کړی دی د هغه جواب دا دی چې له دې حدیث شخه په اوقات ثلاثه وو کې د لمونځ کولو اباحت ثابتیږي، او د عقبه بن عامر ؓ له حدیث شخه حرمت ثابتیږي، او د اصول فقه په کتابونو کې راځلي دي چې که د حرمت او اباحت په مینځ کې تعارض راسي نو ترجیح به حرمت ورکول کیږي، نو په دې وجه به دلته د عقبه ؓ حدیث راجح وي.

د امام شافعي دویم دلیل: دا حدیث دی چې نبي ﷺ وفرمایي: یا بنی عبد مناف لا تمسوا احدا طاف بهذا البيت وصلى في أمة ساعة شاء من ليل أو نهار، (ای بنو عبد مناف! تاسو څوک مه منع کوئ چې د دې کعبې طواف کوي یا لمونځ کوي په کوم وخت کې چې یې خوښه وي که د شپې وي او که د ورځې)، له دې روایت شخه هم معلومه سوه چې په مکه مکرمه هر وخت لمونځ جائز دی.

جواب: د دې حدیث جواب دا دی چې د ألا بسکة معنی ده ولا بسکة، لکه په دې آیت وماکان لؤمن أن يقتل مؤمناً خطأ کې چې الا خطأ په معنی د ولا خطأ دی، نو په دې صورت کې دا حدیث د امام شافعي رحمه الله مستدل نه سي جوړېدلای، والله اعلم بالصواب.

د امام ابو یوسف دلیل: هغه حدیث دی کوم چې حضرت ابو هريره ؓ او ابو سعید ؓ روایت کړی دی: أن رسول الله ﷺ نهي عن الصلاة نصف النهار حتى تنزل الشمس إلا يوم الجمعة، (يعني نبي ﷺ په نصف النهار کې له لمونځ کولو شخه منع کړې ده، تردې چې لمر ژانله سي، مګر د جمعې په ورځ).

زمونږ دلیل د امام ابو یوسف رحمه الله په خلاف حجت دی، ځکه چې د هغوی په نېز د جمعې په ورځ د زوال په وخت کې نفل جائز دی.

جواب: د امام ابو یوسف د دلیل جواب دا دی چې په الا يوم الجمعة کې استثنا منقطع ده، دویم جواب دې چې د الا يوم الجمعة معنی ده: ولا يوم الجمعة، نو اوس معنی دا سوه چې نبي ﷺ په نصف النهار کې له لمونځ کولو شخه منع کړې ده او د جمعې په ورځ کې یې هم په دې وخت کې له لمونځ کولو شخه منع کړې ده.

په مکروه وختونو کې د جنازي د لمانځه او دغه ورځې د مازيگر د لمانځه حکم

وَلَا صَلَاةَ جَنَازَةٍ (په دې وختونو کې) د جنازي لمونځ (هم) جائز نه دی إِنَّمَا رَوَيْنَا دغه حديث په وجه کوم چې موږ روايت کړی وَلَا سَجْدَةَ تَلَاوَةٍ او د تلاوت سجدې (هم) جائز نه ده لَا تَجَازِي مَغْفَى السَّلَاةِ ځکه چې د تلاوت سجدې (هم) د لمانځه په څير ده إِلَّا حَضَرَ يَوْمَهُ مِنْهُ الْقُرْبُ ماسوا دغه ورځې د مازيگر له لمانځه څخه د لمر لوېدلو په وخت کې إِنَّ السَّبَبَ هُوَ الْجُزْءُ الْقَائِمُ مِنَ الْوَقْتِ ځکه (د لمانځه د وجوب) سبب د وخت هغه جزه دی کوم چې (لوس) موجود دی لَا أَنَّهُ لَوْ تَعَلَّقَ بِالْكَفِّ ځکه که سبب د ټوله وخت سره متعلق سی لَوْجَبَ الْأَدَاءُ بَعْدَهُ نو تر وخت وروسته به (د لمانځه) اداء کول واجب سي وَلَوْ تَعَلَّقَ بِالْجُزْءِ الْبَاقِي او که سبب د تېر سوي وخت سره متعلق سي قَالُوا دِنِي فِي آخِرِ الْوَقْتِ قَاضِي نو (د لمانځه) اداء کونکې به په آخري وخت کې (د لمانځه) قضاء راولړنکې سي وَإِذَا كَانَ كَذَلِكَ فَقَدْ أَذَاهَا كَمَا وَجَّهَتْ او هر کله چې داسي ده نو (د لمر لوېدلو په وخت کې) لمونځ کونکې (د مازيگر لمونځ) هغسي اداء کړی څرنگه چې واجب سوی وو بِخِلَافِ غَيْرِهَا مِنَ الصَّلَوَاتِ په خلاف د نورو لمونځونو لَا تَجَازِي مَغْفَى السَّلَاةِ ځکه چې هغه کمال واجب سوي دي نو په ناقض وخت کې به نه اداء کېږي قَالَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَالْمُرَادُ بِاللُّغِيِّ التَّذْكَورُ فِي صَلَاةِ الْجَنَازَةِ وَسَجْدَةِ التَّلَاوَةِ الْكَرَاهَةُ صاحب د هدايې فرمايي چې: د جنازي په لمونځه کې او د تلاوت په سجدې کې له ذکر سوي نفي څخه مراد کراهت دی حَتَّى لَوْ صَلَّاهَا فِيهِ نو که يې په دې مکروه وخت کې د جنازي لمونځ وکړی أَوْ تَلَا سَجْدَةً فِيهِ يا يې په دې کې د سجدې آيت تلاوت کړی فَسَجَدَهَا او سجدې يې وکړه جَازٍ نو جائز دي لَا تَجَازِي مَغْفَى السَّلَاةِ ځکه چې د جنازي لمونځ او د تلاوت سجدې هغسي ناقض اداء سو كَمَا وَجَّهَتْ لکه څرنگه چې واجب سوي وو وَإِذَا الْوُجُوبُ بِحُضُورِ الْجَنَازَةِ وَالتَّلَاوَةِ ځکه چې وجوب خو د جنازي په حاضرېدلو او د تلاوت په کولو سره ثابت سو.

تشرېح: صورت د مسئلې: دای چې څرنگه په اوقات ثلاثه (درې مکروه وختونو) کې د سجدې لور کوع والا لمونځونه منع دي، همدارنگه د جنازي لمونځ او سجدې تلاوت (د تلاوت سجدې) هم جائز نه دي، د جنازي د لمانځه منع والی خود حضرت عقبه بن عامر رضي الله عنه له حديث څخه ثابت دی، او بيا صاحب د هدايې هم دا وضاحت کړی دی چې له لَا نفي څخه د جنازي لمونځ مراد دی.

او د سجدې تلاوت د منع والي دليل دای چې د شرائطو او اوصافو په حواله سره د تلاوت سجدې د لمانځه په معنی ده، او کله چې سجدې تلاوت د لمانځه په معنی ده نو د لمانځه په منع والي کې داخلېږي، او څرنگه چې په لوقات ثلاثه وو کې لمونځ منع دی، نو ځکه په دې وختونو کې سجدې تلاوت هم منع ده.

الاصح: يومه الخ د عبارت د ولا عند غروبها څخه مستثنی دی، او مطلب يې دای چې د لمر لوېدلو په وخت کې لمونځ کول او سجدې تلاوت کول منع دي، خو دغه ورځې د مازيگر لمونځ له دې حکم څخه خارج لو مستثنی دی، او که چا د

مازیرگر لمونځ نه وکړی، تر دې چې لمر لوېدلو ته نژدې سو، نو دده لپاره د لمر بدللو په وخت کې د دغه ورځې د مازیرگر لمونځ صحیح دی، لېکن بل هیڅ لمونځ هغه که قضاء او که اداء جائز نه دی.

فایل: د لمر لوېدلو په حالت کې چې د دغه ورځې د مازیرگر د لمناڅه کومه اجازه ورکول شوې ده، د هغه دلیل دادی چې د لمناڅه د وجوب سبب خو یا ټوله وخت دی، یا د وخت هغه جزء دی کوم چې تېر سو، یا د وخت هغه جزء دی چې د وخت تر تېرېدلو وروسته پاته وي، اوس دلته مسئله داده چې موږ خو نه ټوله وخت سبب ګرځولی سو او نه تېر سوی وخت سبب ګرځولی سو، ځکه که ټوله وخت سبب و ګرځول سي نو د لمناڅه اداء کېدل به تر وخت وروسته راسي، هغه په دې توګه چې کله ټوله وخت د لمناڅه سبب سو نو دا خو معلومه ده چې سبب تر مسبب مخکې وي، او کله چې داسې ده نو د لمناڅه اداء کېدل به تر وخت وروسته راسي او د صحیح نه ده.

همدارنګه د وخت تېر سوی جزء هم سبب نه سي ګرځېدلای، ځکه که یو سړی د وخت په آخر کې لمونځ اداء کوي، نو هغه به د تېر سوي جزء د سبب ګرځولو په صورت کې د لمناڅه اداء کونکی نه بلکې د لمناڅه قضاء راوړونکی شمارل کېږي، حال دا چې هغه اداء کونکی دی، نو په دې وجه دا خبره منل شوې ده چې نه به ټوله وخت د لمناڅه سبب ګرځول کېږي او نه د وخت تېر سوی جزء، نو ځکه به د لمناڅه سبب د وخت هغه جزء وي کوم چې د اداء سره متصل (جوخت) دی، او څرنګه چې په ذکر سوي صورت کې د اداء سره متصل جزء ناقص دی (یعنې لږ وخت پاته دی)، نو ځکه به لمونځ هم ناقص اداء کېږي، ځکه قاعده داده: چې څرنګه سبب وي هغه رنګه به مسبب وي، او دلته سبب (چې وخت دی) ناقص دی نو مسبب به هم (چې لمونځ دی) ناقص وي، او د دې په خلاف نور هغه لمونځونه کوم چې د دې ورځې د مازیرګر له لمناڅه څخه ماسوا دي (لکه د سهار او ماښام) هغه د لمر لوېدلو په وخت نه سي کېدلای ځکه چې هغه لمونځونه په پوره صفت او سبب سره واجب سوي دي نو ځکه به په ناقص وخت کې د دوی اداء کېدل صحیح نه وي.

قال والبراد بالنفي الخ صاحب د هدايې فرمايي چې د جنازې د لمناڅه او د سجده تلاوت په باره کې چې کومې نفې راغلې دي، له هغه څخه مراد کراهت دی، یعنې په دې وختونو کې د جنازې د لمناڅه او سجده تلاوت اداء کول خلاف.

الاولی او مکروه دي، بیا هم که چا وکړل جائز دي، دلیل یې دادی چې د جنازې د لمناڅه د واجب کېدلو سبب د جنازې حاضرېدل دي، او د سجده تلاوت د واجب کېدلو سبب د سجده د آیت تلاوت کول دي، او څرنګه چې دا دواړه سببونه په ناقص وخت (مکروه وخت) کې راغلل نو د جنازې لمونځ او سجده تلاوت هم دغسې ناقص واجب سوه، نو دا دواړه چې څرنګه (ناقص) واجب سوه هغه رنګه (ناقص) اداء کړی سوه، نو ځکه به یې اداء کول جائز وي.

د سهار او مازیرګر تر لمونځونو وروسته د نفلو حکم

وَيَكْرَهُ أَنْ يَتَقَفَلَ بَعْدَ الْفَجْرِ أَوْ د سهار تر لمناڅه وروسته نفل کول مکروه دي حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ تر دې چې لمر راوخېژي وَيَبْعَدُ الْغَضَبُ حَتَّى تَغْرُبَ أَوْ د مازیرګر تر لمناڅه وروسته (هم) تر دې چې لمر ولوېږي لَبَا رَوَى • أَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَنْ ذَلِكَ ځکه روایت سوی دی چې نبی ﷺ له دې څخه منع کړې ده وَلَا تَأْتِ بِأَنْ يُصَلِّيَ فِي هَذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ الْفَوَائِتِ او هیڅ حرج نسته چې یو سړی په دې دواړو وختونو کې قضائي لمونځونه وکړي وَيَسْجُدُ لِلصَّلَاةِ

• تخریج: أخرجه البحاری فی کتاب مواقیت الصلاة، باب الصلاة بعد الفجر، حدیث رقم: ۵۸۱، و ابو داؤد فی کتاب الطلوع، باب من رخص فیها ادا كانت الشمس مرتفعة، حدیث رقم: ۱۲۷۳ - ۱۲۷۵.

او د تلاوت سجده وکړي وَيُصَلِّي عَلَى الْجَنَازَةِ او د جنازې لمونځ وکړي لَئِنْ كَرِهَتْ كَانَتْ لِحَقِّ الْقَرَضِ لِيَصِيرَ الْوَقْتُ كَالْمَشْغُولِ په ځکه چې کراهت د فرضو د حق لپاره وو دې لپاره چې وخت په فرضو سره د مشغول په ډول سي لَا يَمْتَقِنُ فِي الْوَقْتِ نه د يو داسي معنی په وجه کوم چې په وخت کې وه (يعني په وخت کې د کرامت د معنی په وجه سره نه) فَلَمْ تَطْهَرْ فِي حَقِّ الْقَرَضِ نو ځکه به د فرضو په حق کې دا کراهت نه ښکاره کيږي وَفِيهَا وَجَبَ لَعْنَتُهُ او نه به د هغه شیانو په حق کې ښکاره کيږي کوم چې بالذات مقصود (واجب) دي كَسَجْدَةٍ التَّلَاوَةِ لکه د تلاوت سجده وَطَهَّرْتُ فِي حَقِّ الْمُنْذَرِ او دا کراهت به ښکاره کيږي په حق د نذر کړی سوي لماتځه کې لِأَنَّهُ تَعَلَّقَ وَجُوبُهُ بِسَبَبٍ مِنْ جِهَتِهِ ځکه چې دې وجوب د يو داسي سبب سره تعلق لري کوم چې د نذر منونکي له طرفه دی وَفِي حَقِّ رَغَعَتِي الطَّوَافِ او د طواف د دوو رکعتونو په حق کې به (هم کراهت ښکاره کيږي) وَلِي الَّذِي شَرَعَ فِيهِ ثُمَّ أَفْسَدَهُ او د هر هغه لماتځه په حق کې به (ښکاره کيږي) چې هغه لمونځ کونکي شروع کړی وي بيا يې فاسد کړی وي لَئِنْ الْوُجُوبَ لَغَيْرُهُ وَهُوَ خَتَمَ الطَّوَافَ ځکه چې په دې کې وجوب لغيره دی او هغه د طواف ختمول دي وَصِيَانَةُ الْمُؤَدِّي عَنِ الْبَطْلَانِ او د اداء کړی سوي لماتځه ساتل دي له باطلوالي څخه.

اللفات: ﴿مُنْذَرٌ﴾ نذر کړی سوی، منت منل سوی، ﴿وَصِيَانَةٌ﴾ ساتنه، ژغورل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې دسهار تر لماتځه وروسته او تر لمر راختلو مخکې او دماز یگر تر لماتځه وروسته او تر لمر لوړېدلو مخکې یو نفلي لمونځ کول مکروه دي، ځکه نبي ﷺ په دې دواړو وختونو کې له نفلونو څخه منع کړې ده، لکه په بخاري شریف کې چې د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په حواله سره حضرت عبد الله بن عباس رضی الله عنهما دا حدیث را نقل کړی دی: أَرَأَيْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلَى عَنِ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصَّبْحِ حَتَّى تَشْرُقَ الشَّمْسُ وَبَعْدَ الْمَرْحَتِ تَغْرِبُ، په دې حدیث کې په څرگنده توګه د سهار تر لماتځه وروسته تر لمر راختلو پورې او دماز یگر تر لماتځه وروسته تر لمر لوړېدلو پورې له لمونځ کولو څخه منع سوې ده.

ولا بأس الخ فرمایي چې د سهار او ماښام تر لمونځونو وروسته خو نفل منع دي، لېکن که یو سړی په دې وختونو کې قضایي لمونځونه راوگرځوي، یا د تلاوت سجده وکړي یا د جنازې لمونځ وکړي نو هیڅ حرج نسته، دا درې سره شیان دده لپاره جائز او صحیح دي، ځکه چې په دې وختونو کې نفله په دې وجه منع دي چې دا وختونه د فرضو حق دی، او دا وخت باید په فرضو کې مشغول سي، نو ځکه به دا کراهت د فرضو په حق کې نه ښکاره کيږي، او د هغه شیانو په حق کې به هم نه ښکاره کيږي کوم چې بالذات او بالعین واجب وي، او چې د هغو په وجوب کې د بنده دخل نه وي، لکه د تلاوت سجده، ځکه چې د تلاوت د سجدې وجوب د بنده پر فعل موقوف نه دی، ځکه څرنگه چې په تلاوت کولو سره د تلاوت سجده واجبيږي، همدارنگه د سجدې د آیت په اوږدلو سره هم واجبيږي، که څه هم انسان یې د اوږدولو قصد نه کړی وي، او لکه د جنازې لمونځ، ځکه چې دې وجوب هم د بنده پر فعل موقوف نه دی، بلکې هغه هم واجب لفاته دی.

لېکن هغه شیان چې د هغو وجوب لغيره وي او د هغو تعلق د بنده د فعل سره وي، نو په هغو ټولو شیانو کې دا کراهت ښکاره کېږي لکه نذر کړی سوی لمونځ، تر طواف وروسته دوه رکعت، او هغه لمونځ چې تر شروع کولو وروسته باطل سوی وي، نو څرنگه چې دا ټوله شیان د بنده پر فعل موقوف دي او دې د وجوب سبب هم د بنده له طرف ثابتېږي، نو ځکه به دا شیان واجب لغيره وي، او هم دې شیانو په حق کې به کراهت ښکاره کېږي، لهدا د مازېگر او د سهار تر لمونځونو وروسته نذر کړی سوی لمونځ په دې وجه صحیح نه دي، ځکه چې نذر منل د بنده فعل دی، نو دا واجب لغيره سو، او تر طواف وروسته د دوو رکعتونو کول په دې وجه صحیح نه دي، ځکه چې دا هم د بنده پر فعل یعني پر طواف موقوف دي، همدارنگه د هغه نفلي لمانځه قضاء راوړل چې تر شروع کولو وروسته فاسد کړی سوی وي په دې وختونو کې په دې وجه صحیح نه دی، چې دا هم د بنده د خپل فعل په سبب واجب سوی دی.

تر صبح صادق (روڼ گهڼ) وروسته تر دوو رکعتونو زیات نفل کول

وَيَكْرَهُ أَنْ يُكْتَلَّ بِعَدِّ طُلُوعِ النَّجْمِ بِأَكْثَرِ مِنْ رَكْعَتَيْنِ الْقَجْرِ او تر سهار را ختلو وروسته د سهار له دوو رکعتو ستو څخه زیات نفل کول مکروه دي (یعني تر صبح صادق وروسته د سهار له دوو رکعتو ستو څخه مسوا نور نفل کول مکروه دي) **لَا يُكْتَلُ إِلَّا بِرَكْعَتَيْنِ** عَلَيْهِمَا مَعَ حُرْمَةِ عَلَى الصَّلَاةِ ځکه چې د لمانځه د زیات شوق باوجود نبي ﷺ هیڅکله پر دې دوو رکعتو ستو زیاتوب کړی نه دي.

اللغات: ﴿حُرْمَةُ﴾ زیات شوق.

تشریح: صورت د مستلې او دلیل بالکل ښکاره دي.

د ماښام تر فرضو مخکې د نفلو حکم

وَلَا يُكْتَلُ بِعَدِّ الْغُرُوبِ قَبْلَ الْغُرُوبِ او تر لمر لوېدلو وروسته به له فرضو څخه مخکې هیڅ نفلي لمونځ نه کوي **لَيْتَانِيَهُ مِنْ تَأْخِيرِ الْغُرُوبِ** ځکه چې په دې کې د فرضو (یعني د ماښام د لمانځه) تأخیر راځي **وَلَا إِذَا خَرَبَ الْإِمَامُ بِالْخُطْبَةِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ** او د جمعې په ورځ چې کله امام د خطبې لپاره راووځي نو هم به نفل نه کوي **إِنِّي أَنِّي يَوْمَ مِنْ خُطْبَتِهِ** تر دې چې امام له خطبې څخه فارغه سي **لَيْتَانِيَهُ مِنْ إِشْتِقَالِ عَنِ اسْتِجَابِ الْخُطْبَةِ** ځکه چې په نفلو باندې په مشغولتیا سره (بیا) خطبه نه سي اورېدل کېدلای (یعني د خطبې له اورېدلو څخه امراض راځي).

تشریح: مسئله: دا ده چې تر لمر لوېدلو وروسته او د ماښام د لمانځه تر اداء کولو مخکې نفلي لمونځ مکروه دی، دلیل یې دا دی چې په داسې کولو سره د ماښام لمونځ ځنډېږي، حال دا چې د ماښام په لمانځه کې تمجیل (تلوار) مستحب دی. همدارنگه په هغه وخت کې نفلي لمونځ مکروه دی چې امام د خطبې لپاره راووځي تر دې چې له خطبې څخه فارغه سي، دلیل یې دا دی چې خطبه اورېدل واجب دي، او ښکاره ده چې په نفل کولو سره اورېدل پاتېږي، نو د نفل په وجه د واجبو پر ښوول صحیح نه دي.

بَابُ الْأَذَانِ

(دا) باب د اذان د احکامو (په بیان کي) دی

تشریح: تر دې مخکي صاحب د کتاب د لمانځه وختونه (مواقیت) بیان کړل، اوس له دې حایه د اذان احکام بیانوي، او اذان یې په دې وجه د لمانځه تر وختونو وروسته بیان کړی ځکه چې اذان د لمانځه د سبب د داخلېدلو اعلان دی (یعني اذان دا خبر تیار وړ کوي چې د لمانځه وخت داخل سو او وخت د لمانځه سبب دی لکه مخکي چې پر دې تفصیلي بحث وسو). نو ځکه یې اول وختونه بیان کړل او اوس اعلان بیانوي.

د اذان لغوي معنی: اذان په لغت کي اعلان او اعلام (خبر ورکولو) ته ویل کیږي.

د اذان اصطلاحی معنی: الإعلام بوقت الصلاة بألفاظ مخصوصة علی صفة مخصوصة، (یعني په ځانګړي طریقه سره د ځانګړو الفاظو په ذریعه د لمانځه د اعلان کولو نوم اذان دی).

اذان کله شروع سو: جمهوره محدثین او تاریخپوهان پر دې خبره متفق دي چې د اذان مشروعیت تر هجرت وروسته په مدینه منوره کي سوی دی، لېکن په دې خبره کي اختلاف دی چې د هجرت په کوم کال کي اذان مشروع سو، په دې لړ کي د حافظ ابن حجر عسقلاني رحمه الله رایه دا ده چې د اذان د تعلیم واقع په ۲ هـ کي مخ ته راغله، لېکن د علامه عینی رحمه الله خیال دا دی چې دا واقع په ۱ هـ کي مخ ته راغله.

د اذان د مشروعیت واقع: د اذان د مشروعیت قصه دا ده چې کله نبي ﷺ او صحابه وو له مکې شریفې څخه هجرت وکړی مدینې شریفې ته ولاړل، نو په بېلابېلو محایو کي یې استوګنه پیل کړه، او په یوه وخت کي د ټولو خبر بدل او د مسجد ته د ټولو حاضرین ستونزمن وه، نو په دې باره کي نبي کریم ﷺ د مشورې لپاره د صحابه وو یوه غونډه جوړه کړه، بعضي صحابه وو دا رایه ورکړه چې د لمانځه په وخت کي دي یو بیرغ درول کیږي چې هغه ته به په کتلو سره ټوله خلګ په مسجد کي جمع کیږي، لېکن دا رایه خوښه نه کړی سوه، او وجه یې دا بیان سوه چې په دې سره به صرف هغه خلګ مسجد ته حاضرېږي کوم چې بیرغ وړني، او د نه لیدونکو لپاره به ستونزه پر خپل ځای پاته وي. ځینو صحابه وو دا رایه ورکړه چې د لمانځه په وخت کي دي اور بلیږي چې هغه ته به په کتلو سره خلګ مسجد ته راځي، لېکن نبي ﷺ دا مشوره د مجوسیانو سره د مشابهت له کبله هم رد کړه. یو صحابي وویل چې: شپېلۍ دي پوکل کیږي، د هغه په آواز اورېدلو سره به خلګ په مسجد کي جمع کیږي، لېکن دا مشوره هم د یهودو سره د مشابهت له کبله رد سوه، په آخر کي یوه مشوره دا وسوه چې ټلۍ (ناقوس) دي غږول کیږي (یعني یو غټ لرګی دي پر بل شي وهل کیږي) لېکن دا رایه هم د عیسایانو سره د مشابهت له کبله رد سوه.

لنډه دا چې په دې غونډه کي مسجد ته د خلګو راجمع کولو لپاره یوه پرېکړیزه رایه منظوره نه سوه، او ټوله خلګ واپس خپلو کورونو ته ولاړل، هر یو په دې باره کي حیران او سرگردانه وو، او په دې کوښښ کي وو چې ژر تر ژره د دې مسئلې یو حل پیداسي.

حضرت عبد الله بن زيد رضي الله عنه هم په دې مجلس کي ناست وو، او په دې باره کي هغه د نورو په نسبت څه زیات فکرمن وو، څرنګه چې هغه خپل کور ته ولاړي نو ښځي یې د ماښام ډوډۍ ور ته راوړه، لېکن عبد الله بن زيد وویل چې د

نبي ﷺ صحابه د لمانځه په اړه په يوه لاندې کي سرگردانه دي، نو ځکه زه ډډۍ نه خوړم، دې وايي چي په دغه کړي ما ته خوب راغلی، په خوب کي مي وليدل چي له آسمان څخه يو سړی را شوه سو، چي د هغه پر بدن دوه زرغونه پتون (شادوان) وه، او په لاس کي يې يو ناقوس وو، ماله هغه څخه پوښتنه وکړه چي اې د الله بنده! آيا ته دا ناقوس خرڅوي؟ هغه وويل چي ته به په دې څه وکړي؟ ما وويل: زه به يې رسول الله ﷺ ته ور وړم، او د دې په ذريعه به د لمانځه د وخت خبرتيا ورکول کيږي، دې سړي وويل: آيا زه تاته د دې لپاره يوه غوره طريقه نه دروښيم؟ ما ورته وويل: هو! ضروري يې را وښيه، نو هغه سړي د دېوال بغل ته ودرېدی او د قبلې طرف ته يې مخ کړی، او د اذان ټوله کليمې يې ذکر کړې، عبدالله بن زيد رضي الله عنه فرمايي چي: سهار ما نبي ﷺ ته دا خوب ووايي، نو نبي ﷺ وفرمايل: اینه لرؤيا حق، فلما ال بلال فانه انذی و امد صوتا منك و مره ينادی به، (يعني دا يو رشتيا خوب دی، ته حضرت بلال رضي الله عنه ته دا کليمې ور ښيه، او ده ته ووايه چي دا کليمې ته ووايه، ځکه چي ستا تر آواز د هغه آواز غټ دی)، کله چي د حضرت عمر رضي الله عنه په غوږ کي د حضرت بلال رضي الله عنه دغه آواز ورسېدی نو هغه د نبي ﷺ په خلمت کي حاضر سو، او وېي وړل: اې د الله نبي! په هغه ذات دي مي قسم وي چي ته يې رښتوني نبي را استولی يې، د شپې دغه رنگه قصه زما سره هم وسوه، لېکن عبدالله بن زيد رضي الله عنه په دې باره کي زما څخه مخکي سو، نو پر دې نبي ﷺ د خپل پروردگار شکر ادا کړی، او په دې ډول سره د لمانځه د خبرتيا ستونزه حل سوه. (په حواله د بدائع الصنائع ج ۱، ص ۳۶۵)

د اذان شرعي حيثيت او طريقه

الْأَذَانُ سَلْمٌ لِلْمَلَائِكَةِ وَالنَّفْسِ وَالْمُجَمَّةِ د پنځو لمونځونو او جمعې لپاره اذان سنت (موکده) دی **لَا يَسَوَاهَا** نه د نورو لپاره **لِلنَّفْسِ الْتَوَاتُرُ** د نقل متواتر په وجه سره **وَصِفَةُ الْأَذَانِ مَعْرُوفَةٌ** او د اذان طريقه مشهوره ده **وَهُوَ كَمَا أَدَّنَ الْمَلَكُ الثَّأِزِلَ مِنَ السَّيِّئِ** او هغه داسي ده څرنگه چي له آسمان څخه راشوه سوي فرشتې اذان کړی وو.

اللفات: ﴿الملك﴾ فرشته (ملاکه).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي د راجح قول مطابق اذان سنت موکده (ټينګ سنت) دی، او د پنځو لمونځونو همدارنگه د جمعې لپاره اذان مشروع دی، له دې څخه ماسوا د نورو لمونځونو لپاره مثلاً د اخترنو، جنازې، کسوف او خسوف لپاره اذان مشروع نه دی، د اذان دغه مشروعيت د نقل متواتر په وجه دی، يعني د پنځو لمونځونو او جمعې لپاره د اذان مشروعيت د دومره ډېرو معتمدو راويانو په روايت سره ثابت دی چي د تواتر حد ته رسېلی دی، لوس په دې کي دهیچا لپاره د څه خبري گنجایش نسته، او د اذان طريقه هم هغه مشهوره طريقه ده چي پر هغه طريقه فرشتې اذان کړی وو.

فايده: دلته دوي خبري د يادوني او پاسرني وړ دي: (۱) اوله خبره دا چي اذان سنت موکده دی، او همدا صحيح ده، په دې سلسله کي د بعضي مشائخو قول دا دی چي اذان واجب دی، لېکن دا قول صحيح نه دی، په اصل کي دغه مشائخ د حضرات امام محمد رحمه الله په هغه روايت ډوکه سوي دي چي په هغه کي امام محمد رحمه الله دا صراحت کړی دی چي که د ښار ټوله خلک اذان پرېږدي نو د هغو سره دي جنگ او قتال وکړی سي، او جنگ په عامه توگه د واجب د پرېښولو په وجه کيږي، نو ځکه اذان هم واجب کېدل پکار دي، صاحب د عنايه رحمه الله دا نظريه رد کړې ده او فرمايلي يې دي:

امام محمد رحمه الله چي د اذان پر پرېښولو کومه د جنگ خبره کړې ده، هغه د اذان د واجب والي په وجه سره نه ده بلکي د هغه وجه دا ده چي د اذان په پرېښولو کي د دين ذلالت او سپکاوی دی، او د هغو خلکو سره جنگ ضروري دی چي د دين تذليل او سپکاوی کوي. (منايه ۱۰، ج ۱، ص ۲۲۱)

(۲) دويمه خبره دا چي دلته صاحب د کتاب په خصوصي توگه سره د جمعي يادونه ځکه کړې ده چي دا گومان ليري سي چي څرنگه د جمعي لپاره د عام اجازت، امام، ښار او نور شرطونه ضروري دي او د جمعي لپاره اذان مشروع دی، همدارنگه د اخرونو لپاره هم د جمعي دغه شرطونه ثابت دي، نو ځکه به د اخرونو لپاره هم اذان کول پکار وي، نو په اصل کي خبره دا ده چي د جمعي لپاره د نبی ﷺ له زمانې څخه اذان مشروع دی، او د اخرونو او نورو لپاره له هغه زمانې څخه اذان ثابت نه دی، لکه څرنگه چي جابر بن سمره ؓ فرمايي: صليت مع رسول الله ﷺ العيد غير مرة ولا مرتين بغیر اذان ولا إقامة، (يعني ما څو واره د نبی ﷺ سره د اختر لمونځ له اذان او اقامت څخه بغیر کړی دی). (فتحالقيدر ۱۰، ج ۱، ص ۲۲۲)

په اذان کي د ترجيع بيان

وَلَا تَرْجِعْ فِيهِ او په اذان کي ترجيع نسته وَهُوَ او ترجيع دا ده أَنْ يُرْجَعَ فَيَرْقَأَ صَوْتَهُ بِالسَّهَادَتَيْنِ بَعْدَ مَا خَفَضَ بِهِمَا چي مؤذن (د اذان کلمې) را وگرځوي نو شهادتين له کرار آواز څخه وروسته (دويم وار) په لوړ آواز سره ووايي (بني ترجيع دا ده چي يو ولر شهادتين په کرار آواز سره ووايي نو بل ولري، په لوړ آواز سره ووايي) وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَعَهُ اللَّهُ: فِيهِ ذَلِكَ او امام شافعي رحمه الله فرمايي: چي: په اذان کي ترجيع سته لِحَدِيثِ أَبِي مَحْذُورَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د ابو محذوره ؓ د حديث په وجه أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ * أَمَرَ بِالْتَّرْجِيعِ چي نبی ﷺ ابو محذوره ته د ترجيع حکم کړی وو وَلَمَّا أَنَّهُ لَا تَرْجِعُ فِي الْمَسَاهِيرِ او زموږ دليل دا دی چي په مشهوره روايتونو کي ترجيع نسته وَكَانَ مَا رَوَاهُ تَعْلِيلًا او هغه حديث کوم چي ابو محذوره ؓ روايت کړی وو هغه د تعليم (ښوولو) په توگه وو فَقُلْتُ تَرْجِعُنَا چي پر هغه ابو محذوره ؓ د ترجيع خيال وکړی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي زموږ په نېز په اذان کي ترجيع نسته، د ترجيع مطلب دا دی چي اذان کوونکی شهادتين يعني أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ او أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ مخکي دوه واره په کرار آواز سره ووايي او بيا يې وروسته دوه واره په لوړ آواز سره ووايي، امام شافعي رحمه الله فرمايي چي په اذان کي ترجيع سته، امام شافعي د حضرت ابو محذوره ؓ په حديث سره دليل نيسي چي نبی ﷺ کرم چي ابو محذوره ته د اذان کوم تعليم ورکړی وو په هغه کي خلور واره د شهادتينو ذکر سته، او دې ته ترجيع وايي، نو ځکه ترجيع ثابته سوه. زموږ دليل: دا دی چي د اذان د ثبوت په باره کي چي څومره مشهوره حديثونه واغلي دي، له هغو څخه په يوه کي هم د ترجيع يادونه نسته، صاحب د فتح القدیر د امام ابو داؤد په حواله سره د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما دا حديث را نقل کړی دی: إِنَّمَا كَانَ الْأَذَانُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ وَالْإِقَامَةُ مَرَّةً مَرَّةً (يعني د نبی ﷺ په زمانه کي به په

اذان کي دوه دوه واره کلمې ويل کېدې او په اقامت کي به يو يو وار). له دې حديث څخه هم ثابتېږي چي په اذان کي ترجيع نسته، ځکه چي د ترجيع لپاره د شهادتينو څلور واره ويل ضروري دي.

جواب: د امام شافعي د دليل جواب دا دی چي په ابو محنوره رضي الله عنه بار بار د شهادتينو ويل د تعليم په توگه وو، چي پر هغه ابو محنوره د ترجيع خيال وکړی.

دويم جواب: دا دی چي د ابو محنوره رضي الله عنه دا حديث معارض دی دده د هغه حديث سره، کوم چي په صحيح سند سره ابو داؤد شريف را نقل کړی دی، او په هغه کي صرف دوه وار د شهادتينو يادونه شوې ده، نو د ابو محنوره رضي الله عنه په دواړو حديثونو کي تعارض راغلی، او قاعده دا ده چي ادا تعارضاً ناقطاً، نو ځکه به په دې حديث سره دليل نيول صحيح نه وي.

دويم جواب: دا دی چي که بيا هم موږ د امام شافعي رحمته الله ذکر سوی حديث صحيح ومنو نو هم له دې څخه د ترجيع ثبوت نه سي کېدلای، ځکه په دغه حديث چي کوم د څلور واره شهادتينو ذکر سوی دی هغه د يوې ځانگړي قصې سره تعلق لري، قصه دا وه چي تر اسلام راوړلو مخکي ابو محنوره د نبی صلی الله علیه و آله سره ډېر عناد او بغض درلودی، بيا چي کله هغه په اسلام سره مشرف سو، نو نبی صلی الله علیه و آله هغه ته د اذان کولو حکم وکړی، هغه اذان شروع کړی، کله چي شهادتينو ته ورسېدی، نو له خپل قوم څخه يې د شرم او پېغور د احساس په وجه شهادتين بالکل په کښته اواز سره وويله، په دې باتدي نبی صلی الله علیه و آله هغه راوغوښتی او تر تنبيه ورکولو وروسته يې حکم وکړی چي: ارجع وامد بها صوتک، (يعني واپس سه! او شهادتين په لوړ اواز سره ووايه!). نو د شهادتينو په راگرځولو سره نبی صلی الله علیه و آله هغه ته د احساس ورکړی چي کله ته د اسلام لمن ته راغلې، نو اوس د حق په څرگندولو او دين په ښکاره کولو کي هيڅ شرم او حيا مه کوه!، بلکي د ادخلوا في السلم كافة ځلانده نمونه جوړه سه!، يا په دې راگرځولو سره يې مقصد دا وو چي کوم څه تېر سوه هغه هېر کړه!، او الله جل جلاله د رسول په مينه کي غرق سه! (منايه ج: ۱، ص: ۲۲۵)

د سهار په لماتځه کي د “الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ” د زياتولو حکم

وَيَذِّنُ فِي أَذَانِ الْقُمْرِ بَعْدَ الْفَلَاحِ: الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ مَرَّتَيْنِ او مؤذن به د سهار په لماتځه کي تر حى على الفلاح وروسته دوه واره الصلاه خير من النوم زياتوي لَأَنَّ بِلَالَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ * مَرَّتَيْنِ حِينَ وَجَدَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ رَاقِدًا ځکه حضرت بلال رضي الله عنه چي کله نبی صلی الله علیه و آله د خوب په حالت کي وليدی نو دوه واره يې الصلاه خير من النوم ووايي فَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: مَا أَحْسَنَ هَذَا يَا بِلَالُ إِجْعَلْنِي أَذَانُكَ نُو نَبِي صلی الله علیه و آله وفرمايل: اي بلاله! دا ډېره ښه جمله ده خپل په اذان کي يې داخله کړه وَخَسَّ الْقُمْرُ بِهِ لَأَنَّهُ وَقْتُ نَوْمٍ وَغَفْلَةٍ او د سهار اذان ځکه په دې سره خاص کړی سو چي دا وخت د خوب او غفلت دی.

اللفات: ﴿راقد﴾ پیده (تألم).

تشریح: فرمايي چي اذان کونکی به د سهار په اذان کي تر حى على الفلاح وروسته دوه واره الصلاه خير من النوم زياتوي، او دا زياتونه مستحب ده؛ دليل يې دا دی چي يوه ورځ حضرت بلال رضي الله عنه د سهار د لماتځه لپاره اذان وکړی، بيا د حضرت

* تخریج: أخرجه طبرانی فی معجم الکبیر، حديث رقم: ۸۱، ۸۲ و ایضاً ابن ماجه فی کتاب الاذان، باب السنة فی الاذان، حديث رقم: ۸۱۶.

عائشي رضي الله عنه د حېجرې دروازې ته ورغلی وېي ويل: الصلوة يا رسول الله (ﷺ). حضرت عائشي رضي الله عنها وفرمايل چي: الرسول نائبر (رسول الله ﷺ بیده دی)، نو بلال رضي الله عنه وويل: الصلوة خير من النوم. کله چي نبي ﷺ راوړېس سو، نو حضرت عائشي رضي الله عنها نبي ﷺ ته دا قصه وکړه، نبي ﷺ دا کلمه خوښه کړه او وېي فرمايل: اي بلال! دا کلمه په خپل اذان کي داخله کړه. پاته سوه دا خبره چي دا زياتونه د سهار د اذان سره ولي خاص ده، نو دې جواب دادی چي دا وخت د خوب او غفلت دی، نو ځکه دا زياتونه د سهار د اذان سره خاص سوه.

د اقامت بيان

وَالْإِقَامَةُ مِثْلُ الْإِذَانِ او اقامت د اذان په ډول دی إِلَّا أَنَّهُ يُرِيدُ بِهَا تَحْدِيدَ الْفَلَاحِ كَذَلِكَ قَامَتِ الصَّلَاةُ مَرَّتَيْنِ خو په اقامت کي به تر مِثْلِ الْفَلَاحِ وروسته دوه واره قد قامت الصلوة زياتوي هَكَذَا • قَعَلَ الْمَلِكُ النَّازِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَمْلُوءًا لَهْ أَسْمَعُهُ رَا شوه سوي فرشتې کړي وه وَهُوَ الْمَشْهُورُ او همدا مشهوره ده ثُمَّ هُوَ حَاجٌّ عَلَى الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي قَوْلِهِ إِنَّهَا تُرَادُّ بيا دا د امام شافعي رحمه الله په خلاف حجت دی په دې باره کي چي اقامت يو وار يو ولر دی إِلَّا قَوْلَهُ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ ماسواله قد قامت الصلوة څخه.

اللفات: «تُرَادُّ» يوازې يوازې، تنها تنها، يو يو وار.

تشرېح: امام قندوري رحمه الله فرمايي چي اقامت هم د اذان په ډول دی لېکن فرق صرف دومره دی چي په اقامت کي به تر حى على الفلاح وروسته دوه واره قد قامت الصلوة زياتوي، امام شافعي رحمه الله فرمايي چي له قد قامت الصلوة څخه به ملسوا نوري ټولي کليمې يو يو وار وايي، او قد قامت الصلوة به دوه واره وايي.

د امام شافعي دليل: دا دی چي د حضرت انس رضي الله عنه په حديث کي راغلي دي چي نبي ﷺ حضرت بلال رضي الله عنه ته حکم وکړی چي اذان جوت (جفت) کوه او اقامت طاق کوه ماسواله قد قامت الصلوة څخه.

زموږ دليل: دا دی چي کومه فرشته له اسمان څخه راشوه سوې وه، هغې د اذان په خير اقامت هم دوه، دوه ولره کړی وو، لکه څرنگه چي ابن ابی شيبه له عثمان بن ابی لیلی څخه روايت کړی دی چي ماته د نبي ﷺ صحابه و وويل چي عثمان بن زيد انصاري رضي الله عنه راغلی او نبي ﷺ ته يې عرض وکړی چي ماته (په خوب کي) يو سړی راغلی گواکي پر هغه دوه څلره وه، اذان او اقامت يې دوه دوه واره وکړی، (يعني د اقامت کليمې يې هم د اذان په څير دوه دوه ولره وويلې) نو د حضرت انس رضي الله عنه د حديث معنی دا ده چي په اذان کي دي دوي کليمې په دوو جلا جلا آوازونو سره وويل سي نو په اقامت کي دوي کليمې په يوه آواز سره وويل سي.

په اذان کې د ترسیل او په اقامت کې د حذر حکم

وَيَكْرَهُنَّ الْأَذَانَ او مؤذن به په اذان کې ترسّل کوي (یعنې په وخته وخته به اذان کوي) وَيَحْذَرُنَ الْإِقَامَةَ او په اقامت کې به حذر کوي (یعنې په تېزي سره به اقامت کوي) لِقَوْلِهِ ۰ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي إِذَا أَذَّنْتَ فَتَرَسَّلْ کله چې ته اذان کوي نو ترسّل کړه وَإِذَا أَقَمْتَ فَاحْذَرْ او کله چې اقامت کوي نو حذر کړه وَهَذَا بَيَانُ الْإِسْتِحْبَابِ او دا د استحباب بیان دی.

اللفات: «يَكْرَهُنَّ» د تفعل د باب مضارع صیغه ده: په زیار او کوښښ سره په اوږده اواز الفاظ اداء کول، په دمه (وقته وخته) ویل، «يَحْذَرُنَ» د نصر د باب مضارع صیغه ده: تېز تېز او ژر ژر ویل. **تشریح:** ترسیل دا دی: چې اذان کونکی د دوو کلمو په مینځ کې په سکت (وقته) سره فصل وکړي، او حذر دا دی: چې فصل نه وکړي، فرمایي چې په اذان کې ترسیل مستحب دی او په اقامت کې حذر مستحب دی. **دلیل:** دا دی چې نبي ﷺ حضرت بلال رضی الله عنه د دې حکم کړی وو، لېکن صحیح خبره داده چې د اشیان سنت دي، ځکه چې په اذان کې ترسیل او په اقامت کې حذر په تواتر سره ثابت دی.

په اذان او اقامت کې و قبلي ته د مخامخ والي حکم

وَيَسْتَقْبِلُ بِهِمَا الْقِبْلَةَ او په اذان او اقامت کې به قبلي ته مخ کوي لَأَنَّ الْمَلَكَ الثَّالِثَ ۰ مِنَ السَّمَاءِ أَذَّنَ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ ځکه چې له آسمانه راشو سوي فرشتې مخ پر قبله اذان کړی وو وَلَوْ تَرَكَ الْإِسْتِقْبَالَ او که یې استقبال پرېښوی (یعنې قبلي ته یې مخ نه کړی) جَازَ لِحُصُولِ النِّقْصَانِ نو (هم) جائز دی ځکه چې مقصود حاصل سو وَيَكْرَهُ لِيُخَالَفَتْهُ السُّنَّةُ لېکن د سنت د مخالفت په وجه مکروه دي وَيُحَرِّلُ وَجْهَهُ بِالْمَلَا وَالْقَلَامِ يَنْتَهَ وَيُسَبِّحُ او د حى على الصلاة او حى على الفلام په وخت کې به خپل مخ راسته او چپه طرف ته ګرځوي لَأَنَّهُ خِطَابٌ لِّقَوْلِهِ ځکه چې دا قوم ته خطاب دی فَيُؤَا جِهَهُمْ په نو په دې سره به هغوی ته مخ کوي وَإِنْ اسْتَعْدَّ رَأْيَ صَوْمَعَتِهِ فَحَسَنٌ او که مؤذن په خپله صومعه کې وګرځي نو ښه خبره ده مُرَادُهُ إِذَا لَمْ يَسْتَطِعْ تَحْوِيلَ الْوُجْهِ بَيْنَنَا وَبَيْنَا سَلَامَةً ثَبَاتِ قَدَمَيْهِ مَكَانَهُمَا كَمَا هُوَ السُّنَّةُ د ګرځېدلو مطلب دا دی چې کله مؤذن د سبت مطابق پر خپل ځای د دواړو پښو د ایښوولو سره سره راسته او چپه طرف ته مخ نه سي ګرځولای (نو په صومعه کې دي وګرځي) ابعضو شارحینو د مراد ضمیر دامام محمد رَجَزَهُ الله و طرف ته راجع کړی یعنې: دامام محمد رَجَزَهُ الله مطلب دا دی أَبَانَ كَانَتْ السُّومَعَةُ مُتَّسِعَةً په دې توګه چې صومعه پراخه وي فَأَمَّا مَنْ غَيْرَ حَاجَةٍ فَلَا لېکن بغیر له ضرورت داسې کول ښه نه دي.

اللفات: «يَسْتَقْبِلُ» د استفعال د باب مضارع صیغه ده: مخامخ کېدل، «يُحَرِّلُ» د تفعل د باب مضارع صیغه ده: ګرځول، «اسْتَعْدَّ» د استفعال د باب ماضي صیغه ده: ګرځېدل، «صَوْمَعَةٌ» کوچنۍ حجره (خونه)، «عَمَلُهُ» دانان کولو لړج.

۰ آخره الترمذی فی کتاب الصلاة، باب ما جاء فی الترسل فی الاذان، حدیث رقم: ۱۹۵.

۰ تخریج: آخره ابو داود کتاب الصلوة، باب کيف الاذان، حدیث رقم: ۵۰۷.

تشرېح: صاحب د عناية فرمايي چي اذان کوونکی به په اذان او اقامت کي مخامخ پر قبله وي ماسواله حی علی الصلاة او حی علی الفلاح څخه، دلیل یې دا دی چي کومه فرشته له اسمانه راشوه سوې وه هغې مخامخ پر قبله اذان کړی وو، خو که په اذان کي مخامخ پر قبله نه ودرېږي نو جائز دي، لېکن له سنت څخه د مخالفت په وجه مکروه تنزیهي دي، او د حی علی الصلاة او حی علی الفلاح په وخت کي به خپل مخ راسته او چپه طرف ته گرځوي، ځکه چي په دې دواړو کليمو سره قوم ته خطاب سوی دی، نو ځکه به دا خطاب دوی و طرف ته وي چي: ای خلکو! دلماتخه و طرف ته راسی او د کامیابی و طرف ته راسی، دلته یو اعتراض کیږي، هغه اعتراض:

سوال: دا چي څرنگه قوم راسته او چپه طرف ته سته، همداسي د شا طرف ته هم سته، نو څرنگه چي راسته او چپه طرف دمخ گرځولو حکم سوی دی نو د شا و طرف ته هم دمخ گرځولو حکم پکار دی.

جواب: په دې صورت کي استدبار قبله راځي يعني په داسي کولو سره قبلې ته شا کیږي، حال دا چي مؤذن په خپله خلکو ته دعوت ورکوي چي قبلې ته متوجه سئ، نو په دې وجه صرف راسته او چپه طرف ته پر مخ گرځولو اکتفاء وسوه، ځکه چي په دې سره د آواز رسولو مقصود هم حاصلیږي.

صومعه: په بخرائق کي راغلي دي چي صومعه "منارې" ته ویل کیږي، او علامه بدرالدین عیني رحمه الله په فتح القدير کي لیکلي دي چي صومعه هغه جگ (لوړ) ځای ته ویل کیږي چي مؤذن اذان پکښي کوي، حاصل دا دی: که مؤذن په صومعه کي وگرځیږي نو ښه دي، خو په دې شرط چي صومعه پراخه وي، او د گرځېدلو په وخت کي دي اول له راسته درېځي څخه سر را باسي دوه واره دي حی علی الصلاة وایي او دویم وار دي له چپه درېځي څخه سر را باسي دوه واره دي حی علی الفلاح وایي. (درېځه يعني هغه کړکی چي په صومعه کي نصب وي)

ومراده الخ صاحب د هدایې رحمه الله فرمايي چي دامام محمد رحمه الله د کلام (کوم چي په متن کي ذکر سو) مطلب دا دی چي مؤذن دي په صومعه کي هغه وخت گرځي چي دده لپاره د دواړو پښو داینبولولو سره سره مخ راسته او چپه طرف ته گرځول کوم چي سنت طریقه ده ممکن نه وي (مطلب دا چي په سنت طریقه سره آواز تر خلکو پوري رسول ممکن نه وي، په دې توګه چي صومعه پراخه وي، ځکه چي کله صومعه پراخه وي نو معلومه خبره ده چي درېځي او کړکيتي به یې ليري وي، او پر خپل ځای ددرېدلو سره سره به تر هغو سړايستل نلکه وي، نو په دې صورت کي مؤذن لږه پکار دي چي په صومعه کي وگرځیږي، او تر درېځو دي سر وېسي، چي تر خلکو آکان ورسیږي)، لنډه دا چي که پر خپل ځای ددرېدلو سره سره اذان په خلکو نه اوړول کېلی، نو د دې ضرورت پیدا سو چي په صومعه کي وگرځیږي، خو که ضرورت نه وو نو له خپل ځای څخه قدم ليري کول ښه نه دي.

په غوږ کي د ګوتو نیولو حکم

وَالْأَفْصَلُ لِلْمُؤَذِّنِ أَوْ دُؤْذَنَ لِبَارِهِ غُورُهُ دَادَ أَنْ يُجْعَلَ أَصْبَعُهُنَّ أَوْ كَيْفَ چي خپلي ګوتي په غوږو کي ونیسي بِذَلِكَ أَمَرَ النَّبِيُّ (ص) بِأَلَّا يَجْعَلَ (ځکه) نبي ﷺ حضرت بلال رضی الله عنه ته د دې حکم کړی وو لَأَنَّهُ أَبْذَلُ عَلَى الْإِعْلَامِ لو ځکه چي دا طریقه اعلان زیات رسوي (يعني په دې سره افان نور په زوره کیږي) وَنَ لَمْ يَكُنْ يَكُنْ او که مؤذن داسي نه وکړ نو هم صحیح ده لَأَنَّهُ أَبْذَلُ أَصْلِيَّةٌ ځکه چي دا اصلي سنت نه دی (يعني په بعضي حدیثونو کي یې تذکره نسته).

اللفات: ﴿اعلّمهم﴾ اطلاع ورکول، اعلان کول.

تشریح: مسئله: داده چي د مؤذن پاره د اذان کولو په وخت کي خپل سبابې (يعني د شهادت) گوتې په دواړو غوږونو کي نيول افضل او غوره دي.

نقلي دليل: دا دی چي نبي ﷺ حضرت بلال رضی الله عنه ته د دې حکم کړی وولکه څرنگه چي روايت دی: أب النبي ﷺ أمر بلالاً أن يدخل إصبعه في أذنيه وقال إنه أرفع لصوتك، (يعني نبي ﷺ حضرت بلال رضی الله عنه ته په غوږ کي د گوتو نيولو حکم وکړی او ويې فرمايل چي دا کار ستا اواز هم غټوي).

عقلي دليل: دا دی چي د اذان مقصد اعلام دی يعني خلکو ته د لماتځه اطلاع ورکول دي، او په غوږ کي په گوتو نيولو سره په پوره توگه اعلام حاصلیږي، نو ځکه به دا عمل ښه وي.

وإن لم يفعل الخ فرمايې چي که مؤذن دا عمل نه وکړی او په غوږو کي يې له گوتو نيولو څخه بغير اذان وکړی نو فحس، د فحس ښکاره مفهوم دا دی چي دا عمل ښه دی، ځکه چي په غوږونو کي گوتي نيول اصلي سنت نه دي، لېکن صاحب د عنايې او نورو ليکلي دي چي د فحس فاعل ترک ادخال نه دي (يعني فاعل يې د گوتو پرېښول نه دي) او نه يې فاعل تارک دی، بلکي د دې فاعل اذان دی، نو اوس يې مطلب دا سو چي په غوږ کي د گوتو د نيولو سره سره اذان کول احسن يعني ډېر ښه دي او بغير له گوتو نيولو څخه اذان حسن يعني ښه دي.

او د دې فاعل ترک او نور ځکه نه سي کېدلای چي که څه هم د حضرت عبدالله بن زيد په حديث کي د گوتو نيولو ذکر نسته، خو څرنگه چي نبي ﷺ حضرت بلال رضی الله عنه ته د دې حکم کړی وو، نو ځکه به دا عمل په سر او سترگو منل کيږي، او په هيڅ حال کي به نه پرېښوول کيږي. (عنايه ج: ۱، ص: ۲۲۸)

د تشويب تعريف او حکم

والتَّشْوِيبُ فِي الْقُبْرِ مَعَ عَلَى الصَّلَاةِ عَلَى الْفَلَاحِ مَرَّتَيْنِ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ حَسَنٌ او په سهار کي تشويب کول يعني د اذان او اقامت په مينځ کي دوه واره ح على الصلاة او ح على الفلاح ويل غوره دي لَأَنَّهُ وَقْتُ تَكْوِيمٍ وَغَفْلَةٍ ځکه چي دا خوب او غفلت وخت دی وَكِرَاءَتِي سَائِرِ الصَّلَوَاتِ او په نورو ټولو لمونځونو کي تشويب مکروه دی وَمَعْنَاهُ: الْعَوْدُ إِلَى الْإِعْلَامِ او د تشويب معنی ده: دوباره اطلاع (خبر) ورکول وَهُوَ عَلَى حَسَبِ مَا تَعَارَفُوهُ او تشويب به د خلکو د عرف مطابق وي (يعني څرنگه چي د خلکو عرف وي د هغه مطابق به تشويب کوي) وَهَذَا التَّشْوِيبُ أَحَدُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ الْكُوفَةُ بَعْدَ عَهْدِ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ لِتَغْيِيرِ أَحْوَالِ النَّاسِ او دا تشويب د صحابه وو رضي الله عنهم تر زماني وروسته د خلکو د حالاتو بدلولو په وجه د کوفې عالمانو ليجاد کړی وَحَضَرُوا الْقُبْرَ لَنَا ذِكْرُنَا او د کوفې علماو دا تشويب د سهار د لماتځه سره په دې وجه خاص کړی کوم چي موږ بيان کړه وَالْمُتَأَخِّرُونَ اسْتَحْسَنُوا فِي الصَّلَوَاتِ كُلِّهَا او متاخرينو علماو رجحان الله په ټولو لمونځونو کي تشويب ښه گڼلی دی لِيُظْهِرَ الشَّوَابَ فِي الْأُمُورِ الدِّينِيَّةِ په ديني امورو کي د سستی (ناراستی) ښکاره کېدلو په وجه وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ لَا أَرَى بَأْسًا أَنْ يَقُولَ الْمُؤَذِّنُ لِلْأَمِيرِ الصَّلَوَاتِ كُلِّهَا او امام ابو يوسف رحمه الله

فرمايي: چي زه په دې خبره کي څه حرج نه وینم چي اذان کونکی په ټولو لمونځونو کي امير (واکمن) ته داسي ووايي السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا الْوَيْدُورُ رَحِمَهُ اللَّهُ وَبَرَكَاتُهُ السلام عليك ايها الأمير ورحمة الله وبركاته (يعني اي واکمنه پر تادي د خدای له طرفه سلامتيا وي) رَحَّ عَلَى الصَّلَاةِ رَحَّ عَلَى الْفَلَاحِ رح على الصلاة رح على الفلاح (راسه! د لمانځه و طرف ته (او) راسه! د کلميباب و طرف ته) الصَّلَاةُ يَرْحِمُكَ اللَّهُ الصلاة يرحمك الله (لمونځ دربري الله دي پر تارحم وکړي) وَأَسْتَجِدُّ مُحَمَّدَ رَحِمَهُ اللَّهُ لېکن امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ دا خبره (د شريعت له اصولو څخه) ليري گنلې ده لَأَنَّ النَّاسَ سَوَابِغَةً فِي أَمْرِ الْجَمَاعَةِ ځکه چي د جماعت په سلسله کي ټوله خلک برابر دي وَأَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ خَصَّهُمْ بِذَلِكَ لِإِدَاةِ إِشْتِقَالِهِمْ بِأَمْرِ الْمُسْلِمِينَ او امام ابويوسف رَحِمَهُ اللَّهُ واکمنان په تشوب سره ځکه خاص کړي دي چي د مسلمانانو په کارونو کي د هغوی مشغوليت زيات وي (نو ځکه به د هغوی په حق کي تشوب غوره وي) كَئِنْ لَا تَقُوتَهُمُ الْجَمَاعَةُ چي له هغوی څخه جماعت پاته نه سي وَعَلَىٰ هَذَا الْقَاضِي وَالْبُقُوتِ او دا حکم د قاضي او مفتي (هم) دی.

اللفات: «تثويب» د تعميل د باب مصدر دی: راگرځول، دويم ځل کول، «أَعْلَنَ» د افعال د باب ماضي صيغه ده: له ځانه جوړول، پيدا کول، «اِسْتَحْضَرُوا» د استفعال د باب ماضي صيغه ده: ښه گڼل، «اِسْتَجَبَكُم» دا هم د استفعال د باب ماضي صيغه ده: ليري گڼل، «سَوَّيْتُهُ» جمع ده، واحد يې سَوَّاهُ دی: برابر، «كُوِّنَ» د تفاعل د باب مصدر دی: سستي کول، ناراسته کېدل، لږ کوښښ کول.

تشریح: صاحب د عنايه رَحِمَهُ اللَّهُ ليکلي دي چي د تثويب لغوي معنی ده: رجوع کول، واپس کېدل، يو کار دوه واره کول، او د تثويب: اصطلاحی معنی ده: المود الى الاعلام بعد الاعلام (تريو ځل اطلاع ورکولو وروسته دويم ځل اطلاع ورکول)، بيا دا خبره هم په ذهن کي ساتل پکار دي، چي تشوب هغه دی کوم چي د سهار په اذان کي تر حق على الفلاح وروسته د الصلاة خير من النور په الفاظو سره اداء کيږي، او دکوم تشوب په باره گڼي چي نبي ﷺ حضرت بلال ؓ ته فرمايلي وو چي: اجمله في اذانتك، هغه تشوب د نبي ﷺ له زمانې څخه د صحابه وو د زمانې تر آخره پوري جاري وو، او صرف به د سهار په لمانځه کي د دې خيال ساتل کېدی، ځکه چي هغه د خير القرون زمانه وه، خلک به د لمونځونو حريص او شوقيان وه، او د وينوالي په حالت کي به په لمانځه کي دې پروايی تصور هم له هغه څخه ممکن نه وو. لېکن څرنګه چي له خير القرون څخه وخت ليري کېدی، نو په خلکو کي ديني رغبت کمېدی، او د دې کمښت احساس له ټولو څخه مخکي د کوفې عالمانو ته وسو، نو هغوی د خلکو د متوجه کولو لپاره د اذان او اقامت په دوران کي دوه دوه واره د حق على الصلاة او حق على الفلاح په کلمو سره د اعلام بعد الاعلام يوه نوې طريقه ايجاد کړه او دا تشوب مينځ ته راغلی، نو همدارنګه د نورو هيوادونو عالمانو هم د کوفې د فقهانو د دې بدعت حسنه تعريف وکړی، او د ماراه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن په رڼا کي دې تشوب ته هر ډول تائيد او توثيق حاصل سو.

بيا د كوفې عالمانو دا تشوب صرف د سهار په لمانځه كې د غفلت او خوب په وجه د سهار د لمانځه سره خاص كړى، او تر ډېره وخته صرف په سهار كې تشوب كېږلى، لېكن تر دې وروسته بيا نور په حالاتو كې تغير پيدا سو، او معاشره (ټولنه) په دومره اندازه خرابه سوه چې خلکو د وربښوالي په حالت كې هم په لومونځونو كې سستي او ناراستي شروع كړه، چې د هغه په موجه وروستني (متأخرينو) عالمانو په ټولو لومونځونو كې تشوب ښه وگڼئ، او د خلکو د اسانتيا لپاره يې دا حكم جاري كړى چې د تشوب لپاره څه خاص الفاظ نسته بلكې د هرې سيمې والا دي پر خپل عرف عمل كوي، او له كوم لفظ څخه چې د تشوب معنى حاصلېږي هغه لفظ دي اختياروي، او له هغه څخه دي د تشوب كار اخلي.

كله چې متأخرينو تشوب په دومره اندازه عام كړى نو له دې متأخرينو څخه د دويمې هجري پېړۍ نلمتو فقيه، د امام اعظم رحمه الله ځانگړي شاگرد قاضي حضرت امام ابو يوسف رحمه الله د واكمنانو، قاضيانو او مقتديانو لپاره هم د تشوب درواړه خلاصه كړه، او دا حكم يې جاري كړى چې كه مؤذن په هر لمانځه كې د دې حضراتو و مخ ته ورسې او د السلام عليك ورحمة الله وبركاته... الخ كلمې ووايي نو زما په نېز په دې كې هيڅ حرج نسته، ځكه چې دا حضرات د مسلمانانو په كارو او مسئلو كې په دومره اندازه بوخت وي چې كېداى سي د ډېرې بوختيا په وجه له دوى څخه جماعت فوت سي، نو په دې وجه د دوى په حق كې هم تشوب ضروري دى، نو ځكه زما په نېز د دوى لپاره په تشوب كې هيڅ خبره نسته. د امام محمد مسلك: لېكن امام محمد رحمه الله دا كار د شريعت له اصولو څخه ليري گڼلى دي، فرمايي چې جماعت او لومونځ د دين كار دى، او په دې كار كې ټوله خلك برابر دى، نو ځكه د واكمنانو او قاضيانو لپاره جلا او ځانگړي تشوب ضروري نه دى.

فايده: صاحب د فتح القدير علامه ابن الهمام رحمه الله ليكلي دي چې مؤذن دي تر اذان وروسته د شلو آيتونو په اندازه وقفه كوي او وروسته دي تشوب كوي، او تر هغه وروسته دي بيا د شلو آيتونو په اندازه وقفه كوي او بيا دي اقامت كوي. (فتح القدير ج ۱، ص ۲۵۰)

راجح قول: په پورتني مسئله راجح قول د امام محمد رحمه الله دى چې هغه فرمايي: هيڅ واكمن او قاضي به په اذان كې په يوه ځانگړي كلمه سره نه ستايل كېږي. (التقاية ج ۱، ص ۲۱۱۵) [القول راجح ج ۱، ص ۶۳]

د اذان او اقامت په مينځ كې د كښېنستلو حكم (او په دې باره كې د فقهاؤ قولونه)

وَيَجْلِسُ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ اَوْ اَذَانَ اَوْ اَقَامَتٍ په مينځ كې به ناسته كوي إِلَّا فِي الْغُرْبِ ما سوا د ماښام له لمانځه څخه وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَبِيبَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ اَوْ دَا (حكم) د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز دى وَقَالَ: • يَجْلِسُ فِي الْغُرْبِ اَيْضًا جَلَسَةً حَقِيقَةً اَوْ صَاحِبِينَ فَرَمَايِي: چې په ماښام كې به هم لږ غوندي ناسته كوي لِأَنَّهُ لَا بُدَّ مِنَ الْقُضْلِ په دې وجه چې فصل ضروري دى إِذِ الْوُصْلُ مَكْرُوهٌ ځكه چې وصل مكروه دى وَلَا يَقُومُ الْقُضْلُ بِالسَّكَنَةِ اَوْ په سكته (وقفه) كولو سره فصل نه راځي لِوُجُوهِهَا بَيْنَ كَلِمَاتِ الْأَذَانِ ځكه چې سكته خو د اذان د كلمو په مينځ كې هم سته فَيُقْضَى بِالْجَلَسَةِ

نو په ناستي سره به فصل کوي کَمَا بَيَّنَّ الْخُطْبَتَيْنِ لکه څرنګه چې دوو خطبو په مینځ کي (په ناستي سره فصل کيږي) وَلَا يَنْحَنِيَنَّ رَجُلٌ إِلَيْهِ أَنَّ الشَّخِيرَ مَكْرُوهٌ او دامام ابو حنیفه رَجُلَهُ الله دلیل دای: چې (دامنام په لماتځه کي) تأخیر مکروه دی فَيَكْتَفِي بِأَدْنَى الْفَصْلِ إِحْتِرَازًا عَنْهُ نو له تأخیر څخه د ځان ساتلو لپاره به په معمولي غونډي فصل اکتفاء کوي وَالْمَكَانُ فِي مَسَاجِدِنَا مُخْتَلِفٌ او زموږ په مسئله کي مکان مختلف دی وَكَذَلِكَ الثَّمَنَةُ همدارنګه آواز (هم) مختلف دی فَيَقْتَضِي الْفَصْلُ بِالسَّكُوتِ نو په سکه سره به فصل واقع کيږي وَلَا كَذَلِكَ الْخُطْبَةُ او خطبه داسي نه ده وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجُلَهُ اللَّهُ: يَفْصِلُ بَيْنَ كَعْتَرَيْنِ او امام شافعي فرمایلي دي: چې په دوو کعتو به فصل کوي إِغْتِبَارًا بَيْنَ السَّلَوَاتِ په نورو لمونځونو باندې په قیاسولو سره وَالْفَرْقُ قَدْ ذَكَرْنَاهُ او فرق موږ ذکر کړی دی قَالَ يَعْقُوبُ رَجُلَهُ اللَّهُ: رَأَيْتُ أَبَا حَنِيفَةَ يُؤَدِّنُ وَيُعِمُّ فِي التَّغَرُّبِ یعقوب (يعني امام ابو يوسف) رَجُلَهُ الله فرمایي: چې ما به ابو حنیفه رَجُلَهُ الله لیدی چې دامنام اذان او اقامت به یې کوي وَلَا يَجْلِسُ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ او دا اذان او اقامت په مینځ کي به نه کښنستی وَلِهَذَا يُفِيدُ مَا قُلْنَا او دا خبره زموږ قول فایده کوي (يعني تائید یې کوي) وَأَنَّ الْمُسْتَعَبَّ كَوْنُ الْمُؤَدِّنِ عَالِيًا بِالسُّنَّةِ او (دا خبره هم فایده کوي) چې مستحب داده چې مؤذن به په سنتو عالم (او خبر) وي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: وَيُؤَدِّنُ لَكُمْ خِيَارُكُمْ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: په تاسو کي دي ستاسو غوره (او په علم پوه) سړی اذان کوي.

اللفات: ﴿حَقِيقَةً﴾ سپک، لږ، ﴿لَا يَلْبَسُ﴾ ضروري دي، چاره نسته، ﴿وَعَلَّ﴾ جوختول، ﴿ثَمَنَةً﴾ آواز، ﴿وَيُحَارِّقُ﴾ د ځير جمع ده: غوره، ښک.

تشریح: صورت د مسئلې: دای چې دامام صاحب رَجُلَهُ الله په نېز دامنام له لماتځه څخه ماسوا نور په ټولو لمونځونو کي د اذان او اقامت په مینځ کي وقفه (دمه) او فصل کول سنت دي، او دا فصل به د لمونځونو په ذریعه غوره وي، ځکه د نبي ﷺ فرمان دی چې: بین کل اذانین صلا، (يعني دهر اذان او اقامت په مینځ کي لمونځ سته)، او له دې لماتځه څخه سنت او نفلي لمونځ مراد دي، نو اوس که تر فرضو مخکي سنت لمونځ وو، نو په هغه سنتو سره فصل کول غوره دي، لکه په سهار، ماښام، مازیګر او ماخوستن کي، او څرنګه چې دامنام تر لماتځه مخکي سنت نه کيږي، او دامنام په لماتځه کي تأخیر کول هم مکروه دي، نو ځکه دامام صاحب رَجُلَهُ الله په نېز به په دې کي ډېر لږ فصل کيږي، لېکن د صاحبینو رَجُلَهُ الله مسلک دای چې د نورو لمونځونو په ډول به دامنام په لماتځه کي هم فصل کيږي، خو دا فصل به د نورو لمونځونو په نسبت معمولي وي او فصل بالجلسه به وي (يعني دا وقفه به هم په ناستي سره وي)، لکه څرنګه چې د دوو خطبو په مینځ کي فصل بالجلسه کيږي، ځکه چې د اذان او اقامت په مینځ کي وصل کول مکروه دي، او په سکوت (چپتیا) سره به فصل نه کوي ځکه چې سکوت د اذان د کلمو په مینځ کي هم سته، نو ځکه به په ناستي سره فصل کوي.

د امام صاحب دلیل: دا دی چې د ماښام په لمانځه کې تأخیر کول مکروه دي، او دا خبره تسلیم سوې ده چې په جلسه کولو سره تأخیر راځي، نو ځکه له تأخیر څخه به د ځان ساتلو لپاره معمولي غونډي فصل کوي، او دا معمولي غونډي فصل په سکتې (سکوت) سره هم حاصلیږي، نو ځکه پر همدغه سکتې به اکتفا کیږي.

جواب: صاحبینو دلته د فصل مسئله د خطبې پر فصل قیاس کړې ده، نو جواب یې دا دی چې د اذان او اقامت والا فصل د خطبې پر فصل قیاسول صحیح نه دي، ځکه چې په اذان او اقامت کې د مؤذن ځای هم جلا وي، آواز یې هم جلا وي، او د اذان کولو طریقه یې هم جلا وي، د دې په خلاف په خطبه کې د دواړو خطبو ځای هم یو وي، د خطیب طریقه هم یوه وي، او تقریباً د خطیب آواز هم یو ډول وي، نو کله چې د دوی په مینځ کې دومره ښکاره فرق سته نو یو پر بل به قیاسول څرنگه صحیح وي؟ آیا تاسو ته معلومه نه ده چې د قیاس د صحت لپاره د مقیس او مقیس علیه په مینځ کې مطابقت ضروري دی.

وقال الشافعی رَحِمَهُ اللهُ الْخ امام شافعي فرمایي: څرنگه چې په نورو لمونځونو کې د اذان او اقامت په مینځ کې په لمانځه سره فصل کیږي، همدارنگه به د ماښام په لمانځه کې هم په دوو رکعتونو سره فصل کیږي، لېکن زموږ له طرفه جواب دا دی چې د ماښام لمونځ پر نورو لمونځونو قیاسول صحیح نه دي، ځکه چې د نورو لمونځونو په ځنډولو سره هېڅ فرق نه راځي او د ماښام د لمانځه په ځنډولو سره کراهت پيدا کیږي، چې هغه صحیح نه دی، صاحب د هدایې په والفرق ما ذکرناه سره هم د دغه خبرې و طرف ته اشاره کړې ده.

قال یعقوب الخ یعقوب د امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ نوم دی، امام ابو یوسف فرمایي چې: ما امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ د ماښام پر اذان کولو لیدلی دی، او دا می هم لیدلي دي چې امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ به تر اذان وروسته سمدلاسه (فوراً) په اقامت مصروفه کېدی، او فصل بالجلسه به یې نه کوی، د امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ په دې بیان سره یو طرف ته د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ د مسلک تائید کیږي، بل طرف ته له دې څخه دا خبره هم فہمول کیږي چې اذان کونکی به د شریعت پابنده وي او د قرآن او حدیثو په مسئلو به په ښه توګه خبر وي؛ لکه څرنگه چې د دې خبرې تائید د نبی ﷺ له دې فرمان څخه هم کیږي: ویؤذن لکرحیارکم.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کې راجع قول د امام صاحب دی، وقال العلامة الحسکفی رَحِمَهُ اللهُ الا فی المغرب فیکت قائماً قدر ثلاث آیات قصار ویکره الوصل (ج ۱، ص ۱۰۱)، (المر المختار ج ۱، ص ۲۸۲)، (القول الراجح ج ۱، ص ۱۶۵)

د قضا سوو لمونځونو لپاره د اذان او اقامت حکم

وَيُؤَذِّنُ لِلْعَامَّةِ وَيُؤَيِّنُهُمْ اَوْ د قضا سوو لمونځونو لپاره دي اذان (هم) کوي او اقامت دي (هم) کوي لَاكُنَّ الْعَامَّةُ قَسَمُ الْقَجْرَعَةِ الْقَبِيلَةِ الشَّعْرِيَّ بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ ځکه چې نبی ﷺ د تعريس په شپه تر لمر راختلو وروسته د سهار لمونځ په اذان او اقامت سره را وگرځوي وَهُوَ حُجَّةٌ عَلَى الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللهُ او دا حدیث پر امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ حجت دی فِي اِسْتِفَاتِهِ بِالْإِقَامَةِ (په دې باره کې) چې هغه صرف په اقامت اکتفا کوي.

اللفات: (تعمیر) د تمعیل د باب مصدر دی: د شپې په آخره حصه کې پړاو کول (یعنې یوحای ایسارېدل)، ډېره اچول.

تشریح: مسئله: داده چې که یو څوک د یو لمانځه قضاء راوړي نو د هغه لپاره به اذان او اقامت دواړه کوي، بیا برابره خبره ده که یوازې یې قضاء راوړي، که په جماعت سره.

زموږ دلیل: د لیلۃ التعمیر واقع ده، د تعمیر معنی ده: د شپې په آخر کې په یو ځای کې د آرام کولو لپاره ډېره اچول، دا واقع د حدیثو په کتابونو کې په مختلفه الفاظو سره را نقل شوې ده، علامه ابن همام رحمه الله د ابو جلود په حواله سره داسې را نقل کړې ده: أنه أمر بلالا بالاذان والإقامة حين ناموا عن الصبح و صلوا بعد ارتفاع الشمس، (یعنې نبي ﷺ حضرت بلال رضی الله عنه ته اذان او اقامت کولو حکم وکړی، څه وخت چې صحابه د سهار له لمانځه څخه بیده (ویده) پاته سي وه، او تر لمر راختلو وروسته یې لمونځ کوی).

شینخینو دا واقع داسې را نقل کړې ده: عَجِبَ اللَّهُ بْنُ أَبِي ثَعْلَبَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: لَوْ عَزَمْتُ بِمَا يَأْمُرُ اللَّهُ، قَالَ: أَخَذْتُ أَنْ تَتَأَمَّلُوا عَنِ الصَّلَاةِ، قَالَ بَلَلٌ: أَنَا أَوْ قُلْتُكَ، فَاصْطَلِحُوا وَأَنْتُمْ بَلَلٌ ظَهَرَتْ إِلَى رَأْسِهِ فَعَلِمْتُ عَنْهُ فَتَنَّمَرُ، فَانْتَبَهَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ عَلِقَ حَاجِبُ الشَّمْسِ فَقَالَ: يَا بَلَلُ أَيْنَ مَا قُلْتَ؟ قَالَ: مَا أَكَلْتُ عَلَيْكَ نَوْمَةً وَمِثْلَهَا قَطْ، قَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَبَضَ أَرْوَاعَكُمْ جَمِيعًا وَرَكَعًا عَلَيْكُمْ جَمِيعًا، يَا بَلَلُ فَرَأَيْتَ النَّاسَ بِالصَّلَاةِ قَتَوُصًا، فَلَمَّا ارْتَفَعَتِ الشَّمْسُ وَابْتَدَأَتْ قَامَرُ فَصَلَّى بِالنَّاسِ جَمَاعَةً.

له دواړو روایتونو څخه معلومېږي چې نبي ﷺ په لیلۃ التعمیر کې تر لمر راختلو وروسته د اذان او اقامت سره د سهار لمونځ وکړی.

دوحجة على الشافعي... علامه مرغیناني رحمه الله فرمایي چې زموږ دلیل د امام شافعي رحمه الله په خلاف حجت دی ځکه چې هغه فرمایي: صرف په اقامت کول کافي دي، د اذان ضرورت نسته.

د امام شافعي دلیل: امام شافعي رحمه الله د مسلم شریف په هغه روایت دلیل نیسي کوم چې له حضرت ابو هریره رضی الله عنه څخه روایت سوی دی، یعنې: أمر بلالا فأقام الصلاة فصل بهم الصبح، (یعنې نبي ﷺ بلال رضی الله عنه ته حکم وکړی، نو نبي ﷺ د اقامت سره صحابه وو ته لمونځ ورکړی)، په دې حدیث کې د اذان ذکر نسته، نو معلومه سوه چې په قضائي لمونځ کې صرف پر اقامت اکتفا کول کافي دي.

جواب: دا دی چې په نورو صحیحو روایتونو کې د اذان ذکر سته، نو پر زیاتوب عمل کول غوره دي. زموږ د مسلک تائید له هغه روایت څخه هم کیږي چې کله د غزه خندق پر موقع له نبي ﷺ څخه څلور لمونځونو قضاء سوه، نو نبي ﷺ د اذان او اقامت سره د منو قضاء راوړه، نو دومره صحیحو حدیثونو سره سره د امام شافعي رحمه الله اختلاف مناسب نه معلومیږي.

د زیاتو قضاء سوو لمونځونو لپاره د اذان او اقامت حکم او طریقه

لَمَّا قَامَتْ صَلَاتُكَ أَذِّنْ لِلْأَذَانِ وَأَقَامْ بِيَا كَهْ لَه هغه څخه ډېر لمونځونه قضاسوي وه نو د اولني لمونځ لپاره دي اذان او

اقامت دواړه وکړي لِتَارَوْنَا د هغه حدیث په وجه کوم چې موږ روایت کړی وَكَانَ مَعْنَى أَنَّ الشَّاهِدَ أَنْ وَأَقَامْ او

د نورو لمونځونو په حق کې ورته اختیار دی که غواړي نو اذان او اقامت دي (دواړه) وکړي لِيَكُونَ الْقَضَاءُ عَلَى حَسْبِ

الأَذَانُ د دې لپاره چې قضاء د اداء موافق سي قَالَ شَاعِرُ الْإِيمَانَةِ عَلَى الْإِيمَانَةِ او که غواړي نو صرف پر اقامت دي اکتفا وکړي لَأَنَّ الْأَذَانَ لَا يُلَاحِظُ خُصَارَ وَهُمْ مُتَوَرِّدُونَ ځکه چې اذان خو د (خلکو د) حاضرولو لپاره کېږي او دوی (ټوله) حاضر دي قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَجُلُهُ اللَّهُ أَنَّهُ يُقَامُ لِبَاغِدَا صاحب د هدایې رَجُلُهُ الله فرمایي: له امام محمد رَجُلُهُ الله څخه روایت دی چې تر اول لماتځه وروسته دي د نورو لمونځونو لپاره (صرف) اقامت کېږي قَالُوا: يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ هَذَا قَوْلُهُمْ جَمِيعًا مشايخ فرمایي: کېدای سي چې دا ټولو قول وي.

اللغات: «**الْمُخْتَارُ**» د تفعیل د باب اسم مفعول دی: اختیار ورکړل سوی، مختار، «**اِسْتِخْصَارُ**» د استعمال د باب مصدر دی: مخ ته راوړل، جمع کول، حاضرول.

تشریح: مسئله: داده که له یو سري څخه ډېر لمونځونه قضاء سي نو دا ول لماتځه لپاره دي اذان هم وکړي او اقامت دي هم وکړي، دلیل د لیلۃ التعریس حدیث دی کوم چې مخکي ذکر سو، او د پاته لمونځونو په حق کي اختیار من دی که غواړي نو د هر لماتځه لپاره دي اذان هم کوي او اقامت هم چې قضاء د اداء په ډول سي. خو که غواړي چې صرف اقامت وکړي، نو پر اقامت دي اکتفاء وکړي، ځکه چې اذان د خلکو د حاضرولو لپاره کېږي او دلته ټوله خلک حاضر دي، نو د اذان هیڅ ضرورت نسته.

دلیل: د اقامت او اذان دواړو کولو تائید له هغه روایت څخه هم کېږي کوم چې علامه ابن الهمام رَجُلُهُ الله د امام ابو یوسف رَجُلُهُ الله په واسطه بیان کړی دی: أنه حين شغلهم الكفار يوم الأحزاب عن أربع صلوات عن الظهر والعصر والمغرب والعشاء قضاهن على الولا وأمر بلال أن يؤذن ويقبر لكل واحدة منهن، (د غزوہ احزاب په وخت کي چې کله کافرانو نبي ﷺ له خلورو لمونځونو څخه مشغول کړی، يعني له ماپښين، مازيگر، مابنام او ماخوستن څخه، نو نبي ﷺ په ترتيب سره د هغو قضاء راوړه، او بلال ﷺ ته يې حکم وکړ چې د هر لماتځه لپاره دي اذان او اقامت (دواړه) وکړي. او د غير اصولو په روايت کي له امام محمد رَجُلُهُ الله څخه را نقل سوي دي چې که څو لمونځونه قضاء سي نو د اولني لمونځ قضاء دي په اذان او اقامت دواړو سره راوړي، او د پاته لمونځونو قضاء دي صرف په اقامت سره راوړي، مشايخو فرمايلي دي: کېدای سي چې دا قول د امام محمد، امام ابو يوسف او امام ابو حنيفه رَجُلُهُ الله ټولو وي.

د اذان او اقامت لپاره د اودس حکم

وَيُحِبُّ أَنْ يُؤْذَنَ وَيُكْتَبَ عَلَى طَهْرٍ او پکار ده چې اذان او اقامت په اوداسه وکړي قَالَ الْأَذَانُ عَلَى طَهْرٍ خو که به اودسه اذان وکړي چارنو جائز دي لَا تَكُنْ ذَكْرًا وَلَا نِسَاءً بِصَلَاةٍ ځکه چې اذان ذکر دی لمونځ نه دی فَكَانَ الْوُضُوءُ فِيهِ اسْتِحْبَاحًا کما فِي الْقِرَاءَةِ نو د قرآن لوستلو په ډول په دې کي هم اودس مستحب دی.

اللغات: «**يُحِبُّ**» پکار ده، مناسب ده.

تشریح: صورت د مسئلې خو ښکاره دی چې اذان او اقامت دواړه په اوداسه کول مستحب او غوره دي، لېکن که یو سري به له اودسه اذان وکړي نو جائز دي، ځکه چې اذان ذکر دی او ذکر لپاره اودس ضروري نه دی، اودس خو د لماتځه لپاره

ضروري دي، نو ځکه به په اذان کې اودس ضروري نه وي، لېکن شرنګه چې د قرآن لپاره اودس مستحب دی، هملارنګه د اذان کولو لپاره هم اودس مستحب دی.

بغير له اوداسه اقامت مکروه دی

وَيُكْرَهُ أَنْ يُكْرَمَ عَلَى غَيْرِ وَضْءٍ أَوْ بِيْهِ لَهْ اوداسه اقامت کول مکروه دي لِسَائِفِيْهِ مِنَ الْفَضْلِ بَيْنَ الْإِقَامَةِ وَالصَّلَاةِ ځکه چې په دې سره د لمانځه او اقامت په مینځ کې فصل راځي وَيُرْوَى: أَنَّهُ لَا تُكْرَهُ الْإِقَامَةُ أَيْضًا اويو روایت دا دی: چې اقامت هم (بې له اودسه) مکروه نه دی لِأَنَّهَا أَحَدُ الْأَذَانَيْنِ ځکه چې دا هم له دوو اذانو څخه یو اذان دی وَيُرْوَى: أَنَّهُ يُكْرَهُ الْأَذَانُ أَيْضًا اويو روایت دا دی چې: اذان هم (بې له اودسه) مکروه دی لِأَنَّهُ يُصَيِّرُ دَاعِيًا إِلَى مَا لَا يُجِبُّ بِنَفْسِهِ ځکه چې اذان کونکي به د داسې شي و طرف دعوت ورکونکی سي چې په خپله هغه نه عملي کوي (يعني يو طرف ته خو د اذان په ذریعه خلکو ته د لمانځه دعوت ورکوي، او بل طرف ته خپله ورته چمتو نه دی).

اللغات: ﴿لِيُجِبَّ بِنَفْسِهِ﴾ په خپله قبول، په خپله کول.

تشریح: مسئله: دا ده چې بغير له اودسه اقامت کول مکروه دي، ځکه چې په دې صورت کې د اقامت او لمانځه په مینځ کې فصل راځي، حال دا چې اقامت د لمانځه سره متصل مشروع سوی دی.

ويړی... الخ د امام کرخي رَجَعَهُ الله روایت دی چې اقامت هم بې اودسه مکروه نه دی، ځکه چې اقامت له دوو اذانونو څخه یو اذان دی، او اذان بې اودسه مکروه نه دی، نو اقامت به هم بې اودسه مکروه نه وي.

ويړی... الخ د امام کرخي رَجَعَهُ الله دویم روایت دا هم دی چې بې اودسه اقامت له څه کوي بې اودسه اذان هم مکروه دی، ځکه چې مؤذن د اذان په ذریعه خلکو ته د لمانځه لپاره د ځان تیارولو حکم کوي، او په خپله ورته تیار نه دی، نو دی به د الله تعالی تر دې قول لاندې راسي: اَلْأَمْرُؤُا الثَّالِثُ بِالْبُرْءِ وَتُسَوَّى اُنْفُسُكُم (سورة البقرة: ۲۲)، نو ځکه بې اودسه اذان هم مکروه دی.

د جنابت په حالت کې د اذان او اقامت حکم

وَيُكْرَهُ أَنْ يُؤْذَنَ وَهُوَ جُنُبٌ اومکروه دي چې یو سړی د جنابت په حالت کې اذان وکړي رَوَايَةٌ وَاحِدَةٌ په يوه روایت کې وَوَجَّهَ الْفَرَقَ عَلَى إِحْدَى الرَّوَايَتَيْنِ أَنَّ لِلْأَذَانِ شِبْهًا بِالصَّلَاةِ په دواړو روایتونو کې دیوه روایت مطابق د فرق وجه دا ده چې اذان د لمانځه سره مشابهت لري فَيَشْتَرِكُ الظَّاهَرُ عَنْ أَغْلَظِ الْحَدِيثَيْنِ دُونَ أَخْفَاهُمَا نو په دواړو حدیثونو کې به له سخت حدث څخه د ځان پاکول شرط کیږي نه له سپک څخه عَمَلًا بِالسُّبْهَيْنِ پر دواړو مشابهتونو باندې په عمل کولو سره رَوَى الْجَامِعُ الصَّغِيرُ: إِذَا أَدَّيْنَا وَقَامَرَعَلَى غَيْرِ وَضْءٍ لَا يُعْبَدُ اوپه جامع صغیر کې دي چې که یو سړی بې اودسه اذان او اقامت وکړي نو نه به یې راګرځوي وَالْجُنُبُ أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ يُعْبَدَ خو که اذان کونکی جنب وو نو زما خوښه دا ده چې راوې ګرځوي وَلَوْلَمْ يُعْبَدَ أَجْزَأُ ااو که نه یې راګرځوي نو هم لمونځ جائز دی أَمَّا الْأَوَّلُ فَلْيُخَفِّضِ الْحَدِيثَ هر چې اول دی نو هغه د حدث د خفت (سپکوالي) په وجه دی وَأَمَّا الثَّانِي فَبِالإِعَادَةِ بِسَبَبِ الْجَنَابَةِ رَوَايَتَانِ ااو کوم چې دویم

دی نو د جنابت په وجه د اذان په راگرځولو کې دوه روایتونه دي وَالْأَشْبَهُ أَنْ يُعَادَ الْأَذَانَ او د فقهې سره نژدې خبره دا ده چې اذان دي راوگرځول سي دُونَ الْإِقَامَةِ (او) اقلمت دي نه راگرځول کېږي لَأَنَّ تَكَرَّارَ الْأَذَانِ مُشْتَرِكٌ دُونَ الْإِقَامَةِ ځکه چې په اذان کې خو تکرار مشروع دی لېکن په اقلمت کې نه دی وَقَوْلُهُ وَلَوْلَمْ يُعَدَّ أَجْزَاءُ: يَغْنِي السَّلَاةُ او د امام محمد رحمه الله له دې قول ډل لريد اجزاء څخه لمونځ مراد دی لَأَنَّهَا جَائِزَةٌ بِذُنِ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ ځکه چې لمونځ له اذان او اقلمت څخه بغير هم جائز دی.

اللغات: ﴿أَعْلَمُ﴾ زيات سخت، زيات دروند، ﴿شِبْه﴾ مشابه، مثل؛ او شِبْه په ضمه د شين سره مشابهت ته ويل کېږي. **تشرېح:** مسئله: داده چې په حالت د جنابت کې اذان کول مکروه دي، او په دې کې صرف يو روايت سته يعنې د کراهت روايت يې سته، او د عدم کراهت روايت يې نسته، او مخکې تېر سو چې دې لودسه په اذان کې د کراهت او عدم کراهت دواړه روایتونه سته.

وجه الفرق... الخ نو د جنب د اذان په کراهت او د محدث د اذان په عدم کراهت فرق دا دی چې اذان د لماتځه سره مشابه (ورته) دی، هغه داسې چې دواړه په تکبير تحریمه سره شروع کېږي، دواړه مخ پر قبله اداء کېږي، او د اذان کلمې داسې ترتيب سوي دي لکه څرنګه چې د لماتځه ارکان په ترتيب دي، دواړه دوخت سره خاص دي يعنې د هر يوه لپاره يو ځانګړی وخت سته، او په دواړو کې خبرې جائز نه دي، لنډه دا چې د اذان وجه د لمونځ سره مشابه دی او من وجه ور سره مشابه نه دی، نو که د مشابهت اعتبار وکړی سي، نو بايد چې اذان به اودسه او په جنابت سره ناجائز سي، او که د عدم مشابهت اعتبار وکړی سي، نو بايد په دواړو صورتونو کې اذان بغير له کراهته جائز سي، موږ په دواړو مشابهتینو باندې عمل وکړی، نو د جنابت په صورت کې مو د لماتځه سره د مشابهت اعتبار وکړی، او دا حکم مو وکړی چې د اذان لپاره طهارت شرط دی، او دې اودسې په صورت کې مو د عدم مشابهت اعتبار وکړی، او دا حکم مو وکړی چې د اذان لپاره طهارت شرط نه دی، نو دې اودسې په حالت کې اذان کول مکروه نه دی.

وفي الجامع الخ امام محمد رحمه الله په جامع الصغير کې فرمايلي دي چې: که بغير له اودسه يې اذان يا اقلمت وکړي، نو اذان او اقلمت دي نه راګرځوي، او که په جنابت يې اذان يا اقلمت وکړی نو زما په نېزې راکرځول مستحب دي. په شرح طحاوي کې راغلي دي چې د څلورو انساني اذان راکرځول مستحب دي: (١) د جنب (٢) د بنحي (٣) د نشه سري (يعنې چې په نشه کې مست وي) (٤) د لېوني.

ولولم يعد اجزاء الخ خو که د جنب اذان او اقلمت نه راوگرځول سي، نو بيا هم کافي دی، په هر حال دې لودسه د اذان او اقلمت نه راګرځول په دې وجه دي چې به اودسي سپک نجاست دی، او پاته سو دويم يعنې د جنب اذان او اقلمت نو په دې کې دوه روایتونه دي: يو دا چې راوډي ګرځول سي، او دويم دا چې نه دي راګرځول کېږي، خو د فقهه سره زيات نژدې دا ده چې د جنب اذان دي راکرځول سي، او اقلمت دي يې نه راګرځول کېږي، ځکه چې په اذان کې فی الجملة تکرار (يعنې مکرروالی) مشروع دي، لکه څرنګه چې په جمعه کې اذان دوه واره کېږي، لېکن په اقلمت کې تکرار مشروع نه دی (نو په دې وجه دي اقلمت نه راګرځول کېږي).

وقوله الخ فرمايي چې د امام محمد رحمه الله په دې قول ډل لريد اجزاء، کې له اجزاء څخه مراد لمونځ دی، ځکه کله چې ګردسره بغير له اذان او اقلمت څخه لمونځ جائز دی، نو بغير له اهادې (راګرځولو) څخه به په طريقه اولی جائز او صحيح وي.

د ښځي د اذان حکم

قَالَ: وَكَذَلِكَ الْمَرْأَةُ تُؤَذِّنُ مصنف رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: همدا حکم هغه وخت دی چي کله ښځه اذان وکړي **مَعَهَا: يُسْتَحَبُّ أَنْ يُعَادَ** ددې مطلب دا دی: چي د ښځي اذان راگرځول هم مستحب دي **لِيَقَامَ عَلَى وَجْهِ السُّنَّةِ** ددې لپاره چي اذان پر سنت طريقه اداء سي.

تشریح: مسئله: داده چي څرنگه د جنب اذان راگرځول مستحب دي، همدا رنگه د ښځي اذان راگرځول مستحب دي، ددې لپاره چي پر سنت طريقه اذان اداء سي، او سنت طريقه داده چي اذان به نارینه کوي، او د ښځي اذان سنت نه بلکي بدعت دی.

دلیل: دا دی چي که ښځي په لوړ آواز سره اذان وکړي نو دې د یو حرام کار ارتکاب وکړي، ځکه چي د ښځي آواز عورت دی، او څرنگه چي پر ښځي ستر کول واجب دي دغه رنگه ددې لپاره خپل آواز پټول هم واجب دي، او که په لوړ آواز سره يې اذان نه وکړي، نو بيا خو د اذان مقصود پاته سو (چي هغه خلکو ته خبر ورکول دي)، نو ځکه مستحب داده چي اذان راوگرځول سي.

دويمه خبره داده چي پر ښځو نه اذان سته او نه اقامت ځکه چي دا دواړه د جماعت سنت دي، او د ښځو جماعت منسوخ سوی دی، لېکن که هغوی په جماعت سره لمونځ کول غواړي نو بغير له اذان او اقامت څخه دي يې کوي.

دلیل: د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا امامت دی، چي روايت يې حضرت رَاضِيَهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا کړی دی: **كُنَّا جَمَاعَةً فَلَمَّا عَاشَتْ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا بَلَا أَذَانَ وَلَا إِقَامَةً.** (ج: ۱، ص: ۲۶۰)

تر وخت مخکي د اذان حکم (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)

وَلَا يَزِيدُنْ صَلَاةَ كَثَلٍ وَغُرْبٍ وَقَتَّهَا او د يوه لماتځه لپاره به هم تر خپل وخت داخلېدلو مخکي اذان نه کوي **وَيُعَادِلِي الْوَقْتَ** (و که يې وکړی نو) په وخت کي به دننه راگرځول کيږي **لِأَنَّ الْأَذَانَ لِلْإِعْلَامِ** ځکه چي اذان خو (د وخت د داخلېدلو) د خبر ورکولو لپاره دی **وَقَبْلَ الْوَقْتِ تَجْهِيلٌ*** او تر وخت مخکي خو خلک په جهالت کي اچول دي **وَقَالَ أَبُو يُسُفَ رَحِمَهُ اللهُ وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللهُ** امام ابو يوسف فرمايلي دي او دا قول د امام شافعي هم دی **يَجُوزُ لِلْفَجْرِ فِي النِّصْفِ الْأَخِيرِ مِنَ اللَّيْلِ** چي د سهار لپاره د شپې په نصف اخير (آخري نيمه حصه) کي اذان کول جائز دي **لِتَوَارِثَ أَهْلَ الْحَرَمَيْنِ** ځکه دا د مکې او مدينې له خلکو څخه د توارث په توگه رانقل سوي دي **وَالْحُجَّةُ عَلَى الْكُلِّ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ*** لېکال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او د ټولو په خلاف حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته د نبې ﷺ دا قول حجت دی **لَا تُؤَذِّنُ حَتَّى يَسْتَبِينَ لَكَ الْفَجْرُ هَكَذَا** چي اذان مه کوه! تر دې چي سهار تا ته داسي څرگند سي **وَمَذْيَدِيهِ عَرَضًا** او نبې ﷺ خپل دواړه لاسونه په بره (پلنوالي) سره وغورل.

اللغات: ﴿عَرَضًا﴾ پلنوالی، بر، پسرور، ﴿مَذْيَدِي﴾ دنصر د باب ماضي صيغه ده: غورول.

* القول الرابع: قول الطرقيين، کذا فی فتح القدير ج: ۱، ص: ۲۲. [القول الرابع ج: ۱، ص: ۶۵]

* تخريج: أخرجه ابو داود في كتاب الصلوة، باب في الاذان قبل دخول الوقت، حديث رقم: ۵۲۳.

تشریح: مسئله: داده چي تر وخت داخلېدلو مخکي اذان کول معتبر نه دی، خو که چا تر وخت مخکي وکړي، نو په هغه وخت کي به يې راگرځوي.

اول دليل: د جمهورو احنافو اول دليل دادی چي د اذان مقصود خلکو ته د وخت د داخلېدلو خبر ورکول دي، نو تر وخت مخکي اذان کول خلک په ناپوهي کي اچول دي، نو ځکه به تر وخت مخکي اذان کول په شريعت کي معتبر نه وي. امام ابو يوسف او امام شافعي فرمايي: چي د سهار لپاره د شپې په آخري نيمه برخه کي اذان کول جائز دي، له امام شافعي څخه بل روايت دادی چي په ټوله شپه کي هر وخت د سهار لپاره اذان صحيح دی.

د امام ابو يوسف او امام شافعي دليل: دادی چي د مکې مکرمې او مدينې منورې په خلکو کي دا خبره په توارث سېره را روانه ده چي د سهار لپاره اذان د شپې په آخري نيمه حصه کي کوي، همدارنگه نبي ﷺ فرمايلي دي: **إِنَّ بِلَالَ يُؤْذِنُ بِلِيلٍ فَكَلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى تَسْمَعُوا أَذَانَ ابْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ** (يعني بلال ﷺ د شپې اذان کوي، نو تاسو خپل خوراک چښاک کوئ، تر دې چي د ابن ام مکتوم رڼه الله اذان واورئ)، له دې حديث څخه معلومېږي چي بلال ﷺ به د شپې يعني تر سهار مخکي اذان کولو.

د دوی د حديث جواب: تر لږ غور وروسته معلومېږي چي دا حديث زموږ لپاره حجت دی، د امام ابو يوسف او امام شافعي لپاره حجت نه دی، ځکه چي د بلال ﷺ دغه اذان به د تهجد او پشلمي لپاره وو، د سهار د لمانځه لپاره به نه وو، بلکي د سهار د لمانځه لپاره به ابن ام مکتوم اذان کوی، چي هغه به د سهار تر راختلو وروسته وو، کنې د حتی تسموا اذان ابن ام مکتوم به څه مطلب وي؟!.

دويم دليل: د جمهورو احنافو دويم دليل هغه حديث دی چي بلال ﷺ ته نبي ﷺ فرمايلي وه: ته اذان مه کوه! تر دې چي سهار ښکاره سي، روايت کونکی فرمايي چي: نبي ﷺ خپل دواړه لاسونه په پسر (بر) باندي وغوړول، له دې څخه د صبح صادق (رښتوني سهار) و طرف ته اشاره ده. (يعني هر کله چي صبح صادق په پوره توگه ښکاره سوی نه وي اذان مه کوه!).

دويم دليل: د جمهورو احنافو دادی چي ابن عبد البر رڼه الله له ابراهيم رڼه الله څخه روايت کړی دی: قال كانوا إذا أذن المؤذن بيل قالوا له إتي الله وأعد أذانك، (ابراهيم تابعي رڼه الله فرمايي چي د صحابه وو حالت به دا وو چي کله به يو مؤذن د شپې اذان وکړی، نو هغه ته به يې ويل: له الله څخه وپېرېږه، او خپل اذان را وگرځوه)، خو که دلته دا اعتراض وسي چي په حديث کي راغلي دي لا يغر نکر اذان بلال، (د بلال اذان دي تاسو دوکه نه کړي)، له دې څخه معلومېږي چي بلال رڼه الله به تر وخت مخکي اذان کوی، جواب دادی چي دا هم زموږ لپاره حجت دی، ځکه چي نبي ﷺ د بلال ﷺ د اذان اعتبار نه وکړی، ښکي مننه ته يې له اعتبار وړو کولو څخه منع وکړه.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجح قول دا طرفينو دی چي هغوی وايي: که تر وخت مخکي اذان وسو نو هغه به

د مسافر لپاره د اذان او اقامت حکم

وَالْمَسَافِرُ يُؤَذِّنُونَ وَيُؤْتُونَ كَوِي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * لَا بُدَّ أَنْ مُلَيِّكَةً رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حُكْمُهُ نَبِي ﷺ د ابو مليکه دوو زمانو ته فرمايلي وو: إِذَا سَأَرْتُمْ سَأَرْتُمْ وَأَقِمَّا كَلَهُ چي تاسو سفر کوئ نو اذان هم کوئ او اقامت هم فَإِنْ تَرَكْتُمَا جَمِيعًا خو که يو چا دواړه پرېښوول يُكْرَهُ نو دامکروه دي وَلَوْ اِسْتَفْتَى بِالْإِقَامَةِ جَازَّ او که په اقامت يې اکتفاء وکړه نو جائز دي لَأَنَّ الْأَذَانَ لَا اسْتِخْصَارَ الْعَالِيَيْنِ حکه چي اذان د غائبو خلکو د حاضرولو لپاره کيږي وَالرَّقْفَةُ حَاضِرُونَ او د سفر ملگري خو ټوله حاضر وي وَالْإِقَامَةُ لِإِعْلَامِ الْإِفْتِتَاحِ او اقامت د لمانځه د شروع د اطلاع ورکولو لپاره کيږي وَهُمُ الْإِيَّهِ مُخْتَارُونَ او هغوی (ټوله) د دې محتاجه دي (يعني ټوله دې ته حاجت لري چي د لمانځه د شروع کېدلو په باره کي خبر ورکول سي) فَإِنْ صَلَّى فِي بَيْتِهِ وَالْبَيْتُ خو که يوسري په ښار کي دننه په خپل کور کي لمونځ وکړي يُصَلِّي بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ نو هم به په اذان او اقامت سره لمونځ کوي لِيَكُونَ الْأَذَاءُ عَلَى هَيْئَةِ الْجَمَاعَةِ چي اداء د جماعت په ډول سي وَإِنْ تَرَكْتُمَا جَازَّ خو که اذان او اقامت يې پرېښوول نو هم جائز دي لِقَوْلِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ * أَذَانُ النَّبِيِّ نَفِيْنَا د حضرت ابن مسعود ؓ د قول په وجه: چي زموږ لپاره د محلي (کلي) اذان کافی دی.

اللفات: ﴿رَقْفَةً﴾ د سفر ملگري، قافلي والا، ﴿اِسْتِخْصَارَ﴾ د افتعال د باب مصدر دی: شروع کول، ﴿هَيْئَةً﴾ شکل، صورت، توگه.

تفريخ: صورت د مسئلې: دا دی چي په دوران د سفر کي چي کله مسافر خلک لمونځ کوي نو هغوی ته پکار دي چي اذان او اقامت دواړه وکړي، حکه چي نبي ﷺ د ابو مليکه دوو زمانو ته د نصيحت کولو په وخت کي فرمايلي وو: "کله چي تاسو په سفر کي ياست نو په اذان او اقامت سره لمونځ کوئ"، له دې حديث څخه بالکل دا خبره څرگنديږي چي د سفر په حالت کي هم په اذان او اقامت سره لمونځ کول پکار دي، حکه چي د اذان مقصد فقط اعلام (د خلکو خبرول) نه دي، بلکي د علامه ابن همام رَحِمَهُ اللهُ د تصريح مطابق که مسافر په صحرا او بيابان کي لمونځ په اذان او اقامت سره وکړي، نو په هغه سره به د الله ﷻ په محکه کي د الله ﷻ نوم او د الله ﷻ دين وينا پورته سي، او مؤذن به هغه مخلوق ته الله ﷻ ور په ياد کړي کوم چي د مؤذن له سترگو څخه پټ دی، مثلاً! پريان او داسي نور مخلوقات، نو په دې وجه هم د سفر په حالت کي د اذان او اقامت پابندي ضروري ده. (فتح القدیر ج: ۱، ص: ۲۶۱)

د اذان او اقامت دواړه پرېښوول مکروه دي، حکه چي داله پورتي حديث څخه خلاف کار دی، خو که يوسري صرف اقامت وکړي او اذان يې نه وکړي، نو دا جائز دي، حکه چي اذان د غائبو خلکو د راغوبستولو او جمع کولو لپاره کيږي، او ښکاره ده چي د سفر په حالت کي د سفر ملگري ټوله يوځای وي، نو د راغوبستولو او جمع کولو لپاره د اطلاع ورکولو څه ضرورت نسته، لېکن څرنگه چي اقامت د لمانځه د شروع کېدلو د اطلاع لپاره کيږي، نو حکه د حاضر و

* تفريخ: أخرجه البخاري في كتاب الاذان، باب الاذان للمسافرين، حديث رقم: ۶۳۰.

* مصنف ابن أبي شيبة ج: ۱، ص: ۲۰۰، حديث رقم: ۲۲۹۱.

خلکو په حق کي هم ددې ضرورت سته، نو ځکه به ددوی په حق کي د اذان ضرورت خو نه وي، لېکن د اقامت ضرورت به وي، لهندا که یو سړی صرف پر اقامت اکتفاء وکړي نو هم جائز دي.

فان صلّٰی بیتیته الخ ددې حاصل دا دی چي که د ښار اوسېدونکی سړی په خپل کور کي لمونځ کول وغواړي نو هغه ته پکار دي چي اذان او اقامت دواړه وکړي، هغه که نور خلک ورسره وي، که نه وي، ددې لپاره چي دده د لمونځ د جماعت د لماتحه په ډول سي، (ځکه چي د جماعت لمونځ په اذان او اقامت دواړو سره کیږي)، لېکن که یو سړی اذان او اقامت دواړه پرېږدي، نو هیڅ پروانه لري، ځکه چي حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه یو وار حضرت علقمه او حضرت اسود رضی الله عنهما ته بغیر له اذان او اقامت څخه لمونځ ورکړی، کله چي له هغه څخه ددې په باره کي پوښتنه وسوه: ألا تؤذن و تقيم (چي تا اذان او اقامت ولي نه وکړی؟)، نو په جواب کي هغه وویل: أذان المني يكفي، (چي د محلي (کلي) اذان زموږ لپاره کافي دی).

عقلي دليل: صاحب د عنایه رحمه الله ددې عقلي دليل دا ليکلی دی چي د مسجد مؤذن په اذان او اقامت کي د محلي والا نائب وي، نو ځکه به په محله کي بغیر له اذان او اقامته لمونځ کونکی سړی د هغه سړي په حکم کي وي چي په اذان او اقامت سره يې لمونځ کوي. (عنايه ج ۱، ص ۱۰۱، ص ۲۶۲)

بَابُ شُرُوطِ الصَّلَاةِ الَّتِي تَتَقَدَّمُهَا

(دا) باب دلمانځه د هغه شرطونو (په بيان كې) دى
كوم چي تر لمانځه مخكې وي

تفويض: تر دې مخكې صاحب د كتاب د لمانځه وختونه بيان كړل، او بيا يې د وختونو نښې (علامې) يعنې اذان او اقامت بيان كړل، اوس له دې حايه د لمانځه شرطونه بيانوي، ښكاره دي وي چي شروط جمع د شرط ده، لغوي معنی يې ده: نښه، علامه، او د شرعي په اصطلاح كې: مايتوقف عليه وجود الشيء ولريكن داخل فيه، (يعني شرط هغه شي ته ويل كيږي چي پر هغه د بل شي وجوده موقوفه (ولاړ) وي، او داسې په هغه كې داخل نه وي). په اصل كې له شرائطو څخه مراد هغه فرائض دي كوم چي تر لمانځه مخكې اداء كيږي، او كوم فرائض چي په لمانځه كې دننه كيږي هغه ته اركان ويل كيږي.

د لمونځ كونكي لپاره د نجاستونو پاكيولو حكم

يَجِبُ عَلَى الْمُصَلِّيِّ پر لمونځ گزاره واجب دي أَنْ يُقَدِّمَ الطَّهَارَةَ مِنَ الْأَخْدَاسِ وَالْأَنْجَاسِ چي مخكې پاكي حاصله كړي له بې اودسيو او چتلتياوو څخه عَلَى مَا قَدْ مَتَّاهُ لكه څرنگه چي مخكې موږ (د دې) بيان وكړى قَالَ اللَّهُ تَعَالَى:
وَتَبَيَّنَ لَكَ طَهْرُكَ [الندى: ٢٨] الله تعالى فرمايلي دي: خپلي جامې پاكي ساته! وَقَالَ تَعَالَى: وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا [البقرة: ٦٦] او الله تعالى (په بل حاي كې) فرمايلي دي: كه تاسو جنب سى نو ښه پاكي كوي! وَيَسْتَغْوِزُكُمْ او (پر لمونځ گزاره واجب دي چي) خپل عورت به پتوي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ [الاعراب: ٣١] ځكه الله تعالى فرمايلي دي: د هر لمانځه په وخت كې زينت (ښكلا) اختياروي! أَيُّ مَا يُوَارِي عَوْرَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ يعني (د لمانځه په وخت كې دومره انلازه جامې اكالې اغوندي) چي ستاسو عورت پټ كړي وَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: لَا صَلَاةَ لِبَائِضٍ إِلَّا بِخِطَابٍ او نبي ﷺ فرمايلي دي: له پورني څخه بغير د حائضې ښځې لپاره لمونځ نه صحيح كيږي أَيُّ لِبَائِضَةٍ يعني د هغه ښځې لپاره چي بلوغ ته رسېدلې وي.

اللفات: ﴿أَعْلَنَتْ﴾ جمع ده، واحد يې حدث دى: بې اودنه يا بې غسله كېدل، يعنې بې اودسيا او جنابت، ﴿الْأَنْجَاسِ﴾ جمع ده، واحد يې نجس دى: ناپاكياني، چتلتياوي، ﴿عَوْرَتُكَ﴾ پټ حاي، شرم حاي، د پتولو حاي، ﴿يُوَارِي﴾ د مفاصلې دباب مضارع صيغه ده: پتول، ﴿يَخْتَارُ﴾ پورې (ښځينه خادر).

تفويض: صورت د مسئلې: دا دى چي پر لمونځ كونكي واجب دي چي تر لمانځه مخكې له هر قسم نجاستونو او حدثونو څخه پاكي حاصله كړي، چي د لمانځه لپاره په هره ډول سره پاك وي، دليل يې د قرآن شريف دا آيتونه دي:

وَيُثَابِتُ فَطْفَر - وایت کنسترجنبا فاطمهورا، همدارنگه په نورو آیتونو کې هم د طهارت (پاکوالی) حکم سوی دی، چې پر هغه عمل کول د هر لمونځ گزاره لپاره فرض او ضروري دي. صاحب د عنایه لیکلي دي چې که څه هم تر دې مخکې دا بحث تېر سوی دی، خو څرنگه چې دلته د شرطونو بیان کیږي، او تر لمانځه د طهارت مخکې کول هم شرط دي، بلکې د لمانځه له شرطونو څخه یو مهم شرط دی، نو ځکه دلته د دویم ځل لپاره بیا بیانېږي، چې د شرطونو په قطار کې طهارت هم وشمارل سي.

د یستعورته: دا جمله پر اُن یقدر الطهارة باندي عطف ده، او د لمونځ کونکي لپاره دویم شرط دی، یعنې پر لمونځ کونکي د خپل عورت پټول هم ضروري دي، له عورت څخه مراد د بدن هغه برخې او حصې دي چې د هغو پټول فرض او ضروري وي، او چې د هغو لڅلول یا لڅېدل د شرم سبب وي. په حدیث شریف کې له نلعمه (ناف) څخه ونیسې تر زنگنو پورې عورت ګرځول سوی دی.

دلیل: د عورت پر پټولو د قرآن کریم دا آیت دلیل دی: خذوا زینتکم عند کل مسجد، او له دې آیت څخه دلیل په دې توګه نیول کیږي چې په آیت کې له زینت څخه مراد مایواری عورتګر دی، یعنې هغه شی چې مستلیمې عورت پټوي، ځکه چې د عورت بیکاره کېدل د شرم او عار خبره ده، نو بیکاره ده چې د دې پټول یقیناً هم د زینت او ښکلا لامل دی، او له عند کل مسجد څخه مراد عند کل صلاۃ دی، او دلته محل ذکر سوی دی مراد ځنې حال دی، او د آیت شریف بیکاره مفهوم دا دی چې د هر لمانځه په وخت کې عورت پټوي!.

دویم دلیل: د نبی ﷺ دا فرمان دی: لا صلاۃ لحائض إلا بخمار، په دې حدیث کې له حائضې څخه مراد بالغه ښځه ده، ځکه چې تر بلوغت وروسته ښځې ته حیض راځي، او د حدیث مفهوم دا دی چې الله تعالی د بالغې ښځې لمونځ بغیر له پورې څخه نه قبلوي، او د بالغې ښځې په حق کې سر عورت دی، او د هغه پټول شرط او ضروري دي، نو کوم شی چې د نارینه په حق کې عورت وي، د هغه پټول به هم شرط او ضروري وي.

د نارینه عورت، زنگون به عورت کې داخل دی که نه؟ (د فقهاؤ قولونه)

وَعَوْرَةُ الرَّجُلِ مَا تَحْتُ الشَّرْكَهَ إِلَى الرُّكْبَةِ او د نارینه عورت له نلعمه څخه تر زنگنو پور دی **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ: عَوْرَةُ الرَّجُلِ مَا بَيْنَ سُرَّتِهِ إِلَى رُكْبَتِهِ** ځکه نبی ﷺ فرمایلي دي: د نارینه عورت د هغه د نلعمه لو زنگنو په مینځ کې دی **وَيُرَوَّى: مَا دُونَ سُرَّتِهِ حَتَّى تَجَاوَزَ رُكْبَتَهُ** او په بل روایت کې راغلي دي: چې له نلعمه څخه ملسو تر دې چې له دواړو زنگنو څخه تېر سي **وَبِهَذَا اتَّيَّهَنَّ أَنَّ الشَّرْكَهَ لَيْسَتْ مِنَ الْعَوْرَةِ** او په دې سره بیکاره سوه چې نوم په عورت کې داخل نه دی **خِلَافًا لِأَيَّامٍ يَقُولُهُ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ** په خلاف د هغه کوم چې امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي (یعنې د هغه په نېز نوم په عورت کې داخل دی) **وَالرُّكْبَةُ مِنَ الْعَوْرَةِ** او زنگون له عورت څخه دی **خِلَافًا لَهُ أَيُّضًا** په خلاف د امام

شافعي هم (يعني دهغه په نېز زنگون په عورت کي داخل نه دی) وَكَلِمَةً إِلَىٰ نَحْيِلَهَا عَلىٰ وَكَلِمَةٍ مَّعًا او کلمه د "إلى" موږ حمل کوو پر معنی د "مع" عَلَا بِكَلِمَةٍ حَتَّىٰ په حلی د عمل کولو لپاره وَعَلَا يَقُولُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ الرُّكْبَةُ مِنَ الْعَوْرَةِ او د نبي ﷺ په دې قول د عمل کولو لپاره چي: الركبة من العورة (يعني زنگون له عورت څخه دی).

اللغات: ﴿سُرَّة﴾ نوم، (ناف)، ﴿رُكْبَةٌ﴾ زنگون، ﴿كَفٌّ﴾ ورغوی، ﴿عَشْوَرَةٌ﴾ د نصر د باب اسم مفعول دی: پټ کړی سوی، ناخر گند، ﴿إِتْلَاءٌ﴾ د افعال د باب مصدر دی: په ازمايښت کېدل، مبتلا کېدل، ﴿إِتْكَامٌ﴾ د افعال د باب مصدر دی: ښکاره کول.

تشریح: په دې عبارت کي د نارینه د بدن د هغو حصو اندازہ بیانېږي چي د هغو پټول واجب دي، نو زموږ د درې سره املانو په نېز دسري عورت له نامه څخه تر زنگونو پوري دی، يعني نوم عورت نه دی او زنگون عورت دی.

زموږ دليل: د نبي ﷺ دا قول دی: عورة الرجل ما بين سرته إلى ركبته، (يعني د نارینه عورت د نامه او زنگونو په مېنځ کي مېنځنۍ حصه ده) او په بل روايت کي دي: ما دوت سرّة حتى تجاوز ركبته، (چي له نامه څخه لاندي تر دې چي تر زنگونو تېر سي)، له دې دواړو حديثو څخه معلومېږي چي نوم په عورت کي داخل نه دی خو زنگونان پکښي داخل دي.

د کلمه إلى الخ دا عبارت د يو اعتراض جواب دی: اعتراض دا دی چي په اولني روايت کي کلمه د إلى د غايت (غايې) لپاره ده، او غايه په مغيا کي داخله نه وي، نو له دې څخه معلومېږي چي زنگونان د نارینه په عورت کي داخل نه دي. جواب دا دی چي موږ کلمه د إلى په معنی د مع حمل کوو، لکه څرنګه چي د الله ﷻ په دې قول: وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِهِمْ (سورة النساء: ۲) کي إلى د مع په معنی راغلی دی، او پر دې باندې قرينه يو هغه حديث دی چي په هغه کي حتی تجاوز ركبته ذکر سوي دي، او بل د نبي ﷺ دا قول دی چي: الركبة من العورة، لنده دا چي په دې درېو سره روايتونو کي تطبيق هله کېدای سي چي کله کلمه د إلى پر مع حمل کړی سي.

د آزادي ښځي عورت

وَبَدَنُ الْمَرْءِ كُلُّهَا عَوْرَةٌ او د آزادي ښځي ټوله بدن عورت دی إِلَّا وَجْهَهَا وَكُلْفَهَا ما سوا د هغې له مخ او ډلوږو ورغوو څخه **لَقَوْلِهِ** الْمَرْءُ عَوْرَةٌ مَسْتُورَةٌ ځکه رسول الله ﷺ فرمایلي دي: ښځه پټ کړی سوی عورت دی وَاسْتِثْنَاءُ الْمُضَوَّيْنِ لِلْإِتْلَاءِ بِإِذْنِهَا او د دواړو اندامونو (يعني د مخ او ورغوي) استثناء د دوی د ښکاره کېدلو د ابتلاء په وجه ده **قَالَ** وَلِهَذَا تَنْصِبُ عَلَىٰ أَنَّ الْقَدَمَ عَوْرَةٌ صاحب د هدايې رحمه الله فرمايي: چي دا حديث پر دې خبره نص دی چي د ښځي پښه هم عورت ده وَيُرَوَّى أَنَّهَا لَيْسَتْ بِعَوْرَةٍ او يو روايت دا دی چي پښه عورت نه ده وَهُوَ الْأَصَحُّ او همدا روايت زيات صحيح دی.

• تخریج: أخرجه دار قطنی فی کتاب الصلوة، باب الامر بتعليم الصلوات، حديث رقم: ۸۷۸.

• تخریج: أخرجه الترمذي فی کتاب الرضاع، باب استشفاف الشيطان المرأة إذا حرحت، حديث رقم: ۱۱۷۳.

اللفات: ﴿مَكْشُورٌ﴾ پټ کړی سوی، ناڅرگند، ﴿إِيتِلَامٌ﴾ د افعال د باب مصدر دی، مبتلا کېدل، ﴿إِيتَامٌ﴾ د افعال د باب مصدر دی، ښکاره کول.**تشریح:** فرمایي چي د آزادي ښځي له مخ او دواړو ورغوو څخه ماسوا نور ټول بدن عورت دی او له دې دوو اندامونو څخه

ماسوا د هغې لپاره نور بدن پټول ضروري دي، دلیل د نبی ﷺ دا فرمان دی: المرأة عورة مستورة، دې حدیث ته په کتنې سره د ښځي د بدن هر جزء واجب الستر کېدل پکار دي (یعني له حدیث څخه خو دا ښکاره کیږي چي پر ښځي د بدن هر جزء پټول ضروري دي که څه هم ورغوي او مخ وي)، خو د مخ او ورغوو د ښکاره کېدلو دومره زیات ضرورت پېښیږي چي په دې کي ابتلاء راغلې ده، ځکه چي د کارونو، مناسبتونو، تعلق، پېژندنې او داسي نورو شیانو لپاره د هغو ښکاره کول ډېر ضروري دي، نو ځکه د ابتلاء او عموم بلوی په وجه دا دواړه اندامونه استثنا کړي سوي دي، لېکن پاته اندامونه د المرأة عورة مستورة د اطلاق په وجه واجب الستر دي.

وهذا التخصيص الخ صاحب د هدايې فرمایي چي په متن کي د وجه او کفین له استثنا څخه معلومېږي چي د ښځي قدر يعني پښه هم عورت ده، حال دا چي صحیح قول دا دی چي د ښځي پښې عورت نه دي، او پټول یې هم ضروري نه دي، ځکه چي همېشه ښځه په موزو او خپلیو کي نه سي اوسېدلای، او د دې په حق کي هم د تللو او د بېلندي وتلو ضرورت سته، نو ځکه به د مخ او لاسو په ډول د ابتلاء او عموم بلوی په وجه پښې هم له عورت څخه استثنا کیږي.

عقلي دلیل: او د پښو عورت نه کېدل په عقلي توګه هم ثابت دي، هغه داسي چي د ښځي د زیاتره اندامونو د عورت ګرځولو وجه دا ده چي هغو ته په کتلو سره د سري شهوت را پورته کیږي، او له هغو څخه دا خطر وي چي داسي نه یو شوک بې لاري سي، او دا خطر په “مخ” کي زیاته ده، خو د ابتلاء په وجه مخ له عورت څخه وېستل سو، نو چي کله چي د زیاتې خطرې باوجود مخ له عورت څخه وېستل سو، نو پښې خو به په طریقه اولی ایستل کیږي، ځکه چي د مخ په پرتله کي پښې هېڅ شی نه دي. (یعني مخ ته په کتلو سره چي څومره شهوت پیدا کیږي په پښو کي د هغه له حصه هم نه پیدا کیږي).

په لمانځه کي د ښځي د عورت ښکاره کېدلو حکم

فَإِنْ صَلَّتْ وَرُفِعَ سَائِبُهَا أَوْ ثَلُثُهَا مَكْشُورٌ نو که آزادي ښځي لمونځ وکړی په داسي حال کي چي د پښې څلورمه یا درېمه حصه یې ښکاره وه **لَتُعِيدَ الصَّلَاةَ** نو لمونځ به راګرځوي **عِنْدَ** • **أَنْ حَنِيفَةً وَمُحَمَّدٌ رَجَعَهَا اللَّهُ** د امام ابو حنیفه او امام محمد رَجَعَهَا الله په نېز **إِنْ كَانَ أَقْلٌ مِنَ الرِّزْمِ لَا تُعِيدُ** او که له څلورمي حصې څخه یې کمه حصه (ښکاره) وه نو نه به یې راګرځوي **وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ: لَا تُعِيدُ إِنْ كَانَ أَقْلٌ مِنَ النِّصْفِ** او امام ابو یوسف فرمایي: که له نیمې حصې څخه یې کمه حصه ښکاره وه نو نه به یې راګرځوي **لَأَنَّ الشَّيْءَ إِذَا يَصِفُ بِالنِّصْفِ حَكَمُهُ كَثَرَتِ سِرُّهُ يَوْشَى** هغه وخت موصوف کېدی سي **إِذَا كَانَ مَا يَقَابِلُهُ أَقْلٌ مِنْهُ** چي کله د هغه مقابل له هغه څخه کم وي **إِذْ هُنَا مِنْ أَسْمَاءِ الثَّقَابَةِ** ځکه چي دا دواړه له اسماء مقابلو څخه دي **وَلِلنِّصْفِ عَنْهُ رَوَايَتَانِ** او د نیمې حصې په ښکاره کېدلو

کي له امام ابو يوسف رحمه الله څخه دوه روايتونه دي فَاعْتَبِرُوا الْخُرُوجَ مِنْ حَذِّ الْقِلَّةِ (يو روايت دا دی چي) هغه د قلت له حد څخه د وتلو اعتبار کړی دی (يعني چي کله نيمه حصه ښکاره سوه نو دا حصه د قلت له حد څخه ووتله او د کثرت په حد کي داخله سوه، نو ځکه به لمونځ راڅرخوي) أَوْ حَذِّ الدُّخُولِ فِي ضَيْبَةٍ (دويم روايت دا دی چي) يا يې د قلت په ضد کي د نه داخلېدلو اعتبار کړی دی (يعني چي کله نيمه حصه ښکاره سوه نو د قلت له حد څخه خو ووتله لېکن د قلت د ضد يعني د کثرت په حد کي داخله نه سوه بلکي دواړې حصې برابرې سوي نو ځکه به لمونځ نه راڅرخوي) وَلَهُمَا أَنَّ الزَّيْمَ يُخَيَّرُ حِكَايَةَ الْكَمَالِ او د طرفينو دليل دا دی چي څلورمه حصه د ټولي حصې حکايت کوي كَمَا فِي مَسْنَدِ الرَّاسِ وَالْحَلَقِ فِي الْإِحْرَامِ لکه د سر په مسح کي او د احرام پر موقع د سر په څړېلو کي وَمَنْ رَأَى وَجْهَ غَيْرِهِ يُغْبِرُ عَنْ رُؤْيِيهِ او کوم سړی چي د بل چا مخ وويني نو دا سړی د هغه د ليدلو خبر ورکوي إِنَّ لَمْ يَرِ إِلَّا أَحَدًا جَوَانِبِهِ الْأَرْبَعَةُ که څه هم دغه سړی د هغه (د مخ) د څلورو طرفونو څخه صرف يو طرف ليدلی وي (يعني که يو څوک د بل سړي د مخ صرف يو طرف وويني نو وايي چي ما هغه ټوله سړی وليدی. داسي نه وايي چي ما يې صرف يو طرف وليدی).

اللفات: **(رُؤْيِي)** څلورمه حصه، **(عَاق)** پندۍ، **(كُلْتُ)** دريمه حصه، **(عَلَقُ)** د ضرب د باب مصدر دی: څړېل. صورت د مسئلې: دا دی که يوې ښځې په داسي حال کي لمونځ وکړي چي د پندۍ څلورمه حصه يې ښکاره (لڅه) وه، نو د طرفينو رحمه الله په نېز پر هغې د لمانځه راڅرخول واجب دي او که له څلورمې حصې څخه يې کمه حصه ښکاره وه نو په دې صورت کي د لمانځه راڅرخول واجب نه دي، بلکي لمونځ يې صحيح دی، امام ابو يوسف رحمه الله فرمايي چي که له نيمې پندۍ څخه يې کمه حصه ښکاره وه نو لمونځ جائز دی او د راڅرخولو ضرورت يې نسته، لېکن که نيمه حصه يې ښکاره وه نو په دې صورت کي له امام ابو يوسف رحمه الله څخه دوه روايتونه رانقل سوي دي: (۱) اول روايت دا چي د نيمې حصې د ښکاره کېدلو په وخت کي هم د لمانځه راڅرخول ضروري نه دي، (۲) دويم روايت د لمانځه راڅرخول ضروري دي.

د امام ابو يوسف دليل: له نصف څخه د کم ښکاره کېدلو په صورت کي د لمانځه د نه راڅرخولو په باره کي د امام ابو يوسف رحمه الله دليل دا دی چي په دې مسئله کي د قلت (کميت) او کثرت (زياتوب) مدار دی، او قلت او کثرت دواړه له اسماء مقابلې څخه دي، او په اسماء مقابلې کي قاعده داده چي يوشې ته به هغه وخت کثير ويل کيږي چي کله د هغه مقابل شى له هغه څخه کم وي، او نصف يا له نصف څخه کم د خپل مقابل په پرتله کي کثير نه دی، نو ځکه به له نصف څخه د کم په صورت کي او د يوه روايت مطابق د نصف په صورت کي د لمانځه راڅرخول واجب نه وي، ځکه يا خود پوره پندۍ په ښکاره کېدلو او لڅېدلو سره د لمانځه راڅرخول واجبېږي يا يې د اکثره حصې په ښکاره کېدلو سره، او نصف يا له نصف څخه کم اکثر نه دي، نو ځکه به په دې اندازه لڅېدلو سره لمونځ نه راڅرخول کيږي.

د دويم روايت دليل: او د دويم روايت مطابق د نصف حصې په لڅېدلو سره د لمانځه د راڅرخولو دليل دا دی چي کله نصف حصه ښکاره (لڅه) سي، نو اوس هغه حصه قليل نه سوه پاته، بلکي د قلت له حد څخه خارج سو، ځکه چي کله نصف ښکاره سي نو ښکاره ده چي اوس د هغه مقابل له هغه څخه زيات نه دی، بلکي د هغه سره مېلوي (برابر) دی، نو مطلب دا چي لڅ سوى نصف د قلت له حد څخه ووتی په کثرت کي داخل سو او د اکثره حصې په ښکاره کېدلو سره د لمانځه راڅرخول واجب دي، نو ځکه به په دې صورت کي هم د لمانځه راڅرخول واجب وي.

د طرفینو دلیل: دا دی چې په ډېرو احکامو او محاوراتو (خبرواترو) کې څلورمه حصه د کل قائم مقامه وي، د مثال په توګه د سر په مسح کې څلورمه حصه د ټوله سره قائم مقامه ده. همدارنګه ګڼه سړۍ په حالت د احرام کې ټوله سر وڅړي، نو قرباني پر واجب ده، او که د سره څلورمه حصه وڅړي، بیا هم قرباني پر واجب ده، نو معلومه سوه چې څلورمه برخه د ټوله سره قائم مقامه ده؛ او په خبراترو کې هم دا حال دی، مثلاً که یو سړی د بل سړي د مخ له څلورو طرفونو څخه صرف یو طرف وړني او ووايي چې ما هغه سړی ولیدی، نو خبره یې صحیح ده، نو ګڼه چې څلورمې حصې ته د کل حکم حاصل دی، نو د پڼۍ د څلورمې حصې د لڅېدلو په وخت کې به وړل کېږي چې ټوله پڼۍ لڅه سوه، او د ټولي پڼۍ په لڅېدلو سره لمونځ راګرځول واجب دي، نو د څلورمې حصې په لڅېدلو سره به هم لمونځ راګرځول واجب وي.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د طرفینو دی: قال العلامة علاء الدين المحسني رحمه الله (ويصح) حتى انعقادها كشف ريع غصو قدر ادا وركن بلاصنعه من عورة غليظه او خفيفة على المعتمد، (الدر المختار ج ۱، ص ۳۰۰). القول الرابع ج ۱، ص ۱۶۶.

د ورېښتيانو، ورون او پڼۍ د څلورمې يا درېمې حصې د ښکاره کېدلو حکم

وَالشَّعْرَةُ وَالظُّنْ وَالْفُغْدُ كَذَلِكَ د ورېښتيانو، نس او ورون هم دغه حکم دی يُغْفَى عَلَى هَذَا الْاِخْتِلَافِ يعني په دې کې (هم) دغه اختلاف دی لَا تُلْ كُلُّ وَاحِدٍ غُصْرٌ عَلَى حِدَّةٍ ځکه چې هر یو جلا اندام دی وَالْمَرَادُ بِهِ التَّارِلُ مِنَ الرَّأْسِ او له ورېښتيانو څخه مراد هغه دي چې له سر څخه کښته راڅرګندې وي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحیح ده وَإِنَّمَا وَضِعَ غُصْلُهُ الْجَنَابَةِ لِيَكَانَ الْخُرُجُ او د جنابت په غسل کې د هغو پرېولل د حرج په وجه ساقط سوي دي وَالْعَوْرَةُ الْغَلِيظَةُ عَلَى هَذَا الْاِخْتِلَافِ او په چوږت غليظه کې (هم) دغه اختلاف دی وَالَّذِي كَرِهَ يُغْتَبَرُ بِأَنْفِرَادِهِ او ذکر (د تناسل کله) به جلا اندام شمارل کېږي وَكَذَا الْأُتْيَانُ او همدارنګه خضیتین (خوتي به هم جلا اندام شمارل کېږي) وَهَذَا هُوَ الصَّحِيحُ او همدا صحیح ده دُونَ الْقَمَرِ نه (دندوی) یو ځای کېدل (یعني دواړه یو ځای کول او یو اندام شمارل صحیح نه دي).

اللغات: ﴿ظُنْ﴾ نس، د هر شي دننه برخه، ﴿فُغْدُ﴾ ورون (پتون)، ﴿أُتْيَانُ﴾ خوتي، واحد یې أُتَى دی، خو هر وخت تشبیه ذکر کېږي.

تشریح: مسئله: دا ده چې په ورېښتيانو، نس او ورون کې هم هغه اختلاف دی کوم چې مخکې تېر سو، يعني دامام محمد او امام ابو یوسف رحمه الله په نېز له دوي څخه څلورمه حصه ښکاره کېدل د لمانځه له جواز څخه مانع دي (يعني د څلورمې حصې ښکاره کېدلو په وخت کې یې لمونځ نه صحیح کېږي)، او دامام ابو یوسف رحمه الله په نېز د یوه روایت مطابق د نصف ښکاره کېدل د لمانځه له جواز څخه مانع دي او په بل روایت کې د نصف څخه د زیات ښکاره کېدل مانع دي (پوره تفصیل په مخکنۍ مسئله کې وګورئ).

د امام ابو یوسف دلیل: دا دی چې په دې کې هر یو جلا جلا اندام دی، نو د پڼۍ په ټول به په دې کې هم اختلاف وي. او دلته له ورېښتيانو څخه مراد هغه دي چې لاندې را څرګندېږي هم دا صحیح قول دی، هغه مراد نه دي کوم چې د سر سره موبښتي (ملصق) وي او راڅرګندېږي نه، ځکه چې هغه په اتفاق سره عورت دي.

وَأَمَّا وَضْعُ الْخِمْ يَهِ دې عبارت سره د يو مقرر سوال جواب ورکوي، هغه سوال دا چي که د سر راڅرېدلي ورېښته عورت وي، نو دا به په دې وجه عورت وي چي دا د بدن حصه ده، حال دا چي داسي نه ده، ځکه چي د جنابت په غسل کي د دې پرېول ضروري نه دي، او د بدن يوه ښکارنۍ (ظاهري) حصه هم داسي نه ده چي د جنابت په غسل کي دي د هغې پرېول ضروري نه وي، نو له دې څخه معلومه سوه چي د سر راڅرېدلي ورېښته د ښځي له بدن څخه نه دي، او چي له بدن څخه نه سوه، نو عورت هم نه سوه.

جواب: دا دی چي د جنابت په غسل کي د ورېښتيانو د نه پرېولو اجازه په دې وجه نه ده چي ورېښته د ښځي له بدن څخه نه دي، بلکي د هغو پرېول د حرج (او تکليف) په وجه ساقط سوي دي، ځکه چي ټوله ورېښتيان د خلقت په وجه د هغې د بدن جزء دي (يعني ټوله ورېښتيان د ښځي له بدن څخه پيدا سوي دي).

والمعوضة الغليظة الخ او په عورت غليظه يعني قُبْل او دُبُر (منخ او شا) کي هم دغه اختلاف دی، نو که له دې څخه څلورمه حصه ښکاره سوه، نو د طرقينو په نېز به لمونځ را ګرځوي، او د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز به يې نه را ګرځوي.

والذکر يعتبر الخ صاحب د هدايي رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي ذکر (د نارينه تناسلي اندام) جلا اندام دی، او دواړه خصيتن (خوتي) جلا او ځان ته اندام دی، نو که په دې کي له هر يوه څخه څلورمه حصه ښکاره سي نو لمونځ به را ګرځوي، او داسي نه ده چي دواړه يو اندام دی، (يعني د دواړو مجموعه يو اندام نه دی بلکي هريو جلا جلا اندام دی)، لېکن بعضو ويلي دي چي د دواړو مجموعه يو اندام دی، ځکه چي خصيتين د ذکر تابع دي، نو که د دواړو څلورمه حصه ښکاره سوه نو مانع د لمانځه به وي.

فايده: دا تفصيل د احنافو په نېز دی، کنې د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ په نېز د لمانځه د جواز لپاره چي کوم لڅوالی مانع ګرځي په هغه کي د قليل او کثير (لږ او ډېر) هيڅ فرق نسته، بلکي د هغه په نېز ټوله مانع دي (يعني که لږ حصه لڅه سي او که ډېره، په هر صورت کي لمونځ نه صحيح کيږي).

د مينځي عورت

وَمَا كَانَ عَوْرَةً مِنَ الرُّجُلِ فَهُوَ عَوْرَةٌ مِنَ الْأُمَّةِ او د نارينه چي کوم اندامونه عورت دي هغه د مينځي هم عورت دي وَبَطْنُهَا وَكُلُّهَا عَوْرَةٌ همدارنګه د هغې نس او ملا هم عورت دي وَمَا سَوَى ذَلِكَ مِنْ بَدَنِهَا لَيْسَ بِعَوْرَةٍ اوله دې څخه ماسوا د هغې د بدن نوره حصه عورت نه ده لِقَوْلِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَلْقَى عَنْكَ الْخِصَارُ يَا دَقَّارُ ځکه چي حضرت عمر ؓ (يوې مينځي ته) وويل: اي چټلي! (کم اصلي!) اَتَشْبِهُهُنَّ بِالْحَيَّاتِ * آيا ته ځان د آزادو ښځو سره برابروي وَرَأَتْهَا تَحْتِ لِحَاجَةٍ مَوْلَاهَا فِي ثِيَابٍ وَمَهْنَتِهَا عَادَةً او په دې وجه (هم) چي په علمه توګه وينزه خپل د کار په کالو کي د مالک د ضرورت لپاره راوځي فَاعْتَبَرُ بِحَالِهَا بِذَوَاتِ الْحَيَّاتِ حَتَّى جَبَّيْعَ الرِّجَالِ نو د ټولو خلکو په حق کي د مينځي حالت پر ذوات المحارم قیاس کړی سو دَفْعًا لِلْحَرَمِ د تکليف ليري کولو لپاره.

* اثر: پوره اثر فاسي دی: ان عمر ضرب أمة لآل انس رآها منقمة، قال: اكشفي رأسك لا تشبهين بالحرارة، مصنف عبد الرزاق، باب الحمار، ج: ۳، ص: ۱۳۶، رقم: ۵۰۶۴.

اللفات: «دکار» کسینه، کم اصله، کم ظرفه، خواره، «عزله» جمع ده واحد یې لحله دی: آزاده ښځه، «موتنه» کر

او کسب، محنت او مزدوري، ثياب مهنة: هغه کالي چي په هغه کي خدمتگاره خپل کار او مزدوري کوي.

تشریح: په دې عبارت کي د مینځي عورت بیان سوی دی، فرمایي چي دنارینه په بدن کي چي شو مره حصه عورت ده، یعنی له نامه څخه لاندې تر پندیو پوري، نو همدغه حصه د مینځي په بدن کي هم عورت ده، له دې سره سره د مینځي نس او شاهم عورت دي، ځکه چي دا دواړه د شهوت ځایونه دي، نو د دې پټول هم فرض دي، خو له دې څخه ملسوايي نور بدن عورت نه دی.

فقلي دلیل: دادی چي یو وار حضرت عمر رضی الله عنه یوه مینځه ولیدله چي پورنۍ یې پر سرې کړې وو، نو حضرت عمر رضی الله عنه ورته وفرمایل: ای چتلي! ته ځان د آزادو ښځو سره برابروي، او په بل روایت کي داسي الفاظ راغلي دي: اکثی عن راسک ولا تشبهی بالمراش خپل سر لږ کړه او د آزادو ښځو سره مشابهت مه کوه!

عقلي دلیل: دادی چي مینځه د خپل مالک د حاجت لپاره د کار او خدمت په کالو کي له خپل کوره زاوځي، نو د ټولو خلکو په حق کي به مینځه پر ذوات المحارم قیاسیږي، چي حرج او تکلیف ليري سي، یعنی مینځه به د سترو پر دې په حکم کي د ټولو خلکو لپاره د ذوات المحارم په ډول گنل کیږي، یعنی لکه شو مره اندازه پرده چي پر موږ له خپل ځوی څخه او پر خور له خپل ورور څخه واجب ده، هغومره اندازه پرده به پر مینځي له هر سري څخه واجب ده.

که د نجاست ليري کولو لپاره شی نه وو نو څه حکم دی؟

قال: وَمَنْ لَمْ يَجِدْ مَا يَنْتَهِلُ بِهِ الْحَاسَةَ فَرَمَائِي: که لمونځ کونکي یو داسي شی پیدانه کړی چي په هغه سره نجاست ليري کړي صَلَّى مَعَهَا وَلَمْ يُعِدْ نو د هغه نجاست سره دي لمونځ وکړي او لمونځ دي نه راگرځوي وَهَذَا عَلَى وَجْهِينِ او د دې مسئلې دوه صورتونه دي إِنْ كَانَ رُبَّمَا الشُّوبُ أَوْ أَكْثَرُ مِنْهُ طَاهِرًا يُصَلِّي فِيهِ [۱] که څلورمه حصه د جلمې یا له دې څخه زیاته پاکه وه نو په دغه جامه کي به لمونځ کوي وَلَوْ صَلَّى غَيْرَ بَانَا لَا يَجُزُّهُ او که په لڅه یې لمونځ وکړی نو جائز نه دي لَأَنَّ رُبَّمَا الشُّوبُ يَقُومُ مَقَامَ كَلْبَةٍ ځکه چي دشي څلورمه حصه د کُل قائم ده وَإِنْ كَانَ الطَّاهِرُ أَكْثَلَ مِنَ الرُّبِّعِ فَكَذَلِكَ عِنْدَ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ [۲] او که (د جلمې) پاکه حصه له څلورمه حصې څخه کمه وه نو هم د امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز دغه حکم دی وَهُوَ أَحَدُ قَوْلِي الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ او همدا امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ له دوو قولونو څخه یو قول دی لَأَنَّ فِي الصَّلَاةِ فِيهِ تَرَكُ فَرْصٍ وَاحِدٍ ځکه چي په دې گنده جلمو کي په لمونځ کولو سره یو فرض پر ښوول کیږي وَلَفِي الصَّلَاةِ غَيْرَ بَانَا تَرَكُ الْفَرْصِ او په لڅه لمونځ کولو سره ډېر فرضونه پر ښوول کیږي وَعِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَأَبْنِ يَوْسُفَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ يُتَخَذُ بَيْنَ أَنْ يُصَلِّيَ غَيْرَ بَانَا او د شیعینو رَحِمَهُمَا اللَّهُ په نېز هغه ته اختیار دی که څواري نو په لڅه دي لمونځ وکړي وَبَيِّنَ أَنْ يُصَلِّيَ فِيهِ او که څواري نو په دې گنده کالو کي دي لمونځ وکړي وَهُوَ الْأَفْضَلُ * او همدا افضله ده لَأَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مَا يَجُوزُ الصَّلَاةَ حَالَةَ الْإِخْتِيَارِ ځکه چي په دې دواړو کي هر یو د اختیار په حالت کي د لماتڅه د جواز

لپاره مانع دی وَيَسْتَوِيَانِ فِي حَقِّ الْقَبْدَارِ او دمقدار په حق کي دواړه برابر دي فَيَسْتَوِيَانِ فِي حُكْمِ السَّلَاةِ نو دلماتخه په حق کي به (هم) دواړه برابر وي وَتَرَكَ الشَّيْءَ إِلَى خَلْفٍ لَا يَكُونُ تَرْكًا او ديو شي پرېښوول (په داسي توگه) چي د هغه شي بل خليفه (نائب) پاته سي (نو) هغه ته پرېښوول نه وړيل کيږي وَالْأَفْضَلُ لِعَدَمِ اخْتِصَاصِ الشَّرْطِ بِالسَّلَاةِ او افضليت په دې وجه دی چي عورت پټول دلماتخه سره خاص نه دی وَاخْتِصَاصِ اللَّطَائِفِ بِهَا او طهارت دلماتخه سره خاص دی.

اللفات: ﴿عَوِيذٌ﴾ (لڅ برنډ).

تشرېح: مسئله: داده که دیو چا سره فقط نجس او گنده کالي وي، پاک کالي ور سره نه وي، او داسي شی هم ور سره نه وي چي گندگي په ليري کړي، نو هغه دي په دې گنده کالو کي لمونځ وکړي، او بيادي يې نه راگرځوي. د دې مسئلې دوه صورتونه دي: (۱) يو دا که خلورمه يا له دې څخه زياته حصه پاکه وي، نو حتمًا (خامنخا) به په دې کالو کي لمونځ کوي، او که په لڅه يې وکړي، نو جائز نه دی، ځکه چي خلورمه برخه د کُل په څير ده، نو د کالو د خلورمي حصې پاکېدل داسي سوه لکه د ټولو کالو پاکېدل، او پاک کالي پرېښوول او لڅ لمونځ کول جائز نه دي، نو ځکه به په دغه جامو کي لمونځ کوي. (۲) دويم صورت دا دی چي که د کالو له خلورمي حصې څخه کمه حصه پاکه وي، نو په دې کي اختلاف دی، دامام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز هم په دغه گنده کالو کي لمونځ کول واجب دي، او په لڅه لمونځ جائز نه دی، او همدا دامام مالک رَحْمَةُ اللهِ قول دی، او دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ له دوو ټولنو څخه يو قول هم دا دی، او دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ دويم قول دا دی چي په لڅه دي يې وکړي.

دامام محمد دليل: دا دی چي په گنده کالو کي په لمونځ کولو سره صرف يو فرض پاتېږي، يعني د کالو طهارت (پاکوالی) پاتېږي، خو که په لڅه لمونځ وکړي نو ډېر فرضونه پاتېږي، د مثال په توگه دعورت پټوالي، قيام، رکوع او سجود، ځکه چي لڅ سړی په ناستي په اشاره سره لمونځ کوي، نو دعورت سره سره به قيام، رکوع او سجود هم پاته سي، او دا خبره ښکاره ده چي يو فرض پرېښوول بهتر دي په نسبت سره د ډېرو فرضونو و پرېښوولو ته، نو په دې وجه به په دغه گنده کالو کي لمونځ کول واجب وي.

او د شيعينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز هغه ته اختيار دی که په لڅه لمونځ کوي او که په دغه گنده کالو کي لمونځ کوي، خو په دغه گنده کالو کي لمونځ کول غوره (افضل) دي.

د شيعينو رَحْمَتُ اللهِ دليل: دا دی چي دلته واقعي دوې خرابياني جمع سوي دي، او دا دواړه خرابياني دلماتخه په منع کېدلو او مقدار (اندازه) کي سره برابري دي، دلماتخه په منع کېدلو کي د برابرېدلو مطلب دا دی چي که دانسان سره نور کالي وي يا د گندگي ليري کول ممکن وي نو په دې صورت کي نه په لڅه لمونځ کول جائز دي او نه په دې گنده کالو کي، او په مقدار کي د برابرېدلو مطلب دی چي څرنگه دعورت په لڅېدلو کي لږ اندازه لڅېدل معاف دي، همدارنگه په نجاست کي هم لږ اندازه معاف ده، او د دواړو ډېره اندازه معاف نه ده، نو ځواکي دواړه خرابياني په مقلد (اندازه) کي هم سره برابري سوي، نو کله چي دواړه خرابياني په منع او مقدار کي برابري دي، نو دلماتخه په حکم کي به هم دواړه برابري وي، او داسی ته به اختيار وي که په لڅه لمونځ کوي يا يې په دغه گنده کالو کي کوي، په هر صورت کي به د هغه لمونځ صحيح وي.

دامام محمد د دليل جواب: امام محمد چي کوم دا خبره کوي چي په لڅه لمونځ کولو سره ډېر فرائض پاتېږي، د دې جواب دا دی چي ديو شي په داسي طريقه سره پرېښوول چي د هغه خليفه (نائب) او بدل موجود وي، نو هغه ته

پرېښوول نه وړل کيږي، او په دې مسئله کې هم د پرېښوولو و نائب سته، يعني که په لڅه باندي لمونځ کونکي قيله (ولاره) او نور پرېږدي نو هغه د قيلمې پر نائب يعني پر ايماء او اشاره عمل کوي، نو ځکه دلته هم صرف د يو فرض پرېښوول دي نه د ډېرو فرضونو، او که وړيل سي چي په لڅه د لمونځ کولو په مقابل کې په دغه کالو کې لمونځ کول ولي افضل دي؟، نو جواب دا دی چي ستر يعني عورت پټول د لمانځه سره خاص نه دي، بلکې د لمانځه او له لمانځه څخه ماسوا په نورو حالتونو کې هم واجب دي، او طهارت تر لمانځه پوري خاص دی، لنه دا چي د عورت د پټولو فرض زيات قوي دی په نسبت سره د طهارت و فرضيت ته، نو ځکه موږ وړيل چي په لڅه له لمونځ کولو څخه په دغه ګنده کالو کې لمونځ کول غوره او افضل دي.

راجح قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د شيخينو دی، وقال العلامة علاء الدين المحسني رحمه الله (او أقل من ربه طاهر نذب صلواته فيه) و جاز الایاء كما مر و حتر محمد رحمه الله لبسه واستخسنة في الاسرار وبه قالت الشاشة، (الدر المختار ج ۱، ص ۳۰۳). القول الراجح، ج ۱، ص ۱۸۱.

د لځوالي په حالت کې د لمونځ کولو حکم

وَمَنْ لَمْ يَجِدْ ثَوْبًا أَوْ خَوْكَ چي کالي پيدا نه کړي صَلَّى عَزِيمًا قَائِمًا (نو) هغه دې په لڅه لمونځ وکړي په ناستي سره يُؤْمَرُ بِالرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ (او) په اشاره سره دې رکوع او سجده کوي هَكَذَا فَعَلَهُ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ* ځکه درسول الله صحابه وو هم داسي کړي دي فَإِنْ صَلَّى قَائِمًا أَجْزَأَهُ لېکن که په ولاړي يې لمونځ وکړی نو دا هم جائز دي لَأَنَّ فِي الْقُعُودِ سِتْرَ الْعَوْرَةِ الْغَلِيظَةَ ځکه په ناسته کې دعورت غليظه پرده ده وَلِي الْقِيَامِ أَدَاءُ هَذِهِ الْأَرْكَانِ او په ولاړه کې د لمانځه دارکانو اداء کول دي فَيَبْلُغُ إِلَى أَيْمَانِ شَاءَ نو په دواړو طرفونو کې چي يې کوم طرف خوښ وي هغه دي اختيار کړي إِلَّا أَنْ الْأَوَّلُ أَفْضَلُ خو دا چي لومړی صورت غوره دی لَأَنَّ السَّتْرَ وَجِبَ لِحَقِّ الصَّلَاةِ وَحَقِّ النَّاسِ ځکه چي پټول دعورت د لمانځه او خلکو دواړو په حق کې واجب دي وَلَأَنَّهُ لَا خَلْفَ لَهُ او په دې وجه (هم) چي دعورت پټولو هيڅ خليفه (بدل) نسته وَالْإِيْمَاءُ خَلْفٌ عَنِ الْأَرْكَانِ او اشاره دارکانو خليفه دی.

اللغات: ﴿يُؤْمَرُ﴾ د افعال له باب څخه مضارع صيغه ده: اشاره کول، ﴿يُجِبُّ﴾ اختيارول، مائل کېدل، راغب کېدل. **تشرېح:** صورت د مسئلې: دا دی که د يو سري سره بالکل کالي نه وه، يعني نه پاک کالي وړ سره وه، او نه ناپاک، نو په دې صورت کې دده لپاره حکم دا دی چي په ناسته دي لمونځ وکړي، او په اشاره سره دي رکوع او سجده کوي، ځکه صحابه وو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ به په دې وخت کې همدا سي کوله، صاحب د عنايه رحمه الله د حضرت انس ابن مالک رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په حواله سره ليکلي دي: إِنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ رَكَبُوا فِي سَفِينَةٍ فَانْكَسَرَتْ بِهِمُ السَّفِينَةُ فَخَرَجُوا مِنَ الْبَحْرِ عَرَاةً فَصَلُّوا قُمُودًا، (يعني يو وار صحابه وو) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ په کبتي کې سفر کوی، لېکن کبتي ماته سوه، صحابه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ (له سمندر څخه د لځوالي په حالت کې را ووتل او په دغه حالت کې يې په ناسته لمونځ وکړی)، له دې څخه معلومېږي

* اثر: دې ته نژدې اثر دا دی: عن قتادة، قال إذا سرح الناس من البحر عراة فأمهم أحدهم صلوا قُمُودًا، وكان إمامهم معهم في الصف ويومنون إمامًا، مصنف عبد الرزاق، باب صلوة العراة، ج ۲، ص ۵۸۲، رقم: ۲۵۶۵.

چي په داسي وخت کي په لڅه لمونځ کول صحيح دي، ځکه چي دا قول له حضرت انس بن مالک څخه روايت سوی دی، او بل چا دې خلاف نه دي کړی، نو ځکه به دا قول د اجماع په درجه کي وي، او اجماع د شريعت له اصولو څخه يو اصل دی، او پر اجماع عمل کول واجب دي. (منايه ج ١، ص ٢٧١)

فان صل قاتبا الخ ددې حاصل دا دی چي که دلخوايي په حالت کي يې دانستي پر ځای په ولاړه لمونځ وکړی، نو دا هم جائز او صحيح دي، ځکه څرنګه چي دانستي په لمونځ کولو کي د عورت غليظه يعني د شرمګاه (شرم ځای) پټېدل سته، نو په ولاړه لمونځ کولو کي د لمناڅه دارکاتو يعني درکوع او سجدو اداء کول سته، لهندا کله چي په ناسته لمونځ جائز دی، نو په ولاړه به هم لمونځ جائز وي، لېکن په ناستي سره لمونځ کول د ولاړي په نسبت زيات فضيلت لري، ځکه چي پرده (ستر) کول د لمناڅه حق هم دی او دخلکو حق هم دی، لېکن پاكي حاصلول صرف د لمناڅه حق دی، او بيا د پردې پرېښوولو هيڅ خليفه نسته، لېکن دارکاتو پرېښوولو خليفه او بدل سته چي هغه ايماء (يعني اشاره کول) دي، نو ځکه د پردې پرېښوولو په مقابله کي دارکاتو پرېښوول زيات قوي دي، ځکه چي قاعده ده: “ترک إلى عفو” د “ترک لا إلى عفو” په مقابله کي غوره دی، نو ځکه به دانستي په حالت کي لمونځ کول د ولاړي په حالت کي تر لمونځ کولو زيات غوره او افضله وي.

په لمناڅه کي د نيت حيثيت او د نيت ځای او طريقه

قَالَ: وَيَتَوَيَّ الصَّلَاةَ الَّتِي يَدْخُلُ فِيهَا بِرَيْبَةٍ فَرَمَائِي: او په کوم لمناڅه کي چي لمونځ کونکی داخلېږي د هغه لپاره به نيت دا ډول کوي لَا يَقْضِي نِيَّتَهَا وَيَكُنُ الشَّكُّ بِرَيْبَةٍ بِعَمَلٍ چي د تکبير تحریمه او لمناڅه په مينځ کي په بل عمل سره فصل (پيلتون) نه وکړي وَالْأَصْلُ فِيهِ قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ او په دې لړه د نبی ﷺ دا قول اصل دی: “چي داروملر (او انحصار) د عملونو پر نيت باندي دی” وَلَئِنْ ابْتَدَأَ الصَّلَاةَ بِالنِّيَّاتِ او په دې وجه هم چي د لمناڅه شروع په ولاړي کيږي وَهُوَ مُتَرَدِّدٌ بَيْنَ الْعَادَةِ وَالْعِبَادَةِ او ولاړه د عبادت او عبادت په مينځ کي واقع ده وَلَا يَقَعُ الشَّكُّ إِلَّا بِالنِّيَّةِ نو فرق نه راځي مګر په نيت سره وَالْمُتَعَدِّدُ عَلَى الشَّكِّ كَالْقَائِمِ عِنْدَهُ او هغه نيت کوم چي تر تکبير تحریمه مخکي وي د هغه نيت په ډول دی کوم چي د تکبير تحریمه په وخت کي وي إِذَا لَمْ يُوجَدْ مَا يَقْطَعُهُ په دې شرط چي (په مينځ کي) يو داسي عمل پيدانه سي چي نيت قطع کړي (پرېکړي) وَهُوَ عَمَلٌ لَا يَلِيْقُ بِالصَّلَاةِ او هغه داسي عمل دی چي د لمناڅه سره مناسب نه وي وَلَا مُقْتَبَرٌ بِالنِّيَّةِ أَمْرٌ مِنْهَا عَنْهُ او د هغه نيت اعتبار نسته کوم چي تر تکبير تحریمه وروسته وي لِأَنَّ مَا مَطُوعٌ لَا يَقَعُ عِبَادَةً لِعَدَمِ النِّيَّةِ ځکه کوم عمل چي تر نيت مخکي تېروي هغه د نيت د نشتوالي په وجه عبادت نه سي کېدلای وَلِلصُّومِ جَوَازٌ لِلْمُزُورَةِ او په روژه کي د ضرورت په وجه جائز سوی دی وَالنِّيَّةُ مِنَ الْإِرَادَةِ او نيت ارادې ته وريل کيږي وَالشُّمُطُ أَنْ يَغْلَمَ بِقَلْبِهِ أَوْ صَلَّى يُسَلِّمُ او د نيت شرط دا دی چي انسان به په خپل زړه سره (دا) پېژني چي هغه کوم لمونځ کوي أَمَّا الْبُكْرُ بِاللِّسَانِ فَلَا مُقْتَبَرُ بِهِ هر چي په ژبه

نیت کول دي نو د هغه یو (خاص) اعتبار نسته وَيَحْسُنُ ذَلِكَ لِاجْتِمَاعِ عَزَمَتِهِ او په خوله باندي نیت کول ښه دي د هغه د عزم (ارادې) د جمع کېدلو په وجه (یعني که د زړه سره سره په خوله هم نیت وکړي نو دا ښه دي ځکه چي په دې سره د زړه اراده او د ژبي وینا دواړه سره جمع سي او خبره نوره پنځه سي) ثُمَّ إِنْ كَانَتْ الصَّلَاةُ نَفْلًا يَكْفِيهِ مُطْلَقُ النِّيَّةِ (او) بیا که دا نفلي لمونځ وو نو مطلق نیت کول کافي دي وَكَذَا إِذَا كَانَتْ سُنَّةً فِي الصَّحِيحِ او که سنت لمونځ وو نو د صحیح قول مطابق هم دغه حکم دی وَإِنْ كَانَتْ فَرَضًا فَلَا بُدَّ مِنْ تَعْيِينِ الْفَرَضِ او که فرضي لمونځ وو نو د فرضو معلومول ضروري (یعني وخت به یې معلوموي) كَالظَّهْرِ مَثَلًا په توګه لکه د ما پښین لمونځ لَا اخْتِلَافَ الْفَرَضِ ځکه چي فرضونه مختلف دي وَإِنْ كَانَتْ مُقْتَدِرًا بِغَيْرِهِ او که لمونځ کونکی په امام پسي اقتداء کونکی وو يُتَوَيَّ الصَّلَاةُ وَمُتَابِعَتُهُ نو هغه به د لمانځه نیت هم کوي او د امام د تابعدارۍ نیت به هم کوي لَا كُنْهَ يُلْزِمُهُ قِسَاؤُ الصَّلَاةِ مِنْ جِهَتِهِ ځکه چي پر مقتدي د امام له طرفه د لمانځه نساد راځي (یعني که د امام لمونځ ناسد سو نو د مقتدي لمونځ به هم ناسدي) فَلَا بُدَّ مِنَ التَّوَابِعِ نو د امام متابعت پر ځان لازمول ضروري دي.

اللفاظ: ﴿فَرَضًا﴾ واقع، دائر، غیر یقیني، ﴿يَحْسُنُ﴾ د ضرب د باب مضارع صیغه ده: مطابق کېدل، لائق کېدل، ﴿عَزَمَةً﴾ عزم، پنځه اراده.

تشریح: کله چي صاحب د کتاب رحمه الله د لمانځه له شرطونو او نورو تفصیلاتو څخه فارغ سو، نو اوس په نیت او د نیت په متعلقاتو شروع کوي، فرمایي: لمونځ گذاره چي په کوم لمانځه کي داخلېږي نو هغه ته پکار دي چي د دغه لمانځه نیت وکړي، او نیت دي په داسي طریقه وکړي چي د تکبیر تحریمه سره متصل (جوخت) وي، او چي د نیت او تکبیر تحریمه په مینځ کي په هیڅ شي سر فصل رانه سي.

نقلی دلیل: د نیت د شرط او ضروري کېدلو لپاره نقلی دلیل د نبی ﷺ د فرمان دی: إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، (یعني د عملونو دار و مدار (او انحصار) پر نیت دی)، او څرنگه چي لمونځ هم یو عمل دی (بلکي د اعمالو اصل دی) نو ځکه به د دې مدار هم پر نیت وي، که نیت سوی وو نو دا عمل به معتبره وي، کنې نه به وي.

عقلی دلیل: د نیت د شرط کېدلو عقلی دلیل دا دی چي د لمانځه شروع له قیامي (ولایي) څخه کیږي او قیامه د عادت او عبادت په مینځ کي واقع ده، یعني انسان د عادت په توګه هم درېږي او د عبادت لپاره هم درېږي، نو د عادت او د عبادت د ولایي په مینځ کي فرق ضروري دی، او دا فرق صرف په نیت سره حاصلېدای سي، نو په دې وجه به هم د لمانځه لپاره نیت شرط او ضروري وي.

والمقدم على التكبير دا له دې حایه داراښي چي په نیت کي اصل دا دی چي د تکبیر تحریمه سره جوخت (متصل) وي، یعني تر نیت کولو وروسته دي فوراً الله اکبر وویل سي او لمونځ دي شروع کړی سي، لېکن که یو سړي تر تکبیر تحریمه مخکي نیت وکړي او له یو څه څنډه (وقفې) څخه وروسته یې تکبیر تحریمه وترول، نو اوس به دا کتل کیږي چي د تکبیر تحریمه او نیت په مینځ کي د لمانځه یو منافي (مخالف) عمل راغلی دی، که نه؟ نو که د نیت او تکبیر تحریمه په مینځ کي د لمانځه یو مخالف عمل د مثال په توګه خوراک چښاک، خبري اتری او داسي نور راغلي نه وي، نو د دې نیت اعتبار به کیږي او دویم وار نیت کولو ضرورت نسته، لېکن که د دواړو په مینځ کي د لمانځه یو منافي عمل

واقع سوی وي نو بیا به اول نیت داسې وي لکه گردسره چې سوی نه وي، لهندا د تکبیر تحریمه په وخت کې به بل نوی نیت کوي.

او که یو سړی تر تکبیر تحریمه وروسته نیت وکړي نو بیا مطلقاً د هغه د نیت اعتبار نسته، او کله چې یې د نیت اعتبار نسته، نو د لمانځه به خاوري اعتبار وسي، ځکه کله چې چا تر تکبیر تحریمه وروسته نیت وکړی نو ښکاره ده چې تر نیت مخکې چې کوم عمل وسو، هغه به د نیت د نشتوالي په وجه سره عبادت نه وي او څرنگه چې په عبادت کې وروستي اعمال پر مخکني اعمالو باندي مېني دي، نو کله چې مخکني اعمال عبادت نه سو، نو وروستي اعمال به هم عبادت نه وي، او په دې توگه به پوره لمونځ پېکاره سي.

د دې په خلاف روژه ده، نو که یو سړی په روژه کې د پېشلمې په وخت کې نیت نه وکړي بلکې سهار نیت وکړي نو د هغه د نیت اعتبار به کېږي او روژه به یې صحیح وي، ځکه چې د پېشلمې وخت د خوب او د غفلت وخت دی، نو که په دغه وخت کې نیت شرط او لازمي وگرځول سي نو خلک به په حرج او تکلیف کې مبتلا سي، نو د ضرورت پر بنیاد او د حرج لیري کولو لپاره په روژه کې له شروع څخه نیت ضروري نه وگرځول سو، او د دې په مقابل کې د لمانځه مسئله ده نو لمونځ خو د بیدارۍ او تیاری په حالت کې اداء کېږي (یعني له مخکې څخه لا انسان ور ته چمتو وي)، نو په لمانځه کې له اول وخت او شروع څخه په نیت ضروري وگرځولو کې هیڅ حرج او ستونزه نسته، او بیا لمونځ په لږ غوندي وخت کې اداء کېږي، او په لمانځه کې د عادتاً ولاړي سره د مشابهت احتمال هم سته، نو په دې وجه هم د لمانځه له شروع څخه نیت شرط او ضروري دی.

والنبة هي الخ فرمایي چې د قصد او ارادې دویم نوم نیت دی، او د نیت شرط دا دی چې لمونځ کونکی به خپل زړه سره دا پېژني چې هغه کوم لمونځ کوي، او که یو څوک له ده څخه پوښتنه وکړي چې تا کوم لمونځ وکړی، نو پرته له څه ځنډ او ترده به ده لپاره په اساني سره جواب ورکول ممکن وي.

الذكر باللسان پاته سو په ژبه باندي د نیت کولو څه خاص ضرورت نسته، لېکن که په ژبه سره نیت وسي نو ښه دی، ځکه چې په دې توگه د زړه عزم او د ژبي وینا دواړه سره جمع کېږي او په نیت کې نور قوت پیدا سي.

ثم ان كانت الصلاة الخ له دې حایه د نیت د کیفیت بیان کوي، لنډیز یې دا دی: لمونځ گزاره چې په کوم لمانځه شروع کوي هغه به یا فرض وي یا به غیر فرض، که غیر فرض وو نو په هغه کې مطلق نیت کول کافي دي، هغه که نفل وي او که سنت، صحیح قول هم دا دی، ځکه نیت په عادت او عبادت کې د فرق لپاره وي، او دا مقصد په مطلق نیت سره حاصلېږي، نو مطلق نیت به کافي وي، او د بعضو رایه دا ده چې که سنت کوي نو د رسول الله ﷺ د سنتو نیت کول ضروري دي، مگر مخکني قول صحیح دی، ځکه چې کله صرف مطلق سنت وویل سي نو له هغه څخه د نبی کریم ﷺ سنت مراد دي، او بل دا چې که هغه لمونځ فرض وو نو په دې کې هم دوه صورتونه دي: یو دا چې یوازي (انفراداً) به یې کوي، یا به یې په امام پسې کوي، نو که سړی یوازي وو نو د لمانځه معلومول ضروري دي د مثال په توگه که د ما پښین لمونځ شروع کوي نو د ما پښین معلومول ضروري دي، صرف دومره ویل کافي نه دي: چې ما د فرضو نیت وکړی، ځکه چې فرضونه ډېر او مختلف دي، نو په دې کې فرق کول پکار دي، او که فرض لمونځ په امام پسې کوي نو د پورتنی نیت سره سره به د امام د تابعدارۍ او اقتداء نیت هم کوي ځکه چې د اقتداء کولو په صورت کې د مقتدي پوره لمونځ د امام د لمانځه تابع کېږي، همدا وجه ده که د امام لمونځ فاسد سي نو د مقتدي لمونځ هم فاسدېږي، نو په دې وجه د امام د تابعدارۍ او د اقتداء نیت کول د مقتدي لپاره شرط او ضروري دی.

په لمانځه کې مخ پر قبله درېدل

قَالَ: وَيَسْتَكْبِرُ الْقِبْلَةَ او لمونځ گزاره به مخ (هم) د قبلې و طرف ته کوي لَقَوْلُهُ تَعَالَى حُكَّهُ الله تعالى فرمایلي دي قَوْلُوا دُجُوهَكُمْ سَطْرًا [سورة البقرة: ١١٢] تاسو خپل مخونه د مسجد حرام و طرف ته واړوئ! ثُمَّ مَنْ كَانَ بِبَكَّةَ بيا که يو څوک په مکه کې وو فَقَرَضَهُ إِبَابَةً عَنْهَا نو د هغه لپاره فرض دا دي چې خاص کعبې ته مخ کړي وَ مَنْ كَانَ غَائِبًا او که څوک له کعبې څخه ليري (يا دباندې) وو فَقَرَضَهُ إِبَابَةً جِهَتَهَا نو د هغه لپاره فرض دا دي چې د کعبې و طرف (جهت) ته مخ کړي هُوَ الشَّيْخُ همدلته قول صحيح دی لِأَنَّ الشَّكْلَ يَحْسَبُ الْوُشْعَ حُكَّهُ چې مکلف کېدل دوس مطابق دي.

اللغات: ﴿قَوْلُوا﴾ د تفعیل د باب جمع مذکر امر حاضر صیغه ده: مخ گرځول، مخ اړول، ﴿وُشْع﴾ وس، طاقت.

تشریح: د لمانځه له شرطونو څخه یو شرط دا هم دی چې لمونځ کونکي به مخ د قبلې و طرف ته کوي، دلیل دا الله تعالی دا قول دی: قَوْلُوا لِيُؤْمِعَكُمْ خُفْرَهُ، أي شطر المسجد الحرام، په دې آیت سره دلیل په دې توګه نیول کیږي چې مخکې الله فرمایلي وو: فَكُنْ لَكَ قِبْلَةً نَزَّاهَا، (مور به تاسو هر ورو (خامخا) هغې قبلې ته وگرځو چې تاسو یې خوښوئ)، تر دې وروسته د مسجد حرام و طرف ته د مخ اړولو حکم وسو، بیا د لمانځه دوه صورتونه دي یا به انسان په مکه مکرمه کې لمونځ اداء کوي یا به یې له مکې مکرمې څخه دباندې بل ځای لاء کوي، نو په اول صورت کې خاص د کعبې و طرف ته مخ کول فرض دي، حُكَّهُ کله چې به نبي ﷺ په مسجد حرام کې لمونځ کوی، نو خاص د کعبې و طرف ته به متوجه کېدی، همدغه معمول د صحابه ؓ او تابعینو وو، ګواکې پر دې اجماع ده، او په دویم صورت کې د کعبې و جهت ته، یعنې د مسجد حرام و طرف ته مخ کول فرض دي، دلیل دا دی چې څه وخت نبي ﷺ او مسلمانان په مدینه کې وه نو الله تعالی ډوی ته د مسجد حرام و طرف ته د مخ کولو حکم وکړی، نه د کعبې و طرف ته، نو له دې څخه ښکاره سوه چې کوم خلک له مکې څخه دباندې او ليري وي، د هغو لپاره خاص کعبه قبله جوړول لازم نه دي، حُكَّهُ چې الله تعالی خپل بندګان د خپل طاقت مطابق مکلف گرځولي دي، فرمایي: لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا (سورة البقرة: ٢٨٦).

د بیري په حالت کې مخ پر قبله درېدل

وَمَنْ كَانَ غَائِبًا او کوم سړی چې په پیره کې وو يُصَلِّىْ إِلَى أَىِّ جِهَةٍ قَدَّرَ هغه چې پر کوم طرف هم قدرت پیدا کړي (پر هغه طرف دي) لمونځ کوي لِتَحَقِّقِ الْعُذْرَ حُكَّهُ چې عذر ثابت سو فَأَشْبَهَ حَالَهُ الْإِسْتِثَاءَ نو دا د اشتباه (او شک) د حالت سره مشابه سو.

اللغات: ﴿عَالَف﴾ د فتح اسم فاعل دی: پېرېدونکی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې په لمانځه کې مخ پر قبله درېدل ضروري دي، لېکن څرنگه چې د عذر په وجه ډېر شرطونه ساقطیږي، همدارنګه د عذر په وجه د مخ پر قبله درېدلو شرط هم ساقطیږي، نو که یو څوک له یو دښمن یا درنده څخه د ځاني یا مالي تلفاتو په هکله پېرېدی، نو په دې صورت کې د هغه لپاره مخ د قبلې و طرف ته کول ضروري نه دی، بلکې حکم دا دی چې پر کوم طرف هم د لمانځه پر کولو قدرت لري هغه طرف ته دي مخ کړي لمونځ دي وکړي، حُكَّهُ چې دبیري په وجه دده په حق کې هم عذر ثابت سو، نو د عذر په وجه دا شرط ساقط سو.

او دا صورت د اشتباه او شک د حالت سره مشابه دی، یعنې چې څرنگه قبله مشتبه سې او سړی په شک کې وي چې قبله به کوم طرف ته وي نو په دې وخت کې سړی ته پکار دي چې غور او فکر وکړي او تر فکر وروسته چې یې پر کوم طرف غالب گومان سې پر هغه طرف دي لمونځ وکړي، نو هغه دده په حق کې قبله شمارل کېږي، همدارنگه په پورتنۍ صورت کې چې لمونځ کونکی پر هر طرف قدرت پیدا کړي، هغه دده په حق کې قبله شمارل کېږي.

چې کله قبله شکمنه سې نو د اجتهاد حکم

قُلْ إِنِ اشْكَيْتُمْ عَلَيْهِ الْفِتْنَةَ نو که پر لمونځ کونکي قبله مشتبه سوه **وَلَيْسَ بِحُضْرَتِهِ مَنْ يَسْأَلُهُ عَنْهَا** او حال دا چې ده ته نژدې داسې څوک هم نه وو چې له هغه څخه د قبلې په باره کې پوښتنه وکړي **اجْتَهَدَ** نو لمونځ کونکي دي اجتهاد وکړي **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَلَيْهِ رِضْوَانُ اللَّهِ عَنْهُمْ** **تَحَرَّوْا وَاصْلُوا** ځکه چې صحابه وو تحرې (غور او فکر) وکړی او لمونځ یې وکړی **وَلَمْ يُنْكَرْ عَلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ** او نبی ﷺ پر دوی هیڅ انکار نه وکړی **وَلَا أُلْقِيَ بِالدَّلِيلِ الظَّاهِرِ** **وَاجِبٌ عِنْدَ انْعِدَادِ دَلِيلٍ قَوْفَهُ** او په دې وجه (هم) چې هغه وخت پر ښکاره دلیل عمل واجب دی چې کله تر هغه لوړ (او غټ) دلیل نه وي **وَالْإِسْتِغْبَارُ فَوْقَ الشَّيْءِ** او (له سړي څخه د قبلې په باره کې) معلومول له تحرې څخه لوړ دي.

اللغات: «عشرة» موجودوالی، شتون، «تحرروا» د تفعل د باب ماضي صیغه ده: غور او فکر کول، طلب کول محنت کول،

«استحجار» د استفعال د باب مصدر دی: پوښتنه کول، خبر لټول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که پر یو سړي د قبلې طرف شکمن سو، او داسې څوک هم ور سره نه وو چې هغه ته د قبلې خبر وي، او له هغه څخه پوښتنه وکړي، نو دې سړي لپاره تحرې (اجتهاد، غور او فکر) پکار دی، نو کوم طرف ته چې یې غالب گومان راسي پر هغه طرف دي لمونځ وکړي.

مصنف رحمه الله فرمایي: ولس بحضرت من يسأله عنها، نو له دې څخه معلومه سوه چې که یو داسې سړی وو چې له هغه څخه د قبلې په اړه پوښتنه وسي، نو په دې صورت کې به تحرې جائز نه وي، او فرمایي: اجتهد، له دې څخه معلومه سوه چې له تحرې (اجتهاد) څخه ماسوا لمونځ نه کېږي.

دلیل: د تحرې د جواز لپاره دلیل دا دی چې یو وار پر صحابه کرامو رضي الله عنهم قبله شکمنه سوه، نو هغوی تحرې وکړه، او لمونځ یې وکړی، بیا یې دا واقع رسول الله ﷺ ته بیان کړه، نبی ﷺ له دې څخه هیڅ انکار نه وکړی، او که داسې سړی وو چې له هغه څخه پوښتنه وسي نو دده لپاره تحرې جائز نه ده ځکه چې پر ښکاره دلیل په هغه وخت کې عمل واجبېږي چې له هغه څخه لوړ بل دلیل نه وي او له سړي څخه پوښتنه کول او قبله معلومول له تحرې څخه لوړ او غټ دلیل دی، نو تر څو چې معلومول ممکن وي تر هغه وخته تحرې کول جائز نه دي.

که تر لمانځه وروسته معلومه سې چې قبله پر دې طرف نه وه، نو څه حکم دی؟

قُلْ حَلِمَ أَنَّهُ أَغْطَا بَعْدَ مَا صُلِّ او که (لمونځ کونکي ته) تر لمانځه وروسته معلومه سوه چې هغه غلط سوی دی **لَا يُعِيدُهَا** نو لمونځ به نه راگرځوي **وَقَالَ السَّافِرِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: يُعِيدُهَا إِذَا اسْتَدْبَرَ** او امام شافعي فرمایي: که یې (په لمانځه کې) قبلې ته شا کړې وه نو لمونځ به راگرځوي **لِيَتَّقِيَهُ بِالْخَطَا** ځکه چې هغه ته د غلطۍ یقین وسو **وَنَحْنُ**

نَقُولُ: لَيْسَ فِي سُبُعِهِ إِلَّا التَّوَجُّعُ إِلَى جِهَةِ الشَّحَرِ أَوْ مَوْبِدِّ وَايُو؛ چي دده په وس کي صرف د تحري (اجتهاد) و طرف ته متوجه کېدل وو. الشَّكُوفُ مُقَيَّدٌ بِالنُّسْعِ او مکلف والی دوس مطابق دی.

اللفات: ﴿إِسْتَكْرَارٌ﴾ شا کول، ﴿تَقَعْلٌ﴾ د تفعل د باب مصدر دی: یقیني کېدل، قطعي کېدل. **تشریح:** صورت د مسئلې: دا دی چي که پر یو سړي قبله شکمنه سوه او هغه د قبلې معلومولو لپاره تحري (غور او فکر) وکړی او لمونځ یې وکړی، تر لمانځه وروسته ورته معلومه سوه چي له قبلې څخه ماسوا یې بل طرف ته لمونځ کړی وو، نو په دې صورت کي پر هغه لمونځ را ګرځول ضروري نه دي، ځکه په داسي وخت کي شرعي قبله هغه طرف ته ده کوم طرف چي په تحري سره معلوم سوی وي، نو ګواکي هغه د شریعت مطابق لمونځ وکړی.

وقال الشافعي رحمه الله: امام شافعي فرمایي: که یو چا په تحري سره لمونځ کړی وو او وروسته ورته معلومه سوه چي د قبلې طرف ته یې شاه وه، نو د لمونځ را ګرځول پر واجب دي، ځکه چي په دې صورت کي غلطې په یقین سره ثابته سوه. **زموږ جواب:** دا دی چي دده په وس کي له دې څخه ماسوا بل څه نه وو، او تکلیف به دوس په اندازې وي، نو څومره چي د ده وس وو هغسې یې وکړه، نو ځکه به پر هغه د لمانځه را ګرځول واجب نه وي.

که د لمانځه په دوران کي معلومه سي چي قبله بلې خوا نه ده نو څه حکم دی؟

وَإِنْ عَلِمَ ذَلِكَ فِي الصَّلَاةِ اسْتَدْرَأَ إِلَى الْقِبْلَةِ: او که لمونځ گزاره د لمانځه په دوران کي د قبلې په غلطېدلو پوه سو نو د قبلې و طرف ته دي و ګرځیږي (او پر هغه لمانځه دي بناء وکړي) لِأَنَّ أَهْلَ قُبَاءٍ لَمَّا سَبَّحُوا بِشَحْوِلِ الْقِبْلَةِ حُكِمَ كَلَهُ چي د قباء خلکو د تحویل قبله (قبلې او بنسټولو) خبر واورېدی اسْتَدْرَأُوا كَهَيِّثَتِهِمْ فِي الصَّلَاةِ نو هغوی چي په لمانځه کي پر کوم حالت وو پر هغه حالت (د قبلې و طرف ته) و ګرځېدل وَاسْتَحْسَنَهَا ① النَّبِيُّ ﷺ اوني ﷺ دا طریقه ښه وګڼله وَكَذَّا إِذَا تَحَوَّلَ رَأْيُهُ إِلَى جِهَةٍ أُخْرَى تَوَجَّعَ إِلَيْهَا همدارنګه که د هغه رایه بل طرف ته واوښتل نو هغه طرف ته دي و ګرځیږي يَوْجُوبِ الْعَمَلِ بِالْاجْتِهَادِ فَيَتَأَسَّطِلُ ځکه چي په را روان (پاته) لمانځه کي پر هغه د اجتهاد (لو تحري) مطابق لمونځ کول واجب دي مِنْ غَيْرِ نَقِضِ الْوُدَى قَبْلَهُ دهغه حصې له فاسدولو څخه بغير چي مخکي یې کړې وي.

اللفات: ﴿إِسْتَدْرَأَ﴾ د استعمال د باب ماضي صیغه ده: ګرځېدل، ﴿تَحَوَّلَ﴾ د تفعل د باب مصدر دی: لوښتل، ګرځېدل، ﴿تَوَسَّطَ﴾ د تفعيل د باب اسم مفعول دی: هغه چي اداء کړی سوی وي.

تشریح: مسئله: دا ده که یو سړي په تحري سره لمونځ شروع کړی وو، او هغه ته د لمانځه په جریان کي معلومه سوه چي د قبلې په طرف کي خطا سوی دي، نو هغه دي د لمانځه په جریان کي د قبلې و طرف ته و ګرځیږي، دلیل دا دی چي کله د قباء خلکو ته په لمانځه کي دا معلومه سوه چي قبله بلله سوه، يعني د بیت المقدس پر ځای د کعبې شریفې و و طرف ته دمخ ګرځولو حکم وسو، نو دوی په هغه لمانځه کي درکوع په حالت کي د قبلې و طرف ته و ګرځېدل، بیا چي کله نبي ﷺ په دې خبر سو، نو نبي ﷺ د دوی تعریف وکړی، او انکار یې نه وکړی.

وَكُنَّا إِذَا تَحَوَّلَ الْعَمَلُ هَمَّا حَكَمَ بِهغه صورت کي دی چي کله د انسان رایه په لمانځه کي بل طرف ته بدله سي يعني بل ته طرف ته یې رایه پنځه سي، نو هغه طرف ته دي و ګرځیږي، تر دې چي که په ګرځېدلو کي قصداً یو څه ځنډ وکړی نو لمونځ یې فاسد یږي، ځکه

چې د لمانځه په را روانه حصه کې پر ده د اجتهاد مطابق عمل کول واجب دي، بغير له دې څخه چې هغه حصه ماته کړي کوم چې بې تردې مخکې اداء کړې ده.

که د امام او مقتديانو په تحري کي اختلاف راغلی نو څه حکم دی؟

وَمَنْ أَرَقَّ مَائِي كَيْلَةً مُطْلَقَةً أَوْ كَيْلَةً سَرِيَّةً شَبَّهَ بِهَا دِيَّو قَوْمِ إِمَامَةٍ وَكَرَى فَتَحَرَّى الْقِبْلَةَ وَصَلَّى إِلَى الشَّيْءِ نُو
امام د قبلې تحري وکړه او د مشرق طرف ته یې لمونځ وکړی وَتَحَرَّى مَنْ خَلْفَهُ فَصَلَّى كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ إِلَى جِهَةٍ اود امام شا
ته چې کوم خلک دي هغو ټولو هم تحري وکړه وَكُلُّهُمْ خَلْفَهُ اوحال دا چې ټوله د امام شاته وه وَلَا يَمْلِكُونَ مَا صَنَعَهُ
الإمام او په دې خبر نه وه چې امام څه وکړه أَهْوَاهُمْ نو د دوی لمونځ جائز دی لَوْجُودِ التَّوَجُّهِ إِلَى جِهَةِ الشَّيْءِ د تحري
و طرف ته د مخ کېدلو په وجه سره وَهَذِهِ السَّخَالَفَةُ غَيْرُ مَانِعَةٍ كِتَابِي جُوفِ الْكَعْبَةِ اود مخالفت له لمانځه څخه مانع نه
دی لکه په کعبه کي دننه لمونځ وَمَنْ عَلِمَ مِنْهُمْ بِحَالِ إِمَامِهِ فَقَسَدُ صَلَاتِهِ او که په دې مقتديانو کي چاته د خپل امام
حال معلوم سو نو د هغه لمونځ فاسدېږي إِنَّهُ اعْتَقَدَ أَنَّ إِمَامَهُ عَلَى الْخَطَا ځکه چې هغه د خپل امام د غلطۍ اعتقاد
وکړی وَكَذَا لَوْ كَانَ مُتَّكِفًا مَعَ الْإِمَامِ اوهمدارنګه که هغه تر امام مخکې وو (نوم د هغه لمونځ فاسدېږي) لِيَتَزَكَّهُ
فَرَضَ الْقَامَرِ ځکه چې هغه فرض ځای پرېښوی.

اللفات: ﴿أَرَقَّ﴾ دنصر دباب ماضي صيغه ده: امام جوړېدل، ﴿مُطْلَقَةً﴾ تاریکه، تیاره، تورتم.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې که یو امام په توره تیاره کي یو قوم ته امامت ورکړی، او دا امامت که په یو کور کي ویا په دښت کي وو او داسي سړی نه وو چې له هغه څخه قبله معلومه کړي، نو امام تر تحري وروسته قبله معلومه کړه او د مشرق طرف ته یې لمونځ وکړی او کوم خلک چې د امام شاته وه هغوی هم تحري وکړه، نو له هغوی څخه هریوه خپل طرف ته لمونځ وکړی، یعني پر کوم طرف چې یې غالب گومان راغلی هغه طرف ته یې لمونځ وکړی، او حال دا چې دا ټوله د امام شاته وه، یو هم له امام څخه مخته نه وو، او بیا که هغوی په دې خبر وو او که نه وو چې امام څه کوي یعني کوم طرف ته یې مخ دی، خو دومره خبر وو چې امام مخ ته دی، دلته یو اعتراض کېداسی هغه دا چې لمونځ خو د شپې په تیاره دی، نو بیا دا خلک له جهري آواز څخه ولي اتلزه نه معلومي، نو جواب دا دی چې شاید د قضاء لمونځ وي یا جهري ځنې هېر سوی وي یا له آواز څخه صرف دا معلومېږي چې امام مخته دی، او دانه ورته معلومېږي چې د امام مخ کوم طرف ته دی، یا له دښمن یا ډاکوگانو څخه دبیري په وجه امام جهري نه کوي، او د اخفاء کوښښ کوي، حاصل دا چې په دې صورت کي د دوی لمونځ جائز دی، ځکه چې د دوی مخ و هغه طرف ته سو کوم چې هریوه په خپل تحري سره معلوم کړی، او همداسره وړي وه.

وهذه السخالة الخ او پاته سو دا مخالفت چې د امام مخ یو طرف ته وي او د قوم مخ بل طرف ته وي نو دا د لمانځه له صحت څخه منع نه دی، لکه په کعبه کي چې دننه د هریوه مخ جلا جلا طرف ته وي بیا هم لمونځ جائز دی.

دمن علم منهم الخ او په پورتنی صورت کي یعني که امام په تیاره کي لمونځ ورکوي، نو که په مقتديانو کي چاته د خپل امام حال معلوم سو، نو د هغه لمونځ فاسدېږي، ځکه چې ده خپل طرف صحیح وگنی او د نورو طرف یې غلط وگنی، نو په امام پسي یې اقتداء صحیح نه سوه، ځکه چې ده د خپل امام د خطا کېدلو عقیده وکړه. همدارنګه که شوک له امام سره یو نو هم یې لمونځ فاسدېږي، ځکه چې ده خپل فرض ځای یعني خپل د درېدلو ځای یې پرېښوی (چې هغه د امام شاته درېدل دي). والله اعلم بالصواب

بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ

(دا) باب د لمانځه د کیفیت (او حالت په بیان کي) دی

تشریح: تر دې مخکي چي څومره بابونه هم صاحب د کتاب د لمانځه په باره کي بیان کړل، هغه ټوله د وساتلو او مقدماتو (سرزو) له قبیلې څخه ول، اوس له دې ځایه مقاصد یعنې د لمانځه حالت و کیفیت (څرنګوالی) او داسي نور بیاتوي.

صاحب د عنايه رَجْنَه الله ليکلي دي چي دلغتيو هاتو په نېز وصف او صفة دواړه مترادف الفاظ دي (يعني که څه هم لفظونه يې جلا دي خو معنی يې يوه ده) او د هغه په آخر کي چي کومه تاء راغلې ده هغه د وصف له واو څخه بدل ده، لکه وعد او عدة چي دواړه مترادف دي، او د عدة تاء د وعد له واو څخه بدل ده.

په علمه توګه صفت هغه وصف ته ويل کيږي چي هغه د موصوف په ذات سره قائم وي، لکه علم، سپينوالی، توروالی او داسي نور (چي دا په انسان سره قائم دی)، د بعضو خلکو رايه دا ده چي: الصفة هي الامارة اللازمة بنات الموصوف الذي يعرف بها، (يعني صفت د هغه نبي (علامې) نوم دی چي هغه د موصوف ذات سر لازم وي او په هغه سره د موصوف پېژندنه کيږي)، او د متکلمينو په نېز وصف د صفت کونکي خبرو ته ويل کيږي، او صفت هغه معنی ته ويل کيږي چي هغه د موصوف په ذات سره قائم وي، صاحب د عنايه رَجْنَه الله ليکلي دي چي له صفت څخه مراد د لمانځه هغه کيفيت او صورت دی چي د لمانځه له اړکاتو او عوارضو يعني قيام، رکوع او سجود او نورو څخه حاصل کيږي. (عتابه ج ۱، ص ۲۸۰)

د لمانځه فرضونه

قَرَأَ الْكِتَابَ السَّلَامَةَ: الشَّعْرِيَّةُ د لمانځه فرضونه شپږ (۶) دي: (اول فرض) تحریمه (ده) **لَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ** حُكْمه د الله فرمان دی: د خپل پروردگار لويي بيان کړه **وَالْمُرَادُ تَكْبِيرُهُ الْإِفْتِتَاحُ** او له تحریمې څخه مراد د لمانځه د شروع کولو تکبير دی **وَالْقِيَامُ لَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ [البقرة: ۲۳۸]** او (بل فرض) قیامه (ولاره) ده حُکْمه الله تعالی فرمایلي دي: الله جل جلاله د عاجزی او خشوع په حالت کي درېئ: **وَالْقِيَامَةُ لَقَوْلِهِ تَعَالَى قَانِتِينَ وَمَا يَتَّبِعُ مِنَ الْقُرْآنِ [البقرة: ۲۰]** او (بل فرض) قراءت (دی) حُکْمه الله تعالی فرمایلي دي: له قرآن څخه چي کوم آسانه وي هغه وایاست **وَالرُّكُوعُ وَالسُّجُودُ لَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَارْكَعُوا وَاسْجُدُوا [البقرة: ۴۳]** او (بل فرض) رکوع او سجده (ده) حُکْمه الله تعالی فرمان دی: تاسو رکوع او سجده کوئ: **وَالْقَعْدَةُ فِي آخِرِ الصَّلَاةِ وَقَدْ أَرَادَ الشَّاهِدُ** او (بل فرض) د لمانځه په آخر کي د تشهد په انداز نهامته (ده) **لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ لَابْنِ مَسْعُودٍ رَوَى اللَّهُ عَنْهُ** حُكْمُ عَلَيْهِ الشَّهَادَةُ حُكْمه کله چي

نبي ﷺ حضرت عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه به تشهد وروينوى نو نبي ﷺ هغه ته داسي وفرمايل إِذَا قُلْتَ هَذَا أَوْ قَعَلْتَ هَذَا فَقَدْ تَكَمَّلْتَ صَلَاتَكَ كله چي ته دا ووايي يا داسي وکړي نو ستا لمونځ پوره سو عَلَّقَ الشَّامُ بِالْفِعْلِ نبي ﷺ د لمونځ پوره والى په فعل پوري معلق کړى كَرَأَ أَوْ لَمْ يَكْرَأْ هغه که يې تشهد ويلي وي او که نه وي.

اللفات: ﴿قَاتِلِينَ﴾ د نصر له باب څخه د اسم فاعل جمع صيغه ده، واحد يې قَاتِلٌ دى: تابعداره، فرمان برداره.. ﴿عَلَّقَ﴾

د تفعيل د باب ماضي صيغه ده: راځړول، موقوف کول، ﴿الْكَلَمَ﴾ د ضرب د باب مصدر دى: پوره کېدل، بشپړ کېدل. **تشرېح:** د عبارت تر حل مخکې په ښه توګه په دې دريو خبرو ځان پوه کړئ چي په عنايه او نورو کي په ډېر ارزښت سره دا خبري ذکر سوي دي: (۱) اوله خبره دا چي فرائض جمع د فريضة ده، نو د اعدادو د قاعدې مطابق دلته عدد مذکر راټل پکار دي او د يښته پر ځاى بايد د يښته لفظ راوړل سي، ځکه چي د اعدادو قاعده دا ده چي کله معلود مؤنث وي نو عدد مذکر راوړل پکار دي، او دلته فرائض مؤنث دي نو د يښته پر ځاى ست راوړل پکار وو، لېکن د هغه پر ځاى مؤنث يعني ست راوړل سو څه وجه ده؟، صاحب د عنايه او نورو د دې جواب داسي کړى دى چي په عبارت کي فرائض د فُرُوض په تاويل سره اوبښتى دى، خو تر تاويل وروسته بيا هم اعتراض کېداى سي، ځکه چي فروع جمع د فرض ده، او د غير نوي العقول جمع په حکم کي د واحد مؤنث وي، نو په دې اعتبار سره هم د يښته پر ځاى ست راوړل پکار وو، نو غوره جواب دا دى چي دلته ستايد د کاتب (ليکونکي) غلطی وي، کڼي په بعضي نسخو کي د ست لفظ راغلى دى.

(۲) دويمه خبره دا ده چي صاحب د کتاب فرائض الصلاة ووايي، او ارکان الصلاة يې نه ووايي، ځکه چي د ارکان په مقابل کي د فرائض لفظ عام دى، فرائضو او ارکانو ټولو ته شامل دى، که يې ارکان ويلي وای نو ډېر شيان به له فرائضو څخه وتلي وای.

(۳) دريمه خبره دا ده چي فرض هغه حکم ته ويل کيږي چي د هغه ثبوت په قطعي دليل سره سوى وي او عمل پر کول ضروري وي، رکن هغه شي ته ويل کيږي چي پر هغه يو بل شى موقوف وي، يا چي د هغه په زريعه سره د يو بل شي تکميل او بشپړتيا کيږي او هغه شى (يعني رکن) په دې کي داخل وي، او شرط د هغه شي نوم دى چي پر هغه باندي د يو شي وجود موقوفه وي، ليکن شرط د دې شي له حقيقت او ماهيت څخه خارج وي او د دې شي په وجود کي بالذات مؤثر نه وي.

اوس د عبارت تشرېح ته ګوري!! د عبارت حاصل دا دى چي د لمانځه ټوله فرضونه شپږ (۶) دي، په هغو کي له ټولو څخه

① اول فرض تکبير تحریمه يعني الله اکبر ويل او لمونځ شروع کول دي، او د دې دليل د الله ﷻ فرمان وربت فکېر دى، او له دې آيت څخه استدلال په دې توګه کيږي، چي ټولو مفسرينو له فکېر څخه تکبير تحریمه مېرې دى، او صرف دغه يو تکبير دى چي په لمانځه کي فرض او ضروري دى، او دې تکبير ته تحریمه ځکه دى چي يېرې چي د دې تکبير تر ويلو وروسته هغه ټوله شيان حراميږي، کوم چي تر تکبير مخکي د هغو کول مباح او حلال وو (عنايه ج ۱، ص ۲۸۰). ② د لمانځه دويم فرض قيامه ده، يعني که لمونځ گذاره په ولاړه لمونځ کولای سي او هيڅ عذر نه لري، نو دده

لپاره په ولاړه لمانځه کول فرض دي، او د ولاړې د فرضیت دلیل په خپله د قرآن کریم دا فرمان دی: وقوم الله قانتين. (۷) دریم فرض قرائت دی، یعنې د قرآن کریم دومره اندازه قرائت چې په هغه سره لمونځ جائز کیږي، هم فرض دي، او دې دلیل د قرآن کریم دا آیت دی: فاقروا ما تيسر من القرآن. (۸) خلورم فرض رکوع ده، او (۹) پنځم فرض سجده ده یعنې که لمونځ گزاره هېڅ غلږ نه لري، نو د هغه لپاره رکوع هم فرض ده او سجده هم فرض ده، او دې دواړو د فرضیت دلیل د الله تعالیٰ دا فرمان دی: وارکعوا واسجدوا. (۱۰) شپږم فرض په قعدة اخیره (آخره ناسته) کې د تشهد ویلو په اندازه کښېنل دي، ښکاره دي وي چې د تشهد ویل جلا خبره ده او د تشهد په اندازه کښېنل جلا خبره ده، دلته چې کوم شی مقصود دی هغه د تشهد په اندازه کښېنل دي، ځکه کله چې نبي ﷺ حضرت ابن مسعود رضی الله عنه ته د تشهد تعلیم ورکړی نو نبي ﷺ په آخر کې دا جمله هم وفرمایله انا قلت هذا فقلت هذا فقلت تست صلاتك، (یعنې کله چې تا تشهد ووايي یا د تشهد ویلو په اندازه کښېنې نو ستا لمونځ پوره سو)، په دې حدیث سره په دې توګه استدلال کیږي چې نبي ﷺ د ابن مسعود رضی الله عنه د لمانځه پوره کېدل تر دوو شیانو پورې معلق کړل: د تشهد د ویلو سره، او له تشهد ویلو څخه بغیر صرف د تشهد په اندازه کښېنلو سره، نو په دواړو کې چې هر صورت راسي لمونځ یې کیږي، هغه که قعود مع القراءة وي او که قعود بدون القراءة وي، اصلي شی قعود دی.

د لمانځه د فرضونو دلیلونه

صاحب د هدايي رحمه الله د لمانځه د شپږو فرضونو لپاره د قرآن او حدیث له ظاهري الفاظو څخه استدلال کړی دی، لېکن صاحب د عنايه رحمه الله او صاحب د بنایه رحمه الله او نورو پر دې موقع د استدلال وجه هم ذکر کړې ده، او هغه یې داسې ذکر کړي دي چې په قرآن کریم کې چې په کومو آیتونو سره فرضونه ثابت کړی سوی دي په هغو ټولو کې د امر صیغه استعمال سوې ده او امر د وجوب لپاره راځي، نو ځکه به دا ذکر سوي شیان د لمانځه له واجباتو څخه وي، او څرنگه چې د لمانځه له حالت څخه ماسو په نورو حالتونو کې تکبیر، قیام او رکوع او داسې نور واجب او ضروري نه دي، نو ځکه به دا شیان په لمانځه کې واجب وي، په هدايه کې دا ذکر سوي دي چې دا شپږ شیان د فرائضو له قبیلې څخه دي او د استدلال له وجهي څخه صرف وجوب ثابتیږي، نو په ښکاره توګه د استدلال وجه صحیح نه معلومیږي، خود محققینو رایه دا ده چې هغه واجب کوم چې د آرکانو په باره کې استعمالیږي او هغه واجب کوم چې د نورو شیانو لپاره استعمالیږي، د هغو دواړو واجباتو په مینځ کې فرق سته، له آرکانو څخه ماسو چې کوم واجب استعمالیږي له هغه څخه د ضروري او لازموالي مفهوم راوځي، او په آرکانو یعنې په لمانځه کې چې کوم واجب استعمالیږي هغه د لمانځه لپاره د بشپړ کېدونکي او متمم حیثیت لري، یعنې له دې واجب څخه ماسو به لمونځ نه پوره کیږي، او که چا دا پرېښوی نو د هغه لمونځ به ناشپړ او ناقص پاته کیږي، او تقریباً همدغه حال د فرضو د پرېښوولو هم دی چې د هغو د پرېښوولو په وجه هم لمونځ ناقص پاته کیږي بلکې فاسدیږي، نو په دې حواله سره د استدلال ذکر سوې وجه صحیح کېدای سي. (والله اعلم)

د لمانځه واجبات

قَالَ: وَمَا سَوَّلَ ذَلِكَ فَهُوَ سَلٌّ فرمائي: چې له دې (فرائضو) څخه ماسو چې کوم افعال دي هغه (توله) سنت دي أَطَلَقَ اسْمَ السُّنَّةِ امام قدوري د دې ټولو افعالو لپاره د سنت نوم استعمال کړي وَفِيهَا أَجْبَاكُ كَهَرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ وَصَمَّ

الشُّرُورَ إِلَيْهَا حال دا چي په دې افعالو کي ډېر واجباً (هم) سته لکه د سورة الفاتحه ويل او د هغې سره بل سورت يو مخي کول و مُرَاعَاةَ التَّرْتِيبِ فِيهَا شَرْعٌ مُكْرَرٌ مِنْ الْأَفْعَالِ او کوم افعال چي مکرر مشروع سوي دي په هغو کي د ترتيب خيال ساتل وَالْقَعْدَةُ الْأُولَى وَرَقَاعَةُ الشَّهَادَةِ فِي الْقَعْدَةِ الْأَخِيرَةِ او په اوله او آخره ناسته کي تشهد ويل وَالْقُنُوتُ فِي الْوُثْرِ وَتَكْبِيرَاتِ الْعِيدَيْنِ او په وترو کي د قنوت دعاء ويل او دا اخترونو تکبيرونه وَالْجَهْرُ فِيهَا يُجْهَرُ فِيهِ او په کومو لمونځونو کي چي جهر (په لوړ آواز قرائت) واجب وي په هغو کي جهر کول وَالنَّخَافَةُ فِيهَا يُخَافَتُ فِيهِ او چي په کومو لمونځ کي اخفاء (په کرار آواز قرائت) واجب وي په هغو کي اخفاء کول وَلِهَذَا تَجِبُ عَلَيْهِ سَجْدَتَا السُّهُرِ بِتَرْكِهِمَا نو په دې وجه په دې ټولو کي د (هر) يوه په پرېښوولو سره پر لمونځ کونکي د سهوي لپاره دوې سجده و اجبيري هَذَا هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده وَتَسْبِيحُهَا سُنَّةٌ فِي الْكِتَابِ لَنَا أَنَّهُ نَبَتْ وَجُوبُهَا بِالسُّنَنِ او دې (شيان) ته په قدوري کي په دې وجه دست نوم ورکول سوي دی ځکه چي دا شيان په سنت (يعني په حديث) سره ثابت دي.

اللفات: ﴿نَصْر﴾ د نصر د باب مصدر دی: يو مخي کول، ﴿الْقُنُوت﴾ د نصر د باب مصدر دی: اطاعت کول، فرمان

پر داري کول، دلته مراد ځني دعائي قنوت ده، ﴿النَّخَافَةُ﴾ د مفاعله د باب مصدر دی: په کرار آواز ويل.
تقويح: صورت د مسئلې خو بالکل ښکاره دی او په عبارت کي صرف دا ښوول سوي ده چي له فرضونو څخه ماسوا چي په لمانځه کي څومره افعال دي، له هغو څخه بعضي سنت دي او بعضي واجب دي، خو دلته امام قدوري رَجَنَهُ الله سنت او واجب دواړه په يوه نلمه سره ياد کړي دي، چي د هغه وجه صاحب د هدايي عبارت په آخر کي بيانوي فرمايي: چي په ذکر سوي عبارت کي چي کوم واجب هم امام قدوري رَجَنَهُ الله دست په نلمه سره ياد کړي دي، له هغو څخه هغه سنت مراد نه دي چي په عامه توگه سره فهمول کيږي، بلکي له هغو څخه مراد هغه واجبات دي چي د هغو وجوب په سنت يعني په حديث سره ثابت سوي وي، هم په دې وجه پر دوی د سنت اطلاق کيږي، (يعني دې واجباتو ته سنت ځکه ويل کيږي چي د دوی ثبوت په سنت او حديثو سره سوي دی).
 لنډه دا چي له فرضونو څخه ماسوا د الحمد لله ويل، سورت ور سره يو مخي کول، په مکرره افعالو کي د ترتيب خيال ساتل، اوله ناسته (قعدة اولي) او داسي نور د لمانځه له واجباتو څخه دي، او د واجب حکم دا دی چي که په هره پاته سي نو سجده سهو به کوي او که قصداً پرېښوول سي نو لمونځ به راگرځوي. او صاحب د عنايه رَجَنَهُ الله فرمايي چي له سنت څخه مراد دا دي چي نبي ﷺ په پابندي سره پر هغه عمل کړی وي او بې له عذرې يې هيڅکله هم پرې ايښی نه وي، لکه په لمانځه کي ثناء، تمعّذ او داسي نور ويل.

د لمانځه شروع کولو طريقه، او تکبير تحریمه شرط ده، که نه؟ (د فقهاؤ قولونه)

وَأَمَّا هَذَا عَلَى السَّلَاةِ كَبَّرَ او چي کله (لمونځ کونکی) لمونځ شروع کړي نو تکبير دي وایي لَنَا تَكْبِيرَاتٌ د هغه آيت په وجه کوم چي موږ تلاوت کړی وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ: تَغْيِيرُهَا التَّكْبِيرُ او نبي ﷺ فرمايلي دي: د لمانځه تحریم

تکبير دى وَهُوَ شَرْطٌ جَدِيدٌ غَلَا لِلشَّافِعِيِّ رَجْعُهُ اللَّهُ او دا زموږ په نېز شرط دى په خلاف د امام شافعي رَجْعُهُ اللَّهُ حَقُّ أَنْ مَنْ يُخَرِّمَ لِلْفَرَضِ تَرَدَّى كَيْ يَوْشُوكَ د فرض لماتخه لپاره تحریمه وتړي كَانَ لَهُ أَنْ يَدَّيْ بِهَا الشُّكُومُ نو د هغه لپاره دا جائز دي چې په دغه تحریمه سره نفلي لمونځ وكړي وَهُوَ يَقُولُ: إِنَّهُ يُشْتَرَطُ لَهَا مَا يُشْتَرَطُ لِسَائِرِ الْأَرْكَانِ او امام شافعي فرمايي: چې د تحریمه لپاره هر هغه شی شرط دى كوم چې د نورو اركانو لپاره شرط وي وَهَذَا آيَةُ الرُّكْنِيَّةِ او دا د ركيت نښه ده وَلَنَا: أَنَّهُ عَطَفَ الشَّلَاةَ عَلَيْهِ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى (سورة الاحقاف: ۱۰) او زموږ دليل دا دى چې د الله تعالى په دې قول و ذكر اسر ربه فصل كي لمونځ عطف سوى دى په تكبير تحریمه باندې وَمُقْتَضَاةُ الْفَقَائِرَةِ او عطف د مغايرت تقاضا كوي وَلِهَذَا لَا يَتَكَبَّرُ كَتَكْبَارِ الْأَرْكَانِ هم په دې وجه د نورو اركانو د مكرر كېدلو په ډول تكبير تحریمه نه مكرر كيږي وَمَرَاعَاةُ الشَّرَاطِطِ لِتَأْتِيَهُمْ بِهِ مِنَ الْقِيَامِ او (د لماتخه) د ټولو شرطونو ځكه خيال ساتل كيږي چې هغوى دولاړي سره متصل (جوخت) دي.

اللفات: «كُلُّهَا» د نصر د باب ماضي صيغه ده: لوستل، تلاوت كول، «تَعَطَّلَ» د تغفل د باب مصدر دى: په كوښښ

او تكلف سره فرمان برداري كول، داسي عبادت كول كوم چې واجب نه وي، نفلي عبادت، «مُعْطَى» د افتعال د باب اسم مفعول دى: تقاضا، غوښتنه، «مُعْطَاة» د مفاعلي د باب مصدر دى: يو له بل څخه بدلېدل.

تشرېح: مسئله: دا ده چې كله لمونځ گزاره د لمونځ شروع كولو اراده وكړي، هغه كه فرضي لمونځ وي او كه نفلي، نو تكبير تحریمه دې په ولاړه ووايي، نو كه يو سړي په ناسته تكبير تحریمه وويل او بيا ودرېدى، نو د هغه لمونځ نه صحيح كيږي، او كه يو سړي په لماتخه كي د شركت په اراده راغلى او امام په ركوع كي وو، او دې سړى د ركوع لپاره ملا كېښه كړه، او تكبير يې ووايي نو په دې صورت كي كه دا سړى د تكبير ويلو په وخت كي ولاړي ته نژدې وو نو لمونځ يې جائز دي، كنه نه دى، او كه يو سړي امام په ركوع كي ونيوى، او د ركوع لپاره يې په ولاړه تكبير ووايي، نو هم جائز دى، ځكه چې دده اراده لغو ده، او دولاړي په حال كي به دده تكبير د تحریمه لپاره گرځول كيږي.

دليل: هغه آيت دى كوم چې مخكي تېر سوي معني وربك فكېر، او دويم دليل د نبي ﷺ دا قول دى: تحريمها التكبير. صاحب د هدايي فرمايي چې تكبير تحریمه زموږ په نېز شرط ده او د امام شافعي رَجْعُهُ اللَّهُ په نېز ركن ده، شمر د اختلاف داسي ښكاره كيږي چې څرنگه زموږ په نېز تحریمه شرط ده نو د فرضو په تحریمه به نقل اداء كول جائز وي، او څرنگه چې د امام شافعي رَجْعُهُ اللَّهُ په نېز ركن ده، نو دده په نېز به د فرضو په تحریمه نقل اداء كول جائز نه وي، وجه دا ده چې په يوه شرط باندې ډېر لمونځونه كول جائز دي، خو په يوه ركن باندې ډېر لمونځونه جائز نه دي.

د امام شافعي دليل: د تكبير تحریمه پر ركيت د امام شافعي رَجْعُهُ اللَّهُ دليل دا دى چې د تكبير تحریمه لپاره هر هغه شی شرط دى كوم چې د نورو اركانو لپاره شرط وي، لكه طهارت، دعورت پټول، مخمخ پر قبلې كېدل، نيت او وخت يعني لكه څرنگه چې دا شيان د قيام، قراءت، ركوع او سجدې او د داسي نورو اركانو لپاره شرط دي، همدغه رنگه د تكبير تحریمه لپاره هم شرط دي، او د كوم شي لپاره چې هغه ټولي خبري شرط وي كومي چې د ټولو اركانو لپاره شرط وي. نو دا د هغه شي د ركيت نښه ده، يعني پر نورو اركانو به قياسيږي، او دا به هم ركن گرځول كيږي.

زموږ دليل: دا دی چې د الله تعالیٰ په دې قول وډکر اسره فصل کې د فصل عطف پر وډکر اسره باندې سوی دی، یعنې د لمانځه عطف پر تکبیر تحریمه باندې سوی دی، او عطف د مغایرت تقاضا کوي، یعنې د معطوف علیه او معطوف به مینځ کې تغایر (فروق) ضروري دی، اوس که تکبیر رکن ومنل سي نو د کل عطف به پر جزء باندې راسي، او څرنګه چې دلته کل هغه جزء ته شامل هم دی، نو له دې څخه به عطف د شي علی نفسه لازم دی، او دا ناجائز دي، نو په دې وجه موږ وایو چې تکبیر تحریمه رکن نه دی، بلکې شرط دی، او څرنګه چې شرط د شي له هغه شي څخه خارج وي، نو ځکه به په تکبیر تحریمه او لمانځه کې تغایر وي، او عطف به صحیح وي، نو ثابته سوه چې تکبیر تحریمه د لمانځه لپاره شرط دی رکن نه دی.

دويم دليل: دادي چې څرنگه نور ارکان په لمناڅه کې مکرر دي، تکيیر تحریمه مکرره نه ده، نو دا دې خبرې نښه ده چې تکيیر تحریمه رکن نه ده، ځکه د نورو ارکانو په ډول به تکيیر تحریمه هم مکرره وای.

جواب: په مراعاة شرائط سره د امام شافعي رحمه الله د دليل جواب ورکوي، د جواب حاصل دا دی چې د دې ذکر سبب شرائطو (طهارت، دعوت پټول او داسې نورو) خيال ساتل خاص د تکبير تحریمه لپاره نه دي بلکې د قیلي (ولاري) لپاره دی کوم چې د تکبير تحریمه سره متصل ده، او رکن ده، نو په دې سره د تکبير تحریمه رکن کېدل نه ثابتېږي.

د تکبير سره لاسونه پورته کول او د دې صحيح وخت

يَرْقُومُ يَنْتَهِ مَعَ الشُّكْرِ او لمونغ گزازه به د تكبير سره خپل دواړه لاسونه پورته كوي وَهُوَ سَلَمٌ او دا سنت دي لَأَنَّ
النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَقَابَ عَلَيْهِ ځكه نبي ﷺ پر دې همبشوب كړى دى وَهَذَا السُّلُطُ يُشِيرُ إِلَى اِسْتِحْطَا
اِثْقَارِ او دا لفظ اشاره كوي د مقارنت د شرطيت و طرف ته وَهُوَ الْمَرْبِيُّ عَنْ أَبِي يُوسُفَ او دا له امام ابو يوسف رحمه الله
څخه روايت سوي دي وَالصَّخْرُ عَنِ الطَّعَاوِي او همدا له امام طحاوي رحمه الله څخه را نقل سوي دي وَالْأَصَمُ أَنَّهُ يَرْقُومُ
يَنْتَهِ أَوَّلُهُ بِكَبْرٍ او صحيح داده چې اول به دواړه لاسونه پورته كوي او بيا به تكبير وايي لَأَنَّ فَعَنْهُ تَعْنِي الْكِبْرِيَاءَ عَنْ غَيْرِهَا ځكه
چې د لمونځ گزازه فعل (يعني لاسونه پورته كول) له غير الله څخه د لويې نفې كول دي وَالشُّكْرُ مَقْدَرٌ او نفې مخكې وي.

الفاظ: ﴿الملائكة﴾ د مفاعلې د باب مصلر دی: یو تر یله سره نژدې کېدل، ﴿مضی﴾ د ضرب د باب اسم مفعول دی: را
نقل سوی، حکایت کړی سوی، ﴿کېر یاء﴾ تکبیر.

تشریح: مسئلہ: دادہ ۾ ڊلمونڻ کونکي لپارہ ڊلمانئہ دشروع ڪولو پڻ وخت کي تڪبير تحریمہ ويل فرض ڏي، اوڏ تڪبير تحریمہ طريقہ دادہ ۾ ڇي خپل ڊواہہ لاسونہ ڊي ڊالله اکبر ويلو سرہ پورته وکري اوڏا عمل يعني لاسونہ پورته ڪول سنڌ ڏي، ڇڪہ ڇي نبي ﷺ پرڏي مہشوب ڪري ڏي، پاٽ سوڏا سوال ڇي لاسونہ بہ ڊالله اکبر ويلو سرہ پورته ڪيري، اوڏ کہ ڊالله اکبر تر ويلو مخکي؟ نو پڻ ڊر لکي لہ امام ابو يوسف رحمہ اللہ او لہ امام طحاوي رحمہ اللہ ڇخہ راقل

● **المخرج:** أخرجه الأئمة السنة في كتبهم والبحارى في كتاب الافان، باب رفع اليدين في التكبير الاول، حديث رقم: ١٧٣٥ و مسلم في كتاب الصلاة،

باب استعجاب رفع البدیع، حدیث رقم: ۲۱، ۲۲، ۲۵.

● القول الرابع: قول الطرفين وَجَّهْتُمَا الله، كما في فتح القدير ج: ١، ح: ٢٤٢. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٦٩]

سوي دي چي د الله اکبر ويلو سره دي يو ځای لاسونه پورته کړي يعني د تکبير تحریمه او رفع یدین په مینځ کي مقارنت ضروري دی، دامام قلور رڼه الله هم دغه رايه ده، ځکه چي د یرفع یدیه مع التکبير څخه هملغه فهمول کيږي. صاحب د هدايې فرمايې چي صحيح داده چي لمونځ کونکي دي خپل لاسونه لول پورته کړي بيا دي تکبير ووايي (دا قول د طرفينو دی)، او شمس الاثمه سرڅښي او نور ټوله مشايخ هم د دې قائل دي، او د دوی دليل دا دی چي دلته دوه شيان جمع کيږي: (۱) د لمونځ کونکي فعل (۲) د لمونځ کونکي قول يعني الله اکبر ويل، او لمونځ کونکي په دې دواړو کي د فعل په ذریعه له غیر الله څخه د عظمت او لویي نفې کوي، او د قول په ذریعه د الله لپاره عظمت او لویي ثابتوي، او قاعده داده چي که په یوه مسئله کي نفې او اثبات دواړه سره جمع سي نو نفې به پر اثبات مخکي وي، نو دلته به هم نفې يعني د لمونځ کونکي فعل چي لاسونه پورته کول دي پر اثبات يعني د تکبير تحریمه پر ويلو مخکي وي، نو اول به لاسونه پورته کوي بيا به تکبير تحریمه وایي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د طرفينو رڼه شاته دی، قل العلامة ابن الصلار رڼه الله وعبه عامة الشافعية.

(فتح القدير ج ۱، ص: ۲۴۴). (القول الرابع، ج ۱، ص: ۶۹۱)

لاسونه به تر اوږو او که د غوږو تر نرمۍ پوري پورته کيږي؟ (د فقهاؤ قولونه)

وَرَقَمَ يَدَيْهِ او لمونځ گزاره به خپل دواړه لاسونه پورته کوي حَتَّى يُحَاوِيَ بِإِصْبَاحِهِ شَعْنَهُ أَذُنَيْهِ تر دې چي خپلي دواړي ټټي گوتي د خپلو دواړو غوږونو د نرمۍ سره برابرې کړي وَعِنْدَ السَّابِقِ رَجَنَهُ الله: يَرْقَمُ إِلَى مَنْكِبَيْهِ او د لاهم شافعي رڼه الله په نېز به يې تر اوږو پوري پورته کوي وَعَلَى هَذَا تَكْبِيرَةُ الْقُتُوبِ وَالْأَغْيَا وَالْجَنَازَةِ او د قنوت، اخرونو او د جنازې د لمانځه تکبيرونه هم پر دغه اختلاف دي لَهُ حَدِيثٌ أَنَّ حُمَيْدَ السَّاعِدِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د لاهم شافعي رڼه الله دليل د حضرت ابو حميد الساعدي رضي الله عنه حديث دی قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ رَقَمَ يَدَيْهِ إِلَى مَنْكِبَيْهِ هغه فرمايې چي کله به رسول الله صلي الله عليه وسلم تکبير وایي نو خپل دواړو لاسونه به يې تر اوږو پوري پورته کول وَلَنَا رِوَايَةٌ وَأَبُو بَنٍ حُجْرٍ وَالْبَرَاءُ وَأَبْنُ رَجِيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ او زموږ دليل د حضرت وائل بن حجر، حضرت براء او حضرت انس رضي الله عنهم روايت دی أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ إِذَا كَبَّرَ رَقَمَ يَدَيْهِ جَدَاءً أَذُنَيْهِ چي نبي صلي الله عليه وسلم به کله تکبير ووايي نو خپل دواړه لاسونه به يې د دواړو غوږونو تر برابر پوري پورته کول وَلَا يُرَقَمُ رَقَمَ الْيَدِ إِلَّا غَلَا بِرِ الْأَصْبَعِ او په دې وجه هم چي د لاس پورته کول د کانه سري د خبرولو لپاره دي وَهُوَ بِأَقْلَنَاءُ او دا په هغه صورت کي حاصليري کوم چي موږ ذکر کړی (يعني کونډ په هغه وخت کي په ښه توگه خبريري چي تر غوږو پوري لاسونه پورته کړي سي) وَمَا رَأَا يُخْمَلُ عَنْ خَاتَمِ الْخُدَّيْ از د ائم شافعي رڼه الله بيان سوی روايت به د عنبر پر حلت حمل کيږي.

• ترمج: أخرجه البخاري في كتاب الاداء، باب ما سنة تشهد في الجهر، حديث رقم: ۸۲۸.

• ترمج: أخرجه مسلم في كتاب الصلاة، باب وضع يده اليمنى على اليسرى، حديث رقم: ۵۲.

اللغات: ﴿لَعَلَّاهُ﴾ د مفاعلي د باب مضارع صيغه ده: یو د بل سره برابرېدل، ﴿لَعَلَّاهُ﴾ بته گوته، د لاس په پنڅو گوټو کې پنډه گوته کومه چې له نورو څلورو گوټو څخه جلا وي، ﴿شَحْنَهُ﴾ د غوږ نرمی، ﴿مَكْتُوبٌ﴾ وږه، (اوږده، وږه)، ﴿أَعْلَاهُ﴾ جمع ده، واحد یې عید دی: داختر ورځ، ﴿أَعْلَاهُ﴾ کونډ.

تشریح: صورت ه مسئلي: دادی چې زموږ په نېز به په تکبیر تحریمه کې دواړه لاسونه تر غوږونو پورې پورته کیږي، لېکن دامام شافعي رَجَنَ الله په نېز به صرف تر اوږو پورې پورته کیږي، دامام مالک او امام احمد رَجَنَهُ الله هم دغه مسلک دی، همدغه اختلاف د قنوت، اخرونو، جنازې او داسې نورو په تکبیرونو کې هم دی، یعنې زموږ په نېز به تر غوږونو پورې لاسونه پورته کیږي او دوی په نېز به تر اوږو پورې پورته کیږي.

د امام شافعي او نورو دلیل: د حضرت ابو حمید ساعدي رَجَنَ الله هغه حدیث دی کوم چې په کتاب کې ذکر سو، چې نبی ﷺ به د تکبیر تحریمه ویلو په وخت کې تر اوږو پورې لاسونه پورته کول، په دې حدیث سره دلیل په دې توګه نیول کیږي چې په حدیث کې په ښکاره توګه دالی منکبه مضمون راغلی دی، نو اوس که ددې په خلاف قنوی ورکول سې نو ښکاره ده چې بیا د صریح نص په ډاګه مخالفت راځي چې هغه په هیش صورت کې هم صحیح نه دی، نو ځکه به په تکبیر تحریمه کې تر اوږو پورې لاسونه پورته کیږي هغه که مطلق لمونځ وي، او که د جنازې یا بل لمونځ وي.

زموږ دلیل: هغه حدیث دی، کوم چې له حضرت وائل بن حجر، حضرت براء بن عازب او حضرت انس زین الله عَنَهُ او نورو صحابه وو څخه را نقل سوي دي، چې له هغه څخه دا خبره څرګندېږي چې کله به نبی ﷺ تکبیر تحریمه ویل، نو خپل دواړه لاسونه به یې د غوږونو تر برابر یا د غوږونو تر نرمۍ پورې پورته کول، د حدیث مضمون په کتاب کې ذکر سو، همدارنګه دویم حدیث په بیهقي او نورو کې د حضرت انس عَنَهُ په حواله را نقل سوی دی، د حدیث مضمون داسې دی: کَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ كَثَّرَ رُفْعَ يَدَيْهِ حَتَّى يَجَاذِيَ بِلِهَاِمِهِ أُذُنَيْهِ، (یعنې نبی ﷺ چې به کله لمونځ شروع کوی نو تکبیر تحریمه به یې ویل او خپل لاسونه به یې پورته کول تر دې چې ټټي ګوتي به یې د غوږونو سره برابرې کړي)، له دې څخه هم معلومه سوه چې په تکبیر تحریمه کې چې کوم د لاسونو پورته کېدل دي هغه به تر وږو پورې نه وي بلکې د غوږو سره به برابر او مساوي وي.

عقلي دلیل: زموږ د مذهب په تائید کې عقلي دلیل دا دی چې د تکبیر تحریمه په وخت کې لاس پورته کول ګناه سړي ته د لمانځه د شروع کېدلو د خبر ورکولو لپاره دي، او ښکاره ده چې خبر په هغه وخت کې په پوره توګه ورکول کېدای سې چې کله لاسونه تر غوږو پورې پورته کړي سې، ځکه چې کله امام تر غوږو پورې لاسونه پورته کړي، نو کون سړي به پوه سې چې تکبیر وویل سو، نو په خپله به هم تکبیر وایي او لمونځ به شروع کړي.

د ما رواه البخاري پاته سو: د حضرت ابو حمید ساعدي عَنَهُ روایت چې په هغه کې تر اوږو پورې د لاسونو پورته کولو مضمون راغلی دی نو د هغه جواب دا دی چې هغه د عذر پر صورت حمل کیږي، یعنې په عامو حالتونو کې به نبی ﷺ او د نبی ﷺ صحابه وو په تکبیر تحریمه کې لاسونه تر غوږو پورې پورته کول، لېکن څرنگه چې په یخ او په پنډو کالو کې تر غوږونو پورې لاس پورته کول ستونزمن وه، نو ځکه به یې صرف تر اوږو پورې لاسونه پورته کول، او زموږ پر دې خبره دلیل د حضرت وائل بن حجر عَنَهُ دا حدیث دی: قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَوَجَدْتُهُمْ يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَى الْأَذْنَيْنِ. ثُمَّ قَدِمْتُ عَلَيْهِمْ مِنْ قَابِلٍ وَعَلَيْهِمُ الْأَكْسِيَّةُ وَالْبُرْأَسُ مِنْ شِدَّةِ الْبَرْدِ فَوَجَدْتُهُمْ يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ إِلَى النَّكَابِ، (یعنې زه مدینې ته راغلم نو ما خلګ ولیدل چې لاسونه یې تر غوږو پورې پورته کول، بیا چې کله را روان کال راغلم نو د سخت یخ له کبله

خلکو پسند کالي او خولی لرونکي کالي اغوستي وه. او ومي وليدل چي (په دې وار) هغوی تر اوږدو پوري لاسونه پورته کول. (منها ج: ۱۱، ص: ۲۸۸)

ښځه به تر کومه ځايه لاسونه پورته کوي؟

وَالْمَرْأَةُ تَرْتَمِي بِمَنْكِبَيْهَا أَوْ بَشْطَةً بِخَيْلِ لَاسُونِهَا تَرْخِلُوهُنَّ پوري پورته کوي هُوَ الصَّحِيحُ همددا صحيح ده لَگَته اَسْتَرْكَهَا حکه چي دا دې لپاره ډېر پرده ده.

اللفات: ﴿جَدَامَ﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: برابر بدل، ﴿الْمَرْأَةُ﴾ زيات پرده لرونکې، زيات پټوونکې. **تشریح:** د تکبير تحریم په وخت کي به ښځه تر خپلو اوږدو پوري لاسونه پورته کوي، صحيح قول همدغه دی. او حسن بن زياد رحمه الله له امام اعظم رحمه الله څخه روايت کړی دی چي ښځه به خپل لاسونه تر غوږو پوري پورته کوي، د حسن بن زياد رحمه الله د روايت وجه دا ده چي د لاس پورته کول (رفع يدين) له ورغوو څخه متحقق کيږي او مخکي تېر سوه چي د ښځي ورغوي عورت نه دي، نو حکه به تر غوږو پوري په لاس پورته کولو کي نارینه لو ښځه ډول په برابر وي. او د صحيح قول دليل دا دی چي تر غوږو پوري په لاس پورته کولو کي د ښځي لپاره زياته پرده ده. نو په دې وجه د ښځي لپاره تر وږو پوري لاس پورته کول مناسب دي.

د الله اکبر پر ځای د الله تعالی نور اسماء حسنی ويل (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)

قَالَ قَالَ بَدَلُ الشَّكْرِ لِلَّهِ أَهْلٌ أَوْ أَكْثَمُ أَوْ الْوَحْدَانُ أَكْبَرُ أَوْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ بيا که لمونځ کونکي د الله اکبر ويلو پر ځای الله اجل يا الله اعظم يا الرحمن اکبر، يا لا اله الا الله ووايي أَوْ هُوَ مِنْ أَشْهُاءِ اللَّهِ تَعَالَى يا له دې څخه مسوايي د الله تعالی له نومونو څخه يو بل نوم ووايي أَجْزَأُ أَجْزَأُ لَنْ خَيْرَةً وَمَحَبَّةً رَحْمَتَهُ اللَّهُ نو د طرفينو په نېز د هغه لپاره (دا) جائز دي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ: إِنْ كَانَ يُحْسِنُ الشُّكْرَ أَوْ إِمَامُ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: که يې تکبير په ښه ډول سره ويلی سو گتم يُجْزِئُهُ إِلَّا قَوْلَهُ اللَّهُ أَكْبَرُ أَوْ اللَّهُ أَكْبَرُ أَوْ اللَّهُ الْكَبِيرُ نو د هغه لپاره له الله اکبر، الله الاکبر او الله الکبير څخه مسوا نور څه ويل جائز نه دي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يَجُوزُ إِلَّا بِالْأَوَّلَيْنِ او امام شافعي رحمه الله فرمايي: چي صرف اولنۍ دوې کلمې جائز دي وَقَالَ مَالِكٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يَجُوزُ إِلَّا بِالْأَوَّلِ او امام مالک رحمه الله فرمايي: چي صرف اوله کلمه (يعني الله اکبر) جائز دی لَگَته هُوَ الْمَنْقُولُ حکه چي همدغه کلمه را نقل سوې ده وَالْأَصْلُ فِيهِ التَّوَكُّفُ او په دې کي هم د شريعت له طرفه خبر بدل اصل دي وَالشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ يَكُونُ: إِذْ خَالَ الْأَكْبَرُ وَالْأَكْبَرُ فِيهِ أَهْلُ الشَّكْرِ امام شافعي رحمه الله فرمايي: چي د الف لام داخلول په تعريف کي مبالغه پيدا کوي فَقَاتَرُ مَقَامَهُ نو حکه الاکبر د اکبر قائم مقام سو وَأَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ يَكُونُ: إِنْ أَكْفَلَ وَفَعِلَ لَمْ يَصِفَ تَعَالَى سَوَاءٌ او امام ابو يوسف رحمه الله فرمايي: چي د أَكْمَلَ او فَعِلَ صيغې د الله په تعريف کي برابري دي بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ لَا يُحْسِنُ په خلاف د هغه صورت چي کله هغه سړی په ښه ډول سره

• القول الرابع: قول الطرفين رَحِمَهُمَا اللَّهُ، كما في رد المحتار ج: ۱۱، ص: ۵۷. [فقول الرابع، ج: ۱۱، ص: ۷۰]

تکبير نه سي ويلی لَا يَكْبُرُ إِلَّا عَلَى الْبَيْتِ حکه چي (په دې صورت کي) هغه صرف پر معنی 'قدرت لري وکهنه':
أَلِ الشَّكْبُورُ الشَّكْبُورُ لَقَّةً د طرفينو زجه الله دليل دادی: چي د تکبير لغوي معنی 'د تعظيم ده' هُوَ عَاصِلٌ او هغه (په
 نورو الفاظو سره هم) حاصليري.

الصفات: «أجل» زيات لوی، «أكبر» د افعال ماضي ده: کافي سو، اداء سو (مجازاً جائز سو).

تفريع: په دې عبارت کي هغه الفاظ بيانيري چي د هغو په ذريعه سره لمونځ شروع کول جائز دي. د طرفينو زجه الله
 په نېز په هر هغه لفظ سره لمونځ شروع کول جائز دي چي هغه الله تعالی په تعظيم بلندي دلالت کوي، هغه که الله اکبر
 وي يا الله اکبر يا الله الکبير يا الله أجل يا الله أعظم يا الرحمن أكبر يا لا إله إلا الله يا الحمد لله يا سبحان الله وي، يا که د الله
 په نومونو کي يو بل نوم وي نو دا ټوله جائز دي، امام ابو يوسف زجه الله فرمايي: که لمونځ کونکی په ښه توگه تکبير
 ويلای سو، نو صرف په درې الفاظو الله اکبر، الله الأكبر الله الکبير کي په يوه لفظ بلندي په لمانځه شروع کول جائز دي، له
 دې څخه ماسو په بل هيڅ لفظ بلندي جائز نه دي، امام شافعي زجه الله فرمايي: چي صرف په الله اکبر او الله الأكبر لمونځ
 شروع کول جائز دي، او امام مالک زجه الله فرمايي چي: صرف په الله اکبر جائز دي، همدا د امام احمد بن حنبل زجه الله
 قول دی.

د امام مالک دليل: دا دی چي له نبي ﷺ څخه صرف الله اکبر را نقل سوی دی، او څرنگه چي د لمانځه په باب کي اصل
 توقيف يعني د شريعت له طرفه خبر بدل دي، او نبي ﷺ موږ د لمانځه د شروع کولو لپاره په الله اکبر سره خبر کړي يو، نو
 حکه به صرف په دغه کلمې سره لمونځ شروع کول جائز وي.

د امام شافعي دليل: دا دی چي پېشکه له نبي ﷺ څخه الله اکبر را نقل سوی دی، لېکن الأكبر د معرف باللام کېدلو په
 وجه د اکبر په مقابل کي زيات بليغ دی، نو حکه به دا الله اکبر قائم مقام وي.

د امام ابو يوسف دليل: دا دی چي د الله تعالی په صفاتو کي افضل (پر وزن د اسم تفضيل) او فعيل (په معنی 'د فاعل')
 دواړه سره برابر دي، حکه چي له دې څخه د الله په صفاتو کي زياتوب ثابتول مراد نه دي، حکه په اصل عظمت او لوی
 والي کي د الله تعالی سره هيڅوک برابر نه دی چي د افضل صيغه دي د زياتوب لپاره وگرځول سي، لکه څرنگه چي د
 بندگانو په صفتونو کي راځي نو افضل او فعيل به دواړه د الله په صفاتو کي برابر وي. د دې په خلاف که هغه سړي په ښه
 توگه سره تکبير نه سو ويلای نو څرنگه چي د هغه په وس وي کي هغه ټول دي د تعظيم معنی اداء کړي، حکه چي دا
 سړي صرف پر معنی قادر دی، د تکبير پر الفاظو قادر نه دی.

د طرفينو دليل: دا دی چي په لغت کي تکبير د تعظيم په معنی سره راځي، د الله تعالی قول دی: وربك فکبر يعني
 فطمر او فلما رآينه أكبر نه يعني عظمه. او د تعظيم معنی په هغو ټولو الفاظو سره پوره کيږي، کوم چي موږ ذکر کړل، نو
 حکه به د لمانځه شروع په هر هغه لفظ سره صحيح وي چي هغه د الله پر تعظيم دلالت کوي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د طرفينو زجه الله دی، وقال العلامة وهبة الزحيلي مذهب المال: وأجاز ابو
 حنيفة زجه الله ومحمد زجه الله افتتاح الصلوة بكل تمجيد خالصا لله تعالى فيه تكبير وتضليل كقول المصنف: الله أجل. إلى أن قال

بشتمل على معنى التطهير فأنسبه قوله الله اكبر ولو افتتح بقوله اللهم فألصق أنه مجزئه لأن معناه يا الله (نقطة اسلامي ج: ۱، ص: ۲۲۳).
[القول الرابع ج: ۱، ص: ۱۷۱]

به فارسي زبه د قرائت كولو حكم (د فقهاؤ قولونه او دليلونه)

قوله المكتمة الصلاة بالفارسية بيا كه يو سري په فارسي ژبه لمونځ شروع كړى **أَوْفَرَأَيْتَهَا بِالْفَارِسِيَّةِ** يا په لماتحه كي يې په فارسي ژبه قرائت وكړى **أَوْفَرَأَيْتَهَا وَشَيْءٌ بِالْفَارِسِيَّةِ** يا يې څاروى حلال كړى او تسميه يې په فارسي وويله **وَهُوَ يُحْسِنُ الْعَرَبِيَّةَ** حل دا چي داسې په عربي ښه پوهېدى **أَجْرًا أَشَدَّ أَلَى حَقِيقَةٍ رَجَعَهُ اللَّهُ** نو د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز د ده لپاره دا جائز دي **وَقَالَ: لَا يُجْزِئُهُ إِلَّا أَلَى الْعَرَبِيَّةِ** او صاحبين فرمايي: چي صرف په ذبيحه كي جائز دي **وَلَا كُنْ يُحْسِنُ الْعَرَبِيَّةَ أَجْرًا** او كه هغه سري په عربي ښه نه پوهېدى نو دا جائز دي **أَمَّا الْكَلَامُ فِي الْإِفْتِتَاحِ فَمُعْتَدٌ رَجَعَهُ اللَّهُ مَعَ أَنَّ حَقِيقَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ فِي الْعَرَبِيَّةِ** او د لماتحه د شروع كولو په باره كي چي كوم كلام دى نو د عربي په مسئله كي امام محمد رحمه الله د امام ابو حنيفه رحمه الله سره دى **وَمَعَ أَنَّ يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ فِي الْفَارِسِيَّةِ** او د فارسي په مسئله كي د امام ابو يوسف رحمه الله سره دى **لِأَنَّ لُغَةَ الْعَرَبِ لَهَا مِنَ النَّبِيَّةِ حُكْمٌ** چي عربي ژبي ته هغه فضيلت (او ارزښت) حاصل دى **مَا لَيْسَ لِقَوْمِهَا** چي هغه نوو وژبو لره نسته **وَأَمَّا الْكَلَامُ فِي الْقِرَاءَةِ فَوُجِدَ قَوْلُهُمَا أَنَّ الْقُرْآنَ إِشْمٌ لِيَتْلُوهُ عَرَبِيٌّ** او پاته سود قرائت په باره كي كلام نو د صاحبينو رحمه الله د قول دليل دا دى چي قرآن د عربي كلام نوم دى **كَمَا تَقَالَى بِهِ النَّصُّ** لكه څرنگه چي نص په دې باره كي گويادى **إِلَّا أَنَّ عِنْدَ الْعَجُزِ يُكْتَفَى بِالْعَرَبِيَّةِ لِبُكْنٍ** د عجز (هاجزي) په وخت كي به پر معنى اكتفاء كيږي **كَالْإِجْمَاعِ** لكه اشاره (يعني لكه څرنگه چي په ركوع او سجدي بلندي د قدرت نه درلودلو په وخت كي په اشاره اكتفاء كيږي) **بِخِلَافِ الشَّيْبَانِيَّةِ** په خلاف د تسميې **لِأَنَّ الْبُكْنَ يُغْضَلُ بِكُلِّ لِسَانٍ** ځكه چي ذكر په هر ژبه سره حاصل كيږي **وَلِأَنَّ حَقِيقَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ قَوْلَهُ تَعَالَى: وَإِنَّهُ لَكُنْزُ ذُرِّ الْأَكْوَابِ** [النساء: ۳۴] او د امام صاحب رحمه الله دليل د الله تعالى دا فرمان دى: **وَإِنَّهُ لَكُنْزُ ذُرِّ الْأَكْوَابِ** (او پېشكه قرآن په مخكينيو كتابونو كي وو) **وَلَمْ يَكُنْ فِيهَا بِهَذِهِ اللَّفْظِ** او په مخكينيو كتابونو كي قرآن په عربي ژبه نه وو **وَلِهَذَا يُجْزِئُ عِنْدَ الْعَجُزِ** هم په دې وجه د عجز په وخت كي په غير عربي بلندي هم (تلاوت) جائز دى **إِلَّا أَنَّهُ يَصِيرُ مُسَيِّئًا لِمَخَالَفَةِ السُّنَّةِ الْمُتَوَاتِرَةِ** لېكن د سنت متواتره د مخالفت په وجه به (په غير عربي بلندي) قرائت كونكى گناهكاره وي **وَيُجْزِئُ بِأَيِّ لِسَانٍ كَانَ يَسُوَّى الْفَارِسِيَّةِ** او له فارسي ژبي څخه مسوا په هره ژبه كي (قرائت كول) جائز دي **هُوَ الصَّحِيحُ** همدا صحيح ده **لِأَنَّ تَلَوْنَهَا** د هغه آيت په وجه كوم چي موږ تلاوت كړى **وَالْعَرَبِيَّةُ لَا يَخْتَلِفُ بِاخْتِلَافِ اللَّفْظِ** او د ژبو په بدلون سره په معنى كي هيڅ بدلون نه راځي **وَالْخِلَافُ فِي الْإِفْتِتَاحِ**

او اختلاف په اعتبار کي دی وَلَا عِلَافَ فِي أَكْثَرِ مَا كَسَا او په دې خبره کي اختلاف نسته چي لمونځ نه فاسديږي وَيُرَوَّى رَجُوعُهُ فِي أَكْثَرِ النَّسَائِ إِلَى قَوْلِهِمَا او په اصل مسئله کي د صاحبينو د قول و طرف ته د امام صاحب رجوع رانقل سوي ده وَعَلَيْهِ الْإِفْتِئَادُ او هم پر دې اعتماد دی وَالْخُطْبَةُ وَالشَّهَادَةُ عَلَى هَذَا الْإِخْتِلَافِ په خطبه او تشهد کي هم دغه اختلاف دی وَلِي الْأَذَانِ يُعْتَبَرُ الشَّعَارُفُ او په اذان کي تعارف معتبر دی.

اللفات: **﴿عزلة﴾** نفیست، لوړ والی، (ارزښت)، **﴿نقل﴾** د نصر د باب ماضي صیغه ده: ویل، **﴿اعتقاد﴾** معتبر کېدل،

شمېرل، **﴿اتحاد﴾** اشاره، **﴿الکثرة الشکوک﴾** هغه سنت کوم چي تر اوسه را روان دی، **﴿مطلقاً﴾** ترتیب کړی سوی

کلام، **﴿الغی﴾** قرآن او حدیث ته نص ویل کیږي، **﴿کثر﴾** جمع ده، واحد یې رڼوړ دی: صحیفه، کتاب.

تشریح: په فارسي ژبه لمونځ شروع کول او په لمانځه کي دته په فارسي قرائت کول، او د شاري حلالولو په وخت کي

په فارسي ژبه تسمیه ویل مثلاً: بِاسْمِ خدایِ بزرگ ویل د امام اعظم رَحْمَةُ الله په نېز جائز دي، که داسې پر عربي ژبه قدرت لري او که یې نه لري، او صاحبین فرمایي: چي که پر عربي ژبه قدرت لري نو په فارسي ویل جائز نه دي، او د شاري حلالولو په وخت کي په فارسي ژبه بلکي په هره ژبه تسمیه جائز ده، او که پر عربي یې قدرت نه وي نو ټوله په فارسي ژبه باندي جائز دي.

په تکبیر تحریمه کي تفصیل دا دی چي امام محمد رَحْمَةُ الله په عربي ژبه کي د امام صاحب رَحْمَةُ الله سره دی یعني څرنگه چي د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز په عربي کي عموم دی او د امام صاحب په نېز په هر هغه کلمې او جملې سره لمونځ شروع کېدای سي چي هغه پر تعظیم دلالت کوي، هملارنگه د امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز هم په هري داسي کلمې او جملې سره لمونځ په عربي ژبه شروع کېدای سي، او په فارسي ژبه کي د امام ابو یوسف رَحْمَةُ الله سره دی، یعني لکه څرنگه چي د امام ابو یوسف رَحْمَةُ الله په نېز پر عربي د قدرت سره سره په غیر عربي مثلاً په فارسي او نورو باندي لمونځ شروع کول جائز نه دي، هملارنگه د امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز هم په غیر عربي مثلاً په فارسي او نورو باندي لمونځ شروع کول جائز نه دي.

د صاحبینو دلیل: دا دی چي عربي ژبي ته یو ځانگړی فضیلت او ارزښت حاصل دی کوم چي بلي ژبي ته حاصل نه دی، د نبی ﷺ فرمان دی: تفضل لس العرب علی سائر الامة لنا عرب والقرآن عرب ولس أهل الجنة عرب، (عربي ژبه پر ټولو ژبو فضیلت لري، زه عربي یم، قرآن عربي دی، او د جنتیانو ژبه به عربي وي).

پاته سو د قرائت مسئله، نو د صاحبینو دلیل دا دی چي د کوم شي حکم چي په لمانځه کي سوی دی هغه د قرآن قرائت دی، او قرآن د هغه عربي الفاظو نوم دی کوم چي پر معنی دلالت کوي، او په مصاحفو کي مکتوب دی، او موږ ته په متونو نقل سره رانقل سوی دی، الله تعالی فرمایي: إنا جعلناه قرآنا عربيا، او فرمایي قرآنا عربيا غیر دی عوج لاهریتون، لنه دا چي مأمور به د قرآن کریم قرائت دی، او قرآن په عربي کي دی، نو ځکه به په عربي ژبه قرائت کول فرض وي، بلکي دې تقاضا خو دا ده چي په حالت د عجز کي دي هم عربي الفاظ نه پرېښوول کیږي، خو خبره دا ده چي د عجز په وخت کي په معنی باندي ځکه اکتفاء وکړی سوه چي تکلیف د ما لا یطاق لازم نه سي، لکه څرنگه چي یو سړی پر

رکوع او سجده باندې قدرت نه لري نو د هغه لپاره په رکوع او سجده کې صرف اشاره کافي ده، رکوع او سجده کول ضروري نه دي.

بغلاف التسمية الخ په خلاف د تسميې ويلو د بخاروي د حلالولو په وخت کې چې هغه په فارسي ژبه هم جائز ده، که څه هم په عربي ژبه قرت لري، ځکه چې دلته مقصود تسميه نه ده، بلکې ذکر دی، الله تعالیٰ فرمايلي دي: وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ

لَوْلَا ذِكْرُ اللَّهِ عَلَيْهِ (سورة الأنعام: ۱۳۱) او ذکر په هره ژبه کېدای سي.

۵ امام ابو حنیفه دلیل: دا دی چې الله تعالیٰ فرمايلي دي: والله لئن زير الاولین، (يعني قرآن په پخوانيو کتابونو کې وو)، معلومه سوه چې په پخوانيو کتابونو کې د قرآن معنی وه، نو ثابت سوه چې قرآن د معنی نوم دی، د نظم (الفاظو) نوم نه دی، او کله چې قرآن د ترجمې په توګه په لماتځه کې په فارسي ژبه وويل سي نو دا به د قرآن پر معنی د مشتمل کېدلو په وجه جائز وي، ځکه چې د قرآن قرائت خو پيدا سو، او څرنګه چې قرآن په مخکنيو کتابونو کې په عربي الفاظو سره موجود نه وو، نو ځکه به پر عربي الفاظو د قدرت نه درلودلو په وخت کې په فارسي ژبه قرائت کول جائز وي، لېکن ګنګاره به وي ځکه چې هغه د سنت متوارثه مخالفت وکړی.

دويم دليل: دا دی چې د فارس (پارس) خلکو له حضرت سلمان فارسي رضي الله عنه څخه د خط په ذریعې دا غوښتنه وکړه چې زموږ لپاره په فارسي ژبه سوره فاتحه وليکه را وايې ستوه، سلمان فارسي رضي الله عنه په فارسي ژبه سورة الفاتحه وليکله، او هغو به په لماتځه کې سورت فاتحه په فارسي وويل، تر دې چې هغو عربي ژبه زده کړه، سلمان فارسي رضي الله عنه تر ليکلو وروسته سورت فاتحه نبي ﷺ ته وړېښکاره کړه، نبي ﷺ هيڅ انکار نه وکړی، نو له دې څخه هم ثابت سوه چې په لماتځه کې په فارسي ژبه قرائت کول جائز دي.

ويجز بأى لسان الخ صاحب هدايې رحمه الله فرمايي: لکه څرنګه چې په فارسي ژبه په لماتځه کې قرائت کول جائز دي، همدغه رنگه له فارسي ژبې څخه ماسوا په هره ژبه قرائت جائز دی، همدا صحيح قول دی. او د ابو سعيد رحمه الله قول دا دی چې امام ابو حنیفه رحمه الله صرف په فارسي ژبه قرائت کول جائز ګرځولی دی، له فارسي څخه ماسوا يې په نورو ژبو اجازت نه دی ورکړی، وجه يې دا ده چې فارسي ژبه د عربي سره نژدې ده، نو ځکه په فارسي کې د قرائت اجازت سوي ده، او څرنګه چې نورو ژبو ته دا نژديکت حاصل نه دی، نو ځکه په هغو قرائت کول جائز نه دي، او د صحيح قول دليل دا آيت وَلَهُ لَقْنِ زُيْر الْأَوَّلِينَ دی، ځکه څرنګه چې په مخکني کتابو کې په عربي ژبه قرآن نه وو همدارنګه په فارسي ژبه هم نه وو، دويم دليل دا دی چې بلي ژبې ته د قرآن د نقلولو په وخت کې اعتماد پر معنی کيږي او معنی د ژبو په اختلاف سره نه بدلېږي، نو ځکه په ترکي، هندي او هره ژبه کې جائز دی.

والخلاف في الاعتداد الخ د دې حاصل دا دی چې د صاحبينو او امام صاحب په مينځ کې چې کوم د عربي او غير عربي اختلاف دی هغه د اعتبار دی، يعنې د صاحبينو په نېز پر عربي ژبه د قدرت سره سره په غير عربي قرائت کول معتبر نه دی او د امام صاحب رحمه الله په نېز معتبر دی، پاته سوه د لماتځه د صحت مسئله نو لمونځ د دواړو په نېز صحيح دی، په دې سره د لماتځه په صحيح والي کې څه خبره نسته.

ديروى الخ فرمايي چې په اصل مسئله يعنې د قرائت بالعربية په سلسله کې امام صاحب رحمه الله د صاحبينو رحمه الله د مسلک و طرف ته رجوع وکړه، نو اوس د صاحبينو رحمه الله مسلک معتمد، مستند او مفتی به دی، او په عربي ژبه باندې

د پوهېدونکو لپاره په غیر عربي ژبه قرآن وبلل جائز نه دي، د دې رجوع روایت امام ابو بکر رازی رَحْمَةُ اللهِ بِيَان کړی دی. (منها ج ۱۱، ص ۲۹۱)

والخطبة الخ فرمایي چي په خطبه او التحیات کي هم د امام صاحب او صاحبینو په مینځ کي اختلاف دی، نو د امام صاحب په نېز خطبه او تشهد په فارسي او نورو ژبوو هم جائز دي، او د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په نېز له عربي ژبي څخه ماسوا په بله ژبه جائز نه دي، او د اذان په سلسله کي د عرف اعتبار دی، یعني غوره او اصل مملعه دی چي اذان هم په عربي ژبه وي او په هغه کلمو سره وي چي په عامه توګه رواج دي، لېکن که په یو ځای کي په غیر عربي ژبه د اذان کولو رواج وي او خلګ په غیر عربي ژبه اداء سوي کلمې اذان ګڼي، نو دا هم جائز دي، ځکه چي د اذان مقصد اعلان او خبر ورکول دي، او د عرف په اعتبار سره د هر ځای او هري سیمي په اعلان کي فرق وي، فقط والله أعلم.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجع قول د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ دی، قال العلامة اكمل الدين الباقري رَحْمَةُ اللهِ (نوروی رجوعه) روی ابو بکر الرازی أن أبا حنيفة رَحْمَةُ اللهِ رجع إلى قولهما وعليه الاعتماد لتنزه منزلة الاجماع.

په "اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي" سره د لمانځه د شروع کولو حکم

وإن افتتحت الصلاة باللهم اغفر لي او که یو چا په اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي سره لمونځ شروع کړی لَا تَجُوزُ نو دا جائز نه دي لأنَّه مَشْرُوبٌ بِحَاجَتِهِ ځکه چي دا جمله د هغه پر حاجت مشتمله ده فَلَمْ يَكُنْ تَعْفِيتًا خَالِصًا نو خالص تعظیم نه سو وإن افتتحت بقوله اللهم فقد قيل يُجْزئُه او که چا په اللهم سره لمونځ شروع کړی نویو قول دا دی چي جائز دي لأنَّ مَغْنَايَا الله ځکه چي دې معنی ده: یا الله وَقِيلَ لَا يُجْزئُه او بل قول دا دی چي جائز نه دي لأنَّ مَغْنَايَا الله أَمَّا بِخَيْرِ ځکه چي دې معنی ده: ای الله زموږ د خیر لراډه وکړې فَكَانَ سَوَاءً نو دا هم غوښتنه سوه.

اللفات: ﴿مَشْرُوبٌ﴾ ګډ، مختلط، (مشتمل).

تشریح: او که یو سړي لمونځ په اللهم اغفر لي سره شروع کړی نو د هغه لمونځ جائز نه دی، ځکه که څه هم اللهم اغفر لي د تعظیم معنی ورکوي، لېکن د تعظیم سره سره د ضرورت او حاجت معنی هم پکښي سته، نو ځکه په دې جملې سره لمونځ شروع کول جائز نه دي، ځکه چي د لمانځه د شروع کولو لپاره داسي جمله پکار ده چي خاص د تعظیم معنی ورکوي.

همدارنګه که یو سړي صرف په اللهم سره لمونځ شروع کړی نو د هغه د لمانځه په جواز او نه جواز کي دوه قولونه دي: (۱) دبصري د علماؤ قول دا دی چي په دې کلمې سره لمونځ شروع کېدای سي، ځکه چي دې معنی ده: یا الله، نو دا د خالص تعظیم لپاره سوه، او په دې کي د حاجت او ضرورت هیڅ ګډون نسته (۲) دویم قول د کوفي د علماؤ دی چي په دې کلمې سره هم لمونځ شروع کول جائز نه دي، ځکه چي دې معنی ده: ای الله! زموږ د خیر لراډه وکړې! لوښکاره ده چي په دې صورت کي دا کلمه پر خالص تعظیم دلالت نه کوي، نو ځکه به په دې کلمې سره لمونځ شروع کول جائز نه وي. (منها ج ۱۱، ص ۲۹۲)

به لمانځه کې د لاس نيولو طريقه (او په دې باره کې د فقهاؤ قولونه)

قال: وَكَفَيْتُكَ بِرَبِّهِ الْيَتْمَى عَلَى الْيَتْمَى تَحْتَ الشَّمْسِ مصنف رحمة الله فرمايي: چي لمونځ ڪوئي به په راسته لاس سره چپه لاس نيسي تر ناله لاندي يَقُولُهُ ۞ عَلَيْهِ: إِنْ مِنْ الشَّيْءِ وَضَعَ الْيَدَيْنِ عَلَى الشِّمَالِ تَحْتَ الشَّمْسِ حَكَه نَبِي ﷺ فرمايلي دي: چي تر ناله لاندي راسته لاس پر چپه لاس اينبول سنت دي وَكُوْحُجَّةٌ عَلَى مَالِكٍ رَحِمَهُ اللهُ فِي الْإِسْأَالِ او دا حديث دامام مالڪ رَحِمَهُ اللهُ په خلاف د لاسونو دراخلو په باره كي حجت دي وَعَلَى الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللهُ فِي الْوَضْعِ عَلَى الشِّمَالِ او دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په خلاف پر سينه باندي د لاس اينبولو په باره كي حجت دي وَلَأَنَّ الْوَضْعَ تَحْتَ الشَّمْسِ أَقْرَبُ إِلَى الشَّعْطِيمِ او په دې وجه (هم) چي تر ناله لاندي لاس اينبول تعظيم ته زيات نژدې دي وَهُوَ الْمَقْصُودُ او تعظيم مطلوب دي ثُمَّ الْإِعْتِيَادُ سُنَّةُ الْقِيَامِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُمَا اللهُ ۞ او بيا لاس نيول د شيعينو رَحِمَهُمَا اللهُ په نېز د ولاړي (قيلمي) سنت دي حَتَّى لَا يُرْسَلَ حَالَةَ الشَّأْنِ ثَرْدِي چي د ثناء په حالت كي به هم (لاسونه) نه ايله ڪوي وَالْأَصْلُ أَنَّ كُلَّ قِيَامٍ فِيهِ ذِكْرٌ مَسْنُونٌ يَغْتَبِدُ فِيهِ (په دې باره كي) اصل قاعده دا ده چي هره هغه ولاړه چي په هغه كي سنت ذڪروي نو په هغه كي به لاسونه نيسي وَمَا أَفَلَا او چي په ڪومه ولاړه كي سنت ذڪر نه وي به هغه كي به يې نه نيسي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح قول دي فَتَغْتَبِدُ حَالَةَ الْقُنُوتِ وَصَلَاةَ الْجَنَازَةِ نو د دعائي قنوت په حالت لود جنازي په لماتحه كي به لاسونه نيسي وَيُرْسَلُ فِي الْقَوْمَةِ وَبَيْنَ تَكْبِيرَاتِ الْأَعْيَادِ او په قومه او داخرونو په تڪبيرونو كي به لاسونه ايله ڪوي.

اللفات: «پهښود» د افتعال د باب مضارع صيغه ده: مړسته اخيستل، نيول، تړل، «شل» نوم (ناف)، «غوم» تر رکوع کولو وروسته چي د درېيلو څومره اندازه وي هغه ته قومه وايي.

تشریح: په دې عبارت کې د لاس نیولو په اړه خلور مسئله ذکر سوي دي: (۱) په لماته کې به راسته لاس پر چپه لاس ایښوول کېږي، که نه؟ (۲) څرنگه به یې اړېدي؟ (۳) چیرې به یې اړېدي؟ (۴) کله به یې اړېدي.

اوله مسئله: په اوله مسئله کې زموږ د درېو علماؤ قول د دې چې په لمانځه کې راسته پر چپه لاس اېښوول سنت دي، او امام مالک رحمه الله وايي چې پر لاس دي کوي يعنې په لمانځه کې دې لاسونه ايله کوي او که خوښه يې وي نو ترې دي يې، نو د امام مالک رحمه الله په نېز ارسال عزمت او اعتماد (لاس نيول) رخصت دی.

زموږ دليل: دا دی چې نبي ﷺ پر دې همېشټوب کړی دی او فرمایلي یې دي: إنا معشر الانبياء أمرنا بأن نلْعَدَ شملتنا بملتنا في الصلاة، (یعني زموږ د نیټولو جماعت ته حکم سوی دی چې په لمخه کي په راست لاس سره چه لاس ونیسو) او حضرت علي ؑ فرمایي: من السنة أن يضع المصل بينه على شمله تحت السرة في الصلاة، صاحب د هدايي د اثر

• **المخرج:** أخرجه أبو داود في كتاب الصلاة، باب وضع اليمنى على اليسرى، حديث رقم: ٧٥٥.

● القول الرابع: قول الشيخين رَحِمَهُمَا اللهُ، كذا في رد المحتار ج: ١، ص: ٣٥٩. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٧٢]

په دې الفاظو سره ذکر کړی دی: **إِن مِّنَ سَنَةٍ** وضع اليمين على الشمال تحت السرّة، د دواړو حاصل دا دی چې حضرت علي عليه السلام فرمایلي دي: (په لماتځه کې راسته لاس پر چپه لاس ایښوول سنت دي)، دلته دا خبره د یادونې وړ ده چې دهليې په اصلي نسخه کې دا عبارت دا ډول لیکل سوی وو **لَقَوْلِ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِن مِّنَ السَّنَةِ** لکن ناږه لیکوالانو دا لقوله عليه السلام لیکلی دی.

او په ابو داؤد کې راغلي دي: **عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَمْلِكُ فَوْضِعَ يَدِهِ الْيُسْرَى عَلَى الْيَمْنَى فَرَأَاهُ النَّبِيُّ ﷺ فَوَضَعَ يَدَهُ الْيَمْنَى عَلَى الْيُسْرَى**، (روایت دی چې ابن مسعود رضي الله عنه لمونځ کوی، نو خپل چپه لاس یې پر راسته لاس کېښوی، نبی ﷺ چې ولیدى، نو د ابن مسعود رضي الله عنه راسته لاس یې پر چپه لاس کېښوی)، دلته دا چې له دې روایاتو څخه ثابته سوه چې سنت د راسته لاس پر چپه لاس ایښوول دي، نو دا حدیثونه د امام مالک رحمته الله علیه په خلاف حجت دي او زموږې مذهب په ثابتېږي.

دویمه مسئله: دا ده چې راسته لاس به پر چپه لاس څنگه اېږدي؟ طریقه یې څنگه ده؟ د دې طریقه یې دا ده چې درست لاس ورغوی دي د چپه لاس د ورغوي پر شا کېږي، او د راسته لاس په بټه او غچنه گوته دي د چپه لاس مروند ونیسي. (متابه)

دویمه مسئله: د لاس د ایښولو د محای ده، نو زموږ په نېز افضله او غوره دا ده چې تر نامه لاندې دي لاسونه ونیسي، او د امام شافعي رحمته الله علیه په نېز پر سینه لاسونه ایښوول افضله دي.

د امام شافعي دلیل: د الله تعالیٰ دا قول: **فَقُلْ لِرَبِّكَ وَالْحَمْدُ**، (یعني د خپل رب لپاره لمونځ وکړه او پر سینه راسته لاس پر چپه لاس کېږد)، علامه ابن الهمام رحمته الله علیه او صاحب د عنایه رحمته الله علیه فرمایي چې مفسرینو ويلي دي: چې له واغړ څخه مراد راسته لاس پر چپه لاس ایښوول دي، دویم دلیل دا دی چې سینه د ایمان د نور محای دی، نو ځکه په لماتځه کې دننه د دې حفاظت کول غوره دي.

زموږ دلیل: د حضرت علي عليه السلام اثر دی یعني: **إِن مِّنَ السَّنَةِ** وضع اليمين على الشمال تحت السرّة، او د سنت له لفظ څخه په عامه توګه د رسول الله ﷺ سنت مراد وي، نو ثابته سوه چې تر نامه لاندې لاس ایښوول سنت دي.

دویم دلیل: دا دی چې تعظیم په دې کې دی چې تر نامه لاندې لاس کېښوول سي، او په لماتځه کې تعظیم مطلوب او مقصود وي، نو په دې وجه هم تر نامه لاندې لاس ایښوول افضله دي، صاحب د کفایه رحمته الله علیه لیکلي دي چې تر نامه لاندې په لاس ایښوولو کې د اهل کتاب سره د مشابهت خطره هم لیري کیږي، او دا طریقه د عورت پتوالي ته هم زیات نژدې ده، نو په دې وجه هم تر نامه لاندې لاس نیول غوره دي.

جواب: د امام شافعي د دلیل جواب دا دی چې په واغړ سره دلیل نیول صحیح نه دي، ځکه چې په آیت کې له واغړ څخه مراد د لوی اختر تر لماتځه وروسته د قربانی د څاروي نحر کول (حلالول) دي. (متابه)

مخبروړه مسئله: دا ده چې لمونځ کونکي به لاسونه کله ونیسي، نو په دې باره کې د شیخینو رحمته الله علیه مذهب دا دی چې لاس نیول د ولایې سنت دی او له امام محمد رحمته الله علیه څخه روایت دی چې د قرائت سنت دی، مطلب دا چې د شیخینو په نېز به لمونځ کونکي په ثناء کې لاسونه ونیسي، او د امام محمد رحمته الله علیه په نېز به ثناء کې لاسونه ایله کوي، لکن کله چې قرائت شروع سي نو لاسونه به ونیسي.

والأصل أن كل الم صاحب د هدايې د لاس نيولو او ايله کولو په باره کي دا قاعده بيان کړې ده چي هره هغه ولاړه (قبيله) چي په هغې کي يو ذکر کول سنت وي، (يعني د ولاړي په جريان کي يو سنت ذکر ويل مشروع وي) نو په داسي ولاړه کي دي لاسونه نيسي، او کومه ولاړه چي داسي نه وي نو په هغې کي لاسونه نيول سنت نه دي، همدا قول صحيح دی، نو تر دې اصل لاندې به په قنوت او د جنازې په لماتځه کي لاس نيول کيږي، ځکه چي په دې کي ذکر سنت او مشروع دی، يعني په قنوت کي دعاء ويل کيږي او د جنازې په لماتځه کي درود شريف او نوري دعوي ويل کيږي، او څرنگه چي په قومه او د اخترونو په تکبيرونو کي يو خاص سنت ذکر نسته، نو ځکه به په هغو کي لاسونه ايله کول (څړول) سنت وي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د شيخينو رحمه الله دی، او صاحب د غنايه رحمه الله ليکلي دي: وبه کان يفتي شمس الائمة السرخسي رحمه الله وبراهن الائمة صدر الشهيد. (منه ج ۱، ص ۲۹۳)؛ وقال العلامة الحسكي رحمه الله ووضع الرجل يمينه على يساره تحت سترته أخذاً رسخها بخنصره وابهامه، هو المختار الى أن كما فرغ من التكبير بلا إرسال في الاصح، (رد المحتار ج ۱، ص ۲۵۹). [القول راجع ج ۱، ص ۲۲]

په ثناء کي به څه ويل کيږي؟ (د فتهاؤ قولونه)

ثُمَّ يَقُولُ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ إِلَى آخِرِهِ بيا دي لمونځ کونکی سبحانک اللهم ومحمدک تر آخره پوري ووايي **وَعَنْ أَن يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّهُ يَسْمَعُ إِلَيْهِ قَوْلُهُ أَنْ رَجَعْتُ وَجْهِي إِلَى آخِرِهِ** او له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت دی چي د ثناء سره دي د الله تعالی قول **إِنْ وَجَعْتُ وَجْهِي إِلَى آخِرِهِ** پوري يو ځای کوي **لِرَوَايَةِ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَقُولُ ذَلِكَ** ځکه له حضرت علي رحمه الله څخه روايت دی چي نبي ﷺ به دا ويله **وَلَهُمَا رَوَايَةُ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** او د طرفينو لپاره د حضرت انس رضي الله عنه روايت دليل دی **أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ السَّلَاةَ كَبَّرَ وَقَرَأَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ إِلَى آخِرِهِ** چي کله به نبي ﷺ لمونځ شروع کړی نو تکبير به يې ووايي او سبحانک اللهم ومحمدک به يې تر آخره پوري وويله **وَلَمْ يَزِدْ عَلَى هَذَا** او پر دې به يې زياتوب نه کوي (بعضو شارحينو د ولم يزد ضمير حضرت انس رضي الله عنه ته راجع کړی دی) **وَمَا رَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الشَّهْبَانِيُّ** او د امام شافعي رحمه الله روايت سوی حديث د تهجدو پر لماتځه حمل سوی دی **وَقَوْلُهُ وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ لَمْ يَزِدْ كَرْنِي الشَّاهِدِيُّ** او دا قول وجَلَّ ثَنَاؤُكَ په مشهوره حديثونو کي نه دی ذکر سوی **فَلَا يَنْبَغِي بَدَلُ الْفَرَأِضِ** نو ځکه دي لمونځ کونکی دا په فرضي لمونځونو کي نه وايي **وَالَّذِي أَنْ لَا يَنْبَغِي بِالشُّكُوفِ قَبْلَ الشُّكُوفِ** او غوره دا ده چي تر تکبير تحريره مخکي دي يې **إِنْ وَجَعْتُ (هم) نه وايي لِيَتَّعِلَّ النَّبِيُّ بِهِ** دي لپاره چي نيت د تکبير سره متصل (جوخت) سي **هُوَ الصَّحِيحُ** همدا صحيح ده.

• ترمج: أخرجه البيهقي في كتاب الصلاة، باب من روى الجمع بينهما، حديث رقم: ۲۲۵۱.

• القول راجع: قول الطرفين، كذا في مجمع الزجر ج: ۱، ص: ۹۲. [القول راجع ج: ۱، ص: ۷۳]

• ترمج: أخرجه البيهقي في كتاب الصلاة، باب الاستفتاح بسبحانك اللهم ومحمدك، حديث رقم: ۲۲۴۷.

اللفات: ﴿وَجْهَتُ﴾ د تفعیل د باب ماضي صیغه ده: مخ کول، مخ گرځول، ﴿لَوَيْزَةً﴾ د ضرب له باب څخه د جحد صیغه ده: زیاتوب کول، اضافه کول، ﴿مُكَاوِرٌ﴾ جمع ده، واحد یې مُكَاوِرٌ دی: د حدیث یو قسم دی. **تشریح:** صورت د مسئلې: دا دی چې لمونځ گزاره به تر تکبیر تحریمه وړلو او تر ناله لاندې لاس نیولو وروسته ثناء یعنې سبحانک اللهم ومحمدک وتبارک اسمک وتعال جلتک ولا إله غیرک وایي، او د طرفینو رَجَعْنَا الله په نېز به صرف پر دغه ثناء اکتفاء کوي او له ثناء څخه ماسوا به بله دعاء نه وایي، امام ابو یوسف رَجَعْنَا الله فرمایي چې د ثناء سره سره هي اِن وجهت وجهي... تر آخره پوري هم وایي، ځکه چې د حضرت علي عليه په روایت کي دي چې نبي ﷺ به تر ثناء وروسته دا دعاء ويل.

د طرفینو دلیل: د حضرت انس عليه هغه حدیث دی چې په هغه کي له نبي ﷺ څخه صرف د ثناء ویلو ذکر سوی دی او نوره اضافه ځني ثابته نه ده، له دې حدیث څخه په ښکاره توګه دا فهمول کیږي چې په فرض لمونځونو کي به پر ثناء زیاتوب نه کوي، نو ځکه د امام ابو یوسف رَجَعْنَا الله زوایت فقهاؤ پر تهجدو حمل کړی دی، ځکه چې د فرائضو په مقلبه کي په نوافلو کي زیات وسعت سته. صاحب د هدایې فرمایي چې د لمونځ گزاره لپاره غوره دا ده چې تر نیت کولو وروسته او تر تکبیر تحریمه مخکي هم اِن وجهت... الخ نه ووايي، د دې لپاره چې په نیت او تکبیر کي اتصال راسي، او دیوېلي دعاء په ذریعه د دواړو په مینځ کي فصل رانه سي، ځکه چې تکبیر تحریمه د نیت سره یوځای کول ډېر غوره دي.

واجم قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د طرفینو رَجَعْنَا الله دی، قال عبد الله داماد آقندی رحمه الله: ولا يضر وجهت وجهي إلى آخره. إلى أن قال قبل الشروع ولا بعده وهو الصحيح المعتبر (جميع الاثر ج ۱، ص ۹۲). [القول الرابع، ج ۱، ص ۱۷۲]

تر قرائت مخکي د اَعُوذُ بِاللّٰهِ ویلویان

وَسْتَعِذُّ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ او لمونځ گزاره به پناه غواړي په الله سره له تر ټلي شيطان څخه (يعني اعوذ بالله... الخ به وايي) **يَقُولُهُ تَعَالَى فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ** [التعل، ۱۹۸] ځکه الله تعالى فرمایلي دي: کله چې تاسو قرآن وایاست نو په الله ﷻ له تر ټلي شيطان څخه پناه طلب کوئ **مَقْنَأًا: إِذَا أَرَدْتَ قِرَاءَةَ الْقُرْآنِ** معنی یې دا ده: اِذَا اَرَدْتَ قِرَاءَةَ الْقُرْآنِ (يعني کله چې تاسو د قرآن لوستلو اواره وکړي) **وَالْأَوَّلَى أَنْ يَقُولَ اسْتَعِذْ بِاللّٰهِ لِيُؤَافِقَ الْقُرْآنَ** او غوره دا ده چې استعید بالله من الشیطان الرجیم ووايي د دې لپاره چې د قرآن سره موافق سي **وَيُقَرَّبُ** وښه اَعُوذُ بِاللّٰهِ او اَعُوذ بالله من الشیطان الرجیم هم دې ته نژدې ده **ثُمَّ السَّعُودُ تَبَعٌ لِّلْقِرَاءَةِ دُونَ الثَّنَاءِ عِنْدَ لَيْنِ حَقِيقَةٍ** وَمُحْكِي رَجَعْنَا الله * بیا اَعُوذ بالله د طرفینو رَجَعْنَا الله په نېز د قرائت تابع ده، د ثناء تابع نه ده **لِمَا تَكُونُ دَهْغَة آیت** په وجه کوم چې موږ تلاوت کړی **حَتَّى يَأْتِيَ بِهِ الْمُسَبِّحُ دُونَ الْمُتَعَدِّ** تر دې چې صرف به مسبوق اَعُوذ بالله وایي مقتدی

به يې نه وايي **وَيُؤَخِّرُ عَنْ تَكْوِيْنَاتِ الْيَمِيْنِ** او امام به آهوز بالله د اختر تر تكبير وروسته وايي **يَعْلَانَا بِأَنْ يُوْسُفَ رَحِمَهُ** الله په خلاف د امام ابو يوسف رحمه الله.

الفتاوى: «**رَجَمَ**» تر ټل سوي، شړل سوي، مردود، «**أَكْبَدَ**» زه پناه غواړم، «**تَعَوَّذَ**» آعوذ بالله من الشيطان الرجيم ويل، (په پناه کي راتلل).

تشرېح: مسئله: دا ده چي کله لمونځ گزاره له ثناء ويلو څخه فارغه سي نو ده لپاره حکم دا دی چي تر الحمد لله ويلو مخکي تعوذ (اعوذ بالله) ووايي، امام مالک رحمه الله فرمايي چي تعوذ دي نه وايي.

د امام مالک دليل: د حضرت انس رضي الله عنه دا روايت دی: صلیک خف رسول الله ﷺ وعف لب بکر وعمر رضي الله عنهما وكانوا يفتتحون القراءة بالحمد لله رب العالمين، (ما د نبي ﷺ او د ابو بکر او حضرت عمر رضي الله عنهما تر شال لمونځ کړی دی، او دې حضراتو به په الحمد لله رب العالمين سره قرائت شروع کوي)، نو له دې روايت څخه معلومېږي چي تر قرائت مخکي به تعوذ او نور هېڅ نه وايي، ځکه چي په دې حديث کي د تعوذ ذکر نسته.

زموږ دليل: دا دی چي قرآن کریم په ښکاره توگه دا اعلان کړی دی: **فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ** (النحل: ۹۸)، او دې اعلان په وجه خو تر قرآن لوستلو مخکي تعوذ ويل واجب کېدل پکار دي، ځکه چي فلستمد لمر صيغه ده، او امر د وجوب لپاره راځي، خو صاحب د عنايې وايي چي څرنگه سلفو حضراتو د تعوذ پر ستوالي اجماع کړې ده، نو ځکه موږ هم دا سنت وگرځوو. او دا تعوذ تر قرائت مخکي سنت دي، ځکه چي «قراءة القرآن» د «إذا أردت قراءة القرآن» په معنی سره دی، لکه «إذا قمت إلى الصلاة» چي د «إذا أردت» په معنی سره دی، نو ځکه به تعوذ تر قرائت مخکي ويل کېږي.

والأول الخ فرمايي چي لمونځ کونکي لره د تعوذ لپاره د استیذ بالله من الشيطان الرجيم ويل زيات غوره دي، ځکه چي دا د قرآن کریم د آيت فلستمد بالله... الخ سره مطابق او موافق دی، او دې ته نژدې نژدې آعوذ بالله من الشيطان الرجيم دی، نو ځکه دا هم ويل کېدلای سي، په نهايه شرح هدايه کي راغلي دي چي آعوذ بالله... الخ په اکثره حديثونو کي تعوذ وگرځول سوی دی، او هم پر دې د خلکو عمل دی، او همدغه غوره او مختاره مذهب دی.

ثم التعموذ الخ دې حاصل دا دی چي د طرفينو رحمه الله په نېز تعوذ د قرائت تابع دی، او د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز د ثناء تابع دی.

د امام ابو يوسف دليل: دا دی چي تعوذ تر ثناء وروسته دی او د دعاء کېدلو په اعتبار سره د ثناء له جنس څخه دی، او د هر شي تابع تر هغه وروسته اداء کېږي، نو ځکه به تر ثناء وروسته تعوذ ويل کېږي او د کوم سري لپاره چي ثناء ويل سنت وي، د هغه لپاره به تعوذ هم سنت وي.

د طرفينو رحمه الله دليل: دا دی چي په قرآن کریم کي له إذا قرأت څخه مراد إذا أردت قراءة القرآن دی، او دا هله صحيح کېدای سي چي کله موږ تعوذ د قرائت تابع وگرځوو، نو ځکه موږ تعوذ د قرائت تابع وگرځوي، او زموږ په نېز چي پر کوم سري قرائت واجب وي د هغه لپاره تعوذ ويل سنت دي، مثلاً! مسبوق (هغه مقتدی چي دلحقه بعضي حصه ځني تېره

سوی دي، پر هغه قرائت واجب دی، نو د هغه لپاره به تعوذ ویل سنت وي، او څرنگه چې پر هغه مقتدي قرائت واجب نه دی چې ټوله لمونځ یې د امام سره نیولی وي، نو ځکه به د هغه لپاره تعوذ ویل سنت نه وي.

دیوخر الخ فرمایي: چې امام به داختر په لمونځونو کې تر تکبیرونو وروسته تعوذ وایي، ځکه چې داختر د لمونځونو په لولو وکتونو کې تر تکبیرونو وروسته قرائت ویل کیږي، نو له دې څخه هم معلومه سوه چې تعوذ د قرائت تابع دی نه د ثناء.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د طرفینو دی، قال المنی غلار قادر النعمان، قد اختلفت الفاظ الفتوى فی الترجیح لکن الراجح قول الطرفين لأن قولهما موافق لنص القرآن، قال الله تعالى: قَدْ قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْمِعْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (النحل، ۹۸). (القول الراجح ج ۱، ص ۷۲۰)

د بسم الله ویلو بیان

وَيَكْرَهُ أَنْ يَبْسُمَ اللَّهُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ او لمونځ کونکی به بسم الله الرحمن الرحيم وایي هَكَذَا نَقَلَ ابْنُ الْمَسَاوِيهِ* همدغه ښه په مشهوره حدیثونو کې را نقل سوي دي.

تشریح: فرمایي: څرنگه چې د لمونځ گزاره لپاره اَعُوذُ بِاللَّهِ ویل سنت دي، همدارنگه د هغه لپاره بسم الله ویل هم سنت دي، دلیل او تفصیل به یې په لاندې عبارت کې ذکر سي. ښکاره دي وي چې زموږ په نېز بسم الله نه د سورة الفاتحه جزء ده او نه دیو بل سورت بلکې د سورتونو په مینځ د فصل کولو لپاره ده، په خلاف د امام شافعي رحمه الله.

په اعوذ بالله، بسم الله او آمین کې د سر او جهر بحث

وَيُسَمِّي يَهْتِمُ او لمونځ کونکی به تعوذ (اعوذ بالله) او تسميه (بسم الله) په کراره وایي لَقَوْلُ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَزْبَهُمْ يُفْهِمُهُنَ الْأَمَامُ وَذَكَرَ مِنْهَا الشُّعْزُ وَالتَّشْبِيهُ وَآمَنَ حُكْمُ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمایي: څلور شیان داسې دي کوم چې به امام په کراره وایي او له هغو څخه یې تعوذ، تسميه او آمین (هم) ذکر کړل وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: يَجْهَرُ بِالتَّشْبِيهِ عِنْدَ الْجَهْرِ بِالْقِرَاءَةِ او امام شافعي فرمایي: چې تسميه به په جهر (يعني په لوړ آواز) سره وایي د جهري قرائت په وخت کې لَمَّا رَوَى أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ جَهَرَ فِي صَلَاتِهِ بِالتَّشْبِيهِ حُكْمُ رَوَايَتِ سَوِي دې چې نبي ﷺ په خپل لماتځه کې بسم الله په جهر سره وويل قُلْنَا: هُوَ مَخْمُولٌ عَلَى التَّغْلِيمِ موږ جواب ورکوو: چې دا پر تعليم حمل کیږي لِأَنَّ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَخْبَرَ أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ كَانَ لَا يَجْهَرُ بِهَا حُكْمُ حَضْرَتِ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خبر ورکړی دی چې رسول الله ﷺ به په جهر بسم الله نه وويل ثُمَّ عَنْ ابْنِ حَبِيبَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ لَا يَلِيقُ بِهَا أَنْ يَكُونَ كَلِمَةً بِيَالِهِ امام ابو حنيفه رحمه الله څخه روایت دی چې بسم الله به د هر رکعت په اول کې نه وایي کَالشُّعْزِ لکه څرنگه چې

* تخریج: أخرجه الترمذي في كتاب الصلوة، في باب من رأى الجهر بسم الله الرحمن الرحيم، حديث رقم: ۲۳۵.

* تخریج: أخرجه دار قطنی في كتاب الصلاة، باب وجوب قراءة بسم الله الرحمن الرحيم في الصلاة، حديث رقم: ۱۱۳۳، ۱۱۳۶، ۱۱۴۷.

* تخریج: أخرجه البیاضی في كتاب الانتحاح، باب ترك الجهر بسم الله الرحمن الرحيم، حديث رقم: ۹۰۷.

اهوڏ الله (په هر رکعت کي نه ويل کيږي) وَعَنْهُ اَنْ يُّقَالَ بِهَا اِحْتِطًا او دويم روايت دا دي چي احتياطاً به بسم والله وايي وَمَوْقُولُهَا او دا صاحبينو رَجَعْنَا الله قول (هم) دَي وَلَا يُقَالَ بِهَا يَزِيْنُ السُّورَةَ وَالْقَاتِحَةَ او د الحمد لله او سورت په مينځ کي به بسم الله نه وايي اِلَّا جِدَّ مُحَكَّدٌ رَجَعَهُ اللهُ مگر د امام محمد رَجَعَهُ اللهُ په نيز قِرَاءَةُ يُقَالَ بِهَا اِنْ سَلَاةَ الْمَخَافَةِ محکه (د هغه په نيز به) بسم الله په سري لمانځه (د الحمد لله او سورت په مينځ کي) وايي.

اللفظ: ﴿جمل﴾ د افعال مضارع ده: په کراره او سوکه ويل، ﴿جملة﴾ توله، مجموعه، ﴿المخافة﴾ د مغالطې د باب مصلدي: په پته ويل، په کراره ويل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې زموږ په نيز په سري او جهري دواړو لمونځونو کي تموذ او تسميه په کراره ويل کيږي، لېکن امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ فرمايي چي په جهري لمونځونو کي به تسميه هم په جهر سره ويل کيږي.

د امام شافعي دليل: هغه حديث دی کوم چي له حضرت ابو هريره رضي الله عنه څخه را نقل سوی دی: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَجْمَعُ بَسْمَ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ او همدا ډول روايت له حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت سوی دی، له دې څخه معلوميږي چي نبي ﷺ به تسميه جهراً (په زوره) ويله، بيا صاحب دفتح القدير د نسائي او نورو په حواله سره د نعيم مجمر رَجَعَهُ اللهُ دا قول هم را نقل کړی دی: صَلَّيْتُ وَرَاءَ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه فَقَرَأَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ثم قرأ بلد القرأت حتى بلغ ولا الضالين، فقال امين، ثم يقول إذا سلم والذي نفسي بيده إنني لأشبهكم صلاة برسول الله ﷺ، (يعني ما په حضرت ابو هريره رضي الله عنه پسي لمونځ وکړي، هغه بسم الله الرحمن الرحيم وويله، بيا يې سورة فاتحه وويله بيا يې آمين ووايي او تر سلام گرځولو وروسته يې وفرمايل: چي زه په تاسو ټولو کي د لمانځه په حواله د رسول الله ﷺ سره زيات مشابه يم) يعني تر تاسو ټولو زما لمونځ د نبي ﷺ د لمانځه سره زيات مشابه دی، له دې واقعي څخه هم معلوميږي چي په جهري لمونځونو کي به تسميه جهراً ويل کيږي، ځکه حضرت ابو هريره رضي الله عنه چي کوم جهر کړی دی هغه به يقيناً له نبي ﷺ څخه را نقل سوی وي. (فتح القدير ج ۱، ص ۲۹۶)

زموږ دليل: د حضرت ابن مسعود رَجَعَهُ اللهُ فرمان دی چي خلور شيان داسي دي چي امام به يې په کراره وايي او په دې خلور شيانو کي يې تسميه هم شمار کړه. دويم دليل: د حضرت انس رضي الله عنه دا قول دی: صَلَّيْتُ خَفَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَخَفَ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ فَلَمَّا سَمِعَ أَحَدًا مِنْهُمْ يَجْمَعُ بَسْمَ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (يعني ما په نبي ﷺ او درې خليفه گانو پسي لمونځ کړی دی لېکن له يوه څخه مي بسم الله الرحمن الرحيم په زوره نه ده اورېدلي). دويم دليل: د حضرت ابن عباس رَجَعَهُ اللهُ دا روايت دی کوم چي حازمي تيان کړی دی: لَرَجْمِ النَّبِيِّ ﷺ بِالْبِسْمَةِ حَتَّى مَلَتْ، (چي نبي ﷺ تر مرگه پوري بسم الله په لمانځه کي اجهرأ ويلې نه ده)، همدارنگه امام طحاوي رَجَعَهُ اللهُ له ابن عباس رضي الله عنه څخه دا را نقل کړي دي چي: الجمهور قراءة الأعراب، (يعني بسم الله جهراً ويل د صحرايانو او کوچيانو) قرائت دی، له دې ټولو آثار او روايتونو څخه معلوميږي چي بسم الله په کراره ويل سنت دي، ځکه چي همدغه د نبي ﷺ او د صحابه وو معمول وو، او همدغه له دوی څخه را نقل سوي دي.

جواب: پاته سود امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ هغه حديث چي په هغه کي د تسميه بالجهر خبره راغلې ده، نو د هغه يو جواب دا دی چي د اسلام په شروع کي تسميه او آمين او نور ټوله جهراً ويل کېدله، ليکن څه وخت چي دا آيت اُدعوا ربکم تضرعاً

و حفيّة را نازل سو، له هغه وخته څخه چې بند سو دویم جواب دادی چې د بسم الله او نورو سره متعلق د جهر روایتونه پر تعلیم او تعلّم (ښوونې او زده کړې) باندي حمل سوي دي، یعنی تر کومه وخته چې په خلکو کي اسلامي تعلیمات عام سوي نه وو تر هغه وخته به په لمانځه او نورو کي د تعلیم لپاره په تسمیه، ثناء، تعوذ او نورو کي جهر کېدی، لکه څرنګه چې له حضرت عمر رضی الله عنه څخه روایت دی چې هغه د تعلیم لپاره تر تکبیر تحریمه وروسته ثناء هم جهرأ ويلي ده.

ثم من ابن حنيفة رحمه الله الذي حصل دادی چې آیا تسمیه به د هر رکعت په شروع کي ويل کېږي یا به صرف د اول رکعت په شروع کي ويل کېږي، لکه تعوذ چې صرف په اول رکعت کي ويل کېږي، په دې سلسله کي د امام اعظم رحمه الله دوه روایتونه دي: (۱) اول روایت چې د هغه راوي حسن بن زیاد رحمه الله دی دادی: چې صرف د اول رکعت په شروع کي به تسمیه ويل کېږي، ځکه چې تسمیه د سورة الفاتحة جزء نه ده، بلکي د لمانځ د افتتاح (شروع کولو) لپاره ويل کېږي، نو د يوه لمانځه لپاره يو وار تسمیه ويل کافي دي، د هر رکعت په شروع کي تسمیه ويل ضروري نه دي. (۲) دویم روایت چې د هغه راوي امام ابو يوسف رحمه الله دی دادی: چې که احتیاطاً د هر رکعت په شروع کي تسمیه وويل سي نو غوره ده، ځکه چې د تسمیې د سورة فاتحه په جزء کېدلو او نه کېدلو کي اختلاف دی، نو د احتیاط تقاضا همدغه ده چې د هر رکعت په شروع کي وويل سي، همدغه د صاحبینو رحمه الله قول هم دی.

ولایل بها الخ فرمایي چې د سورة فاتحې او سورت په مینځ کي به بسم الله نه ويل کېږي، لېکن د امام محمد رحمه الله په نېز په سري لمونځونو کي د سورة فاتحې او سورة په مینځ کي تسمیه ويل مستحب دي، ځکه چې داسي کول د دې آیت فإذا قرأت القرآن... الخ سره زیات نژدې او مناسب دي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د صاحبینو رحمه الله دی، قال العلامة عبد الله داماد آقندی رحمه الله: اول كل ركعة عندهما وعند الامام في رواية اخرى عنه في الركعة الاولى فقط والاوّل احوط وعليه الفتوى (جمع الاثر ج ۱، ص ۹۵). اقول اراجع ج ۱، ص ۱۷۶.

د الحمد لله سره د سورت یوځای کولو حکم (او په دې باره کي د فقهاؤ قولونه)

ثم يقرأ الفاتحة الكتاب بيا به لمونځ کونکی سورت فاتحه (الحمد لله) وايي وَسُورَةً أَوْ فَلَاحَاتٍ مِنْ أَيْ سُورَةٍ شَاءَ او يو سورت یا درې آيتونه چې له کوم سورت څخه يې خوښه وي فَقَرَأَةً الْفَاتِحَةَ لَا تَتَعَيَّنُ رُكْنًا عِنْدَنَا نو د سورت فاتحه رکن کېدل زموږ په نېز متعين نه دي وَكَذَا مِمَّ السُّورَةِ إِلَيْهَا همدارنګه د سورت فاتحې سره د سورت يوځای کول هم (رکن نه دي) عِلَّا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي الْفَاتِحَةِ په سورت فاتحه کي د امام شافعي رحمه الله اختلاف دی وَلِشَائِك رَحِمَهُ اللَّهُ فِيهَا او د امام مالک رحمه الله په دواړو کي اختلاف دی لَهُ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ • د امام مالک

رَحْمَةُ اللهِ دَلِيلٌ دَنْبِي ﷺ مَا قَوْلُ دِي لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَشُورَةٍ مَعَهَا فِي دَسُورَتِ فَاتِحِهِ اَوْ لَه سُدُورَتِ شَخْصِه
ماسوا لمونخ نه دی (یعنی لمونخ نه صحیح کبیری) وَلِلْمُشَافِعِي رَحْمَةُ اللهِ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ * لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ
الْكِتَابِ اَوْ دَامَام شَافِعِي رَحْمَةُ اللهِ دَلِيلٌ دَنْبِي ﷺ مَا قَوْلُ دِي: چي له سُدُورَتِ فَاتِحِهِ شَخْصِه بَغِيرِ لَمُونَخِ نه دی وَلَكِنَّا قَوْلُهُ
تَعَالَى: فَاتِحَةُ مَا تَشْتَرِي مِنَ الْقُرْآنِ الْعَزِيزِ (۱۲۰) اَوْ زَمُودِ دَلِيلِ دَالله تَعَالَى مَا فَرَمَانِ دِي: وَاِلَاسْتِ هَفَه کُوم چي تَسُو ته
په قرآن کي آسانه وي وَالْوَيْلُ لَكَ عَلَيْهِ بِخَيْرِ الْوُاجِدِ لَا يُجُوزُ اَوْ پَر قرآن کَرِیم بَلَدِي په خِبرِ وَاحِدِ سِرِه زِيَا تَوْبِ جَانِزِ نه دی
لَكِنَّهُ يُوجِبُ الْعَمَلَ لِيَكُنْ خِبرِ وَاحِدِ عَمَلِ وَاجِبِي قُلْنَا بِوُجُوبِهَا نو حُکْمِه مَوْدِ دَوَاوِ (یعنی سُدُورَتِ فَاتِحِهِ اَوْ دَسُورَتِ
يُوَحِّى کُولُو) ته وَاجِبِ وَاِیَوِ.

تَفْهِيْم: ﴿مَعَهَا﴾ د تَعْمَلِ مَاضِي ده: آسانه کيدل، ﴿فَاتِحَةُ الْكِتَابِ﴾ سُدُورَتِ فَاتِحِه، (الحمد لله).

تَشْرِيْح: سُدُورَتِ دَسُوتَلې: دا دی چي زَمُودِ په نېز سُدُورَتِ فَاتِحِه وړل اَوْ بِل سُدُورَتِ وړ سره یوځای کول وَاجِبِ دِي، دَامَام
شَافِعِي رَحْمَةُ اللهِ په نېز سُدُورَتِ فَاتِحِه وړل رکن دِي اَوْ دَامَام مالک رَحْمَةُ اللهِ په نېز سُدُورَتِ فَاتِحِه وړل اَوْ سُدُورَتِ وړ سره یو
ځای کول دَوَاوِه رکن دِي.

د اَمَام مالک دَلِيل: دا دی چي نَبِي ﷺ په خپل دې فَرَمَانِ لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ و سوره مَعَا کي د لَا په ذریعہ له
سُدُورَتِ فَاتِحِهِ اَوْ ضَمِّ سُدُورَتِ شَخْصِه بَغِيرِ د لَمَانْخِه نَفِي کړي دي (یعنی په کوم لَمَانْخِه کي چي سُدُورَتِ فَاتِحِه اَوْ بِل سُدُورَتِ نه
وړل سي نو هغه باکَل لَمُونَخِ نه دی)، اَوْ بِنِکَا رِه خِبرِه ده چي د کوم شي په پَرېښوولو سره چي د لَمَانْخِه نَفِي کبیری نو هغه
رکن وي، نو حُکْمِه به دا دَوَاوِه شَيَان د لَمَانْخِه رکن وي.

د اَمَام شَافِعِي دَلِيل: هم لَا صَلَاةَ إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ دی، اَوْ اسْتِدْلَالِ دَامَام مالک رَحْمَةُ اللهِ په تَوَكُّه کوي.

زَمُودِ دَلِيل: د قرآن کَرِیم د آيَتِ دِي: فَاقْرَأْ مَا تَشْتَرِي مِنَ الْقُرْآنِ. په دې آيَتِ سره مَوْدِ په دې تَوَكُّه دَلِيل نيسي چي الله ﷻ
تَر مَانِشِر وروسته د مَن الْقُرْآنِ ذکر مَطْلُوق کړی دی، اَوْ قَاعِدِه دا ده: الْمَطْلُوقُ يَجْرِي عَلَى إِطْلَاقِهِ، نو تَر دې قَاعِدې لاندې به د
اِذَا مَا يَطْلُقُ عَلَيْهِ اسْمُ الْقُرْآنِ په اِنْدازه وړل فَرَضِ وي (یعنی صرف دومر نه اِنْدازه به فَرَضِ وي چي پَر هغه د قرآن اِطْلَاقِ
وسي)، اَوْ له دې شَخْصِه عِلَالَه به د سُدُورَتِ وړ سره یوځای کول، یا سُدُورَتِ فَاتِحِه وړل وَاجِبِ وي.

جواب: وَالزِّيَادَةُ لَمْ يَلِدْ دې خَبايَه دَامَام مالک رَحْمَةُ اللهِ اَوْ دَامَام شَافِعِي رَحْمَةُ اللهِ دَلِيلِ جَوَابِ وړ کوي، حَاصِلِ يې دا دی چي
وَرُودِه! د فَرَضِيَّتِ اَوْ رُكْنِيَّتِ ثَابِتُولُو لپاره تِيښک دَلِيل پکار دي، اَوْ په مَذْكُورِه مَسْئَلِه کي چي تَسُو په کُومو حَدِيثُونو
سره د سُدُورَتِ فَاتِحِه اَوْ ضَمِّ سُدُورَتِ رُكْنِيَّتِ ثَابِتُوِي هَفَه خِبرِ وَاحِدِ دِي، اَوْ خِبرِ وَاحِدِ ظَنِّي الشُّبُوتِ وي چي په هغه سره
فَرَضِيَّتِ يَا رُكْنِيَّتِ نه سي ثَابِتِېدَلَاي، نو حُکْمِه به په دې حَدِيثُونو سره سَتَمَسُو اسْتِدْلَالِ باطل وي؛ هُو! اَخْبَارِ آخِلِه عَمَلِ
وَاجِبِي، يعنی د کوم عَمَلِ سره چي تَعَلُّقِ لري په هغه کي وَجُوبِ ثَابِتُوِي، نو حُکْمِه مَوْدِ دا دَوَاوِه وَاجِبِ مَرُحُو.

* تَفْهِيْم: اُخْرَه الْاِمَامَةُ السُّنَّةُ فِي كِتَابِهِمُ الْبَحَارِي فِي كِتَابِ التَّوْحِيدِ، بَابُ سَمِيِّ النَّبِيِّ ﷺ الصَّلَاةُ عَمَلًا، حَدِيثُ رَقْمُ: ۷۵۳۴؛ اَوْ اَبُو دَاوُدَ فِي كِتَابِ

الصَّلَاةِ، بَابُ مِنْ تَرْكِ الْقِرَاءَةِ فِي الصَّلَاةِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، حَدِيثُ: ۸۱۹.

د امام او مقتدي لپاره د آمین ویلو حکم (او په دې باره کې د فتاویٰ قولونه)

إِذَا قَالَ الْإِمَامُ وَلَا الضَّالِّينَ أَوْ كُلَّهُ جِي إمام وَاَلَا الضَّالِّينَ وَوَابِي قَالَ آدِيْتَنُ نَوَامِدَ دِي آمِين وَوَابِي دِي يَقُولُهَا الْمُؤْتَمِّمُونَ أَوْ مَقْتَدِي دِي هَم آمِين وَوَابِي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ • إِذَا آمَنَ الْإِمَامُ فَأَمِينُوا حُكْمَ نَبِيِّ ﷺ فَرَمَائِلِي دِي: كُلَّهُ جِي إمام آمین وَوَابِي نَو تاسو هَم آمین وایاست وَلَا مُتَشَكِّكٌ لِبِإِلَهِكَ رَحِمَهُ اللهُ فِي قَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ • إِذَا قَالَ الْإِمَامُ وَلَا الضَّالِّينَ فَقُولُوا آمِينَ مِنْ حَيْثُ الْقِسْمَةِ أَوْ دَامَامَ مَالِك رَحِمَهُ اللهُ لپاره د نَبِيِّ ﷺ په دې قول إِذَا قَالَ الْإِمَامُ وَلَا الضَّالِّينَ فَعُولُوا آمِينَ كِي د تقسیم په اعتبار سره هېڅ دلیل نسته لِأَنَّهُ قَالَ فِي آخِرِهِ حُكْمَ نَبِيِّ ﷺ د حديث په آخر كې دا (هم) فَرَمَائِلِي دِي فَإِنَّ الْإِمَامَ يَقُولُهَا (يعني امام به هم آمین وایي).

اللفظ: ﴿مُؤْتَمِّمُونَ﴾ مقتدي، ﴿الْمَنَ﴾ د تفعليل د باب ماضي صيغه ده: آمین جری، ﴿مُتَشَكِّكٌ﴾ دليل، د تيمسك حلی.

تشریح: مسئله: دا ده چي د سورت فاتحې تر ختمېدلو وروسته چي كله امام ولا الضالين ووايي، نو امام او مقتدي دواړو لره آمین ويل پکار دي.

زموږ دليل: دا حديث دی: إِذَا آمَنَ الْإِمَامُ فَأَمِينُوا فَلَهُ مِنْ وَاقِفٍ تَأْمِينُهُ تَأْمِينُ الْمَلَائِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ، (کله چي امام آمین ووايي نو تاسو هم آمین وایاست حُکْمَ چي د چا آمین د فرشتو د آمین ویلو سره برابر سي نو د هغه تېر سړي ټوله گناهونه معاف کيږي)، امام مالک رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چي صرف مقتدی به آمین وایي، امام به آمین نه وایي.

د امام مالک دليل: دا حديث دی: إِذَا قَالَ الْإِمَامُ "وَلَا الضَّالِّينَ" فَقُولُوا آمِينَ، پوره حديث مسلم داسي را نقل کړی دی: إِنَّمَا جَمَلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتِرَهُ فَلَاحْتَفَلُوا عَلَيْهِ فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَإِذَا قَرَأَ فَأَمِينُوا وَإِذَا قَالَ "وَلَا الضَّالِّينَ" فَقُولُوا آمِينَ، (امام خو جوړ سوی د دې لپاره دی چي د هغه اقتداء وکړي سي، نو حُکْمَ تاسو له هغه څخه اختلاف مه کوئ، کله چي هغه تکبیر ووايي نو تاسو تکبیر وایاست، او کله چي هغه قرائت کوي نو تاسو چپ اووسئ، او کله چي هغه ولا الضالين ووايي، نو تاسو آمین وایاست)، امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په دې حديث سره په دې توگه دليل نیسي چي نبي ﷺ د امام او مقتدي په مینځ کي تقسیم کړی دی، نو د امام په برخه کي د قرائت پوره کول دی، او د مقتدي په برخه کي آمین ويل دي، او څرنگه چي تقسیم د شرکت منافی دی، نو حُکْمَ به په آمین ویلو کي امام او مقتدی دواړه شریک نه وي، بلکي صرف مقتدی به آمین وایي.

جواب: د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ د حديث جواب دا دی چي د دې حديث په آخر کي راغلي دي: قُلْتُ الْإِمَامُ يَقُولُهَا، يعني امام به هم آمین وایي نو معلومه سوه چي له دې حديث څخه تقسیم او وېش مراد نه دی.

• تخریج: أخرجه ابو داود فی کتاب الصلاة، باب التأمین وراء الإمام، حديث رقم: ۹۳۶.

• تخریج: أخرجه ابو داود فی کتاب الصلاة، باب التأمین وراء الإمام، حديث رقم: ۹۳۵.

آمین به خرنه ويل كېږي

قال: وَيُخَوِّفُهَا فرمايي: چي امام لو ټوله خلگ به آمين په كراره وايي إِنَّمَا رُزِقَتْهُ مِنْ حَدِيثِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ
تَعَالَى عَنْهُ د هغه دليل په وجه كوم چي مويو د ابن مسعود رضي الله عنه په حديث سره بيان كړي رَزَقَهُ دُعَاءُ فَيَكُونُ مَبْنًى عَلَى
الْإِغْفَارِ او په دې وجه هم چي آمين دعاء ده نو ځكه به د دې بنياد په اخفاء باتلدي وي وَالنَّاسُ وَالْقَطَرُ فِيهِ وَجْهَانِ او په
 آمين كي دوه لغتونه دي يعني مَذَاوِ قَصَرٍ وَالتَّشْدِيدُ فِيهِ غَطًّا فَلَيْشَ لَكِنْ آمِينَ مشدد ويل بشكوره غلطې ده.

اللغات: ﴿الْمَلُوكُ﴾ د افعال مضارع ده: په پته لو كراره ويل، ﴿عَدَّ﴾ كشول، لوېږدول، ﴿غَفَرَ﴾ كوچني كول، دمذذ،
﴿فَاحِشٌ﴾ بد، هغه چي بد معلوميږي.

تشرېح: زموږ په نېز د امام لو ټولو مقتديانو لپاره آمين په كراره ويل سنت دي، لو امام شافعي رحمه الله وايي چي په جهير
 سره دي يې وايي.

د امام شافعي دليل: د ابو داؤد روايت دی: عن وائل بن حجر قال كان رسول الله إذا قرأ ولا الضالين قال آمين ورفع بها صوته.
 او په ترمذي كي راغلي دي ومذ بها صوته، (يعني وائل بن حجر رضي الله عنه وايي چي كله به نبي ﷺ ولا الضالين ووايس نو آمين به
 يې ووايس او په آمين سره به يې خپل آواز پورته كړي).

زموږ دليل: د ابن مسعود رضي الله عنه حديث دی كوم چي مخكي تېر سو يعني: قال اربع يخفيهن الامم التمتع ويسر الله الرحمن
 الرحيم والهم ربنا لك الحمد و آمين، او په يوه روايت كي راغلي دي: خمس يخفيهن الامم. له دې روايت څخه هم د آمين
 كرار ويل ثابتيږي. دويم دليل: دا دی چي آمين د استعجب په معنى سره دی، لو د استعجب معنى ده: اي الله! (زموږ دعاء)
 قبوله كړه (يعني د استعجب لفظ دعاء ده)، لو په دعاء كي به اخفاء (كراروالی) وي، ځكه چي الله فرمايلي دي: لا تُلَوِّكُمُ
 نُفُوسًا وَلَا جُفُفًا. نو ځكه به په آمين كي اخفاء كول سنت وي.

جواب: د امام شافعي د دليل جواب دا دی چي علقمه بن وائل چي له خپل پلار وائل څخه كوم روايت كړی دی په هغه
 كي خفض به صوته راغلي دي، نو د تعرض په وجه سره دواړه دليلونه د استدلال وړ نه دي، لو د ابن مسعود رضي الله عنه حديث
 كوم چي زموږ دليل دی، د استدلال وړ دی.

والبد والقصر: الخ صاحب د هدايي فرمايي چي د آمين په الف كي دمذ او قصر دواړه صورتونه جائز دي، يعني په مد سره
 ويل هم جائز دي، او بغیر له مدو ويل هم جائز دي، لېكن آئين په تشديد سره ويل صحيح نه دي، بلكي دا بشكوره غلطې
 ده، لو د بعضي علماؤ په نېز خو لمونځ هم فلسوي.

فايدو: د آمين د لفظ همزه بعضي خلگو مملوه ويلې ده او بعضي خلگو مقصوره ويلې ده، خو بشكوره دي وي چي په
 دواړو صورتونو كي به د فوېل وزن پاتېږي، نو د مملوده ويلو په صورت كي به الف د اشباع وي، لو د مملوده ويلو دليل
 يې د "مجنون" د شاعر دی: ويرحم الله عبداً قال آميناً، په دې كي آمين مملوده استعمال سوی دی، او په دې كي آخري الف
 هم د اشباع دی.

د رکوع په وخت کې تکبیر ویل

قَالَ: ثُمَّ يَكْبِتُ فَرَمَايِي: چې بیا به لمونځ کونکي تکبیر ووايي وَيَرْكَعُ او رکوع به وکړي وَلِلَّجَامِعِ الصَّغِيرِ: وَيَكْبِتُ مَعَ
الْإِنْحِطَاطِ او په جامع صغیر کې راغلي دي: چې د تیتېدلو سره دي تکبیر وایي لَأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ • كَانَ
يَكْبِتُ عِنْدَ كُلِّ خَفْضٍ وَرَفْعٍ ځکه چې نبي ﷺ به د هر وار کښته کېدلو او را پورته کېدلو سره تکبیر وایي وَيَخْلِفُ
الشُّكْرَ حَذَقًا او تکبیر به په ښه قصر (لنډون) سره وایي لَأَنَّ الْبَدَنَ أَوَّلُهُ خَطَأٌ مِنْ حَيْثُ الدِّينُ ځکه چې د تکبیر په
 شروع کې مد کول دیني غلطی ده لِكَوْنِهِ اسْتِفْهَامًا ځکه چې دا استفهام دی وَفِي آخِرِهِ لَحْنٌ مِنْ حَيْثُ اللَّفْظُ او د تکبیر
 په آخر کې مد کول لغوي غلطی ده.

اللفات: ﴿الإنحطاط﴾ د انفعال مصدر دی: کوږ والی، کښته والی، تیتوالی، ﴿خفص﴾ د ضرب مصدر دی: کښته کېدل،

لاندي کېدل، ﴿لحن﴾ غلطی، خطا.

تشریح: مسئله: دا ده چې لمونځ کونکي دي تر قرائت پوره کولو وروسته بغیر له څه ځنډه تکبیر ووايي، او بیا دي رکوع وکړي، دامام قلروي رحمه الله په نېز هم دا مذهب صحیح دی، او په جامع صغیر کې دي چې رکوع ته د تللو په وخت کې به تکبیر وایي، يعني رکوع ته د تیتېدلو په وخت کې به تکبیر شروع کوي، امام طحاوي رحمه الله فرمایي چې همدا صحیح ده.

دلیل: دا دی چې نبي ﷺ به د هر کښته کېدلو او پورته کېدلو په وخت کې تکبیر وایي، د دې روایت ابن مسعود رحمه الله داسې کړی دی: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَكْبِتُ فِي كُلِّ خَفْضٍ وَرَفْعٍ وَقَعْدٍ وَأُبُوكِرَ وَعَمْرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، (يعني نبي کریم ﷺ او شيخینو رضي الله عنهما به د هر کښته والي او پورته والي او د ولاړي او ناستي په وخت کې تکبیر وایي)، نو په دې حدیث سره هم رکوع ته د تللو په وخت کې تکبیر ویل ثابت سوه).

ويحذف الف: د دې حاصل دا دی چې په الله اکبر کې به نه په شروع کې مد کوي او نه په آخر کې، په شروع کې د مد کولو مطلب دا دی چې د الله الف په مد سره اداء کړی سي لکه الله، ځکه چې دلته بیا د استفهام معنی ورکوي، او د الله اکبر معنی به سي: آیا الله غټ دی؟ حال دا چې د شریعت له رويه دا معنی بالکل غلطه ده، ځکه چې د تکبیر په ذریعه سره د خدای لویي ثابتېږي، شک او تردد نه ثابتېږي.

همدارنگه په آخر کې د مد کولو مطلب دا دی چې په دویم لفظ يعني اکبر کې الف د زبر (زور) پر حالي په مد سره وویل سي يعني اکبر وویل سي، نو دا هم غلطی ده، ځکه چې په دې صورت کې یې ترجمه داسې کیږي چې: الله آیا غټ دی؟ او ښکاره ده چې دا ترجمه هم بالکل غلطه ده او د شریعت له نظره خلاف ده، همدارنگه د اکبر په آخر کې مد کول هم يو ډول لغوي غلطی ده، نو ځکه لمونځ گزار ته له داسې غلطیو څخه ځان ساتل پکار دي او بالکل په صحیح توګه سره الله اکبر ویل پکار دي.

د رکوع طريقه او تسبیح

وَيَقْبِضُ بِكَفِّهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ اَوْ لَمَوْنَحْ كُونَكِي به په خپلو دواړو لاسو سره خپل دواړه زنگونان نیسي **وَيَقْبِضُ بِكَفِّهِ** **أَصَابِعُهُ** او د گوتو په مینځ کې به پراخي راولي (یعني د گوتو په مینځ کې به فاصله راولي) **لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ لَأَكْبَسَ رَجُلًا اللَّهُ عَنْهُ** **حُكْمُهُ** نبي ﷺ حضرت انس رضی الله عنه ته فرمایلي وو **إِذَا رَكَعْتَ فَصَمِّ بِذَلِكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ** کله چې ته رکوع کوي نو خپل دواړه لاسونه پر خپلو دواړو زنگونانو اېده **وَقَدْ بَيَّنَّ أَصَابِعُكَ** او دخپلو گوتو په مینځ کې پراخي راوله **وَلَا يَنْدُبُ إِلَى الشَّرِيعِ إِلَّا فِي هَذِهِ الْحَالَةِ** او صرف په دغه حالت کې (د گوتو) پراخوالی مستحب دی **لِيَكُونَ أَمْكَنَ مِنَ الْأَخْذِ** دې لپاره چې په ښه توګه سره (د زنگونانو) نیول ممکنه وي **وَلَا إِلَى النَّبْتِ إِلَّا فِي حَالَةِ السُّجُودِ** او د گوتو یو ځای کول (جوختول) صرف د سجده په حالت کې مستحب دی **وَقَبْلَ ذَٰلِكَ يَتَرَكُ عَلَى الْعَادَةِ** یو له ذکر سوو حالتونو څخه علاوه به گوتي پر خپل عادت پرېښوول کیږي **وَيَسْكُطُ قَهْرُهُ** او لمونځ کونکي به خپله ملا (په رکوع کې) غوړوي (یعني خپله ملا به هواره ساتي) **لَأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** **كَانَ إِذَا رَكَعَ يَسْكُطُ قَهْرُهُ** **حُكْمُهُ** کله چې به نبي ﷺ رکوع کوله نو ملا به یې هواره ساتله **وَلَا يَقْرَأُ رَأْسَهُ وَلَا يَتَكَبَّرُ** او لمونځ کونکي به (په رکوع کې) نه سر پورته کوي او نه به یې کښته کوي (تیتوي) **لَأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** **كَانَ إِذَا رَكَعَ لَا يُصَوِّبُ رَأْسَهُ وَلَا يَقْنَعُهُ** **حُكْمُهُ** نبي ﷺ چې به کله رکوع کوله نو نه به یې سر کښته کوي او نه به یې پورته کوي **وَيَقُولُ سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ ثَلَاثًا** او (په رکوع کې به) درې واره سبحان رب العظیم وایي **وَذَلِكَ أَذْنَاءُ** او درې واره دې کمه انداز ده **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ إِذَا رَكَعَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ لِي رُكُوعِي سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ ثَلَاثًا** **حُكْمُهُ** نبي ﷺ فرمایلي دي: کله چې په تاسو کې څوک رکوع کوي نو هغه دي په رکوع کې درې واره سبحان رب العظیم وایي **وَذَلِكَ أَذْنَاءُ** او دایې کمه انداز ده **أَنْ أَذْنَى كَمَالِ الْجَمْعِ** یعني د جمعي د کمال کمه انداز ده.

اللفظ: **﴿رُكْبَتَا﴾** تشبیه ده، واحد یې **رُكْبَةٌ** دی: زنگون، **﴿يَسْكُطُ﴾** د نصر د باب مضارع صیغه ده: غوړول، **﴿يَقْبِضُ﴾** د تفعيل د باب مضارع صیغه ده: غوړول، **﴿يَتَكَبَّرُ﴾** د اهم د نصر د باب مضارع ده: مستحب کېدل، **﴿يَقْنَعُهُ﴾** د تفعيل د باب مضارع صیغه ده: پورته کول، سیله کول، **﴿يَتَكَبَّرُ﴾** د ضرب د باب مضارع صیغه ده: سر کښته کول.

• تخریج: ابو داود فی کتاب الصلاة، باب الصلاة من لا ینضم صلی فی الركوع، حدیث رقم: ۸۵۹، ۸۶۳.

• تخریج: أخرجه ابن ماجة فی کتاب الاقامة، باب الركوع فی الصلاة، حدیث رقم: ۸۷۲.

• تخریج: أخرجه الترمذی فی کتاب الصلاة، باب ما جاء فی وصف الصلاة، حدیث رقم: ۳۰۴.

• تخریج: أخرجه ابو داود فی کتاب الصلاة، باب مقدار الركوع والسجود، حدیث رقم: ۸۸۶.

تشرېح: په دې عبارت کې درکوع طريقه او درکوع تسبیح بیانېږي. نو درکوع سنت طريقه داده چې لمونځ کونکې دې په خپلو دواړو لاسونو خپل دواړه زنگونان ونيسي، او د لاس گوتې دې پراخه پرېږدي، او دواړه پندۍ دې سيده ولري.

هليل: دادی چې نبی ﷺ حضرت انس رضی الله عنه ته (کوم چې د نبی ﷺ خادم وو) وفرمایيل: اې بچیه! کله چې ته رکوع کوي نو دواړه لاسونه پر زنگونانو اړېده، او خپلې گوتې پراخې لره.

ویندې الم صاحب د هدایې رحمة الله فرمایي چې درکوع په حالت کې گوتې پراخه کول (غوړول) مستحب دي، د دې لپاره چې په گوتو باندې زنگونان په ښه ډول سره ونيول سي، او له رکوع څخه ماسوا په بل حالت کې گوتې پراخه ساتل مستحب نه دي، او د سجده په حالت کې د لاس گوتې یو ځای کول (جوختول) مستحب دي، د دې لپاره چې د گوتو سره نه د قبلي طرف ته متوجه سي، له دې دواړو حالتونو څخه به ملسوا په نورو حالتونو کې گوتې پر خپل حالت پرېښوول کیږي، یعنې نه به سره یو ځای کیږي او نه به سره پراخه کیږي بلکې خپل پر طبعي حالت به ایښوول کیږي، د رکوع په حالت کې به لمونځ کونکې ملا دومره اندلزه هوله او برابره ساتي چې که پر ملا له لورې څخه ډکه پیاله (کوپ) کښېښوول سي نو هغه به پر خپل ځای ولاړه پاته وي او نیوري به نه.

هليل: دادی چې نبی ﷺ به کله رکوع کوله، نو خپله شا به یې هوله او برابره ساتله، د حضرت هاشمي رضی الله عنه روايت دی: **أنه كان يعتدل لو وضع على ظهره قبح ماء تستقر (يعني نبی ﷺ به ملا دومره هوله ساتله چې که د هغه پر ملا د لوبو ډکه پیاله ایښوول سوې وای نو هغه به پر خپل ځای پاته وای یعنې نیورېدلای به نه).**

ولا یرفع رأسه الم صاحب د قنوري رحمة الله وایي چې درکوع په حالت کې به سر نه پورته کوي او نه به یې کښته کوي، یعنې د کوناتو سره به یې برابر وي، دلیل یې دا چې کله به رسول الله ﷺ رکوع کوله، نو خپل سره به یې نه کښته کوی او نه به یې پورته کوی.

د رکوع تسيحات: درکوع تسيحات دادي: چې درې واړه به سجدت رب العظير وایي، درې واړه یې وبل کمه اقتدره ده، کښې پنځه یا اووه یا له دې څخه یې زیات هم ویلای سي، دلیل د نبی ﷺ دا قول دی: **إذا ركع أحدكم فليقل في ركوعه سجدات رب العظير ثلثا، (يعني کله چې په تاسو کې څوک رکوع کوي نو په خپله رکوع کې دې درې واړه سجدت رب العظير وایي)** او درې واړه د جمع د کمال او بشپړ تیا کمه درجه ده.

په قومه کې به امام او مقتدی څه وایي؟ (د فتاوی قولونه)

ثم يركع رأسه بیا به امام خپل سر را پورته کړي **ويكول: سَمِعَ اللَّهُ لَيْنَ حَيْدَةٍ** او سم الله لمن حده به وایي **ويكول: أَلْمُؤْتَمَرُ: رَهْطًا لَكَ الْخُدُّ** او مقتدی به ربنا لک الحمد وایي **وَلَا يَكُونُهَا إِلَّا مَأْمَرٌ جَدُّ لَيْنَ حَيْفَةٍ رَحْمَةِ اللَّهِ** او د امام ابو حنیفه رحمة الله په تېره به امام ربنا لک الحمد نه وایي **وَلَا يَكُونُهَا إِلَّا نَفْسُهُ** او صاحبین رحمة الله فرمایي چې په خپل زړه کې به یې وایي **لَيْتَا رَوَى أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** د هغه حدیث په وجه کوم چې له حضرت ابو هريره رضی الله عنه څخه روايت سوی دی **أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَجْتَمِعُ بَيْنَ الذِّكْرَيْنِ** چې نبی ﷺ به دواړه ذکرونه جمع کوله **وَلَأَنَّهُ عَرَّضَ**

غَيْرُهُ فَلَا يَنْتَسِلُ نَفْسَهُ او په دې وجه هم چې امام مقتديان دې ته وهڅول نو خپل ځان به نه هېروي وَلَا يَنْ حَبِثَةً رَحِمَهُ اللَّهُ
قَوْلُهُ * عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ او د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ دليل د نبی ﷺ دا فرمان دی إِذَا قَالَ الْإِمَامُ سُبْحَانَ اللَّهِ لَيْسَ خَيْرُهُ
چې کله امام سمع الله لمن حمده ووايي فَقُولُوا رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ نو تاسو ربنا لک الحمد وایاست هَذِهِ قِسْمَةٌ دا
تقسیم (وېش) دی وَأَنَّهَا ثَلَاثُ الشِّرْكََةِ او تقسیم د شرکت منافي (ضد) دی وَلِهَذَا لَا يَأْتِي الشُّؤْمُ بِالشُّبُهَةِ عِنْدَنَا نو
ځکه به زموږ په نېز مقتدی سمع الله لمن حمده نه وایي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ اختلاف دی وَلَا يُكْفَى
تَحْمِيدُهُ بَعْدَ تَحْمِيدِ الْمُتَقَدِّمِ او په دې وجه هم چې د امام ربنا لک الحمد به د مقتدي له ربنا لک الحمد څخه
وروسته واقع سي وَهُوَ خِلَافُ مَوْضُوعِ الْإِمَامَةِ او دا دامامت له شان (او مرتبې) څخه خلاف دي وَمَا رَوَاهُ مَحْمُودٌ عَنْ
حَالَةِ الْإِنْفِرَادِ او صاحبینو چې کوم روایت کړی دی هغه د منفرد والي پر حالت حمل سوی دی وَالشُّكْرُ دُجَيْتُهُ
يَنْتَهِي إِلَى الْأَمْرِ او منفرد به د صحیح قول مطابق دواړه ذکر و نه جمع کوي وَأَنَّ كَانَ يُرْوَى الْإِكْتِفَاءُ بِالشُّبُهَةِ که څه هم
دا روایت سته چې منفرد به صرف پر سمع الله لمن حمده اکتفاء کوي وَيُرْوَى بِالشُّبُهَةِ او یو روایت دا هم سته چې
منفرد به صرف پر ربنا لک الحمد اکتفاء کوي وَالْإِمَامُ بِالذَّلَالَةِ عَلَيْهِ آتٍ بِهِ مَعْنَى او امام په ربنا لک الحمد د دلالت
کولو په وجه د معنی په توګه د ربنا لک الحمد اداء کونکی سو.

اللفاظ: ﴿عَلَى﴾ د تفعیل د باب ماضي صیغه ده: ترغیب وړکول، پارول، هڅول، ﴿تُسْمِعُ﴾ سمع الله لمن حمده
ویل، ﴿تَحْمِيدُ﴾ ربنا لک الحمد ویل.

تشریح: د عبارت تر حل مخکې دا خبره په یاد لرئ! چې تسمیع د سمع الله لمن حمده مخفف دی، او تحمید د ربنا لک
الحمد مخفف دی، حنفي عالمان خو پر دې خبره متفق دي چې که لمونځ غزازه یوازې لمونځ کوي (یعني منفرد وي) نو
تسمیع او تحمید به دواړه وایي، همدارنګه که یو سړی په بل چا پسي لمونځ کوي نو هغه به صرف تحمید وایي، لېکن
اختلاف په دې کې دی چې امام به په خپله دواړه وایي او که به صرف پر تسمیع اکتفاء کوي، د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ
مسلك دا دی چې امام به صرف پر تسمیع اکتفاء کوي او تحمید به نه وایي، او د صاحبینو رَحِمَهُمُ اللَّهُ مسلك دا دی چې د
منفرد په ډول به امام هم تسمیع او تحمید دواړه جمع کوي.

د صاحبینو دلیل: د حضرت ابو هريره رضی الله عنه دا حدیث دی: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَجْمَعُ بَيْنَ الذِّكْرِ، أَوْ يَهْجِيهِنَ كَيْ
د حضرت ابو هريره رضی الله عنه یو بل حدیث هم دې ته نژدې سته چې د هغه په آخر کې راغلي دي: ثم يقول سمع الله لمن حمده
حين يرفع صلبه من الركوع ثم يقول وهو قائم ربنا لک الحمد... الخ، (یعني نبی ﷺ چې به کله له رکوع څخه خپله ملا
راپورته کوله نو سمع الله لمن حمده به یې وایي، او بیا به یې د ولاړي په حالت کې ربنا لک الحمد وایي)، له دې دواړو
روایتونو څخه د صاحبینو رَحِمَهُمُ اللَّهُ استدلال په دې توګه دی چې په دې روایت کې له نبی ﷺ څخه جمع بین التسمیع

والتحميد ثابت سو، او نبي ﷺ به په خپل ژوند مبارک کي زياتره او اکثره امامت وړکوي، نو معلومه سوه چي نبي ﷺ به امامت په حالت کي جمع بين الذکرين کوله، نو ځکه موږ هم دا امام لپاره سنت او مستحب وگرځول، که څه هم هغه يې په زړه کي ووايي.

د صاحبينو عقلي دليل: دا دی چي کله امام په تسميع ويلو سزه مقتديان پر ذکر را هڅوي او ذکر ترغيب وړکوي، نو عقلاً هم دا خبره په ذهن کي راشي چي امام دي په خپله هم هغه ذکر ادا کړي، ځکه چي هغه ته دا په ښه توگه معلومه ده چي داسي نه کولو په صورت کي به د آثار وروالت بالبر وتنسوت أنفسکرتروعيد لاندي راسي.

د امام صاحب دليل: ولأبي حنيفة رحمه الله له دې حايه د امام صاحب دليل بيانوي حاصل يې دا دی چي نبي ﷺ فرمايلي دي کله چي امام سمع الله له حده ووايي نو مقتدي به ربنا لک الحمد وایي، او د نبي ﷺ دا فرمان په اصل کي د امام او د مقتدي لپاره د تقسيم او وېش حيثيت لري، يعني پر دې موقع د اماما وظيفه تسميع ده او د مقتديانو وظيفه تحميد ده، نو کله چي د امام او مقتديانو په مينځ کي تقسيم وکړی مو، نو اوس د امام يا د مقتدي لپاره د دې دواړو جمع کول د نبي ﷺ د فرمان هم خلاف دي او له تقسيم څخه هم منافي دي، نو ځکه زموږ په نيز (د امام صاحب په نيز) به امام تحميد نه وایي، او مقتدي به تسميع نه وایي، که څه هم د امام شافعي رحمه الله په نيز د مقتدي لپاره تسميع هم جائز ده، لېکن زموږ په نيز به په اتفاق سره مقتدي تسميع نه وایي.

د امام صاحب عقلي دليل: دا دی چي د امام په حق کي د امامت شان دا دی چي مقتدي به دده اتباع او تابعلاري کوي، او د تابعلاري مفهوم هغه وخت ثابتېږي چي کله امام مخکي تحميد ووايي او مقتدي وروسته تحميد ووايي، حال دا چي په مذکورده مسئله کي چي کله امام سمع الله له حده ووايي، نو د مقتديانو پر ژبه د ربنا لک الحمد کلمه جاري سي، اوس که موږ امام هم د تحميد مکلف وگرځوو نو ښکاره ده چي د امام تحميد به د مقتديانو تر تحميد وروسته واقع سي، او دا د امامت له شان څخه هم خلاف ده او د اتباع له مفهوم څخه هم منافي ده، نو ځکه د امام لپاره د تحميد وظيفه سنت او مستحب نه ده.

جواب: صاحب د هدايې رحمه الله له وما رواه څخه د صاحبينو د حديث جواب وړکوي فرمايي چي دا د انفراد او يوازي والي پر حالت حمل دي، او دې خو امام صاحب هم قائل دی چي منفرد به تسميع او تحميد دواړه جمع کوي، همدا صحيح ده.

د صاحبينو د عقلي دليل جواب دا دی چي کله امام مقتديان تحميد ته هڅوي، نو څومره مقتديان چي تحميد وایي د ټولو له طرفه به امام ته ثواب رسيږي، نو ځکه امام په معنوي توگه باندي هم تحميد ووايي، نو ځکه اوس د امام لپاره د تحميد ويلو ضرورت نسته.

د اراکانو د تعديل بيان (او د قومي، سعي، جلسې حکم، او په دې باره کي د فتهاؤ قولونه او دليلونه)

قَالَ: ثُمَّ إِذَا اسْتَوَى قَائِمًا فرمايي چي بيا کله لمونځ کونکی سيده ودرېږي كَلِمَتَيْنِ نو تکبير به ووايي او سجده به وکړي أَمَّا التَّكْبِيرُ وَالسُّجُودُ فَلَيْسَ بَيْنَهُمَا هر چي تکبير او سجده کول دي نو دا له هغه دليل څخه ثابت دي کوم چي موږ بيان کړی وَأَمَّا الْإِسْتِزَاءُ قَائِمًا فَلَيْسَ بِفَرْضٍ او پاته سو سيده درېدل نو هغه فرض نه دي وَكَذَا الْجُلُوسَةُ بَيْنَ السُّجُودَيْنِ همدارنگه د دوو سجدو په مينځ کي کښېستل (هم فرض نه دي) وَالطَّائِفَةُ إِلَى الرَّكْعَتَيْنِ وَالسُّجُودُ او

(همد لرنگه) په ركوع او سجده كي آرام كول (هم فرض نه دي) **وَهَذَا** * **عِنْدَ أَنْ حَنَيْفَةَ وَمُحَمَّدٍ رَجَعَتَا اللَّهُ** دا حكم د طرفينو رَجَعَتَا الله په نېز دی **قَالَ أَبُو يُونُسَ رَجَعَتَا اللَّهُ: يَفْتَرِشُ ذَلِكَ كَلْمًا** او امام ابو يوسف رَجَعَتَا الله فرمايي: چي دا توله شيان فرض دي **وَمَوْقُولُ الشَّافِعِيِّ رَجَعَتَا اللَّهُ** * دا امام شافعي رَجَعَتَا الله قول هم دی **لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ قُمْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تَصَلِّ حُكْمَ نَبِيِّ ﷺ** فرمايلي دي: ولاړ سه لمونځ وکړه حکه چي تالمونځ نه دی کړی **قَالَ لِأَعْرَابِيٍّ حِينَ أَخَفَّ الصَّلَاةَ** دا جمله نبي ﷺ يو صحرايي ته فرمايلې وه چي کله هغه په تخفيف سره لمونځ وکړی **وَلَهُمَا أَنَّ الرُّكُوعَ هُوَ الْإِنْخِافُ وَالسُّجُودَ هُوَ الْإِنْخِافُ لِقَوْلِهِ** د طرفينو رَجَعَتَا الله دليل دا دی چي **كُلْتُ** په اعتبار سره د ركوع معنى ده: تپتېدل (کړېدل) او د سجده معنى ده: کښته کېدل **فَتَتَعَلَّقَ الرُّكْبَتُ بِالْأَذُنِ** فيهما نو حکه به فرض په دې دواړو كي د اښى سره تعلق لري **وَكَذَا فِي الْإِنْخِافِ إِذْ هُوَ غَيْرُ مَقْصُودٍ** او همدغه حال په منتقل کېدلو كي هم دی حکه چي هغه مقصود نه دي **وَلِي آخِرًا مَا رَوَى تَسْبِيحَتَهُ إِثَاءَ صَلَاةٍ** او امام شافعي رَجَعَتَا الله چي کوم (د صحرايي) روايت کړی دی دهغه په آخر كي دې ته لمونځ ويل سوي دي **حَيْثُ قَالَ: وَمَا نَقَصْتُ مِنْ هَذَا شَيْئًا فَقَدْ نَقَصْتُ مِنْ صَلَاتِكَ** لکه څرنګه چي نبي ﷺ فرمايلي دي: که تا کوم شی له دې څخه کم کړی نو ستا په لماتځه كي کمی راغله **ثُمَّ الْقَوْمَةُ وَالْجَلْسَةُ سَلَاةٌ** **عِنْدَهُمَا** بيا د طرفينو رَجَعَتَا الله په نېز قومه او جلسه سنت دي **وَكَذَا الطَّبَائِئِيَّةُ فِي تَخْرِيجِ الْجُرْجَانِي رَجَعَتَا اللَّهُ** همدلرنگه د امام جرجاني رَجَعَتَا الله د تخريج مطابق اطمینان (تعديل ارکان) سنت دی **وَلِي تَخْرِيجِ الْكَرْخِي رَجَعَتَا اللَّهُ** واجب او د امام کرخي رَجَعَتَا الله په نېز د اطمینان په پرېښوولو سره د سهوي دوي سجده واجبېږي.

اللفات: **﴿إِسْتَوَاء﴾** برابرېدل، سيده کېدل، **﴿الْوُجَاه﴾** کړېدل، تپتېدل، **﴿الْإِنْخِاف﴾** کښته کېدل، **﴿قَوْمَةٌ﴾** له ركوع

څخه د پورته کېدلو په وخت كي ولاړه، **﴿جَلْسَةٌ﴾** ددوو سجدو په مينځ كي ناسته.

توضيح: مسئله: داده چي کله لمونځ گزاره له ركوع څخه راپورته سي او سيده ودرېږي، نو تکبير دي ووايي او سجده

ته دي ولاړ سي، دليل يې مخکي تېر سوی چي **أَنَّ الْفَتْحَ** کتاب يکېر عند کل خفض ورفع، او د سجده دليل د الله تعالی دا

قول وارکمو ولسجدوا دی. صاحب د هدایه رَجَعَتَا الله فرمايي چي تعديل د ارکانو يعني له ركوع څخه سيده درېدل چي

قومه ورته وايي، او ددواړو سجدو په مينځ كي کښېنستل او په ركوع او سجده كي اطمینان يعني د څه وخت لپاره وقفه

کول د طرفينو رَجَعَتَا الله په نېز فرض نه دي، او د امام ابو يوسف رَجَعَتَا الله په نېز تعديل د ارکانو فرض دی، امام شافعي رَجَعَتَا

* القول الرابع: قول أبي حنيفة و محمد رَجَعَتَا الله، يعني ألها واجبة ويلزم سحر والسهو بتركها ساهياً كذا في الفقه الاسلامي ج: ١، ص: ٦٦. [القول

الرابع، ج: ١، ص: ٧٩]

* تخرج: أخرجه أبو داود في كتاب الصلاة، باب صلاة من لا يقيم صلبه في الركوع والسجود، حديث رقم: ٨٥٦.

أَبْ أَتْرَابَا دَعَلَ الْمُنَجِّدَ فَصَلَّى رَكَعَتَيْنِ، ثُمَّ جَاءَ فَصَلَّى عَلَى الرَّبِّيِّ عَلَى اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لَهُ الرَّبِّيُّ عَلَى اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِرَافْعْ فَصَلِّيْ فَبَلِّغْ لَمْ تُصَلِّ، فَرَجَعَ فَصَلَّى مَرَّةً عَلَى ثُمَّ جَاءَ فَصَلَّى عَلَى الرَّبِّيِّ عَلَى اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لَهُ: إِرَافْعْ فَصَلِّيْ فَبَلِّغْ لَمْ تُصَلِّ، فَقَالَ لَهُ فِي الثَّلَاثَةِ: وَالَّذِي يَبْكُكُ بِالْحَقِّ مَا أَحْسَنَ عَزِيْزُهُ فَعَلِمْنِي، فَقَالَ لَهُ الرَّبِّيُّ عَلَى اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَكَبِّرْ ثُمَّ أَرَا مَا تَحْسِرُ مَعَكَ مِنَ الثَّرَابِ، ثُمَّ ارْفَعْ عَنِّي تَطْعَمُنْ رِجْلَايَا، ثُمَّ ارْفَعْ عَنِّي تَتَمَلَّحُ قَائِمًا، ثُمَّ اسْجُدْ عَلَى

په دې حديث سره په دې توگه دليل نيول كيږي چي د تعديل ارکان د پربنېلو په وجه ښي ﷺ د لماتځه نفي وکړه، او ويي فرمايل : فَإِنَّ لِرِصْلٍ، او دا مرتبه د فرضو وي، ځکه چي له فرضو څخه ماسوا د بل شي په متفتي کېلو سره لمونځ نه متفتي کېږي، نو ثابته سوه چي په لماتځه کې تعديل دارکانو فرض دی.

جواب: امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ چي د صحرابي کوم حديث ذکر کړی، د هغه جواب دای د چي نبي ﷺ د دې حديث په آخر کي داسي ويلي دي: وما نقصت من هذا شيًا فقد نقص من صلاتك، (يعني که په دې شيانو کي تا کمي وکړه، نو ستا په لماتځه کي به کمي راسي)، په دې جمله کي نبي ﷺ د تعديل ارکان د پرېښولو سره سره د صحرابي عبادت ته لمونځ ويلي دي، او د صلاۍ نوم يې ورکړی دی، نو که تعديل دارکانو فرض وای نو نبي ﷺ به د صحرابي پر عبادت د صلاۍ نوم نه اېښولای، لهدا معلومه سوه چي د تعديل ارکان په پرېښولو سره په لماتځه کي نقصان راشي، خو لمونځ نه

فلسديږي، او ښکاره ده چي د فرضو مرتبه داسي نه وي، نو د صحرايي له حديث څخه د اړکاتو د تعديل فرضيت نه ثابتېږي.

ثم القومة الم صاحب د هدايې فرمايي چي قومه او د دواړو سجده په مينځ کي جلسه د طرفينو رَجْعَتَا الله په نېز سنت ده او پاته سو په رکوع او سجده کي د اطمینان حکم نو د دې په تخریج کي اختلاف دی، دامام ابو عبد الله جرجاني رَجْعَتَا الله تخریج دا دی چي اطمینان هم سنت دی، او دامام کرخي رَجْعَتَا الله تخریج دا دی چي واجب دی، تر دې چي دامام کرخي په نېز د اطمینان په پرېښولو سره سجده سهو واجبېږي.

د جرجاني رَجْعَتَا الله د قول وجه دا ده چي اطمینان د رکن د تکميل (بشپړتيا) لپاره مشروع سوی دی او کوم شی چي د رکن د تکميل لپاره وي هغه سنت وي، نو اطمینان به هم سنت وي، او دامام کرخي د قول وجه دا ده چي اطمینان د داسي رکن د تکميل لپاره مشروع سوی دی چي هغه بذات خود مقصود دی، او کوم شی چي داسي وي هغه واجب وي، نو ځکه به دا اطمینان واجب وي.

واجم قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د طرفينو رَجْعَتَا الله دی، قال العلامة جلال الدين الخوارزمي رَجْعَتَا الله (قوله ثم القومة والجلسة سنة) أي القومة بعد ما رفع رأسه من الركوع والجلسة بين السجدين سنة عندهما وكذا الطائفة في الركوع والسجود عند عبد الله الجرجاني رَجْعَتَا الله، (الفتاوى ص: ۲۶۲). (القول الرابع ج ۱، ص: ۲۹۰)

د سجدې طريقه

وَيَقْعِدُ بِرُكْبَتَيْهِ عَلَى الْأَرْضِ (لمونځ کونکي به) په سجده کي دواړه لاسونه پر مخکې اړدي لَأَنَّ وَاثِلَ بْنَ حُجْرٍ رَفَعَ اللَّهُ عَنْهُ * وَصَفَ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ځکه چي واثل بن حجر ؓ (چي کله) د نبي ﷺ لمونځ بيان کړی فَسَجَدَ نو سجده يې وکړه وَأَدْعَمَ عَلَى رَأْسَيْهِ او پر دواړو ورغوي يې تکیه وَلَكَوْلَهُ وَرَفَعَ عَجِزَتَهُ او شاتنی حصه يې پورته کړه وَوَضَعَ وَجْهَهُ بَيْنَ كَتِفَيْهِ او (لمونځ کونکي به) خپل مخ د دواړو ورغوي په مينځ کي اړدي وَيَكْنِيهِ حَذَاءُ أَذُنَيْهِ او دواړه لاسونه به د دواړو غوږونو پر برابر اړدي لَنَا رَوَى أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ * فَعَلَ كَذَلِكَ ځکه روايت سوی دی چي رسول الله هم داسي کړي دي.

اللفاظ: ﴿إِدْعَمَ﴾ په اصل کي اِدْعَمَوُو، چي د صرفي قانون په وجه سره اِدْعَمَ ځني جوړ سو: پر ورغوي تکیه کول، ﴿بِالرُّكْبَتَيْنِ﴾ دواړه ورغوي، ﴿عَجِزَتَهُ﴾ دانسان شاتنی حصه، کوناتي (سرین).

تفريغ: فرمايي: چي کله لمونځ کونکی سجده وکړي نو تر ټولو مخکي دي پر مخکې لاسونه کښېږدي بيا دي خپل مخ د دواړو ورغوي په مينځ کي کښېږدي، خپل کوناتي دي پورته کړي، او دواړه لاسونه دي د دواړو غوږونو پر برابر کښېږدي، دا د سجدې سنت طريقه ده، همدغه له نبي ﷺ څخه را نقل سوې ده، لکه څرنگه چي په خپله درسول الله ﷺ صحابي حضرت واثل بن حجر هم داسي سجده کړې ده، سرېره پر دې علامه ابن الهمام له ابو حميد ساعدي ؓ، حضرت براء بن عازب ؓ او له حضرت واثل بن حجر ؓ څخه پلا پيل روايتونه را نقل کړي دي چي په هغه کي

* تفريغ: أخرجه ابو داود في كتاب الصلاة، باب صفة السجود، حديث رقم: ۸۹۶.

* تفريغ: أخرجه مسلم في كتاب الصلاة، باب وضع يده اليمنى على اليسرى، حديث رقم: ۷۹۶.

همدغه مضمون دی چي: **أَنَّهُ صَلَّى لِعَاسِدٍ** وضع کفیه حذاء منکبیه و وضع یدیه حذاء اُذنیه، (یعني نبي ﷺ به د سجده کولو په وخت کي خپل دواړه ورغوي داوړو پر برابر ایښوول، او دواړه لاسونه به یې د غوړونو پر برابر ایښوول). (فتح القدیر ۱۰۹: ۳۰۹)

پر پزه او تندي د سجده کولو یا پر یوه د اکتفاء کولو حکم (او په دې باره کي د فتهاؤ قولونه)

قَالَ: وَسَجَدَ عَلَى أُنْفِهِ وَجَهْتِهِ فرمایي: چي لمونځ کونکي به پر خپله پزه او پر خپل تندي سجده وکړي **لَأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** * **وَاعْلَبَ عَلَيْهِ** ځکه چي نبي ﷺ پر دې همبشوب کړی دی **لِإِنَّ اِكْتِفَاءً عَلَى أَحَدِهِمَا** بیا که یې په دې دواړو کي پر یوه اکتفاء وکړه **جَاءَ جَدُّ ابْنِ حَبِيبَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ** نو دامام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز جائز دي **وَقَالَ: لَا يَجُوزُ اِكْتِفَاءُ عَلَى الْأُكُفِ إِلَّا مِنْ هَذِهِ** او صاحبین فرمایي: چي بغیر له عذره پر پزه اکتفاء کول جائز نه دي **وَهُوَ رَدَّائَةٌ عَنْهُ** او همدغه روایت له امام صاحب څخه دی **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** * ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي **أَمِزْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظَمَ مَا تَهَ حُكْمُ سَوَى دِي** چي پر اوو هلوکو سجده وکړم **وَعَدَّ مِنْهَا الْجَبْهَةَ** او له هغو څخه یې (یو) تندي شمار کړی **وَلَأَنَّ حَبِيبَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّ السُّجُودَ يَتَحَقَّقُ بِوَضْعِ بَعْضِ الْوُجْهِ** دامام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللَّهُ دلیل دا دی چي د مخ د بعضي حصې په ایښوولو سره سجده ثابتېږي **وَهُوَ الْأَمُورُ بِهِ** او همدې حکم سوي دی **إِلَّا أَنَّ الْخَدَّ وَالذَّقْنَ حَارِجٌ بِالْإِجْمَاعِ** خو بارځوگان او زنه په اجماع سره وتلي دي **وَالنَّذَكُورُ فَيَأْخُذُ فِي الْوَجْهِ فِي الشَّهْرِ** او په مشهوره روایت کي (صرف) مخ ذکر سوي دی **وَوَضَعُ الْيَدَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ سُنَّةٌ عِنْدَنَا** او د دواړو لاسونو او دواړو زنگونانو ایښوول زموږ په نېز سنت دي **لِيَتَحَقَّقَ السُّجُودُ بِدُنْهَما** ځکه چي له دوی څخه بغیر هم سجده ثابتېږي **وَأَمَّا وَضَعُ الْقَدَمَيْنِ** پاته سود دواړو پښو ایښوول **فَقَدْ ذَكَرَ الْقُدُورِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّهُ فَرِيقَةٌ فِي السُّجُودِ** نو امام قدوري رَحِمَهُ اللَّهُ ذکر کړي دي چي هغه په سجده کي فرض دي.

اللفات: «أَنْف» پزه، **«جَهْتِهِ»** د دې په آخر کي هاء د ضمیر ده: تندي، د تندي هلوکی، **«خَدَّ»** بارځو، **«ذَقْنَ»** زنه.

تشریح: په دې عبارت کي د سجده طریقه بیانېږي، حاصل یې دا دی چي لمونځ کونکي به پر پزه او تندي دواړو سجده کوي، ځکه چي نبي ﷺ همیش داسي کړي دي، لکه څرنګه چي په طبراني شریف کي د ابو یعلی رَحِمَهُ اللَّهُ په حواله سره دا حدیث ذکر سوي دی: **كَانَ النَّبِيُّ يَضَعُ أُنْفَهُ عَلَى الْأَرْضِ مَعَ جَبْهَتِهِ**، (یعني نبي ﷺ به د سجده په وخت کي د تندي سره پزه هم پر مخکې ایښووله)، له دې څخه معلومیږي چي نبي ﷺ به همیش پر دواړو سجده کوله، بیا که یو سړی صرف پر تندي سجده وکړي نو زموږ په نېز دا جائز دي، لېکن که یو سړی په سجده کي صرف پر پزه اکتفاء

* تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الاذان، باب سنة الجلوس فی الشهد، حدیث رقم: ۸۲۸.

* القول الرابع: قول صاحبین رَحِمَهُمُ اللَّهُ، کذا فی فتح القدیر ج: ۱، ص: ۲۶۴.

* تخریج: أخرجه الامة السنة فی کتبهم: البخاری فی کتاب الاذان، باب السجود علی سبعة اعظم، حدیث: ۸۰۹ - ۸۱۰، وسلم فی کتاب الصلاة، حدیث رقم: ۲۲۸.

وکره، نو د امام اعظم رَحْمَةُ اللهِ په نیزه صورت هم جائز دی، لېکن د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په نیزه له یو هنر څخه بشپړ پر پزه اکتفاء کول جائز نه دي.

د صاحبینو دلیل: هغه حدیث دی کوم چې په زیاتره کتابونو کې سته یعنی: **أَمْرٌ أَنْ تُسْجِدَ عَلَى شَيْءٍ أَعْطَسَ** (ماته پر اوو هلوکو د سجده کولو حکم سوی دی)، صاحبین رَحْمَتُ اللهِ په دې حدیث سره دلیل په دې توګه نیسي چې پر کومو اوو هلوکو چې نبي ﷺ ته د سجده کولو حکم سوی دی په هغو کې پزه نسته، هغه اوو هلوکي دا دي: (۱) تنلی (۲-۳) دواړه لاسونه (۴-۵) دواړه زنگونان، (۶-۷) د دواړو پښو (قدمونو) سروته؛ په دې اوو (۷) سره وو کې پزه نسته، نو ګواکي پزه د سجده ځای هم نه دی، نو ځکه به پر دې اکتفاء کول هم جائز نه وي، خو څرنگه چې د مخ او تندي سره جوخت ده، نو له سجده څخه به هم جلا نه وي.

د امام صاحب دلیل: دا دی چې په قرآن کریم کې د ولجېدو په ذریعه سره د مطلق سجده حکم سوی دی، او پر مخکې د مخ په بعضي حصې ایښوولو سره هم سجده ثابتېږي، ځکه چې ټوله مخ پر مخکې ایښوول ناممکنه دی، ځکه چې پزه او تنلی دواړه راپورته سوي هلوکي دي او په پوره توګه پر مخکې نه سي ایښوول کېدلای. نو ځکه به د بعضي مخ ایښوول مامور به وي (یعني کوم امر چې د مخ ایښوولو سوی دی له هغه څخه به پوره مخ نه بلکې بعضي مخ مراد وي)، او څرنگه چې تنلی د سجده محل (ځای) دی او یوازې پر تندي اکتفاء کول جائز هم دي، نو ځکه به پزه هم د سجده محل وي او صرف پر پزه به اکتفاء کول جائز هم وي.

جواب: والذکور فیما الله له دې ځایه د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ د قیاس جواب ورکول سوی دی، تفصیل یې دا دی: صاحبینو چې کوم حدیث یعنی **أَمْرٌ أَنْ تُسْجِدَ...الله** ذکر کړی دی، په دې حدیث کې خو د جبهه لفظ دی، لېکن دا حدیث په نورو طریقو سره هم روایت سوی دی، او په هغو ټولو کې د جبهه پر ځای د وجه لفظ راغلی دی، لکه څرنگه چې په سنن اربعه و کې د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا په حواله همدغه حدیث داسې ذکر سوی دی: **فَهَ سَع رَسُولُ اللهِ ﷺ يَقُولُ إِذَا سَجَدَ الْمِدَّ سَجَدَ مِمَّ سَجَدَ أَرَابَ: وَجْهَهُ وَكَفَاهُ وَرِكَبَاهُ وَقَدَمَاهُ** (یعني کله چې بنده سجده کوي نو د هغه سره اوو اندلمونه سجده کوي، مخ، دواړه وروغوي، دواړه زنگونان، دواړه پښې). نو له دې څخه معلومه سوه چې په مشهوره حدیثونو کې د جبهه پر ځای د وجه لفظ دی او په وجه کې پزه او تنلی دواړه شامل دي نو ځکه موږ وویل چې د سجده په حکم کې به پزه او تنلی دواړه برابر وي.

ودفع الیبدین الخ د دې حاصل دا دی چې زموږ په نیزه دواړه لاسونه او دواړه زنگونان په سجده کې پر مخکې ایښول سنت دي، او د امام زفر او امام شافعي رَحْمَتُ اللهِ او نورو په نیزه واجب دي، د دوی دلیل د ابن عباس دا حدیث دی: **أَمْرٌ أَنْ تُسْجِدَ...الله**، او په دې حدیث سره دلیل په دې توګه نیسي چې نبي ﷺ ته چې پر کومو اوو اندلمونو د سجده حکم سوی دی په هغه کې دا دواړه اندلمونه هم سته، نو ځکه به د دوی ایښول هم لازم او واجب وي، ځکه چې امر وجوب ثابتوي.

جواب: د امام زفر او امام شافعي د دلیل جواب دا دی چې څرنگه امر د وجوب لپاره راځي همدا ډول د استحباب لپاره هم راځي، او دلته له امر څخه استحباب مراد دی، ځکه چې د دې دوو اندلمونو د سجده په عمل کې خاص دخل نسته. هوم

جواب: دا دی چې د ابن عباس رضی الله عنہما له حدیث څخه دا ثابتیږي چې دا دواړه اندامونه د سجده محل (خای) دي، لېکن د سجده له محل څخه دا نه لازمیږي چې پر مخکې به دوی ایښوول هم لازمي او ضروري وي.

واما وضع القدمین الخ فرمائي چې په سجده کې د دواړو پښو د ایښوولو مسئله د امام قنوري رحمه الله د صراحت مطابق فرض او واجب معلومیږي، نو که یو سړی د خپلو پښو گوټي له مخکې څخه پورته کړي او سجده وکړي نو د هغه سجده جائز نه ده، همدا مسلک د امام کرخي رحمه الله او ابوبکر جصاص رحمه الله دی، لېکن د علامه ترمذی رحمه الله قول دا دی چې د لاسو او پښو ایښوولو مسئله برابره ده، یعنې څرنگه چې د لاسو ایښوول سنت دي، همدارنگه د پښو ایښوول هم سنت دي، صاحب د غنایه رحمه الله فرمائي: وهو الذی يدل علی کلام شیخ الإسلام فی مبسوطه وهو الحق. (مفتاح ۱۱، ص ۳۱۱)

راجع قول: په پورتۍ مسئله کې راجح قول د صاحبینو رحمه الله دی، قال العلامة ابن العلام رحمه الله وتحمل الكراهة الروية عنه على كراهة التحريم وعلى هذا فجعل بعض المتأخرين الفتوى على الرواية الاخرى الموافقة لقولهما (فتح المصير ۱۱، ص ۲۶۲). (القول الرابع، ۱۱، ص ۸۱)

دلنگوتې پر ول (پیچ) او پر زیاته جامه د سجده کولو حکم

قال: لَمَّا سَجَدَ عَلَى كَوْرٍ عَمَامَتِهِ فرمائي: بیا که یو لمونځ کونکي د لنگوتې پر ول (پیچ) باندې سجده وکړه، **أَوْ كَلْبِلٍ ثَوْبِهِ** یا یې پر خپلو زیاتو کالو (جامو) باندې سجده وکړه. **جاءَ** نو دا جائز دي **رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** ګان **يَسْجُدُ عَلَى كَوْرٍ عَمَامَتِهِ** ځکه نبي ﷺ به د خپلي لنگوتې پر پیچ باندې سجده کوله **وَيُرَى أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** **صَلَّى ثَوْبٌ وَاحِدٌ** او روایت سوی دی چې نبي ﷺ به یوه جامه کې لمونځ کوی **يَتَّقِي بِفُضُولِهِ حَرَّ الْأَرْضِ وَبَرَقَهَا** چې د هغې په زیاتۍ حصه به یې د مخکې له گرموالي او یخوالي څخه ځان ساتی.

اللغات: «کور» دلونګوتې ول (دلنگوتې هغه پیچ ته ویل کیږي چې د لنگوتې تر لو په وخت کې تنډی پټ کړي).

«فانسل الثوب» د کالو باقي ماته حصه، د کالو زیاته حصه لکه لمن او داسې نور.

تشریح: زموږ په نېز د لنگوتې پر ول او د کالو پر زیاته حصه سجده کول جائز دي، او امام شافعي رحمه الله فرمائي چې د لنگوتې پر ول سجده کول جائز نه دي، ځکه چې دده په نېز دا واجب دي چې د سجده په وخت کې به پر تنډي یو شی نه وي، بلکې ښکاره به وي.

زموږ دلیل: د ابن عباس رضی الله عنہ حدیث دی: **أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَتْ لِيَسْجُدَ عَلَى كَوْرٍ عَمَامَتِهِ** (یعنې نبي ﷺ به په د لنگوتې پر ول او پیچ سجده کوله). له عبد الله بن ابی اوفی څخه روایت دی: **قال: رأيت رسول الله يسجد على كور عمامته، (عبد الله بن ابی اوفی فرمائي: ما رسول الله وليدى چې د لنگوتې پر ول یې سجده وکړه).**

دویم دلیل: دا دی چې له ابن عباس رضی الله عنہ څخه روایت دی: **أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ صَلَّى فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ تَبَقَى بِفُضُولِهِ حَرَّ الْأَرْضِ وَ** بردها، (یعنې نبي ﷺ به یوه جامه کې لمونځ وکړی او د هغې په زیاتۍ حصه باندې یې د مخکې له گرمي لویځ څخه

• تخریج: أخرجه عبد الرزاق في مصنفه، باب السجود على الممامة، حديث رقم: ۱۵۶۲.

• تخریج: أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه، باب في الرجل يسجد على ثوبه من الخمر، حديث رقم: ۳۷۷.

ځان وساتي، بل روایت د حضرت انس رضی الله عنه دی: کات نعلی مع النبی ﷺ فی شدة الحر فاذا لم يستطع احدا ان یسکر وجهه من الارض بسط ثوبه فجسد علیه. (له حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چې موبه به د نبی ﷺ سره په سخت گرمي کي لمونځ کوی. چاچي به وس نه درلودی چې پر محکم مخ کېږدي نو خپله جامه به یې غوړوله او پر هغه به یې سجده کوله).

په سجده کي دواړه مټان (ليځي) پراخه ساتل

وَيُنَادِي صَبِيحَتِي او لمونځ کونکي به خپل دواړه مټان خلاص لري **لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** * **وَأَيْدِي صَبِيحَتِكَ** څکه نبی ﷺ فرمايلي دي: خپل دواړه مټان خلاص لره **وَيُرَوَّى وَأَيْدِي مِنَ الْإِنْدَادِ**: او په يوه روايت کي **وَأَيْدِي رَاغِلِي** دي چې هغه له **إِنْدَاد** څخه اخيستل سوی دی **وَهُوَ السُّدُ** او د هغه معنی ده: کشول (يعني خپل مټان او لاسونه کش کړم). **وَالْأَوَّلُ مِنَ الْإِنْدَادِ وَهُوَ الْإِظْهَارُ** او اول (يعني **وَأَيْدِي**) له **إِنْدَاد** څخه راخيستل سوی دی چې د هغه معنی ده ښکاره کول (او خلاصول).

اللفظ: «صَبِيحَتِي» تشبیه ده، واحد یې **صَبِيحَة** دی مټ او ليځي ته هم ويل کيږي او د بغل (برخ) لپاره هم استعمالیږي. **تشریح:** مسئله: داده چې د سجدې په حالت کي به لمونځ کونکی خپل مټان پراخه ساتي، د حيوان په ډول په پر مخکې نه غوړيږي، دليل دا روایت دی: عن آدم بن علي البكري قال رأت ابن عمر رضي الله عنه وانا أصلي لا أتجافى عن الأرض بذراري فقال يا ابن أخي لا تبسط بسط السبع وادع على راحتك وابد صبيحت فانك اذا فعلت ذلك سجد كل عضو منك، (آدم بن علي البكري فرمايي چې ابن عمر رضي الله عنه زه وليدم، په داسي حال کي چې ما لمونځ کوی، او له مخکي څخه مي لاسونه نه جلاکول، نو وري فرمايل: اي وراره! د درندگانو په ډول مه غوړېږده او پر خپلو ورغو تکیه کوه او خپل مټان خلاص ساته، ځکه چې کله ته داسي وکړي نو ستا هر اندام به سجده وکړي).

ديروي **الخ** صاحب د هدايي رحمه الله فرمايي چې په يوه روايت کي **أَيْدِي** د ډال په تشديد سره راغلي دي چې د **إِنْدَاد** څخه مشتق دی او معنی يې ده: کشول، يعني خپل مټان کشوه، او اول له **إِنْدَاد** څخه مشتق دی چې معنی يې ده: ښکاره کول، يعني خپل مټان ښکاره کوه، معنی دا چې پراخ او خلاص يې ساته (خو مطلب د دواړو يو دی).

په سجده کي نس له ورنو څخه ليري ساتل

وَيُنَادِي بَلَدَهُ عَنْ لَحْدَتَيْهِ او لمونځ کونکي به خپل نس له خپلو ورنو څخه جلا ساتي **إِنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** * **كَانَ إِذَا سَجَدَ څکه کله چې به نبی ﷺ سجده کوله جَانِي نُونَس** به يې له ورنو څخه جلا ساتي **حَتَّى أَكُنْ بَهْمَةَ نَوْرًا دَاثَ أَنْ تَرَوْنِي يَدَيْهِ لَمْ تَرَ تَرِي** که سيري (ورغومي) د نبی ﷺ د دواړو لاسونو په مينځ کي تېرېدل غوښتلای نو تېر سوی به وای **وَقِيلَ إِذَا كَانَ فِي الشَّيْءِ لَا يُكَايِلُ** او يو قول دا دی چې که لمونځ کونکی په صف کي ورو جلا دي يې نه ساتي **لَا يُؤْوِي جَارُهُ** چې هماسيه ته تکليف ورنه کړي.

* ترمذی: أخرجه عبد الرزاق في مصنفه، باب السجود، حديث رقم: ۲۹۲۷.

* ترمذی: أخرجه في كتاب الصلاة، باب الاعتدال في السجود، حديث رقم: ۲۳۰.

اللغات: ﴿يُكَبِّرُ﴾ د مفاعلي د باب مضارع صيغه ده: جلا ساتل، ليري ساتل، پراخه کول، ﴿قُبْذُ﴾ ورون، ﴿بَهْمَةُ﴾ سېرلی (ورغومی)، دوزې کوچنۍ بچۍ.

تشرېح: مسئله: داده چي لمونځ کونکي به د سجدې په حالت کي خپل نس له ورنو څخه جلا ساتي، دليل دا دی چي کله به نبي ﷺ سجده کول نو نس به يې له ورنو څخه جلا ساتي او څنگلي به له مخکي څخه پورته ساتلې، تر دې اندازه چي يو ورغومي به هم دده د لاسونو تر مينځ په آساني سره وتلی سو، خو بعضي فقهاؤ ويلي دي چي که څوک په صف کي وي نو لاسونه دي نه غورځوي (اوليڅي دي نه پراخه کوي) چي نژدې لمونځ کونکي ته تکليف نه ورسېږي.

په سجده کي د پښې گوټي د قبلې و طرف ته کول

وَيُوجِّهُ أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ نَحْوَ الْقِبْلَةِ او لمونځ کونکي به د خپلو پښو گوټي د قبلې و طرف ته کوي **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** * إِذَا سَجَدَ الْمُؤْمِنُ سَجْدَةً كُلُّ عَصَا مِنْهُ حُكَّ نَبِيٍّ ﷺ فرمايلي دي کله چي مؤمن سجده کوي نو دهغه هر اندام سجده کوي **فَلْيُوجِّهْ مِنْ أَعْصَائِهِ الْقِبْلَةَ مَا اسْتَطَاعَ** نو چي څومره يې وس وي خپل اندامونه دي د قبلې و طرف ته مخامخ کوي.

اللغات: ﴿يُوجِّهْ﴾ د تفعيل مضارع ده: مخامخ کول.

تشرېح: مسئله: داده چي د لمونځ گزاره لپاره په سجده کي د خپلو دواړو پښو گوټي پر مخکه درول او سرونه يې د قبلې و طرف ته کول هم سنت او مستحب دي، ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي چي کله مؤمن سجده کوي نو دهغه ټوله اندامونه هم سجده کوي، لهذا دوس مطابق لمونځ کونکي لره خپل اندامونه د قبلې و طرف ته کول پکار دي، د دې لپاره چي په پوره ډول سره سجده اداء سي.

د سجدې تسبیح

وَيَقُولُ فِي سُجُودِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثًا او لمونځ گزاره به په سجده کي دري واره سبحان ربی الاعلی وايي **وَذَلِكَ أَذْنَاءُ** او دا يې کمه اندازه ده **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ** * **د نبي ﷺ دې قول په وجه** إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَتَقَبَّلْ فِي سُجُودِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثًا کله چي په تاسو کي څوک سجده کوي نو هغه دي په سجده کي درې واره سبحان ربی الاعلی وايي **وَذَلِكَ أَذْنَاءُ** او دا کمه يې اندازه ده **أَنْ أَقْبَلَ كِبَالَ الْجَنَّةِ** يعني د جمعي د بشپړ تيا کمه اندازه ده **وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يُرِيدَ عَلَى الثَّلَاثِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ** او په رکوع او سجده کي پر دريو اضافه کول مستحب دي **بَعْدَ أَنْ يُخْتِمَ بِالنُّتْبَةِ** په دې شرط چي پر طاق شمېر يې ختم کړي **لَأَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ** * **كَانَ يُخْتِمُ بِالنُّتْبَةِ** ځکه نبي ﷺ به پر طاق شمېر ختمول **وَإِنْ كَانَ إِسَاءًا لَا يُرِيدُ جَلًّا وَجْهًا** او که لمونځ گزاره امام وو نو دومره اضافه دي نه کوي **يُسَلِّمُ الْقَوْمَ** چي مقتديان ستري کړي (او په تکليف سي) **حَتَّى لَا يُؤَدِّيَ إِلَى التَّنْفِيرِ** د دې لپاره چي دا زياتوب (او اضافه) د نفرت

* تخریج: أخرجه البخاري في كتاب الصلاة، باب سنة الجلوس في الشهد، حديث رقم: ۸۲۸.

* تخریج: أخرجه ابو داود في كتاب الصلاة، باب ما يقول الرجل في ركوع وسجود، حديث رقم: ۸۷۰.

* تخریج: أخرجه الترمذي في كتاب الصلاة، باب ما جاء في التسبيح في الركوع والسجود، حديث رقم: ۲۶۱.

سب جوړ نه سي ثُمَّ تَسْبِيحَاتُ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ سُنَّةٌ بيا د رکوع او سجدو تسبيحات ويل سنت دي لَأَنَّ اللَّهَ تَنَزَّلُ عَلَيْهَا حکه چي نص (يعني آيت) رکوع او سجدې دواړو ته شامل دي دُونَ تَسْبِيحَاتَيْهَا د دوی تسبيحاتو ته شامل نه دي فَلَا يَزِيدُ عَلَى الثَّانِي نو حکه به پر نص زياتوب نه کيږي.

اللفات: «ثُمَّ» د افعال د باب مضارع صيغه ده: ستري کول، «ثُمَّ» بيزارول، نفرت وړکول.

تفريح: مسئله: داده چي د لمونځ کونکي لپاره په سجده کي درې واره سبحان رب الاعلى ويل سنت دي او دا د دريو شمېر د تسبيحاتو کمه اندازه، کني موږ د رکوع د تسبيحاتو په ترڅ کي ويلي وو چي تر پنځو يا اوو څلو پوري يې د ويلو اجازه سته، درې واره ويل له نبي ﷺ څخه را نقل سوي دي، او د اهرام را نقل سوي دي چي د دريو شمېر د تسبيحاتو کمه اندازه ده.

صاحب د هدايې رحمه الله فرمايي چي که لمونځ کونکي يو اړي (منفرد) وي يا مقتدي وي نو د هغه لپاره په رکوع او سجده کي له دريو وارو څخه زيات تسبيحات ويل مستحب دي، لېکن شرط دا دی چي پر طاق شمېر به يې ختموي، مثلاً پنځه واره يا اووه واره، حکه چي پر طاق شمېر ختمول د نبي ﷺ معمول وو، لېکن که څوک امام وو نو دومره دي يې نه زياتوي چي خلک په ستري او بوج اخته سي، او د هغو په زړو کي د لمانځه د لوړوالي په وجه له امام څخه نفرت او بدخوندي پيدا سي، حکه چي د امام لپاره د نبي ﷺ فرمان دا دی: مَنْ كَرِهَ قَوْلِي فَلْيُحْتَفِ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ السُّؤْيُ وَالْغَرِيْبُ و الْحَاجَةُ، (يعني امام ته پکار دي چي خلکو ته لنډ لمونځ ورکړي، حکه چي په مقتديانو کي سپين پوړي، ناجوړي، حاجت مند او هر ډول خلک سته).

ثم تسبيحات الخ صاحب د هدايې فرمايي چي د رکوع او سجدې تسبيحات سنت دي حکه چي د وارکمو ولسجدوا نص صرف رکوع او سجدې ته شامل دی، و دې تسبيحاتو ته شامل نه دی، نو حکه به دا تسبيحات فرض نه وي، لېکن څرنگه چي له نبي ﷺ څخه د دې ويل را نقل سوي دي، نو په دې وجه به سنت وي، پا ته سوه دا خبره چي په اذا سجد اُحْدِكِرَ فَيَقُلُ... الله کي خو د فيقل په زريعه سره امر سوی دی، نو ښکاره خبره ده چي څرنگه امر د وجوب لپاره راځي همدارنگه د استحباب لپاره هم راځي، وهو المراد ههنا.

د ښځي لپاره د سجدې طريقه

وَالرَّائِيَةُ تَسْبِيحَاتُ السُّجُودِ او ښځه به په خپله سجده کي (بلکل) تېټېږي (يعني په پوره توب به سره راټولېږي) وَتَكُونُ بِكَلِمَاتٍ بِقَوْلِهَا او خپل نس به د خپلو وړنو سره يو ځای کوي (جوختوي) لَأَنَّ ذَلِكَ أَشْرَكَهَا حکه داسي کول د دې په حق کي زيات ستړی.

اللفات: «وَتَكُونُ» د افعال د باب مضارع صيغه ده: تېټېدل، لاتدي کېدل، «وَتَكُونُ» د فتح د باب مضارع صيغه ده: موبلول، جوختول، يو ځای کول.

تشریح: په دې عبارت کې د ښځې د سجدهې طريقه بيان سوې ده. نو فرمايي چې ښځه دې د سجدهې په وخت کې ټيټېږي يعنې مخکې ته دې ډېر نژدې کيږي او نس دې دورنو سره جوختوي، دليل دا دی چې په داسې طريقه سجده کول د ښځې لپاره زياته پرده ده، او په شريعت کې د ښځې په حق کې مطلوب پرده ده.

د دوو سجدهو په مينځ کې د ناستې (جلسې) بيان

قَالَ: ثُمَّ يَرْكَعُ رَأْسَهُ وَيَكْبِتُ فَرْمَايې: بيا دې لمونځ گزاره (له سجدهې څخه) خپل سر راپورته کړي او تکبير دې ووايي لِيَا زَيْنًا د هغه حديث په وجه کوم چې موږ روايت کړی قَالَ الطَّبَّالُ جَالِسًا كَبَّرَ وَسَجَدَ بيا چې کله په اطمینان (آرام) سره کښېني نو تکبير دې ووايي او سجده دې وکړي يَقُولُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ * فِي حَدِيثِ الْأَعْرَابِ ځکه د صحرايي په حديث کې نبي ﷺ دا جمله فرمايلې وه ثُمَّ ارْقُمْ رَأْسَكَ حَتَّى تَسْتَوِيَ جَالِسًا ته خپل سر پورته کړه تر دې چې سیده کښېني وَلَوْلَمْ يَسْتَوِ جَالِسًا وَسَجَدَ الْاُخْرَى او که سیده نه کښېنستی (تکبير يې ووايي) او دويمه سجده يې وکړه أَجْزَاءُ عِنْدَ أَنْ حَبْنَةً وَمُحَمَّدٌ رَحِمَهُمَا اللَّهُ نو د طرفينو رحمة الله نهز دا جائز دي وَقَدْ ذَكَرْنَا او موږ د دې بيان کړی دی وَتَكْثُرُ فِي وَقْدِ الرُّقْمِ او فقهاو د سر راپورته کولو په اندازه کې خبره کړې ده وَالْأَصَحُّ أَنَّهُ إِذَا كَانَ إِلَى السُّجُودِ أَقْرَبَ لَا يَجُوزُ خو زياته صحيح داده چې که لمونځ کونکی سجدهې ته زيات نژدې وو نو جائز نه دي لَأَنَّهُ يُعَدُّ سَاجِدًا ځکه چې هغه سجده کونکی شمارل کيږي وَإِنْ كَانَ إِلَى الْجُلُوسِ أَقْرَبَ جَازٍ او که ناستي ته زيات نژدې وو نو جائز دي لَأَنَّهُ يُعَدُّ جَالِسًا ځکه چې (اوس) هغه ناست شمارل کيږي فَتَحَقَّقِ الثَّانِيَةَ نو دويمه سجده ثابته سېه.

تشریح: صَوْنٌ د مسئلې: دا دی چې کله لمونځ گزاره اوله سجده وکړي نو په تکبير ويلو سره دې سر راپورته کړي او په اطمینان سره دې کښېني بيا دې دويم وار تکبير ووايي او دويمه سجده دې وکړي، صاحب د هدايې فرمايي چې دويمې سجدهې ته د تللو په وخت کې د تکبير ويلو دليل هغه حديث دی کوم چې موږ مخکې بيان کړی يعنې: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَسْجُدُ عِنْدَ كُلِّ خُفْضٍ وَرَفْعٍ، او د دوو سجدهو په مينځ کې په اطمینان او آرام سره د کښېنستلو دليل د اهرابي يعنې د خلاد بن رافع حديث دی، چې په هغه کې دا مضمون هم راغلی دی: ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ حَتَّى تَسْتَوِيَ قَائِمًا... الخ. تر دې مخکې دا خبره په ښه تفصيل سره بيان سوه چې د امام ابو يوسف رحمة الله او د امام شافعي رحمة الله په نېز تعديل د ارکانو فرض دی او د طرفينو رحمة الله په نېز تعديل د ارکانو فرض نه دی، نو که يو سړی تر اوليې سجدهې وروسته په اطمینان سره نه کښېني او دويمه سجده وکړي نو د طرفينو رحمة الله په نېز په دې کې هيڅ حرج نسته، د هغه لمونځ کيږي، او د امام ابو يوسف رحمة الله او امام شافعي رحمة الله په نېز د هغه لمونځ فاسديږي، د هر يوه دليل مخکې بيان سو.

وَتَكْمِلُوا الخ صاحب د هدايې رحمة الله فرمايي چې مشاخصو په دې کې اختلاف کړی دی چې له اوليې سجده څخه چې شومره سر را پورته سي نو جلسه (ناسته) به گڼل کيږي او دويمه سجده به جائز وي، د دې اختلاف حاصل دا دی چې که لمونځ کونکي له اوليې سجده څخه دومره سر را پورته کړی چې نلستي ته نژدې سونو پوه س! چې هغه کښېنستی،

* تخریج: أخرجه البخاري في كتاب الاذان، باب امر النبي ﷺ الذي لا يتم ركوعه بالاعادة، حديث رقم: ۷۹۳.

نو اوس د هغه لپاره دویمه سجده جائز ده، او که سربې لږ راپورته کړی یعنې سجدې ته نژدې وو نو گواکي هغه سر نه دي راپورته کړی، نو اوس به د هغه لپاره دویمه سجده صحیح نه وي.

څه وجه ده چې به هر رکعت کې رکوع یوه ده او سجدې دوې دي!!

د دې څه علت دی چې په یوه رکعت کې سجدې دوې دي او رکوع یوه ده؟ په دې کې د زیاتره حضراتو رایه دا ده چې دامستله توقیفی ده، یعنې څرنگه چې په شریعت کې همدا سي را نقل سوي دي نو پرته له یو اعتراض او سوال څخه موږ ته پر دې عمل کول ضروري دي.

لېکن د بعضو خلکو رایه دا ده چې دوې سجدې د شیطان د ذلیل کولو او رسوا کولو لپاره دي، ځکه چې الله تعالیٰ ده ته د سجدې حکم کړی وو چې حضرت آدم عليه السلام ته سجده وکړه، لېکن ده نه وکړه، نو ځکه موږ د شیطان درسوا کولو او ذلیل کولو لپاره دوې سجدې کوو، په سجده سهو کې نبي ﷺ هم د دې و طرف ته اشاره کړې ده چې فرمایي: ها ترغيبا للشيطان، (یعنې د سهوي لپاره دوې سجدې د شیطان د ذلیل کولو لپاره دي).

او بعضو ویلي دي چې په اوله سجده کې و دې طرف ته اشاره ده چې انسان له خاورو څخه پیدا سوی دی او په دویمه سجده کې دا اشاره ده چې بیرته به خاورو ته ځي، یعنې دوې سجدې د الله تعالیٰ له دې قول څخه را اخیستل سوي دي:

وَمِنْهَا لَعْنَتَاكَ وَفِيهَا نُبُوؤُكَ (سورة طه، ۵۵)، (اعتیه ج ۱، ص ۱۵۱/۱۳۱۶)

له دویمې سجدې څخه د راپورته کېدلو صحیح طریقہ

قَالَ: قَادًا الْهَيْكَلُ سَاجِدًا كَبِيرٌ فرمایي: چې کله په اطمینان سره سجده وکړي نو تکبیر دي ووايي وَقَدْ ذَكَّرْنَاكَ لَوْ مَوَدَّ دې بیان کړی دی وَأَشْتَرَى قَاتِلًا عَلَى صُدُورِ قَدَمَيْهِ او د خپلو پښو پر سینو دي سیده ودرېږي وَلَا يَتَقَدُّ اَوْ نَه دې کښېني وَلَا يَتَقَدُّ بِكَفِّهِ عَلَى الْأَرْضِ او نه دي په خپلو لاسو سره پر مخکې تکیه لگوي وَقَالَ السَّائِلُ رَجَعَهُ اللَّهُ: يَخْلِسُ جَلَسَةً خَفِيفَةً امام شافعي رَجَعَهُ الله فرمایي چې لږ څه دي کښېني ثُمَّ يَنْهَضُ مُتَعَبِّدًا عَلَى الْأَرْضِ بیا دي پر مخکې په تکیه لگولو سره ولاړ سي لِأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ * فَقَالَ ذَلِكَ ځکه چې نبي ﷺ داسې کړي دي وَلَكِنَّا حَدِيثُ أَن هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او زموږ دلیل د حضرت ابو هريره رضي الله عنه (دا) حديث دی أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ * كَانَ يَنْهَضُ فِي السَّلَاةِ عَلَى صُدُورِ قَدَمَيْهِ چې نبي ﷺ به په لماتنه کې د خپلو پښو پر تلو ولاړېدی وَمَا رَوَاهُ مَحْمُودٌ عَلَى حَالَةِ الْكِبَرِ او کوم حديث چې امام شافعي رَجَعَهُ الله روايت کړی دی هغه د بوجا والي (سپين بېړ والي) پر حالت حمل سوی دي وَلَئِنْ هَذِهِ قَعْدَةٌ اسْتَرَاحَتْ او په دې وجه هم چې دا د استراحت نلسته ده وَالسَّلَاةُ مَا وُضِعَتْ لَهَا لَوْلَمُونُخْ د استراحت لپاره نه دي وضع سوی.

* تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الصلاة، باب من استوى قاعدة فی وتر من صلاته لم یغض، حديث رقم: ۸۲۳.

* تخریج: أخرجه الترمذی فی کتاب الصلاة، باب ما جاء كيف النهوض من السجود، حديث رقم: ۲۸۸.

اللفات: ﴿عُدُّوْا فَلَکُمْ﴾ صدور جمع د عُدَّ ده: د پښو سینه، یاد د پښو تله، ﴿يَمْکُوْهُ﴾ د افتعال د باب مضارع صیغه ده: تکیه کول (تکیه لگول)، باور کول، ﴿يَمْکُشْ﴾ د فتح د باب مضارع صیغه ده: پورته کېدل، درېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې کله لمونځ گزاره په ښه آرام او طمینان سره دویمه سجده وکړي نو تکبیر دې ووايي او د خپلو پښو پر تلو دې سیده ودرېږي او له درېدلو څخه مخکې دې نه کېښي او نه دې درېدلو لپاره خپل لاسونه پر محکه تکیه کوي، صاحب د هدایې رَجَّه الله فرمایي چې د تکبیر وړلو متعلق خو دلیل هغه حدیث دی کوم چې مخکې بیان سو، یعنې: کَانَ النَّبِيُّ ﷺ یَکْبِرُ عِنْدَ کُلِّ خُفْضٍ وَرَفْعٍ، پاته سو ده کېښتلاو او په محکه باندي د لاس نه تکیه کولو مسئله، نو په دې کې زموږ دلیل د حضرت ابو هریره ؓ هغه حدیث دی کوم چې په کتاب کې ذکر سويږي: اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ کَانَ يَنْهَضُ فِي الصَّلَاةِ عَلَى صَدُورِ قَدَمَيْهِ، په دې حدیث کې په ښکاره توګه سره ویل سوي دي چې نبي ﷺ به په لماتځه کې له ناستې او تکیه لگولو څخه بغیر سیده درېدی، د دې په خلاف چې امام شافعي رَجَّه الله کومه ناسته او تکیه لگول ثابتوي هغه مناسب نه معلومېږي.

د امام شافعي دلیل: امام شافعي رَجَّه الله د حضرت مالک بن الحویرث ؓ په دې حدیث سره دلیل نیسي، یعنې ناسته او تکیه لگول په دې حدیث سره ثابتوي چې: اَنَّ النَّبِيَّ ﷺ کَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ قَعَدَ ثَمَّ نَهَضَ، (کله چې به نبي ﷺ له سجدې څخه سر راپورته کړی نو (اول) به کېښستی بیا به ولاړ سو)، له دې حدیث څخه معلومه سوه چې تر دویمې سجدې وروسته ناسته سنت ده.

جواب: زموږ له طرفه د امام شافعي رَجَّه الله د حدیث جواب دادی چې د نبي ﷺ دا عادت همېشه نه وو، بلکې په سپین ږیروالي کې چې کله د نبي ﷺ بدن ضعیف او دروند سو او دوی لپاره په سیده درېدلو کې تکلیف وو، نو داسې به یې کول، یعنې دا عمل پر عذر مېني وو، او د عذر په حالت کې خو موږ هم د ناستې او تکیه کولو اجازه ورکوو، خو تاسو د ځوانانو لپاره هم د یوځای توب عمل ثابتوی، دویمه خبره ده دا ده چې تر دویمې سجدې وروسته ناسته خو د استراحت او آرام لپاره ده، او تاسو ته ښه معلومه ده چې لمونځ د عبادت او بندګۍ لپاره فرض سوی دی، د آرام او استراحت لپاره نه دي فرض سوی، (خو د عذر حالت له دې څخه جلا دی).

د دویم رکعت طریقه

وَيُكْمَلُ فِي الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ وَمَثَلُ مَا قَعَلَ فِي الرُّكْعَةِ الْأُولَىٰ أَوْ بِدَوِيمِ رُكْعَتَيْنِ كَيْ دِي هُنَا څه وکړي کوم چې یې په اول رکعت کې وکړه لِأَنَّهُ تَكَرَّرَ الْأَرْكَانُ ځکه چې دا ارکانو تکرار دی لَا أَكْفَ لَا يَسْتَقْتِمُ وَلَا يَمْكُودُ لَکِن (په دویم رکعت کې به) ثَنَا أَوْ تَعُوذُ وَابِي لِأَنَّهُمَا لَمْ يُشْرَعَا إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً ځکه چې دا دواړه صرف یو وار مشروع سوي دي.

اللفات: ﴿لَا يَمْکُودُ﴾ د استفعال د باب مضارع منفي صیغه ده: د نوي سره شروع کول، ﴿لَا يَمْکُودُ﴾ د تفعّل د باب مضارع منفي صیغه ده: اعوذ بالله ویل.

تشریح: صورت د مسئلې خو بالکل ښکاره دی چې په دویم رکعت کې به هم د اول رکعت په څېر سورت فاتحه، ضَمَّ سورت (یعنې بل سورت وړ سره یوځای کول)، او رکوع او سجده کوي، دلیل دادی چې په دویم رکعت کې د لوکتو تکرار دی، او تکرار د ارکانو د اعمالو د تکرار تقاضا کوي، نو محکه وویل سوه چې په دویم رکعت کې دي د اول رکعت

په ډول عمل کوي، هو! دومره فرق سته چې په دویم رکعت کې به نه سبحانک اللهم وایي او نه به اعوذ بالله وایي، ځکه چې دا دواړه شیان صرف یو وار مشروع سوي دي، ځکه کومو صحابه وو چې له نبی ﷺ څخه د لمانځه روایت کړی دی هغوی دا شیان صرف یو وار را نقل کړي دي.

د رفع یدین (لا یپورته کولو) حکم (د فقهاؤ قولونه او دلیلونه)

وَلَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ أَوْ لِمَوْنَخٍ كَوْنِكِي دې لاسونه نه پورته کوي إِلَّا فِي التَّكْبِيرِ الْأَوَّلِ مگر په اول تکبیر کې خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ اختلاف دی بِالرُّكُوعِ وَالرُّفْعِ مِنْهُ رکوع ته په تللو او له رکوع څخه په را پورته کېدلو کې لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا تَرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ ځکه نبی ﷺ فرمایلي دي: لاسونه به نه پورته کیږي مگر په اوو (۷) ځایونو کې تَكْبِيرَةُ الْإِفْتِتَاحِ وَتَكْبِيرَةُ الْقُنُوتِ وَتَكْبِيرَاتُ الْعِيدَيْنِ [۱] د لمانځه د شروع کېدلو په تکبیر کې [۲] د قنوت په تکبیر کې [۳] او دا څیړنو په تکبیرونو کې وَذَكَرَ الْأَرْبَعَةَ فِي الْحَجِّ او څلور ځایونه یې په حج کې بیان کړي دي وَالَّذِي يُرَوِّى عَنْ الرَّفْعِ مَخْنُوزٌ عَلَى الْإِسْتِدَارِ او کوم حدیث چې د رفع یدین په باره کې روایت سوی دی هغه د اسلام پر شروع حمل کیږي كَذَا نَقَلَ عَنْ ابْنِ الرَّيْثِ همدارنگه له ابن زبیر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه را نقل سوي دي.

اللفظ: «لَرَفْعِ يَدَيْنِ» لاسونه پورته کول، «مَوَاطِنَ» جمع ده، واحد یې مَوْطِنٌ دی: ځای. **تشریح:** صورت د مسئلې: دا دی چې زموږ په نېز صرف د تکبیر تحریمه ویلو په وخت کې رفع یدین: (لاسونه پورته) کیږي، له دې څخه ماسو په نورو ځایونو کې مثلاً رکوع ته د تللو په وخت کې، له رکوع څخه د سر را پورته کولو په وخت کې او سجده په وخت کې صرف تکبیر ویل کیږي، لاسونه نه پورته کیږي، د دې په خلاف د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز له تکبیر تحریمه ماسو رکوع ته د تللو په وخت کې اوله رکوع څخه د سر را پورته کولو په وخت کې هم لاسونه پورته کیږي.

امام شافعي دلیل: د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا دا حدیث دی: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَتْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعِنْدَ رَفْعِ الرَّأْسِ مِنَ الرُّكُوعِ، (یعني نبی ﷺ به رکوع ته د تللو او له رکوع څخه دراپورته کېدلو په وخت کې لاسونه پورته کول)، له دې څخه معلومه سوه چې له تکبیر تحریمه څخه علاوه په دې ځایونو کې هم رفع یدین سته.

زموږ دلیل: هغه حدیث دی کوم چې په کتاب کې ذکر سو، د دې حدیث روایت کونکی حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا دی، هغه فرمایي چې نبی ﷺ وفرمایلي: لا ترفع الأيدي إلا في سبع مواضع، (یعني له اوو ځایونو څخه ماسو به چیري هم رفع یدین نه کیږي)، او هغه اوو ځایونه دا دي: (۱) تکبیر تحریمه (۲) د قنوت تکبیر (۳) دا څیړنو تکبیرونه (۴) د جمر و تکبیرونه (۵) د صفا و مروه تکبیر (۶) د عرفات تکبیرونه (۷) د حجر اسود تکبیرونه، په دې حدیث سره موږ په دې توګه دلیل نیسو چې نبی ﷺ رفع یدین په دې اوو ځایونو کې حصر کړی دی، او په دې اوو ځایونو کې رکوع ته د تللو او له رکوع څخه دراپورته کېدلو تکبیرونه نسته، نو ځکه به په دې ځایونو کې لاسونه پورته کول صحیح نه وي.

• تخریج: أخرجه البيهقي في السنن الكبرى، باب رفع اليدين إذا رأى البت، حديث رقم: ۹۲۱۰.

جواب: والذي الخ له دې ځايه صاحب د هدايې د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د حديث جواب وړکوي فرمايي چي دا حديث د اسلام پر ابتداء (شروع) باندي حمل سوی دی، يعني د اسلام په شروع کي به رکوع او نورو ته د تللو په وخت کي لاسونه پورته کېدل، خو وروسته دا حکم منسوخ سو، او په دې نسخ باندي دليل د حضرت عبد الله بن زبير رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دا فرمان دی: انه رأى رجلا يصل في السجدة الحرام يرفع يديه عند الركوع وعند رفع الرأس من الركوع فلما فرغ من صلاته قال له لا تفعل فقلت هذا شئ فعله رسول الله ﷺ ثم تركه (عبد الله بن زبير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په مسجد حرام کي يو سړی وليدی چي هغه د لماتڅه په جريان کي رکوع ته د تللو په وخت کي او له رکوع څخه د سر راپورته کولو په وخت کي رفع يدين کوی، څه وخت چي هغه له خپل لماتڅه څخه فارغ سو، نو حضرت ابن زبير هغه ته وفرمايل چي په دې ځايونو کي رفع يدين مه کوه، ځکه چي نبي ﷺ به رفع يدين کوی لېکن بيا يې پرېښووی)، نو معلومه سوه چي مخکي د رکوع او نورو په تکبيرونو کي د رفع يدين حکم خو مشروع وو، لېکن وروسته منسوخ سو.

زموږ دويم دليل: د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دا فرمان هم دی: إن العشرة الذين شهد لهم النبي ﷺ بالجنة لم يكونوا يرفعون أيديهم إلا عند افتتاح الصلاة (يعني عشره مبشره وو به هم له تکبير تحریمه څخه ماسوا رفع يدين نه کوی). (متايع ج ۱۰، ص ۳۲۰/۳۲۱)

د دويمې ناستې او آخري ناستې طريقه

وَإِذَا رَكَعَ رَأْسُهُ مِنَ السُّجْدَةِ الثَّانِيَةِ فِي الرُّكُوعِ الثَّانِيَةِ او کله چي لمونځ کونکی په دويم رکعت کي له دويمې سجدي څخه خپل سر راپورته کړي إِفْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى فَمَجَسَ عَلَيْهَا نو چپه پښه دي وغوري او پر هغه دي کښيني وَنَصَبَ الْيُسْرَى لَهَا او راسته پښه دي (سمه) ودروي وَوَجَّهَ أَصَابِعَهُ كَمَا فِي الْقِبْلَةِ او د هغې ګوتي دي د قبلې و طرف ته کړي هَكَذَا وَصَفَتْ عَائِشَةُ قُعُودَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّلَاةِ هملارنگه حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په لماتڅه کي د نبي ﷺ ناسته بيان کړه وَوَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى قَعْلَيْهِ او خپل دواړه لاسونه دي پر دواړو ورونو کښېدي وَوَضَعَ أَصَابِعَهُ او ګوتي دي وغوري وَتَشَهَّدَ او تشهد دي ووايي يُرْوَى ذَلِكَ فِي حَدِيثِ وَائِلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ * دا د حضرت وائل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په حديث کي روايت سوي دي وَرَأَى فِيهِ تَوَجُّهَ أَصَابِعِ يَدَيْهِ إِلَى الْقِبْلَةِ او په دې وجه (هم) چي په دې کي د قبلې و طرف ته د ګوتو متوجه کېدل دي وَإِنْ كَلَّتْ أَمْرًا جَلَسَتْ عَلَى الْيُسْرَى او که لمونځ کونکې ښځه وه نو هغه دي پر خپل چپه کوناتي کښيني وَأَمْرًا جَلَسَتْ رِجْلَيْهَا مِنَ الْجَانِبِ الْيُسْرَى او خپلي دولري پښي دي له راسته طرف څخه راوباسي رَأَتْهُ أَسْتَرْكَهَا ځکه چي دا د هغې لپاره زياته پرده ده.

اللفاظ: ﴿إِفْتَرَشَ﴾ د افتعال باب دی: غورول، ﴿نَصَبَ﴾ د فتح باب دی: ډول، ﴿وَوَجَّهَ﴾ د کوناتو يو طرف، (يو کوناتي).

* تخریج: أخرجه مسلم في كتاب الصلاة، باب ما يجمع صفة الصلاة، وما يفتح به، حديث رقم: ۲۷۰.

* تخریج: أخرجه مسلم في كتاب المساجد، باب صفة الجلوس في الصلاة، حديث رقم: ۱۱۶.

تشرېح: امام قلمروي رحمه الله په دې عبارت کي د قدمې طريقه او څرنگوالي بيان کړی دی. فرمايي چي کله لمونځ گوزاره د دويم رکعت له دويمې سجدهې څخه سر را پورته کړي نو خپله چه پښه دي وغوروي پر هغه دي کښني او راسته پښه دي داسي ودروي چي گوتي يې د قبلې و طرف ته سي، ځکه حضرت عائشې رضي الله عنها په لمانځه کي د نبي ﷺ ناسته همدا سي بيان کړې ده، بيا چي کله لمونځ گزاره په دې طريقه سره کښني، نو دده لپاره حکم دا دی چي خپل دواړو لاسونه دي پر وړنو کښېږدي، او د لاسو گوتي دي پر وړنو وغوري بيا دي تشهد ووايي، د لاس د گوتو په باره کي دي دا خبره هم په ذهن کي لري چي هغه دي د قبلې و طرف ته وي، لکه څرنگه چي تر دې مخکي تاسو وويل چي تر څومره د انسان وس هغومره دي خپل اندامونه په لمانځه کي د قبلې و طرف ته متوجه کوي.

د ان کانت الخ د دې حاصل دا دی چي په لمانځه کي به د ښځي ناسته د نارينه له ناستي څخه جلا وي، طريقه يې دا ده چي ښځه به پر چه کوناتهې کښني او له راسته طرف څخه به خپلي پښي د بلندي راباسي، ځکه چي په دې طريقه کي د هغې په حق کي پرده زياته ده، او د ښځي په حق کي پرده مطلوب ده، لکه څرنگه چي د دغه مقصد په خاطر د ښځي سجده هم له نارينه څخه جلا ده.

د حضرت عبدالله ابن مسعود رحمه الله تشهد (التحيات)

وَالشَّهَادَاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَاةِ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ إِلَى آخِرِهِ او تشهد دا دی: التحیات لله..... اللهم
وَهَذَا تَشَهُدُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او دا عبدالله بن مسعود رحمه الله تشهد دی قِرَاءَةُ قَالَ أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدَيَّ ځکه ابن مسعود رحمه الله و فرمايل: چي رسول الله ﷺ زما لاسونه ونيول وَعَلَيْهِ الشَّهَادَاتُ كَمَا كَانَ
يُعْبَدُ فِي سُورَةِ آيَةِ الْقُرْآنِ او ماته يې تشهد داسي را زده کړی لکه څرنگه چي به يې د قرآن يو سورت را زده کوی
وَقَالَ: قُلِ الشَّيْئَاتُ ثُلُوثَانِ آخِرُهُ او وريې فرمايل: ووايه! التحیات لله..... اللهم وَالْأَغْنُ بِهَذَا أَوَّلُ مِنَ الْأَغْنِ بِشَّهَادَاتِهِ
عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُما او پر دې تشهد عمل کول د ابن عباس رضي الله عنهما له تشهد څخه زيات غوره دي وَهُوَ قَوْلُهُ
الشَّيْئَاتُ الثُّلُوثَانِ الصَّلَاةُ وَالصَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ سَلَامٌ عَلَيْكَ إِلَى آخِرِهِ او د ابن
عباس رحمه الله تشهد دا دی: التحیات الباریکات..... اللهم لِأَنَّ فِيهِ الْأَمْرَ ځکه چي د عبدالله ابن مسعود رحمه الله په التحیات کي
(د فليقل په ذريعه سره) امر (سوی) دی وَأَقْلَهُ الْإِسْتِغْنَاءِ او د امر کمه درجه د استغناء ده وَالْأَلْفُ وَالْأَلْفُ وَهَذَا
لِلْإِسْتِغْنَاءِ او (په السلاړ عليک کي) الف او لام دواړه د استغراق لپاره دي وَزِيَادَةُ الثَّوَابِ وَهِيَ لِتَجْدِيدِ الْكَلَامِ او (په
والصلوات کي) و لو زيات سوی دی چي هغه د خبرو د نوي کولو لپاره دي كَمَا فِي الْقَسَمِ لکه په قسم کي (چي وړو خبرو د
نوي کولو لپاره وي) وَتَأْكِيدُ الشَّعْلِيمِ او دې تشهد د زده کولو تاکید (تینګار) سوی دی (يعني بني ﷺ عبدالله بن
مسعود رحمه الله دې تشهد پر زده کولو تینګار کړی دی نو په دې وجه هم دا تشهد غوره دی).

اللغات: «الشَّجَات» جمع ده، واحد یې شَجَّة دی: د عاجزی څرګندونه. سلام، «اَسْتَغْفِرُكَ» یو شی په بشپړه توګه نیول.

تشریح: په دې عبارت کې د تشهد بیان دی، د عبارت تر حل مخکې په دې خبره پوه شو چې زموږ په نېز په اوله نسته کې د تشهد وړل واجب دی، لېکن اختلاف په دې کې دی چې کوم تشهد وړل غوره او افضله دي، زموږ په نېز د عبدالله ابن مسعود ؓ تشهد وړل افضله دي، او د شوافعو په نېز د عبدالله ابن عباس ؓ تشهد وړل افضله دي، او له دې دواړو څخه ماسواله حضرت عمر، حضرت علي، حضرت عائشه او حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ او نورو څخه هم د تشهد کلمې او الفاظ راټول سوي دي.

د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا تشهد دا دی: الشَّجَاتُ الْمَبَارَكَاتُ الصَّلَوَاتُ الْفَلَيْحَاتُ بِرَبِّكَ سَلَامٌ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ. سَلَامٌ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ.

• امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ ددې تشهد وړل افضله ګڼلې دي، او ددې یې څو وجهي بیان کړي دي:

(۱) د ابن عباس ؓ په تشهد کې د مبارکات کلمه زیاته ده چې هغه د ابن مسعود ؓ په تشهد کې نسته. (۲) د ابن عباس ؓ تشهد د قرآن کریم موافق دی، الله تعالی فرمایي: شَهِدْ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ. (۳) ابن عباس ؓ د سلام لفظ بغیر له الف لام څخه ذکر کړی دی او په قرآن کریم کې هم اکثره سلامونه د الف لام څخه خالي دي، مثلاً: سَلَامٌ عَلَيْكَ يٰمُوسَىٰ. سَلَامٌ عَلَيْكَ يٰهَارُونَ. نو په دې حواله سره هم د ابن عباس ؓ تشهد د قرآن سره مشابهه دی. (۴) د ابن عباس ؓ تشهد د ابن مسعود ؓ تر تشهد وروسته دی ځکه چې ابن عباس ؓ تر ابن مسعود ؓ په عمر کې کوچنی وو، او دا خبره ښکاره ده چې ورستنی حکم د مخکني حکم لپاره ناسخ وي، نو امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ وايي چې د دې څلورو وجو په سبب موږ د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا تشهد اختیار کړی دی، او د هغه تشهد افضله ګڼو.

• احنافو د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا تشهد اختیار کړی دی، او د هغه هم ډېرې وجوې دي، چې څلور له هغو څخه

مصنف رَحِمَهُ اللهُ بیان کړي دي:

اول د ابن مسعود ؓ تشهد ته ګورئ:

الشَّجَاتُ بِاللَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالْفَلَيْحَاتُ. السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

مصنف چې کومې وجهې لیکلي دي هغه دا دي: (۱) اوله وجه داده چې نبی ﷺ د امر په صیغه قُلْ سره ابن مسعود ؓ ته ددې تشهد تعلیم ورکړی دی، او د امر کچه درجه استجاب ده، نو د امر په وجه همدغه تشهد مستحب دی. (۲) په دې کې د سلام لفظ په الف لام سره معرفه دی (السلام)، او دا د استغراق فایده ورکوي، یعنې ټولو سلامونو ته شلمیلي، او بغیر له الف لام څخه دا فایده نه ورکوي کوم چې د ابن عباس ؓ په حدیث کې دی. (۳) تر الصلوات مخکې ولو

زیت سوی دی یعنې الصلوات، همدارنګه تر الطیبات مخکې هم واوزیت سوی دی چې په دې سره کلام خپل مینځ کې جلا کیږي او کلام د نوي سره شروع کیږي. (۴) نبی ﷺ د ابن مسعود لاس ونيوی لودا تشهد یې وولږده کړی چې له دې څخه د تعلیم تاکید او توجه ښکاره کیږي. دوې وجهې یې موږ نورې ذکر کوو: (۵) د زیاتره محدثینو رایه داده

چې د ابن مسعود رضي الله عنه تشهد داساند په اعتبار سره "احسن" دی. (۶) زیاتره صحابه وو همدغه تشهد اختیار کړی دی او خلکو ته یې د دې تعلیم هم ورکړی دی.

جواب: امام شافعي رحمته الله چې کومې د ترجیح وجهي بیان کړي دي دهغه جوابونه دا دي: (۱) د اولي وجهي جواب یې دا دی چې که دیوې کلمې زیاتونه د افضلیت سبب وای نو د حضرت جابر رضي الله عنه تشهد به اولی وای ځکه چې په هغه کې بسم الله الرحمن الرحیم زیاته سوې ده، او د ابن مسعود رضي الله عنه په تشهد کې واو او الف لام او لفظ د "عبده" دواړه زیات سوې دي، نو ځکه به د ابن مسعود رضي الله عنه تشهد اولی وي، (۲) د دویمې وجهي جواب یې دا دی چې د قرآن سره موافق کېدل د افضلیت سبب نه دی، ځکه چې د لمانځه په ناسته (قعدة) کې د قرآن ویل مکروه دي، نو د قرآن د قرائت سره به موافقت څرنګه مستحب وي، (۳) د درېمې وجهي یې جواب دا دی چې څرنګه سلام بنیر له الف لام څخه په قرآن کې راغلی دي همدارنګه د الف لام سره هم راغلی دی، الله تعالی فرمایلي دي: وَالشَّكْرُ عَلَيَّ يُؤْتَرُ وَلَئِذَا (سورة مريم، ۳۲)، وَالشَّكْرُ عَلَیَّ اَتَمُّ الشُّكْرِ (سورة طه، ۳۲)، (۴) د څلورمې وجهي جواب یې دا دی چې داسې نه ده چې د تشهد په باره کې د ابن عباس رضي الله عنه حدیث وروسته دی، بلکې د ابن مسعود رضي الله عنه حدیث وروسته دی، لکه څرنګه چې له امام کرخي رحمته الله څخه روایت دی چې ابن مسعود رضي الله عنه و فرمایل: د اسلام په ابتداء کې به موږ التحیات الطاهرات المبارکات الزاکیات وایي، نو له دې څخه هم معلومه سوه چې د ابن مسعود رضي الله عنه تشهد د ابن عباس رضي الله عنه له تشهد څخه وروسته دی. **فوائد:** له التحیات څخه مراد قولې عبادتونه دي، له صلوات څخه مراد بدني عبادتونه دي، له الطیبات څخه مراد مالي عبادتونه دي، او السلام علیک له هغه سلام څخه دی کوم چې د معراج په شپه کې الله رب العزت د نبی صلی الله علیه و آله د التحیات له والصلوات والطیبات په جواب کې فرمایلي وو؛ یعنې نبی صلی الله علیه و آله چې کله د معراج په شپه کې د لوی خجسته صلی الله علیه و آله په دربار کې حاضر سو نو ورپه فرمایل: التحیات لله والصلوات والطیبات، الله تعالی په جواب کې و فرمایل: السلام علیک ایها النبی ورحمة الله وبرکاته، بیا نبی صلی الله علیه و آله و فرمایل: السلام علینا وعلی عباد الله الصالحین، ملائکو چې واورېدل نو ورپه فرمایل: أنشهد أن لا إله إلا الله وأنشده أن محمد عبده ورسوله.

په اوله ناسته کې د تشهد حکم

وَلَا يَزِيدُ عَلَى هَذَا الْقَوْلِ الْأَوَّلُ او په اوله ناسته کې به پر دې تشهد زیاتوب نه کوي لَقَوْلِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا • ځکه حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فرمایلي دي عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الشَّهَادَةُ وَسُطُ السَّلَامَةِ وَأَخْرِجَهَا نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ مَاتَهُ دِلْمَانْخَه په مینځ او د لمانځه په آخر (یعنې په دې دواړو ځایونو) کې تشهد راوښووی فَإِذَا كَانَ وَسْطُ السَّلَامَةِ نو چې کله به د لمانځه مینځ وو نَهَضَ إِذَا فَرَمَ مِنَ الشَّهَادَةِ نو (فوراً) به ودرېدی کله چې به له تشهد څخه فارغه سو وَإِذَا كَانَ آخِرُ السَّلَامَةِ او کله چې به د لمانځه آخر وو دَعَا لِنَفْسِهِ بِمَا شَاءَ نو دخپل ځان لپاره چې به یې کومه دعاء خوښه وه هغه به یې وکړه.

اللفات: ﴿عَلَيْكَ﴾ د تمغیل د باب ماضي صیغه ده. په آخر کي نون د وقایه او یاه د متکلم ده: تعلیم وړکول، وړېښول.

تشریح: فرمایي چي لمنوع گزاره دي په اوله ناسته کي پر تشهد زیاتوب نه کوي، او دامام شافعي رَجَّه الله جديده (نوی) قول دا دی چي په اوله ناسته کي هم پر نبی ﷺ باندي درود وړل سنت دی.

د امام شافعي دلیل: دام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حديث دی: فی کل رکعتین تشهد وسلام علی الرسلین، یعنی په هر دوو رکعتونو کي تشهد او سلام علی الرسلین سته.

ذموړ دلیل: دابن مسعود رضی الله عنه قول دی: علمنی رسول الله ﷺ الشهد فی وسط الصلوة واخرها فلذا کانت فی وسط الصلوة لمحض إذا فرغ من الشهد وإذا کانت احر الصلوة دعا لنفسه ما شاء.

جواب: امام شافعي رَجَّه الله چي کوم دام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حديث ذکر کړی دی دهغه جواب دا دی چي له سلام علی الرسلین څخه مراد درود شریف نه دی بلکي د تشهد دا سلام څڼي مراد دی: السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين.

د آخري دوو رکعتونو د قرائت بيان

وَيَقْرَأُ فِي الرُّكْعَتَيْنِ الْأُخْرَيَيْنِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَحَدَّثَنَا أَبُو قَتَادَةَ د حضرت ابو قتاده رضی الله عنه د حديث په وجه أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ * قَرَأَ فِي الْأُخْرَيَيْنِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ چي نبی ﷺ په آخري دوو رکعتو کي سورت فاتحه وويله وَهَذَا بَيَانُ الْأَفْضَلِ او دا دافضليت (غوره والي) بيان دی هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لِأَنَّ الْقِرَاءَةَ فَرَضَ فِي الرُّكْعَتَيْنِ ځکه چي قرائت کول خو په (اولو) دوو رکعتونو کي فرض دي عَلَى مَا يَأْتِيكَ مِنْ بَعْدِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ چي بحث به يې انشاء الله وروسته راسي.

اللفات: ﴿وَعَلَيْكَ﴾ يوازي.

تشریح: مسئله: دا ده چي دماپښين، مازيگر او ماخوستن په آخري دوو رکعتونو کي به او دماپښين په آخري رکعت کي به فقط سورت فاتحه (الحمد لله) وړل کيږي، دليل دابی قتاده رضی الله عنه حديث دی: ثُمَّ قَرَأَ فِي الرُّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ وَالْمَصْرِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَتَيْنِ فِي الْأُخْرَيَيْنِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ. (محبين) يعني نبی ﷺ به دماپښين او مازيگر په اولو دوو رکعتونو کي سورت فاتحه او بل سورت وايی، او په آخري دوو رکعتونو کي به يې سورت فاتحه وويله.

ولمذا بيان الخ صاحب د هدايي رَجَّه الله فرمایي چي دا بيان دافضليت دی، يعني په آخري دوو رکعتونو کي سورت فاتحه وړل افضله او مستحب دي، لهذا که چا په آخري دوو رکعتو کي سورت فاتحه او تسبیح دوله پرېښوول نو هيڅ حرج نسته، او پر هغه سجده سهوه هم واجب نه ده، لېکن وړل يې افضله او غوره دي، همدا صحيح روايت دی. حسن بن زياد رَجَّه الله له امام اعظم رَجَّه الله څخه يو روايت دا هم را نقل کړی دی چي په آخري دوو رکعتونو کي سورت فاتحه

ویل واجب دي، نو که له چا څخه په هره پاڼه سوه نو پر هغه سجده سهوه واجب ده؛ دلیل یې دا دی چې په آخري دوو رکعتونو کې قیله (ولاره) مقصوده، نو ځکه دالته ذکر او قرائت څخه خالي ساتل مکروه دي، لکه څرنګه چې رکوع او سجده له ذکر څخه خالي ساتل مکروه دي، او د صحيح قول دلیل دا دی چې قرائت صرف په اولو دوو رکعتونو کې فرض دی، چې تفصیل به یې انشاء الله وروسته راسي، فانظروا إلى مکرم من المستظرین.

د آخري ناستې (قعدة اخيره) بیان

وَجَلَسَ عَلَى الْأُخْرَى او لمونځ گزاره به په آخره ناسته کې داسې کښېني كَمَا جَلَسَ فِي الْأَوَّلِ څرنګه چې په اوله ناسته کې کښېني وو لَنَا رَوَيْنَا مِنْ حَدِيثِ وَائِلٍ وَعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا د حضرت وائل رضي الله عنه او د حضرت عائشې رضي الله عنها څخه د حديثونو په وجه کوم چې موږ روايت کړل وَلَا تَكُنَّ أَشْيَ عَلَى الْهَذَيْنِ او په دې وجه (هم) چې داسې کښېنل پر بدن بوج (او تکليف) دي فَكَانَ أَوَّلُ مِنَ التَّوَكُّكِ الَّذِي يُبَيِّلُ إِلَيْهِ مَالِكٌ رَجَعَهُ اللَّهُ نو ځکه به دالته هغه تورک څخه غوره وي چې د هغه و طرف ته امام مالک رحمته الله رغبت کړی دی وَالَّذِي يُزَيُّ او هغه حديث کوم چې (د تورک په باره کې) را نقل سوی دی أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَانَ مُتَوَكِّكًا چې نبي ﷺ د تورک پر طريقه کښېني صَفَقَهُ الْكَلْحَاوِيُّ رَجَعَهُ اللَّهُ نو امام طحاوي رحمته الله هغه ضعیف مړ محولی دی أَوْ يُحْتَمَلُ عَلَى حَالَةِ الْكِبَرِ یا هغه به د بوداوتوب پر حالت حمل کيږي.

اللفظ: **﴿أَوَّلُ﴾** د نصر د باب اسم تفضیل دی: زیات سخت، زیات دروند، **﴿تَوَكُّكٌ﴾** د تفعیل د باب مصدر دی؛ دولري پښې یو طرف ته ایستل او پر کوناهو کښېنل، پر کوناهو تکیه لکول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې کله لمونځ کونکی په شلورم رکعت کې له دویمې سجدې څخه فارغه سي نو آخرونه ناسته دي وکړي، او په دې ناسته کې دي بالکل په هغه حالت او شکل باتدي کښېني لکه په اوله ناسته کې چې کښېني وو، یعنې چپه پښه دي وغوروي او پر هغه دي کښېني، او راسته پښه دي ودروي، ځکه چې په ناسته کې همدغه طريقه د حضرت وائل بن حجر رضي الله عنه او د حضرت عائشې رضي الله عنها له حديثونو څخه ثابته ده، او بیا په دې طريقه سره کښېنل پر بدن باتدي بوج او تکليف دي، او په عبادت کې همدغه مطلوب دي (ځکه چې څومره د عبادت بوج زیات وي هغومره یې ثواب زیات وي)، نو په دې وجه به هم دغه طريقه غوره وي.

د دې په خلاف امام مالک رحمته الله د متورکا ناستې قائل دی، یعنې پر دواړو کوناهو کښېنل او پښې یوه طرف ایستل د امام مالک رحمته الله په نیز سنت دي.

د امام مالک دلیل: دا دی چې نبي ﷺ به پر دغه طريقه کښېني، لېکن صاحب د هدایې رحمته الله جواب دا ورکوي چې د متورکا ناستې په باره کې چې کوم حديث نبي ﷺ ته منسوب دی، هغه ضعیف دی، او امام طحاوي رحمته الله د هغه د ضعف علت بیانوي فرمایي چې: هنا من حديث عبد الحميد بن جعفر، وهو ضعيف عند نقله الحديث، (یعنې دا مضمونه د عبد الحميد بن جعفر له حديث څخه را اخیستل سوی دی او د هغه حديث ضعیف وي). (متبه)، نو ځکه به په دې

حديث سره دليل نيول صحيح نه وي، ځكه چې دا حديث د وائل بن حجر رضي الله عنه او د حضرت عائشي رضي الله عنها د حديث سره مقابل نه سي كولاى.

په لمانځه كې د تشهد او درود حثيت (د فقهاؤ قولونه او دليلونه)

وَيَشْهَدُ او (په آخره ناسته كې به هم لمونځ كونكى) تشهد وايي وَهُوَ أَحَبُّ عِنْدَنَا او تشهد زموږ په نېز واجب دي وَصَلَّى عَلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ او پر نبي ﷺ به درود وايي وَهُوَ كَيْسٌ بِفَرِيضَةٍ عِنْدَنَا او درود زموږ په نېز فرض نه دي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ فِيهِمَا او په دې ډولرو كې د امام شافعي رحمته الله اختلاف دى لِقَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ • ځكه نبي ﷺ فرمايلي دي إِذَا قُلْتَ هَذَا أَوْ فَعَلْتَ فَقَدْ تَبَتَّ صَلَاتُكَ كله چې تا تشهد ووايى يا داسي دي وكره نو ستا لمونځ پوره سو إِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْوَمَ رَقْمٌ كه خواږې چې ولاړ سې نو ولاړ سه إِنْ شِئْتَ أَنْ تَقْعُدَ فَأَقْعُدْ او كه خواږې چې كېنې نو كېنېه وَالصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ غَارِبُ الصَّلَاةِ وَأَحَبُّهُ او له لمانځه څخه بېلندي پر نبي ﷺ درود ويل واجب دي إِمَّا مَرَّةً وَاحِدَةً يا څو يو وار واجب دي كَأَنَّهُ قَالَ الْكَرْبُ رَجَعَهُ اللَّهُ لكه څرنگه چې امام كرخي رحمته الله ويلي دي أَوْ كَمَا ذَكَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يا چې كله هم د نبي ﷺ يادونه وسي كَأَنَّ اخْتَارَهُ السَّحَابِيُّ لكه څرنگه چې امام طحاوي رحمته الله دغه اختيار كړي دي فَكَيْفِيْنَا مُؤَنَّةُ الْأَمْرِ نو په آيت كې د امر د صيغې خبره زموږ لپاره كافي سوه (يعني د امر د صيغې تقاضا بس مېلمره ده) وَالْفَرْغُ الْمَرْغَبُ فِي الشَّهَادَةِ او د تشهد په بلره كې چې په حديث كې كوم فرض راټول سوي دي هُوَ التَّكْدِيرُ د هغه معنى دانلازه كولو ده.

اللفات: «عَلَى» درود، لمونځ، «عَلَى» يو وار، يو ځل، «مَرَّةً» بوج، تكليف، سلمان.

تشرېح: په آخره ناسته كې تشهد ويل زموږ په نېز واجب دي او درود شريف ويل واجب او فرض نه دي، بلكي سنت دي، د امام شافعي رحمته الله په نېز د تشهد ويل او پر نبي ﷺ درود ويل دواړه فرض دي.

د امام شافعي دليل: د ابن مسعود رضي الله عنه حديث دى: أَنَّهُ قَالَ كُنَّا نَقُولُ قَبْلَ أَنْ يَفْتَرِضَ الشَّهَادَةَ عَلَى اللَّهِ السَّلَامَ عَلَى جَبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: قُولُوا التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ... اللَّهُمَّ، بَيَّا په آخر كې فرمايي: إِنَّا قُلْنَا هَذَا أَوْ فَعَلْنَا هَذَا فَقَدْ تَبَتَّ صَلَاتُكَ په دې حديث سره امام شافعي رحمته الله په درې طريقو سره دليل نيسي، (۱) اول دا چې ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي: قَبْلَ أَنْ يَفْتَرِضَ الشَّهَادَةَ، يعني پر تشهد د فرضو اطلاق سوي دى، نو له دې څخه ثبته سوه چې تشهد فرض دى، (۲) درېم دا چې نبي ﷺ وفرمايل قُولُوا التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ او قولوا د امر صيغه ده، او امر د وجوب لپاره وي، نو معلومه سوه چې التحيات ويل واجب دي، او د امام شافعي رحمته الله په نېز واجب او فرض دواړه يو شى دي، نو كله چې التحيات ويل واجب سونو فرض به هم وي، (۳) درېم دا چې نبي ﷺ د لمانځه پوره والى په تشهد پوري معلق كړى دي، له دې څخه معلومه

سوه چي له تشهد څخه بغير لمونځ نه پوره کيږي، او چي له کوم شي څخه بغير لمونځ نه پوره کيږي هغه فرض وي، نو معلومه سوه چي تشهد ويل فرض دي.

جواب: زموږ له طرف جواب دا دی چي په قبل اُت يفترض الشهد کي له فرض څخه لغوي معنی مراد ده، يعني تقدير (اندازه کول)، الله تعالى فرمايلي دي: قُضِيَ مَا قُرْئَ الْبَقْرَةَ (۲۲۷)، يعني قُذِرْتُ اوس يې مطلب دا سو چي "د تشهد له مقرر کېدلو او معلومېدلو څخه مخکي به موږ دا ويل: والسلام على الله... الخ"، نو پر تشهد د فرضو اطلاق صحيح نه سو؛ دويم جواب دا دی چي دلته د امر صيغه د تعليم او تلقين لپاره ده، نو له دې څخه فرضيت نه ثابتيږي، د دريم جواب دا دی چي په حديث کي د لمناځه پوره کېدل په دې دواړو کي د يوه سره يعني په تشهد ويلو او په آخره ناسته کي د يوه سره معلق سوي دي، او پر دې د ټولو اتفاق دی چي د لمناځه پوره کېدل پر آخره ناسته معلق دي، ځکه چي که آخره ناسته پرېښوول سي نو لمونځ نه صحيح کيږي، نو کله چي د لمناځه پوره کېدل پر آخره ناسته معلق سوه، نو قرائت (ويل) به پر تشهد نه معلق کيږي، د دې لپاره چي اختيار پاته سي، ځکه چي نبي ﷺ د ناستي او قرائت (ويلو) اختيار ورکړی دی، چي په دې کي د يوه په اداء کولو سره لمونځ پوره کيږي، نو که موږ تشهد هم فرض کړو، نو اختيار ختم سو.

والصلاة الخ مخکي موږ ويل چي درود شريف هم د امام شافعي رَجَهِ الله په نېز فرض دی، هغه په دې آيت سره دليل نيسي: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلُوا (۷۱: اب: ۸۶)، په داسي توگه چي صلوات امر صيغه ده، او امر د وجوب لپاره وي، او له لمناځه څخه دباندې درود ويل واجب نه دي، نو ثابته سوه چي په لمناځه کي دننه درود ويل واجب دي. دويم دليل: د امام شافعي رَجَهِ الله دويم دليل دا دی چي نبي ﷺ فرمايي: لا صلاة لمن لم يصل على في صلاته، (يعني څوک چي پر ما په لمناځه کي درود نه ووايي نو د هغه لمونځ نه صحيح کيږي)، او ښکاره ده چي د لمناځه نه صحيح والی د فرضو د پرېښوولو په وجه راضي، دستو په پرېښوولو سره نه راضي، نو ثابته سوه چي درود شريف ويل فرض دي.

د امام شافعي د اول دليل جواب: د اول دليل جواب يې دا دی چي موږ دا خبره نه منو چي له لمناځه څخه دباندې درود ويل واجب نه دې، ځکه چي صلوات امر صيغه ده، او امر د تکرار تقاضا نه کوي، او امام طحاوي رَجَهِ الله فرمايي چي کله هم د نبي ﷺ ذکر وسي، نو درود ويل واجب دي، خو په وار وار درود ويل ځکه واجب نه دي چي امر د تکرار تقاضا نه کوي، ځکه چي د درود د واجباتي متعلق دی د سبب متکرر سره، او هغه سبب متکرر د نبي ذکر (يادېدل) دي، نو ذکر په تکرار سره به درود مکرره وي، لکه څرنگه چي دوختونو په تکرار سره د لمناځه وجوب مکرره کيږي، لنډه دا چي کله له لمناځه څخه دباندې درود ويل واجب سو، نو په امر يعني صلوات عليه باندي عمل وسو، او په لمناځه کي د درود واجبولو څه ضرورت نسته.

د دويم دليل جواب: دا دی چي دا حديث د کمال پر نفي محمول دی، يعني له درود څخه بغير لمونځ کامل او بشپړ نه دی، لکه څرنگه چي لا صلاة لپار المسجد إلا في المسجد د کمال پر نفي محمول دی، او په دې باندي قرينه داده چي نبي ﷺ صحرايي ته د لمناځه د تعليم ورکولو په وخت کي نبي ﷺ درود ذکر نه کړی، که درود فرض وای نو نبي ﷺ به حتماً ذکر کولای.

فايده: پاته سوه دا خبره چي پر نبي ﷺ به درود شريف په کوم کيفيت او طريقه سره ويل کيږي، نو په دې باره کي عيسى بن ابان رَجَهِ الله په کتاب الحج على اهل المدينة کي ذکر کړي دي چي له امام صاحب څخه د درود په باره کي

پوښتنه وسوه. نو هغه فرمايل چې دا دي وايي: اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم انك حميد مجيد، صاحب د كفايه ليكلي دي چې دا درود د كعب بن عجره رضي الله عنه د حديث سره موافق دی. حضرت علي، ابن عباس او جابر رضي الله عنهم نبي صلی الله علیه و آله ته وويل چې موږ ته خو پر تاد سلام كولو طريقه معلومه ده لېكن درود به څرنگه وايي، نو نبي صلی الله علیه و آله وفرمايل: داسي وایاست: اللهم صل على محمد وعلى آل محمد وبارك على محمد وعلى آل محمد وارحم محمد وآل محمد كما صليت وباركت وترحمته على ابراهيم وعلى آل ابراهيم في العالمين انك حميد مجيد.

په آخره ناسته كي د مانوره (را نقل سوو) دعاگانو ويل

قَالَ: وَمَا يَأْتِيهِمْ أَفْلا الْفَرَّانَ وَالْأَذْمُونَ الْمُتَوَرِّانَ فرمايي چې په داسي الفاظو سره به دعاء كوي چې هغه د قرآن د الفاظو سره او درنا نقل سوو دعاگانو سره مشابه (ورته) وي لَبَّائِكُمْ يَا رَبَّنَا مِنْ حَدِيثِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د هغه دليل په وجه كرم چې موږ د ابن مسعود رضي الله عنه له حديث څخه بيان كړي قَالَ لَهُ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ چې نبي صلی الله علیه و آله هغه ته وفرمايل ثُمَّ اغْتَرَمَ الدُّعَاءَ أَطْيَبَهُ وَأَعْجَبَهُ إِلَيْكَ بيا ته هغه دعاء غوره كړه چې هغه تاته ډېره جالبه او زياته ښه معلومه سي وَيَتَذَكَّرُ بِالسَّلَامَةِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او دعاء به پر نبي صلی الله علیه و آله په درود ويلو سره شروع كوي يَكُونُ أَكْرَبَ إِلَى الرَّجَاءِ دې لپاره چې قبوليت ته زياته نژدې سي.

اللفات: ﴿كُوجَة﴾ جمع ده، واحد يې: دعاء دی: بلل، نداء، ﴿أَطْيَب﴾ اسم تفضيل دی: زيات پاک، زيات صفا او

خوشبودار، ﴿أَعْجَب﴾ دا هم اسم تفضيل دی: زيات ښه، په زړه پوري.

تشرېح: مسئله: دا ده چې لومونځ کوونکی دي په آخره ناسته كي تر تشهد او درود ويلو وروسته دعاء كوي، او د دې خبري اهتمام او پابندي دي كوي چې دعاء كلمې په قرآن كي د ذكر سوو دعاگانو د الفاظو سره مشابه وي، مثلاً دا دعاء

دي كوي: اللهم اغفر لي ولوالدي... اللهم رب اجعلني مقيم الصلاة... ربنا انا سئنا منك ان ياربنا واتنا ما وعدتنا... اللهم اغفر لي يا دي دعاء په حديثونو كي د ذكر سوو دعاگانو د الفاظو سره مشابه وي، مثلاً: اللهم اني ظلمت نفسي... اللهم انا سئلت من خير ما سئلت منه عبدك ونبيك سيدنا محمد صلی الله علیه و آله او داسي نور، كومي د علوي چې را نقل سوي دي هغه دي يادي كړي او هغه دي واييز

دليل: د دعاء كولو دليل هم د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه له حديث دی، ځكه چې د هغه په آخر كي دا الفاظ ذكر سوي دي: ثم اختر من الدعاء... اللهم، ښكاره دي چې أطيب او أعجب په معنی كي خاص فرق نه لري.

ويبدأ اللهم فرمايي چې كله دعاء شروع كوي نو په درود سره دي يې شروع كوي، ځكه چې الله درود شريف ضروري قبولي، نو د درود په ضمن كي به د لومونځ گزاره دعاء هم قبوله كړي، ځكه چې الله كريم دی، او له كريم ذات څخه دا ليري ده چې هغه دعاء څه حصه قبوله كړي او څه دي رد كړي. (متد)

په آخره ناسته كې كومي دعاوي ممنوع دي

وَلَا تَقْرُبُوا مَشْرُوعَهُ كَلَامِ اللَّاسِي اَوْ لَمَوْنَخ كَزَارِه دې په (آخره ناسته كې په) دلسي الفاظو سره دعاه ته كوي چې هغه د خلكو د كلام (خبرو) سره مشابه وي تَعَزُّوا عَنِ الْقَسَادِ دلماتخه له فساد څخه د ځان ساتلو لپاره وَلَيْتَ بَالُكَ تَوَرُّو الْمَشْفُؤُا نو ځكه دې هغه دعاه كوي چې هغه په حديث كې راټول سوي وي او محفوظه (خوندي) وي وَسَالَا يَسْتَعِينُ سَؤَالَهُ مِنَ الْجِنَادِ او هغه شيان چې د هغه غوښتل له بندگتو څخه ناممكنه نه وي كَقَوْلِهِ اَللّٰهُمَّ زِدْنِيْ فَلَائَةً لكه د هغه الهمرزوچي فَلَا تَهْ وَلِ يُسْئَلُهُ كَلَامُهُمْ (نو دا) د خلكو د خبرو (كلام الناس) سره مشابه دي وَسَالَا يَسْتَعِينُ او د كومو شيتو غوښته چې (له بندگتو څخه) ناممكنه وي كَقَوْلِهِ اَللّٰهُمَّ اَفْزِلْ لَكَ د هغه الهمراغزلي ويل لَيْسَ مِنْ كَلَامِهِمْ نو د خلكو د خبرو (كلام الناس) څخه نه دي وَكَوْلِهِ اَللّٰهُمَّ اُرْزُقْنِيْ مِنْ قَبِيْلِ الْاَوَّلِ او د هغه الهمراغزلي ويل د كلام الناس له قبيلې څخه دي يَا سَيِّدَتَا اَلْاَيَاتِ بَيِّنَاتٍ ځكه چې د بندگتو په مينځ كې دا استعمالېږي يَقَالُ رَزَقَ الْاَمِيْرُ الْخَلِيْفَةُ ويل كيږي: رزق الامير (امير لښكر ته ورزي وركړه).

اللفظ: (مغلول) اسم مفعول دی: را ټول سوی، روایت سوی، (پنې هغه دهغوی چې له نبي ﷺ څخه را ټل سوي دي) **﴿مَعْتَصِل﴾** استعمال د باب مضارع صيغه ده: ناممكنه كېدل، محاله كېدل، **﴿زَوَج﴾** د امر صيغه ده د تمثيل له باب څخه: واده كول، نكاح كول، **﴿الْمَشْفُؤ﴾ لښكر، فوج.**

تشرېح: مسئله: دا ده چې لمونځ كونكې دې تر درود وروسته په دلسي الفاظو سره دعا نه كوي چې هغه د خلكو د كلام (خبرو) سره مشابه وي، د دې لپاره چې دلماتخه دغه آخري جزء له فاسدېدلو څخه خوندي پاته سي، نو په دې وجه وويل سو، چې لمونځ گزار ته پكار دي چې راټول سوي دعاگتي ووايي.

د خلكو د كلام سره مشابه دعاه لمونځ فاسدوي، كه نه؟ ښكاره دي وي چې تر تشهد وروسته كه په دلسي الفاظو سره دعاه وسي چې هغه د خلكو د خبرو سره مشابه وي نو په دې سره ټوله لمونځ نه فاسديږي، ځكه كه تر تشهد وروسته حقيقت هم د خلكو خبري پيدا سي، نو لمونځ نه فاسديږي، نو په هغه خبرو سره خو په طريقه لولې نه فاسديږي چې هغه صرف د خلكو د خبرو سره مشابه وي، دا حكم د صاحبينو په نېز دی، همدارنگه د امام صاحب رښته الله په نېز هم نه فاسديږي، ځكه چې كلام الناس په خپله د لمونځ گزاره له طرف څخه خروج بصتمه (يعني له للماتخه څخه وتل) دي. نو ځكه به په دې سره لمونځ پوره كيږي، او هغه دعاه كوم چې د خلكو د خبرو سره مشابه او تر تشهد وروسته وسي، نو هغه به له للماتخه څخه دپاندي شاملول كيږي، او لمونځ به نه ورسره فاسديږي. (صه)

د خلكو د كلام سره د مشابه كېدلو معنی: پاته سوه دا خبره چې كومه دعاه د خلكو د خبرو سره مشابهت لري. او كومه دعاه د خلكو د خبرو سره مشابهت نه لري، نو په دې باره كې فرمايي چې د كومو شيتو غوښته له بندگتو څخه ناممكنه نه وي لكه دا قول: يَا سَيِّدَتَا اَلْاَيَاتِ بَيِّنَاتٍ ځكه چې د لامونځ څخه خروج بصتمه (يعني له للماتخه څخه وتل) دي. نو ځكه به په دې سره لمونځ پوره كيږي، او هغه دعاه كوم چې د خلكو د خبرو سره مشابه او تر تشهد وروسته وسي، نو هغه به له للماتخه څخه دپاندي شاملول كيږي، او لمونځ به نه ورسره فاسديږي. (صه)

سره مشابه دي، همداصحيح ده. دليل يې دا دی چې داسې خبره دخلکو په مينځ کې استعمالېږي، لکه شرنګه چې ويل سوي دي: رزق الامير الجيش: (امير ولشکر ته رزق او روزي ورکړه).

راسته او چپه طرف ته سلام گرځول، او په سلام کې د نيت حکم

ثُمَّ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ يِيَادِي خَيْلٍ رَاسَةً طَرَفَ تَهْ سَلَامٌ وَكَرْخُوِي فَيَقُولُ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ أَوْ دِي وَايِي: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَعَنْ يُسَارَةٍ وَمَقْلٍ ذَلِكَ أَوْ چپه طرف ته دي هم داسې وويي لِيَا رَوَى ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د هغه حديث په وجه چې ابن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت کړی دی أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ كَانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ چي نبي ﷺ به راسته طرف ته سلام (داسې) گرځوي حَتَّى يَرَى بَيَاضَ خَدَّيْهِ الْأَيْمَنِ تر دې چې د نبي ﷺ د راسته بلرخو (رخسار) سپينوالی به لېدل کېدی وَعَنْ يُسَارَةٍ حَتَّى يَرَى بَيَاضَ خَدَّيْهِ الْأَيْسَرِ او چپه طرف ته به يې سلام گرځوي تر دې چې د چپه بلرخو سپينوالی به يې ليدل کېدی وَكَوَى بِالنَّشْرِ بَيِّنَةُ الْأَمْرِ مَنْ عَلَى يَمِينِهِ او لومونځ کونکی دي په اول سلام کې د هغو نيت کوي کوم چې دده راسته طرف ته وي مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْحَفَلَةِ يعنې دخلکو او دښخو او د حفاظت کونکو فرشتو وَكَذَلِكَ فِي الثَّانِيَةِ او همدانیت دي په دویم سلام کې هم کوي (لَا الْأَعْيَالُ بِالنِّيَّاتِ حُكْمٌ چې د احوالو مدار پر نيتونو دی) (نو که په سلام کې د مقتديتو او فرشتو نيت وکړي نو هغو ته به ثواب حاصلېږي) وَلَا يَتَوَيَّ النِّسَاءُ فِي زَمَانِنَا او زموږ په زمانه کې دي دښخو نيت نه کوي وَلَا مَن لَّا شُرَكَةَ لَهُ فِي صَلَاتِهِ او نه دي د هغو خلکو نيت کوي چې په لمانځه شریک نه وي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لِأَنَّ الْخُطَابَ حُطَّ الْخَافِرِينَ حُكْمٌ چې خطاب د حاضرینو حق دی.

اللفات: ﴿بَيَاض﴾ سپينوالی، **﴿حُلَا﴾** خلا، **﴿مَقْلٍ﴾** بلرخو، **﴿عَقْلَةً﴾** جمع ده، واحد يې عَاقِلٌ دی:

ساتونکي فرشتې، کراما کاتبين، **﴿حُطَّ﴾** حصه، برخه، حق.

تقريب: د عبارت حاصل دا دی چې لومونځ کوونکي به تر تشهد او درود او دعاء ويلو وروسته دواړو طرفونو ته سلام

گرځوي، اول به راسته طرف ته او بيا چپه طرف ته، او د سلام الفاظ دا دي: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، (يعنې پر تاسو دي

سلام او د الله رحمت وي)، د جمهورو عالمانو او دسترو صحابه کرامو لکه حضرت عمر، حضرت علي او حضرت عبد

الله بن مسعود رضي الله عنهم هم دا مذهب دی.

دليل: د حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حديث دی: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَتْ يَسْلَمُ عَنْ يَمِينِهِ حَتَّى يَرَى بَيَاضَ خَدِّهِ الْأَيْمَنِ وَ

عَنْ يَسَارَةٍ حَتَّى يَرَى بَيَاضَ خَدِّهِ الْأَيْسَرِ.

وينوی الخ مصنف رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمايي چې د اول سلام گرځولو په وخت کې به د هغه خلکو نيت کوي کوم چې دده راسته

طرف ته وي، هغه که نارینه وي او که ښځي، همدارنگه به د ساتونکو فرشتو نيت کوي، او چپه طرف ته به هم د دې

انسانانو او فرشتو نيت کوي.

امام له دواړو طرفونو څخه حصه لري، (يعني گواکي امام د مقتدي دواړو طرفونو ته واقع دی) نو ځکه به هغه په دواړو سلامونو کي د نيت کولو حقداره وي.

والبنفرد الخ او منفرد سړی کوم چي يوازي لمونځ کوي، هغه دي په دواړو طرفونو کي د ساتونکو فرشتو (گراما کاتبين) نيت کوي، ځکه چي په السلام عليكم کي خطاب حاضرينو ته دی، او له فرشتو څخه علاوه بل هيڅوک د ده سره نسته، نو ځکه به صرف دهغو نيت کوي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د امام محمد رحمه الله دی، قال العلامة جلال الدين الخوارزمي رحمه الله (قوله لا بد للمقتدي من نية امامه) تخصيص الامام بالاذكر يؤيد قول من يقول انه ينوي من يشاركه في الصلاة، كذا في المجامع الصغير لقاضي خاں رحمه الله، (ص ۱۱۶، ص ۲۷۹). (القول الرابع، ج ۱، ص ۱۸۲)

امام به په سلام کي د چا نيت کوي؟

وَالْإِمَامُ يُنَوِّي بِالسَّلَامِ او امام به په دواړو سلامو کي نيت کوي **هُوَ الصَّحِيحُ** همدا صحيح ده **وَلَا يُنَوِّي فِي الْهَلَاكَةِ** **عَدَا مَا مَحْضُورٌ** او په ملائکو کي به د يو متعين شمېر نيت نه کوي **لَأَنَّ الْأَخْبَارَ فِي عَدَدِهِمْ قَدْ اخْتَلَفَتْ** ځکه چي دوی د شمېر متعلق حديثونه مختلف دي **فَأَشْبَهَ الْإِيمَانَ بِالْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ** نو دا پر نيياتو عليهم السلام باندي د ايمان راوړلو په څير سوئ **إِصَابَةُ لَفْظِ السَّلَامِ وَاجِبَةٌ عِنْدَنَا** بيا زموږ په نېز د سلام لفظ اداء کول واجب دي **وَلَيْسَتْ بِفَرْضٍ** او فرض نه دي **خَلَا قَالُوا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ** د امام شافعي رحمه الله (په دې کي) اختلاف دی **هُوَ يَسْتَسْكِنُ بِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ** **وَالسَّلَامُ** هغه د نبي ﷺ په دې قول سره دليل نيسي **يُخْرِجُهَا الشُّكُورُ وَتَحْلِلُهَا التَّسْلِيمُ** چي د لمانځه تحریمه په تکبير سره کيږي او د لمانځه ختمېدل په سلام سره کيږي **وَلَنَا مَا رَوَيْنَا مِنْ حَدِيثٍ** * **ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** او زموږ دليل د حضرت ابن مسعود رضي الله عنهما هغه حديث دی کوم چي موږ بيان کړی (چي په هغه کي اختيار وړ کول سوی دی) **وَالشَّخِيرُ يُنَوِّي فِي الْفَرَضِ وَالْوُجُوبِ** او اختيار وړ کول د فرض کېدلو او واجبېدلو دواړو منافي دی **إِلَّا أَنْكَرْنَا الْوُجُوبَ** **بِنَا زَوَاةٍ اخْتِيَاظًا** خو بيا هم موږ د امام شافعي رحمه الله د بيان سوي روايت په وجه د احتياط په توگه وجوب ثبت کړی دی **وَبِهِدِهِ لَا تُثْبِتُ الْفَرَضِيَّةُ** خو په داسي روايت سره فرضيت نه ثابتيږي، والله اعلم.

اللفات: **«مَحْضُورٌ»** معلوم، متعين، شمېرل سوی، ټاکل سوی، **«أَكْبَهُ»** د افعال باب دی: مشابه کېدل، ورته کېدل، **«إِصَابَةٌ»** د افعال د باب مصلر دی: رسول، راوړول، اچول، اداء کول، **«يَسْتَسْكِنُ»** د تفعل د باب مضرع صيغه ده: دليل نيول، تکیه کول، نيول.

تشریح: مسئله: دا ده چي امام به په خپلو دواړو سلامونو کي د ساتونکو فرشتو او دواړو طرفونو مقتديانو نيت کوي، همدا صحيح قول دی، بعضو ويلي دي چي امام د نيت محتاج نه دی، او بعضو ويلي دي چي په يوه سلام کي نيت کول کافي دي. صاحب د هدايي رحمه الله فرمايي چي په فرشتو کي به د معين او ټاکلي شمېر نيت نه کوي، بلکي مطلق به د

* تخریج: اخره دار قطعی فی کتاب الصلاة، باب تحلیل الصلاة التسليم.

* تخریج: قلعه نجره، راجع تحت حديث رقم: ۴۵.

فرشتو نيت کوي، ڇاڪه چي داستانگو فرشتو شمير په آڻارو او حديثونو کي مختلف ذکر سوي دي (په يوه روايت کي دوه، په بل روايت کي پنځه، او په بعضو کي شپيته، او په بعضو کي يوسل و شپيته).

په سلام کي د السلام لفظ ضروري دی

شماسبابه (۱) له دې حايه دارا نيسي چي زموږ په نيز د السلام لفظ ادا کول واجب دي، فرض نه دي، او د امام شافعي رحمه الله په نيز د السلام لفظ اداء کول فرض دي، د امام شافعي رحمه الله دليل د نبي ﷺ دا فرمان دی: تخليها التسليم، له دې فرمان څخه امام شافعي رحمه الله دليل په دې توگه نيسي چي تر دې مخکي نبي ﷺ تحريما التكبیر ويلي دي چي له هغه څخه مراد تکبير تحريمه ده، او تکبير تحريمه په لمانځه کي فرض ده، نو ځکه په د السلام اداء کول هم په لمانځه کي فرض وي، ځکه څرنگه چي په تحريما التكبیر کي حصر دی: همدارنگه په تخليها التسليم کي هم حصر دی، نو لکه څرنگه چي له تکبير څخه بغير په لمانځه کي داخلېدل صحيح نه دي، همدارنگه له سلام څخه بغير له لمانځه څخه وتل صحيح نه دي.

زموږ دليل: دادي چي کله نبي ﷺ ابن مسعود رضي الله عنه ته د تشهد تعليم ورکړی، نو داسي يې ورته وفرمايل: انا قلت هذا أو فقلت هذا فقلت تمت صلاتك، ايت شئت ايت تفرقت، ايت شئت ايت تقدم فاقدم، (يعني تر تشهد وروسته ستا لمونځ پوره کيږي، نو بيا که ته خواږې چي ولاړ سي نو ولاړ سه او که خواږې چي کښې ته نو ناست ووسه)، له دې څخه معلومه سوه چي د لمانځه آخري رکع او آخري فرض د تشهد په انداز کښېستل دي، او تر هغه وروسته لمونځ کونکي ته اختيار دی که خواږې نو له لمانځه څخه دي ولاړ سي او که خواږې نو ناست دي ووسي، نو ځکه دادي ووايي، او اختيار د فرضيت او وجوب دواړو منافي دی، نو ځکه د السلام لفظ به نه فرض وي او نه واجب، لېکن امام شافعي رحمه الله چي کوم دليل بيان کړی دی څرنگه چي په هغه کي په حصر سره تخليها السلام ويل سوي دي، نو ځکه د احتياط په وجه موږ د السلام اداينه واجب وگرځول، او بيا دا حديث د خير واحد له قبيلي څخه دی، او خبر واحد وجوب ثابتوي سي، فرضيت هيڅکله ثابتولای نه سي، ځکه چي د فرضيت د ثبوت لپاره قطعي نص ضروري دی، هغه ځله نسته، نو ځکه به د السلام اداينه فرض نه وي، لېکن له وجوب څخه يې انکار نه سي کېدی.

فصل في القراءة

(ب) فصل د قرائت (د احکامو په بیان کې) دی

تشرېح: تر دې مخکې صاحب د کتاب د لمانځه فرائض، ارکان، واجبات او سنتونه بیان کړل چې د هغو په ضمن کې د قرائت یادونه هم وسوه، خو څرنګه چې د قرائت احکام ډېر پېښېږي یعنې کثیر الوقوع دي، او متعلقات یې هم بې شمېره دي، نو ځکه په تفصیلي توګه د هغو ټولو د بیانولو لپاره د قرائت احکام په جلا او علیحده فصل کې بیانوي، او د قرائت له دوو قسمونو څخه یعنې له سري او جهري څخه د قرائت بالجهر احکام مخکې بیانوي، وجه یې دا ده چې قرائت بالجهر داسې صفت دی چې په هغه سره په پوره او کامله توګه اداء ثابتېږي. (منها ج ۱، ص ۳۳۱)

د جهري او سري لمونځونو بیان

قَالَ: وَيُحَرِّزُ بِالْقِرَاءَةِ فرمایي: چې لمونځ گزاره به په لوړ اواز سره قرائت کوي يَلِي الْقَهْرُ فِي الرُّكُوعَيْنِ الْأَوَّلَيْنِ وَمِنَ الْكُفْرِ وَالْعِصْيَانِ دسهار په لمانځه کې او د مانېام او ماخوستن په اولو دوو رکعتو کې إِنْ كَانَ إِمَامًا که د لمونځ گزاره امام وو وَيُفْقِرُ فِي الْأَخْرَفَيْنِ او په آخري دوو رکعتو کې به په کراره قرائت کوي هَذَا هُوَ التَّوَارُثُ * ممدغه متوارث دی (یعنې ممدغه د نبي ﷺ او د صحابه وو زوی الله ﷻ او د تابعینو له زماني څخه رانقل سوي دي او تر اوسه عمل په کېږي) وَإِنْ كَانَ مُتَفَرِّدًا او که لمونځ گزاره منفرد (یوازي لمونځ کونکی) وو فَهُوَ مُفَوَّزٌ نو هغه ته اختیار دی إِنْ شَاءَ جَهْرًا أَوْ سَمًّا لِنَفْسِهِ که غواړي نو جهري قرائت دي وکړي او په خپل ځان دي یې واوري لَأَنَّهُ إِمَامٌ حَتَّى نَفْسِهِ ځکه چې هغه د خپل ځان په حق کې امام دی وَإِنْ شَاءَ خَلَفَهُ او که غواړي نو په کراره سره دي قرائت وکړي لَأَنَّهُ لَيْسَ خَلْفُهُ مَنْ يُسْمِعُهُ ځکه د ده شاته داسې څوک نسته چې دی خپل قرائت په واوري وَالْأَفْضَلُ هُوَ الْجَهْرُ لِيَكُونَ الْأَدَاءُ عَلَى فِئَةِ الْجَمَاعَةِ او جهري قرائت غوره دی د دې لپاره چې اداء د جماعت په توګه وي وَيُفْقِرُهَا الْإِمَامُ فِي الْقَهْرِ وَالْعَصْرِ او امام به د ماپښین او مزبکر په لمانځه کې سري قرائت کوي وَإِنْ كَانَ بِعَرَفَةٍ که څه هم هغه په عرفات کې وي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ * صَلَاةُ النَّهَارِ عَجَاءٌ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: د ورځي لمونځ ګونګ دی أَنْ لَيْسَتْ فِيهَا إِقْرَاءَةٌ مَسْمُوعَةٌ یعنې په هغه کې داسې قرائت نسته چې ولورېدل سي وَلِي عَرَفَةٍ خَلْفَ مَالِكٍ رَجَعَهُ اللَّهُ او په عرفات کې د امام مالک رجه الله اختلاف دی وَالْحُجَّةُ عَلَيْهِ مَا رَوَيْنَاهُ او د هغه په خلاف زموږ روایت سوی حدیث حجت دی (یعنې: صلاة النهار عجا).

* تخریج: أخرجه المصنفون في كشف الحفاء، حديث رقم: ۱۱۶۰۹ و رواه عبد الرزاق في مصنفه من قول مجاهد.

* تخریج: قال الزملي في نصب الراية ج: ۲، ص: ۴. غرب ورواه عبد الرزاق في مصنفه، من قول مجاهد وابي عبيدة فقال اخونا محمد عن عبد الكريم

الجزري، قال: سمعت ابا عبيدة يقول: صلاة النهار عجا.

اللفظ: «لَا تَوَارِثُ» په ورته کي تر لاسه سوی شی، مراد ځني را نقل سوی شی دی، «وَعَلَى» صورت، شکل، حالت، توگه، «عَلَيْهِمَا» کونکي، د څه ویلو او خبرو کولو څخه یې برخي، «عَلَيْهِمَا» په مکه مکرمه کي د یو ځای نوم دی چي د حج له مشاهرو څخه یو متر شمر دی.

تفسیر: مصنف رحمه الله فرمایي چي که لمونځ کونکي امام وي نو پر هغه د سهار په دوو رکعتونو او د ماښام او ماڅوستن په اولو دوو رکعتونو کي قرائت په لوړ اواز سره (جهراً) کول واجب دی، او په پاته رکعتونو کي یعني د ماښام په دریم رکعت او د ماڅوستن په آخري دوو رکعتونو کي قرائت په کراره (سراً) کول واجب دي، همدغه له نبي ﷺ او صحابه وو رَوَيْنَ اللَّهُ عَنْهُمْ او تابعینو څخه را نقل سوي دي.

بیا په جهري لماتڅه کي جهر کول او په سري لماتڅه کي اخفاء کول (یعني په کراره ویل) واجب دي، او وجوب له سنت (یعني حدیث) څخه ثبت دی.

تفصیل: دلیل: له حضرت ابو هريره څخه روایت دی: أَنَّهُ قَالَ فِي كُلِّ صَلَاةٍ يَقْرَأُ فَمَا أَسْمَعْنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَمَّا مَا كَرَّمَا أَعْلَى عَلِيًّا أَمَّا عَلِيٌّ (یعني په هر لماتڅه کي د قرآن قرائت کيږي، نو رسول الله ﷺ چي په کوم ځای کي په مودې قرائت اورو، مودې په تاسو ولوروی او چيري چي یې پر مودې پټ کړی وو، مودې پر تاسو پټ کړی)؛ حاصل دا چي په کومو لمونځونو کي رسول الله ﷺ جهر کړی وو او په مودې یې اورېدلی وو، نو په هغو کي مودې جهر کړی دی، او په تاسو مو اورېدلی دی، او په کومو لمونځونو کي چي رسول الله ﷺ اخفاء کړی وه، نو په هغو کي مودې اخفاء کړی ده، او په تاسو مو هلته قرائت نه دي اورېدلی، نو معلومه سوه چي په جهري لمونځونو کي جهر او په سري لمونځونو کي اخفاء په سنت سره ثابت دي، او دامت اجماع هم دلیل دی، ځکه چي د نبي ﷺ له زمانې څخه واخله تر اوسه پوري په جهري لمونځونو کي پر جهر او په سري لمونځونو کي پر اخفاء د ټوله امت اجماع ده.

هغلي دلیل: دا دی چي قرائت د لماتڅه له اړکاتو څخه یو رکن دی، نو څرنګه چي د ټولو اړکاتو ښکاره کول ضروري دي هملرنگه د قرائت ښکاره کول هم ضروري دي، همدا وجه وه چي د اسلام په شروع کي به نبي ﷺ په ټولو لمونځونو کي قرائت بالجهر کوی، او مشرکینو چي به قرائت واورېدی نو نبي ﷺ ته به یې تکلیف رسوی او رد وید به یې ویل، نو الله تعالی د آیت رانازل کړی: وَلَا تَخَافُ بَصَالَتَكَ وَلَا تَخَافُ رِجَا السَّوَاءِ (یعني نه په ټولو لمونځونو کي جهر کوه او نه په ټولو لمونځونو کي اخفاء کوه) وَالَّذِينَ يَتَّبِعُكَ ذَٰلِكَ سَبِيلُ السَّوَاءِ (بلکي مینځنی لاره اختیار کړه)، یعني د شپې په لمونځونو کي جهر کوه او د ورځي په لمونځونو کي اخفاء کوه، نو تر دې آیت وروسته نبي ﷺ د ماښام او ماڅوستن په لمونځونو کي اخفاء شروع کړه، ځکه چي په دې دوو وختونو کي به کفار د تکلیف رسولو لپاره فارغه وه، لېکن په نورو وختونو کي به په خوراک، خوب یا غفلت او خپل مینځوي گپ شپ سره مشغوله وه، نو ځکه په دې نورو وختونو کي نبي ﷺ جهر اختیار کړی.

د انګان منفرد الله لېکن که لمونځ گزاره منفرد وو، نو هغه ته اختیار دی، که خوښه یې وي، نو جهر دي وکړي او په خپل ځان دي یې ولوري، ځکه چي دی د خپل ځان په حق کي امام دی، او که خوښه یې نو اخفاء دي وکړي، ځکه چي بل دلسي څوک ده سره نسته چي دی خپل قرائت په واورې، هر چي لوی څښتن ﷻ دی نو هغه هر پټ او ښکاره اوري، حاصل دا چي پر منفرد نه جهر واجب دی او نه اخفاء، لېکن جهر افضل دی، د دې لپاره چي د منفرد لمونځ د جماعت په شکل سي.

ويخفيها الإمام الخ دماپښين او مازيگر په لمانځه کي پر امام اخفاء يعني په کراره قرائت کول واجب دي، نو کله چي د جماعت په حالت کي اخفاء کول واجب دي، نو پر منفرد به په طريقه اولی سره په ماپښين او مازيگر کي اخفاء کول واجب وي.

دليل: د نبي ﷺ دا قول دی: صلاة النهار عجماء، (يعني ورځنی لمونځ گونگ دي) يعني داسي قرائت پکښي نسته چي واورېدل سي، حاصل دا چي دورځي په لمونځونو کي قرائت خو سته خو په کراره به ويل کيږي نه دا چي په لوړ اواز سره. حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دې حديث تفسير داسي کړی دی: لا قراءة في هاتين الصلاتين، يعني دورځي په دې دوو لمونځونو کي قرائت نسته، نه په جهر سره او نه په اخفاء سره، خود ابن عباس رضي الله عنهما دا تفسير صحيح نه دی. ځکه چي يو وار له خباب بن ارت رضي الله عنه پوښتنه وسوه چي: بر عرفتم قراءة رسول الله ﷺ في صلاة الظهر والعصر. قال بضطراب لحيته، (يعني تاسو څرنگه وپېژندله چي نبي ﷺ دماپښين او مازيگر په لمونځونو کي قرائت کوي، نو خباب بن ارت رضي الله عنه وفرمايل چي د نبي ﷺ د بريي مبارکي په ښورېدلو سره).

دلى عرفه الخ زموږ په نېز دماپښين او مازيگر په لمونځونو کي على الاطلاق اخفاء واجب ده، که څه هم دالمونځونه په عرفات کي اداء کړی سي، يا په بل ځای کي اداء کړی سي، لېکن امام مالک رحمه الله فرمايي چي په عرفات کي په دې دواړو لمونځونو کي جهر واجب دی.

د امام مالک دليل: دا دی چي په عرفات کي په لوی جماعت سره دالمونځونه اداء کيږي، نو لکه څرنگه چي دجمعي په ورځ جهر کيږي، دلته به هم جهر کيږي.

جواب: دامام مالک رحمه الله په خلاف هغه حديث حجت دی کوم چي موږ روايت کړی يعني: صلاة النهار عجماء، او ددې په خلاف دامام مالک رحمه الله هيڅ دليل نسته.

په جمعه، اختر او نفلي لمانځه کي د جهر حکم

وَيَهْرُلُ الْجُمُعَةِ وَالْيَمِينِ او امام به د جمعي او اخترنو په لمونځونو کي جهر کوي (يعني په لوړ لوتو به قرائت کوي) لَوْ رُوِيَ النَّفْلُ الْمُسْتَفْهِينَ بِالْجَهْرِ ځکه چي د جهر په باره کي مشهوره حديث وارد سوی دی وَفِي الشَّكْرِ بِالنَّهَارِ يُخَافُ او په نفلي لمانځه کي به اخفاء کوي (يعني په پټه به قرائت کوي) وَفِي اللَّيْلِ يَتَخَفُ او د شپې په نفلي لمانځه کي ورته اختيار دی اِجْتِبَاً بِالْفَرْضِ فِي حَقِّ الْمُنْفَرِدِ دمنفرد په حق کي په فرضو باندي په قياسولو سره وَهَذَا لِأَنَّهُ مُكْتَلَبٌ لَهُ او داحکم په دې وجه دی چي نفل د فرضو لپاره پوره کونکي دي فَيَكُونُ تَبَعًا لَهٗ نو ځکه به نفل د فرضو تابع وي.

اللفات: «الْمُسْتَفْهِينَ» عام، مشهور، د حديثو يو قسم دی چي له متواتر څخه د کمي درجې او له خبر واحد څخه د

لوړي درجې دی. «مُكْتَلَبٌ» د تفصيل دباب اسم فاعل دی: بشپړ کونکی، پوره کونکی.

تشریح: مسئله: دا ده چي پر امام د جمعي او اخترنو په لمونځونو کي جهري قرائت واجب دی، او په دې لړ کي مشهوره حديثونه او روايتونه سته، څنگه چي زياتره محدثينو دا روايت بيان کړی دی: أَنَّهُ لَفْظٌ كَلَامٌ يَفْرَأُ فِي الْمَدِينِ وَهُوَ الْمُهَمَّةُ "سبح اسم ربك الأعلى، وهل أتاك حديث الغاشية"، له دې څخه ماسوا په مسلم شريف کي دابو واقد ليشي

ﷺ داروايت ذکر سوی دی چي له هغه څخه حضرت عمر رضی الله عنه پوښتنه وکړه: ما کات یقرأ به رسول الله ﷺ فی الأصل والفطر فقال کات یقرأ ق والقرآن المجید. واقرت الساعة، (یعني نبی ﷺ به په اخترونو کي کوم سورتونه، هغه جواب ورکړی چي سورققا او سورة اقرت الساعة)، ښکاره خبره ده چي نبی ﷺ به قرائت بالجهر کوی نو ځکه به صحابه وو ته معلومه وه چي نبی ﷺ به دا سورتونه ویله.

وفي التطوع الخ ددې حاصل دا دی چي دورځي په نفلي لمونځونو کي اخفاء واجب ده، او د شپې په نفلي لمونځونو کي لمونځ گزار لره اختیار دی، که غواړي نو اخفاء دي وکړي او که غواړي نو جهر دي وکړي، ځکه چي نفل کونکي پر هغه سري قیاس کړی سوی دی چي هغه منفرد وي او فرض کوي، یعنی څرنگه چي پریوازي فرض کونکي سري دورځي په لمونځونو کي یعنی په ماښین او مازیگر کي اخفاء واجب ده، او د شپې په لمونځونو کي ورته اختیار دی، همدارنگه پر متفل هم دورځي په نفلونو کي اخفاء واجب ده، او د شپې په نفلو کي ورته اختیار دی.

وهذا الخ فرمائي چي نفل کونکي ځکه د فرض کونکي تابع دی چي په نفلو سره فرض پوره کیږي، په دې توګه چي نفل کونکي انسان به یقیناً هم د فرضو پابندي کوي، او کوم سري چي نفل کوي نو اندازه وکړی چي هغه به په څومره خشوع و خضوع، عاجزی او په څومره توجه سره فرض اداء کوي، او په دې باره کي په حدیث کي هم بیان سوی دی، چي الله پاک به د قیامت په ورځ ووايي چي وګورئ زما د بنده لپاره یو نفلي لمونځ سته که نه؟ نو که وو، الله پاک به وفرمائي: چي په دې سره ده د فرضي لمونځونه ور پوره کړئ!.

د جهري لمانځه په قضاء راګرځولو کي د جهر حکم

وَمَنْ قَاتَلَهُ الْعُشَاءُ أَوْ لَمْ يَجِدْهُ إِلَّا فِي الْفَجْرِ فَقَدْ قَضَى (قضا) سَيَ قَضَاهَا بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ أَوْ يَسَاءِ هُنَا تر لمر را ختلو وروسته وکړي (یعني تر لمر ختلو وروسته یې را وڅرخوي) إِنَّ أَوَّلَ فَرِيضَةٍ جَهَرَ نُو كَه هُنَا سَرَى پَه دې لَمَاتَحَه كِي اَمَلَت وړ کوی نو په جهر سره دي قرائت وکړي (یعني په لوړ لواز دي قرائت وکړي) كَمَا قَتَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَكَ څرنگه چي رسول الله ﷺ وکړی حِينَ قَتَلَ الْفَجْرَ عَدَاةَ لَيْلَةِ التَّغْرِيسِ بِجَنَاحَةٍ كَلَه چي نبی ﷺ د سهار د لمانځه قضاء د ليله التمریس په سهار را وګرځوله فَإِنْ كَانَ وَحْدًا عَاقَلَتْ حَتَّى أَوْ كَه داسې یولزي (تنها) وو نو ځانځا به اخفاء کوي (یعني په پټه قرائت کوي) وَلَا يَسْمَعُهَا أَوْ دَه تَه اخیستار نه سته هُوَ السَّحِينُ هَمْدًا صَحِيحٌ دَه لِأَنَّ الْجَهَرَ رَخِصٌ إِمَّا بِالْجَنَاحَةِ حَتَّى ځکه چي جهر خویا د جماعت سره خاص دی أَوْ بِالْوَقْتِ فِي حَقِّ الْمُنْفَرِدِ عَنِ رَجْهِ التَّخْيِيرِ يَاد منفرد په حق کي د اخیستار په توګه دوخت سره خاص دی وَلَمْ يُوجَدْ أَحَدُهُمَا أَوْ (دلته) له دواړو څخه یو هم نسته.

اللفاظ: ﴿اگر﴾ د نصر د باب ماضي صیغه ده: املت وړکول، امام جوړېدل، ﴿عاقلت﴾ د مفاعله د باب ماضي صیغه ده: پټول، په کراره وړل، ﴿عاقلت﴾ ځانځا، لازمي، یقیني، ﴿لَيْلَةُ التَّغْرِيسِ﴾ د کوچ او کلهي شپه، (له دې څخه مراد هغه شپه ده چي کله نبی ﷺ او صحابه زویو هغه غنچه د جهاد له سفر څخه واپس راتلل، په لاره کي د خوب لپاره یو ځای تم سول، او حضرت بلال رضی الله عنه در

وینوولو څه واري خپل په غاړه واخیستل، خو ټوله بیده سول او هغه وخت راپورته سول چې لمر راوختی، یانې ﷺ له هغه ځای څخه د کوچ حکم وکړی، کله چې لمر یو نېزه راپورته سو نو د سهار لمونځ یې راوگرځوي

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی که له یو چا څخه د ماخوستن لمونځ قضاء سي، او هغه دې قضاء په راروانه ورځ کې تر لمر راختلو وروسته راگرځول غواړي نو د دې دوه صورتونه دي: (۱) یا به هغه په جماعت سره د لماتځه قضاء را گرځوي، (۲) یا به یې یوازې راگرځوي، که اول صورت وي یعنې هغه سړی په جماعت سره قضاء را گرځوي، او د خلکو امامت کوي، نو د هغه لپاره حکم دا دی چې جهري قرائت به کوي، ځکه چې کله له نبی ﷺ څخه د لیلۃ التمیس په وخت کې د سهار لمونځ قضاء سو، نو نبی ﷺ د دې لماتځه قضاء تر لمر راختلو وروسته په جماعت سره را وگرځوله، او قرائت بالجهري وکړی، نو دا قصه د دې خبرې دلیل ده چې کله قضائي لمونځ په جماعت سره راگرځول کیږي نو که هغه جهري لمونځ وو، جهري به پکښې کیږي. لېکن که هغه سړی یوازې د لماتځه قضاء راگرځول (یعنې منفرد وو)، نو د هغه لپاره حکم دا دی چې هغه به خامخا اخفاء یعنې په کراره به قرائت کوي، او د هغه لپاره دا اختیار نسته چې جهري وکړي، همدا قول صحیح دی، صاحب د هدایې رحمه الله په هو الصحیح سره د د شمس الاثمه سرخسي، فخر الاسلام بزودي او د قاضي خان او نورو له هغه قول څخه احتراز کړی دی چې په هغه کې دوی د منفرد لپاره هم جهري غوره گڼلې دی، او دا یل یې دا بیان کړی دی چې د ماخوستن په لماتځه کې جهري قرائت کیږي، نو په قضاء راوړلو کې به یې هم جهري قرائت کیږي چې اداء د قضاء سره موافق سي. (منايه)

په لماتځه کې د سورت فاتحې یا قرائت هېر بدلویان

وَمَنْ قَرَأَ الْعِشَاءَ فِي الْأَوَّلِينَ الشُّرُكَ أَوْ چا چې د ماخوستن په اولو دوو رکعتو کې سورت وایي وَلَمْ يَكُنْ بِفَاتِحَةٍ الْكِتَابِ خو سورت فاتحه یې نه وویلله لَمْ يُعَذِّبِ الْأَخْرَجِينَ نو په آخري دوو رکعتو کې به سورت فاتحه نه راگرځوي وَلَنْ قَرَأَ الْفَاتِحَةَ وَلَمْ يَزِدْ عَلَيْهَا او که یې صرف سورت فاتحه وویل او پر هغه یې د سورت اضافه نه وکړه قَرَأَ فِي الْأَخْرَجِينَ الْفَاتِحَةَ وَالشُّرُكَ نو په آخري دوو رکعتو کې به سورت فاتحه او سورت دواړه وایي وَجَهَّزَ او په جهري (لوړ لواز) سره به قرائت کوي وَهَذَا • عِنْدَ أَنْ حَبِثَتْ وَمُحَمَّدٌ رَحِمَهُمَا اللَّهُ او دا حکم د طرفینو رحمه الله په نېز دی وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ لَا يَقْضَىٰ وَاحِدَةً مِنْهُمَا امام ابو یوسف رحمه الله فرمایي چې له سورت فاتحه او سورت څخه به یو هم نه راگرځوي لَأَنَّ الْوَاجِبَ إِذَا فَاتَكَ عَنْ وَقْتِهِ ځکه کله چې واجب له خپل وخت څخه فوت (قضاء) سي لَا يَقْضَىٰ إِلَّا بِدَلِيلٍ نو له دلیل څخه به بغیر د هغه قضاء نه راوړل کیږي وَلَهُمَا او د طرفینو دلیل دا دی وَهُوَ الْقَرْنُ بَيْنَ التَّوَجُّهَيْنِ او په دولرو خبرو کې د فرق وجه همدغه ده أَنَّ قِرَاءَةَ الْفَاتِحَةِ شَرَعَتْ عَلَىٰ وَجْهِ يَتَرْتَّبُ عَلَيْهَا الشُّرُكُ چې د سورت فاتحې ویل داسې مشروع سوي دي چې پر دې به سورت مرتب وي (یعنې د دې سره به یو سورت یو ځای کیږي) فَلَوْ قَضَاهَا فِي الْأَخْرَجِينَ نو (اوس) که په آخري دوو رکعتونو کې سورت فاتحه را وگرځوي تَتَرْتَّبُ الْفَاتِحَةُ عَلَى الشُّرُكِ نو فاتحه به پر سورت مرتبه سي (یعنې سورت فاتحه به تر سورت وروسته سي) وَهَذَا خِلَافُ الْمُؤْصَرِّعِ او دا له موضوع څخه خلاف دي بِخِلَافِ مَا إِذَا

تَرَكَ الشُّرُكَاهُ په خلاف د هغه صورت چې كله سورت پرېږدي إِذْكَ أَمَكُنْ قَضَاؤَهَا عَلَى الْوُجُوهِ الْمَشْرُوعِ ځكه چې د مشروع طريقې مطابق د سورت قضاء راگرځول ممكن دي ثُمَّ ذَكَرَ هُنَا مَا يَدُلُّ عَلَى الْوُجُوبِ بَيَانًا لِدَلَّتْ (يعني په جلمع صغير كي) هغه عبارت بيان سوي دي كوم چې پر وجوب دلالت كوي وَلَى الْأَثَرِ بِفَقْطَةِ الْإِسْتِثْنَاءِ او په اصل (يعني مبسوط) كي داستحباب په لفظ سره دي بَلَاغًا إِنْ كَانَتْ مُؤَخَّرَةً فَتَعْدُ مَوْضُوعًا بِالْفَاتِحَةِ ځكه كه سورت وروسته سي نو هغه به د فاتحې سره متصل نه سي فَلَمْ يُكُنْ مُرَاعَاةً مَوْضُوعًا مِنْ كُلِّ دَجْهٍ نو په هراعتبار سره د هغه د موضوع خيال ساتل ممكن نه سو.

اللفظ: ﴿كُلُّ دَجْهٍ﴾ د افعال د باب جحد معلوم نفي دي: راگرځول، دوباره كول، ﴿مَشْرُوعٌ﴾ ټاكل سوي، شروع سوي، فيصله سوي.

تشرېح: صورت د مستطبي: دادي كه يو سري د مانخوستن په اولو دوو ركعتونو كي د سورت فاتحې پر ځاي يو سورت ووايي او سورت فاتحه يې نه وويل، نو اوس په آخري دوو ركعتونو كي به د دې قضاء نه راوړي، او كه يو سري په اولو دوو ركعتونو كي صرف سورت فاتحه وويل او سورت يې ورسره يو ځاي نه كړي، نو په آخري دوو ركعتو كي به هغه سري سورت فاتحه هم وايي او سورت به هم ورسره يو ځاي كوي، او جهري قرائت به كوي، دا حكم د طرفينو رَجَمْنَا الله په نېز دي، امام ابو يوسف رَجَمَ الله فرمايي: چې په دواړو صورتونو كي به لمونځ گزاره دهيش شي قضاء نه راوړي، بلكي پر خپل حال به لمونځ كوي، او په آخر كي به سجده سهو كوي.

د امام ابو يوسف دليل: دادي چې له سورت او سورت فاتحې څخه هريو واجب دي (همدا وجه ده چې كه له دې دواړو څخه يو په هره پاټه سي نو سجده سهو واجبيږي، بيا برابر، خبره ده كه په نورو ركعتونو كي د دې قضاء راوړل سي او كه نه)، او د واجب په باره كي قاعده داده چې كله هغه له خپل وخت څخه فوت سي (يعني په خپل وخت كي اداء نه كړي سي) نو بغير له يو دليل څخه به د هغه قضاء نه راوړل كيږي، او دلته د واجب د قضاء راوړلو هيڅ دليل نسته، نو ځكه به يې قضاء هم نه راوړل كيږي، دلته د واجب پر قضاء دليل په دې وجه نسته چې د قضاء معنى ده: چې شريعت د كوم شي لپاره كوم حق او وخت ټاكلى وي د قضاء په ذريعه سره هغه شى و هغه حق او وخت ته واپس كول، او څرنگه چې شريعت په آخري دوو ركعتونو كي سورت نه دي مشروع كړى، نو ځكه به د هغه قرائت قضاء په آخري ركعتونو كي نه راوړل كيږي كوم چې په اولو دوو ركعتونو كي قضاء سوي وي.

د طرفينو دليل: د ولما الله څخه د طرفينو دليل بيانوي، د دوى دليل دادي چې فاتحه په داسي طريقه سره مشروع سوي ده چې پر هغې بل سورت مرتب كړل سي، يعني داسي مشروع سوي ده چې فاتحه مخكي وي او بل سورت وروسته وي، نو كه فاتحه په آخري دوو ركعتونو كي راوگرځول سي نو فاتحه به تر سورت وروسته سي، او دا له مشروع او موضوع څخه خلاف دي، (ځكه چې په دې صورت كي به سورت مخكي وي او سورت فاتحه به وروسته وي) نو ځكه به د فاتحې قضاء په آخري دوو ركعتونو كي نه راوړل كيږي. لېكن په دويم صورت كي يعني چې كله لمونځ كونكي په اولو دوو ركعتونو كي سورت فاتحه ويلې وي او سورت يې ويلي نه وي، نو په آخري دوو ركعتونو كي به يې قضاء راوړي، ځكه چې په دې صورت كي پر مشروع طريقه قضاء راوړل ممكن دي، ځكه چې مشروع طريقه داده چې تر فاتحې وروسته دي سورت وي، او دلته هم دغه ډول ده، (او په دواړو صورتونو كي همدغه فرق دي).

ثم ذكر الخ له دي تخايه دا راښيي چي په هدايه كي د جلمع صغير كوم عبارت ذكر سوي دي يعني قرأ في المشاء في الآخرين... الخ، له دي څخه دا مطلب را وځي چي په آخري دوو ركعتونو كي قرائت واجب دي ځكه چي قرأ دلته د إقرأ په معني سره دي او امر د وجوب لپاره راځي، نو له دي څخه د قرائت واجبوالی ثابتيږي، او په مبسوط كي بيا دا عبارت ذكر دي: إذا تركت السورة في الأولين أحسب إلى أن يقضيها، او ښكاره ده چي د أحب له لفظ څخه استحباب ثابتيږي، نه وجوب.

د جلمع صغير عبارت دليل هم هغه دي كوم چي د طرفينو رَجَعْنَا الله دليل دي، لېكن په مبسوط كي چي كوم د استحباب عبارت دي د هغه دليل دا دي چي په پورتني مسئله كي خو سورت يې له شكه تر سورت فاتحي وروسته سو، لېكن د اولي فاتحي سره جوخت نه سو ځكه چي د اولي فاتحي او سورت په مينځ كي دويمه فاتحه (يعني هغه فاتحه چي په آخري دوو ركعتونو كي ويل كيږي) واقع سوه، او د اولي فاتحي او سورت په مينځ كي يې فصل راوستی، نو من كل الوجوه د مشروع رعايت نه سو، يعني من كل الوجوه تر سورت فاتحي وروسته سورت نه راغلی، نو په دي وجه په مبسوط كي وويل سوه چي د سورت قضاء راوړل مستحب دي، واجب نه دي.

په آخري ركعتونو كي د سورت د قضاء راوړلو طريقه او حكم

وَيَقْرَأُ بِهَا أَوْ لِمَنْعُ كَزَارَ هَ بِه سَورَتِ او فَاتَحَه دواړو كي جهر كوي هُوَ الصَّحِيحُ همدلحا صحيح قول دي لَأَنَّ الْجَنَّمَ يَبْنِي الْجَهَنَّمَ وَالْخَفَافَةَ فِي رُكْعَةٍ وَاحِدَةٍ شَيْنِمْ ځكه چي په يوه ركعت كي د جهر او سرجمع كول ناوړه (لو بد) دي وَتَغْيِيرُ الثَّقَلِ هُوَ الْفَاتِحَةُ أَذْلُ او د ثقلو يعني د فاتحي بدلول (او جهر كول) غوره دي.

اللفات: (جهر) په لوړ اواز سره ويل، ښكاره كول، (شَيْنِمْ) بد، ناجائز، ناروا.

تشریح: مسئله: دا ده چي كله لمونځ گزاره په آخري دوو ركعتونو كي د سورت فاتحي سره د سورت قضاء راوړي، نو دواړه به په جهر سره وايي، همدلحا صحيح ده، په صحيح ويلو سره يې له هغه قولونو څخه احتراز وكړی، چي له هغو څخه په بعضو كي د سري قرائت بيان دي، لكه د حضرت هشام رَجَعْنَا الله او امام محمد رَجَعْنَا الله څخه چي همدغه روايت سوي دي، او په بعضو كي ويل سوي دي چي صرف به په سورت كي جهري قرائت وي، او سورت فاتحه به په اخفاء سره ويل كيږي، دا قول ابن سماعه له شيخينو څخه را نقل كړی دی.

خو صحيح دا ده چي په دواړو كي به قرائت بالجهر وي، ځكه چي په يوه ركعت كي جهر او خفاء دواړه جمع كول بد لو ناوړه دي، او په دواړو كي اخفاء كول هم ناخوښه او غير مستحسن دي، ځكه چي په دي صورت كي واجب د مستحب په صورت بدليږي (يعني سورت كوم چي واجب دي په اولو ركعتونو كي جهراً ويل كيږي او فاتحه كوم چي په آخري دوو ركعتونو كي مستحب ده سرأ ويل كيږي نو اوس كه د سورت قضاء په آخري دوو ركعتونو كي رواړل سي نو سورت دي هم جهراً وويل سي او فاتحه دي هم جهراً وويل سي يعني فاتحه دي له سرأ څخه را واپول سي په جهراً دي بلله سي، او دا صحيح طريقه ده لكه څرنگه په كتاب كي هم دا حكم دي، لېكن كه سورت چي هغه په اولو ركعتونو كي واجب دي دلته سرأ وويل سي نو ښكاره ده چي سورت له خپل جهري قرائت څخه را واپول سولو په سري قرائت بدل سو نو ځكه لږ او وجوب څخه راوړلو سره په استحباب بدل سو) او تاسو ته معلومه ده چي د مستحب په مقابلته كي واجب لوړه درجه لري، نو ځكه غوره صورت همدغه دي، چي په دواړو كي قرائت بالجهر وسي، ځكه چي په دي كي هيڅ خرابي نه راځي، بلكي دلته ادنیٰ يعني فاتحه داغلی يعني د سورت تابع كيږي، او دا طريقه غوره او افضله. (ميد)

د جهر او سر (اخفاء) تعريف

ثُمَّ الْمَخَافَةُ أَنْ يُسْمِعَ نَفْسَهُ يِيا اخفاء (يعني سري قرائت كول) دا دي چې لمونځ گزاره يې په خپل ځان واورې
وَالْمَجْهُرُ أَنْ يُسْمِعَ غَيْرَهُ او جهر دا دی چې په بل چايې واورې وَهَذَا عِنْدَ الْفَقِيهِ أَنْ يَجْعَلَ الْهَيْدُوانَ رَجْعَهُ اللهُ او دا
تعريف د فقيه ابو جعفر هندواني رَجْعَهُ اللهُ په نېز دی لِأَنَّ مُجَرَّدَ حَرَكَةِ اللِّسَانِ لَا يُسْمِعُ قِرَاءَةَ بِذُنِ الْقَوْتِ ځکه چې
بغير له آواز څخه فقط ژبي ښورولو ته قرائت نه ويل کيږي وَقَالَ الْكُرَيْشِيُّ رَجْعَهُ اللهُ: أَذْنُ الْمَجْهُرِ أَنْ يُسْمِعَ نَفْسَهُ او امام
کرخي رَجْعَهُ اللهُ فرمايي: چې د جهر کمه انداز ده چې په خپل ځان يې واورې وَأَذْنُ الْمَخْفَاةِ تَسْمِعُ الْغُرُوبِ او د
اخفاء کمه انداز ده چې حروف صحيح کړي سي لِأَنَّ الْقِرَاءَةَ فِعْلُ اللِّسَانِ ځکه چې قرائت د ژبي کار دی دُونَ
الصَّخَرِ نه د غوږ (يعني د غوږو کار نه دی) وَلَيْ لَفْظُ الْكِتَابِ إِشَارَةً إِلَى هَذَا او د متن په لفظ کي هم دغه طرف ته اشاره ده
وَعَلَى هَذَا الْأَصْلِ كُلُّ مَا يَتَعَلَّقُ بِالنُّطْقِ او پر همدغه قاعدې به هر هغه شی (متفرع کيږي) چې د هغه د وینګ (ویل)و
سره تعلق لري کالْفَلَاكِ وَالْمَعَالِي وَالْإِسْتِثْنَاءُ وَغَيْرَ ذَلِكَ لکه طلاق، عتاق، استثناء او له دې څخه ماسوا نور.

الصفات: ﴿عَوِثٌ﴾ آواز، ﴿مَجْهُدٌ﴾ یوازي، تنها، ﴿صَخَرٌ﴾ غوږ، د غوږ سورۍ، ﴿نُطْقٌ﴾ وینګ، ویل، د ویلو وړتیا،

﴿عَتَاكٌ﴾ آزادول، غلام پرېښوول.

تشریح: صاحب د هدایې رَجْعَهُ اللهُ په دې عبارت کي د جهر او خفاء دوه تعریفه کړي دي، او د دواو حنفي امامانو طرف ته یې منسوب کړي دي:

(۱) اول تعريف كوم چې د فقيه ابو جعفر هندواني رَجْعَهُ اللهُ دی، دا دی: چې اخفاء (یا سري قرائت) دومره آواز را ایستلو ته ویل کیږي چې ویونکي یې په خپله واورې، او جهر هغه آواز ته ویل کیږي چې له ویونکي څخه علاوه یې بل څوک هم واورې، ځکه چې له آواز څخه بغير صرف ژبي ښورولو ته قرائت نه ویل کیږي، نه په حرف کي او نه په عادت او لغت کي. (منبه)

(۲) دویم تعريف كوم چې د امام کرخي رَجْعَهُ اللهُ دی، دا دی: چې د جهر کمه انداز ده چې ویونکي یې په خپله واورې، او د اخفاء کمه انداز ده چې قرائت په داسي انداز سره وکړي سي چې په هغه کي حروف صحيح اداء سي، ځکه چې د قرائت تعلق د ژبي سره دی نه د غوږ سره، نو ځکه به په دې کي د غوږ داوړېدلو هيڅ دخل نه وي.

دلى لفظ الخ فرمايي چې په متن يعني د قنوري په الفاظو کي چې کوم څه ذکر سوي دي يعني: فهو من غير ان شاء جهر و أسع نفسه وإن شاء خافت (دا جمله د فصل په شروع کي ذکر سوې ده) نو په دې جمله کي هم د امام کرخي رَجْعَهُ اللهُ د قول و طرف ته اشاره ده، ځکه چې په دې کي هم د جهر تعريف دا سوي دی چې په خپل ځان يې واورې، يعني په د أسع نفسه سره د جهر تعريف سوي دی.

وعلی هذا الخ ددې حاصل دا دی چې د جهر او اخفاء په تعريف کي چې کوم اختلاف د امام کرخي رَجْعَهُ اللهُ او د ابو جعفر هندواني رَجْعَهُ اللهُ ذکر سو، دا اختلاف به په هر هغه شي کي جاري کیږي چې د هغه تعلق د نطق، او ویلو سره وي، د مثال

په توګه که یو چا په أنت طلاق سره خپلې بنځې طلاق ورکړي، یا یې په أنت غوړ سره خپل غلام آزاد کړي، او په خپله یې هم دا کلمې نه واورېدلې، نو د امام کرخي رَجَنَه الله په نېز به طلاق او عتاق واقع کېږي، ځکه چې د هغه په نېز خود اخفاء کمه اندازه راغله (چې هغه د حروفو صحیح اداینه ده)، او د فقیه ابو جعفر رَجَنَه الله په نېز به طلاق او عتاق نه واقع کېږي ځکه چې د اخفاء کمه اندازه نه راغله (چې هغه په خپل حُان اورول دي)، هملرنگه که یو سړي په جهري آواز سره أنت طلاق او أنت غوړ ووايي او متصلاً یې استثناء وکړه، لېکن دا استثناء یې په دومره کښته اواز سره وکړه چې خپله یې هم نه واورېدله، نو د امام کرخي رَجَنَه الله په نېز به استثناء معتبره وي، لېکن د فقیه ابو جعفر رَجَنَه الله په نېز به استثناء هیڅ اعتبار نه کېږي، او مسلمستي به طلاق او عتاق واقع کېږي. (عنه ج: ۱۱، ص: ۲۳۹)

د قرائت هغه اندازه چې لمونځ په صحیح کېږي (د فهاؤ قولونه او دلیلونه)

وَأَقْلُ مَا يَمْرُؤٌ مِنَ الْقُرْآنِ السَّلَاةُ او د قرائت هغه لږ مقدار کوم چې په لماتځه کې کفایت کوي أَيُّهُ جُنْدُ الْخَبِيَّةِ رَجَنَه الله هغه یوه آیت دی د امام ابو حنیفه رَجَنَه الله په نېز وَقَالَ: ثَلَاثُ آيَاتٍ وَصَارَ او صاحبین فرمایي چې درې کوچني آیتونه دي أَوْ آيَةٍ طَوِيلَةٍ یا یو غټ آیت دی لَأَنَّهُ لَا يُسْتَحْيٰ قَارِئًا بِدُونِهِ ځکه چې تر دې کم لستونکي ته لستونکی نه وبل کېږي فَأَشْبَهَ قِرَاءَةَ مَا دُونَ الْآيَةِ نو داسې سولکه تر یوه آیت چې یې کم لوستلی وي وَلَهُ قَوْلُهُ تَعَالَى قَارِئُهُ وَمَا تَنَبَّه مِنَ الْقُرْآنِ (المزمل: ۲۰) او د امام صاحب دلیل د الله تعالی دا قول دی: فَارْقُرْ... الْقُرْآنَ مِنْ غَيْرِ فَضْلٍ چې دا آیت بغير له څه تفصیل څخه وارد سوی دی إِلَّا أَنْ مَا دُونَ الْآيَةِ خَارِجٌ مګر دا چې تر یوه آیت کم خارج (وتلی) دی وَالْآيَةُ كَيْسَتْ فِي مَعْنَاهَا او پوره آیت تر یوه آیت د کم په معنی کې نه دی.

اللفات: ﴿مُحَار﴾ جمع ده، واحد یې قَارِئ دی: لږ، کم، کوچنی، ﴿فَضْلٌ﴾ جلا کول، فاصله، (تفصیل).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د قرائت کم او لږ مقدار (اندازه) چې په هغه سره لمونځ صحیح کېږي، د امام صاحب رَجَنَه الله په نېز یو آیت دی لکه: فَقِيلَ كَيْفَ قُلُّرْتُ لَوْ نَظَرْتُ او د صاحبینو رَجَنَه الله په نېز د دې مقدار درې کوچني آیتونه دي، یا یو غټ آیت چې د دریو کوچنیو آیتونو سره برابر وي، غټ آیت لکه آیت الکرسې او نور، او کوچني درې آیتونه لکه سورت کوثر، نو که څوک تر دې کم قرائت وکړي نو د هغه لمونځ نه صحیح کېږي، ځکه چې په حرف کې تر دې کم ویونکي ته قاري نه وبل کېږي، نو تر دې کم ویونکی د هغه سړي سره مشابه سو چې هغه تر یوه آیت کم ویلی وي، او چا چې تر یوه آیت کم ویلی وي د هغه لمونځ نه صحیح کېږي، نو ځکه به له دې مقدار څخه په کم قرائت سره هم لمونځ نه صحیح کېږي.

د امام صاحب دلیل: دا دی چې دا آیت کوم چې د قرائت سره تعلق لري: فَارْقُرْ أَوْ مَا تَنَبَّه مِنَ الْقُرْآنِ مطلق دی، او په دې کې دیوه آیت، مادون الآيت (تر یوه آیت کم) هملرنگه د مافوق الآيت (تر یوه آیت زیات) هیڅ تفصیل نسته، نو په دې اعتبار سره خو په مطلق قرائت سره لمونځ جائز کېدل پکار وو، که څه هم هغه له آیت څخه کم وي، لېکن څرنگه

چي له ماتيسر من القرار شخه په اجماع تريوه آيت كم ايستل سوي دي، نو حكه به تريوه آيت په كم سره لمونځ نه جائز كيږي.

اوله فافرځا ماتيسر من القرار شخه حكه مادلون آيت ايستل سوي دي چي من القرار مطلق دي، نو د المطلق بهري علي اطلاقه په وجه به د من القرار شخه د قرآن فرد كامل مراد وي، او د لمانځه د جواز په لړ كې د قرآن فرد كامل لږ تر لږه يو آيت دي، حكه چي يو آيت حقيقتا هم قرآن دي او حكما هم قرآن دي، او تريوه آيت كم خو حقيقتا قرآن دي، لېكن حكما قرآن نه دي، حكه چي د حائضي او جنب لپاره د مادلون آيت ويلو اجازت سته. نو له دې شخه معلومه سوه چي ما دون آيت حكما د قرآن فرد كامل نه دي، نو كله چي فرد كامل نه سو، نو دا به د فافرځا ماتيسر من القرار مصلداق هم نه وي، او په دومره انداز قرائت سره به لمونځ هم نه صحيح كيږي، حكه چي د لمانځه لپاره د قرآن قرائت ضروري دي، او تريوه آيت كم قرآن نه دي.

والا ځي الخ د دې حاصل دا دي چي تريوه آيت كم د پوره آيت سره نه سي لاحق كېدلای، حكه چي پوره آيت دهغه په معنى او درجه كي نه دي.

په سفر كي د لمانځه د قرائت حكم

قُلِ السَّامِعُ يَقْرَأُ الْبَاقِيَةَ الْكِتَابِ او په سفر كي به سورت فاتحه وايي وَأَقْرَأْ سُورَةً شَاءَ او كوم سورت چي وغواړي (هغه دي و د سره يو ځای كوي) لَنَا رُوي حكه روايت سوي دي أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * قَرَأَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ ثَلَاثًا بِالنَّوَثَيْنِ چي نبي ﷺ په خپل سفر كي د سهار په لمانځه كي معوذتين (قل اعوذ برب الفلق او قل اعوذ برب الناس) وويل وَرَأَى لِبَسْمِ آتْرَانِ اشْقَابًا سَطَرِ الصَّلَاةِ او په دې وجه (هم) چي دنيم لمانځه په ساقطولو كي د سفر اثر دي فَلَنْ يُؤْتِرُنِ تَخْفِيفَ الْقِرَاءَةِ أَوَّلَى نو حكه به د قرائت په تخفيف كي په طريقه اولي اثر كوي وَهَذَا إِذَا كَانَ عَلَى عَجَلَةٍ مِنَ السَّيْرِ او دا حكم هغه وخت دي چي د تگ تلواړي وي وَإِنْ كَانَ فِي أَمْنَةٍ وَقَرَأَ او كه مسافر د امن او سكون په حالت كي وي يَقْرَأُ فِي الْفَجْرِ ثَلَاثَ سُورَاتٍ الْبُرُوجِ وَالشُّعُرَاتِ نو د سهار په لمانځه كي به د سورت بروج او د سورت انشقاق په څير سورت وايي رَأَى بَيْنَهُ مَرَاتِعًا الشُّعْرَةَ مَعَ التَّخْفِيفِ حكه چي دهغه لپاره د تخفيف سره سره دست خيال سائل (هم) يمكن دي.

اللفات: ﴿سَطَر﴾ نيم، معتبره اندازه، ﴿عَجَلَةً﴾ تلواړ، بېره، چابكي، ﴿سُورَةٍ﴾ سفر كول، تگ كول، ﴿أَمْنَةٍ﴾ سكون، امن، ﴿قَرَأَ﴾ هوسايي، قراري.

تشييع: په دې عبارت كي مصنف رَحِمَهُ اللهُ د سفر په لمانځه كي د قرائت ذكر كوي، فرمايي چي د سفر په حالت كي سنت قرائت دا دي چي مسافر دي سورة فاتحه او كوم سورت چي وغواړي هغه دي ووايي، كه كوچنی سورت ووايي نو هم سنت اداء كيږي، حكه روايت دي چي نبي ﷺ د سفر په حالت كي د سهار په لمانځه كي قل اعوذ برب الفلق او قل اعوذ برب الناس ووايي، دا حديث ابو داؤد او نسائي د عقبه بن عامر رضي الله عنه په حواله سره روايت كړي دي، او دې په آخر كي

ذکر سوي دي: فلما نزل صلاة الصبح صلى بهما صلاة الصبح للناس، (يعني کله چي نبي ﷺ د سهار د لماتځه لپاره راشوه مونو خلکو ته يې په همدې دوو سورتونو سره لمونځ ورکړو).

هغلي دليل: دا دی چي سفر نيم لمونځ ساقطوي، نو کله چي سفر نيم لمونځ ساقطوي، نو قرائت به طريقه اولی سره کوچنی کوي، مطلب دا چي کله د سفر په وجه په اصل لماتځه کي څه کمي راغله نو دې په وصف يعني په قرائت کي خوبه په طريقه اولی سره کمي راځي، صاحب د هدايې رَجَنَةُ الله وايي چي دومره اندازو تخفيف به هغه وخت کوي، چي کله داسې په تلوار کي وي، او که دامن او قراری په حالت کي وي مثلاً په يو کور کي وي او اراده يې دا وي چي په آرام سره به څه وخت ولته تهر کړم بيا به روان شم، يا يوبل داسي صورت وي، نو په داسي وخت کي دي د سهار په لماتځه کي والسماء ذات البروج او اذا السماء انشقت وايي، ځکه چي دا ډول به تخفيف هم راسي، او د ستو خيال به هم وساتل سي.

د اقامت په حال کي د سهار په لماتځه کي د قرائت اندازه

وَيُكْرَهُ أَلَّا يَكْثُرَ أَوْ دَاقَلَّتْ فِي حَالِ كَيْ دِي وَيَايِي فِي الْقَهْرِ الرُّكْعَتَيْنِ دَسْهَارُو په ډولور رکعتونو کي بِأَرْبَعِينَ آيَةً وَخَمْسِينَ آيَةً سَوَى فَاتِحَةِ الْكِتَابِ له سورت فاتحي څخه ماسوا څلوېښت يا پنځوس آيتونه وَيُرْذَى مِنْ أَرْبَعِينَ إِلَى سِتِّينَ او يو روایت دای چي له څلوېښتو څخه تر شپېتو پوري وَمِنْ سِتِّينَ إِلَى مِائَةٍ او له شپېتو څخه تر سلو پوري وَبِحُكْمٍ ذَلِكَ وَرَدَ الْأَثَرُ او دې هر روایت په باره کي حديث راغلی دی وَوَجْهُ التَّوْفِيقِ او (د ټولو روایتونو په منځ کي) د موافقت طريقه داده أَنَّهُ يُقَرَّرُ بِالْأَرْبَعِينَ مِائَةٍ چي د (اوږده قرائت د) شوقيانو لپاره دي سل آيتونه وايي وَبِالْكَسَالِ أَرْبَعِينَ او د مستاتو (کمزورو) لپاره دي څلوېښت آيتونه وايي وَبِالْأَوْسَاطِ مِائَتَيْنِ خَمْسِينَ إِلَى سِتِّينَ او د مينځنۍ درجې خلکو لپاره دي له پنځوسو څخه تر څلوېښتو آيتونو پوري وايي وَقِيلَ: يَنْظُرُ إِلَى طَوْلِ اللَّيَالِي وَقَصَرِهَا او ويل سوي دي: چي د شپو اوږدوالی او کوچنيوالي ته دي ځوري وَإِلَى كَثَرَةِ الْأَشْفَالِ وَقِلَّتِهَا او د کارونو ډېرښت او کمښت ته دي ځوري.

اللغات: «عَصْر» د سفر ضد، په کور کي د پاته کېدلو حالت، په ښار کي اوسېدنه، اقلمت، «كَسَالٌ» جمع ده، واحد يې: كَسَالٌ دی: سست، تميل، (کمزوری)، «لَيَالِي» جمع ده، واحد يې: لَيْلٌ دی: شپه.

تشریح: مسئله: داده چي لمونځ کونکي دي د اقلمت او حَضَر په حالت کي د سهار په ډولور رکعتونو کي له سورت فاتحي څخه ماسوا څلوېښت آيتونه وايي، يا دي پنځوس آيتونه وايي، يعني په هر رکعت کي دي شل يا پنځوشت آيتونه وايي، او په يوه روایت کي راغلي دي چي په ډولور رکعتونو کي دي له څلوېښتو څخه واخله تر شپېتو پوري وايي، او په يوه کي له شپېتو څخه تر سلو پوري ذکر سوي دي، صاحب د هدايې رَجَنَةُ الله وايي چي په دې کي د هريوه لپاره حديث نسته، لکه څرنگه چي له ابن عباس څخه روايت دی: أَمَّا النَّبِيُّ ﷺ قَرَأَ فِي الْفَجْرِ يَوْمَ الْمَبْعَةِ آتَمَ تَنْزِيلَ الْجَنَّةِ وَهَلْ أَلَى عَلَى الْإِنْسَانِ، (يعني نبي ﷺ د جمعې په ورځ د سهار په لماتځه کي الر تنزيل الجده او هل لئ علی الانسان ووايي)، په اول سورت کي دېرش آيتونه دي او په دويم سورت کي يو دېرش آيتونه دي، (نو ټوله يو شپېته

آيتونه سوه)، په مسلم شريف كې د جابر بن سمر رضي الله عنه دا حديث ذكر سوي دی: **أَبُو النَّبِيِّ ﷺ كَانَتْ يَقْرَأُ فِي الْفَجْرِ بِقَالَ،** اوله ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی: **قَالَ كَانَتْ** رسول الله ﷺ يقرأ في الفجر مابين الستين إلى مائة آية. په مختلفه روايتونو كې د توفيق وجه: صاحب د هدايې وايي چې په دې ټولو روايتونو كې د توفيق او ترتيب وجه داده چې كه مقتديان د قرائت اورېدلو زيات شوق لري، نو تر سطو آيتونو پورې دې قرائت كوي، او كه مقتديان سست، تمبل يا ضعيفه وي، نو څلورېست آيتونه دې وايي، او كه مقتديان د مينځنۍ درجې څلك وي نو پنځوس، شپېته آيتونه دې وايي.

وقيل الخ د ځينو څلكو قول دادی چې امام ته پكار دي چې د شپو اوږدوالي او لنډوالي ته دې گوري، يعني د ژمي په شپو كې دې زيات قرائت كوي، او د گرمۍ په شپو كې دې كم قرائت كوي، او امام ته پكار دي چې د خپلو مقتديانو د كارونو ډېرښت او كمښت ته هم وگوري، يعني كه مقتديان زيات مصروفه وي نو مختصره قرائت دي كوي، او كه فارغ وي نو اوږد قرائت دي كوي.

د ماښين په لماته كې د قرائت اندازه

قَالَ: بَلَى الظَّهْرُ وَمِنْ ذَلِكَ فرمايي: او د ماښين په لماته كې دې د سهار په ډول قرائت كوي **لَا شَيْءَ إِذَا سَعَى** **الْوَقْتُ** ځكه چې سهار او ماښين دواړه د وخت په پراختيا كې سره برابر دي **وَقَالَ لِي الْأَصْلُ** او امام محمد رحمه الله په مبسوط كې (دا) فرمايلي دي **أَوْ دُونَهُ** يا دې (د ماښين په لماته كې) له سهار څخه كم قرائت كوي **لَأَنَّهُ وَقْتُ** **الْإِسْتِقَالِ** ځكه چې دا د مشغولتيا (او كار) وخت دی **فَيَنْقُصُ عَنْهُ تَعَرُّزًا عَنِ الْكَلَالِ** نو له سهار څخه دې يې كم كړي له بيزارۍ څخه د ځان ساتلو لپاره (يعني چې څلك بيزاره نه سي).

اللفات: ﴿سَعَى﴾ پراخي، ﴿تَعَرُّزًا﴾ د تفعل د باب مصدر دی: خوندي کېدل، ځان ساتل، ﴿كَلَالًا﴾ ستړيا، بېزاري. **تشرېح:** د ماښين په لماته كې دې دومره اندازه قرائت كوي كوم چې د سهار په لماته كې ذكر سو، ځكه چې د وخت په پراخي كې دواړه سره برابر دي، او روايت سوي دي چې نبي ﷺ به د ماښين په لماته كې الر تنزيل السجدة وبله، او موږ مخكې ذكر كړه چې نبي ﷺ به د سهار په اول ركعت كې الر تنزيل السجدة او په دويم ركعت كې هل الى على الانسان وايي، نو ثابته سوه چې نبي ﷺ به د ماښين په لماته كې هغه ويل كوم چې به يې د سهار په دوو ركعتونو كې ويل.

وقال لي الأصل الخ امام محمد رحمه الله په مبسوط كې ويلي دي چې: **أَوْ دُونَهُ**، يعني د ماښين په لماته كې دې د سهار د لماته په مقابله كې كم قرائت كوي، ځكه چې د ماښين وخت د مشغوليت او مصروفيت وخت دی، نو ځكه به قرائت كم كوي، چې پر څلكو بوج نه سي او په دوی كې بېزاري پيدانه سي، او ابو سعيد خدری رضي الله عنه روايت كړی دی چې: **أَنَّهُ أَقْبَلَ** **كَانَ** يقرأ في الظهر قدر ثلاثين آية وهو نحو سورة الملك، (يعني نبي ﷺ به د ماښين په لماته كې د ډېرشو آيتونو په اندازه قرائت كوي، لكه سورة الملك [تبارك الذري]).

د مازيگر، مانېام او ماخوستن په لمونځونو کې د قرائت اندازه

وَالْعَصْرِ وَالْعِشَاءِ سَوَاءٌ او د مازيگر او ماخوستن لمونځونه سره برابر دي يُكْرَهُ فِيهِمَا بِأَوْسَاطِ الْمُفْصَلِ په دوی کې به اوساط مفصل وايي وَيُكْرَبُ دُونَ ذَلِكَ او په مانېام کې به له دې څخه کم (وايي) يُكْرَهُ فِيهِمَا بِقِصَارِ الْمُفْصَلِ (يعني) د مانېام په لمانځه کې به قصار مفصل وايي وَالْأَصْلُ فِيهِ كِتَابُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او په دې باره کې اصل د حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خط دی إِنَّ ابْنَ مُوسَى الْأَشْعَرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ کوم چې يې ابو موسى اشعري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته ليکلی وو أَنَّ اقْرَأَ فِي الْفَجْرِ وَالْظُّهْرِ بِطَوَالِ الْمُفْصَلِ چې د سهار او ماپېسين په لمانځه کې طوال مفصل وایه وَيُكْرَبُ فِي الْعَصْرِ وَالْعِشَاءِ بِأَوْسَاطِ الْمُفْصَلِ او د مازيگر او ماخوستن په لمانځه کې اوساط مفصل وایه وَيُكْرَبُ فِي الْمُغْرِبِ بِقِصَارِ الْمُفْصَلِ او د مانېام په لمانځه کې قصار مفصل وایه وَرَأَى مَبْنَى الْمُغْرِبِ عَلَى الْعَجَلَةِ او په دې وجه هم چې د مانېام بنياد پر تلوار (او چابکي) دی وَالشَّخْفُفُ الْأَيْتِيُّ بِهَا او تخفيف (سپکوالی) د مانېام سره زيات لايق دی وَالْعَصْرِ وَالْعِشَاءُ يُسْتَحَبُّ فِيهِمَا التَّأْخِيرُ او د مازيگر او ماخوستن په لمونځونو کې تاخير مستحب دی وَقَدْ يَفْعَلَانِ بِالتَّطَوُّلِ فِي وَقْتٍ غَيْرِ مُسْتَحَبٍّ او (کله نا کله) په قرائت اوږدولو سره دا دواړه په غير مستحب وخت کې واقع کيږي فَيُؤَخَّرُ فِيهِمَا بِالْأَوْسَاطِ نو ځکه به په دوی دواړو کې اوساط مفصل ټاکي.

اللفاظ: ﴿عَجَلَةً﴾ تلوار، بېړه، جلتی، چابکي، ﴿الْأَيْتِيُّ﴾ زيات مناسب، زيات لائق، ﴿يُؤَخَّرُ﴾ د تفصيل د باب مضارع ده، وَفَتْ يُؤَفِّتُ تَوْفِيتًا: ټاکل، مقررول، معلومول، متعين کول.

طوال مفصل، اوساط مفصل او قصار مفصل څه نه وايي؟

د عبارت تر تشریح مخکې د طوال مفصل، اوساط مفصل او قصار مفصل تعريف ته گورئ:

له طوال مفصل څخه مراد اوږده سورتونه دي، او دا له سورت حجرات څخه واخله تر سورت بروج پورې دي. او دې سورتونو ته طوال مفصل ويل کيږي. له اوساط مفصل څخه مراد د مينځوې درجې سورتونه دي يعنې چې نه زيات اوږده وي او نه زيات کوچني، او دا له سورت بروج څخه واخله تر سورت البينه (لريکون والين کفروا) پورې دي. له قصار مفصل څخه مراد کوچني سورتونه دي، او دا له سورت البينه څخه د قرآن تر آخره يعنې تر سورت الناس پورې دي.

تشریح: امام قسطلوني رحمه الله فرمايي چې دوخت د پراختيا په حواله د مازيگر او ماخوستن لمونځونه دواړه سره برابر دي، نو په دې دواړو کې به اوساط مفصل وايي، دليل: د جابر بن سمره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دی: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَتْ يَقْرَأُ فِي الرِّكَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الْمَسَاءِ ذَاتَ الْبُرُوجِ وَالْمَسَاءِ وَالطَّارِقِ، (يعني نبي به ﷺ د مازيگر په دوو رکعتونو کې والساء ذلت البروج او والساء والطارق ويل). دويم دليل: د معاذ بن جبل رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حديث دی: أَنَّ قَوْمَهُ شَكَوْا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ تَطْوِيلَ قِرَائَتِهِ فِي الْمَسَاءِ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ أَفَتَأْتِ أَنْتَ يَا مَعَاذُ ابْنَ آدَمَ مِنْ سَبْحِ اسْرِبَكَ الْأَعْلَى وَالشَّمْسِ وَضُخَاهَا، (يعني د معاذ بن جبل رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قوم نبي ﷺ ته شکايت وکړ چې معاذ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د ماخوستن په لمانځه کې قرائت اوږدوي، نو نبي ﷺ معاذ ته وويل چې اې معاذ! آيا ته خلگ په فتنه کې مبتلا کوي، چيرې يې ته له سبې اسرېبتک الاعلى او له الشمس وضخها څخه)،

یعني دا سورتونه ولي نه وایې، لکنه دا چي دواړه روایتونه پر دې خبره دلالت کوي چي د مازيگر او ماخوستن په لمونځونو کي اوساط مفصل وړل مستحب او غوره دي.

وَلِي الْمَغْرِبِ الْخَمِ او د ماښام په لماتځه کي دي قصار مفصل وایي. دلیل: دا روایت دی: أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: قَرَأَ فِي صَلَاةِ الْمَغْرِبِ بِالْمَوْذُونِ، یعنی نبي ﷺ د ماښام په لماتځه کي معوذتین وویل.

وَالْأَصْلُ فِيهِ الْخَمِ صاحب د هدایې رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چي د ټولو لمونځونو د مستحب قرائت په باره کي اصل هغه خط دی کوم چي دویم خليفه امير المؤمنين سيدنا عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د ابو موسیٰ اشعري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په نامه استولی وو: أَنْتَ اقْرَأْ فِي الْفَجْرِ وَالظُّهْرِ بِطَوَالِ الْمَفْصِلِ وَفِي الْمَغْرِبِ بِقِصَارِ الْمَفْصِلِ، (یعني په سهار او ماښام کي طوال مفصل وایه او په مازيگر او ماخوستن کي اوساط مفصل وایه، او په ماښام کي قصار مفصل وایه).

عقلي دلیل: دا دی چي د ماښام ملار پر تللور دی، او د تللور سره تخفیف مناسب دی، نو ځکه به کوچني سورتونه پکښي وړل کیږي؛ او په مازيگر او ماخوستن کي تأخیر مستحب دی، نو په دې کي به هم قرائت مختصره وي، ځکه که په دې کي اوږد قرائت وسي، نو دا لمونځونه به له خپل مستحب وختونو څخه ووځي، او په غیر مستحب وخت کي به داخل سي، او دا استحباب په اوساط مفصل ویلو سره حاصلیږي، نو ځکه به په دې لمونځونو کي اوساط مفصل وړل کیږي.

د سهار اول رکعت د دویم رکعت په نسبت اوږدول

وَيُطِيلُ الرُّكْعَةَ الْأُولَى مِنَ الْقَمَرِ عَلَى الثَّانِيَةِ او امام به د سهار د لماتځه اول رکعت تر دویم رکعت لوږدوي إِمَانَةً لِلنَّاسِ عَلَيَّ إِذْ رَأَى الْاِتِّبَاعَ چي دخلکو سره (په دې کي) مرسته وکړي چي هغوی د جماعت لمونځ ونيسي.

اللفظ: «يُطِيلُ» د افعال د باب مضارع صيغه ده: أَطَالَ يُطِيلُ: اوږدول.

تفسير: د عبارت حاصل دا دی چي امام ته پکار دي چي د سهار د لماتځه اول رکعت د دویم رکعت په نسبت اوږد کړي، ځکه چي په دې توگه په آساني سره خلک جماعت نيولای سي، او امام ته به هم د دې ثواب رسيږي، اوصاحب د هديه رَحِمَهُ اللهُ وایي: چي د نبي ﷺ له زماني څخه تر اوسه پوري دا عادت او معمول را روان دی چي ايمان د سهار د لماتځه اول رکعت د دویم رکعت په نسبت اوږدوي.

له سهار څخه ماسوا په نورو لمونځونو کي اول رکعت د دویم رکعت په نسبت اوږدول

قَالَ: وَرُكْعَتَا الظُّهْرِ سَوَاءٌ فرمایي: چي د ماښام دواړه رکعتونه برابر دي وَهَذَا اجْتِمَاعٌ لِنَبِيَّةٍ وَأَنَّ يُوَسِّفَ رُكْعَتَهُمَا اللهُ لَوْ داحکم د شیخینو رَحِمَهُمَا اللهُ په نثر دی وَقَالَ مُحْتَدٍ رَحِمَهُ اللهُ • امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمایي أَحَبُّ إِلَيَّ زَمَانُوهُ مَا هُوَ أَنْ يُطِيلَ الرُّكْعَةَ الْأُولَى عَلَى غَيْرِهَا فِي الصَّلَاةِ كُلِّهَا چي په ټولو لمونځونو کي دي اول رکعت تر دویم رکعت لوږدوي إِنَّا رَوَى ځکه روایت سوی دی أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ • كَانَ يُطِيلُ الرُّكْعَةَ الْأُولَى عَلَى غَيْرِهَا فِي الصَّلَاةِ كُلِّهَا چي نبي

• القول المرجع: قول محمد رَحِمَهُ اللهُ كُنَا فِي رَدِّ الْمُحْتَارِ ج: ۱، ص: ۲۰۱. [فتاوى المجمع، ج: ۱، ص: ۸۶]

• المرجع: أحرره البحاري في كتاب الاذان، باب القراءة في الظهر، حديث رقم: ۷۵۷.

ﷺ به په ټولو لمونځونو کې اول رکعت تر دویم رکعت اوږدوي وَلَهُمَا أَلَى الرُّكْعَتَيْنِ اسْتِغْنَاءُ فِي الْقِرَاءَةِ او د شیخینو رَجَمَهُمَا الله دلیل دادی چې د قرائت په حق کې دواړه رکعتونه برابر دي فَيَسْتَوِيَانِ فِي الْقَدَارِ نو په مقدار کې به هم سره برابر وي بِخِلَافِ الْقَجْرِ په خلاف د سهار د لماتځه لَأَنَّهُ وَقْتُ نَوْمٍ وَغَفْلَةٍ ځکه چې د سهار وخت د خوب او غفلت وخت دی وَالْحَدِيثُ مَحْمُولٌ عَلَى الْإِطَالَةِ مِنْ حَيْثُ الثَّنَاءُ وَالشُّعُودُ وَالنَّسِيْبَةُ او حدیث به پر دې حمل کیږي چې (د نبی ﷺ لمونځ به) په ثناء، اعوذ بالله او بسم الله سره اوږدېږي وَلَا مُقْتَدِرَ بِلَايَاتِهِ وَالنَّعْصَانِ بِمَا دُونَ ثَلَاثِ آيَاتٍ او له دریو آیتونو څخه په کم کې د زیاتوب او کمښت هیڅ اعتبار نسته لِعَدَمِ امْكَانِ الْإِخْتِلَافِ عَنْهُ مِنْ غَيْرِ خَرَجٍ ځکه چې له حرج (او تکلیف) څخه بغیر له دې څخه ځان ساتل ممکن نه دي.

اللفات: ﴿يُؤْتِلُ﴾ د افعال د باب مضارع صیغه ده: أَعْلَلَ يُؤْلِلُ: اوږدول، **﴿الهُوَازُ﴾** د افتعال د باب مصلر دی: خوندي

کېدل، پرېز کول، ځان ساتل، **﴿حُجْر﴾** تکلیف، سختي، ستونزه.

تشریح: په مخکنۍ مسئله کې وویل سوه چې د سهار په لماتځه کې به په اتفاق سره اول رکعت تر دویم رکعت اوږدېږي، لېکن د سهار له لماتځه څخه ماسو په نورو لمونځونو کې د شیخینو مذهب دادی چې دواړه رکعتونه به خپل منځ کې سره برابر وي، اول رکعت به تر دویم رکعت نه اوږدېږي، او امام محمد رَجَمَهُ الله فرمایي چې په ټولو لمونځونو کې اول رکعت تر دویم رکعت اوږدول مستحب دي.

د امام محمد دلیل: د ابو قتاده رضی الله عنه روایت دی: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَتْ يَطِيلُ الرُّكْعَةَ الْأُولَى عَلَى غَيْرِهَا فِي الصَّلَاةِ كُلِّهَا.

د شیخینو دلیل: دادی چې د قرائت په حق کې دواړه رکعتونه برابر دي، یعنې د دواړو رکعتونو حق دادی چې قرائت پکښې وکړی سي، نو کله چې په حق کې برابر دي، نو په مقدار کې هم برابر بدل پکار دي، په خلاف د سهار د لماتځه، ځکه چې د سهار وخت په غیر اختیاري توګه سره د غفلت او خوب وخت دی، نو په ټوله لماتځه کې د خلکو د شریکولو لپاره به اول رکعت اوږدېږي.

جواب: امام محمد رَجَمَهُ الله چې کوم حدیث ذکر کړی دی د هغه جواب دادی چې د نبی ﷺ اول رکعت به ځکه اوږدېدل چې په دې کې به سبحانک اللهم. اعوذ بالله او بسم الله ویل کېدله کوم چې په دویم رکعت کې نه ویل کیږي، او پاته سود قرائت حق نو په هغه کې دواړه رکعتونه برابر دي.

دلا معتبر الخ صاحب د هدایې فرمایي چې دویم رکعت تر اول رکعت اوږدول بالاتفاق مکروه دي، لېکن دا اوږدوالی په یوه آیت یا دوو آیتونو سره نه ثابتیږي، مثلاً که یو سړي په اول رکعت کې شپږ (۶) آیتونه وویل او په دویم کې یې اووه (۷) یا اته (۸) آیتونه وویل نو ښکاره خبره ده چې دویم رکعت دوه آیته اوږد سو، لېکن دومره اوږدوالی او زیاتوب هیڅ اعتبار نسته، ځکه چې له نبی ﷺ څخه د ماښام په لماتځه کې قل اعوذ برب الفلق او قل اعوذ برب الناس ثابت دي، او د قل اعوذ برب الفلق په مقابله کې قل اعوذ برب الناس اوږد دی، ځکه چې په قل اعوذ برب الناس کې یو آیت زیات دی، نو ځکه به په یوه یا دوو آیتونو سره کراهت نه راځي، ځکه چې له تکلیف او حرج څخه بغیر له دې څخه ځان ساتل ممکن نه دي، والخرج مدفوع فی الشرع، هو! که درې یا له دریو څخه زیات آیتونه ووايي نو دا مکروه دي.

د قرائت لپاره د یو ځانګړي سورت معلومولو حکم

وَلَيْسَ فِي شَيْءٍ مِنَ السَّلَاةِ وَاسْأَلُوا عَنْهَا بِمَنْزِلِهَا أَوْ بِمَنْزِلِهَا (هم) د یو داسې معلوم سورت ویل صحیح نه دي چې له هغه څخه مسواډي دېل ویل جائز نه وي لَاطَلَا مَا تَكُونُوا د هغه آیت د مطلق کېدلو په وجه کوم چې موږ تلاوت کړی ویکړه او مکروه دي اَنْ يَخْتِمْ بِهَا وَمَنْ لَمْ يَنْتَهِ عَنْ السَّلَاةِ چې یو څوک د لمانځه لپاره د قرآن یوه حصه متعینه کړي لِتَاْتِيَهُ مِنْ حَجْرِ الْهَبَاءِ ځکه چې په دې کې د پاته قرآن پرېښودل راځي وَلْيَقَامِ التَّكْوِيلُ او (د متعینې حصې) د فضیلت وهم راځي.

اللفات: ﴿هَجَرَ﴾ د نصر د باب مصدر دی: پرېښودل، ﴿لَاطَلَا﴾ د افعال د باب مصدر دی: وهم پیدا کول، په وهم کې اچول، (وهم راتلل).

تشریح: مسئله: دا ده چې په یوه لمانځه کې یو سورت په داسې توګه سره متعین کول او دا خیال کول چې له دې څخه مسواډا لمنوخ جائز نه دی، صحیح نه دي، دلیل الله تعالیٰ دا قول دی: فَاَقْرَأُوا مَا تَسْرِعُونَ الْقُرْآنَ، او آیت مطلق دی، او د اطلاق تقاضا دا ده چې یو معلوم سورت دي نه متعینه کیږي، نو د یوه لمانځه لپاره د یو سورت یا یو آیت معلوم مکروه دي، ځکه چې یو څو په دې کې د باقی قرآن پاته کېدل راځي، دویم دا چې د فضیلت وهم پیدا کیږي یعنې چې دا سورت د قرآن تر نورو سورتونو افضله دی، حال دا چې په افضیلت کې ټوله قرآن برابر دی.

د قرائت خلف الامام (یعنې دامام تر شا د قرائت کولو) شرعي حیثیت

وَلَا يَكُنْ اَلْمُؤْتَمِرُ خَلْفَ الْاِمَامِ او مقتدي به دامام تر شا قرائت نه کوي غَلَا فِي الشَّيْءِ رَجَعَهُ اللهُ لِقَائِهِ په سورت فاتحه کې دامام شافعي رَجَعَهُ اللهُ اختلاف دی لَهُ اَنَّ الْقِرَاءَةَ رُكْنٌ مِنَ الْاَرْكَانِ دامام شافعي رَجَعَهُ اللهُ دليل دا دی چې قرائت د لمانځه له اړکټو څخه یو رکن دی يَشْتَرِكُ اِنْ فِيهِ نو امام او مقتدي به دواړه په دې کې شریک وي وَتَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ* او زموږ دليل د نبی ﷺ دا قول دی مَنْ كَانَ لَهُ اِمَامٌ چې د چا لپاره امام وي قِرَاءَةُ الْاِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ نو دامام قرائت د هغه لپاره قرائت دی وَعَلَيْهِ اِجْمَاعُ الصَّحَابَةِ او پر دې د صحابه وو اجماع ده وَهُوَ رُكْنٌ مُشْتَرِكٌ يَشْتَرِكُ (خو) دامام او مقتدي په مینځ کې مشترک رکن دی لَكِنْ حَقَّ التَّقْدِيرُ الْاِنْشَاءُ وَالْاِسْتِثْنَاءُ لِهَكَذَا د مقتدي حصه چې پاته کېدل او په غور سره غوږ نیول دي قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ نَبِيٌّ ﷺ فرميلي دي اِذَا قَرَأَ الْاِمَامُ فَانْسِتُوا* کله چې امام قرائت کوي نو تلسو چې لوسی! وَيُسْتَعْنَى عَلَى سَبِيلِ الْاِحْتِيَاظِ او د احتیاط په

* اخرجه ابن ماجة في كتاب الاقامة، باب اذا قرأ الامام فاحسنوا، حديث رقم: ۸۵۰.

* اخرجه ابن ماجة في كتاب الاقامة، باب اذا قرأ الامام فاحسنوا، حديث رقم: ۸۴۷.

فکړو او ادا قرأ فاتمرو، (يعني امام حکه امام جوړېږي چې د هغه اقتداء وکړي سي، نو کله چې هغه تکبير ووايي نو تاسو هم تکبير وياست او کله چې هغه قرائت وکړي نو خاموشه اوسئ!)، په دې حديث سره هم د مقتدي لپاره د امام تر شاله قرائت کولو څخه منع ثابته سوه. (منهاج، ۱۰۱، ص ۲۴۸)

ديستحسن الم د دې حاصل دا دی چې د امام محمد رحمه الله په نېز د مقتدي لپاره سورت فاتحه ويل مستحسن او غوره دي، حکه چې د حضرت عباد بن صامت ؓ په حديث کي سورت فاتحه ويل راغلي دي، لېکن د شيخينو رحمه الله په نېز د مقتدي لپاره فاتحه ويل مکروه دي، حکه چې په دې باره کي وعيد راغلی دی، په عنايه کي راغلي دي چې نبي ﷺ وفرمايل: من قرأ خلف الامام ففي فيه جحرة وقال قد أخطأ السنة، (يعني کوم سړی چې د امام تر شا قرائت وکړي نو د هغه په خوله کي سکر وپوه ده او وېي فرمايل چې هغه له سنت څخه مخ واړوي)، له حضرت عمر ؓ څخه روايت دی چې هغوی وفرمايل: ليت في فرد الذي يقرأ خلف الامام حجرا وغير ذلك، (کاشکي! د امام تر شا د قرائت کونکي په خوله کي ډبره او داسي نور وای او هغه قرائت نه سوی کولای)، د دې وعيدونو په سبب د شيخينو په نېز د امام تر شا قرائت کول مکروه دي. علامه ابن الهمام رحمه الله لیکلي دي چې صحيح دا ده چې امام محمد رحمه الله هم د شيخينو رحمه الله سره موافق دی (يعني د امام محمد رحمه الله په نېز هم قرائت خلف الامام مکروه دی)، حکه چې په کتاب الآثار کي د علقمه بن قيس په حواله سره روايت سوی دی چې امام محمد رحمه الله په هېڅ يوه جهري او سري لماته کي هم قرائت خلف الامام کړی نه دي، او د کوم سړي عمل چې د هغه له روايت او قول څخه مخالف وي، نو د هغه عمل حجت او دليل جوړېږي، قول يې دليل نه جوړېږي. (فتح القدير ج ۱، ص ۲۴۹)

د امام د قرائت او خطبو په وخت کي د مقتدي لپاره څه حکم دی؟

وَيَسْتَحِبُّ وَيَنْهَى او مقتدي به (د امام قرائت) په غور سره اوږي او چپ به اووسي وَإِنْ قَرَأَ الْإِمَامُ آيَةَ التَّغْذِيَةِ وَالتَّوْبَةِ که څه هم امام د ترغيب او ترهيب آيت ووايي لَا تُؤْمَرُ إِلَّا بِشَيْءٍ وَإِنْ نَصَاكَ فَرَضٌ بِالنَّصِ حکه چې اوږ بدل او چپ پاته کېدل په (قرآني) نص سره فرض دي وَالْقِرَاءَةُ وَسُؤَالُ الْجَنَّةِ وَالشَّعْزُودُ مِنَ النَّارِ او لوستل، د جنت غوښتنه کول، او له اور څخه پناه غوښتل كُلُّ ذَلِكَ مُخِلٌ بِهِ دا ټوله شيان په اوږ بدلو کي خلل راولي وَكُلُّ ذَلِكَ فِي الْخَطْبَةِ او همدلارنگه په خطبه کي (به هم غوږ اړدي او چپ به پاتېږي) وَكُلُّ ذَلِكَ إِذَا صَلَّى عَلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ او همدلارنگه (به غوږ اړدي او چپ به پاتېږي کله) چې (خطيب) پر نبي ﷺ درود ووايي لِيَرْفَعَهُ لِإِشْتِجَابِ حکه چې اوږ بدل فرض دي إِلَّا أَنْ يَكُنَّ الْخَطْبَةُ قَوْلَهُ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ الآية (الأحزاب: ۵۲) مگر دا چې خطيب د الله تعالى دا قول ووايي: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ الآية فَهَبْ السَّامِعُ نَفْسَهُ نو اوږ بدونکي به په خپل زړه کي درود شريف وایي وَاخْتَلَفُوا فِي الثَّانِي عَنِ الْبُخَارِيِّ او د فقهاو اختلاف دی په هغه سړي کي چې له منبر څخه ليري وي وَالْأَخْطُوطُ هُوَ الشُّكُوتُ خو (د هغه لپاره) زيات احتياط په چپتا کي دی إِثَامَةً لِعَرْضِ الْإِنْصَاتِ د چپ پاتېدلو د فرض قائمولو لپاره، والله اعلم.

اللغات: «ترغیب» د تفعیل د باب مصدر دی: شوق وړ کول، هڅول، «تکویب» لیرې کول، نفرت وړ کول، ډارول،

«مخجل» د افعال د باب اسم فاعل دی: خلل اچوونکی، جلا کونکی، پرده، «تکلی» لیرې.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې کله امام قرائت کوي نو ټوله مقتديان دي چې اوسېږي، او دامام قرائت دي په غور

سره اوري، او که امام د ترغیب یو آیت مثلاً: وَأَمَّا الَّذِينَ سَجَدُوا فَعَلَىٰ الجُفَىٰ لِحَالِدِينَ فَيَقَامُ مَا دَامَتِ السَّجَوَاتُ وَالْأَرْضُ (سورة هود،

۱۰۸) او د ترهیب یو آیت مثلاً: فَأَمَّا الَّذِينَ شَفَعُوا فِي الثَّارِ لَمْ يَرْفَعُوا وُجُوهَهُمْ وَتَعَبُوا (سورة هود، ۱۰۶) ووايي نو هم به مقتدي چې

وي، او دامام قرائت دي اوري، ځکه چې د قرآني نص: فَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا او د حديث اذا قرأ الإمام

فانصتوا په وجه د قرآن د قرائت په وخت کي چې پاته کېدل ضروري دي، نو د ترغیب او ترهیب هر ډول قرائت په دې

کي داخل دی، او که یو سری دامام سره قرائت کوي یا د ترغیب د آیت په وخت کي د جنت غوښتنه کوي یا د ترهیب د

آیت په وخت کي له جهنم څخه پناه غواړي نو ښکاره ده چې په اورېدلو او چې پاته کېدلو کي خلل راځي، کوم چې

صحيح نه دی. وکذالك الخ فرمايي چې دا د چې پاته کېدلو او په غور اورېدلو حکم په هغه وخت کي هم دی چې کله

امام د جمعي خطبه وايي، ځکه چې له حضرت ابو هريره ؓ څخه روايت دی: من قال لصاحبه والإمام بخطب: أنصت

فقد لنا، ومن لنا فلا صلاة له، (يعني کوم چا چې دامام د خطبې ويلو په وخت کي خپل ملگري ته وويل: چې سه!، نو

هغه لغو کار وکړی او چا چې لغو کار وکړی، نو د هغه لمونځ نه کېږي)، فکر وکړئ! چې کله د خطبې د اورېدلو ترغیب

ورکول هم لغو کار دی، نو د خطبې په وخت کي خبري کول او خطبه نه اورېدل به څومره خت جرم وي، او همدغه حکم

هلته هم دی چې کله امام په خطبه کي پر نبي کریم ﷺ درود ووايي، يعني په دغه وخت کي به هم مقتدي خلوش او

چپ وي، ځکه چې د جمعي خطبه اورېدل واجب دي، او په دې وخت کي درود ويل واجب نه دي، لېکن که امام په

خطبه کي دا آیت يا ايها الذين امنوا صلوا عليه... الخ ووايي نو په دې صورت کي اورېدونکي ته پکار دي، چې په زړه کي

درود شريف ووايي، ځکه کله چې خطيب دا آیت ووايي نو ځواکي د دې خبري وضاحت يې وکړی چې د الله او د هغه

فرشتې پر نبي ﷺ درود وايي، او په خپله يې زه هم وایم، لهذا تاسو يې هم وواياست. دا حکم په هغه وخت کي دی چې

کله اورېدونکی د منبر سره نژدې وي، او د خطبې اواز اوري، لېکن که یو سری له منبر څخه لیري وي او تر هغه پوري د

خطبې اواز نه رسيږي، نو آیا د هغه لپاره چې پاته کېدل افضله دي که قرآن ويل؟ په دې لړ کي د محمد بن سلمه ؓ رايه

داده چې چې پاته کېدل غوره دي، همدا دامام کرخي رَجَعَهُ الله او د علامه مرغیناني رَجَعَهُ الله په نېز مختلره دي، ځکه چې د

قرآن د قرائت په وخت کي دوه شيان فرض دي: (۱) چې پاته کېدل (۲) په غور سره اورېدل، او کله چې دليري والي

په وجه اورېدل ناممکنه سو، نو د چې پاته کېدلو حکم به پاته وي او چې اوسېدل به غوره او افضله وي. او د ځيني

خلکو رايه داده چې قرآن ويل غوره او افضله دي، دامام فضلي رَجَعَهُ الله همدغه رايه ده، دليل دا دی چې د قرآن د قرائت په

وخت کي د قرآن د فهمولو لپاره چې پاته کېدل فرض دي، لېکن د نه اورېدلو په وجه چې کله د قرآن فهمول او فکر

پکښي کول پاته سو، نو لمونځ گزاره ته پکار دي چې خالي نه کښېني، بلکي قرآن دي وايي چې نور ثواب تر لاسه

کړي، (منايه ج ۱، ص ۲۵۲)

بَابُ الْإِمَامَةِ

(دا) باب امامت (د احكامو په بيان كې) دی

تشرېح: تر دې مخكې صاحب د كتاب د امام افعال هم ذكر كړل، يعنې د جهر او اخفاء وچوب، او د قرائت متعين كول، همداسې يې د مقتدي افعال هم ذكر كړل يعنې د استماع او انصات وچوب، اوس له دې حايه امامت او دامت د حقداره احكام او مسائل بيانوي، چي په ښه توگه د ښكاره سي چي د لمانځه وركولو لپاره څرنگه سرې پكار دي.

د جماعت شرعي حيثيت

الْجَمَاعَةُ سَلَاةٌ مُؤَكَّدَةٌ جماعت سنت مؤكده دی لَقَوْلِهِ ^(الرَّسُولُ) حُكْمُهُ نَبِيٌّ ﷺ فرمايلي دي الْجَمَاعَةُ مِنْ سُنَنِ الْهُدَى جماعت له سنن هدى څخه دی لَا يَتَخَلَّفُ عَنْهَا إِلَّا الضَّالُّونَ له دې څخه به صرف منافق شاته پاتېږي.

اللفظ: «سُنَن» جمع ده، واحد يې سُنَّةٌ دی: طريقه، په دين كې د يو شي را نقل سوي طريقه، «الْهُدَى» هغه سنت چي عمل پر كول د هدايت لامل وي او پرېښوول يې د گمراهۍ لامل وي، «يَتَخَلَّفُ» د تفعل د باب مضارع صيغه ده: شاته پاته كېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چي په جماعت سره لمونځ كول سنت مؤكده دي، او د چا په زړه كې چي يو ذره اسلام هم وي نو هغه به د جماعت پابندي كوي، او له جماعت څخه به نه شاته كيږي، ځكه چي له جماعت څخه شاته كېدل د منافقانو كار دی، نبي ﷺ جماعت له سنن هدى څخه گرځولى دی، نو ياداره! چي هر هغه سنت چي په هغه باندې عمل كول د هدايت سبب او د خلاصون ذريعه وي او د هغه پرېښوول د گمراهۍ او ذلالت لامل وي هغه سنت، سنت هدى دی، او په اصطلاح كې د سنت دوه قسمه دي: ① سنت هدى ② سنت زائده؛

① سنت هدى هغه سنت دی چي نبي ﷺ د عبادت په طريقه په پابندي سره اداء كړې وي.
② او سنت زائده هغه سنت دی چي نبي ﷺ د عادت په توگه په پابندي سره اداء كړې وي خو كله كله يې پرې ايښى هم وي.

د جماعت تاكيد په ډېرو حديثونو كې راغلى دی، لكه څرنگه چي په يو حديث كې ذكر سوي دي چي د جماعت لمونځ له يوازې لمانځه څخه اوورشت (۲۷) درجې زيات فضيلت لري، په ابن ماجه كې راغلي دي: مَنْ سَعَى النَّدَاءَ قَلَمَ يَأْتِهِ لَا صَلَاةَ لَهُ إِلَّا مِنْ عَذْرٍ (يعني كوم سرې چي اذان واورې بيا هم مسجد ته رانه سي نو د هغه لمونځ نه كيږي، مگر دا چي يو عذر ولري). او د جماعت د پرېښوونكي لپاره ډېر وعيدونه راغلي دي، لكه څرنگه چي په صحيحين او نورو كې ذكر سوي دي: لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أُمَرَ بِالْمُؤْنَفِ فَيُؤْذَنُ، ثُمَّ أُمَرَ رَجُلًا فَيُعَلِّمُ بَأْتِئِشَ ثُمَّ أَنْطَقَ مِىَ بَرَجَلٍ مَعَهُ حِزْرٌ مَطْلُبٌ إِلَى قَوْمٍ يَتَخَلَّفُونَ عَنِ الصَّلَاةِ فَأَحْرَقَ عَلَيْهِمْ بَيْتَهُمْ بِالنَّارِ، (د حديث مفهوم دا دی چي زړه مي غواړي چي په يو مؤذن اذان

و کړم او په یو سړي خلکو ته لمونځ ورکړم او بیا داسې ډېر خلک د حان سره روان کړم چې د هغو سره لرگي (بوتی) وي او د کورو و طرف ته مخ کړم او د هغو خلکو و کورو ته اوږور واچوم کوم چې له لمانځه څخه شاته پاتېږي؛ په دې حدیث سره استدلال په دې معنی دی چې په دې کې لا یخلفون عن الصلاة څخه د لمانځه پرېښوونکي مراد نه دی، بلکې د جماعت پرېښوونکي مراد دي، ځکه چې د لمانځه د پرېښوونکو وعید له دې څخه هم زیات دی. (متاب، فتح الهدایه)

د امامت د منصب زیات حقداره څوک دی؟

وَأَقْبَلُ النَّاسُ بِالْإِمَامَةِ أَفْئِدَهُمْ بِالسُّلْوةِ او په خلکو کې د امامت تر ټولو زیات حقداره هغه څوک دی چې په ستو زیات عالم (خبر) وي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ او له امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روایت دی أَفْئِدُهُمْ (چې د قرائت زیات حقداره هغه دی) چې تر ټولو زیات قاري وي لِأَنَّ الْقِرَاءَةَ لَا يَدُّ وَنْهَاطَ ځکه چې د لمانځه لپاره قرائت ضروري دی وَالْحَاجَةُ إِلَى الْعِلْمِ إِذَا كَانَتْ نَائِبَةً او د علم ضرورت هغه وخت پېښېږي چې یوه واقع پېښه سي وَنَحْنُ نَقُولُ الْقِرَاءَةُ مُفْتَقَرَةٌ إِلَيْهَا لِرُكْنٍ وَاحِدٍ او موږ وایو چې د قرائت ضرورت د یوه رکن لپاره دی وَالْعِلْمُ لِسَائِرِ الْأَرْكَانِ او د علم ضرورت د ټولو ارکانو لپاره دی.

اللغات: «أولى» زیات حقداره، زیات لائق، «کثرت» د نصیب د باب واحد مؤنثه غائبه صیغه ده؛ پېښېدل، واقع کېدل، «کلیبة» پېښه، واقع، حادثه.

تشریح: صوت د مسئلې: دا دی چې د طرفینو رَحِمَهُمَا اللَّهُ په نېز تر ټولو زیات د امامت حقداره هغه سړی دی چې د مخارجو د صحیح ویلو سره سره په خلکو کې تر ټولو زیات په فقه او شریعت خبر وي، لېکن د امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز د امامت زیات حقداره هغه سړی دی چې هغه تر ټولو زیات قاري وي او تر ټولو ښه قرآن وايي. ځکه چې قرائت د لمانځه یو رکن دی، نو په دې کې چې کوم څوک ډېر مهارت لري هغه به د امامت زیات حقداره وي. او د «علم او فقهی» ضرورت هغه وخت پېښېږي، چې کله د لمانځه یو فاسدونکی شی (مفسد صلاة) مخ ته راسي، او په علمه توګه قارئان حضرات دومره علم لري چې په هغه سره د مفسد صلاة اصلاح وکړي سي، نو ځکه به د اعلم بلنه په مقبله کې اُقرأ بالقرآن ته د مخکې کېدلو زیات حق حاصل وي.

د طوفینو دلیل: او د امام د ابو یوسف رَحِمَهُ اللَّهُ د دلیل جواب داسې چې د قرائت ضرورت صرف د یو رکن په وجه سره دی، او د علم ضرورت د ټولو ارکانو لپاره دی، او تر فکر کولو وروسته معلومېږي چې د قرائت لپاره هم د علم ضرورت سته، نو ځکه به د علم ضرورت د قرائت له ضرورت څخه علم او تام (پوره) وي، او اعلم بلنه به پر انحصار بالقرآن مخکې او لوړ وي، او د دې خبرې تائید په هغه حدیث سره هم کیږي چې د هغه تخریج حاکم داسې کړی دی: یُؤْمَرُ الْقَوْمُ أَفْقَهُمْ مَجْرَةً. فَلَمَّا كَانُوا فِي الْمَجْرَةِ سَوَاءً فَأَفْقَهُمْ فِي الدِّينِ، فَلَمَّا كَانُوا فِي الْفَقْهِ سَوَاءً فَأَفْقَهُمْ زَمْرًا لِقَرَأَتِهِ، په دې حدیث سره استدلال په دې توګه کیږي چې په دې کې افقه تر اُقرأ مخکې سوي دي، نو ځکه موږ هم افقه پر اُقرأ مخکې کړی.

که په علم کې ټوله خلګ برابر وه نو څوک حقداره دی؟

قُلْ إِنَّمَا أَدَّبْتُ بَنِيَّ كَمَا دَلَّمْتُكُمْ نُو په خلګو کې چې تر ټولو ښه قاري وي (هغه دامت حقداره دی) لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ۞ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي يَوْمَ الْقَوْمِ أَقْرَأُكُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى هغه سرې به د قوم امت کوي چې تر ټولو زیات د قرآن ښه وپونکی وي فَإِنْ كَانُوا سَوَاءً بِيَا که (په دې صفت) کې ټوله خلګ برابر وه فَأَعْلَمَهُمْ بِالسُّنَّةِ نو هغه سرې (زیات حقداره دی) چې په سنت زیات عالم (خبر) وي وَأَقْرَأُكُمْ كَانُوا أَعْلَمَهُمْ او په صحابه وو کې چې په کوم یو ښه قاري وو هغه به زیات عالم هم وو وَكَانَ كَانُوا يَتَّقُونَ بِأَخْكَامِهِ ځکه چې هغوی به قرآن د خپلو احکامو سره زده کوي فَقَدْ بَرَى الْخَيْثُ نو ځکه په حدیث کې آقرء (زیات قاري) مخکې کړی سو دَلَّا كَذَلِكَ لِنَ مَآئِنَا لَپَكِنْ زموږ په زمانه کې داسې نه ده فَقَدْ مَنَّا الْأَعْلَمُ نو ځکه موږ اعلی (زیات عالم) مخکې کړی.

اللفات: ﴿كُنَاوَا﴾ د تفاعل د باب ماضي جمع صیغه: یو د بل سره برابرېدل، ﴿يَتَّقُونَ﴾ د تفعیل د باب مضارع صیغه ده: زده کول، حاصلول، تر لاسه کول.

تشریح: مسئله: دا ده که په اعلی بالست کې ټوله حاضرین خلګ برابر وه، نو اوس به په دوی کې هغه یو غوره وي چې هغه تر ټولو ښه قاري وي.

دلیل: د نبي ﷺ دا قول دی: یَوْمَ الْقَوْمِ أَقْرَأُكُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ فَإِنْ كَانُوا سَوَاءً فَأَعْلَمَهُم بِالسُّنَّةِ. په دې حدیث سره استدلال وجه ښکاره ده، لپکې پر دې دوه سواله کیږي.

اول سوال: دا چې یَوْمَ الْقَوْمِ د امر په معنی سره دی، او امر د وجوب لپاره راځي، نو مطلب یې دا سو چې کوم ترتیب په حدیث کې ذکر سوی دی، د هغه خیال ساتل به واجب وي، یعنې زیات قاري به پر زیات عالم مخکې کول واجب وي، حال دا چې داسې نه ده، بلکې دغه حدیث د ترتیب افضلیت بیانوي، جواز نه بیانوي. دویم سوال: دا دی چې په دې حدیث سره استدلال د مدعی خلاف دی، حال دا چې مدعی د زیات عالم مخکې کول دي، او حدیث دلالت کوي د زیات قاري پر مخکې کولو، نو ځکه دا حدیث په استدلال کې ذکر کول صحیح نه دي.

د اول سوال جواب: دا دی چې یَوْمَ الْقَوْمِ د امر په معنی سره نه دی، بلکې دا د اخبار صیغه ده (یعنې دخبر ورکولو صیغه ده) یا دا چې یَوْمَ الْقَوْمِ د مشروعیت د بیانولو لپاره دی، او دا معنی یې حقیقت دی، او قاعده دا ده چې تر کومه وخت په حقیقت عمل کول ممکن وي، تر هغه وخته به د مجاز و طرف ته رجوع نه کیږي، نو ځکه به دلته د مجاز و طرف ته رجوع نه کیږي، او دا یَوْمَ الْقَوْمِ به د امر په معنی سره نه وي. د دویم سوال جواب: دا دی چې په صحابه وو کې به کوم یو زیات قاري وو هغه به زیات عالم هم وو. ځکه چې په هغه زمانه کې به خلګو قرآن د خپلو احکامو سره زده کوی، لکه څرنگه چې له حضرت عمر رضی الله عنه څخه روایت دی چې هغه په دوولس کاله کې سورت بقره یاده کړه، ښکاره خبره ده چې په دومره ډېر وخت کې به د سورت بقره یادول د خپلو احکامو سره وه، نو د صحابه وو په زمانه کې چې به کوم یو زیات

قاري وو هغه به زيات عالم هم وو، نو ځكه په حديث كې زيات قاري پر زيات عالم مخكې كړى سو. او شرنگه چې زموږ په زمانه كې داسې نه ده، نو ځكه موږ زيات عالم پر زيات قاري مخكې كړى.

كه په علم او قرائت كې ټوله برابر وه نو څوك حقداره دى؟

فَلَمَّا تَسَاءَلُوا بَيَّا كه (په علم او قرائت كې) ټوله برابر سوه **فَلَا تُرْجَهُمْ** نو په خلكو كې تر ټولو تقوا داره (پرهېز گاره) سړى (دامت حقداره) دى **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** * ځكه نبى ﷺ فرمايلي دي **مَنْ صَلَّى خَلَفَ عَالِمٌ تَمَّ كَوْمِ** سړي چې په تقوا داره عالم پسې لمونځ وكړى **فَكَانَ كَأَنَّ صَلَّي خَلَفَ بَيْنَ كَوَاكِبِي** هغه په يو نبى پسې لمونځ وكړى.

اللفات: ﴿أَوْرَع﴾ زيات پرهېزگار، زيات متقي، **﴿تَقِي﴾** متقي، پرهېزگر، **﴿الْوَرَع﴾** الاجتناب عن الشهوات، **﴿التقوى﴾** الاجتناب عن المحرمات.

تشرېح: په ورع او تقوى كې فرق دا دى چې ورع له شبهاتو (شكمنو شیانو) څخه پرهېز كولو ته ويل كيږي، او تقوى له محرماتو (حرامو شيانو) څخه پرهېز كولو ته ويل كيږي.

مسئله: داده كه ټوله حاضرین خلك په علم او قرائت كې برابر وه، نو بيا به په دوى كې زيات پرهېز گاره خوږى وي.

دليل: د نبى ﷺ دا قول دى: **مَنْ صَلَّى خَلَفَ عَالِمٌ تَقَى فَكَانَ كَأَنَّ صَلَّي خَلَفَ بَيْنَ كَوَاكِبِي** د دې حديث په باره كې ملا علي قاري رحمه الله ليكلي دي چې دا حديث موضوعي دي، مولانا ثمير الدين مذهب العالي فرمايي: چې ماد حديثو په ذخيره كې دا ټول حديث پيدا نه كړى، لېكن دې ته نژدې حديث مي پيدا كړى چې هغه د مستدرک للحاكم. په درسم جلد، ص: ۲۴۶ كې را نقل سوى دى: **قال: قال رسول الله ﷺ: إِنْ سَرَّكَ أَنْ تَقْبَلَ صَلَوتُكَ فَلْيُؤْمَرْ بِخَارِكَ فَالْهَمَّ وَفَدَكَ لَهَا بِبُكَرٍ** و بين ربك عز وجل، د حديث مفهوم دا دى (كه تاسو غواړئ چې ستاسو لمونځونه قبول سي نو په تاسو كې دې ټپك لو ښه سړى ستاسو امانت وكړي).

كه په علم، قرائت، او تقوى كې ټوله برابر وه نو څوك دامامت حقداره دى؟

فَلَمَّا تَسَاءَلُوا بَيَّا كه (په علم، قرائت او تقوا كې) ټوله خلك برابر سوه **فَلَا تُسَلِّمُهُمْ** نو په دوى كې له ټولو څخه د زيات عمر والا سړى (دامت زيات حقداره) دى **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** * **لَا يَنْفَى أَنْ مُنْكَيَةً** ځكه نبى ﷺ د ابو مليكه د دواړو زامنو ته فرمايلي وو **وَلْيُؤْمَرْكُمْ أَكْبَرُكُمْ سِائًا** په تاسو دواړو كې دې هغه امانت كوي چې په عمر كې غټ وي **وَلَا أَلَّا فِي تَقْدِيرِهِ تَكْثِيرُ الْجَبَاعَةِ** او په دې وجه هم چې د غټ عمره سړي په مخته كولو سره جماعت زياتيږي.

اللفات: ﴿أَكْبَرُ﴾ د اسم تفصيل صيغه ده: زيات عمر والا.

تشرېح: مسئله: داده چې كه په مذكوره شيانو كې ټوله خلك برابر سوه، نو په حاضرینو كې به هغه يو تر ټولو زيات خوږه وي چې د زيات عمر والا وي. **نقلې دليل:** د نبى ﷺ دا قول دى د ابو مليكه و دواړو زامنو ته: **وَلْيُؤْمَرْكُمْ أَكْبَرُكُمْ سِائًا**، **هطلي دليل:** دا دى چې د مشر سړي په مخكې كولو د جماعت ډېرښت راځي، او مخكې تېر سوي دي چې د جماعت ډېرښت د

* أخرجه البيهقي في مسند في كتاب الصلوة، باب اجعلوا المنكح حياركم، حديث رقم: ۵۱۳۲.

* أخرجه البيهقي في مسند في كتاب الصلوة، باب اذا استنوا في الفقه والفراقة، حديث رقم: ۵۲۹۴.

الله تعالیٰ زیات خوښ دی، په حدیث کې راځي: من لویو قرکیر نافیس منّا، (چا چې د مشر سړي احترام نه وکړی هغه زموږ څخه نه دی)، نو کله چې خلک مشر او د زیات عمر والا انسان خپل امام جوړ کړي، نو دا د هغه لپاره څه احترام دی.

صاحب د هدایې رحمه الله دانه دي ذکر کړي چې که ټوله په عمر کې برابر سوه نو بیا به څوک غوره وي، خو نور و فقهاء د دې صراحت کړی دی چې که ټوله په عمر کې برابر سوه، نو بیا به په ټولو کې غوره هغه یو وي چې اخلاق یې تر ټولو ښه وي، ځکه چې په حدیث کې راغلي دي: خیار کمر احسن کمر اخلاقاً، او که په اخلاقو کې ټول برابر سوه، نو په هغوی کې چې څوک زیات ښایسته وي، هغه به د امامت لپاره غوره وي. لښه دا چې تر ټولو زیات د امامت حقداره هغه څوک دی چې هغه په علم، قرائت، ښکې، نسب، اخلاق، ښائست او داسې نورو ټولو شیان کې افضله وي، ځکه چې په دې کې د نبی ﷺ اقتداء ده، او نبی ﷺ خپل تر مرګه پورې امامت وکړی، او په دې ټولو صفتونو کې نبی ﷺ تر ټولو استقامتو مخکې وو.

د کومو خلکو امامت مکروه دی؟

وَلَمَّا تَقَدَّمُ الْعَبْدُ (اود امامت لپاره) غلام منځته کول مکروه دي لَا تَقْدِمُ عَلَى مَنْ لَمْ يَلْتَمِعْ ځکه چې هغه د زده کړې لپاره فراغت نه لري وَالْأَعْرَابُ او د صحرايي (منځته کول هم مکروه دي) لِأَنَّ الْقَالِبَ فِيهِمُ الْجَهْلُ ځکه چې په دوی کې جهل (ناپوهي) زیاته وي وَالْقَائِي او د فاسق (منځته کول هم مکروه دي) لَا تَقْدِمُ عَلَى مَنْ لَمْ يَلْتَمِعْ ځکه چې هغه خپل دیني کار ته خاص ارزښت نه ورکوي (او دین لپاره میخ بندوست نه کوي) وَالْأَهْلِي او د رانده سړي لَا تَقْدِمُ عَلَى الْجَاهِلَةِ ځکه چې هغه له نجاست (پلټي) څخه نه سي خوندي کېدلی وَوَلَدِي الْإِنْسَانِ او د ارموني (حرام زاده) لَا تَقْدِمُ عَلَى مَنْ لَمْ يَلْتَمِعْ ځکه چې د هغه پلار نه وي چې شفقت پر وکړي فَيُغْلِبُ عَلَيْهِ الْجَهْلُ نو پر هغه (هم) جهل غالبه وي وَلَا تَقْدِمُ عَلَى مَنْ لَمْ يَلْتَمِعْ او په دې وجه (هم) چې د دې خلکو په منځته کولو سره د جماعت خلک په نفرت کې اچول دي فَيَكْرَهُ نو ځکه به د دوی منځته کول مکروه وي وَأَنْ تَقْدِمُوا عَلَى مَنْ لَمْ يَلْتَمِعْ او که دا خلک منځته سي نو جائز دي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ځکه نبی ﷺ فرمایلي دي سَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ لِمَنْعِكُمْ كَوْنَكُمْ دهر ښک او بد سړي تر شا.

اللفات: ﴿يَعْلَمُ﴾ د تغفل د باب مضارع ده: فارغ کېدل، فرصت پيدا کېدل، ﴿يَهْتَمُّ﴾ د افتعال د باب مضارع صيغه ده: اهتمام او بندوبست کول، ارزښت ورکول، ﴿أَهْلِي﴾ روند، ﴿يَتَّقِي﴾ د تفعیل د باب مضارع صيغه ده: خوندي کېدل، محفوظه کېدل، ﴿يُكَلِّمُ﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: ليري کول، په نفرت کې اچول.

تشریح: صورت د مستطی: دا دی چې غلام امام جوړول مکروه دي، ځکه چې امامت یو مهم او لوړ منصب دی، او د امامت لپاره د یو علمي او عملي مهارت ضرورت دی، لېکن غلام ټوله وخت د خپل پادار په خدمت کې وي، د زده کړې او

تعلیم لپاره فراغت نه لري، نو ځکه د هغه په اقتداء کي لمونځ کول مکروه دي، لېکن امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چي که په یو غلام کي د امامت صفتونه وي نو د هغه امام جوړول صحیح دي، او هیڅ کراهت پکښي نسته، ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: اَسْمُوا وَأَطِيعُوا وَلَوْ أَمَرَ عَلَيْكُمْ عَبْدُ حَبَشٍ، (یعني که حبشي غلام هم ستاسو امیر جوړ کړي سي نو هم تاسو د هغه اطاعت او فرمان برداري کوئ).

جواب: زموږ له طرفه د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ د حدیث اول جواب دادی چي په دې حدیث کي د امارت او خلافت بیان دی، یعني که یو مسلمان د مسلمانانو خلفیه جوړ کړي سي، نو پر مسلمانانو د هغه اطاعت ضروري دی، نو په دې حدیث سره د امامت لپاره دلیل نیول صحیح نه دي. دویم جواب: دادی چي د غلام په منځته کولو کي د جماعت د کمښت اندېښنه ده، ځکه چي د هغه پر مخکي والي به ډېر خلک اعتراض کوي، او خپل لمونځونه به جلا کوي، حال دا چي په شریعت کي د جماعت ډېرښت مطلوب دی، نو په دې حواله سره هم د امام جوړول صحیح نه دي.

ولاء اعراب الخ فرمایي چي د صحرايي امام جوړول صحیح نه دي، ځکه چي په هغه کي هم ناپوهي غالبه وي، او د صحرا په اوسېدونکو ته د دیني احکامو هیڅ فکر نه وي، او د امامت لپاره په احکامو او مسائلو پوره خبرتیا ضروري ده، نو د جهل د غلبې په سبب د صحرايي امامت هم مکروه دی.

والفاسق الخ همدارنګه د فاسق امامت مکروه دی، ځکه چي هغه د خپل دین او د خپل ایمان هیڅ لحاظ نه کوي، او دیني کارونو ته خاص اهمیت نه ورکوي، او د شریعت په خلاف کارونو کي به یې فکري سره بوخت وي.

والاعلى الخ فرمایي چي د ړانده سړي امامت هم مکروه دی، ځکه چي د امامت لپاره د طهارت صفت ډېر ضروري دی، او ړوند سړی له نجاستونو څخه ځان نه سي خوندي کولای، نو په دې حواله سره د هغه امامت مکروه دی.

ولد الزنا الخ همدارنګه د ارموني امامت هم مکروه دی، ځکه چي د هغه پلار نه وي، او نه د هغه د پالنې، تعلیم او ساتنې یو بندوبست کیږي، نو ځکه په هغه کي جهالت غالبه وي، نو څرنګه چي د جهالت په وجه د صحرايي امامت مکروه دی، همدارنګه د ولد زنا امامت هم مکروه دی، او بل دا چي د پورتنی خلکو په منځته کولو کي خلګ نفرت او عار محسوسوي، او ډېر ځله خو د ډېري غټې فتنې سبب جوړیږي، نو د دې خلکو په امام نه جوړولو کي عافیت او راحق دی، لېکن که بیا هم د امامت لپاره دا خلګ منځته کړي سي، نو امامت یې په هر حال جائز دی، ځکه چي د نبي ﷺ فرمان دی: صلوا خلف کل بر وفاجر (یعني د هر ټپک او بد تر شا لمونځ کوئ!)، او ښکاره ده چي له اعرابي، فاسق او ولد زنا څخه به هر یو یا خو بد وي یا خو به فاجر وي، نو هر څه چي وي خو په اقتداء کي یې لمونځ جائز دی.

د امام لپاره د کومو خبرو خیال ساتل پکار دي؟

وَلَا يَكُونُ الْإِمَامُ بِهِمُ الصَّلَاةُ او امام به پر خلکو لمونځ نه اوږدوي لَقَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي مَنْ أَمَرَ قَوْمًا كَوْم سړی چي خلکو ته امامت ورکوي فَلْيُصَلِّ بِهِمْ صَلَاةً أَوْعِظَهُمْ نو هغوی ته دي د هغوی د ضعیف سړي مطابق لمونځ ورکوي فَإِنَّ فِيهِمَا الْمُنِصَّ وَالْكَبِيرُ وَذَا الْحَاجَّةِ ځکه چي په لمونځ کونکو کي ناروغه، سپین ږيري او ضرورت مند (هر ډول خلګ) وي.

وَيُحَرِّمُ الْفَيْسَلُ او مڪروه دي دڻجو لپاره أَنْ يُمْلِكَنَّ وَحْدَهُنَّ الْجَمَاعَةُ چي يولڙي په جماعت سره لمونځ وکړي لَأَنَّهُنَّ لَا تَفْلُحُونَ إِلَّا بِتَكَاثُرٍ مُّحَرَّبٍ ځکه چي دا به د يو حرام کلولو څخه خالي نه وي وَهُوَ قِيَامُ الْإِمَامِ وَسَطَ الشُّبِّ او هغه (حرام کار) درېدل دامام دي په مينځ کي فَيُكْرَهُ كَالْمَرْأَةِ نو د لڅو خلکو په ډول به د دوی جماعت هم مڪروه وي وَأَنْ قُضِيَ قَامَتِ الْإِمَامُ وَسَطُهُنَّ او که (بيا هم) بنجو جماعت کوی نو امام به د دوی په مينځ کي درېږي رَأَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَعَلَتْ ۞ كَذَلِكَ ځکه حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا همداډي کړي وو وَحِيلَ فَعَلَهَا الْجَمَاعَةُ عَلَى الْبَيْتِ د اسلام پر لپکن د حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا دا کار (يعني املت وړ کول) به د اسلام پر شروع حمل کيږي وَلَأَنَّ فِي التَّحَدُّثِ زِيَادَةَ الْكُتُفِ او په دې وجه (هم) چي (دښخي) په منځته کولو کي د عورت له پېدل زيات دي.

تشریح: مسئلہ: دادہ چي دڻڻو جلا او ڄاڻ ته جماعت کول مڪروه تحریمي دي، ڇوڪه چي دڻڻو جماعت کول د حرام (مڪروه) فعل ڇڻه خالي نه وي، ڇوڪه چي دڻڻو لعله به ياله ڻڻو ڇڻه مخڪي ولاړه وي. يابه ددوی په مينځ کي ولاړه وي. په اول صورت کي دعورت ښکاره کېدل زيات راځي، حال دا چي دامکروه دي. او په دويم صورت ډېر لعلي خپل ځای پرېښوول راځي. حال دا چي دامهم مڪروه دی، او جماعت سنت دی. او قاعده داده چي دمکروه کول کولو په نسبت د سنت پرېښوول غوره دي، نو ځوڪه دڻڻو په حق کي دجماعت سنت پرېښوول سوی دی، او دڻڻو حالت دلځو(برښو) خلکو دحالت په ډول دی، يعني لکه څرنګه چي دلځو جماعت مڪروه دی، همدغه رنگه دڻڻو جماعت هم مڪروه دی.

• أخرجه يهني في السري كتاب الصلوة، باب للمرأة لأم الماء، حديث رقم: ٥٣٥٥.

فإن لعنن الله صاحب د قلدوري رَجَّةُ الله فرمايي چې که ښځو سره د دې تحریمي کراهته د جماعت لمونځ بیا هم کول خوښته، نو امله به ددوی په مینځ کې درېږي، ځکه چې حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا همداسې کړي وو.

سوال: دلته یو سوال کیږي چې کله چې حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په جماعت لمونځ کړی دی نو بیا دا مکروه تحریمي ولې دی؟

جواب: دا دی چې د حضرت عائشې رَجَّةُ الله دا فعل د اسلام پر ابتداء او شروع باندې حمل سوی دی، یعنې حضرت عائشې رَجَّةُ الله ښځو ته امامت د اسلام په اول وخت کې ورکړی وو.

سوال: خو پر دې جواب هم اعتراض کیږي چې تر نبوت وروسته نبی ﷺ دیارلس کاله په مکه شریف کې تېر کړل، او بیا یې په مدینه منوره کې د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا سره د شپږو کالو په عمر کې نکاح وکړه، بیا چې کله حضرت عائشې د نهو (۹) کالو سوه، نو واده یې ورسره وکړی، او د نبی ﷺ په ژوند کې نهه کاله پاته سو، او د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د امامت واقعه تر بلوغت وروسته واقع سوې ده، نو په دې صورت کې به دا فعل څرنگه د اسلام پر ابتداء حمل کیږي.

جواب: دا دی چې د اسلام پر ابتداء باندې له حمل کولو څخه مراد دا دی چې د ښځو جماعت حکم منسوخ دی، یعنې حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا خو وکړی لېکن اوس دا حکم منسوخ سوی دی، او په دې زمانه کې د ښځو لپاره په کورونو کې لمونځ کول زیات غوره دي.

که مقتدی یو وي نو څه حکم دی؟

وَمَنْ صَلَّى مَعَ وَاحِدٍ أَوْ خَوْكٍ فِي دِيَوِهِ سَرَى سَرَى لِمَنْ مَوْجِبُهُ نَوْ هغه دي خپل راسته طرف ته ودروي لِحَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د حديث په وجه فَإِنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ • صَلَّى بِنَه ځکه چې نبی ﷺ هغه ته لمونځ ورکړی دَأَقَامَهُ عَنْ يَمِينِهِ او هغه یې خپل راسته طرف ته ودروي وَلَا يَتَأَخَّرُ عَنِ الْإِمَامِ او دا (یوازي) مقتدي به له امام څخه نه شاته کیږي وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَجَّةُ الله • أَنَّهُ يَضَعُ أَصَابِعَهُ عِنْدَ عَقِبِ الْإِمَامِ او له امام محمد رَجَّةُ الله څخه روایت دی چې دا (یوازي) مقتدي به خپل (د پښې) گوتې د امام د پونډي سره برابر وي وَالْأَوَّلُ هُوَ الظَّاهِرُ لېکن اول قول ښکاره دی فَإِنْ صَلَّى خَلْفَهُ أَوْ يَسَارًا او که دې یوه سري د امام شاته یا د هغه وچه طرف ته لمونځ وکړی جَزَاءٌ نو جائز دی وَهُوَ مُبِينٌ لېکن دی به ګناهګاره وي لِأَنَّهُ خَالَفَ السُّنَّةَ ځکه چې ده د سنتو مخالفت وکړی.

اللفات: ﴿أَصَابِعُ﴾ جمع ده، واحد یې: إصْبَعٌ دی: گوته، ﴿عَقِبُ﴾ پونډه، جمع یې: أَعْقَابٌ راشي، ﴿مُسْتَوِيٌّ﴾ د افعال د باب اسم فاعل دی: ګناهګاره (ګناهګاره)، مجرم، بد کار کونکی.

• أخرجه البخاري في كتاب العلم، باب السر في العلم، حديث رقم: ۱۱۱۸ ومسلم في كتاب المساقين، حديث رقم: ۱۸۱.

• القول الرابع: قول الاول، أي ومن صلى مع واحد أقامه عن يمينه كما رحمه في الهداية بقوله: والاول، هو الظاهر، كما في رد المحتار ج: ۱، ص: ۴۱۹. [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۸۸]

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که دامام سره صرف یو مقتدی وي، نو په دې صورت کي سنت طریقه دا ده چي هغه یوازې مقتدی دي دامام راسته طرف ته ودرېږي. دلیل دابن عباس رضی الله عنه حدیث دی، پوره حدیث داسي دی:

بُشٌّ عِنْدَ خَالَتِي مِمَّنْهُ لَأَرْاقِبَ عِلَّةَ النَّبِيِّ عَلَى اللَّهِ عَيْدِي وَسَلَّمُ بِالْيَلْبِ. قَالَتْ فَقَالَ: كَاتِبُ الْفُيُورِ وَغَارَتِ الْجُومُ وَبَقِيَ الْخُيُ الْفُيُورُ. ثُمَّ قَرَأَ آخِرَ سُورَةِ آلِ عِمْرَانَ: إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْخِلَافِ الْيَلْبِ وَالْغَارِ آلِ عِمْرَانَ: [۱۹۰] إِلَى آخِرِهَا. ثُمَّ قَرَأَ إِلَى شَرْعِي مُعَلِّي قَتُولِي وَأَنْتُمْ. فَمَنْكُ وَتَوَكَّلْ عَلَى يَسَارِي. فَأَخَذَ يَأْكُلِي وَأَذَانِي خَلْفَهُ عَلَى أَقَامَتِي عَنْ يَمِينِي. (متفق عليه)

(ابن عباس فرمايي: چي ما دخپلي خاله ميمونې رضی الله عنه په کور کي شپه تېره کړه، چي دنبي صلی الله علیه و آله د شپې لمونځ وگورم، نو نبي صلی الله علیه و آله را پورته سو، او وېي فرمايل: سترگي بيلدې سوې، او ستوري پټ سول، او ح او قیوم ذات پاته دی، بيا نبي صلی الله علیه و آله د سورت آل عمران آخري آيتونه يعني له إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْخِلَافِ الْيَلْبِ وَالْغَارِ آلِ عِمْرَانَ: [۱۹۰] إِلَى آخِرِهَا: اودس يې وکړی، او لمونځ يې شروع کړی، نوزه هم را پورته سوم، اودس مي وکړی، او دنبي صلی الله علیه و آله چپه طرف ته ودرېدم، لېکن نبي صلی الله علیه و آله زه تر غوږ ونيولم، دخپلي شا پر طرف يې را وگرځولم او راسته طرف ته يې ودرولم)، له دې حدیث څخه معلومه سوه چي که دامام سره یو مقتدی وي نو هغه راسته طرف ته درول غوره دي.

ودع محمد الخ او له امام محمد رحمته الله څخه را نقل سوي دي که دامام سره یو مقتدی وي نو دامام سره دي بالکل برابر نه درېږي، بلکي دامام شاته دي درېږي، او دخپلي پښې گوټي دي دامام د پوندي سره برابر وي، ددې لپاره چي نه په پوره توگه شاته کېدل ثابت سي او نه په پوره توگه محاذه او برابري ثابت سي، لېکن صاحب هدایې فرمايي چي اول قول ښکاره دی (يعني چي دامام سره به برابر درېږي) ځکه چي هغه دابن عباس رضی الله عنه په حدیث سره ثابت دي، او په حدیث کي مطلق د راسته طرف ذکر سته، د شاته او مخته هيڅ تصریح سوې نه ده.

که مقتديان دوه وي نو څه حکم دی؟

وَإِنْ أَمَّا الْكُتُبُ اَوْ كَه يوه سړي ددوو خلگو امامت کوی تَقَدَّمَ عَلَيْهِمَا نو هغه به تر دوی مخکي کيږي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ * او له امام ابو يوسف رحمته الله څخه روايت دی چي هغه به ددوی په مينځ کي درېږي وَنَقَلَ ذَلِكَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ * او همدغه له حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه څخه را نقل سوي دي وَلَكِنَّا أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ * تَقَدَّمَ عَلَى أَكْبَسَ وَالْيَتِيمِ حِينَ صَلَّى بِهِمَا اوزموږ دليل دا دی صلی الله علیه و آله چي کله نبي صلی الله علیه و آله حضرت انس رضی الله عنه او (دهغه ورور) حضرت يتيم رضی الله عنه ته لمونځ ورکوی نو له دوی څخه مخکي سو فَهَذَا إِلَّا تَفْصِيْلَةٌ نو دا د افضليت (غوره والي) دليل دی وَالْأَكْبَرُ دَلِيلُ الْإِبَاهَةِ او (دابن مسعود رضی الله عنه) اثر د روايت دليل دی.

• القول الرابع: قول الجمهور، كذا في رد المحتار ج: ١، ص: ٣٢٠. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٨٩]

• أخرجه مسلم في كتاب المساجد، باب التذب الى وضع الابدی، حديث رقم: ٢٨.

• أخرجه مسلم في كتاب المساجد، باب حواز الجماعة في النافلة، حديث رقم: ٢٦٦.

اللغات: ﴿يَتَوَلَّى﴾ د تفعليل د باب مضارع صيغه ده: په مينځ کي راتلل، په مينځ کي کېدل، ﴿يَتَوَلَّى﴾ هلک، کم عمره کوچنی، يتيم د حضرت انس رضي الله عنه پلرنی ورور وو (يعني په پلار ورسره شریک وه)، او نوم يې عمير وو، او د

حديثو په کتابونو کي دده نوم: ضَمِيرَةُ بن سعد الحميري البدلي هم ذکر سوی دی، والله اعلم. (متابع ج ۱، ص ۳۶۷)

تشریح: مسئله: داده که دوه مقتديان وه، نو په دې صورت کي زموږ په نېز د امام مخته کېدل سنت او غوره دي، لېکن که

امام په مينځ کي ودرېږي، نو هم جائز دي، هيڅ حرج پکښي نسته، امام ابو يوسف رحمه الله هم دا خبره کوي، او په ۱۰۰۰۰۰

کي له حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه هم دغه را نقل سوي دي چي حضرت ابن مسعود رضي الله عنه حضرت

عليقه رضي الله عنه او حضرت اسود رضي الله عنه ته لمونځ ورکوي نو د دوی په مينځ کي ودرېدی لومونځ يې ورکړی، نو دې اثر په

وجه سره په مينځ کي درېدل مباح دي، لېکن غوره او سنت داده چي که مقتديان دوه وي نو امام دي له دوی څخه مخکي

سي، لکه څرنګه چي حضرت انس رضي الله عنه فرمايي: صفقت أنا واليشير وراه والمجوز من ورائنا فملى لنا رسول الله ﷺ

رکعتين... الخ (يعني زه او زما ورور يتيم د نبي ﷺ شاته صف جوړ کړی او سپين سړي انا زموږ شاته ولاړه وه)؛ له دې

څخه معلومه سوه چي که مقتديان دوه وي نو د دوی لپاره د امام شاته د درېدل سنت دي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د جمهورو دی، يعني که مقتديان دوه وي، نو د امام شاته به درېږي، وقال

في الهندية: وإذا كان معه اثنتان قلما خلفه (هندية ج ۱، ص ۸۸). [القول الرابع ج ۱، ص ۹۰۰]

د نارینه و لپاره د ښځو او کوچنيانو د اقتداء حکم

وَلَا يُجُوزُ لِلرِّجَالِ اَوْ د خلکو لپاره جائز نه دي اَنْ يَقْتَدُوا بِامْرَأَةٍ وَصَبِيٍّ چي په ښځي او کوچني پسي اقتداء وکړي

أَمَّا الْمَرْأَةُ فَلْيَقُولْهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ* هر چي ښځه ده نو په دې وجه چي نبي ﷺ فرمايلي دي اَخْرَجُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ

اَخْرَجْنَهُنَّ الله وروسته کړئ ښځي څرنګه چي الله تعالی وروسته کړي دي فَلَا يُجُوزُ تَقْدِيمُهُنَّ اَوْ حُكْمُهُ دهنوی مخته

کول جائز نه دي وَأَمَّا الصَّبِيُّ فَلَا يَكُنْهُ مُتَقَلِّدٌ اَوْ هر چي کوچنی دی نو په دې وجه (د هغه امامت صحيح نه دی) چي هغه

نفل کونکی دی فَلَا يُجُوزُ اقْتِدَاءُ الْمُفْتَضَرِّ بِهِ نو د فرض کونکي اقتداء په نفل کونکي پسي جائز نه ده وَفِي التَّرَاوِيحِ

وَالسَّنَنِ الْمُطْلَقَةِ جُوزُهُ مَشَايِخُ بَدَلِمْ اَوْ په ترايو او مطلق سنتو کي د بلخ مشايخو د کوچني اقتداء جائز گرځولې ده

وَلَمْ يُجُزْ مَشَايِخُنَا رَحِمَهُمُ اللهُ لېکن زموږ مشايخ يې جائز نه ځي وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّقَ الْخِلَافَ فِي الثَّقَلِ الْمُطْلَقِ بِزَيْنِ اَبْنِ

يُوسُفَ وَمُحَمَّدٍ* رَحِمَهُمَا اللهُ اَوْ له مشايخو څخه بعضو په مطلق نفلو کي د صاحبينو رَحِمَهُمَا اللهُ په مينځ کي اختلاف

متحقق (ثابت) کړی دی وَالْمُخْتَارُ اَنَّهُ لَا يُجُوزُ فِي الصَّلَاةِ كِبَاهَا اَوْ غوره مذهب دا دی چي په ټولو لمونځونو کي د

کوچني اقتداء جائز نه ده لِأَنَّ نَقْلَ الصَّبِيِّ دُونَ نَقْلِ الْبَالِغِ حُكْمُهُ د کوچني نفل (هم) د بالغ تر نفلو کمزوري دي حَيْثُ لَا

يَلْزَمُهُ الْقَضَاءُ بِالْإِنْسَادِ بِالْإِجْمَاعِ حُكْمُهُ چي د کوچني لپاره په نفل فاسدولو سره پر کوچني بالا جماع قضاء واورل نه

* أخرجه مسلم هذا الحديث في معناه في كتاب الصلاة، باب تسوية الصفوف واقامتها، حديث رقم: ۱۳۲.

* القول الرابع: قول أبي يوسف، كذا في الدر المختار ج ۱، ص ۴۲۷. [القول الرابع، ج ۱، ص ۹۰]

لازمیږي وَلَا يَنْبَغِي الْقَوِيُّ عَلَى الضَّعِيفِ او د قوي بناء پر کمزوري نه کیږي بِخِلَافِ الضَّعِيفِ په خلاف د گومان کونکي د لمانځه (بله معنی یې هم کیږي: په خلاف د هغه لمانځه چې گومان پکښې سوی وي، یاد گومان په وجه پر ځان لازم کړی سوی وي) لَکَنَّهُ مُجْتَهِدٌ فَبِهِ حُكْمٌ چې هغه مجتهد فیه دی فَأَعْتَبَرُوا عَدَمًا نو دا اعتبار وسو چې گواکي عارض سته نه بِخِلَافِ اِقْتِدَاءِ الضَّعِيفِ بِالضَّعِيفِ په خلاف د کوچني اقتداء په کوچني پسي لَکَنَّهُ الصَّلَاةَ مُتَّحِدَةً حُكْمٌ چې د دواړو لمونځ یو (متحد) دی (نو حکم به د کوچني اقتداء په کوچني پسي صحیح وي).

اللفات: ﴿عَلَى﴾ د تمغیل د باب ماضي صیغه ده: څېړنه کول، ژوره کتنه کول او یو شی په ثابتول، ﴿مُتَّحِدُونَ﴾ گمان کړی سوی، شکمن، مشتبه.

تشریح: مسئله: داده چې د خلکو لپاره په بنځو او کوچنیانو پسي اقتداء کول جائز نه دي، حکم نبی ﷺ فرمایلي دي: اُخْرَوْنِ مَنْ حَيْثُ أَهْرَمَنَ اللَّهُ، په دې حدیث سره استدلال په دې توگه کیږي چې د حیث د لفظ څخه مراد ځای دی، او چې په کوم ځای کې د بنځو وروسته کول واجب دي، هغه د لمانځه له ځای څخه ماسوا بل ځای نه دي، نو ثابته سوه چې الله تعالیٰ بنځي د لمانځه په ځای کې وروسته کړي دي، یعنې دا حق یې نه دی ورکړی چې بنځه د خلکو املت وکړي، او بعضي حضراتو فرمایلي دي چې حیث د تعلیل لپاره دی، نو اوس یې معنی دا سوه چې: “تاسو بنځي وروسته کړئ! حکم چې الله تعالیٰ دوی وروسته کړي دي”، یعنې الله تعالیٰ دوی په شهادت (گواهي)، وراثت، بادشاهي او په نورو ټولو ملکیتونو کې وروسته کړي دي، نو هر کله چې الله بنځه وروسته کړې ده، نو د هغې مخکې کول یعنې امام جوړول به هم جائز نه وي.

وَأَمَّا الْمُبَىٰخَ بِأَنَّهُ سَوْدُ كُوجِنِي د امامت خبره، نو د کوچني امامت په دې وجه جائز نه دی چې هغه نقل کونکی دی، (یعنې هغه چې هر لمونځ کوي هغه لمونځ نقل گرځي)، نو د فرض کونکي اقتداء په نقل کونکي پسي جائز نه ده، صاحب د هدایې فرمایي چې په تراویحو او سنن مطلقه کې اختلاف دی: د بلخ د مشائخو په نېز په تراویحو او سنن مطلقه وو کې د کوچني امام جوړول جائز دي؛ اوزمور د مشائخو یعنې د ماوراء النهر د مشائخو په نېز جائز نه دي.

سنن مطلقه: له سنن مطلقه څخه مراد سنن رواتب دي یعنې هغه سنت لمونځونه کوم چې تر فرضو مخکې او وروسته مشروع سوي دي، د یوه روایت مطابق د اختر لمونځ هم سنت دی، او د وترو، کسوف، خسوف او لستقاء لمونځونه هم د صاحبینو په نېز سنت دي. لنډه دا چې د بلخ د مشائخو په نېز په تراویحو او سنن مطلقه وو کې د کوچني امام جوړول جائز دي، لېکن زموږ د ماوراء النهر یعنې د بخارا او سمرقند د مشائخو په نېز جائز نه دي.

دلیل: د بلخ مشائخ دا پر مظنونو لمونځ قیاسوي، مظنونو لمونځ دا دی چې مثلاً یو سړی دا گومان وکړي چې د هغه پر زمه یو لمونځ واجب دی، نو په دغه گومان سره یې لمونځ شروع کړی، بیا د لمانځه په مینځ کې یو داسې مفسد شی ورپېښ سو چې په هغه سره یې لمونځ فاسد سو، نو اوس د دغه فاسد سوي لمانځه قضاء راوړل واجب دي، که نه؟ نو په دې باره کې د ائمه ثلاثه وو په نېز حکم دا دی چې قضاء یې واجب نه ده، لېکن د امام زفر رحمه الله په نېز قضاء واجب ده، همدارنګه که یو بالغ انسان نقلي لمونځ کوی، او په دې مظنونو لمونځ والا پسي یې اقتداء وکړه نو اقتداء او لمونځ یې جائز دي. اوس د بلخ د مشائخو د قیاس حاصل دا سو چې نقل په شروع کولو سره واجیږي، او مظنونو لمونځ په شروع

کولو سره نه واجبيږي، نو کله چې نفل کونکی په دې د مظلونه لمونځ والا سړي پسي اقتداء کولای سي، نو همدارنگه به نفل اداء کونکی هم د کوچني اقتداء کولای سي.

و منهم من حقق الخ فرمايي چې زموږ په مشائخو کې بعضو د مطلق نفلو په صورت کې د امام ابو يوسف رحمه الله او د امام محمد رحمه الله په مينځ کې اختلاف بيان کړی دی، يعنې امام ابو يوسف رحمه الله وايي چې په مطلق نفلو کې هم د بالغ سړي اقتداء کول په کوچني پسي جائز نه ده، او امام محمد رحمه الله وايي چې جائز ده، صاحب د هدايې فرمايي: لېکن صحيح داده چې په هيڅ يوه لمانځه کې هم د کوچني امامت او اقتداء کول صحيح نه دي، هغه که فرض وي او که نفل، ځکه چې د کوچني لمونځ په هر اعتبار سره د بالغينو له لمانځه څخه کم او کمزوری دی، او پر کمزوري شي د قوي بناء هيڅکله نه سي کېدلای.

بخلاف المظنون الخ له دې ځايه د بلخ د مشائخو جواب ورکوي، د جواب حاصل دادی چې بالغ سړي چې کومه اقتداء په کوچني پسي کوي دا اقتداء د مظلونه لمونځ والا پر اقتداء قياسول صحيح نه دي، ځکه چې مظلونه لمونځ مختلف فيہ دی، يعنې اختلاف پکښې سوی دی، د امام زافر رحمه الله په نيز د مظلونه لمونځ د فاسدېدلو په صورت کې پر ظان (گومان کونکي) باندي قضاء راوړل واجب دي، او د کوچني لمونځ مختلف فيہ نه دی، ځکه چې بالاجماع پر هغه قضاء راوړل واجب نه دي، همدارنگه کوچنيوتوب (طفوليت) يو داسې امر دی چې تر بالغتوب پوري خامخا پاته کيږي، نو د بالغ لمونځ د هغه د لمانځه سره متحد نه دی، ځکه چې د فاسدولو په صورت کې پر بالغ قضاء واجبيږي. او پر نابالغ قضاء نه واجبيږي، د دې په خلاف مظلونه لمونځ دی، ځکه چې ظن (گومان) يو عارضې شى دی، او معلوم (نيستي) گټل سوی دی، نو که نفل کونکی په مظلونه لمانځه والا پسي اقتداء وکړي نو دواړو لمونځ متحد دی، په ځانگړي توگه د امام زفر رحمه الله په نيز ځکه چې د فساد په صورت کې پر دواړو قضاء واجبيږي.

لنډه دا چې د بالغ او نابالغ لمونځ غير متحد دی، او د بالغ او ظان (گومان کونکي) لمونځ متحد دی. په ځانگړي توگه د امام زفر رحمه الله په نيز، نو د دې فرق په وجه اقتداء البالغ بالصبي د ظان پر اقتداء قياسول قياس مع الفارق دی، د دې په خلاف که يو نابالغ کوچنی په بل نابالغه پسي اقتداء وکړي نو اقتداء يې جائز ده، ځکه چې دواړو لمونځونه متحد دي. ځکه چې پر يوه هم قضاء راوړل واجب نه دي، نو دا گواکي د کمزوري بناء پر کمزوري سوه.

د صفه ۵ د ترتيب بيان

وَيُصِفُ الرِّجَالَ اَوَّلُ بِهِ خَلْقُ صَفِ جَوْرِي ثُمَّ الصَّبِيَّانَ بَيَا بِهِ كُوجِنِيَانِ (صف جوړوي) ثُمَّ النَّسَاءُ بَيَا بِهِ بَنَحِي (صف جوړوي) لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ۞ ځکه د نبی ﷺ فرمان دی لِيَلْبَسِي مِنْكُمْ اَوْ لَوِ الْأَخْلَامَ وَالشُّعَىٰ په تلسو کې دي بالغ او عقلمن خلک ماته نژدې کيږي وَلَا تَكُنْ الْمَحَادَاةَ مُفْسِدَةً ۞ او په دې وجه هم چې د بنحی (لور) برابر والی (او نژدې والی) لمونځ فاسدوي فَيُؤْخِرُنَ نُو ځکه به بنحی شاته کيږي.

اللفات: ﴿يُصِفُ﴾ د نصر د باب مضارع صيغه ده: صف جوړول، ﴿وَجِنِيَانِ﴾ کوچنيان، ﴿اَوْ لَوِ الْأَخْلَامَ﴾ د پوهې ځاوندان، بالغه خلک، عالمان.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې د جماعت په لمانځه کې به امام تر ټولو مخکې وي، او تر امام شاته به اول د نارینه وو صف جوړېږي، که څه هم د هغوی صفونه ډېر سي، بیا به د کوچنیانو صف جوړېږي، بیا به د نورښځیانو صف جوړېږي او په آخر کې به د ښځو صف جوړېږي، ځکه چې نبي ﷺ فرمایلي دي: لیلي منکر... اللهم، په دې حدیث سره استدلال په دې توګه دی چې په حدیث کې له الأحلامه څخه بالغ او له النبی څخه عقلمن خلک مراد دي، ځکه چې أحلامه جمع د حمره، معنی یې ده: مايره الناس یعنی خوب، لېکن زیاتره وخت د بالفتوب په معنی استعمالېږي، نو ځکه به له دې څخه بالغ خلک مراد وي، او لمې جمع د نهيۃ ده، معنی یې ده: عقل او پوهې، او ښکاره ده چې عقل او بالفتوب په خلکو کې وي، نو په دې سره د خلکو د صف مخکې کېدل ثابت سو، او څرنگه چې په نارینه توب کې کوچنیان د خلکو کې تابع دي، نو ځکه به تر خلکو وروسته د کوچنیانو صف جوړېږي، ځکه چې تابع تر متبوع وروسته وي، تر دې وروسته به د نورښځیانو، او په آخر کې به د ښځو صف جوړېږي، ځکه چې د ښځو محاذات لمونځ فاسدوي، نو د لمانځه د حفاظت په سبب به ښځې شاته کېږي.

او د ښځو د شاته کېدلو بل دلیل د حضرت انس رضی الله عنه د آنا حضرت ملیکه زین الله عنها هغه واقعه هم ده چې په هغه کې حضرت ملیکه زین الله عنها د حضرت انس او د حضرت یتیم زین الله عنها شاته ولاړه وه، او نبي ﷺ لمونځ وړکوی، حال دا چې حضرت ملیکه یوازې وه (خو بیا هم شاته ولاړه وه).

د ښځو د محاذات مسئله

وَإِنْ حَادَتْهُ أَمْرًا أَوْ كُنتُمْ فِي سِرٍّ فَلْيَكُنْ مِنْكُمْ رَايًّا وَلَا يَكُنْ مِنْكُمْ رَايًّا (په لمانځه کې) وَهَذَا مُشْتَرَكٌ بَيْنَ صَلَاةٍ وَاحِدَةٍ أَوْ حَالٍ د اچي دواړه په لمانځه کې شریک وه فَسَدَتْ صَلَاتُهُ نو د سري لمونځ فاسدېږي إِنَّ كَرِيَّ الْإِمَامِ إِمَامَتَهَا په دې شرط چې امام د دې ښځې د اعلت نیت کړی وي وَالْقِيَاسُ أَنْ لَا تَفْسُدَ أَوْ قِيَاسُ د اچي د سري لمونځ دې فاسد نه سي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ همدغه د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ قول دی اَعْتَبَارًا بِصَلَاتِهَا د ښځې پر لمانځه باندې په قیاسولو سره حَيْثُ لَا تَفْسُدُ ځکه چې د ښځې لمونځ نه فاسدېږي وَجْهُهُ إِلَّا شَيْخُ حَسَّانٍ مَا رَوَيْنَاهُ د استحسان دلیل هغه حدیث دی کوم چې موږ روایت کړی وَأَنَّ مِنْ الشَّاهِدِينَ او هغه حدیث له مشهوره حدیثونو څخه دی وَهُوَ الْمُخَاطَبُ بِهِ لُورِنَه (سری) د هغه مخاطب دی دُونَهَا ښځه نه ده فَيَكُونُ هُوَ الشَّارِكُ لِفَرْضِ الْقَامِرِ نو سری به د فرض مقام (حای) پرېښوونکی وي فَتَفْسُدُ صَلَاتُهُ دُونِ صَلَاتِهَا نو ځکه به د سري لمونځ فاسدېږي نه د ښځې کَالنَّاسِ مُؤْمِرًا إِذَا تَقَدَّرَ عَلَى الْإِمَامِ لِكَمَّةٍ مَقْتَدِي چې کله تر امام مخکې سي (نو صرف د مقتدي لمونځ فاسدېږي).

اللفاظ: «حَالَت» د مفاصلې د باب واحد مؤنثه ماضی صیغه ده: یو د بل سره سیده کېدل، برابرېدل، «عَشَوْنَهُ» جمع

ده، واحد یې مُشْمُور: د حدیث یو قسم دی، «مُؤْمِرًا» مقتدی (په لمانځه کې تر امام شاته درېلونکی).

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې که یو حای په جماعت سره لمونځ شروع وي، او یوه ښځه راسي د یو نارینه لمونځ گزاره پر برابر باندې ودرېږي، او هم د دغه لمونځ نیت وکړي، همدارنگه امام هم د دې ښځې نیت وکړي، نو په دې

صورت کي زموږ په نېز دې نارینه لمونځ فاسديږي. خو د قیاس تقاضا داده چي د نارینه لمونځ دي فاسد نه وي، او دامام شافعي رحمه الله قول هم دادی.

د امام شافعي دلیل : دلیل قیاس دی، یعنی څرنگه چي په دې صورت کي د ښځي لمونځ نه فاسديږي. نو د قیاس تقاضا داده چي د نارینه لمونځ دي هم فاسد نه سي. ځکه چي په محاذات (برابر والي) کي دواړه شریک دي. او بیا محاذات هم د ښځي له طرفه راغلی دی، نو کله چي دا محاذات د ښځي د لمانځه لپاره مفسد نه دی نو د نارینه د لمانځه لپاره به څرنگه مفسد وي؟

د استحسان دلیل : هغه حدیث دی کوم چي تر دې مخکي ذکر سو. یعنی: أَجْزَاهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجَهُنَّ اللَّهُ. او په دې حدیث سره دلیل په دې توگه نیول کیږي، چي نبي ﷺ په اخروهن سره خلکو ته خطاب کړی دی او د ښځو شاته کولو حکم یې ورته کړی دی، نو د دې فرمان په وجه خلکو ته پکاري دي چي هغوی د دې خبري خیال وساتي چي که ښځي مسجد ته راسي نو شاته دي یې ودروي، یا دي یې بالکل جلا کړي. لکه په حرم شریف او نورو ځایو کي، د دې لپاره چي محاذات رانه سي، اوس که یوه ښځه د یو نارینه څنگ (برابر) ته راسي ودریږي نو مطلب یې دا دی چي دې سړي په اخروهن باندي عمل نه دي کړی، او خپل څنگ ته یې د ښځي په درولو سره خپل فرض مقام (تقدم من السراة) پرېښوی، نو ځکه به صرف د ده لمونځ فاسديږي، د ښځي لمونځ به نه فاسديږي، لکه یو مقتدي چي په لمانځه کي د خپل امام څخه مخ ته سي نو د فرض مقام په پرېښولو سره صرف د مقتدي لمونځ فاسديږي. او دامام پر لمانځه باندي هیڅ اثر نه لویږي، همدارنگه په دې مسئلې کي هم صرف د نارینه لمونځ فاسديږي، د ښځي په لمانځه کي هیڅ خلل نه راځي.

فایده : صاحب د عنایې رحمه الله لیکلي دي چي د ښځي محاذات په دې شرط سره لمونځ فاسدوي چي د ښځي پښه د نارینه د یو اندام سره برابره سي، او هغه ښځه مشتبهه (یعني د شهوت قابله) وي، او امام د هغې د امامت نیت کړی، او مطلق لمونځ وي یعني د جنازې او نورو لمونځ نه وي، نارینه او ښځه په تحریمه او لاء کي مشترک وي، او د دواړو په مینځ کي یو حائل (او پرده) نه وي. (متیة ج ۱، ص ۳۷۱)، دا تفضیل به په کتاب کي هم راسي.

که امام د معاذي ښځي د امامت نیت نه و کړي نو څه حکم دی؟

وَإِنْ لَمْ يَتَوَيَّأْ مَعَهَا او که امام د ښځي د امامت نیت نه وي کړی لَمْ تَعْمُرْ نو د ښځي محاذات نارینه ته هیڅ تلوان نه رسوي وَلَا تَجُوزُ صَلَاتُهَا او د ښځي لمونځ به جائز نه وي. لَئِنْ إِلَّا شَرَّكَ لَا يَنْبُتُ دُونَهَا عِنْدَنَا ځکه چي زموږ په نېز د امامت له نیت څخه بغیر اشتراک نه ثابتیږي. خِلَافًا لِرُفْرِ رَجَمَهُ اللَّهُ دامام زفر رحمه الله اختلاف دی أَلَا تَرَى أَنَّهُ يَلْزَمُهُ الْاِتِّبَاعُ فِي الْقَامَرِ آیا ته نه گورې چي دامام لپاره د مقام (د درېدلو د ځای) ترتیب ضروري دی فَيَتَوَقَّفُ عَلَى الْاِتِّبَاعِ نو دا خبره به دامام پر لازمولو موقوفه وي كَالْاِقْتِدَاءِ لکه اقتداء (چي هم دا ډول ده) إِنَّمَا يَشْتَرِطُ بَيَّةُ الْإِمَامَةِ نو د امامت نیت هغه وخت شرط دی إِذَا اثْبَتَتْ مُحَاذِيَةً چي کله ښځي د محاذات (برابروالي) په حالت کي نیت کړی وي وَإِنْ لَمْ يَكُنْ بِجَنْبِهَا رَجُلٌ او که د ښځي پر څنگ یو سړی نه وي فَقِيْهِ رَوَايَاتَانِ نو په دې صورت کي دوه روایتونه دي وَالْفَرْقُ عَلَى اخْتِلَافِهَا او له دواړو څخه په یوه کي فرق دا دی أَنَّ الْفَسَادَ لِلْأَوَّلِ لَا لِلثَّانِي چي په اول (یعني د محاذات په) صورت

کي د لمانځه فاسدېدل لازمي (يقيني) دي رَبِّي الثَّانِ الْمُخْتَلِّ او په دويم صورت (يعني د شاته درېدلو په صورت) کي د لمانځه د فاسدېدلو احتمال دی.

اللفات: ﴿اَللّٰهُمَّ﴾ د افتعال د باب واحد مؤنثه ماضی صيغه ده: اقتداء کول، په جماعت کي شریکېدل.
قشریچ: صورت د مېنځې: دا دی چي د بنځي محاذات په هغه وخت کي لمونځ فاسدوي چي امام د دې بنځي نیت کړی وي، لېکن که امام د دې بنځي نیت نه وي کړی، نو په دې صورت کي د دې بنځي محاذات د سړي پر لمانځه هېڅ اغېزه نه کوي، او په خپله د دې بنځي لمونځ فاسدېږي، ځکه چي کله امام ګرځېدلی وي، نو نه دا د سړي سره شریکه ده او نه د امام سره، نو د سړي سره د اشتراک نه کېدلو په وجه د سړي لمونځ نه فاسدېږي، او د امام سره د اشتراک نه کېدلو په وجه د بنځي لمونځ نه صحیح کېږي.

لېکن امام زفر رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چي د امام له نیت څخه بغیر هم د بنځي په محاذات سره د سړي لمونځ فاسدېږي، ځکه چي د سړي لمونځ په هغه وخت کي هم جائز دی چي امام یې د امانت نه وي کړی، نو همدارنګه به د امام له نیت څخه بغیر د بنځي لمونځ هم صحیح وي، ګواکي امام زفر رَحْمَةُ اللهِ دلته هم د مخکي په څېر له قیاس څخه کار اخیستی دی. او د بنځي اقتداء یې د سړي پر اقتداء باندې قیاس کړې ده.

لېکن زموږ په نېز نیت زیات ضروري دی، هغه په دې توګه چي د نبی ﷺ د فرمان أَمْرُوهَن... الله په وجه سره پر امام باندې لازم دي چي هغه د لمانځه د صفونو خیال وساتي، او هر سړی پر خپل ځای باندې ودروي، او کوم شی چي د امام پر لازم والي باندې موقوف وي نو ښکاره ده چي د هغه شي لازموالي به د امام له طرفه کېږي، که یې امام لازم ګڼي نو لازم به وي، ګڼي نه به وي، لکه پر مقتدي چي د اقتداء نیت کول لازم دي، نو کله چي مقتدي د امام د اقتداء نیت وکړي، نو په دې نیت سره هغه خپل لمونځ د امام په ضمانت کي ورکوي، يعني د اقتداء په نیت سره به دده د لمونځ فساد او صحت د امام د لمانځه پر فساد او صحت باندې موقوف وي، او دا حکم هغه وخت جاري کېدای سي چي کله مقتدي پر ځان باندې اقتداء لازمه کړي، همدارنګه د امام لپاره دا هم ضروري ده چي هغه د بنځو د امانت نیت وکړي، د دې لپاره چي د بنځو د لمانځه صحت او فساد د امام د لمانځه پر صحت او فساد باندې موقوف سي، او ښکاره ده چي داسې په نیت سره حاصلېږي، نو ځکه موږ وایو چي که امام د یو بنځي د امانت نیت کړی وي نو بیا به د دې په لمانځه ګڼي شریکېدل صحیح وي، ګڼې نه به وي.

إِنْبَائِشَطْرُ الْإِخ د دې حاصل دا دی چي د امام لپاره د امانت نیت کول په هغه وخت کي شرط او معتبر دي چي کله بنځه د یو سړي پر څنګ او برابره سي او د امام د اقتداء نیت وکړي، لېکن که بنځه د امام سره محاذي وي نو په نیت کولو سره د امام لمونځ فاسدېږي، او که د یو سړي سره برابره سي نو د امام په نیت کولو سره د هغه سړي لمونځ فاسدېږي، ځکه چي په نیت کولو سره به د دې په لمانځه کي شریکېدل ثابت سي، او همدغه شی خطرناک دی، لېکن که د بنځي پر برابر سړی نه وي نو په دې صورت کي د نیت په اړه دوه روایتونه دي:

(۱) لول روایت دا دی چي په دې صورت کي هم د امام لپاره د دې بنځي نیت کول شرط دي، ځکه که څه هم لوس د بنځي له طرفه محاذات نسته، خو کېدای سي چي په وروسته کي به محاذات ثابت سي، نو د دې احتمال په وجه نیت شرط دی.

(۲) دویم روایت دا دی چې کله د ښځې پر برابر سړی نه وي، نو احتمال یې هم نسته چې وروسته به سړی راسي، نو ځکه به دامام لپاره د هغې نیت شرط نه وي.

صاحب د هدایې فرمایي چې له دواړو روایتونو څخه په یوه کې (یعني د نیت د نه شرط کېدلو والا په روایت کې) او په اول صورت کې یعني چې کله محاذات وي فرق دا دی چې د محاذات په صورت کې فساد لازمي او یقیني دی، نو ځکه نیت شرط او ضروري دی، د دې لپاره چې دامام په لازمولو سره فساد واقع سي، او فقط محاذات مفسد نه وگرځول سي، او په دویم صورت چې کله صرف د محاذات احتمال وي، نو نیت ضروري نه دی، ځکه چې د احتمال په وجه سره هېڅ شی نه شرط کېږي. (والله اعلم)

د محاذات د شرطونو بیان

وَمِنْ شَرَايِطِ الْمُحَاذَاتِ أَوْ دِ مُحَاذَاتٍ لِهَ شَرْطُونُو څخه دا دي أَنْ تَكُونَ الصَّلَاةُ مُشْتَرَكَةً چې د ښځې او نر لمونځ به مشترک وي وَأَنْ تَكُونَ مُطْلَقَةً او دا چې لمونځ به مطلق وي (یعني درکوع او سجده والا لمونځ به وي) وَأَنْ تَكُونَ النِّزَاةَ مِنْ أَهْلِ الشُّهُوَةِ او دا چې ښځه به د شهوت قابله وي وَأَنْ لَا يَكُونَ بَيْنَهُمَا حَائِلٌ او (بل) دا چې د نر او ښځې په مینځ کې به یوه پرده (او منع کونکی شی) نه وي لَأَنْهَا عَرَفَتْ مُفْسِدَةً بِالنِّسْبِ بِخِلَافِ الْقِيَاسِ ځکه چې د ښځې په محاذات سره د لماتځه فاسدېدل د نص په ذریعه سره د قیاس خلاف ثابت دي فَيُرَاعَى جَبْنُهُ مَا وَرَدَ بِهِ النَّصُّ نو ځکه به د هغو ټولو شرطونو خیال ساتل کېږي چې د هغو په باره کې نص (حدیث) وارد سوی دی.

اللفات: ﴿أَهْلُ الشُّهُوَةِ﴾ هغه ښځه چې د شهوت قابله وي (یعني شهوت لري)، ﴿حَائِلٌ﴾ مانع، خنډ، پرده، بېلونکی. **تشریح:** په دې عبارت کې د هغه محاذات شرطونه بیانېږي چې لمونځ فاسدوي، دا شرطونه خو موږ مخکې د عنايې په حواله سره (په مختصره توګه) بیان کړل، لېکن دلته په تفصیل سره ذکر کېږي:

(۱) اول شرط دا دی چې د سړي او ښځې دواړو لمونځ به مشترک وي، یعني د دواړو په لماتځه کې به د تحریمې لواډا په اعتبار سره اتحاد (یو والی) او اشتراک وي، د تحریمې په اعتبار سره د اتحاد مطلب دا دی چې دواړو به د یوه امام پر تحریمه د خپلي تحریمې بناء کړې وي، یا په دوی دواړو کې به یو د بل پر تحریمه بناء کړې وي په دې توګه چې په ښځه او نر کې یو امام او بل مقتدی وي، او داډا په اعتبار سره د اشتراک مطلب دا دی چې هغه لمونځ کوم چې دوی یې اداء کوي په هغه کې به حقیقتاً یا حکماً یو څوک د دوی امام وي، د حقیقتاً امام مطلب دا دی چې دواړه مسبوق وي لوله شروع څخه په لماتځه کې دامام سره شریک وي، او د حکماً امام مطلب دا دی چې مثلاً یو سړي او یوې ښځې په څلور رکعتیز لماتځه کې په دریم رکعت کې د یو امام اقتداء کړې وي، او د اقتداء په وخت کې د دوی په مینځ کې محاذات نه وي، لېکن دواړو ته حدث لاحق سي (یعني دواړه به اودسه سي) خو کله چې اودس وکړي، واپس راسي، نو امام خپل لمونځ پوره کړی وي، نو دوی (بیرته) لمونځ شروع کړي (یعني دواړه لاحقین سي)، او د لاحق کېدلو په وخت کې په دواړو کې محاذات راسي (یعني مخکې څو محاذات نه وي لېکن کله چې اودس وکړي دوباره د لماتځه لپاره راسي نو د دوی په مینځ کې محاذات واقع سي)، نو اوس حکماً دامام په اقتداء کې د اداء په اعتبار سره شریک سول، نو په دې صورت کې هم د دوی لمونځ فاسدېږي (فتح القدیر). (۲) دویم شرط دا دی چې دا لمونځ به مطلق وي، یعني درکوع او سجده والا لمونځ به وي، د جنزې لو داسې نورو لمونځونه به نه وي. (۳) دریم شرط دا دی چې ښځه به د شهوت قابله وي (یعني شهوت به لري) هغه

که دا ښځه مینه وي یا آزاده وي، یا خپله ښځه وي، یا مور یا خور یا داسې نوري محرماتي وي. (۴) خلورم شرط دا دی چې دسري او ښځې په مینه کې به یوه پرده او حائل نه وي، بلکې محاذات به بغیر له حائل څخه وي. نو که دا خلور سره شرطونه پیدا سول، د ښځې محاذات به لمونځ فاسدوي. کنې! نه به یې فاسدوي، ځکه چې محاذات د لمانځه لپاره مفسد کېدل د اُخروهن من حیث اُخروهن الله له نص (حدیث) څخه خلاف القیاس ثابت دی. (یعنې په محاذات سره د لمانځه فاسدېدل د قیاس خلاف دي. خو څرنگه چې په حدیث سره ثابت دي نو موږ به یې منو او پوره خپل به یې ساتو)، نو که په دې کې یو شرط هم نیستی سو، نو محاذات به مفسد نه وي.

د ښځې لپاره د جماعت په لمانځه کې د شرکت (ګډون) حکم

وَيُكْرَهُ لَكُمُ خُورُ الْمَسَاجِدِ او د ښځو لپاره جماعت ته حاضرېدل مکروه دي يَقْبِضُ الشَّوَابَ مِنْهُنَّ یعنې د ځوانو ښځو لپاره لږافته د خورېدنې ځکه په دې کې دفتې اندېښنه سته.

اللفظ: «شَوَاب» جمع ده، واحد یې: شَابَّةٌ دی: ځوانه ښځه، پېغله.

تشریح: د پېغلو ښځو لپاره په جماعت کې حاضرېدل مکروه دي، او امام شافعي رَجِهَهُ الله فرمایي چې روا دي.

د امام شافعي دلیل: د نبی ﷺ دا قول دی: لَا تَسْمُوا أُمَّاءَ اللَّهِ مَسَاجِدَ اللَّهِ. (یعنې د الله مینه چې د الله له مسجدونو څخه مه بندئ). او په بل روایت کې راغلي دي: إِذَا اسْتَأْذَنْتُ أَحَدَكُمْ أَمْرًا رَأَيْتَهُ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلَا يَسْمُهَا. (یعنې که په تاسو کې له یوه څخه خپله ښځه مسجد ته د تللو اجازت وغواړي، نو هغه دي دا نه منع کوي).

زموږ دلیل: دا دی چې د پېغلو ښځو په حاضرېدلو کې دفتې پیره سته، نو ځکه به هغوی له مسجد څخه منع کېږي. **دویم دلیل:** دا دی چې کله حضرت عمر رضی الله عنه ښځې له مسجدونو څخه بندې کړې، نو ښځو حضرت عائشې رضی الله عنها ته شکایت وکړی، حضرت عائشې رضی الله عنها وفرمایل: که نبی ﷺ ته د اوسني حالت خبر وای، او دا ستونزې ورته معلومي وای، چې هغه نن سبا حضرت عمر رضی الله عنه ته معلومي دي، نو نبی ﷺ به (هم) بالکل اجازت نه ورکولای.

زموږ د مذهب تائید په هغه حدیث سره هم کېږي کوم چې عبد البر په خپل سند سره له حضرت عائشې رضی الله عنها څخه روایت کړی دی: أَيْهَا النَّاسُ أَهْوَأُ نِسَاءً كَرِهَ لِبَسِ الزَّيْنَةَ وَالتَّبَخُّرَ فِي الْمَسَاجِدِ فَلَتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ لِمَ يَلْعَنُوا حَتَّى لَبَسَتْ نِسَاءَهُمُ الزَّيْنَةَ وَتَبَخَّرُوا فِي الْمَسْجِدِ، (ای خلکو! خپلې ښځې په مسجدونو کې د نښتو او د فخرجنو کالو (جلو) له اغوستلو څخه منع کړئ، ځکه چې پر بني اسرائيلو هغه وخت لعنت وسو چې د هغو ښځو په مسجدونو کې د نښتو، فخر او غرور کالي واغوستل). خو څرنگه چې زموږ په دې اوسنۍ زمانه کې د فاسقاتو څخه زیاته ده، نو ځکه مطلقاً ښځې منع دي. هغه که یې نښتو او ښکل کړي وي، که نه وي.

د سپین سرو ښځو لپاره په جماعت کې د ګډون حکم (او د فقهاؤ قولونه)

وَلَا تَلْبَسُ لِلْمَسْجِدِ او د سپین سري ښځې لپاره هېڅ حرج (او پروا) نسته أَنْ تَلْبَسَ إِلَى الْقَمِيصِ وَالْمَكْرَبِ وَالْمَسَامِ چې د سهار، ملبنام او د ماخوستن د لمونځونو لپاره راوځي وَهَذَا عِنْدَ أَنْ حَيِّفَةَ رَجِهَهُ اللَّهُ دا حکم د امام ابو حنیفه رَجِهَهُ الله په نېز دی **وَقَالَ:** يَلْبَسُ مِنَ السَّلَوَاتِ كُلِّهَا او صاحبین رَجِهَهُ الله فرمایي چې سپین سري (بودی) ښځه دي په ټولو لمونځونو کې راوځي **لَا فِئْتَهُ لِقَلْبَةِ الرَّغْبَةِ إِلَيْهَا** ځکه (په سپین سري ښځه کې د خلکو) درغبت د کمښت په

وجه هېڅ فتنه نسته فَلَا يَكُنْهُ كُنَايَ الْعَيْنِ نو ځكه به د سپين سرو بنځور او تل مكرونه وي لكه په اختر كي وَلَهُ: أَرْ
دَرْطُ الشَّيْطَانِ حَامِلٌ او د امام صاحب دليل دا دی: چي د شهوت زياتوالی (سختوالی) د جماع باعث (لامل) دی فَتَقَعَمُ
الْفِتْنَةُ نو ځكه به فتنه واقع سبي غَيْرَ أَنَّ الْفُسَّاقَ اسْتَشَارَهُمْ فِي الْقُبُورِ وَالْقَضْرِ وَالْجُبَّةِ خو فاسقان (بد خلگ) په
 ماپښين، مازيگر او جمعه كي خواره وي (نو په دې وختونو كي د فتنې زيات امكانات) أَمَّا فِي الْقُبُورِ وَالْعِشَاءِ فَهُمْ نَائِمُونَ خو په
 سهار او ماخوستن كي هغوی بيده وي وَلِي التَّغَرُّبِ بِالْقَطَايرِ مَشْغُولُونَ او د ماښام په وخت كي په خوراک بوخت
 وي (نو په دې وختونو كي د فتنې امكان كم وي) وَالْجَبَانَةُ مُشْبَعَةٌ او عيدگاه پراخه وي فَيُنَبِّئُهَا الْإِعْتِرَافُ عَنِ الرِّجَالِ نو (هله ته)
 د بنځو لپاره له خلگو څخه جلا كېدل ممكنه دي فَلَا يَكُنْهُ نو ځكه به (په اختر كي د دوی راوتل) مكرونه وي.

اللفات: ﴿عَجُوزٌ﴾ بوجا، بودی، د ډېر عمر انسان (د بنځي او نر دواړو لپاره استعمالیږي). ﴿قَرُوطٌ﴾ زياتوالی، ډېرنت،
 ﴿شَبَقٌ﴾ شهوت، جنسي غوښتنه، د سمع له باب څخه دی. شَبَقٌ يَشْتَبُ: شهوت والا كېدل. ﴿عَبْقَةٌ﴾ صحرا، بيلابن.
 خلاص ځای، عيدگاه (هغه ځای چي داختر نو لمونځونه پکي کيږي).

تشرېح: امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ سَپِين سَري بنځي د ماپښين او مازيگر په وخت كي له راوتلو څخه منع کړي دي. لېکن د
 سهار، ماخوستن او ماښام په وخت كي يې اجازت ورکړی دی، او صاحبينو رَحْمَةُ اللهِ په ټولو لمونځونو كي اجازت
 ورکړی دی.

د صاحبينو دليل: دا دی چي د سپين سرو بنځو و طرف ته طبعي ميلان (رغبت) کم وي. نو ځكه د هغوی راوتل هم
 مكرونه نه دي، لكه په اختر كي چي د هغوی راوتل بالاتفاق جائز دي.

د امام صاحب دليل: دا دی چي د شهوت ډېروالی او سختوالی د جماع سبب دی. نو ځكه به د سپين سرو بنځو په راوتلو
 كي هم فتنه وي، هو! دومره خبره ده چي فاسقان خلگ د ماپښين، مازيگر او د جمعي په وختونو كي گرځي راگرځي،
 نو ځكه دي په دې وختونو كي سپين سري بنځي نه راوځي. پاته سو د سهار او ماخوستن وخت. نو په دې وختونو كي
 دا غلط خلگ بيده وي، او د ماښام په وخت كي په خوراک مشغوله وي؛ معلومه سوه چي په دې درېو وختونو كي له
 فاسقانو څخه امان سته، نو ځكه به په دې درېو وختونو كي دلمانځه لپاره د سپين سرو بنځو راوتل جائز وي.

جواب: صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي د صاحبينو قياس صحيح نه دی. ځكه چي د اختر لمونځ عموماً په
 خلاص ځای او عيدگاه كي کيږي، او عيدگاه پراخه وي، نو په پراخه ميدان كي دا ممكنه ده چي سپين سري بنځي دي
 له نرانو څخه يو طرف ته او جلا وي، نو په دې وجه په اختر كي د دوی راوتل مكرونه دي.

فوائد: څرنگه چي په اوسني وخت كي فساد عام دی، نو ځكه په ټولو لمونځونو كي د سپين سرو بنځو راوتل مكرونه
 دي. (غنايه)

راجع قول: په پورتني مسئله كي راجح قول دا آخري قول دی، يعني مطلقاً د بنځو راوتل جائز نه دي. قال العلامة

الباقری رَحْمَةُ اللهِ: والفتوى اليوم على كراهة حضور من في الملوات كلها لظهور الفساد. (المنية على هامش الفتوح الصغير ج: ۱، ص: ۳۱۸). اقول

الراجع ج: ۱، ص: ۹۱۱

د پاکي ښځې لپاره د مستحاضې ښځې د اقتداء حکم

قَالَ: وَلَا يُصَلِّي الطَّاهِرُ فَرَمَائِي: چي پاک سړي دي لمونځ نه کوي عَلَفَ مَنْ هُوَ مَعْفَى السُّتْحَاةِ په هغه چا پسي چي د مستحاضې په معنی سره وي وَلَا الطَّاهِرُ عَلَفَ السُّتْحَاةِ او نه دي پاکه ښځه په مستحاضې ښځې پسي لمونځ کوي لَأَنَّ الصَّحِيحَ أَقْوَى خَالًا مِنَ الْمُعْذُورِ ځکه چي صحيح انسان تر معذوره انسان د حال په اعتبار سره زیات قوي وي وَالشَّيْءُ لَا يَنْفَعُنْ مَا هُوَ قَوْفُهُ او یو شی د هغه شي لپاره ضامن نه سي کېدلای کوم چي تر هغه لوړ وي وَالْإِمَامُ ضَامِنٌ او امام ضامن وي يَمْنَعُنِي تَضَمُّنُ صَلَاتِهِ صَلَاتَةُ الْمُقْتَدِي په دې معنی چي دده لمونځ د مقتدي د لمانځه ضامن دی.

اللفات: «صلون» زه وار، ضمانت کونکی، کفیل، «اقوی» د اسم تفضیل صیغه ده: زیات زورور، د ډېر قوت خاوند.

تشریح: مستحاضه او کوم څوک چي د مستحاضه په حکم کي هغه ته د فقهو په اصطلاح کي معذور وبل کيږي. صورت د مسئلې: دا دی چي هیڅ یو جوړ روغ او پاک سړی دي په معذوره سړي پسي لمونځ نه کوي، او نه دي هیڅ یو روغ او پاکه ښځه په معذوري او مستحاضې ښځې پسي لمونځ کوي، ځکه روغ او پاک سړی د معذوره او مستحاضه په نسبت زیات قوي وي، او د لمانځه په باره کي حکم دا دی چي د امام لمونځ د مقتدي د لمانځه ضامن دی، ځکه چي د مقتدي لمونځ د صحت او فساد په اعتبار د امام پر لمانځه موقوف وي، نو په دې حواله سره په رتبه کي د مقتدي لمونځ د امام د لمانځه په مقابله کي کم وي، او قاعده داده چي یو شی د بل شي ضامن هغه وخت جوړېدلای سي چي د بل شي تر هغه شي لاندې وي، لېکن د هغه شي ضامن نه سي جوړېدلای چي تر هغه لوړ وي، خو که په ذکر سوي صورت کي د روغ انسان لپاره د معذوره انسان د اقتداء اجازت وسي، نو ښکاره ده چي ضعیفه به د قوي لپاره ضامن جوړ سي کوم چي صحيح نه دي، نو ځکه د غیر معذور لپاره د معذور اقتداء هم صحيح نه ده.

د قاري لپاره په امي (نالوستي) پسي اود پټ سړي لپاره په لڅ سړي پسي د اقتداء حکم

وَلَا يُصَلِّي الْقَارِي عَلَفَ الْأَمِينِ او لمونځ به نه کوي قاري سړی په امي سړي (نالوستي) پسي وَلَا الْكُتْمَى عَلَفَ الْقَارِي او نه به (لمونځ کوي) جامې اغوستونکی په لڅ پسي لِقَوْلِهِ خَالِيهَا ځکه چي د قاري او جامې اغوستونکي حل قوي دی (په نسبت وامي اولڅ ته).

اللفات: «الأمین» نالوستی، بې تعلیمه، نا خبره، «الکتمی» هغه چي جامې یې اغوستي وي (پټ)، «قاری» لڅ، برېند.

تشریح: مسئله: داده چي د قاري (او عالم) لپاره د امي (او نالوستي) اقتداء کول او د پټ (هغه چي کالي یې اغوستي وي) لپاره د لڅ (برېند) اقتداء کول صحيح نه دي، ځکه چي د قاري او کالي اغوستونکي حالت د امي اولڅ د حالت په پرتله کي زیات قوي وي، نو اوس که د دوی د اقتداء اجازت ورکول سي، نو ښکاره ده چي ضعیف به د قوي لپاره ضامن جوړ سي، او پر ضعیف به د قوي بناء راسي، اوله دې څخه یو هم صحيح نه دي.

آيا اودس والا په تيمم والا پسي لمونځ کولای سي؟

وَيُحْذَرُ أَنْ يُكَلِّمَ الْمَكُونِيْنَ او تيمم کونکي لره د اودس کونکو امامت جائز دی وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَنْ يُؤَسِّفَ رَجْعَهَا اللَّهُ او دا حکم د شيخينو رَجْعَهَا الله په نېز دی وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَجَعَهُ اللَّهُ : لَا يُجْزِئُ او امام محمد رَجَعَهُ الله فرمايي چي جائز نه دی لَأَنَّهُ طَهَّرَهُ فَرُورِيَّةٌ ځکه چي تيمم د مجبوري طهارت دی وَالطَّهَارَةُ بِالنَّاءِ أَصْلِيَّةٌ او د اوبو طهارت اصلي طهارت دی وَلَهُنَّ أَنْهُ طَهَّرَهُ مُطْلَقَةً د شيخينو رَجْعَهَا الله دليل دا دی چي تيمم مطلق طهارت دی وَلِهَذَا لَا يَتَقَدَّرُ بِقَدْرِ الْحَاجَةِ همدغه وجه ده چي د ضرورت مطابق نه متعين کيږي.

الفتاوى: ﴿مَكُونِي﴾ هغه چي تيمم يې کړی وي، (تيمم والا) ﴿مَكُونِي﴾ هغه چي اودس يې کړی وي، (اودس والا).

تشرېح: په دې باره کي اختلاف دی چي اودس کونکی د تيمم والا اقتداء کولای سي، که نه؟ شيخين رَجْعَهَا الله دا جائز گرځوي، او امام محمد رَجَعَهُ الله يې ناجائز گرځوي.

د امام محمد دليل: دا دی چي تيمم ضروري طهارت دی يعني د اوبو د نشتون په وخت کي يايې پر استعمال قدرت نه لرلو په وخت کي د مجبوري په وجه تيمم کيږي، نو ځکه تيمم کونکی د معذور په درجه کي سو، او په اوبو سره چي کوم اودس دی هغه اصلي طهارت او قوي دی، نو ځکه معذوره د اصلي طهارت والا اقتداء نه سي کولای.

د شيخينو دليل: دا دی چي تيمم مطلق طهارت دی، يعني غير مؤقت دی، او د مستحاضې نبځي د طهارت په ډول مؤقت نه دی، همدغه وجه ده چي تيمم په حاجت او ضرورت سره مقرر نه دی، (لکه څرنگه چي اودس مقرر دی)، بلکي که تر لسو کالو پوري هم اوبه پيدا نه سي، يايې پر استعمال قدرت رانه سي نو تيمم به جائز وي، نو کله چي تيمم طهارت مطلقه سو، نو د تيمم کونکي او اودس والا حال سره برابر سو، او چي کله د دواړو حال برابر سو، نو يو د بل امامت کولای سي.

واجم قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د شيخينو رَجْعَهَا الله دی، قال الملامه ابن الهمام رَجَعَهُ الله بعد بسط المسئلة و

دل على صحة هذا الاعتبار حديث عمر بن العاص انه بعثه النبي ﷺ اميرا على سرية فاجنب وصلى باصحابه بالتيمم لخوف البرد و علم النبي ﷺ فلورأمرهم بالاعادة. (فتح القدير ج: ١، ص: ٣٢٠). [القول الراجح ج: ١، ص: ٩٢]

پر موزو د مسح کونکی او د پنبو د پرېولونکی حکم

وَيُكَلِّمُ النَّاسِ الْفَاسِلِينَ او (پر موزو) مسح کول والا د (پنبو) پرېولونکو خلکو امامت کولای سي لَأَنَّ الْخُفَّ مَا يَمِزُ بِرَأْيَةِ الْحَدِيثِ إِلَى الْقَدْرِ ځکه چي موزه حدث (بې اودسي) منع کوي (له دې څخه) چي پنبې ته سرايت وکړي وَمَا حَلَّ بِالْخُفِّ يَزِينُهُ الْمَسْحُ او کوم حدث چي په موزه کي سرايت کړی وي هغه مسح ليري کوي بِخِلَافِ الْمُسْتَحَاضَةِ په خلاف د مستحاضې نبځي لَأَنَّ الْحَدِيثَ نَمَّ يُقْتَدَرُ شَرْحًا ځکه چي په هغه وخت کي د حدث زائلېد شرعاً معتبر نه دي مَعَ قِيَامِهِ حَقِيقَةً کله چي په حقيقت کي حدث موجود وي.

اللغات: ﴿مبارک﴾ هغه چې پر موزويې مسح کړي وي (مسح کونکي)، ﴿خلف﴾ موزه، ﴿سرايت﴾ رسېدل، حلول کول.

توتل. ﴿عکث﴾ بې اودسي، ناپاکي. ﴿عک﴾ شوه کېدل، دننه کېدل، پراو کول.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې پر موزو مسح کونکی د پښو د پرېولونکي امامت کولای سي، دليل: دا دی چې موزو والا خپلې پښې پرېولي دي او بيا يې موزې اغوستي دي او موزه داسې ده چې حدث منع کوي له دې څخه چې په موزه کې سرايت (حلول) وکړي. (يعني حدث له دې څخه منع کوي چې موزو ته وردننه سي). نو دا سړی د پښو پرېولونکی پاته سو، پاته سوه دا خبره چې حدث په موزو کې حلول وکړی، نو د دې جواب دا دی چې کوم څه چې په موزو کې حلول کړی دی هغه مسح ليري کوي. نو ځکه به د موزې والا طهارت د پرېولونکي په ډول پاته وي.

د دې په خلاف مستحاضه ښځه ده يعني په مستحاضې پسي د معذور والي په وجه اقتداء جائز نه ده. د دې وجه دا ده چې د معذور حدث په حقيقت کې قائم دی، نو د حدث په موجود والي سره شريعت هغه معذور گرځولی دی. داسې نه ده چې شريعت د هغه حدث زائل گرځولی وي، نو څرنگه چې په معذور کې حدث په حقيقت کې قائم دی، نو ځکه به د غير معذور لپاره د معذور اقتداء کول جائز نه وي.

د ولاړ لپاره په ناست پسي د اقتداء حکم

وَيُحِلُّ الْقَائِمُ خَلْفَ الْقَائِمِ* او ولاړ سړی په ناست سړي پسي لمونځ کولای سي (د شيخينو رَجْتُهُ الله په نيز) وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَجْتُهُ الله: لَا يَجُزُّ أَوْ إِمَامٌ مُحَمَّدٌ رَجْتُهُ الله فَرَمَايِي چې داسې جائز نه ده وَهُوَ الْقِيَاسُ او دا قياس دی (يعني د قياس تقاضا همدغه ده) لِقَوْلِهِ حَالَ الْقَائِمِ ځکه چې د ولاړ سړي حالت مضبوط دی نَخْنُ تَرَكْنَاهُ بِالْقَبْلِ او موږ د حديث په وجه دا خبره پرېښووله وَهُوَ مَا رَوَى او هغه حديث دغه روايت دی أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ صَلَّى آخِرَ صَلَاتِهِ قَاعِدًا وَالْقَوْمُ خَلْفَهُ قِيَامٌ چې نبی ﷺ آخري لمونځ په ناسته وکړی او ټوله خلک په نبي ﷺ پسي ولاړ وه.

الفات: ﴿قاعده﴾ ناست، ﴿قائم﴾ جمع د قائم: ده، ولاړ.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې د شيخينو رَجْتُهُ الله په نيز ناست سړی د ولاړو خلکو امامت کولای سي، لېکن د امام محمد رَجْتُهُ الله په نيز ناست سړی د ولاړو امامت نه سي کولای، همدغه د قياس تقاضا ده، ځکه چې د ولاړ سړي حالت د ناست د حالت په پرتله کې ډېر قوي دی، او د قوي لپاره د ضعيف اقتداء کول صحيح نه دي، ځکه چې په دې صورت کې د قوي بناء پر ضعيف راځي او دا صحيح نه دي.

د شيخينو دليل: دا دی چې د امام محمد رَجْتُهُ الله قول خو د قياس او عقل له رويه ښه ښکاري، لېکن موږ څه وکړو، زموږ سره مجبوري دا ده چې دلته يو مهم (او مشهور) حديث سته، او هغه حديث د ولاړ لپاره په ناست پسي لمونځ جائز گرځوي، د هغه تفصيل دا دی چې کله په آخر د عمر کې د نبي ﷺ مرض زيات سو، نو نبي ﷺ ابو بکر ﷺ ته د لمانځه ورکولو حکم وکړی، او کله چې صديق اکبر ﷺ د لمانځه ورکولو لپاره ولاړ سو، نو د نبي ﷺ حالت لږ غوندي ښه سو، او د حضرت علي ﷺ او حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په مرسته سره د منبر و طرف ته راووتی، ابو بکر ﷺ چې د نبي ﷺ کښهاری واورېدی نو شاته سو، او نبي ﷺ پر مسئله کښېنستی خلکو ته يې لمونځ ورکړی، او ټولو صحابه وو د

* القول الرابع: قول الشيخين، قال العلامة قاضي خان رَجْتُهُ الله: و حیح اقتداء القائم بالقاعد الذي يركع ويسجد ج: ١، ص: ٣٤، وكذا في الدر المختار ج: ١، ص: ٣٥. [القول الرابع، ج: ١، ص: ٥١٨]

نبي ﷺ په اقتداء کي لمونځ وکړی، دا واقعہ په دې سلسله کي د صریح نص حیثیت لري. او په ډاګه وایي چي دولاړ سړي لمونځ په ناست پسي جائز دی، او د نص په مقابلہ کي به عقل او قیاس پرېښوول کیږي.

په اشاره سره د لمونځ کونکي د اقتداء حکم

وَيُصَلِّي الْمَوْلَى خَلْفَ الْوَلِيِّ او په اشاره سره لمونځ کونکی د ځان په ډول په بل اشاره کونکي پسي لمونځ کولای سي
لَا يَسْتَوِيَانِي الْحَالُ ځکه چي دوی دواړه په حالت کي برابر دي إِلَّا أَنْ يُرَى الْمُؤْتَمُّ قَاعِدًا وَالْإِمَامُ مُفْطِحًا مګر دا چي
مقتدی په ناسته اشاره کوي او امام په پروتہ اشاره کوي (نو اقتداء جائز نه ده) (رَأَى الْقَفُودَ مُغْتَبِرًا ځکه چي ناسته
معتبره ده فَيُتَّبِعُ بِهِ الْقَوْدَ نو په دې سره قوت ثابتیږي.

اللفات: «المؤتم» اشاره کونکی، «المفطع» تکیه کونکی، پروت، دشار پر تخته پروت.
تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي په اشاره سره لمونځ کونکی د خپل ځان په څیر په بل اشاره کونکي پسي لمونځ
کولای سي، ځکه چي دا دواړه په حالت کي سره برابر او مساوي دي، نو په دوی کي د بناء الضیف علی القوي یا د تضمین
الضيف القوي خرابي نه راځي. او څرنګه چي همدغه د ناجائز والي لامل او علت دی، نو کله چي دا علت معلوم او نیستي
سو، نو د لمانځه جواز هم ثابتیږي.

لېکن که مقتدي په ناستي په اشاره سره لمونځ کوي، او امام په پروتي په اشاره سره لمونځ کوي، نو په دې صورت کي
اقتداء صحیح نه ده، ځکه چي ناسته یو معتبر رکن دی، او د مقتدي د ناستي حالت د امام د پروتي له حالت څخه غوره او
قوي دی، نو ځکه د قوي والي په وجه سره په دې صورت کي هم اقتداء صحیح نه دي، همدا وجه ده چي هغه سړی په
پروتي نفل نه سي کولای کوم چي پر ناسته قدرت لري.

د رکوع او سجده کونکي لپاره د اشاره کونکي د اقتداء حکم

وَلَا يُصَلِّي الذِّي يَرْكَعُ وَيَسْجُدُ خَلْفَ الْمَوْلَى او رکوع او سجده والا دي په اشاره کونکي پسي لمونځ نه کوي (رَأَى حَالَ
الْمُقْتَدِي أَقْوَى ځکه چي د مقتدي حال (له امام څخه) ډېر قوي دی وَفِيهِ خِلَافٌ زُفَرٌ رَجَعَهُ اللَّهُ او په دې کي د امام زفر
رَجَعَهُ اللَّهُ اختلاف دی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي کوم سړی په رکوع او سجده سره پر لمانځه کولو قدرت لري، د هغه لپاره د اشاره
کونکي په اقتداء کي لمونځ صحیح نه دی، لېکن امام زفر رَجَعَهُ اللَّهُ وایي چي رکوع او سجده والا په اشاره کونکي پسي
اقتداء کولای سي.

د امام زفر دلیل: دا دی چي اشاره درکوع او سجده بدل او خلیفه ده، او په بدل سره یو شی اداء کول داسي دي لکه په
اصل سره اداء کول، همدا وجه ده چي تیمم والا د اودس کونکي امامت کولای سي.

زمو دلیل: دا دی چي په دې مسئله کي د مقتدي حال زیات قوي دی، او د امام حالت زیات ضعیف دی. او مخکي دا
اصول تېر سو چي ضعیفه د قوي امامت نه سي کولای، پاته سوه دا خبره چي اشاره درکوع او سجده بدل ده، نو موږ دا
خبره نه منو، ځکه چي اشاره درکوع او سجده بعضي حصه ده، او د شي بعضي حصه، د پوره شي بدل نه سي کیدلای.

د فرض کونکي لپاره په نفل کونکي پسي د اقتداء حکم

وَلَا يُصَلِّيُ الْفَقِيرُ عَلَى الْمُتَكَلِّفِ او فرض کونکی دې په نفل کونکي پسي لمونځ نه کوي لِأَنَّ الْإِقْتِدَاءَ بِنَاءٌ حُكْمٌ چې د اقتداء مطلب بناء کول دي وَوَضَعَ الْفَرَضِيَّةُ مَقْدُومًا حَقَّ الْإِمَامِ او د فرضیت وصف دامام په حق کي معلوم (نیستی) دی فَلَا يَشْتَرُ الْبِنَاءُ عَلَى الْمَقْدُومِ نو پر معدوم بناء نه ثابتیږي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې که یو سړی نفلي لمونځ کوي، نو په هغه پسي د فرض کونکي اقتداء جائز نه ده. ځکه چې اقتداء بناء کولو ته ویل کیږي، او بناء یو وجودي امر دی، ځکه چې بناء دې ته ویل کیږي چې یو سړی د بل سړي په افعالو او صفاتو کي تابعداري وکړي، او دا خبره ښکاره ده چې تابعداري وجودي مفهوم لري، سلبي مفهوم نه لري، او د وجودي امر بناء پر علمي امر صحیح نه ده، نو څرنګه چې په ذکر سوې مسئله کي د فرضیت وصف دامام په حق کي معلوم (علمي) دی، نو ځکه بناء نه متحققه کیږي، او کله چې بناء متحققه نه سوه، نو اقتداء کول به هم صحیح نه وي.

که دامام او مقتدي فرض سره جلا وي نو په دې صورت کي د اقتداء حکم

قَالَ: وَلَا مَنْ يُصَلِّيُ فَرْضًا فرمایي: او نه دي اقتداء کوي هغه سړی چې فرض کوي حَلْفٌ مَنْ يُصَلِّيُ فَرْضًا آخَرٌ په هغه سړي پسي چې هغه نور (جلا) فرض کوي لِأَنَّ الْإِقْتِدَاءَ شَرَكٌ وَمُوَافَقَةٌ ځکه چې اقتداء شرکت (ګډون) او موافقت ته ویل کیږي فَلَا بُدَّ مِنَ الْإِتِّحَادِ نو ځکه (د دواړو) په لمانځه کي یو والی ضروري دی وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ رَجْعُهُ اللَّهُ يَصْمُ فِي جَمِيعِ ذَلِكَ او دامام شافعي رَجْعُهُ الله په نېز په دې ټولو صورتونو کي اقتداء صحیح ده لِأَنَّ الْإِقْتِدَاءَ عَنْهُ أَذَاءٌ عَلَى سَبِيلِ الْمُوَافَقَةِ ځکه چې اقتداء د هغه په نېز د موافقت په توګه اداء کول دي وَعِنْدَنَا مَعْنَى التَّشْتِيعِ مُرَاعَى اوزمور (د احنافو) په نېز د ضامن کېدلو د معنی لحاظ کیږي.

اللفات: «تَشْتِيعٌ» د تفعیل مصدر دی: شاملېدل، ضامن کېدل، «مُرَاعَى» د مفاعلي د باب اسم مفعول دی: هغه چې رعایت او لحاظ یې سوی وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی مثلاً د ماښین لمونځ کوی، او بل سړی د مازیګر لمونځ کوی، نو په دوی کي د یوه لپاره د دویم اقتداء صحیح نه ده، ځکه چې زمور په نېز اقتداء په تکبیر تحریمه کي شریکېدلو (شرکت في التحريم) ته او په افعالو کي موافقت کولو (موافقت في الافعال) ته ویل کیږي، او ښکاره ده چې د فرض د بدلون په وجه په تحریمه کي شرکت نه سي کېدلای، که څه هم په افعالو کي شرکت او موافقت راسي، او د اقتداء د صحیح کېدلو لپاره په تحریمه او افعالو دواړو کي اتحاد او یو والی ضروري دی، همدغه زمور مسلک دی، امام مالک رَجْعُهُ الله اوله ام احمد رَجْعُهُ الله هم د دې قائل دي.

وعند الشافعي الخ د دې په خلاف دامام شافعي رَجْعُهُ الله مسلک دا دی چې په ټولو صورتونو کي یعني په دې ذکر سوي صورت کي او په هغو ټولو صورتونو کي کوم چې مخکي بیان سول، اقتداء صحیح ده، هغه که د فرض والا اقتداء په

نفلو والا پسي وي، او که در کوع او سجده والا اقتداء په اشاره کونکي پسي وي، يا يوبل داسي صورت وي، لنډه چي دا چي دامام شافعي رحمه الله په نېز په دې ټولو صورتو کي اقتداء صحيح ده.

د امام شافعي دليل: دا دی چي دامام شافعي رحمه الله په نېز اقتداء صرف دې ته ويل کيږي چي يو سړی د بل چا موافقت (او تابعداري) صرف په اعمالو کي وکړي، په تحریمه کي د شرکت ضرورت نسته، نو کله چي دامام شافعي رحمه الله په نېز د اقتداء لپاره شرکت فی التحريمه ضروري نه دی، نو ښکاره ده چي په دې صورت کي هر سړی خپل خپل لمونځ کوي، نو که څوک فرض کوي، او څوک نفل کوي يا دواړه جلا جلا فرض کوي، په دې سره د بل پر لمانځه هيڅ اغېزه نه پرېوځي، او د هر سړي لمونځ به پر خپل ځای صحيح وي، او د هيجال لمونځ به هم د بل تر لمانځه قوي نه وي، بلکي هر يو به پر خپل خپل ځای غښتلی (پلوان) وي، لېکن زموږ په نېز دا ډول اقتداء ته د اقتداء نوم ورکول صحيح نه دي، ځکه چي په اقتداء کي د دې حديث: الإمام ضامن په وجه د تضمن او ضمانت معنی پته ده، يعني امام د مقتدي د لمانځه ضامن دی، نو ځکه موږ پورتي صورتونو ته د اقتداء نوم ورکولای سو، لېکن د شوافعو په نېز دې صورتونو ته د اقتداء نوم ورکول صحيح نه دي.

د نفل کونکي لپاره په فرض کونکي پسي د اقتداء حکم

وَيُضِلُّ الْمُتَكَلِّفُ خَلْفَ الْمُفْتَرِي او نفل کونکی په فرض کونکي پسي اقتداء کولای سي لِأَنَّ الْحَاجَةَ فِي حَقِّهِ إِلَى أَصْلِ الصَّلَاةِ ځکه چي د نفل کونکي لپاره د اصل لمانځه ضرورت دی وَهُوَ مُؤْجِدٌ فِي حَقِّ الْإِمَامِ او هغه دامام په حق کي سته فَيَتَحَقَّقُ الْبِنَاءُ نو بناء ثابتيږي.

تشرېح: فرض والا خو په نفل والا پسي لمونځ نه سي کولای، لېکن نفل والا په فرض کونکي پسي لمونځ کولای سي، دليل يې دا دی چي د نفل کونکي په حق کي صرف د اصل لمانځه ضرورت دی، اولته اصل لمونځ دامام په حق کي هم سته، نو ځکه د نفل کونکي اقتداء په فرض کونکي پسي کېدای سي، وجه داده چي د نفلي لمانځه د صحت لپاره مطلق نيت کافي دی او پر مطلق نيت فرض هم متشمل وي، نو ځکه به اقتداء صحيح وي.

که تر اقتداء وروسته معلومه سي چي امام بې اودسه دی نو څه حکم دی؟

وَمَنْ اتَّكَدَّى بِإِمَامٍ او که يو چا په يو امام پسي اقتداء وکړه ثُمَّ عَلِمَ أَنَّ إِمَامَهُ مُخْذِبٌ بيا ورته معلومه سوه چي د هغه امام بې اودسه دی أَعَادَ نو هغه دي خپل لمونځ راوگرځوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي مَنْ أَمَرَ قَوْمًا كَوْمَ سُرِي چي د يو قوم امامت وکړي ثُمَّ ظَهَرَ أَنَّهُ كَانَ مُخْذِبًا أَوْ جُنُبًا او بيا (وروسته) ښکاره سي چي امام بې اودسه وو يا جنب وو أَعَادَ صَلَاتَهُ وَأَعَادُوا نو امام دي (هم خپل) لمونځ راوگرځوي او (ټوله) مقتديان دي (هم خپل) لمونځونه راوگرځوي وَفِيهِ خِلَافُ الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ او په دې کي دامام شافعي رحمه الله اختلاف دی بِنَاءٍ عَلَى مَا تَقَدَّمَ (امام شافعي) پر هغه ډلي بناء کوي کوم چي مخکي تېر سو وَنَحْنُ نَعْتَبِرُ مَعْنَى التَّشْيِينِ او موږ د ضامن کېدلو د معنی اعتبار کوو وَذَلِكَ فِي الْجَوَازِ وَالْفَسَادِ او دا ضامن کېدل د لمانځه په جائز کېدلو او د لمانځه په فاسدېدلو (يعني په دواړو) کي سته.

اللفات: (حديث) د افعال اسم فاعل دی: بې اودسه، ناپاک.

تشریح: مسئله: داده که چا دیو امام په اقتداء کې لمونځ وکړی، او وروسته معلومه سوه چې امام بې اودسه وو یا جنب وو، نو د امام لپاره هم د لمانځه را گرځول واجب دي او پر مقتدي هم واجب دي، ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: چا چې دیو قوم املت وکړی، او وروسته ښکاره سوه چې هغه بې اودسه وو یا جنب وو نو هغه دي هم خپل لمونځ را وگرځوي. او خلک دي هم لمونځونه را وگرځوي. امام شافعي رَجَّه الله فرمایي په دې صورت کې صرف پر امام لمونځ را گرځول واجب دي، نه پر مقتديانو، ځکه چې دا خبره مخکې تېره سوه چې د امام شافعي رَجَّه الله په نیز اقتداء دې ته وېل کېږي چې یو سړی د بل چا موافقت (او تابعداري) صرف په افعالو کې وکړي. او په تحریمه کې د اشتراک د نشتوالي په وجه د امام لمونځ د صحت او فساد په اعتبار سره د مقتديانو د لمانځه ضامن نه دی، نو ځکه به د امام حدث صرف د امام په حق کې نقصاني وي، او د مقتديانو پر لمانځه به د هغه د حدث هیڅ اغیزه نه وي. بلکې د هغوی لمونځ به صحیح او جائز وي، ځکه چې په مقتديانو کې هریو خپل خپل لمونځ وکړی، نو که موږ د مقتديانو لمونځ فاسد وگرځوو، نو دا داسې سولکه بغیر له یوه جرړه څخه څوک مجرم ګڼل، او دا صحیح نه دي.

ددې په خلاف زموږ په نیز د اقتداء په معنی کې د موافقت سره سره د تضمن معنی هم سته (ځکه په حدیث کې راغلي دي: الإمام ضامن) او زموږ په نیز په اقتداء کې شرکت فی التحريم هم سته، نو ځکه به د امام لمونځ د صحت او فساد په حواله سره د مقتديانو د لمانځه ضامن وي، او په ذکر سوې مسئله کې چې څرنگه د امام لمونځ د بې اودسې (حدث) په وجه سره واجب الاعاده دی، نو ځکه به د مقتديانو لمونځ هم واجب الاعاده وي. کنې د دې حدیث: الإمام ضامن له موجب څخه به انحراف راسي کوم چې صحیح نه دی.

فایده: په ذکر سوي صورت کې چې تر اقتداء وروسته د را گرځولو کوم حکم بیان سوی دی دا پر هغه صورت مبنی چې کله تر اقتداء مخکې د حدث علم نه وي، لېکن که تر اقتداء مخکې د حدث علم وي نو په دې صورت کې بالاتفاق اقتداء صحیح نه ده. (عتابه ج: ۱، ص: ۳۵۸)

د قاريانو او اميانو لپاره دامي د اقتداء حکم

وَإِذَا صَلَّى أَمْرٌ بِتَقْوِيمِ يَوْمٍ مَوْءُونَ وَيَقْوِمُونَ أَمِينٌ أَوْ كَيْ يَوْمِي سَرِي قَارِيَانَو أَوْ أَمِيَانَو (دواړو) ته لمونځ ورکړي فَصَلَاتُهُمْ قَائِدَةٌ حَتَّىٰ يَنْفَضَ رَجَّةُ اللَّهِ نُو د امام صاحب رَجَّة الله په نیز ددوی ټولو لمونځ فاسد دی وَقَالَ: صَلَاةُ الْإِمَامِ وَمَنْ لَا يَتَّقِ أَتَامَةً صَاحِبِينَ رَجْمَتًا لَّهِ فَرَمَائِي: چې د امام او د اميانو لمونځ پوره دی لِأَنَّهُ مَعْدُورٌ ځکه چې امام معنوره دی (يعني امي دي) أَمْرٌ قَوْمًا مَعْدُورِينَ او د معنوره خلکو (اميانو) املت يې وکړي فَصَارَ كَمَا إِذَا أَمَرَ النَّارِي عَزَاءَ وَلَا يَسِينُ نو دا داسې سولکه لڅ (برنډ) سړی چې دلڅو خلکو او د کالو اغوستونکو خلکو املت وکړي وَلَهُ أَرْأُ الْإِمَامَ تَرَكَ فَرَضَ الْقِرَاءَةِ مَعَ الْقُدْرَةِ عَلَيْهَا د امام صاحب رَجَّة الله دليل دادی چې امام پر قرائت د قدرت سره سره فرض قرائت پرېښوی فَتَفْسُدُ صَلَاتُهُ نو ځکه به د هغه لمونځ فاسد يږي وَهَذَا لِأَنَّهُ لَوْ اقْتَضَى بِالنَّارِي لَوْ مَا بِهِ دې

وجه چي که امي سرې د قاري اقتداء وکړي تَكُونُ قَرَاءَتُهُ قَرَاءَةً لَهُ نو د قاري قرائت به دامي لپاره قرائت وي بِخِلَافِ تِلْكَ الْمَسْأَلَةِ وَأَمْثَالِهَا په خلاف د هغه مسئلې او د هغه په ډول د نورو مسئلو لِأَنَّ الْمَوْجُودَ فِي حَقِّ الْإِمَامِ ځکه کوم شی چي د امام په حق کي موجود وي لَا يَكُونُ مَوْجُودًا فِي حَقِّ الْمُقْتَدِي هغه د مقتدي په حق کي نه موجودیږي.

اللفات: ﴿عُرَاة﴾ جمع د غاړه: لڅ، برینه، **﴿أَمْثَال﴾** جمع د ښل: مشابهه، هم مثل.

تشریح:

د امي وجه تسمیه: امي (او نالوستي سړي) ته امي ځکه ويل کيږي چي دا منسوب الی الأمر دی، او امر مور ته ويل کيږي، يعني څرنگه چي مور دی زېږولی وو، هغسي (اوس) هم دی، يعني لکه څرنگه چي د زېږېدلو په وخت کي به تعليمه او نالوستی وو او هيڅ ليکل يې نه سوه کولای، همدارنگه اوس هم دی، او دا لفظ چي په قرآن، حديثو او په عربي ژبه کي هر ځای راسي، نو له دې څخه مراد هغه سړی دی چي پر ليکلو او ويلو قدرت نه لري، نو کوم سړی چي د قرآن يو آيت ويلای سي، د امام ابو حنيفه رَجَته الله په نېز هغه امي نه دی، او د صاحبينو رَجَته الله په نېز چي څوک پر درې آيت يا يو غټ آيت قدرت لري هغه له امي والي څخه وتلی دی. (منبه)

صورت د مسئلې: دا دی که يوه امي سړي اميانو او قاريانو دواړو ته لمونځ ورکړی، نو د امام ابو حنيفه رَجَته الله په نېز د ټولو لمونځ فاسد سو، او د صاحبينو رَجَته الله قول دا دی چي د امام او اميانو لمونځ صحيح سو، لېکن د قاريانو لمونځ فاسد سو.

د صاحبينو دليل: دا دی چي دلته يو معذوره سړي يعني امي و معذوره خلکو يعني اميانو ته امانت ورکړی، او دا په اتفاق سره جائز او صحيح دي. او داسي سو لکه يو لڅ سړی چي لڅو او پټو خلکو ته امانت ورکړي، نو په دې صورت کي په اتفاق سره د لڅ امام او لڅو مقتديانو لمونځ جائز دی، او د عورت پټونکو مقتديانو لمونځ فاسد دی، همدارنگه دلته هم دامي امام او اميانو مقتديانو لمونځ جائز دی، او د قاريانو لمونځ فاسد دی.

د امام صاحب دليل: دا دی چي که يو سړی پر قرائت قدرت لري، خو د قدرت سره سره قرائت پرېږدي نو د هغه لمونځ فاسدیږي، همدارنگه په دې خلکو کي قاريان مقتديان هم وه، نو که قاري امام جوړ سوی وای نو د ټولو خلکو لمونځ به صحيح وای، لېکن دې امي امام خپل پر ځای قاري امام جوړ نه کړی، نو ځواکي پر قرائت يې د قدرت سره سره قرائت پرېښوی، ځکه چي د امام قرائت داسي دی لکه د مقتدي قرائت، څرنگه چي په حديث کي راځي: مَنْ كَانَتْ لَهُ أَمَلٌ فَقَرَأَ الْإِمَامَ لَهُ قَرَاءَةً لېکن په داسي نه کولو سره د دغه امي امام لمونځ فاسد سو، او کله چي د امام لمونځ فاسد سو نو د ټولو لمونځ فاسد سو، ځکه چي د امام لمونځ د صحت او فساد په اعتبار سره د مقتدي د لمانځه ضامن وي.

جواب: له بخلاف تلك المسئلة... الخ څخه د صاحبينو د قياس جواب ورکوي، فرمايي چي د دې په خلاف د لڅو او پټو خلکو د جماعت مسئله ده، او د دې په ډول نوري مسئلې هم دي، مثلاً گونگي سړي د گونگيانو او قاريانو امانت وکړی، يا اشاره کونکي د اشاره کونکو او پر رکوع او سجده د قرت لرونکو امانت وکړی، نو په دې ډول مسئلو سره دليل نيول صحيح نه دي، ځکه چي په ذکر سوې مسئله کي د حديث په روی سره د امام قرائت د مقتدي لپاره قرائت ګرځول سوی دی، لېکن په نورو مسئلو کي چي د امام لپاره کوم شی ثابت وي، هغه د مقتدي لپاره نه سي ثابتېدلای، د مثال په توګه د امام په کالو اغوستلو سره مقتديان کالي اغوستونکي (لابسين) نه شمارل کيږي، او نه داسي ده چي که امام پر رکوع او

سجده قدرت لري نو مقتديان به هم پر ركوع قدرت لرونكي شمارل كيږي. (يعني داسي نه سي كېدلای). لهذا قرائت په مسئله او په دې مسئلو كي د مخكي او اسمان فرق دی. نو ځكه به د دوی په مينځ كي قياس بلكل صحيح نه وي.

واجم قول: په پورتنۍ مسئله كي راجح قول د امام ابو حنيفه رجه الله دی، چي هغه فرمايي كه امي سري قاريانو اميانو ته لمونځ وركړی نو د ټولو لمونځ فاسد دی يعني هم د امام، او هم د ټولو مقتديانو هغه كه اميان وي او كه قاريان. وقال الملازمة قاضي غلب رجه الله: ولا يصح اقتداء ابي وقاري باهي ولا بالآخرس. (خانية ج ١٠، ص ٨٩٠). القول الرابع ج ١٠، ص ١٩٢.

د قاري او امي لپاره د جلا جلا لمونځ كولو حكم

وَلَوْ كَانَ يُصَلِّي الْأَمْرُ وَحْدَهُ او كه امي يوازي لمونځ كوی وَالْقَارِئُ وَحْدَهُ او قاري (هم) يوازي لمونځ كوی جائز دي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لِأَنَّهُ لَمْ يَطْهَرْ مِنْهُمَا رَغْبَةٌ فِي الْجَمَاعَةِ ځكه چي د دواړو له طرفه په جماعت كي رغبت (شوق) نه دي ښكاره سوی.

اللغات: ﴿وَعَلَهُ﴾ يوازي، يك تنها. ﴿رَغْبَةٌ﴾ شوق، خواش، غوښتنه.

تشریح: مسئله: داده كه يو امي ځان ته جلا لمونځ وكړی او هلته يو قاري هم وو او هغه هم جلا لمونځ وكړي. نو د دواړو لمونځ صحيح دی، ځكه چي شريعت د اقتداء په صورت كي د امام قرائت د مقتدي لپاره قرائت گرځولی دی، او دلته خو د امي او قاري اقتداء پرېږده، صرف د اقتداء رغبت هم ښكاره سوی نه دي. نو ځكه به د دواړو لمونځ پر خپل خپل ځای جائز او صحيح وي، او له فساد څخه به خوندي وي.

په هو الصحيح ويلو سره صاحب د كتاب رجه الله د امام مالك رجه الله او ابو حاتم رجه الله له هغه قولونو څخه احتراز كړی دی، چي په هغو كي په دې صورت كي هم امي پر قرائت قادر بلل سوی دی، او لمونځ يې فسد گرځول سوی دی. لېكن صحيح هغه دي كوم چي موږ بيان كړه.

كه امام به آخري دوو ركعتونو كي امي مخته كړی نو څه حكم دی؟

فَإِنْ قَرَأَ الْإِمَامُ فِي الْأَوَّلَيْنِ او كه امام په اولو دوو ركعتو كي قرائت وكړی ثُمَّ قَدَّمَ فِي الْأَخْرَيْنِ أَمَّا لَوِيَّا يې يو امي سري په آخري دوو ركعتو كي مخته كړی (يعني خپل خليفه يې جوړ كړی) فَسَدَتْ صَلَاتُهُمْ نو د ټولو مقتديو لمونځ فاسد سو وَقَالَ زُفَرٌ رَجَهُ اللَّهُ: لَا تَقْسُدُ او امام زفر رجه الله فرمايي: چي نه فسد يږي لِشَأْنِ دِي فِي الْقِرَاءَةِ ځكه چي فرض قرائت اداء سو وَلَكِنْ أَلَّا كُلَّ رُكْعَةٍ صَلَاةٌ او زموږ دليل دای چي هر ركعت لمونځ دی فَلَا تَغْلُو عَنِ الْقِرَاءَةِ نو هر ركعت به له قرائت څخه خالي نه وي إِمَّا تَحْقِيقًا أَوْ تَقْدِيرًا هغه كه حقيقتاً قرائت وي او كه تقديرأ وَلَا تَقْدِيرَ فَيَنْحَقُّ الْأَمِينُ او د امي په حق كي تقديرأ قرائت (هم) نسته لِأَنَّهُمَا الْأَهْلِيَّةُ ځكه چي په هغه كي (د قرائت) اهليت (ورتيا) نسته وَكَذَا عَنِ هَذَا او همدارنگه به په دې لامل يې سره (لمونځ فسد يږي) لَوْ قَدَّمَ فِي الشَّهَادَةِ كه يې امي سري په تشهد كي مخته كړی وَاللَّهُ تَعَالَى أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ او الله په حقيقي حال زيات خبر دی.

اللغات: ﴿وَلَوِيَّا﴾ د تغفل د باب مصدر دی: اداء كېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که یو قاري امام لمونځ شروع کړی، او اول دوه رکعتونه یې پوره کړل، په دریم رکعت کې یې اودسه سو، نو دا نورو رکعتو لپاره یې یو امي سرې را مخته گړی او دخپل ځان خليفه یې جوړ کړی. نو په دې صورت کې زموږ په نېز د ټولو خلکو لمونځ فاسديږي، لېکن امام زفر رَجَنَهُ الله فرمایي چې د ټولو لمونځ صحيح دی. ه! عام زفو دليل: دا دی چې د امام له طرفه د لمانځه د فاسدېدلو خطره صرف د قرائت په باره کې ده، لېکن په ذکر سوي صورت کې امام په دواړو رکعتونو کې قرائت پوره کړی او په آخري رکعتو کې یې امي خپل خليفه او امام جوړ کړی. نو ځکه به په دې صورت کې د امي په امامت سره لمونځ نه فاسديږي، ځکه چې په آخري رکعتو کې قرائت فرض نه دی، نو امي به د فرضو پرېښوونکي نه شمارل کېږي، او کله چې هغه د فرضو پرېښوونکی نه سو، نو لمونځ به یې صحيح وي، او کله چې د هغه لمونځ صحيح سو، نو کومو خلکو چې په هغه پسې اقتداء کړې وي، د هغو لمونځ به هم صحيح وي.

زموږ دليل: دا دی چې په دوه رکعتيز، يا درې رکعتيز، يا څلور رکعتيز لمانځه کې هر رکعت د لمانځه دی، يعني هر رکعت لمونځ دی، او د لمانځه يو رکعت هم له قرائت څخه خالي نه دی، هغه که حقیقتاً قرائت وي لکه د اولو دوو رکعتو قرائت، او که تقدیراً قرائت وي، لکه په آخري رکعتو کې چې سورت فاتحه ويل کېږي، او له حديث څخه دا خبره ثابت ده چې د اولو دوو رکعتونو قرائت د آخري رکعتونو لپاره هم قرائت دی، او د امي په حق کې خو نه حقیقتاً قرائت ثابت دی او نه تقدیراً، ځکه چې په ده کې د قرائت اهلیت نسته، نو څرنگه چې په لولو رکعتو کې د ده د امام جوړول صحيح نه دي، همدارنگه په آخري رکعتو کې هم د ده امام جوړول صحيح نه دي، تر دې چې په تشهد يعني په آخري ناسته کې هم د ده امامت زموږ په نېز صحيح نه دی، لېکن امام زفر رَجَنَهُ الله په دې صورت کې دا صحيح گڼل شوي.

بَابُ الْحَدِيثِ فِي الصَّلَاةِ

(دا) باب په لمانځه کي د بې اودسه کېدلو (په بیان کي)

تشریح: تر دې مخکي مصنف رَجَبُ الله هغه احکام ذکر کړل چي د هغو په ذریعه انسان له عوارضو څخه خوندي کېږي سي. اوس په دې باب کي د هغه عوارضو ذکر کوي چي هغه د لمانځه لپاره فاسدونکي (مفسد) او مانع وي. او څرنگه چي د مفسد په مقابل کي مصلح مخکي وي، نو په دې وجه صاحب د هدايې دلته اول غیر مفسده عوارض بیانوي، او عوارض مفسده او مانعه وروسته بیانوي. (عنايه ج ١ ص ٢٨٩)

که په لمانځه کي امام بې اودسه سي نو څه حکم دی؟

وَمَنْ سَهَّهَ الْحَدِيثُ فِي الصَّلَاةِ أَوْ كُومَ سَرَىٰ جِي په لمانځه کي بې اودسه سو اِنْصَرَفَ واپس دي سي لَإِنْ كَانَ إِصَامًا يَأِي
که داسې امام وو اِسْتَعْلَفَ نو (خپل) خليفه دي جو کړي وَتَوَمَّأَوْهُ او اودس وکړي او (پر مخکني لمانځه دي)
بناء وکړي وَالْقِيَاسُ أَنْ يَسْتَقِيلَ او قیاس دا دی چي داسې دي د سره لمونځ وکړي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ رَجَبُ الله او
همدا د امام شافعي رَجَبُ الله قول دی لَأَنَّ الْحَدِيثَ يَنَافِيهَا ځکه چي حدث د لمانځه سره منافي دی وَالنَّشْأُ وَالْإِنْجِرَافُ
يُفْسِدَانَهَا او تګ او له قبلې څخه مخ اړول دواړه د لمانځه فاسدونکي دي فَأَشْبَهَ الْحَدِيثَ الْعَبْدَ نو دا حدث داسي سو
لکه قصداً حدث وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ او زموږ دليل د نبی ﷺ دا قول دی مَنْ قَاءَ * أَوْ رَعَفَ أَوْ أَمَذَنِي
صَلَاتِهِ چا چي قی وکړی یا يې پزه وړني سوه یا مذي ځني ووتل په لمانځه کي فَلْيَنْصَرِفْ نو هغه دي واپس سي
وَلْيَتَوَضَّأْ اودس وکړي وَلْيَبْنِ عَلَى صَلَاتِهِ او پر خپل لمانځه دي بناء وکړي مَا لَمْ يَتَكَلَّمْ تر څو چي يې خبري نه وي
کړي وَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * او نبی ﷺ فرمایلي دي إِذَا صَلَّي أَحَدُكُمْ كَلَهَ چي په تاسو کي څوک لمونځ کوي
فَقَاءَ أَوْ رَعَفَ نو قی يې وکړي یا يې پزه وړني وکړي فَلْيَصْمُدْ أَعْلَ قَبِهِ نو پر خوله دي لاس کښېږدي وَلْيَعْبُدْ مَنْ لَمْ
يُسَبِّحْ بِشَوْرٍ او غیر مسبوق سړی دي مخته کړي (يعني داسي سړی دي مخته کړي چي يو رکعت هم نه وي ځني تېر سوی)
وَالْمَلُؤَى فَيَنَاسِبْتُ او ابتلاء (عموم بلوی) خو په هغه حدث کي ده کوم چي بې اختياره ووځي دُونَ مَا يَتَقَدَّرُ نه په
هغه حدث کي کوم چي قصداً وکړي (يعني په هغه بې اودس کي عموم بلوی نسته کوم چي يې لمونځ غزلوه په خپل قصد وکړي)
فَلَا يَلْحَقُ بِهِ نو بې اختيار حدث به د قصداً حدث سره نه يو ځای کېږي وَالْإِسْتِغْنَاءُ أَكْفَلُ او له سره لمونځ کول
افضله دي تَحَرُّزًا عَنِ شُبْهَةِ الْخِلَافِ د اختلاف له شېبې څخه د ځان ژغورلو لپاره وَقِيلَ إِنَّ الشُّكْرَ دَيَسْتَقْبَلُ او ويل

* أخرجه ابن ماجه في كتاب الاقامة، باب ما جاء في البناء على الصلاة، حديث رقم: ١٢٢١.

* أخرجه ابن ماجه في كتاب الاقامة، باب ما جاء فيسجدت في الصلاة، حديث رقم: ١٢٢٢.

سوي دي چي منبر ده له سره لمونځ را گرځوي وَالْإِمَامُ وَالْمُتَقَدِّمُ يَنْبَغِي او امام او مقتدی به (پر مخکني لماتځه) بناء کوي سَيَأْتِيَنَّ لِقَائِهِ الْجَمَاعَةُ چي دجماعت فضيلت خوندي سي.

اللفاظ: **﴿الْمَوَازِفُ﴾** دافعال مصدر دی؛ گرځېدل، اوبستل، ليري کېدل، **﴿قَاءَ﴾** د ضرب د باب ماضي صيغه ده؛ قی کول، خوا گرځېدل، **﴿رَجَعَ﴾** پزه وړني کېدل، له پزه څخه وړني را بهېدل، **﴿بَلَغَى﴾** ازمایښت، ابتلا، **﴿إِسْتَعْتَفَ﴾** له نوي سره شروع کول، له شروع څخه راگرځول، يو کار له سره شروع کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي که يو سړی په لماتځه مصروفه وو، او د لماتځه په دوران کي به اودسه سو، نو د هغه لپاره حکم دادی چي بغير له څه فکر او ځنډ څخه دي فوراً مخ را واوړي، داودس ځای ته دي ولاړ سي، اودس دي وکړي، او پر لماتځه دي بناء وکړي، او که هغه سړی امام وو نو د هغه لپاره اول حکم دادی چي له لماتځه څخه دي ليري سي او بل سړی دي خپل نائب (خليفه) جوړ کړي، او خپله دي ولاړ سي اودس دي وکړي او پر لماتځه دي بناء وکړي، صاحب د منايې رَجَعَهُ الله ليکلي دي چي د فوراً مخ را اړولو حکم په دې وجه سوی دی چي که تر بهې اودسی وروسته لږ ځنډ وکړي (يعني لږ ودرېږي) نو په بهې اودسی سره به د لماتځه د يو جزء اداء کونکی سي، او په بهې اودسی سره لمونځ جائز نه دی، نو په دې وجه لږ غوندي توقف هم د هغه ټوله لمونځ فاسدوي. نو په هر حال زموږ په نېز خو حکم همدغه دی چي هغه سړی دي اودس وکړي او د لماتځه بناء دي وکړي، لېکن د قياس تقاضا دا ده چي داسي سړی دي له نوي سره لمونځ وکړي؛ او دا خبره امام شافعي رَجَعَهُ الله هم کوي.

د امام شافعي دليل: دادی چي د لماتځه لپاره پاکي شرط ده، ځکه چي بهې اودسي د لماتځه منافي ده، همدارنگه په لماتځه کي مخامخ پر قبله درېدل هم شرط دي، او په لماتځه کي تگ کول، گرځېدل، مخ را اړول منع دي، لېکن کله چي لمونځ گزاره مخ را واوړي ولاړ سي اودس وکړي، نو په دې صورت کي له قبلې څخه مخ اوبښته هم راغله، او تگ هم راغلی، او دا دواړه شيان لمونځ فاسدوي، نو دلته يو مفسد نه بلکي ډېر مفاسد جمع سول، نو ځکه د نوي سره لمونځ کول ضروري دي، د بناء کولو اجازه او گنجایش نسته، لکه څرنگه چي په قصداً او اختياري حدث (بهې اودسي) کي د سره لمونځ کول ضروري دي، همدارنگه به په بېله قصده او بېله اختياره حدث کي هم له سره لمونځ کول ضروري وي، او د بناء اجازه به نه وي.

زموږ دليل: هغه دوه حديثونه دي کوم چي په کتاب کي ذکر سوه، په اول حديث کي د وليبن مل سلاته حکم سوی دی او د امر کمه درجه د اباحت او جواز ده، او مقصود هم د بناء جواز دی، نو په دې حديث سره خو د بناء جواز ثابت سو، نو په دويم حديث کي د وليقدر من لم يسبق... الله حکم راغلی دی، کوم چي د امام سره تعلق لري، يعني د امام لپاره د بهې اودسه کېدلو په وخت کي غير مسبوق يعني ملرک سړی خليفه جوړول ضروري دي، د ملرک خليفه جوړول ځکه ضروري دي، چي خلکو ته پوره لمونځ ورکړي، لېکن که يو مسبوق سړی خليفه جوړ کړي، نو د سلام گرځولو په وخت کي به دا مسبوق دويم خليفه جوړوي، ځکه چي د سلام گرځولو اجازه ده ته نسته، نو ځکه به د سلام گرځولو لپاره د دويم خليفه جوړول ضروري وي، نو په دې توگه به د لماتځه پوره خشوع و خضوع، سکون و اطمینان ختم سي، لهذا امام ته پکار دي چي په دې صورت کي يو ملرک مقتدی خليفه جوړ کړي، مسبوق مقتدی مخته نه کړي.

جواب: له والهلوی الخ څخه د امام شافعي د قياس جواب ورکوي ځکه چي امام شافعي رَجَعَهُ الله غير اختياري (بېله قصده) حدث پر اختياري (قصداً) حدث قياسوي، او فرمايي چي لمونځ به له سره او شروع څخه راگرځول کيږي، نو

عذره واپس کېدل (او له قبلې څخه مخ او بېتل) راغله وَجْهُ الْإِسْتِحْسَانِ أَنَّهُ انْصَرَفَ عَلَى قَصْدِ الْإِسْلَامِ داسمحسان وجه داده چي داسې داصلاح په نیت واپس سو أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَوْ تَحَقَّقَ مَا تَوَهَّمَهُ آيا ته نه گوري که هغه خبره ثابته وای د کومي چي ده گومان وکړی بَنَى عَلَى صَلَاتِهِ نوده به پر خپل لمانځه بناء کولای فَالْحَقُّ قَصْدُ الْإِسْلَامِ بِحَقِيقَتِهِ نو داصلاح نیت به په حقیقي اصلاح پوري ملحق کيږي مَا لَمْ يَفْتَلِفِ الْكَانَ بِالْمُؤْخَرِ تر څو چي له مسجد څخه د وتلو په وجه ځای بدل نه کړي.

اللفظ: «إِسْتِحْسَانٌ» له سره کول، له شروع څخه کول.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی که دیو سړي په لمانځه کي د گومان سو چي دده اودس مات سو (يعني په لمانځه کي به اودسه سو)، نو په دغه گومان کي تر مسجد ووتی، او تر وتلو وروسته ورته معلومه سوه چي نه دي به اودسه سوی، دا خو صرف یو گومان وو، نو په دې صورت کي دده لپاره له سره لمونځ کول ضروري دي، د بناء کولو اجازه ورته نسته، لېکن که داسې تر مسجد وتلی نه وي، بلکي په مسجد کي دننه ورته معلومه سي چي نه دي به اودسه سوی، نو اوس ده ته د بناء کولو اجازه سته، او پرده دسره لمونځ راگرځول ضروري نه دي، داسمحسان دی، لېکن د قیاس تقاضا داده چي پر دې سړي په دواړو صورتونو کي دسره لمونځ راگرځول ضروري دي، او دامام محمد رَحِمَهُ اللهُ یو روایت هم داسي دي. **د قیاس دلیل:** دادی چي په لمانځه کي مخ پر قبلې درېدل شرط دي، او به له څه عذره له قبلې څخه مخ او پرل لمونځ فاسدوي، او په ذکر سوې مسئله کي مخ او بېتل به څه عذره دي، ځکه چي هغه سړی په حقیقت کي به اودسه نه وو، بلکي هغه ته صرف د به اودسی (حدث) وهم (گومان) وو، لېکن بیا یې هم له قبلې څخه مخ واړوی، نو ځکه د هغه لمونځ فاسدېږي، او دسره به لمونځ کوي، هغه که له مسجد څخه راوتلی وي، که نه وي.

د استحسان دلیل: دادی چي داسې د لمانځه د اصلاح او سمون په نیت راووتی، او له قبلې څخه یې مخ واړوی، همدا وجه ده که دده وهم (گومان) صحیح وای، او په رښتیا هم به اودسه وای، نو دده لپاره به د لمانځه بناء کول صحیح وای، نو ځکه به دلته صرف داصلاح نیت او اراده په حقیقي اصلاح پوري ملحق کيږي، او د به اودسی (حدث) د گومان په صورت کي به هم دده لپاره د بناء کولو اجازه وي، خو په دې شرط چي تر مسجد وتلی نه وي، فقط تر صف وتلی وي، لېکن که تر مسجد ووځي، نو په دې صورت کي دده لپاره د بناء کولو اجازه نسته، ځکه چي له مسجد څخه د وتلو په صورت کي د لمانځه په ځای کي بدلون راځي، او د لمانځه د ځای بدلون تحریمه باطلوي، او د تحریمې د باطلوالي په وخت کي د لمانځه له سره راگرځولو څخه ماسوا بله چاره نسته.

د گومان کونکي امام د لمانځه حکم

وَإِنْ كَانَ اسْتَعْلَفَ او که دې گومان کونکي سړي (یو مقتدی) خپل خلیفه جوړ کړی فَسَدَّتْ صَلَاتُهُ نو دده لمونځ فاسدېږي لَأَنَّهُ عَمِلَ كَثِيرًا مِنْ غَيْرِ عَذَرٍ ځکه چي دا بغیر له یو عذره عمل کثیر دی وَهَذَا بِخِلَافِ مَا لَوْ دا صورت له دې صورت څخه خلاف دی إِذَا ظَنَّ أَنَّهُ أَفْتَتَمَ الصَّلَاةَ عَلَى غَيْرِ وَضْءٍ چي کله دی دا گومان وکړي چي ده به اودسه لمونځ شروع کړی دی فَانْصَرَفَ نو مخ وگرځوی ثُمَّ عَلِمَ أَنَّهُ عَلَى وَضْءٍ بیا ورته معلومه سي چي په اودسه وو حَيْثُ تَقْسُدُ نو (په دې صورت کي هم) دده لمونځ فاسدېږي وَإِنْ لَمْ يَخْرُجْ که څه هم له مسجد څخه نه ووځي لِأَنَّ الْإِنْصِرَافَ عَلَى سَبِيلِ الرُّفُضِ ځکه چي دا مخ گرځول د لمانځه پرېښولو لپاره دي أَلَا تَرَى أَنَّهُ لَوْ تَحَقَّقَ مَا تَوَهَّمَهُ چي

که هغه شی ثابت سوی وی کوم چي یې ده گومان کړی دی یَسْتَقْبِلُهُ نو د سره به یې لمونځ کولای فَهَذَا هُوَ الْخَرَفُ نو په دې مسئله کي همدغه اصلي قاعده ده وَمَكَانُ الصُّوفِ فِي الصَّخْرَةِ لَهُ حُكْمُ الْمَسْجِدِ او په صحراء (بیابان) کي د صفونو ځای د مسجد په حکم کي دی وَلَوْ تَقَدَّرَ قَدَامُهُ او که دی مخته سو د صف پر مخکني طرف قَالَ عَدُو الشُّرْطُ نو ستره حد ده إِنْ لَمْ تَكُنْ او که (مخته) ستره وه فَيُقَدَّرُ الصُّوفُ خَلْفَهُ نو شاته د صفونو اندازه (حد ده) وَإِنْ كَانَ مُتَقَرِّبًا او که گومان کونکی یوازي لمونځ کونکی وو فَيُؤْخَذُ سُجُودًا مِنْ كُلِّ جَانِبٍ نو له هر طرفه دده د سجدي ځای حد دی.

اللفات: ﴿انكسرك﴾ د انفعال د باب ماضي صيغه ده: مگر خپدل، ليري كېدل، واپس كېدل، ﴿رفض﴾ پرېښوول، ﴿فكلم﴾ د مخ خوا، مخکني طرف.

توضيح: صورت د مسئلې: دای که دې اودسی گومان امام وکړی، بیایې یو بل شوک خلیفه (هم) جوړ کړي، نو په دې صورت کي د امام لمونځ فاسديږي، ځکه چي دا عمل کثیر (ډېر عمل) دی، او څرنګه چي دلته هیڅ عذر هم نسته، نو ځکه به دا لمونځ فاسد وي، ځکه بېله یو عذر کثیر عمل لمونځ فاسدوي.

وهذا بخلاف الخ او دا صورت د هغه صورت برعکس دی، چي که یو شوک دا گومان وکړي چي هغه یې اودسه لمونځ شروع کړی دی، او ددغه گومان په وجه خپل له ځای څخه ليري سي، لېکن بیا ورته معلومه سوه چي هغه خو په اوداسه وو، نو په دې صورت کي د هغه لمونځ فاسديږي، که څه هم له مسجد څخه وتلی نه وي، ځکه په دې صورت کي انصراف (یعني له قبلي څخه مخ اړول او له ځای څخه ليري كېدل) علی سبیل رفض یعنی دلماتځه د پرېښوولو په توګه وو، او هر هغه انصرف کوم چي دلماتځه د پرېښوولو په توګه وي هغه لمونځ فاسدوي، نو ځکه به دا انصراف هم لمونځ فاسدوي.

همدا وجه ده که د هغه گومان رېشتیا وی یعنی رېشتیا هم یې اودسه وی، نو ښکله ده چي هغه به له سره لمونځ کولای، ځکه چي په دې صورت کي به د هغه انصراف دلماتځه د پرېښوولو په توګه وی، نو ځکه به دده لمونځ فاسد وی، او په دې لړ کي همدغه اصل دی، یعنی کوم انصرف او مگر خپدل چي د اصلاح په اراده سره وي هغه دلماتځه فاسدونکی نه دی، لېکن کوم انصرف چي دلماتځه د پرېښېدلو (رفض) په اراده سره وي، هغه حتماً دلماتځه فاسدونکی دی.

ومكان الصوف الخ فرمایي چي که یو سړی د مسجد پر ځای په صحراء یا میدان کي لمونځ کوي، نو داسي پېښه راسي (لکه پورته چي بیان سوه) نو دده لپاره د صفونو ځای د مسجد حکم لري، که دی تر صفو ووتی نو ګواکي تر مسجد ووتی، نو دده لمونځ به فاسد وي، او دده لپاره به د بناء کولو اجازه نه وي، لېکن که تر صفو دباندې نه ووتی، نو له مسجد څخه په وتونکی نه شمارل کیږي، او دده لپاره به د بناء کولو اجازه وي؛ لېکن که په صحراء کې لمونځ ګزوله دشا پر طرف نه ووتی، بلکي پر مخکني طرف ووتی، نو که مخته ستره وه، نو له سترې څخه د تېرېدلو په صورت کي به له مسجد څخه وتونکی شمارل کیږي؛ لېکن که مخته ستره نه وه، نو تر شا چي څومره صفونه وي، نو د هغو صفونو مقلد (اندازه) به دده لپاره د وتلو او نه وتلو حیثیت لري، مثلاً که صفونه ټوله پنځه وي، او مساحت یې لس ګزه وي، نو اوس که داسې د مخ پر طرف دلس ګزو څخه ووځي (یعني تر لس ګزه تېر سي)، نو وتونکي به شمارل کیږي، کني نه به شمارل کیږي.

عاجزه کېدل نلاره وي فَأَشْبَهَ الْجَنَابَةَ نو دا د جنابت په ډول سو وَلَهُ أَنَّ الْأَشْتِغَالَفَ لِعِلَّةِ الْعَجْزِ او د امام ابو حنيفه رحمه الله دليل دا دی چې خليفه جوړول د عاجزه کېدلو په وجه دي وَهُوَ هُنَا أَكْثَرُ او د خليفه جوړولو ضرورت دلته زيات دی وَالْعَجْزُ عَنِ الْقِرَاءَةِ غَيْرُ نَادِرٍ او له قرائت څخه عاجزه کېدل نلاره نه دي فَلَا يَلْحَقُ بِالْجَنَابَةِ نو د جنابت سره به نه ملحق کيږي وَلَوْ كَرِهَ أَهْلُ الْقُرْآنِ مَا تَجَوَّزَ بِهِ الصَّلَاةَ او که امام دومره اندازه قرائت کړی وو چې په هغه سره لمونځ جائز کېدی لَا يَجُوزُ الْأَشْتِغَالَفَ بِالْإِجْمَاعِ نو خليفه جوړول په اجماع سره جائز نه دي لِعَدَمِ الْحَاجَةِ إِلَيْهِ ځکه چې خليفه جوړولو ته ضرورت نسته وَأَنَّ سَبْقَهُ الْكَفَّ بِمَعْنَى الشُّكْلِ او که لمونځ گذاره تر تشهد وروسته بې اودسه سو وَكُلُّهُ وکړي او سلام دي وکړي وَمِنْ حُكْمِ الْتَّسْلِيمِ وَأَجِبَ ځکه چې سلام گرځول واجب دي فَلَا بُدَّ مِنَ التَّوَسُّعِ نو ځکه به اودس کول ضروري وي لِيَكُنْ لَهُ چې سلام (په اوداسه سره) اداء کړي.

اللفات: (محرم) د ماضي مجهول صيغه ده: بندېدل، منع کېدل، (عاجزه کېدل)، **(الزجر)** د اسم تفضيل صيغه ده: زيات ضروري، زيات لازم.

تفسير: په دې عبارت کې درې بېلابېلي مسئلې بيانېږي:

(۱) **اوله مسئله:** دا ده که يو امام له قرائت څخه عاجزه سو، نور قرائت يې نه سو کولای، بيا يې يو دويم سړی خپل خليفه جوړ کړی، او د املت لپاره يې رامنځته کړی، نو د امام صاحب په نېز دا صحيح دي، او د خلکو لمونځ هم جائز دی، صاحبين رحمته الله فرمايي چې دا صحيح نه دي، نو ځکه به د خلکو لمونځ هم جائز نه وي.

د صاحبينو دليل: دا دی چې داسې حالت پېښېدل ډېر شاذ او نادر دي، نو دا د جنابت د حالت سره مشابه سو، يعنې څرنگه چې جنابت د ماورده به النص په معنی سره نه دی، او د جنابت د پېښېدلو په وخت کې له سره لمونځ کول ضروري دي او خليفه جوړول صحيح نه دي، همدارنگه په دې حالت کې هم له سره لمونځ کول ضروري دي، او خليفه جوړول صحيح نه دي.

د امام صاحب دليل: دا دی چې د خليفه جوړولو علت او سبب درکن له اداء کېدلو څخه عاجزه کېدل دي (يعنې عجز دی)، او د قرآن په هېرېدلو او له قرائت څخه په عاجزه کېدلو کې دا عجز په پوره توګه سته، ځکه چې که اودس ملت سي، نو له مسجد څخه په وتلو او اودس کولو سره د دې تلافی کېدی سي، لېکن که له يو سړي څخه قرآن هېر سي، نو هېڅ ځای د دې تلافی نه سي کېدلی، نو ځکه په دې صورت کې د نورو احداثو په پرتله کې عاجزي زياته ده، نو په دې صورت کې په طريقه اولی سره خليفه جوړول صحيح دي، او کله چې خليفه جوړول صحيح دي، نو ښکاره ده چې لمونځ به هم صحيح وي.

جواب: له والقراءة څخه د صاحبينو د دليل جواب ورکوي چې هغوی وايي له قرائت څخه عاجزه کېدل نلاره دي، فرمايي چې دا صورت نلاره نه دی، بلکې زيات پېښېږي، نو ځکه دا نادر گرځول او د جنابت سره تړل او لمونځ فلسد په گرځول صحيح نه دي.

(۲) **دويمه مسئله:** دا ده که امام دومره اندازه قرائت کړی وو چې په هغه سره لمونځ صحيح کيږي، او بيا قرآن ځني هېر سو (يعنې له قرائت څخه عاجزه سو)، نو اوس د ده لپاره بالاتفاق خليفه جوړول صحيح نه دي، نه د امام صاحب رحمه الله

په نېز، نه د صاحبینو رَجْعَةُ الله په نېز، ځکه چې ده د ماخوږ په الصلاة په اندازه قرائت وکړی، نو اوس فرض قرائت اداء سو. او د خليفه جوړولو هيڅ ضرورت نسته، او دا خو تاسو ته هم معلومه ده چې بېله ضرورت خليفه جوړول صحيح نه دي.

که تر تشهد وروسته انسان بې اودسه سي نو څه حکم دی؟

(۳) دويمه مسئله: داده که لمونځ گزاره په آخره ناسته کي تر تشهد ويلو وروسته بې اودسه سو، نو دده لپاره حکم داسې چې ولاړ دي سي، اودس دي وکړي او سلام دي وگرځوي، ځکه چې سلام گرځول واجب دي، نو د واجب د اداء کولو لپاره اودس هم ضروري دی.

واچ قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د امام صاحب رَجْعَةُ الله دی، يعني که امام هسي په يو وجه له قرائت څخه عاجزه سو، نو په داسي صورت کي د بل سړي مخته کول او امام جوړول صحيح دي، قال العلامة ابن الهيثم رَجْعَةُ الله في

النهاية انما يجوز الاستخلاف إذا لحقه عجل أو خوف فامتنعت عليه القراءة. (فتح القدير ج ۱، ص ۳۳۴). [قول الرجاء ج ۱، ص ۱۹۵]

تر تشهد وروسته قصداً اودس ما تولى

بَابُ تَعْمِدِ الْحَدَّثِ فِي هَذِهِ الْحَالَةِ او که لمونځ گزاره په دې حالت کي (تر تشهد وروسته) په قصده ځان بې اودسه کړی. **أَوْ تَكَلَّمَ** یا يې خبري وکړې **أَوْ حِيلَ حِكْمًا يَتَلَبَّسُ بِهِ** یا يې داسي يو کار وکړی چې د لمانځه سره منافي (مخالف) وو **تَحْتَ صَلَاتِهِ** نو د هغه لمونځ پوره سو **لَأَنَّهُ يَتَعَدَّى الْبِنَاءُ لِيُجَوِّدَ الْقَائِمَ** ځکه چې د لمانځه د فلسفونکي شي د پيدا کېدلو په وجه بناء کول متعذر (مشکل) دي **لِئِنْ لَا إِهَادَةً عَلَيْهِ خَوْ** پر ده د لمانځه راگرځول (هم) نسته **لَأَنَّهُ لَمْ يَتَّقِ عَلَيْهِ شَيْءٌ مِنَ الْأَرْكَانِ** ځکه چې له فرضو څخه يو فرض (هم) پر ده پاته نه دي.

اللفات: ﴿تَعَمَّدُ﴾ د تفعل د باب ماضې صيغه ده: يو کار قصداً کول، د قصد او ارادې له مخي، په نيت سره. ﴿تَكَلَّمَ﴾ دافعال د باب مصدر دی: راگرځول، دويم وار کول.

تشرېح: مسئله: داده که تر تشهد وروسته لمونځ گزاره قصداً اودس مات کړی، یا يې قصداً خبري وکړې، یا يې يو بل داسي کار وکړی کوم چې د لمانځه منافي وو، نو دده لمونځ پوره سو، دليل يې داسې چې د لمانځه د فلسفونکي شي د پيدا کېدلو په وجه خوب بناء کول مشکل سو، لېکن پر ده د لمانځه راگرځول هم نسته، ځکه چې ټوله ارکان (فرضونه) پوره سو او يو داسي رکن نسته چې پر ده پاته وي، او پاته سو تحليل او خروج بېصته (يعني په خپل فعل له لمانځه څخه وتل)، نو هغه هم په قصداً فعل سره راغله، که څه هم د سلام په لفظ سره تحليل واجب وو، لېکن په دې سره په ارکانو کي هيڅ فساد نه راغی، او د عبد الله ابن مسعود رَجْعَةُ الله حديث هم د دې تقاضا کوي (لکه څرنگه چې په هغه کي ويل سوي دي: که تر تشهد وروسته ستا زړه وغواړي چې ولاړ سي، نو ولاړ سه).

که تيمم کونکي په لمانځه کي اوبه وويني نو څه حکم دی؟

لَمْ يَرَأَى التَّيْمِمَ الْمَقْرَأَ صَلَاتِهِ که تيمم والا په خپل لمانځه کي اوبه وليدې **بَلَغَتْ** نو د هغه لمونځ باطل سو **وَقَدْ مَرَّ مِنْ قَبْلِ** او دا مسئله مخکي تېره سوې ده.

تشریح: فرمایي که تیمم والا په لمانځه کې دننه اوبه ولیدلې، او پر استعمال یې قادره هم وو، نو دده لمونځ باطل سو، نو دامسئله په پوره وضاحت سره په باب التیمم کې تېره سوې ده، نو ددوم ځل لپاره یې دلته نه ذکر کوو.

مسائل اثنا عشریه (یعني هغه دوولس مسئلې چې تر تشهد وروسته د بې اوده کېدلو په باره کې دي)

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُوا أَمْرًا (١) بیا که تیمم والا (متیمم) د تشهد په اندازه له کښېستلو څخه وروسته اوبه ولیدې أَوْ كَانَ مَاءً فَإِنَّكَ تَمُتُّهُ مَذًى مَسْبُوحًا [٢] یا یې پر موزو مسح کړې وه او د مسحي موده یې پوره سوه أَوْ عَلِمَ غُلْبَهُ بِمَنْعِهِ يَسْتَبْرَأُ [٣] یا یې په لږ عمل سره موزې وکښلې أَوْ كَانَ أَمْرًا فَتَعَلَّمَ سَوْرَةً [٤] یا اتي (نالوستی) وو او یو سورت یې زده کړی أَوْ غَرِبَ لَكَ فَوَجَدَ ثِيَابًا [٥] یا لڅ (برېند) وو نو کالي یې پیدا کړه أَوْ مَوْتًا فَكَلَّمَ عَلَى الْوُكُوفِ وَالشُّهُورِ [٦] یا په اشاره لمونځ کونکی وو نو پر رکوع او سجده قادره سو أَوْ تَدَارَى قَائِمَةً عَلَيْهِ كَقُلْ هَذَا [٧] یا قضائي لمونځ په یاد ورځی کوم چې تردې مخکې دده پر ذمه واجب وو أَوْ أَخَذْتَ الْإِمَامَ الْقَارِئَ فَاسْتَعْلَفَ أَمْرًا [٨] یا قاري امام یې اودسه سو نو امي سړی یې د ځان خليفه جوړ کړی أَوْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ فِي الْقُبْرِ [٩] یا دسهار په لمانځه کې لمر لوختی أَوْ دَخَلَ وَقْتُ الْعَصْرِ [١٠] یا دماز بېر وخت داخل سو وَهَلِي الْجَنَّةَ په داسي حال کې چې هغه دجمعي په لمانځه کې وو أَوْ كَانَ مَسَاحًا حَلَّ الْجَدِيدَ [١١] یا یې پر پټۍ مسح کړې وه فَسَقَطَتْ مِنْ يَدِهِ او هغه دزخم بڼه کېدلو په وجه ايله سوه (ليري سوه) أَوْ كَانَ صَاحِبَ حَذَرٍ فَانْتَعَلَ حَذَرُهُ [١٢] یا معذوره وو او عذريې ختم سو كَالْمُسْتَعَاذَةِ وَمَنْ يَتَعَلَّاهَا لکه مستحاضه ښځه او هغه چې دستحاضې په معنی وي (لکه سلسل بول والا او داسي نور) يَكَلِّتُ السَّلَاةَ أَنْ تَقُولَ إِنْ خِيفَةَ رَجْعُهُ اللَّهُ نو (په دې ټولو صورتونو کې) د امام ابو حنيفه رَجْعُهُ الله په نېز د هغه لمونځ باطل سو وَقَالَ تَبَتَّ صَلَاتُهُ او صاحبين رَجْعُهُ الله فرمایي چې لمونځ یې پوره سو وَقِيلَ الْأَصْلُ فِيهِ او ویل سوي دي چې په دې باب کې اصل قاعده داده أَنَّ الْحُرَّ وَرَجَّ عَنِ السَّلَاةِ بِضَمِّ الْمَصْنُوقِ مَنْ عِنْدَ أَنْ خِيفَةَ رَجْعُهُ اللَّهُ چې د امام ابو حنيفه رَجْعُهُ الله په نېز د لمونځ گزاره په خپل فعل له لمانځه څخه وتل فرض دي وَلَيْسَ بِفَرْضٍ عِنْدَهُمَا او د صاحبينو رَجْعُهُ الله په نېز فرض نه دي فَبَاغْتَرَا ضَ هَذِهِ الْعَوَارِضُ عِنْدَهُ فِي هَذِهِ الْحَالَةِ نو د امام ابو حنيفه رَجْعُهُ الله په نېز په دې حالت کې د دغه عوارضو (جدثونو) پېښېدل داسي دی كَاغْتَرَا ضَهَا فِي خِلَالِ السَّلَاةِ لکه د لمانځه په مینځ کې د دې عوارضو پېښېدل وَعِنْدَهُمَا كَاغْتَرَا ضَهَا بَعْدَ التَّسْلِيمِ او د صاحبينو رَجْعُهُ الله په نېز (د دغه عوارضو پېښېدل داسي دی) لکه تر سلام وروسته د دې عوارضو پېښېدل لَهُمَا مَا رَوَيْنَا مِنْ حَدِيثِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د صاحبينو دليل د ابن مسعود

● القول الرابع: قول ابی حنیفة رَجْعُهُ الله، قال العلامة ابن عابدین رَجْعُهُ الله فی رد المحتار ج: ١، ص: ٣٣٩؛ ومن المقرر طلب الاحتياط فی صحة العبادة

لنرا ذمة المكلف ما وليس الاحتياط الا بقول الامام الاعظم رَجْعُهُ الله ألما نطقهم [القول الرابع ج: ١، ص: ٩٧]

● قد مرَّ تخريجُه فی حديث رقم: ٣٥، راجع.

رَحِمَهُ اللهُ حَدِيثُ دى كُوم چي مود روایت كړى وَلَهُ أَنَّهُ لَا يُكْبِتُهُ أَذَاءُ صَلَاةٍ أُخْرَى إِلَّا بِالْخُرُوجِ مِنْ هَذِهِ او دامام صاحب دليل دادى چي دلمونځ گزاره لپاره له دې لماتځه څخه دوتلو بغير دبل لمونځ اداء كول ممكن نه دي وَمَا لَا يُتَوَصَّلُ إِلَى الْفَرْضِ إِلَّا بِهِ او هر هغه شى چي له هغه څخه بغير تر فرضو پوري رسېدل ممكن نه وي يَكُونُ فَرْضًا هغه (هم) فرض وي وَمَعْنَى قَوْلِهِ تَكْتُّ او په حديث كي دنبى ﷺ ددې قول: تَكْتُّ صَلَوَتُهُ مَعْنَى: هَ قَارَبَتِ الشَّامَ (يعني) لمونځ پوره كېدلو ته نژدې سو وَالْإِسْتِخْلَافُ لَيْسَ بِفُسَيْدٍ او خليفه جوړول فاسدوونكي نه دي (د لماتځه لپاره) حَتَّى يَجُوزَ فِي حَقِّ الْقَارِي تَر دې چي د قاري په حق كي (خليفه جوړول) جائز دي وَإِنَّمَا الْفَسَادُ فَتَرُورَةً حُكْمٌ شَرْعِي او د لماتځه فاسدېدل خو د يو شرعي حكم د ضرورت په وجه سره دي وَهُوَ عَدَمُ صَلَاحِيَّةِ الْإِمَامَةِ او هغه حكم (دامي سړي) د امامت صلاحيت نه لرل دي.

اللفات: ﴿اِنْقَضَ﴾ د انفعال د باب ماضي صيغه ده: ختمېدل، ﴿خَلَعَ﴾ د فتح د باب ماضي صيغه ده: كښته كېدل، ﴿غُرِبَ﴾ لځ، برېدل، ﴿مُؤَيَّسٍ﴾ اشاره كونكى، ﴿عَجِزَ﴾ پټى، پلستر، ﴿بَزَرَ﴾ كېدل، د زخم جوړېدل، ﴿شَمِعَ﴾ كار، كوښښ.

تشرېح: په دې عبارت كي هغه دوولس مسئلې بيانېږي چي هغه د تشهد په اندازه تر كښېنستلو وروسته پېښي سي، او دې مسئلو ته د فقهو په اصطلاح كي مسائل اثنا عشره وايي، چي هغه دادي:

(١) تيمم كونكي لمونځ گزاره د تشهد په اندازه تر كښېنستلو وروسته اوږه وليدلې. (٢) يو سړي پر موزو مسح كړې وه او د تشهد په اندازه تر كښېنستلو وروسته يې د مسحي موده پوره سوه. (٣) يو سړي موزې په پښو كړي وې، او د تشهد په اندازه تر ناستي وروسته يې په عمل يسير يعني په معمولي غوندي عمل سره يې موزې ويستلې، عمل يسير دادى چي موزې داسي سستي وي چي د لاسو ضرورت پيدا نه سي، صرف د پښې په معمولي غوندي ښورېدلو سره موزه وخېږي. (٤) يا لمونځ گزاره امي وو، او د تشهد په اندازه تر ناستي وروسته يې د قرآن يو سورت زده كړى، صاحب د عنايې ويلي دي چي له دې څخه مراد دادى چي قرآن يې هېر سړى وو، لېكن د تشهد په اندازه تر كښېنستلو وروسته يې په يادسو، دا يې مطلب نه دى چي په دې وخت كي يې زده كړى، ځكه چي د زده كړي لپاره تعليم ضروري دي، او تعليم د لماتځه منافي فعل دى، او بعضو ويلي دي چي د سورت د زده كړي مطلب دادى چي ده پيله اختياره واوړېدى، او بغير له كوښښ څخه دده يادسو. (٥) لمونځ گزاره لځ لمونځ كوى، او د تشهد تر اندازې وروسته يې كالي پيدا كړل. (٦) يا لمونځ گزاره په اشاره سره لمونځ كوى او د تشهد تر اندازې وروسته يې پر ركوع او سجده قنبرت پيدا كړى. (٧) ياده ته د تشهد په اندازه تر ناستي وروسته قضاء سړى لمونځ وړ په يادسو، مثلاً د ماښين په لماتځه كي د تشهد په اندازه تر كښېنستلو وروسته په ياد وړغله چي د سهار لمونځ له ده څخه قضاء سړى دى، حال دا چي د صاحب ترتيب كېدلو په وجه هغه مخكي كول پكار وو. (٨) ياد تشهد په اندازه تر ناستي وروسته قاري امام يې اودسه سو او خليفه يې امي سړى جوړ كړى. (٩) يا تشهد په اندازه له ناستي څخه وروسته د سهار لمر اوختى. (١٠) ياد تشهد په اندازه تر ناستي وروسته د مازيگر وخت داخل سو، حال دا چي داسې تر اوسه لا د جمعې په لماتځه كي وو. (١١) يادا چي لمونځ گزاره په پټۍ باندي مسح كړې وه، نو د تشهد په اندازه تر ناستي وروسته پټۍ د زخم جوړوالي په وجه ليري سوه.

(۱۲) یا یو سړی معذوره وو، او د معذورینو د احکامو مطابق یې لمونځ کوی، او تر تشهد وروسته یې هډر ختم سو. لکه مستحاضه ښځه یا دې په معنی نور معذورین، د مثال په توګه سلسل بول والا، یا هغه چې هر وخت یې پزه وړني کوي او داسې نور.

دا ټوله دوولس مسئلې دي، د دې حکم دادی چې دامام اعظم رَجَنَه الله په نېز په دې ټولو صورتونو کې لمونځ باطلیږي. او د صاحبینو رَجَنَه الله په نېز په دې ټولو صورتونو کې لمونځ صحیح او پوره کیږي.

والاصل الخ او بعضي مشائخو فرمایلي دي چې په دې باب کې اصل دادی چې دامام ابو حنیفه رَجَنَه الله په نېز له لماتخه څخه وتل د لمونځ کونکي په خپل اختیار سره فرض دي، او د صاحبینو رَجَنَه الله په نېز فرض نه دي، نو د دې اصل پر بنیاد دامام ابو حنیفه رَجَنَه الله په نېز په آخري ناسته کې تر تشهد وروسته د دې عوارضو (حدثونو) راتګ کوم چې هریو جلا جلا ذکر سو داسې دی، لکه د لماتخه په مینځ کې چې راغلي وي. او د لماتخه په مینځ کې د دې عوارضو راتګ لمونځ فاسدوي، نو د تشهد په اندازه تر آخري ناستې وروسته هم د دې عوارضو راتګ لمونځ فاسدوي. او د صاحبینو رَجَنَه الله په نېز تر آخري ناستې وروسته د دې عوارضو راتګ داسې دی لکه تر سلام وروسته چې راغلي وي. او د ښکړه خبره ده چې تر سلام ګرځولو وروسته یو عارض لمونځ نه فاسدوي.

د صاحبینو دلیل: د عبد الله ابن مسعود رضی الله عنه دا حدیث دی: چې رسول الله ﷺ حضرت ابن مسعود رضی الله عنه ته فرمایلي وو: **قلت هذا أو فعلت هذا فقت تمت صلاتك إن شئت أنت تقوم فقم...** (یعني کله چې تا تشهد وویل. یا د تشهد په اندازه کېښستې نو ستا لمونځ پوره سو، که ته غواړې چې ولاړ سې، نو ولاړ سې!)، صاحبین په دې حدیث سره دلیل په دې توګه نیسي دی چې نبی ﷺ د لماتخه پوره کېدل په تشهد ویلو یا د تشهد په اندازه د ناستې سره معلق کړه. نو کوم سړی چې د لماتخه پوره والی په بل شي پوري معلق کوي، هغه له دې نص څخه مخالفت کوي. لڼه دا چې په دې مسئلو کې هم دا خبره کیږي: “چې که د تشهد په اندازه تر ناستې وروسته یعني که تر آخري ناستې وروسته دا عارض منځته راغله، او دا خبره نه کیږي چې که تر آخري ناستې مخکې راغله؟” او پر آخره ناسته خو لمونځ پوره کیږي. نو که چې پر آخره ناسته لمونځ پوره کیږي، نو تر آخري ناستې وروسته به لمونځ څرنگه باطل سي.

د امام صاحب دلیل: دادی چې لمونځ گزاره کوم لمونځ کوي د هغه لپاره له دې لماتخه څخه وتل. او په بل وخت کې د بل فرضي لماتخه کول فرض دي، او بل فرضي لمونځ تر هغه وخته نه سي اداء کېدلای تر څو چې لمونځ گزاره له دې لماتخه څخه نه ووځي، ګواکي د بل فرض اداء کول له دې فرضو څخه پر وتلو موقوف دي، او دا خبره تسلیم سوې ده چې کوم څه پر فرضو موقوف وي هغه فرض وي، نو ځکه زموږ په نېز خروج بصر (یعني د لمونځ گزاره په خپل فعل له لماتخه څخه وتل) فرض دي، او د لمونځ گزاره لپاره تر تشهد وروسته داسې کول ضروري دي، خو که هغه داسې نه وکړه، نو هغه د فرضو پر ښوونکي سو، او د فرضو په پر ښوولو سره لمونځ باطلیږي، نو ځکه دامام صاحب رَجَنَه الله په نېز په دې ټولو صورتونو کې لمونځ صحیح او پوره کیږي.

جواب: له ومعنی قوله تمت الخ څخه د ابن مسعود رضی الله عنه د حدیث جواب دی، د جواب حاصل دادی چې په حدیث کې تمت صلاتك په معنی سره د قاربت التمام دی، نو معنی یې داسوه: “کله چې ته تشهد ووايي نو ستا لمونځ پوره کېدلو ته نژدې سو”، د دې مثال داسې دی لکه د نبی ﷺ دا قول: من وقف بعرفة فقد تم حجه، (یعني څوک چې پر عرفات

وږېدلی، د هغه حج پوره سو، حال دا چې تر وقوف عرفات وروسته لا طواف زیارت پاته وي چې هغه فرض دی، نو دلته همدا معنی ده چې حج پوره کېدلو ته نژدې سو.

والاستخلاف الخ په دې سره د یو مقرر سوال جواب ورکوي، سوال دا دی چې کله د تشهد په اندازې تر ناستې وروسته قاري امام بې اودسه سي، او امي سرې خليفه جوړ کړي، نو د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز باید د ده لمونځ فاسد نه سي، ځکه چې خليفه جوړول لمونځ نه فاسدوي، ځکه که دې بې اودسه قاري امام بل قاري خليفه جوړ کړی وای نو لمونځ به نه فاسدېدلای، نو همدارنگه دلته هم لمونځ نه فاسدېدل پکاروو.

جواب دا چې پېشکه خليفه جوړول لمونځ نه فاسدوي، همدا وجه ده چې د قاري لپاره د بل قاري خليفه جوړول جائز دي، خو په ذکر سوې مسئله کې فساد د خليفه جوړولو په وجه نه دی، بلکې د بل شي په وجه دی، او هغه بل شی د شرعي حکم ضرورت دی، او د شرعي حکم ضرورت دا دی چې کوم امي خليفه جوړ کړی سو، په هغه کې د املت صلاحيت (وړتيا) نسته، نو په امام کې د امامت د صلاحيت د نشتون په وجه لمونځ فاسدېږي، نه دا چې د خليفه جوړولو په وجه.

که امام د لمانځه په دوران کې بې اودسه سي نو څه حکم دی؟

وَمِنْ أَقْدَائِ بِإِمَامٍ أَوْ خَوْكٍ فِيهِ إِمَامٌ يَسِي اِقْتِدَاءً وَكَرِي. بَعْدَ مَا صَلَّي رُكْعَةً وَرَوَّسْتَهُ لَه دې چې امام یو رکعت کړی وي (يعني په دویم رکعت کې په امام پسي اقتداء وکړي) فَلَا تُكْرَهُ اِلَّا مِمَّا بِي اودسه سي قَدَّمَهُ او بيا امام همدغه مسبوق (چې له ده څخه یو رکعت تېر سوی دی) مخته کړي أَهْوَكَهُ نو جائز دي لِوُجُودِ اَلْبَشَارِ كَقِي الشَّيْخِ يَتِي ځکه چې په تحریمه کې مشارکت (ګډون) بېته وَالْأَوَّلُ لِلْإِمَامِ أَنْ يَقْدِمَ مُذَرِّكَهُ خو د امام لپاره غوره دا ده چې مدرک سړی (يعني هغه سړي چې ټوله رکعتونه یې نیولي وي) مخته کړي لِأَنَّهُ أَقْدَرُ عَلَى إِتْمَامِ صَلَاتِهِ ځکه چې مدرک د امام د لمانځه پر پوره کولو زیات قادره دی وَيُتَيَقَّنُ لِهَذَا اَلْمُسْبُوقُ أَنْ لَا يَتَقَدَّمَ اودې مسبوق لپاره مناسب دا ده چې مخته نه سي لَعَجَزَهُ عَنِ اَلتَّحْلِيلِ ځکه چې دی له سلام ګرځولو څخه عاجزه دی.

اللفات: ﴿أَعْلَنَكَ﴾ د افعال د باب ماضي صیغه ده: اودس ماتېدل، ﴿مُدْرِكٌ﴾ هغه مقتدی چې له شروع څخه یې لمونځ نیولی وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړي د امام اقتداء وکړه په داسې حال کې چې امام یو رکعت کړی وو. نو ښکاره ده چې داسې مسبوق سو، په نورو الفاظو داسې هم ویل کېدای سي چې که یو مسبوق سړي د امام اقتداء وکړه، نو امام بې اودسه سو، او مسبوق یې مخته کړی يعني مسبوق یې خپل خليفه جوړ کړی، نو دا جائز دي، ځکه چې امام لو مسبوق دواړه په تحریمه کې مشترک دي، نو د هغه خليفه جوړول هم صحيح دي. لېکن غوره دا ده چې امام یو مدرک سړی خليفه جوړ کړي، ځکه چې مدرک د امام د لمانځه پر پوره کولو زیات قدرت لري، ځکه که مسبوق خليفه جوړ کړی سي، نو مسبوق به د سلام ګرځولو لپاره بل څوک خليفه جوړوي، او ښکاره ده چې په دې صورت کې دوه ولړه خليفه جوړول راځي، او یو وار خليفه جوړول غوره دي په نسبت سره و بار بار خليفه جوړولو ته.

که مسبوق خليفه جوړ سي نو څه حکم دی؟

فَلَوْ تَقَدَّرَ بِهَا كَه (دا) مسبوق سرې مخته سو يَنْتَدِي مِنْ حَيْثُ أَقْبَلَ إِلَيْهِ الْإِمَامُ نُو لَه هغه ځايه به لمونځ شروع کوي کوم ځای ته چې امام رسېدلی وو لِقِيَامِهِ مَقَامَهُ ځکه چې (اوس دا) مسبوق د امام پر ځای ولاړ دی (يعني د امام قائم مقام دی) وَإِذَا أَقْبَلَ إِلَى السَّلَامِ يَنْتَدِي مَدْرَكَهُ او کله چې (دا مسبوق سرې) سلام ته ورسېږي نو (يو) ملرک سرې به مخته کړي يُسَلِّمُ بِهِمْ چې (دا ملرک سرې به) په قوم سره سلام وگرځوي فَلَوْ أَنَّهُ جِئْتَ أَيْمًا صَلَاةَ الْإِمَامِ فَهَقَّ بِهَا كَه (دا) مسبوق خليفه د امام د لمانځه د پوره کولو په وخت کې قهقهه څندا وکړه أَوْ أَخَذْتَ مُتَعَمِّدًا يَأْيِيهِ قَصْدًا لِحَاجَتِهِ اودسه کړی أَوْ تَكَلَّمَ يَأْيِيهِ خَبْرِي وکړي أَوْ خَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ يَأْلَهُ مَسْجِدَ شَخْه ووتی فَسَدَتْ صَلَاتُهُ نو دده لمونځ فاسد سو وَصَلَاةُ الْقَوْمِ تَامَةٌ او د مقتديانو لمونځ پوره سو لَأَنَّ الْفُسَادَ فِي حَقِّهِ وَجَدَلِي خِلَالِ الصَّلَاةِ ځکه چې فاسدونکی شی د مسبوق په حق کې د لمانځه په دوران کې واقع سو وَفِي حَقِّهِمْ بَعْدَ تَسَامٍ أَرْكَانَهَا او د مقتديانو په حق کې د لمانځه د ارکانو تر پوره کېدلو وروسته (واقع سو) وَالْإِمَامُ الْأَوَّلُ إِنْ كَانَ قَدْ تَمَّ لَا تَقْسُدُ صَلَاتُهُ او که اول امام (له لمانځه څخه) فارغ سوی وو نو د هغه لمونځ نه فاسديږي وَإِنْ لَمْ يَتِمَّ تَقْسُدُ او که نه وو فارغ سوی نو د هغه لمونځ (هم) فاسديږي وَهُوَ الْأَخْبَرُ همدارناته صحيح ده.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که به اودسه امام خپل خليفه يو مسبوق مقتدی جوړ کړی، نو دا مسبوق دي له هغه ځايه څخه لمونځ شروع کړي تر کومه ځايه چې امام رسېدلی وي، ځکه چې دی د امام قائم مقام دی، او کله چې مسبوق لمونځ پوره کړي او تر سلام ګرځولو پوري ورسېږي، نو په خپله دي شاته سي، او يو ملرک دي رامنځته کړي، دې لپاره چې هغه په مقتديانو سلام وگرځوي او د دوی لمونځ ور پوره کړي، او مسبوق خليفه به ملرک په دې وجه مخته کوي ځکه چې مسبوق په خپله له سلام ګرځولو څخه عاجزه دی، ځکه چې تر اوسه پر ده يو رکعت لا پاته دی، نو له داسې سرې څخه دي مرسته طلب کړي چې هغه د سلام قدرت لري.

فَلَوْ أَنَّهُ حِينَ الْخِ او که صورت داسې سو چې کله مسبوق خليفه د امام لمونځ پوره کړی، نو قهقهه څندا يې وکړه، يا يې قصداً اودس مات کړی، يا يې خبرې وکړې، يا له مسجد څخه ووتی، نو په دې صورتونو کې د مسبوق خليفه لمونځ په خپله فاسد سو، همدارنګه که په مقتديانو کې يو مسبوق وو، نو د هغه لمونځ هم فاسد سو، او د پاته مقتديانو لمونځ پوره سو، په دې شرط چې د مقتديان له اوله څخه تر آخره پوري د امام سره شریک سوي وي.

دليل: دا دی چې د لمانځه فاسدونکی شی د مسبوق په حق کې د لمانځه په مینځ کې راغلی، او د مقتديانو په حق کې د ټولو ارکانو تر پوره کېدلو وروسته راغلی، او دا خبره تسليم سوې ده چې د لمانځه په مینځ کې د فساد شي راتلل لمونځ فاسدوي، لېکن د ارکانو تر پوره کېدلو وروسته لمونځ نه فاسدوي.

والإمام الاول الخ پاته سو اول امام نو د هغه دوه حالتونه دي نو که هغه اودس کړی وو او په لمانځه کې شریک سوی وو، نو د دویم امام سره يې خپل لمونځ پوره کړی وو نو د هغه لمونځ هم پوره سو، لېکن که هغه د دویم امام سره لمونځ پوره کړی نه وو، نو په دې صورت کې صحيح دا ده چې د هغه لمونځ هم فاسديږي، ځکه چې هغه د دویم امام يعني د مسبوق

مقتدي دی، او څرنگه چې د مسبوق لمونځ فاسد سوی دی، نو ځکه به د هغه لمونځ هم فاسدېږي، صاحب د هدایې په اسم وریلو سره د ابو حفص له هغه روایت څخه احتراز کړی دی چې په هغه کې د اول امام لمونځ فاسد نه بلکې صحیح څرځول سوی دی.

که امام نو تشهد وروسته لمونځ فاسد کړي نو د مسبوق د لماتځه حکم

فَإِنْ لَمْ يَخُذِ الْإِمَامُ الْأَوَّلُ (لېکن) که اول امام به اودسه نه سو وَاَمَّا كَذَرُ الشَّاهِدِ او د تشهد په اندازه کېنېستی ثُمَّ قَهَقَهُ أَوْ أَحَدَكَ مَقْعِدًا بِيَايِهِ قَهَقَهُ خَلْدًا وَكَرِهَ يَايِهِ قَصْدًا حَانَ بِهِ اودسه کړی فَسَدَتْ صَلَاةُ الَّذِي لَمْ يَذَرِكْ أَوَّلَ صَلَاتِهِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ نو د امام اعظم رحمه الله په نیز د هغه سري لمونځ فاسدېږي چې د لماتځه اوله حصه يې نېولې نه وي (يعني د مسبوق لمونځ فاسدېږي) وَقَالَ: لَا تَفْسُدُ او صاحبين رحمته الله فرمايي: چې لمونځ يې نه فاسدېږي وَإِنْ تَكَلَّمَ أَوْ خَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ او که امام خبري وکړې يا له مسجد څخه ووتی لَمْ تَفْسُدْ قَوْلُهُمْ جَمِيعًا نو لمونځ نه فاسدېږي په اتفاق سره د دې ټولو عالمانو لَمَّا أَنَّ صَلَاةَ الْبُقْعَتَيْنِ بِنَاءٌ عَلَى صَلَاةِ الْإِمَامِ د صاحبينو رحمته الله دليل دا دی چې د مقتدي لمونځ د امام پر لماتځه بني دی جَوَازًا وَكَسَادًا د جواز او فساد دولو په اعتبار سره وَلَمْ تَفْسُدْ صَلَاةُ الْإِمَامِ او د امام لمونځ نه دي فاسد سوی فَكَذَا صَلَاتُهُ هَمْلَارَنګه به د مقتدي لمونځ هم (فاسد نه وي) وَصَارَ كَالسَّلَامِ وَالْكَلَامِ او دا د سلام او خبرو په څير سو (يعني لکه څرنگه چې تر تشهد وروسته د امام په خبرو او سلام څرځولو سره د مسبوق لمونځ نه فاسدېږي، هملارنګه په ذکر سوي مسئله کې هم د هغه لمونځ نه فاسدېږي) وَلَهُ أَنْ الْقَهَقَةُ مُفْسِدَةٌ لِلْجُزْءِ الَّذِي يَلَاغِيهِ مِنْ صَلَاةِ الْإِمَامِ او د امام صاحب رحمه الله دليل دا دی چې قهقهه د هغه جزء لپاره فاسدونکې ده کوم چې د امام د لماتځه سره متصل وي (يعني قهقهه چې په کومه حصه کې هم واقع سي نو د امام د لماتځه هغه حصه وروندوي) فَيَفْسُدُ مِثْلُهُ مِنْ صَلَاةِ الْبُقْعَتَيْنِ نو د دغه جزء په شان به د مقتدي د لماتځه جزء هم فاسدېږي غَيْرَ أَنَّ الْإِمَامَ لَا يَخْتَارُ إِلَى الْبِنَاءِ لېکن امام بناء ته ضرورت نه لري (د فرائضو د پوره کېدلو په وجه) وَالْمُسْبِقُ يَخْتَارُ إِلَيْهِ او مسبوق بناء ته ضرورت لري (ولته پر فاسد لمونځ بناء کوي) وَالْبِنَاءُ عَلَى الْقَائِدِ قَائِدٌ او پر فاسد شي بناء کول (هم) فاسد وي بِخِلَافِ السَّلَامِ لِأَنَّهُ مُنْهٍ په خلاف د سلام ځکه چې هغه د لماتځه پوره کونکی دی وَالْكَلَامُ مِنْ مَعْنَاهُ او خبري هم د سلام په معنی سره دي وَيَنْتَقِضُ وَهُوَ الْإِمَامُ او د امام لودس ماتېږي لِوُجُودِ الْقَهَقَةِ فِي حُرْمَةِ الصَّلَاةِ د لماتځه په حرمت کې د قهقهه خندا راتللو په وجه.

اللفات: «يلاغي» د مفاعلي د باب مضارع ده: يو ځای کېدل، (متصل کېدل)، «ينتقض» د افتعال د باب مضارع ده: ماتېدل له نقص څخه دی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړي خلکو ته لمونځ ورکوي، او په مقتديانو کې مسبوق او ملرک يعني هر ډول خلک وه، او په اولو رکعتو کې خو د امام اودس مات نه سو، لېکن په آخره ناسته کې د تشهد په اندازه تر کنېستنلو وروسته امام په زوره وخنډل يعني قهقهه خندا يې وکړه، او قصداً يې اودس مات کړی، نو په دې صورت کې د امام صاحب رَجَه الله په نېز په مقتديانو کې د هغو خلکو لمونځ فاسديږي کوم چې مسبوق دي، او د صاحبينو رَجَه الله په نېز نه فاسديږي، خو د ملرک مقتديانو لمونځ بالاتفاق صحيح دی، همدارنګه که امام ته له قهقهې څخه علاوه بل عارض ور پېښ سو، د مثال په توګه خبرې يې وکړې، يا له مسجد څخه ووتی، نو بالاتفاق د هېچا لمونځ هم نه فاسديږي، نه د ملرک مقتديانو او نه د مسبوق مقتديانو.

د صاحبينو دليل: دا دی چې د مقتدي لمونځ هغه که ملرک وي او که مسبوق د جواز او فساد په اعتبار سره د امام پر لمانځه مېني او موقوف دی، او په ذکر سوې مسئله کې چې څرنگه د امام لمونځ فاسد سوی نه دی، همدارنګه به د مقتديانو لمونځ هم نه فاسديږي.

د امام صاحب دليل: دا دی چې دا ښکاره خبره ده چې په قهقهه سره لمونځ فاسديږي، او چې د لمانځه د هر جزء سره قهقهه متصله سي هغه جزء فاسديږي، او څرنگه چې د مقتديانو لمونځ د صحت او فساد په اعتبار سره د امام پر لمانځه موقوف دی، نو قهقهه چې د امام د لمانځه کوم جزء ور فاسد کړي د مقتديانو د لمانځه هم هغه جزء ور فاسدوي، او څرنگه چې په ذکر سوې مسئله کې قهقهه په آخره ناسته کې تر تشهد وروسته پېښه سوې ده، نو د امام او د ملرک مقتديانو پر لمانځه به د دې قهقهې هېڅ اثر نه وي، ځکه چې په آخره ناسته کې د تشهد په اندازه کنېستنل د لمانځه آخري رکن دی، او قهقهه د آخري رکن تر اداء کېدلو وروسته پېښه سوې ده، نو ځکه به دا قهقهه د امام او ملرک مقتديانو اصل لمونځ نه فاسدوي، ځکه چې په آخره ناسته کې د تشهد په اندازه تر کنېستنلو وروسته د دوی لمونځ پوره سو، لېکن دا قهقهه به د مسبوقيو لمونځ فاسدوي، ځکه چې د مسبوق والي په وجه د دوی لمونځ تر اوسه لانه دي پوره سوي، بلکې پر دې لمانځه نور پاته سوی لمونځ بناء کوي، او څرنگه چې د دوی په حق کې د لمانځه دا جزء فاسد سوی دی، نو ځکه به د دوی ټوله لمونځ فاسد وي، ځکه چې پر فاسد لمونځ بناء کول صحيح نه دي، د دې په خلاف د امام او د ملرک مقتديانو لمونځ صحيح دی، ځکه چې د امام او ملرک لپاره د بناء کولو هېڅ ضرورت نسته.

بخلاف السلام الخ فرمايي چې د سلام او خبرو (کلام) مسئله جلا ده د قهقهې او د قصداً حدث له مسئلې څخه، ځکه چې السلام عليك لمونځ نه دی بلکې د لمانځه پوره کونکی لفظ دی، يعني د سلام په ذريعه لمونځ پوره کيږي، او څرنگه چې د سلام په ډول کلام هم خطاب دی، نو ځکه به کلام هم د سلام په معنی کې وي، نو نه به په سلام سره لمونځ فاسديږي او نه په کلام سره، او بيا د دواړو پر قهقهه او حدث قياسول هم صحيح نه دي، ځکه چې موږ ښوولي دي چې قهقهه او داسي نور لمونځ فاسدونکي دي او سلام او داسي نور د لمانځه پوره کونکي دي.

وينتقض الخ دې حاصل دا دی چې د امام صاحب او طرفينو رَجَه الله په نېز په ذکر سوې مسئله کې خو د امام لمونځ نه فاسديږي، ځکه چې دا قهقهه د لمانځه د ازکاتو له بشپړ تيا څخه وروسته راغلې ده، خو د دوی په نېز د امام اودس ماتېږي، او هغه ته دراروان لمانځه لپاره د نوي اودس کول ضروري دي، ځکه چې د هغه دا قهقهه د لمانځه په حرمت کې راغله، او د لمانځه په حرمت کې راتلونکې قهقهه اودس ماتوي، د لمانځه د حرمت مطلب دا دی، چې دا قهقهه په داسي وخت کې راغله چې د لمانځه ختمېدلو ته لا دومره وخت پاته وو، چې په هغه کې قهقهه او داسي نور شيان حرام وه، يعني څرنگه چې تر اوسه صرف تشهد پوره سوی وو، سلام نه وو گرځول سوی، نو ځکه دا قهقهه اوس صحيح نه وه، د

دې په خلاف امام زفر رحمه الله فرمايي: چي شرنګه په ذکر سوې مسئله کي د امام لمونځ صحيح دی، همدارنګه د هغه اودس هم پاته دی. ځکه چي د امام زفر رحمه الله په نېز قاعده داده چي اُن کُل قهقهه توجب إعادة الصلاة توجب الوضوء، وما لا فلا، يعني دده په نېز چي کومه خندا د لمانځه د راګرځولو سبب وي هغه خندا د اودس لپاره فاسدو نکې هم ده، او په ذکر سوې مسئله کي چي شرنګه ددې قهقهې په سبب لمونځ نه راګرځول کېږي، نو ځکه به اودس هم نه فاسدوي. (منه ١١٤، ص ٢٠١)

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د امام صاحب رحمه الله دی. قال العلامة عبيد الله بن مسعود بن تاج الشريعة رحمه الله وهكذا قهقهة الامام وحديثه عمدا صلوة المسبوق أي يبطل بعد التشهد صلوة المسبوق لوقوعه في خلال صلوته. (شرح الوقاية ١١٤، ص ١٨٩). (القول الرابع ج ١، ص ٩٨٠)

که د لمانځه په یو رکن کي انسان بې اودسه سي نو هغه رکن به راګرځول کېږي، که نه؟

وَمَنْ أَحْدَثَ او کوم سړی چي بې اودسه سو فِي رُكُوعِهِ أَوْ سُجُودِهِ په خپله رکوع یا سجده کي تَوَلَّى وَتَلَّى نو هغه دي اودس وکړي او د لمانځه بناء دي وکړي وَلَا يَحْتَدُّ بِأَلْقَى أَحَدٌ فِيهَا او هغه رکن (يعني رکوع او سجده) دي نه شماري چي په هغه کي بې اودسه سوی وي لَأَنَّ إِشْمَامَ الرُّكْنِ بِإِلْتِقَالِ ځکه چي رکن په نقل کېدلو سره پوره کېږي وَمَنْ أَحْدَثَ لَا يَتَحَقَّقُ او د حدث په وجه انتقال ثابت نه سو فَلَا بُدَّ مِنَ الْإِعَادَةِ نو ځکه د رکن راګرځول ضروري دي وَلَوْ كَانَتْ إِشْمَامًا او که دا بې اودسه امام وو فَقَدَّرَ عَلَيْهِ او بل سړی يې مخته کړی (يعني خليفه يې جوړ کړی) دَامَ الْقَدَرُ عَلَى الرُّكُوعِ نو مخته کړی سوی (خليفه) دي پر رکوع دوام وکړي لَأَنَّهُ يُبَيِّنُهُ الْإِشْمَامُ بِإِلْتِقَامِهِ ځکه چي د خليفه لپاره په دوام سره د رکوع پوره کول ممکن دي.

اللغات: ﴿لَا يَحْتَدُّ﴾ د افتعال د باب نفی صیغه ده؛ شمارل، ﴿دَامَ﴾ د نصر د باب ماضي ده؛ پاته کېدل، همېشټوب.

﴿فَقَدَّرَ﴾ کوم یو چي مخکي سوی وي (مراد ځني خليفه دی)، ﴿إِلْتِقَامَهُ﴾ پاته کېدل، همېشټوب.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی په رکوع یا سجده کي بې اودسه سو، نو د هغه لپاره حکم دا دی چي اودس دي وکړي او پر لمانځه بناء وکړي، او په کومه رکوع یا سجده يعني په کوم رکن کي چي بې اودسه سوی وو، هغه دي پوره نه شماري، بلکي د بناء کولو په وخت کي دي هغه را وګرځوي، ځکه چي یو رکن هغه وخت پوره کېږي چي کله بل رکن ته منتقل سي، او د بې اودسې (حدث) په وخت کي د بل رکن و طرف ته منتقل کېدل ممکن نه دي، ځکه شرنګه چي د رکن د اداء کولو لپاره طهارت شرط دی، همدارنګه دویم رکن ته د انتقال لپاره هم طهارت شرط دی، لو د حدث په وجه سره طهارت ختم سوی دی، همدا وجه ده چي په کوم رکن کي حدث راسي، د هغه رکن راګرځول به ضروري وي.

د لولکان اماماً الخ ددې حاصل دا دی چي که دا سړی امام وو او په رکوع کي بې اودسه سو، لویا يې په ټيټه (يعني په رکوع کي دننه) بل مقتدی خليفه جوړ کړی، نو ددې خليفه لپاره له شروع څخه د رکوع کولو ضرورت نسته، بلکي د رکوع په اتلازه دي په همدغه رکوع کي پاته سي، دليل يې دا دی چي په کوم رکن کي چي دوام کېږي لو د هغه د اداء کولو لپاره څه وخت پکار وي، په هغه کي پاته کېدلو او استقامت ته د انشاء حکم ور کول کېږي، (يعني که لمونځ کونکی

په هغه ركن كي پاته سي اوله شروع څخه يې نه راوگرځوي نو دا حكم به كيږي چي لمونځ كونكي دا ركن له شروع څخه كړي دي، نو دلته هم دخليفه لپاره په استقامت او پاته كېدلو سره دركوع پوره كول ممكن دي، نو ځكه وويل سوه چي هغه دي په ركوع دركوع په ائدله پاته سي، له شروع څخه دركوع كولو هيڅ ضرورت نسته.

د لمانځه په اركانو كي د ترتيب هېرېدلو حكم

(او د دي د بېلابېلو صورتونو بيان)

وَكُنْتُ كَرَّ وَهُوَ رَاكِعٌ أَوْ سَاجِدٌ أَوْ كَهَذَا بَيَانُ الْأَوَّلِيِّ أَوْ دَا بَيَانُ دَافِئِيلَت (اولويت) دى لَتَقَمَّ أَفْعَالُ الصَّلَاةِ مَرْتَبَةً بِالتَّحْدِثِ الشُّكْرُ دې لپاره چي تر خپل وسه (او طاقت) د لمانځه افعال په ترتيب سره اداء سي فَإِنْ كُنْ يُعِدُّ أَجْزَاءَهُ او كه ركوع يا سجده يې نه را وگرځوله نو دا هم ده لپاره جائز دي لَأَنَّ التَّرْتِيبَ فِي أَفْعَالِ الصَّلَاةِ لَيْسَ بِشَرْطٍ ځكه چي د لمانځه په افعالو كي ترتيب شرط نه دى وَلَا فِي الْإِسْتِغْنَاءِ مَعَ الطَّهَارَةِ شَرْطٌ او ځكه چي په اودمه سره منتقل كېدل شرط دي وَقَدْ وَجَدَ او هغه پيدا سوه (يعني هغه دلته سته) وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّهُ يُلْزَمُهُ إِعَادَةُ الرُّكُوعِ او له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت دى چي پر دې لمونځ گزاره دركوع او سجده راگرځول ضروري دي لَأَنَّ الْقَوْمَةَ فَرَضٌ عِنْدَهُ ځكه چي دامام ابو يوسف رحمه الله په نېز قومه فرض ده.

اللفات: ﴿كَذَلِكَ﴾ د تفصيل د باب ماضي ده: په يادېدل، په ياد راتلل، **﴿الْحُكْمُ﴾** د انفعال د باب ماضي ده: كېدېدل، تېټېدل، كېسته كېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دى كه لمونځ گزار ته دركوع په وخت كي دا په ياد ورغله چي پر ده مخكي د تلاوت سجده يا يوبله سجده پاته وه، يا د سجده په حالت كي په ياد ورغله چي پر ده بله سجده پاته وي، نو دركوع يا د سجده په حالت كي يې سر تېټ كړى او قضائي سجده يې راوگرځول، نو دده قضائي سجده خو صحيح سوه، لېكن په كومه ركوع يا سجده كي چي يې قضائي سجده وكړه، هغه ركوع او سجده به راگرځوي، او دا راگرځول غوره او مستحب دي، د دې لپاره چي حتى الامكان افعال په ترتيب سره اداء سي، او له ركوع او سجده څخه قضائي سجده مخكي كول ممكن دي، نو ځكه به دهغې مخكي كول غوره وي.

دان لم يعد الخ خو كه ركوع او سجده يې نه را وگرځول، نو بيا هم صحيح ده، ځكه چي په كومه ركوع او سجده كي چي قضائي سجده په ياد ورغلې وي هغه ركوع او سجده خو په حقيقت كي سوي ده، خو راگرځول يې صرف د ترتيب په

• القول الرابع: قول الطرفين، قال العلامة عبيد الله بن مسعود رحمه الله: وإن تذكر في ركوع أو سجدة أنه ترك سجدة هو في الركعة الأولى فمضاهيها لا يجب عليه إعادة الركوع أو السجدة الذي تذكره فيه لكن إن أعاد أن يكون مضواً، شرح الوفاة ج: ١١، ١٦٢. [انقول فراسع ج: ١١، ص: ١٩١]

وجه دي، لېکن څرنګه چې د لمانځه په افعالو کې ترتیب شرط نه دی. نو ځکه که په افعالو کې ترتیب رانه سي نو په لمانځه کې هېڅ فرق نه راځي.

دلیل: په افعالو کې د ترتیب د نه شرط کېدلو دلیل دا دی چې مسبوق (هغه سړی چې څه لمونځ ځني تېر سړی وي)، هغه خپل لمونځ له هغه ځایه شروع کوي له کوم ځای څخه چې امام ونیسي. بیا د امام تر سلام ګرځولو وروسته پاته سړی لمونځ راګرځوي، ګواکي مسبوق آخري لمونځ اول اداء کوي او اول لمونځ وروسته اداء کوي. نو که ترتیب شرط وای نو د مسبوق لپاره به د جماعت د عذر په وجه د ترتیب پرېښودل جائز نه وای.

وَعَنْ أَبِي يُونُسَ الْفَرَمَایي چې د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز که لمونځ گزاره په رکوع کې وو، او په رکوع کې قضائي سجدې په یاد ورغله، بیا بغیر له دې څخه چې له رکوع څخه سر راپورته کړي د دې قضائي سجدې د اداء کولو لپاره ټیټ او منتقل سو، نو په دې صورت کې پرده د دې رکوع راګرځول ضروري دي، ځکه چې د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز له رکوع څخه سر راپورته کول او قومه کول فرض دي. نو لمونځ گزاره چې کله سیده سجدې ته ولاړی سړی راپورته نه کړی، نو هغه دا فرض پرېښوی، او رکوع یې اداء نه سوه، نو ځکه به پرده د دې رکوع راګرځول ضروري یې.

که د امام شاته صرف یو مقتدی وي او امام یې اودسه سي نو څه حکم دی؟

وَمَنْ أَفْرَجَلًا وَاحِدًا او که یو چایوه سړي ته لمونځ ورکوي (یعني مقتدی یې صرف یو وو) فَلَا حُدُودَ وَخَرَجَ مِنَ الْمَسْجِدِ نو بیا دغه لمونځ ورکونکی (یعني امام) یې اودسه سو او له مسجد څخه ووتی فَالْتَأَمُّوا أَمَامَ نو مقتدی امام دی قَوَى أَوَّلَهُمْ يَوْمَ هغه که اول امام دده د امامت نیت کړی وي او که نه وي لِيَأْتِيَهُ مِنَ صَلَاةِ حُكَمَاءِ ځکه چې په دې کې د لمانځه ساتنه ده وَتَغْيِيْنُ الْأَوَّلِ لِقَطْعِ الْمَرْحَلَةِ او د اول امام لپاره (د یو سړي) متعین کول د مزاحمت (خند او ابتشار) د مخنیوي لپاره دي وَلَا مَزَاحَمَةَ هُنَا ولته هېڅ مزاحمت نسته وَرَبُّهُ الْأَوَّلُ صَلَاتُهُ مَقْتَدِيًا بِالْإِمَامِ او اول امام به خپل لمونځ پوره کوي د دویم (امام) په اقتد کولو سره (یعني اول امام دي تر لوس کولو وروست دویم امام مقتدی جوړ سي او خپل لمونځ یې پوره کړي) كَمَا إِذَا اسْتَخْلَفَهُ حَقِيقَةً لکه په هغه صورت کې چې کله یې حقیقتاً دویم امام خلیفه جوړ کړی وي وَلَوْ لَمْ يَكُنْ عَقْلُهُ إِلَّا صَبْرًا أَوْ أَمْرًا او که د بې اودسه امام شاته صرف کوچنی یا ښځه وه فَلَمْ تَقْسُدْ صَلَاتَهُ نو یو قول دا دی چې د امام لمونځ فاسد یې نشي خلاص لَا اسْتِخْلَافَ مَنْ لَا يَصْلُحُ لِلْإِمَامَةِ د هغه چا د خلیفه جوړېدلو په وجه چې هغه د املت صلاحیت (وړتیا) نه لري وَقِيلَ لَا تَقْسُدُوا او بل قول دا دی چې د بې اودسه امام لمونځ نه فاسد یې لَأَنَّهُ لَمْ يُوْجِدْ إِلَّا اسْتِخْلَافًا قَصْدًا ځکه چې قصداً د خلیفه جوړول نه دي راغلي (یعني امام په خپل قصد سره ښځه یا کوچنی د املت لپاره نه دي مخته کړي) وَهُوَ لَا يَصْلُحُ لِلْإِمَامَةِ او (په خپله) دا (کوچنی او ښځه) د املت صلاحیت نه لري.

اللغات: ﴿اگر﴾ د نصر د باب ماضي ده: املت کول، لمونځ ورکول، ﴿مقتدی﴾، ﴿صیقة﴾ ساتنه، ژغورنه.

حفاظت، ﴿مزااحمة﴾ خند، ستونزه.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یوه سړي د بل سړي املت وکړي، (یعني له امام څخه ملسو) صرف یو مقتدی وو) بیا امام یې اودسه سو، او له مسجد څخه ووتی، نو د هغه پر ځای مقتدی په خپله امام ګرځي، برابره خبره ده که لول امام د

ده د خلافت نیت کړی وي، که نه وي، خو په دې شرط چې دی دامامت اهل (لا ټټی) وي. (په دې عبارت کې دا احتمال هم سته چې مقتدي د خليفه کېدلو نیت کړی وي، که نه وي).

دلیل: دا دی چې په دې صورت کې يعني د مقتدي په امام کېدلو کې د مقتدي د لمانځه ساتنه او محافظت دی، ځکه یې مقتدی امام نه کړی سي نو دامامت ځای به خالي پاته سي، او کله چې دامامت ځای له امام څخه خالي سي نو د مقتدي لمونځ فاسدېږي، نو ځکه موږ وویل چې په ذکر سوي صورت کې مقتدي په خپله امام ګرځي.

وتعین الأول الخ له دې ځایه دیو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا دی چې د مقتدي په خپله امام جوړېدل موږ نه منو، ځکه د بې اودسه کېدلو په وخت کې دا دویم سړی (مقتدی) هغه وخت امام جوړېږي چې کله د اول امام له طرفه د ده تعیین وسي، او دلته تعیین نه دي سوی، نو ځکه موږ د ده امامت نه منو.

جواب: صاحب د هدایې د دې جواب ورکوي چې وروره! تعین هلته کېږي چې هلته له امام څخه ماسوا مقتدی یو نه وي بلکې ډېر وي، د دې لپاره چې په مقتدیانو کې انتشار او خنډ را نه سي (يعني د یو زړه به خواږي چې زه مخته سم ټولېدل زړه به خواږي چې زه مخته سم، یا دا چې میځو کې به هم نه مخته کېږي نو له دې کبله به کرکچ او انتشار پیدا سي). او څرنگه چې په ذکر سوي مسئله کې صرف یو مقتدی دی، نو معلومه ده چې میځ کرکچ او انتشار نه پیدا کېږي، نو ځکه دلته د تعیین ضرورت نشته، او بې له تعیین په اتوماتیک توګه سره مقتدی امام جوړېږي، نو کله چې دا سړی په خپله امام جوړ سو، نو اول امام به اودس وکړي، او په دې امام پسي به اقتداء وکړي او خپل لمونځ به پوره کړي، لکه څرنگه چې په هغه صورت کې به یې هم د دې امام اقتداء کولای کله چې یې دی حقیقتاً خليفه جوړ کړی وای.

د لولم یکن الخ فرمایي که د بې اودسه امام شاته نابالغه کوچنی یا بنسټه وه، بل څوک نه وو، نو په دې باره کې د مشائخو اختلاف دی، د بعضو خیال دا دی چې دامام لمونځ فاسدېږي، ځکه چې ده هغه انسان خليفه جوړ کړی کوم چې دامامت اهل او لایق نه دی، نو کله چې کوچنی یا بنسټه دامامت لپاره که څه هم حکماً متعین کړل سوه، نو بې اودسه امام د دوی اقتداء کونکی سو، او قاعده دا ده چې کوم سړی داسې انسان اقتداء کوي چې هغه دامامت اهل نه وي، نو دهغه لمونځ فاسدېږي، او بعضو مشائخو ويلي دي چې د هغه لمونځ نه فاسدېږي، ځکه چې د لمانځه فاسدېدل خو د مقتدي پر خليفه کېدلو موقوف دي، او هغه دلته نشته، ځکه چې خليفه جوړول به حقیقه وي یا حکماً، او دلته له دواړو څخه یو هم نشته، حقیقه خو ځکه نشته چې دې امام خو قصداً څوک خليفه نه دي جوړ کړی، او حکماً ځکه نشته چې کوچنی یا بنسټه دامامت صلاحیت او لیاقت نه لري، نو کله چې په دې دواړو کې دامامت صلاحیت نشته، نو حکماً هم نه سي خليفه کېدلای، نو کله چې نه حقیقه خليفه کېدل ثابت سوه او نه حکماً نو د بې اودسه امام لمونځ به هم فاسد نه وي ځکه چې دامام د لمانځه فاسدېدل د مقتدي په خليفه کېدلو باتدي مبني دي، والله اعلم بالصواب.

بَابُ مَا يُفْسِدُ الصَّلَاةَ وَمَا يُكْرَهُ فِيهَا

(دا) باب د هغه شیانو (په بیان کي) دی چي لمونځ فاسدوي او د
هغه شیانو (په بیان کي) دی چي په لمانځه کي مکروه دي

تشریح: صاحب د کتاب په دې باب کي هم د لمانځه عوارض بیانوي، او تر دې مخکي یې هم عوارض بیان کړل، لېکن مخکي د هغه عوارضو بیان وو کوم چي غیر اختیاري او آسماني وه، او لوس هغه عوارض بیانوي کوم چي اختیاري او کسبي دي، او څرنګه چي غیر اختیاري عوارض د اختیاري عوارضو په پرتله کي زیات معروف او مشهور دي او زیات واقع کېدونکي دي، نو ځکه یې هغه مخکي بیان کړه. اوس اختیاري عوارض بیانوي.

په لمانځه کي په خبرو سره د لمانځه د باطلېدو حکم

وَمَنْ تَكَلَّمَ فِي صَلَاتِهِ عَامِدًا أَوْ سَاهِيًا أَوْ جَا حِي قَصْدًا يَأْ بِه هِرَه سِرَه پَه خپل لمانځه کي خبري وکړي يَكَلَّمَ صَلَاتُهُ نَوَد
هغه لمونځ باطل سو ځلًا لِلْسَاهِيَيْنِ رَجَعَهُ اللَّهُ إِلَى الْخَطَا وَالنِّسْيَانِ په خطا او هېره کي د امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ اختلاف
دی وَمَقَرُّهُ الْحَدِيثُ الْمَعْرُوفُ * د امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ دليل (هغه) مشهور حديث دی وَلَنَا: قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ
وَالسَّلَامُ * او زموږ دليل دا دی: چي نبي ﷺ فرمايلي دي إِنْ صَلَّيْنَا هَذِهِ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ يَهْ لَه شكه
زموږ په دې لمانځه کي د خلکو خبري صحيح نه دي وَأَشَاءُ الشَّيْبَانِ وَالشُّهْلِيلُ وَرَقَاءُ الْقُرْآنِ (بلکي) دا خو صرف
تسبیح، تهلیل او قرائت دی وَمَا زَوَّاهُ مَحْمُودٌ عَلَى رَفْعِ الْإِثْمِ او کوم حديث چي امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ روايت کړی دی
هغه د گناه په پورته کېدلو حمل سوی دی بِخِلَافِ السَّلَامِ سَاهِيًا په خلاف په هېره سره د سلام گرځولو لَأَنَّهُ مِنْ
الْأَذْكَارِ ځکه چي سلام له ذکر ونو څخه دی فَيُعْتَبَرُ ذِكْرَانِ فِي حَالَةِ النِّسْيَانِ نو ځکه به د هيري په حالت کي سلام ذکر
گرځول کيږي وَكَلَامَانِ فِي حَالَةِ الشُّكِّ او د قصد په حالت کي به سلام خبري گرځول کيږي لِتَأْنِيهِ مِنْ كَلَامِ الْخَطَا
ځکه چي په السلام عليکم کي كاف د خطاب دی.

اللفات: «سَاهِي» هېروونکی، «مَقَرُّهُ» پناه ځای، مراد ځني دليل دی، «تَكَلَّمَ» کلمه ويل (يعني لا به إلا الله ويل)،

«نَسِيَ» هېره، له ياده وخته.

تشریح: سهو ويل کيږي له قوت مدرکه څخه د يو صورت زاتلېدل، نو نسيان ويل کيږي له قوت حافظه څخه د يو صورت زاتلېدل، تر دې چي د کسب جديد (دوباره يادولو) احتياج پېښ سي، نو خطا د هغه چي صورت خو پاته وي

* أخرجه ابن ماجة في كتاب الطلاق، باب طلاق للكره، حديث رقم: ٢٠٢٥.

* أخرجه مسلم في كتاب المساجد باب تحريم الكلام، في الصلاة، حديث رقم: ٢٣٠.

خو کله چې د يو شي د تکلم لاره وکړي. نو بې له ارادې بل شی پر ژبه راسي، دلته له سهو څخه عامه معنی مراده او درې سره قسمونو ته شامله ده. او څرنگه چې د سهو او نسيان په مينځ کې د شرعي حکم له رويه هيڅ فرق نسته. نو ځکه مصنف رحمه الله هم د دوی په مينځ کې هيڅ فرق نه دي کړی.

صورت د مسئلې: دا دی که يو سري په لمانځه کې قصدا يا په سهو سره خبري وکړې (يعني کلام يې وکړي). نو دده لمونځ باطل سو. کلام څه ته ويل کيږي؟ کلام داسې حروفو و آواز ته وايي چې د معنی فايده ورکوي، کله يو حرف د معنی فايده ورکوي لکه: لا! معنی يې ده: خوندي سه!، خان و ژغوره!، او که يو حرف بې معنی وي نو کلام نه دی، لېکن د امام شافعي رحمه الله په نيز د خطا او نسيان په صورت کې په کلام سره لمونځ نه فاسديږي، په دې شرط چې کلام اوږد نه وي. ځکه چې اوږد کلام د خطا او نسيان سره منافي دی.

د امام شافعي دليل: دا مشهوره حديث دی: رفع عن أمتي الخطأ والنسيان، (يعني زما له امت څخه خطا او نسيان پورته کړی سوي دي). په دې حديث سره دليل په دې توگه نيسي چې حکم پر دوه قسمه دی: (۱) دنياوي حکم (د لمانځه فاسدونکی) (۲) او اخروي حکم (گناهگار کېدل)، نو گواکي نبي ﷺ و فرمايل چې زما له امت څخه دواړه حکمونه يعني دنياوي او اخروي خطا او نسيان حکمونه پورته سوي دي، يعني په دې دواړو کې نه يو شی فاسدونکی دی او نه يو شی په آخرت کې د يو گناه سبب دی: صاحب د عنايې رحمه الله ليکلي دي چې له دې څخه په دې توگه دليل نيسي چې د دې دواړو حقيقت خو غير مرفوع دی، ځکه چې دا دواړه په خلکو کې موجود دي، نو د دې حکم يعني مفسد کېدل به مرفوع وي.

زموږ دليل: د معلوه بن الحکم اسلامي رحمه الله حديث دی، پوره حديث داسي دي: قَالَ عَلِيْتُ حَدَّثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَطَلَسَ بِفُلْسِ الْقَوْمِ فَقُلْتُ يَرْحَمُ اللَّهُ. فَرَمَانِي الْقَوْمُ بِأَيْضَارِهِمْ قُلْتُ: وَاللَّهِ أَكُلُ أَكُلًا مَالِي أُرَاكُمْ تَطْلُوتُونَ إِلَيَّ شُرُوزًا فَنَزَلُوا أَلْمِيحًا عَلَى أَفْئَادِهِمْ فَعَبَسْتُ أَفْئَادِي كَيُتَوَنِّي فُلُكًا فَنَزَلَ إِلَيَّ دَغَانِي. فَوَاللَّهِ مَا رَأَيْتُ مَعْلَمًا أَحْسَنَ تَعْلِيمًا مِنْهُ مَا قَهَرَنِي وَلَا زَجَرَنِي وَلَكِنْ قَالَ إِنَّ عَلَيْنَا هَذِهِ لَأَهْلًا بِفِئَاثِي وَمِنْ كَلَامِهِ الْإِسَاءَةُ وَالْمَاهِيَةُ وَالْجَهْلُ وَقَرَأَهُ الْقُرْآنَ.

(معلوه بن الحکم رحمه الله فرمايي: چې ما په رسول الله ﷺ پسي لمونځ کوی نو يو سري نوږی (انتروشي) وکړی، ما د هغه په جواب کې: يرحم الله ووايي، نو ما ته خلکو په تېره نظر سره وکتل، ما وويل: دده مور دي پوره سي، ما څه چم وکړی چې تاسو په تېرو سترگورا ته گوري، نو هغوی خپل ورونان په خپلو لاسونو ووهل، نو زه پوه سوم چې دوی ما چپول (خلوشه کول) خواږي، نو کله چې نبي ﷺ له لمانځه څخه فارغه سو، نو زه يې راوغوښتل، په الله دي مي قسم وي چې ما له نبي ﷺ څخه ښه معلم (ښوونکی) نه دي ليدلی، دوی ﷺ نه ما ته غصه وکړه، او نه يې زه ورتلېم، بلکې ورېې فرمايل چې زموږ په دې لمانځه کې د خلکو د خبرو هيڅ گنجائش نسته، دا خو صرف تسبيح، تهليل او د قرآن قرائت ته ويل کيږي).

له دې حديث څخه معلومه سوه چې په لمانځه کې خبري نه کول د لمانځه حق دی، لکه څرنگه چې طهارت د لمانځه حق دی، نو څرنگه چې په د طهارت په نيستوالي سره لمونځ نه جائز کيږي، همدارنگه د کلام په شتون (وجود) سره به هم لمونځ جائز نه وي.

جواب: د امام شافعي رحمه الله د حديث جواب دا دی چې په حديث: رفع عن أمتي الخطأ والنسيان کې له رفع څخه مراد د گناه پورته کېدل دي، ځکه چې د دې سره دوه حکمونه متعلق کېدی سي: (۱) دنياوي (۲) اخروي، دنياوي حکم د

لمانځه فساد او جواز دی، او اخروي حکم پر هغه د گناه مرتب کېدل، او په حدیث شریف کې بالاجماع اخروي حکم یعنې د گناه پورته کېدل مراد دي. نو ځکه به اوس له دې څخه دنیوي حکم یعنې د لمانځه فساد نه مراد یږي. ځکه چې زموږ په نېز عموم مشترک جائز نه دی.

بخلاف والسلام الخ په دې سره دامام شافعي رحمه الله د قیاس جواب ورکوي، دامام شافعي رحمه الله د قیاس حاصل دا دی چې سلام د کلام په ډول دی. ځکه چې په دې دواړو کې هریو قاطع د لمانځه دی. او د سلام په حق کې د عمد او نسیان په باره کې تفصیل دی، یعنې سهواً سلام مفسد نه دی، او عمدتاً مفسد دی. نو همدغه تفصیل په کلام کې هم پکار دی، یعنې باید سهواً کلام هم مفسد نه سي او عمدتاً کلام مفسد سي.

د جواب حاصل دا دی چې سلام په پوره توګه د کلام په ډول هم نه دی. ځکه سلام خود لمانځه له ذکر و نه څخه یو ذکر دی، او په التحیات کې هم وړل کیږي. یعنې: السلام علیک ایها النبی، او سلام د الله تعالیٰ په اسماء حسنیٰ کې هم سته، لېکن سلام د خطاب په وجه د کلام حکم هم اخیستی دی، (یعنې د السلام علیک په "کز" کې خلکو ته خطاب دی، نو ځکه د کلام په حکم کې هم سو)، لنډه دا چې السلام علیک من وجه ذکر دی، او من وجه کلام دی. نو موږ په دواړو وجوهو عمل وکړی، نو که سلام په هره وو، نو دا به د ذکر و نه سره ملحق کیږي، او لمونځ به نه په فاسد یږي، او که قصداً وو، نو د کلام سره به ملحق کیږي او لمونځ به په فاسد یږي.

په لمانځه کې د اسوې کولو، ژړلو او د غم څرګندولو حکم

قَالَ أَلَيْسَ او که چا په لمانځه کې سوګلی (سلګی) وکړي (یعنې ترته او نوبلې ژړا یې وکړه. یا منی دا چې د زېږېدې په توګه یې وژړل) أَوْ تَوَدَّ یا یې اسوې وکېل (یعنې آه یې وکړی) أَوْ يَتَلَفَّظَ بِكَاذِبَةٍ یا یې وژړل او ژړا یې پورته سوه قَالَ كَانَ مِنْ ذِكْرِ الْجَلِيلِ أَوْ السَّارِ نو که دا (شیان) د جنت یاد دویڅ دیاد په وجه وه لَمْ يَفْطَحْهَا نو لمونځ نه فاسدوي لَا تَكُنْ عَلَى زِيَادَةِ الْخُشُوعِ ځکه چې دا د خشوع (بیري) پر زیاتوالي دلالت کوي وَإِنْ كَانَ مِنْ وَجْهِ أَوْ مُصِيبَةٍ او که د درد یا مصیبت په وجه وه فَلَمْ يَفْطَحْهَا نو لمونځ فاسدوي لَأَنَّ فِيهِ أَفْهَارَ الْجَزَمِ وَالشَّائِبِ ځکه چې په دې کې د غم او افسوس څرګندول دي فَكَانَ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ نو ځکه به دا د کلام الناس له قبیلې څخه وي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ • أَنَّ قَوْلَهُ أَوْ لَمْ يَفْسِدْ لِالْحَالِظِينَ او له امام ابو یوسف رحمه الله څخه را نقل سوي دي چې آه کول په دواړو حالتونو (یعنې د خشوع او مصیبت په حالت) کې لمونځ نه فاسدوي وَأَوْفَ يَفْسِدُ او آه کول لمونځ فاسدوي وَقِيلَ الْأَصْلُ عِنْدَهُ او ویل سوي دي چې د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز اصل دا دی أَنَّ الْكِبْرِيَاءَ إِذَا اشْتَمَلَتْ عَلَى خَرَفَيْنِ چې کلمه کله پر دوو حرفونو مشتمله وي وَهَذَا إِذَا تَنَاسَى او هغه دواړه زیات وي أَوْ اخْتَلَا یا په هغه دواړو کې یو زیات وي لَا تَفْسُدُ نو لمونځ نه فاسد یږي وَإِنْ كَانَتْ أَصْلِيَّتَيْنِ او که هغه دواړه حروف اصلي وي تَفْسُدُ نو لمونځ فاسد یږي وَحُرُوفُ الرُّوَاثِدِ جَمْعُوهَا نِي قَوْلِهِمْ: أَلْيَوْمَ تَنْسَاهُ او لغتپوهانو حروف زائده په خپل قول: اليوم تنساه کې جمع کړي دي وَهَذَا لَا يَفْسُدُ او دا اصل قوي نه دی لَأَنَّ

كَلَامُ النَّاسِ فِي مُتَقَاتِمِ الْغُرَبِ يَتَشَبَّهُ زُجُودَ حُرُوفِ الْهَجَاءِ وَإِنَّمَا الْغُرَبُ حُكَّةٌ فِي دَعْرِفٍ بِاصْطِلَاحِ كَلَامِ النَّاسِ دَحْرُوفٍ دَجُودٍ اَو دَمَعْنِي دُوهولو تابع وي دَيَتَشَقَّقُ ذَلِكُ فِي حُرُوفٍ كَلَّهَا ذَوَائِدُ اَوْ دَا په داسي حروفو كي هم ثابتيږي چي د هغو ټوله حروف زيات وي.

اللفات: ﴿اَلُ﴾ په سوگلي سره ژړل، بعضي شارحينو يې د زگېروي کولو معنی کړې ده، ﴿تَاوُ﴾ د تفعل د باب ماضي ده؛ اسوبلی، کښل، آه او آف کول، سړې ساوې کښل، ﴿بُکُ﴾ د ضرب د باب ماضي ده؛ ژړل، ﴿جُزُ﴾ بېره، غم، پرېشاني، ﴿کُفُ﴾ افسوس، حسرت.

تشرېح: مسئله: داده که يو سړي د لمانځه په حالت کي د ژړا په توگه زگېروي وکړي، يا اسوبلی يې وکښل يعني آه آه يا آوه آوه يا آف يې وکړي، يا يې په لمانځه کي يې وژړل او دومره په زوره يې وژړل چي له ژړا څخه حروف پيدا شول، نو دده د لمانځه څه حکم دی؟

فرمايي چي که دا پورته افعال د جنت يا جهنم د يادېدلو په وجه صادر شول، نو په دې سره دده لمونځ نه فاسديږي، او دده لمونځ به صحيح وي، ځکه چي د جنت يا جهنم د ياد په وجه ددې افعالو صادرېدل ددې خبري دليل دادی چي داسي په لمانځه کي په پوره توگه متوجه دی، او د الله په ياد کي غرق دی، او ډېره خشوع و خضوع لري، نو ددې شيانو په صادرېدلو سره دده په لمانځه کي نوره ترقي او لوړوالی راشي، لېکن که ددې سړي آه يا آوه کول يا ژړل د يو درد يا يو غم په وجه وه نو بيا دده لمونځ فاسديږي، ځکه چي په دې صورت کي آه او ژړا د غم او افسوس کولو نښه ده، نو دده د اعمل به له کلام الناس څخه وي (يعني د خبرو له جنس څخه وي)، او کلام الناس که په لمانځه کي صراحتاً وي نو لمونځ فاسدوي، او که کنایه وي نو هم يې فاسدوي.

و عن أبي يوسف الخ له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت سوی دی چي که لمونځ گزاره په لمانځه کي آه آه کوی نو په دواړو صورتونو کي لمونځ نه فاسديږي، يعني که د جنت او جهنم د ياد په وجه وي، او که د مصيبت يا درد په وجه وي، په دواړو صورتونو کي لمونځ نه فاسديږي، او که لمونځ گزاره آوه آوه کوي، نو په دواړو صورتونو کي لمونځ فاسديږي، بعضي خلکو د امام ابو يوسف رحمه الله اصول او ضابطه دا ښوولې ده چي که دا ډول کلمې پر دوو حروفو مشتملي وي، او دواړه حروف زائد وي، يا يو زائد وي نو په دې سره لمونځ نه فاسديږي، او که دواړه اصلي وي نو لمونځ فاسديږي، صاحب د عنايې رحمه الله لیکلي دي چي ددې قول بنياد دادی چي د عربو په کلام کي د هري خبري بنياد پر درېو حروفو دی، چي په هغه کي اول حرف د کلام د شروع لپاره وي، دويم حرف د وقف کولو لپاره وي او درېم حرف د فصل او فرق لپاره وي، نو ځکه نه به د يوه حرف اعتبار کيږي، نه به د دوو حروفو اعتبار کيږي، په دې شرط چي له دوی څخه يو حرف زيات وي؛ لېکن که دوه حرفونه وي او دواړه اصلي وي، يا درې حرفونه وي او په هغو کي دوه اصلي وي نو په دې صورت کي د لاكثر حکم الكل د قاعدې په وجه به د هغو اعتبار کيږي، په دې ځای کي دا خبره هم په ذهن کي ونيسئ! چي لغت پوهانو ټوله زائد حروف په **البيروتسه** کي جمع کړي دي، نو له دې حروفو څخه ماسوا چي نور کوم حروف دي هغو ته اصلي ويل کيږي، اوس حروف زوائدو ته وگورئ! او آه ته وگورئ! چي امام ابو يوسف رحمه الله دآه په کولو سره ولي لمونځ نه فاسدوي؟، ځکه چي په دې کي خواول دوه حروف دي، او بيا هغه دواړه زائد هم دي، ددې په خلاف په آوه سره ولي لمونځ فاسدوي؟، ځکه چي په دې کي له دوو حروفو څخه زيات حروف دي، او په دې باب کي د حروفو شمېر

معتبر دی، د هغو اصلي یا زائد کېدل معتبر نه دي، او څرنگه چې درې حروف د جمعې اندازه ده، او دا اندازه د هرو په کلام کې متعارفه ده، نو ځکه به اوه لمونځ فاسدوي.

وهذا لا یقوی الخ صاحب د هدایې رحمه الله فرمایي چې د امام ابو یوسف رحمه الله دا اصول زیات زورور نه معلومېږي، ځکه چې د عرف په اصطلاح کې د کلام الناس تحقق پر دوو شیانو موقوف دی: (۱) په دې کلام کې به حروف هجاء موجود وي، (۲) او دا کلام به مفید معنی لره وي، نو هره هغه جمله یا کلام چې په هغه کې دا دوي خبري وي نو هغه به لمونځ فاسدوي، هغه که یې حروف اصلي او که زائد، او صاحب د نهایی وایی چې که چا دا جمله په لمانځه کې ورپیل: انتصر سائنموها البوم، نو په دې جملې کې مبتداء، خبر، فعل، فاعل، مفعول او داسې نور ټوله موجود دي، او ټوله حروف یې زائد دي، لېکن بیا هم دا جمله دده لمونځ فاسدوي، ځکه چې دا جمله پر حروف هجاء او پر معنی مشتمله ده.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کې راجح قول د طرفینو رحمه الله دی، یعنې که ژر او نور افعال د دزدیا مصیبت په وجه وه، نو لمونځ فاسدوي. (القول راجح، ج ۱، ص ۱۰۰)

په لمانځه کې د عذر په وجه یا بې له عذره د ټوخی، انتروشی او داسې نورو کولو حکم

وَلَنْ تَكُنَّكَ بِغَيْرِ عَذْرٍ اَوْ كَه لَمُونځ گزاره غاړه تازه کړه بې له عذره بَأَنْ لَمْ يَكُنْ مَذْفُوعًا إِلَيْهِ په دې توگه چې هغه د غاړې تازه کولو ته مجبوره نه وو وَحَصَلَ بِهِ الْعُرْؤُفْ اوله دې څخه حروف پیدا سوه يَتَهَيَّئُ أَنْ يُقْسِدَ هُنْكَ هُنَا مناسب دادي چې د طرفینو رحمه الله په نېز لمونځ فاسد سي وَإِنْ كَانَ بِعَذْرٍ اَوْ كَه غاړه تازه کول د عذر په وجه وه فَهَوَّعَهُ نُو هغه معاف دي كَالْعَطَاسِ وَالْجُسَاءِ لکه نوږی (انتروشی) او اړې اِذَا حَصَلَ بِهِ عُرْؤُفْ کله چې له دې څخه حروف پیدا سي.

اللفات: ﴿كُنْكَ﴾ غاړه تازه کول، غاړه صفا کول، ﴿مَذْفُوعٌ﴾ مجبور، ﴿عَطَاسٌ﴾ په ضمه د عین سره: انتروشی، نوږی، پرنجی،

﴿جُسَاءٌ﴾ اړی، تنج.

تشریح: مسئله: داده که لمونځ کونکي په لمانځه کې غاړه تازه کړه او د هغه په وجه حروف هم پیدا سوه، مثلاً: أَحْ أَحْ يَاحْ يَاحْ يَاحْ وکړی، نو د دې دوه صورتونه دي، د عذره په وجه به وي یا به بې له عذره وي، که بې له عذره وي یعنې اضطراري نه وي بلکې اختیاري وي، نو د طرفینو رحمه الله په نېز په دې سره لمونځ فاسدېږي، او که د عذر په وجه وي نو دا معاف دي، یعنې لمونځ نه په فاسدېږي، لکه څرنگه چې په نوږي او اړې سره لمونځ نه فاسدېږي، که څه له دې څخه حروف ښکاره سي.

په لمانځه کې د نوږي (انتروشی) د جواب ورکولو حکم

وَمَنْ حَكَسَ اَوْ كَه چا ته نوږی (انتروشی) راغلی فَقَالَ لَهُ آخِرُ: يَرْحَمُكَ اللهُ وَهَرَلِ السَّلَا اوبل سری کوم چې په لمانځه کې وو د هغه په جواب کې: يَرْحَمُكَ اللهُ ووايي فَسَدَتْ صَلَاتُهُ نو د هغه لمونځ فاسد سو لِأَنَّهُ يَجْزِي عَنْ مَخَاطَبَاتِ النَّاسِ ځکه چې دا خلکو په خطاباتو (او خبرواترو) کې جاري دی فَكَانَ مِنْ كَلَامِهِمْ نَوَابَهُ د خلکو له خبرو (کلام) څخه وي بِخِلَافِ مَا إِذَا قَالَ الْقَائِلُ أَوْ السَّامِعُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ په خلاف د هغه صورت چې کله نوږی کونکی یا اورېلونکی ووايي: الحمد لله (نو لمونځ نه فاسدېږي) عَلَى مَا قَالُوا لکه څرنگه چې فقها ويلي دي لِأَنَّهُ لَمْ يَتَعَارَفْ جَوَابًا ځکه چې دا جواب په توگه متعارف نه دي (یعنې د خلکو حرف داسې نه دی چې د نوږي په جواب کې الحمد لله وایي).

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړي انتروشي (نورې) وکړی. او بل سړي کوم چي په لمانځه کي وو، ده ته د نورې جواب ورکړي يعنې: یرحمت الله يې ووايي. نو د هغه لمانځ فاسدېږي. ځکه چي په دې کي د خطاب کاف دی، او دا ټول کلام (خبري) د خلکو په مینځ کي جاري او رواني هم دي. (يعنې خلک خپل مینځ کي د نورې په جواب کي یرحمت الله وایي) نو ځکه دا به د کلام الناس له جنس څخه وي، او په کلام الناس سره لمونځ فاسدېږي. نو ځکه به په یرحمت الله ويلو سره هم لمونځ فاسدېږي.

د دې په خلاف که یو سړی تر نورې کولو وروسته الحمد لله ووايي، یا اورېدونکی الحمد لله ووايي، او دواړه په لمانځه کي وي، نو په دې سلسله کي د مشائخو قول دا دی چي لمونځ نه فاسدېږي، ځکه چي الحمد لله ويل په عرف کي جواب نه شمارل کېږي، (بلکي دا د الله ذکر دی)، او په ذکر الله سره لمونځ نه فاسدېږي، نو ځکه ورپیل سوه چي په الحمد لله ويلو سره لمونځ نه فاسدېږي.

له خپل امام څخه ماسوا بل چاته د لقمې (فتحي) ورکول حکم

إِنْ اسْتَفْتَمَ او که یو چا فتح (لقمه) وغوښتل فَقَتَمَ عَلَيْهِ صَلَاتِهِ او لونغ گزاره په خپل لمانځه کي هغه ته فتح ورکړه. فَقَسَدَ نو ده لمونځ فاسدېږي وَمَعْنَاهُ أَنْ يَقْتَمَ النَّصْنَ عَلَى غَيْرِ إِمَامِهِ مطلب يې دا دی چي لمونځ گزاره له خپل امام څخه ماسوا بل چاته فتح ورکړي (نو لمونځ يې فاسدېږي) لَأَنَّهُ تَعْلِيمٌ وَتَعَلُّمٌ ځکه چي دا ښوول او زده کول دي فَكَانَ مِنْ جَنَسِ كَلَامِ النَّاسِ نو دا د کلام الناس (يعنې د خلکو د خبرو) له جنس څخه سو ثُمَّ شَرَطَ الشُّكْرَ إِرَائِي الْأَمَلِ بيا امام محمد رحمه الله په اصل (يعنې مبسوط) کي تکرار شرط کړی دی لَأَنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَعْمَالِ الصَّلَاةِ ځکه چي دا د لمانځه له افعالو څخه نه دي فَيُفْقِئُ الْقَبِيلُ مِنْهُ نو د دې لږ اندازه به معاف وي وَلَمْ يُشْتَرَطِ الْجَاوِزُ الصَّغِيرُ او په جامع صغير کي دا شرط نه دي لگول سوی لَأَنَّ الْكَلَامَ بِنَفْسِهِ قَاطِعٌ ځکه چي په خپله خبري لمونځ قطع کوي (فاسدوي) وَإِنْ قُلَّ که څه هم لږ وي.

اللفات: ﴿اسْتَفْتَمَ﴾ داستعمال ماضي ده: لقمه غوښتل، فتح غوښتل، يعني دا غوښتل چي زما غلطې را اصلاح کړه،

﴿فَقَتَمَ﴾ دفتح ماضي ده: فتح ورکول، يعني غلطې ور ښوول، ﴿فَقَسَدَ﴾ د مضارع مجهول صيغه ده: معاف کېدل.

تشرېح: له دې غايه د فتحي (لقمې) ورکولو او د فتحي اخيستلو (قبولولو) صورتونه بيانېږي، چي ټوله صورتونه يې څلور دي، او په وقفه وقفه سره بيانېږي، په دې عبارت کي چي کوم صورت بيانېږي هغه دا دی چي یو سړی لمونځ کوي او دده په بغل کي بل سړی هم لمونځ کوي، او دا دواړه امام او مقتدي نه وي، بلکي هر یو خپل خپل لمونځ کوي. نو اوس که په دوی کي یو له بل څخه فتحه وغواړي، او هغه بل سړی فتحه ورکړي، نو د دواړو لمونځ فاسدېږي. ځکه چي د لمانځه د متحد نه کېدلو په وجه دا صورت د تعلیم او تعلم يعني د ښوولو او زده کړي په ډول سو، او تعلیم او تعلم له کلام الناس د قبيلې څخه دی، او کلام الناس لمونځ فاسدوي، نو ځکه به دا صورت هم لمونځ فاسدوي، صاحب د هدايې له ومعناه الله څخه همدغه بيانوي چي د فتحي ورکونکي او فتحي اخيستونکي لمونځونه به جلا جلا وي.

ثم شرط الخ فرمايي چي امام محمد رَحِمَهُ اللهُ پر دې موقع په مبسوط كې دا شرط هم لگولې دى چي كه فتحه وركول له يوه وار څخه زيات وي، نو لمونځ فاسدوي، ځكه چي دا د لمانځه له اعمالو څخه خارج ده، او د لمانځه له اعمالو څخه چي كوم شى خارج وي د هغه حكم دا دى چي كه هغه عمل كثير (ډېر عمل) وي نو فاسدونكى به وي، كېنې نه به وي، ځكه له لمانځه له افعالو څخه ماسوا په نورو افعالو كې عمل قليل معاف دى، او ښكاره ده چي هر عمل هغه وخت كثير كيږي، چي كله په هغه كې تكرر وي، نو ځكه د تكرر شرط ولگول سو؛ لېكن په جامع صغير كې دا شرط نه دي ذكر سوي، ځكه چي په لمانځه كوم عمل هم د لمانځه له افعالو څخه ماسوا وي هغه به د كلام الناس يا افعال الناس له جنس څخه وي، او كلام الناس يا افعال الناس مطلقاً د لمانځه فاسدونكي دي، هغه كه قليل وي او كه كثير.

خپل امام ته د لقمې (فتحي) وركولو حكم

وَإِنْ قَتَمَ عَلَى إِمَامِهِ أَوْ كَهْ مَقْتَدِي خِطِّهِ إِمَامٌ تَهْ فَتَحْ وَرَكَرْهُ لَمْ يَكُنْ كَلَامًا اسْتِحْسَانًا نُوْدَ اسْتِحْسَانٍ پَه وَجِهْ دَا كَلَامْ نَهْ دى (يعني د استحسان په وجه به دا فتح خبري نه شمارل كيږي) لِأَنَّهُ مُضْطَرٌّ إِلَى إِصْلَاحِ صَلَاتِهِ ځكه چي مقتدى د خپل لمانځه د اصلاح لپاره مجبوره دى فَكَانَ هَذَا مِنْ أَعْمَالِ صَلَاتِهِ مَعْنَى نُوْدَ فَتَحْ وَرَكَوْلُ بَهْ پَهْ مَعْنَوِي تَوَكُّدْ د هغه د لمانځه له اعمالو څخه وي وَيَتَوَرَّى الْقَتْمَ عَلَى إِمَامِهِ أَوْ مَقْتَدِي بَهْ خِطِّهِ إِمَامٌ تَهْ دفتح وركولو نيت كوي دُونَ الْقِرَاءَةِ د قرائت نيت به نه كوي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لِأَنَّهُ مُرَقَّضٌ فِيهِ ځكه چي دفتح وركولو اجازه (رخصت) هغه ته سته وَقَرَأَتُهُ مَنُتَوَرِّعُ عَنْهَا لېكن قرائت د هغه لپاره منع دى.

اللفات: ﴿مُطْلَقًا﴾ د افعال اسم مفعول دى: مجبور، ﴿مُرْجَحًا﴾ د تفعليل اسم مفعول دى: هغه څوك چي رخصت او اجازه وركول سوې وي.

تشرېح: په دې عبارت كې دويم صورت بيانېږي، حاصل يې دا دى چي كه د فتحه وركونكي او فتحه اخيستونكي دواړو لمونځ يو او متحد وو، په دې توگه چي فتح اخيستونكى امام وو او فتح وركونكى مقتدى وو، نو په دې صورت كې د مقتدي فتحه وركول كلام نه دى، او نه په دې سره لمونځ فاسديږي، په دې لړ كې دليل هغه حديث دى كوم چي عنايه او نورو په دې الفاظو سره ذكر دى:

نقلي دليل: اَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَرَأَ فِي الصَّلَاةِ سُورَةَ الْمُؤْمِنِينَ فَتَرَكَ مِنْهَا كَلِمَةً فَلَمَّا فَرَغَ مِنْهَا قَالَ أَلَمْ يَكُنْ فَيَكْرَهُ ابْنُ كَعْبٍ. فَقَالَ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ ﷺ: هَلَا فَتَحْتَ عَلَيَّ فَقَالَ ظَنَنْتُ أَنَّمَا نَسِيتُ. فَقَالَ ﷺ: لَوْ نَسِيتُ لَأَبْرَأْتُكُمْ.

(يعني نبي ﷺ په لمانځه كې سورت مؤمنين ووايي او په دې كې يوه كلمه ځني پاته سو، كله چي نبي ﷺ له لمانځه څخه فارغه سو، نو له خلكو څخه يې پوښتنه وكړه، آيا په تاسو كې ابى بن كعب نسته، نو ابى بن كعب وويل: اي د الله رسول! حاضر يم، نبي ﷺ وفرمايل چي تا ما ته فتحه ولي نه راكړه، نو هغه وويل: ما دا گومان كړى وو چي دا كلمه منسوخه سوې ده، نو نبي ﷺ وفرمايل كه منسوخه سوې واى نو ما به تاسو ته خبر دركړى واى). له دې حديث څخه په ډاگه ښكاره كيږي چي كه مقتدي خپل امام ته فتحه وركړه نو په هغه سره لمونځ نه فاسديږي.

عقلي دليل: په دې لړ كې عقلي دليل دا دى چي د مقتدي لمونځ د امام پر لمانځه موقوف دى، نو د امام د هېرې په وخت كې مقتدي د خپل لمانځه د اصلاح لپاره فتحه وركولو ته مجبوره دى، (ځكه كه فتحه نه وركړي نو د امام لمونځ به فاسد سي نو كله چي د

وَلَوْ كَانَ الْإِمَامُ أَكْثَلَ إِلَى آيَةِ أُخْرَىٰ أَوْ كَهَامِ دَبْلِ آيَةٍ وَطَرَفٍ تَهْمَتِ سَوَىٰ وَوَقَفْتُ صَلَاةَ الْقَائِمِ نُوْدَ فَتَحٍ وَرَكُونِي لَمَوْعٍ فَاسْمِدِي وَتَقَفْتُ صَلَاةَ الْإِمَامِ لَوْ أَعَدَّ بِقَتْلِهِ أَوْ كَهَامِ دَهْمَةٍ وَخِيسْتَلَهُ لَوْ دَهْمِ لَمَوْعٍ هَمِّ فَاسْمِدِي لَوْجُودِ الشَّاعِرِينَ وَالشَّاعِرِينَ مِنْ غَيْرِ مَرُورَةٍ حُكْمَةٍ فِي دَهْمَتِي تَلْقِينَ (فَتْحَ وَرَكُولِ) لَوْ دَهْمِ تَلْقِينَ (فَتْحَ أَخِيسْتَلِ) بِهِيَ لَهْ ضَرُورَتِ رَاغِلِهِ وَتَبَيَّنَ لِمَقْتَدِي أَنْ لَا يُعْجَلَ بِالْفَتْحِ أَوْ مَقْتَدِي تَهْمَتِ بِكَلَرِ دِي جِي بِهِيَ فَتَحَ وَرَكُولِ كِي تَلَوَارَنَه وَكَرِي وَلِلْإِمَامِ أَنْ لَا يُجْزِئَهُمْ إِلَّا بِهِيَ أَوْ لَهْمَ تَهْمَتِ بِكَلَرِ دِي جِي فَتَحَ وَرَكُولِ تَهْمَتِيَانِ مَجْبُورَه نَهْ كَرِي بَلَّ بِرَكْعَةٍ إِذَا جَاءَ أَوَّاهُ بَلْكَِي جِي كَلَهْ هَمِّ دَهْمَتِي (لَقَمِي) وَخْتِ رَاسِي نَوْرُكُوعِ دِي كُوي أَوْ يُنْتَقِلُ إِلَى آيَةِ أُخْرَىٰ يَا دِي دَبْلِ آيَةٍ وَطَرَفٍ تَهْمَتِ كَبِيرِي.

تشریح: په دې عبارت کې د بیان سوي مسئلې حاصل دا دی چې په لمانځه کې فتحه ورکول او فتحه اخيستل د استحسان پر بنیاد صحیح دي، لېکن د عقل او قیاس تقاضا خو دا ده چې فتحه ورکول او اخيستل دي په لمانځه کې بالکل صحیح نه وي، ځکه چې په لمانځه کې مقتدی له قرائت څخه منع سوی دی، خو بیا هم د استحسان پر بنسټ د فتحي ورکولو او اخيستلو اجازه ورکړل سوې ده، همدا وجه ده که له امام څخه یو آیت مېر سو او د فتحي اخيستلو په غرض یې بار بار وایي، لیکن په مقتدیانو کې چا فتحه نه ورکړه، او بیا له هغه آیت څخه ووتی، او وروسته یو مقتدي فتحه ورکړه، نو د مقتدي لمونځ فلسدیري، او که امام د ده فتحه واخيستله نو د امام لمونځ هم فلسدیري، ځکه چې په دې صورت کې یې له ضرورته د فتحي ورکول او د فتحي اخيستل راغله، او ښکاره ده چې دا مسئله پر استحسان مېني ده، نو بې له ضرورته به د دې جواز نه وي، نو ځکه به په ذکر سوې مسئله کې د امام او مقتدي دولرو لمونځ فلسدوی.

دښمنی الخ صاحب د هلاکيې فرمایي: مقتلي ته پکړ دي چي په فتحه ورکولو کي دي تيزي او تلور نه کوي، چي محض امام بند سوی لانه وي، دی دفتحي ولر پر وکړي، بلکي امام ته دي دراگرخولو لو دوږلو وږلو موقع ورکړي، چي دویم ولر یې رلوگرخوي او صحیح یې کړي، او دفتحي ضرورت پاته نه سي؛ همللنگه امام ته هم پکړ دي چي مقتديان فتحه ورکولو ته مجبوره نه کړي، بلکي خپل تر وږه دي دا کوښښ کوي چي کله هم دفتحي موقع راسي نو فوراً دي رکوع کوي، يادي د یو بل آیت وطرف ته ځي، او له فتحی اخیستلو څخه دی ځان ژغوري، لېکن دا حکم په

هغه وخت کي دې چې کله یې د ماتحوز به الصلاة په اندازه قرآن ویلی وي، یعني دومره اندازه قرائت یې کړې وي چې په هغه سره لمونځ صحیح کیږي.

په لمانځه کي د یو سري د سوال جواب په “لا إله إلا الله” سره ورکول

قُلُوا أَجَابَ رَجُلًا فِي الصَّلَاةِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ او که لمونځ کونکي چاته په لمانځه کي په لا إله إلا الله سره جواب ورکړی فَهَذَا كَلَامٌ مُقْسِدٌ عِنْدَ أَنْ حَقِيقَةُ وَمُحَلِّي رَجْعَتِهَا اللَّهُ نو دا د طرفینو رَجْعَتِهَا الله په نېز د لمانځه فاسدونکي خبري دي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَجَعَتْهُ اللَّهُ: لَا يَكُونُ مُقْسِدًا او امام ابو يوسف رَجَعَتْهُ الله فرمايي: چې لمونځ نه فاسدوي وَهَذَا الْخِلَافُ فَيَا إِذَا أَرَادَ بِهِ جَوَابَهُ او دا اختلاف په هغه صورت کي دی چې لمونځ گزاره په دې کلام سره د سوال کونکي د جواب اراده وي لَهُ أَنَّهُ ثَنَاءٌ بِمَعِيَّتِهِ د امام ابو يوسف رَجَعَتْهُ الله دليل دا دی چې دا جمله د ضيعي په اعتبار سره د الله تعريف دی فَلَا يَتَغَيَّرُ بِتَغْيَرَتِهِ نو د لمونځ کونکي په نيت سره به د دې حقيقت نه بدليري وَلَهُمَا أَنَّهُ أَخَرَجَ الْكَلَامَ مَخْرَجَ الْجَوَابِ او د صاحبينو رَجْعَتِهَا الله دليل دا دی چې هغه لا إله إلا الله د جواب په توگه استعمال کړې ده وَهُوَ يَحْتَسِبُهُ او دا د جواب احتمال هم لري فَيَجْعَلُ جَوَابًا نو ځکه به جواب گړځول کیږي كَالتَّشْبِيهِ لکه د نوږي (انتروشي) جواب ورکول وَالْإِسْتِجَارَ او انا لله وانا لله راجعون ويل (چې په دې دواړو سره هم لمونځ فاسديږي) عَلَى الْخِلَافِ فِي الصَّحِيحِ په دې باره کي هم صحيح خبره داده چې اختلاف دی.

اللفات: ﴿وَمَعِيَّتُهُ﴾ لفظه، اصل، ﴿عَزَمْتُوْهُ﴾ اراده، عزم، ﴿تَشَبُّهٌ﴾ د نوږي والا په جواب کي یرحمته الله ويل، ﴿إِسْتِجَارَ﴾ دمصیبت په وخت کي انا لله وانا اليه راجعون ويل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سري لمونځ کوی، او بل سري دا جمله وويله: اَللهُ مع الله (آيا د الله سره بل معبود د عبادت لائق آسته)، نو پر دې د لمونځ گزاره له خولې څخه ووتل: لا إله إلا الله، (له الله څخه ماسو اهیڅ څوک د عبادت لائق نسته)، نو اوس دده لمونځ فاسد دی، لېکن امام ابو يوسف رَجَعَتْهُ الله په نېز په دې کلام سره لمونځ نه فاسديږي، او لمونځ یې بالکل صحیح دی.

د امام ابو يوسف دليل: دا دی چې لا إله إلا الله د خپل وضع سوي معنی په اعتبار سره د الله تَعَالَى د حمد او تعريف معنی ورکوي، نو په دې سره د جواب ورکولو په وخت کي د دې موضوعي معنی نه بدليري، بلکي د الله د حمد او ثناء په معنی کي به وي، نو په ذکر سوي مسئله کي که څه هم لمونځ گزاره په لا إله إلا الله سره د بل سري د جواب اراده کړې ده، خو بيا هم دا کلمه پر حمد او ثناء مشتمله ده، او د الله په حمد او ثناء سره لمونځ بانکل نه باطليري، نو ځکه په ذکر سوي مسئله کي به هم لمونځ باطل نه وي.

د طرفينو دليل: دا دی چې په ذکر سوي مسئلې کې لا اله الا الله د ثناء او جواب دواړو احتمال لري، نو ځکه به دا په دواړو معناگانو کې مشترک وي، نو کله چې لمونځ گزاره د جواب په اراده سره د دې يوه معنی مراده کړه چې هغه د جواب معنی ده، نو اوس به له دې څخه دویمه معنی يعني ثناء او تعريف مرادول صحيح نه وي، ځکه چې زموږ په نېز عموم مشري جائز نه دی، نو دا جمله هم د تشميت يعني د یرحم الله ويلو په ډول سوه، او تشميت لمونځ فاسدوي ځکه چې هغه د کلام الناس له جنس څخه دی، نو دا جمله به هم په دې ځای کې لمونځ فاسدوي.

والاسترجاع الخ دې حاصل دا دی چې که یو سړي خلکو ته د یو چا د مړینې خبر ورکړی، او بل سړي چې دلته یې لمونځ کوی په لمانځه کې یې انا لله وانا اليه راجعون ووايي، نو په دې صورت کې هم صحيح خبره داده چې د طرفينو او امام ابو یوسف رحمه الله په مینځ کې اختلاف سته، يعني د طرفينو رحمه الله په نېز لمونځ فاسدېږي، او د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز لمونځ نه فاسدېږي، لېکن له مشايخو څخه بعضو امام ابو یوسف رحمه الله په دې صورت کې د طرفينو رحمه الله هم فکړه بللی دی، او دا صورت یې متفق علیه گرځولی دی، او علت یې دا بیان کړی دی چې لا اله الا الله د خلاص تعريف او ثناء لپاره ده، نو ځکه لمونځ نه فاسدوي، لېکن انا لله... الله صرف د حمد او ثناء لپاره نه ده، بلکې د مصيبت، غم او ستونزې په وخت کې استعمالېږي، نو ځکه به په دې صورت کې لمونځ فاسدېږي. لېکن صحيح خبره داده چې په دې صورت کې هم اختلاف دی لکه مخکې چې موږ وویل، يعني امام ابو یوسف رحمه الله په نېز استرجاع هم لمونځ نه فاسدوي.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کې راجع قول د طرفينو رحمه الله دی، وقال العلامة المحسني رحمه الله: وكذا يفسد ما قصد به الجواب. كثر قبل أمع الله إله، فقال: لا إله إلا الله، أو قيل: مالكت، فقال الخيل والبغال والحمير إلى أن قال: والصحيح قولهما عملاً بقصد التكلم (الدر المختار ج ۱، ص ۱۵۹). [القول راجع ج ۱، ص ۱۰۱]

په لمانځه کې کلمه، ثناء، يا يو آيت د بل سړي د خبرولو لپاره ويل

وَإِنْ أَرَادَ بِهِ إِهْلَاقَهُ أَكْثَرُ الصَّلَاةِ أَوْ كَهَ بِهَ كَلِمَةٍ، ثَنَاءً يَأْذُرُ الْقُرْآنَ بِهَ وَيُلَوِّسُ بِهَ أَرَادَ بِلَ تَهْ خَيْرٌ وَرَكْعَتٌ وَوَجِبَ زَهْ بِهَ لَمَانَحَهْ كِي يَمَ كَمْ تَقْسُدُ بِالْإِجْمَاعِ نَوْ بِهَ إِجْمَاعُ سِرَهْ لَمُونُخْ نَهْ فَاسْدِيږي يَقُولُهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۞ ځكه نبي ﷺ فرمايلي دي إِذَا تَابَتْ أَحَدُكُمْ تَابَتْهُ الصَّلَاةُ كه په تاسو کې چاته په لمانځه کې څه واقع پېښه سي فَلْيُسَبِّحْهُمَ نَوْ تَسْبِيحْ دې وايي.

اللغات: ﴿إِعْلَامٌ﴾ د افعال مصدر دی: خبر ورکول، ورنیول، ﴿تَكْبِيتٌ﴾ د نصر واحد مؤنثه غائبه ماضي صيغه ده: پېښېدل، واقع کېدل، ﴿تَكْبِيَةٌ﴾ پېښه، حادثه، واقع.

تشریح: مسئله: داده که یو سړي لمونځ کوی او یو بل سړي دده په تلاش کې وو، او نغري یې وهلې چې فلاکيه څه سوې؟ یا یو سړي دده مخته تېرېدی، یا داسي یو بل صورت وو، نو د دې سړي لپاره حکم دا دی چې لا اله الا الله دي ووايي یا دي تسبیح ووايي او خبر دي ورکړي چې زه په لمانځه کې یم، او په داسي کولو سره دده پر لمانځه بالاتفاق هېڅ اغېره نه پرېوځي، يعني دده لمونځ نه فاسدېږي، نه د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز او نه د طرفينو رحمه الله په نېز، ځکه

چې د نبي ﷺ فرمان دی: اِذَا نَابَتْ أَحْكَمُ نَائِبَةٍ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَسْبَحْ فَإِنَّ التَّسْبِيحَ لِلرِّجَالِ وَالتَّصْفِيقَ لِلنِّسَاءِ. (یعني که د لمونځ گزار منځته څه واقعہ راسي، نو ده ته پکار دي چې تسبیح وويي، ځکه چې د نارینه وو لپاره په داسي ځایو کې تسبیح وړل او د ښځو لپاره تصفیق کول پکار دي). تصفیق دا دی چې ښځه خپل درسته لاس ورغوی د چپه لاس د ورغوي پر شابه ووهي.

د لماتځه په دوران کې بل لمونځ شروع کول

وَمَنْ صَلَّى رَكْعَةً مِنَ الطُّهْرِ أَوْ كَرَى ثُمَّ الْمَتَّعَ الْعَقَرُ أَوْ الشُّكْلَامُ يَأْيِي (تريوه رکعت وروسته) د مازيگر لمونځ شروع کړي یا يې نفل شروع کړه. فَكَذَلِكَ نَقُصُّ الطُّهْرَ نُو د ماینین لمونځ يې فسد سو لَآكُنَّ صَاحِبَةً لَهُ فِي غَيْرِهِ ځکه چې په بل لماتځه سره دده شروع کول صحیح سو فَيُطْرَقُ عَنْهُ نُو د اول لماتځه څخه وځي.

اللفات: ﴿كُلُّهُ﴾ نفل، ﴿نَقُصُّ﴾ د نصر د باب ماضي ده: ماتول، (فاسدول).

تشریح: که یو چا مثلاً د ماینین د لماتځه یو رکعت وکړي، یا يې د مازيگر لمونځ شروع کړي یا يې د نفلي لماتځه نیت وکړي، او دا نیت يې په زړه کې وکړي، په ژبه سره نه، او تر غوږو پوري يې لاس هم پورته نه کړي، نو په دې صورت کې اول لمونځ یعني د ماینین لمونځ باطل سو. دلیل يې دا دی چې دې سري دویم لمونځ شروع کول شرعاً صحیح دي او د دویم لماتځه د شروع کولو لپاره له اول لماتځه څخه وتل ضروري دي. نو کله چې له اول لماتځه څخه ووتی، نو هغه باطل سو.

د لماتځه په دوران کې لمونځ له سره شروع کول

وَلَوْ اتَّكَمَ الطُّهْرَ بَعْدَ مَا صَلَّى مِنْهَا رَكْعَةً أَوْ كَرَى د ماینین تريوه رکعت کولو وروسته يې بیا د ماینین لمونځ (له سره) شروع کړي فَلَمْ يَنْهَ نو دا دویم لمونځ هغه اول لمونځ دی (یعني دا دویم لمونځ هغه د ماینین لمونځ دی) وَيَجْزِي بِتِلْكَ الرُّكْعَةِ او اول رکعت به شمارل کيږي لَآكُنَّ نَوَى الشُّرْءِ عَنِ عَوْنِ مَا هُوَ فِيهِ ځکه چې لمونځ گزله د داسي لمونځ د شروع کولو نیت وکړي چې په هغه کې دی دمخه لا وو فَلَقَدْ نَبَّيْتُه نو ځکه به دده نیت لغوي وَبَلَغَ التَّنَوُّي عَلَى حَالِهِ او د کوم نیت چې يې (اول) کړي وو هغه به پر خپل حال پاته وي.

اللفات: ﴿يَجْزِي﴾ د افتعال مضارع ده: کافي کېدل، دلته مراد ځني شمارل او حسابل دي، ﴿كُنَّ﴾ د نصر ماضي ده:

لغو کېدل، ﴿عَلَوِي﴾ د ضرب اسم مفعول دی: د کوم شي نیت چې سوی وي.

تشریح: مسئله: دا ده که یو چا اول د ماینین لمونځ شروع کړي، تريوه رکعت وروسته يې بیا د دغه ماینین د لماتځه نیت له تکبير تحریمه وړلو څخه بغیر په ژبه سره وکړي، نو دا دویم لمونځ هغه اول لمونځ دی، یعني له اول لماتځه څخه نه وځي، او کوم رکعت چې يې کړي دی هغه هم شمارل کيږي، نو که تر دې وروسته يې درې رکعت وکړه نو د ماینین فرض يې اداء سوه، او که تر دې وروسته يې څلور رکعت وکړه په دې گومان چې زما اول رکعت يې باطل سو، نو پر دویم رکعت کښېستی هم نه، نو د آخري ناستي د پرېښولو په وجه دده لمونځ باطل سو. دلیل يې دا دی چې لمونځ گزله بینه دهغه شي د شروع کولو نیت کړي دی چې په هغه کې اول دی وو، نو ځکه به دده نیت لغوي، او د کوم شي نیت چې يې مخکي کړي وي هغه به پر خپل حال پاته وي.

په لمانځه کې له قرآن شریف څخه قلات کول

وَإِذَا كُنَّا لِلْإِمَامِ مِنَ الْمُصْحَفِ أَوْ كَهَامٍ لَهْ قُرْآنٍ كَرِيمٍ شَخْخَه قِرَائَتٍ وَكَرِي قَسَدَتْ صَلَاتُهُ جُنْدًا * أَيْ حَنِيفَةً رَحْمَةُ اللَّهِ نُوْد
 امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز د هغه لمونځ فاسد سو وُقَالَا: هِي تَامَةٌ اَوْ صَاحِبِينَ فَرَمَائِي: چي د هغه لمونځ پوره دی
 لِذِكْرِ عِبَادَةٍ أَنْفَعَتْ إِلَى عِبَادَةٍ أُخْرَى حُكْمٌ چي (دلته) یو عبادت (یعني قرآن ته کتل) د بل عبادت (یعني د قرائت) سره
 یو ځای سو **إِلَّا اللَّهُ يَكْرَهُهُ** خو د مکره دي **لِأَنَّهُ تَشْبِيهُ بِمُنْعِ أَهْلِ الْكِتَابِ** حُكْمٌ چي داطریقه د اهل کتابو (عیسائیانو) د
 طریقې سره مشابه ده **وَلَا يَحِبُّ حَنِيفَةُ رَحْمَةُ اللَّهِ** او د امام ابو حنيفه رحمه الله دلیل دای **أَنَّ حَتْلَ الْمُصْحَفِ وَالنَّظَرَ فِيهِ وَتَقْلِيْبَ**
الْأَوْرَاقِ عَمَلٌ كَثِيرٌ چي د قرآن اخیستل او قرآن ته کتل او دورقو (پاڼو) اړول را اړول عمل کثیر دی **وَلِأَنَّهُ تَلَقُّنَ مِنْ**
الْمُصْحَفِ او په دې وجه (هم) چي داله قرآن څخه زده کول دي **فَصَارَ كَمَا إِذَا تَلَقُّنَ مِنْ قُرْآنٍ** نو دا داسي سولکه له بل
 چا څخه زده کول **وَعَلَى هَذَا لَا فَرْقَ بَيْنَ الْمُتَوَسِّلِ وَالْمُبْتَغَى** او په دې صورت کي د ایښوول سوي قرآن او در اخیستل
 سوي قرآن په مینځ کي هېڅ فرق نسته **وَعَلَى الْأَوَّلِ يَفْتَرِقَانِ** او په اول صورت کي د دواړو په مینځ کي فرق نسته.

اللفظ: **﴿الْمُصْحَفِ﴾** قرآن شریف، **﴿انْفَعَتْ﴾** د انفعال د باب ماضي صیغه ده: اضافه کول، وړ سره یوځای کول،
﴿حُكْمٌ﴾ کار، عمل، **﴿تَقْلِيْبٌ﴾** د تفعیل مصدر دی: اړول، ګرځول، **﴿تَلَقُّنَ﴾** د ضرب اسم مفعول دی: پوره ته کړی
 سوی، اخیستل سوی، مراد ځني دادي چي په لمانځه کي چا قرآن په لاس کي را اخیستی وي، **﴿مُتَوَسِّلٌ﴾** دفتح اسم
 مفعول دی: ایښوول سوی، مراد ځني دادي چي قرآن په رېل (رهیل) یا بل شي کي پروت وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که یو امام یا یو لمونځ گزاره له قرآن پاک څخه تلاوت کوی، نو د امام صاحب رحمه الله
 په نېز د هغه لمونځ فاسد ږی، لېکن د صاحبینو رحمه الله په نېز یې لمونځ نه فاسد ږی، لېکن د مکره دي.
 د صاحبینو دلیل: دای چي قرائت او تلاوت کول یو عبادت دی، او قرآن ته کتل هم یو عبادت دی، نو په دې وجه له قرآن
 څخه په قرائت کولو لمونځ نه فاسد ږی، بلکي نور به په ښه طریقه سره اداء سي، حُکْمٌ یو عبادت چي کله د بل عبادت
 سره یو ځای سي نو نور طاقت او تقویه پکښي راسي، او بیا د حضرت عائشې رضي الله عنها په باره کي روایت دی چي د
 هغې یو غلام د دکوان په نامه وو، دې غلام چي به کله د روژې په میاشت کي حضرت عائشې رضي الله عنها ته قرائت
 کوی، نو له قرآن څخه به یې کوی، له دې څخه هم جواز ثابت ږی، لېکن څرنګه چي د صورت د اهل کتابو د طریقې سره
 څه مشابهت لري، نو حُکْمٌ مکره دی، د اهل کتابو عادت دا وو چي هغوی به هر ډول اذکار په لاس کي اخیستل او ویل
 به یې، او نبی ﷺ موږ د اهل کتابو له مشابهت څخه منع کړي یو، نو په دې حواله سره د صورت مکره دی.

د امام صاحب دلیل: دای چي د قرآن شریف راپورته کول او له هغه څخه قرائت کول، او بیا یې پاتې اړول را اړول عمل
 کثیر دی، او عمل کثیر لمونځ فاسدوي، نو حُکْمٌ به له قرآن څخه د قرائت په کولو سره لمونځ فاسد ږی، او دویم دلیل دا
 دی چي له قرآن څخه قرائت کول له بل چا څخه د قرآن زده کولو په درجه کي دي، او مخکي موږ وویل چي به له

راجع قول: پہ پورتنی مسئلہ کی راجح قول دامام صاحب رحمۃ اللہ دی، قال العلامة قاضی خاں رحمۃ اللہ: إذا قرأ الصلوة من المنصف فسدت صلواته في قول أبي حنيفة رحمۃ اللہ ولو نظر في المصحف أو الحراب ففهمه ولم يقرأ لا تفسد صلواته، وهو الصحيح (الغنية ج ۱، ص ۶۵). (القول الراجح، ج ۱، ص ۱۰۲، ص ۱۰۲)

وَلَوْ كُنْتُمْ مُشْرِكِينَ اَوْ كه لمونځ خزانره (له قرآن څخه ماسوا) بل ليكل سوي شي ته وكتل وَلَقَدْ هَمَمْتُ او په هغه پوه سو فَالصَّبْرُ خَيْرٌ لَّكَ لَا تَفْسُدْ صَلَاتَكَ بِالْإِجْتِمَاعِ نو صحيح قول دای چي په اجماع سره د هغه لمونځ نه فاسديږي بِخِلَافِ مَا إِذَا حَلَفَ لَا يَنْكُرُ أَرْكَابَ فَلَانِ په خلاف د هغه چي صورت چي كله هغه قسم كړی وي چي د فلانكي كتاب به نه وایم حَيْثُ يَمُوتُ بِالْقَوْمِ عِنْدَ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ نو (په دې صورت كي) دامام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز په پوهېلو سره دغه سړی حلت كيږي (يعني قسم يې ماتيږي) لَأَنْ الْقَصْدُ هُنَالِكَ الْقَهْمُ ځكه چي دلته مقصود پوهېدل دي أَمَّا قَسَادُ الصَّلَاةِ فِي الْقَبْلِ الْكَثِيرِ پاته سو د لمانځه فاسدېدل نو هغه په عمل كښير سره راځي وَلَمْ يُوجَدْ او عمل كښير (دلته) نسته.

تشریح: مسئله: داده که لمونځ گزاره د لمانځه په دوران کي له قرآن څخه ماسوا بل لیکل سوي شي ته وکتل او په هغه پوه سو، لېکن په ژبه سره يې تلفظ او تکلم نه په وکړی، نو بالاتفاق په دې سره لمونځ نه فاسدېږي، همدا صحيح ده، صاحب د کتاب په فالصحيح سېره له هغه قول څخه احتراز کړی دی چي بعضي مشاېخو ويلي دي چي په ذکر سوي مسئله کي د نه فاسدېدلو قول د امام ابو يوسف رحمه الله دی، کنې د امام محمد رحمه الله په نېز په دې صورت کي هم لمونځ فاسدېږي، مگر صحيح قول همدغه دی چي په دې صورت کي د هيچا په نېز لمونځ نه فاسدېږي، نه د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز او نه د امام محمد رحمه الله په نېز، ځکه چي د لمانځه د فاسدېدلو لپاره عمل کثير پکار دی، او هغه دلته نسته.

بخلاف الخ د دې په خلاف که یو سړي قسم وکړي چې د فلانکي سړي کتاب به نه وایم، بیا پر هغه کتاب د ده نظر ولوبېدې، او په هغه کې په لیکل سوي عبارت باندې پوه سو، نو په دې صورت کې د امام محمد رَجْتَهُ الله په نېز قسم کونکی حاثث کېږي، لېکن د امام ابو یوسف رَجْتَهُ الله په نېز هغه نه حاثث کېږي.

د امام محمد دلیل: دا دی چې د ویلو مقصد پوهېدل دي، نو د نه ویلو قسم به پر نه پوهېدلو حمل کېږي، او په پوهېدلو سره به قسم کونکی حاثث کېږي، که څه هم تکلم او تلفظ نه وکړي، ځکه چې په شریعت کې د معناگانو اعتبار کېږي، د الفاظو اعتبار نه کېږي، د فقهې مشهوره قاعده ده: الاعتبار للمعان لا للبيان.

د امام ابو یوسف دلیل: دا دی چې په ذکر سوي مسئله قسم کونکي د نه ویلو قسم کړی دی، نو قسم به صرف په ویلو سره ماتېږي، په پوهېدلو او پوهولو سره به نه ماتېږي، ځکه چې د ویلو تعلق د ژبي ښورولو سره دی، او دلته د ژبي ښورېدل نه دي راغلي، نو ځکه تر کومه وخت چې د کتاب عبارت په ژبه نه ووايي، تر هغه وخته به نه حاثث کېږي، که څه هم دی یې ډېر وگڼي.

همدارنگه د لمانځه د فساد مسئله ده، چې صرف په پوهېدلو سره هم لمونځ نه فاسدېږي، ځکه چې د لمانځه د فساد لپاره د عمل کثیر ضرورت دی، او بغیر له تکلمه پوهېدل موږ عمل کثیر نه سو گرځولای، نو ځکه به صرف د پوهېدلو په وجه د لمانځه د فساد حکم نه لگوو.

د لمونځ گزار مخته د ښځې تېرېدل

وَإِنْ مَرَّتْ أَمْرًا يَنْبَغِي يَدِي الْمُصَلِّي أَوْ كَدَمُ الْمَوْنِخِ كُنِي مَخْتَةً يَوْ ښځه تېره سوه لَمْ تَقْطَعِ الصَّلَاةُ نو دا تېرېدل لمونځ نه فاسدوي لَقَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي لَا يَقْطَعُ الصَّلَاةَ مَرُورُ شَيْءٍ د هېڅ شي تېرېدل لمونځ نه فاسدوي إِلَّا أَلَّ النَّارَ آتَمَ لېکن تېرېدونکي به گنهگار وي لَقَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي لَوْ عَلِمَ النَّارُ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي كَه هغه سړي ته معلومه سي کوم چې د لمونځ کونکي مخته تېرېږي مَاذَا عَلَيْهِ مِنَ الْوُزْرِ چې پر ده څومره گناه ده لَوْ قَفَّتْ أَرْبَعِينَ نو هغه به تر څلوېښتو پوري ولاړ وي وَإِنَّمَا يَأْتُمُ إِذَا مَرَّتْ مَوْضِعَ سُجُودِهِ او تېرېدونکي هغه وخت گنهگار کېږي چې کله هغه د لمونځ کونکي د سجده په ځای کې تېر سي عَلَى مَا قِيلَ لَكَ څرنگه چې ویل سوي دي وَلَا يَكُونُ بَيْنَهُمَا حَائِلٌ او (چې) د دواړو په مینځ کې څه حائل (پرده) هم نه وي وَتَحَاذِي أَعْضَاءَ النَّارِ أَعْضَاءَهُ او د تېرېدونکي اندامونه د لمونځ گزاره د اندامونو سره برابر سي لَوْ كَانَ يُصَلِّي عَلَى الدُّكَّانِ (په هغه صورت کې) که لمونځ گزاره پر دوکانچه (چو تره) لمونځ کوي.

اللفات: ﴿المرء﴾ گنهگار (گناهکاره)، مجرم، ﴿ووزر﴾ گناه، بوج، ﴿دکانت﴾ لوړ ځای، دوکلیچه، چو تره.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې زموږ په نېز د لمونځ گزاره مخته د سړي، ښځې، خړه او داسي نورو په تېرېدلو سره د هغه لمونځ نه فاسدېږي، او اصحاب ظاهر وایي: چې د دې شیانو په تېرېدلو سره لمونځ فاسدېږي.

• أخرجه ابو داؤد فی کتاب الصلاة، باب من قال لا یقطع الصلاة، حدیث رقم: ٧١٩.

• أخرجه ابو داؤد فی کتاب الصلاة، باب ما یمنی عن المرور، حدیث رقم: ٧٠١.

د اصحاب ظواهر دليل: دا حديث دی: تقطع المرأة الصلاة والکلب والحمار، (يعني بنسخه، سپی او خر لمونځ فلسدوي)، نو له دې څخه معلومه سوه چې بنسخه او خر د لمانځه فلسدونکي دي، او د دوی په تېرېدلو سره لمونځ فاسدېږي. جواب: زموږ له طرفه د دې حديث جواب دا دی چې دا حديث موضوعي دی، او د استدلال وړ نه دی، ځکه چې صاحب عنايم رحمه الله ليکلي دي: أنکرمها عائشة رضي الله عنها حين بلغتها فقال يا أهل العراق والشقاق والنفاق قرنتمونا بالمرس والکلاب، کات رسول الله ﷺ يصل وأنا معترضة بين يديه اعترض المنيضة فإذا سجد حست رجل وإذا قام مددها (الحيث منه، ج ١٠، ص ٢١٢)، (يعني کله چې حضرت عائشه رضي الله عنها ته دا حديث ورښودلی، نو هغه ناراضه سوه، او په سختي سره يې د دې انکار وکړی، او داسي يې وفرمايل چې: اي عراقيانو! او اي دنفاق او شقاق ځلوندانو! ستاسو دي پوره غرقه سي تاسو خو موږ د خړو او سپانو په صف کي ودرولو، ولورئ! کله چې به نبي ﷺ لمونځ کوی نو زه به د جنتري په ډول د نبي ﷺ مخته پرته وم، چې نبي ﷺ به سجده کول نو ما به خپلي پښې را ټولولې او چې نبي ﷺ به ولاړ سو نو ما به (بيړته) غوړولې، په دې حديث سره دا خبره په ډاکه ښکاره کيږي چې د بنسخي تېرېدلو لمونځ نه فلسدوي، ځکه کله چې د لمونځ گزار مخ ته د بنسخي استقرلو لمونځ نه فلسدوي، نو د مړو څه حيثيت دی، هملرنگه د سړي، او خړه تېرېدلو هم لمونځ نه فلسدوي، دليل دا حديث دی: لا يقطع الصلاة مرور شئ، يعني د هيڅ شي تېرېدلو هم لمونځ نه فلسدوي، او څرنگه چې شی عام دی، او نکره دی، نو ځکه به د عموم فايده ورکوي، ځکه قاعده دا ده: چې کله نکره تحت النفي واقع سي نو د عموم فايده ورکوي، نو ځکه دلته به هم په شي کي سړی، سپی او خر ټوله داخل وي، او د هيڅ شي تېرېدلو به هم د لمانځه فلسدونکي نه وي، لېکن که تېرېدونکي انسان وي نو په داسي حرکت کولو سره به انسان حتماً گناهگاره کيږي، ځکه چې د نبي ﷺ فرمان دي: که د لمونځ گزاره مخ ته د تېرېدلو عذاب او سزا تېرېدونکي ته معلومه سي نو هغه به څلوېښت کاله له خپل څخه نه وښوري او پر دغه ځای به پاته وي، او په بل قول کي راغلي دي څلوېښت مياشتي، او په بل کي راغلي دي څلوېښت ورځي، خير خو له حديث څخه دا ثابتيږي چې د لمونځ گزاره مخته ته تېرېدلو ډېر غټ جرم دی او عذاب به يې ډېر سخت وي.

د انبياء الخ له دې ځايه دا را ښيي چې د تېرېدلو اندازه څومره ده، او په څه ډول تېرېدلو سره لمونځ گزاره گناهگاره کيږي، نو په دې سلسله کي يو څو اقوال دي، او بيا د صحراء او مسجد فرق هم سته، صاحب عنايم رحمه الله ليکلي دي چې که لمونځ گزاره په صحرا کي لمونځ کوی نو د سجدې په ځای کي په تېرېدلو سره انسان گناهگاره کيږي، وهو اختيار شمس الانبياء السرخسي و شيخ الاسلام وقاضي خانب، يعني د دې حضراتو په نېز ښه او خوښ قول همدغه دی، د علامه فخر الدين رحمه الله رايه دا ده چې که لمونځ گزاره د سجدې ځای ته گوري لمونځ کوي او تېرېدونکي په نظر نه ورځي، نو بيا تېرېدلو مکروه نه وي، همدارنگه تېرېدونکي گناهگاره نه دی، بعضي خلکو په دوو او درې صفونو سره د دې اندازه بيان کړې ده، او بعضو په درې ذراعه او بعضو په پنځه ذراعه سړه د دې اندازه بيان کړې ده، او بعضو په څلوېښت ذراعه سره د دې اندازه ذکر کړې ده، والله اعلم؛ او که لمونځ گزاره په مسجد کي لمونځ کوی، نو په دې صورت کي د بعضي حضراتو رايه دا ده چې د لمونځ گزاره او د قبلې د دېوال تر مينځ تېرېدلو صحيح نه دي، او گناه لري، او د بعضي حضراتو رايه دا ده چې تر پنځوس ذراعو مخته تېرېدلی سي، په هغه کي هيڅ حرج نسته. (متبه ج ١٠، ص ٢١٥)

ولا يكون بينهما الخ فرمايي چې تېرېدونکي په هغه وخت کي گناهگاره کيږي چې کله د ده او د لمونځ گزاره تر مينځ يو شی مثلاً دېوال، ستن (پيلر) او داسي بل شي حائل نه وي، لېکن که دېوال او داسي نور حائل وي، نو په دې صورت کي

د سترې درولو ادبونه

وَيَكْرَهُ مِنَ الشُّعْرَةِ اَوْ لَمُونَخْ كَزَارَه دې سترې ته نژدې درېږي لَقَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ * حُكْمُهُ نَبِيٌّ ﷺ فَرَمَائِلِي دِي
مَنْ صَلَّى إِلَى سُنَّةٍ كَوْم سَرِي چي سترې ته لمونځ كوي فَلْيُذَنْ وَمِنْهَا نُو هغه ته پكار دي چي سترې ته نژدې سي
وَيَجْعَلُ الشُّعْرَةَ عَلَى حَاجِبِهِ الْاَيْمَنِ اَوْ عَلَى الْاَيْسَرِ اَوْ ستره دې دراسته يا چپه ورځي (وروځي) پر طرف دروي پِه وَرْدَ
الْاَيْمَنِ او په دغه باره كي اثر وارد سوي دى وَلَا يَأْسُ بِتَرْكِ الشُّعْرَةِ او د سترې په پرېنولو كې څه خبره نسته إِذَا أَمِنَ
الْمُرُوْرَ وَلَمْ يُوَاجِهْ الطَّرِيقَ كله چي لمونځ گزاره له تېرېدلو څخه په امن وي او پر لاري مخامخ نه وي.

اللفات: ﴿فَلْيُذَنْ﴾ د نصرب له باب څخه امر غائب دى: نژدې كېدل، ﴿عَلَوْب﴾ دسترگو ورځه (وروځه).
تشرېح: په عبارت كي دسترې په اړه دوه (۲) حكمونه بيان سوي دي: (۱) اول حكم دا دى چي لمونځ كونكي ته پكار
دي چي سترې ته بالكل نژدې ودرېږي، ليري دي نه ځني درېږي، حكه په حديث كي ددې تأكيد راغلى دي.
(۲) دويم حكم دا دى چي لمونځ كونكي دي ستره بالكل مخامخ نه دروي بلكي دخپل راسته يا چپه ورځي سره دي يې
برابروي، حكه له نبي ﷺ څخه همدغه ډول رانقل سوي دي، لكه په عنايه كي چي ذكر دي: روى عنه ﷺ مَا صَلَّيَ إِلَى
شَجَرَةٍ وَلَا إِلَى عُودٍ وَلَا إِلَى غَمُودٍ إِلَّا جَعَلَهُ عَلَى حَاجِبِهِ الْاَيْمَنِ وَلَمْ يَصُدْ صِدًّا... الخ (يعني نبي ﷺ چي به كله هم درختي يا
لرگي او نورو ته لمونځ كوي نو هغه به يې دراسته ورځي سره برابرول، او بالكل به يې مخته نه درول).
ولا بأس الخ ددې حاصل دا دى چي دسترې درولو اصلي علت د يو چا د تېرېدلو احتمال او اندېښنه ده، نو كه د تېرېدلو
خطره او احتمال نه وي، او لمونځ گزاره بالكل د لاري مخته ولاړ هم نه وي، په دې صورت كي كه څه هم ستره نه
ودروي، نو څه پروانه لري، حكه چي د علت د نېستوالي په وجه معلول هم ختمېږي.
د امام ستره د مقتديانو لپاره كافي كېدل

وَسُنَّةُ الْإِمَامِ سُنَّةٌ لِلتَّقْوَى اَوْ د امام ستره د قوم لپاره (هم) ستره ده لِأَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ صَلَّى بِطَلْحَاءَ مَكَّةَ إِلَى عَنَزَةٍ
حُكْمُهُ نَبِيٌّ ﷺ د مكې په بطحا كي دلكري (امسا) و طرف ته لمونځ وكړى وَلَمْ يَكُنْ لِلتَّقْوَى سُنَّةً اَوْ د قوم لپاره ستره نه وه.

اللفات: ﴿بَطْحَاء﴾ ډېرېنه مخكه، ﴿عَلَا﴾ په اصل كي هغه لكړي ته ويل كيږي چي په آخر كي يې د نيزې هغه تېره
اوسنې لگېدلې كوم چي د نيزې په لاندېنۍ حصه كي وي، بعضي شارحينو ويلي دي چي له عَنَزَةٍ څخه مراد “نيزه” ده،
خو صحيح دا ده چي لكړه ځني مراده.

تشرېح: فرمايي كه لمونځ په جماعت سره كېدى او هلته دسترې درولو ضرورت پېښ سو، نو صرف د امام لپاره ستره
درول ضروري دي، او د امام ستره د مقتديانو لپاره هم ستره شمارل كيږي، او د مقتديانو لپاره د جلا سترې درولو ضرورت
نسته، دليل دا دى چي كله نبي ﷺ د مكې شريفي په بطحاء كي خلكو ته لمونځ وركوي، نو صرف د نبي ﷺ مخته

ستره وه، د مقتديانو مخته ستره نه وه. لهذا څرنګه چې د امام قرائت د مقتديانو لپاره قرائت گرځول کيږي، هملرنگه به د امام ستره د مقتديانو لپاره ستره گرځول کيږي، او د دوی لپاره به د جلا سترې درولو هيڅ ضرورت نه وي.

ستره په محکه کې بنځول

وَيُنَادِي الْقَرَأَ او د سترې درول (بنځول) معتبر دي **فَدُونَ الْقَرَأَ** د سترې خورځول (معتبر نه دي) **وَالْقَرَأَ** لونه لیکه (کرښه) کښل (معتبر دي) **إِنْ أَلْفُ الْقُرْآنِ لَا يَخْلُ بِهٖ حُكْمٌ** په دې سره مقصود نه حاصلیږي.

اللفات: ﴿قَرَأَ﴾ درول، جګول، بنځول، ﴿قَرَأَ﴾ د افعال د باب مصدر دی: خورځول، اچول، ﴿حُكْمٌ﴾ د نصر د باب مصدر دی: لیکه کښل (کډول).

تشریح: مسئله: دا ده چې ستره په محکه کې درول او بنځول معتبره دي، د دې لپاره چې د هوا یا بل شي په وجه خوځولو نه سي، محکه چې د سترې مقصد همدغه دی چې خلکو ته دا وښوول سي چې یو څوک لمونځ کوي، او ښکاره ده چې دا صرف د سترې په درولو سره حاصلیږي، نو محکه صرف د سترې اښوولو یا د کرښې کښلو هیڅ اعتبار نسته، محکه چې په دې طریقې سره مقصود نه حاصلیږي.

که ستره نه وه نو څه حکم دی؟

وَيُنَادِي الْقَرَأَ لومونځ گزاره دي تېرېدونکي منع کوي **إِذَا لَمْ يَكُنْ يَكُنْ يَكُنْ شَرًّا** که د لمونځ گزاره مخته ستره نه وه **أَوْ مَرَّ يَكُنْ يَكُنْ الشَّرُّ** یا که تېرېدونکی د لمونځ گزاره او سترې په مینځ کې تېر سو (نوم دی یې منع کوي) **يَقُولُهُ** عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ محکه نبي ﷺ فرمایلي دي **قَدْ زَمُّوا مَا اسْتَكْفَمُوا** شومره چې ستلمووس وي (تېرېدونکی) منع کوي! **وَيُنَادِي الْقَرَأَ** او په اشاره سره دي یې منع کوي **كَمَا فَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** • یو کدی امر سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا لکه څرنګه چې نبي ﷺ دام سلمه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا د دواړو ځامنو سره داسې کړي وو **أَوْ يَنْدَبُ بِالْمَسِيحِ** یا دي یې د تسبیح په ذریعې سره منع کوي **لَنَا زَوْجَتَانِ مِنْ قَبْلُ** د هغه حدیث په وجه کوم چې موږ مخکې روایت کړی **وَيُنَادِي الْقَرَأَ** (خو) اشاره او تسبیح دواړه جمع کول مکروه دي **لَأَنْ يَلْحَدِيَهُمَا كَفَايَةً** محکه له دوی څخه یو (هم) کافي دی.

اللفات: ﴿يُنَادِي﴾ د فتح د باب مضارع ده: ليري کول، منع کول، ﴿كَفَايَةً﴾ کفايت، ضرورت پوره کونکی شی.

تشریح: مسئله: دا ده که د لمونځ گزاره مخته ستره نه وي، یا ستره خو وي، لېکن د سترې او لمونځ گزار تر مینځ یو څوک د تېرېدلو لاره لري، نو لمونځ گزاره دي دا تېرېدونکی منع کړي، محکه نبي ﷺ فرمایلي دي: فادرؤا ما استطعتم (یعني شومره چې ممکنه وي تېرېدونکی منع کړئ!). پاته سوه دا خبره چې لمونځ گزار به تېرېدونکی څرنګه منع کوي، په دې باره کې فرمایي: چې په اشارې سره دي یې منع کوي، لکه نبي ﷺ چې دام سلمه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا دوه کوچنیان منع کړي وو، صاحب د عنايې او بنایې د دې تفصیل داسې ذکر کړی دی: **أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُعَلِّي فِي بَيْتِهِمَا فَكَلَّمَهُ وَلَكِنْ غَضِبَ لِيُشَوِّبَ بَيْنَهُمَا عَلَى اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَنكَرَ إِلَيْهِ أَنْ قَفَلَ، فَوَقَفَ، ثُمَّ فَانَكَ بَيْنَهُمَا زَيْنَبُ وَشَوَّيْنُ يَدِيَهُ، فَأَشَارَ إِلَيْهَا أَنْ قَفَى، فَأَبَتْ فَمَرَّتْ.**

• أخرجه مسلم في كتاب الصلاة، باب منع المار بين يدي المصلي، حديث رقم: ٢٥٨.

• أخرجه ابن ماجه في كتاب الإقامة، باب ما يقطع الصلاة، حديث رقم: ٩٢٨.

او یدهم بالتقسیم الخ یا دی یې په تسبیح ویلو سره منع کړي، دلیل یې مخکې تېر سویعني د نبي ﷺ دا قول: اذ انابت
أمدکمر نائبة فی الصلاة فلیج. لېکن اشاره لو تسبیح دواړه جمع کول مکروه دي، ځکه چې په دواړو کې یو کفایت کوي،
نو دلیل هغه ضرورت نسته.

حافصل دلماتحہ د فاسلدونکو شیانو (پہ بیان کی) دی

تشریح: مخکی تر دې صاحب و کتاب مفسدات بیان کړل. اوس له دې ځایه صرف مکروهات بیانوي، او څرنگه چي مفسد تر مکروه زیت قوي وي، نو ځکه يې مفسدات مخکی کړل.

ٻه لمانحو ڪي ٻه جامو (ڪپرو) اوڀرن سرهه بازی کول

وَقَالَ لِلْمُحْضِلِ أَوْ لِمَنْعِهِ كُنِيَ لَهُ مَكْرُهُ دې اَن يَغْتَبِ بِخَيْرِهِ اَوْ بِهَسَدِهِ چي په خپلو جملو يا بدن سره بلزى كوي يَقُولُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ • حكه نبی ﷺ فرمايلي دي إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى كَرِهَ لَكُمْ ثَلَاثًا چي الله تعالى مستسو پلوه درې شيان مكروه گرځولي دي وَذَكَرَ مِنْهَا الْعَيْشَ فِي الصَّلَاةِ او نبی ﷺ له هغه دريو شیانو څخه په لماتنه كي عبث كار هم ذكر كړى وَأَرْكَبَ الْعَيْشَ خَارِبَةَ الصَّلَاةِ حَرَاهَا او په دې وجه هم چي له لماتنه څخه باندني لا عبث كار حرام دی فَمَا قُلْتُ فِي الصَّلَاةِ نُو په لماتنه كي ستا څه خيال دی؟!

اللفات: ﴿عجث﴾ بی فایدے کار۔

تشریح: مسأله: داده چي دلمونځ گزاره لپاره په خپل بدن يا جامو سره بازی کول مکروه دي. دليل دای چي نبي ﷺ فرمایلي دي: الله تعالیٰ ستاسو لپاره دري شيان مکروه کړي دي، چي له هغو څخه یو په لماتحه کي دننه بازی او لوري کول دي، او له نورو دوو څخه

يو د روژې په حالت کې ګنده او چټلي خبرې کول دي، او دویم شی په هديره کې خنډل دي؛ دویم دليل دادی چې عبث کار خو له لمانځه څخه دباندې هم حرام دی، نو په لمانځه کې ستا څه خيال دی؟! يعنې په لمانځه کې خو په طريقه اولی حرام دی.

په لمانځه کې شګي ليري کول

وَلَا يَكُنْ مِنَ الْهَافِيْنَ (هم) په لمانځه کې نه ليري کوي لِأَنَّهُ تَوَمَّعَ فِي حُكْمِهِ چې داهم يو ډول عبث کار دی لِأَنَّ لَا يَكُنْ مِنَ الشَّجُوْرَةِ خو دا چې د لمونځ گزاره لپاره سجده کول ممکن نه وي فَيَسْتَوِيهِ مَرَّةً وَاحِدَةً نو يو وار به يې برابر وي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ • حکه نبي ﷺ فرمان دی مَرَّةً يَا أَبَا ذَرٍّ وَلَا قَدَّرَ اَي ابودره! يو وار (داسې کوه) کنې پرې وده يې وَلَئِنْ فِيْهِ إِصْلَاحٌ صَلَاتِهِ او حکه چې په دې کې د لمونځ گزاره د لمانځه اصلاح (هم) ده.

اللفاظ: ﴿هَافِيْنَ﴾ شګي، کوچنی ډبري، ﴿قَدَّرَ﴾ دُر دامر صيغه ده: پرېښوول.

تشرېح: مسئله: دا ده چې د لمونځ گزاره لپاره په لمانځه کې شګي ليري کول، يا داسې بل شی اړول را اړول هم مکروه دي، حکه چې داهم يو ډول عبث کار دی، او عبث کار مکروه دی، نو دا به هم مکروه وي، لېکن که له شګو او ډبرو ليري کولو څخه بغير سجده کول ممکن نه وي، نو په دې صورت کې يې يو وار ليري کولای سي، په يو وار ليري کولو کې هيڅ حرج نسته، حکه نبي ﷺ حضرت ابو ذر رضی الله عنه ته د يو وار داسې کولو اجازه ورکړې وه، څرنگه چې په مصنف عبد الرزاق کې د حضرت ابو ذر غفاري رضی الله عنه په حواله سره را نقل سوي دي: سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى سَأَلْتَهُ عَنْ مَسْحِ الْحَصَى فَقَالَ وَاحِدَةً، أَوْ دَعِ، (يعني ماله نبي ﷺ د هر شي په باره کې پوښتنه کړې ده تر دې چې د شګو ليري کولو په باره کې مي هم پوښتنه ځنې وکړه، نو نبي ﷺ وفرمايل چې صرف يو وار د ليري کولو اجازه سته، د دویم وار اجازه نسته)؛ او بڼه خبره دا ده چې يو وار يې هم ليري نه کړي. (فتح القدیر ج: ١، ص: ٢٢٠)

عقلي دليل: دادی چې د شګو او داسې نورو په ليري کولو کې د لمونځ کونکي د لمانځه اصلاح هم ده، په دې توګه چې کله شګي او نور ليري سي، نو لمونځ کونکي به په بڼه سکون او اطمینان سره لمونځ وکړي، او ښکاره ده چې په کوم شي سره د لمانځه اصلاح کېږي، هغه عبث نه وي، همدا وجه ده چې د يوه وار شګو ليري کولو رخصت او اجازه سته.

په لمانځه کې په ګوتو ټکان کول او پر تشه (ډډه) لاس ايښوول

وَلَا يُكْرَهُ أَنْ يُؤْمَرَ بِمَنْعِهِ أَوْ لَمُنْخِ كَزَارِهِ بِه په ګوتو ټکان نه کوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ حکه نبي ﷺ فرمايلي دي لَا تُفَرِّقْ بَيْنَ أَصَابِعِكَ وَأَنْتَ تَصْنَعُ د لمانځه په حالت کې په ګوتو ټکان مه کوه وَلَا يَتَخَصَّرُ او لمونځ گزاره به تخصر هم نه کوي وَهُوَ وَضَعُ الْيَدِ عَلَى الْخَاصِرَةِ او تخصر پر تشه (ډډه) لاس ايښوول دي لِأَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ • قُلَى عَنِ الْإِغْتِمَازِ فِي الصَّلَاةِ حکه نبي ﷺ په لمانځه کې له تخصر څخه منع فرمايلي ده وَلَئِنْ فِيْهِ تَرْكُ الْوَضْعِ الْمُسْتَوْجِبِ لَوْ بِه دې وجه (هم) چې په تخصر کې د سنت طريقې پرېښوول دي.

• أخرجه احمد في مسنده، باب رقم: ٣٥، حديث رقم: ٢١٣٢٦ في معناه.

• تخريج: أخرجه ابن ماجة في كتاب الاقامة، باب ما يكره في الصلاة، حديث رقم: ٦٩٥.

• تخريج: البيهقي في السنن الكبرى، باب كراهية التخصر، حديث رقم: ٣٧٠.

اللفات: ﴿لَمْ يَرْفَعْ﴾ د فمله د باب مضارع صيغه ده: په گوتو ټکان کول، له گوتو څخه ټکان ایستل، **﴿مَشْغَرٌ﴾** د تفعل د باب مضارع ده: پر تش لاس ایښول، **﴿مَخَاصِرٌ﴾** تش، ډډه، اړخ (دنس له دواړو طرفونو څخه خالي حصه چې تر پښتو لاندې واقع ده).

تشریح: په دې عبارت کې دوی مسئلې بیان سوي دي: (۱) اوله مسئله دا ده چې د لمونځ گزار لپاره د لماتځه په دوران کې په گوتو ټکان کول مکروه دي، ځکه نبي ﷺ له دې څخه منع کړې ده، په کتاب کې چې د حدیث کوم الفاظ ذکر سوي دي، بعینه همدغه الفاظ په ابن ماجه کې د حضرت علي رضی الله عنه په حواله سره هم ذکر سوي دي. (۲) دویمه مسئله دا ده چې د لمونځ گزار لپاره تخصّر او اختصار هم مکروه دی، ځکه نبي ﷺ له دې څخه منع فرمایلي ده، لکه څرنګه چې مشهورو محدثینو د حضرت ابو هريره رضی الله عنه په حواله سره دا روایت را نقل کړې دی: **قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِنَّ ابْنَ يَسْلَى يَأْتِي الرِّجْلَ مَخْتَصِرًا، صَاحِبَ دَهْلَابٍ دِ اخْتِصَارٍ تَعْرِيفٍ دَاسِي كَرِي دِي: وَضَعَ الْيَدَ عَلَى الْخَاصِرَةِ،** یعني پر تش لاس ایښولو ته تخصّر او اختصار ویل کیږي، او په لماتځه کې داسې کول ممنوع او مکروه دي، او بیا خو لمونځ گزار ته د لماتځه په حالت کې تر نامه لاندې د لاسونو ایښولو حکم سوی دی، نو ښکاره ده چې کوم سړی پر تش لاس اړېدي نو هغه به د سنت طریقې پرېښوونکي سي، نو په دې وجه هم په لماتځه کې داسې کول مکروه دي. همدارنګه په دنیوي محفلو او مجلسو کې هم په گوتو ټکان کول او پر ډډه لاس ایښول مکروه او ناخوښ ګڼل کیږي، نو به د مالک الملک او احکم الحاکمین په دربار کې او بیا د عبادت په وخت کې به څرنګه د دې اجازه وي.

په لماتځه کې شاوخوا، چپه او راسته طرف نه کتل

وَلَا يُلْتَفِتُ او لمونځ گزاره دي (شاوخوا) نه گوري **لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** * ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي **لَوْ عَلِمَ الْمُصَلِّي مَنْ يَنْتَاجِ مَا اَلْتَفَتَ** که لمونځ گزاره په دې پوه سي چې د چا سره مناجات کوي نو التفات به نه وکړي **وَلَوْ كَرِهَ بَشَرٌ خَلْقَهُ يُفْتِنُهُ وَيُفْسِدُهُ** او که لمونځ گزاره د سترگو تر طرفونو (پېڅونو) راسته او چپه طرف ته وگوري **وَمِنْ خَيْرِ اَنْ يَلْوِي عُنُقَهُ** بغیر له غاړې پېچلو (او مخ اړولو) څخه **لَا يَكْمُرُهُ** نو مکروه نه دي **لَا تَهْ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ** * **كَانَ يَلْحَظُ اَصْحَابَهُ فِي صَلَاتِهِ بِمُؤَيِّ عَيْنَيْهِ** ځکه نبي ﷺ به په لماتځه کې خپل اصحابو ته د سترگو تر بغلونو کتل.

اللفات: ﴿لَمْ يَرْفَعْ﴾ په ضمه د میم او په کسره د خاء سره: آخري طرف، بغل، مراځني د سترگو بېخ او آخري طرف دی، **﴿يَلْوِي﴾** د ضرب د باب مضارع ده: اړول، ګرځول، کږول، **﴿عُنُقُ﴾** غاړه، **﴿مُؤَيِّ﴾** همزه په واو سره اړول هم صحیح دي یعني: مؤی: د سترگو بېخ، د سترگو آخري طرف، گوشه چشم.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې لمونځ گزاره دي د لماتځه په دوران کې شاوخوا، دلته و هلته نه گوري، ځکه چې دی په لماتځه کې د الله سره مناجات او خبرې کوي، او په دې وخت کې داسې کول د توجه د نیستوالي دلیل دي، او دا بالکل مناسب نه دي، په خپله نبي ﷺ کریم فرمایي چې که لمونځ گزار ته دا معلومه سي یعني ده ته د دې خبرې احساس سي چې دی د کوم ذات سره مناجات کوي، نو التفات خو پرېږده، د التفات سوچ به هم نه وکړي، ځکه چې تر څو بنده

* تخریج: أخرجه ابو داود فی کتاب الصلاة، باب التفات الصلاة، حديث رقم: ۹۰۹، بمعناه.

* تخریج: أخرجه الترمذی فی کتاب الجمعة، باب ما ذکر فی التفات الصلاة، حديث: ۵۸۷.

په پوره توجه سره په لمانځه کې مشغول وي، تر هغه وخته هغه د الله ﷻ درحمت په سایه کې وي، لېکن څرنگه چې هغه له لمانځه څخه خپله توجه لیرې کړي، نو الهي رحمت هم مخ ځني وایوي. له حضرت ابو ذر رضی الله عنه څخه روایت دی چې نبي صلی الله علیه و فرمایل: لا یزال الله تعالی مقلبا علی العبد وهو فی صلاته مالم یستغف. فإذا التفت انصرف عنه. (فتح القدير)

دو نظر الځ د دې حاصل دا دی چې که په لمانځه کې التفات کول ډېر ضروري وو او د یو شي په سبب یې له التفات نه لمانځه په خشوع و خضوع او توجه کې خلل راتلی، نو په دې صورت کې د سترگو تر بغلونو کتل جائز دي، خو په دې شرط چې غاړه د قبلي له طرف څخه ونه گرځيږي، دلیل دا دی چې نبي صلی الله علیه و فرمایل: به د سترگو تر بغلونو صحابه وو ژون الله عزوجل ته کتل.

په لمانځه کې د سپي په ډول کنېستل

وَلَا يَتَّقِيْ اَوْ لَمَوْنُحْ كُنْكَي دې د سپي په څېر نه کنېښي وَلَا يَتَّقِيْشْ وَرَاهِيْهْ اونه دې خپلې ليځي (متان) غوړوي يَقُولُ اَنْ ذَرَّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ۰ ځکه ابو ذر رضی الله عنه فرمایلي دي هَكَانَ خَلِيْلَيْنِ عَنْ ثَلَاثٍ: اَنْ اَنْفَعُ نَفَرٍ الْبَيْتِكَ زما خليل (ملگري) څه زه له دريو شيانو څخه منع کړی يم: (يو دا) چې د چرگ په ډول مېنوکه ووهم وَأَنْ اَتَّقِيْ اِقْعَاءَ الْكَلْبِ (دورم دا) چې د سپي په ډول کنېښم وَأَنْ اَتَقَرَّشْ اِفْتَرَاشَ الشُّغْلَبِ (دورم دا) چې د گيلږ (چغال) په ډول لاسونه وغوړوم وَالْاِقْعَاءُ: اَنْ لِيَصْحَبَ اَلْيَتِيْمَ عَلَى الْاَرْضِ او اقعاء دا ده چې انسان خپل کوناتي پر مځکه کنېږدي وَيَنْصِبُ رُكْبَتَيْهِ نَفْسًا او خپل دواړه زنگونان ودروي هُوَ الصَّحِيْبُ همدلا صحيح ده.

اللغات: ﴿يَتَّقِي﴾ د افعال باب دی: د سپي په ډول کنېستل، ﴿يَتَقَرَّشْ﴾ د افتعال باب دی: پر مځکه غوړول، ﴿اَتَّقِي﴾ د نصر باب دی: مېنوکه وهل، ﴿يَتَقَرَّشْ﴾ چرگ، ﴿اَتَقَرَّشْ﴾ گيلږ، چغال، ﴿اَتَقَرَّشْ﴾ کوناتي (همېشه ته استعمالیږي).

تشرېح: صاحب د قدوري رحمه الله فرمايي: چې د سپي په ډول ناسته او د سجده په حالت کې لاسونه او ليځي مځکه غوړول مکروه دي، صاحب د هدايي رحمه الله په دليل کې د حضرت ابو ذر رضی الله عنه قول پېش کړی دی، خود هدا شارحينو رحمه الله ويلي دي چې امام احمد رحمه الله په خپل مسند کې په دې اړه د امام ابو هريره رضی الله عنه روایت پېش کړی دی، مطلب دا چې د ابو ذر رضی الله عنه قول غريب دی، د حديث متن دا دی: هَكَانَ رَسُولُ اللهِ صلی الله علیه و فرمایل عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنْ نَفَرَةٍ كَفَرَةٍ:

واقعاء كاقعاء الكلب والتفات كالتفات الشغلبي وفرمايل: چې زه رسول الله صلی الله علیه و فرمایل له دريو خبرو څخه منع يم: يو د چرگ په ډول له مېنوکه وهلو څخه (يعني سجده دومره لنډه کول، لکه چرگ چې د سجده په حال کې د لاسونو په مرسته خپل لاسونه پېش کړي)، دويم يې د سپي په شان له ناستي څخه منع کړی يم (يعني په التحيات او د دواړو سجده په مېنځ کې د ډول کنېستل)، دويم يې د گيلږ په ډول له شا وخوا کتابو څخه منع کړی يم. نو د ابو ذر په حديث کې که

صاحب د هدايي رحمه الله ذکر کړی درېمه خبره داسې ذکر شوې ده چې د اَفَرَّشْ غرض شغلبي، يعني د گيلږ په وړاندې (په سجده کې) پر مځکه له لاسونو غوړولو څخه منع کړی دی.

ه اقامه معني: د اقامه دوه تفسيره سوي دي: يو د امام طحاوي رحمه الله دی، او دويم د امام کرخي رحمه الله دی. د امام طحاوي په نظر اقامه دا ده چي لمونځ گزاره پر کوناهې کښېني او دواړه ورنونه ودروي او دواړه زنگونان د سينې سره جوخت کړي (و مبلوي)، او دواړه لاسونه پر مخکې کښېږدي، همدا صحيح تفسير دی. صاحب د هدايې هم دغه تفسير اختيار کړی دی، د امام کرخي رحمه الله په نظر اقامه دا ده چي خپلي دواړه پښې ودروي او کوناهې پر پوندو کښېږدي او دواړه زنگونان پر مخکې کښېږدي، لېکن دا تفسير صحيح نه دی.

په لمانځه کي د سلام جواب ورکول

وَلَا تَرَاءُ السَّلَامَ يَسْلِيهِ اَوْ لِمَوْنِخٍ كَوْنِكِي دې په ژبه د سلام جواب نه وركوي لَا تَرَاءُ كَلَامَ حَكَمَةٍ چي دا كلام (خبري) دې وَلَا يَسْلِيهِ اونه دې په لاس سره (د سلام جواب وركوي) لَا تَرَاءُ سَلَامَ مَنْفَعَتِي حكه چي دا (هم) معنا سلام دی حَقُّ لَوْ سَأَلْتُمُ بَيْنَةَ الشُّلُوبِ تردې كه د سلام په نيت سره يې مضافه وكړه تَفْسُدُ صَلَاتُهُ نو لمونځ يې فاسدېږي.

اللفات: ﴿عَلَيْكُمْ﴾ مضافه كول، يو بل ته لاس وركول، روغېر كول، ﴿كثُرُكُمْ﴾ سلام كول.

تفويض: مسئله: دا ده چي د لمانځه په دوران کي د لمونځ گزار لپاره په ژبه او لاس سره د سلام جواب وركول صحيح نه دي، او لمونځ په فاسدېږي، په ژبه سره د سلام جواب وركول حكه صحيح نه دي، چي سلام كلام (او خبري) دي، او كلام لمونځ فاسلوي، او په لاس سره جواب حكه وركول صحيح نه دي، چي په لاس سره د جواب اشاره كول هم د سلام معنی لري، همدا وجه ده كه يو څوك په لمانځه کي د سلام په نيت خپل لاس د يو چا په لاس کي وركړي، نو د هغه لمونځ فاسدېږي، حكه چي لاس اوږدول او روغېر كول عمل كثير دی، او عمل كثير لمونځ فاسلوي، نو حكه په دې صورت کي لمونځ فاسدېږي.

په لمانځه کي چارزانو کښېستل او ورېښتيان تړل

وَلَا يَتَرَكُهُمْ اَوْ لِمَوْنِخٍ كَوْنِكِي دې چارزانو نه کښېني اَلَا مِنْ هَذَا خَوْدا چي يو څه حذر وي لَاَنْ فِيْهِ تَرْكٌ سُئَةِ الْقَمُوْدِ حكه چي په چارزانو ناسته کي د سنت ناستي پرېښوول دي وَلَا يَقْصُصُ شَعْرُهُ او لمونځ کونکي دي د خپلو ورېښتيانو عقص هم نه کوي هُوَ اَنْ يَجْعَلَ شَعْرُهُ عَلَى حَامَتِهِ او عقص دا دی چي ورېښتيان په ترندي باندي راټول کړي وَيَشُدُّهُ بِخَيْطٍ او په تار سره يې وټري اَوْ بِصَنْبَرٍ يا يې په کنډورو سره و مبلوي لِيَتَلَكَّ چي سره راټول (يعني سره غونچه سي) فَقَدْ رُوِيَ حَكَمٌ رَوَايَتِ سَوِي دې اَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ نَهَى اَنْ يُصَلِّيَ الرَّجُلُ وَهُوَ مَعْقُوفٌ چي نبي ﷺ د معقوف کښلو په حالت کي سر يې له لمونځ کډلو څخه منع کړی دی.

اللفات: ﴿يَتَرَكُهُمْ﴾ چارزانو کښېستل، ﴿يَقْصُصُ﴾ د ضرب د باب مضارع ده: ورېښتيان تړل، جمع كول، ﴿عَلَيْهِمْ﴾ دسر

هبلو کي، مجازاً تندي او سر ته هم ويل کيږي. ﴿خَيْطٌ﴾ تار، سپڼسۍ، ﴿يَتَلَكَّ﴾ د تفعل د مضارع ده: يو ځای کېدل، جوړه کېدل، غونچه کېدل.

تشرېح: مسئله: داده چي د لمانځه په حالت کي به له هنره چارزانو کښېستل مکروه دي، ځکه چي په دا ډول ناستي سره د سنت ناستي پرېښوول راځي، او بعضي حضراتو يې د کراهت علت دا بيان کړی دی چي دا د کبر جنو خلکو ناسته ده، نو د دې علت په وجه داسي ناسته له لمانځه څخه دباندې هم مکروه ده، لېکن شمس الاثمه سر څسې رڼه الله لو نورو دا خبره رد کړي ده، ځکه چي له لمانځه څخه دباندې د نبي ﷺ چارزانو ناسته ثابت ده. (فتح القدير)، همدارنگه به په مسجد نبوي کي د حضرت عمر رضی الله عنه ناسته هم ترېما (چارزانو) کېدل: صحيح خبره دا ده چي د چارزانو ناستي په نسبت پر دواړو زنگونو کښېستل تواضع ته ډېر نژدې دي، همدارنگه ده چي د لمانځه په حالت کي هم دغه ډول ناسته غوره او اولی ده، خو که يو غلروي، نو بيا چارزانو ناسته څه پروانه لري.

ولا يعصم اللم فرمايې چي د لمونځ گزاره لپاره د لمانځه په حالت کي عقص کول، يعني د سر له وړبښتياو څخه چوتي جوړول هم مکروه دي، صاحب د کفایې رڼه الله د عقص درې صورتونه ليکلي دي: (۱) د سر له وړبښتياو څخه کوڅی (يا چوتي) جوړول لکه څرنگه چي يې ښځي جوړوي (۲) د سر وړبښتيان پر تندي (يا د سر پر مينځ) سره جمع کول او په تار باندې تړل (چي غونچه غوندي ځني جوړ سي) (۳) د سر وړبښتيان پر تندي (يا د سر پر مينځ) سره راټولول او په کتلورو يا بل سر ښکاکه سي سره مېلول.

دليل: د ابورافع حديث دی: قال غي رسول الله ﷺ أن يمل الرجل رأسه مقوص.

په لمانځه کي کالي (جامي) راټولول او سدل کول

وَلَا يَكُنْ تَوَهُّٰ او لمونځ گزاره دي خپل کالي (هم) نه راټولوي لَا تَكُنْ تَجَبُّرٌ ځکه چي دا هم يو ډول تکبر دی وَلَا يَسْدُلْ تَوَهُّٰ او نه دي خپل کالي راغروي لَا تَكُنْ عَلَيْهِ السَّلَافَةُ وَالسَّلَافَةُ نَالِي عَنِ السَّدْلِ ځکه نبي ﷺ له کالو څرولو څخه منع کړې ده وَهُوَ أَنْ يَجْعَلَ تَوَهُّٰ عَلَى رَأْسِهِ وَكَتِفَيْهِ او د کالو راڅرول دا دی چي خپل کالي پر سر او اوږو باندې واچوي ثُمَّ يَرْسِلُ أَطْرَافَهُ مِنْ جَوَانِيهِ بيا پر خپل اړخونو (او اوږو) باندې د کالو طرفونه راوڅروي.

اللفات: «تَجَبُّرٌ» د نصر د باب مضارع ده: راټولول، را جمع کول، درول، «تَجَبُّرٌ» د تَفَعَّلَ د باب مصدر دی: تکبر کول، لومړي کول، «يَسْدُلُ» د نصر د باب مضارع ده: څرول، څوړندول، «كَتِفٌ» اوږه، «يَسْدُلُ» د افعال باب دی: پرېښوول، راڅرول، «يَجْلِبُ» جمع ده، واحد يې جَلَبْتُ دی: طرف، بغل.

تشرېح: د کالو راټولو معنی دا ده چي د مسجدې کولو په وخت کي د شا او دمخ د طرف کالي راپورته کول، لوس حاصل د مسئلې داسو چي که کالي پر مخکه باندې لوېدله، نو نه دي يې راپورته او نه دي يې راگرځوي، ځکه چي په دې کي يو ډول تکبر دی.

ولا يسدل اللم فرمايې چي د لمونځ گزار لپاره خپل کالي به ډوله راڅرول هم مکروه دي، ځکه چي دا د متکبرنو طريقه ده، او عجمي باچاهانو به دا د ځان لپاره د فخر او لومړي ذريعه گڼل، او بل دا چي دا طريقه له خشوع و خضوع څخه هم منافي ده، نو ځکه نبي ﷺ له دې څخه منع کړې ده، صاحب د هدايې رڼه الله فرمايې چي د کالو د راڅرلو صورت دا دی

چې لمونځ گزاره خپلې جامې (يا پتو/شادر) پر سر او اوږو واچوي، او پر دواړو اوږو يا تر دواړو لاسو لاندې يې رايه کړي د دې لپاره چې راوځړېږي، صاحب د کفایې وايي چې د کالو راځړول دا دي چې پتو يا چپنه پر اوږو واچوي، او لستونې يې نه واغوندي، بلکې راځړېدلې يې پرېږدي.

په لمانځه کې قصداً يا په هېره سره خوراک کول

وَلَا يَأْكُلُ وَلَا يَشْرَبُ او لمونځ گزاره دي نه (يوشی) خوري او نه چيښي إِنَّهُ لَيَسَّ مِنْ أَغْثَالِ الصَّلَاةِ ځکه چې خوراک او چنباک د لمانځه له اعمالو څخه نه دي فَلَنْ أَكَلَ أَوْ شَرَبَ بیا که لمونځ گزاره خوراک يا چنباک وکړي عَامِدًا أَوْ نَاسِيًا هغه که قصداً وو او که په هېره وو فَسَدَتْ صَلَاتُهُ نو د هغه لمونځ فاسد سو إِنَّهُ عَمَلٌ كَثِيرٌ ځکه چې دا عمل کثیر دی وَحَالَةُ الصَّلَاةِ مَذْكُورَةٌ او د لمانځه حالت ور په یادونکی دی.

اللغات: «عالمګا» قصداً، په قصد سره، د قصد له موخې، «کریا» په هېره، په سهوه، «لمذکر» د تفعیل د باب واحد مؤنث اسم فاعل دی: ور په یادول، په یاد وروستل.

تشریح: مسئله: داده چې د لمانځه په حالت کې خوراک او چنباک لمونځ فاسدوي، لمونځ که فرض وي، که نفل وي، او خوراک، چنباک قصداً وي، که په سهوه او هېره سره وي، دلیل دا دی چې له خوراک او چنباک څخه هریو عمل کثیر دی، او عمل کثیر لمونځ فاسدوي، نو ځکه به په دې دواړو صورتونو کې لمونځ فاسدېږي.

وحالة الصلوة مذکرة له دې حایه دیو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا دی چې څرنګه د روژې په حالت کې په هېره سره خوراک او چنباک معاف دی، همدارنګه د لمانځه په حالت کې هم معاف کېدل پکار دي.

جواب: د لمانځه حالت د روژې په ډول نه دی، ځکه چې د لمانځه حالت په یاد وروستونکی دی، يعني د بیدلاری او خبردارۍ حالت دی، او په لمانځه کې انسان هر وخت بیداره او وښ وي، د دې په خلاف د روژې حالت هغه په یاد وروستونکی نه دی، او په علمه توګه خلګ په روژه کې په هېره سره خوراک کوي، نو په دې وجه د روژې په حالت کې هېره او نسیان معاف دی.

په محراب کې دامام د درېدلو بېلابېل صورتونه

وَلَا يَأْكُلُ بَلَّ يَكُونُ مَقَامُ الْإِمَامِ فِي الْمَسْجِدِ او څه پروانه لري چې امام په مسجد کې ولاړ وي وَسُجُودُهُ فِي الطَّاقِ او سجده يې په محراب کې وي وَيُكْرَهُ أَنْ يُتَوَكَّلَ فِي الطَّاقِ خو مکروه دادي چې امام په محراب کې ولاړ وي إِنَّهُ يُشَبَّهُ صَنِيعَ أَهْلِ الْكِتَابِ ځکه چې دا د عیسایانو د عمل سره مشابه دي مِنْ حَيْثُ تَخْصِصُ الْإِمَامِ بِالْمَكَانِ په دې توګه چې هغوی د امام حای خاصوي (بني امام ته یو ځانګړی حای ورکوي) بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ سُجُودُهُ فِي الطَّاقِ په خلاف د هغه صورت چې د امام سجده په محراب کې وي وَيُكْرَهُ أَنْ يَكُونَ الْإِمَامُ وَخْدًا عَلَى الدُّكَّانِ او مکروه دي چې امام یوازې پر دوکانچه (چوتره) ولاړ وي لِنَا قُلْنَا د هغه دلیل په وجه کوم چې موږ بیان کړی وَكَذَا عَلَى الْقَلْبِ فِي ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ او همدارنګه د دې برعکس (هم) د ظاهر الروایة مطابق مکروه دي إِنَّهُ إِذَا دَرَأَ بِالْإِمَامِ ځکه چې دا دامام سپکاوی دی.

اللفظ: «عَلَّاهُ» محراب، دغشي په ډول ومانی، «مَنْعَهُ» طرز، عمل، د کړ کولو طريقه، «وَكَلَّفَهُ» دوکاته، لورۍ

ځای، «اَلْوَلَّاهُ» دافتعال دباب مصدر دی: يې ادبي کول، ملنډې وهل، سپکولۍ، سپک کتنه.
تشریح: صورت ه مستلې: دا دی که امام ولاړ په مسجد کې وي او سجد په محراب کې کوي، نو په دې کې هېڅ حرج نشته، يعنې که د امام پښې په مسجد کې وي او سجد يې په محراب کې اخځه کېږي، نو په دې سره پر لمغنه هېڅ اغېزه نه پرېوځي، ځکه چې په دې صورت کې د يو چا سره د مشابهت او نورو خطره نشته، د دې په خلاف که د امام پښې هم په محراب کې وي او سجد يې هم په محراب کې وي، نو دا صورت مکروه دی، ځکه چې په دې کې د اهل کتابو (مسيحيانو) سره مشابهت راځي، لکه څرنگه چې د اهل کتابو طريقه دا ده چې هغوی به خپل امام له نورو مقتديانو څخه جلا ومنتظر گڼي، او امام به يې په محراب کې په داسې انداز سره دروي، چې اتصال او تړلو يې بالکل د نورو سره ختم سي، نو څرنگه چې په محراب کې د درېلو په صورت کې د دوی سره مشابهت راځي، نو ځکه دا صورت مکروه دی، او زموږ په نېز خو امام هم لمونځ کونکی دی، او مقتدي هم لمونځ کونکی دی، او په دواړو کې هېڅ امتياز او فرق نشته.

بخلاف ما إذا كان الم فرامياً چې که د امام قدم (پښې) په مسجد کې وي او سجد يې په محراب کې وي نو په دې کې هېڅ حرج نشته، ځکه چې په لمغنه کې د پښو اعتبار دی، کله چې پښې په مسجد کې وي نو د مقتديانو سره به د امام ظاهري ربط او تړلو هم باقی پاته وي، او د اهل کتابو سره به مشابهت هم نه راځي، نو ځکه دا صورت مکروه نه دی.

ويکړه: أن يكون الإمام وحده الم فرامياً که امام پر لور ځای ولاړ وي او مقتدي لاندې وي، يا مقتدي پر لور ځای وي او امام لاندې وي نو دا دواړه صورتونه مکروه دي، ځکه چې په اول صورت کې د اهل کتابو سره مشابهت دی، هغه ځکه چې کله امام پر لور ځای ودرېږي، نو ځکه ده چې امام به له مقتديانو څخه ممتاز او معتبر گڼل کېږي، نو ځکه دا صورت خو د اهل کتابو د مشابهت په وجه مکروه دی، او هورم صورت ځکه مکروه دی چې کله مقتدي پر لور ځای وي او امام لاندې وي، نو مقتدي به منتظر او معتبر گڼل کېږي، او امام به لاندې وي، او امتياز او اعتبار د تعظيم سبب دی، نو په دې صورت کې به د مقتدي تعظيم راسي، او د امام تحقير او سپکولۍ به وسي، نو ځکه دا صورت هم مکروه دی.

فائدة: صاحب د کتاب د لوړوالي او ارتفاع هېڅ امتلازه بيان کړې نه ده، لېکن صاحب د هغه څه په دې لړ کې درې قولونه ذکر کړي دي: (۱) اول د امام طحطوي ﷺ و طرف ته منسوب دی، هغه دا چې لوړوالی که د يوه سړي د قد (تې) برابر وي، نو مکروه دی، کښې نه دی (۲) هورم قول دا دی چې که لوړوالی دومره وي چې په هغه سره د امام امتياز او اعتبار راځي، نو مکروه دی (۳) هورم قول دا دی چې که د امام او مقتديانو په مينځ کې د يوه ذراع (شرمې کز) په اندازه لوړوالی او ارتفاع وي، نو مکروه دی، او همدا هورم قول معتبر دی. (مجموعه ۱، ص ۲۲۶)

د سړي د شا (ملا) و طرف ته لمونځ کول

وَلَا يَحِلُّ لَكَ أَنْ تَقْرَأَ الْقُرْآنَ وَدَا وَطَرَفَ تَهْ بِهْ لَمَوْعَ كُولُو كِي هِيڅ پروا نشته ځايي پښتول
 چې هغه ناست وي او خبرې کوي لَأَنْ اَيْنَ مَكَرَ رَافِىَ اللهُ حَنْتَها رُفَا كَانِ يَسْتَحِبُّ رِئَاوَرْمَ * لَنْ يَخْشَ اُنْقَارِها ځکه ابن عمر
 د وین له څښتنه به ډېر کرته خپل په بعضې سفوفو کې له حضرت نافع ﷺ څخه ستره جوړول (او لمونځ به يې کوی).

اللفات: ﴿یَسْلُطُ﴾ فرش، مجازاً کپړې او بستړې ته هم ویل کیږي، ﴿اِسْتَعْلَقَ﴾ د استعمال د باب مصدر دی؛

سپکاوی، بې عزتي کول، حقیر ګڼنه، ﴿مَعْلُکَ﴾ مسکه، مصله، جای نماز، هغه کپړه چي انسان لمونځ پر کوي.
تشریح: مسئله: داده که په یوه بستره یا کورپچه (نالي) کي تصویرونه (عکسونه) وي، هغه که د ذي روحو (ساکینو) وي او که د غیر ذي روحو (غیر ساکینو) وي، یا په پتو (خادر) یا مسله (جای نماز) یا بل شی کي تصویرونه وي، نو پر هغه درېدل او لمونځ کول مکروه نه دي، ځکه چي پر هغه شي په درېدلو کي د تصویرونو سپکاوی او تذلیل کیږي، لېکن پر تصویرونو يې سجده کول مکروه دي، ځکه چي په دې صورت کي د تصویر د عبادت سره مشابهت راځي، چي هغه په هیش حال کي هم صحیح نه دی.

دا مسئله خو د جامع صغیر ده چي پر تصویرونو درېدل او لمونځ کول صحیح ګرځول سوي دي، او پر هغو سجده کول مکروه ګرځول سوي دي، لېکن په مبسوط کي امام محمد رَحْمَهُ الله پر تصویر والا مسله (جای نماز) باندې مطلقاً لمونځ کول مکروه ګرځولي دي، هغه که پر تصویرو باندې سجده راسي او که رانه سي، او دلیل يې دا بیان کړی دی چي مسله د تعظیم او عزت لائق شی دی، او په تصویر والا مسله کي د مسلې سره سره د تصویر تعظیم هم کیږي، او په شریعت کي د تصویر د تعظیم هیڅ اجازه نسته، نو ځکه به پر تصویر داره مسله لمونځ کول مکروه وي.

که ه لمونځ گزاره چپه یا راسته یا لور طرف نه عکس (فوټو) وو نو څه حکم دی؟

وَيُكْرَهُ أَوْ مَكْرُوهٌ دِي أَنْ يَكُونَ قَوْكُ رَأْسِ رُؤْيَا الشَّيْءِ چي د لمونځ کونکي پر سر په پټ (بام) کي أَوْ يَكُونَ يَدَيْهِ یادده مخته أَوْ يَجْذَأُ إِلَيْهِ یادده پر برابر (يعني راسته او چپه طرف ته) تَصَاوِيرُ أَوْ صُورَةٌ مَعْلُوقَةٌ عکسونه (تصويرونه) وي یا يو راځړول سوی تصویر وي لِحَدِيثِ جَبْرِئِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ * د جبرئیل عليه السلام د حديث په وجه إِنَّمَا لَا تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ أَوْ صُورَةٌ چي موږ داسي کور ته نه داخلېږو چي په هغه کي سپي یا تصویر وي وَلَوْ كَانَتِ الصُّورَةُ صَغِيرَةً بِخَيْثُ لَا تَدْخُلُ بَيْتًا إِلَّا او که تصویر دومره کوچنی وو چي کتونکي ته په نظر نه راتلی لَا يُكْرَهُ نو مکروه نه دي لِأَنَّ الْبَيْتَ جَدًّا لَا تُغْبَى ځکه چي د زیاتو کوچنیو تصویرونو عبادت نه کیږي.

اللفات: ﴿عَقَفَ﴾ د خوني دنتی، بام، ﴿جَلَّكَهُ﴾ برابر، او د مجاز په توګه د راسته او چپه طرف لپاره هم استعمالیږي،

﴿جَبَذُوهُ﴾ د نصر باب دی: ښکاره کېدل، څرګندېدل، ﴿صَنَارٌ﴾ جمع ده، واحد يې صَنْيَرٌ دی: کوچنی، ﴿جَلَّكَهُ﴾ ډېر، زیات، ښه.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که تر لمونځ گزاره لور پر بام (چټ) تصویر وي، یادده مخته یادده پر برابر او بغل کي تصویر وي، نو دده لمونځ مکروه دی، دلیل د حضرت جبرئیل عليه السلام هغه حديث دی چي یوه جمله يې په کتاب کي ذکر سوه، پوره حديث داسي دی: أَنَّ جَبْرِئِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ اسْتَأْذَنَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ لَهُ ادْخُلْ. فَقَالَ كَيْفَ ادْخُلُ بَيْتًا عَلَيْهِ سَرَفٌ فِيهِ مَائِيلٌ أَوْ رَجَالٌ، إِمَّا أَنْ تَقَعَ رُؤْسُهَا أَوْ تَحْمَلَ بِسَاطٍ يُوْطَأُ، إِنَّمَا مَعَاشِرُ السَّالِكَةِ لَا تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ أَوْ صُورَةٌ. (يعني جبرئیل عليه السلام د نبی ﷺ حجرې ته د ورتللو اجازه وغوښتل، نبی ﷺ وفرمایل: راسه!، نو حضرت جبرئیل عليه السلام وفرمایل: زه هغه کور ته څرنگه ورتلی سم چي په هغه کي داسي پرده (راځړېږي) چي پر هغې د حیواناتو یا انسانو

تصویرونه وي، یا خو دي له دوی څخه سر ونه پرې کړل سي یا دي بستره ځني جوړه سي چي تر پنبو لاندې سي (نوبیا به زه راسم)، ځکه چي موږ ملائکي یو داسي کور ته نه ورځو چي په هغه کي سپی یا تصویر وي).
له دې حدیث او له دې قصې څخه دلیل په دې توگه نیول کیږي چي په کوم کور کي ملائکي نه داخلېږي، هغه شرّ البیوت یعني بد او شرّ کور دی، او په شرّ البیوت کي لمونځ کول مکروه دي، نو په تصویر داره ځای کي به لمونځ کول هم مکروه وي.

هو! که هغه تصویر دومره کوچنی وي چي کتونکي ته په نظر نه راځي، نو په دې صورت کي که پر بام وي یا پر راسته یا چپه طرف وي، هیڅ فرق پکښي نسته، ځکه په دې مسئله کي د مکروه والي مدار او علت د تصویرونو عبادت دی، او د کوچني تصویرونو عبادت نه کیږي، نو کله چي په کوچني تصویرونو کي د مکروه والي علت یعني عبادت نسته، نو ځکه به د هغو سره لمونځ مکروه نه وي.

د هغه عکس (فوتو) حکم چي سر ځني ليري سوی وي

وَإِذَا كَانَ التَّيْتَالُ مَعْلُومَ الرَّأْسِ أَوْ كَلَّهِ عَكْسُ (تصویر) څخه سر پر بکړل سوی وو أَيُّ مَنْعُ الرَّأْسِ یعني سر ځني خراب سوی (مسح سوی) وو فَلَيْسَ بِتَيْتَالٍ نو دا عکس نه دی لَأَنَّهُ لَا يُغَيِّدُ بِذَوْنِ الرَّأْسِ ځکه چي بغیر له سره د عکس عبادت نه کیږي وَصَارَ كَمَا أَوْ دَاسِي ده لکه إِذَا صَلَّى إِلَى شَيْءٍ أَوْ بَرَأَ یو سری چي د شمعي یا خراف و طرف ته لمونځ وکړي عَلَى مَا قَالُوا لکه څرنګه چي فقهاؤ رحمهم الله فرمایلي دي.

اللفاظ: «تیتال» تصویر، مجسمه، صورت، «معلوم» د نصر د باب اسم مفعول دی: خراب سوی، مسح سوی (متلو

سوی)، «شع» شمع، موم بتی، «سراج» خراف.

تشریح: فرمایي که د تصویر سر نه وي یعني سريې پر بکړل سوی وي یا بالکل خراب سوی او مسح سوی وي نو هغه په حقیقت کي تصویر نه دی، ځکه چي د سر پر بکړل سوي تصویر عبادت نه کیږي، او اوس موږ وویل چي د مکروه والي اصلي علت او بنیاد عبادت دی، نو کله چي د مکروه والي علت یعني عبادت نسته، نو بیا دا تصویر پر لمانځه هیڅ اغېزه نه کوي، هغه که مخته وي، که شاته وي، که راسته یا چپه طرف ته وي او که لوړ وي، او څرنګه چي د شمعي یا خراف په مخامخ ایښولو سره په لمانځه کي هیڅ حرج نسته، همدارنګه په سر پر بکړل سوي تصویر کي هم هیڅ حرج نسته، د زیاتره فقهاؤ رایه همدغه ده، لېکن بعضو د شمعي او خراف په مخامخ ایښولو سره لمونځ مکروه ګرځولی دی، لېکن صحیح قول د عدم کراهت دی.

که تصویر پر بالنت یا بستره وو نو څه حکم دی؟

وَلَوْ كَانَتِ الطَّوْرَةُ عَلَى رِسَادَةٍ مُنْقَلَا أَوْ عَلَى بَسَاطَةٍ مَطْرُوشٍ يََا پَر غوریدلې بستره (او کوربچه) وو لَا يَكْرَهُ نو مکروه نه دي لَأَنَّهَا تَدَاسُ ځکه چي بالنت تر شا لاندې کیږي وَتَوَطَأُ او بستره تر پنبو لاندې کیږي (یعني پایماله کیږي) بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَتِ الرِّسَادَةُ مُنْصَوِّبَةً په خلاف د هغه صورت چي بالنت ولاړ وي أَوْ كَانَتْ عَلَى السِّتْرِ یا تصویر پر پرده وي لَأَنَّهُ تَغْطِيهَا ځکه چي دا د تصویر تعظیم دی وَأَشَدُّهَا كَرَاهَةً اوله ټولو څخه زیات کراهت په هغه صورت کي دي أَنْ تَكُونَ أَمَامَ النَّصْلِ چي تصویر د لمونځ گزاره مخته وي ثُمَّ مِنْ

فَوَقَّ رَأْيُو (په هغه صورت کي زيات کرامت دی) چي کله دهغه تر سر لوړ وي ثُمَّ عَلَى يَمِينِهِ بيا (په هغه صورت کي) چي دهغه پر راسته طرف وي ثُمَّ عَلَى شِمَالِهِ بيا (په هغه صورت کي) چي دهغه پر چپه طرف وي ثُمَّ عَظْمُهُ بيا (په هغه صورت کي) چي دهغه د شاو طرف ته وي.

اللفات: ﴿وَصَالَةً﴾ بالثبت، ﴿مَكَّةَ﴾ اسم مفعول دی: اچول سوی، اینبول سوی، ﴿مَكْرُوشَ﴾ اسم مفعول دی: خوړول.

سوی، ﴿مَنْفُوءَةٌ﴾ اسم مفعول ہی: درول سوی، نصب کری سوی، ﴿سَیْرٌ﴾ پردہ۔

تشریح: صورت و مسلک: دای که دلمونځ کونکي مخته یو بالښت پروت وي او پر هغه تصویرونه وي یا یو بل تصویر ډله بستره یا کوږچه وي نو هلته لمونځ کول مکروه نه دي، ځکه چي د بالښت او بستري تصویرونه د تکيه وهلو او کښېستلو په وجه لاندې کیږي، نو ښکاره ده چي په دې صورت کي د تصویر تذليل او سپکاوی کیږي، نه تعظیم، او د دې د تأیید په باره کي یوه قصه هم سته، قصه داده چي یو وار حسن بصري رَجَه الله او عطاء رَجَه الله یو داسي کور ته ورتوتل چي په هغه کي پریوه کوږچه تصویرونه وه، نو عطاء رَجَه الله ولاړ سو، او حسن بصري رَجَه الله پر کښېستی، حسن بصري عطاء رَجَه الله ته وویل: “چي د تصویر تعظیم هغه وخت کیږي چي نه پر کښې” . هو! که بالښت ولاړ وي یا تصویر پر پرده وي، نو مکروه دي، ځکه چي دا د تصویر تعظیم دی، یعنی هېڅ بې عزتي یې نه کیږي.

د آشنه کراهه الخ له دې حايه دا خبره بيتوي چي د تصوير کراهت برابر نه دی، بلکي د تصوير د مخته او شاته کېدلو په وجه سره د تصوير په مرتبو کي فرق راځي، نو تر ټولو زيات کراهت په هغه تصوير کي دی چي د لمونځ گزار مخته وي، بيا له دې څخه کم کراهت په هغه تصوير کي دی چي د لمونځ گزاره پر سر وي، بيا له دې څخه کم دا دی چي د لمونځ گزاره راسته طرف ته وي، بيا دا چي چه طرف ته وي، بيا دا چي د لمونځ گزاره شاته وي، بعضې علماء وايي چي که تصوير شاته وي، نو لمونځ مکروه نه دی لېکن صحيح داند چي په کوډ کي مطلق تصوير مکروه دی، ځکه چي تصوير د ملائکو د نه راتگ سبب دی، او مخکي دا خبره ذکر سوه چي کوم کور ته ملائکي نه راځي هغه شرعاً لبيوت دی، او په هغه کي لمونځ کول مکروه دی.

بہ عکس دارہ کالو کی لمونج کول

وَلَوْلَيْسَ تَهْتَابُهُمْ لَمَلَأَهُ اَوْ كه لمونځ کونکي داسي کلي واخلستل چي په هغه کي تصويرونه وه پټمړه نو دا مکروه دي لَکُهُ يُمُوهُ حَاوِلُ الْعَمَلِ ځکه چي هغه د بُت د پورته کونکي سره مشابه کيږي وَالْعَلَاءُ جَانِزَةً لِي جَمِيعٍ ذٰلِكَ اَوْ په دې ټوله مکروه صورتونو کي لمونځ جائز دی لَا يَشْتَجِبُ عَمَلُهَا ځکه چي د لمانځه ټوله شرطونه موجود دي وَتَعَادُ عَلَى وَجْهِ غَيْرِ مَكْرُوهٍ اَوْ په غير مکروه طريقه سره به لمونځ واکړځول کيږي وَهَذَا الْحُكْمُ لِي كُلِّ صَلَاةٍ اَوْ يَتِمَّ الْكِرَاهَةُ اَوْ دا حکم په هر هغه لمانځه کي دی چي په کراهت سره لاء سوی وي وَلَا يَكْمُرُ بِشَيْءٍ مِّنْهُ رُوِيَ الرَّسُولُ اَوْ د غير دی روح تصوير مکروه نه دی لَکُهُ لَا يُغْبَدُ ځکه چي د هغه عبادت نه کيږي.

الفاظ: ﴿عَنْز﴾ بُت، هغه چي عبادت يې کيږي، ﴿اعترجما﴾ داستعمال دباب مصدر دی: جمع کول او پوره کول.

تشرېح: مسئله: دا ده چي د انسان لپاره تصوير لرونکي کالي اخوستل مکروه دي. ځکه چي دا انسان د بت د پورته کونکي سره مشابه کيږي (يعني لکه بت چي پر کالوي)، او په هيڅ ډول هم د بت سره مشابهت صحيح نه دی.

والصلاة الخ صاحب د هدايي رحمه الله فرمايي: موږ چي د تصوير د مکروه والي په باره کي څومره صورتونه بيان کړه، په هغو ټولو مکروه صورتونو کي لمونځ جائز دی، ځکه چي په دې صورتونو کي د لمانځه ټوله شرطونه جمع دي، او يو شرط هم ځني وتلی نه دي، خو مکروه دی، نو په دې مکروه صورتونو کي که چا لمونځ کړی وي، نو د احتياط لپاره دي يې په غير مکروه طريقه سره راوگرځوي، يعني داسي ځای دي يې راوگرځوي چي د تصوير يا د بل شي د کراهت شبهه نه وي، شيخ قوام الدين کاکي رحمه الله فرمايلي دي چي کوم لمونځ د کراهت سره اداء سوې وي، د هغه راگرځول واجب دي، لېکن صحيح خبره دا ده چي کوم لمونځ د کراهت تحريمي سره اداء سوې وي، نو د هغه راگرځول واجب دي، او که د کراهت تنزيهي سره اداء سوې وي نو د هغه راگرځول مستحب دي، ځکه چي مکروه تنزيهي د مستحب په درجه کي وي. (فتح القدیر)

د غیر ذي روحو تصويرونه مکروه نه دي

ولا يكره... الخ فرمايي چي د غير ذي روحيه يعني د هغه شيانو تصويرونه مکروه نه دي چي ساه نه لري، لکه درخته، کور او داسي نور، يعني که په کالو کي د درختي يا کور او داسي نور شيانو تصويرونه وي نو په هغه کالو کي لمونځ کول مکروه نه دي، ځکه چي د غير ذي روح تصوير عبادت نه کيږي، او د کراهت مدار او انحصار پر عبادت دی.

د لمانځه په دوران کي د مار، لړم او د داسي نورو مضرو شيانو وژل

وَلَا يَأْتِي بِقَتْلِ الْحَيَّةِ وَالْعُقْرَبِ فِي الصَّلَاةِ او د لمانځه په دوران کي د مار او لړم په مړه کولو کي هيڅ حرج نسته لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي اَقْتُلُوا الْأَسْوَدَيْنِ وَلَوْ كُنْتُمَا فِي الصَّلَاةِ تاسو دوه توران مړه کوئ که څه هم په لمانځه کي ياست (دوه توران يعني مار او لړم) كَزَلَاكَ فِيهِ إِزَالَةُ الشَّغْلِ او په دې وجه (هم) چي په دې کي د زړه د مشغوليت (او توجه) ليري کول دي فَأَشْبَهَ دَرَعَ النَّارِ نو دا د (لمونځ گزار مخته د) تېرېدونکي سړي د منع کولو سره مشابه سو دَيَسْتَوِي جَبِينُ أَنْوَاعِ الْحَيَّاتِ او په دې حکم کي د مار ټوله قسمونه (ډولونه) برابر دي هُوَ السَّجْنُ همداسي صحيح ده لِإِمْلَاقِ مَا رَوَيْنَا ځکه زموږ روايت سوی حديث مطلق دی.

اللفات: ﴿حَيَّة﴾ مار، ﴿عُقْرَب﴾ لړم، ﴿دَرَع﴾ د فتح باب مصدر دی: ليري کول، منع کول، ﴿مَال﴾ د نصر د باب اسم فاعل دی: تېرېدونکی.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سړي لمونځ کوی، او ده ته نژدې مار يا لړم راغلی، او دا اندېښنه وه چي ضربه به را ورسوي، نو د لمانځه په دوران کي د هغه په وژلو کي هيڅ پروا نسته، فقلي دليل: د نبي ﷺ دا فرمان دی: اَقْتُلُوا الْأَسْوَدَيْنِ وَلَوْ كُنْتُمَا فِي الصَّلَاةِ په حديث کي له أسودين څخه مراد مار او لړم دي، نو معنی يې داسوه: چي مار او لړم مړه کوئ که څه هم تاسو په لمانځه کي ياست: او څرنگه چي د نبي ﷺ دا فرمان مطلق دی، نو ځکه دا د مار ټولو قسمونو ته شاملېږي، او

هر ډول مار په دې حکم کې داخلېږي، هغه که زهرجن وي، که نه وي، همدارنگه دا حکم د وژلو سره تعلق لري، يعنې مار دې تر هغه وخته وهل کيږي چې تر څو مړ سي، ځکه چې د قتل معنی د وژلو ده، نو تر څو چې مار مړ سوی نه وي، تر هغه وخته دي وهل کيږي (که څه هم لمونځ گزاره په لمانځه کې وي). عقلي دليل: دا دی چې لمونځ گزاره که د لمانځه په حالت کې مار یا لرم مړ نه کړي، نو دده زړه به د لمانځه پر ځای په مار او لرم کې وي، او ټوله توجه به یې د هغه و طرف ته وي، چې داسې نه له دې خوا څخه راسي، داسې نه له دې خوا څخه راسي، او دا ډول به دده ټوله لمونځ تر مار او لرم قربان سي، نو ځکه شریعت ده ته اختیار ورکړی دی چې مړه یې کړي، چې د زړه حضور او توجه د لمانځه او د الله ﷻ و طرف ته سي، که څه هم دا عمل کثیر دی، لېکن څرنگه چې د لمانځه مخته تېرېدونکي سړی منع کول روا دي او په هغه کې هم عمل کثیر دی، نو دا د ضرر رسولونکو حیواناتو مسئله هم د هغه سره مشابه ده.

صاحب د هدایې رحمه الله په هو الصحيح سره د فقیه ابو جعفر او نورو له هغه قول څخه احتراز کوي چې هغوی وایي د سپین مار د مړه کولو اجازه نسته، او پر دې باندې دلیل د نبی ﷺ دا فرمان وړاندې کوي: لیاکمر والحیة البيضاء فلها من الجن، (يعني سپین مار مه وژئ، ځکه چې هغه پېری وي)

جواب: لېکن زموږ له طرفه د دې قول جواب دا دی چې زموږ بیان سوی حدیث يعنی: أقتلو الأسودین... الخ مطلق دی، او په هغه کې د سپین، تور او بل رنگ هیڅ تفصیل نسته، نو ځکه به د مطلق مار وژلو اجازه وي، هغه که د هر رنگ وي. دویم جواب: صاحب د فتح القدیر رحمه الله د امام طحاوی رحمه الله په حواله د دې دویم جواب دا ورکړی دی چې د سپینو مارانو تخصیص کول صحیح نه دی، ځکه چې نبی ﷺ له پېریانو څخه دا وعده او ژمنه اخیستې وه چې هغوی به زما د امت و مخ ته د سپین مار په شکل کې نه راځي، او نه به د مار په شکل کې د هغوی و کورو ته داخلېږي، نو اوس که یو پېری دا ډول حرکت کوي او د مار په شکل کې راځي، نو هغه به وژل کيږي، ځکه چې هغه د وعده مخالفت کوي. (فتح القدیر ج ۱، ص ۲۳۱)

په لمانځه کې په لاس سره آیتونه او تسبیحات شمېرل

وَيُكْمَلُ الْكَلِمَ الْأَيُّ وَالَّتِسْبِيحَاتُ بِالْيَدِ الْشَّلَاةُ او په لمانځه کې آیتونه او تسبیحات په لاس سره شمېرل مکروه دي وَكَذَلِكَ عَدَّ الشُّرَّ همدارنگه د سورتونو شمېرل هم مکروه دي لِأَنَّ ذَلِكَ لَيْسَ مِنْ أَعْمَالِ الصَّلَاةِ ځکه چې دا د لمانځه له اعمالو څخه نه دي وَعَنْ أَنِ يُؤَسَفَ وَمُحَمَّدٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى • أَنَّهُ لَا بَأْسَ بِذَلِكَ فِي الْفَرَائِضِ وَالْتَوَاقِلِ جَمِيعًا اوله صاحبینو څخه روایت دی چې په فرائضو او نوافلو کې داسې کول څه خبره نه ده مُرَاعَاةُ لِسْنَةِ الْفَرَائِضِ د سنت قرائت د خیال ساتلو په وجه وَالْعَمَلُ بِمَا جَاءَتْ بِهِ السُّنَّةُ او د حدیث پر بیان سوي حکم د عمل کولو په وجه قُلْنَا يَنْبَغِي أَنْ يَعَدَّ ذَلِكَ قَبْلَ الشُّرُوعِ موږ وایو چې د لمانځه تر شروع کولو مخکې د دې شیانو شمېرل ممکن دي فَيَسْتَفْتِي عَنْ الْعَدِّ بَدَلًا او (په دې توګه به) تر شروع کولو وروسته له شمېرلو څخه استغناء حاصله سي، والله اعلم.

اللفات: (عد) د نصر د باب مصدر دی: شمېرل (شمارل). (ای) جمع ده، واحد یې آیه دی. د قرآن آیت.

تشرېح: مسئله: دا ده چې په لمانځه کې دتنه د لاس په ذریعه د تسبیحاتو او آیتونو شمارل مکروه دي، لمونځ که فرض وي او که نفل، همدارنگه د سورتونو شمارل هم مکروه دي، ځکه چې دآیتونو، تسبیحاتو یا سورتونو شمارل د لمانځه له اعمالو څخه نه دي، همدا ظاهر الروایه دی، د بالید له قید څخه معلومیږي چې د گوتو سرونه کنډکېدل، یا په زړه کې شمارل مکروه نه دي.

مصنف رحمه الله فی الصلوة په ذکر سره و دې طرف ته اشاره کړې ده چې له لمانځه څخه دباندې شمارل مکروه نه دي، لېکن د فخر الاسلام بزفوي رحمه الله په نېز له لمانځه څخه دباندې هم د تسبیحاتو شمارل مکروه دي، او فرمایي: وکانت الف یقول لذنوب ولا یحیی ونسبح ونحیی، (یعني مخکني بزرگانو به ویل چې موږ خو گناوي بهې شمېره کوو لېکن هغه نه شمارو، خو تسبیحات شمارو)؛ او له صاحبینو څخه په غیر ظاهر الروایه کې روایت سوی دی چې تسبیحات، آیتونه او نور په لاس سره شمارل په فرائضو کې هم جائز دي، او په نوافلو کې هم جائز دي، او په دې کې هیڅ کراهت او بدې نسته.

د صاحبینو لیل: دلیل دا دی چې ډېر کر ته انسان ته د آیتونو شمارلو ضرورت پرېوځي، مثلاً هغه غواړي چې په فرض لمونځونو کې پر سنت طریقه قرائت وکړي، یعني خلونېست یا شپېته آیتونه ووايي لکه څرنگه چې له رسول الله څخه ثابت دي، یا مثلاً په صلاة التبیح کې چې کوم تسبیحات دي چې د هغه په اړه حدیث هم راغلی دی، نو اوس ښکاره ده چې په دې دواړو صورتونو کې بغیر له شمارلو څخه هیڅ چاره نسته، نو ځکه به په دې وخت کې شمارل مکروه نه وي.

د امام ابو حنیفه دلیل: دا دی چې په لمانځه کې د دې شیانو د شمارلو څه ضرورت دی؟ ځکه چې تر لمانځه مخکې هم د شیان شمارل کېدلای سي، یعني لمونځ گزاره دي تر لمانځه مخکې د اتمین کړي چې په اول رکعت کې به یې له دې ځای څخه تر دې ځایه پوري وایم، او په دویم رکعت کې به یې له دې ځایه څخه تر دې ځایه پوري وایم، او دا طریقه دي ښه په ذهن کې ونیسي، نو په دې صورت کې به په لمانځه کې د شمارولو ضرورت نه پېښیږي، پاته سوه د صلاة التبیح مسئله نو په هغه کې د دې ډېر ضرورت نسته چې په لاس سره دي تسبیحات و شمارل سي، بلکې د گوتو په

سرونو دي یې شماری. والله اعلم بالصواب

فصل

تشریح: تر دې مخکې صاحب د کتاب رحمه الله د لمانځه مکروهات بیان کړل، اوس له دې ځایه هغه مکروهات بیانوي چې هغه له لمانځه څخه خارج وي، یعنې چې له لمانځه څخه دباندې مکروه وي.

په بیت الخلاء (تبی) کې مخ اوشاد قبلي و طرف ته کول

وَلَا يَكْرَهُ أَنْ يَتَوَضَّعَ بِالنَّعْلَيْنِ فِي الْخَلَاءِ أَوْ بِهَاتَيْنِ (بیت الخلاء) کې په شرمگاه سره د قبلي و طرف ته مخ کول مکروه دي لَکِنَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * نَهَى عَنْ ذَلِكَ حُكْمُ نَبِيِّ ﷺ له دې څخه منع کړې ده وَالْإِسْتِدْبَارُ يَكْرَهُ فِي رَوَايَةٍ او په یوه روایت کې د قبلي و طرف ته شاه کول هم مکروه دي لِمَا فِيهِ مِنْ تَرْكِ التَّعْظِيمِ ځکه چې په دې کې د تعظیم پرېښوول دي وَلَا يَكْرَهُ فِي رَوَايَةٍ او په بل روایت کې د قبلي و طرف ته شاه کول مکروه نه دي لِأَنَّ الْإِسْتِدْبَارَ ځکه چې د قبلي و طرف ته شا کونکی په داسې حال کې وي فَرَجُهُ غَيْرُ مُوَازٍ لِلْقِبْلَةِ چې د هغه فرج (شرمگاه) پر قبله مخامخ نه وي وَمَا يَنْحَطُّ مِنْهُ يَنْحَطُّ إِلَى الْأَرْضِ او څه چې له شرمگاه څخه را لویږي هغه پر مخکې لویږي بِخِلَافِ الْإِسْتِقْبَالِ په خلاف د قبلي و طرف ته د مخ کونکي لِأَنَّ فَرَجَهُ مُوَازٍ لَهَا ځکه چې د هغه شرمگاه پر قبله مخامخ وي وَمَا يَنْحَطُّ مِنْهُ يَنْحَطُّ إِلَيْهَا او کوم څه چې له شرمگاه څخه را لویږي هغه د قبلي و طرف ته لویږي.

اللفات: ﴿فرج﴾ شرمگاه، شرم ځای، پراخي، خلا، ﴿إِسْتِدْبَار﴾ د استعمال د باب مصدر دی: شا کول، ﴿مُوَازٍ﴾ متوازي

هم راحي، د مفاعلي د باب اسم فاعل دی: مقابل، برابر، مخامخ، متوازي، ﴿يَنْحَطُّ﴾ د انفعال باب دی: لوېدل.

تشریح: مسئله: داده چې د قضاء حاجت یعنې د متيازو یا د غټ اودس ماتې په وخت کې خپله شرمگاه (ذکر) د قبلي و طرف ته کول مکروه تحریمي دي، هغه که په خلاص میدان کې وي او که په ودانۍ کې وي، په مخ کې یو حائل لکه دېوال او داسې بل شي وي، که نه وي، په هر حال کې مکروه دي، دلیل یې دا دی چې نبي ﷺ له دې څخه منع کړې ده، د نبي ﷺ ارشاد دی: عَنْ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قِيلَ لَهُ لَقَدْ عَلِمْتُكُمْ نَبِيَكُمْ كُلَّ شَيْءٍ حَتَّى الْخِرَاءَ قَالَ أَجَلَ لَقَدْ تَمَانَأْتُ أَنْ نَسْتَقْبِلَ بِنَاطِئِ أَوْ بُولِ (ابوداؤد)، (له سلمان فارسي رضي الله عنه څخه یو چا پوښتنه وکړه چې تاسو ته پېغمبر د هر شي تعليم در کړی دی حتی د متيازو او غایطو هم) (د سائل وینا د تمسخر او ملنلو په توګه وه) نو حضرت سلمان فارسي رضي الله عنه وفرمایل: هو! موږ نبي ﷺ د متيازو او غایطو په حالت کې د قبلي له مخامخ کېدلو څخه منع کړي یو).

او په استدبار قبله یعنې د مکې شریفې و طرف ته په شا کولو کې له امام صاحب رحمه الله څخه دوه روایتونه دي، د یوه روایت مطابق قبلي ته په شا کولو کې هم د تعظیم پرېښوول دي، او په بل روایت کې دادي چې قبلي ته شا کول مکروه

نکته:

نه دي. ځكه چې د كوم سري قبلې ته شايي، نو د هغه شرمگاه (ذكر) د قبلې و طرف ته نه وي. او څه چې د شرمگاه څخه راوځي. هغه د مخكې و خوا ته ځي، يعني د متيازو دار (ليكه) بل طرف ته ځي، خو لنډه دا چې مخ دي د قبلې پر طرف نه كوي.

بخلاف المستقبل الخ خو په خلاف د هغه كسانو چې د قبلې و طرف ته يې مخ وي، ځكه چې د هغوی شرمگاه د قبلې و طرف ته برابره وي. او د متيازو ليكه يې د قبلې پر طرف ځي، نو ځكه قبلې ته مخ كول مكروه دي. په دې مسئله كي ډېر تفصيل سته. چې اصل چينه يې د خديشو كتابونه (سنن) دي. د لوی دورې (دوره حديث) د كال انتظار و كړئ چې پر دې مهمه مسئله به تفصيلي بحث واورئ، انشاء الله.

د مسجد پر بام وطي، متيازي او غايطه مواد كول

وَيَكْرَهُ الْمُهَاجِمَةُ فَوْقَ الْمَسْجِدِ وَالْمَوْلَى وَالشَّخْطِ او د مسجد پر بام كوروالی. متيازي (بولي) او غايطه مواد (ډكي متيازي) كول مكروه دي لِأَنَّ بَطْحَ الْمَسْجِدِ لَهُ حُكْمُ الْمَسْجِدِ ځكه چې د مسجد بام د مسجد په حكم كي دی حَقٌّ لِمَا لَاقْتَدَاءُ مِنْهُ بِسَنِّ تَخْتَهُ تَرْدِي چې له بامه څخه د هغه سري اقتداء صحيح ده چې هغه تر بام لاندي وي وَلَا يَنْطَلُ الْإِعْتِكَافُ بِالْمَعُودِ إِلَيْهِ او (د مسجد) بام ته په ختلو سره اعتكاف نه باطليري وَلَا يَحِلُّ لِيَجُوبَ الْوُقُوفُ عَلَيْهِ او د جنب سري لپاره د مسجد پر بام باندي تر بدل جائز نه دي.

اللفات: ﴿مُهَاجِمَةُ﴾ جماع. كوروالی. ﴿الشَّخْطِ﴾ د تفعل د باب مصدر دی: خلوت اختيارول. مجازاً: د غايطو لپاره تلل.

﴿مَعُودٌ﴾ د سمع د باب مصدر دی: ختل.

تشریح: مسئله: داده چې د مسجد په هره حصه كي جماع يا غايطه مواد او متيازي كول مكروه دي، هغه كه د مسجد كوښ وي يا د مسجد چت (بام) او نور وي، ځكه چې د مسجد چت هم د مسجد په حكم دی. همدا وجه ده كه يو سري د مسجد له چت څخه د هغه امام اقتداء و كړي چې هغه تر چت لاندي په مسجد كي وي. نو د دې سري اقتداء صحيح ده. او كه يو معتكف د مسجد چت ته وځي، نو د هغه اعتكاف نه باطليري. د جنب سري لپاره د مسجد چت ته د تللو اجازه نسته، ځكه چې د مسجد چت لره د مسجد حكم حاصل دی، او په مسجد كي دننه دا ټوله شيان مكروه دي، نو د مسجد پر چت به هم مكروه وي.

قابده: په ذكر سوي مسئله كي له مكروه څخه مراد مكروه تحريمي دی. (فتح القدير)

كه مسجد په كور كي وي نو څه حكم دی؟

وَلَا يَأْتِي بِالْمَوْلَى فَوْقَ بَيْتٍ او د داسي كور پر بام په متيازو كولو كي هيڅ حرج نسته فِيمَا مَسْجِدٌ چې په هغه كور كي مسجد وي وَالْمَرَادُ مَا أَعْدَّ لِلصَّلَاةِ فِي الْبَيْتِ او دلته له مسجد څخه مراد هغه ځای دی چې په كور كي د لمناځه لپاره تيار كړی سي لِأَنَّهُ لَمْ يَأْخُذْ حُكْمُ الْمَسْجِدِ ځكه چې دغه ځای د مسجد حكم نه دي اخيستی وَإِنْ نُدْبِنَا إِلَيْهِ كه څه هم موږ ته په كورنو كي د مسجد جوړولو تر غيځ راكول سوي دی.

اللفات: ﴿مَسْجِدٌ﴾ دلته له مسجد څخه مراد: د لمناځه لپاره تيار سوي ځای دی. ﴿نُدْبِنَا﴾ د مجهول صيغه ده: موږ ته تر غيځ راكول سوي دی. موږ هڅول سوي يو.

تشرېح: مسئله: دا ده چې په کورونو کې په عامه توګه په کوم ځای کې لمونځونه کېږي، او کوم ځای چې د لمانځه لپاره ټاکل کېږي، د هغه پر چټ که متبازي وکړي سي نو هيڅ خبره نه ده، ځکه چې هغه ځای د لمانځه لپاره خو متعين دی، لېکن هغه ته د مسجد حکم حاصل نه دی، همدا وجه ده چې د هغه ځای نړول، خرڅول او د هغه وارث جوړېدل ټوله صحيح دي، صاحب د هدايې رَجْعَةُ الله فرمايي چې د شريعت له طرفه موږ ته له کورنو څخه د مسجد جوړولو حکم سوی دی، لکه څرنګه چې حديث دی: لا تَسْجُدُوا بَيْتُكُمْ قُبُورًا، (يعني له خپلو کورنو څخه هديره مه جوړوئ!)، په دې حديث کې دا اشاره سوې ده چې په کورو کې دستور او نفلو پابندي کول پکار دي، لېکن فرض په مسجد کې کول پکار دي.

د مسجد دروازه بندول

وَيُكْرَهُ أَنْ يُغْلَقَ بَابُ الْمَسْجِدِ او د مسجد دروازه بندول مکروه دي لَا تَغْلِقُوا بَابَ الْمَسْجِدِ ځکه چې دا له لمانځه څخه د منع کولو سره مشابه دي وَقِيلَ لَا تَأْتُوا بَابَهُ او ويل سوي دي چې حرج پکې نسته إِذَا خِيفَ عَلَى مَتَاعِ الْمَسْجِدِ چې کله د مسجد پر سلمان باتدي (دغلا کېدلو) پيره وي يُنْزِلُ غَيْرَ أَذَانِ السَّلَاةِ د لمانځه له وختونو څخه ماسوا.

اللغات: ﴿يُغْلَقُ﴾ د افعال د باب مضارع مجهول ده: بندول، ﴿يُغْلِقُ﴾ د فتح د باب ماضي مجهول ده: پېرول، ﴿أَوَانٌ﴾

جمع دارو ده: يوه ثانيه، له جمعي څخه يې مراد وخت دی.

تشرېح: مسئله: دا ده چې د مسجد دروازه بنده ساتل مکروه دي، ځکه دا داسې ده لکه يو څوک له لمانځه څخه بندول، نو له لمانځه څخه بندول حرام دي، دا الله جلّ و علا فرمايې: وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ، ځينو حضراتو ويلي دي چې که د مسجد د سلمان د ضايع کېدلو يا غلا کېدلو پيره وه، نو بيا په دروازه بندولو کې هيڅ بدې نسته، ځکه چې د زمانې په اختلاف سره د خلکو حالتونه هم بدلېږي، تاسو غور وکړئ چې په يوه زمانه کې د ښځو لپاره مسجد ته تلل جائز وو، لېکن دفتې د بيړي هغوی بندي سوې، همدارنګه که په اوسني وخت کې کوم چې دفتو او فساد وخت دی، دروازې بندي سي نو په دې کې به هيڅ بدې نه وي، بلکې صحيح به وي.

په مسجد کې نقش و نگار (طليکاري) کول

وَلَا تَأْتُوا بَابَهُ او څه حرج نسته بَلَّغْ نَقِشَ الْمَسْجِدِ چې نقش کړی سي مسجد بَلَّغْ په گچ سره وَالسَّامِ او د ساج په لرګي سره وَمَلَأَ اللَّحَظَ او د سرو زرو په اوبو سره وَقَوْلُهُ لَا تَأْتُوا بَابَهُ يوشمير لال او د امام قدوري رَجْعَةُ الله د لابلې ويل دي ته اشاره کوي أَنَّهُ لَا يُؤْخَرُ عَنْهُ چې په داسې کولو سره ثواب نه ورکول کېږي لِكُنْهُ لَا يَأْتُمُّ بِهِ لېکن داسې کونکي گناهګاره کېږي هم نه وَقِيلَ هُوَ بَيْتٌ او يو قول دا دی چې دا (هم) يو ډول عبادت دی وَهَذَا إِذَا قُفِلَ مِنْ مَالٍ نَفْسِهِ او دا (د لابلې) حکم په هغه صورت کې دی چې دا (نقش و نگار) خپل له ذاتي مال څخه وکړي أَمَّا الْمَتَوَكِّلُ فَيَفْعَلُ مِنْ مَالِ التَّوَكُّفِ هر چې متوکلی دی نو هغه به د وقف له مال څخه هغه کار کوي مَا يَرْجِعُ إِلَى إِنْكَارِ الْبَيْتِ چې په هغه سر (د مسجد) عمارت (ودانې) مضبوطه سي وَدُونَ مَا يَرْجِعُ إِلَى النَّقْشِ داسې کله به نه کوي چې د مسجد د نقش و نگار سره تعلق لري حَتَّى لَوْ قُفِلَ يَفْعَلَنَّ نو که متوکلي داسې وکړه نو ضامن به وي وَأَنَّهُ أَعْلَمُ بِالضَّرَافِ او الله په حقيقي حال زيات خبر دی.

الفات: ﴿عش﴾ گچ، ﴿سج﴾ یو ډول قیمتي لرگۍ دی. ﴿مؤجر﴾ افعال د باب مجهوله صیغه ده: اجر ورکول، ثواب ورکول، مزدوري ورکول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې په چونه، گچ او د سرو زرو په اوبو او داسي نور سره د مسجلونو ښایسته کول او نقش ونگار کول هیڅ پروا نه لري، لېکن بعضي علماؤ د مسجلونو ښایسته کول او نقش ونگار پکښي کول مکروه ګرځولي دي، او دلیل یې د حضرت علي عليه السلام دا قول ذکر کړی دي: “چې کله حضرت علي یو منقش او ډېر ښایسته مسجد ولیدې، نو ورپه فرمایل: لمن هذه البیعة دا کلیسا د چا ده”، نو ښکاره د چې د حضرت علي عليه السلام ښایسته کول او فرمان په مسجلونو کې ددې مکروه عمل په وجه وو، همدارنګه نبی صلی الله علیه و آله د قیامت له ښو څخه یوه ښه د مسجلونو ښایسته کېدل هم شمارلي دي، لېکن صحیح داده چې که یو سړي په خپل شخصي مال سره په مسجد کې نقش ونگار کول او مسجد ښایسته کول غواړي، نو په دې کې هیڅ حرج نسته، لکه څرنګه چې امام قلدوري رحمته الله دا مسئله په لابس سره بیان کړې ده، چې له دې څخه دا اشاره تر لاسه کیږي چې که څه هم پر دې کار ثواب نه ورکول کیږي، لېکن دا سړی ګناهګاره کیږي هم نه، ځکه چې حضرت عمر رضی الله عنه د خپل خلافت په دور کې د مسجد نبوي تعمیر وکړی، او نور یې ښایسته کړی، او بیا قرآن کریم هم د انا یعمر مساجد الله... الخ په فرمان سره د مسجلونو د جوړولو او پخولو حکم کړی دی، او دا خبره هم پر خپل ځای تسلیم یوې ده چې مسجلونه څومره ښایسته، ښکلي او په زړه پوري وي، هغومره به د خلکو د توجهاتو او پاملرنو مرکز وي، او په زیات شمېر خلک به د مسجلونو و طرف ته مخ کوي، نو په دې حواله سره هم د مسجد نقش ونگار او ښکلي کول مستحسن او غوره دي.

نو ځکه بعضي خلکو تر دې پوري ویلي دي چې د مسجلونو ښایسته کول هم یو ډول عبادت دی، لېکن دا حکم په هغه صورت کې دی چې کله یو سړی په خپل شخصي او ذاتي مال سره د ښایسته او نقش ونگار کار تر سره کوي، هم په دې وجه متولي سړي ته د وقف او چنډې په مال سره د هغه کار کولو اجازه خوسته چې په هغه سره د مسجد عملارت او ودانۍ مضبوطه سي، او نور ټینګوالی او استحکام پکښي راسي، لېکن د هغه لپاره د وقف په پیسو سره د مسجد د نقش ونگار کولو او د مسجد ښایسته کولو حق نسته، او که داسي کوي، نو ددې حساب او تلوان به ورکوي.

بَابُ صَلَاةِ الْوُتْرِ

(دا) باب دو ترو د لمانځه (په بیان کي) دی

تشریح: کله چي مصنف رحمه الله له فرائضو او د هغوله متعلقاتو يعني وختونو، کيفيت، اداء کامل او قاصر څخه فارغ سو، نو اوس په دې باب کي د هغه لمانځه بيان کوي. کوم چي تر فرضو کم او تر نفلو زيات دی، يعني صلاة وتر، او د دوی په مينځ کي د مناسبت وجه داده چي وروسته نوافل بيانېږي. نو واجب يعني و تر يې د فرضو او نفلو په مينځ کي بيان کړه، لکه څرنګه چي د واجبو حق همدارنګه دی.

د و ترو د لمانځه شرعي حيثيت

الْوُتْرُ أَجِبٌ عِنْدَ الْأَنْحِفَةِ رَحِمَهُ اللَّهُ وَتَرِ دَامَامُ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز واجب دي وَقَالَ سَنَّةٌ لَظُهُورِ آثَارِ السَّنَنِ فِيهِ أَوْ صَاحِبِينَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ فَرَمَايِي چي وتر سنت دي ځکه په و ترو کي دستونو آثاره ښکاره دي حَيْثُ لَا يَكْفُرُ جَاحِدُهُ په دې توګه چي د و ترو منکر نه کافر کيږي وَلَا يُؤْذَنُ لَهُ أَوْ د و ترو لپاره به اذان نه کيږي وَلَإِنْ حَنِيفَةُ رَحِمَهُ اللَّهُ قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ* او د امام ابو حنيفه رحمه الله دليل د نبي ﷺ دا فرمان دی إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى رَأَاكُمْ صَلَاةً إِلَّا وَهِيَ الْوُتْرُ بېشکه الله ستاسو لپاره يو لومونځ زيات کړی خبردار! چي هغه و ترو دي فَصَلُّوْهَا مَا بَيْنَ الْعِشَاءِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ نو دا د ماخوستن او د سهار راختلو (طلوع فجر) په مينځ کي کوئ اَمْرٌ دا امر دی وَهُوَ لِيُؤْجِبَ أَوْ امر د وجوب لپاره وي وَلِهَذَا وَجَبَ الْقَضَاءُ بِالْإِجْمَاعِ نو هم په دې وجه د و ترو قضاء راول په اجماع سره واجب دي وَإِنَّمَا لَمْ يَكْفُرْ جَاحِدُهُ او د و ترو منکر ځکه نه کافر کيږي رَأَى دُجُوبَهُ ثَبَتَ بِالسَّنَةِ چي د و ترو وجوب په حديثو سره ثابت دی وَهُوَ السُّنَنُ بِنَا رَوَى عَنْهُ أَنَّهُ سَنَةٌ أَوْ همدغه مطلب د هغه روايت دی چي هغه له امام صاحب رحمه الله څخه را نقل سوی دی چي وتر سنت دي وَهُوَ يُؤْذَنُ فِي وَقْتِ الْعِشَاءِ او تر د ماخوستن په وخت کي اداء کيږي فَأَكْتَفَى بِأَذَانِهِ وَإِقَامَتِهِ نو ځکه (په و ترو) کي د ماخوستن پر اذان او اقامت اکتفاء وسوه.

اللغات: ﴿جَاحِدٌ﴾ د فتح د باب اسم فاعل دی: انکار کول. نه منل، ﴿فَأَكْتَفَى﴾ د افتعال د باب مجهوله صيغه ده: اکتفاء کول کول، کافي کېدل.

تشریح: د و ترو په باره کي له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه درې روايتونه دي: (۱) اول دا چي وتر واجب دي، (۲) دويم دا چي وتر سنت مؤکده دی، همدا مسلک د صاحبينو رحمه الله او د امام شافعي رحمه الله دی، (۳) دريم دا چي وتر فرض دي، او دا قول امام زفر او مالکيانو اختيار کړی دی.

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله كذا في رد المحتار ج: ١٠، ص: ٢٩١.

* تخريج: أخرجه أبو داود في كتاب الوضوء، باب استحباب الوتر، حديث رقم: ١٢١٨. {القول الرابع، ح: ١٠، ص: ١٠٥}

د صاحبینو دلیل: دا دی چې په وټرو کې د ستو آثار ښکاره دي، مثلاً د ستو په ډول د وټرو منکر هم کافر نه دی. او نه د وټرو لپاره اذان سته، لکه څرنګه چې د ستو لپاره اذان نسته، نو معلومه سوه چې وټر سنت دي، او صاحب د شرح نقایې رحمه الله د صاحبینو له طرفه نقلي دلیل دایبان کړی دی چې نبی ﷺ یو صحرايي ته وفرمایل: خمس صلاة کتبهن الله علیک قال هل علی غیرها قال لا انت تطوع، (الله تعالیٰ پر تا باندې پنځه لمونځونه فرض کړي دي، صحرايي وویل: آیا له دې څخه ماسو نور فرض هم پر ماسته، نبی ﷺ وفرمایل: نه! خو دا چې ته نفل وکړې؛ له دې حدیث څخه معلومه سوه چې د پنځه وختونو له لمونځونو څخه ماسو نور ټوله نفل دي، نو ځکه د وټرو واجب کېدل نه ثابتیږي، ځکه چې وټر له پنځو لمونځونو څخه ماسو دي، بل دا چې په صحیحینو کې له ابن عمر رضی الله عنهما څخه را نقل سوي دي: أن النبی ﷺ أوتر علی البعیر، (چې نبی کریم ﷺ وټر پر اوبښ وکړه)، او دا خبره ښکاره ده چې پر سپرلي نفلي لمونځ اداء کیږي. فرض او واجب نه اداء کیږي، نو که واجب وای، نو نبی ﷺ به د سپر تیا په حالت کې نه کولای.

د امام صاحب دلیل: د نبی ﷺ دا فرمان دی: إن الله زادکم صلاة ألا وهي الوتر فصلوها ما بین العشاء إلى طلوع الفجر. صاحب د عنايې رحمه الله لیکلي دي چې په دې حدیث سره په څو طریقو استدلال سوي دی: اول دا چې د زیاتوب نسبت الله تعالیٰ ته سوي دی، او د ستونو نسبت رسول الله ﷺ ته کیږي، نو که وټر سنت وای، نو په حدیث کې به الله تعالیٰ ته د نسبت پر ځای رسول ته نسبت سوي وای، خو څرنګه چې نبی ﷺ ته نسبت نه دي سوي، نو ځکه به د وټرو لمونځ سنت نه وي، بلکې واجب به وي، دویم دا چې پر یو شي زیاتوب هغه وخت کیږي، چې مزید علیه شي یعنې هغه چې پر هغه زیاتوب سوي وي، محدود العدد وي، او دا خبره منل سوې ده چې نوافل غیر محدود دي. د دې څخه انتهای نسته. نو زیاتوب په فرائضو کې کیږي، ځکه چې فرائض محدود العدد دي، او څرنګه چې مزید (د کوم چې زیاتوب سوي وي) د مزید علیه له جنس څخه کېدل ضروري دي، نو د دې مقتضا دا ده، چې پر فرائضو د کوم شي زیاتوب سوي وي. هغه دي هم یعنې وټر دي هم فرض وي، خو څرنګه چې حدیث خبر واحد دی، او خبر واحد غیر قطعي دلیل دی. او په غیر قطعي دلیل سره فرض نه ثابتیږي، نو ځکه به وټر له فرضو څخه د کمي درجې وي، چې هغه واجب دي، دریم دا چې په ذکر سوي حدیث کې فصلوها د امر صیغه ده، او امر د وجوب لپاره وي، نو له دې څخه هم د وټرو وجوب ثابتیږي. صاحب د هدایې رحمه الله فرمایي چې د وټرو قضاء هم په دغه وجه واجب ده چې دوی واجب دي.

د امام صاحب رحمه الله تائید په دې حدیث سره هم کیږي، چې نبی ﷺ فرمایلي دي: الوتر حق واجب فمن لم یوتر فليس منا، (یعنې وټر حق واجب دي، چا چې وټر نه وکړل، نو هغه زموږ څخه نه دی). په مسلم نبي د ابو سعید خدری رضی الله عنه حدیث دی: أن النبی ﷺ قال أوتروا قبل أن تصبحوا، (یعنې نبی ﷺ فرمایلي دي چې له سهار را ختلو څخه مخکې وټر کوئ)، په دې حدیث کې: اوتروا، د امر صیغه ده، او امر پر وجوب دلالت کوي.

جواب: د صاحبینو د عقلي دلیل جواب دا دی چې د وټرو منکر ځکه کافر نه دی چې د وټرو ثبوت په سنت غیر متواتره سره دی، او کوم چې له امام ابو حنیفه رحمه الله څخه روایت سوي دی، چې وټر سنت دی، د هغه معنی هم دا ده چې د وټرو ثبوت په سنت سره سوي دی. څرنګه چې د وټرو لمونځ د ماخوستن په وخت کې اداء کیږي، نو ځکه به د ماخوستن پر اذان او اقامت اکتفاء کیږي، د وټرو لپاره به د جلا اذان او اقامت ضرورت نه وي.

واجم قول: په پورتۍ مسئله کې راجح قول دامام صاحب دی، یعنې وتر واجب دی، وقال فی الهندية عن ابی حنیفة رَجَعَهُ الله عنه فی الوتر ثلاث روايات فی رواية فريضة وفي رواية سنة مؤكدة وفي رواية واجب وهي آخر اقواله، وهو الصحيح، (الهندية ج ١، ص ١١٠). (القول الراجح ج ١، ص ١٠٥).

د وترو درې رکعتونه به په یوه سلام سره کېږي

قَالَ: الْوُتْرُ ثَلَاثُ رَكَعَاتٍ فرمایي: چې وتر درې رکعت دي **لَا يُفْصَلُ بَيْنَهُنَّ بِسَلَامٍ** د هغو په مینځ کې به د سلام په ذریعه سره فصل نه کېږي **لَمَّا رَزَّحَ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي اللَّهِ عَنْهَا** ځکه چې حضرت عائشې رضی الله عنها روایت کړې دی **أَنَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** **كَانَ يُتْرَكُ ثَلَاثٌ** چې نبی صلی الله علیه و آله به درې رکعت وتر کول **وَكُلُّ الْمَسْنُونِ رَجَعَهُ اللَّهُ إِجْمَاعَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى الثَّلَاثِ** او حضرت حسن بصری رحمته الله پر درې رکعتونو د مسلمانانو اجماع را نقل کړې ده **وَهَذَا أَحَدُ اقْوَالِ الشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ** او همدا دامام شافعي رحمته الله له اقوالو څخه یو قول دی **بَلَّغَ قَوْلٍ** او دامام شافعي رحمته الله په بل قول کې راغلي دي **يُتْرَكُ بِسَلَامَيْنِ** چې په دوو سلامونو سره به وتر کېږي **وَهُوَ قَوْلُ مَا لَيْكَ رَجَعَهُ اللَّهُ** او همدغه دامام مالک رحمته الله قول دی **وَالْحُجَّةُ عَلَيْهِمَا مَا رَوَيْنَاهُ** او د دوی په خلاف هغه روایت حجت دی چې موږ بیان کړی.

اللفظ: «يُفْصَلُ» دضرب مضارع ده: جلا کول، فاصله ورکول، «كشعة» په یوه وار سلام وبلو سره دواړه طرفونو ته منځ ګرځول.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چې زموږ په نېز وتر درې رکعت دي په یوه سلام سره، د دې په خلاف دامام شافعي رحمته الله او امام مملک رحمته الله مسلک دا دی چې د وترو درې رکعت دي په دوو سلامو سره، له دې څخه علاوه د دې حضراتو په نېز له یوه رکعت څخه واخله تر نهو رکعتو پورې اقوال سته، لېکن معتبر قول یې هغه دی کوم چې موږ بیان کړی یعنې د وترو درې رکعت دي په دوو سلامو سره، دې حضراتو د خپل دریځ لپاره په څو طریقو سره استدلال کړی دی، اول استدلال یې دا دی چې په مشکوة شریف کې د صحیحینو په حواله سره د حضرت عائشې رضی الله عنها حدیث دی چې په هغه کې د مضمون وارد سوی دی: ویوتر بواحدة، (یعنې نبی صلی الله علیه و آله به یو رکعت وتر کوی)، په دې حدیث سره دلیل په دې توګه نیسي چې نبی صلی الله علیه و آله به پر اولو دوو رکعتو سلام ګرځوی، وروسته به یې د هغو سره یو رکعت یو ځای کوي، او هغه رکعت چې به یې پوره کړی بیا به یې سلام ګرځوی. د دې حضراتو دویم دلیل دا حدیث دی: صلاة الليل مثنى مثنى (یعنې د شپې لمونځونه دوه دوه رکعت دي)، او څرنگه چې وتر هم د شپې کېږي، نو ځکه به په وترو کې هم پر دویم رکعت سلام ګرځول کېږي او وروسته به دریم رکعت ور سره یو ځای کېږي. دریم دلیل یې دا دی چې په بخاري شریف کې د ابن عمر رضی الله عنهما په باره کې روایت سوی دی: کان یسلم بین الركعة والركعتين فی الوتر... الخ (یعنې حضرت ابن عمر رضی الله عنهما به د وترو د یوه او دوو رکعتونو په مینځ کې سلام ګرځوی)، نو له دې څخه هم معلومه سوه چې د وترو په دریو رکعتونو کې به دوه واره سلام ګرځول کېږي.

زموږ اول دليل: د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دا حديث دی: کاب رسول الله يوتر بثلاث لا يسلم الا في آخرهن (يعني نبي ﷺ به وتر په دريو رکعتو سره کوله، او صرف په آخري رکعت کي به يې سلام گرځوي). **دويم دليل:** د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دا حديث دی: ثم اوتر بثلاث... الخ. **دويم دليل:** په نسائي شريف کي د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دا حديث دی: کاب النبي ﷺ لا يسلم في رکعتي الوتر (يعني نبي ﷺ به د وتر په دوو رکعتو کي سلام نه گرځوي). **خلوړم دليل:** د حضرت ابي بن کعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هغه حديث دی کوم چي په ترمذي او نورو کي ذکر سوی دی، چي په آخر کي يې دا جمله راغلي ده: لا يسلم الا في آخرهن. **پنځم دليل:** په مصنف بن ابي شيبة کي د حضرت حسن بصري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا قول دی: أجمع المسلمون على أن الوتر ثلاثة لا يسلم الا في آخرهن... الخ. له دې ټولو رواياتو څخه دا خبره ښکاره کيږي چي وتر درې رکعتي دي، او درې سره په يوه سلام دي.

جواب: امام شافعي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او نورو چي کوم حديثونه ذکر کړي دي، د هغود اول حديث جواب دا دی چي د يوتر بواحدة هغه مطلب صحيح نه دی کوم چي يې دوی ځني اخلي چي په وتر کي دوه سلامه ثابتوي، بلکي صحيح مطلب يې دا دی چي نبي ﷺ به په وتر کي د دوو رکعتو سره دريم رکعت هم يو ځای کوي، او دې دريم په ذريعه سره به يې جفت طاق جوړول، او پر دې مطلب قرينه دا ده چي نبي ﷺ له صلاة بتياء يعني صرف له يوه رکعت والا لماتحه څخه منع فرمايلي ده. د دويم حديث صلاة الليل مثلي... الخ جواب يې دا دی چي د وتر سره د دې هيڅ تعلق نسته، دا د نفلو سره تعلق لري، او موږ هم د شپې نفلونه دوه دوه رکعتي افضله او غوره گڼو، د دريم دليل يعني د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا د معمول جواب يې دا دی چي د عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا عمل دده د نورو اعمالو سره معارض دی ځکه چي له ده څخه وتر په يوه سلام هم ثابت دي، نو څرنگه چي دده د نورو اعمالو او د دې عمل تر مينځ تعارض دی، نو د اذاتمارضا تساقط په وجه به په دې سره دليل نيول صحيح نه وي.

دعائي قنوت به کله ويل کيږي؟ تر رکوع مخکي که وروسته (د فقهاؤ قولونه)

وَيَقُتِّلُ التَّاسِعَةَ قَبْلَ الرُّكُوعِ او د دريم رکعت تر رکوع مخکي به قنوت وايي **وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللهُ بَعْدَهُ** او امام شافعي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايي: چي تر رکوع وروسته به يې وايي **لَا رُؤْيَ أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَنَتٌ فِي آخِرِ الْوُتْرِ** ځکه روايت دی چي نبي ﷺ د وتر په آخر کي قنوت ووايي **وَهُوَ بَعْدَ الرُّكُوعِ** او د تر و آخر تر رکوع وروسته دی **وَلَنَا مَا رُؤِيَ أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَنَتٌ قَبْلَ الرُّكُوعِ** او زموږ دليل دا روايت دی چي نبي ﷺ تر رکوع مخکي قنوت ووايي **وَمَا رَأَى عَلَى نَفْسِ الشَّيْءِ آخِرَهُ** او کومه حصه چي د يوه شي تر نيمايي زياته سي هغه ته د شي آخر ويل کيږي.

اللفظ: ﴿يَقُتِّلُ﴾ د نصر د باب مضارع ده: دعائي قنوت ويل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي زموږ په نېز به وتر کونکی تر رکوع مخکي دعائي قنوت وايي، لېکن د شوافعو په نېز به تر رکوع وروسته دعائي قنوت وايي.

د شوافعو دليل: د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا حديث دی: أَنَّهُ ﷺ قَنَتَ بَعْدَ الرُّكُوعِ، (يعني نبي ﷺ تر رکوع وروسته دعائي قنوت وويله)، په بل روايت کي راغلي دي: قَنَتَ فِي آخِرِ الْوُتْرِ، (يعني نبي ﷺ د وتر په آخر کي دعائي قنوت

وريله)، او د وټرو آخر په دریم رکعت کې تر رکوع وروسته کېدای سي، نو ځکه به د دعائي قنوت محل تر رکوع وروسته وي، نه مخکې.

زموږ دليل: د حضرت ابي بن کعب رضي الله عنه دا حديث دی: أب رسول الله ﷺ كان يوتر فيقنت قبل الركوع. (يعني نبي ﷺ چې به کله وټر کوله نو تر رکوع مخکې به يې دعائي قنوت ويله). **دويم دليل:** د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما دا حديث دی: أب النبي ﷺ كان يوتر ثلاث ويجعل القنوت قبل الركوع. (يعني نبي ﷺ به وټر په درې رکعتو سره کوله. او دعائي قنوت به يې تر رکوع مخکې ويله)؛ له دې روايتونو څخه معلومه سوه چې دعائي قنوت به تر رکوع مخکې ويل کېږي نه وروسته.

جواب: دامام شافعي رحمه الله د اول حديث جواب دا دی چې د ابو هريره رضي الله عنه په حديث کې چې د کوم قنوت يادونه شوې ده له هغه څخه د وټرو قنوت مراد نه دی، بلکې له هغه څخه قنوت نازل په مراد دی. او د قنوت نازل په باره کې خوموږ هم دا وايو چې تر رکوع وروسته به وي، د دويم حديث جواب يې دا دی چې د يوشې له نيمايي څخه چې کومه حصه زياته سي هغه ته آخر ويل کېږي، نو له دې آخر الوتر څخه به تر نيمايي وروسته والا حصه مراده وي. او دا حصه تر رکوع مخکې هم کېدای سي، او په آثارو او قرائتو سره د دې تائيد هم شوی. نو ځکه به همدغه مخکې حصه مراد وي، او تر رکوع مخکې به دعائي قنوت ويل افضل وي.

قنوت به ټوله کاله ويل کېږي (او دامام شافعي مسلک)

وَيَقْنُتُ فِي جَمِيعِ السَّنَةِ او ټوله کاله به قنوت وايي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي غَيْرِ النِّصْفِ الْأَخِيرِ مِنْ رَمَضَانَ لېکن د روژې د مياشتې په آخري نيمه حصه (يعني آخري پنځلسو ورځو) کې دامام شافعي رحمه الله اختلاف دی لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِلْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (زموږ دليل) د نبي ﷺ دا قول دی حسن بن علي رضي الله عنه ته جِئْ عَلَيْنَهُ دُعَاءَ الْقُنُوتِ * کله چې يې هغه ته دعائي قنوت وروښووله اجْعَلْ هَذَا فِي وَتْرِكَ (چې) دا دعاء په خپلو وټرو کې شامله کړه مِنْ غَيْرِ قُضَلٍ په دې حديث کې (د دې) هيڅ تفصيل نسته (چې په دې وخت کې يې شامله کړه او په دې وخت کې يې مه شلوه)

اللغات: ﴿فصل﴾ جلالوالی، تفصيل:

تشرېح: زموږ په نيز په وټرو کې ټوله کاله دعائي قنوت ويل واجب دي، او دامام شافعي رحمه الله په نيز صرف د رمضان په آخري نيمه حصه کې دعائي قنوت ويل مستحب دي، او نور په ټوله کاله کې يې له کراهته جائز دی (واجب او مستحب نه دی).

د امام شافعي دليل: دا اثر دی: أب عمر رضي الله عنه أمر أبي بن كعب بالإمامة في ليال رمضان وأمر القنوت في النصف الأخير منه. (يعني حضرت عمر رضي الله عنه ابي بن کعب ته په رمضان کې د امامت حکم وکړی، او د رمضان په آخري نيمه حصه کې يې دعائي قنوت حکم ورته وکړی).

جواب: دامام شافعي دليل جواب دا دی چې له قنوت څخه مراد په لمانځه کې دننه قرائت اوږدول دي. يعني حضرت عمر رضي الله عنه ابي بن کعب ته د رمضان په آخري نيمه حصه کې د قرائت اوږدولو حکم وکړی، تر دې جواب وروسته دا اثر امام شافعي رحمه الله دليل نه سي کېدای.

او که تسليم هم سي چي له قنوت څخه مراد دعائي قنوت ده، نو موږ بيا دا جواب ورکوو: چي دا د يو صحابي اثر دی، او امام شافعي رحمه الله د صحابي اثر د استدلال وړ نه گڼي.

سوال: خو د امام شافعي رحمه الله له طرفه دا اعتراض کېدلای سي چي دا اثر ځکه د استدلال وړ دی چي دا اجماع معنی لري، ځکه چي حضرت ابي بن کعب رضي الله عنه د صحابه وو يو لوی جماعت ته امامت ورکړی، او هيڅ صحابي انکار نه وکړی، نو ځکه به دا اثر د اجماع په حکم کي وي او د اجماع قائم مقام به وي.

جواب: خو موږ په جواب کي وايو چي د ابن عمر رضي الله عنهما اختلاف ثابت دی، ځکه چي ابن عمر رضي الله عنهما فرمايي: لا أعرف القنوت الا طول القيام، (يعني زما په نېز له رکعت اوږدولو څخه ماسود قنوت بله هيڅ معنی نسته) يعني زما په نېز قنوت صرف درکعت اوږدولو ته وايي))، نو د ابن عمر رضي الله عنهما اختلاف باوجود به اجماع څرنگه ثابته وي. زموږ دليل: دا حديث دی چي نبي ﷺ حسن بن علي رضي الله عنه ته د دعائي قنوت تعليم ورکړی، او بيا يې ورته وفرمايل: اجعل هذا في ترك، يعني دا دعا په خپل وترو کي داخله کړه، په دې کي درمضان او غير رمضان هيڅ تفصيل نسته، نو له دې څخه ټوله کال د دعائي قنوت ويل ثابت سو.

د وترو په هر رکعت کي به سورت فاتحه او بل سورت ويل کېږي

وَيَكُونُ مِنْ رَكْعَةٍ مِنَ الْوُتْرِ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً او د وترو په هر رکعت کي به فاتحه او سورت وايي لِقَوْلِهِ تَعَالَى ځکه الله تعالى فرمايلي دي فَاقْرَأْ مَا تَشَاءُ مِنَ الْقُرْآنِ السَّجْدَةِ ١٢٠ واياست هغه له قرآن څخه کوم چي آسانه وي.

تشرېح: مسئله: داده چي د وترو په هر رکعت کي سورت فاتحه او بل سورت ويل په اتفاق سره واجب دي، د صاحبينو رحمه الله او امام شافعي رحمه الله په نېز خو په دې وجه چي وتر سنت دي، او د ستو او نفلو په هر رکعت کي قرائت سته، او د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز و تر که څه هم واجب دي، خو څرنگه چي د وترو د وجوب ثبوت په سنت سره سوی دی، او سنت يقين نه فايده کوي، نو ځکه د دې په وجوب کي يو قسم شک پاته سو، نو د احتياط په وجه امام ابو حنيفه رحمه الله په هر رکعت کي قرائت واجب وگرځوی، لکه څرنگه چي د ستو او نوافلو په هر رکعت کي قرائت واجب دی. صاحب د هدايې رحمه الله چي کوم دليل ذکر کړی دی يعني: فاقراء... الخ، نو په دې سره د مطلق قرائت لپاره دليل نيول کېدای سي، د سورت فاتحه او د بل سورت د تعيين استدلال نه سي ځني کېدلای.

د دعائي قنوت ويلو طريقه

لَإِنْ أَرَادَ أَنْ يَقْنُتَ كَبَّرَ او که لمونځ کونکي د دعائي قنوت اراده وکړي نو تکبير دي ووايي لَإِنَّ الْحَالَةَ قَدْ اخْتَلَفَتْ ځکه چي حالت بدل سو وَرَقَمَ يَدَيْهِ او دواړه لاسونه دي پورته کړي وَكَبَّرَ او قنوت دي ووايي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ * ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي لَا تَرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَى سَبْعِ مَوَاطِنَ لاسونه به صرف په اوو (۷) ځايونو کي پورته کېږي وَذَكَرَ مِنْهَا الْقُنُوتَ او له هغو اوو ځايونو څخه يې يو قنوت (هم) ذکر کړی.

اللفات: ﴿أَيْدِي﴾ جمع د يده: لاس، ﴿مَوَاطِنَ﴾ جمع د موطن: ده، ځای، مقام.

تشرېح: مسئله: داده چي كله لمونځ گزاره دعائي قنوت ويلوا راده وكړي، نو هغه ته پكار دي چي تكبير ووايي، ځكه چي تر تكبير مخكې هغه په قرائت كي مشغوله وو، او تر تكبير وروسته به د قرائت په مشابه يعني دعاء سره مشغوليږي، نو د قرائت او دعاء په مينځ كي د فرق كولو لپاره او د انتقال د اطلاع وركولو لپاره پر ده تكبير ويل واجب دي، او د دې تكبير سره به لاسونه هم پورته كوي، ځكه نبي چي په كومو اوو ځايونو كي د لاسونو پورته كول واجب گرځولوي دي. په هغه كي قنوت هم سته، نو پر دې موقع به هم لاسونه پورته كوي.

آيا دعائي قنوت به په نورو لمونځونو كي ويل كېږي؟

وَلَا يَكُنْتُ فِي صَلَاةٍ غَيْرَهَا اوله وترو څخه ماسوا به په بل لمناځه كي قنوت (دعائي قنوت) نه وايي **خَلَا فِي الدُّعَاءِ** رَجَعَهُ اللَّهُ فِي الْفَجْرِ د سهار په لمناځه كي د امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ اختلاف دی **لَبَّيْ رَأَى ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** ځكه ابن مسعود رَجَعَهُ اللَّهُ روايت كړی دی **أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَنَتَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ شَهْرًا** چي نبي ﷺ تر يوې مياشتي پوري د سهار په لمناځه كي قنوت وايی **ثُمَّ تَرَكَهَ بَيَّابٍ** پرېښووی.

اللفات: ﴿شَهْرًا﴾ شُهر: مياشته.

تشرېح: مسئله: داده چي د احنافو په نېز له وترو څخه ماسوا په بل لمناځه كي دعائي قنوت ويل نسته، او امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ فرمايي چي د سهار په لمناځه كي قنوت ويل سنت دي. د امام شافعي دليل: دانس **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** حديث دی: **كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْنَتُ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ إِلَى أَنْ يَفْرُقَ الدُّنْيَا**، (يعني نبي ﷺ به د سهار په لمناځه كي قنوت وايی تر دې چي له دنيا څخه رخصت سو).

زموږ دليل: د ابن مسعود **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** حديث دی: **أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَنَتَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ شَهْرًا يُدْعُو عَلَى حَقِّ مَنْ أَحْيَاءُ الْعَرَبِ**، (نبي ﷺ يوه مياشت د سهار په لمناځه كي د غريو د يوې قبيلې لپاره د بئرا (بئرا) په توگه دعائي قنوت ويله)، بل دليل دا دی چي په خپله له حضرت انس **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** څخه را نقل سوي دي چي: **قَالَ قَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ شَهْرًا أَوْ قَلَّ أَرْبَعِينَ يَوْمًا عَلَى أَمَلِ ذُكُوانٍ وَحَسْبَةٍ حِينَ قَتَلُوا الْقُرَاءَ وَهَرَسَعُونَ رَجُلًا أَوْ ثَمَانُونَ**، (يعني نبي ﷺ يوه مياشت يا څلورېنيت ورځي دعائي قنوت ويله، مقصدي يې هغه خلگو ته بئرا كول وو چي هغو اويا يا اتيا قاريان شهيدان كړه)، له دې حديث څخه هم معلومه سوه چي نبي ﷺ د سهار په لمناځه كي له يو څه وخت څخه علاوه دعائي قنوت ويلې نه ده، بل دليل دا دی چي ابو عثمان نهندي رَجَعَهُ اللَّهُ فرمايي: **صَلَّتْ خَفَ أَبُو بَكْرٍ ﷺ سِتِينَ وَمِائَتًا خَفَ عَمْرٌ ﷺ كَذَلِكَ فَلَمَّا رَأَى وَاحِدًا مِنْهَا يَقْنَتُ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ** (يعني ما په ابو بكر او عمر **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا** پسي دوه كاله لمونځ وكړی، خو په دوی كي مي له يوه څخه هم د سهار په لمناځه كي دعائي قنوت اورېدلې نه ده).

که امام د سهار په لمناځه كي دعائي قنوت وويله نو مقتدي به څه کوي؟

لَإِنْ قَنَتَ الْإِمَامُ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ بيا که امام د سهار په لمناځه كي دعائي قنوت وويله **يَسْكُتُ مَنْ خَلْفَهُ مِنْهُ دَلِيلُ حَقِيقَةٍ وَمُحْكِي رَجَعَهُمَا اللَّهُ** نو د طرفينو رَجَعَهُمَا اللَّهُ په نېز به مقتدی چپ پاتېږي **وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ: يُتَابَعُهُ أَوْلَامُ ابْنِ**

يوسف رَجَنَهُ الله فرمايي: چي مقتدي به د امام تابعلاري (پيروي) كوي لَا تَكُنْ تَبِعًا لِمَا يَمُرُّ بِكَ حكه مقتدي د امام تابع دى وَالْقُنُوتُ مُجْتَهَدٌ فِيهِ او د سهار په لماتحه كي قنوت ويل مختلف فيهِ دي (يعني اختلاف پكښي سته) وَلَهُمَا أَكْثَرُ مَنُوعٍ او د طرفينو دليل دادى چي د منسوخ سوي دي وَلَا مُتَابَعَةَ فِيهِ او په منسوخ كي به تابعلاري نه كيږي ثُمَّ قِيلَ يَكْفُ قَاتِلًا بيا يو قول دا دى چي مقتدى به ولاړ اوسي لِيَتَابَعَهُ فِيمَا تَجِبُ مُتَابَعَتُهُ د دې لپاره چي د امام تابعلاري (متابعت) وكرې په هغه شي كي چي د هغه متابعت واجب دى وَقِيلَ يَقْعُدُ تَحْقِيقًا لِلْمُخَالَفَةِ او دويم قول دا دى چي د مخالفت ثابتولو لپاره دي مقتدى كښيني لَا تَكُنْ السَّائِكُ شَرِيكَ الدَّاعِي حكه چي چپ (خلوش) سړى د داعي (بلونكي) سړي شريك وي وَالْأَوَّلُ أَفْهَمُ او اول قول زيات ښكاره دى وَدَلَّتِ الْمَسْأَلَةُ عَلَى جَوَازِ الْإِقْتِدَاءِ بِالشَّفَعِيَّةِ او دغه مسئلې پر دې خبري دلالت وكړى چي په شافعي مذهب والا (امام) پسي اقتداء كول جائز دي وَعَلَى الْمُتَابَعَةِ فِي قِرَاءَةِ الْقُنُوتِ فِي الْوُتْرِ او پر دې خبري يې (هم) دلالت وكړى چي په وترو كي به مقتدى د قنوت په ويلو كي د امام تابعلاري كوي وَإِذَا عَلِمَ الْمُتَقَدِّمُ مِنْهُ مَا يُزَعَمُ بِهِ فَسَادَ صَلَاتِهِ او كله چي (حنفي) مقتدي ته له (خپل شافعي المذهب) امام څخه داسي خبره معلومه سي چي په هغه سره ده د لمنوع فاسديږي كَالْفُسْدِ وَغَيْرِهِ لكه ښكر لگول او داسي نور لَا يُجِزُّهُ الْإِقْتِدَاءُ بِهِ نو د دغه (حنفي) مقتدي لپاره د دې (شافعي) امام اقتداء كول جائز نه دي وَالْمُخْتَارُ فِي الْقُنُوتِ الْإِخْفَاءُ او د قنوت په سلسله كي اخفاء غوره ده لَا تَكُنْ دَعَاءً حَكَمَ چي قنوت دعاء ده.

تقريب: په دې عبارت كي څو مسئلې بيان سوي دي چي له هغو څخه اوله مسئله دا ده چي كه امام د سهار په لماتحه كي دعائي قنوت وايي او هغه شافعي المذهب وو، نو ده په اقتداء كي چي څومره حنفي مقتديان شريك دي، د هغو ټولو لپاره د طرفينو رَجَنَهُ الله په نېز حكم دادى چي هغوى دي چپ اوسي، او دعائي قنوت دي نه وايي، امام ابو يوسف رَجَنَهُ الله فرمايي چي حنفي مقتديانو ته په دې صورت كي هم د خپل امام اتباع (تابعلاري) ضروري ده، او د امام سره د دوى لپاره هم قنوت ويل ضروري دي.

د امام ابو يوسف دليل: دادى چي كله مقتديانو د امام ماقضاء وكړه، نو د دوى لپاره په ټولو شيتو كي د امام اتباع ضروري سوه، او بيا چي څرنگه د سهار په لماتحه كي قنوت ويل او نه ويل مختلف فيهِ دي (يعني اختلاف پكښي سته)، نو د دې اختلاف په وجه به اصل شى يعني تابعلاري نه پرېښوول كيږي، او پر مقتديانو به د امام اتباع ضروري وي، او په اتباع كي قنوت ويل هم شامل دي، نو حكه به د دوى لپاره د قنوت ويل هم ضروري وي.

د طرفينو دليل: دادى چي تابعلاري په هغه شيتو كي راتلاسى چي هغه ثابت او موجود وي، او څرنگه چي د سهار په لماتحه كي د قنوت ويل منسوخ سوي دي، نو حكه په دې كي تابعلاري هم ضروري نه ده، حكه چي په منسوخه سوو شيتو كي اتباع ضروري نه وي، نو له همدې كبله به په ذكر سوې مسئله كي مقتديان خلوش لوسي، او قنوت به نه ايي، خو دا خلوشي او چټتيا به څه رنگه وي؟ نو په دې باره كي دوى رايي دي: (١) لوله رايه دا ده چي مقتديان به د ولاړي په حال كي چپ لوسي، (٢) او دويمه رايه دا ده چي مقتديان به د ناستي په حال كي چپ لوسي، د دې لپاره چي د شافعي المسلك امام پوره مخالفت ثابت سي، حكه چي صرف په چپ پاته كېدلو سره مخالفت نه ثبتيږي، حكه چپ او

خاموشه لمونځ گزاره هم حکماً قاري منل کيږي، لکه په فرضي لمونځونو کي د امام قرائت د خاموش مقتدي لپاره قرائت منل سوی دی، نو د پوره مخالفت ثابتولو لپاره دي مقتدي کښېني، لېکن صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي اوله رايه يعني د ولاړي په حال کي خاموشه اوسېدل زيات ظاهر دي، ځکه چي امام مشروع او غير مشروع هر ډول کړ کوي، نو په مشروع کي به د هغه اتباع کيږي، او په غير مشروع کي به د هغه اتباع نه کيږي، او څرنگه چي د ولاړي په حالت کي اقتداء کول مشروع امر دی، نو ځکه به پر مقتديانو د ولاړي په حالت کي چپ اوسېدل ضروري وي.

ودلت المسئلة الخ له دې ځايه داراښي چي په عبارت کي چي کومه د قنوت مسئله بيان سوه، له هغې څخه نوري دوي مسئلې هم ښکاره سوې: (١) اول خو دا مسئله ښکاره سوه چي د حنفي مقتدي لپاره د شافعي امام اقتداء کول صحيح دي. او په دې کي هيڅ ډول کراهت او بدې نسته. (٢) او دويمه مسئله دا واضحه سوه چي د مقتدي لپاره د وترو په لمانځه کي قنوت ويل واجب دي. ځکه چي په وترو کي بذات خود قنوت واجب دي، همدا وجه ده چي د دې په پرېښولو سره سجدۀ سهو واجبيږي، نو کله چي په وترو کي بذات خود قنوت واجب وي، نو پر لمونځ گزاره به د دې ويل هم واجب وي، که څه هم هغه د شافعي امام اقتداء کوي (اولو چي کومه مسئله بيان سوه، هغه د وترو سره نه بلکي د سهار د لمانځه سره تعلق لري).

وإذا علم الخ د دې حاصل دا دی چي که حنفي مقتدي ته په خپل شافعي امام کي په يقيني توگه يو داسي خبره معلومه سي چي هغه د احنافو په نېز لمونځ فاسدوي، نو د دې حنفي مقتدي لپاره د هغه اقتداء کول جائز نه دي. د مثال په توگه شافعي امام اودس وکړي بيا يې ښکر ولگوي يا يې له غير سيلينو څخه نجاست ووتی، او اودس يې نه راوگرځوي. نو د دې حنفي مقتدي لپاره د هغه اقتداء کول جائز نه دي. ځکه چي د اشيان که څه هم د شوافعو په نېز اودس نه ماتوي. لېکن د احنافو په نېز اودس ماتوي، ځکه چي د حنفي مقتدي د گومان مطابق د هغه امام بې اودسه سو، او په بې اودسه پسي اقتداء کول جائز نه دي.

والبختار الخ فرمايي چي په دعائي قنوت کي اخفاء يعني په کراره او پټه ويل غوره او مستحسنه دي. ځکه چي دا دعاء ده، او د دعاگانو په سلسله کي د قرآن مجيد اعلان دا دی: ادعوا ربکم تضرعاً وخفيه. نو په دې وجه په دعائي قنوت کي هم اخفاء غوره ده، که څه هم بعضي حضرات وايي چي دعائي قنوت دي په جهر يعني په زوره ويل کيږي. او په دليل کي وايي چي دعائي قنوت د قرآن سره مشابه دی، لېکن اخفاء غوره او افضله ده.

بَابُ النَّوَافِلِ

(دا) باب د نفلونو (دا حکامو په بیان کې) دی

تشریح: تر دې مخکې صاحب د کتاب د فرضو او واجبو بیان وکړی، اوس په دې باب کې د ستو او نفلو بیان کوي؛ د نفل معنی ده: هغه لمونځ چې پر فرضو زیات وي، نو څرنگه چې دا معنی ستو ته هم شاملېږي، نو ځکه یې په عنوان کې فقط د "نوافل" لفظ ذکر کړی، او د "سنن" لفظ یې ذکر نه کړی.

د ورځې او شپې د موکده او غیر موکده سنتونو د رکعتونو شمېر

اَلشُّكْلُ رُكْعَتَانِ قَبْلَ الصُّبْرِ دسهار (تر لماتخه) مخکې دوه رکعت سنت دي وَأَرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ وَبَعْدَهَا رُكْعَتَانِ او تر ماښین مخکې څلور رکعت او تر ماښین وروسته دوه رکعت سنت دي وَأَرْبَعٌ قَبْلَ الْعَصْرِ او تر ماښگر مخکې څلور رکعت سنت دي وَأَنْ شَاءَ رُكْعَتَيْنِ او که وغواړي نو دوه رکعت دي وکړي وَرُكْعَتَانِ بَعْدَ الظُّرْبِ او تر ماښام وروسته دوه رکعت سنت دي وَأَرْبَعٌ قَبْلَ الْعِشَاءِ وَأَرْبَعٌ بَعْدَهَا او تر ماښوښتن مخکې څلور رکعت او تر ماښوښتن وروسته څلور رکعت سنت دي وَأَنْ شَاءَ رُكْعَتَيْنِ او که وغواړي نو دوه رکعت دي وکړي وَالْأَصْلُ فِيهِ كَوْنُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ او د دې لمونځونو په سنت والي کې اصل د نبی ﷺ دا فرمان دی مَنْ قَامَ عَلَى شَيْءٍ حَسَنًا رُكْعَةً فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ چا چې په شپه او ورځ کې پر دوولسو رکعتونو مېشتوب وکړي بَقِيَ اللَّهُ لَهُ يَنْتَاقِي الْجَنَّةَ الله تعالى به د هغه لپاره په جنت کې یو کور جوړ کړي وَكُنْتُ عَلَى نَحْوِ مَا ذَكَرَ فِي الْكِتَابِ او نبی ﷺ (په حدیث کې د دې دوولسو رکعتونو) هم دغه ښه تفصیل بیان کړی دی لکه څرنگه چې په قنوري (متن) کې ذکر دی غَيْرَ أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرِ الْأَرْبَعَ قَبْلَ الْعَصْرِ لېکن نبی ﷺ تر ماښگر مخکې څلور رکعت ذکر کړي نه دي فَلِهَذَا سَأَلْتُ الْأَصْلَ حَسَنًا نو په دې وجه امام محمد رحمه الله په مبسوط کې دې څلورو رکعتونو ته حسن ويلي دي وَعَوَّلَا غَيْرَ الْأَكْثَارِ او د اټولو د اختلاف په وجه لمونځ گزاره ته اختیار وړکول سوی دی وَالْأَفْضَلُ هُوَ الْأَرْبَعُ خو غوره دا ده چې څلور رکعت وکړي وَلَمْ يَذْكُرِ الْأَرْبَعَ قَبْلَ الْعِشَاءِ او نبی ﷺ تر ماښوښتن مخکې څلور رکعت هم ذکر کړي نه دي فَلِهَذَا كَانَ مُسْتَحَبًّا يَتَدَمَّرُ الْمَوَاقِفَةُ نو ځکه به هغه هم د نه مېشتوب په وجه مستحب وي وَذَكَرَ فِيهِ رُكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ او په دې حدیث کې نبی ﷺ تر ماښوښتن وروسته دوه رکعت ذکر کړي دي بَلْ غَيْرُهُ ذَكَرَ الْأَرْبَعُ او په بل حدیث کې یې څلور رکعت ذکر کړي دي فَلِهَذَا عَوَّلَا نو په دې وجه لمونځ گزار ته اختیار وړکول سوی دی إِلَّا أَنَّ الْأَرْبَعَ أَفْضَلُ خو څلور

رکعته غوره دي خُصُوصًا عِنْدَ أَنْ حَنَفَهُ رَجَعَهُ اللَّهُ په ځانگړې توگه د امام ابو حنيفه رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز عَلَى مَا عَرَفَ مِنْ مَذْهَبِهِ لکه څرنګه چې دا خبره د هغه له مذهب څخه معلومه ده وَالْأَرْبَعُ قَبْلَ الظُّهْرِ يَتَسَلِّيْنَ وَاحِدَةً عِنْدَنَا او زموږ په نېز تر ماښام پورې منځني څلورو رکعت په يوه سلام سره دي كَذَا قَالَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ همداسې رسول الله ﷺ فرمايلي دي وَفِيهِ خِلَافُ الشَّافِعِيِّ او په دې کې د امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ اختلاف دی.

اللغات: (کېکړ): د مفاعلي د باب ماضي ده: همېشټوب کول، پابندي کول، ﴿مَوَاقِبَةُ﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: همېشټوب.

تشرېح: په عبارت کې چې کومه مسئله بيان سوي ده، بالکل آسانه ده، او په هغې کې دستو تفصيل څېړل سوی دی، د عبارت تر حل مخکې په لنډه توگه دا خبره په یاد لرئ چې سنت پر دوه قسمه دي: (۱) سنن مؤکده، (۲) سنن غیر مؤکده، سنن مؤکده هغو سنتونو ته ویل کېږي چې نبي ﷺ پر هغو د کله ناکله پرېښوولو سره همېشټوب کړی وي او سنن غیر مؤکده هغو سنتونو ته ویل کېږي چې پر هغو نبي ﷺ همېشټوب نه وي کړی، امام قلدوري رَجَعَهُ اللَّهُ چې په متن کې کوم عبارت ذکر کړی دی، په هغه کې مؤکده او غیر مؤکده دواړه قسمه سنتونه داخل دي، تاسو د آسانتیا په خاطر دا خبره په ذهن کې کېږدئ چې د سنن مؤکده وو شمېر دولس (۱۲) رکعت دی، دوه رکعت د سهار تر لمانځه مخکې، څلور رکعت د ماښام تر لمانځه مخکې، دوه رکعت د ماښام تر لمانځه وروسته، دوه رکعت د ماښام تر لمانځه وروسته، دا ټوله دولس رکعت سوه، چې داله سنن مؤکده وو څخه شمېرل کېږي، او هم د دغو په باره کې د نبي ﷺ دا فرمان وارد سوی دی: مَنْ ثَابَرَ عَلَى ثِنْتِي عَشْرَةِ رَكَعَاتٍ فِي الْيَوْمِ وَاللَيْلَةِ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ، له دې څخه ماسو چې کوم سنتونه بيان سوي دي هغه ټوله سنن غیر مؤکده دي، لېکن د هغو کول او اداء کول له پرېښوولو څخه افضله دي، خو په کله کله پرېښوولو کې يې هيڅ پروا نسته.

وَلَسْنَا عَلَى نَحْوِ الْإِمَامِ صاحب د هدايې رَجَعَهُ اللَّهُ فرمايي چې د نبي ﷺ په حديث ثنثي عشرة رکعة کې هم هغسي وضاحت سوی دی کوم چې امام قلدوري رَجَعَهُ اللَّهُ کړی دی، (يعني څرنګه چې په قلدوري کې درکعتونو شمېر ذکر سوی دی، هغسي په حديث کې هم ذکر سوی دی) يعنې په سهار، ماښام، ماښام او ماښام تر لمانځه مخکې چې څرنګه سنن مؤکده په قلدوري کې بيان سوي دي، همدارنګه په سپېڅلي حديث کې هم بيان سوي، او څرنګه چې په حديث کې صرف د سنن مؤکده وي يادونه سوي ده، نو ځکه د مازيګر تر لمانځه مخکې د څلورو رکعتو بيان هم په حديث کې نسته، همدا وجه ده چې حضرت امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ په خپل کتاب مبسوط کې د مازيګر تر لمانځه مخکې څلور رکعت احسن او غوره گڼلي دي، همدارنګه د مازيګر تر لمانځه مخکې د نبي ﷺ په معمول کې د آثارو د اختلاف په وجه امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ لومونځ گزار ته دا اختيار ورکړی دی چې که هغه غواړي نو څلور رکعت دي کوي، او که غواړي نو پر دوو رکعتو دي اکتفاء کوي، د آثارو اختلاف صاحب د عنايې رَجَعَهُ اللَّهُ داسې څرګند کړی دی چې له ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا څخه را نقل سوي دي: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رَحِمَ اللَّهُ الْإِمَامَ صَلَّى قَبْلَ الْمَصْرِ أَرْبَعًا (يعني الله تعالیٰ دې پر هغه سړي رحم وکړي چې هغه د مازيګر تر لمانځه

مخکي څلور رکعت وکړي، او له حضرت علي عليه السلام څخه را نقل سوي دي: کات النبی صلی الله علیه و آله یصلی قبل العصر رکعتین، (یعني نبي صلی الله علیه و آله به دماز یو تر لمانځه مخکي دوه رکعت کول). نو کله چي دماز یو تر لمانځه مخکي دنيي صلی الله علیه و آله په عمل کي آثار مختلفه سوه، نو لمونځ گزار ته به ددو او څلورو رکعتو په مینځ کي اختیار وي؛ بیا هم څلور رکعت کول به د دوو په مقابله کي افضل او غوره وي، ځکه چي په دې کي شمېر هم زیات دی او ثواب هم.

ولم یذکر الأربع الخ فرمايي چي نبي صلی الله علیه و آله په ننتی عشرة رکعة والا حدیث کي تر ماخوستن مخکي د څلور رکعتو یادونه هم نه ده کړې، نو ځکه تر ماخوستن مخکي څلور رکعت مستحب گرځولو سوي دي، ځکه چي پر دې نبي صلی الله علیه و آله همېشېتوب هم کړی نه دی، او په دې حدیث کي تر ماخوستن وروسته د دوو رکعتو ذکر سوی دی، او په یو بل حدیث کي د څلور رکعتو ذکر سوی دی، لکه څرنګه د ابن عمر رضی الله عنهما روایت دی چي نبي صلی الله علیه و آله وفرمایيل: من صلی بعد المشاء أربع رکعات کن کمثلن من لیلة القدر، (یعني څوک چي تر ماخوستن وروسته څلور رکعت وکړي، نو دا څلور رکعت به د هغو څلورو رکعتو سره برابر سي کوم چي د لیلة القدر په شپه کي اداء سوي وي)؛ له دې حدیث څخه ثابتیږي چي تر ماخوستن وروسته څلور رکعت سنت دي، او له ننتی عشرة والا حدیث څخه دوه رکعت ثابتیږي، نو په دې وجه فقهاؤ لمونځ گزار ته دا اختیار ورکړی دی چي دوه رکعت هم کولای سي او څلور رکعت هم کولای سي، لېکن د ثواب په حواله سره څلور رکعت افضل دي، او دامام اعظم رحمته الله په نېز خو څلور رکعت نور هم غوره او افضل دي، ځکه چي د ده په نېز صلاه اللیل أربع رکعات بتلیمة واحدة کول افضل دي (یعني دده په نېز نقل او سنت لمونځ د شپې څلور رکعت په یوه سلام سره کول ډېر غوره دي)، او د صاحبینو رحمتهما الله په نېز دوه رکعت افضل دي.

وللا رباع قبل الظهر الخ دې حاصل دا دی چي زموږ په نېز د ماښین تر لمانځه مخکي په یوه سلام سره څلور رکعت کول افضل دي، او له نبي صلی الله علیه و آله څخه هم دارنګه را نقل سوي دي، لکه څرنګه چي د حضرت ابو ایوب انصاري رضی الله عنه حدیث دی، هغه فرمايي: أن النبی صلی الله علیه و آله کات یصلی بعد الزوال أربع رکعات فقلت؟ ما هذا الصلاة التي تتداوم عليها. فقال هذه ساعة تفتح فيها أبواب السماء. وأحب أن يصمد لي فيها عمل صالح. فقلت. أفی کلین قراءة؟ قال نعم. فقلت أبتلیمة. أمر بتلیمتین فقال بتلیمة واحدة، (یعني نبي صلی الله علیه و آله به تر زوال وروسته څلور رکعت لمونځ اداء کوی، ما پوښتنه ځني وکړه چي دا کوم لمونځ دی چي تاسو همېشېتوب پر کوی، نو دوی صلی الله علیه و آله وفرمایيل: دا هغه ساعت دی چي په دې کي د آسمان دروازې خلاصیږي، او زه دا غواړم چي په دې ساعت کي زما یو نېک عمل لوړ وخیږي، ما پوښتنه وکړه، چي آیا په هر رکعت کي قرائت سته، نو دوی صلی الله علیه و آله وفرمایيل: هو! بیا ما پوښتنه وکړه چي دا څلور رکعت په یوه سلام سره دي او که په دوو سلامو سره، نبي صلی الله علیه و آله جواب را کړی چي په یوه سلام سره).

دا حدیث په دې باره کي زیات څرګند او مفصل دلیل دی چي د ماښین تر لمانځه مخکي چي کوم څلور رکعت کیږي، هغه به په یوه سلام سره کیږي، لېکن امام شافعي رحمته الله بیا هم اختلاف کوي، دې مفصل دلیل ته نه گوري، او په دوو سلامو سره دا سنت افضله ګڼي.

د امام شافعي دلیل: په دې لړ کي د امام شافعي رحمته الله دلیل د حضرت ابو هريره رضی الله عنه دا حدیث دی: أن النبی صلی الله علیه و آله کات یصلین بتلیمتین، (یعني نبي صلی الله علیه و آله به د ماښین تر لمانځه مخکي څلور رکعت په دوو سلامو سره کول).

جواب: لېکن زموږ له طرفه د دې جواب دا دی چې بشپړتیا په معنی سره د بشپړتیا دی، او د حال په وړلو سره محل مراد سوی دی، یعنې نبي ﷺ به خلور رکعت په دوو تشهدو سره کوله، او دا حکم زموږ په نېز هم دی، د حضرت ابو هريره ؓ د حدیث دغه مطلب حضرت ابن مسعود ؓ هم بیان کړی دی. (منايه)

د ورځي او شپې د نفلي لمونځونو د رکعتونو د مقدار بيان

قَالَ: وَكَوْنِ الْتَّهَارِثَ شَاءَ صَلَّيْ بِشَيْئَةٍ رَّكَعَتَيْنِ فَرَمَائِي: چې د ورځي نفلونه که لمونځ گزاره وغولې نو دوه رکعت دي په يوه سلام کوي إِنْ شَاءَ أَرْبَعًا او که وغولې نو شلور رکعت دي (په يوه سلام) کوي وَكُنْهُ الْيَاكَا عَلَى ذَلِكَ او پر دې زیاتوب مکروه دی وَأَمَّا فَخْلَةُ اللَّيْلِ پاته سوه د شپې نفلونه قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ: * إِنْ صَلَّيْ تَحَاتُّ رَّكَعَاتٍ بِشَيْئَةٍ جَلَّزَ نَوَامِلَ ابو حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي: که په يوه سلام اته رکعت وکړي نو (هم) جَائِزٌ دِي وَكُنْهُ الْيَاكَا لېکن پر دې زیاتوب مکروه دی وَقَالَ: لَا يُؤْذِلُ اللَّيْلُ حَتَّى رَّكَعَتَيْنِ بِشَيْئَةٍ او صاحبين رَحِمَهُمُ اللَّهُ فرمائي: چې د شپې (په نفلونو کې) به په يوه سلام سره پر دوو رکعتو زیاتوب نه کوي وَلَى الْيَاكَا مَعَ الْغَيْرِ لَمْ يَذْكُرِ الشَّامَانَ فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ او په جامع صغیر کې د شپې په نفلونو کې د اتو رکعتو ذکر نه دي سوی وَدَلِيلُ الْكَرَاهَةِ أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ * لَمْ يَزِدْ عَلَى ذَلِكَ او د کراهت دليل دا دی چې نبي ﷺ پر اتو رکعتو زیاتوب نه دي کړی وَلَوْلَا الْكَرَاهَةُ لَزَادَ تَعْلِيْقُ الْجَوَالِ او که کراهت نه ولې نو د جواز ښوولو لپاره به يې له اتو څخه (ضرور) زیاتولای.

توضیح: د ورځي او د شپې د نفلونو د مقدار په باره کې د جواز او افضلیت په حواله سره د علمو اختلاف دی، په دې عبارت کې جواز بیان سوی دی، او په راوان عبارت کې افضلیت بیانېږي، نو د جواز په باره کې حکم دا دی چې په ورځ کې له زیاتو څخه زیات خلور رکعت په يوه سلام سره کېدلی سي، او پر خلور رکعتو زیاتوب مکروه دی، او د شپې په نفلو کې د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ په نېز له زیاتو څخه زیات اته رکعت په يوه سلام سره کېدلی سي، او له اتو رکعتو څخه زیاتوب مکروه دي، او تقریباً د ټولو احنافو علمو همدغه رایه او په جواز او اباحت کې يې د هیچا اختلاف سته، نه په شپه کې او نه په ورځ کې، لېکن امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په شپه کې له خلورو رکعتو څخه زیات مکروه گڼي، همدارنگه په جامع صغیر کې له امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ څخه هم د شان پر مخی د سق قول ذکر دی، چې له هغه څخه دا ښکاري چې امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ په شپه کې له شپو څخه زیاتوب مکروه گڼي، لڼه دا چې په شپه کې پر اتو رکعتو زیاتوب ځکه مکروه دی چې نبي ﷺ د شپې په يوه سلام سره پر اتو رکعتو هېڅ کله اضافه کړې نه ده، او که اضافه مکروه نه ولې، نو نبي ﷺ به د جواز ښوولو لپاره یو وار ضرور اضافه کولای، نو معلومه سوه چې په شپه کې له اتو رکعتو څخه زیات په يوه سلام سره کول مکروه دي، او امام قسوري رَحِمَهُ اللَّهُ چې په وقال لا یزید فی... الخ کې کوم قول تر دوو رکعتو د زیات نه کولو بیان کړی دی، هغه په اصل کې د افضلیت سره تعلق لري، نه د اباحت سره، نو په دې سره به د اباحت او جواز په باره کې اعتراض نه کېږي.

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ، كذا في الدر المختار ج: ١، ص: ٥٠٠. [المقرر الرابع، ج: ١، ص: ١٠٦]

• توضیح: امرجه مسلم فی کتاب صلوٰۃ المسافرين، باب جامع صلوٰۃ الليل، حدیث رقم: ١٣٩١.

وراجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول دامام صاحب رحمه الله دی چي دورخي په یو سلام سره خلور رکعت نفل کولای سي، او د شپي په یوه سلام سره اته رکعت نفل کولای سي، او پر دې زیاتوب مکروه دی. وقال العلامة المحسني رحمه الله وتكره الزيادة على أربع نفل النهار وعلى ثلاث ليلا بتسليمة لانه لم يرد (المصنف ج ١١، ص ٥٠٠). [القول الرابع، ج ١١، ص ١٠٧]

د ورخي او شپي د نفلي لمونځونو د افضله مقدار بيان

وَالْأَفْضَلُ فِي اللَّيْلِ عِنْدَ أَنْ يُوسَفَ مُحْتَدِرِ حَيْثُمَا اللَّهُ مَشَى مَشَىٰ أَوْ بِه شَيْءٌ كِي د صَاحِبِيْنَ رَحْمَتُهَا اللَّهُ بِه نَهْز دوه دوه رکعت افضله (غوره) دي وَلَى النَّهَارِ أَرْبَعًا أَرْبَعًا أَوْ بِه ورځ کي خلور خلور رکعت (افضل دي) وَعِنْدَ السَّافِرِينَ رَحْمَةً اللَّهِ فِيْهِمَا مَشَى مَشَىٰ أَوْ دَامَ شَافِعِي رَحْمَةً اللَّهِ بِه نَهْز په شپه او ورځ دواړو کي دوه دوه رکعت (افضل دي) وَجِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً رَحْمَةً اللَّهِ فِيْهِمَا رَئِبًا أَرْبَعًا * او د امام صاحب رحمه الله په نَهْز په شپه او ورځ دواړو کي خلور خلور رکعت (افضل دي) لِلْسَّافِرِينَ رَحْمَةً اللَّهِ قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * دامام شافعي رحمه الله دليل د نبي ﷺ دا قول دی صَلَاةُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مَشَى مَشَىٰ چي د شپي او ورخي لمونځ دوه دوه رکعت دي وَلَهُمَا: الْإِخْتِيَارُ بِالْأَرْبَعِ أَوْ د صَاحِبِيْنَ دليل دای: چي هغوی پر تراویحو قیاس کوي وَلَا فِي حَنِيفَةٍ رَحْمَةً اللَّهِ او دامام ابو حنیفه رحمه الله دليل دای أَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * كَانَ يُصَلِّي بَعْدَ الْعِشَاءِ أَرْبَعًا أَرْبَعًا چي نبي ﷺ به د مانخوستن تر لماتحه وروسته خلور خلور رکعت کول رَوَّاهُ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا * دا حدیث حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روایت کړی دي وَكَانَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ يُؤَاطِبُ عَلَى الْأَرْبَعِ فِي الصُّلَىٰ أَوْ نَبِي ﷺ به په خابنت کي (هم) پر خلورو رکعتو مېشتوب کوی وَلَكِنَّهُ أَذْوَمُ تَغْرِيمَةً أَوْ بِه دې وجه (هم) چي په خلورو رکعتو کي د تحریمي دوام دی (یعني په خلورو رکعتو کي تکبیر تحریمه تر ډېره وخته پاتېږي په نسبت د دوو رکعتو ته) فَيَكُونُ أَكْثَرُ مَسْقَعَةٍ لَهْذَا په دې کي به تکلف زیات وي وَأَزِيدَ فَيُضِلُّهُ نَوْفِصِلَت (لو ثواب) به یې هم زیات وي وَلَهَذَا الْوَدَّارُ هَذَا وجه ده که یو سړی نذر وکړي أَنْ يُصَلِّيَ أَرْبَعًا بِتَسْلِيْمَتَيْنِ چي هغه به په یوه سلام سره خلور رکعت کوي لَا يُخْرِجُهُ عَنْهُ بِتَسْلِيْمَتَيْنِ نو په دوو سلامونو سره هغه له دې نذر شخه نه سي وتلای وَعَلَى الْقَلْبِ يَخْرُجُ أَوْ دې په بر عکس کي (یعني که د دوو رکعتو نذریې وکړي او خلور یې وکړه نو) له نذر شخه وتلی سي وَالْعَرَاوِيْمُ تَوَدَّى بِجَمَاعَةٍ أَوْ تَرَاوِيحَ به په جماعت سره اداء کيږي فَيُزَالُ فِيْهَا جَهَةُ التَّيْسِيرِ نو ځکه به په هغو کي د آسقي خیل ساتل کيږي وَمَعْنَى مَا رَوَاهُ شَقَقَا أَوْ دَامَ شَافِعِي رَحْمَةً اللَّهِ د بیان سوي حدیث معنی دا ده چي شفعه (جفت) دي یې اداء کړي لَا وَتَرَا طاق دي یې نه اداء کوي وَاللَّهُ أَعْلَمُ او الله زیات خبر دی.

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كذا في البحر الرائق ج ١١، ص ٥٢: [القول الرابع، ج ١١، ص ١٠٨]

* مخرج: أخرجه ابو داود في كتاب الطلوع، باب صلاة النهار، حديث رقم: ١٢٩٥.

* مخرج: أخرجه ابو داود في كتاب الطلوع، باب في صلاة الليل، حديث رقم: ١٣٢٦.

* مخرج: أخرجه مسلم في كتاب صلاة المسافرين، حديث رقم: ٧٩.

اللفات: «مثلي» دوه دوه، «مثنی» خابنت، «آدومر» تر ډېره وخته پاته کېدونکي، ځنځنۍ، «کلمع» جفت (جوت، جوړه)، «وثر» طاق.

تشریح: په دې عبارت کې د شپې او ورځې د نفلونو په مقدار او اندازه کې د افضلیت په حواله سره بیان سوی دی، حاصل یې دا دی چې د صاحبینو په نېز د شپې نفلونه په دوو رکعتو سره کول افضله دي. او د ورځې نفلونه په څلورو رکعتو سره کول افضله دي، دامام شافعي رحمه الله په نېز د شپې او ورځې دواړو نفلونو په دوو رکعتو سره کول افضله دي، او دامام صاحب رحمه الله په نېز د شپې او ورځې دواړو نفلونو په څلورو رکعتو سره کول افضله دي.

د امام شافعي دلیل: د نبی ﷺ دا فرمان دی: صلاة الليل والنهار مثنی مثنی، (یعني د شپې او ورځې نفلي لمونځ دوه دوه رکعتو دي)، نو د دې حدیث په وجه په شپه او ورځ دواړو کې دوه دوه رکعتو کول افضله دي.

د صاحبینو دلیل: قیاس دی یعني پر تراویحو قیاس کوي، یعني څرنګه چې په تراویحو کې لمونځ دوه دوه رکعتو دی، همدارنګه به په نفلو کې هم دوه رکعتو وي چې د شپې به دوه رکعتو کول افضله وي، او پاته سوه د ورځې مسئله، نو د ورځې په باره کې د دوی هغه دلیل دی کوم چې دامام صاحب رحمه الله دی.

د امام صاحب دلیل: دا دی چې نبی ﷺ به د ماخوستن تر لمانځه وروسته څلور رکعتو په یوه سلام سره کول، همدارنګه به یې په یوه سلام سره د خابنت په وخت کې په پابندي سره څلور رکعتو کول، ځواکي د نبی ﷺ معمول د ورځې او شپې په څلورو رکعتو سره نفل کول وو، نو دامت لپاره د نبی ﷺ معمول واجب العمل دی، نو ځکه د ورځې او شپې په څلورو رکعتو سره نفل کول افضله دي.

د امام صاحب عقلي دلیل: دا دی چې په یوه سلام سره د څلورو رکعتو په کولو کې د تکبیر تحریمه دوام او ځنډ هم سته، او په مینځ کې د نه فارغه کېدلو په وجه مشقت او تکلیف هم زیات دی، او په کوم عبادت کې چې تکلیف او مشقت زیات وي هغه افضله وي، نو ځکه به په یوه سلام سره څلور رکعتو اداء کول افضله وي په نسبت سره و دوو رکعتو ته، همدا وجه ده که یو سړي پر ځان دا ننرومنی چې هغه به په یوه سلام سره څلور رکعتو کوي، او بیا یې دیوه سلام پر ځای په دوو سلامونو سره څلور رکعتو وکړه، نو دده دا نذر به نه اداء کیږي، او که یې دا نذر ومني چې په دوو سلامونو سره به څلور رکعتونه کوي، نو بیا یې په یو سلام سره وکړه، نو نذر یې پوره کیږي، په دې دواړو صورتونو کې فرق دا دی چې په اول صورت کې چې ده په یوه سلام سره د څلورو رکعتو کولو نذر وکړی، نو دا ځواکي ده پر افضله طریقه د لمانځه کولو نذر وکړی، بیا چې کله ده په دوو سلامونو سره لمونځ وکړی، نو افضل (اعلی) یې د مفضول (ادنی) په شکل اداء کړی، نو ځکه به نذر پوره نه وي، هو! که په دوو سلامو سره یعني په مفضوله او ادانی طریقه سره یې نذر وکړی، او بیا یې په یوه سلام یعني افضله طریقه سره اداء کړی، نو نذر یې پوره کیږي، ځکه چې افضل په مفضول کې داخلېدلی سي، خو په مفضول کې افضل لره هیڅ گنجایش نسته.

د صاحبینو د قیاس جواب: له والتر اویخ الخ څخه د صاحبینو د قیاس جواب ورکوي، حاصل یې دا دی چې نفل پر تراویحو قیاسول صحیح نه دي، ځکه چې د تراویحو لمونځ په جماعت سره اداء کیږي، او په جماعت کې روغ او ناروغه هر ډول خلک وي، نو د دوی درعایت او خیال ساتلو په وجه په تراویحو کې دوه دوه رکعتو اداء کیږي، لېکن نفل د دې په خلاف دي ځکه چې نفل په انفرادي توګه سره اداء کیږي، او په هغه کې د هیڅ رعایت او خیال ساتلو وجه نسته، نو ځکه به په نفلو کې څلور څلور رکعتو کول افضل او غوره وي، او دا به پر تراویحو نه قیاسیږي.

د امام شافعي د دليل جواب: له معنی ما رواه الخ شخه د امام شافعي رحمه الله د بيان سوي روايت جواب وړکوي فرمايي چي په دې کي له مثلي مثلي شخه مراد دوه دوه رکعت نه دي، بلکي د دې مفهوم دا دی چي د شپې او د ورځي ټوله لمونځونه دي شفعا شفعا يعني جفت جفت او جوړه جوړه اداء کيږي، او هيڅ لمونځ دي هم وټرا يعني طاق او په يوه رکعت سره نه اداء کيږي، ځکه چي نبي ﷺ له صلاۀ بتيړاه شخه منع کړې ده.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجع قول د امام صاحب رحمه الله دی، يعني په شپه او ورځ دواړو کي په خلورو رکعتو سره نفل کول افضله دي، وقال في الهندية: والافضل فيهما رباع لأنه أدوم تحرمة فيكون أكثر مشقة وأزيد فضيلة (الهندية ج ١، ص ١١٣، القول الرابع ج ١، ص ١٠٨).

فصل في القراءة

(دا) فصل د قرائت (د احکامو په بيان کي) دی

تشریح: کله چي صاحب د کتاب رحمه الله د فرائضو، واجباتو، سنتو او نفلو په اعتبار سره د لماتځه له قسمونو او انواعو شخه فارغ سو، نو اوس د قرائت مسئلې بيانوي، څرنگه چي د لماتځه په اختلاف او بدلون سره په قرائت کي هم اختلاف او بدلون راځي، نو ځکه د لماتځه تر مسئلو وروسته د قرائت مسئلې بيانوي، چي د مسئلو په پوهه او تطبيق وړکولو کي آساني راسي.

د فرضي لماتځه په رکعتونو کي د قرائت تفصيل (او د فقهاؤ قولونه)

وَالْقَرَاءَةُ فِي الرُّكْعَتَيْنِ او د فرضو په (اولو) دوو رکعتو کي قرائت کول واجب دي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَجَعَهُ اللَّهُ فِي الرُّكْعَاتِ كُلِّهَا او امام شافعي رحمه الله فرمايي چي د فرضو په هر رکعت کي (قرايت کول واجب دي) يَقُولُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ • ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي لَا صَلَاةَ إِلَّا بِقِرَاءَةٍ چي له قرائت شخه بغیر لمونځ نه کيږي وَكُلُّ رُكْعَةٍ صَلَاةٌ او هر رکعت لمونځ دی وَقَالَ مَا لَيْكَ رَجَعَهُ اللَّهُ او امام مالک رحمه الله فرمايي فِي ثَلَاثِ رُكْعَاتٍ چي په دريو رکعتو کي (قرايت واجب) دی إِقَامَةٌ لِأَكْثَرِ مَقَامٍ الْكُلِّ تَبْسِيْرًا د آسانۍ لپاره اکثر د کل په قائم مقام کولو سره (يعني دلمتيا په خاطر به اکثر د کل پر ځلي درول کيږي) وَلَكَاقَوْلُهُ تَعَالَى: فَأَقْرَأُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ (النمل: ٢٠) لوزموږ دليل د الله تعالیٰ دا قول دی: فَأَقْرَأُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ (له قرآن شخه هغه وایست چي آسته وي) وَالْأَمْرُ بِالْفِعْلِ لَا يَنْقُضُ الشُّكْرَ اَر لود فعل امر د تکرار تقاضا نه کوي وَإِنَّمَا أَجَبْنَا فِي الثَّانِيَةِ اسْتِدْلَالًا بِالْأَوَّلِ او موږ په دویم رکعت کي قرايت واجب کړی

په اول رکعت باندې په قیاسولو سره لَا تُهَيِّئُ شَاكِلًا مِنْ كُلِّ وَجْهٍ ځکه چې دا دواړه رکعتونه په هراعتبار سره مشابه دي فَأَمَّا الْآخِرَيَّانِ پاته سوه آخري دوه رکعتونه فَيَقَارِقَانِهَا نو هغه له اولو دوو رکعتونو څخه بېل (او مختلف) دي لِيُحَقِّقَ الشَّقُوطَ بِالسَّغَرِ [١] په سفر کې د ساقطېدلو په وجه وَصِفَةُ الْقِرَاءَةِ [٢] او د قرائت په صفت کې وَقَدَرَهَا [٣] او د قرائت په مقدار (اندازه) کې فَلَا تُلَحِّقَنَّ بَيْنَهُمَا نو ځکه به دا آخري دوه رکعتونه د اولو دوو رکعتونو سره نه ملحق کېږي وَالصَّلَاةُ فَيَأْتِي رُؤْيَ مَذْكُورَةٍ مَرَّتَيْنِ او د امام شافعي رحمه الله په بيان سوي حديث کې د "صلاة" لفظ ښکاره ذکر سوي دی فَتَقْتَصِرُ إِلَى الْكَامِلَةِ نو ځکه به "صلاة" د کمل (بشپړ) لمنځ و طرف ته گرځول کېږي وَهُنَّ الرَّكْعَتَانِ عَرَفَا او بشپړ لمنځ په حرف کې دوه رکعتي دي كُنَّ حَلْفَ لَا يُصَلِّي صَلَاةً لکه يو څوک چې قسم وکړي چې يو (پوره) لمنځ به نه کوم بِخِلَافٍ مَا إِذَا حَلَفَ لَا يُصَلِّي په خلاف د هغه صورت چې کله قسم وکړي چې هيڅ لمنځ به (هم) نه کوم (يعني په اول قسم کې د "صلاة" لفظ ذکر سوي دی او په دويم قسم کې نه دي ذکر سوي، نو په اول قسم کې که پوره دوه رکعت وکړي نو حاشيېږي، او که يو رکعت وکړي نو نه حاشيېږي، او په دويم صورت کې که يو رکعت هم وکړي نو حاشيېږي).

اللفات: ﴿يَعْبُدُكَ﴾ د تفاعل له باب څخه د تشبيه مذكر غائب مضارع صيغه ده: يو د بل سره مشابه کېدل، هم شکله کېدل، **﴿يُقَارِقَانِ﴾** د مفاعله له باب څخه مخکنی صيغه ده: يو له بل څخه جلا کېدل.
تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې زموږ په نېز په د فرضو د خلور رکعتيز لمانځه په اولو رکعتو کې قرائت کول واجب دي، او د امام شافعي رحمه الله مسلک دا دی چې په هر هر رکعت کې يې قرائت کول واجب دي، او د امام مالک رحمه الله مذهب دا دی چې په درې رکعتو کې يې قرائت کول واجب دي.

د امام شافعي دليل: دا دی چې نبي ﷺ د لا صلاة الا بقراءة په ذريعه د هغه لمانځه نفي کړې دي چې په هغه کې قرائت نه وسي، او د لمانځه هر رکعت د لمانځه درجه او د لمانځه په مرتبه کې دی، نو ځکه په هر رکعت کې قرائت کول واجب دي.

د امام مالک دليل: همدغه حديث دی، او فرمايي چې د حديث له رويه پکار دا وو چې په هر رکعت کې قرائت واجب وي، خو څرنگه چې په شريعت کې په ډېرو احکامو کې اکثر ته د کُل حکم ډرکول سوي دی، نو ځکه زموږ په نېز اکثر ته د کُل درجه ورکول سوې ده، او څرنگه چې درې رکعت د خلورو اکثر دي، نو د آسانۍ په خاطر په درې رکعتو کې قرائت واجب وگرځول سو.

زموږ دليل: د قرآن کریم دا اعلان دی: فاقروا... الله، او په دې سره موږ دليل په دې توگه نيسو چې الله جبه د لمر په صيغه يعني د فاقروا په ذريعه سره د قرآن د قرائت حکم کړی دی، نو ځکه قرائت کول واجب دي، خو څرنگه چې امر د تکرار تقاضا نه کوي، نو ځکه صرف په يوه رکعت کې به قرائت واجب وي، خو دويم رکعت د ارکاتو، فرائضو او نورو په اعتبار سره د اول رکعت په څير او مشابه دی، نو ځکه موږ له اول رکعت څخه استدلال کوو د دلالة النص په توگه په دويم رکعت کې هم قرائت واجب وگرځوو.

د فرضي لمنازه په آخري دوو رکعتونو کې د قرائت حکم

وَهُوَ مُكَلَّفٌ الْأَخْرَجِينَ او لمونځ گزار ته اختيار دی په آخري دوو رکعتونو کې مَقْنَأَ مطلب يې دا دی إِنْ شَاءَ سَكَتَ وَإِنْ شَاءَ قَرَأَ که يې زړه خواږي نو چپ دي درېږي او که يې زړه غواړه نو قرائت دي کوي وَإِنْ شَاءَ سَكَتَ او که يې زړه خواږي نو تسبیح دي وايي كَذَا رَوَى عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ همدغه له امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ را نقل سوي دي وَهُوَ الْأَثَرُ عَنْ عَلِيٍّ وَابْنِ مَسْعُودٍ وَعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ او همدغه له حضرت علي، حضرت ابن مسعود او حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ څخه را نقل سوي دي إِلَّا أَنْ الْأَفْضَلَ أَنْ يَقْرَأَ خو افضله دا ده چي قرائت وکړي لَأَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ دَاوَرَعَ عَلَى ذَلِكَ حُكْمٌ چي نبي ﷺ پر دې همېشېتوب کړی دی وَلِهَذَا لَا يَجِبُ الشُّهُورُ بِتَرَكِهَا فِي ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ همدغه وجه ده چي (په آخري دوو رکعتونو کې) د ظاهر الروايه مطابق د قرائت په پرېښولو سره سجدې سهو نه واجبيږي.

توضیح: صاحب د قلوري رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي چي په آخري دوو رکعتو کې لمونځ گزار ته اختيار دی که سورت فاتحه ايښي، يا د درې تسبیحاتو په اندازه څلموشه (چپ) درېږي، يا درې تسبیحات وايي، د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ همدغه روايت دی، يعني ظاهر الروايه همدغه دی، او تسبیح ويل له حضرت علي، ابن مسعود او حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ څخه هم را نقل سوي دي، خو په آخري دوو رکعتو کې قرائت کول افضله دي، ځکه چي نبي ﷺ د کله نا کله پرېښولو سره پر دې همېشېتوب کړی دی، همدا وجه ده چي که په آخري رکعتو کې سورت فاتحه پرېښول سي، نو سجدې سهو نه واجبيږي، نو له دې څخه هم په آخري رکعتو کې د سورت فاتحې د قرائت افضل والي معلوميږي، صاحب د هدايې فرمايي: چي ظاهر الروايه همدغه دی.

امام حسن بن زياد رَحِمَهُ اللَّهُ له امام اعظم څخه روايت کړی دی چي که په آخري رکعتو کې لمونځ گزاره نه قرائت وکړي او نه يې قصداً تسبیح وويل نو گنهگار به وي، او که سهواً يې دا شيان پرېښول نو سجدې سهو به واجب وي، دليل دا دی چي په آخري رکعتو کې ولاړه (قيامه) مقصود ده، نو ځکه به دا له قرائت او ذکر څخه خالي پرېښول مکروه وي، صاحب د عنايې رَحِمَهُ اللَّهُ ليکلي دي چي ظاهر الروايه ډېر صحيح دی، ځکه چي په ولاړه کې خواصل قرائت دی نو کله چي قرائت ساقط سو، نو ولاړه خالي پاته سو، نو داسي سوه لکه د مقتدي ولاړه. (عنايه)

په نفلي لمونځونو کې د قرائت حکم

وَالْقِيَامَةُ وَالْجَمْعُ فِي جَمِيعِ رَكَعَاتِ النَّفْلِ وَفِي جَمِيعِ رَكَعَاتِ الْوُتْرِ او د نفلو او وترو په ټولو رکعتونو کې قرائت واجب دی أَمَّا النَّفْلُ په نفلو کې خو په دې وجه واجب دی فَلَا يَكُنْ شَفْعٌ مِنْهُ صَلَاةً عَلَى حِدَةٍ ځکه چي د نفلو هره شفعه (يعني هر دوه رکعتي) جلا (او خاتمه) لمونځ دی وَالْقِيَامَةُ إِلَى الثَّالِثَةِ كَتَحْرِيمَةِ مُبْتَدَأِهَا او د دريم رکعت لپاره ولاړېدل د نوي (مستقلي) تحریمې په څېر دی (يعني ګواکي د نفلو دريم رکعت په جلا تحریمه سره شروع کيږي) وَلِهَذَا لَا يَجِبُ بِالشَّعْرِيَّةِ الْأُولَى إِلَّا رَكَعَتَانِ نو ځکه په اوله تحریمه سره صرف دوه رکعتي واجب دي فِي الشُّهُورِ عَنْ أَصْحَابِنَا رَحِمَهُمُ اللَّهُ زموږ له اصحابو څخه د مشهوره روايت مطابق وَلِهَذَا قَالُوا نو هم په دغه وجه زموږ علماو فرمايلي دي يَسْتَفْتَحُنِي

الثَّالِثَةُ أَيْ يَقُولُ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ چې په دریم رکعت کې به ثناء یعنی سبحانک اللهم... اللهم وایي وَأَمَّا الْبُتْرُ فَقِيلَ لَا خِيَابَ لِأَوْبَاتِهِ سَوَوْتَرْنُو (په هغه کې) د احتیاط لپاره (په هر رکعت کې قرائت واجب) دی.

اللفات: ﴿كُلُّهُ﴾ جفت (جوت)، مراد ځني دوه رکعت دي، ﴿بَعْدَهُمَا﴾ دویم وار شروع کول.

تشریح: مسئله: دا ده چې قرائت د نفلو او وترو په ټولو رکعتونو کې واجب دی، د نفلو په ټولو رکعتونو کې قرائت ځکه واجب دی چې د نفلو هر دوه رکعت جلا او مستقل لمونځ دی، نو په اوله تحریمه سره دوه رکعت واجب سوه، که څه هم نیت یې تر دوو رکعتو زیات کړی وي، د احتیاطو علماؤ مشهوره قول همدغه دی، تر دې که یو چا د څلورو رکعتو نفلي لماتځه نیت وکړی بیا یې دا لمونځ د دوو رکعتو تر پوره کولو مخکې فاسد کړی، نو پر ده به د شروع کولو په وجه صرف دا ټولو دوو رکعتو قضاء واجب وي، نو معلومه سوه چې په اولي تحریمې سره صرف دوه رکعت لازمېږي.

څرنګه چې هر دوه رکعت پیل او مستقل لمونځ دی، نو هم په دې وجه د احتیاطو مشاتخو ویلي دي چې دریم رکعت ته دي دولاړېدلو په وخت کې ثناء وایي، ځکه چې د دریم رکعت لپاره درېدل د نوي تحریمې په مرتبه کې دي، او د وترو په ټولو رکعتو کې قرائت ځکه واجب دی چې په لماتځه کې قرائت بذات خود مقصود رکن دی، او د وترو وجوب په حدیثو سره ثابت دی، نو د نفل کېدلو احتمال یې پیدا سو، نو د احتیاط په وجه د وترو په ټولو رکعتو کې قرائت واجب کړی سو، حاصل دا چې د امام ابو حنیفه رحمه الله په نیز که څه هم د وترو لمونځ واجب دی، خو څرنګه چې د نفل کېدلو آثار په هغه کې ښکاره دي، نو موږ احتیاطاً د هغه په هر رکعت دستواو نفلو په څیر قرائت واجب کړی.

که تر شروع کولو وروسته نفل فاسد کړی سي نو څه حکم دی؟

قَالَ: وَمَنْ شَرَعَ فِي نَافِلَةٍ فَرَمَايَ: چا چې نفلي لمونځ شروع کړی ثُمَّ أَكْسَدَهَا أَوْ بَيَّيَهَا فاسد کړی قَضَاهَا نو د هغه قضاء به راوړي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا قَضَاءَ عَلَيْهِ أَوْ إِمَامٌ شَافِعِي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي: چې پر هغه قضاء واجب نه ده لِأَنَّهُ مُتَبَرِّعٌ فِيهِ ځکه چې هغه په نفلي لماتځه کې متبرع دی (یعني استحساناً یې کوي) وَلَا لُزُومَ عَلَى الْمُتَبَرِّعِ لَوْ پُرْتَبِعَ کونکي هیڅ شی نه لازمیږي وَلَكِنَّا أَنَّ الْبُتْرَ دای او زموږ دلیل دای چې د لماتځه کومه حصه چې اداء سوې ده وَقَدْ قُرِئَتْ هغه عبادت ګر ځپلې ده فَيَلْزَمُ الْإِسَاءُ فَزُرْ رَأَى صِيَابَتِهِ عَنِ الْبُطْلَانِ نو له باطلوالي څخه د خوندي کولو لپاره به د هغې پوره کول ضروري دي.

اللفات: ﴿كُلُّهُ﴾ د تفعیل د باب اسم فاعل دی: هغه څوک چې بغیر له واجب کېدلو څخه یو کار کوي، ﴿اَكْسَدَهَا﴾ د افعال مصدر دی: پوره کول، ﴿بَيَّيَهَا﴾ ساتنه، ژغورنه.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که یو سړي نفلي لمونځ تر شروع کولو وروسته فاسد کړی، نو زموږ په نیز پر دې سړي د هغه قضاء واجب ده، او امام شافعي رحمه الله فرمایي چې پر داسې سړي هیڅ قضاء نسته، ځکه چې نفل کونکي متبرع وي، یعني بغیر له وجوب او لزوم څخه هغه د نفلي کار تر سره کوي، او شریعت پر متبرع هیڅ شی نه لازمي، نو ځکه به په ذکر سوې مسئله کې پر نفل کونکي متبرع هم قضاء لازمه نه وي.

زموږ دليل: دادي چې نفل كونكى چې د لمانځه كومه حصه اداء كوي، هغه عبادت جوړه سوې ده، نوله باطلوالي څخه د ژغورلو لپاره د دې عبادت پوره كول ضروري گرځول سوي دي، اوس كه يو سړى دا پوره نه كړي، او همدغسې نابشپړ يې پرېږدي، نو پرده به د دې قضاء لازمه وي.

جواب: امام شافعي رحمه الله چې كومه خبره كوي چې پر متبرع هيڅ شى لازم نه دى، د هغه جواب دا دى چې دا حكم مطلق نه دى، بلكي په دې كې تفصيل سته، او هغه دا چې پر متبرع خوله شروع څخه يقيناً هم هيڅ شى لازم نه دى، او موږ هم دا خبره كوو، خو كله چې متبرع يوه تبرع شروع كړي، نو اوس به پر هغه د دې شي پوره كول لازمي او ضروري وي، او څرنگه چې زموږ بيان د بعد الشروع سره متعلق دى، نو ځكه به پر متبرع د دې نفل پوره كول ضروري وي، او د فساد په صورت كې به د دې قضاء راوړل هم پر ضروري وي.

په څلور ركعتيز نفلوكي د آخري دوو ركعتونو د فاسدولو بېلابېل صورتونه

فَإِنْ صَلَّى أَرْبَعًا او كه يو سړى څلور ركعت نفلې لمونځ شروع كړى وَكَمَّ إِلَى الْأَوَّلَيْنِ او په اولو دوو ركعتو كې يې قرائت وكړى وَقَعَدَ او كېنېستى ثُمَّ أَقْسَدَ الْأُخْرَيْنِ بيا يې آخري دوه ركعت فاسد كړل فَقُلِيَ رَكْعَتَيْنِ نو هغه به د (آخري) دوو ركعتونو قضاء راوړي لَأَنَّ الشُّعْبَ الْأَوَّلَ قَدْ تَمَّ ځكه چې اول دوه ركعت خو پوره سوي دي وَالْقِيَامُ لِلِ الثَّالِثَةِ بِمَنْزِلَةِ تَحْرِيمَةِ مُبْتَدَأِهَا او درېم ركعت ته ولاړېدل د نوي (او مستقلي) تحريمي په درجه كې دي فَيَكُونُ مُلْزَمًا نو دا تحريم به (د آخري دوو ركعتونو) لازمونكې وي هَذَا إِذَا أَقْسَدَ الْأُخْرَيْنِ بَعْدَ الشُّرُوعِ فِيهِمَا او دا (د واجېدلو) حكم په هغه صورت كې دى چې كله يې آخري دوه ركعت تر شروع كولو وروسته فاسد كړي وي وَكَمَّ أَقْسَدَ قَبْلَ الشُّرُوعِ فِي الشُّعْبِ الثَّانِي او كه آخري دوه ركعت يې تر شروع كولو مخكې فاسد كړي وي لَا يَقْضِي الْأُخْرَيْنِ نو د آخري دوو ركعتونو قضاء به نه راوړي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ ۖ أَنَّهُ يَقْضِي او له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت دى چې قضاء به يې راوړي اِجْتِبَا زَالِ الشُّرُوعِ بِالنَّذْرِ امام ابو يوسف رحمه الله شروع كول پر نذر قيناسوي وَلَهُمَا أَنَّ الشُّرُوعَ يَلْزِمُ مَا شَرَعَ فِيهِ او د طرفينو رحمه الله دليل دا دى چې شروع كول هغه شى لازمي كوم چې شروع كړى سوي وي وَمَا لَا صِحَّةَ لَهُ إِلَّا بِهِ او (هغه شى لازمي) چې هغه له شروع كړى سوي شي څخه بغير نه صحيح كيږي وَصِحَّةُ الشُّعْبِ الْأَوَّلِ لَا تَعْتَلِقُ بِالثَّانِي او د اولو دوو ركعتونو صحت پر آخري دوو ركعتونو موقوف نه دى بِخِلَافِ الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ په خلاف د دويم ركعت وَعَلَى هَذَا سُنَّةُ الظُّهْرِ او هم پر دې اختلاف د ماښين سنت دي لَأَنَّهَا نَافِلَةٌ ځكه چې هغه نفل دي وَقِيلَ او يو قول دا دى يَقْضِي أَرْبَعًا اِجْتِبَا طًا چې لمونځ گزاره به د احتياط په توگه څلور ركعت راوړي لَأَنَّهَا بِمَنْزِلَةِ صَلَاةٍ وَاحِدَةٍ ځكه چې هغه د يوه لمانځه په مرتبه كې دي.

اللفات: ﴿الشُّعْبُ الْأَوَّلُ﴾ اول دوه ركعت، ﴿الشُّعْبُ الثَّانِي﴾ آخري دوه ركعت.

تشرېح: صورت ه مسئلې، دا دی که یو سړي د خلورو رکعتو په نیت نفل شروع کړل، او په اولو دوو رکعتو کې یې واجب قرائت هم وکړی، او پر دویم رکعت یې قعله (ناسته) هم وکړه، بیا یې دویمه شفعه (آخري دوه رکعت) فلسد کړه، نو پر ده صرف دویمي شفعي قضاء واجب ده. په دې مسئله کې په دویم رکعت کې دناستي قید په دې وجه ذکر کړی سو، چي که پر دویم رکعت نه کښېني، او آخري شفعه فلسد کړي، نو په اتفاق سره د خلورو رکعتونو قضاء پر واجب ده، لڼه دا چي که دویم رکعت ته د یې تر ولاړېدلو وروسته دویمه شفعه فلسد کړه، نو پر ده صرف دویمي شفعي قضاء واجب ده، ځکه چي اوله شفعه خو پوره سوې ده، او د دویم رکعت لپاره ولاړه د نوي تحریمي په مرتبه کې ده، نو په دې تحریمه سره مخکې د دویمه شفعه لازمه سوه، نو دفساد په صورت کې به هم صرف ددې قضاء واجب وي.

هذا إذا أفسد المصاحب هدایې رحه الله فرمایي چي د دویمي شفعي د قضاء راوړلو حکم په هغه وخت کې دی چي په دې یې شروع کړی وي او بیا یې فلسد کړې وي، او که دویم رکعت ته تر ولاړېدلو مخکي یې دویمه شفعه فلسد کړې وي، نو پر ده د هیڅ شي قضاء واجب نه ده، ځکه چي د دویم رکعت پر ناسته (قعله) اوله شفعه پوره سوه، او دویمه شفعه یې لا نه ده شروع کړې، نو لوس د اولي شفعي قضاء خو په دې وجه نسته چي هغه خو پوره سوه، او د دویمي شفعي قضاء ځکه نسته چي په هغې تر لوس شروع نه ده سوې.

له امام ابو یوسف رحمه الله څخه یو روایت دا دی چي که یې اوله شفعه فلسد کړې وي، او که دویمه شفعه، په هر صورت کې به د خلورو رکعتو قضاء واجب وي.

ه امام ابو یوسف دلیل: قیاس دی، یعنی امام ابو یوسف رحمه الله په خلورو رکعتیز نفلي لماتحه شروع کول پر نذر قیاسوي، یعنی لکه څرنګه چي د خلورو رکعتو نفلو په نذر کولو سره خلورو رکعتونه واجبیږي، همدغه ښه ځای د چاد خلورو رکعتو په نیت سره نفل شروع کړل، نو پر هغه خلورو رکعتو واجبیږي، تر دې که په اوله شفعه کې یې نفل باطل کړل، نو بیا به هم د خلورو رکعتونو قضاء واجب وي، او که په دویمه شفعه کې یې نفل فلسد کړل، نو به هم د خلورو رکعتو قضاء واجب وي، د دې قیاس علت جامع او سبب لزوم دی یعنی لکه څنګه چي په نذر سره نفل لازمیږي، همدغه ښه ځای په شروع کولو سره هم نفل لازمیږي.

ه طرفینو دلیل: دا دی چي په یو شي شروع کول د هغه شي د وجوب سبب وي کوم چي شروع سوی وي، همدلر ښه د هغه شي د وجوب سبب وي، چي پر هغه د شروع سوي شي صحت موقوفه وي، مثلاً د نفلي لماتحه په شروع کولو سره اول رکعت واجبیږي، ځکه چي اول رکعت ماضی فی (شروع کړی سوی شی) دی، او د لول رکعت صحت موقوفه دی پر دویم رکعت، نو په شروع کولو سره دویم رکعت هم واجب سو. پاته سوه شفعه ثانی (آخري دوه رکعت) نو هغه نه ما شرع فی دي، او نه پر دې دویمي شفعي د ماضی فی صحت موقوف دی، نو په اولي شفعي په شروع کولو سره به دویمه شفعه نه واجبیږي، او هر کله چي دویمه شفعه واجب نه سوه، نو د اولي شفعي په باطلېدلو سره به د دویمي شفعي قضاء هم نه واجبیږي، همدغه ښه ځای که دویمه شفعه باطله کړي، نو صرف د دویمي شفعي قضاء به واجب وي، د اولي شفعي قضاء به واجب نه وي، د دې په خلاف که په نذر کې په یوه سلام سره د خلورو رکعتو نذر وکړي، نو په یو سلام سره به خلورو رکعتو واجب وي، او که په دوو سلامو سره خلورو رکعتو وکړي، نو نذري یې نه پوره کیږي.

د علی هذا سنة الظهار الم همدغه اختلاف تر ما پښین مخکي په خلورو رکعتو سنتو کې دی، یعنی که چاد ما پښین تر لماتحه مخکي د خلورو رکعتو سنت نیت وکړی او لمونځ یې شروع کړی، بیا یې اول دوه رکعتو وکړه او د دویم لپاره

چې ولاړ سو نو فاسد يې کړل، نو امام ابو يوسف رحمه الله په نېز به د خلورو رکعتو قضاء راوړي، او د طرفينو رحمه الله په نېز به د دوو رکعتو قضاء راوړي.

د قيل الخ بعضي علماء فرمايلي دي چې په دې صورت کې به د احتياط لپاره د خلورو رکعتو قضاء راوړي، ځکه چې دا خلورو رکعتونه د يو لماتخه په مرتبه کې دي، ځکه که يوه بنځه د دې سنتو په اوله شفعه کې وه او خپل خولند دې ته د طلاق خيار ورکړی، او دې خلورو رکعت پوره کړل سلام يې وگرځوي، نو د دې بنځې خيار نه باطلېږي، حال دا چې د مجلس په بدلېدلو سره خيار باطلېږي، او د کله په بدلون سره مجلس بدلېږي، نو معلومه سوه چې تر ما پېښ منځکې خلورو رکعت سنت يو لمونځ دی، لېکن که اوله شفعه جلا لمونځ وي او دويمه شفعه جلا لمونځ وي نو د دويمې شفعي په شروع کولو سره به يې خيار باطل سوی وي، ځکه چې د عمل په بدلون سره مجلس بدلېږي.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجع قول د طرفينو رحمه الله دی چې دوی فرمايي: که چا د نفلو په خلورو رکعتيز لماتخه کې دويمه شفعه تر شروع کولو منځکې فاسد کړه نو د هغې قضاء به نه راوړي، وقال العلامة ابن الهلـ رحمه الله: وقد رجع ابو يوسف رحمه

الله عن قوله، (فتح المصير ١٠١ ج ١، ص ٣٩٦)، القول الرابع ج ١، ص ١٠٩.

د خلورو رکعتيز نفلي لماتخه په ټولو رکعتونو کې د قرائت پرېښولو بېلابېل صورتونه

رَأَيْتُ صَلَّى أَرَبْعًا او که لمونځ کولره خلورو رکعت نفلي لمونځ وکړي **وَلَمْ يَكُنْ مِنْهُمْ شَيْئًا** او په يوه رکعت کې يې هم قرائت نه وکړي **أَحَادَ رُكْعَتَيْنِ** نو هغه به دوه رکعتونه راگرځوي **وَهَذَا جُنْدُ ابْنِ حَبِيبَةَ وَمُحَمَّدُ رَحِمَهُمَا اللَّهُ** دا حکم د طرفينو رحمه الله په نېز دی **وَعِنْدَ ابْنِ يُونُسَ رَحِمَهُ اللَّهُ يَكْفِي أَرَبْعًا** او د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز به هغه سړی خلورو رکعت راگرځوي **وَهَذِهِ السَّأَلَةُ عَلَى سَابِقَةِ أَذُنِهِ** او د دې مسئلې اته صورتونه دي **وَالْأَصْلُ فِيهَا** او اصل په دې مسئله کې دا دی **أَنْ جُنْدُ مُحَبِّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ تَرَكَ الْقِرَاءَةَ فِي الْأَوَّلَيْنِ أَوْ فِي إِحْدَاهُمَا يُوجِبُ بَطْلَانَ الشَّرْعِيَّةِ** چې د امام محمد رحمه الله په نېز په اولو دوو رکعتونو کې يا له هغو څخه په يوه کې قرائت پرېښودل د تحريمې بطلان (باطلېدل) واجبي **لَا بُدَّ لَهُ مِنْ تَعَقُّدِ الْإِقْتِصَالِ** ځکه چې تحريمه د افعالو (د اداء کولو) لپاره قتل کېږي **وَعِنْدَ ابْنِ يُونُسَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَرَكَ الْقِرَاءَةَ فِي الشَّفَعِ الْأَوَّلِ لَا يُوجِبُ بَطْلَانَ الشَّرْعِيَّةِ** او د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز په اولو دوو رکعتونو کې قرائت پرېښودل د تحريمې بطلان نه واجبي **وَالشَّائِبُ يُوجِبُ فَسَادَ الْأَدَاءِ** بلکې د اداء فساد واجبي (يعني صرف اداء فسادې) **لَأَنَّ الْقِرَاءَةَ زَكْنٌ رَأَيْتُ حُكْمَ** چې قرائت زائد رکن دی **أَلَا تَرَى أَنَّ لِلضَّلَاةِ وَجُودًا بِذُنُوبِهَا** آيا ته نه ځورې چې له قرائت څخه بغير هم د لماتخه وجود سته ځوړه **لَا مَصْرَعةٌ لِأَدَائِهَا** خو له قرائت څخه بغير اداء نه صحيح کېږي **وَفَسَادُ الْأَدَاءِ لَا يُؤْذِي عَلَى تَرْكِهِ** او د اداء فساد بدل د اداء تر پرېښولو زيات نه دی **فَلَا يَطُلُ الشَّرْعِيَّةُ** نو ځکه تحريمه نه باطلوي **وَعِنْدَ ابْنِ حَبِيبَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَرَكَ الْقِرَاءَةَ فِي الْأَوَّلَيْنِ يُوجِبُ بَطْلَانَ الشَّرْعِيَّةِ** او د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز په اولو دوو رکعتونو کې د قرائت پرېښودل د تحريمې بطلان واجبي **وَلَنْ إِحْدَاهُمَا لَا يُوجِبُ** او له دواړو څخه په يوه کې يې پرېښودل د تحريمې بطلان نه واجبي **لَأَنَّ كُلَّ شَفَعٍ مِنَ الشُّكُوفِ صَلَاةٌ عَلَى جَدِّهِ** ځکه چې د نفلو هر دوه رکعت جلا (مستقل)

لمونع دي وفسادها بترك القراءتي ركعة واحدة مُجْتَهَدٌ فِيهِ او په يوه ركعت كي د قرائت په پرېښوولو سره د لمانځه فاسدېدل مختلف فيهِ دي (يعني اختلاف پكېښي سته) فَقَصَيْنَا بِالْفَسَادِ حَتَّى وَجُوبِ الْقَضَاءِ نو ځكه موږ د قضاء واجبېدلو په حق كي د لمانځه د فساد فيصله وكړه. وَحَكَمْنَا بِبَقَاءِ الشَّعْرِيَّةِ حَتَّى لُزُومِ الشَّفْعِ الثَّانِي إِحْتِيَاظًا او دا آخري دوو ركعتونو د لازمېدلو په حق كي مو احتياطاً د تحریمې د پاته كېدلو فيصله وكړه. إِذَا ثَبَتَ هَذَا نو كله چي دا ټوله اصول ثابته سوه. نَقُولُ: إِذَا لَمْ يَقْرَأْ أَلِ الْكُلِّ قَطْعَ رَكَعَتَيْنِ عِنْدَهُمَا نو موږ وايو: چي كه لمونځ گزاره په څلور سره ركعتونو كي قرائت نه وكړي نو د طرفينو رَجَمَتَا الله په نېز به دوه ركعتونه راگرځوي لَأَنَّ الشَّعْرِيَّةَ قَدْ بَطَلَتْ بِتَرْكِ الْقِرَاءَةِ فِي الشَّفْعِ الْأَوَّلِ عِنْدَهُمَا ځكه چي په اولو دوو ركعتونو كي د قرائت د پرېښوولو په وجه د طرفينو رَجَمَتَا الله په نېز تحریمه باطله سوه. فَلَمْ يَصَحَّ الشُّرُوعُ فِي الشَّفْعِ الثَّانِي نو دا آخري دوو ركعتونو شروع كول به صحيح نه وي وَبَيَّضَتْ عِنْدَ ابْنِ يَوْسُفَ رَجَمَةُ اللَّهِ او د امام ابو يوسف رَجَمَةُ الله په نېز تحریمه باقي پاته سوه. فَصَحَّ الشُّرُوعُ فِي الشَّفْعِ الثَّانِي نو په آخري دوو ركعتونو به شروع كول صحيح وي ثُمَّ إِذَا فَسَدَ الْكُلُّ بِتَرْكِ الْقِرَاءَةِ فِيهِ بيا چي كله لمونځ گزاره د قرائت په پرېښوولو سره ټوله لمونځ فاسد كړي فَعَلَيْهِ قَضَاءُ الْأَرْبَعِ عِنْدَهُ نو اوس به د امام ابو يوسف رَجَمَةُ الله په نېز پر هغه د څلور سره ركعتونو قضاء راوړل واجب وي.

اللغات: ﴿الشَّفْعُ الْأَوَّلُ﴾ اول دوه ركعتي، ﴿الشَّفْعُ الثَّانِي﴾ آخري دوه ركعتي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړي د څلورو ركعتو نفلو نیت وتری، او په یوه ركعت كي هم يې قرائت نه وكړي، نو د طرفينو رَجَمَتَا الله په نېز پرده د دوو ركعتو قضاء واجب ده، او د امام ابو يوسف رَجَمَةُ الله په نېز د څلورو ركعتو قضاء پر واجب ده، اصلاً په دې مسئله كي چي كوم اختلاف دی، هغه د ائمه ووه خپلو خپلو اصولو د اختلاف په وجه سره دی، او په احتمالي توگه سره په دې مسئله كي ټوله اته (۸) صورتونه جوړېږي، نو اول هغه اته صورتونو ته پام وكړئ، وروسته به اصول ذكر كړو:

﴿اته صورتونه دا دي﴾

- [۱] اول دا چي لمونځ گزاره په څلور سره وو (يعني په [۶] د شفع اول او شفع ثاني په يوه يوه ركعت كي يې پرېږدي ټولو) ركعتونو كي قرائت پرېږدي
- [۲] په شفع ثاني كي يې پرېږدي [۷] د شفع ثاني په دواړو ركعتونو كي او د شفع اول په يوه ركعت كي يې پرېږدي
- [۳] په شفع اول كي يې پرېږدي [۸] د شفع اول په دواړو ركعتونو كي او د شفع ثاني په يوه ركعت كي يې پرېږدي
- [۴] په شفع ثاني كي يې په يوه ركعت كي پرېږدي
- [۵] په شفع اول كي يې په يوه ركعت كي پرېږدي

صاحب د کتاب د ائمه وولې له اصولو څخه تر ټولو مخکې د امام محمد زېږه الله اصل بيلگوي حاصل يې دادې چې د امام محمد زېږه الله په نېز په اولو دوو رکعتو کې يا له دوی څخه په يوه رکعت کې د قرائت په پرېښوولو سره تحریمه باطلېږي، ځکه چې تحریمه د افعالو د اداء کولو لپاره تړل کېږي، او د قرائت په پرېښوولو سره بالاتفاق افعال فلسدېږي. نو ځکه به په دې سره تحریمه هم باطلېږي، د امام ابو يوسف زېږه الله اصل دادې چې په اوله شفيعه کې د قرائت په پرېښوولو سره تحریمه نه باطلېږي، خو اداء په فاسدېږي، تحریمه ځکه نه په فاسدېږي چې قرائت یوازې د رکن دی، او د ګونګي په حق کې له قرائت څخه بغير هم لمونځ متحقق کېږي. نو ځکه به د قرائت په پرېښوولو سره پر تحریمه هيڅ اثر نه پرېږوي، لېکن څرنگه چې د قرائت په پرېښوولو سره اداء نه صحيح کېږي، نو ځکه به صرف اداء فاسدېږي، او اداء فساد دادې تر پرېښوولو زيات نه دی، يعنې که یو سړی يې لومسه سي، او هغه اداء پرېږدي د لومسه لپاره ولاړ سي، نو په دې صورت کې هم تحریمه نه باطلېږي، نو کله چې اداء په پرېښوولو سره تحریمه نه باطلېږي. نو د اداء په فساد سره خو به په طريقه اولې نه باطلېږي.

د حضرت امام اعظم زېږه الله اصل دادې چې په اولو دوو رکعتو کې د قرائت په پرېښوولو سره خو تحریمه باطلېږي. لېکن په يوه رکعت کې د قرائت په پرېښوولو سره تحریمه نه باطلېږي، ځکه چې د نفل هره شفيعه جلا لمونځ دی، نو هغه له قرائت څخه خالي کول د لمانځه خالي کول دي، او د لمانځه خالي کولو په صورت کې تحریمه باطلېږي، او د هغه قضاء واجبېږي، لېکن په يوه رکعت کې د قرائت په پرېښوولو سره د لمانځه فاسدېدل مختلف فيہ دی. د حضرت حسن بصري زېږه الله او نورو په نېز که د سهار په يوه رکعت کې قرائت وکړی سو، نو لمونځ کېږي، لېکن د نورو حضراتو په نېز د سهار په هر رکعت کې قرائت کول ضروري دی، او دا خبره فيصله سوې ده چې په اختلاف سره تخفيف راځي، نو ځکه موږ همدغه وکړه، چې د قضاء د وجوب په حق کې مو د لمانځه د فساد فيصله وکړه، او دا مو وړل چې که په يوه رکعت کې قرائت پرېښوول سو نو لمونځ فاسدېږي، او د هغه قضاء به واجب وي، لېکن د دې قرائت په پرېښوولو سره به پر تحریمه هيڅ اثر نه کېږي، او د شفيعي ثاني په حق کې به تحریمه پر خپل ځای پاته وي. اوس له دې اصولو څخه وروسته د عبارت حاصل دادې چې که لمونځ گزاره په يوه رکعت کې هم قرائت نه وکړی. نو د طرفينو زېږه الله په نېز د هغه تحریمه باطلېږي، او د دوی په نېز د دويمې شفيعي شروع کېدل نه دي راځلي، نو ځکه به پر هغه صرف د اولي شفيعي قضاء واجب وي، او د امام ابو يوسف زېږه الله په نېز چې څرنگه د قرائت په پرېښوولو سره پر تحریمه هيڅ اثر نه پرېږوي، نو په دې وجه د امام ابو يوسف زېږه الله په نېز د هغه تحریمه پاته ده او دويمې شفيعي ته هم شلله ده، نو ځکه به هغه د اولي او دويمې دواړو شفيعو شروع کونکی وي، خو څرنگه چې يې په يوه رکعت کې هم قرائت نه دي کړی. نو ځکه به پر ده د شلور سره وورکعتونو قضاء واجب وي.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجع قول د طرفينو زېږه الله دی چې دوی فرمايي: که چا خلور رکعت نعلي لمونځ وکړی او په يوه رکعت کې يې هم قرائت نه وکړی، نو دوو رکعتو قضاء به راوړي، قال المفتي غلام قادر النملان. وقد علم من هذا أنه لا خلاف في الأخذ بقول الامام إذا وافقه أحدهما ولذا قال الامام قلبيحلف زېږه الله ولما كانت السنة مختفا فيها بين أصحابنا زېږه الله. فقلت كانت مع أبي حنيفة زېږه الله أحد صاحبيه. يلزم بقولهما أي بقول الإمام ومن وافقه (شرح فتاوى دسم الفتوى ص ٧١). (قول راجع ج ١٠، ص ١١٠)

اللفات: ﴿السُّعُغُ الْأَوَّلُ﴾ أول دُوءِ ركعتہ، ﴿السُّعُغُ الثَّلَاثُ﴾ آخری دُوءِ ركعتہ.

ولو قرأتی الاخرین الم فرماییکه لمونخ گزاره صرف په آخري دوو رکعتو کي قرائت وکړی او لول دوه رکعتونه يې له قرائت څخه خالي پرېښوول نو په دې صورت کي بالاتفاق پر ده د لولو دوو رکعتو قضاء راوړل واجب دي، د طرفینو څخه په نیز خو په دې وجه چي په اولو دوو رکعتو کي د قرائت د پرېښوولو په وجه په دویمه شفعه شروع کول هم صحیح نه دي، ځکه چي دده تحریمه باطله سوه، نو په دې وجه پر دې سري صرف د لولو رکعتو قضاء واجب ده، او د امام ابو یوسف رحمه الله په نیز هم پر ده د لولو دوو رکعتو قضاء واجب ده، ځکه چي د قرائت د پرېښوولو سره سره که څه هم دده په نیز دویمه شفعه شروع کول صحیح دي، خو څرنگه چي دې سري دویمه شفعه په قرائت سره لغاړ کړې ده، نو ځکه به دده په نیز له شفعي ثلثي څخه دلته هیڅ بحث نه کیږي او پر لمونخ گزاره به صرف د اولي شفعي قضاء واجب وي.

د څلور ر کتیز نفلي لمانځه په زياتو ر کتونو کې د قرآن پر ښوولو بيلابيل صورتونه

[illegible]

الْأَخْرَجِينَ وَإِخْدَى الْأُولَيَيْنِ او که ده په آخري دوو رکعتو کې او د اولو دوو رکعتو په يوه رکعت کې يې قرائت وکړي
فَعَلَيْهِ قَسَاءُ الْأُولَيَيْنِ بِالْإِحْتِاجِ نو بالاتفاق پر ده د اولو دوو رکعتونو قضاء واجب ده وَلَوْ كُنَّ الْإِخْدَى الْأُولَيَيْنِ وَإِخْدَى
الْأَخْرَجِينَ او که ده د اولو دوو رکعتونو په يوه رکعت کې او د آخري دوو رکعتونو په يوه رکعت کې قرائت وکړي عَلَى
قَوْلِ أَبِي يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ قَسَاءُ الْأَرْبَعِ نو د امام ابو يوسف رحمه الله پر قول د خلور سره وو رکعتونو قضاء واجب ده وَكَذَا
عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ او همدا حکم د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز دی لَأَنَّ الشَّعْرِيَّةَ بَاقِيَةٌ حَتَّى يَحْكُمَ فِي تَحْرِيمِ پَاتِهٍ ده
وَعِنْدَ مُحَمَّدٍ رَجَعَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ قَسَاءُ الْأُولَيَيْنِ او د امام محمد رحمه الله په نېز پر ده د اولو دوو رکعتونو قضاء واجب ده لِأَنَّ
الشَّعْرِيَّةَ قَدْ ارْتَفَعَتْ عِنْدَهُ حَتَّى يَحْكُمَ فِي تَحْرِيمِ خْتَمِهِ سَوَاءٌ أَكْثَرَ أَوْ يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ
هَذِهِ الرِّوَايَةُ عَنْهُ او امام ابو يوسف رحمه الله له امام ابو حنيفه رحمه الله څخه د دې روايت انکار وکړي وَقَالَ: رَوَيْتُكَ عَنْ
أَبِي حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ أَفْهَمْ لَمْ يُرْمَ قَسَاءُ رَكْعَتَيْنِ او (امام محمد رحمه الله ته يې) وويل: چې ما تاته د امام ابو حنيفه رحمه الله دا روايت
 بيان کړی وو (چې په دې صورت کې) پر لمونځ گزاره د دوو رکعتونو قضاء واجب ده وَمُحَمَّدٌ رَجَعَهُ اللَّهُ • لَمْ يَرَجَعْ عَنْ رِوَايَتِهِ
عَنْهُ لېکن امام محمد رحمه الله د امام ابو حنيفه د دې روايت له رانقل کولو څخه رجوع نه وکړه.

تشرېح: په دې عبارت کې درې صورتونه ذکر سوي دي: (١) يو دا که لمونځ گزاره په اولو دوو رکعتونو کې او له
 آخري دوو رکعتونو څخه يې په يوه رکعت کې قرائت کړی وي، په دې صورت کې په اتفاق سره د آخري دوو رکعتونو
 قضاء واجب ده. (٢) دويم دا چې په آخري دوو رکعتونو کې او له اولو دوو څخه يې په يوه رکعت کې قرائت کړی
 وي، نو په دې صورت کې په اتفاق سره د اولو دوو رکعتونو قضاء واجب ده. (٣) دريم دا چې له اولو دوو څخه يې په يوه رکعت کې او له
 آخري دوو څخه يې هم په يوه رکعت کې قرائت کړی وي، نو په دې صورت کې د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز د خلور سره وو
 رکعتونو قضاء واجب ده، همدا د امام اعظم رحمه الله مذهب دی، او د امام محمد رحمه الله په نېز د اولو دوو رکعتونو قضاء
 واجب ده.

د امام محمد دليل: دا دی چې له اولو دوو څخه په يوه رکعت کې د قرائت په پرېښولو سره تحریمه ختمه سوه، يعنې
 تحریمه باطله سوه، ځکه چې د امام محمد رحمه الله په نېز د اولي شفعي په يوه رکعت کې د قرائت په پرېښولو سره
 تحریمه باطلېږي، نو چې تحریمه باطله سوه، نو د دويم شفعي شروع کول هم صحيح نه سو، او کله چې د دويم
 شفعي شروع کول صحيح نه سو، نو د دې قضاء به هم واجب نه وي، بلکې صرف د اولي شفعي قضاء به واجب وي.
 د امام ابو يوسف دليل: څرنګه چې د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز د قرائت په پرېښولو سره تحریمه نه باطلېږي، نو
 ځکه دهغه په نېز په دويم شفعه شروع کول صحيح دي، نو څرنګه چې دلته د دوو شفعو په يوه رکعت کې قرائت
 پرېښول سوی دی، نو ځکه به د دواړو شفعو يعنې د خلور سره رکعتونو قضاء واجب وي.

دند انکر، ابو يوسف هذه الرواية الخ صاحب د هدايي له دې حايه د امام ابو حنيفه رحمه الله مذهب د امام ابو يوسف رحمه الله په
 واسطه سره بيان کړی دی چې د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز هم د خلور وړ رکعتونو قضاء واجب ده، لېکن امام محمد رحمه

الله چي کله له جامع صغير څخه فارغه سو، نو جامع صغير يې په امام ابو يوسف رحمه الله واوړېدلی، پر دې موقع امام ابو يوسف رحمه الله امام محمد رحمه الله ته وويل چي ما ستا مخ ته له امام صاحب رحمه الله څخه دا روايت نه وو را نقل کړی، بلکي ما ستا مخ ته له امام صاحب رحمه الله څخه دا روايت را نقل کړی وو چي پر دې سړي د دوو رکعتو قضاء واجب ده، امام محمد رحمه الله وويل چي داسي نه ده، بلکي تاماته همدغه روايت را نقل کړی چي د امام صاحب رحمه الله په نېز هم پر دې سړي د څلورو رکعتو قضاء واجب ده.

خو امام محمد رحمه الله خپل پر يادانيت داسي کلک ولاړ وو چي د امام ابو يوسف رحمه الله تر انکار وروسته يې هم رجوع نه وکړه، ځکه چي ده قول د امام صاحب د اصل موافق دی کوم چي مخکي تېر سو، د اصل عبارت دا دی: وعندنا حنیفة رحمه الله ترک القراءة فی الاولین یوجب بطلان التحریمة فی احدهما لا یوجب، لآت کل شفع من التطوع صلا علی حدة، د دې اصل په رڼا کي تاسو خپله فیصله کولای سي چي د امام محمد رحمه الله درېځ صحیح دی او که د امام ابو يوسف رحمه الله انکار؟ (تر لږ غور وروسته به ورته معلومه سي چي د امام محمد رحمه الله خبره بالکل صحیح ده).

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجع قول د امام محمد رحمه الله دی، قال العلامة بن الهمام رحمه الله واعتدلت المشایخ

روایة محمد رحمه الله مع تصریحهم فی الاصول، (فتح القدیر ج: ١، ص: ٣٩٩)، [القول الراجح ج: ١، ص: ١١٠]

فقط په یوه رکعت کي د قرائت کولو حکم (د فقهاؤ قولونه)

وَلَوْ قَرَأَ أَلْحَدَى الْأَوَّلَيْنِ أَوْ كَهَ لَمُنْعٌ كَزَارِهِ (فقط) له اولو دوو رکعتونو څخه په یوه رکعت کي قرائت وکړی لَا ځای
 او په نورو کي يې نه وکړی قَطُّی أَزْهَمًا وَجَدْنَا نُو د شیخینو رحمه الله په نېز به هغه د څلورو رکعتونو قضاء راوړي
 وَجَدْنَا مُحْكَمًا رَحِمَهُ اللَّهُ * قَطُّی رُكْعَتَيْنِ او د امام محمد رحمه الله په نېز به د دوو رکعتونو قضاء راوړي وَلَوْ قَرَأَ أَلْحَدَى
 الْأُخْرَتَيْنِ او که هغه (فقط) له آخري دوو رکعتونو څخه په یوه کي قرائت وکړی لَا ځای او په نورو کي يې نه وکړی
 قَطُّی أَزْهَمًا وَجَدْنَا أَلْبَیْ یُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ نو د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز به د څلورو رکعتونو قضاء راوړي وَجَدْنَا
 رُكْعَتَيْنِ او د طرفینو رحمه الله په نېز به د دوو رکعتونو قضاء راوړي قَالَ: وَتَفْسِيرُ قَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا يُصَلِّي
 بَعْدَ صَلَاةٍ وَمِثْلُهَا امام محمد رحمه الله (په جامع صغير کي) وايي: چي د نبي ﷺ د دې قول: لَا یصل بعد صلا مثلاً
 تفسیر دا دی یَقْنِي رُكْعَتَيْنِ بِقَرَاءَةٍ یعني دوه رکعت به د قرائت سره کوي دَرُكْعَتَيْنِ بِغَيْرِ قَرَاءَةٍ او دوه رکعت به بغیر له قرائت
 کوي فَيَكُونُ بَيَانٌ لِمَا فِيهِ الْفَرَقُ بَيْنَ رُكْعَاتِ الْفُلِّ كَيْفَا نُو فاحديث به د نقلو په ټولو رکعتونو کي د قرائت د فرض کېدلو بیان وي.

تشریح: په دې عبارت کي هم د احنافو پر اصولو دوي متفرع سوي مسئلې بیان سوي دي:

(١) اوله مسئله داده که لمنوع گزاره په څلور رکعتیز نقلي لماتحه کي صرف د اولي شععي په یوه رکعت کي قرائت وکړی، نو د شیخینو رحمه الله په نېز پر ده د څلور سره وو رکعتونو قضاء واجب ده، دلیل يې دا دی چي د اولي شععي په

• القول الراجح: قول عمد رحمه الله، کذا فی رد المحتار ج: ١، ص: ٥١٣. [القول الراجح، ج: ١، ص: ١١٢]
 • تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الصلوة، باب اذا صلی فی جماعة ثم ادرك جماعة، حديث رقم: ٥٧٩.

يوه ركعت كي د قرائت په كولو سره د شيخينو په نېز د دې سړي تحریمه پاته ده. نو د دويمې شفعي شروع كول هم صحيح سو، او څرنگه چي دلته لمونځ گزاره په يوه شفعه كي هم پوره قرائت كړی نه دي، نو ځكه به پر ده د څلورو سره ووركتونو قضاء واجب وي، لېكن د امام محمد رحمه الله په نېز پر ده صرف د دوو ركعتونو قضاء واجب ده، ځكه كله چي يې په اوله شفعه كي پوره قرائت نه وكړی، نو د دويمې شفعي شروع كول صحيح نه سو، نو په دې وجه به صرف د اولي شفعي قضاء واجب وي.

(۲) دويمه مسئله داده چي كه لمونځ گزاره په آخري دوو ركعتونو كي صرف په يوه ركعت كي قرائت وكړی او په اولو دوو ركعتونو كي يې په يوه ركعت كي هم قرائت نه وكړی، نو په دې صورت كي د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز پر ده د څلورو ركعتونو قضاء واجب ده، ځكه په اولو ركعتو كي له قرائت څخه بغير هم د امام ابو يوسف رحمه الله په نېز د دې سړي تحریمه پاته ده، او دده لپاره د دويمې شفعي شروع كول صحيح دي، نو ځكه به پر ده د ټولو ركعتونو قضاء واجب وي، او څرنگه چي د طرفينو په نېز په اوله شفعه كي د قرائت په پرېښوولو سره تحریمه باطلېږي، نو د دويمې شفعي شروع كول يې صحيح نه سو، نو كله چي د هغې شروع كول صحيح نه سو، نو قضاء به يې هم واجب نه وي، بلكي صرف د اولي شفعي قضاء به د قرائت پرېښوولو په وجه واجب وي.

وقال وتفسيره الخ فرمايې چي د امام محمد په نظر كي د نبي ﷺ د فرمان لا يصل بعد صلاة نفلها (چي هيڅوك دي د فرضي لماتځه په څير بل لمونځ نه كوي) مفهوم همدغه دی چي د نفلو او ستو په ټولو ركعتونو كي قرائت فرض دی، يعني د حديث مطلب دادی چي د فرضو په څير دي هيڅوك داسي څلور ركعت تر فرضو وروسته يا مخكي نه كوي چي دوه ركعت يې په قرائت وكړي، او دوه ركعت يې له قرائت څخه خالي كړي، بلكي د نفلو او ستو په ټولو ركعتونو كي به قرائت كوي، نو له دې حديث څخه د نفلو او ستو په ټولو ركعتونو كي د قرائت فرضيت ثابت سو.

واجم قول: په پورتني مسئله كي راجع قول د امام محمد رحمه الله دی، وقال في الهنديّة: أي لو تركت القرعة في ركعة أو ركعتين فسد

ذاللت الشفع، (الهنديّة ج ١، ص ١١٣)، القول الرابع، ج ١، ص ١١١.

بې له عذره نفلي لمونځ په ناستي كول

وَيُصَلِّي الثَّالِثَةَ قَائِمًا مِمَّا الْقُدْرَةَ عَلَى الْقِيَامِ او لمونځ گزاره پر ولاړي د قدرت سره سره په ناستي نفل كولاى سي
لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * ځكه نبي ﷺ فرمايلي دي صَلَاةُ الْقَائِمِ عَلَى النُّصْفِ مِنْ صَلَاةِ الْقَائِمِ د ناست سړي د
لماتځه ثواب د ولاړ سړي د لماتځه (له ثواب) څخه نيمى دى وَلَا أَلَّ الشَّلَاةَ خَيْرٌ مَوْضُوعٌ او په دې وجه هم چي لمونځ
غوره موضوع ده (يعني هروخت تر لاسه كېدونكې ټكې ده) وَرُبَّمَا يَشُقُّ عَلَيْهِ الْقِيَامُ لو كله كله پر لمونځ گزاره په ولاړه كي
تكليف وي فَيَجُوزُ لَهُ تَرْكُهُ نو د هغه لپاره ولاړه پرېښوول جائز دي كَأَنَّهُ يَنْقُطُ عَنْهُ د دې لپاره چي له هغه څخه دا غوره
موضوع پاته نه سي وَاخْتَلَفُوا فِي كَيْفِيَّةِ الْقُعُودِ او فقهاو د ناستي په كيفيت (څرنگوالي) كي اختلاف كړى دى
وَالْمُخْتَارُ أَنْ يَقْعُدَ كَمَا يَقْعُدُ فِي حَالَةِ الشَّهَادِ لېكن مختاره (غوره) داده چي داسي به كېښي لكه څرنگه چي په تشهد
كي كېښي لَأَنَّهُ عُهُدٌ مَشْرُوعٌ عَنِ الصَّلَاةِ ځكه چي د لماتځه په حالت كي همدغه ناست مشهوره او مشروع ده.

^١ القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، كذا في رد المحتار ج: ١، ص: ٥١٥. [القول الرابع، ج: ١، ص: ١١٢]

لازمه کړه حَتَّىٰ لَوْ لَمْ يَنْصُ عَلَى الْقِيَامِ تر دې که نذر کونکى د ولاړې صراحت نه وکړي لَا يَلْزَمُهُ الْقِيَامُ حَتَّىٰ يَنْصُ الشَّيْءَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ نو د بعضې مشائخو رَحِمَهُمُ اللَّهُ په نېز پر هغه ولاړه نه لازميږي.

تشرېح: مسئله: داده که يو سري نفلي لمونځ په ولاړې شروع کړى، بيا يې له عذره کښېنستى، نو دا د امام ابو حنيفه رَحِمَهُمُ اللَّهُ په نېز جائز دي، او د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللَّهُ په نېز ناجائز دي، د امام صاحب حکم استحسانى دى، او د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللَّهُ حکم قياسى دى.

د صاحبينو دليل: قياس دى، يعنې دوى د نفلي لماتځه شروع کول پر نذر کړى سوي لماتځه قياسوي، يعنې که يو چا دا نذر وکړى چې په ولاړه به لمونځ کوم، نو د هغه لپاره په ناسته لمونځ کول جائز نه دي، همدا ډول که چا په ولاړه نفلي لمونځ شروع کړى نو د هغه لپاره به هم په ناستي سره جائز نه وي.

د امام صاحب دليل: دا دى چې په نفلي لماتځه کې پر لمونځ کونکي ولاړه (قيلمه) واجب نه ده، لهذا پر ولاړې د قدرت سره سره د ولاړې پرېښوول هم جائز دي، او دلته لمونځ گزاره د لماتځه په يو څه حصه کې ولاړه پرې اېښې ده، لېکن تاسو خو وگورئ چې کومه حصه يې په ولاړې اداء کړې ده، هغه هم بغير له ولاړې جائز ده، ځکه چې ټوله نفلي لمونځ هم يې ولاړې کول جائز دي، نو کله چې ټوله نفلي لمونځ يې ولاړې جائز دى، نو د ناستي او د ولاړې په مجموعې سره خوبه په طريقه اولې جائز وي.

دليل جواب: بخلاف النذر الخ له دې حيايه د صاحبينو د قياس جواب ورکوي، فرمايي: د دې په خلاف نذر دى، ځکه چې د نذر په صورت کې هغه صراحتاً او په څرگنده توگه پر ځان ولاړه لازمه کړې ده، نو نذر به صرف د ولاړې په حالت کې پوره کېږي، او په نفلو کې خو هغه هيڅ يو شى پر ځان لازم کړى نه دي، نو ځکه به په نفلو کې پر هغه ولاړه لازم نه وي، همدا څه وجه ده چې بعضي مشائخ چې په هغو کې فخر الاسلام بزدوي رَحِمَهُمُ اللَّهُ هم دى تر دې اټکلې پورې وايي: چې که يو لمونځ گزاره په نذر منل سوي لماتځه کې د ولاړې وضاحت نه وکړي، نو د هغه لپاره ولاړه ضروري نه ده.

راجح قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د امام صاحب رَحِمَهُمُ اللَّهُ دى، قال فى الهندية: وإذا افتتح الطلوع قائماً ثم أراد

أن يقعد من غير عذر فله ذلك عند أبي حنيفة رَحِمَهُمُ اللَّهُ استحساناً، كذا فى المحيط (الهندية ج ١، ص ١١٢). القول راجح ج ١، ص ١١٢.

پر سپرلي د نفل کولو حکم (او د فقهاؤ قولونه)

وَمَنْ كَانَ غَارِبَ الْبَصَرِ أَوْ كُومَ سَرَىٰ جِي لَه ښار څخه دباندې وي يَكْتَفِلُ عَلَىٰ دَابَّتِهِ هغه پر خپل سپرلي نفل کولای سي إِلَّا أَنِّي جَهْدٌ تَوَجَّهْتُ کوم طرف ته چې هم سپرلي منځ کړي يُؤْمَرُ بِهَا (او) اشاره به کوي لِحَدِيثِ ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا د ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا حديث په وجه قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هغه فرمايي: ما رسول الله ﷺ وليدلى يُصَلِّي عَلَىٰ جَنَابٍ چې پر خره باندي يې لمونځ کوى وَهُوَ مُتَوَجَّهٌ إِلَىٰ خَيْرٍ په داسې حال کې چې نبى ﷺ د خيبر پر طرف روان وو يُؤْمَرُ بِهَا او په اشاره سره يې لمونځ کوى وَلَأَنَّ الْكَوْفَلِ غَيْرُ مُخْتَصَمَةٍ بِوَقْتٍ او په دې وجه هم چې نفلي لمونځونه دوخت سره خاص نه دي فَلَنُؤْزَمُنَا الْكُفُولَ وَالْإِسْتِقْبَالَ نو که موږ پر هغه له سپرلي څخه راشوه

کېدل او د قبلې و طرف ته مخ کول لازم کړو وَتَقَطُّعُ عَنْهُ الثَّاقِلَةُ نو له هغه څخه به نفلي لمونځ پاته سي أَوْ يَنْقَطِعُ هُوَ عَنِ الثَّقَالَةِ یا به له کاروان څخه جلا سي أَمَّا الْقَرَأْتُ فَمُخْتَصَّةٌ بِوَقْتٍ هر چي فرضي لمونځونه دي نو هغه د وخت سره خاص دي وَالسُّنَنُ الزَّوَاتِبُ تَوَافِلٌ او رواتب ستونونه (هم) نفل دي وَعَنْ أَنْ حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ او له امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روایت دی أَنَّهُ يُنْزِلُ لِسُنَّةِ الْعَجْرِ چي سپور سړی به د سهار د سنتو لپاره (له سپرلي څخه) راشوه کيږي لَا تَكُنْ أَكْثَرُ مِنْ سَائِرِهَا ځکه چي دا له نورو ټولو ستونونو څخه زیات مؤکد دي وَالثَّقِينِدُ بِخَارِجِ الْبُصْرَا او (په متن کي) له ښار څخه د دباندې (يعني د خارج البصر) قيد لکول يُنْفِي إِشْتِرَاطَ الشَّفَرِ د سفر د شرط نفی کوي وَالْحَوَازِي الْبُصْرَا او په ښار کي (پر سپرلي د نفلو) د جائز کېدلو نفی (هم) کوي وَعَنْ أَنْ يُؤَسِّفَ رَحِمَهُ اللَّهُ * أَنَّهُ يُجُوزُ فِي الْبُصْرَا أَيْضًا او له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روایت دی چي په ښار کي هم (پر سپرلي نفل کول) جائز دي وَوَجْهُ الظَّاهِرِ او د ظاهر الرواية دليل دا دی أَنَّ النَّصَّ وَدَّ خَارِجِ الْبُصْرَا چي حديث له ښار څخه د دباندې (نفل کولو) په باره کي راغلی دی وَالْحَاجَةُ إِلَى الزُّكُوبِ فِيهِ أَغْلَبُ او له ښار څخه دباندې سپر تيا ته زیاته اړ تياسته.

اللفات: ﴿تَوَافِلٌ﴾ د افعال د باب مضارع صيغه ده: اشاره کول، ﴿السُّنَنُ الزَّوَاتِبُ﴾ سنت مؤکده، ﴿أَكْثَرُ﴾ د اسم تفضیل

صیغه ده: زیات مؤکد، زیات ټینګ، ﴿زُّكُوبٌ﴾ د فتح مصدر دی: سپر تيا، سپرېدل.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی که یو سړی له ښار څخه دباندې وو، او پر سپرلي یا داسي بل شي سپور وو، نو دده لپاره دا جائز دي چي پر سپرلي دانستي په حالت کي نفل وکړي، او پر دده ولاړه او سجده ضروري ده، او نه مخ پر قبله کېدل ضروري دي، بلکي کوم طرف ته چي دده سپرلی روان وو، هغه طرف دده قبله ده، او د رکوع او سجدو پر ځای دي دا سړی اشاره کوي. د دې په باره کي تر ټولو بین او څرګنده دلیل د ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا هغه حديث دی چي په هغه کي پر سپرلي د نبی ﷺ نفل کول ثابت دي، او په اشارې سره د رکوع او سجدې کول هم ثابت دي، او دا حکم مطلق دی يعني که عزروي، که نه وي، په دواړو حالتونو کي پر سپرلي نفل کول جائز دي.

عقلي دليل: په دې باره کي عقلي دليل دا دی چي د نفلو لپاره یو محتاکری او ټاکلی وخت نسته، بلکي هر وخت د دې اجازه سته، نو اوس که موږ د سپور سړي لپاره له سپرلي څخه راشوه کېدل او د قبلې پر طرف مخ کول لازم وګرځوو، نو له هغه څخه به نفل پاته سي، په دې توګه چي درېدل اراشوه کېدل به دده لپاره ستونزمن او بوج وي، او د لازموالي په وجه به هغه پر دې شيانو قدرت نه لري، یا که هغه راشوه سي او مخ پر قبله سي نو له کاروان والا څخه به شاته پاته سي، نو په دې وجه د سپر تيا په حالت کي نه راشوه کېدل لازم دي او نه مخ پر قبله کېدل لازم دي، بلکي کوم طرف ته چي هم د سپرلي مخ وي، د سپور لپاره هغه طرف ته د نفلي لمونځ کولو اجازه سته.

و أَمَّا الْقَرَأْتُ الخ له دې ځايه دا را ښيي چي نفل مطلقاً پر سپرلي جائز دي، هغه که عزروي، که نه وي، لېکن په فرضو کي دا اختيار نسته، بلکي د فرضو مسئله دا ده چي که عزروي، مثلاً د يو ږندنه یا د ښمن پېره وي، یا د غلا او ډاګې

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ أنه لا يجوز النفل على الدابة في المصر، وقال العلامة ابن نجيم رَحِمَهُ اللَّهُ: وقد يجاز المصر لأنه لا يجوز النفل عليها في المصر البحر الرائق ج: ٢، ص: ٦٣، وكذا في رد المحتار ج: ١٠، ص: ٥١٦. [القول الرابع، ج: ١٠، ص: ١١٤.]

اندېښنه وي، يا سپوږم سړی ډېر سپين ږيري (بوډا) وي، او په خپله نه سي سپرېدلی، او بل خېژونکی يې هم نه وي، نو څرنگه چي په دې ټولو صورتونو کي عذرسته، نو پر سپرلي په ناستي سره فرض کول جائز دي. او ددې د جائزوالي دليل د قرآن کریم دا اعلان دی: فَلَمَّ عَفْتَرُ فَرَجَالًا أَوْ رَكْبَانًا، (يعني که تاسو ته د يو شي پيره وي نو په ولاړه يا د سپر تيا په حالت کي لمونځ کوئ)، له دې آيت څخه همدغه خبره ښکاره سوه چي د عذر په وخت کي پر سپرلي د فرضي لمونځ اجازه سته، او يې له عذره يې هيڅ اجازه نسته.

والسن الرواتب الخ فرمايي چي مؤکد ستونو هم د نفلو په درجه کي دي، نو څرنگه چي يې له عذره او د عذر سره پر سپرلي د نفلو اجازه سته، همدارنگه دستو اجازت هم سته، خو له امام اعظم رَحْمَةُ اللهِ څخه روايت دی چي څرنگه د سهار سنت له ټولو سنتو څخه ډېر مهم او ډېر مؤکد دی، نو ځکه که د سهار سنت پر سپرلي نه وکړی سي نو ډېره به خوره او افضله وي، خو هسي هم په جواز کي يې شک و شبهه نسته، خبره صرف په اخصيلت کي ده.

والتقييد الخ له دې حايه دا را ښيي چي په قلوري کي چي کوم د خارج العمر (يعني له ښار څخه د باندني) قيد لگول سوی دی، هغه قيد احترازي دی، او د هغه قيد دوه مقصده ده: (١) اول مقصد دا چي له ښار څخه باندني پر سپرلي مطلقاً نفلي لمونځ جائز دی، هغه که سپوږم سړی مقيم وي او که مسافر وي، (٢) دويم مقصد دا چي په ښار کي پر سپرلي د نفلي لمونځ جواز نسته، ځکه چي له ښار څخه باندني پر سپرلي چي کوم د نفلو جواز دی هغه خلاف قياس له نص څخه ثابت دی، او د ښار څخه باندني حصه د ښار په حکم کي هم نه ده، نو په ښار کي به دته پر قياس عمل کيږي، او له ښار څخه باندني به خلاف القياس پر نص عمل کيږي.

و عن أبي يوسف الخ له امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ څخه يو روايت دا دی چي په ښار او آبادي کي هم پر سپرلي نفل جائز دي، ځکه چي له نبي ﷺ څخه په مدينه منوره کي پر سپرلي نفل ثابت دی، خو ددې جواب دا دی چي دا حمل ډېر شاذو نادر دی، او ممکنه ده چي له دې څخه به ماسوا هيڅکله هم نبي ﷺ داسي کړي نه وي، نو په دې سره دليل نيول، او په ښار کي پر سپرلي د نفلو اجازه ورکول صحيح نه دي. ددې په خلاف د ظاهر الرويه دليل دا دی چي نص يعني د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا حديث له ښار څخه د باندني په باره کي وارد سوی دی، او له ښار څخه باندني د سپرلي ضرورت زيات پرېوځي، نو ځکه به نص د ما ورده به النص سره خاص وي، او له ښار يا آبادي څخه به باندني ددې اجازه نه وي.

د نفلو په دوران کي له سپرلي څخه راشوه کېدل

فَإِنْ أَلْتَمَسَ السُّكُومَ رَاكِبًا نُوْكَهَ يَوْمَ سَرِيٍّ بِرِ سَپَرِيٍّ نَفْلِيٍّ لَمُونځ شروع کړی ثُمَّ قَرَأَ بِيَا رَاشُوهُ سَوِيٍّ نُو داسې به پر هغه لمانځه بناء کوي وَأَنْ صَلَّى رُكْعَةً ثَلَاثًا ثُمَّ رَكَعَ او که يو رکعت يې کښته پر محکه وکړی او بيا سپوږم سَوِيٍّ لَمُونځ کوي لِأَنَّ إِخْرَامَ الرَّكْبِ انْعَقَدَ مُجَوِّزًا لِلرُّكُومِ وَالسُّجُودِ ځکه چي د سپوږم کس تحریمه په داسي حال کي منعقد سوه چي هغه در کوع او سجده جواز گرځونکي وه لَقَدْ رَزَّيْهِ عَلَى التَّوَلُّي ځکه چي داسې پر شوه کېدلو قادره وو فَإِنْ أُلِّيَ بِهِنَّ صَحَّ نو کله چي ده دواړه اداء کړه نو صحيح دي وَإِخْرَامُ التَّالِزِلِ انْعَقَدَ لِوُجُوبِ الرُّكُومِ وَالسُّجُودِ او (پر محکه) د لاندې سري تحریمه در کوع او سجده د واجبولو لپاره منعقد سوه فَلَا يَكْدِرُ عَلَى تَرْكِ مَا لَزِمَهُ مِنْ غَيْرِ عَذْرَةٍ نو هغه يې له عذره د هغه شي پر پرېښوولو قادر نه دی کوم چي يې (پر ځان) لازم کړی دی وَعَنْ أَنْ

يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ • اللَّهُ يَسْتَجِيبُ إِذَا دُكِّلَ أَيْضًا او له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ شخه روايت دی چي کله هغه له سپرلي شخه را شوه سي نو هم به له سره لمونځ کوي وَكَذَا عَنْ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ إِذَا دُكِّلَ بِقَدِّ مَاصِلٍ رُكْعَةً او همدارنگه له امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ شخه روايت دی چي کله تريوه رکعت کولو وروسته را شوه سي (نو له سره به لمونځ کوي) وَالْأَوَّلُ هُوَ الْأَوَّلُ وَهُوَ الظَّاهِرُ لِبُكْنِ زِيَاتٍ صَحِيحٍ هغه اول روايت يعني ظاهر الرواية دی.

اللغات: ﴿الحزام﴾ تکبير تحریمه، ﴿الغسل﴾ استعمال د باب ماضي صيغه ده: مخلمخ کېدل، له نوي سره شروع کول، له شروع شخه کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړي پر سپرلي نفلي لمونځ شروع کړی، او تريوه رکعت کولو وروسته را شوه سو، نو اوس به دا سړی پر هغه لمانځه بناء کوي، يعني هغه لمونځ به کوي، او له شروع شخه د لمانځه کولو ضرورت نسته، د دې په خلاف که یو سړي پر مخکه نفلي لمونځ شروع کړی، او تريوه رکعت کولو وروسته پر سپرلي سپور سو، نو اوس د هغه لپاره دغه لمونځ پوره کول صحيح نه دي، بلکي پر هغه له شروع شخه د دې لمانځه کول ضروري دي. دلیل: له دليل شخه مخکي يوه مقدمه په ذهن کي ونيسئ، مقدمه داده چي د بعضي لمانځه بناء کول پر بعضي لمانځه باندې هغه وخت جائز ده کله چي دواړو ته يوه تحریمه شامله وي، او که دواړو ته يوه تحریمه شامله نه وه، نو بناء جائز نه ده.

اوس دليل دا سو چي د سپر تيا په حالت کي چي کومه تحریمه ترل سوې ده، هغه د رکوع او سجده اشاره هم جائز کوي او له اشارې شخه مسوا په خپله رکوع او سجده هم جائز کوي، په دې توگه چي که دا سړی د لمانځه له باطلونکي عمل شخه بغیر له سپرلي شخه را شوه سي او په رکوع او سجده سره لمونځ وکړي، نو اوس چي ده کوم لمونځ پر سپرلي کړی دی، او کوم چي يې لاندې په رکوع او سجده سره کړی دی، دواړو ته يوه تحریمه شامله ده، نو کله چي دواړو ته يوه تحریمه شامله ده نو د يوه بناء پر بل باندې هم جائز ده، خو کومه تحریمه چي پر مخکه ترل سوې ده، هغه فقط د رکوع او سجده لپاره منعقله سوې ده، او فقط رکوع او سجده ته شامله ده، يعني په دې سره صرف رکوع او سجده واجب سوي ده، اشاره نه ده واجب سوې، ځکه چي دغه سړی کوم چي يې پر مخکه تحریمه ترلې ده پر دې قاهر نه دی چي د لمانځه له باطلونکي عمل شخه بغیر سپور سي او اشاره وکړي، او د لمانځه باطلونکی عمل، عمل کثیر دی، نو کوم لمونځ چي يې په رکوع او سجده سره پر مخکه کړی دی، او کوم لمونځ چي يې د سپر تيا په حالت کي په اشاره اداء کړی دی، دې دواړو ته يوه تحریمه شامله نه ده، او کله چي يوه تحریمه دواړو ته شامله نه ده، نو د يوه بناء به پر بل هم جائز نه دي.

دويم دليل: د دې مسئلې دليل داسي هم کېدای سي چي په رکوع او سجده سره لمونځ کول اصل دي، او په اشاره سره لمونځ کول فرع او خلاف الاصل دي، نو اوس ښکاره ده چي د سپور لپاره د را شوه کېدلو په حالت کي لمونځ اداء کول داسي دي لکه چي له ادنی او فرع شخه د اعلی او اصل و طرف ته رجوع کول نو دا عقلا او شرعاً ممکن او صحيح دي، لېکن د دې په خلاف د لاندې سړي لپاره د سپر تيا په حالت کي لمونځ پوره کول داسي دي لکه له اعلی شخه د ادنی و طرف ته رجوع کول، کوم چي عقلا او شرعاً ناممکنه دي، لېکن که یو شرعي عنروي نو د دې گنجایش سته، لېکن بې له عنره د دې هېڅ گنجایش نسته. (شارح احسن الهدایه)

• القول الرابع: قول ابی حنیفة رَحِمَهُ اللَّهُ، کذا فی الدر المختار ج: ١، ص: ٥١٧. [القول الرابع، ج: ١، ص: ١١٥]

د من اېن يوسف الخ فرمايي چي له امام ابو يوسف رحمه الله څخه يو روايت دا دی چي د سپورسري لپاره هم دراشوه کېدلو په حالت کي لمونځ پوره کول صحيح نه دي، بلکي پر ده هم له شروع څخه لمونځ کول ضروري دي، ځکه چي د سپر تيا په حالت کي د لماتځه شروع کول او بيا دراشوه کېدلو په حالت کي د هغه پوره کول داسي دي لکه پر ضعيف د قوي بناه کول، او پر ضعيف د قوي بناه صحيح نه ده، نو ځکه په دې صورت کي هم د سره لمونځ کول ضروري دي، همدارنگه له امام محمد رحمه الله څخه روايت دی چي که سپورسري تريوه رکعت وروسته راشوه سوی وي، نو بيا د هغه لپاره بناه کول جائز نه دي، لېکن که د يوه رکعت تر پوره کولو مخکي راشوه سوی وي، نو بيا د هغه لپاره د بناه کولو اجازه سته، لېکن صاحب د هدايي رحمه الله فرمايي چي صحيح همدغه ده کوم چي په ظاهر الرواية کي ذکر دي، يعني د سپور لپاره دراشوه کېدلو په حالت کي بناه کول جائز دي، ځکه چي د سپر تيا په حالت کي داسي هم پر رکوع او سجد حنکا قلعه دی، او د ده تحریمه دراشوه کېدلو (نزول) حالت ته هم شامله ده، نو کله چي د ده تحریمه د نزول حالت ته شامله ده، نو ښکاره ده چي د ده لپاره د هغه اعمالو او افعالو اجازه هم سته کوم چي د نزول په وخت کي کيږي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د امام صاحب رحمه الله دی يعني: که چا د سپر تيا په حالت کي نفل شروع کړه، او وروسته راشوه سو، نو پر هغه لماتځه بناه کول جائز دي، قال العلامة ابن الهملم رحمه الله: والأصح هو الظاهر عنهم

يعني (إنا نزل بيني مطلقاً) (فتح القدير ج ١٠، ص ٢٠٦). (القول الرابع ج ١٠، ص ١١٥)

فصل في قيام رمضان

(دا) فصل دروژې د مياشتي د تراويحو (په بيان کي) دی

توضیح: څرنگه چي تراويح څه خوندي له نفلو څخه مختلف دي، نو ځکه تراويح په جلا فصل کي بيانوي، تراويح له علو نفلو څخه په يو څو شيانو کي مختلف دي: (١) اول دا چي په علو نفلو کي جماعت نسته، او په تراويحو کي جماعت سته، (٢) دريم دا چي په نفلو کي د رکعتونو ټاکلې او معلومه اندازه نسته، او د تراويحو په رکعتونو کي د رکعتونو اندازه معلومه ده چي شل رکعت دي، (٣) دريم دا چي نفل د يو وخت سره خاص نه دي، او تراويح دروژې د مياشتي سره خاص دي، (٤) څلورم دا چي په تراويحو کي يو وار د قرآن ختمول سنت دي، او په نفلو کي داسن نه دي. (مې)

التراويح جمع د ترويح ده، د ترويح معنى ده: إبعال الراحة آرام رسول (هوسا کول)، نو څرنگه چي په تراويحو کي تر هرو څلور رکعتونو وروسته ترويح يعني د آرام او ځان هوسا کولو لپاره ناسته کيږي، نو ځکه هرو څلورو رکعتو ته

ترويح ويل کيږي، او ټولو شلور رکعتو ته تراويح ويل کيږي. (عنه ج ١١، ص ٢٨٢)

د تراویحو شرعي حیثیت او درگفتونو شمېر

يُسْتَحَبُّ أَنْ يُجْتَمِعَ النَّاسُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ بَعْدَ الْعِشَاءِ مُسْتَحَبٌّ دِي چي دروژې په مياشت کي خلگ دماخوستن تر لمانځه وروسته سره راجمع سي فَيُصَلِّيَ بِهِمْ أَمَامُهُمْ خُمُسَ تَرَوِيحَاتٍ نو امام به دوی ته پنځه ترویحې ورکوي كُلُّ تَرَوِيحَةٍ بِتَسْلِيمَتَيْنِ چي هر ترویحه به په دوو سلامونو سره وي وَيَجْلِسُ بَيْنَ كُلِّ تَرَوِيحَتَيْنِ وَقَدْ أَرْتَرَوِيحَةً او د هرو دوو ترویحو په مینځ کي به د یوې ترویحې په اندازه کښني ثُمَّ يَتَرَبَّعُ بیا به امام (په آخر کي) خلگو ته و ترورکوي ذَكَرَ لَفْظَ الْأَسْتِحْبَابِ امام قدوري رحمه الله د استحباب لفظ ذکر کړی دی وَالْأَصْلُ أَنَّهَا سُنَّةٌ خو صحیح دا ده چي تراویح سنت دي كَذَا رَوَى الْحَسَنُ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ همدارنگه حضرت حسن رحمه الله له امام ابو حنیفه رحمه الله څخه روایت کړي دي لَأَنَّهُ وَقَّعَ عَلَيْهَا الْخُلَفَاءُ الرَّاشِدُونَ حُكْمًا چي خلفاء راشدينو پر دې همېشتوب کړی دی وَالنَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بَيَّنَّ الْعَدْرَ لِي تَرَكِهِ الْمَوَاقِفَةَ او نبی ﷺ د همېشتوب د پرېښولو په باره کي عذر بیان کړی دی وَهُوَ عَشِيَّةٌ أَنْ تَكْتُبَ عَلَيْنَا او هغه عذر دا پرته وه چي تراویح به پر موږ فرض سي.

اللفات: ﴿تَرَوِيحَةً﴾ خلور رکعت، ﴿عَشِيَّةً﴾ پرې، اندېښنه.

تشریح: امام قدوري رحمه الله فرمايي چي دروژې په مياشت کي دماخوستن تر لمانځه وروسته د تراویحو په غرض د خلگو را جمع کېدل سنت دي، او امام به دوی ته پنځه ترویحې ورکوي، او هر ترویحه به په دوو سلامونو سره اداء کوي، او د هرو دواړو ترویحو په مینځ کي به د یوې ترویحې په اندازه آرام لپاره ناسته کوي، بیا به په آخر کي د وټرو لمونځ ورکوي.

ذکر لفظ الخ صاحب هدایې رحمه الله فرمايي چي امام قدوري رحمه الله د تراویحو د مشروعیت لپاره د استحباب لفظ ذکر کړی دی، لېکن صحیح دا ده چي تراویح سنت مؤکده دي، او همدا له امام اعظم څخه روایت سوي دي، ځکه چي د تراویحو پر لمانځه خلفاء راشدينو (يعني ابو بکر، عمر، علي، عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ) همېشتوب کړی دی، او د خلفاء راشدينو قول او عمل د امت لپاره حجت او دلیل دی، نبی ﷺ فرمایلي دي: عليكم سنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين من بعدي، (يعني اې خلگو! پر تاسو زما او تر ما وروسته د راتلونکو خليفه گانو پر سنت عمل کول ضروري دي)، او څرنگه چي خلفاء راشدينو پر دې سنت همېشتوب کړی دی، نو ځکه به زموږ لپاره هم پر دې همېشتوب کول او په پابندي سره اداء کول سنت وي.

سوال: پاته سوه دا خبره چي کله د تراویحو لمونځ دومره ضروري او مهم دی، او سنت مؤکده دی، نو بیا نبی ﷺ پر دې همېشتوب ولي نه دي کړی.

جواب: دادی چي نبی ﷺ د تراویحو لمونځ په پوره اهتمام سره شروع کړی، خو کله چي نبی ﷺ د خلگو زیات شوق او د تراویحو په باره کي يې د دوی زیاته پاملرنه ولیدله، نو تر دوو ورځو وروسته يې پرېښولې او د پرېښولو وجه يې دا بیان کړه چي ماته دا اندېښنه ده چي داسي نه پر خلگو د تراویحو لمونځ فرض وگرځول سي.

سوال: کله چي تراويح سنت مؤکده دی، نو امام قدوري رحمه الله د ويستح لفظ ولي استعمال کړی؟
جواب: مخکني مشائخو د مستح لفظ د "ډېر ښه" لپاره استعمالوی، او "ډېر ښه" واجبو ته هم شامل دي، نو ممکنه ده چي د مستح لفظ دلته په همدغه معنی سره وي، يعني د تراويحو لپاره را جمع کېدل ډېر ښه او ډېر فضيلت لري، نو ډېر فضيلت سنت لري.

دويم جواب: دا دی چي امام قدوري رحمه الله د خلکو را جمع کېدلو ته مستح ويلي دي، نه تراويحو ته، نو داسي يې وگڼه چي د روژې په مياشت کې د ماخوستن تر لمانځه وروسته د تراويحو لپاره را جمع کېدل مستح دي، لېکن د تراويحو لمونځ سنت دی.

دويم جواب: دا دی چي له بعضي صحيح روايتونو څخه ثابت دي چي نبي ﷺ تراويح د وترو سره يوولس رکعت کړي دي، او له بعضي روايتونو څخه شل رکعت ثابت دي، نو ځيني حضراتو د دې دواړو حديثو په مينځ کې داسي موافقت ودرکړی دی چي اته رکعت له وترو څخه ماسواست دي، او شل رکعت مستح دي، نو دلته کېدای سي چي امام قدوري رحمه الله د مستح په لفظ سره پر همدغه قول عمل کړی وي، يعني شل رکعت په پنځه ترويو سره مستح دي.

د تراويحو د جماعت شرعي حيثيت

وَالسُّنَّةُ فِيهَا الْجَمَاعَةُ او په تراويحو کي جماعت سنت دی لَكِنْ عَلَى وَجْهِ الْكِفَايَةِ لېکن د کفايه په توگه دی (يعني سنت کفايي دی) حَتَّى لَوْ امْتَنَمَ أَهْلُ السَّجْدَةِ عَنْ إِقَامَتِهَا تَرَدَّى كَهَ د يو مسجد (ټوله) خلک تراويح پرېږدي کَانُوا مُسِيئِينَ نو (ټوله) به گناهکار وي وَلَوْ أَقَامَهَا الْبَعْضُ قَالَتِ الْبَعْضُ عَنِ الْجَمَاعَةِ تَارِكًا لِلْقَوَائِدِ او که بعضو خلکو تراويح وکړې نو شاته پاته کېدونکي (پرېښوونکي) به د فضيلت پرېښوونکي وي لِأَنَّ أَهْلَ الصَّحَابَةِ رَوَوْا عَنْهُمُ رُؤْيًى عَنْهُمْ الشَّخْلُفُ * ځکه چي له ځينو صحابه وو څخه شاته پاته کېدل (پرېښوول) را نقل سوي دي وَالسُّنَّةُ فِي الْجُلُوسِ بَيْنَ التَّوَيَحُّتَيْنِ وَقَدَّارُ التَّوَيَحَّةِ او د دوو ترويو په مينځ کي د يوې ترويې په اندازه کېښستل مستح دي وَكَذَا بَيْنَ الْخَامِسَةِ وَبَيْنَ الْوُثْرِ همدغه رنگه د پنځمي ترويې او د وترو په مينځ کي (هم د ترويې په تلوو کېښستل مستح دي) لِإِعَادَةِ أَهْلِ الْحَرَمَيْنِ ځکه چي د اهل حرمينو همدغه عادت دی وَاسْتَحْسَنَ الْبَعْضُ الْإِسْتِرَاحَةَ عَلَى خَمْسٍ تَسْلِيْمَاتٍ او بعضو حضراتو پر پنځو سلامونو استراحت غوره گڼلی دی وَلَيْسَ بِصَحِيحٍ او دا صحيح نه ده وَقَوْلُهُ: ثُمَّ يَوْتِرُهُمْ او د ماتن (امام قدوري) رحمه الله دا قول: ثُمَّ يَوْتِرُهُمْ (يعني) په آخر کي به اهل خلکو ته وتر ودرکوي يُشِيرُ إِلَى (دا قول) اشاره کوي و دې طرف ته أَنَّ وَقْتُهَا بَعْدَ الْعِشَاءِ قَبْلَ الْوُثْرِ چي د تراويحو وخت د ماخوستن تر لمانځه وروسته او تر وترو مخکي دی وَبِهِ قَالَ عَامَّةُ النُّسَايِخِ او همدغه د علمو مشائخو رحمه الله قول دی وَالْأَصَحُّ أَنَّ وَقْتُهَا بَعْدَ الْعِشَاءِ إِلَى آخِرِ اللَّيْلِ قَبْلَ الْوُثْرِ او زياته صحيح داده چي د تراويحو وخت د ماخوستن تر لمانځه وروسته

* الق: داسي: من ابن عمر أنه كان لا يقوم مع الناس في شهر رمضان، قال وكان سالم والقاسم لا يقومون مع الناس. مصنف ابن أبي شيبة، ج: ٢، ص: ١٢٨، باب رقم: ٢٨٠، أثر رقم: ٧٧١٣.

دی (بیا) د شپې تر آخري حصې پوري تر وترو مخکې دى وَبَعْدَهُ او تر وترو وروسته (هم) دى لَئِنْهَا تَوَافُلُ سُلُكُ
بَعْدَ الْعِشَاءِ ځکه چې تراویح نفل دي (او) د ماخوستن تر لمانځه وروسته سنت سوي دي وَلَمْ يَذْكُرْ قَدَرِ الْقِرَاءَةِ
فِيهَا او امام قلدوري رَجَعَهُ الله په تراویحو کې د قرائت انداز ذکر نه کړه وَأَكْثَرَ الشَّيْخِ رَجَعَهُمُ اللهُ عَلَى أَنَّ السُّنَّةَ فِيهَا
الْخُتْمُ مَرَّةً خُود اکر شو مشائخو رَجَعَهُمُ اللهُ رايه داده چې په تراویحو کې یو وار قرآن ختمول سنت دي فَلَا يَتْرُكُ لِكَسَلِ
الْقَوْمِ نو د قوم د کهای (مستوالي) په وجه به نه پرېښوول کیږي بِخِلَافِ مَا بَعْدَ الشَّهَادَةِ مِنَ الدُّعَاءِ په خلاف د
هغو دعاگانو چې تر تشهد وروسته وي حَيْثُ يَتْرُكُهَا نو هغه امام پرېښوولای سي لَئِنْهَا لَيْسَتْ بِسُنَّةٍ ځکه چې هغه دعوي
سنت نه دي.

اللفظ: ﴿مُسْتَوِيٌّ﴾ جمع د مُسَوًّى ده: خطا کونکی، گنهکاره، ﴿كَسَلٌ﴾ سستی (کهالي).

تشریح: په دې عبارت کې د تراویحو متعلق څو مسئلې بیان سوي دي، نو ټوله به انشاء الله په ترتیب ذکر سي:

(۱) اوله مسئله خو دا بیان سوې ده، چې د تراویحو لمونځ په جماعت سره سنت کفایه دی، او د سنت کفایه مطلب دا دی چې که یو څو خلک یې اداء کړي نو له نور خلکو څخه دا حکم ساقطیږي، لکه څرنگه چې صاحب د هدایې رَجَعَهُ اللهُ دا څرگندونه کړې ده او فرمایي: چې که د مسجد ټوله خلک تراویح نه وکړي، نو ټوله گنهکاره کیږي، خو که بعضو خلک یې وکړي، نو کونکو ته به یې فضیلت او ثواب ورکول کیږي، او نه کونکي به گنهکاره وي، لویولزي کونکي به یې له ثواب څخه بې برخي وي.

دلیل: د دې دلیل چې تراویح سنت کفایه دي، دا دی چې په صحابه وو کې به بعضي صحابه په کورونو کې تراویح کولې، او مسجد ته به نه تلل، چې له هغو صحابه وو څخه ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا او حضرت هروه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هم دي، دا حضرات د نبی ﷺ په دې فرمان سره دلیل نیسي: عَلَيْكُمْ بِالصَّلَاةِ فِي بَيْتِكُمْ فَإِنْ خَيْرَ صَلَاةٍ الْمَرْءُ فِي بَيْتِهِ إِلَّا الْمَكْتُوبَةُ، (یعني پر تلو په خپلو کورونو کې لمونځ کول (هم) ضروري دي، ځکه چې له فرضي لمونځ څخه علاوه د انسان لمونځ په خپل کور کې ښه دی)، او څرنگه چې تراویح فرض نه دي، نو ځکه دا هم په کور کې اداء کول زیات غوره دي په نسبت و دې ته چې په مسجد کې اداء کړی سي، له امام ابو یوسف رَجَعَهُ اللهُ څخه روایت دی چې که په کور کې ممکنه وي چې د تراویحو د قرائت او سنت به ښه خیال وساتل سي، نو په داسې وخت کې تراویح په کور کې کول زیات غوره دي. (فتح القدیر)

نو څلورو رکعتونو وروسته د ناستي حکم

وَالْمُسْتَحَبُّ لِلْجُلُوسِ الْخَلْعُ له دې ځایه دا رابیني چې په تراویحو کې د هرو دوو تروویحو په مینځ کې یعني پر څلورو رکعتو د یوې تروویحې په انداز کښېنستل مستحب دي، همدارنگه د پنځمې تروویحې او وتزو په مینځ کې هم، یعني د شلور رکعتو تر پوره کېدلو وروسته او له وترو کولو څخه مخکې هم د یوې تروویحې په انداز کښېنستل مستحب دي، ځکه چې د مکې مکرمې او د مدینې شریف د خلکو عادت همدغه ډول دی، صاحب د هدایې صرف ناسته بیان کړې ده، او د ناستي یې هیڅ تفصیل بیان کړی نه دي، چې خاموش (چپ) به کښېني، یا به تسبیح، دعاء یا بل شي وایي، نو په دې اړه صاحب د هدایې رَجَعَهُ اللهُ وایي چې: چپ دي کښېني، ځکه چې د ناستي مقصد راحت لو آرام دی، لو آرام په چپ

کښېنستلو کي دی، لېکن غوره داده چي تسبیح یا دعاء ووايي، ځکه چي په ناسته کي چي کوم راحت دی هغه دولاړي په مقابله کي دی نه د قرائت او اذکارو په مقابله کي، او بیا څو قرائت هم صرف دامام کار دی نه د مقتديانو، نو ځکه به د مقتديانو په حق کي جلوس مع الدعاء تر جلوس مع السکوت غوره وي، او د مدیني او مکي خلکو خو به گرمسره ناسته نه کول، بلکي دهرې ترویحې وروسته به یې طواف کوی، نو له دې څخه هم دا خبره په ذهن کي راځي چي د مقتديانو لپاره د چپ کښېنستلو او ننلارې کولو څخه غوره داده چي دالله یو ذکر وکړي.

تر لسو رکعتونو وروسته د ناستي حیثیت

د استحسن البعض الخ فرمایي چي د ځیني مشائخو په نېز پر خمس تسلیات، یعنی پر لس رکعتو کښېنستل او آرام کول غوره دي، لېکن دا قول صحیح نه دی، ځکه چي دا طریقه له رانقل سوي طریقې څخه خلاف ده، او په دې کي تکلیف او مشقت هم زیات دی.

د تراویحو صحیح وخت او د وترو د جماعت بیان

د قوله ثم یوتر بهم الخ ددې حاصل دا دی چي د تراویحو د وخت په سلسله کي ډېر اقوال دي، یو قول دا دی چي د تراویحو وخت تر ماخوستن وروسته یعنی د ماخوستن تر لماتڅه وروسته او تر وترو مخکي دی او همدغه د علمو مشائخو رایه ده، نو که یو چا د ماخوستن تر لماتڅه مخکي یا تر وترو وروسته تراویح وکړي، نو د هغه تراویحو اعتبار نسته، ځکه چي د تراویحو وخت د صحابه و له معمول څخه معلوم سوی دی، او صحابه وو د ماخوستن تر لماتڅه وروسته او تر وترو مخکي تراویح کړي دي، نو هم په دغه وخت کي به تراویح صحیح وي، او د بلخ د مشائخو نظریه داده چي د تراویحو وخت د ماخوستن تر لماتڅه وروسته دی، بیا د طلوع فجر تر مخکي پوري دی، ځکه چي تراویحو ته قبل اللیل (یعني د شپې لمونځ) ویل سوي دي، نو د شپې په هره حصه کي یې د اداء کولو اجازه سته، په دې لړ کي تر ټولو غوره او معتمد قول دا دی چي د تراویحو وخت د ماخوستن تر لماتڅه وروسته دی، هغه که تر وترو مخکي وسي او که تر وترو وروسته، خو د ماخوستن تر لماتڅه به وروسته وي، همدا وجه ده که چا د ماخوستن تر لماتڅه مخکي تراویح وکړي، نو هغه صحیح نه دي، لېکن که تر وترو یې مخکي یا وروسته وکړي، نو په دواړو صورتو کي د هغه تراویح صحیح او معتبره دي.

د تراویحو په شلو رکعتونو کي به څومره اندازه قرائت کیږي

دلم یذکر قدر القراءة الخ فرمایي چي امام قلوري رحمه الله د قرائت هیڅ اندازه بیان نه کړه، خو په دې باره کي د علمو اختلاف دی، د بعضو رایه داده چي په هرو دوو رکعتو کي به دومره قرآن ویل کیږي څومره چي د ملنډام په لماتڅه کي ویل کیږي، ځکه چي نقل له فرضو څخه د کمي درجې دي، نو په نفلو کي به د أُنْفِ القراءة فی السکتوبة اعتبار کیږي، او څرنگه چي په ټولو فرضونو کي تر ټولو مختصره قرائت د ملنډام په لماتڅه کي کیږي، نو ځکه به د تراویحو په هرو دوو رکعتو کي هلمومره قرائت کیږي، حضرت حسن بن زیاد رحمه الله له امام اعظم رحمه الله څخه روایت کړی چي په هر رکعت کي د لسو آیتونو په ویلو سره په ټوله شلو رکعتونو کي دوه سوه آیتونه کیږي، نو په دې توګه به په ټوله میاشت کي شپږ زره آیتونه سي، او د قرآن آیتونه هم تقریبا له شپږ زرو څخه څه زیات دي، نو په دې صورت کي به په آسټي سره

يو قرآن ختم سي، او همدا سنت دي، نو ځكه فقهاو فرمايلي دي چي د خلكو د كهالي او ستوالي په وجه به له يوه قرآن څخه كم نه ختميږي، او كه خلك د اوږدو ركعتونو او ډېر قرائت سره زيات شوق لري نو له يوه قرآن څخه په زيات ختمولو كي هم هيڅ حرج نسته.

بخلاف ما بعد التشهد الغد دي حاصل دا دی چي كه امام ته دا اندېښنه وسوه چي ما قرائت اوږد كړی، او خلك سترې سوه، نو كه په داسي وخت كي تر تشهد وروسته دعاوي پرېږدي، نو هيڅ حرج نسته، ځكه چي دا سنت نه دي. خود درود شريف ويل مناسب دي، هغه دي نه پرېږدي، ځكه چي د درود ويل د امام شافعي رَجْتَهُ الله په نېز فرض دي، او زموږ په نېز احتياط هم په دې كي چي وې وايي.

د روژې له مياشتي څخه علاوه د وټرو د جماعت حكم

وَلَا يُصَلِّي الْوُتُرُ بِجَمَاعَةٍ فِي غَيْرِ شَهْرِ رَمَضَانَ او د روژې له مياشتي څخه ماسوا به وټر په جماعت سره نه كوي عَلَيْهِ الْجَنَامُ
الْمُسْلِمِينَ هم پر دې د مسلماتو اجماع ده وَاللّٰهُ اَعْلَمُ او الله زيات خبر دی.

تقويي: صورت د مسئلې خو بالكل ښكاره دی چي د روژې له مياشتي څخه ماسوا به په جماعت سره وټر نه كيږي، دليل دا دی چي حضرت عمر رضي الله عنه صرف د روژې په مياشت كي په جماعت سره وټر كړي وو، او څرنگه چي له دې څخه ماسوا وټر په جماعت سره كول ثابت نه دي، نو د روژې له مياشتي څخه ماسوا به په نورو وختو كي وټر په جماعت سره خلاف اولی دي.

بَابُ إِدْرَاكِ الْفَرِيضَةِ

(دا) باب د فرضي لماتخه د نيولولو (مونډلو، په بيان کي) دی

تشرېح: کله چي صاحب د کتاب له فرائضو، واجباتو ستو او نفلو څه فارغه سو، نو اوس په پوره توگه د لمونځونو د اداء کولو بيان شروع کوي، او څرنگه چي د جماعت لمونځ د يوازې لماتخه په مقابلې کي زيات بشپړ او افضله دی، نو ځکه په دې باب کي په ښه تفصيل سره د جماعت فضيلت او احکام بيانوي.

د لماتخه په دوران کي د جماعت درېدلو حکم

وَمَنْ صَلَّى رَكْعَةً مِنَ الطُّهْرِ او چا چي د ماپښين د لماتخه يو رکعت وکړی ثُمَّ أَتَيْتَ (او) بيا د ماپښين جماعت ودرېدی يُصَلِّ أَخْرَى نو داسې دي دويم رکعت هم وکړي صِيَانَةً لِلنُّوْذَى عَنِ الْبُطْلَانِ له باطلوالي څخه د اداء کړي سوي وي لماتخه د خوندي کولو لپاره ثُمَّ يَدْخُلُ مَعَ الْقَوْمِ بيا دي د مقتديانو سره (په لماتخه کي) داخل سي إِخْرَازًا لِفَضِيلَةِ الْجَمَاعَةِ د جماعت د ثواب حاصلولو لپاره وَأَنْ لَمْ يَقْبِدِ الْأَوَّلُ بِالسَّجْدَةِ او که دې سري د ماپښين اول رکعت په سجده مقيد کړي نه وو (يعني د اول رکعت سجده يې کړې نه وه) يَقْطَعُ نو لمونځ دي ختم کړي (يعني لمونځ دي پرېږدي) وَيَسْمَعُ مَعَ الْإِمَامِ او د امام سره دي (لمونځ) شروع کړي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لَأَنَّهُ يَبْخُلُ الرَّفِيفُ ځکه چي تر يوه رکعت کم د پرېښوولو په ځای کي دی وَمَنْ دَاخِلًا لِّلْإِكْمَالِ او دا ختمول (په ښه توگه) د پوره کولو لپاره دي بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ فِي الثَّقَلِ په خلاف د دې چي داسې په نفلو کي وي لَأَنَّهُ لَيْسَ لِلْإِكْمَالِ ځکه چي د نفلو ختمول د پوره کولو لپاره نه دي وَلَوْ كَانَ فِي السَّنَةِ قَبْلَ الطُّهْرِ وَالْجُمُعَةِ او که داسې د ماپښين له لماتخه يا د جمعې له لماتخه څخه په مخکينيو ستو کي وو فَأُتِمِّمَ او أَوْ خُطِبَ بيا اقامت شروع سوي يا خطبه شروع سوه يَقْطَعُ عَلَى رَأْسِ الرُّكْعَتَيْنِ نو پر دوو رکعتو به لمونځ ختموي يُرْوَى ذَلِكَ عَنْ أَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ داله امام ابو يوسف رحمه الله څخه را نقل سوي دي وَقَدْ بَيَّنَّا نَتْنَهَا او (دا هم) وړيل سو دي چي څلور سره رکعت به پوره کوي.

اللفاظ: ﴿مَوَازِي﴾ د تفعليل اسم مفعول دی: داء کړی سوی، ﴿الْحَزَازِ﴾ د افعال مصدر دی: حاصلول، تر لاسه کول.

﴿رَفِيفٌ﴾ د ضرب مصدر دی: پرېښوول.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سري يواځي د ماپښين لمونځ کوی، او يو رکعت يې پوره کړی وو چي د دغه لماتخه د جماعت لپاره اقامت شروع سو (يعني د ماپښين لمونځ ودرېدی)، نو اوس د دې سري لپاره حکم دا دی چي دويم رکعت دي هم وکړي، د دې لپاره چي اول رکعت له باطلوالي څخه وساتل سي، او سلام دي وگرځوي، او بيا دي په جماعت کي شريک سي، د دې لپاره چي د جماعت فضيلت حاصل کړي، او د يوه رکعت سره د دويم رکعت يو ځای

کولو حکم ځکه ورکول سوی دی چې په حدیث کې له یو رکعت لمونځ (صلاة بتراء) څخه منع سوې ده، نو ځکه د دویم رکعت ورسره یو ځای کول ضروري دي، لېکن دا حکم په هغه صورت کې دی چې کله دې سړي د اول رکعت سجده هم کړې وي، لېکن که ده د اول رکعت سجده نه وي کړې، او جماعت ودرېږي، نو اوس دده لپاره حکم دا دی چې لمونځ دي ختم کړي یعنې لمونځ دي پرېږدي، او په جماعت کې دي شریک سي، ځکه چې کله ده سجده نه وي کړې نو دده یو رکعت هم پوره سوی نه دی، نو په پرېښوولو کې یې هم څه باک نېسته، ځکه چې درکعت تر پوره کېدلو مخکې دې لماتځه ته بتراء یعنې یو رکعت والا لمونځ نه وړل کېږي، همدارنګه که یو سړی په څلور رکعتیز لماتځه کې له آخري ناستي څخه بغیر د پنځم رکعت لپاره ولاړ سي، نو د هغه لپاره هم شرعي حکم دغه دی چې که د پنځم رکعت سجده یې نه وي کړې، نو کښېني دي، همدارنګه به په ذکر سوې مسئله کې هم که دې سړي د اول رکعت سجده نه وي کړې نو هغه به دا لمونځ پرېږدي او جماعت به شروع کوي، همدا صحیح ده، ځکه چې دا لمونځ د پرېښوولو په ځای کې دی، او دې پرېښوول او ختم کول د اګمال یعنې په کماله او بشپړه طریقه سره د فرضو اداء کولو لپاره دی، او داسې کول صحیح دي.

هو الصحيح الخ امام قلدوري رحمه الله د هو الصحيح په وړلو سره د شمس الاثمه سرخسې رحمه الله او نورو له هغه قول څخه احتراز کړی دی چې په هغه کې وړل سوي دي: که د اول رکعت سجده یې نه وي کړې نو هم دي دوه رکعت پوره کړي، دلیل یې دا چې که څه هم دا حصه له سجدې کولو څخه مخکې لمونځ او رکعت نه دی، خو بیا هم عبادت دی، او بیا د فرض په نیت سره شروع سوی دی، نو نور مهم سو، نو د جماعت په وجه سره به کوم چې سنت دی دا عبادت نه پرېښوول کېږي، لېکن زموږ له طرفه جواب دا دی چې په ذکر سوې مسئله کې د دې حصې پرېښوول او ختمول په دې وجه نه دي چې دا دي پرېښوول سي او سنت دي اداء کړی سي، بلکې په دې وجه دي چې دې په پرېښوولو سره به فرض په پوره او کماله طریقه یعنې په جماعت سره اداء کړی سي، نو ځکه به دې پرېښوول صحیح او جائز وي.

بخلاف ما إذا كان الخ فرمایي چې دې په خلاف که یو سړی نفلي لمونځ کوي، او داسې صورت را منځته سي، نو په دې صورت کې دده لپاره نقل پرېښوول او ختمول صحیح نه دي، بلکې دوه رکعت دي پوره کړي او وروسته دي په فرضي لماتځه کې شریک سي، ځکه چې د نقلو پرېښوول به ځایه او پیکاره دي، نو د نفلي لماتځه په صورت کې ختمول او پرېښوول هم صحیح نه دي، بلکې تر دوو رکعتو پوره کولو وروسته په جماعت کې د شریک کېدلو اجازه سته.

ولو كان في السنة الخ دې حاصل دا دی که یو څوک د ما پښین یا د جمعی په مخکینیو ستو کې مشغول وو، او لمونځ ودرېدی، یا امام د خطبې لپاره ودرېدی نو په دې صورت کې هم دده لپاره حکم همدغه دی چې دوه رکعت دي پوره کړي او په جماعت کې دي شریک سي، هغه که یې د اول رکعت سجده کړې وي، که نه وي، ځکه چې تر دې مخکې تاسو دا وړلي دي چې سنت د نقلو په درجه کې دي، نو کوم حکم چې د نقلو وي هغه به د ستو هم وي، او څرنگه چې په نقلو کې د دوو رکعتو پوره کول ضروري دي، نو په ستو کې به هم د دوو رکعتو پوره کول ضروري وي.

یرؤی ذلك الخ فرمایي چې دا قول له امام ابویوسف رحمه الله څخه را نقل دی او په دې سلسله کې یو بل قول دا دی چې که یو سړی د څلورو رکعتو ستو نیت ترلی وي نو د هغه لپاره د څلور سره وو رکعتو پوره کول ضروري دي، ځکه چې څلور سره رکعت د یوه لماتځه په درجه کې دی، نو پر دوو رکعتو پرېښوول صحیح نه دي، خو دا قول ډېر ضعیف دی، او

د ضعیفوالي دلیل یې دا دی چې د تمرین په معنی د قیل په صیغه سره بیان سو، او بیا به شاید ده ته دا هم معلومه نه وي چې سنت د نفلو په درجه کې دي، او د نفلو هره شفعه (یعنې هر دوه رکعت) جلا لمونځ دی، والله أعلم.

نو درېو رکعتو وروسته د جماعت د درېدلو حکم

وَإِنْ كَانَ قَدْ صَلَّى ثَلَاثًا مِنَ الظُّهْرِ أَوْ كَهَ يَوْمِ سَبْعِي د مَابْنِينَ (د لمانځه) درې رکعتې کړې وه يُتِمُّهَا نو (خلور سره) دي پوره کړي لَأَنَّ كَثْرَتَهُ حُكْمٌ ځکه چې اکثر لره حکم د کُل دی فَلَا يُخْتَلِلُ النَّفْسُ نو د ماتولو (پربښولو) گنجایش نه لري بِخِلَافٍ مَا إِذَا كَانَ فِي الثَّلَاثَةِ بَعْدُ په خلاف د هغه صورت چې تراوسه لا دی په دریم رکعت کې وي (یعنې دریم رکعت یې لا پوره کړی نه وي) وَلَمْ يَقْضِهَا بِالسَّجْدَةِ او په سجده سره یې مقید کړی نه وي (یعنې دریم رکعت سجده یې لا تراوسه نه وي کړې) حَيْثُ يَقْطَعُهَا نو دا لمونځ ختموای سي (یعنې پربښوای سي) لَأَنَّ مَحَلَّ الرَّفْعِ ځکه چې دا د پربښولو محای دی وَيَخْتَارُ أَنْ شَاءَ عَادَ قَعْدَةً وَسَلَّم او ده ته اختیار دی که غواړي نو (د پربښولو په وخت کې) دي را وگرځيږي او کښېني دي سلام دي وگرځوي وَإِنْ شَاءَ كَبَّرَ قَائِمًا او که غواړي په ولاړه دي تکبیر ووايي يَتَوَيَّ الدُّخُولَ فِي صَلَاةِ الْإِمَامِ (او) د امام په لمانځه کې دي د داخلېدلو نیت وکړي وَإِذَا أَتَاهَا لَعْلَ مَعَ الْقَوْمِ او کله چې د مابښین لمونځ پوره کړي نو د خلکو (مقتديانو) سره دي داخل سي وَالَّذِي يُصَلِّي مَعَهُمْ قَافِلَةً او کوم لمونځ چې د دوی سره کوي هغه به نفل وي لَأَنَّ الْقَرَضَ لَا يَتَكْرَّرُ فِي وَقْتٍ وَاحِدٍ ځکه چې په یوه وخت کې فرض نه سي مکرر کېدلای.

اللفات: ﴿لَا يَتَكْرَّرُ﴾ د تفعل د باب مضارع نفی صیغه ده: مکرر کېدل، بیا بیا کېدل.

توضیح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړي یو ازی د مابښین لمونځ کوی او درې رکعتې یې پوره کړي وه چې د مابښین جماعت ودرېدی، نو اوس د ده لپاره حکم دا دی چې خلور رکعت دي هم پوره کړي، او د لمانځه تر پوره کولو وروسته دي په جماعت کې شریک سي، ځکه چې کله ده په خلورو رکعتو کې درې رکعتې کړي وي، نو ده د خلورو اکثره حصه اداء کړې ده، او دا د فارغ کېدلو سره مشابه سو، ځکه چې اکثر د کُل په درجه کې دی، نو کله چې دی د فارغ سره مشابه سو، نو اوس به هغه وخت په جماعت کې داخلېږي چې کله دا خلور رکعت پوره کړي، لکه څرنګه چې په هغه صورت کې هم دا حکم دی چې کله دی له لمانځه څخه فارغ سي، یا د خلورم رکعت په ناسته (قعله) کې وي.

بخلاف ما إذا دخل د دې حاصل دا دی چې که دا سړی صرف په دریم رکعت کې وو، او د دریم رکعت سجده یې کړې نه وه، نو اوس د ده لپاره حکم دا دی چې لمونځ دي پرېږدي، او په جماعت کې دي شریک سي، ځکه چې د دوو رکعتو د پوره کېدلو په وجه ده لمانځه ته بشپړه یعنې یو رکعت والا لمونځ نه وړل کېږي، نو ده ته د لمانځه د پربښولو حق سته، او دا اختیار هم ورته سته چې په دریم رکعت کې له ولاړې څخه د ناستي (قعود) و طرف ته را وگرځيږي، او قعله وکړي پر مشروع طریقه لمونځ پرېږدي، او که غواړي نو د ولاړې په حالت کې دي د امام په لمانځه کې د داخلېدلو نیت وکړي او تکبیر دي ووايي، او په جماعت کې دي شریک سي، د دې لپاره چې د جماعت لمونځ ژر ونیسي او د ځنډ په وجه سره د جماعت زیاته برخه پاته نه سي.

وإذا أتوها الخ ددغه عبارت تعلق د متن د دې عبارت و ایا کاب قد صلی ثلاثا سره دی، او حاصل یې دا دی چې کله دا سړی د ما پښین لمونځ پوره کړي، نو چې په جماعت کې شرکت کوي، د نفلو په نیتو سره به شرکت کوي، ځکه چې ده خو فرض وکړه، او په یوه وخت کې یو فرضي لمونځ دوه واره نه سي اداء کېدلای، نو په دې وجه د بعضو خلکو رایه دا ده چې دا سړی دې په جماعت کې نه شریک کیږي، لېکن افضله او غوره دا ده چې دا سړی دې په جماعت کې شریک سي، ځکه چې که دی په جماعت کې شریک نه سي، نو خلک به پر ده تهمت ووايي چې د جماعت له لماتځه څخه یې اعراض وکړی، او د شریک کېدلو په صورت کې به دا تهمت نه وي. (منابه)

د سهار د لماتځه په دویم رکعت کې د جماعت د درېدلو حکم

فَإِنْ صَلَّى مِنَ الْقُبُورِ رُكْعَةً او که یو سړی د سهار (د لماتځه) یو رکعت کړی وو ثُمَّ أَتَيْتُ بیا جماعت ودرېدی يُتِمُّ نو دا سړی دې لمونځ ختم کړي (پرېږدي) وَيَذْهَبُ مَعَهُمُ او د خلکو سره دې (په جماعت) کې داخل سي لَا تَكُنْ لَوْ أَصَافَ إِلَيْهَا أُخْرَى ځکه که دی دویم رکعت ورسره یو ځای کړي تَقُوتُ الْجَمَاعَةَ نو جماعت به ځنې فوت سي وَكَذَا إِذَا قَامَ إِلَى الثَّانِيَةِ قَبْلَ أَنْ يَقْبِذَهَا بِالسَّجْدَةِ او همدارنګه هغه وخت چې کله دی د دویم رکعت لپاره ولاړ سوی وي خو په سجده سره یې مقید کړی نه وي (یعنې د دویم رکعت لپاره یې سجده کړې نه وي نو هم دې لمونځ پرېږدي او په جماعت کې دې داخل سي) وَيَقْبِذُ الْإِتِمَامَ لَا يَشْرَعُ فِي صَلَاةِ الْإِمَامِ او د لماتځه تر پوره کولو وروسته دې دا سړی د امام سره د جماعت لمونځ نه شروع کوي لِكَرَاهَةِ التَّنْثِيلِ بَعْدَ الْقُبُورِ ځکه چې د سهار تر لماتځه وروسته نفل مکروه دي وَكَذَا بَعْدَ الْقُبُورِ او همدارنګه د مازیګر تر لماتځه وروسته (هم) لَبِئْسَ أَقْلًا د هغه دلیل په وجه کوم چې موږ بیان کړی وَكَذَا بَعْدَ الْقُبُورِ فِي ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ او همدارنګه په ظاهر الروایه کې د ماښام تر لماتځه وروسته (هم) لَأَنَّ التَّنْثِيلَ بِالثَّلَاثِ مَكْرُوهٌ ځکه چې درې رکعت نفل کول مکروه دي وَقَدْ جَعَلَهَا أَزْبَعًا مُخَالَفَةً لِإِمَامِهِ او په څلور رکعت کولو کې یې د امام مخالفت دی.

اللغات: «التَّنْثِيلُ» د تنفل د باب مصدر دی، نفل کول، «جَعَلَ» د فتح د باب مصدر دی: ګرځول، جوړول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی د سهار د فرضو یو رکعت کړی وو، او بیا جماعت ودرېدی، نو دا سړی دې خپل دا لمونځ پرېږدي او د خلکو سره دې په جماعت کې شریک سي، ځکه که دویم رکعت هم وکړي، نو دده لمونځ به پوره سي، او جماعت به ځنې پاته سي، حال دا چې جماعت سنت مؤکده دی، نو د جماعت د فضیلت حاصلولو لپاره دې دغه لمونځ پرېږدي کوم چې یې یوازي شروع کړی دی، همدارنګه که دا سړی د سهار د دویم رکعت لپاره ولاړ سوی وو لېکن د دویم رکعت سجده یې نه وه کړې، نو په دې صورت کې دې هم لمونځ پرېږدي، په جماعت کې دې شریک سي، خو که ده د سهار لمونځ پوره کړی وو، او بیا جماعت ودرېدی، نو اوس دې په جماعت کې شرکت نه کوي. ځکه چې په دې صورت کې هغه د امام سره کوم لمونځ کوي هغه به نفل وي، حال دا چې د سهار تر لماتځه وروسته تر لمر راختلو پوري نفل مکروه دي، همدارنګه د مازیګر تر لماتځه وروسته تر لمر لوېدلو پوري نفل مکروه دي.

و کذا بعد المغرب الخ فرمایي چې که چایوازي د ماښام لمونځ کړی وو نو هغه دې هم د ظاهر الروایه مطابق په جماعت کې شرکت نه کوي، ځکه که په جماعت کې شریک سو، نو دوه صورتونه دي: یا به د امام سره یو ځای ګرځوي، یا به د

امام تر فارغه کېدلو وروسته یو رکعت بل هم کوي ددې لپاره چې شلور رکعتې سي. (درې د امام سره او یو د امام تر فارغه کېدلو وروسته). په اول صورت کې (یعني چې د امام سره یو ځای سلام گرځوي) نفل به درې رکعتې سي. حال دا چې درې رکعتې نفل کول مکروه دي، او په دویم صورت کې (یعني چې یو رکعت بل هم وکړي) د امام مخالفت به راسي، او دا هم صحیح نه دي، نو ځکه وویل سوه که یو چایوازي د ماښام لمونځ کړی وو او بیا جماعت ودرېدی، نو په جماعت کې به شرکت نه کوي.

تر اذان وروسته له مسجد څخه د وتلو حکم

وَمَنْ دَخَلَ مَسْجِدًا قَدْ أُذِّنَ فِيهِ أَوْ كَيْدَ سَرَى دَاسِي مَسْجِدَ تَهْ دَاخِل سَو چي په هغه کي اذان سوی وو ښکته که اَن یَاخِرَهْ
نو د هغه لپاره دا مکروه دي چي له مسجد څخه ووځي حَتَّى یُصَلَّی تر دې چي لمونځ وکړي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ
وَالسَّلَامُ • ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي لَا یَاخِرُ جُرْ مِنْ الْمَسْجِدِ بَعْدَ النِّدَاءِ إِلَّا مُتَافِقٌ تر اذان وروسته له مسجد څخه یا خو
مُتَافِقٌ وَخِي أَوْ رَجُلٌ یَخْرُجُ لِحَاجَةٍ یُرِيدُ الرَّجُوعَ یا داسي سړی وځي چي دیو ضرورت لپاره ولاړ سي او د واپس راتللو
اراده لري قَالَ: إِلَّا إِذَا كَانَ وَفِيهِ يَنْتَظِمُ بِهِ أَمْرٌ مَجْمُوعٌ فرمایي: خو دا چي د هغه په ذریعه د جماعت دیو کار انتظام کیږي لَکْتُه تَرَکَ
مُؤَرَّةً ځکه چي دا وتل خو په ښکاره (د جماعت) پرېښوول دي تَكْمِيلٌ مَعْنَى (او) په باطن کي (د جماعت) پوره کول دي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی داسي مسجد ته داخل سو چي په هغه کي اذان سوی وو، نو د هغه سړي به دوه حاله وي، یا خو به یې لمونځ کړی وي یا به یې نه وي کړی، که یې لمونځ کړی وي، نو د هغه حکم به وروسته (په را روانه مسئله کي) بیان کړو، او که یې لمونځ نه وي کړی، نو بیا دوه صورتونه دي: یا خو به دا مسجد دده د خپلي محلې (کلي) وي یا به نه وي، که د کلي مسجد یې وي نو تر لمونځ کولو مخکي له مسجد څخه وتل مکروه دي، ځکه چي مؤذن ده ته د لمانځه دعوت ورکړی دی، نو دا دعوت دي قبول کړي او بغير له لمانځه څخه دي نه وځي، او که دا مسجد دده د کلي نه وي، نو بیا دوه صورتونه دي: یا به دده د خپل کلي خلکو په خپل مسجد کي لمونځ کړی وي، یا به نه وي، که اول صورت وي نو له مسجد څخه بېله لمانځه وتل مکروه دي، ځکه چي دی په دې مسجد کي د داخلېدلو په وجه د دې مسجد له خلکو څخه سو، او که دویم صورت وي نو سړی د خپل کلي په مسجد کي د لمانځه کولو لپاره وتلی سي، ځکه چي پرده د خپل کلي په مسجد کي لمونځ واجب دی. (عنايه)، صاحب د هدايي د مسئله داسي ذکر کړي ده چي که یو سړی په داسي مسجد کي داخل سو چي په هغه کي اذان سوی وو نو بېله لمانځه له مسجد څخه وتل مکروه دي.

دلیل: د نبي ﷺ دا قول دی: لَا یَخْرُجُ مِنَ الْمَسْجِدِ بَعْدَ نِدَاءٍ إِلَّا مُتَافِقٌ أَوْ رَجُلٌ یَخْرُجُ لِحَاجَةٍ یُرِيدُ الرَّجُوعَ. (مواسیل ابي داؤد)

قال: إِلَّا إِذَا كَانَ الْإِمَامُ قُدُورِي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي چي که دې سړي د بل مسجد دیو کار سره تعلق درلودی د مثال په توګه د بل مسجد امام یا مؤذن وو، نو تر اذان وروسته هم د ده لپاره وتل جائز دي، ځکه چي دا وتل خو په ښکاره د جماعت پرېښوول دي لېکن په باطن کي پوره کېدل دي.

سوال: پاته سو دا اعتراض چي له حدیث څخه ثابت دي چي تر اذان وروسته له مسجد څخه وتل مطلق منع دي، هغه که داسي د بل مسجد سره تعلق لري او که نه لري.

وَإِنْ كَانَ قَدِ صَلَّاهُ أَوْ كَرِهَ سِرِّي لِمَوْئِدٍ كَرِيٍّ وَوَكَّاتِ الطَّهْرِ أَوْ الْعِشَاءِ أَوْ دَالِ الْمَوْئِدِ دِمَاطِينَ يَأْمُرُ سِتْنِ وَوَكَّاتِ يَأْمُرُ
 يَأْمُرُ نُو (له مسجد خنجه په وتلو) كِي شه باك نسته لَا تَهْ أَجَابَ دَاعِيَ اللَّهِ مَرَّةً حُكْه چي هغه يو وار د مؤذن (اذان
 كونكي) دعوت قبول كړی دی إِلَّا إِذَا أَحَدَ الْمُؤَذِّنِ إِلَى الْإِقَامَةِ خو كه مؤذن اقامت شروع كړی (نو نه دي وځي) لَا تَهْ
يَتَّخِذُ مِخَالَفَةَ الْجَمَاعَةِ عِبَانًا حُكْه چي (په دې وخت كې په وتلو سره) دی په ښكاره توگه د جماعت په مخالفت
 سره متهم كيږي وَإِنْ كَانَتْ النُّصْرَةُ أَوْ التَّغْرِيبُ أَوْ الطَّهْرُ او كه دال المونځ دماز بگرياد ماښام ياد سهار وو خَرَجَ نو ودي وځي
وَإِنْ أَحَدَ الْمُؤَذِّنِ فِيهَا كه شه هم مؤذن اقامت شروع كړي وي لِكَرْهَاتِهِ لِلتَّغْلِيلِ بَعْدَهَا حُكْه چي تر دې لمونځونو
 وروسته نفل كول مكروه دی.

تشریح: ۛ ڊي عبارت کي هغه صورت ذکر سوي ڊي چي ٻه مخکني مسئلہ کي بي وعدہ وسو.

صورت د مسئلې: دا دې که یو سړی هغه مسجد ته ورغلی چې په هغه کې اذان سوی وو او دې سړي دغه لمونځ کړی وو د کوم لپاره چې اذان سوی دی، نو اوس که دا لمونځ د ما پښین یا ماخوستن وو، نو دده لپاره له مسجد څخه وتل صحیح دي او په دې کې هیڅ خبره نسته، ځکه چې دې سړي یو وار د الله ﷻ داعي یعنی مؤذن دعوت قبول کړی دی، هو! که د دغه لماتځه لپاره اقامت شروع سو، نو په دې صورت کې به دا سړی له مسجد څخه نه وځي، بلکه په جماعت کې به شرکت کوي، که څه هم دغه لمونځ یې کړی وی.

دلیل: دادی چي که دی تر اقامت او جماعت شروع کېدلو وروسته ووغی نو خلگ به پر ده دا تهمت وایی چي دی د جماعت مخالفت کوي، نو له تهمت څخه د خوندي کېدلو لپاره دي په جماعت کي شریک سي، او دا لمونځ کوم چي یې په جماعت سره اداء کوي نفل به وي، ځکه چي فرض یې مخکي اداء کړي دي، لېکن که دا لمونځ د مازېگر، مېنېم یا سهار وي، نو داسې تر اقامت او جماعت شروع کېدلو وروسته هم له مسجد څخه وتلی سي، ځکه چي ده خو فرض اداء کړي دي نو اوس چي کوم لمونځ کوي هغه به نفل وي، او د مازېگر او سهار تر لمونځونو وروسته نفل مکروه دي، او د مېنېم تر لمونځه وروسته که څه هم نفل مکروه نه دي، خو په جماعت کي د شریک کېدلو په وجه به نفل درې رکعت وي، حال دا چي درې رکعت نفل کول مکروه دي، او که ته وایی چي د امام تر سلام گرځېدلو وروسته دي بل رکعت وکړي چي نفل یې شلور رکعت سي، نو په دې صورت کي هم د امام مخالفت راځي، او د امام مخالفت صحیح نه دی.

د سهار د لمانځه په وخت کي د سهار د سنتو حکم

وَمَنْ اتَّصَلَ إِلَى الْإِمَامِ فِي صَلَاةِ الْقَبْرِ أَوْ كَهْ يَوْمَ سَرَى دَسْهَارٍ پَه لَمَانْخَه كِي اِمَام تَه پَه داسي حال کي ورسېدی وَهُوَ لَمْ يُصَلِّ رُكْعَتَيِ الْقَبْرِ چي د سهار دوه رکعتہ سنت يې کړي نه وه إِنْ غَشِيَ أَنْ تُقَوِّتَهُ رُكْعَةٌ نو که (اوس) د دې سري دا پيره وه چي يو رکعت به ځني فوت سي (تېر سي) وَيُذْرِكُ الْآخِرَى او بل رکعت به ونيسي يُصَلِّي رُكْعَتَيِ الْقَبْرِ حَتَّى يَأْتِيَ الْمَسْجِدَ نو د سهار دوه رکعتہ سنت دي د مسجد د دروازې سره وکړي ثُمَّ يَدْخُلُ بِيَادِي (په جماعت کي) شريک سي لَا كَهْ أَمَكْنَهُ الْجَنَمُ بَيْنَ الْفَضِيلَتَيْنِ ځکه چي دده لپاره د دواړو فضيلتونو جمع کول ممکن دي وَإِنْ غَشِيَ قَوِّتَهَا او که ده ته د دواړو رکعتونو د فوتېدلو پيره وه وَعَلَّ مَعَ الْإِمَامِ نو د امام سره دي داخل سي لَأَنَّ ثَوَابَ الْجَمَاعَةِ أَكْثَمُ ځکه چي د جماعت ثواب ډېر زيات دي وَالْوَعْدُ بِالْتَّرْكِ الزَّوْرُ او د جماعت پرېښوولو وعيد ډېر سخت دی بِخِلَافِ سُئَةِ الظُّهْرِ په خلاف د ماښين د سنتو حَيْثُ يَتْرُكُهَا فِي الْحَالَتَيْنِ چي دا په دواړو حالتونو کي پرېښوي سي لَا كَهْ يَكُونُهُ أَذَاهَا فِي النُّوْقَةِ بَعْدَ الْفَرَضِ ځکه چي د ماښين د سنتو تر فرضو وروسته په (خپل) وخت کي اداء کول ممکن دي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده وَإِنَّمَا الْإِخْتِلَافُ بَيْنَ أَنْ يُؤْسَفَ وَمُحَمَّدٍ رَحِمَهُمَا اللَّهُ ^{*} فِي تَقْدِيرِهَا عَلَى الرُّكْعَتَيْنِ وَتَأْخِيرِهَا عَنْهُمَا خو د صاحبينو په مينځ کي اختلاف صرف په دې باره کي دی چي مخکني شلور رکعتہ (سنت) به تر دوو رکعتو (سنتو) مخکي کوي او که وروسته کوي وَلَا كَذَلِكَ سُئَةُ الْقَبْرِ او د سهار په سنتو کي دا خبره نسته عَلَى مَا سَأَلُونُ عَنْ شَاءَ اللَّهِ تَعَالَى لکه څرنګه چي به موږ د دې بيان وکړو انشاء الله تعالى وَالْتَّقْيِيدُ بِالْأَدَاءِ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ لود مسجد د دروازې سره د سهار د سنتو د اداء کولو قيد لګول يَذُلُّ عَلَى الْكِرَاهَةِ فِي الْمَسْجِدِ دلالت کوي (پر دې خبره) چي په مسجد کي اداء کول مکروه دي إِذَا كَانَ الْإِمَامُ فِي الصَّلَاةِ خو چي کله امام په لمانځه کي وي وَالْأَفْضَلُ فِي عَامَّةِ الشَّيْنِ وَالنَّوَافِلِ الْمُنْزِلُ او د عامو سنتو او نفلو په باره کي کور افضله (غوره) دی (يعني افضله دا ده چي په کور کي وکړي سي) هُوَ الْمَرْغُوبُ ^{*} عَنِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ همدا له نبي ﷺ څخه را نقل سوي دي.

اللفات: ﴿اتَّصَلَ﴾ دافتعال ماضي ده: رسېدل، ختمېدل، ﴿الغزل﴾ کور.

تفريغ: صورت د مسئلې: دا دی چي که يو سري په داسي وخت کي مسجد ته ورغلی چي امام د سهار لمونځ کوي، نو دې سري تر لوسه د سهار سنت کړي نه وه، نو لوس پوښته دا ده چي داسي دي له سنتو څخه بغير په جماعت کي شريک سي، نو که لول دي سنت وکړي بيادي په جماعت کي شريک سي؟، نو د دې جواب دا دی: که دده دا پيره وه چي

^{*} القول الرابع: قول محمد زحيد أي تقدم الركعتين الفريضة بعد الفرض على الأربع في وقت، كما قال العلامة في القسم زحيد: الأربع جميع الركعتين لأربع

وقت من الفرض للسنة فلا تفرق الركعتين من موضعهما فضلاً لا ضرورة فتح الفتوح ج ١١ ص ٢١٥ [القول الرابع، ج ١١ ص ١١٦]

^{*} تفريغ: امر به او نه ده می کتاب الفوز، باب فصل الفطوح می وقت، صحبت رزم ١٢٢٧ - ١٢٢٨

كه اول سنت وکړي نو له فرضو څخه به يو رکعت تېر سي، او دويم رکعت به ونيسي، نو په دې صورت کي دي اول د مسجد د دروازې سره د سهار سنت وکړي، بيا دي دامام سره په جماعت کي شريک سي.

دليل: دا دی چي د سهار سنت تر ټولو سنتو قوي او افضل دي، نبي ﷺ فرمايلي دي: صلوما وإت طردتکم للخيل، (يعني د سهار دوه رکعتو سنت کوي که څه هم آسونه تاسو تر پښو لاندې (پايماله) کړي)، همدارنگه د سهار د يوه رکعت نيول داسي دي لکه ټوله لمونځ نيول، ځکه چي نبي ﷺ فرمايلي دي: من أدرك رکعة من الفجر فقد أدرك الصلوة، (يعني چا چي د سهار يو رکعت ونيوی، نو څو کي هغه ټوله لمونځ ونيوی)، نو دلته دواړه فضيلتونو يعني د سهار د سنتو فضيلت او د جماعت فضيلت جمع کول ممکن دي، نو ځکه دي اول سنت وکړي او بيا دي په جماعت کي شريک سي چي دواړه فضيلتونو حاصل کړي.

او که د هغه دا بېره وه چي که د سهار په سنتو کي مشغول سم نو د فرضو دواړه رکعتونه به را څخه تېر سي، نو په دې صورت کي حکم دا دی چي سنت دي نه کوي بلکي دامام سره دي په جماعت کي شريک سي.

دليل: ځکه چي د جماعت ثواب ډېر زيات دی، د نبي ﷺ فرمان دی: صلوة الجماعة تفضل صلوة المنفرد بسبع وعشرين درجة، (يعني د جماعت لمونځ د يوازي لمانځه په نسبت اويا (۷۰) درجې افضله دی)، او د جماعت په پرېښوولو باندې سخت وعيد راغلی دی، نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: تارك الجماعة ملعون، (يعني د جماعت پرېښوونکی لعنتي دی)، او داسي نور سخت وعيدونه هم راغلي دي، حاصل د دليل دا دی چي کله د جماعت ثواب هم زيات دی او د جماعت په پرېښوولو باندې وعيد هم راغلی دی نو ځکه به داسې په جماعت کي شريک کيږي، او سنت به پرېږدي.

بخلاف سنة الظهر او همدغه صورت که د ماښام په سنتو کي راپېښ سو، يعني که يو سړی د ماښام په وخت کي مسجد ته راغلی او د ماښام جماعت ولاړ وو، او دده د ماښام سنت نه وه کړي، نو اوس به داسې د ماښام سنت مخکي کوي او که په جماعت کي به شريک کيږي، او سنت به پرېږدي؟، نو په دې باره کي مصنف رحمه الله فرمايي: که دده دا بېره وه چي که سنت وکړم نو لمونځ به را څخه تېر سي هغه که يو رکعت تيرېږي او که ټوله لمونځ تيرېږي، په دې دواړو صورتونو کي به سنت پرېږدي، او په جماعت کي به شريک کيږي، ځکه چي په وخت کي دننه تر فرضو وروسته د سنتو اداء کول ممکن دي، نو کله چي تر فرضو وروسته د سنتو اداء کول ممکن دي، نو د سنتو په وجه دي د جماعت فضيلت نه پرېږدي، او همدغه صحيح قول دی.

دليل: له حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روايت دی چي يو وار له نبي کریم ﷺ څخه د ماښام څلور رکعتو سنت فوت سول، نو نبي کریم ﷺ تر فرضو وروسته د هغو قضاء راوړه. (متيد)

د ماښام څلور رکعتو سنت قضاء کېدل: لېکن اختلاف په دې باره کي دی چي کله د ماښام په سنتو تر فرضو مخکي څلور رکعتو سنت فوت سي، نو د ماښام په سنتو تر فرضو وروسته چي کوم دوه رکعتو سنت دي، نو تر هغه دوه رکعتو به مخکي د دې څلورو رکعتو سنتو قضاء راوړي او که تر هغه دوو رکعتو وروسته، نو په دې باره کي دامام ابو يوسف رحمه الله مذهب دا دی چي اول دي وروستي دوه رکعتو سنت وکړي، او بيا دي مخکني څلور رکعتو (قضاء سوي) سنت وکړي، او امام محمد رحمه الله فرمايي: چي اول دي د څلورو رکعتو سنتو قضاء راوړي، بيا دي دوه رکعتو سنت وکړي.

د امام ابو يوسف دليل: دا دی چي دا څلور رکعتو خود خپل مسنون (سنت) ځای څخه فوت سوي دي او د دوی مسنون ځای تر فرضو مخکي دی، نو د دې په وجه دي وروستي دوه رکعتو له خپل مسنون ځای څخه نه فوت کوي، همدارنگه

دا څلور رکعت سنت د خپل ځای معنی له قبل الفرض څخه وروسته سول نو ځکه به اوس وروسته وروسته وي. او د دې په وجه به وروستني دوه رکعت سنت نه وروسته کېږي، بلکې هغه به اول اداء کوي، بیا به څلور رکعت سنت راگرځوي. **د امام محمد دلیل:** دلیل دا دی چې تر مابینین مخکې څلور رکعت سنت خو هسې هم وروسته سول، خو اوس دې نور نه وروسته کېږي، نو ځکه مناسب دا ده چې اول دې مخکني څلور رکعت سنت وکړي او بیا دې وروستني دوه رکعت سنت وکړي.

والتقييد الخ د دې حاصل دا دی چې په قلدوري کې د عند باب المسجد کوم قيد لگول سو دی له هغه څخه دا مفهوم را وځي چې که امام د سهار په فرضي لماتځه کې مشغول وو، نو لمونځ گزار ته په مسجد کې دننه د سهار سنت کول پکې نه دي، داسې کول مکروه دي، نو ځکه وویل سوه چې د سهار سنت دې د دروازې سره اداء کوي، لېکن که د مسجد د دروازې سره خالي ځای نه وو نو د مسجد یوې ستنې (پیلر) ته دې ودرېږي سنت دې وکړي، لېکن داسې دې هېڅکله نه کوي چې د جماعت په صف کې سنت وکړي، ځکه چې د سخت مکروه دي.

له تراویحو څخه ماسوا نور سنت او نوافل په کور کې کول غوره دي: صاحب هدایې رحمه الله فرمایي چې له تراویحو څخه علاوه په نورو عامو سنتو او نفلو کې افضله دا ده چې په کور کې وکړي سې، همداسې له نبي ﷺ څخه را نقل سوي دي، لکه څرنګه چې په حدیث کې راځي: (۱) نَوْرًا يَرْوِيكُمْ بِالْمَلَأَةِ وَلَا تَجْلِدُوا قُبُورًا، (یعني خپل کورونه په لماتځه سره ځلانده کړئ او هدیره مه ځني جوړئ)، ښکاره ده چې له لماتځه څخه مراد سنت او نفل دي. نه فرض ځکه چې د فرضو لپاره مسجد دی. (۲) همدارنګه په بل ځای کې راځي: أَنْ جِئَ سَنَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَتَرَاهُ كَانِ لِي بَيْتَهُ، (یعني د نبي ﷺ ټوله سنت او تر ته به کور کې وه). همدارنګه نور هم ډېر حدیثونه سته چې په کور کې دستو او نفلو افضل والی ځني ثابتېږي.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د امام محمد رحمه الله دی یعني که له چا څخه د مابینین مخکني څلور رکعت سنت پاته سوه، نو تر فرضو وروسته به یې قضاء هغه وخت را گرځوي چې کله هغه دوه رکعت سنت اداء کړي کوم چې تر فرضو وروسته دي، علامه ابن عابدين رحمه الله فرمایي چې پر همدغه قول فتوی ده، او مفتي غلام قادر نعماني وايي: ښکاره دا ده چې دا اختلاف په افضلیت کې دی، په جواز او نه جواز کې نه دی، نو که چا څلور رکعت مخکي وکړه نو څه حرج نسته، وګورئ: [القول الرابع ج: ۱، ص: ۱۱۶]

که د سهار سنت قضاء سې نو څه وخت به یې قضاء راوړل کېږي؟

قَالَ: وَإِذَا قَامَتْهُ رُكْعَتَا الْقَبْرِ فَرَمَائِي: كَهْ لَهْ يُو چا څخه د سهار دوه رکعت سنت فوت (قضاء) سې لَا يَكْفِيهِمَا أَكْتَل طُلُوعِ الشَّمْسِ نو تر لمر راختلو مخکې دې د هغو قضاء نه راوړي لَئِنْ يَنْتَ نَفَلًا مُطْلَقًا ځکه چې دا دولره رکعت (اوس) فقط نفل پاته سوه وَهُوَ مَكْرُوهٌ بَعْدَ الصُّبْحِ او د سهار تر لماتځه وروسته نفل کول مکروه دي وَلَا يَكُونُ إِذْ تَقَامُ حِينَئِذٍ لَنْ حَتِيفَةً وَأَنْ يُؤَسَّفَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ او د شپخینو رحمه الله په نېز به یې تر لمر راختلو وروسته هم قضاء نه

راوړي وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ يُقْبَلَ إِلَيَّ وَقْتُ الزَّوَالِ او امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي: چي زما دا خوبه ده چي تر زواله پوري دهغو قضاء راوړي لَاكُنَّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * قضاء هُما بَعْدَ إِرْتِفَاعِ الشَّمْسِ غَدَاةً لَيْلَةً الشَّعْرَسِ حُكْمه چي نبي کریم ﷺ د ليله التعريس په سهار تر لمر راختلو وروسته دهغو قضاء راوړه وَلَهُمَا: أَنَّ الْأَصْلَ فِي السُّئَةِ أَنْ لَا تُقْضَى او د شيخينو رَحِمَهُمَا اللَّهُ دليل دا دی: چي په ستو کي اصل دا دی چي قضاء به يې نه راوړل کيږي لَا خِصَاصَ الْقَضَاءِ بِالْوَجِبِ حُکْمه چي قضاء د واجبو سره خاص ده وَالْحَدِيثُ وَرَدَّ فِي قَضَائِهِمَا تَبَعًا لِلْفَرْضِ او حديث د فرضو په اتباع کي دهغو د قضاء راوړلو په باره کي وارد سوی دی فَبَقِيَ مَا وَرَاءَهُ عَلَى الْأَصْلِ نو له فرضو څخه علاوه (خپل) پر اصل پاته سوه وَأَمَّا تَقْضَى تَبَعًا لَهُ او د دې دوو رکعتو قضاء به د فرضو په اتباع کي راوړل کيږي وَهُوَ يَصِلُ بِالْجِبَاعَةِ (برابره ده) که فرض په جماعت سره کوي (يعني که په جماعت سره د فرضو قضاء راوړي) أَوْ وَحْدَةً يا يوازي لمونځ کوي إِلَى وَقْتِ الزَّوَالِ تر زواله پوري وَفِيهَا بَعْدَهُ اخْتِلَافُ الشَّيَاخِ رَحِمَهُمُ اللَّهُ او تر زوال وروسته د فقهاو رَحِمَهُمُ اللَّهُ اختلاف دی وَأَمَّا سَائِرُ الشَّئِنِ سِوَاهَا او پاته سوه نور سنت بغير د سهار له ستو څخه فَلَا تُقْضَى بَعْدَ الْوَقْتِ وَحْدَهَا نو تر خپل وخت وروسته به د هغو قضاء يوازي نه راوړل کيږي وَاخْتَلَفَ الشَّيَاخُ فِي قَضَائِهَا تَبَعًا لِلْفَرْضِ او علمو رَحِمَهُمُ اللَّهُ د فرضو په اتباع کي دهغو په قضاء راوړلو کي اختلاف کړی دی.

اللفات: ﴿إِرْتِفَاعُ الشَّمْسِ﴾ دافتعال مصدری: د لمر راختل، يعني داشراق وخت، ﴿وَحْدَةً﴾ ورځ.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که له يو چا څخه د سهار سنت فوت سي، نو دهغه قضاء به راوړي او که نه؟ پر دې ټوله متفق دي چي تر لمر راختلو مخکي دي دهغو قضاء نه راوړي، حُکْمه کله چي سنت له خپل حُلای څخه فوت سي نو نفل گرځي، او د سهار تر لمانځه وروسته تر لمر راختلو پوري نفل کول مکروه دي، نو تر لمر راختلو مخکي به د دې قضاء نه راوړي، او تر لمر راختلو وروسته يې په قضاء راوړلو کي اختلاف دی، د شيخينو رَحِمَهُمُ اللَّهُ په نېز به يې تر لمر راختلو وروسته هم قضاء نه راوړل کيږي، (يعني د شيخينو په نېز يې قضاء راوړل واجب نه دي)، او امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي چي واجب څو نه دي، خو غوره دا ده چي قضاء يې راوړي.

د امام محمد دليل: دا دی چي د تعريس په شپه کي تر لمر راختلو وروسته نبي کریم ﷺ د سهار دستو قضاء راوړه. **د شيخينو دليل:** دا دی چي په اصل کي دستو قضاء نه راوړل کيږي، حُکْمه چي قضاء د واجب سره خاص ده، د قضاء تعريف دا دی: تسليم او جب بالأمس (يعني کوم شی چي په يو حکم سره واجب سوی وي دهغه شي دور سپارلو نوم قضاء ده)، او څرنگه چي سنت واجب نه دي، نو حُکْمه دهغو قضاء راوړل هيڅ مطلب نه لري.

جواب: د امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ د ليله التعريس د حديث جواب دا دی چي پر دې موقع نبي ﷺ د فرضو په تبعيت کي د سهار دستو قضاء راوړه.

رأبنا تقضى تبخاله الخ ددې حاصل دا دی چې د فرضو په تبعیت کي د سهار د ستو قضاء فقط تر زواله پوري راوړل کېدلای سي، لېکن که یو سړي تر زواله پوري قضاء نه راوړه او لمر زائل سو، نو اوس څه حکم دی؟ د قضاء راوړلو اجازه ستو او که نه؟ په دې اړه د مشائخو اختلاف دی، د بعضي حضراتو رایه دا ده چې تر زوال وروسته هم د فرضو په تبعیت کي د ستو قضاء راوړل کېدلای سي، او د بعضي حضراتو رایه دا ده چې تر زوال وروسته یې قضاء نه سي راوړل کېدلای، ځکه چې په ليله التعريس کي خلاف القياس تر لمر راختلو وروسته د دې قضاء راوړل ثابت دي، نو د دې واقعي په سبب تر زوال وروسته د قضاء راوړلو اجازه نسته، لېکن تر زوال مخکي جائز دي، هغه که فرض په جماعت سره اداء کوي او که یې یوازي کوي.

راجع قول: په پورتنۍ مسئله کي راجع قول د شيخينو رَجَعْنَا الله دى، وقال العلامة احمد الطحطاوى رَجَعَهُ الله: و أفاد الكلام أنها لا تقضى قبل طلوع الشمس وحدهما أصلاً ولا بعد الطلوع وهو المعتمد (حاشية الطحطاوى ص ۳۰۰). القول الرابع ج ۱، ص ۱۱۷.

که چا د ماښین د لمانځه صرف یو رکعت ونيوی نو څه حکم دی؟

وَمَنْ أَذْرَكَ مِنَ الطُّهْرِ رُكْعَةً أَوْ كُومَ سَرِيٍّ فِي دِمَاښِين (د لمانځه) یو رکعت ونيوی وَلَمْ يُدْرِكِ الثَّلَاثَ او درې رکعت یې نه ونيول قَوْلُهُ لَمْ يُصَلِّ الطُّهْرَ بِجَمَاعَةٍ نو هغه د ماښین لمونځ په جماعت سره نه وکړی (یعني د جماعت نیونکی نه شمارل کېږي) وَقَالَ مُحَمَّدٌ: قَدْ أَذْرَكَ فَضْلَ الْجَمَاعَةِ او امام محمد رَجَعَهُ الله فرمایي چې هغه د جماعت ثواب حاصل کړی لَأَنَّ مَنْ أَذْرَكَ آخِرَ الشُّرَى فَقَدْ أَذْرَكَ ځکه چا چې د یو شي آخر حاصل کړی نو ده هغه شی حاصل کړی فَصَارَ مُخْرِجًا الثَّوَابَ الْجَمَاعَةِ نو دا سړی د جماعت د ثواب حاصلوونکي سَوَلَّكَهُ لَمْ يُصَلِّهَا بِالْجَمَاعَةِ حَقِيقَةً خو په حقیقت کي یې (د ماښین لمونځ) په جماعت سره نه وکړی وَلِهَذَا يَخْتَصُّ بِهِ فِي تَبْيِينِهِ لَا يُدْرِكُ الْجَمَاعَةَ همدا وجه ده چې (صرف) د یوه رکعت په نیولو سره په خپل دې قسم کي حاثیږي: چې جماعت به نه نیسي (یعني که یو څوک قسم وکړي چې جماعت به نه نیسم نو په دې وخت کي فقط د یوه رکعت په نیولو سره هم حاثیږي) وَلَا يَخْتَصُّ فِي تَبْيِينِهِ لَا يُصَلِّي الطُّهْرَ بِالْجَمَاعَةِ او په خپل دې قسم کي نه حاثیږي: چې د ماښین لمونځ به جماعت سره نه کوي (یعني که یو څوک قسم وکړي چې د ماښین لمونځ به په جماعت سره نه کوم نو فقط د یوه رکعت په نیولو سره نه حاثیږي).

اللفات: ﴿مُخْرِجًا﴾ حاصلوونکی، تر لاسه کونکی، ﴿تَبْيِينًا﴾ قسم.

تشریح: مسئله: داده که یو چا په څلور رکعتیز لمانځه کي یو رکعت د امام سره ونيوی، او درې رکعت یې نه ونيول، نو دا به ویل کېږي چې ده په جماعت سره لمونځ نه دي کړی، لېکن امام محمد رَجَعَهُ الله فرمایي چې د جماعت فضیلت وړ ته حاصل سو، په متن کي خو د امام محمد رَجَعَهُ الله تخصیص سوی دی، کنې دا حکم د احنافو په نېز متفق علیه دی. دلیل دا دی چې کوم چا د یو شي آخري جزء تر لاسه کړی، نو ګواکي ده هغه شی تر لاسه کړی، لهذا دا سړی د جماعت د فضیلت حاصلوونکی سو، خو په حقیقت کي یې دا لمونځ په جماعت سره نه دي کړی، همدا وجه ده چې که یو چا قسم وکړي چې جماعت به نه نیسم، بیا یې یو رکعت ونيوی نو دا سړی حاث سو، ځکه چې دې سړي ته د جماعت فضیلت او ثواب حاصل سو، او که دا قسم یې وکړي چې زه به د ماښین لمونځ په جماعت سره نه کوم، بیا یې یو

رکعت د امام سره ونيوی، نو داسې نه حالت کیږي، ځکه چې په حقیقت کې ده په جماعت سره د ماپنین لمونځ نه دي کړی.

که څوګ مسجد ته به داسې وخت کې ورسېدی چې لمونځ سوی وو نو څه حکم دی؟

وَمَنْ أَلَىٰ مَسْجِدًا قَضَىٰ فِيهِ أَوْ كَمَا يُوَسِّرُهُ هُنَا مَسْجِدًا تَهَ رَاغِلًا جِي پِه هغه کې لمونځ سوی وو قَلَّا بَلَسَ بِأَن يَتَكَلَّمَ قَبْلَ الْمَكْتُوبَةِ نو هيڅ ياك نسته چې تر فرضو مخکې نفلي لمونځ وکړي مَا يَدَّأِلُهُ مَا دَامَ فِي الْوَقْتِ تر څو چې ده ته معلومه وي چې هغه په وخت کې دی دَمَرَادُهُ إِذَا كَانَ فِي الْوَقْتِ سَعَةً د امام قلوري رَحِمَهُ اللهُ مراد دا دی چې که په وخت کې پراخي وه وَإِنْ كَانَ فِيهِ ضَيْقٌ اَوْ كَه په وخت کې تنګي وه تَرَكَهُ نو نفل دي پرېږدي قَبْلَ هَذَا لِي غَيْرِ سُنَّةِ الظُّهْرِ وَالْفَجْرِ وېل سوي دي چې دا حکم د ماپنين او د سهار له ستو څخه ماسوا (په نورو ستو) کې دی لِأَنَّ لَهَا زِيَادَةً مَرَّةً ځکه چې د ماپنين او د سهار ستو ته زيات فضيلت (او خصوصيت) حاصل دی قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي سُنَّةِ الْفَجْرِ نَبِي ﷺ د سهار د ستو په باره کې فرمايلي دي صَلُّوْهُمَا وَتَوَلَّوْهُمَا وَتَكْمُ الْخَيْلُ د سهار دوه رکعتي سنت کوي که څه هم آسونه تاسو تر پنبولاندي (پايماله) کړي وَقَالَ فِي الْأُخْرَىٰ اَوْ د ماپنين د ستو په باره کې يې فرمايلي دي مَنْ تَرَكَ الْأَرْبَعَ قَبْلَ الظُّهْرِ لَمْ تَكُنْ شَفَاعَتِي چا چې د ماپنين تر لمانځه مخکې څلور رکعتي (سنت) پرېښوول هغه ته به زما شفاعت نصيب نه سي وَقِيلَ هَذَا فِي الْجَمْعِ اَوْ وېل سوي دي چې دا حکم د ټولو ستونو په باره کې دی لِأَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ وَقَالَ عَلَيْهِمَا عِنْدَ إِدَاءِ الْمَكْتُوباتِ بِجَمَاعَةٍ ځکه چې نبي کریم ﷺ په جماعت سره د فرضو اداء کولو په وخت کې پر دې ستو همېشټوب کړی دی وَلَا سُنَّةَ دُونَ الْبَوَاطِيَةِ اَوْ له همېشټوب څخه بغير سنت نه سي کېدلای وَالْأَوَّلَىٰ أَنْ لَا يَتَرَكَهَا فِي الْأَحْوَالِ كُلِّهَا اَوْ غوره دا ده چې په هيڅ يو حالت کې سنت نه پرېښوول سي لِيَكُنْهَا مَكْتَبَاتٍ لِلْفَرَاغِ ځکه چې سنت د فرضو لپاره بشپړ کونکي دي إِلَّا إِذَا خَافَ فَوْقَ الْوَقْتِ څو کله چې د وخت پر تېرېدلو وېرېږي.

اللفات: ﴿يَتَكَلَّمُ﴾ د تفعل د باب مضارع ده: نفل اداء کول، ﴿سَعَةً﴾ گنجایش، پراخي، ﴿ضَيْقٌ﴾ تنګي، ﴿مَرَّةً﴾

فضيلت، ځانګړتيا، ﴿لَوْ كُنَّا﴾ دفتح له باب څخه د جحد معلوم صيغه ده: حاصلېدل، نصيب کېدل، تر لاسه کېدل. **تشرېح:** صورت د مسئلې: دا دی که يو له چا څخه د جماعت لمونځ پاته سو او هغه داسې مسجد ته راغلي چې په هغه کې جماعت سوی وو، يا يې په کور کې د فرضي لمونځ اراده وکړه، نو په دې کې هيڅ خبره نسته چې دی تر فرضو مخکې چې څومره وغواړي سنت او نفل اداء کړي، خو په دې شرط چې په وخت کې گنجایش وي، او که وخت تنګ وو نو اول دي فرض لمونځ وکړي، چې فرضي لمونځ له خپل وخت څخه قضاء نه سي.

قيل الخ ځيني حضراتو ويلي دي چې د ستو او نفلو پرېښوولو حکم هلته دی چې د سهار او ماپنين سنت نه وي، ځکه چې د سهار او ماپنين سنت د نورو ستونو په مقابل کې زيات فضيلت لري، نو که څه هم وخت تنګ وي، هغه به

ضرور کوي، هو! که وخت دومره تنگ سو چي له فرضي لمانځه څخه ماسوا د بل هېڅ شي گنجایش نه وو، نو په داسي نازکي صورت کي د سهار او ماښپنۍ سنتونه هم پرېښوولای سي.

وقبل الخ ځيني حضراتو ويلي دي چي دوخت د تنگوالي په صورت کي دستو پرېښوولو حکم په ټولو سنتو کي دی. هغه که د ماښپنۍ او سهار سنت وي او که له دې څخه ماسوا نور سنت وي، ځکه نبي ﷺ به پر سنتو همېشټوب هغه وخت کوي چي کله به يې فرض په جماعت سره کوله، او کله چي به يې فرض يوازي کول نو پر سنتو يې همېشټوب نه کوي، او بې له همېشټوب څخه سنت نه ثابتېږي، نو د منفرد په حق کي به د المونځونه سنت نه وي بلکي نقل به وي او په نقل کي اختيار دی که يې کوڼي او که يې نه کوي، نو ځکه وويل سوه چي د نه کولو حکم په ټولو سنتو کي دی.

والأول الخ صاحب د هدايې رحمه الله فرمايي چي غوره دا ده چي دا سنتونه په هېڅ حال کي هم نه پرېږدي، هغه که په وخت کي تنگي وي او که پراخي، فرض لمونځ په جماعت سره کوي او که يې يوازي کوي، مقيم وي، که مسافر، ځکه چي سنت د فرضو لپاره پوره کونکي دي، نو د فرضو د ثواب د پوره کولو لپاره دي په هېڅ حال کي سنت نه پرېږدي، خلفاء راشدينو، او جليل القدر صحابه وو او تابعينو هم پر دې عمل کړی دی چي سنتونه به يې په هېڅ وخت کي هم نه پرېښوول، هو! که دوخت د تېرېدلو بېرته وه نو سنت دي پرېږدي او فرض دي اداء کړي. (منايه)

چا چي امام په رکوع کي نه ونيوی نو د هغه څه حکم دی؟

وَمَنْ اسْتَلَمَ إِلَى الْإِمَامِ فِي رُكُوعِهِ أَوْ خُوفَ فِي إِمَامٍ تَهَ بِهِ رُكُوعَ كِي وَرَسَدِي (يعني امام يې په رکوع کي ونيوی) فَكَلِمَةً أَوْ تَكْبِيرَ تَحْرِيمَهُ يَبِي وَوَابِي وَوَكَلَفَ لِبَكْنٍ وَدَرْدِي حَقَّ رَفَعَهُ الْإِمَامُ رَأْسَهُ تَرَدَّى فِي إِمَامٍ سَرَرَا پورته کړی لَا يَصِيدُ مُدْرَكًا لَتَلِكِ الرُّكُوعِ نُو داسې د دې رکعت نيونکی نه سو عِلَاقًا لِرُكُوعِ د امام زفر رحمه الله اختلاف دی هُو يَقُولُ: أَدْرَكَ الْإِمَامُ قِيَامَهُ حُكْمُ الْقِيَامِ هغه فرمايي چي امام يې په داسي حالت کي ونيوی چي د هغه حکم د ولاړي دی فَصَارَ كَمَا نُو أَدْرَكَهُ فِي حَقِيقَةِ الْقِيَامِ نُو داسي سولکه په حقيقت کي چي يې امام په ولاړه نيولی وي وَلَكِنَّا: أَنَّ الشَّرْطَ هُوَ الْمَسَارَكَةُ فِي أَفْعَالِ الصَّلَاةِ أَوْ زَمَوْدٍ دليل دادی: چي (د رکعت نيولو لپاره) د لمانځه په افعالو کي شرکت کول شرط دی وَلَمْ يُوْجَدْ لَاقِي الْقِيَامِ وَلَا فِي الرُّكُوعِ (دلته) شرکت کول نه په ولاړه کي راغلی دي او نه په رکوع کي (نو ځکه به يې رکعت نيولی نه وي).

اللفات: ﴿مَسَارَكَةُ﴾ شرکت کول، گډون کول.

تشریح: مسئله: داده که یو سړی م. مجد ته په داسي حال کي ورسېدی چي جماعت شروع سوی وو او امام په رکوع کي وو، نو دې سړي تکبیر ووايي او لږ وخت ودرېدې تر دې چي امام سر را پورته کړی، نو د علماء ثلاثه وو په نېز هغه د دې رکعت نیونکی نه شمېرل کېږي، امام زفر رحمه الله فرمايي چي داسې د دې رکعت نیونکی شمېرل کېږي، همدغه قول د سفیان ثوري، ابن ابی لیلی او د عبد الله بن مبارک هم دی.

د امام زفر دليل: دا دی چي دې سړي امام د رکوع په حالت کي ونيوی که څه هم په خپله يې رکوع نه وکړه، او رکوع ته د قیلي (ولاړي) حکم حاصل دی، نو د رکوع په حالت کي نيول داسي دي لکه د ولاړي په حالت کي نيول، او د ولاړي په وخت کي نيونکی د رکعت نيونکی وي، نو ځکه به د رکوع په حالت کي د امام نيونکی هم د دغه رکعت نيونکی شمېرل کېږي.

د علماء ثلاثه وو دليل: دادی چې اقتداء د لمانځه په اعمالو کې شرکت کولو ته ویل کیږي، اولته شرکت نسته، نه په ولاړه کې او نه په رکوع کې، نو کله چې د دې رکعت نه په ولاړه کې شرکت ست او نه په رکوع کې، نو دا سړی به د دې رکعت نیونکی هم نه شمارل کیږي.

جواب: د امام زفر رحمه الله دا خبره چې رکوع ته د ولاړي حکم حاصل دی، موږ نه منو ځکه چې د عبد الله بن عمر رضی الله عنهما حدیث دی: إذا أدركت الإمام راکعاً فركعت قبل أن يرفع رأسه فقد أدركت تلك الركعة وإن رفع رأسه قبل أن يركع فاتتت تلك الركعة. (یعني کله چې تا امام در رکوع په حالت کې ونیوی، بیا تا د امام تر سر راپورته کولو مخکې رکوع وکړه، نو تا دغه رکعت ونیوی او که ستا تر رکوع کولو مخکې امام سر راپورته کړی نو دا رکعت ستا څخه تېر (فوت) سو).

جا چې تر امام مخکې رکوع وکړه نو د هغه څه حکم دی؟

وَلَوْ رَكَعَ الْمُتَقَدِّمُ قَبْلَ إِمَامِهِ. او که مقتدي تر خپل امام مخکې رکوع وکړه. فَأَذْرَكَهُ الْإِمَامُ فِيهِ بَيَّا امام هغه په دې رکوع کې ونیوی. جواز نو دا جائز دي (یعني دا رکوع دده لپاره کافي ده) وَقَالَ زُفَرٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا يُجْزِيهِ أَوْ إِمَامٌ زُفَرٌ رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي: چې دا جائز نه دي (یعني دا رکوع دده لپاره کافي نه ده) لِأَنَّ مَا آتَى بِهِ قَبْلَ الْإِمَامِ حُكْمٌ مُقْتَدِي جِي کومه رکوع تر امام مخکې وکړه. غَيْرُ مُعْتَدٍ بِهِ هغه معتبره نه ده فَكَذَا مَا يَتَّبِعُ عَلَيْهِ نو همدارنگه به هغه هم معتبر نه وي کوم چې پر دې بناء کیږي وَكُنَّا: أَنَّ الشَّهَادَةَ هُوَ الشَّارَكَةُ فِي جُزْءٍ وَاحِدٍ او زموږ دليل دا دی: چې (صرف) په یوه جزء کې شرکت کول شرط دي كُنَّا فِي الطَّرَفِ الْأَوَّلِ لکه څنگه چې په اوله حصه کې (شرکت کول)، والله اعلم.

تشریح: مسئله: دا ده که مقتدي تر امام مخکې رکوع ته ولاړی، بیا امام هم رکوع ته ولاړی تر دې چې دواړه په رکوع کې شریک سو، نو په دې صورت کې د مقتدي لمونځ نه فاسد کیږي، همدغه حکم د سجده په صورت کې دی، خو په دې سره د مقتدي لمونځ مکروه کیږي، ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي: لا تبادروني بالركوع والسجود. (یعني په رکوع او سجده کې زما څخه مه منځته کېږئ!). همدارنگه نبي ﷺ فرمایلي دي: أما يحنى الذى يركع قبل الامام أن يحول رأسه رأس الحمار. (آیا هغه سړی نه بیرېږي چې تر امام مخکې رکوع کوي چې سره یې د څره سي). امام زفر رحمه الله فرمایي چې د مقتدي لمونځ جائز نه دی، نو پر مقتدي د دې رکوع راگرځول واجب دي، او که یې نه راوگرځوي نو لمونځ یې نه صحیح کیږي.

د امام زفر دليل: دادی چې مقتدي در رکوع کومه حصه له امام څخه مخکې اداء کړې ده هغه معتبره نه ده، ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي إنما جعل الامام ليؤتمر به فلا تختلفوا عليه. (یعني امام د دې لپاره جوړېږي چې د هغه اقتداء وکړی سي نو له هغه څخه اختلاف مه کوئ)، نو کومه حصه چې معتبره نه سو او فاسده سو نو پر هغې حصې چې کومه حصه بناء کیږي هغه به هم فاسده وي، لأن البناء على الفسد فسد، نو ځکه به دده لمونځ فاسد وي.

زموږ دليل: دادی چې د اقتداء د صحت لپاره درکن په یو جزء کې شرکت شرط دی، او څرنگه چې په ذکر سوې مسئله در رکوع په آخر کې شرکت سته، نو ځکه اقتداء صحیح ده، او کله چې اقتداء صحیح ده، نو د مقتدي لمونځ هم صحیح سو، او لکه څرنگه چې په اوله حصه یعني در رکوع په اول جزء کې که شرکت راغلی وای، په دې توګه چې مقتدي د امام سره یو ځای رکوع کړې وای او د امام تر سر راپورته کولو مخکې مقتدي سر راپورته کړی وی نو د شرکت راتلو په وجه به اقتداء صحیح وای، همدارنگه به په دې صورت کې هم د مقتدي اقتداء صحیح وي، ځکه چې درکن یعني در رکوع په آخري جزء کې شرکت سته، او دا شرکت د لمانځه د

صحت لپاره کافي دی. والله أعلم بالصواب

بَابُ قَضَاءِ الْفَوَائِتِ

(دا) باب د قضاء سوو لمونځونو د قضاء راورلو (په بیان کې) دی

تشریح: تر دې مخکې صاحب د کتاب د اداء او د اداء د متعلقاتو احکام بیان کړل، اوس له دې حایه د قضاء احکام بیانوي، او څرنگه چې د قضاء په مقابله کې اداء اصل ده، نو ځکه اداء مخکې بیان سوه. او قضاء وروسته بیانېږي. الاداء عبارة عن تسليم نفس الواجب بسبب إلى مستحقه، والقضاء عبارة عن تسليم مثل الواجب، (یعني خپل مستحق ته د نفس واجب اداء کولو ته اداء ویل کېږي، او خپل مستحق ته د مثل واجب اداء کولو ته قضاء ویل کېږي).

د قضاء سوي لمانځه د قضاء راورلو وخت

وَمَنْ فَاتَتْهُ صَلَاةٌ أَوْ لَهُ چا څخه چې لمونځ قضاء (فوت) سي قضاءها إذا ذكرها نو کله چې یې په یاد سي د هغه قضاء دي راورې وَقَدْ مَهَا عَلَى فَرْضِ الْوَقْتِ او تر وختي فرضو دي یې مخکې کړي وَالْأَصْلُ فِيهِ أَنَّ التَّرْتِيبَ بَيْنَ الْفَوَائِتِ وَفَرْضِ الْوَقْتِ عِنْدَنَا مُسْتَحَقٌّ او اصل په دې کې دا دی چې زموږ په نېز د قضاء سوو (لمونځونو) او د وختي فرضي (لمانځه) په مینځ کې ترتیب واجب دی وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ مُسْتَحَبٌّ او د امام شافعي رحمه الله په نېز مستحب دی إِنْ كُلُّ فَرْضٍ أَصْلٌ بِنَفْسِهِ فَلَا يَكُونُ شَرْطًا لِغَيْرِهِ ځکه هر فرض په خپله یو اصل دی نو دا به د بل لپاره شرط نه وي وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ * او زموږ دلیل د نبی ﷺ (دا) قول دی مَنْ نَامَ عَنْ صَلَاةٍ أَوْ نَسِيَهَا څوک چې د لمانځه په وخت کې بیده (ویده) سو او یا لمونځ ځني هېر سو فَلَمْ يَذْكُرْهَا إِلَّا هُوَ مَعَ الْإِمَامِ او دا لمونځ په هغه حال کې په یاد ورغلی چې دا سرې د امام سره وو (یعني په جماعت کې وو) فَلْيُصَلِّ الْبَقِيَّةَ (اول) دي هغه لمونځ وکړي چې په کوم کې (شریک) دی (د امام سره) ثُمَّ لْيُصَلِّ الْبَقِيَّةَ ذکرها بیا دي په یاد ورغلی لمونځ وکړي ثُمَّ لْيُعِدَّ الْبَقِيَّةَ (د امام سره بیا دي هغه لمونځ راورځوي کوم چې یې د امام سره کړی دی.

اللغات: ﴿فَوَائِت﴾ جمع ده، واحد یې فائتة دی: قضاء سوی لمونځ، فوت سوی لمونځ، ﴿الجملة﴾ د افعال له باب څخه د امر غائب صیغه ده: راځرځول، بیرته کول.

تشریح: د مسئلې تر صورت مخکې دا اصل په ذهن کې ونیسئ چې زموږ په نېز د قضاء سوو او وختي لمونځونو په مینځ کې ترتیب واجب دی، یعني پر لمونځ گزاره دا لازم دي چې اول دي قضاء سوی لمونځ وکړي او بیا دي وختي لمونځ وکړي، ددې په خلاف د امام شافعي رحمه الله په نېز د قضاء سوو او وختي لمونځونو په مینځ کې ترتیب مستحب دی، او که یو سرې به له قضاء سوي لمانځه وختي لمونځ وکړي، نو هېڅ حرج نسته.

صورت د مسئلې: دادی که له یو سړي څخه فرضي لمونځ قضاء سي، نو هغه دي د دویم فرضي لمونځ تر کولو مخکې دغه قضاء سوی لمونځ راوگرځوي، او تر هغه وروسته دي فرضي لمونځ وکړي.

دلیل: دادی چې د دغه حدیث: من نام عن صلاةٍ په آخر کې په ثریعاً التي صلّى مع الإمام سره د امر د صیغې په ذریعې تر وختي لمونځه (وختي لمونځه) مخکې د قضاء سوي لمونځه د راگرځولو حکم سوی دی، په دې توګه چې نبي ﷺ د قضاء سوي لمونځه د یادېدلو په صورت کې د وختي لمونځه د راگرځولو حکم کړی دی، او د لمونځه راگرځول د واجب پرېښوولو په وجه کیږي، نو له دې څخه معلومه سوه، چې قضاء سوی لمونځ پر وختي لمونځ مخکې کول ضروري او واجب دي، او که یو چا قضائي لمونځ وروسته کړی، نو په دې صورت کې د وختي لمونځه راگرځول واجب دي.

لېکن امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چې داسې نه ده، یعنې نه خو پر وختي لمونځه د قضائي لمونځه مخکې کول واجب دي، او نه د وختي لمونځه د مخکې اداء کولو په صورت کې د وختي لمونځه راگرځول واجب دي.

د امام شافعي دلیل: دادی چې هر فرض په خپله اصل دی (یعنې بذات خود واجب او اصل دی) نو هغه د دویم شي لپاره شرط نه سي جوړېدلای، ځکه چې شرط تابع وي، او د اصالت او تبعیت په مینځ کې منافات دی، نو که د وختي لمونځه لپاره د قضاء سوي لمونځه راگرځول واجب (او شرط) وگرځول سي، نو په دې صورت کې به قضاء سوي لمونځ تابع وگرځیږي، حال دا چې قضاء سوی لمونځ د فرض کېدلو په وجه په خپله اصل دی، نو ثابته سوه چې قضائي لمونځ پر وختي لمونځه مخکې کول واجب نه دي.

په قضاء کې د ترتیب ساقطوونکو شیانو بیان

وَلَوْ خَافَ فَوْتُ الْوَقْتِ أَوْ كَهِ لَمُونِخٍ غَزَارَةً د وخت د فوټېدلو (تېرېدلو) بهر وه يَقْدَمُ الْوَقْتُ نو وختي لمونځ دي (پر قضاء سوي لمونځه) مخکې کړي ثُمَّ يُعْبَرُ بِهَا بیا دي د قضاء سوي لمونځه قضاء راوړي لَأَنَّ التَّرْتِيبَ يَسْقُطُ بِضَيْقِ الْوَقْتِ ځکه چې د وخت د تنګېدلو په وجه ترتیب ساقطیږي وَكَذَا بِالْإِنْشِيَانِ وَكَثَرَةِ الْفَوَائِتِ همدارنګه په هېره او د قضاء سوو لمونځونو په ډېرښت سره (هم ترتیب ساقطیږي) كَأَنَّهُ لَا يُؤَدَّى إِلَّا تَقَوُّتِ الْوَقْتِ د دې لپاره چې د وختي لمونځه د فوټولو سبب جوړ نه سي.

اللغات: «ضيق» تنګي، «غزاره» هېره، «تقوت» د تفهیل د باب مصدر دی: فوت کول، قضاء کول.

تشریح: په دې عبارت کې هغه شیان بیانېږي چې ترتیب په ساقطیږي، او هغه درې شیان دي: (۱) که د وخت د فوټېدلو او تېرېدلو بهر وي (۲) که له انسان څخه قضائي لمونځ هېر سي (۳) که قضائي لمونځونه ډېر سي، نو د دې تفصیل په رڼا کې د عبارت حاصل داسو چې که له دې دریو شیانو څخه یو شی راغلی نو په دې صورت کې قضائي لمونځ وروسته کول او وختي لمونځ مخکې کول صحیح دي، ځکه که داسې نه وي، نو وختي لمونځ به قضاء سي، او د قضائي لمونځه په وجه د وختي لمونځه قضاء کول یا د تنګی په وخت کې اداء کول صحیح نه دي، ځکه چې د اداء مقام له قضاء څخه لوړ دی.

که د وخت د تنګوالي سره قضاء سوی لمونځ مخکې کړی سي نو څه حکم دی؟

وَلَوْ قَدَّمَ الْفَائِتَةَ أَوْ كَهِ لَمُونِخٍ غَزَارَةً (د وخت د تنګوالي په صورت کې) قضاء سوی لمونځ مخکې کړی چاړنو (هم) جائز دي لَأَنَّ الشَّاهِدَ عَنْ تَقْدِيمِهَا ځکه له مخکې کولو څخه چې کوم معانعت دی لِيُعْفَى عَنْ غَيْرِهَا هغه د داسې معنی په

وجه دی کوم چي په غیر کي ده بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ فِي الْوُثْتِ سَعَةً په خلاف د هغه صورت چي کله په وخت کي پراخي (گنجایش) وي وَقَدْ مَرَّ الْوُقُوتُ او وختي لمونځ مخکي کړي خَيْثُ لَا يُجْزَى نو (دا) جائز نه دي إِنَّهُ أَذَاهَا قَبْلَ وَقْتِهَا الثَّابِتِ بِالْحَدِيثِ ځکه چي دايې له خپل هغه وخت څخه مخکي اداء کړی کوم چي په حديث سره ثابت دی.

تشریح: مسئله: دا ده که یو چا د وخت د تنگوالي سره سره قضائي لمونځ وکړی او وختي لمونځ یې پرېښوی، نو قضائي لمونځ خو به یې اداء سي لېکن په دې وجه به گناهکاره وي چي وختي لمونځ یې په خپل وخت کي اداء نه کړی، او صحیح ځکه دی چي د قضائي لماتحه د مخکي کولو ممانعت او بنديز داسي معنی په وجه سره دی چي هغه په غیر يعني په وختي لماتحه کي ده، ځکه چي د وختي لماتحه په رعایت کي د وخت د تنگوالي په صورت کي د قضائي لماتحه دوروسته کولو حکم راغلی دی، لېکن کله چي هغه د وختي لماتحه رعایت نه وکړی، لومړی یې قضائي لمونځ اداء کړی، نو د هغه دا کار جائز دی، خو د وختي لماتحه د قضاء کولو په وجه به گناهکاره وي.

بخلاف الخ د دې په خلاف که په وخت کي گنجایش او پراخي وه او بیا یې وختي لمونځ تر قضائي لماتحه مخکي وکړی نو داسي کول جائز نه دي ځکه دا داسي سوه لکه هغه چي وختي لمونځ تر خپل وخت مخکي اداء کړی، او تر وخت مخکي یې په دې وجه اداء کړی چي په حديث کي راغلي چي د وختي لماتحه وخت تر قضائي لماتحه وروسته دی او کوم لمونځ چي تر وخت مخکي وسي هغه صحیح نه دی، نو ځکه به په هغه صورت کي وختي لمونځ پر قضائي لمونځ مخکي کول صحیح نه وي چي په وخت کي گنجایش او پراخي وي.

په قضاء سوو لمونځونو کي د ترتیب حکم

وَلَوْ فَاتَتْهُ صَلَوَاتٌ او که له هغه څخه ډېر لمونځونه قضاء (نوت) سوه رَتَبَهَا إِلَى الْقَضَاءِ كَمَا وَجَّهَتْ فِي الْأَصْلِ نو په قضاء راوړلو کي دي یې په هغه ترتیب سره اداء کړي لکه څرنګه چي په اداء کي واجب سوي وه لَأَنَّ الْبُيْنَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ شُغِلَ عَنْ أَرْبَعِ صَلَوَاتٍ يَوْمَ الْخَنْدَقِ ځکه نبي کریم ﷺ د خنلق په ورځ له څلورو لمونځونو څخه مشغوله کړی سو فَقَضَاهُنَّ مَرَّتَيْنِ نو نبي ﷺ هغه څلور لمونځونه په ترتیب سره اداء کړل ثُمَّ قَالَ: صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُوهُنَّ أَصَنَ بیا یې وفرمایل: تاسو داسي لمونځ کوئ لکه څرنګه چي تاسو ما پر لمونځ کولو وینئ إِلَّا أَنْ تَرَوُا الْقَوَاتِ عَلَى سِتٍّ صَلَوَاتٍ خو دا چي قضاء سوي لمونځونه تر شپږو زیات سي (نویا ترتیب ساقطیږي) لَأَنَّ الْقَوَاتِ قَدْ كَثُرَتْ ځکه چي (په دې صورت کي) قضاء سوي لمونځونه ډېر سول فَيَسْقُطُ التَّرْتِيبُ لِمَا يَكُنُ الْقَوَاتِ نَفْسَهَا نو په خپله به د قضاء سوو لمونځونو په مینځ کي ترتیب ساقطیږي كَمَا سَقَطَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ الْوُقُوتِ لکه څرنګه چي د قضاء سوو لو وختي لمونځونو په مینځ کي ترتیب ساقط سو وَحَدُّ الْكُثْرَةِ او د ډېرښت حد دا دی أَنْ تَصِيرَ الْقَوَاتِ سِتًّا یخوږ وقت الصلوة

السَّادِسَةُ چي د شپږم لمآنځه دوخت د وتلو په وجه قضاء سوي لمونځونه شپږ سي وَهُوَ الْمَرَادُ بِالْمَنْدُورِ الْجَامِعِ
 الصَّغِيرِ • او په جامع صغير کي چي کوم ذکر دي له هغه څخه هم دغه مراد دي وَهُوَ قَوْلُهُ او په جامع صغير کي د امام
 محمد رَحِمَهُ اللهُ دا قول دی إِنْ قَاتَلْتَهُ أَكْثَرُ مِنْ صَلَاةٍ يَوْمٍ وَكَلِمَةٍ او که له يو چا څخه د يوې ورځي او شپې تر لمونځونو
 زيات لمونځونه قضاء سي أَجْرُهُ الْيَوْمَ بِهَا نو د هغه لپاره هغه لمونځ کافي دی په کوم چي يې شروع کړې ده لَا تُكْتَفَى
إِذَا رَأَى عَلَى يَوْمٍ وَكَلِمَةٍ تَصِيرُ سِتًّا ځکه چي کله قضاء سوي لمونځونه پريوې ورځي او شپې زيات سي نو شپږ گرځي
 وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللهُ او له امام محمد څخه (بل) روايت دای أَنَّهُ اعْتَبَرَ دُخُولَ وَقْتِ السَّادِسَةِ چي هغه د شپږم لمآنځه
 دوخت د داخلېدلو اعتبار کړی دی وَالْأَوَّلُ هُوَ الصَّحِيحُ (لېکن) اول قول صحيح دی لِأَنَّ الْكَثْرَةَ بِالدُّخُولِ فِي حَدِّ التَّكْرَارِ
 ځکه چي ډېر بڼت د تکرار په حد کي په داخلېدلو سره راځي وَذَلِكَ فِي الْأَوَّلِ او دا په اول قول کي دي.

اللفات: «شُخْل» د فتح د باب ماضي مجهول صيغه ده: مشغوله کېدل، بوختېدل، «أَجْرُهُ» د افعال د باب ماضي
 صيغه ده: کافي کېدل، جائز کېدل.

تشرېح: مسئله داده چي څرنگه ترتيب د وختي او قضائي لمونځونو په مينځ کي فرض دی، همدغه ډول په خپله د
 قضائي لمونځونو په مينځ کي فرض دی، نو که يو څو لمونځونه قضاء سول، د هغو قضاء به هم په هغه ترتيب سره
 راوړي په کوم ترتيب چي دا واجب سوي دي. (په دې شرط چي تر شپږو لمونځونو زيات نه سي، ځکه که تر شپږو
 لمونځونو زيات سي، نو بيا "يو څو لمونځونه" نه بلکي "ډېر لمونځونه" سول)

دليل: د نبي کریم ﷺ دا حديث دی: عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه قال: إن المشركين شغلوا رسول الله ﷺ عن أربع صلوات
 يوم الخندق حتى ذهب من الليل ما شاء الله فأمر بلالا فأذن ثم أقام فصل الظهر ثم أقام فصل العصر ثم أقام فصل المغرب ثم
 أقام فصل العشاء؛ ثم قال صلوا كما رأيتموني أصلي. له دې حديث څخه ثابته سوه چي په کوم ترتيب سره لمونځونه قضاء
 سوي وو، په هغه ترتيب سره نبي کریم ﷺ د هغو قضاء راوړه، او بيا يې حکم وکړی: صلوا كما رأيتموني أصلي (تاسو
 داسي لمونځ کوئ لکه څرنگه چي زه لمونځ کوم).

وحد الكثرة الخ فرمايي چي د قضائي لمونځونو د ډېر بڼت (کثرت) لپاره د شپږم لمآنځه دوخت وتل شرط دي، د شپږم
 لمآنځه دوخت داخلېدل معتبر نه دي، ځکه چي په دې سره په لمونځونو کي تکرار نه پيدا کېږي، او د کثرت لپاره
 تکرار ضروري دي، (يعني کله چي د شپږم لمآنځه وخت ووځي، نو بيا به مثلاً داسي وريل کېدای سي چي زما څخه د
 ما پښين دوه لمونځونه قضاء سوي دي او داسي نور).

وهو المراد بالذكور الخ او کوم چي امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په جامع صغير کي بيان کړي دي يعني: که له يو سړي څخه تر
 يوې ورځي او شپې زيات لمونځونه قضاء سي، نو هغه چي د هر لمآنځه قضاء څخه شروع کوي، کافي دي، له دې څخه
 همدغه مرا دي چي کله قضائي لمونځونه شپږو ته ورسېږي، يا تر شپږو زيات سي، نو بيا په هغو کي ترتيب

• القول الرابع: قول الشيخين أى خروج الوقت السادسة و عند محمد رَحِمَهُ اللهُ المعتر دخول وقت السادسة، و قال العلامة علاء الدين المحصني رَحِمَهُ اللهُ
 لدخولها فى حد التكرار المقضى للحرج بخروج وقت السادسة على الأصح رد المحتار ج: ١، ص: ٥٢٩. [القول الرابع ج: ١، ص: ١١٨]

ساقطیږي، خو له امام محمد رَحْمَةُ اللهِ شَعْهه یو روایت دارانقل سوی دی چي کله د شپږم قضائي لمونځ وخت داخل سي نو ترتیب ساقطیږي. لېکن د اول قول په مقابله کي ددې قول هیڅ ارزښت نسته، او اول قول صحیح دی، دلیل یې دادي چي د کثرت (دېرښت) لفظ هغه وخت صادقېږي چي کله په لمونځونو کي تکرار شروع سي، او تکرار هغه وخت راځي چي کله د شپږم لمونځ وخت ووځي، ځکه چي کله د شپږم لمونځ وخت ووځي، نو د قضائي لمونځونو تکرار شروع سي.

لوی مخښتن ﷺ دي پر صاحب د عنايې رحم وکړي، هغوی پر دې موقع یوه بله خبره هم لېکلي ده او د پاملرني وړه ده چي د قضائي لمونځونو دېرښت او مکرروالی د اغما (بې هوښه کېدلو) پر مسئله باندي هم قیاسېدلای سي، ځکه چي د بې هوښي د حالت هم دغه حکم دی چي که له یو سري څخه تر یوې ورځي او شپې زیات لمونځونه قضاء سي، نو پر هغه ددې لمونځونو قضاء واجب نه ده، ځکه چي ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا تر یوې ورځي او شپې زیات بې هوښه وو، لېکن کله چي په هوښ کي راغلی نو د قضاء سوو لمونځونو قضاء یې نه راوړه، ددې په خلاف حضرت علي او حضرت عمار یاسر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا تر یوې ورځي او شپې کم بې هوښه ول، نو تر جوړېدلو وروسته دې حضراتو د قضائي لمونځونو قضاء راوړه، له دې څخه هم دا خبره څرگندیږي چي د کثرت حد ته د رسېدلو لپاره د وخت تېرېدل ضروري دي. (عنايه ج: ۱، ص: ۵۱۰)

که تر شپږو لمونځونو زیات لمونځونه قضاء سي نو د راکړ ځولو صحیح طریقه .

وَلَوْ اجْتَمَعَتِ الْفَوَائِتُ الْقَدِيمَةُ وَالْحَدِيثَةُ أَوْ كُنَا نَوِي أَوْ زَاهَا قَضَاءُ سَوِي لِمُونْخُونِه سِرِه جمع سول قِيلَ تَجُوزُ الْوَقِيَّةُ مَعَ تَذَكُّرِ الْحَدِيثَةِ نَوِيو قول دا دی چي د نوي لمونځ د یادېدلو په وخت کي هم وختي لمونځ جائز دی لِكُلِّ الْفَوَائِتِ ځکه چي قضاء سوي لمونځونه دېر دي وَقِيلَ لَا تَجُوزُ أَوْ دُوم قول دا دی چي جائز نه دی وَيُجْعَلُ الْبَاضُ كَأَن لَمْ يَكُنْ او تېر سوي لمونځونه به د نه کېدلو په ډول گڼل کیږي (يعني قضاء سوي لمونځونه داسي وگڼه چي گډسره قضاء سوي نه دي) رَجَزَالَهُ عَنِ الشَّهَادَةِ چي دستوالي په وجه دده غندنه (رتنه) وسي.

اللفات: «قدیمه» پخواني، «حدیثه» نوي، «زجر» د غلطی احساس ورکول، غندنه، رتنه، «فوائت» سستي کول، قصور.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي مثلاً له یو سري څخه د یوې میاشتي لمونځونه قضاء سوه، او د هغو قضاء راوړل یې شروع کړه، خو د هغو تر پوره کولو مخکي بیا له هغه څخه څو لمونځ قضاء سول، لېکن دا څو لمونځونه له شپږو څخه کم وه نو اول قضاء سوو لمونځونو ته قدیمه او دا وروستي قضاء سوو لمونځونو ته جدید وبل کیږي، نو اوس که ددې سري دا تر شپږو کم قضائي لمونځونه یعنې جدید قضائي لمونځونه په یاد وه او وختي لمونځ یې کوی، نو د ده لپاره د وختي لمونځ اجازه سته، که نسته؟ په دې باره کي د مسائلو اختلاف دی، د بعضي مسائلو رایه دا ده چي د جدید فوائتو (قضائي لمونځونو) د یاد په وخت کي هم ددې سري لپاره وختي لمونځ جائز دی، ځکه که څه هم دا فوائت تر شپږو کم دي، خو د قدیمه فوائتو سره چي یو ځای سي نو تر شپږو زیاتېږي، او په حد د تکرار کي داخلېږي، نو کله چي د تکرار په حد کي داخل سول نو د دېروالي په وجه د فوائتو او وختي لمونځونو په مینځ کي ترتیب ساقط سو، او د فوائتو د یاد په وخت کي به هم وختي لمونځ جائز وي.

په دې سلسله کې د بعضي متأخريو مشاخرواړه دا ده چې د جديده فوائتو د یاد په وخت کې وختي لمونځ کول جائز نه دي، ځکه چې د جديده فوائتو شمېر له شپږو څخه کم دی، او د وخت تنگوالی او هېره هم نسته، نو ځکه په دې صورت کې دې لمونځ گزاره اول فاتحه (قضائي) لمونځ وکړي، بیا دې وختي لمونځ وکړي، پاته سوه قديمه قضائي لمونځونه نو شريعت دده په حق کې هغه لمونځونه معلوم (نيستي) گرځولي دي، ګواکې پخواني فوائت دده پر نښه سره سته نه، د دې لپاره چې ده ته عبرت حاصل سي او د انصاحت تر لاسه کړي چې داينده لپاره يو لمونځ ځني قضاء نه سي، او بيا د وختي لماتحه د پرېښوولو او د قضائي لمونځ د کولو نوبت را نه سي، لېکن صاحب د عنايه او علامه ابن الهمام دلته اول قول معتبر او معتمد گرځولی دی او پر هغه فتوی هم ده.

که به قضاء راوړلو سره قضاء سوي لمونځونه تر شپږو کم سي نو څه حکم دی؟

وَلَوْ قَطَعَ بَعْضُ الْفَوَائِتِ او که لمونځ گزاره بعضي قضاء سوي لمونځونه راوگرځوله حَتَّى قُلَّ مَا يَلِيقُ تر دې چې پاته لمونځونه (تر شپږو) کم سول عَادَ الْكِبَرُ حَتَّى جُنِدَ الْهَيْضُ * نو د بعضو حضراتو په نېز ترتیب (بیرته) راگرځي وَهُوَ الْأَفْهَرُ او همدا قول زیات ظاهر دی فَأَنَّهُ رُوِيَ عَنْ مُحَمَّدٍ بْنِ ځکه چې له امام محمد رحمه الله څخه د هغه سړي په باره کې روایت دی تَرَكَ صَلَاةَ يَوْمٍ وَكَلِمَةً چې هغه د یوې ورځې او شپې لمونځونه پرې ایښي وي وَيَجْعَلُ يَقْطَعُ مِنَ الْقَدَمِ كُلَّ وَجْهٍ فَائِثَةٍ او د راروانې ورځې (له سهار) څخه د هر وختي لماتحه سره یو قضاء سوی لمونځ اداء کوي فَالْفَوَائِتُ جَائِزَةٌ عَلَى كُلِّ حَالٍ نو د قضاء سوو لمونځونو اداء کېدل خو په هر حال کې جائز دي وَالْوُقُوتَاتُ فَاسِدَةٌ إِنْ قَدَّمَهَا لېکن وختي لمونځونه فاسد دي که یې تر قضاء سوو لمونځونو مخکې کړي وه لِدُخُولِ الْفَوَائِتِ فِي حَدِّ الْقِلَّةِ ځکه چې قضاء سوي لمونځونه د قلت (کمښت) په حد کې داخل سول إِنْ أَخْرَجَهَا فَكَذَلِكَ او که یې وختي لمونځونه وروسته کړه نو همدغه حکم دی (یعنې هم وختي لمونځونه فاسد دي) إِلَّا الْعِشَاءَ الْأَخِيرَةَ ما سواله آخري ماخوستن څخه (یعنې د ماخوستن لمونځ نه فلسدیري) لَأَنَّهُ لَا فَائِثَةَ عَلَيْهِ فِي ظَنِّهِ حَالِ أَدَائِهَا ځکه چې د ماخوستن د لماتحه د اداء کولو پر موقع دده په گومان کې پر ده هېڅ قضاء یې لمونځ نسته.

اللفات: ﴿عَدَ﴾ سبا، راروانه ورځ.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د یو سړي پر غاړه ډېر لمونځونه وه، او هغه هره ورځ دوه دوه، درې درې لمونځونه راوگرځول، تر دې چې زیاتره قضائي لمونځونه یې راوگرځول، او پر غاړه یې قضائي لمونځونه تر شپږو کم پاته سوه، نو آیا اوس به هم قضائي لمونځونه تر وختي لمونځونو مخکې کوي، یا که د قضائي لمونځونو د یاد په وخت کې هم د ده لپاره د وختي لماتحه اجازه سته؟ نو په دې سلسله کې له امام محمد رحمه الله څخه دوه روایتونه دي: (۱) اول روایت دا دی چې اوس پر دې سړي ترتیب واجب سو، لهندا ده لپاره وختي لمونځ پر قضائي لمونځ مخته کول صحیح نه دي، بلکې اول دي قضائي لمونځ کوي او بیا دې وختي لمونځ کوي، او دویم روایت دا دی چې اوس هم د دې سړي لپاره

• القول الرابع: هر دم عود ترتیب کما قال الشیخ احمد الطحطاوی رحمه الله: ولم بعد الترتیب بین الفوائت التي كانت كثرة بعد دواهي الفيلة بغضاض بعضها لأن

السلطان لا يعود من لمس فروانين، وعليه الفتوى، و ترجم عود الترتیب ترجم بلا مرجع. حاشية الطحطاوی ص: ۲۴۱. [قول الرابع، ج: ۱، ص: ۱۲۰]

وختي لمونځ تر قضائي لماتځه مخکې کول صحيح دي، او د شمس الاثمه سرخسي، قاضي خان او د صاحب د محيط او د عنايې والا ټولو همدغه رايه او پر همدغه فتوی ده.

دليل: ددې قول دليل دادی چې کله د قضائي لمونځونو د ډېرښت په وجه يو وار دده له ذمې څخه ترتيب ساقط سو، نو تر کومه وخته چې دا قضائي لمونځونه په بشپړه توگه پوره سوي نه وي، تر هغه وخته ترتيب نه راگرځي.

لېکن د علامه مرغيناني رحمه الله په نېز اول روايت زيات ظاهر دی، او صاحب د عنايې رحمه الله وايي چې اول روايت هم درايه ظاهر دی، او هم روايت، درايه خو ځکه چې د ترتيب د ساقط کېدلو علت د قضائي لمونځونو ډېرښت وو، ځکه چې ډېرښت مفضی إلى الحرج دی يعني د تکليف سبب دی، او حرج او تکليف په شريعت کې ليري سوي دي، لېکن کله چې علت ختم سو او د قضائي لمونځونو شمېر له ډېرښت څخه د کمښت حد ته را ورسېدی، نو ترتيب به بيرته راگرځي، ځکه چې د علت په ختمېدلو سره معلول او حکم هم ختمېږي.

او روايت ځکه ظاهر دی چې له امام محمد رحمه الله څخه د هغه سړي په باره کې روايت دی چې له هغه څخه د يوې ورځې او شپې لمونځونه قضاء سوي وي، د مثال په توگه د سهار له لماتځه څخه واخله د ماخوستن تر لماتځه پورې ځنې قضاء سوي وي، او بيا را روانه ورځ د هر وختي لماتځه سره يو قضاء سوي لمونځ راگرځوي، مثلاً د سهار د لماتځه سره د تيري ورځې د سهار د لماتځه قضاء راوړي، او د ماښين د لماتځه سره د تيري ورځې د ماښين قضاء راوړي او داسي نور. نو په دې صورت کې خو قضائي لمونځونه په هر حال کې جائز دي، هغه که يې پر وختي لمونځونو مخکې کړي وي يا يې وروسته کړي وي، خو دومره فرق ضرور سته چې د قضائي لمونځونو د مخکې والي په صورت کې وختي لمونځونه ټوله يعني د سهار څخه تر ماخوستنه پورې فاسديږي، ځکه چې قضائي لمونځونه تر شپږو کم دي، او د کمښت په حد کې داخل دي، نو دوی او وختي لمونځونو په مينځ کې ترتيب ضروري دي او پر وختي لمونځونو د دوی مخکې کول ضروري دي، لېکن کله چې يې تر قضائي لماتځه مخکې مثلاً د سهار تر قضائي لماتځه مخکې يې اول وختي لمونځ وکړی نو وختي لمونځ فاسد سو. او په دې توگه د قضائي لمونځونو شمېر شپږ سوه، لېکن کله چې ده اول د تيري ورځې د سهار د لماتځه قضاء راوړه، نو څرنگه چې دا قضاء صحيح ده، نو اوس د ده پر ذمه صرف پنځه قضائي لمونځونه پاته سوه، او دا سړی بيرته صاحب د ترتيب سو، اوس د ماښين په وخت کې دده لپاره حکم دادی چې اول دې قضائي لمونځ وکړي او بيا دې وختي لمونځ وکړي، لېکن که ده له جهل څخه کار واخيستی او د قضائي لماتځه د ياد په وخت کې يې هم د ماښين وختي لمونځ وکړی نو دا لمونځ يې هم فاسديږي او د قضائي لمونځونو شمېر يې شپږ کيږي، او کله چې وروسته هغه د قضائي لمونځ قضاء راوړه، نو څرنگه چې قضاء راوړل صحيح دي، نو له شپږو څخه بيا د تيري ورځې د ماښين لمونځ وځي او د قضائي لمونځونو شمېر يو وار بيا پنځه کيږي، او دا سړی صاحب د ترتيب پاته کيږي، او کله چې هم دی وختي لمونځ مخکې کوي، تر هغه وخته فساد پر جاري کيږي، نو ځکه موږ مطلق دا وويل چې ددې سړي لپاره وختي لمونځونه پر قضائي لمونځونو مخکې کول صحيح نه دي.

وان آخرها فكذاك الخ ددې حاصل دادی چې په ذکر سوې مسئله کې لمونځ گزاره د هر اړخ څخه راگير دی، ځکه چې وختي لمونځونه پر قضائي لمونځونو مخکې کول خو د ده لپاره صحيح نه دي، همدارنگه د وختي لمونځونو په وروسته کولو کې هم هيڅ چاره نسته، او په دې صورت کې هم دده لپاره د خلاصون لاره نسته، بلکې څرنگه چې د وختي لمونځونو د مخکې والي په صورت کې وختي لمونځونه فاسديږي، همدارنگه د وختي لمونځونو د وروسته والي په صورت کې هم هغه فاسديږي، ځکه که دې سړي مثلاً را روانه ورځ اول د سهار قضاء راوړه او بيا يې د سهار وختي لمونځ وکړی نو قضاء يې صحيح ده، خو وختي لمونځ يې فاسد دی، ځکه چې دا سړی صاحب د ترتيب دی او تر لوسه

پر ده څلور لمونځونه پاته دي، همدغه حال د ماښين، مازيگر او نورو هم دی، لېکن که هغه ته د دې مسئلو علم نه وو، نو د هغه په حق کې د ماخوستن وختي او قضائي دواړه لمونځونه صحيح دي، د قضائي په صحت کې خو هيڅ خبره نسته، او د وختي د صحيح والي علت دا دی چې د ماخوستن د وختي لمانځه اداء کولو په وخت کې هغه سړی دا گڼي چې پر ما هيڅ قضائي لمونځ نسته، نو څرنگه چې د قضائي لمونځ د هم بدللو په وخت کې د وختي لمونځ کول جائز دي، همدارنگه په دې صورت کې هم د دې سړي لپاره د ماخوستن وختي لمونځ جائز دی، لېکن ښکاره دي وي چې دا حکم هغه وخت دی چې کله دا سړی نا خبره وي، لېکن که ده ته د ترتيب د وجوب علم وو، نو بيا دده په حق کې د ماخوستن وختي لمونځ هم جائز نه دی، بلکې فاسد دی.

د قضائي لمانځه د ياداشت په وخت کې وختي لمونځ کول

وَمَنْ صَلَّى النُّصْرَ او چا چې د مازيگر (لمونځ) وکړی وَهُوَ ذَا كَرِهٍ أَوْ لَمْ يُصَلِّ الْعَهْرَ په داسې حال کې چې دا يې په يادوه چې د ماښين لمونځ يې نه دي کړی فَلَمْ يَأْسِدْ نو دا د مازيگر (لمونځ) فاسد دی إِلَّا إِذَا كَانَ فِي آخِرِ الْوَقْتِ خو که دا يادېدل د مازيگر په آخري وخت کې وه (نو د مازيگر لمونځ فاسد نه دی) وَهِيَ مَسْأَلَةُ التَّرْتِيبِ او دا مسئله د ترتيب ده وَإِذَا فَسَدَتِ الْفَرَضِيَّةُ او کله چې فرضيت فاسد سو لَا يَتَكَلَّمُ أَصْلُ الصَّلَاةِ جِدًّا أَبْنِ حَنِيفَةَ وَأَبْنِ يُسُوفَ رَجَمَهُمَا الله نو د شيخينو رَجَمَهُمَا الله په نېز اصل لمونځ نه فاسدېږي وَعِنْدَ مُحَمَّدٍ رَجَمَهُ اللهُ يُتَلَّ او د امام محمد رَجَمَهُ اللهُ په نېز باطلېږي لَأَنَّ الشَّخْرِيَّةَ عَقْدَتْ لِلْفَرْضِ ځکه چې تحریمه د فرضو لپاره ترل سوې ده وَإِذَا بَطَلَتِ الْفَرَضِيَّةُ بَطَلَتِ الشَّخْرِيَّةُ أَصْلًا نو کله چې فرضيت باطل سو نو اصل تحریمه به هم باطلېږي وَلَهُمَا: أَنَّهَا عَقْدَتْ لِأَصْلِ الصَّلَاةِ بِوَصْفِ الْفَرَضِيَّةِ او د شيخينو رَجَمَهُمَا الله دليل دا دی: چې تحریمه د فرضيت په وصف سره د اصل لمانځه لپاره ترل سوې ده فَلَمْ يَكُنْ مِنْ فَرْوَرَةٍ يَطْلَانُ الرَّصْفُ بَطْلَانُ الْأَصْلِ نو د ووصف باطلېدلو په وجه به اصل نه باطلېږي.

اللفات: ﴿مُحْكَمٌ﴾ د نصر د باب ماضي مجهوله صيغه ده: منعقد کول، ترل.

تشرېح: مسئله: داده که يو سړی د مازيگر لمونځ کوی او دا يې په يادوه چې تراوسه يې د ماښين لمونځ نه دي کړی نو د مازيگر لمونځ يې فاسدېږي، ځکه چې ده ترتيب پرېښوی، حال دا چې پر ده ترتيب فرض دی، هو! که د مازيگر لمونځ يې د مازيگر په آخري وخت کې کوی، او دا يې په يادوه چې د ماښين لمونځ يې نه دي کړی نو د مازيگر لمونځ يې صحيح دی، ځکه چې د وخت تنگېدل ترتيب ساقطوي.

وَإِذَا فَسَدَتِ الْخَطَاةُ پاته سوه دا خبره چې (په اول صورت کې) د ترتيب په فوت کېدلو سره چې کله فرضيت باطل سو (يعني د مازيگر لمونځ باطل سو)، نو اصل لمونځ هم باطلېږي، که نه؟ (يعني اصل لمونځ چې څلور رکعت دي هغه نقل پاته کېږي او که نقل هم نه پاته کېږي بلکې بالکل فاسدېږي؟) نو په دې باره کې اختلاف دی، شيخين رَجَمَهُمَا الله فرمايي چې اصل لمونځ نه باطلېږي، يعني د ترتيب د نيستوالي په وجه که څه هم فرض باطل سو، لېکن نقل پاته کېږي.

لنډه دا چې د مازيگر لمونځ به د فرضو اداء نه شمارل کيږي بلکې د نفلو اداء به شمارل کيږي، او امام محمد رحمه الله فرمايي چې د فرضيت په باطلېدلو سره اصل لمونځ هم باطليږي، يعني د مازيگر دا لمونځ نه فرض شمارل کيږي او نه نفل، ثمره اختلاف په دې صورت کې ښکاره کيږي چې که يو سړي د مازيگر لمونځ په داسې حال کې شروع کړي چې وخت پراخه وو او د ماښين قضائي لمونځ يې په ياد وو، بيا دې سړي په لمانځه کې قهقهه وکړه نو د شيعينو په نېز دده اودس ماتيږي، ځکه چې د شيعينو په نېز اصل لمونځ پاته دی، او د لمانځه په حالت کې قهقهه خدا کول اودس ماتوي، نو ځکه د دوی په نېز اودس ماتيږي، او د امام محمد رحمه الله په نېز يې اودس نه ماتيږي، ځکه چې د امام محمد رحمه الله په نېز اصل لمونځ باطل سو، نو دده په نېز دا قهقهه خدا د لمانځه په حالت کې نه ده، او له لمانځه څخه دېدایي قهقهه خدا اودس نه ماتوي، نو ځکه په دې صورت کې قهقهه خدا اودس نه ماتوي.

د امام محمد دليل: په پورتني مسئله کې د امام محمد رحمه الله دليل دا دی چې تحریمه د مازيگر د لمانځه لپاره منعقد سوې ده، او هر هغه شی چې د هغه لپاره تحریمه منعقد سي، کله چې هغه باطل سي نو تحریمه هم باطليږي، ځکه چې تحریمه د دې شي د حاصلولو ذریعې ده، نو کله چې مقصود باطل سو نو د هغه وسيله او ذریعې هم باطله سوه، او کله چې تحریمه باطله سوه نو اصل (مطلق) لمونځ هم باطل سو، او کله چې اصل لمونځ باطل سو نو نه فرض اداء کيږي او نه نفل.

د شيعينو دليل: دا دی چې تحریمه د مطلق (اصل) لمانځه لپاره نه ده منعقد سوې چې د دې په باطلوالي سره دي اصل لمونځ هم باطل سي، بلکې د تحریمې انعقاد په وصف فرضيت سره د لمانځه اداء کولو لپاره سوی دی او فله صرف وصف فرضيت باطل سوی دی، نو په دې سره پر اصل لمانځه هيڅ اثر نه لوبږي ځکه چې د وصف بطلان د اصل بطلان ته لازم نه دی، نو په ذکر سوې مسئله کې صرف د دې سړي فرض لمونځ باطليږي، نفل او تطوع به دده په حق کې پاته وي.

صاحب د فتح القدیر د دې مسئلې يو بل مثال داسې بيان کړی دی چې که پر يو سړي د قسم کفره واجب وي، او د مسکيني (فريتب) په وجه دا سړي پر اطعام او کسوة باندي قنوت نه لري، او روژې شروع کړي، او له دوو، درو روژو څخه وروسته مالداره سي، نو اوس دده لپاره په اطعام او کسوة سره کفار ورکول ضروري دي، لېکن کومي روژې چې يې نيولي دي هغه نه دي باطلې سوي، بلکې د هغو د کفارت وصف يعني د کفارې لپاره يې اداء کېدل باطل سوه، او اصل روژې به يې نفل شمارل کيږي، همدارنگه په پورتني مسئله کې به هم د لمونځ گزاره د فرضيت وصف باطل وي، او اصل لمونځ به يې باطل نه وي، بلکې په نفل سره به بللېږي.

واجم قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د شيعينو رحمه الله دی يعني اصل لمونځ فاسد نه دی بلکې نفل شمارل کيږي. اخذ

الراجح ج ۱، ص ۱۱۲، ۱۱۳

د مازيگر لمونځ د موقوف فساد په توګه فاسدېدل (او د دې مطلب)

ثُمَّ الْعَمْرُ يُكْسَدُ فَسَادًا مَرْتُفًا بَيَا (د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز) د مازيگر لمونځ د موقوف فساد په توګه فاسديږي
 حَتَّى تَوَصَّلَ بِكَ صَلَواتِ تَرَدِّيْ كِه يې شپږ لمونځونه وکړل وَلَمْ يُعِدِ الظُّهْرَ او د ماښين لمونځ يې نه راولګرځوي
 اَلْقَلْبَ الْكُلَّ جَائِزًا نو ټوله لمونځونه جائز ګرځي وَهَذَا عِنْدَ اَبْنِ حَنِيفَةَ رحمه الله او دا حکم د امام ابو حنيفه رحمه الله
 په نېز دی وَعِنْدَهُمَا يُكْسَدُ فَسَادًا بَاطِلًا او د صاحبينو رحمه الله په نېز د مازيگر لمونځ يقيني فاسديږي (نه د موقوف

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله كذا في رد المحتار ج ۱، ص ۵۳۰. [القول الرابع، ج ۱، ص ۱۱۳]

فساد په توګه) لَا جَوَازَ لَهُ بِحَالٍ او په هيڅ صورت کې هم نه جائز کيږي وَكَذَلِكَ عَرِفَ ذَلِكَ فِي مَوْضِعِهِ او دا خبره پر خپل ځای معلومه شوې ده.

اللفظ: «موقوف» پر يوبل شي ولاړ، پر يوبل شي منحصر، «يائي» يقيني، حتمي، پوځ.

تفريع: په مخکني عبارت کې ويل سوي وو چې که يو چا د مازيګر لمونځ کوي، او دا يې په ياد وه چې د ماپښين لمونځ يې تراوسه نه دي کړی، نو د ترتيب د فوت کېدلو په وجه دده د مازيګر لمونځ فاسد دی، لېکن په دې کې اختلاف دی چې د مازيګر دا لمونځ په موقوف فساد سره فاسد دی او که په حتمي او يقيني فساد سره فاسد دی؟ نو دامام ابو حنيفه رَحْمَةُ اللهِ په نېز دا لمونځ په فساد موقوف سره فاسد دی، تر دې که شپږ لمونځونه وکړي، يعني له دغه مازيګره څخه تر را روان مازيګره پورې، او د ماپښين قضائي لمونځ نه را وگرځوي، نو دا ټوله لمونځونه يې جائز دي.

د امام صاحب د دليل: دا دی چې د مازيګر او دراروانو پنځو لمونځونو د فساد علت د ترتيب واجب کېدل دي، يعني د مازيګر، ماښام، ماخوستن، سهار او ماپښين لمونځونه يې ځکه فاسد دي چې ده تر اوسه د تيري ورځې د ماپښين لمونځ نه دي را گرځولی، حال دا چې د ترتيب تقاضا دا وه چې د تيري ورځې د ماپښين لمونځ يې را گرځولی وای، لېکن کله چې ده درارواني ورځې د مازيګر لمونځ هم وکړی نو اوس گوياد تيري ورځې د ماپښين له لماتځه څخه شپږ لمونځونه فاسد سول، او شپږ لمونځونه کثير (ډېر) دي، او مخکي ذکر سول چې د قضائي لمونځونو په ډېرست سره ترتيب ساقطېږي، نو کله چې دې سړي درارواني ورځې د مازيګر لمونځ اداء کړی نو د قضائي لمونځونو د ډېرست په وجه سره ترتيب ساقط سو، او کله چې ترتيب ساقط سو نو ټوله لمونځونه يې جائز سوه.

صاحبين رَحْمَتُ اللهِ فرمايي چې د مازيګر لمونځ حتماً او قطعاً فاسديږي (يعني فساد يې حتمي او يقيني دی)، يعني په هيڅ حال کې هم جائز نه دی، د دې صورت دا دی چې مثلاً يو سړي د ماپښين لمونځ نه وکړی، بيا د ماپښين تر لماتځه وروسته پنځه لمونځونه په خپل خپل وخت کې وکړه نو د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز پنځه سره فاسد دي.

د صاحبينو دليل: دا دی چې د ترتيب د ساقطېدلو علت د قضائي لمونځونو کثرت (ډېرست) دی او قاعده دا ده چې حکم تر علت وروسته وي، نو د ترتيب د ساقطېدلو حکم به هغه وخت وي چې کله قضائي لمونځونه کثير (شپږ) سي، نو که د قضائي لماتځه يعني د ماپښين له لماتځه څخه بغير پنځه لمونځونه په خپل خپل وخت کې وکړي نو پنځه سره لمونځونه به يې په قطعي او يقيني توګه سره فاسد وي، ځکه چې د ترتيب د ساقطېدلو علت نه سو پيدا.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجع قول د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دی، قال الاستاذ المفتي غلام قادر النعماني: ثبت ترجيح قول الامام رَحْمَةُ اللهِ على ترتيب أصول الإفتاء التي ذكر العلامة ابن عابدين رَحْمَةُ اللهِ في "شرح عقود رسر المفتي" الاستحسان مقدم على القياس، وقول الامام رَحْمَةُ اللهِ هو الاستحسان، (وقول صاحبين رَحْمَتُ اللهِ القياس). (القول الرابع ج ۱، ص ۱۲۲)

له وترو څخه بغير د سهار د لماتځه حکم

وَكُلُّ مَسْأَلَةٍ الْقَهْرِ اَوْ كَهْ يَسْرِي د سهار لمونځ وکړي وَهُوَ ذَا كَرِهٍ اَوْ لَمْ يَتَرْتَبْ په داسې حال کې چې د هغه په ياد وه چې وتر يې نه دي کړي قَالِي قَائِدًا عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةَ رَحْمَةُ اللهِ نو دامام ابو حنيفه رَحْمَةُ اللهِ په نېز د هغه د سهار لمونځ فاسد سو

خِلَافًا لَهُمَا د صَاحِبِيْنَ رَجْعَتَا الله اَخْتِلَافٌ دى وَهَذَا بِنَاءٌ عَلَى اَوْ حَكْمٍ پَر دى اَصْلٍ مَبْنِي دى اَنْ الْوُثْرَ اَجِبَةٌ عِنْدَ السُّنَّةِ عِنْدَهُمَا چي د امام صاحب رَجْعَةُ الله په نېز و تر واجب دي (او) د صَاحِبِيْنَ رَجْعَتَا الله په نېز سنت دي وَلَا تَرْتِيبٌ فَيَا بَيْنَ الْقَرَّائِينَ وَالسُّنَنِ او د فرضو او سترو په مينځ کي ترتيب واجب نه دى وَعَلَى هَذَا إِذَا صَلَّى الْعِشَاءَ لَوْ هُم پَر دى بِنَاءٌ كِه يوسري د ماخوستن لمونځ وکړى ثُمَّ تَرَوْنَا أَنَّ صَلَّي السُّنَّةَ وَالْوُثْرَ بِيَا يې اودس وکړى او سنت او وتر يې وکړل ثُمَّ تَبَيَّنَ أَنَّهُ صَلَّى الْعِشَاءَ بِغَيْرِ طَهَارَةٍ بيا ورته معلومه سوه چي د ماخوستن لمونځ يې يې اودسه کړى وو فَعِنْدَهُ * يُعِينُ الْعِشَاءَ وَالسُّنَنَ نو د امام صاحب رَجْعَةُ الله په نېز به د ماخوستن فرض او سنت راگرځوي دُونَ الْوُثْرِ وتر به نه راگرځوي لِأَنَّ الْوُثْرَ قَدْ رُفِضَ عَلَى حَدِّهِ عِنْدَهُ مُحْكَمٌ چي د امام صاحب رَجْعَةُ الله په نېز و تر جلا (لو مستقل) فرض دي وَعِنْدَهُمَا يُعِينُ الْوُثْرَ أَيْضًا او د صَاحِبِيْنَ رَجْعَتَا الله په نېز به و تر هم راگرځوي لِكُنْزِهِ تَتِمُّوا إِلَيْهَا مُحْكَمٌ چي و تر د ماخوستن تابع دي.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دى كه يوسري د سهار لمونځ كوى، حال دا چي د و ترو لمونځ يې تر اوسه كړى نه وو، او د و ترو لمونځ يې په ياد هم وو چي تر اوسه يې نه كړى دي، نو په دې صورت كي د امام صاحب رَجْعَةُ الله په نېز د سهار لمونځ فاسد دى، او د صَاحِبِيْنَ رَجْعَتَا الله په نېز فاسد نه دى، د امام صاحب او صَاحِبِيْنَ په مينځ كي دا اختلاف پَر دې خبره مبني دي چي د امام صاحب په نېز د و ترو لمونځ واجب دى، او د صَاحِبِيْنَ په نېز سنت دى، او دا خبره تسليم سوي ده چي ترتيب فقط د فرضي لمونځونو په مينځ كي واجب دى، او واجب لمونځ هم د فرضو په درجه كي دى، لېكن د سترو او نفلو په مينځ كي واجب نه دى، نو څرنگه چي د امام صاحب په نېز و تر واجب دي، نو ځكه به د و ترو او د سهار په لماتځه كي ترتيب واجب وي، او څرنگه چي دې سري د ترتيب رعايت كړى نه دي، نو ځكه به يې د سهار لمونځ فاسد وي، او د صَاحِبِيْنَ په نېز و تر د ماخوستن له لماتځه څخه دي (او سنت دي) نو ځكه به د سهار د لماتځه او د و ترو په مينځ كي ترتيب واجب نه وي.

دعَلَى هَذَا الْفَتْحِ او دا مسئله هم پَر دغه اصول مبني ده چي د امام صاحب په نېز و تر واجب دي او د صَاحِبِيْنَ په نېز سنت دي. د مسئلې حاصل دا دى چي كه يوسري د ماخوستن لمونځ وکړى بيا يې اودس وکړى، او تر اودس کولو وروسته يې سنت او وتر هم لاء کړه او بيا ورته معلومه سوه چي هغه د ماخوستن لمونځ يې اودسه کړى دى، نو اوس د امام صاحب رَجْعَةُ الله په نېز پَر دې سري د ماخوستن د لماتځه او سترو راگرځول واجب دي، او د و ترو راگرځول پَر واجب نه دي، ځكه كه څه هم د سترو په ډول و تر هم د ماخوستن د لماتځه تابع دي، لېكن څرنگه چي و تر ځانته او مستقل واجب دي، نو ځكه سنت خو به راگرځول كيږي، لېكن و تر به نه راگرځول كيږي، د دې په خلاف د صَاحِبِيْنَ رَجْعَتَا الله په نېز چي څرنگه د سترو راگرځول ضروري دي، هملارنگه د و ترو راگرځول هم ضروري دي، ځكه څرنگه چي د ماخوستن سنت د ماخوستن د لماتځه تابع دي، هملارنگه د و ترو لمونځ هم د دوى په نېز سنت دى، او د ماخوستن د لماتځه تابع دى، نو څرنگه چي د سترو راگرځول ضروري دي، هملارنگه د و ترو راگرځول هم ضروري دي.

واجمع قول: د پورتني عبارت په دواړو مسئلو كي راجع قول د امام صاحب رَجْعَةُ الله دى، دا ولي مسئلې په بلره كي مفتي غلام قلندر نعماني وايي: والتوب على قول الامام رجعة الله، كما في المأنة والكنز والوقاية وغيرها القول الرابع ج ۱، ص ۱۲۲، او په آخر كي وايي: الرابع في كلتا المسئلتين قول الامام لأن الوتر واجب على الصحيح عند الاختلاف.... القول الرابع ج ۱، ص ۱۲۲، والله أعلم بالصواب

* القول الرابع: قول ابي حنيفة رَجْعَةُ الله لا يبعد الوتر، كذا في رد المحتار ج ۱، ص ۵۳۸. [القول الرابع، ج ۱، ص ۱۲۲]

بَابُ سُجُودِ السَّهْوِ

(دا) باب د سهوي د سجده (په بيان كي) دي

تر دې

تشریح:

مخکې صاحب د کتاب د اداء او قضاء احکام بیان کړل، اوس له دې ځايه د هغه شي احکام او مسائل بيانوي چي هغه په اداء يا قضاء کي واقع کېدونکي نقصان او خطاء تلافی کوي، يعني د سجده سهو احکام او مسائل بيانوي؛ او څرنگه چي په لمانځه کي د سهوي په وجه دوې سجده واجبېري، نو په عنوان کي چي کوم عبارت ذکر سو، هغه د اضافه السبب إلى السبب له قبيلې څخه دی.

د دوو سجده حکمت: حکيم الامت اشرف علي تهانوي رحمه الله فرمايي چي د سهوي د دوو سجده حکمت دا دی چي په اوله سجده کي نفس ته په دې خبره تنبيه ورکول دي چي زه له دې خاوري څخه پيدا سوی یم او درېمه سجده پر دې خبره دلالت کوي چي دغه خاورو ته به بیرته ورځم.

د سجده سهوي د وجوب وخت او د اداء کولو طريقه

يَسْجُدُ لِلَّهِ فِي الرِّكَاعَةِ وَالْقَصَصِ سَجْدَتَيْنِ بَعْدَ السَّلَامِ لِمَنْخُ كُنِيَ بِهِ (په لمانځه کي د سهوي په وجه) دزياتوب او كمښت په صورت کي تر سلام وروسته د سهوي لپاره دوې سجده کوي ثُمَّ يَسْجُدُ ثُمَّ يُسَلِّمُ بَيَا بَه تَشَهُدَ وَايِي بَيَا بَه سلام مگر ځوي وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ رَجَعَهُ اللَّهُ يَسْجُدُ قَبْلَ السَّلَامِ او دامام شافعي رحمه الله په نيز به تر سلام مخکي سجده کوي لِبَارِي رُوي ځکه روايت سوی دی أَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ سَجَدَ لِلَّهِ قَبْلَ السَّلَامِ چي نبي کریم ﷺ تر سلام مخکي سجده سهو وکړه وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ او زموږ دليل د نبي ﷺ (دا) قول دی لِكُلِّ سَهْوٍ سَجْدَتَانِ بَعْدَ السَّلَامِ د هري سهوي لپاره تر سلام وروسته دوې سجده دي وَرَوَى أَنَّهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ السَّهْوِ بَعْدَ السَّلَامِ او روايت سوی دی چي نبي ﷺ تر سلام وروسته د سهوي دوې سجده وکړې فَتَعَارَضَتْ رَوَايَتَا فَعَلِهِ نَوْدَنِي كَرِيم ﷺ د فعل دوه روايتونه سره متعارض سول فَبَقِيَ الشُّكُّ بِقَوْلِهِ سَالِيْنَا او د نبي کریم ﷺ په قول سره دليل نيول صحيح (او بې له معارضه) پاته سو وَلَئِنْ سَجَّوَدَ السَّهْوِ مِمَّا لَا يَتَكَرَّرُ او ځکه چي سجده سهو له هغه شيانو څخه ده چي نه مکرر کيږي (يعني بار بار نه کيږي) فَيُؤْخَرُ عَنِ السَّلَامِ نو ځکه به تر سلام وروسته کيږي حَقُّ لَوْ سَلَّمَ عَنِ السَّلَامِ تر دې که سلام (هم) ځني هېر سو يُنَجِّدُ بِهِ نو په دې سجده سهو سره به د هغه تلافی کوي وَهَذَا

• تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب السهو، باب ما جاء فی السهو إذا قام من رکعتی الفريضة، حديث: ۱۲۲۴.

• تخریج: أخرجه فی کتاب الصلوة، باب من نسي أن يشهد، حديث رقم: ۱۰۳۸.

• تخریج: أخرجه ابو داود فی کتاب الصلوة، باب من نسي أن يشهد، حديث رقم: ۱۰۳۶.

الْخِلَافُ فِي الْأَوَّلِيَّةِ او دا اختلاف په غوره والی کې دی دِيَائِي بِسْمِ اللَّهِ تَعَالَى او دوه سلامه به گرځوي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحیح قول دی مَرْقَا لِلْسَّلَامِ الْمَذْكُورُ إِلَى مَا هُوَ الْمَقْهُودُ په حدیث کې د ذکر سوي سلام د گرځولو لپاره د معهود (سلام) و طرف ته دِيَائِي بِالصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وَالْدُّعَاءُ فِي قَفْدَةِ الشَّهْرِ او د سجده سهوي په ناسته (قعدۀ) کې به پر نبي ﷺ درود وايي او دعاء به (هم) کوي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحیح ده لِأَنَّ الدُّعَاءَ مُؤَيَّدُهُ آخِرُ الصَّلَاةِ ځکه چې د دعاء ځای د لمانځه آخري حصه ده.

اللفات: ﴿صَلُّوْا﴾ هېره، تېروتنه، ناپامي، خطا، ﴿كَمَا كُنْتُمْ﴾ د تفاعل د باب ماضي صيغه ده: يو تر بله مخالف کېدل، معارض کېدل ﴿كُنْتُمْ﴾ د تفعّل مصدر دی: دليل نيول، استدلال كول، منگولې لگول، ﴿صَلُّوا﴾ له تعارض څخه خوندي، ﴿يُتَجَنَّبُ﴾ د انفعال د باب مضارع صيغه ده: تلاني او جبران کېدل، عوض کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سړی په لمانځه کې يوشی په هېره (سهو) سره کم کړي يا يې زيات کړي، نو پر دې سړي لازم دي چې هغه دې کمي يا زياتوب لپاره د سهوي دوی سجده وکړي، په دې دواړو سجدو سره به د کمي يا زياتوب مسئله حل سي، اوس پاته سوه دا مسئله چې د سهوي سجده به تر سلام وروسته وي او که مخکي؟ نو په دې لړ کې زموږ او د شوافعو اختلاف دی، لېکن په ياد لړۍ چې دا اختلاف په جواز او غير جواز کې نه دی، بلکې په اولی او غير اولی (يعني په افضل والی) کې دی، لکه څرنگه چې په خپله صاحب د هدايې د دې څرگندونه کړې ده، نو زموږ په نېز سجده سهو تر سلام وروسته کول زيات اولی او افضله دي، او د شوافعو په نېز تر سلام مخکي کول غوره او افضله دي، او په دې سلسله کې دواړه قسمه روايات ست.

د امام شافعي دليل: شوافع په دې روايت سره دليل نيسي چې: اَنَّهُ سَجَدَ لِلَّهِ قَبْلَ السَّلَامِ (يعني نبي ﷺ سجده سهو تر سلام مخکي وکړه)، نو له دې څخه معلومېږي چې سجده سهو به تر سلام مخکي وي.

د امام ابو حنيفه دليل: د نبي ﷺ دا قول دی: لکل سهو سجدتان بعد السلام (ابو داؤد ابن ماجه). دويم حديث فعلي دی يعني: سجد سجدت السهو بعد السلام، (يعني نبي ﷺ تر سلام وروسته دوی سجده سهوي وکړې)، صاحب د هدايې وايي چې دوه فعلي حديثونه سره متعارض سول، نو دا دواړه پرېږدو، د نبي ﷺ پر قول عمل کوو، او د نبي ﷺ قول دا دی چې د سهوي لپاره دوی سجده تر سلام وروسته دي.

د امام ابو حنيفه فقهي دليل: دا دی چې په اجماع سره سجده سهو نه تکرارېږي، او تر سلام مخکي د سجده سهو د تکرار امکان ست، په دې توگه چې که تر سلام مخکي سجده وکړي، بيا چې کله د سلام گرځولو وخت راسي نو ده ته شک سي چې دې رکعت يې کړي دي او که څلور، په دغه سوچ کې سلام ځني وځنډېږي (يعني د سوچ په وجه يې په سلام کې تاخير راسي) بيا په ياد ورسې چې څلور رکعت يې کړي دي نو اوس د سلام د ځنډولو په وجه پر دوه دويم وار سجده سهو واجب ده، نو اوس که داسې دويمه سجده سهو نه وکړي، نو په لمانځه کې يې يو داسې نقص پاته سو چې د هغه تلاني نه وسو، او که دويمه سجده سهو وکړي نو سجده سهو به مکرره سي، حال دا چې دا بالا جماع غير مشروع دي، نو ځکه مناسب داده چې سجده سهو تر سلام وروسته وسي چې د ټولو خطاگانو (او سهو) تلاني ممکنه وي.

ويلى پتسليمتين الخ د دې حاصل دادى چې كله دا خبره ثابته سوه چې دا حنا فو په نيز به سجده سهو تر سلام وروسته اداء كيږي، نو اوس دا مسئله هم واوره! چې د صحيح قول مطابق سجده سهو به تر دوو سلامونو وروسته اداء كيږي، ځكه چيري چې هم په حديث او نورو كي د سلام يادونه سوې ده، هلته له سلام څخه دوه سلامونه مراد دي، نو دلته به هم له دوو سلامو څخه وروسته سجده سهو اداء كيږي، صاحب د كتاب په هو الصحيح سره د فخر الاسلام بزوي او علامه كرخي رحمه الله له هغه قول څخه احتراز كړى دى چې دوى وايي صرف تر يوه سلام وروسته به سجده سهو كوي، او دا دليل ذكر كوي چې په دوو سلامونو كي يو سلام د قوم لپاره وي او دويم سلام د لمانځه د ختمولو لپاره وي، او په سجده سهو سره خو د لمانځه ختمول مقصود نه دي، نو ځكه به پر يوه سلام اكتفاء كوي، خو زيات صحيح اول قول دى.

ويلى بالصلاة الخ د دې حاصل دادى چې د صحيح قول مطابق د سجده سهوي په ناسته كي به درود شريف او دعاء هم ويل كيږي، ځكه چې د دعاء ځاى د لمانځه آخري حصه ده، او د سجده سهوي ناسته (قعدة) هم د لمانځه آخري حصه ده، نو درود او دعاء به دواړه پكښي ويل كيږي، د دې په خلاف د امام طحاوي رحمه الله مسلك دادى چې د سجده سهوي په ناسته (قعدة) كي به هم درود او دعاء ويل كيږي او د لمانځه په ناسته (قعدة) كي به هم ويل كيږي، (د لمانځه د ناستي څخه مراد هغه ناسته ده كوم چې تر سجده سهوي مخكي وي، د صحيح قول مطابق به په دې ناسته كي صرف تشهد ويل كيږي او بيا به سجده سهو كيږي او تر سجده سهوي وروسته چې كومه ناسته وي په هغه كي به درود او دعاء ويل كيږي، دا مسلك د امام محمد رحمه الله دى او همدا صحيح دى، او همدغه علامه فخر الاسلام رحمه الله اختيار كړى دى).

هغه سببونه چې د هغو په وجه سجده سهو واجبيږي

قال: فرمايې وَلَكُمْ مَعَهُ السَّهْوُ او په لمونځ گزاره باندي سجده سهو (هغه وخت) لازميږي إِذَا رَأَى فِي صَلَاتِهِ فَعَلًا مِنْ جَنْبِهَا أَوْ نَسِيَ چې كله په لمانځه كي يو داسي فعل زيات كړي چې هغه د لمانځه له جنس څخه وي (لېكن) د لمانځه جزء نه وي وَهَذَا يُدَلُّ عَلَى أَنَّ سَجْدَةَ السَّهْوِ وَاجِبَةٌ او دا حكم پر دې خبره دلالت كوي چې سجده سهو واجب ده هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لَا كُنْهَا تَجِبُ لِجَبْرِ نَقْصٍ ځكه چې سجده سهو د هر هغه نقصان د تلاني كولو لپاره واجب ده تَكُنْ فِي الْعِبَادَةِ كوم نقصان چې په لمانځه كي ځاى ونيسي فَتَكُونُ وَاجِبَةً نو دا به واجب وي كَالِدَائِمِ فِي الْحَجِّ لكه په حج كي قربانياتي إِذَا كَانَ وَاجِبًا او كله چې دا سجده سهو واجب سوه لَا يَجِبُ إِلَّا بِتَرْكِ وَاجِبٍ نو نه به واجبيږي مگر د واجبو په پرېښولو سره أَوْ تَأْخِيرِهِ ياد واجبو په ځنډولو سره أَوْ تَأْخِيرِ رُكْنٍ سَاهِيًا يا په هره ديو فرض په ځنډولو سره هَذَا هُوَ الْأَصْلُ قاعده همدا ده وَإِذَا وَجَبَ بِالْإِبْرَادَةِ او د زياتوب په سبب سجده سجو په دې وجه واجبيږي لَا كُنْهَا لَا تَعْرِى عَنْ تَأْخِيرِ رُكْنٍ أَوْ تَرْكِ وَاجِبٍ ځكه چې زياتوب د يو ركن له ځنډولو يا ديو واجب له پرېښولو څخه ځلي نه وي.

اللفظات: ﴿وَلَمَّا دُونَ جَلَسَهَا أَقْبَىٰ﴾ داسې کله چې د لمانځه له جنس څخه خو وي لېکن د لمانځه جزء نه وي، ﴿جَلَسَ﴾ تلافی، عوض، جبران، ﴿وَلَمَّا﴾ جمع د ذکر ده: هغه قربانياتي چې په حج کې د جنایت په وجه واجبيږي، ﴿لَا تَعْرَفُ﴾ د فتح د باب مضارع منفي صیغه ده: خالي کېدل.

تشریح: په مخکنۍ عبارت کې امام قلدوري رحمه الله بیان کړه چې سجده سهو د کمي یا زیاتوب په وجه سره واجبيږي، خو دا ذکر نه سوه چې کوم زیاتوب او کمي څنې مراد دي، نو له دې حایه دهغه تفصیل ذکر کیږي، امام قلدوري رحمه الله فرمایي چې سجده سهو د هر هغه فعل په زیاتولو سره لازمیږي چې هغه فعل خو د لمانځه له جنس څخه وي لېکن د لمانځه جزء نه وي، د مثال په توګه د یوه رکعت لپاره دوې رکوعې وکړي یا درې سجده وکړي، نو یوه رکوع او یوه سجده کوم چې زیاتي سوې دي، هغه که څه هم د لمانځه له جنس څخه دي خو د لمانځه جزء نه دي، نو ځکه به په دې صورت کې سجده سهو واجبیږي.

ویلزمه السهو الخ صاحب د هدایې وایي چې د ماتن دا قول ویلزمه الخ د سجده سهوي پر واجبهلو دلالت کوي، او د وجوب قول یې صحیح دی، همدغه مسلک دامام مالک او امام احمد رحمه الله هم دی، لېکن د بعضي حنفی علماو په نیز سجده سهو سنت ده، لکه امام ابو الحسن کرخي رحمه الله.

دلیل: د صحیح قول دلیل دا دی چې سجده سهو د هغه نقصان د پوره کولو لپاره واجبیږي، کوم چې په عبادت کې پيدا سوی وي، نو که د سجده سهوي په ذریعہ نقصان پوره نه کړی سي، نو د لمانځه راګرځول به واجب وي چې نقصان پوره سي، نو کله چې د نقصان په وجه د لمانځه راګرځول واجب دي، نو سجده سهو به هم واجب وي، ځکه چې په دې سره هم نقصان پوره کیږي، لکه د لمانځه په راګرځولو سره چې نقصان پوره کیږي، او د سجده سهوي مثال داسې لکه په حج کې د یو جنایت لپاره قرباني کول، یعنې که د احرام په حالت کې جنایت وسي نو په هغه سره په حج کې نقصان پيدا کیږي، او دې نقصان تلافی په قرباني سره کیږي، او قرباني واجب ده، نو څرنگه چې په حج کې د جنایت لپاره قرباني واجب ده همدغه رنگه په لمانځه کې د سهوي لپاره سجده سهو واجب ده.

إِذَا كَانَ وَاجِبًا الْخ فرمایي: څرنگه چې سجده سهو واجب ده، نو دا هغه وخت واجبیږي کله چې په لمانځه کې په سهو سره یو واجب پاته سي یا واجب وځنډول سي، یا یو رکن وځنډول سي، د واجب د پاته کېدلو مثال اوله نلسته ده، یا د اخترونو تکیرات دي (لېکن په اخترونو کې به د ډېرې ځنډې ګوښه اړش) په وجه امام سجده سهو نه کوي، د واجب د ځنډولو مثال لکه د پنځم رکعت لپاره ولاړېدل، ځکه چې په دې سره سلام وځنډېدی، او سلام واجب دی، او د رکن د ځنډولو مثال لکه په اوله نلسته کې تر تشهد وروسته درود ویل، نو د دریم رکعت ولاړه کوم چې رکن او فرض ده وځنډېدله؛ لنډه دا چې د سجده سهو په واجب کېدلو کې اصل دا دی چې سجده سهو هغه وخت واجبیږي چې سهوایو واجب پرېښوول سي یا یو واجب یا رکن وځنډول سي.

وَأَمَّا دِهَيْتُ الزِّيَادَةِ الْخ له دې حایه دیو سوال جواب ورکوي:

سوال: دا دی چې تاسو وویل چې سجده سهو د واجب په پرېښوولو سره یا د واجب لوړ رکن په ځنډولو سره واجبیږي، نو د زیاتوب په صورت کې پکار دای چې سجده سهو واجب نه کړی سي.

جواب: دا دی چې د زیاتوب په صورت کې هم د یو رکن ځنډول یا د یو واجب پرېښوول راضي، نو که څوک درې سجده وکړي نو په دریمه سجده سره ولاړه (قیلمه) "کوم چې رکن او فرض ده" ځنډېږي، د واجب پرېښوولو مثال

لکه په آخره ناسته (قعدة) کې چې په هره د پنځم رکعت لپاره ولاړ سي، او د پنځم رکعت سجده هم وکړي، نو حکم دا دی چې د دې سره دي شپږم رکعت یو مخی کړي. د دې لپاره چې تېلور رکعت فرض سي او دوه رکعت نفل شمار سي، تر هغه وروسته دي سلام وگرځوي، نو په دې صورت کې هم تر څلورم رکعت وروسته سلام کوم چې واجب دی پرېښول سو، نو ثابت سوه چې زیاتوب هم دی ورکړن د تأخیر او دیو واجب د پرېښولو سبب جوړېږي.

د سنت په پرېښولو سره د سجده سهوي حکم (او د سنت صحیح مطلب)

قَالَ: فرمائي وَكَلَّمَهُ او پر لمونځ گزاره (هغه وخت هم) سجده سهو واجبیږي إِذَا تَرَكَ فِعْلًا مَسْنُونًا چې کله هغه (په لماتنه کې) یو سنت فعل پرېږدي كَأَنَّهُ أَرَادَ بِهِ فِعْلًا وَاجِبًا ګواکي له سنت فعل څخه د امام قنوري رَجْعَهُ الله مراد واجب فعل دی إِلَّا أَنَّهُ أَرَادَ بِتَسْوِيتِهِ سُنَّةً أَثَرُ جُوبِهَا بِالسُّنَّةِ خو واجب ته د سنت په ویلو سره د امام قنوري رَجْعَهُ الله اراده داده چې د واجب شي وجوب په حدیث سره سوی دی.

اللفات: «تَسْوِيتُهُ» د تفعیل مصدر دی: نوم ایښوول، نوم ورکول، «بِالسُّنَّةِ» له سنت څخه مراد دلته حدیث دی.
تشریح: مسئله: امام قنوري رَجْعَهُ الله فرمائي چې که لمونځ گزاره یو سنت فعل پرېښوی، نو سجده سهو پر واجب ده، صاحب د هدایې رَجْعَهُ الله فرمائي چې په متن کې له سنت فعل څخه مراد واجب دی؛ ځکه چې د سنت فعل په پرېښولو سره سجده سهو نه واجبیږي، بلکې د واجب په پرېښولو سره سجده واجبیږي، پاته سوه دا خبره چې په متن کې فعلاً مسنوناً ویل سوي دي؟

جواب: دادی چې د دې خبرې د ښوولو لپاره چې واجب هم په سنت یعنې په حدیث سره ثابت دي.

د واجب په پرېښولو سره د سجده سهوي حکم

قَالَ: فرمائي أَوْ تَرَكَ لِمَا رَأَى الْقَائِمُ یا (که) لمونځ گزاره (په هره) سورت فاتحه ویل پرېښوول (نو سجده سهو واجبیږي) لَأَنَّهَا وَاجِبَةٌ ځکه چې (په لماتنه کې) سورت فاتحه واجب ده أَوِ الْقُنُوتُ یا یې دعائي قنوت پرېښوول أَوْ الشَّهَادَةُ او تکیده أَوْ كِبْرِيَاءُ الْعِمْدَيْنِ یا یې تشهد او داخترنو تکبیرات پرېښوول (نو په دې ټولو صورتونو کې سجده سهو پر واجب ده) لَأَنَّهَا وَاجِبَةٌ ځکه چې دا ټوله شیان واجب دي فَإِنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ وَاَقْبَ عَلَيْهَا مِنْ غَيْرِ تَرَكَهَا مَرَّةً ځکه نبي ﷺ بغير له یوه وار پرېښوولو څخه پر دې همېشتوب کړی دی (یعنې نبي ﷺ دا شیان یو وار هم نه دي پرې ایښي) وَهُيْ أَمَارَةُ الْوُجُوبِ او دا د واجب کېدلو نښه (علامه) ده وَلَأَنَّهَا تُصَافُ إِلَى جَمِيعِ السَّلَاةِ او په دې وجه (هم) چې دا شیان د ټوله لماتنه و طرف ته منسوبیږي فَدَلَّ عَلَى أَنَّهَا مِنْ خَصَائِصِهَا نو دا پر دې خبره دلالت کوي چې دا شیان د لماتنه له خصوصیاتو (ځانګړتیاو) څخه دي وَذَلِكَ بِأَلْوَجُوبِ او دا خصوصیت کېدل به د واجب کېدلو په وجه وي ثُمَّ ذَكَرَ الشَّهَادَتَيْنِ الْفَعْدَةَ الْأُولَى وَالثَّانِيَةَ بیا د تشهد (مطلقاً) ذکر کول د اولي ناستې (قعدة اولی) او دویمې ناستې (قعدة ثانیة) دواړو احتمال لري وَالْقِرَاءَةَ فِيهِمَا او په دې دواړو ناستو کې د تشهد ویلو (احتمال لري) وَكُلُّ

ذَلِكَ رَاجِعٌ أَوْ لَهُ دِي شَيَاتُو شَخْه هَر شَي وَاجِب دِي وَفِيهَا سَجْدَةُ السُّهُو نو په دې شیانو کې به سجده سهو هم واجب وي هُوَ الصَّحِيحُ همدل قول صحیح دی.

اللفظ: «وَالصَّحِيحُ» همېشټوب او پابندي کول، «الْمُكَرَّرَةُ» نېنه، علامه، «الْمُخَالَفُ» جمع ده، واحد يې مُخَالَفَةٌ دی، خصوصيات، ځانگړتياوي.

تشرېح: په دې عبارت کې د هغو شیانو تفصیل ذکر کېږي چې د هغو په پرېښوولو سره سجده سهو واجبيږي، فرمايي: چې په لماتځه کې د سورت فاتحه پرېښوول هم سجده سهو واجبي، ځکه چې د سورت فاتحه وړل واجب دي، خو دا یاد ساتل پکار دي چې د فرضي لمونځ په اولو دوو رکعت کې د سورت فاتحه په پرېښوولو سره سجده سهو واجبيږي، نه په آخري دوو رکعتو کې، ځکه چې په آخري دوو رکعتو کې سورت فاتحه وړل واجب نه دي، بلکې مستحب دي، لېکن له امام ابو حنيفه رَجَنَه الله شخه د حسن بن زباد روايت دا دی چې په آخري دوو رکعتو کې هم د فاتحې په پرېښوولو سره سجده سهو واجبيږي؛ او تشهد پرېښوول، او په وترو کې دعائي قنوت او داخترونو تکبیرونه پرېښوول هم سجده سهو واجبي.

دلیل: دا دی چې دا درې سره شیان واجب دي، او د واجب په پرېښوولو سره سجده سهو واجبيږي، نو د دې په پرېښوولو سره به هم سجده سهو واجبيږي، او د دې شیانو د واجب کېدلو دلیل دا دی چې نبي کریم ﷺ پر دې شیانو همېشټوب کړی دی، او هيڅ کله يې هم پرې ایښي نه دي، او پر دې شيو بغير له پرېښوولو شخه د نبي ﷺ همېشټوب کول د هغه شي د وجوب دلیل دی.

دويم عقلي دلیل: دا دی چې دا شیان د ټوله لماتځه و طرف ته منسوبېږي، يعنې خلک وايي: د وترو دعائي قنوت، نو دعائي قنوت يې د ټوله لماتځه و طرف ته منسوب کړه، همدارنګه وايي: داخترونو تکبیرونه، نو تکبیرونه يې د ټوله لماتځه و طرف ته منسوب کړه، او وايي: د لماتځه تشهد، نو د تشهد نسبت يې د ټوله لماتځه و طرف ته وکړی؛ او د دې شیانو د ټوله لماتځه و طرف ته منسوبېدل د دې خبرې دلیل دی چې دا شیان د لماتځه له خصوصياتو شخه دي، او کوم شیان چې د لماتځه له خصوصياتو شخه وي هغه واجب دي، نو ځکه به دا شیان هم واجب وي.

ثم ذکر التشهد الآخر دې حاصل دا دی چې امام قلدوري رَجَنَه الله په متن کې د “التشهد” لفظ مطلق ذکر کړی دی، نو په دې کې اوله ناسته او آخره ناسته او په دواړو کې تشهد وړل يعنې دا ټوله پکښې شامل او داخل دي، او د دې په پرېښوولو سره سجده سهو واجبيږي، او دا صحیح قول دی، صاحب د هدايې په هوالصحيح سره له هغه قول شخه احتراز کړی دی چې په هغه کې داوولي ناستې تشهد ته واجب نه بلکې سنت وړل سوي دي.

په جهري لماتځه کې سرتي قرائت کول يا په سرتي کې جهري قرائت کول

وَلَوْ جَهَرَ الْإِمَامُ أَوْ كَهْ إِمَامٌ بِه هغه لمونځونو کې جهري (په زوره) قرائت وکړی فَيُخَالَفُ چې په هغو کې سرتي (په پټه) قرائت کېږي أَوْ خَافَتْ يا يې په هغه لمونځونو کې سرتي قرائت وکړی فَيُجَاهِرُ چې په هغو کې جهري قرائت کېږي تَلَوْنَهُ سَجْدَتَا السُّهُو نو پر هغه د سهوي دوې سجده لازميږي لَأَنَّ الْجَهْرَ فِي مَوْضِعِهِ وَالْخَفَاةُ فِي مَوْضِعِهَا مِنْ الْوُجُوبَاتِ ځکه چې جهري پر خپل ځای او اخفاء پر خپل ځای له واجباتو شخه دي وَاخْتَلَفَتِ الرَّأْيَانِيَةُ فِي الْقُدَارِ او

د(آيت) د مقدار په باره کي په روايت کي اختلاف دی وَالْأَمْرُ قَدْ رُمِيَ بِهٖ السَّلَاةُ فِي الْفَصْلِ او صحيح روايت دا دی چي (د جهر او اخفاء) په ډولرو صورتونو کي چي په څومره مقدار سره لمونځ جائز کيږي (نو په ډولرو صورتونو کي په منومره مقدار سره سجده سهو واجبيږي) لِأَنَّ الْبَسِيضَ مِنَ الْجَهْرِ وَالْإِغْفَاءِ لَا يُبَيِّنُ الْاِخْتَارَ عَنْهُ ځکه چي د لږ غوندي جهر او اخفاء څخه ځان ساتل ممکن نه دي وَعَنِ الْكَثِيرِ مُبَيِّنٌ او له ډېر (جهر او اخفاء) څخه ځان ساتل ممکن دي وَمَا يَصِحُّ بِهٖ السَّلَاةُ كَثِيرٌ او په څومره مقدار چي لمونځ صحيح کيږي هغه کثير (ډېر) دی غَيْرَ أَنَّ ذَلِكَ عِنْدَهُ آيَةٌ وَاحِدَةٌ خو د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز دا مقدار يو آيت دی وَعِنْدَهُمَا ثَلَاثُ آيَاتٍ او د صاحبينو رحمه الله په نېز درې آيت دي وَهَذَا حَقُّ الْإِمَامِ دُونَ الْمُتَفَرِّدِ او په دې ډولرو صورتونو کي د سجده سهوي واجبهیل د امام په حق کي دي، نه د منفرد په حق کي لِأَنَّ الْجَهْرَ وَالْإِغْفَاءَ مِنَ خَصَائِصِ الْجَمَاعَةِ ځکه چي جهر او اخفاء د جماعت له ځانگړتياوو (خصوصياتو) څخه دي.

اللفات: ﴿جَهْرٌ﴾ دفتح دباب ماضي ده: په زوره ويل، ﴿عَاقِبٌ﴾ دفاعلې دباب ماضي ده: په کراره ويل، ﴿مُتَفَرِّدٌ﴾ دانفعال اسم فاعل دی: يوازي لمونځ کونکی.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چي زموږ په نېز د ماښين او مازيگر په لمونځونو کي اخفاء يعني سري قرائت کول او د سهار، ماښام او ماخوستن په لمونځونو کي جهري يعني په زوره قرائت کول واجب دي، اوس که يو سري د دې په خلاف يعني په ماښين يا مازيگر کي خو جهري قرائت وکړي او په سهار او نورو کي سري قرائت وکړي، نو زموږ په نېز د واجب د پرېښولو په وجه پر دې سري دوي سجده سهوي واجب دي، ځکه چي د واجب په پرېښولو سره سجده سهو واجبيږي.

د دې خلاف د امام شافعي رحمه الله رايه دا ده چي په هيڅ يو لمانځه کي هم جهر يا اخفاء کول واجب نه دي، نو په دې صورتونو کي به پر لمونځ گزاره سجده سهو نه واجبيږي.

د امام شافعي دليل: دا حديث دی: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَسْمَعُ الْآيَةَ وَالْآيَتَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ وَالْمَسْرِ (يعني نبي ﷺ به د ماښين او مازيگر په لمونځونو کي يو، دوه آيت په موږ اورېدل)، نو له دې څخه معلومه سوه چي په ماښين او مازيگر کي اخفاء واجب نه ده، نو کله چي په دې لمونځونو کي اخفاء واجب نه ده، نو له دې څخه به ماسو په نورو لمونځونو کي هم جهر واجب نه وي.

جواب: د امام شافعي د دليل جواب دا دی چي په صحابه وو د نبي ﷺ اورېدل د دې خبري د ښوولو لپاره وو چي امت ته معلومه سي چي د ماښين او مازيگر په لمونځونو کي قرائت سته، بل جواب دا دی چي ممکنه ده چي حضرت قتله رضي الله عنه به نبي کریم ﷺ ته ډېر نژدې وو، او د نبي ﷺ دا خفاء آواز به يې هم صفا اورېدی.

زموږ دليل: د نبي ﷺ هغه فرمان دی چي د مکې له کافرانو څخه د قرآن د خوندي کولو لپاره صادر سوی دی، يعني کله چي به مسلمانانو د ماښين او مازيگر په لمونځونو کي جهري قرائت کوي نو کفار به مسجد ته نژدې راغله، چني، نلږې او شور به يې جوړ کړی، او پر لمونځ کونکو به يې خپل قرائت گډوډ کړی، نو د قرآن او لمانځه د خوندي کولو لپاره نبي ﷺ د ورځي په لمونځونو کي يعني د ماښين او مازيگر په لمونځونو کي د سري قرائت حکم وکړی، نو له هغه وخت

څخه په دې لمونځونو کې سړي قرائت شروع سوی دی چې وروسته یې د وجوب شکل اختیار کړی، لهذا اوس که یو سړی له دې څخه مخالفت کوي، نو پر هغه د واجب د پرېښولو په وجه سجده سهو واجبېږي.

واختلفت الرواية الخ فرمایي چې د جهر او اخفاء په وجه د سجده سهوي د واجب کېدلو په حواله د قرائت په اندازه کې اختلاف دی، په ظاهر الروایه کې دې چې مطلقاً برعکس کول (یعني په جهرې لمونځونو کې اخفاء کول او په سړي لمونځونو کې جهر کول) سجده سهو واجبوي، او په دې کې د قرائت هېڅ اندازه نسته، بلکې لږ او ډېر دواړه برابر دي، لېکن صحیح روایت دا دی چې که دومره اندازه جهر یا اخفاء وکړي چې په هغه سره لمونځ جائز کېږي، یعنی د مانحوز به الصلاة په اندازه په جهرې لمناڅه کې سړي قرائت وکړي، یا په سړي لمناڅه کې جهرې قرائت وکړي، نو په هغه سره سجده سهو واجبېږي، لېکن تر مانحوز به الصلاة کم قرائت معاف دی ځکه چې هغه معمولي غوندي دی؛ او له هغه څخه ځان ساتل ناممکنه دي، او د مانحوز به الصلاة اندازه د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نه زیو غټ آیت دی، او د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په نه زیو ډېرې کوچنې آیتونه دي.

وهذا حق الإمام الخ فرمایي چې د جهر او اخفاء برعکس کول او اړول د امام په حق کې دي یعني که امام په جهرې لمناڅه کې سړي قرائت یا په سړي لمناڅه کې جهرې قرائت وکړي نو سجده سهو واجبېږي، او دا حکم د منفرد (کوم چې یوازې لمونځ کوي) په حق کې نه دی، یعني که منفرد داسې وکړي، نو پر هغه سجده سهو نه واجبېږي، ځکه چې د جهر او اخفاء د جماعت له خصوصیاتو څخه دي، نو د سجده سهو د واجبېدلو تعلق به هم د جماعت سره وي، او د انفرادي حالت سره به دې هېڅ تعلق نه وي.

د امام په سهوي (هېري) سره پر مقتدي او امام دواړو سجده سهو لازمېدل

قَالَ: وَهَذَا الْإِمَامُ يُجِبُ عَلَى الْمُؤْتَمِّعِ السُّجُودَ فرمایي: چې د امام سهو پر مقتدي (هم) سجده سهو واجبوي لِكُلِّ رَجُلٍ السَّبَبِ الْمُتَوَجِّعِ فِي حَقِّ الْأَفْضَلِ ځکه چې د اصل (امام) په حق کې د سجده سهوي واجبونکی سبب ثابت سو وَلِهَذَا يُلْزَمُهُ حُكْمُ الْإِقَامَةِ بِنَيْتِهِ الْإِمَامِ هُمْ په دې وجه پر مقتدي د اقلمت (مقیم کېدلو) حکم د امام په نیت سره لازميږي فَإِنْ لَمْ يُسْجِدِ الْإِمَامُ لَمْ يُسْجِدِ الْمُؤْتَمِّعُ بیا که امام سجده نه وکړي نو مقتدي به هم سجده نه کوي لِأَنَّهُ يَصِيرُ مُخَالَفًا لِإِمَامِهِ ځکه چې (په دې صورت کې به) مقتدي له خپل امام څخه مخالفت کونکی سي وَمَا التَّزَمُّ الْأَدَاءُ إِلَّا مُتَابِعًا حال دا چې مقتدي د امام په اطاعت کې د (لمناڅه) اداء کولو التزام کړی دی.

الافات: ﴿الْمُؤْتَمِّعُ﴾ مقتدي، ﴿الْقَلَمَةُ﴾ مقیم کېدل، سفر پرېښوول، ﴿التَّزَمُّ﴾ خپل په غاړه اخیستل، خپل پر ځمکه اخیستل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو امام په لمناڅه کې سهو سو، نو سجده سهو به پر امام هم واجب وي، او پر مقتدي هم، هغه که مقتدي لاحق وي او که مسبوق، نو د مسبوق لپاره حکم دا دی چې کله امام سلام څرځوي نو نه دي ولاړېږي بلکې سجده سهو دي د امام سره وکړي او تر دویم سلام وروسته دي ولاړ سي او پاته لمونځ دي پوره کړي. دلیل دا دی چې د امام په سهوي سره پر مقتدي سجده سهو په دې وجه واجب ده ځکه چې امام اصل دی، او مقتدي یې تابع دی، نو کله چې د اصل په حق کې سجده سهو واجب سوه، نو د تابع او فرع په حق کې به په درجه اولي واجب وي.

ولهذا ایڅ د دې تعلق د امام د اصل والي سره دی، حاصل یې دا دی چې که امام او مقتديان ټوله مسافرين وه، او د مسافر توب لمونځ یې کوی، خو د لمانځه په دوران کې امام دا قلمت نیت وکړي، نو دانیت به د مقتديانو له طرفه هم معتبر وي، او د دوی لپاره به د جلا نیت کولو هیڅ ضرورت نه وي، ځکه چې هغوی د امام تابع دي، او د متبوع قول او عمل د تابع لپاره هم حجت او دلیل وي.

فان لم یسجد الخ فرمایي که امام د سهوي په صورت کې سجده سهو نه وکړه، نو د مقتديانو لپاره هم د سجده سهوي کولو اجازه نسته، ځکه که امام سجده سهو نه وکړه، او مقتديانو وکړه، نو په دې صورت کې به مقتديان د خپل امام مخالفت کونکي سي، حال دا چې مقتدي د امام د تبعیداري او موافقت لپاره اقتداء کړې ده، او د موافقت او مخالفت په مینځ کې ښکاره تضاد دی.

د مقتدي په هېري سره سجده سهو لازمېدل

فَإِنْ صَلَّى الْمُؤْتَمُّ بِنَا كَهَ مَقْتَدِي سَهْوٍ سَوَ لَمْ يَلْزَمْهُ الْإِمَامُ وَلَا الْمُؤْتَمُّ السُّجُودَ نُونَه پَر امام سجده سهو لازم ده او نه پَر مقتدي لَكِنَّهُ لَوْ سَجَدَ وَحْدَهُ ځكه كه مقتدي يوازي سجده سهو وكړه كَانَ مُخَالِفًا لِلْإِمَامِ نُونَه پَر له خپل امام څخه مخالفت كونكى سى وَلَوْ تَابَعَهُ الْإِمَامُ اَوْ كَه امام هم دده تابعدارى وكړه يَتَقَلَّبُ الْأَصْلُ تَبَعًا نُونَه پَر كوم چي اصل دى هغه به تابع وگرځيږي (يعني امام به كوم چي اصل دى د مقتدي تابع سي).

اللغات: (عنه) هېرېدل، (وعده) يوازي، ځانته، (يَتَقَلَّبُ) د انفعال د باب مضارع ده: گرځېدل، اوښتل. **تشرېح:** صورت د مسئلې: دا دى كه له مقتدي څخه په لمانځه كې څه سهو وسوه، د مثال په توگه په اوله ناسته كې يې تشهد نه ووايي نو دده د سهوي په وجه سره نه پَر امام سجده سهو لازمېږي او نه پَر مقتدي. ځكه چي د صحت او فساد په اعتبار سره د امام لمونځ د مقتدي پَر لمانځه نه مېني كيږي، نو د مقتدي د لمانځه په ناقصوالي سره د امام لمونځ نه ناقص كيږي، او كله چي د امام په لمانځه كې هيڅ نقص واقع نه سو، نو سجده سهو هم نه پَر واجبيږي، او كله چي پَر امام سجده سهو واجب نه سوه نو پَر مقتدي هم نه واجبيږي، ځكه كه پَر مقتدي سجده سهو واجب سي نو هغه به يا يوازي سجده سهو كوي يا به يې امام هم ورسره كوي، په اول صورت كې د امام مخالفت راځي، او په دويم صورت كې موضوع اوږي، يعني امام كوم چي اصل دى هغه به تابع سي او مقتدي كوم چي تابع دى هغه به اصل سي. او دا دولړه خبري جائز نه دي، يعني د امام مخالفت او د موضوع اوښتل دواړه جائز نه دي، نو كله چي دا دولړه ناجائز دي، نو پَر مقتدي به سجده سهو هم واجب نه وي.

كه اوله ناسته (فعدة اولي) هېره سي نو څه حكم دى؟

وَمَنْ صَلَّى مِنَ الْفَعْدَةِ الْأُولَى او د كوم سري چي اوله ناسته هېره سوه ثُمَّ تَدَلَّى وَهُوَ فِي حَالَةِ الْقُضُوهِ أَكْرَبُ بِنَا په داسي حل كې په ياد ورغله چي دانستي و حال ته زيات نژدې وو حَادَّ نُونَه پَر داسي دي (دانستي و طرف ته) راوگرځيږي وَكَهَدَ وَتَشَهُدًا او كښني دي او تشهد دي ووايي لِأَنَّ مَا يَقْرَبُ مِنَ الشَّوْبِ ځكه چي كوم شى يوشى ته نژدې وي يَأْخُذُ حُكْمَهُ هغه د دغه شي حكم اخلي ثُمَّ قِيلَ يَسْجُدُ لِلْسَهْوِ لِلشَّائِخِ بِنَا يو قول دا دى چي د مُحْنٍ بدلوه په وجه دي سجده سهو وكړي وَالْأَصَحُّ أَنَّهُ لَا يَسْجُدُ او زياته صحيح دا ده چي سجده سهو دي نه كوي كَمَا إِذَا لَمْ يَكُنْ لَكَ كَرْدُ سَرِهِ چي ولاړ

سوی نه دی وَلَوْ كَانَتْ عَلَى الْعَبْدِ لَبْسٌ أَوْ كُتِبَ عَلَيْهِ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الْوَلَدِ ته زیات نژدې وو نو (د ناستې و طرف ته) دي نه را گرځي لَا تَكُنْ مَعَهُ ځکه چې دی په معنی کي د ولاړ په څیر دی وَيَسْجُدُ لِلَّهِ او سجده سهو دي وکړي لَا تَكُنْ تَرَكَ الرَّجُلُ ځکه چې ده واجب پرېښوی.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که له یو چا څخه په څلور رکعتیز یا درې رکعتیز فرضي لماتځه کي اوله ناسته (قعدة اولی) هره سي او بیا په یاد وړسي، نو د دې دوه صورتونه دي: یا به ناستي ته زیات نژدې وي، په دې توگه چې زنگونان به یې نه وي راپورته کړي، یا به ولاړي ته زیات نژدې وي په دې توگه چې زنگونان به یې راپورته کړي وي، نو که لول صورت وي نو د ناستې و طرف ته دي را وگرځي او تشهد دي ووايي، ځکه چې یو شي ته نژدې د هغه شي په حکم کي دی، لکه د اختر او جمعي د لماتځه په حق کي د ښار شا وخوا (فناء) ته د ښار حکم حاصل دی، ځکه چې فناء ښار ته نژدې وي، پاته سوه دا خبره چې پر دې سري سجده سهو واجب ده، که نه، نو د ځیني حضراتو رایه داده چې سجده سهو پر واجب ده، ځکه چې اوله ناسته کوم چې واجب ده هغه وځنډول سوه، لېکن صحیح قول دا دی چې سجده سهو واجب نه ده، ځکه کله چې شي ته نژدې د هغه شي په حکم کي دی نو گواکي هغه ولاړ سوی نه دی، نو کله چې داسي ده نو اوله ناسته ځنډول سوې نه ده، او کله چې ځنډول سوې نه ده نو سجده سهو هم واجب نه ده.

او که دریم صورت وویي سري د ولاړي و طرف ته نژدې وي یعني زنگونان یې پورته کړي وي، نو د ناستې و طرف ته دي نه را گرځي، بلکي د دریم رکعت لپاره دي ولاړ سي، ځکه چې اوس دا قاعده ذکر سوه چې شي ته نژدې د شي په حکم کي دی، نو کله چې داسري ولاړي ته نژدې دی، نو معناد ولاړ په حکم کي سو، او د ولاړ لپاره دا اولي ناسته و طرف ته راگرځېدل جائز نه دي، ځکه چې د دریم رکعت ولاړه فرض ده، او اوله ناسته واجب ده، او د واجب په وجه فرض پرېښودل صحیح نه دي، خو په دې صورت کي سجده سهو واجب ده، ځکه چې ده واجب یعني اوله ناسته پرېښووله.

که به څلور رکعتیز لماتځه کي پنځم رکعت ته ولاړ سي نو څه حکم دی؟

وَأَنَّ سَلَى مِنَ الْقَعْدَةِ الْآخِرَةِ او که له لمونځ گزار څخه آخري ناسته هره سوه حَقَّ قَامَرُ الْعَاصِمَةِ تر دې چې د پنځم رکعت لپاره ولاړ سو رَجَعْتَ إِلَى الْقَعْدَةِ مَا لَمْ يَسْجُدْ نو تر څو چې یې (د پنځم رکعت لپاره) سجده نه وي کړې را ودي گرځیږي (د ناستې و طرف ته) لَأَنَّ فِيهِ إِضْلَاحَ صَلَاتِهِ ځکه چې په دې کي د هغه د لماتځه اصلاح (سموونه) ده وَأَمَّا ذَلِكَ او د هغه لپاره د اصلاح امکان هم سته لَأَنَّ مَا دُونَ الرُّكْعَةِ بِخَلِّ الرُّفُضِ ځکه چې له یوه رکعت څخه کم د پرېښولو په ځای کي دی (یعني تریوه رکعت کم لمونځ پرېښودل کېدی سي) قَالَ: وَأَلْفَى الْعَاصِمَةُ امام قنوري رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: او پنځم رکعت دي ختم کړي لَأَنَّهُ رَجَعْتَ إِلَى شَيْءٍ مَحَلُّهُ قَبْلَهَا ځکه چې دا لمونځ گزاره د داسي شي و طرف را گرځېدلی دي چې د هغه محل (ځای) تر پنځم رکعت مخکي دی فَيَرْتَفِضُ نو ځکه به پنځم رکعت پرېږدي وَسَجَدَ لِلَّهِ او سجده سهو دي وکړي لَأَنَّهُ آخِرُ وَاجِبٍ ځکه چې هغه یو واجب وروسته کړی (یعني سلام او آخره ناسته یې وځنډول).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که له لمونځ گزار څخه آخره ناسته هره سي او د دې پر ځای چې پر څلورم رکعت کېښي پنځم رکعت ته ولاړ سي، نو تر کومه وخته چې یې د پنځم رکعت لپاره سجده نه وي کړې تر هغه وخته ده ته دا اختیار سته چې بیرته د ناستې و طرف ته را وگرځیږي، او تشهد دي ووايي سلام دي وگرځوي او سجده سهو دي

و هېڅ دليل: دا دی چې داسې یو فرضي لمونځ کوي، نو تر کومه وخته چې دغه یو فرضي لمونځ پوره نه کړي، تر هغه وخته دده لپاره د دویم لمونځ شروع کول صحیح نه دي، لېکن کله چې دې سړي فرضي لمونځ پوره نه کړی او آخره ناسته یې پرېښوول او د پنځم رکعت لپاره ولاړ سو او د پنځم رکعت سجده یې هم وکړه، نو اوس دده له طرفه د فرضو دارکاتو تر پوره کولو مخکې په نفلو شروع کول موکدا او محکم سوه، حال دا چې دده لپاره د فرضو ارکان پوره کول او له فرضو څخه وتل ضروري وه، لېکن کله چې ده داسې نه وکړه او نفل یې شروع کړه نو ښکاره ده چې دده فرض به باطل وي.

وهذا الخ له دې عبارت څخه دا رښیې چې د پنځم رکعت له سجده کولو څخه مخکې فرض ولي نه باطلیږي، او په خپله پنځم رکعت ولي پیکاره پاتیږي، او د پنځم رکعت تر سجده کولو وروسته فرض ولي باطلیږي، نو د دې وجه دا ښیې چې تر سجده کولو مخکې رکعت پوره نه وو، او نه له رکعت څخه لمونځ جوړ سو وو، نو ځکه که تر سجده کولو مخکې بیرته کښېني نو پنځم رکعت به پیکاره وي، خو تر سجده کولو وروسته یو رکعت پوره سو، او لمونځ ځني جوړ سو، نو ځاګي د فرضو تر پوره کولو مخکې یې نفل شروع کړل، او قاعده دا ده که څوک د فرضو تر پوره کولو مخکې نفل شروع کړي، او هغه محکم کړي نو فرض باطلیږي، نو ځکه به دلته فرض باطل وي، او د دې دليل چې تر سجده کولو وروسته یو رکعت پوره کیږي او لمونځ ځني جوړیږي، دا دی چې که یو څوک قسم وکړي: لا یصل (چې لمونځ به نه کوم)، نو که دا ول رکعت لپاره سجده وکړي نو حاشیږي، او که سجده نه وکړي، صرف ولاړه، قرائت او رکوع وکړي، نو نه حاشیږي، له دې څخه هم معلومه سوه چې تر سجده وروسته یو رکعت پوره کیږي او لمونځ ځني جوړیږي، نه تر سجده مخکې.

وتحولت صلاته الخ فرمایي چې کله د احتلاف په نېز دې سړي فرض لمونځ باطل سو، نو آیا دده اصل لمونځ به هم باطل وي، کنه؟ فرمایي چې په دې مسئله کې د شیخینو رحمۃ الله او د امام محمد رحمۃ الله هغه اختلاف دلته هم سته کوم چې تر دې مخکې بیان سو، یعنی د شیخینو رحمۃ الله په نېز دا لمونځ نفل جوړیږي، او د نفل ثواب هغه ته رسیږي، ځکه چې ددوی په نېز د لمانځه د صفت په باطلېدلو سره اصل لمونځ نه باطلیږي، او د امام محمد رحمۃ الله په نېز اصل لمونځ باطلیږي، ځکه چې دده په نېز د لمانځه د صفت په باطلېدلو سره تحریمه هم باطلیږي، نو ځکه به هغه نفل لمونځ باقي پاته نه وي، د دې مسئلې پوره تفصیل په باب قضاء الفوائت کې تېر سو.

واجم قول: په پورتني مسئله کې راجع قول د شیخینو رحمۃ الله دی، یعنی که د پنځم رکعت لپاره سجده وکړي نو لمونځ یې نفل گرځي، کما قال العلامة أكمل الدين الباقري رحمه الله: ولا شك أن بطلان وصف الفرضية وتحوله نفلًا أولى من بطلان أصل الصلوة وصفها. (راجع قول ج ۱، ص ۱۲۵)

د شپږم رکعت د یو ځای کولو حکم

فَكُنْ مِنْهَا رَكْعَةً سَاقِطَةً نو دې پنځو رکعتو سره دي شپږم رکعت (هم) یو ځای کړي وَكُلُّكُمْ يَحْمِلُ كِفْلَهُ او که ور سره یو ځای یې نه کړي نو پر هغه هېڅ شی واجب نه دي اَرَكُنْهُ مَقْنُونٌ ځکه چې دا د گمان لمونځ دی (یعني گمان پکښې سوی دی) ثُمَّ إِذَا بَطُلَ فَرَضُهُ بِوَضْعِ الْجَنَهِ عِنْدَ أَنْ يُؤَسَفَ رَجَعَهُ اللَّهُ بِيَادِ إِمَامِ أَبِي يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز د تندي په ایښوولو سره د هغه فرض باطلیږي اَرَكُنْهُ سَجُودًا كَامِلًا ځکه چې دا بشپړه سجده ده وَعِنْدَ مُحَمَّدٍ رَجَعَهُ اللَّهُ بِرَفْعِهِ او د امام محمد رحمۃ الله په نېز په سر پورته کولو سره (د هغه فرض باطلیږي) لِأَنَّ كَسَاءَ الشَّيْءِ بِآخِرِهِ ځکه چې د یو شي

• القول الرابع: قول عبد ربه رحمه الله، کما قال العلامة حلال الدين الخوارزمي رحمه الله: قوله وعند محمد رحمه الله رخصه الجهة وهو المختار للصوى. [مقول الرابع، ج ۱، ص ۱۲۶]

پوره کېدل د هغه په آخر سره کيږي وَهُوَ الرَّفْعُ او هغه سر پورته کول دي وَلَمْ يَصَحَّ مَعَ الْحَدَّثِ (همدا وجه ده چي) دا سر پورته کول په بې اودسۍ سره صحيح نه دي (يعني د بې اودسۍ په وخت کي په سر راپورته کولو سره سجده نه پوره کيږي) وَشَرَكَةُ الْاِخْتِلَافِ تَطْهَرُ قِيَامًا إِذَا سَبَقَهُ الْحَدَّثُ فِي السُّجُودِ او نتيجه د اختلاف په دې صورت کي ښکاره کيږي چي کله هغه د سجده په حالت کي بې اودسۍ سي بَنَى عِنْدَ مُحْتَدِرِ رَجَعِهِ الله (نو په دې صورت کي به) د امام محمد رَجَعُ الله په نږ بڼه کوي خِلَافًا لِابْنِ يَوْسُفَ په خلاف د امام ابو يوسف رَجَعُ الله.

اللفات: ﴿يُسَلِّمُ﴾ د نصر مضارع صيغه ده: يو ځای کول. ﴿مُطْلَقٌ﴾ د نصر اسم مفعول دی: شکمن، گمان پکښي کړی سوی، غير يقيني، ﴿الْمَجْهَةُ﴾ تندي، ﴿شَرَكَةُ﴾ نتيجه، پایله.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که له يو سرې څخه په څلور رکعتيز لمانځه کي آخره ناسته هېره سوه او د پنځم رکعت لپاره ولاړ سو او د پنځم رکعت سجده يې هم وکړه، نو څرنگه چي د شيخينو رَجَعُ الله په نږ صرف د ده فرض باطليږي، اصل لمونځ يې نه باطليږي، نو ځکه اوس ده ته پکار دي چي د پنځم رکعت سره يو بل رکعت يو ځای کړي چي ټوله شپږ رکعت سي، د دې لپاره چي د ده لمونځ جفت (جوت) سي او طاق پاته نه سي، ځکه چي په نفل کي طاق عدد نسته، بيا هم که هغه داسي نه وکړي او شپږم رکعت نه ورسره يو ځای کړي نو هم هيڅ پروانه لري، ځکه چي د لمونځ مظنون دی يعني داسي په دې لمانځه کي قصداً د پنځم رکعت لپاره نه دي ولاړ سوی بلکي د وهم گومان (او هيري) په وجه ولاړ سوی دی (يعني پنځم رکعت يې په دې گومان سره شروع کړی دی چي تر اوسه څلور رکعت نه دي پوره سوي)، او د گومان په وجه نه يوشی واجبيږي، او نه د يوشی قضاء راوړل کيږي.

ثم إننا بطل فرضه الخ څرنگه چي مخکي معلومه سوه چي د پنځم رکعت لپاره د سجده په کولو سره فرض لمونځ باطليږي، نو د امام ابو يوسف رَجَعُ الله په نږ چي پر مخکي سر کښيږدي نو سجده يې پوره کيږي او فرض يې باطليږي، د امام ابو يوسف رَجَعُ الله دليل دا اثر دی: عن ابن عمر قال: إذا وضع الرجل جبهته بالأرض أجزاء (مصنف ابن أبي شيبة ج: ۱، ص: ۲۲۶)، په دې اثر کي راغلي دي چي پر مخکي په تندي ايښولو سره سجده پوره کيږي، او امام محمد رَجَعُ الله فرمايې چي کله له مخکي څخه سر راپورته کړي نو بيا يې سجده پوره کيږي او فرض يې باطليږي، ځکه چي يوشی هغه وخت پوره کيږي چي کله هغه شی آخري حد ته ورسيږي، او سجده آخري حد ته هغه وخت رسيږي چي کله له مخکي څخه راپورته کړی سي، همدا وجه ده چي که يو څوک په سجده کي سر کښيږدي او د سر تر راپورته کولو مخکي بې اودسۍ سي، نو هغه سجده پوره نه شمارل کيږي، له دې څخه معلومه سوه چي سجده تر سر راپورته کولو وروسته پوره کيږي.

راجع قول: په پورتني مسئله کي راجح قول د امام محمد رَجَعُ الله دی، وقال العلامة جلال الدين الخوارزمي رَجَعُ الله: قوله وعند محمد

رحمته الله برفعه المجهنة وهو المختار للفتوى (فتاوى ج: ۱، ص: ۲۲۶). القول الرابع ج: ۱، ص: ۱۲۶.

په آخره ناسته کي د تشهد ويلو او بيا د پنځم رکعت لپاره د ولاړ بدلويان

وَلَوْ كَعَدَّي الرَّابِعَةَ او که لمونځ کونکي په څلورم رکعت کي ناسته (قعد) وکړه ثُمَّ قَامَ بيا ولاړ سو وَلَمْ يُسَلِّمْ او سلام يې نه وگرځوي حَاقِلَى الْقَعْدَةِ مَا لَمْ يُسْجَدْ لِلْعَامَةِ نو تر څو چي يې د پنځم رکعت لپاره سجده کړې نه وي نو د ناستي و طرف ته دي (بيړته) را وگرځيږي وَسَلَّمَ او سلام دي وگرځوي لَأَنَّ السَّلِيمَ فِي حَالَةِ الْقِيَامِ غَيْرُ مُشْرُوعٍ ځکه چي د ولاړي په حالت کي سلام گرځول مشروع نه دي وَأَمَّا كُنْهُ الزَّكَاةَ عَلَى رُجْهٍ بِالْقَعْدَةِ او د ده لپاره په ناستي

په مشروع طريقه سره سلام قائم کول ممکن دي لَا اِنَّ مَا دُونَ الزَّكَاةِ بِمَحَلِّ الزَّكَاةِ ځکه چې تريوه رکعت کم لمونځ د پرېښوولو په محل کې دي (يعني پرېښوول کېدلای سي).

اللفات: ﴿عَلَىٰ مَشْرُوعٍ﴾ نامشروع، ناجائز، ﴿مَحَلِّ الزَّكَاةِ﴾ هغه ځای چې پرېښوول کېدلای سي (يعني پرېښوول يې صحيح وي).

تشرېح: تردې ځايه خود هغو صورتونو بيان وو چې په هغه کې له لمونځ گزار څخه آخري ناسته هېره سي او د پنځم رکعت لپاره ولاړ سي، له دې ځايه دا رابښي چې که لمونځ گزاره د تشهد په اندازو آخري ناسته وکړي، خو سلام نه وگرځوي او په هېره سره د پنځم رکعت لپاره ولاړ سي، نو حکم دا دی چې که د پنځم رکعت سجده يې کړي نه وي نو د ناستي و طرف ته دي (بیرته) راوگرځيږي، او سلام دي وگرځوي، ځکه چې په ولاړه سلام گرځول مشروع نه دي، او څرنگه چې په دې صورت کې د لمونځ گزار لپاره پر مشروع طريقه يعني په ناستي سره سلام گرځول ممکن دي، نو ځکه دي پر مشروع طريقه عمل وکړي، او د ده لپاره په ناستي يعني په مشروع طريقه سره سلام گرځول په دې توګه ممکن دي چې کله ده د پنځم رکعت سجده نه کړې وي، نو ښکاره ده چې دا رکعت لمونځ نه دی، او چې کله لمونځ نه سونو د دې فرض يعني پرېښوول هم صحيح دي، نو ځکه په دې صورت کې د لمونځ گزاره لپاره شرعي حکم همدغه دی چې له پنځم رکعت څخه دي دناستي و طرف ته راوگرځيږي، او سلام دي وگرځوي.

نو پنځم رکعت وروسته شپږم رکعت کول

وَلَا يَكُنِ الْعَاسَةُ بِالسُّجْدَةِ او که يې پنځم رکعت په سجده سره مقيد کړي (يعني که يې د پنځم رکعت لپاره سجده وکړه) ثُمَّ تَدْرِي بِهَا په ياد سوه (چې دا خو پنځم رکعت دی) فَمِنْ أَيْهَا زَكَاةٌ أَشْرَأَى نو د هغه سره دي يو بل رکعت هم يو ځای کړي وَتَمَّ قَرَضُهُ او د ده فرض پوره سوه لَا اِنَّ الْبَاقِيَ اِصَابَةُ لِنَفْطَةِ السَّلَامِ ځکه چې (صرف) د سلام لفظ اداء کول پاته دي وَهُوَ وَاجِبٌ او سلام واجب دی وَإِذَا أَتَيْتُمْ أَيْهَا أَشْرَأَى او بل رکعت به په دې وجه ورسره يو ځای کوي يَتَصَيَّرُ الزَّكَاةَانِ نفلاً چې دوه رکعت نفل سي لَا اِنَّ الزَّكَاةَ الْوَاحِدَةَ لَا تُجْزِئُهُ ځکه چې يو رکعت جائز نه دی لِنَهْيِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ عَنِ الْبُتَيْرَاءِ * ځکه نبي ﷺ له بتيراء لمانځه څخه منع کړې ده (يعني د يوه رکعت له لمانځه څخه يې منع کړې ده) ثُمَّ لَا تَتَوَيَّانِ عَنْ سُنَّةِ الظُّهْرِ بيا دا دوه رکعت د ما پښين د ستو پر ځای نه درېږي هُوَ السَّحِيحُ همدا صحيح ده لَا اِنَّ الْوَأَقْبَةَ عَلَيْهَا بِشَخْرِيَّةٍ مُّبْتَدَأَةٍ ځکه چې پر دې دوو رکعتو (به د نبي کریم ﷺ) همېشتوب په نوې تحریمه سره وو.

اللفات: ﴿الْعَاسَةُ﴾ اداء کول، ﴿لَا اِنَّ كَوْنَهُ لَ﴾ د نصر د باب مضارع منفي صيغه ده: نائب کېدل، قائم مقام کېدل، پر ځای درېدل، ﴿مُبْتَدَأَةٍ﴾ نوې.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سړی پر څلورم رکعت کېښستی او بيا په هېره د پنځم رکعت لپاره ولاړ سول و د پنځم رکعت سجده يې هم وکړه او بيا په ياد ورغله، نو اوس د ده لپاره حکم دا دی چې د دې رکعت سره دي شپږم رکعت هم يو ځای کړي، نو په دې صورت کې به فرض لمونځ پوره سي، او پنځم او شپږم رکعت به يې نفل سي، فرض لمونځ

* أخرجه البيهقي في كتاب الصلاة بمعناه، باب الوتر بركعة واحدة، حديث رقم: ۲۹۱.

خو به يې ځکه پوره سي چي له لماتځه څخه د سلام په لفظ سره وتل زموږ په نېز واجب دي، او په دې صورت کي د سلام لفظ پرېښوول سو او د واجب په پرېښوولو سره لمونځ نه فلسديږي، نو ځکه په دې صورت کي فرض لمونځ نه فلسديږي، پاته سو دا چي د واجب په پرېښوولو سره نقصان پيدا سو، نو هغه نقصان په سجده سهو سره پوره کيږي، امام شافعي رَجَنَهُ الله فرمايي چي که شپږم رکعت وړ سره يو ځای کړي نو فرض لمونځ يې فلسديږي، ځکه چي په دې صورت کي داسې د دويم لماتځه و طرف ته منتقل سو، حال دا چي د سلام لفظ لا تر اوسه پاته دی، او د سلام لفظ د امام شافعي رَجَنَهُ الله په نېز فرض دی، او د فرض په پرېښوولو سره لمونځ فلسديږي، نو ځکه به په دې صورت کي لمونځ فلسديږي.

وإنما يفسد إليها الله فرمايي چي پر لمونځ گزاره د پنځم رکعت سره د شپږم رکعت يو ځای کول واجب او لازم دي، د دې لپاره چي له شپږو څخه څلور رکعت فرض سي او دوه رکعت نفل سي، او د دې لپاره چي له فرضو څخه ملسو او يو رکعت پاته نه سي، ځکه نبي ﷺ له صلاة بتيراء څخه منع کړې ده، او صلاة بتيراء يو رکعت والا لماتځه ته وايي.

ثم لا تنويان الله فرمايي چي که لمونځ گزار ته دا پورتي صورت د ماښين په لماتځه کي وړ پېښ سو نو کوم دوه رکعت چي زيات سوي دي هغه دده لپاره د ماښين د دوو رکعتو مستو پر ځای نه سي درېدلای، همدا صحيح قول دی، ځکه چي د ماښين دوه رکعت سنت په نوې او جلا تحریمه سره اداء کول ضروري دي، ځکه چي همدغه د نبي ﷺ معمول وو، او ټوله ژوند به يې پر دې عمل کوی.

د شپږم رکعت په آخر کي د سجده سهو حکم

وَلَسْجُدُ لِلسَّهْوِ اسْتِحْسَانًا او سجده سهو دي وکړي استحسانًا لِتَمَكُّنِ التَّقْصَانِ فِي الْفَرْضِ بِالْخُرُوجِ لَا عَلَى التَّوَجُّهِ التَّسْتَوْنِ ځکه چي نقصان راغلی په فرضو کي په غیر مسنون (ناست) توگه سره د وتلو په وجه (بيني چي کله له فرض څخه په غیر مسنون طريقه سره ورتي نو په فرض کي يې نقصان راغلی) وَفِي الثَّقَلِ بِالْذُّخُولِ لَا عَلَى التَّوَجُّهِ التَّسْتَوْنِ او نقصان راغلی په نفلو کي په نا سنت توگه سره د داخلېدلو په وجه وَلَوْ قَطَعَهَا لَمْ يَلْزَمُهُ الْقَضَاءُ لو که دا (پنځم) رکعت قطع کړي (پرېږدي) نو پر ده قضاء نه لازميږي لِأَنَّهُ مَطْنُونٌ ځکه چي دا د گومان (لو هيري) لمونځ دی وَلَوْ اقْتَضَى بِهِ إِنْسَانٌ فِيهِمَا او که په دې دوو رکعتونو کي يو سري دده اقتداء وکړه يُصَلِّي سِتًّا عِنْدَ مُحَمَّدٍ رَجَنَهُ الله نو د امام محمد رَجَنَهُ الله په نېز به هغه سري شپږ رکعت کوي لِأَنَّهُ السُّؤْدِي بِهِذَا الشَّعْرِيَّةِ ځکه چي دوه رکعت (هم) په دغه تحریمه سره اداء سوي دي وَعِنْدَهُمَا رَكْعَتَيْنِ او د شيخينو رَجَنَهُ الله په نېز به (صرف) دوه رکعت کوي لِأَنَّهُ اسْتَحْكَمَ خُرُوجَهُ عَنِ الْفَرْضِ ځکه چي له فرضو څخه دده وتل محکم (تينگ) سوي دي وَلَوْ أَتَى الْقَعْدَتَيْنِ لَوْ كَانَتَا مَقْصُودَتَيْنِ دافند کړل

قَالَ قُضِيَ عَنْهُ عِنْدَ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ نُو دَامَامُ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ بِه نَزِ بِرِ مَقْتَدِي قَضَاءِ نَسْتِ إِعْتِبَارًا بِالإِمَامِ إمام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ بِرِ
 امام قیاس کوي رَعِنْدُ ۱۰ اِنْ يُوسُفُ يَقْضِي رَكْعَتَيْنِ او د امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللَّهُ بِه نَزِ بِرِ مَقْتَدِي د دوو رکعتونو قضا روږي لِأَنَّ
 الشُّكُوفَ بِعَارِ فِي يَخْشُ الإِمَامَ حَكَمَ ځي (له امام حنبله) ساقطېدل داسي عارض په وجه سره دي کوم ځي د امام سره خاص دی.

اللفات: ﴿الْمَوْضِعُ﴾ د تفعیل له باب څخه د اسم مفعول صیغه ده: اداء کړی سوی.

تشریح: فرمایي په مخکني عبارت کي ځي کوم د سجده سهو خبره وسوه يعني: که لمونځ گزاره په آخره ناسته کي د تشهد په انداز کښنستی، بیا په هره سره د پنځم رکعت لپاره ولاړ سو، او د پنځم رکعت سجده يې هم وکړه، نو اوس حکم دا دی ځي شپږم رکعت دي هم وکړي او په آخر کي دي سجده سهو وکړي، نو په دې سجده سهو کي د استحسان او قیاس دوې جلا جلا نظريې دي، د استحسان له رويه پر دې سري سجده سهو واجب ده، لېکن د قیاس له رويه سجده سهو پر واجب نه ده، ځکه ځي لمونځ گزاره په فرضي لماتځه کي سهو سوی دی، او دی په نفلي لماتځه کي د سجده سهو کولو مکلف جوړېږي، نو عقلاً او قیاساً دا خبره له فهمه لیري ده، ځکه ځي په کوم لمونځ کي سهو سوې وي، په هغه کي به سجده سهو واجب وي، او دې سجده اداینه به هم په هغه لماتځه کي کیږي، همدغه د قیاس تقاضا ده، نو په ذکر سوې مسئله کي د فرضو د سجده سهو حکم په نفلو کي د قیاس مطابق نه دی، خو استحساناً واجب ده.

دلیل: د استحسان دلیل دا دی ځي دلته دوې خرابياني ست: (۱) اوله خرابي خودا ده ځي له لماتځه څخه د وتلو لپاره د السلام علیک په ذریعه سره سلام گرځول واجب دي، او همدغه سنت طریقه ده، لېکن په ذکر سوې مسئله کي دا طریقه پرېښوول سوې ده، (۲) او دویمه خرابي دا ده ځي د فرضو په تحریمه نقل شروع کړی سوي دي، حال دا ځي د نفلو لپاره جلا تحریمه تړل واجب دي، نو دلته په فرضو او نفلو دواړو کي کمي راغله، او څرنگه ځي دواړه لمونځونه په یوه تحریمه سره اداء کیږي، نو ټوله لمونځ به يعني شپږ رکعت به د یوه لماتځه په درجه گرځول کیږي او دا به ویل کیږي ځي دا یو پوره لمونځ دی، او د یوه لماتځه په آخر کي سجده سهو کېدای سي، نو ځکه به په دې صورت کي هم په آخر کي سجده سهو کیږي، او دا سجده سهو به د فرضو د سهو وي، که څه هم دا د نفلو په آخر کي وسي.

دلو قطعها ۱۸ فرمایي ځي که لمونځ گزاره په ذکر سوې مسئله کي د پنځم رکعت لپاره سجده وکړي خو شپږم رکعت ور سره یو ځای نه کړي بلکي لمونځ ختم کړي، نو پر ده هیڅ حرج نسته او نه پر ده د دې دوو رکعتونو قضا ضروري ده، ځکه ځي ده دا دوه رکعت قصداً نه دي شروع کړي، بلکي په هره او په دې گومان يې شروع کړي دي ځي زه خلورم رکعت کوم، او د هغه لماتځه قضا نسته ځي په هره او گومان شروع سوی وي: إِنْ أَلَّهِ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أَمْنِي الْخَطَأِ وَالنِّسْيَانِ وَمَا اسْتَكْرَهَا عَلَيْهِ. (ابن ماجه، باب طلاق المعزوه والناسي)

دلو اقتدی په انسان الخ د دې حاصل دا دی که یو سري په دغه دھيري او گومان والا په پنځم او شپږم رکعت کي د دې سري اقتداء وکړه، نو اوس به دا مقتدی څه کوي، او څومره رکعت به کوي، نو په دې لړ کي د امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ رايه دا ده ځي مقتدی به شپږ رکعت کوي، يعني که په پنځم رکعت کي يې اقتداء پسي وکړه نو د امام سلام تر گرځولو وروسته به خلور رکعت نور کوي، او که په شپږم کي يې اقتداء پسي وکړه نو د امام تر سلام وروسته به پنځه رکعت نور کوي په

• القول الرابع: قول أبي يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ، كما قال العلامة الفتوى هنا على قول أبي يوسف رَحِمَهُ اللَّهُ فتح القدير ج: ١، ص: ٢٢٨. [القول الرابع ج: ١،

دې توگه چې یو رکعت به وکړي او ناسته به وکړي، بیا به پر دوه رکعته کښیښي او بیا به دوه رکعته وکړي او آخري ناسته به وکړي او سلام به وگرځوي.

د امام محمد دلیل: دا دی چې مقتدي د دې امام اقتداء وکړه، او امام شپږ رکعته کوي، او په مخکني تحریمه سره شپږ رکعته کوي، نو پر مقتدي به هم شپږ رکعته اداء کول ضروري وي.

د دې په خلاف د شیخینو رَجَاءُ الله په نېز پر مقتدي صرف دوه رکعته ضروري دي، نو که یې په پنځم رکعت کې د امام اقتداء وکړه، نو د امام سره دي سلام وگرځوي، او که په شپږم رکعت کې یې اقتداء وکړه، نو د امام تر سلام وروسته دي صرف یو رکعت وکړي او سلام به وگرځوي، ځکه چې د نفلو د شروع کولو په وجه دده د امام له فرضو څخه وتل محکم او مضبوط سوي دي (یعني کله چې امام څلور رکعت فرض پوره کړه او دوه رکعت نفل یې شروع کړه، نو د نفلو شروع کولو په وجه له فرضو څخه د هغه وتل محکم سو، یعني په محکمه توگه له فرضو څخه ووتی) نو اوس به د مقتدي اقتداء صرف په نفلو کې صحیح او معتبره وي، او څرنگه چې امام دوه رکعت نفل کوي، نو پر مقتدي به هم صرف دوه رکعت لازم او ضروري وي.

ولو افسده الخ د دې حاصل دا دی که مقتدي تر اقتداء کولو وروسته دا لمونځ فاسد کړی نو د امام محمد رَجَاءُ الله په نېز څرنگه چې پر امام د دې قضاء واجب نه ده، همدارنگه پر مقتدي هم د دې قضاء واجب نه ده، ځکه چې د مقتدي حال د امام تر حال قوي نه دی، نو کله چې پر امام قضاء واجب نه ده، نو پر مقتدي به هم نه وي.

د دې په خلاف د امام ابو یوسف رَجَاءُ الله په نېز پر مقتدي قضاء واجب ده، ځکه چې د امام په حق کې د قضاء ساقطېدل دیو عارض یعنی گومان (ظن) په وجه سره وو، خو څرنگه چې عارض د امام سره خاص دی، نو د قضاء ساقطېدل به هم د امام سره خاص وي، او د مقتدي څخه به قضاء نه ساقطېږي، ځکه چې د مقتدي په حق کې هیڅ عارض نسته.

د نفلي لماتځه په اولو دوو رکعتونو کې سهوه کېدل

قَالَ: وَمَنْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ تَكَوُّمًا فرمایي: که یو سړي دوه رکعته نفلي لمونځ وکړی **فَسَهَا فَيَتَهَاوَا** په دې کې سهوه سو **وَسَجَدَ لِلْسَهْوِ** او سجده سهويې (هم) وکړه. **ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يُصَلِّيَ الْاُخْرَيَيْنِ** بیا یې وغوښتل چې نور دوه رکعته وکړي **لَمْ يَزِنْ** نو (پر دغه دوو رکعتو به) بناء نه کوي **لَأَنَّ السُّجُودَ يَبْطُلُ لِقُوعِهِ فِي وَسْطِ الصَّلَاةِ** ځکه چې سجده سهو د لماتځه په مینځ کې د واقع کېدلو په وجه بناء باطلوي **بِخِلَافِ اَلْاُسَافِرِ إِذَا سَجَدَ السَّهْوَ** په خلاف د مسافر چې کله هغه سجده سهو وکړي **ثُمَّ تَوَى اَلْاِقَامَةَ** بیا د اقامت نیت وکړي **حَيْثُ يَزِنُ** نو هغه بناء کولای سي **لَأَنَّهُ لَوْ لَمْ يَزِنْ** ځکه که هغه بناء ونه کړي **تَبْطُلُ جِبْتَةُ الصَّلَاةِ** نو ټوله لمونځ یې باطلېږي **وَمَعَ هَذَا لَوْ أَدَّى** او که د دې سره سره دغه سړي پر دوو رکعتو نور لمونځ اداء کړي (یعني پر دوو رکعتو یې د نور لماتځه بناء وکړه) **صَحَّ** نو صحیح ده **لِقَاءِ الشَّعْرَانِيَّةِ** ځکه چې تحریمه پاته ده **وَيَبْطُلُ سَجُودُ السَّهْوِ** او سجده سهو باطلېږي **هُوَ الصَّحِيحُ** همدا صحیح ده.

اللفات: ﴿لَمْ يَزِنْ﴾ د ضرب له باب څخه جحد معلوم صیغه ده: بناء کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړي دوه رکعته نفلي لمونځ شروع کړی، او بیا پکښې سهوه سو او سجده سهو یې هم وکړه، اوس که دی پر دې دوو رکعتو نفلو نور دوه رکعت نفل کول غواړي، نو کولای یې نه سي، یعني دده لپاره پر دې دوو رکعتو د نورو دوو رکعتو بناء کول صحیح نه دي، ځکه چې د لماتځه په مینځ کې سجده سهو واقع سوه، او د

لمانځه په مینځ کې د سجده سهوي په واقع کېدلو سره بناء باطلیږي، ځکه چې سجده سهو د لمانځه په آخر کې مشروع ده، نه د لمانځه په مینځ کې، نو اوس دده په حق کې غوره دا ده چې هغه اول دوه رکعت پوره کړي، او بیا دې په نوې تحریمه سره نور دوه رکعت وکړي.

بخلاف المسافرين الخ فرمائي که یو سړی مسافر وي، او د قصر په نیت د دوو رکعتو فرض نیت وکړي او د لمانځه په مینځ کې سهو سي، او سجده سهو هم وکړي، خو تر سلام گرځولو مخکې د اقامت نیت وکړي، نو ښکاره ده چې اوس به هغه د دوو رکعتو پر ځای شلور رکعت کوي، نو اوس که ددغه دوو رکعتو سره نور دوه رکعت یو ځای کړي یعنې بناء وکړي، نو دده لپاره دا بناء صحیح ده، او د مسافر په حق کې د لمانځه په مینځ کې د سجده سهو په واقع کېدلو سره بناء نه باطلیږي، ځکه چې پر مسافر د مقیم کېدلو په وجه اوس شلور رکعت فرض دي، او ده تر اوسه دوه رکعت کړي دي، اوس که موږ دده په حق کې بناء جائز نه وگرځوو، نو دده دوه رکعت به باطل سي، نو ځکه به دده په حق کې بناء جائز وي، ځکه چې په دې صورت کې صرف د واجب یعنې د سجده سهوي باطلېدل راځي، او د بناء د نه جائز کېدلو په صورت کې فرض باطلیږي، او د واجب ابطال له فرضو د ابطال څخه سپک دی، نو د پختار امور الشریعین قاعدې په وجه به دده لپاره د بناء اجازه وي.

او د نفل کونکي لپاره به د بناء اجازه نه وي بیا هم که هغه بناء وکړي او نور دوه رکعت وکړي نو صحیح به وي، ځکه چې تر سلام گرځولو مخکې د هغه تحریمه پاته ده، او د تحریمې بقاء د لمانځه د جواز لپاره کافي ده، لېکن کومه سجده سهو چې یې پر دوو رکعتو کړې ده، هغه به باطله وي، او دویم وار به سجده سهو کوي.

که د امام د سجده سهوي په وخت کې یو مقتدی راسي نو څه حکم دی؟

وَمَنْ سَلَّمَ او که یو امام (د لمانځه په آخر کې) سلام وگرځوي وَعَلَيْهِ سَجْدَتَا السَّهْوِ حال دا چې پر هغه (لا) د سهوي دوې سجدې پاته وي فَلْيَقُلْ رَجُلٌ فِي صَلَاتِهِ بِعَدِّ السَّلَامِ او د امام تر سلام گرځولو وروسته یو سړی د امام په لمانځه کې داخل سو فَلَمَّا سَجَدَ الْإِمَامُ كَانَ دَاخِلًا نو که امام سجده سهو وکړه نو دا سړی به په لمانځه کې داخل وي (یعنې په لمانځه کې به داخل شمارل کېږي) وَلَا قَلَّ كُنْهِ نو داخل به نه وي وَهَذَا عِنْدَ أَنْ حَيِّفَةً وَأَنْ يُؤَسَفَ رَجْعَتَا اللَّهِ او دا حکم د شیخینو رَجْعَتَا اللَّهِ په نېز دی وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَجَعَتْهُ اللَّهُ: هُوَ دَاخِلٌ او امام محمد رَجَعَتْهُ اللَّهُ فرمائي چې دا سړی په لمانځه کې داخل دی سَجَدَ الْإِمَامُ أَوْ لَمْ يَسْجُدْ هغه که امام سجده سهو کړې وي او که نه وي لَأَنَّ عِنْدَهُ سَلَامٌ مِّنْ عَلَيْهِ السَّهْوُ لَا يُخْرِجُهُ عَنِ الصَّلَاةِ أَصْلًا ځکه چې د امام محمد رَجَعَتْهُ اللَّهُ په نېز د هغه سړي سلام (گرځول) چې سجده سهو پر واجب وي هغه بالکل له لمانځه څخه نه باسي (یعنې د امام محمد رَجَعَتْهُ اللَّهُ په نېز چې پر کوم سړي سجده سهو پاته وي د هغه په سلام گرځولو سره بلکل لومړنۍ ختمېږي) لَا تَكُنْهَا وَجَبَتْ جَبْرًا لِلنَّعْصَانِ ځکه چې سجده سهو د نقصان د تلافي لپاره واجب سوې ده فَلَا بُدَّ مِنْ أَنْ يَكُونَ فِي إِخْرَافِ الصَّلَاةِ نو ځکه ضروري ده چې دا سړی د لمانځه په احرام (او حالت) کې وي وَعِنْدَهُمَا يُخْرِجُهُ

• القول الرابع: قول الشيخين رَجَعَتَا اللَّهِ، كما قال العلامة ابن الممام رَجَعَتْهُ اللَّهُ بعد تفصيل المسئلة: و التوقف في بقاء التحريمه و بطلانها أصح لأن التحريمه

واحدة فإذا بطلت لا تعود إلا بإعادة و لم توجد فتح القدير ج: ١، ص: ٣٥٠. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٣٠]

عَلَى سَبِيلِ التَّوَكُّفِ او د شیخینو رَجَمَاتُ الله په نېز (سلام گرځول) لمونځ کونکی د توقف په توګه (له لماتځه) څخه بلسي لَا تَكُنْ مُخَلِّلًا فِي نَفْسِهِ ځکه چې سلام خو په خپل ذات کې حلالونکی دی (یعنې د لماتځه ختمونکی دی) وَأَشْأَا لَا يَفْعَلُ لېکن دلته سلام خپل عمل نه کوي (یعنې لمونځ نه ختموي) لِيَحَاجَّتِهِ إِلَى أَدَاءِ السُّجْدَةِ ځکه چې دلته د سجدې اداء کولو ضرورت سته فَلَا يَظْهَرُ دُونَهَا نو د سجده سهوي تر کولو به مخکې د سلام عمل نه ښکاره کېږي وَلَا حَاجَةٌ عَلَى اعْتِبَارِ عَدَمِ التَّوَكُّفِ او د نه را گرځولو په اعتبار سره هیڅ ضرورت نسته (یعنې که امام سجده سهو نه را وگرځوي نو تر سلام وروسته د لماتځه ختمولو هیڅ ضرورت نسته) وَيُظْهَرُ الْإِخْتِلَافُ فِي هَذَا [۱۱] او (د) اختلاف (شمره خو به یو) په دې مسئله کې ښکاره کېږي وَالْإِسْتِغْنَاءُ عَنِ الظَّاهَرَةِ بِالْقَهْقَرَةِ [۲۱] او (بل به) په قهقهه خندا سره په اودس ماتېلو کې (ښکاره کېږي) وَتَغْيِيرُ الظَّاهَرِ بِبَيِّنَةِ الْإِقَامَةِ فِي هَذِهِ الْحَالَةِ [۳] او (بل به) په دې حالت کې د اقلت په نیت سره د فرضو په بلېلو کې (ښکاره کېږي).

اللفات: ﴿مَكْرُورٌ﴾ حلالونکی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که پر یو امام سجده سهو واجب وه، اود سجده سهوي له اداء کولو څخه بغیر یې سلام وگرځوي، او بل سړی راغلی دده تر سلام گرځولو وروسته دده په لماتځه کې داخل او شریک سو، نو د شیخینو رَجَمَاتُ الله په نېز حکم دا دی که تر سلام گرځولو وروسته امام سجده سهو وکړه نو دا مقتدی دده په لماتځه کې داخل او شریک شمارل کېږي، او که امام سجده سهو ونه کړه نو دده په لماتځه کې به شریک او داخل نه شمارل کېږي. د سجده سهوي سلام د لماتځه له حرمت څخه لمونځ غزاوه یاسي، که نه؟ دا مسئله اوله دې څخه ملسو نور ډېرې مسئلې پر دې اصل موقوفې دي چې پر چا سجده سهو واجب وي، نو سلام هغه د لماتځه له حرمت څخه بلسي او که نه؟ په دې باره کې د امام محمد رَجَمَاتُ الله مذهب دا دی چې د دې سړي سلام دی له لماتځه څخه نه بلسي، نه موقوفاو نه باتلا قطعي، همدا قول د امام زفر رَجَمَاتُ الله دی.

د امام محمد دلیل: دا دی چې سجده سهو د هغه نقصان د تلافی او جبران لپاره واجب ده کوم نقصان چې په مؤدی یعنی په اداء سوي لماتځه کې پیدا سوي وي، او تلافی په هغه وخت کې متحقق کېږي چې هغه شی موجود وي چې د هغه تلافی کول مقصود وي، یعنی د سجدې په ذریعې د لماتځه د نقصان تلافی هغه وخت کېدای سي چې کله لمونځ موجود وي، او د لماتځه بقاء پر تحریمه موقوفه ده، نو معلومه سوه چې پر چا چې سجده سهو واجب وي، د هغه سلام گرځول هغه د لماتځه له احرامه څخه نه خارجوي، بلکې د سلام بلوجود تحریمه پاته کېږي، نو کله چې تر سلام وروسته تحریمه پاته ده، نو تر سلام وروسته به د هغه اقتداء کول هم صحیح وي، هغه که امام سجده سهو وکړي او که نه وکړي. د شیخینو رَجَمَاتُ الله مذهب دا دی چې سلام هغه له لماتځه څخه موقوفا بلسي، د موقوفا مطلب دا دی چې تر سلام وروسته که هغه سجده سهو وکړه نو ویل کېږي به چې تحریمه پاته ده، او چې تحریمه پاته ده نو د بل لمونځ کونکي اقتداء کول به هم (په هغه پسي) صحیح وي، او که تر سلام وروسته هغه سجده نه وکړه، نو ویل کېږي به چې تحریمه پاته نه سوه او کله چې تحریمه پاته نه سوه نو اقتداء به یې هم صحیح نه وي.

د شيخينو دليل: دا دی چي سلام په خپله محلل دی يعني له لمانځه څخه باسونکی او د لمانځه ختموونکی دی، لکه د نبي ﷺ فرمان دی: تحليلها التليس هو! که يو مانع پېښ سي نو لفظ د سلام به خپل عمل نه کوي، او مانع د سجده سهوي اداء کول دي، نو که تر سلام وروسته سجده سهو وکړي، نو مانع پيدا سو، نو ځکه به سلام خپل عمل نه کوي، يعني لمونځ گزار به له لمانځه څخه نه باسي، او که سجده سهو نه وکړي، نو د سلام د عمل مانع يعني د تحليل مانع پيدا نه سو په دې وجه به لفظ د سلام خپل عمل کوي، يعني لمونځ گزار به له لمانځه څخه باسي، نو له دليل څخه ثابت سو چي پر کوم سري سجده سهو واجب وي د هغه سلام هغه موقوفه له لمانځه څخه باسي.

ويظهر الاختلاف الخ د شيخينو او د امام محمد رحمه الله په نيز اختلاف نتيجه په دې درې مسئلو كي ښکاره كيږي: (۱) اوله مسئله داده که يو چا تر سلام گرځولو وروسته او تر سجده سهو کولو مخکي د امام اقتداء وکړه، نو د شيخينو په نيز که امام سجده سهو وکړي نو د مقتدي اقتداء به صحيح وي، او د امام محمد په نيز که سجده سهو وکړي او که نه وکړي، په هر حال كي به د مقتدي اقتداء صحيح وي، ځکه که سجده سهو هم نه وکړي نو بيا به هم تر سلام وروسته د هغه تحریمه پاته وي. (۲) دويمه مسئله داده که تر سلام وروسته دغه امام قهقهه ځنډا وکړه، نو د امام محمد رحمه الله په نيز د هغه اودس ماتېږي، ځکه چي تر اوسه لا تحریمه پاته ده، نو ځکه د لمانځه په مينځ كي قهقهه واقع سو، او د شيخينو په نيز که سجده سهو وکړي نو د هغه اودس ماتېږي، ځکه چي په دې صورت كي به د لمانځه په مينځ كي قهقهه واقع سي، او که سجده سهو نه وکړي نو اودس يې نه ماتېږي، ځکه ځواکي تر سلام وروسته لمونځ ختم سو، او قهقهه تر لمانځه وروسته واقع سو. (۳) دريمه مسئله داده که يو مسافر د مابنين فرضي لمونځ دوه رکعت کوی او تر سلام وروسته يې د اقامت نيت وکړی، نو د امام محمد رحمه الله په نيز به فرض بللېږي او څلور رکعت به کوي، ځکه چي تر اوسه لا تحریمه پاته ده، او د شيخينو په نيز که مسافر سجده سهو وکړي نو د هغه فرض به څلور رکعتو ته بللېږي، او که سجده سهو نه وکړي، نو د هغه فرض به څلور رکعتو ته نه بللېږي، ځکه چي د سلام په وخت كي د هغه لمونځ ختم سو. (ځکه اصول دا دی چي د امام په محمد رحمه الله په نيز که سجده سهو وکړي او که نه وکړي تر سلام وروسته به تحریمه هم پاته وي، او د شيخينو رحمه الله په نيز که سجده سهو وکړي نو تحریمه به پاته وي، او که يې نه وکړي نو پر سلام به تحریمه هم ختمېږي).

که تر سلام وروسته څوک سجده سهو نه وکړي نو څه حکم دی؟

وَمَنْ سَلَّمَ يُرِيدُ بِهٖ قَوْلَ السَّلَامِ اَوْ خَوْكُ چي د لمانځه د ختمولو په اراده سره سلام وکړي وَعَلَيْهِ سَهْوٌ حال دا چي پر هغه سجده سهو پاته وي فَعَلَيْهِ اَنْ يَسْجُدَ لِلسَّهْوِ نو پر هغه ضروري ده چي سجده سهو وکړي لَا اَنَّ السَّلَامَ غَرْزًا يُلْطَمُ ځکه چي سلام لمونځ نه ختموونکی دی (يعني لمونځ نه ختموي) وَيُرِيدُهُ تَغْيِيرُ لِنَيْتِهِ او د هغه نيت د (يو) مشروع (شي) بللوونکی دی فَلَمَّا نُو ځکه به د هغه نيت بېکاره وي.

اللفات: ﴿قَوْلًا﴾ د فتح د باب مصدر دی: ختمول، ﴿لَمَّا﴾ د نصر د باب ماضي صيغه ده: لغو کېدل، بېکاره کېدل. **تشریح:** مسئله: داده که پر يو سري سجده سهو واجب وه، او دې سري په قصده او عمداً د لمانځه ختمولو په نيت سره سلام وگرځوی، نو تر کومه وخته چي هغه سجده سهو نه وکړي تر هغه وخته له لمانځه څخه نه سي وتلاي، ځکه چي سلام خو لمونځ ختموي، لېکن پر کوم سري چي سجده سهو واجب وي د هغه په سلام لمونځ نه ختمېږي، نو تر کومه

وخته چې هغه سجده سهو نه وکړي تر هغه وخته له لمانځه څخه نه سي وتلاي، که يو وار نه بلکي لس وار هم سلام وکړي له لمانځه څخه نه سي وتلاي، او د لمانځه ختمولو چې څومره پوځ نيت هم وکړي، نيت به يې بېکاره وي، ځکه چې په سلام سره د لمانځه ختمول مشروع سوي دي او مشروع کار ختمول د بنده په اختيار کي نه دي.

د لمانځه په رکعتونو کي د اول وار لپاره د شک کونکي سړي حکم

وَمَنْ شَكَّ فِي صَلَاتِهِ اَوْ خُوكَ چې په خپل لمانځه کي شکمن سو فَلَمْ يَذَرِ اَثَلًا صَلَّى اَمْ اَرْبَعًا او هغه ته دا معلومه نه وه چې درې رکعتي يې کړي دي او که څلور وَذَلِكَ اَوَّلُ مَا عَرَضَ لَهُ او دا اول وار وو چې ده ته شک ور پېښ سو اسْتَلْكَ نو داسې دي دنوي سره (له شروع څخه) لمونځ وکړي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ * ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي اِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ أَنَّهُ كَمْ صَلَّى کله چې په تاسو کي څوک په خپل لمانځه کي شکمن سي چې څومره (رکعتونه) يې کړي دي فَلْيُسْتَقْبَلِ الصَّلَاةَ نو له شروع څخه دي لمونځ وکړي.

اللفات: «اسْتَلْكَ» داستعمال ماضي ده: له نوي سره کول، له شروع څخه کول.

تشرېح: صورت د مسئلې خو بالکل ښکاره دي چې که يو سړي ته په لمانځه کي شک سي او په يقين سره دا ورته معلومه نه وي چې څو رکعتي يې کړي دي، او په خپل ژوند کي يې دا اول وار وي چې شک ورته پېښ سي، نو اوس حکم دادی چې داسې دي له نوي سره لمونځ وکړي، ځکه په حديث شريف کي د شکمن لپاره له شروع څخه د لمونځ کولو حکم سوی دی.

فايده: د وذلك اول ما عرض له په مصداق کي د فقهاؤ اختلاف دی، صاحب د اجناس وايي چې له دې څخه مراد دادی، چې سړی په خپل ژوند کي اول وار سهو سي، د شمس الاثمه سرخسي رَجَّةُ الله او د نورو فقهاؤ په نېز د دې مطلب دادی چې هېره او سهو دده په عادت او فطرت کي نه وي، خو په يو وجه سره سهو سي، د فخر الاسلام بزوي رَجَّةُ الله رايه دا ده چې له دې څخه مراد دادی چې په نورو کارو کي خو سهو کيږي، لېکن په لمانځه کي يې دا اوله سهو وي، په دې درې سره قولونو کي د شمس الاثمه سرخي رَجَّةُ الله قول زيات غوره دی، او د قياس مطابق دی.

هر وخت او په وار وار د شک کونکي سړي حکم

وَإِنْ كَانَ يَعْرِضُ لَهُ كَثِيرًا او که لمونځ کونکي ته دا شک ډېر (او په وار وار) ور پېښېږي بَقِيَ عَلَى أَكْبَرِ رَأْيِهِ نو خپل پر غالب گومان دي بناء کوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي مَنْ شَكَّ فِي صَلَاتِهِ كُومَ سَرِي ته چې په لمانځه کي شک سو فَلْيَتَخَرَّ الصَّوَابَ نو هغه دي د صحيح خبري لپاره انلازه ولکوي وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ رَأْيٌ او که د هغه هيڅ گومان نه وو. بَقِيَ عَلَى الْيَقِينِ نو پريقين دي بناء کوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ * ځکه نبي کریم ﷺ فرمايلي دي مَنْ شَكَّ فِي صَلَاتِهِ فَلَمْ يَذَرِ اَثَلًا صَلَّى اَمْ اَرْبَعًا چا ته چې په خپل لمانځه کي شک سو او ورته معلومه نه

* تخریج: أخرجه في العرف الشدي في شرح سنن ترمذي، حديث رقم: ۳۴۰، ج: ۲.

* تخریج: أخرجه البخاري في كتاب الصلاة، باب الترجع نحو القبلة، حديث رقم: ۲۰۱.

* تخریج: أخرجه الترمذي في كتاب الصلاة، باب فحين شك في الزيادة والنقصان، حديث رقم: ۳۹۶.

وه چې درې رکعت يې وکړه که خلور بَنَى عَلَى الْأَقْلَى نو پر کم دي بناء وکړي وَالْإِسْتِجْبَالُ بِالسَّلَامِ اَوَّلُ له لومړي سره په سلام شروع کول غوره دي (يعني د شک په صورت کې چې کله لمونځ د نوي سره شروع کوي نو مخکې لمونځ په سلام سره ختمول غوره دي) لَا كُنْ غَرَفَ مُخَلَّلاً حُكَّهُ چې سلام د (لمانځه د) حلالوونکي په توګه پېژندل سوی دی دُونَ الْكَلَامِ نه خبري وَمُجَرَّدُ النِّيَّةِ يُلْفُزُ او خالي نیت بېکاره دی وَعِنْدَ الْبِنَاءِ عَلَى الْأَقْلَى يَقْعُدُ فِي كُلِّ مَوْضِعٍ يَتَوَقَّعُ آخِرَ صَلَاتِهِ او پر کم بلندي د بناء کولو په وخت کې دي لمونځ کونکي په هر هغه ځای کې کېښي چې هلته د آخري لمانځه وهم وي كَيْ لَا يَصِزَّ تَارِكًا فَرْضَ الْقَعْدَةِ د دې لپاره چې د فرض ناستې (قعدې) پرېښوونکي نه سي، والله اعلم.

اللفاظ: «اگر رأيي» غالب گومان، «فليکحوي» د تفعل له باب څخه د امر غائب صيغه ده: اندازې لګول، «يکلمو» د تفعل له باب څخه د مضارع صيغه ده: بېکاره او لغوه کېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سړی درکمونو د شمار په باره کې زيات شکمن کېدی، نو د دې دوه صورتونه دي: يا خو به دده يو طرف ته غالب گومان وي يا به يې نه وي، که يې غالب گومان وي نو د هغه مطابق دي عمل وکړي.

فقهی دليل: دا حديث دی: من شئت في صلته فيتحرا الصواب، ملا علي قاري د بخاري و مسلم په حواله سره دا حديث څه په داسې تفصيل سره بيان کړی دی: عن ابن مسعود رضي الله عنه قال اذا شئت أحدكم فليتحرا الصواب وليتر عليه ثريسلر ثريلسج سجدتين، (يعني کله چې په تاسو کې يو چا ته شک ور پېښ سي نو هغه دي د صحيح خبري لپاره تحري وکړي او د تحري او غالب گومان مطابق دي عمل وکړي بياني سلام وگرځوي او دوی سجده دي وکړي).

فقهی دليل: دا دی چې که هر وار د لمانځه راګرځولو حکم ورکړل سي نو حرج او تکليف به راسي، نو د حرج ليري کولو لپاره به پر غالب گومان عمل کيږي.

او که يو طرف ته يې هم غالب گومان نه وي نو پر کمه اندازې دي عمل وکړي يعني که په درې يا څلورو رکعتو کې يې شک سو او يو طرف ته يې غالب گومان نه وو، نو درې رکعت دي وکړي، دليل د نبي ﷺ دا فرمان دی: من شئت في صلته فليدر أثلاً صلى أمر أربماًني على الأقل.

والاستقبال بالسلاخ له دې عبارت څخه د مصنف رحمه الله مقصد دا دی چې که يې اراده دا وي چې له شروع څخه لمونځ وکړي نو دغه اوسنی او شکمن لمونځ په سلام سره ختمول زيات غوره دی، يعني سم سلام دي وگرځوي. او له شروع څخه دي لمونځ وکړي، او په خبرو سره لمونځ ختمول غوره نه دي، ځکه چې په شريعت کې سلام ته محلل (حلالوونکی او د لمانځه ختموونکی) ويل سوي دي، نه خبرو ته، خبري خو لمونځ فلسوي. نبي ﷺ فرمايلي دي: تحليها السلام.

د مجرد النية الفرمایي چې څرنگه د خبرو په ذریعه سره لمونځ ختمول غوره نه دی، هملارنگه صرف په نیت سره هم لمونځ ختمول غوره نه دي، يعني دا چې لمونځ کونکي صرف په ولاه نیت وکړي دویم لمونځ شروع کړي، دا هم غیر اولی له، بلکې نیت دي داسې عمل سره يو ځای کړي چې هغه د لمانځه د ختمولو لپاره مشروع سوی وي يعني سلام.

وعند البناء على الأكل الخ دې عبارت حاصل دا دی چې که لمونځ کونکي ته د رکعتونو د شمار په باره کې هر وخت شک پېښېږي، او غالب گومان یې هم نه وو، نو دده لپاره حکم دا دی چې پر کمه اندازه دې بناء کوي (لکه اوس چې ذکر سول)، نو پر کمه اندازه د بناء کولو په صورت کې دې داسې پر هر رکعت ناسته کوي، د مثال په توګه لمونځ کونکي ته په څلور رکعتیز لمناځه کې دا شک سو چې دا اول رکعت دی او که دویم رکعت دی، او یو طرف ته یې غالب گومان هم نه وو، نو هغه دې دا اول رکعت وګڼي، لېکن د دې اول رکعت تر پوره کولو وروسته دې ناسته (قعله) وکړي، ځکه چې دا هم ممکنه ده چې دا دې دویم رکعت وي، او پر دویم رکعت ناسته واجب ده، نو ځکه دې ناسته وکړي، بیا دې ولاړ سي، او دویم رکعت دې وکړي او ناسته دې وکړي ځکه چې لمونځ کونکي دا دویم رکعت ګرځولی دی، بیا دې ولاړ سي دویم رکعت دې وکړي او بیا دې ناسته وکړي ځکه چې ممکنه ده چې دا دې څلورم رکعت وي او پر څلورم رکعت ناسته فرض ده، بیا دې ولاړ سي څلورم رکعت دې وکړي او ناسته دې وکړي، ځکه چې د لمونځ کونکي په نېز دا د څلورم رکعت په حکم کې دی، او پر څلورم رکعت ناسته فرض ده، صاحب د هدايې فرمایي چې دا طریقه دې په دې وجه کوي، چې فرض ناسته ځنې پاته نه سي، لنډه دا چې د فرض او واجب ناستې د پاته کېدلو د اندېښنې په وخت کې دې پر هر رکعت ناسته کوي چې صورت یې موږ اوس په تفصیل سره بیان کړی.

بَابُ صَلَاةِ الْمَرِيضِ

(دا) باب دناروغه دلماتخه (په بيان کي) دی

تشرېح: تر دې مخکي صاحب د کتاب د سجده سهوي احکام بيان کړل، اوس له دې مخايه د مريض (ناروغه) د لماتخه احکام بيانوي، د دې دواړو په مينځ کي مناسبت دا دی چي سهوه (مهره) او مرض دواړه عوارض دي، او دواړه آسماني يعني غير اختياري عوارض دي، نو ځکه يو تر بل وروسته بيانېږي، او څرنگه چي د سهوي عارض د مرض په مقابله کي زيات پېښېږي، او په خپله مريض هم د سهوي تر اغېز لاندې راځي، نو ځکه د سهوي احکام د مريض تر احکامو مخکي بيان سول. (مجموع ۲، ص ۲۰۱)

د داسي مريض حکم چي پر ولاړه قدرت نه لري

إِذَا عَجَزَ الْمَرِيضُ عَنْ الْقِيَامِ كَلَهُ فِي مَرَضٍ لَهُ وَلَا يَرِي شَخْخَ عَاجِزَهُ سَيُصَلِّي قَاعِدًا يَرْكُوعًا وَيُسَبِّحُ نُوْهُ نَاسْتَهُ دِي پِهِ رُكُوعٍ اَوْ سَجْدَةٍ سِرَهُ لَمُونُخْ كُوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِعِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ * ځكه نبي ﷺ عمران بن حصين رضي الله عنه ته (چي د بوسايرو په مرض مبتلا وو) فرمايلي وو صَلِّ قَائِمًا په ولاړه لمونځ كوه فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ كه په ولاړي دي لمونځ نه سو كولاى فَقَاعِدًا نو بيا په ناسته لمونځ كوه فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ او كه په ناسته دي (هم) لمونځ نه سو كولاى فَعَلَّ الْجَنْبِ تَوَمُّنًا نو پر بغل باندي (په پروتي سره) په اشاره لمونځ كوه وَلَاَنَّ الطَّاعَةَ بِحَسَبِ الطَّاقَةِ او په دې وجه (هم) چي طاعت په اندازه دوس (او توان) وي.

اللفاظ: ﴿عَجَزَ﴾ د سمع دباب ماضي ده: عاجزه كېدل، بې وسه كېدل، ﴿جَنْبِ﴾ اړخ، څنګ، بغل.

تشرېح: مسئله: دا ده كه يو سړى مريض وي او دومره كمزورى او ضعيفه سي چي لمونځ په ولاړي نه سي كولاى، نو د هغه لپاره حكم دا دى چي په ناسته دي لمونځ وكړي او په ناسته دي ركوع او سجده اداء كوي، او كه مرض دومره سخت سي چي په ناسته هم لمونځ نه سي كولاى نو حكم دا دى چي په پروتي دي په اشاره سره لمونځ كوي.

قضي دليل: ځكه چي عمران بن حصين رضي الله عنه د بوسايرو په مرض مبتلا وو، او له نبي ﷺ څخه يې د لماتخه په لړه پوښتنه وكړه، نو نبي ﷺ اول په ولاړه د لمونځ كولو حكم ورته وكړى، او ورته وېي فرمايل: "چي كه پر ولاړه هم قدرت نه لري نو په ناستي لمونځ كوه او كه پر ناسته هم قدرت نه لري نو په پروتي لمونځ كوه". د نبي ﷺ دا حكم د دې خبري ښكاره دليل دى چي په هر ډول مرضونو كي دا آساني سته، او مريض ته د دې دا اختيارولو او پر دې د عمل كولو حكم دى.

* تخریج: أخرجه الترمذی فی کتاب الصلاة، باب ما جاء أن صلاة القاعد على النصف من صلاة القائم، حديث رقم: ۳۷۲.

هغلي دليل: دا دی چې پر بندگاتو دوس او توان مطابق اطاعت کول ضروري دي، نو د چا چې په کوم حالت او صورت سره د عبادت کولو وس او توان وي او په کوم حالت کې عبادت ورته آسانه وي، نو د هغه په حق کې د عبادت او اطاعت هغه حالت ضروري واجب دی، او په دې وجه هم چې قرآن کریم په ډاگه دا اعلان کړی دی: لا یكلف الله نفساً إلا وسعها.

د مریض لپاره د رکوع او سجده طریقه

قَالَ: فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعِ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ فرمایي: که (بیا) یې درکوع او سجده وس نه درلودی أَوْ مَا أَهْلًا نو اشاره دي کوي يَغْنِي قَاعِدًا یعني په ناستي سره لَا تَكُنْ وَنَسَمَ مثله ځکه چې دا ډول اداء کول د ده په وس کې دي وَيَجْزِلُ سُجُودًا أَخْفَضَ مِنْ رُكُوعِهِ او خپله سجده دي درکوع په نسبت کښته کوي لَا تَكُنْ قَائِمًا مَعَهَا ځکه چې اشاره د دې دواړو قائم مقام ده فَأَخَذَ حُكْمَهَا نو ځکه یې د دواړو حکم واخیستی وَلَا يَرْكَعُ إِلَّا وَجْهَهُ شَيْثًا يَسْجُدُ عَلَيْهِ او خپل مخ ته دي یو داسې شی نه راپورته کوي چې پر هغه سجده وکړي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي إِنْ قَدَرْتَ أَنْ تَسْجُدَ عَلَى الْأَرْضِ فَاسْجُدْ که په مټکه باندي د سجده کولو قدرت لرې نو پر مټکه سجده کوه وَالْأَفْأَمِرُ بِرَأْسِكَ کنې په خپل سر اشاره کوه فَإِنْ فَعَلَ ذَلِكَ او که لمونځ گزاره داسې وکړه وَهُوَ يُخْفِضُ رَأْسَهُ په داسې حال کې چې سربې (هم) ټیټوی أَجْزَأَ أَقْلُوجُودِ الْإِيَّاءِ نو د هغه لپاره دا کافي ده ځکه چې اشاره راغله فَإِنْ وَضَعَ ذَلِكَ عَلَى جَبْهَتِهِ او که داسې یې پر تندي کښېښوی لَا يُخَوِّزُهُ لِأَعْدَائِهِ نو دا د هغه لپاره کافي نه ده ځکه چې اشاره نه راغله.

اللفات: «أَوْ مَا أَهْلًا» د افعال د باب ماضي ده: اشاره کول، «أَخْفَضَ» د اسم تفضیل دی: زیات کښته، زیات ټیټ.

تشریح: امام قنوري رحمه الله فرمایي چې که مریض پر رکوع او سجده کولو قدرت نه لري، نو په ناستي دي په اشاره سره رکوع او سجده کوي، ځکه چې په دغه وخت کې د ده طاقت او توان همدومره دی، او مخکې تېر سول چې طاعت دوس او طاقت مطابق واجبيږي، خو د سجده اشاره دي درکوع په نسبت کښته کوي، یعني د سجده اشاره کولو په وخت کې دي سر زیات ټیټوي.

دلیل: دا دی چې اشاره درکوع او سجده پر ځای ولاړه ده، نو ځکه درکوع او سجده په حکم کې به وي، او څرنگه چې سجده درکوع په نسبت کښته وي، نو د سجده اشاره به هم درکوع د اشارې په نسبت کښته وي.

ولا یرفع الخ امام قنوري رحمه الله فرمایي چې مریض به د سجده لپاره یو شی مثلاً لرگي، بالنبت او داسې بل شی نه راپورته کوي، دلیل دا حدیث دی: إِنْ قَدَرْتَ أَنْ تَسْجُدَ عَلَى الْأَرْضِ فَاسْجُدْ وَلَا فَاؤَمِرَ بِرَأْسِكَ.

وان فعل ذلك الخ فرمایي چې د مریض سري لپاره لرگي، بالنبت او نور راپورته کول مکروه دي، لېکن بیا هم که یو مریض د لمانځه په وخت کې داسې وکړه نو د دې به دوه صورتونه وي: (۱) درکوع او سجده لپاره به سره ټیټوي یا به یې نه ټیټوي، که یې سر ټیټوی نو دا کافي ده، ځکه چې په سر ټیټولو سره اشاره راغله، او همدغه اشاره پر ده فرض ده، خو دا

صوت صرف مكروه دی، او كه لرغى يا بالبت يې را پورته كوى او تندى پر لگوى، او سر يې بالكل نه ټيټوى، نو په دې ډول سره ركوع او سجده نه اداء كېږي، ځكه چې په دې صورت كې اشاره نسته، حال دا چې اشاره فرض ده.

د هغه مريض لپاره د لمانځه طريقه چې له ناستې څخه عاجزه وي

قَالَ لَمْ يَسْتَطِعِ الْقَوُوَّةُ او كه مريض پر ناسته (هم) قدرت نه درلودى **اسْتَقْبَلَ عَلَى قَعْبِهِ** نو پر خپله شادي پر بوځي **وَجَعَلَ رُجُلَيْهِ إِلَى الْقِبْلَةِ** او خپلې پښې دې د قبلې و طرف ته كړي **وَأَوْمَأَ بِالرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ** او ركوع او سجده دې په اشاره سره كوي **لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** ځكه نبي كريم **ﷺ** فرمايلي دي **يُصَلِّي الْمَرِيضُ قَائِمًا نَارُوغَهُ** (مريض) به په ولاړي لمونځ كوي **قَالَ لَمْ يَسْتَطِعِ قَعَادًا** او كه د ولاړي وس يې نه وو نو په ناستې به يې كوي **قَالَ لَمْ يَسْتَطِعْ قَعْلًا** **قَعَادًا** او كه د ناستې وس يې (هم) نه وو نو د خټې پر طرف (يعني د شا پر تخته) به لمونځ كوي **يُؤِمِّنُ إِيَّاهُ** او اشاره به كوي **قَالَ لَمْ يَسْتَطِعْ** او كه پر دې يې (هم) قدرت نه وو **قَالَ تَعَالَى أَحْسَنُ بِقَبُولِ الْعَذْرِ مِنْهُ** نو الله (دې) زيات لائق دى چې له هغه څخه عذر قبول كړي.

اللفظ: «استقبل» د استعمال د باب ماضي ده: د شا پر تخته بيدېدل، «قفا» څټه، ورمېر، د غاړې د شا طرف.
تفسير: په دې عبارت كې هم د مريض د حالت او د مريض لمانځه بيان دى، فرمايي چې كه لمونځ كونكي په ناستې په اشاره سره هم لمونځ نه سو كولاى، نو اوس حكم دا دى چې پر شادي پر بوځي او خپلې پښې دې د قبلې پر طرف كړي په اشاره سره دې ركوع او سجده كوي، او تر سر دې لاندې يو پندو بالبت كښېږدي، چې په اشاره كولو كې آساني وي.
دليل: په دې سلسله كې دليل د نبي **ﷺ** هغه حديث كوم چې په كتاب كې ذكر سو، چې د هغه په آخر كې دا دى: كه په ناستې مريض لمونځ نه سو كولاى نو د خټې پر طرف يعني پر شادي پر بوځي او په اشاره دې لمونځ كوي، دا د مريض لپاره آخري صورت دى، او كه هغه داسې هم نه سي كولاى، نو اوس د هغه لپاره د لمانځه كولو بل صورت نسته، لهذا د الله **ﷻ** له سپېڅلي ذات څخه دا اميد سته چې د هغه عذر قبول كړي.

د عذر د قبلېلو دوه مطلبه كېداى سي: (۱) اول مطلب دا چې الله تعالى به په اوس وخت كې له هغه څخه اداء ساقطه كړي، لېكن د جوړوالي په صورت كې به دې لمونځونو قضاء پر واجب وي، (۲) او دويم مطلب دا چې اداء او قضاء به دواړه د هغه له ذمې څخه ساقط كړي، لكه څرنگه صاحب د عنايې دې مطلب ته ميلان كړى دى. (عنايه ج ۲، ص ۲۱۰)

په پروتې سره پر ډډه (ارخ) د لمونځ كولو حكم

قَالَ: فَإِنْ اسْتَقْبَلَ عَلَى جَنْبِهِ او كه مريض پر اړخ پر بوټى **وَوَجَّهَهُ إِلَى الْقِبْلَةِ** او د هغه مخ د قبلې پر طرف وو **فَلَوْمَأَ** او اشاره يې كول **جَاوَزَ** نو (دا) جاوزي **لَنَا رَوَيْنَا مِنْ قَبْلِ** د هغه حديث په وجه كوم چې موږ مخكې بيان كړى **إِلَّا أَنَّ** **الْأَوَّلَ هُوَ الْأَوَّلُ عِنْدَنَا** لېكن زموږ په نېز اول صورت (يعني د شا پر تخته پر بوټل) زيات غوره دي **خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ** **رَحِمَهُ اللَّهُ** په خلاف د امام شافعي **رَحِمَهُ اللَّهُ** **إِنَّ إِيَّاهُ الْمُسْتَلَقِينَ تَعَمُّ إِلَى هَوَاءِ الْكُفْيَةِ** ځكه چې د شا پر تخته باندې د پروت لمونځ كونكي اشاره د كمې (مباركې) د فضا و طرف ته راځي **وَإِشَارَةُ الْمُصَلِّينَ عَلَى جَنْبِهِ إِلَى جَانِبِ قَدَمَيْهِ** او

پر لږخ بلندي د پروت لمونځ کونکي اشاره د هغه د پښو و طرف ته راځي وَبِهِ تَتَأَدَّى الصَّلَاةُ او لمونځ هم د کمبې د فضا و طرف ته په اشاره کولو سره اداء کېږي.

اللفظ: «عَوَاء» فضاء. د کمبې تر بام لوړه فضاء. «المطبخ» د افتعال اسم فاعل دی: پر بغل پرېوتونکی.

تشریح: امام قلدوري رحمه الله فرمايي چې که مريض پر بغل (لږخ) پرېوځي او په اشاره سره لمونځ کوي، په داسې حال کې چې ده مخ د قبلي پر طرف وي، نو داهم جائز دی، دليل د عمران بن حصين رحمه الله حديث دی چې په آخر کې يې دادي: فقلت لم تستطع فصل الجنب تؤي لينا، کوم چې د باب په اول کې ذکر سو، او د الله د فرمان: يذكروا الله فيهما وقوموا و على جنوبهم هم پر دې دلالت کوي، خود احتفالو په نيز اول صورت يعني پر شا پرېوتل او اشاره کول زيات غوره دي، او د شوافعو په نيز پر لږخ پرېوتل زيات غوره دي، زموږ په نيز ځکه پر شا پرېوتل غوره گرځول سوي دي چې د پر شا پرېوتونکي اشاره د کمبې په فضاء کې واقع کېږي، لېکن پر بغل د پرېوتونکي اشاره د پښو پر طرف واقع کېږي، او بيا د پښو په واسطه د قبلي پر طرف واقع کېږي، نو ښکاره ده چې په کوم صورت کې سيده او بې له څه خنډه د قبلي و طرف ته اشاره کېږي، هغه صورت به زيات غوره وي.

و به تَتَأَدَّى الصَّلَاةُ الخ مطلب يې دادي چې کله د مريض لمونځ کونکي اشاره د کمبې د فضاء و طرف ته سي نو گواکې دا د کمبې و طرف ته سوه، او لمونځ هم په هغه وخت کې اداء کېږي چې کله د لمونځ کونکي اشاره د قبلي و طرف ته وي، نو ځکه دا صورت غوره دی.

د هغه مريض حکم چې په سر هم اشاره نه سي کولای

قَالَ لَمْ يَسْتَلِمِ الرَّأْسَ او که مريض په خپل سر هم د اشارې کولو وس نه درلودی أُخْرِتِ الصَّلَاةُ عَنْهُ نو له هغه څخه به لمونځ وروسته کېږي وَلَا يُؤْمَرُ بِعَزَائِهِ وَلَا بِقَلْبِهِ وَلَا بِمَا جِوَّهَهُ او اشاره به نه کوي په خپلو سترگو سره او نه په خپل زړه سره او نه په خپلو وړځو (وړوځو) سره خَلَا قَالُوا لَوْ رَزَقَهُ اللَّهُ لَمَّا رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ د امام زفر رحمه الله اختلاف دی د هغه دليل په وجه کوم چې مخکې بيان کړی وَلَا أَنْ نَصَبَ الْإِبْدَالِ بِالرَّأْيِ مُتَّبِعٌ او په دې وجه (هم) چې په (خپله) رايه سره د بدل ټاکل منع دي وَلَا قِيَّاسَ عَلَى الرَّأْسِ او پر سر قیاس نه سي کېدلای لَأَنَّهُ يَتَأَدَّى بِهِ زَكْنَ الصَّلَاةِ ځکه چې په سر د لماتڅه رکن اداء کېږي وَدُونَ الْعَوْنِ وَأُخْتِيهَا نه دا چې په سترگو او د سترگو په خونډو (يعني په زړه او وړځو) سره وَقَوْلُهُ أُخْرِتِ عَنْهُ إِشَارَةُ إِلٍ او د امام قلدوري رحمه الله دا وينا: أُخْرِتِ عَنْهُ و دې طرف ته اشاره ده أَنَّهُ لَا تَسْقُطُ عَنْهُ الصَّلَاةُ چې له مريض څخه به لمونځ نه ساقطېږي (صرف وروسته کېږي به) وَإِنْ كَانَ الْعَجْزُ أَكْثَرَ مِنْ يَدٍ وَتِلْكَ كَهْ څه هم دا عاجزه کېدل تر يوې وړځي او شپې زيات وي إِذَا كَانَ مُغْتَبَاً په دې شرط چې په هوبښ کې وي (يعني حوسلو او هوبښ يې پر خپل ځای وي) هُوَ الصَّحِيحُ صحيح قول همدا دی لَأَنَّهُ يُفْهَمُ مَضْمُونُ الْخُطَابِ ځکه چې هوبښ لرونکی سړی د خطاب (مخاطب والي) په مضمون پوهېږي بِخِلَافِ الْفُفْطِيِّ عَلَيْهِ په خلاف د بې هوبښه سړي.

• القول الرابع: قول علمائنا الثلاثة يعني لا يؤمّن بعنه ولا بقلبه..... كما قال العلامة قاضيهان رحمه الله: إذا عجز المريض عن الإيماء بالرأس في طهر الرواية يسقط عنه فرض الصلوة ولا يعتد بالإيماء بالعين والمحاجين، الحانیه ج: ۱۱، ص: ۸۳. [القول الرابع ج: ۱۱، ص: ۱۳۱]

الفتاوى: «الموت» د تمثيل د باب ماضي مجهول ده: وروسته کول، ځنډول، «عاجزين» ورځي، «موتى» هغه چي هوبښ او حواس يې پر ځای وي.

توضيح: امام قلدوري رحمه الله فرمايي که د يو سري مرض دومره زيات سو چي په سريې هم اشاره نه سوه کولای نو دده په حق کي به لمونځ وروسته کيږي، (يعني لمونځ به ځنډوي وروسته به يې قضاء راوړي)، او دده لپاره به په سترگو، زړه او ورځو سره اشاره کافي نه وي، امام زفر رحمه الله فرمايي چي مريض به په سترگو او زړه سره اشاره کوي او چي کله جوړ سي دا لمونځ به راگرځوي، دامام شافعي رحمه الله همدا مسلك دی.

زموږ دليل: د نبوي ﷺ هغه حديث دی کوم چي مخکي تېر سو يعني: ان قدرت ان تسجد على الارض فليسد والا فأمر برأئك، په دې حديث کي په آخري صورت کي سر بيان سوی دی، که له سر څخه ماسوا په بل اندام سره اشاره جائز وای نو نبوي ﷺ به هغه ضرور بيانولای، نو د نبوي ﷺ نه بيانول د نه جواز دليل دی.

هقلي دليل: دا دی چي اشاره په حقيقت کي درکوع او سجدي بدل (او قائم مقام) ده، او بدل په خپله رايه سره متعين کول منع دي، او په حديث کي د سر د اشارې ذکر سته، نه د سترگو او نورو، نو که په دې شيانو سره د اشاره کولو اجازه ورکړل سي، نو بدل به په خپله رايه متعين کړل سي، حال دا چي دا جائز نه دي، او که تاسوا ووايست چي دا په رايه سره د بدل متعين کول نه دي، بلکي دا خو د سر پر حکم قياسول دي، يعني څرنگه چي په سره اشاره کول درکوع او سجدي لپاره کافي دي، همدارنگه په سترگو او نورو سره اشاره کول هم کافي دي، نو جواب دا دی چي سترگي او نور پر سر قياسول صحيح نه دي، ځکه چي په سر د لمانځه يو رکن يعني سجده اداء کيږي، او په سترگو، ورځو او زړه سجده نه اداء کيږي، يعني په دې درې اندامونو سره د سجدي په اداينه کي هيڅ دخل نسته، نو د دې فرق په وجه به يو پر بل قياسول څرنگه صحيح وي.

و آخرت عنه صاحب د هدايې رحمه الله فرمايي چي په متن کي کوم د لمانځه د ځنډولو (وروسته کولو) حکم سوی دی، هغه د دې خبري و طرف ته اشاره کوي چي په ذکر سوې مسئله کي به د مريض له ذمې څخه لمونځ نه ساقطیږي، بلکي لمونځ به دده په حق کي ځنډول کيږي او لمونځ به دده پر ذمه پاته وي، چي هر وخت جوړ سي نو قضاء به يې پر واجب وي، که څه هم دا د سخت مرض حالت له يوې ورځي او شپې څخه زيات وي، خو په دې شرط چي په دې موده کي مريض په هوبښ کي وي، همدا قول صحيح دی، ځکه چي کله مريض په هوبښ کي وي نو د مخاطبوالي په مضمون يعني په اقيموا الصلاة او د لمانځه په حکم پوهېدای سي، او له هغه سري څخه فرض نه ساقطیږي چي د خطاب په مضمون او د لمانځه په حکم پوهیږي، نو په ذکر سوې مسئله کي د دې سري له ذمې څخه فرض نه ساقطیږي، د دې په خلاف که يو سري تړوې ورځي او شپې زيات بې هوښه وي نو دهغه له ذمې څخه لمونځ معاف کيږي، ځکه چي هند د خطاب په مفهوم نه پوهیږي.

په فتاویٰ قاضي خان او داسي نورو کي دا حکم ذکر سوی دی چي که د مريض دا حالت چي په سر هم د اشارې کولو قدرت نه لري، له يوې ورځي او شپې څخه زيات سي، نو د مريض له ذمې څخه لمونځونه ساقطیږي او قضاء يې پر لازم نه ده، او که له يوې ورځي او شپې څخه کم وي نو نه ځني ساقطیږي او قضاء يې پر لازم ده. (مفتي)

د هغه مريض حکم چې ولاړه کولای سي لېکن رکوع او سجده نه سي کولای

قَالَ: فَإِنْ كَذَرَ عَلَى الْقِيَامِ فَرَمَائِي: او که مريض پر ولاړه قدرت درلودی وَلَمْ يَقْدِرْ عَلَى الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ او پر رکوع او سجده یې قدرت نه درلودی لَمْ يَلْزَمَهُ الْقِيَامُ نو پر هغه ولاړه لازم نه ده وَيُصَلِّي قَاعِدًا يُؤْمِنُ بِهَا او په ناسته دي په اشاره سره لمونځ کوي لَأَنَّ رُكْبَتَهُ الْقِيَامَ لِلشَّوْشِلِ بِهِ إِلَى السُّجْدَةِ ځکه چې د ولاړي رکن کېدل د سجده د وسیلې لپاره دي لِإِنْفِئِهَا مِنْ نَهَايَةِ الشَّغْفِطِ ځکه چې په سجده کې زیات تعظیم دی فَإِذَا كَانَ لَا يَتَقَبَّه السُّجُودُ خو کله چې ولاړه داسي وي چې تر هغې وروسته سجده نه وي لَا يَكُونُ رُكْنًا نو (بیا) به ولاړه رکن نه وي فَيَتَخَيَّرُ نو ځکه به مريض ته اختیار وي وَالْأَفْضَلُ هُوَ الْإِيْتَاءُ قَاعِدًا او افضل په ناسته اشاره کول دي لَأَنَّهُ أَشْبَهُ بِالسُّجُودِ ځکه چې په ناسته اشاره کول د (حقیقي) سجده سره زیات مشابهت لري.

اللفات: «کوشل» د تفعل د باب مصدر دی؛ وسیله جوړول، «تخته» د غټي درجې، «تفعل» د باب مضارع ده؛ وروسته راتلل، ورپسې کېدل.

تشریح: مسئله: داده که یو سړی داسي مريض وي چې پر ولاړه خو قدرت لري لېکن پر رکوع او سجده قدرت نه لري، نو پر هغه ولاړه لازمه نه ده، بلکې په ناسته دي په اشاره سره لمونځ کوي، امام زفر رحمه الله او امام شافعي رحمه الله فرمایي چې که پر ولاړه یې قدرت وي او پر رکوع او سجده یې قدرت نه وي، نو ولاړه نه ځني ساقطېږي. د امام زفر او امام شافعي دلیل: دا دی چې ولاړه (قیام) رکن دی، او مريض له دې څخه عاجز (هم) نه دی، بلکې د دویم رکن یعنی له رکوع او سجده څخه عاجز دی، نو له رکوع او سجده څخه به د عاجز والي په وجه ولاړه ولي ساقطېږي؟ زموږ دلیل: دا دی چې ولاړه محض په دې غرض سره رکن ده چې دا د سجده اداء کولو وسیله ده، او ولاړه د سجده وسیله په دې وجه ده چې په هغه سجده کې تعظیم پېځي زیات وي چې تر ولاړي وروسته وي (یعني چې له ولاړي څخه ښته سي او سجده وکړي په دې سجده کې تعظیم ډېر زیات دی)، او په دې کې په پوره توګه د الله د لويې اظهار او اقرار دی، نو کله چې تر ولاړي وروسته سجده نه وي هغه ولاړه به رکن نه وي، او کله چې په دې حالت کې ولاړه رکن پاته نه سوه، نو مريض لمونځ کونکي ته اختیار دی چې که ولاړه کوي او که یې نه کوي، خو غوره داده چې په ناسته دي رکوع او سجده په اشاره سره کوي، ځکه چې په ناسته سره د سجده اشاره کول د حقیقي سجده سره زیات مشابه دي، ځکه چې د ناستې پر وخت په اشاره کولو کې سر زیات محکمې ته نژدې کیږي په نسبت د ولاړي پر وخت په اشاره کولو سره.

د لمانځه په مینځ کې د ناروغه کېدلو حکم

وَأَنَّ صَلَاةَ الصَّغِيرِ بَعْضُ صَلَاتِهِ قَائِمًا او که روغ (جوړ) سړي په ولاړه د لمانځه یو څه حصه اداء کړه ثُمَّ حَدَّثَ بِهِ مَرَّةً بیا یو مرض ورپېښ سو يُصَلِّي قَاعِدًا يَوْمَهُ وَيَسْجُدُ نو په ناسته دي په رکوع او سجده سره لمونځ پوره کړي أَوْ يُؤْمِنُ یا په اشاره سره دي لمونځ وکړي إِنْ لَمْ يَقْدِرْ که یې (پر رکوع او سجده) قدرت نه درلودی أَوْ مُسْتَقِيمًا یا دي د شا پر تخت لمونځ وکړي إِنْ لَمْ يَقْدِرْ که یې (پر اشاره) قدرت نه درلودی لَأَنَّهُ بِنَاءُ الْأَعْلَى عَلَى الْأَعْلَى ځکه چې د بڼه د لاندې

ده پر اعلیٰ قَصَارًا لَا اِقْتِدَاءَ نو دا اقتداء په خیر سوه.

اللفظ: «لَا اِقْتِدَاءَ» داستعمال د باب اسم فاعل دی: پر شا پر بوتل، مطلق پر بوتلو ته هم ویل کیږي.
تشریح: مسئله: داده که جوړ سړي د لمانځه یوه حصه په ولاړي اداء کړه، بیا د لمانځه په مینځ کې داسې مرض ورپېښ سو چې پر ولاړه یې قدرت ختم سو، نو که پر رکوع او سجده یې قدرت وو نو په ناسته دي په رکوع او سجده سره پاته لمونځ پوره کړي، او که پر رکوع او سجده یې هم قدرت نه وو، نو په اشاره سره دي رکوع او سجده وکړي او پاته لمونځ دي پوره کړي، او که دومره سخت مریض سو چې پر ناسته یې هم قدرت ختم سو، نو د شا پر تخته (ستونی ستخ) دي پرپوځي، او لمونځ دي پوره کړي.

دلیل: دا دی چې په دغه درې سره صورتونو کې د اعلیٰ بناء پر اعلیٰ کیږي، او د اعلیٰ بناء پر اعلیٰ کول جائز دي، لکه څرنگه چې د اعلیٰ حالت والا اقتداء په اعلیٰ حالت والا پسي جائز ده، یعنې څرنگه چې د ناست مقتدي اقتداء په ولاړ امام پسي جائز ده، همدارنگه د خپل شان په حق کې دا خبره جائز ده چې د لمانځه اوله حصه په ولاړه وکړي سي، او بیا د علر په وجه پاته حصه په ناستي پوره کړي سي.

د لمانځه په مینځ کې دروغېدلو حکم (د فقهاؤ قولونه)

وَمَنْ صَلَّى قَائِمًا يَزْكُمُ وَيَسْجُدُ لِيَرْكَبَ او کوم سړی چې د یو مرض په وجه په ناستي په رکوع او سجده سره لمونځ کوي ثُمَّ صَلَّى بِيَا حُورٍ (روغ) سو بَلَىٰ عَلَىٰ صَلَاتِهِ فَإِنْ أَوَّلَ يَوْمٍ * رَجَعَهَا اللَّهُ نو د شیخینو رَجَعَهَا اللَّهُ په نېزه په ولاړه سره پر خپل لمانځه بناء کوي وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَجَعَهُ اللَّهُ: اسْتَعْمِلَ او امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ فرمایي: چې له شروع څخه به لمونځ کوي بِنَاءٍ عَلَىٰ اخْتِلَافِهِمْ فِي الْاِقْتِدَاءِ (دا مسئله) د اقتداء په باره کې د دوی پر اختلاف مبني ده وَقَدْ تَقَدَّرَ بَيَانُهُ او د دې بیان مخکې تېر سو.

اللفظ: «اسْتَعْمِلَ» له شروع څخه کول، له نوي سره کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی د یو مرض په وجه په ناستي په رکوع او سجده سره د لمانځه یوه حصه اداء کړه، او بیا د لمانځه په مینځ کې جوړ سو او پر ولاړه قادر سو، نو د شیخینو په نېزه به د ولاړي په حالت کې بناء کوي (یعنې خپل پاته لمونځ به په ولاړه پوره کوي)، او د امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ په نېزه به د سره لمونځ کوي.
 د امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ او شیخینو رَجَعَهَا اللَّهُ اصل اختلاف په دې خبره کې دی چې ولاړ سړی په ناست سړي پسي اقتداء کولای سي، که نه؟ امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ فرمایي چې اقتداء نه سي کولای، او شیخین رَجَعَهَا اللَّهُ فرمایي چې اقتداء کولای سي، یعنې د امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ په نېزه د ولاړ اقتداء په ناست پسي جائز نه ده، او د شیخینو رَجَعَهَا اللَّهُ په نېزه جائز ده، نو څرنگه چې د امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ په نېزه د ولاړ اقتداء په ناست پسي جائز نه ده، نو ځکه د ده په نېزه د ولاړي د لمانځه بناء

• القول الرابع: قول الشيخين رَجَعَهَا اللَّهُ، قال صاحب القول الرابع للفتي غلام قادر النعماني: فاقفاده القائم حلف القاعد صحيح عندهما أي عد أن حجة والي يوسف رَجَعَهَا اللَّهُ فكذا البناء أيضاً صحيح. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٣٢]

کول دناستی پر لمانځه هم جائز نه ده، او د شیخینو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز د ولاړ اقتداء په ناست پسي جائز ده، نو دوی په نېز د ولاړي لمونځ دناستی پر لمانځه مېنی کول جائز دی.

د لمانځه په مينځ کې پر رکوع او سجدي د قدرت پيدا کولو حکم

وَأَنَّ صَلَاتِي بَعْضَ صَلَاتَيْهِمَا أَوْ كَهَ يَوْمِ رِيضٍ دَلَمَاتِيهِ شَهْ حَصْبَةٍ بِهَ إِشَارَةٍ سِرِّهِ إِدَاءَ كَرِهَ فَمَقْدَرُ صَلَاتِي الرَّكْعَتَيْنِ وَالسُّجُودَ بَيِّنًا
يَهِي بِرِ كَعُوعٍ أَوْ سَجْدَةٍ قُدْرَتِ بَيِّنَةٍ كَرِي إِسْتَأْذَنَ مِنْكُمْ جَمِيعًا نُوْدُ تَوَلُّوْهُ بِهَ نَهْزِ بِهَ دَسِرِّهِ لِمَوْنَعٍ كَوِي لَاكِنَّهُ لَا يَجُوزُ
اِقْتِدَاءُ الرَّأْيِ بِالْمُتَوَمِّي شَكْهَ چِي دِرْ كَعُوعٍ كَوْنِكِي اِقْتِدَاءَ بِهَ إِشَارَةٍ كَوْنِكِي پَسِي جَائِزَنَهْ دَهْ فَلَمَّا دَلَمَاتِي هَمْدَارَنَكِهْ بِهَ
بِنَاءَ هَمَّ جَائِزَنَهْ وَي.

اللغات: ﴿استغفر﴾ له نوي سره شروع كول، ﴿مؤمن﴾ اشاره كونكى.

تشریح: مسئلہ: دادہ کہ یو سہری دمرض او عذر پہ وجہ دلماتحہ یوشہ حصہ پہ اشارہ سرہ وکرہ، بیادلماتحہ پہ مینخ کی پر سجدہ اور رکوع قادرہ سو، نو دامام صاحب او صاحبینو تولو پہ نیز بہ لہ نوي سرہ لمونخ کوي، امام زفر رحمۃ اللہ فرمایي چي پہ دہی صورت کی ہم بناء کول جائز دي، حکہ د امام زفر رحمۃ اللہ پہ نیز درکوع کونکي اقتلاء پہ اشارہ کونکي پسی جائز دہ، لیکن زمود پہ نیز جائز نہ دہ.

که به نقلی لمانخه کي دستریا به وجه پر یو شی تکیه وکړي نو څه حکم دی؟

وَمِنْ أَفْئَتِهِمُ السُّكُوتُ أَكْثَرًا اَوْ حُوكُ چي په ولاړه نفلي لمونځ شروع کړي ثُمَّ أَهْبَىٰ بِيَا سَتْرِي سِي لَا يَلْهَسُ نو دهغه لپاره
 هېڅ حرج نسته بَلَىٰ يَكُنْ لَكُمْ آئِنًا وَهَدًى اَوْ حَالِطٌ چي پر لکړه يا پر دېوال تكيه ولگوي اَوْ يَقْعُدَ بَا كِبْنِي لَأَن لَّكَ هَذَا عَذْرٌ حُكْمٌ
 چي دا عذر دی وَإِنْ كَانَ الْإِثْمُ بِغَيْرِ عَذْرٍ يَنْزَعُ اَوْ كه تكيه لگول به له عذره وو نو دا مكروه دي لِأَنَّهُ إِسَاءَةٌ فِي الْأَدَبِ
 حُكْمٌ چي دا بهې ادبي ده وَقِيلَ لَا يَنْزَعُ عِنْدَ أَيْنَ حَنِيفَةً رَّجَحَهُ اللَّهُ اَوْ يو قول دا دی چي دامام ابو حنيفه رَجَحَهُ الله په نېز مكروه
 نه دي لِأَنَّهُ لَوْ قَعَدَ عِنْدَهُ بِغَيْرِ عَذْرٍ يَجُوزُ حُكْمٌ كه لمونځ كوني به له عذره كېښي نو (هم) دامام صاحب په نېز (د
 هغه ناسته) جائز ده فَكُنْ لَا يَنْزَعُ الْإِثْمُ همدغه رنگه به تكيه لگول هم مكروه نه وي وَعِنْدَهُمَا يَنْزَعُ لَوْ د صَاحِبَيْنِ
 په نېز مكروه دي لِأَنَّهُ لَا يَجُوزُ الْقُعُودُ عِنْدَهُمَا حُكْمٌ چي د دوی په نېز (په نفلي لماتحه كي) كېښتل جائز نه دي فَيَنْزَعُ
 الْإِثْمُ نو (به له عذر) به تكيه لگول (هم) مكروه وي.

اللفات: ﴿أعني﴾ دافعال دباب ماضي ده: ستري کېدل، ستومانه کېدل، ﴿توگدا﴾ دتفعل دباب مضارع ده: تکیه لگول،

تکیہ کول، ﴿حلاط﴾ دہوال، ﴿اساکہ﴾ دافعال مصدری: د کول۔

تشرېح - صورت د مسئلې: دادی که یو چا نفلي لمونځ په ولاړه شروع کړی، بیا یې پر یو شي تکیه ولگول، نو دې دوه صورتونه دي: تکیه لگول به یې د غر په وجه وي یا به یې له غنډه وي، که اول صورت وي مثلاً د ستریا په وجه وي، نو جائز دي او هیڅ حرج پکښې نسته، او که دریم صورت وي نو ځینې مشائخو ویلي دي چې په اتفاق د احنافو سره دا مکروه دي، وجه ذکر اتم یې داده چې به له غنډه په تکیه لگولو کې به ادبی او بهی احترامی ده، خو یو قول دای چې د

امام صاحب رحمۃ اللہ پہ نیز بہی له عذرہ ہم تکیہ لگول مکروه نه دي لکه څرنگه چي دده په نیز بہی له عذرہ کښېستل هم مکروه نه دي. لېکن صحیح قول دا دی چي امام صاحب رحمۃ اللہ په نیز که څه هم بہی له عذرہ کښېستل جائز دي، لېکن بہی له عذرہ تکیہ لگول جائز نه دي، بلکي مکروه دي، او په دواړو کي فرق دا دی چي نفل کونکي ته له شروع څخه لا د نفلو لپاره په ولاړه او ناسته کي اختیار سته، يعني څرنگه چي دده لپاره نفل په ولاړه شروع کول صحیح دي، همدارنگه په ناست شروع کول هم صحیح دي، نو کله چي له شروع څخه نفل کونکي ته اختیار دی، نو د نفلو په مینځ او آخر کي هم په ناسته ولو ولاړه کي اختیار وړ ته سته، او که بہی له عذرہ په نفلو کي کښېستی نو هیش قباحث او کراحت نسته. د دې په خلاف نفل کونکي ته له شروع څخه په تکیه لگولو او نه لگولو کي هیش اختیار نسته، بلکي دده لپاره بشپړ له تکیه لگولو څخه نفل شروع کول صحیح دي، او دده لپاره له شروع څخه بہی له عذرہ تکیه لگول مکروه دي، نو کله چي ده ته له شروع څخه د تکیه لگولو او نه لگولو اختیار نسته، او دده لپاره له شروع څخه بہی له عذرہ تکیه لگول مکروه دي، نو په مینځ او آخر کي هم به ده ته د تکیه لگولو هیش اختیار نه وي، او بہی له عذرہ به په مینځ او آخر کي هم تکیه لگول مکروه وي. (کندي)

۱۸۰ فرمايي: «خوښه ځي د صاحبينو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېزيم له هنره ګڼېستل مکروه دي، نو ددوی په نېزيمه هنره تکیه لکول هم مکروه دي، خو د هنر په صورت کې لمونځ کونکي ته اجزه سته.

په نقلي لمانځه كې د بي له عذره كښېنستلو حكم

وَأَنَّ هَذَا بَعْضُ مَا لَمْ يَكُنِ مِنْهُ لَكُمْ فِتْنَةٌ أَمْ كُنْتُمْ خَائِفِينَ أَنْ يُرْسِلَ اللَّهُ رُسُلَهُ عَلَيْكُمْ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ يَقُولُوا لَهُمْ مَكْرُوهٌ وَيَأْتِيَكُمُ الْيَهُودُ يَخُوفُونَ ذَلِكُمْ أَنْ يُبَيِّنَ اللَّهُ لَكُمْ فِتْنَتَهُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ ۝ وَبِئْسَ مَا يَحْكُمُونَ ۝

اللغات: ﴿مکر﴾ دنصر دیاب ماضی ده: تیر بدل.

تشریح: مسئلہ: دادہ چي د نفل کونکي لپاره بې له عمره د نفل په منځ کي کښيښتل بالاتفاق مکروه دي. يعني د امام صاحب رحمۃ الله په نيز هم مکروه دي، او د صاحبينو رحمۃ الله په نيز هم، او د بې له عمره کښيښتونکي په لمفحه کي بيا اختلاف دی. نو د امام صاحب رحمۃ الله په نيز د هغه لمونځ جائز دی، او د صاحبينو رحمۃ الله په نيز جائز نه دی. او دا مسئلہ په باب النوافل کي تر فصل القراءة لاندې په پوره تفصيل سره بيان سوه.

تساعج : په دې عبارت کي څه سهوړه سوې ده هغه داسي چي به له غږه کښېستل د صاحبينو په نېز ناجائز دي ، نو ناجائز ته د مکروه نوم ورکول صحيح نه دي ، نو د صاحبينو د مسلک پر بنياد به د بکره بالاتفاق ويل څرنگه صحيح وي ، (يعني پکار داوه چي د صاحبينو د مسلک لپاره لايحوز ويل سوي وي) ، دويمه خبره دلته داده چي د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز د نفلي لماتڅه په مينځ کي به له غږه کښېستل مکروه بلل سوي دي ، حال دا چي مخکي موږ وويل چي د امام صاحب په نېز به له غږه کښېستل مکروه نه دي ، نو د دواړو په مينځ کي تطبيق دا دی چي د مبسوط د روايت مطلق د

• القول الرابع: قول الإمام رحمه الله، كما قال فخر الإسلام: لو قعد في الظل من عو غير لا يكره في الصحيح، المكتوبة ج: ١، ص: ٣٦٢. [فتاوى
الراجح ج: ١، ص: ١٣٣]

امام صاحب صحیح قول د نه مکروه والی دی، او یو قول یې د مکروه والی هم سته، نو په تېره مسئله کې یې صحیح قول ذکر سو، او دلته یې دویم قول ذکر سو.

په کښتی (بېړۍ) کې بې له عذره په ناستي سره د لمونځ کولو حکم (د قهاؤ قولونه)

وَمَنْ صَلَّى السُّنَّةَ قَائِمًا مِنْ غَيْرِ جَلَّةٍ او چا چې بې له څه عذره په کښتی کې لمونځ وکړی أَجْزَأُ مِنْ أَنْ يَخْبِتَهُ رَحْمَةُ اللَّهِ نو د امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز د هغه لمونځ جائز دی وَالْقِيَامُ أَفْضَلُ خو ولاړه افضله ده وَكَلَّا: لَا يَهْرُؤُهُ او صاحبین فرمایي: چې جائز نه دی إِلَّا مِنْ غُلَّظٍ خو د یو عذر په وجه (جائز دی) لَا أَنْ الْقِيَامَ مَقْدُورٌ عَلَيْهِ ځکه چې پر ولاړه د هغه قدرت سته فَلَا يَتْرُكُ إِلَّا لِعِلَّةٍ نو بې له عذره به نه پرېښوول کیږي وَلَهُ: أَنَّ الْغَالِبَ فِيهَا دُورَانُ الرَّأْسِ او د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دلیل دا دی: چې په کښتی کې زیاتره وخت سر گرځي وَهُوَ كَالْمُتَحَقِّقِ او دا د حقیقتا سر گرځېدل په ډول دي إِلَّا أَنْ الْقِيَامَ أَفْضَلُ خو ولاړه افضله ده لَا أَنَّهُ أَبْعَدُ عَنْ شُبُهَةِ الْخِلَافِ ځکه چې ولاړه د اختلاف له شېبې څخه لیري ده وَالْمُؤَدَّبُ أَفْضَلُ مَا أَمْكَنَهُ او څومره چې ممکن وي له کښتی څخه راوتل (لو لمونځ کول) افضله دي لَا أَنَّهُ أَشْكَنُ لِقَلْبِهِ ځکه چې په دې کې د لمونځ کونکي د زړه اطمینان زیات وي وَالْخِلَافُ فِي غَيْرِ الْمَرْبُوطَةِ او (په ناستي سره د لمونځ کولو) اختلاف په هغه کښتی کې دی چې (د سمندر پر غاړه) ترل سوې نه وي وَالْمَرْبُوطَةُ كَالْمُغْطَى او ترل سوې کښتی د سمندر د غاړې (ځنډي) په څیر ده هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحیح ده.

اللفات: «عُيُوتَة» کښتی، بېړۍ، «دَوْرَانُ الرَّأْسِ» د سر گرځېدل، چورلېدل، «مَرْبُوطَة» د نصر د باب مؤنث اسم مفعول دی: ترل سوې، «مُغْطَى» د سمندر او دریاب غاړه (ځنډه، ساحل).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې که کښتی روانه وي، او یو سړی بې له عذره په کښتی کې په ناسته لمونځ کوي، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز د دې سړي لمونځ بې له کراهته جائز دی، خو بیا هم دده لپاره په ولاړه لمونځ کول غوره او افضله دي، او د صاحبینو رَحْمَتُهُمَا الله مسلک دا دی چې دده لپاره بې له عذره په ناسته لمونځ کول جائز نه دي، ځکه چې دی په کښتی کې په ولاړي سره د لمونځ کولو قدرت لري، نو ځکه بې له عذره ولاړه پرېښوول او کښتېستل جائز نه دي.

د امام صاحب دلیل: دا دی چې په کښتی کې د سفر په وخت کې اکثره پر سر چکر راځي او سر پر له گرځي، او په شریعت کې اکثر او غالب ته د متحقق درجه ورکول سوې ده. یعني د یو شي اکثره او غالبه کېدل داسې دي لکه چې د مدرسې هغه شی ثابت او متحقق دی، نو ځکه په کښتی کې په ولاړه لمونځ کول یو ډول عذر سو، نو که یو چا په ناسته لمونځ کوی نو د عذر په وجه د هغه لمونځ جائز دی، خو بیا هم د هغه لپاره په ولاړه لمونځ کول اولی او افضله دي، ځکه چې د ولاړي په لمانځه کې د هیچا اختلاف نسته، او د ناستي په لمانځه کې اختلاف دی، او له اختلاف څخه ځان کتل غوره دي.

• القول الرابع: قول صاحبین رَحْمَتُهُمَا الله، كما قال العلامة المحقق رَحْمَةُ اللَّهِ و قول صاحبین رَحْمَتُهُمَا الله أظهر، رد المحتار ج: ۱، ص: ۵۶۳. [القول

والغرض افضل الخ فرمايي که د لومونځ کونکي لپاره له کښتۍ څخه بېلېدې وتل او لومونځ کول ممکن وي نو بېلېدې دي لومونځ وکړي، ځکه چې دا تر ټولو ښه صورت او غوره طريقه ده، ځکه په دې صورت کې به هغه دوي فائده تر لاسه کړي: (۱) يو خو به له اختلاف څخه ځان وژغوري، (۲) او دويمه فايده به دا سي چې زړه به يې هم په لمانځه کې مطمئن او په سکون وي.

والخلا ل غير السبوطه الخ فرمايي چې د امام صاحب او صاحبينو رَجَعَهُ اللهُ په مينځ کې دا ذکر سوي اختلاف په هغه صورت کې دی چې کله کښتۍ روانه وي، او ترل سوي نه وي، لېکن که کښتۍ ترل سوي وي، (يعني د سمندر د غلرې سره ولاړ وي او پر يو شي ترل سوي وي) نو په دې صورت کې د هېڅ چا په نېز هم په ناستي لومونځ کول جائز نه دي، ځکه چې ترل سوي کښتۍ د سمندر د غلرې (ساحل) په څېر ده، او د سمندر پر غاړه يې له غدره لومونځ په ناستي کول جائز نه دي، نو ځکه به په ترل سوي کښتۍ کې هم يې له غدره په ناستي لومونځ کول جائز نه وي.

د بې هوښۍ په سبب د ډېرو قضاوو لومونځونو حکم

وَمَنْ أَلْسِنَ عَلَيْهِ غَمَسٌ صَلَّاتُ أَذْوَدَها او کوم سړی چې پنځه لومونځونه يا تر دې کم يې هوښه سي قَطْعٌ نو د دې لومونځونو قضا به راوړي إِنْ كَانَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ او که تر پنځو لومونځونو زيات يې هوښه سي لَمْ يَقْضَ نو قضا به يې نه راوړي وَهَذَا اسْتِحْسانٌ او دا استحسان دی (يعني دا استحسان تقاضا ده) وَالْقِيَاسُ أَنْ لَا قَضَاءَ عَلَيْهِ إِذَا اسْتَوْعَبَ الْإِفْتَاءُ وَقْتُ صَلَاةٍ كَامِلًا او قیاس دا دی چې کله يې هوښي د يوه لمانځه ټوله وخت ونيسي نو پر يې هوښه سړي به (مطلقاً) قضا نه وي يَسْتَحَقُّ الْعَجْزُ د عاجزۍ د ثابتوالي په وجه قَسَاهَةُ الْجُنُونِ نو بې هوښي د لېونتوب سره مشابهه سوه وَجْهُ الِاسْتِحْسانِ د استحسان وجه دا ده أَنَّ السُّدَّةَ إِذَا طَالَتْ چې کله د بې هوښۍ موده اوږده سي كَثُرَتِ الْقَوَائِمُ نو قضايي لومونځونه ډېر سي فَيَتَحَرَّرُ مِنَ الْأَذَاهِ نو د هغو په قضا راوړلو کې تکليف (او حرج) وي وَإِذَا قَصُرَتْ قَلَّتْ او چې کله موده کمه سي نو قضايي لومونځونه لږ سي فَلَا حَرَجَ نو (هېڅ) تکليف نه وي وَالْكَثِيرُ أَنْ تَزِيدَ عَلَى يَوْمٍ وَكَيْلَهُ او زيات دا دي چې قضايي لومونځونه تر يوې ورځې او شپې زيات سي لَا تَنْتَهِى عَنْ حَذِّ الشُّكْرِ ځکه چې (په دې صورت کې) هغه د تکرار په حد کې داخلېږي وَالْجُنُونُ كَالْإِفْتَاءِ او لېونتوب د بې هوښۍ په ډول دی كَذَا ذَكَرَهُ أَبُو سُلَيْمَانَ رَجَعَهُ اللهُ همدارنگه علامه ابو سليمان رَجَعَهُ اللهُ ذکر کړي دي بِخِلَافِ الثُّبُورِ په خلاف د خوب لِأَنَّ امْتِدَادَهُ نَادِرٌ ځکه چې د خوب اوږدېدل نادر دي (يعني خوب دومره ډېر وخت نه نيسي لکه بې هوښي او لېونتوب) فَيُلْحَقُ بِالْقَائِمِ نو خوب به د کوچني (مودې والا) غدر سره ملحق کېږي ثُمَّ الرِّبَاةُ تَفْتَرِّقُ مَنْ حَيْثُ الْأَوْقَاتِ عِنْدَ مُحَدِّدٍ رَجَعَهُ اللهُ يَسَاوِيَاتُوبٍ (او ډېرښت) د لعل محمد رَجَعَهُ اللهُ په نېز د وختونو په اعتبار سره معتبر دی لِأَنَّ الشُّكْرَ يَسْتَحَقُّ بِهِ ځکه چې تکرار (هم) د وختونو په

● القول الرابع: قول محمد رَجَعَهُ اللهُ كما قال العلامة ابن الهمام رَجَعَهُ اللهُ: وهو الأصح، أي قول محمد رَجَعَهُ اللهُ أصح الأقوال فتح القدیر ج: ۱،

زياتوب سره ثابتېږي وشدتها من حيث الساعات او د شخنيو رجعتا الله په نيز زياتوب د ساعتونو په اعتبار سره معتبر دی هو
التأثير عن علي وآلن حمر زرين الله عنهم همدا له حضرت علي عليه او حضرت ابن عمر زرين الله عنهما شخه را نقل سوي دي.

اللفظ: (المريض) د افعال د باب ماضي مجهوله ده: بې هوښه کېدل، (والمريض) د استعمال د باب ماضي ده: کېنېدل،

پوره نيول، غوړېدل، (الاحتداد) اوږدېدل، (الغلو) را نقل سوي، (منقول)، روايت سوي.

تقريب: مسئله: داده که يو سړی له پنځو لمونځونو شخه زيات بې هوښه سو نو له هغه شخه چي کوم لمونځونه قضاء سول، دهغو لمونځونو قضاء راوړل واجب نه ده، دا حکم د استحسان دی، او د قياس تقاضا داده چي که د يوه لماتخه په ټوله وخت کي بې هوښه وو نو پر هغه قضاء واجب نه ده، همدا مسلک د امام مالک او امام شافعي رجعتا الله هم دی، حنبله وايي چي د قضاء سوو لمونځونو قضاء واجب ده، که څه هم زرو (۱۰۰۰) لمونځونو ته ورسېږي، لنډه دا چي د حنبله وو په نېز د بې هوښۍ په وجه د قضاء سوو لمونځونو را گرځول واجب دي، هغه که ډېر وي، که لږ وي، او د امام شافعي او امام مالک رجعتا الله په نيز که بې هوښۍ د يوه لماتخه پوره وخت ونیوی او يو لمونځ ختي قضاء سو، نو د دې يوه لماتخه قضاء هم پر واجب نه ده، نو څه لا پرېږده، يعني د بې هوښۍ په وجه قضاء سوي لمونځونه که ډېر وي، که لږ، د دوی په نېز بې قضاء واجب نه ده، زموږ خلمو مينځوی لاره اختيار کړې ده فرمايي: که د بې هوښۍ په وجه قضاء سوي لمونځونه لږ وي نو دهغو قضاء واجب ده، او که ډېر وي نو قضاء بې واجب نه ده.

د انا حنبل دليل: دا دی چي بې هوښي يو قسم مرض دی، او په مريض کي چي شومره لمونځونو قضاء سي دهغو قضاء راوړل واجب وي، نو په دې صورت کي به هم د قضاء سوو لمونځونو قضاء راوړل واجب وي، که څه هم ډېر ولي نه وي. د امام مالک او امام شافعي دليل: دا دی چي کله بې هوښه سړی د لماتخه په ټوله وخت کي بې هوښه سو، نو دده په حق کي د لماتخه له اداء کولو شخه عاجزي ثابت سوه، او عاجزي د خطاب له مفهوم شخه مانع ده (يعني بې هوښه سړی د لماتخه په حکم اقبوال الصلوة نه سي پوهېدلاي)، نو ځکه به پر بې هوښه سړي د لماتخه اداينه واجب نه وي، او کله چي اداينه واجب نه سوه، نو قضاء به بيا د شخه شي واجبيږي، او د بعضو په قول دا مسئله د لېونتوب سره مشابه ده، يعني څرنگه چي د لېونتوب په حالت کي پر يو سړي د لماتخه پوره وخت تېر سي نو له هغه شخه د دغه لمونځ قضاء ساقطېږي، همدارنگه دلته هم که بې هوښي د يوه لماتخه پوره وخت ونيسي نو له بې هوښه سړي شخه به هم قضاء ساقطېږي.

زهوږ دليل: وجه الاستحسان الله له دې حايه زموږ دليل بيانيږي، زموږ دليل دا دی چي د بې هوښۍ موده چي کله لوېده سي نو قضاء سوي لمونځونه ډېر سي، نو اوس که د دې ډېرو قضاء سوو لمونځونو د قضاء راوړلو حکم وسي نو سړی به په تکليف (او حرج) مبتلا سي، او څرنگه چي په اسلام کي تکليف (حرج) ليري سوي دی، نو ځکه به د ډېرو قضاء سوو لمونځونو قضاء واجب نه وي، او که د بې هوښۍ موده لږ وي نو قضاء سوي لمونځونه به هم لږ وي، او څرنگه چي د لږو قضا سوو لمونځونو په را گرځولو کي هيڅ حرج نسته، نو ځکه دلر قضاء سوو لمونځونو د قضاء حکم وسو. ښکاره دي وي چي د ډېر (کثير) حد دا دی چي قضاء سوي لمونځونه تر يوې شپې او ورځي زيات سي، تر دې چي د شپږم لماتخه وخت ووځي، ځکه چي کله د شپږم لماتخه وخت ووځي نو په لمونځونو کي تکرار شروع سي، او تر تکرار وروسته بيا کثرت (ډېرښت) شروع کېږي.

جواب: صاحب هدایې رحمه الله د الجنون کال اغماښت څخه د دوی د قیاس جواب ورکوي، د جواب حاصل دا دی چې به هوبنې د لېونتوب په ډول نه ده، بلکې لېونتوب د بې هوبنې په ډول دی، یعنې که لېونتوب تر پنځو لمونځونو زیات سو، نو قضاء ساقطیږي، او که تر پنځو لمونځونو کم وو، بیا نه ساقطیږي، نو د بې هوبنې مسئله پر لېونتوب قیاسول صحیح نه ده، ځکه چې لېونتوب د بې هوبنې په ډول دی، علامه ابو سلیمان جوزجاني رحمه الله هملته ذکر کړي دي.

بغلاف النوام الخ فرمایي چې د خوب مسئله د بې هوبنې او لیونتوب په خلاف ده، نو که خوب تر پنځو لمونځونو زیات سي، نو هم قضاء نه ساقطیږي، ځکه چې د خوب تر ډېرې مودې لوړېدل شاذ و نادر دي، نو ځکه به خوب د کوچنۍ مودې والا عنصر سره ملحق کیږي نه داوډې مودې والا عنصر سره.

ثم الیاده الخ له دې ځایه دا رانیسي چې آیا د قضا سوو لمونځونو (فوائتو) د زیاتوب او کثرت اعتبار په وختونو سره کیږي او که په ساعتونو سره؟ نو په دې سلسله کې د حنفی فقهائو اختلاف دی، د امام محمد رحمه الله په نېز د دې د زیاتوب اعتبار په وختونو سره کیږي، یعنې که له بې هوبنې سرې څخه شپږ لمونځونه قضاء سوه او د شپږم لماتځه پوره وخت ووتی نو دا به وېل کیږي چې اوس قضاء سوي لمونځونه (فوائت) ډېر سوه، ځکه چې د شپږم لماتځه دوخت په وتلو سره تکرار ثابتیږي، او د فوائتو د زیاتوب درا و ملار پر تکرار دی، د دې په خلاف د شیخینو رحمه الله په نېز د زیاتوب ثبوت په ساعتونو سره کیږي، او همدا حکم له حضرت علي او حضرت ابن عمر رضي الله عنهما څخه روایت سوی دی، یعنې که له یوې ورځې او شپې څخه یو ساعت هم زیات سي نو قضاء ساقطیږي، د دوی دلیل دا دی چې په نورو ډېرو ځایونو کې هم پر ساعتونو د حکم مدار دی، علامه عبد الحی لکنوي رحمه الله د دې یو مثال داسې بیان کړی دی چې که مثلاً یو سړی تر زوال مخکې بې هوبنې سي او را روانه ورځ هغه سړی تر زوال وروسته جوړ سي، نو د شیخینو رحمه الله په نېز د هغه له ذمې څخه قضاء ساقطیږي، ځکه چې بې هوبنې تر یوې ورځې او شپې یو ساعت زیاته راغله، لېکن د امام محمد رحمه الله په نېز د دې سړي له ذمې څخه قضاء نه ساقطیږي، ځکه چې تر اوسه د شپږم لماتځه وخت یعنې د ما پېښ وخت وتلی نه دی.

بَابُ سُجُودِ التَّلَاوَةِ

(دا) باب د سجده تلاوت (دا حکامو په بیان کې) دی

تشریح: پکار خو دا وه چې تر سجده سهو وروسته سملستي سجده تلاوت بیان سوې وای، ځکه چې په دواړو کې سجده واجب ده، خو څرنگه چې په سهو او مرض کې د آسماني او غیر اختیاري عارض په اعتبار سره مطلبقت سته، (یعنې هره او مرض دواړه آسماني او غیر اختیاري عوارض دي او د انسان په اختیار کې نه دي) نو ځکه یې د سجده سهو او سجده تلاوت په مینځ کې باب صلاة السريسه ذکر کړی.

صاحب د عنايې رَحْمَةُ اللهِ وَايِي چې د سجده تلاوت لپاره هم هغه ټوله شيان شرط دي کوم چې د لمانځه لپاره شرط دي، نو ځکه په مکروه وختونو کې سجده تلاوت صحیح نه ده، او څرنگه چې د سجده تلاوت د وجوب علت او سبب تلاوت دی، نو د سجده التلاوة اضافه د اضافه السبب الی السبب له قیلي څخه دی.

په قرآن مجید کې ټوله څومره سجده دي او په کومو کومو سورتونو کې دي

قَالَ: سُجُودُ التَّلَاوَةِ فِي الْقُرْآنِ أَرْبَعٌ حَسْبَمَا فرمایي: چې په قرآن کې د تلاوت سجده څوارلس دي **فِي آخِرِ الْأَمْثَالِ** [۱] د سورت اعراف په آخر کې **قُلِ الرُّسُلُ** [۲] او په سورت رعد کې **وَالْقُلُوبُ** [۳] او په سورت نحل کې **وَتَوَفَّى لِسِيْرَ الْإِنْسَانِ** [۴] او په سورت بني اسرائيل کې **وَمَرْيَمَ** [۵] او په سورت مريم کې **وَالْأَمْلُ فِي الْحَجِّ** [۶] او په سورت حج کې اوله سجده **وَالْقُرْآنُ** [۷] او په سورت فرقان کې **وَالْقُلُوبُ** [۸] او په سورت نمل کې **وَالْمُتَكْوِّلُ** [۹] او په سورت الم تنزيل کې **وَمَنْ** [۱۰] او په سورت ص ص **وَمَنْ السَّجْدَةِ** [۱۱] او په سورت حم سجده کې **وَالنَّجْمِ** [۱۲] او په سورت والنجم کې **وَإِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ** [۱۳] او په سورت انشقاق کې **وَالْقُرْآنُ** [۱۴] او په سورت اقرآء کې **كَذَّا كُتِبَ فِي مِصْحَفِ عُثْمَانَ** رَضِيَ اللهُ عَنْهُ همدارنگه د حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په مصحف کې ليکل سوي دي **هُوَ الْمُفْتَتَدُ** او هم هغه معتبر دی **وَالسَّجْدَةُ الثَّانِيَةُ فِي الْحَجِّ لِلْمَلَائِكَةِ عِنْدَنَا** او په سورت حج کې دويمه سجده زمود (د احنافو) په نېز د لمانځه په باره کې ده **وَمَوْصِعُ السَّجْدَةِ فِي حَمِّ السَّجْدَةِ عِنْدَ قَوْلِهِ لَا يَسْأَمُونَ اصْلَ: ۳۸** **فِي قَوْلِ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ** او په سورت حم السجده کې د سجده ځای د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د قول مطابق لایسمر دی **هُوَ السَّجْدَةُ لِلْإِخْتِيَاطِ** او همدا قول د احتیاط په وجه اخیستل سوی دی (یعنې پر همدغه به قول د احتیاط په وجه عمل کيږي).

اللغات: ﴿المصحف﴾ قرآن شریف، مجلد کتاب.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چې په څوارلس آیتونو کې سجده تلاوت ذکر سوې ده، او په دې څوارلس ځایونو کې زمود په نېز پر تلاوت کونکي او اوږدېلونکي دواړو سجده تلاوت واجب ده، او هغه څوارلس آیتونه دا دي:

(۱) ... إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَعِزُّونَهُ وَلَهُ يُسْجُدُونَ. ﴿سورة الاعراف: ۲۰۶ پ: ۹۰، رکع: ۱۳﴾

- (۲) ... وَلَوْ يَسْجُدُ مَنْ أَرِ الْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَعُقْلًا لَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْاُصَالِ. ﴿سورة الرعد: ۱۵ پ: ۱۳، رکوع: ۸﴾
- (۳) ... يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ قَتْلِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ. ﴿سورة النحل: ۵۰ پ: ۱۴، رکوع: ۱۲﴾
- (۴) ... وَيَخَافُونَ يَلَاذِقَانِ يَسْكُنُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا. ﴿سورة بني اسرائيل: ۱۰۹ پ: ۱۵، رکوع: ۱۲﴾
- (۵) ... اِذَا تَنَسَّلَ عَلَيْهِمُ ابْنُ الرَّحْمَنِ غُرُورًا سَجَدَا وَيُكَلِّمًا. ﴿سورة صمر: ۵۸ پ: ۱۲، رکوع: ۷﴾
- (۶) ... په سورت حج کي اوله سجده: وَ مَنْ لِيْنِ اللّٰهُ فَمَالَهُ مِنْ مُّكْرٍ ۚ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ. ﴿سورة الحج: ۱۸ پ: ۱۷، رکوع: ۹﴾
- (۷) ... وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ اَنْسَجِدُ لِمَا تَأْمُرُنَا. ﴿سورة الفرقان: ۶۰ پ: ۱۹، رکوع: ۱۷﴾
- (۸) ... اَلَا يَسْجُدُوْا لِلّٰهِ الَّذِيْ يَخْرِجُ الْحَيَّ وَيُدْخِلُهُ الْجَنَّةَ وَالْاَرْضَ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُوْنَ. ﴿سورة النحل: ۲۱ پ: ۱۹، رکوع: ۱۷﴾
- (۹) ... اِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِيْنَ اِذَا دُكِّرُوْا بِهَا خَرُّوْا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ. ﴿سورة السجدة (المرسل): ۱۵ پ: ۲۱، رکوع: ۱۵﴾
- (۱۰) ... وَكَفَرْنَا وَآلِهَةً فَاَسْتَفْتَمُ رَبُّكَ وَخَرَّ رَاكِعًا وَآتَاكَ. ﴿سورة ص: ۲۲ پ: ۲۲، رکوع: ۱۱﴾
- (۱۱) ... فَاِنْ اَسْتَكْبَرُوْا فَاَلَّذِيْنَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُوْنَ لَهُ بِالْاَيْلِ وَالْهَمَارِ وَهُمْ لَا يَسْخَبُوْنَ. ﴿سورة السجدة: ۲۸ پ: ۲۲، رکوع: ۱۹﴾
- (۱۲) ... فَاَسْجُدْوا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوْا. ﴿سورة النجم: ۳۳ پ: ۲۷، رکوع: ۷﴾
- (۱۳) ... وَاِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْاٰنُ لَا يَسْجُدُوْنَ. ﴿سورة الانشقاق: ۲۱ پ: ۲۰، رکوع: ۹﴾
- (۱۴) ... وَاَسْجُدْ وَاقْرَبْ. ﴿سورة العلق: ۱۹ پ: ۲۰، رکوع: ۲۱﴾
- صاحب د هدايې رحمة الله فرمايي چي دغه خواریس حیایونه کوم چي د سجده تلاوت په باره کي بیان سول د حضرت عثمان رضی الله عنه د قرآن مجید د ذکر سوو حیایونو سره برابر دي، او څرنگه چي د حضرت عثمان رضی الله عنه قرآن پاک ډېر معتبر او معتمد قرآن دی، نو ځکه به په هغه کي بیان سوي حیایونه هم د اعتماد او اعتبار وړ وي.
- والسجدة الثانية الخ صاحب د هدايې له دې عبارت څخه د سورت حج د سجدي په باره کي زموږ او د شوافعو د اختلاف و طرف ته اشاره کوي، فرمايي: چي د امام شافعي رحمه الله په نېز په سورت حج کي دواړه سجدي سجده تلاوت دي (په سورت حج کي دويم د سجدي آيت دا دی: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝ سورة الحج: ۱۷۷) او د سورت ص سجده د امام شافعي رحمه الله په نېز د شکر سجده ده، او د شوافعو په نېز هم د سجدو شمېر خواریس دي، لېکن فرق دا دی چي زموږ په نېز د سورت حج اوله سجده سجده تلاوت ده، لېکن دويمه سجده سجده تلاوت نه ده، بلکي سجده صلاة (يعني د لمانحه سجده) ده، او امام شافعي رحمه الله د سورت حج دواړه سجدي سجده تلاوت مني.

د امام شافعي دليل: امام شافعي رحمه الله د عقبه بن عامر رضي الله عنه په حديث سره دليل نيسي: أن رسول الله ﷺ قال فقلت الحج بسجنتين من لم يسجدهما لم يقرأهما، (يعني سورت حج ته د دوو سجدو په وجه فضيلت ورکول سوي دی،

که چا په دوی کې سجده نه وکړه نو گواکې هغه گردهمه دا سجده نه وويلې. له دې څخه معلومه سوه چې د سورت حج دواړه سجده د سجده تلاوت دي.

زموږ دليل: پر دې چې د سورت حج اوله سجده سجده تلاوت ده هغه اثر دی کوم چې له ابن عباس او ابن عمر رضی الله عنهما څخه روایت سوی دی؛ سجدة التلاوة فی الحج هی الأولى وسجدة الثانية للصلاة، (یعني د سورت حج اوله سجده خو سجده تلاوت ده، او دویمه سجده سجده صلاة ده، او څرنگه چې ابن عباس رئیس المفسرين دی، نو ځکه به د قرآن لود قرآن داړوند احکمو په پاره کې دهغه قول زیات معتبر وي، او د سورت حج د دویمې سجده د سجده صلاة پر کېدلو یو قرینه دا هم ده چې الله تعالیٰ دا سجده د رکوع سره یو ځای کړې ده یعني په وارکمو واسجدوا سره یې د سجده کولو حکم کړی دی، او چیرې چې هم په قرآن کې سجده د رکوع سره یو ځای بیان سوې وي، له هغه څخه عموماً سجده صلاة مراد وي.

جواب: د امام شافعي رحمه الله د حدیث تاویل دا دی چې په دې کې هم د سورت حج له اولې سجده څخه سجده تلاوت او له دویمې سجده څخه سجده صلاة مراد ده، او د نبی ﷺ د حدیث مقصد دا دی چې خلکو ته دواړه آیتونه ویل پکار دي، او یو آیت ویل او تر بل آیت تېرېدل پکار نه دي، مګنا فی الکفاية.

د موضوع السجدة الخ فرمایي چې په سورت حم السجدة کې د سجده ځای د لا یسألون جمله ده، او همدا له حضرت عمر رحمه الله څخه را نقل سوي دي، او پر دې په عمل کولو کې احتیاط هم دی.

سجده ثلاث پر چا واجب ده؟

وَالسَّجْدَةُ وَاجِبَةٌ او سجده واجب ده **فِي كُلِّ التَّوَارِيعِ** په دې (تیرسو) ځایونو کې **عَلَى الثَّلَاثِ** پر تلاوت کونکي باندي **وَالسَّامِعِ** او پر اورېدونکي باندي **سَوَاءٌ قَصَدَ سَمَاعَ الْقُرْآنِ** هغه که یې د قرآن اورېدلو اراده کړې وي **أَوْ لَمْ يَقْصُدْ** او که یې نه وي کړې **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ** ځکه نبی ﷺ فرمایلي دي **السَّجْدَةُ عَلَى مَنْ سَمِعَهَا** سجده پر هغه چا (هم واجب) ده چې آیت د سجده واورې **وَعَلَى مَنْ تَلَاهَا** او پر هغه چا (هم واجب) ده چې آیت د سجده تلاوت کړي **وَعَلَى كِبَرَةِ إِيحَابٍ** او "علی" کلمه د وجوب ده **وَهُوَ غَيْرُ مُقَيَّدٍ بِالْقَصْدِ** او دا په ارادې پورې مقید نه ده.

اللفات: ﴿كُلِّ﴾ تلاوت کونکی.

تفريغ: امام قلعدي رحمه الله وايي: چې په دې څوارلس ذکر سوو ځایونو کې سجده کول پر تلاوت کونکي او اورېدونکي دواړو واجب ده، اورېدونکي که د اورېدلو قصد کړی وي، که نه وي، د امام مالک، امام شافعي او امام حنبل رحمه الله په نېز سجده تلاوت سنت ده.

دليل: د دې حضراتو دليل دا دی چې زید ابن ثابت د نبی ﷺ په مخ کې سورت **فهم تلاوت کړی**، لېکن نه زید بن ثابت **عليه السلام** سجده وکړه او نه نبی ﷺ سجده وکړه، نو له دې څخه ثابت سوه چې سجده تلاوت واجب نه ده، بلکې سنت ده، ځکه که واجب وای نو نه به نبی ﷺ پرېښوولای او نه به زید بن ثابت **عليه السلام**.

زموږ دليل: دا حدیث دی: السجدة على من سمعها وعلى من تلاها، له دې څخه موږ دليل په دې توګه نیسو چې په حدیث کې د

* تفريغ: أخرجه البخاري في كتاب سجود القرآن، باب من رأى أن الله عز وجل لم يوجب السجود، حديث رقم: ۱۰۷۷، لفظه على من استمعها.

“علی” لفظ راغلی دی کوم چې پر لازموالي او واجبوالي دلالت کوي، او څرنگه چې دا حدیث د قصد او ارادې په قید سره مقید نه دی، نو ځکه به پر هر اورېدونکي سجده تلاوت واجب وي، هغه څه د لورېدلو اراده کړې وي او که نه وي.

جواب: امام مالک رحمه الله او نورو چې کوم حدیث ذکر کړی دی د هغو جواب دا دی چې نبی ﷺ په هغه وخت کې فوراً (سمدستي) سجده نه وکړه، او فوراً سجده نه کول زموږ په نېز هم جائز دي، همدارنگه له فوراً سجده نه کولو څخه دا نه لازميږي چې کرسره به یې سجده کړې نه وي، بلکې کېدای سي چې نبی ﷺ به وروسته سجده کړې وي، نو د دې احتمال په وجه د سجده تلاوت وجوب نه ختمیږي.

د امام او مقتدي لپاره د سجدي د آیت د لوستلو بېلابېل صورتونه او د هغو حکمونه

وَإِذَا تَلَا الْقُرْآنَ فَاسْجُدْ او که امام د سجدي آیت تلاوت کړی سَجْدَتَا نو امام دې سجده وکړي وَسَجْدَتَا التَّامَّوْنِ مکه او مقتدي دې (هم) د هغو پرېه سجده وکړي لَا تَتَزَاوِيَهُ مُتَابِعَتُهُ ځکه چې مقتدي پر خپل ځان د امام تابعداري لازمه کړې ده وَإِذَا تَلَا التَّامَّوْنِ او که مقتدي د سجدي آیت تلاوت کړی لَمْ يَسْجُدِ إِلَّا مَعَهُ وَلَا التَّامَّوْنِ نو نه به امام سجده کوي او نه مقتدي لِي السَّلَاةِ وَلَا يَخْلُفَ الْقَهْلَانِ نه په لمانځه کې او نه له لمانځه څخه تر فراغت وروسته عِنْدَ أَنْ خِيفَةَ وَأَنْ يُوَسَّفَ (دا حکم) د شیخینو رحمه الله په نېز (دی) وَقَالَ مُحَمَّدٌ: يَسْجُدُونَهَا إِذَا قَرَأُوا او امام محمد رحمه الله فرمایي: چې امام او مقتديان به ټوله له لمانځه څخه تر فراغت وروسته سجده کوي لَأَنَّ السَّبَّكَ قَدْ تَقَرَّرَ ځکه چې (د سجدي د وجوب) سبب ثابت سو وَلَا مَانِعَ او (له سجده کولو څخه) هيڅ مانع (هم) نسته بِخِلَافِ خَالَةِ السَّلَاةِ په خلاف د لمانځه له حالت څخه لَأَنَّهُ يُؤَدَّى إِلَى خِلَافٍ وَضَعَ الْإِمَامَةُ أَوْ السَّلَاةُ ځکه چې هغه رسول کوي تر هغه شي پورې چې هغه خلاف دی د املت یا تلاوت له موضوع څخه وَلَهُمَا: أَنَّ الْبَقْدِيَّ مَخْجُورٌ عَنِ الْقِرَاءَةِ او د شیخینو رحمه الله دلیل دا دی: چې مقتدي له قرائت کولو څخه بند سوی دی لِنَقَاذِ تَصَرُّفِ الْإِمَامِ عَلَيْهِ ځکه چې پر هغه د امام تصرف نافذ دی وَتَصَرُّفُ الْمَخْجُورِ لَا حُكْمَ لَهُ او کوم څوک چې بند کړی سوی وي د هغه تصرف (یعني تلاوت) لره هيڅ حکم نسته بِخِلَافِ الْجُنُبِ وَالْعَائِضِ په خلاف د جنب او حائضې بشپړي لَأَنَّهُمَا عَنِ الْقِرَاءَةِ مَنُوعَانِ ځکه چې دا دواړه (فقط) له قرائت څخه منع سوي دي لَأَنَّهُ لَا يَجِبُ عَلَى الْعَائِضِ بِتَلَاوتِهَا خو پر حائضې بشپړي د خپل تلاوت په وجه (سجده) واجب نه ده كَأَنَّهُ لَا يَجِبُ بِسَاعَتِهَا لکه څنګه چې پر هغې د سجدي د آیت په لورېدلو سره (هم) سجده واجب نه ده لِإِنَّمَا دَامِرُ أَهْلِ السَّلَاةِ ځکه چې په هغې کې د لمانځه اهلیت نسته بِخِلَافِ الْجُنُبِ په خلاف د جنب (ځکه چې پر هغه سجده واجب نه ده، او دا بیا جلا خبره ده چې تر غسل وروسته به سجده کوي).

اللفات: ﴿مَخْجُورٌ﴾ مقتدي، ﴿مَخْجُورٌ﴾ بند کړی سوی، پلېند.

• القول الرابع: قول الشيخين رحمه الله، كما قال العلامة المحمدي رحمه الله: ولو تلاها للمؤمن لم يسجد المصلّي أصلاً لا في الصلاة ولا بعدها
الدر المنثور ج: ١١، ص: ٥٦٦. [القول الرابع ج: ١١، ص: ١٣٦]

تشرېح: په دې عبارت کې دوی مسئلې بیان کوي دي: (۱) اوله مسئله دا ده که د لمانځه په دوران کې امام د سجدې آیت ووايي، نو پر امام هم سجده واجب ده او پر مقتديانو هم سجده واجب ده، ځکه چې مقتديانو د امام د تابعلاری التزام کړی دی، یعنې د امام تابعلاري یې پر ځان لازمه کړې ده (چې موږ به په هر شي کې په امام پسي اقتداء کوو)، نو هر شی چې پر امام واجب سي هغه به پر مقتديانو هم واجب او لازم وي.

(۲) دویمه مسئله دا ده که د لمانځه په دوران کې یو مقتدي د سجدې آیت تلاوت کړی، او په لوړ آواز سره یې تلاوت کړی، نو اوس په دې صورت کې د شیخینو رَجَمُنا الله په نېز حکم دا دی چې پر هېچا هم سجده واجب نه ده، نه پر امام او نه پر مقتديانو، او نه دي دا خلک په لمانځه کې دننه سجده کوي او نه تر فراغت وروسته، د دې په خلاف د امام محمد رَجَمَ الله مسلک دا دی چې د لمانځه په دوران کې خو پر دې خلکو سجده واجب نه ده، لېکن کله چې له لمانځه څخه فارغه سي، نو پر دوی ټولو سجده واجب ده.

د امام محمد دلیل: دا دی چې د سجدې د واجب کېدلو سبب د سجده تلاوت وجود دی، نو کله چې مقتدي د سجدې آیت تلاوت کړی نو ښکاره ده چې د سجدې د وجوب سبب موجود سو، نو ځکه به سجده واجب وي، لېکن څرنگه چې د لمانځه په حالت کې سجده کول ممکن نه دي، نو په لمانځه کې به پر دوی کول ضروري نه وي، خو تر لمانځه وروسته به پر دوی سجده کول واجب او ضروري وي، او د لمانځه په مینځ کې ځکه سجده ضروري نه ده چې په لمانځه کې به د سجدې کولو دوه حالتونه وي: (۱) یا خو به مخکې مقتدي سجده کوي (۲) یا به امام مخکې سجده کوي، او دواړه صورتونه نلنمکن دي، ځکه که اول مقتدي سجده وکړي نو دا دامات له موضوع څخه خلاف دي، ځکه چې د مقتدي کېدلو په حیثیت دا خبره ضروري ده چې اول به امام سجده کوي نه مقتدي، کنې د موضوع قلب او بدلون به راسي، اوله متبوع څخه به تابع جوړ سي، او دا شرعاً صحیح نه دي، همدارنگه که اول امام سجده وکړي، نو دا هم شرعاً صحیح نه دي، ځکه چې د سجدې آیت مقتدي تلاوت کړی دی، نو مقتدي ته اول سجده کول پکار دي، او تاسو ته معلومه سوه چې مقتدي هم مخکې سجده نه سي کولای، نو د لمانځه په دوران کې د سجدې کولو هیڅ صورت صحیح نه دی، نو ځکه به پر دوی په لمانځه کې دننه سجده واجب نه وي، او د لمانځه تر فراغت وروسته به سجده پر واجب وي.

د شیخینو دلیل: دا دی چې د اقتداء کولو په وجه مقتدي له قرائت او نورو اعمالو څخه بند کړی سوی دی، (یعنې محجور دی)، ځکه چې د امام قرائت او د امام اعمال د مقتدي په حق کې هم د قرائت او اعمالو درجه لري، لکه څرنگه چې په حدیث کې هم دا مفهوم بیان سوی دی: من کان له إمام فقرأه الإمام فقرأه له، (یعنې د امام قرائت د مقتدي لپاره هم قرائت دی)، نو مقتدي په لمانځه کې له قرائت څخه بالکل منع سوی دی، لهندا ده له طرفه د سجدې د آیت تلاوت کول صحیح نه دي، او کله چې د مقتدي تلاوت شرعاً صحیح نه سو، نو د هغه د تلاوت به هم هیڅ حکم نه وي، او کله چې د هغه د تلاوت هیڅ حکم نسته، نو د هغه په تلاوت سره به سجده نه واجبيږي، ځکه چې د بند کړی سوي (محجور) د تصرفاتو هیڅ اعتبار نسته.

بغلاف الجنب والحائض الخ له دې ځایه د یو مقرر سوال جواب ورکول سوی دی:

سوال: دا دی چې حائضه او جنب هم له قرائت څخه منع کړي سوی دي، (یعنې ممنوع دي) لېکن که بیا هم له دوی څخه یو قرائت وکړي او بل سړي یې واورې نو پر هغه سجده واجب ده، حال دا چې په ذکر سوي مسئله کې تاسو له امام څخه هم سجده ساقطه کړه، آخر دې وجه څه ده؟

جواب: دا دی چې د محجور او ممنوع په مینځ کې فرق سته، ځکه چې د محجور قول او فعل بالکل معتبر نه وي، د هغه قول او فعل تعلق که د حلالو سره وي او که د حرامو سره، د دې په خلاف د ممنوع قول او فعل معتبر وي، تر دې فرق وروسته صورت د مسئلې ته گورئ، څرنگه چې په ذکر سوې مسئله کې مقتدی محجور دی (یعنې د قرائت بندیز پر لگول سوی دی) نو ځکه د هغه قرائت بالکل معتبر نه دی، او کله چې د هغه قرائت معتبر نه سو، نو ښکاره ده چې د هغه د تلاوت په وجه پر امام هم سجده نه واجبیږي، د دې په خلاف جنب او حائضه له قرائت څخه منع کړی سوي دي، نو څرنگه چې د دوی قرائت معتبر دی، نو ځکه به د دوی په تلاوت سره پر اورېدونکو سجده تلاوت واجبیږي، نو کله چې په محجور او ممنوع کې دافرق سته، نو یو پر بل قیاسول صحیح نه دي.

إلا إنه يجب الأخذ له دي ځایه د حائضې او جنب په مینځ کې فرق بیانېږي، حاصل یې دا دی چې په خپله د حائضې او جنب په مینځ کې (هم) فرق سته، هغه داسې چې پر حائضې ښځې نه د سجده د آیت په تلاوت کولو سره سجده تلاوت واجبیږي، او نه د سجده د آیت په اورېدلو سره، ځکه چې په دې کې لمانځه اهلیت او لیلقت نسته، او په چا کې د لمانځه اهلیت نیستی وي، پر هغه هیڅ شی هم نه لازمیږي، د دې په خلاف که جنب د سجده آیت ثلاث کړي یا یې واورې نو په دواړو صورتونو کې سجده پر واجبیږي، ځکه چې په ده کې اهلیت سته، او په جنب کې اهلیت په دې توگه سته چې دی په خپل وخت کې دننه غسل کولای سي، نو کله چې غسل وکړي نو د سجده اداء پر واجب سوه، کنې قضاء به یې پر واجب وي.

نو لمانځه دباندي د بل سري لپاره د سجده آیت اورېدل

وَلَوْ سِغَرَا زَجَلًا غَارِمَ السَّلَاةِ او که تر لمانځه دباندي یو سري د سجده آیت واورېدی سَجَدَهَا نو سجده دي وکړي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحیح ده لَئِنْ الْحَجَرَ ثَبَّتْنَا فِي حَقِّهِمْ ځکه چې (د سجده کولو) بندیز (صرف) د مقتدیانو په حق کې ثابت دی فَلَا يَغْدُرُهُمْ نُوْلُهُ هغوی څخه به تجاوز نه کوي.

اللغات: ﴿عَجْر﴾ بندیز، ممانعت، پابندي، ﴿لَا يَغْدُرُو﴾ دنصر له باب څخه د نفي صیغه ده: تجاوز کول. **تشریح:** مسئله: دا ده که له امام یا مقتدي څخه ماسوا بل سري چې هغه له لمانځه څخه خارج (دباندي) وو له مقتدي څخه د سجده آیت واورېدی، نو پر هغه سجده کول واجب دي، ځکه چې د مقتدي په تلاوت کړی سوي آیت سره پر امام او مقتدي ځکه سجده نه واجبیږي چې شرعي مانع سته (لکه په تېره سوې مسئله کې چې تفصیل ذکر سو)، نو دا ممانعت او بندیز صرف د مقتدیانو په حق کې ثابت دی، نورو ته تجاوز نه کوي، نو ځکه به له نورو څخه سجده نه ساقطیږي، بلکې پر دوی به سجده کول واجب وي.

که لمونځ غزاړه له خارجي (دبانديني) سري څخه د سجده آیت واورې نو څه حکم دی؟

وَإِنْ سِغَرَا وَهُمْ فِي السَّلَاةِ سَجْدَةً او که خلکو د لمانځه په حالت کې د سجده آیت واورېدی مِنْ رَجُلٍ لَيْسَ مَقْهُمُ فِي السَّلَاةِ له داسې سري څخه چې هغه د دوی سره په لمانځه کې شریک نه وو لَمْ يَسْجُدُوا فِي السَّلَاةِ نو دوی به په لمانځه کې سجده نه کوي لَئِنْهَا لَيْسَتْ بِصَلَاةٍ ځکه چې دا سجده د لمانځه سجده نه ده لَئِنْ سَاءَ عَمَلُهُمْ هَذِهِ السَّجْدَةُ لَيْسَ مِنْ أَفْعَالِ السَّلَاةِ ځکه چې د دې خلکو د سجده آیت اورېدل د لمانځه له افعالو څخه نه دي وَ سَجَدُوا بِغَدَا

او تر لماتځه وروسته به سجده وکړي لِيَتَحَقَّقَ سَبَبَهَا ځکه د سجده سبب متحقق سو وَلَوْ سَجَدُوا لِمَا لَمْ يَكُنْ او که دې خلکو په لماتځه کې سجده وکړه لَمْ يَكُنْ سَبَبُهَا نو دا د دوی لپاره کافي نه ده لَا تَأْتِي أَذَى بِهِ الْكَافِرُ نو په دې سره به کلمه سجده نه اداء کېږي. الثَّانِي ځکه چې (په لماتځه کې له سجده څخه) منع سوې ده.

اللفات: (تفصيل) د تفصيل مصدر دی: ثابتېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د لماتځه په حالت کې یو څو خلکو له یو داسې سري څخه د سجده آیت واورېدی چې هغه د دوی سره په لماتځه کې شریک نه وو، نو دا خلک دې د لماتځه په حالت کې سجده تلاوت نه کوي. ځکه چې دا سجده د لماتځه سجده نه ده، او د لماتځه سجده ځکه نه ده چې دې خلکو دا اورېدل د لماتځه له افعالو څخه نه دي. ځکه چې د لماتځه افعال خو یا فرض وي یا واجب یا سنت، او دې سجده آیت اورېدل له دې څخه یو شی هم نه دی، لنډه دا چې سجده د لماتځه له افعالو څخه نه ده، او کوم شی چې د لماتځه له افعالو څخه نه وي نو په لماتځه کې دننه د هغه اداء کول هم جائز نه دي، لهذا ثابت سوې چې دا خلک دې په لماتځه کې دننه سجده تلاوت نه کوي، خو تر لماتځه وروسته سجده تلاوت کول واجب دي، ځکه چې د سجده د واجب کېدلو سبب مخکې پیدا سوې دی چې هغه د سجده آیت اورېدل دي، یعنې څرنګه چې دوی په لماتځه کې دننه د سجده آیت واورېدی او هلته د سجده کول صحیح نه وو، نو ځکه به تر لماتځه وروسته دا سبب متحقق کېږي او پر دوی به سجده واجب وي.

دلو سجدوها الخ د دې حاصل دا دی چې که بیا هم دې خلکو په لماتځه کې سجده تلاوت وکړه، نو دا جائز نه دي، او تر لماتځه وروسته بیا دې راګرځول واجب دي، ځکه که په لماتځه کې دننه دې اداينه جائز ومنل سي، نو دا اداء به ناقص وي، ځکه چې د لماتځه له افعالو څخه مسوا نور افعال په لماتځه کې دننه اداء کول مشروع او صحیح نه دي، لنډه دا چې دا سجده به ناقص وي، او د اورېدلو په وجه چې کومه سجده واجب سوې ده هغه کامله ده، او قاعده دا ده چې کامل واجب په ناقصه توګه سره نه اداء کېږي، نو ځکه به د دې خلکو لپاره په لماتځه کې دننه سجده تلاوت کول صحیح نه وي.

که په ذکر سوي صورت کې سجده وکړي نو څه حکم دی؟

قَالَ: وَأَمَّا دَوَّهَا فرمایي: چې ټوله خلک به دا سجده راوګرځوي لِيَتَقَرَّرَ سَبَبُهَا ځکه چې د سجده سبب ثابت سو وَلَوْ سَجَدُوا لِمَا لَمْ يَكُنْ او لمونځ به نه راګرځوي لَا تَأْتِي أَذَى بِهِ الْكَافِرُ ځکه چې صرف سجده د لماتځه له احرام څخه منافي نه ده وَلَوْ سَجَدُوا لِمَا لَمْ يَكُنْ او د نوادر په روایت کې دي چې لمونځ فاسدېږي لَا تَأْتِي أَذَى بِهِ الْكَافِرُ زَادُوا فِيهَا مَا لَيْسَ مِنْهَا ځکه چې دې خلکو په لماتځه کې داسې سجده زیاته کړه چې هغه له لماتځه څخه نه ده وَقِيلَ هُوَ قَوْلُ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ او بعضي حضرات ويلي دي چې دا امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ قول دی.

اللفات: (احرام) تکبیر تحریمه.

تشریح: امام قنوري رَحِمَهُ اللَّهُ وایي چې په لماتځه کې دې خلکو کومه سجده وکړه، هغه شرعاً صحیح نه ده، نو ځکه تر لماتځه وروسته دې هغه سجده تلاوت راوګرځوي، ځکه چې د سجده تلاوت سبب یعنې اورېدل راغله، او څرنګه چې لمونځ فاسد سوې نه دی، نو ځکه د لماتځه د راګرځولو ضرورت نسته، او لمونځ ځکه فاسد سوې نه دی چې لمونځ خویا

د یو رکن پر ښوولو په وجه فاسدیږي، یا په لمانځه کې د مخالف او منافي شي راتلولو په وجه فاسدیږي. او دلته دواړه خبرې نسته، ځکه چې سجده له لمانځه څخه منافي نه ده.

د نواړد روایت دا دی چې په دې صورت کې لمونځ فاسدیږي، ځکه چې دې خلکو په لمانځه کې یو داسې شی زیات کړی چې هغه د لمانځه له افعالو څخه نه دی، ځینې حضراتو ویلي دي چې د لمانځه فاسدېدل د امام محمد رَجَنَہ الله قول دی او د شیخینو رَجَنَہ الله په نېز په دې صورت کې لمونځ نه فاسدیږي، دا اختلاف بنیاد دا دی چې د امام محمد رَجَنَہ الله په نېز د سجده زیاتول لمونځ فاسدوي، او د شیخینو رَجَنَہ الله په نېز په هغه زیاتوب سره لمونځ نه فاسدیږي کوم زیاتوب چې تریو رکعت کم وي.

د خار جي (د بادیني) سړي لپاره د سجده آیت اورېدل او بیا په لمانځه کې شرکت کول

قُلْ كَرِّمُوا الْإِمَامَ بِيَا كَهْ اَمَام د سجدې آیت ووايي وَسَيَعْمَا رَجُلٌ لَيْسَ مَعَهُ فِي الصَّلَاةِ او یو داسې سړي واورېدی چې هغه د امام سره په لمانځه کې شریک نه وو، قَدْ خَلَّ مَعَهُ بَعْدَ مَا سَجَدَهَا الْإِمَامُ بِيَا د امام تر سجدې کولو وروسته هغه سړی د امام سره په لمانځه کې شریک سو کَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ أَنْ يَسْجُدَهَا نو پر هغه سجده کول واجب نه دي لِأَنَّهُ صَارَ مُدْرِكًا لَهَا بِإِذَارِ الزُّرْكَةِ ځکه چې هغه سړی د رکعت په نیولو سره د سجدې نیونکی (هم) سو وَإِنْ دَخَلَ مَعَهُ كَهْلٌ أَنْ يَسْجُدَهَا او که د امام تر سجدې کولو مخکې هغه د امام سره په لمانځه کې شریک سو سَجَدَهَا مَعَهُ نو د امام سره دي سجده وکړي لِأَنَّهُ لَوْ كَمْ يَسْجُدَهَا ځکه که ده د سجدې آیت اورېدلی هم نه وای سَجَدَهَا مَعَهُ نو (هم) به یې د امام سره سجده کولای قَهْنًا أَوَّلُ نو دلته به په درجه اولی سره سجده کوي فَإِنْ كَمْ يَدْخُلُ مَعَهُ او که دا سړی د امام سره شریک نه سو سَجَدَهَا وَحْدًا نو یوازې دي سجده وکړي لِيَتَحَقَّقَ السَّبَبُ ځکه چې (د سجدې) سبب ثابت سو.

اللغات: ﴿هَلْهُنَا﴾ دلته، ﴿هَلْهُنَا﴾ ثابتېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که امام په لمانځه کې د سجدې آیت تلاوت کړی او یو داسې سړي دا آیت واورېدی چې هغه په لمانځه کې د امام سره شریک نه وو، او امام سجده وکړه، بیا دا سړی په همدغه رکعت کې د امام سره شریک سو، نو پر دې سړي جلا سجده کول واجب نه دي، ځکه چې د دې رکعت په نیولو سره دا سړی د سجدې هم نیوونکی سو، او که په دویم رکعت کې د امام سره شریک سو نو د لمانځه تر فراغت وروسته دي سجده وکړي، ځکه چې کله دې سړي هغه رکعت نه ونيوی په کوم چې د سجدې آیت ویل سوی وو نو نه یې قرائت ونيوی او نه یې د قرائت متعلقات یعنې سجده ونيول، نو کله چې یې سجده نه ونيول نو تر فراغت وروسته به سجده پر واجب وي.

او که دا سړی د امام تر سجده تلاوت کولو مخکې د امام سره شریک سو، نو د امام سره دي سجده وکړي، ځکه که بالکل دې سړي د امام سجده اورېدلې نه وای، په دې توګه چې امام د سجدې آیت پټ ویلی وای نو هم به د امام سره پر ده سجده کول واجب وای، نو په دې صورت کې پر ده چې ده د سجدې آیت اورېدلی هم دی نو په درجه اولی سره به پر ده سجده کول واجب وي، او که دا سړی د امام سره شریک نه سو نو له لمانځه څخه دباندې به پر ده سجده واجب وي، ځکه چې د سجدې د واجب کېدلو سبب یعنې اورېدل ثابت سو (یعنې د سجدې آیت خوږې واورېدی).

د لمانځه سجده تلاوت له لمانځه څخه دباندې اداء کول

وَكُلُّ سَجْدَةٍ وَجَّهٌ لِلصَّلَاةِ او هر هغه سجده تلاوت چې په لمانځه کې واجب سي فَلَمْ يَسْجُدْهَا فِيهَا لِبُكْنِ لَمُونِخ کونکي يې په لمانځه کې اداء نه کړي لَمْ تَقْضَ حَاجَتَهُ الصَّلَاةَ نو له لمانځه څخه دباندې به (هم) د هغې قضاء نه راولي کيږي لَا تِلْكَ صَلَاتِيَّةٌ حُكْمٌ دا د لمانځه سجده ده وَلَهَا مَرَّةٌ الصَّلَاةِ او دې سجده ته د لمانځه خصوصيت حاصل دی فَلَا تَتَأَدَّى بِالنَّاقِصِ نو په ناقصه توګه به نه اداء کيږي.

اللغات: ﴿مَرْكَبَةٌ﴾ فضيلت، خصوصيت، ځانګړتيا، ﴿مُتَلَاوٍ﴾ د تفعل د باب مضارع صيغه ده: اداء کيدل.

تشرېح: په دې عبارت سره امام قنوري رحمه الله د يوې کلي قاعدې و طرف ته اشاره کوي، قاعده دا ده چې هر هغه سجده چې په لمانځه کې دننه د سجده آيت په تلاوت کولو سره واجب سي او په لمانځه کې دننه اداء نه سي، نو له لمانځه څخه دباندې (هم) په اداء کولو سره نه اداء کيږي. دليل دا دی چې دا سجده د لمانځه سجده ده، د لمانځه د سجده مطلب دا دی چې د کوم آيت په تلاوت سره چې دا سجده واجب سوې ده، د هغه آيت تلاوت د لمانځه له افعالو څخه دی، نو دا سجده د لمانځه سجده سو، او بيا د لمانځه په وجه سره په دې کې فضيلت راغلی، نو په لمانځه کې د سجده تلاوت واجب کېدل کامل سو، او کوم شی چې کامل واجب سوی وي، هغه په ناقصه توګه سره نه اداء کيږي، او دا خبره ښکاره ده چې له لمانځه څخه دباندې د لمانځه په خیر فضيلت نسته، نو له لمانځه څخه دباندې اداء کېدونکې سجده به ناقصه وي، نو ځکه به له لمانځه څخه دباندې صحيح هم نه وي.

که يو آيت له لمانځه څخه دباندې هم تلاوت کړي او په لمانځه کې هم نو څه حکم دی؟

وَمَنْ تَلَا سَجْدَةً او که يو چاد سجده آيت تلاوت کړی فَلَمْ يَسْجُدْهَا بيا يې سجده نه وکړه حَتَّى دَخَلَ فِي صَلَاةٍ تر دې چې په لمانځه کې داخل سو فَلَمَّا دَخَلَ نو هغه د سجده آيت يې (په لمانځه کې) هم ووايي وَسَجَدَ او سجده يې وکړه أَجْرَانَهُ السَّجْدَةُ مِنَ التَّلَاوَتَيْنِ نو دا سجده له دواړو تلاوتونو څخه د ده لپاره کافي ده لَأَنَّ الشَّائِئَةَ أَقْوَى حُكْمٌ چې دويمه سجده زياته قوي ده لِيَكُونَهَا صَلَاتِيَّةٌ حُكْمٌ چې هغه د لمانځه سجده ده فَاسْتَتَبَعَتِ الْأُولَى نو دا سجده به اولي سجده ته شامله وي (او که فَاسْتَتَبَعَتِ يعني په معلومه صيغه سره وويل سي نو معنی يې داسې کيږي: نو اوله سجده به د دې سجده تلغ وي) وَلِلَّأُولَى الثَّوَابُ يَسْجُدُ أُخْرَى بَعْدَ الْفَرَاحِ او په نوادر کې دي چې د لمانځه تر فراغت وروسته به دويمه سجده کوي لَأَنَّ لِلْأُولَى قُوَّةَ السَّبَبِي حُكْمٌ چې اولي سجده ته د مخکيتوب قوت حاصل دی فَاسْتَوَيَا نو دواړي سجده برابر سوي قُلْنَا: لِلشَّائِئَةِ قُوَّةُ إِصْصَالِ الْمُقْصُودِ موږ جواب ورکړو: چې دويمې سجده ته د مقصود سره د متصلوالي قوت (هم) حاصل دی فَتَرَجَّحَتْ بِهَا نو د دې قوت په وجه به دويمې سجده ته ترجيح حاصله وي.

اللغات: ﴿أَقْوَى﴾ اسم تفصيل دی: زيات طاقتور، ﴿سَبَبِي﴾ د فتح مصدر دی: مخکي کېدل، اول کېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که يو سري له لمانځه څخه دباندې د سجده آيت تلاوت کړی، څو سجده يې نه وکړه، او بيا په لمانځه کې مشغول سو، او په لمانځه کې يې بيا هغه د سجده آيت تلاوت کړی، او سجده يې وکړه، نو په دې

سجده سره د هغه دواړي سجده اداء سوې، او تر لمانځه وروسته پر هغه بله سجده تلاوت واجب نه ده، ځکه چې دا دویمه سجده چې هغه په لمانځه کې اداء کړه د لمانځه سجده ده، نو په دې حواله دې ته څه غونډي طاقت او خصوصیت حاصل دی، نو اوله سجده د دې سجده په ضمن کې اداء سوه، نو د جلا سجده کولو ضرورت نسته.

د النواذر الخ فرمایي چې په نواذر کې دا حکم ذکر سوی دی چې پر دې سړي تر لمانځه وروسته یوه بله سجده کول واجب دي، ځکه چې له لمانځه څخه دباندې چې کومه سجده پر دې سړي واجب سوې ده، هغه د لمانځه په سجده سره نه اداء کیږي، ځکه چې هغه مخکې ده یعنې هغه ته تقدّم او سبقت حاصل دی، نو ځکه په قوت کې دواړي سجده سره برابري دي، او کله چې دواړه برابري دي، نو یوه به د بل په ضمن کې داخلېږي هم نه، او تر لمانځه وروسته به بله سجده کوي.

قلنا الخ زموږ له طرفه جواب دا دی چې دویمي سجده ته یو بل قوت هم حاصل دی، او هغه قوت دا دی چې دا سجده د اداء سره متصله او جوخت ده، یعنې څرنگه چې سجده واجب سوه، په هغه گړي یې اداء کړه، د دې په خلاف اولي سجده ته دا خصوصیت حاصل نه دی، ځکه چې هغه له لمانځه څخه دباندې واجب سوې ده او تر اوسه نه ده اداء سوې، نو ځکه دې سجده ته به تر مخکې سجده ترجیح حاصله وي او هغه به د دې دویمي سجده تابع وي او د دې په ضمن کې به اداء کیږي، او د جلا کولو به یې هیڅ ضرورت نه وي.

که یو آیت له لمانځه څخه دباندې تلاوت کړي او سجده وکړي او په لمانځه کې بیا هغه آیت تلاوت کړي نو څه حکم دی؟

لَا تَكْلَامَاْ اَوْ که یو چا (له لمانځه څخه دباندې) د سجده آیت تلاوت کړی فَسَجَدَاْ (د هغه لپاره) یې سجده وکړه ثُمَّ دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ اَوْ بیا په لمانځه کې داخل سو فَتَلَاَهَا اَوْ همدغه آیت یې (بیا) تلاوت کړي سَجَدَ لَهَا نو د دې لپاره به (هم) سجده کوي لِأَنَّ الثَّانِيَةَ هِيَ الْمُسْتَتَبِعَةُ ځکه چې دویمه سجده خو (په خپله) تابع جوړونکې ده (نو د اولي سجده په څنګه تابع سي) وَلَا دُجَّةٌ اِلَى الْحَاقَّةِ بِالْأَوَّلِ او د اولي سجده سره د دې (لمانځه د) سجده د ملحق کولو هیڅ وجه نسته لِأَنَّهُ يُؤَدَّى اِلَى ځکه چې دا الحاق د دې خبرې طرف ته رسول کوي سَبَقَ الْحُكْمُ عَلَى السَّبَبِ چې حکم به تر سبب مخکې سي.

اللفات: «الْمُسْتَتَبِعَةُ» داستعمال د باب مؤنث اسم فاعل دی: تابع جوړول، تابع کول. «الْحَاقَّةُ» د افعال مصدر دی: یو ځای کول، جوختول، منلول.

تشریح: مسئله: داده که یو چا له لمانځه څخه بهر د سجده آیت تلاوت کړی او سجده یې وکړه، بیا په لمانځه کې داخل سو، او همدغه د سجده آیت یې تلاوت کړی، نو اوس حکم دا دی چې دا سړی دې په لمانځه کې هم سجده وکړي، او د لمانځه سجده به د اولي سجده نه تابع کوي، (یعنې داسې به نه کوي چې اوله سجده د دواړو سجدو لپاره کافي وگرځوي) ځکه چې د متبوع جوړېدلو صلاحیت په دویمه سجده کې سته، په اوله سجده کې نسته، ځکه چې دویمي سجده ته د لمانځه د اتصال خصوصیت حاصل دی، نو کله چې د متبوع جوړېدلو صلاحیت په دویمه سجده کې سته نو ښکاره ده چې دا به د اولي تابع نه ګرځول کیږي، کنې له تابع څخه به متبوع جوړ سي کوم چې صحیح نه دي، او که دویمه سجده د اولي سره ملحق سي نو دا خرابي هم پېښېږي چې حکم به پر سبب مخکې سي، ځکه چې کله

دویمه سجده د اولي سجده سره ملحق کړی سي نو مطلب یې به داسي چي د دویمي سجده لپاره تلاوت وروسته وسو او سجده مخکي وسو (یعني حکم کوم چي سجده ده مخکي اداء سوه او د سجده سبب یعنی آیت وروسته تلاوت کړی سو). او دا له قاعدې څخه خلاف خبره ده، نو ځکه به د لمانځه سجده د اولي سجده نه تابع کیږي، او په لمانځه کي به جلا سجده کوي.

که په یوه مجلس کي د سجده آیت خو ځله وویل سي نو څه حکم دی؟

وَمَنْ كَرَّرَ تِلَاوَةً سَجْدَةً وَاجِدَ فِي مَجْلِسٍ وَاجِدٍ او چا چي په یوه مجلس کي د سجده آیت څو واره تلاوت کړی أَجْزَأَتْهُ سَجْدَةً وَاجِدَةً نو د هغه لپاره یوه سجده کافي ده فَإِنْ كَرَّرَ أَهْلًا مَجْلِسِيَهُ او که (یو واري) په خپل مجلس کي د سجده آیت ووايي فَسَجَدَهَا او سجده یې وکړه ثُمَّ دَعَبَ بیا ولاړی و وَرَجَعَ او بیرته راغلی فَكَرَّرَ أَهْلًا او (دویم واري) بیا د سجده آیت ووايي سَجَدَهَا ثَانِيَةً نو دویمه سجده به هم کوي وَإِنْ لَمْ يَكُنْ سَجْدَةً لِأَهْلٍ او که د اول آیت لپاره یې سجده کړې نه وه فَعَلَيْهِ السَّجْدَتَانِ نو پر هغه به دوې سجده وي قَالَ أَضِلُّ أَلَمْ مَبْقَى السَّجْدَةِ عَلَى الشَّاذِلِ دَفْعًا لِمُخَرِّجٍ نو اصل قاعده دا ده چي د سجده دارومدار د تکلیف ليري کولو په وجه پر تداخل باندي دی وَهُوَ تَدَاخُلُ فِي السَّبَبِ او دا د سبب تداخل دی دُونَ الْحُكْمِ نه د حکم وَهَذَا أَلَيْقُ بِالْعِبَادَاتِ او د سبب تداخل د عباداتو سره زیات مناسب دی وَالثَّانِ بِالْمَقْصُودَاتِ او دویم (یعني د حکم تداخل) د عقوباتو سره زیات مناسب دی وَأَمَّا كَانِ الشَّاذِلِ عِنْدَ إِتْحَادِ الْمَجْلِسِ او د مجلس د اتحاد (یو والي) په صورت کي د تداخل امکان سته لِيَكُنْ جَامِعًا لِلْمَقَرَّاتِ ځکه چي مجلس بېلا بېل شيان جمع کوي فَإِذَا اِخْتَلَفَ لېکن کله چي مجلس مختلف سي عَادَ الْحُكْمُ إِلَى الْأَصْلِ نو حکم د اصل و طرف ته راگرځي وَلَا يَخْتَلِفُ بِسَجْدَةِ الْقِيَامِ او صرف په ولاړه سره مجلس نه بدليږي بِخِلَافِ الْمُخَيَّرَةِ په خلاف د اختیار ورکړل سوي بِسُحْيٍ لِأَنَّهُ دَلِيلُ الْإِعْرَاضِ ځکه چي د هغې ولاړېدل د اعراض دليل دی وَهُوَ الْمُطْلُ هُنَالِكَ او اعراض کول دلته اختیار باطلوي وَقِي تَسْبِيحَةُ الشُّبِّ يَتَكَرَّرُ الْوُجُوبُ او د کپړو (جامو) په وودلو کي د سجده وجوب مکرر کیږي (پوره تفصیل په تشریح مي ومورو) وَقِي الْمُتَنَقِّلِ مِنْ غُصْنٍ إِلَى غُصْنٍ كَذَلِكَ فِي الْأَصْحَاحِ همدارنگه د صحیح قول مطابق له یوه ښاخه څخه تر بل ښاخه پوري په منتقل کېدلو کي هم د سجده وجوب مکرر کیږي وَكَذَلِكَ فِي الذِّيَّاسَةِ لِلِاخْتِيَارِ او په غوښل کولو (غله میده کولو) کي هم دغه حکم دی (یعني د سجده وجوب مکرر کیږي).

اللفات: ﴿كُلَّمَا﴾ د تفاعل مصدر دی: یو په بل ننوتل، یو په بل کي داخلېدل او یو شی ځني جوړېدل، ﴿تَسْبِيحَةً﴾ د تفعیل مصدر دی: ټوکر وودل (اوېدل)، ﴿غُصْنٍ﴾ ښاخ، مراد ځني هغه لرگیان دي چي جولا په هغه سره ټوکر وودي، ﴿وَيْلَةً﴾ غوښل، په درمند ځای کي په غوايانو غله میده کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سري په یوه مجلس کي د سجده یو آیت څو واره تلاوت کړی، نو د هغه لپاره یوه سجده کول کافي دي، او د څو واره تلاوت کولو په وجه څو سجده نه واچيږي، هو! که هغه د سجده آیت تلاوت

کړی، بیا یو ځای ولاړی، بیرته راغلی بیا یې هغه آیت تلاوت کړی نو دویمه سجده به کوي، ځکه چې د ده مجلس بدل شو، همدارنگه که ده اوله سجده کړې نه وي، نو اوس به دوې سجدې کوي، یوه به د اول تلاوت وي، او بله به د دویم تلاوت وي.

صاحب د هدایې فرمایي: چې د قیاس په تقاضا د هر آیت په وېلو سره د جلا جلا سجدې واجبېدل پکار دي، ځکه چې تلاوت د سجدې سبب دی، نو هر څومره چې سبب یعنې تلاوت تکرارېږي هغومره به حکم یعنې سجده مکرر کېږي، خو دلته استحساناً د حرج لیري کولو لپاره تداخل کېږي یعنې د سجدې آیت چې هر څو واره په یوه مجلس کې تکرار سي هغه ټوله واورونه به په یوه سجده کې داخلېږي او یوه سجده به د ټولو لپاره کافي وي. حرج او تکلیف ځکه دی چې مسلمانان د قرآن د زده کړې او ښوونې (تعلیم) محتاج دي، او زده کړه او ښوونه بغیر له تکرار څخه نه حاصلېږي، نو که په یوه مجلس کې د سجدې د یوه آیت په بار بار تکرار سره سجده لازمه کړي سي نو پر مسلمانانو به حرج سي، او په شریعت کې حرج لیري سوی دی، نو ځکه وویل سوه چې په دې صورت کې یوه سجده واجب ده.

د تداخل قسمونه: صاحب د هدایې رحمه الله په دې باره کې یوه بله قاعده بیانوي فرمایي چې د تداخل دوه قسمونه دي: (۱) تداخل فی السبب، (۲) تداخل فی الحكم. تداخل فی السبب دا دی چې اسباب خو متعدد وي، لېکن حکم یو وي، مثلاً د سجدې آیت وېل د سجدې سبب دی، نو که لس واره د سجدې آیت تلاوت کړي سي، نو لس سجدې سوې، او سجده کول حکم دی، نو اوس چې لس واره د آیت تلاوت یو ولر تلاوت وگرځول سو نو دا په سبب کې تداخل سو، ځکه چې لس سببونه په یوه سبب کې داخل سول، او د دې په وجه سره یوه سجده لازم سوه چې هغه یو حکم دی، او د تداخل فی الحكم مطلب دا دی چې د هر هر سبب جلا جلا حکم وي خو د تداخل په وجه د هر هر سبب جلا جلا حکم ثابت نه سي، مثلاً یو څوک څو واره زنا وکړي نو دا زنا د څو واره حد لگولو سبب سوه، یعنې هره زنا د جلا حد لگولو سبب سوه، نو سببونه جلا جلا سوه، خو د ټولو لپاره به یوه حد لگېږي نو دا د هر هر سبب په جلا جلا حکم کې تداخل سو، او بیا د عباداتو لپاره تداخل فی السبب زیات مناسب دی، او د عقوباتو لپاره تداخل فی الحكم زیات مناسب دی، تداخل فی السبب یعنې په سبب کې دننه تداخل په دې وجه د عباداتو لپاره مناسب دی ځکه چې مسلمانان د قرآن د تعلیم محتاج دي، او دا خبره منل سوې ده چې د تعلیم لپاره تکرار ضروري دي، ځکه چې په تکرار او بار بار کولو سره په ښه ډول خبرې په ذهن کې خوندي کېږي، او بیا ژر له ذهن څخه نه وځي، حاصل دا چې د قرآن د تعلیم لپاره تکرار ضروري دی، نو اوس که موږ هر وار د سجده تلاوت په وجه جلا جلا سجده واجب وگرځوو نو ښکاره ده چې په دې کې ډېر تکلیف او حرج دی، نو د تکلیف لیري کولو لپاره په عباداتو کې تداخل فی السبب زیات مناسب دی. د دې په خلاف په عقوباتو او تعزیراتو کې تداخل فی الحكم زیات مناسب دی، ځکه چې الله رحیم ذات دی، نو سبب یعنې گناه چې هر څومره وي حکم به یو وي یعنې په حکم کې به تداخل کېږي او عقاب او حد به یو ولر ورکول کېږي، نو په عقوباتو کې تداخل فی الحكم زیات مناسب دی، همدا وجه ده چې په حدیث کې وېل سوي دي: “ستاسو چې څومره وس وي د حد ساقطولو کوښښ کوئ”.

- د تداخل شرط: له امکاناتو تداخل څخه د تداخل شرط رانېسي، فرمایي چې د تداخل شرط دا دی چې آیت او مجلس به یو (واحد) وي، دلیل دا دی چې حرج د مجلس واحد او د آیت واحد په صورت کې راځي، او له دې څخه مسلمانان ټوله صورتونه به پر اصل یعنې پر قیاس پاته وي، بل دلیل دا دی چې تداخل هغه وخت صحیح کېږي چې یو داسې جلع شې پیدا سي چې ټوله سببونه جمع کړي، او ټوله سببونه د یوه سبب په درجه کې وگرځوي، او داسې جلع شې

مجلس دی، ځکه چې مجلس جلا جلا او متفرق شيان جمع کوي، مثلاً که یو څوک جلا جلا لږ قی وکړي نو که مجلس یو وو، نو ټوله به جمع کیږي، نو له دې څخه معلومه سوه چې مجلس بیلا بیل شيان جمع کوي، همدارنګه ی مجلس یو وو او څو واره د سجدې آیت وویل سو نو بیا به هم یوه سجده لازمیږي، او که مجلس یو نه وو، نو حکم به د خپل اصل یعنی د قیاس و طرف ته ګرځي، یعنی دیوه آیت په بار بار تلاوت کولو سره به بار بار سجده واجبېږي.

د مجلس اتحاد او اختلاف ګله ثابتېږي: پاته سوه دا خبره چې د مجلس بدلېدل کله متحقق کیږي، نو په دې باره کي صاحب د کفایې وایي چې که له اول مجلس څخه را پورته سي او ليري ولاړ سي نو د مجلس د بدلېدلو حکم به لګیږي، او که نژدې ولاړ سي، نو د مجلس دیو والي (اتحاد) حکم به لګیږي، او د نژدې او ليري په مینځ کي فرق دای چې د دوو یا دریو قدمونو په اندازه تګ کول نژدې اندازه ده، او له دې څخه زیات ليري اندازه ده، صاحب د هدایې رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چې صرف په ولاړ بدلو سره مجلس نه مختلف کیږي، بلکې تر څو چې له دې مجلس څخه نه ووځي او ولاړ نه سي تر هغه وخته به د مجلس د بدلېدلو حکم نه کیږي، په خلاف د مخیرې ښځي، مخیره هغه ښځي ته ویل کیږي چې خاوند هغې ته اختاری نفست ووايي او د طلاق اختیار ورکړي، نو که مخیري ښځي د خیار الفاظ واورېدل او ولاړه سوه نو د دې خیار باطلیږي، لېکن د خیار باطلېدل یې په دې وجه نه دي چې مجلس بدل سو بلکې په دې وجه دي چې ولاړېدل د اعراض دلیل دی، او صراحه یا دلالة اعراض د مخیرې ښځي خیار باطلوي.

دلی تسدیه الشوب الخ فرمایي: [۱] که یو سړی د ټوکر او کپړ و داوېدلو (وودلو) کار کوي، او د کار په دوران کي د ټوکر داوېده تار (یعني هغه تار چې د ټوکر په اوږدول کي وي او تقریباً ډېر اوږد وي) د وودلو لپاره له یوه ځای څخه بل ځای ته تللی، او د تګ او راتګ په وخت کي یې بار بار د سجدې آیت وایي، نو څومره واره چې یې آیت ویلی وي، هغومره به سجدۀ تلاوت پر واجب وي، ځکه چې د ټوکر اوږد تار تقریباً دېرش میتره اوږد وي، نو د دې د وودلو لپاره چې له یوه ځای څخه بل ځای ته منتقل کیږي، نو په دې سره مجلس بدلېږي، او د مجلس په بدلېدلو سره حکم او سبب مکرر کیږي، نو ځکه به په دې صورت کي پر ټوکر وودونکي هغومره سجدې واجب وي څومره چې یې آیت تلاوت کړی وي. [۲] همدارنګه که یو سړی یو وار د درختي پریوه ښاخ کښنستی او د سجدې آیت یې تلاوت کړی او بیا پر بل ښاخ کښنستی او همدغه آیت یې بیا تلاوت کړی، نو اوس به هم پر ده دوې سجدې واجب وي، ځکه چې د ښاخ بدلېدل د مجلس د بدلېدلو په درجه کي دي. [۳] او همدغه حکم په هغه صورت کي هم دی چې کله یو څوک په درمندځای^(۱) کي په غوایاتو فصل او غله (لکه اوربشي او داسي نور) میده کوي، اود درمندځای په ګردۍ (ګول) دائره کي غوایان راګرځوي چې له اوربشو او داسي نورو څخه دانه راوځي، نو دا ګردۍ دائره تقریباً پنځلس میتره وي، نو کله چې دی په دې دوران کي هر وار د سجدې آیت وایي، نو جلا جلا سجده به پر واجب وي، ځکه چې د غوایاتو په راګرځولو سره هم مجلس بدلېږي، او احتیاط هم په دغه کي دی چې د هر آیت لپاره جلا سجده وکړي.

که په سامع او قالي کي دیوه مجلس بدل سي نو څه حکم دی؟

وَلَوْ تَكَلَّمَ مَجْلِسُ الشَّامِعِ او که د اورېدونکي مجلس بدل سي **فَوْنُ الشَّامِعِ** نه د تلاوت کونکي **يَتَكْرَرُ الْوُجُوبُ عَلَى الشَّامِعِ** نو (صرف) پر اورېدونکي وجوب مکرر کیږي **لَأَنَّ السَّبَبَ فِي حَقِّهِ السَّمَاعُ** ځکه چې د سجدې د وجوب

(۱) درمندځای: د غلو، دانو، حبوبو او د فصل میده کولو ځای ته ویل کوم چې ملنډ یعنی ګول او ګردی وي.

سبب د اورېدونکي په حق کي د تلاوت اورېدل دي وَكَذَلِكَ إِذَا تَجَلَّى السَّامِعُ الْوَحْيَ أَوْ هَمَلَهُ نَكَبَ بِكُلِّ دَلِيلٍ تَلَاوتِ كُونِكِي مَجْلَسِ بَدَلِ سِي نَه د اورېدونکي عَلَي مَا قِيلَ څرنگه چي ويل سوي دي وَالْأَمْرُ أَنَّهُ لَا يَتَكَبَّرُ الْوُجُوبُ عَلَي السَّامِعِ اَوْ صَحِيح د ده چي پر اورېدونکي وجوب نه مکرر کيږي لِإِنَّا قُلْنَا د هغه دليل په وجه چي موږ مخکي بيان کړی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د آیت اورېدونکي مجلس بدل سو، خود تلاوت کونکي مجلس بدل نه سو، نو په اتفاق سر پر سامع وجوب د سجدې مکرر کيږي (يعني د چا مجلس چي بدل سي، نو په اتفاق سره پر هغه وجوب د سجدې مکرر کيږي).
دليل: دا دی چي د اورېدونکي په حق کي د سجده تلاوت د وجوب سبب اورېدل دي، او څرنگه چي د مجلس بدلېدلو په وجه اورېدل مکرر کيږي، نو په دې وجه به وجوب د سجدې هم مکرر وي، او که د تلاوت کونکي مجلس بدل سو، او د اورېدونکي مجلس بدل نه سو، نو د علامه فخر الاسلام رحمه الله د قول مطابق په دې صورت کي هم پر اورېدونکي وجوب د سجدې مکرر کيږي.
دليل: دا دی چي د اورېدلو بنياد پر تلاوت دی، نو که د تلاوت کونکي مجلس مختلف سي، نو د اورېدونکي پر مجلس به هم د مجلس اختلاف حکم لگيږي، او پر ده به هم وجوب د سجدې مکرر کيږي.

صاحب د هدايې رحمه الله فرمايي چي صحيح خبره دا ده چي په دې صورت کي پر اورېدونکي وجوب د سجدې نه مکرر کيږي، ځکه چي د اورېدونکي په حق کي د سجدې د واجب کېدلو سبب اورېدل دي، نو تر څو چي د اورېدونکي مجلس بدل نه سي تر هغه وخته به په اورېدلو کي تکرار نه راشي، او تر څو چي په اورېدلو کي تکرار نه وي راغلی، تر هغه وخته به وجوب د سجدې هم نه مکرر کيږي.

د سجده تلاوت طريقه

وَمَنْ أَرَادَ السُّجُودَ أَوْ شُكَّ فِي سَجْدَةٍ تَلَاوتِ كُولُو ارَادَه وکړي کَلَّمَ نُو هغه دي تکبير وکړي وَلَمْ يَرْقَمْ يَنْدِيه لېکن خپل لاسونه دي نه پورته کوي وَسَجَدَ اَوْ سَجَدَ دي وکړي ثُمَّ كَلَّمَ بِيَا دي تکبير وکړي وَرَقَمَ رَأْسَهُ اَوْ سَرَّي راپورته کړي اَعْتَبَارًا بِسَجْدَةِ الصَّلَاةِ د لمانځه پر سجدې په قياسولو سره وَهُوَ الْمَرْئِيُّ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ اَوْ همدغه له ابن مسعود رحمه الله څخه رابقل سوي دي وَلَا تَشْهَدَ عَلَيْهِ وَلَا سَلَامَ اَوْ پر هغه نه التحيات سته او نه سلام رَكْنٌ ذَلِكَ لِتَحْلُلِ ځکه چي سلام له لمانځه څخه د وتلو لپاره وي وَهُوَ يَسْتَدِينُ سَبْقَ التَّخَرُّبِ اَوْ له لمانځه څخه وتل د تحریمي د مخکي والي تقاضا کوي (يعني له لمانځه څخه وتل د دې خبري تقاضا کوي چي تحریمه دي مخکي تړل سوي وي) وَهِيَ مُنْقَضَةٌ حَالُهَا چي تحریمه نسته (يعني تحریمه مخکي نه ده تړل سوي).

اللفظ: **تَحْلُلٌ** د تغل مصدر دی: له لمانځه څخه وتل، حلال کېدل، **يَسْتَدِينُ** د استعمال د مضارع ده: تقاضا کول، غوښتل.
تشریح: په دې عبارت کي د سجده تلاوت طريقه بيان سوي ده، نو طريقه يې دا ده چي پر کوم سري سجده تلاوت واجب سي، او منه يې د اداء کولو اراده وکړي، نو څرنگه چي د لمانځه لپاره سجده کيږي، هغه رنگه سجده دي وکړي، يعني بغير د لاسو پورته کولو څخه دي تکبير ووايي سجده دي وکړي، بيا دي تکبير ووايي سري راپورته کړي.
دليل: دا دی چي په لمانځه کي هم دغسې سجده کيږي، او له ابن مسعود رحمه الله څخه د سجده تلاوت همدغه طريقه روايت سوي ده.

ولا تشهد الف فرمايي چي پر سجده کونکي سري نه تشهد (التحيات) ويل واجب دي، او نه سلام گرځول، ځکه چي سلام له لمانځه څخه د وتلو او د لمانځه د ختمولو لپاره گرځول کيږي، او له لمانځه څخه د وتلو لپاره د لمانځه شروع کول ضروري دي، او د

لمانعڅه د شروع کولو لپاره تحریمه ضروري ده، او دلته تحریمه نسته، نو چې تحریمه نسته، نو د لمانځه شروع کول او له لمانځه څخه وتل به هم نه وي.

فایده: په قنوري او هلبه کې په دې اړه څه ویل سوي نه دي، چې په سجده تلاوت کې به څه وایي، نو په دې باره کې بعضو خو دا ویلي دي چې د لمانځه په سجده کې چې څه ویل کیږي، هغه دي په سجده تلاوت کې هم وایي، او بعضي وایي چې په سجده تلاوت کې دي دا وایي: سبحان ربنا ایا کبر و عذ ربنا افعولاً.

د تلاوت په دوران کې د سجدې د آیت پرېښوولو حکم

قَالَ: وَكَرِهَ أَنْ يَقْرَأَ الشُّرُكَاءَ الصَّلَاةَ أَوْ قَرِئًا امام محمد رحمه الله فرمایي: دامکروه دي چې انسان په لمانځه کې یا بغیر له لمانځه څخه یو سورت ووايي وَيَذِمُّ آيَةَ السُّجْدَةِ او د سجدې آیت پرېږدي لَا كُنْ يَسْمُوهُ إِلَّا شَتْكًا عَنْهَا ځکه چې دا له دې آیت څخه د مخ اړلو سره مشابه دي (یعنې په تلاوت کې د سجدې آیت پرېښوول داسې دي لکه ټاکل د سجدې له آیت څخه اعراض کول) وَلَا يَكُنْ او په دې صورت کې هېڅ حرج نسته بِأَنْ يَقْرَأَ آيَةَ السُّجْدَةِ چې د سجدې آیت ووايي وَيَذِمُّ مَا سِوَاهَا او له دې څخه ماسوا پرېږدي لَا كُنْ مِبَادِرًا لَهَا ځکه چې په داسې کولو سره د سجدې و طرف ته چسپاندي (او تېزي) کول دي قَالَ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: أَحَبُّ إِلَيَّ أَنْ يَقْرَأَ آيَةَ السُّجْدَةِ أَوْ آيَتَيْنِ امام محمد رحمه الله فرمایي: چې زما په نېز خوښه خبره دا ده چې تلاوت کونکي د سجدې تر آیت مخکې یو یا دوه آیتونه (هم) ووايي دَفَعًا لِرُؤْيِهِمُ التَّفْضِيلَ د سجدې د آیت د فضیلت د ووم لیري کولو لپاره (یعنې چې دا ووم رانه سي چې د سجدې آیت تر نورو آیتونو زيات فضیلت لري) وَاسْتَحْسَنُوا إِخْفَاءَهَا او فقهاؤ د سجدې د آیت په کراره ویل غوره گرځولي دي شَفَقَةً عَلَى السَّامِعِينَ پر اورېدونکو د شفقت کولو لپاره، والله أعلم.

اللفات: ﴿يَذِمُّ﴾ پرېښوول، ﴿إِلَّا شَتْكًا عَنْهَا﴾ اعراض کول، مخ اړول، ﴿مِبَادِرًا﴾ تېزي کول، چسپاندي کول، تلوار او چابکي کول.

تشریح: په دې عبارت کې امام محمد رحمه الله د سجده تلاوت په باره کې دوه حکمونه بیان کړي دي:

(۱) اول حکم دا دی چې کوم څوک په لمانځه کې یا له لمانځه څخه علاوه یو داسې سورت ووايي چې په هغه کې د سجدې آیت وي، نو داسې دي هېڅکله نه کوي چې کله د سجدې آیت ته ورسېږي نو هغه پرېږدي، او د سجدې کولو له بیري څخه د سجدې تر آیت واورې، ځکه چې په داسې کولو کې د سجدې له آیت څخه د اعراض او مخ اړولو شبهه راځي، او د قرآن له هېڅ یو آیت څخه هم اعراض کول حرام دي، نو کوم شی چې د حرام سره مشابه وي، هغه که حرام نه وي، مکروه خو به ضرور وي، نو تلاوت کونکي او تلاوت اورېدونکي ته داسې حرکت کول پکار نه دي.

(۲) دویم حکم دا دی که یو سړی صرف د سجدې آیت ووايي، شاته او مخته نور آیتونه پرېږدي، نو په دې کې هېڅ حرج نسته، ځکه چې په داسې کولو کې د سجدې د آیت و طرف ته مبادره او وړاندیتوب کول راځي، نو په دې کې د اعراض و هم او شبهه نسته، لهذا په داسې کولو کې هېڅ حرج نسته، بیا هم داسې کول ښه نه دي، ځکه چې د قرآن کریم ټوله آیتونه په فضیلت او ثواب کې برابر دي، نو یو آیت ویل او نور پرېښوول مناسب نه دي، نو ځکه امام محمد رحمه الله فرمایي چې زما په نېز د سجدې تر آیت مخکې یو یا دوه آیتونه ویل مستحب او خوښ دي، چې دا ووم پیدا نه سي چې د سجدې آیتونه تر نورو آیتونو لوړ او غوره دي.

وَاسْتَحْسَنُوا الخ فرمایي چې فقهاؤ رحمه الله پر اورېدونکو (سامعینو) د شفقت او مهرباني کولو لپاره او د سجدې له تکلیف څخه د خوندي کولو لپاره د سجدې آیتونه په کرار آواز ویل غوره گرځولي دي، (ځکه چې په دې اوسنۍ زمانه کې خلک فرائض نه اداء کوي، نو د واجباتو به څه پابندي وکړي). والله أعلم بالصواب

بَابُ صَلَاةِ الْمَسَافِرِ

(دا) باب د مسافر د لماتځه (د احکامو په بیان کې) دی

تشرېح: تر دې مخکې صاحب د کتاب د سجده تلاوت احکام بیان کړل، اوس له دې ځايه د مسافر د لماتځه احکام او مسائل بیانوي، د دوی په مینځ کې د مناسبت وجه دا ده چې له دې دواړو څخه هر یو عارضی شی دی، ځکه چې نه یو انسان ټوله وخت یا د وخت زیاتره حصه سجده تلاوت کوي، او نه یو سړی ټوله وخت په سفر کې وي، لهذا په دې حواله سره د دواړو په مینځ کې اتحاد او یووالی دی، نو ځکه یو تر بل وروسته بیانوي، خو څرنگه چې د سجده تلاوت عارض په عبادت بدل سوی دی، نو په دې وجه یې د سجده تلاوت احکام د سفر تر احکامو مخکې بیان کړه، ځکه چې سفر په عبادت بدل سوی نه دی.

د سفر لغوي او اصطلاحي معنی: د سفر لغوي معنی ده: مسافه او فاصله پرېکول. د سفر اصطلاحي معنی ده: داسې کار کول چې په هغه سره احکام بدل سي، د مثال په توګه په لماتځه کې قصر، په روږو کې د افطار اجازه، د مسحي موده تر درې ورځو او درې شپو پورې رسېدل.

د سفر شرعي مسافه (فاصله)

السَّافِرُ الَّذِي يَتَقَرَّرُ بِهِ الْأَحْكَامُ هغه سفر چې احکام په بدلیږي دا دی أَنْ يُغْضَدَ الْإِنْسَانُ مَسِيرَهُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيْلَاتٍ هېا چې انسان تر درې ورځو او درې شپو پورې د تګ (مزل) لراډه وکړي يَسْتَوِي الْأَيَّامَ د اوښ په تګ سره وَمَشَى الْأَلْفَاةَ (یا) د پښو په تګ سره لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي يَسْتَسْمُ الْمُتَقِيمُ كَمَالِ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ مقيم به پوره یوه ورځ او یوه شپه مسح کوي وَالْمَسَافِرُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيْلَاتٍ او مسافر به درې ورځې او درې شپې (مسح کوي) عَنِ الرَّخْصَةِ الْجَنَسِ (دا) رخصت عام سو جنس (د مسافر) ته وَمِنْ فَكْرِهِ عُنُومُ التَّقْدِيرِ او د جنس له ضرورت څخه د تقدیر عموم دی (یعنې د ورځو تعیین دي هم عام سي) وَقَدَّرَ أَبُو يُوسُفَ رَجْعَهُ اللَّهُ بِتَوَمُّينَ وَآكْثَرُ الْيَوْمِ الثَّالِثِ (نو) امام ابو یوسف رَجْعَهُ الله د سفر اندازه دوه ورځې او درېیمې ورځې اکثره حصه متعینه کړې ده وَالشَّافِعِيُّ رَجْعَهُ اللَّهُ بِتَوَمُّينَ وَلَيْلَةٍ بِإِقْوَالٍ او په یو قول کې امام شافعي رَجْعَهُ الله یوه ورځ او یوه شپه متعین کړې ده وَكُلُّي بِالسَّنَةِ حُجَّةً عَلَيْهِمَا او (زموږ بیان سوی) حدیث د دواړو په خلاف د حجت لپاره کافي دی.

اللفات: تَقَرَّرُ تګ، پېماینېت، يَسْتَوِي تګ، چال، مزل، عُغْثٌ د نصر د باب ماضي صیغه ده: عام کېدل. **تشرېح:** صورت د مسئلې: دا دی چې په کوم سفر سره احکام بدلیږي، او په لماتځه او نورو کې قصر په ثابتېږي، له هغه څخه مراد مطلق سفر نه دی، بلکې هغه سفر مراد دی چې انسان درې ورځې او درې شپې د تګ لراډه وکړي، هغه که د اوښ

په مزل (رفتار) سره تګ کوي يا د پياده تلونکو په رفتار سره تګ کوي، دا خبره په ذهن کې ياده ساتل پکار ده چې د هر ملک په کال کې له ټولو څخه کوچنی ورځ معتبره ده، همدارنګه شپه او ورځ ۴۲ ساعتونه (ګيټې) تګ کول مراد نه دي، بلکې له هرې ورځې څخه تر زواله پورې تلل مرادي دي، ځکه چې ۲۴ ساعتونه تګ نه د انسان په وس کې دي، او نه د يو سپرلي په طاقت کې دي، لڼده دا چې هر ورځ له سهار څخه تر زواله پورې چې په درې ورځو او شپو کې کومه مسافه پرېکړل سي، هغه د سفر مسافه ده. (همدارنګه نه له سفر څخه د شپې سفر کول مرادي دي، بلکې له سهار څخه تر زواله پورې..... ځکه چې شپه آرام او استراحت لپاره ده، او له ثلثه اېلر څخه وروسته د وليالېا په زياتوب سره هم د دغه و طرف ته اشاره شوې ده. احسن الهدايه ج ۲، ص ۲۱۲)

دليل: د درې ورځو او درې شپو په اندازه باتلدي د نبی کریم ﷺ په دې حديث سره استدلال سوی دی: یسح المقيتر کمال یوم و لیلة والمسافر ثلثة ايام و لیالیا، او له دې څخه استدلال په دې توګه کېږي چې د المسافر الف لام استفراقي دی، نو د مسح رخصت هر مسافر ته شامل سو، یعنې هر مسافر درې ورځې او درې شپې مسح کولای سي، او هر مسافر درې ورځې او درې شپې هغه وخت مسح کولای سي، چې کله د سفر کمه موده درې ورځې او درې شپې وي، او که د سفر کمه موده له دې څخه کمه ومنل سي، نو بیا به هر مسافر درې ورځې او درې شپې مسح نه سي کولای، حال دا چې له حديث څخه د هر مسافر لپاره درې ورځې او درې شپې مسح کول ثابت دي، نو ثابت سو چې د سفر کمه موده درې ورځې او درې شپې ده.

زموږ د مذهب تائيد په دې حديث سره هم کېږي چې: لا تسافر المرأة فوق ثلاثة ايام و لیالیا إلا ومعها زوجها أو ذو رحم محرر منها، په حديث کې د فوق لفظ زائد دی، او دا خبره تسليم سوې ده چې د ښځې لپاره د سفر له مودې څخه کم بغير له محرم څخه د سفر کولو اجازه سته، نو څرنگه چې په حديث کې درې ورځې او درې شپې ښځه بغير له محرمه له سفر کولو څخه منع سوې ده، نو ځکه به د سفر موده درې ورځې او درې شپې وي.

و قدّر أبو يوسف الخ فرمائي چې له حنفي علماؤ څخه دامام ابو يوسف رحمه الله په نېز د سفر کمه موده دوې پوره ورځې او د درېمې ورځې اکثره حصه ده، او د يو قول مطابق دامام شافعي رحمه الله په نېز يوه ورځ او يوه شپه د سفر کمه موده، امام مالک او امام احمد رحمه الله فرمائي چې د سفر کمه موده څلور فرسخه ده، همدارنګه دامام شافعي رحمه الله يو قول دی، صاحب د هدايې رحمه الله فرمائي چې زموږ بيان سوی حديث د دواړو مخالف قولونو په خلاف حجت دی.

د فرسخ او شرعي و انگريزي ميل په اعتبار سره د سفر موده

د شرعي ميل په اعتبار سره د سفر کمه موده اته څلوېښت (۴۸) ميله کېږي، او د فرسخ په اعتبار سره شپاړس (۱۶) فرسخه کېږي، ځکه چې يو فرسخ درې شرعي ميله کېږي، او د انگريزي ميل په اعتبار سره څلور پنځوس (۵۴) ميله کېږي، ځکه چې انگريزي ميل تر شرعي ميل کوچنی دی، په يوه ورځ کې په مينځوې مزل سره عموماً شپاړس ميله مسافه قطع کېږي، نو په درې ورځو کې اته څلوېښت ميله مسافه سو، نو که يو څوک اته څلوېښت ميله سفر وکړي، نو د سفر احکام به جاري کېږي. (انصار الهدايه ج ۲، ص ۲۱۵)

د شرعي ميل، انگرېزي ميل، ميټر او كيلو ميټر اندازه د لاسي او گز په اعتبار سره

څه شي؟	څومره؟	کيږي
يو شرعي ميل	شکلور زره (۴۰۰۰) لاسه	کيږي
يو شرعي ميل	دوه زره (۲۰۰۰) گزه	کيږي
يو شرعي ميل	تقريباً اتلس سوه اته ويشت (۱۸۲۸,۷۹۸) ميټره	کيږي
يو شرعي ميل	تقريباً يو (۱,۸۲۸۷۹۸) كيلو ميټر	کيږي
يو ميټر	(۱,۰۹۳۶۱۴۳) گزه	کيږي (يعني تقريباً له يوه گز څخه لږ زياتيږي)
يو كيلو ميټر	زر (۱۰۰۰) ميټره	کيږي
يو انگرېزي ميل	درې زره پنځه سوه شل (۳۵۲۰) لاسه	کيږي
يو انگرېزي ميل	اولس سوه شپيته (۱۷۶۰) گزه	کيږي
۴۸ شرعي ميله	تقريباً څلور پنځوس (۵۴,۵۴۵۲) انگرېزي ميله	کيږي
۴۸ شرعي ميله	تقريباً اوه اتيا (۸۷,۷۸۲) كيلو ميټره	کيږي

د منځنۍ درجې مزل (تگ) معتبر دی

وَالشَّيْءُ الْمَذْكُورُ هُوَ الْوَسْطُ او له ذکر سوي مزل څخه د منځنۍ درجې مزل مراد دی (يعني په مخکي جارت کي چي د کوم مزل (او تگ) ذکر سوله هغه څخه مراد دا دي چي په منځنۍ درجه به مزل کوي) وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ التَّحْدِيدُ بِالْمَزَاجِلِ او له امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روايت دی چي (د سفر د مودې) اندازه به په مرحلو (پړاوونو) سره کيږي وَهُوَ قَرِيبٌ مِنَ الْأَوَّلِ او دا روايت د اول روايت سره زيات نژدې دی وَلَا مُعْتَبَرٌ بِالْفَرَايِخِ او (د سفر د مودې په اندازه کي) د فرسخونو اعتبار نسته هُوَ الصَّحِيحُ همداسه صحيح ده.

اللفاظ: ﴿مَزَاجِل﴾ جمع د مرحلې ده: پړاوونه، منزلونه، رباطونه.

تشرېح: فرمايي: په قنوري کي چي د سیر الإبل یا سیر الأقدام په ذریعہ سره د کوم مزل ذکر سوی دی، له هغه څخه د منځنۍ اومتعدي درجې مزل مراد دی، نه ډېر تېز او نه ډېر کرار، بلکي منځنۍ تگ، له امام صاحب څخه یو روايت دای چي د سفر کچه موده درې منزلونه (پړاوونه) دیو یعنی که یو چا د دریو منزلونو په اراده سفر شروع کړی، نو هغه ته شرعاً مسافر ویل کیږي، صاحب د هدایې فرمایي چي د امام صاحب دا قول د اول قول یعنی ثلثة أيام ولیالها سره نژدې دی، ځکه چي په منځنۍ زمانه کي به خلکو عموماً په یوه ورځ کي یو منزل سفر کوی.

ولا معتبر الخ فرمایي چي د صحيح قول مطابق به د سفر د مودې په تعيين کي د فرسخ اعتبار نه کيږي، يو فرسخ درې ميله کيږي، علمو مشائخو د فرسخ اعتبار کړی دی، لکه څرنګه چي بعضود شپاړس فرسخو، او بعضو د پنځلس فرسخو ذکر کړی دی.

د اوبو تګ د مخکي له تګ څخه مختلف دی

وَلَا يُعْتَبَرُ السَّيْرُ إِلَى الْمَاءِ او د اوبو تګ معتبر نه دی مَعْنَاهُ لَا يُعْتَبَرُ بِهِ السَّيْرُ إِلَى الْمَاءِ د دې معنی داده چي د کوم تګ اعتبار چي په وچه (بې اوبو مخکه) کي کيږي په اوبو کي به د هغه اعتبار نه کيږي فَأَمَّا الْمُعْتَبَرُ إِلَى الْمَاءِ نو په سمندر کي هغه تګ معتبر دی فَمَا يَلِيْقُ بِحَالِهِ چي هغه د سمندر د حال سره مناسب وي كَيَّا فِي الْجَبَلِ لکه څرنګه چي په غره کي (هم دغه حکم دی).

اللفات: ﴿بُؤ﴾ وچه، بې اوبو مخکه، ﴿جَبَل﴾ غر.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي په سمندري سفر کي به د هغه مسافې اعتبار کيږي چي د سمندر د حال سره مناسبه وي، يعني که هوا برابره وي، نو په سمندر کي چي په درې ورځو او درې شپو کي کښتۍ څومره اندازۀ مسافه پرېکړي، هغه به د سفر موده وي، لکه څرنګه چي د غرو په سفر کي د درې ورځو او درې شپو اعتبار سوی دی، که څه هم په هواره مخکه کي دومره مسافه له دې څخه په کومه موده کي پرېکړي. او د متن د عبارت حاصل دادی چي په سمندري سفر کي به د وچي مخکي د مزل اعتبار نه کيږي، د مثال په توګه يوه وطن ته د رسېدلو لپاره دوې لاري دي، يوه د وچي مخکي لاره ده بله د اوبو (سمندر) لاره ده، پر وچه لاره درې ورځي او درې شپې مسافه ده، او د اوبو له لاري څخه دوې ورځي مسافه ده، نو که يو سړی پر وچه لاره ولاړ سي، نو د هغه لپاره به د مسافر رخصت حاصل وي، او که د اوبو د لاري څخه ولاړ سي، نو د سفر رخصت به ورته حاصل نه وي.

د قصر شرعي حيثيت

قَالَ: وَقَدْ مَضَى الْمُسَافِرُ فِي الرَّحَلِ رَكْعَتَانِ فرمایي: چي په شلور رکعتيز لماتنه کي د مسافر فرض لمونځ دوه رکعتۀ دی لَا يُقْبَلُ عَلَيْهِمَا (او) پر دې به زیاتوب نه کوي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَضَهُ الْأَرْبَعُ امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمایي: چي پر مسافر شلور رکعتۀ لمونځ فرض دی وَالْقَصْرُ رُخْصَةٌ او (په لماتنه کي) قصر کول رخصت دي اِجْتِبَارًا بِالصُّومِ په روژې باندې په قیاسولو سره (يعني امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ سفر پر روژې قیاسوي) وَلَنَا أَنَّ الشُّفْعَةَ الشَّالِي لَا يَقْضَى او زموږ دليل دادی چي د دویمي شفعي نه قضاء راوړل کيږي وَلَا يُقْبَلُ عَلَى تَرْكِه او نه لمونځ کونکی د هغې په پرېښوولو سره ګناهګاره کيږي وَهَذَا آيَةُ النَّافِلَةِ او دا د نفل کېدلو نښه ده بِخِلَافِ الصُّومِ په خلاف د روژې لَا تَكُنْ يَقْضَى ځکه چي د روژې قضاء راوړل کيږي.

اللفات: ﴿رُخْصَةٌ﴾ د څلورو رکعتو والا لمونځ، څلور رکعتيز لمونځ، ﴿قَصْر﴾ مختصر کول، لنډول، لږول، ﴿شُّفْعَة﴾

دوه رکعتۀ، شفیع ثاني: آخري دوه رکعتۀ.

باب صلاة المسافرين

تشرېح: امام قلدوزي رحمه الله فرمايي: دا اقامت په حالت کي چي کوم خلور رکعت لمونځ فرض دی، په شرعي سفر کي هغه دوه رکعت کيږي، او زموږ (د احنافو) په نېز دا فرض دي، او مسافر ته خلور رکعت جائز نه دي، خو که ويې کړه او پر دويم رکعت کېښستی، نو سجده سهو به کوي، او که سجده سهو وکړي، نو لمونځ خوبه يې جائز وي، لېکن ناقص به وي، ځکه چي په دې صورت کي اول دوه رکعت فرض سوه، او آخري دوه رکعت نفل سوه، او که پر دويم رکعت نه کېښي، نو ټوله رکعتونه به يې نفل سي، فرض لمونځ يې نه کيږي.

زموږ دليلونه: (۱) اول دليل دا دی چي که مسافر قصر وکړي؛ او آخري دوه رکعت پرېږدي، نو قضاء يې نه راوړل کيږي او نه د هغو په پرېښولو سره گنهگار کيږي، او د قضاء نه واجبېدل او نه گنهگار کېدل د دې نېټه ده چي دويمه شفعه نفل ده، نو ثابت سوه چي پر مسافر په خلور رکعتيز لمانځه کي فقط دوه رکعت واجب دي. (۲) زموږ دويم دليل دا دی چي له ډېرو حديثونو څخه ثابت دي چي نبي ﷺ او صحابه وو به په سفر کي خلور رکعتيز لمونځ دوه رکعت کوی، نو ځکه د سفر لمونځ دوه رکعت دی، له دې څخه زيات کول جائز نه دي. (۳) دريم دليل: په مسلم شريف کي د ابن عباس حديث دی: قال إن الله فرض الصلوة على لسان نبيكم على المسافر ركعتين وعلى المقيم أربعاً، له دې حديث څخه معلومه سوه چي په سفر کي فرض لمونځ دوه رکعت دی. (۴) خلورم دليل: په بخاري شريف کي راغلي دي: سمعت أنساً يقول هرجنا مع النبي ﷺ من المدينة إلى مكة فكان يصل ركعتين ركعتين حتى رجعنا إلى المدينة قلت أقمتم بكة شيئاً قال أقمنا بها عشرة، له دې حديث څخه هم معلومه سوه چي نبي ﷺ به په سفر کي دوه رکعت لمونځ کوی.

د امام شافعي مسلک: د امام شافعي، امام مالک او امام احمد رحمه الله په نېز په سفر کي د قصر کولو رخصت سته، خو خلور رکعت کول افضل دي، يعني که دوه رکعت وکړي، صحيح دي، هيڅ کراهت پکښي نسته، ځکه چي په حديث سره ثابت دي، لېکن که خلور رکعت وکړي نو افضله دي، لنډه دا چي د امام شافعي رحمه الله په نېز قصر کول فرض نه دي، بلکي صرف رخصت يې سته.

د امام شافعي دليل (۱) امام شافعي رحمه الله پر روژه قياس کوي، يعني څرنګه چي د مسافر لپاره دروژې په مياشت کي د افطار اجازه (رخصت) سته او روژه نيول افضله دي، همدارنګه په خلور رکعتيز لمانځه کي د قصر اجازه ورکول سوې ده، کنې اتمام افضله دی، (۲) دويم دليل دا آيت دی: وإذا ضربت في الأرض فليس عليكم جناح أن تقصروا من الصلوة اسورة النساء، ۱۰۱، د دې آيت معني ده چي کله تاسو سفر کوئ نو هيڅ پروا (جناح) په دې کي نسته چي تاسو په لمانځه کي قصر وکړئ، د دې پروا (جناح) له لفظ څخه معلومېږي چي که قصر وکړي نو هم هيڅ پروا نسته، او که اتمام وکړي نو هم هيڅ خبره نه ده، نو ځکه به اتمام افضله وي، لېکن څرنګه چي قصر په حديث سره ثابت دی، نو هغه مکروه گڼل پکار نه دي، (۳) دريم دليل: د بخاري دا حديث دی: عن عبد الله قال صليت مع النبي ﷺ مئى ركعتين وأبى بكر وعمر و مع عثمان صدرا من امارته ثم أتمها، په دې حديث کي حضرت عثمان رضي الله عنه اتمام کړی دی، نو له دې څخه معلومېږي چي اتمام کول هم جائز دي، (۴) خلورم دليل: په دار قطني کي حديث دی: عن عائشة رضي الله عنها أن النبي ﷺ كان يقصر في السفر ويتزود ويفطر ويصوم، په دې حديث کي راغلي دي چي نبي ﷺ به قصر هم کوی، او اتمام به يې هم کوی، نو ځکه اتمام کول جائز دي.

جواب: امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايلي وو: څرنگه چي په روژه کي د مسافر لپاره رخصت او اختيار سته، چي که روژه نيسي او که يې پرېږدي او وروسته يې قضاء راوړي، همدارنگه په څلور رکعتيز لمانځه کي هم مسافر ته اجازه سته، نو د دې جواب موږ دا ورکوو چي په لمانځه او روژه کي فرق سته، ځکه که په لمانځه کي آخري دوه رکعت مسافر پرېږدي نو پر هغه هيڅ گناه نسته، او نه يې قضاء سته، او که روژه پرېږدي، نو د هغې قضاء سته، لهندا معلومه سوه چي روژه جلا ده، او لمونځ جلا دی، نو ځکه لمونځ پر روژه قياسول صحيح نه دي، او دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ اصلي دلائل هغه حديثونه دي کوم چي پورته ذکر سول، او د هغو ټولو جوابونه په نورو شروحو کي په تفصيل سره بيان سوي دي، خود کتاب د اوږدوالي له بيري يې موږ نه ذکر کوو.

د قصر نه کولو حکم

وَإِنْ صَلَّى أَرْبَعًا أَوْ كَثُرَ وَكَثُرَ الشَّيْءُ كَثُرَ الشَّيْءُ أَوْ بِدَوِيمِ رَكْعَتٍ كِي د تشهد (التحيات) په اندازه کښنستی (مطلب دا چي تصريې نه وکړي) أَهْوَائُهُ الْأَوَّلِيَّانِ مِنَ الْفَرْغِ نَوِ او اول دوه رکعت له فرضو څخه د ده لپاره کافي دي وَالْأَخِيرِيَّانِ لَهُ الْفَالِغَةُ او آخري دوه رکعت د ده لپاره نفل دي إِعْتِبَارًا بِالْفَجْرِ د سهار پر لمانځه په قياسولو سره وَصِيْرٌ مُسْتَقِيمًا لِتَأْخِيرِ السَّلَامِ او د سلام ځنډولو په وجه به گنهگار وي وَإِنْ لَمْ يَقْعُدْ فِي الثَّانِيَةِ كَثُرَ مَا أَوْ كِي دوه رکعت کي د تشهد په اندازه نه کښنستی بَلَّغَتْ نَوِ لمونځ يې باطل سول وَخِطْلَاطُ الثَّانِيَةِ بِهَا أَقْبَلُ اِكْمَالِ أَرْكَانِهَا ځکه چي د فرضو دارکاتو تر پوره کولو مخکي نفل په فرضو گډ سول.

اللفات: ﴿مَمْنَعِي﴾ د افعال د باب اسم فاعل دی: گنهگار، گناهکار، غلط کار کونکی، ﴿الْمَخْلُط﴾ د افعال د باب مصدر دی: گډېدل، يو ځای کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که مسافر د دوو رکعتو پر ځای څلور رکعت وکړه، او د تشهد په اندازه پر دویم رکعت کښنستی، نو اول دوه رکعت به فرض او آخري دوه رکعت به نفل شمارل کيږي، او دا مسئله د سهار په لمانځه قياس سوې ده، يعني که يو چا د سهار په لمانځه کي د دوو پر ځای څلور رکعت وکړه، او پر دویم رکعت کښنستی، نو دوه رکعت به يې فرض او دوه رکعت به يې نفل وي، خود د سلام د ځنډولو (تأخير) په وجه به گنهگار وي، او که مسافر پر دویم رکعت نه کښنستی، نو لمونځ يې باطليږي (لکه څرنگه چي څوک د سهار په لمانځه کي پر دویم رکعت نه کښنې نو هم يې لمونځ باطليږي). دليل دا دی چي په دې صورت کي به د فرضي لمانځه دارکاتو تر پوره کولو مخکي د فرضي لمانځه سره نفلې لمونځ گډ (مخلوط) سي، او د فرضي لمانځه ارکان ځکه پوره سوي نه دي چي پر دویم رکعت ناسته کوم چي د قصر په وجه رکن ده هغه پرېښوول سوه، نو د فرضي لمانځه دارکاتو تر پوره کولو مخکي په نفلو شروع وسوه، او دارکاتو تر پوره کولو مخکي نفل شروع کول او نفل په فرضو مخلوط کول لمونځ باطلوي، نو ځکه به د ده لمونځ باطل وي.

د قصر شروع کولو ځای

وَإِذَا قَارَأَ الْقَارِئُ السُّبْحَ يَبُوتُ الْبَيْتُ أَوْ كَلَهُ چي مسافر د ښار له کورونو څخه جلا سي صَلَّى رُكْعَتَيْنِ نو لمونځ به دوه رکعت کوي (يعني قصر به کوي) لِأَنَّ الْإِقَامَةَ تَتَعَلَّقُ بِهَا ځکه چي اقامت په ښار کي د داخلېدلو سره تعلق لري فَيَتَعَلَّقُ

السَّفَرُ بِالْخُرُوجِ عَنْهَا نَوْ سَفَرٌ بِهِ لَه بِنَارِ شَخْه تَر و تلو پوري تعلق لري وَفِيهِ الْأَثَرُ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَوْ بِهِ دِي بَارَه كِي د حضرت علي عليه السلام اثر دی لَوْ جَاوَزْنَا هَذَا الْخَصَّ (چي) که موږ له دې کډلي شخه تېر سو لَقَصْنَاهَا نَوْ قَصْرٌ بِهِ كَوو.

اللفات: «فَارَقَ» د مفاعلي د باب ماضي ده: جلا کېدل، «الخص» له خاشو شخه جوړه سوې کوچنۍ خونه. مراد ځني هغه کډله ده چي په دښت کي د آرام لپاره جوړه سوې وي.

تفريع: په دې عبارت کي د بيان پري چي مسافر به تر سفر شروع کولو وروسته کله قصر شروع کوي، نو د دې حکم دا دی چي کله مسافر د ښار له آبادۍ شخه ووځي، نو پر هغه قصر کول واجب پري. دليل دا دی چي کله مسافر د خپل ښار په آبادي کي داخل سي، نو د هغه سره د اقامت حکم متعلق کيږي، نو همدارنگه کله چي له دې آبادي شخه ووځي نو د سفر حکم به هم ور سره متعلق کيږي، او په دې باره کي د حضرت علي عليه السلام اثر هم را نقل سوی دی: لَوْ جَاوَزْنَا هَذَا الْخَصَّ لَقَصْرْنَا، خَصَّ وَايِي د باند، لرگو، يا خاشو کوچنۍ کډلي ته. حاصل دا چي حضرت علي عليه السلام وفرمايل: «که موږ له دې کډلي شخه تېر سو»، نو قصر به کوو. د دې تائيد د حضرت انس عليه السلام په حديث سره هم کيږي: قال صليت مع رسول الله ﷺ الظهر بالمدينة أربعاً والمصري بالبيعة الحليفة ركعتين، (حضرت انس عليه السلام فرمايې چي ما د رسول الله ﷺ سره په مدينه منوره کي د ما پښين لمونځ څلور رکعت وکړی، او په نو الحليفة کي مي د ما زيرگر لمونځ دوه رکعت وکړی). لَوْ ذُو الْحَلِيفَةِ د مدينې منورې له آبادۍ شخه وتلی ځای دی، نو معلومه سوه چي کله مسافر د ښار له آبادۍ او کورونو شخه ووځي نو قصر به کوي.

د سفر انتها (پای)

وَلَا يَزَالُ عَلَى حُكْمِ السَّفَرِ أَوْ مَسَافِرٍ بِهِ تَر هغه وخته د سفر په حکم کي وي حَتَّى يَتَوَيَّ الْإِكَامَةَ فِي بَلَدٍ أَوْ قَرْيَةٍ غَسَّهَ عَشْرَ يَوْمًا أَوْ أَكْثَرَ تر څو چي په يو ښار يا يو کلي (مجله) کي د پنځلس ورځو يا تر دې د زيات اقامت (پاته کېدلو) نيت وکړي فَإِنْ كُتِبَ الْكُلُّ مِنْ ذَلِكَ أَوْ كَه تَر دې د کم نيت وکړي قَصْرٌ نَوْ قَصْرٌ بِهِ كَوِي لِأَنَّهُ لَا بُدَّ مِنْ اخْتِبَارِ مُدَّةٍ خُكْه چي (په اقامت کي) د يو مودې اعتبار کول ضروري دي لِأَنَّ السَّفَرَ يُجَاوِزُهُ اللَّيْلُ خُكْه چي درنگ کول (يعني پاته کېدل) د سفر لپاره جامع دي فَقَدْ زَاهَا بِمُدَّةِ الظُّهْرِ نَوْ خُكْه مودې د طهر په مودې سره د اقامت د مودې اندازه ولگوله لِأَنَّهُمَا مُدَّتَانِ مُوجِبَتَانِ خُكْه چي دا دواړه مودې واجبونکي دي وَهُوَ مَا تَوَرَّعَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَابْنِ عُثْمَانَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَوْ هَذَا اِنْدَاوَه له ابن عباس او بن عمر رضي الله عنهما شخه را نقل سوې ده وَالْأَثَرُ وَشَيْلِهَ كَالْخَبَرِ أَوْ بِهِ داسي مسئله کي د صحابي قول (اثر) هم د حديث په ډول وي وَالْتَّحْقِينُ بِالْبَلَدَةِ وَالْقَرْيَةِ يَشِيرُونَ أَوْ د ښار او کلي (محلې) قيد لگول ودې خبري ته اشاره کوي أَنَّهُ لَا تَمَسَّحُ رِيَّةَ الْإِكَامَةِ فِي الْبَقَاءِ چي په دښت (او ځنگله) کي د اقامت نيت کول صحيح نه دي وَهُوَ الظَّاهِرُ لَوْ هَذَا ظَاهِرُ رَوَايَتِي

* (يعني په سفر کي خوځه ناځه پاته کېدل راځي ځکه چي مسافر يو دوه ساعته د ځان هوسا کولو لپاره حتماً يو ځای درېږي او لږ درېدلو نو پاته کېدلو ته اقامت نه سي ويل کېدلای).

اللغات: ﴿بَلَدٌ﴾ ښار، ﴿قَوْمٌ﴾ کلى، محله، ﴿أَيْتٌ﴾ ثبت هم راځي، يعني يفتح اللام او يضم اللام دواړه صحيح دي، د

سمع دباب مصدر دی: درېدل، درنگ کول، پاته کېدل، ﴿مَعْتَمِدٌ﴾ منقول، ﴿مَقَامٌ﴾ ښايان، دښت، ځنگل.

تشرېح: مسئله: داده چې د سفر حکم به تر هغه وخته پاته وي تر څو چې په یو ښار یا کلي کې د پنځلسو ورځو یا تر دې د زیاتو ورځو د پاته کېدلو نیت نه وکړي، او چې د پنځلسو ورځو یا تر دې د زیات پاته کېدلو نیت وکړي، نو د سفر حکم ختمیږي، او داسې مقيم شمارل کیږي، او که تر پنځلسو ورځو د کم پاته کېدلو نیت وکړي، نو زموږ په نېز داسې مقيم نه دی، بلکې قصر لمونځ به کوي، لېکن امام مالک او امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمَا فرمایي: چې د څلورو ورځو د پاته کېدلو په نیت سره انسان مقيم کیږي، د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمَا یو قول دای چې که تر څلورو ورځو زیات پاته سو، نو هغه مقيم دی، که یې نیت کړی وي او که نه وي، لڼده دا چې زموږ او د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمَا په مینځ کې دوه اختلافه دي: (۱) اول اختلاف دا چې د مقيم کېدلو لپاره لږ تر لږه د څومره ورځو پاته کېدلو (اقلمت) نیت ضروري دی؟، نو زموږ په نېز د پنځلسو ورځو په نیت سره مسافر مقيم شمارل کیږي، او د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمَا په نېز د څلورو ورځو په نیت سره مقيم شمارل کیږي.

د امام شافعي دلیل: د قرآن دا آیت دی: وَإِذَا سَأَلَكَ الرَّكُضُ فُلَيْسَ عَلَيْكَ جُنَاحٌ أَنْ تُقْصِرَ مِنْ الصَّلَاةِ، په دې آیت کې الله تعالیٰ د ضرب فی الارض یعنی په محکه کې د گرځېدلو په وجه قصر مباح گرځولی دی، نو د دې مخالف مفهوم دای چې که ضرب فی الارض نه وي، نو قصر به مباح نه وي، او مسافر چې کله د اقامت نیت وکړي، نو ضرب فی الارض یې پرېښوی، او چې ضرب فی الارض یې پرېښوی، نو د ده لپاره قصر مباح پاته نه سو، خو پر دې داسوال کیږي چې که تر څلورو ورځو د کم اقلمت نیت وکړي، نو بیا هم د قصر کولو اجازه پکار نه ده، ځکه چې په دې صورت کې ضرب فی الارض (یعني په محکه کې تلل او گرځېدل) نه راغله، نو د دې جواب دای چې که څه هم د آیت تقاضا همدغه ده چې د څلورو ورځو په اقامت سره دي هم د قصر حکم پاته نه سي، خو موږ د اجماع د دلیل په وجه له څلورو ورځو څخه په کم اقلمت کې دا آیت پرېږدو، ځکه چې دا د هېڅ چا په نېز هم جائز نه دي چې تر څلورو ورځو د کم اقلمت په نیت دي څوک مقيم وگرځيږي.

(۲) د اقامت لپاره نیت شرط دی: دویم اختلاف دای چې د اقلمت لپاره زموږ په نیت شرط دی، زموږ په نېز بغیر د اقلمت له نیت څخه مسافر نه مقيم کیږي، که څه هم د پنځلسو ورځو څخه زیات اقلمت وکړي، او د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمَا په نېز د اقامت لپاره نیت شرط نه دی.

د امام شافعي دلیل: د حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا قول دی: مَنْ أَقَامَ أَرْبَعًا أَتَدَّ (یعني که یو چا څلور ورځي اقلمت وکړي، هغه دي پوره لمونځ کوي)، په دې قول کې د نیت ذکر نسته، نو ثابته سوه چې د اقلمت لپاره نیت ضروري نه دی. زموږ دلیل: دا دی چې د مسافر لپاره د ضروري نه ده چې دی دې شپه او ورځ ۲۴ ساعته روان وي، بلکې دی دېر ولږه درېږي هم، او تر دېر وخته پوري آرام او فاسي نورو لپاره درېږي، نو معلومه سوه چې سفر او لېث (درېدل) دواړه سره جمع کیږي، او دا خبره هم تر لمر سپینه ده چې د پاته کېدلو نوم اقامت او مقيم کېدل دي، خود دې دواړو په مینځ کې د فرق کولو لپاره د یوې موډې اعتبار کول ضروري دي، نو د دې لپاره موږ د طهر پر موډې قیاس وکړي، او موده د اقلمت مو پنځلس ورځي وټاکله.

دروماڻو راڻو الخ صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ فرمايي: چي د اقامت د مودې پنځلس ورځي کېدل له ابن عباس او ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُم څخه را نقل سوي دي، لکه څرنگه چي مجاهد روايت کړي دی: عن ابن عباس وابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُم قَالَا: إِذَا أُدْخِلْتَ بِلْدَةً وَأَنْتَ مُسَافِرٌ فِي عَزْمِكَ أَنْ تَقِرَّ بِهَا خَمْسَةَ عَشْرَ يَوْمًا فَاكْمَلِ الصَّلَاةَ وَأَنْ كُنْتَ لَا تَدْرِي مَتَى تَظُنُّ فَاكْصِرْ (يعني ابن عباس او ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُم فرمايي: کله چي ته يو ښار ته داخل سې، په داسي حال کي چي مسافريې، او ستا اراده د پنځلسو ورځو د پاته کېدلو وي، نو لمونځ پوره کوه، او که معلومات درته نه وي چي کله به (بيا) سفر کوم (يعني کله به له ښار څخه وځم) نو قصر کوه). صاحب د هدايې رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي د پنځلسو ورځو تحديد او ټاکل له شرعي مقرر اتو څخه دي، او شرعي مقررات او د ورځو ټاکل او تحديد داسي شی دي چي د عقل هيڅ لار پکښي نسته، او قاعده داده چي په کوم شي کي د عقل دخل نه وي په هغه کي د صحابي اثر د حديث په منزله دی، ځواکي ابن عباس او ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُم د پنځلسو ورځو تعيين له نبي ﷺ څخه اوږدېلی دی، او بيا يې ذکر کړی دی.

والتقييد الخ فرمايي: په قلدوري کي چي کوم په ښار او کلي کي د اقامت کولو شرط لگول سوی دی، هغه و دې طرف ته اشاره کوي چي په صحراء او بيابان کي د اقامت نيت صحيح نه دی، او که څوک په بيابان کي د اقامت په نيت سره تر پنځلس ورځو زيات د اقامت نيت وکړي، نو هم هغه سړی مقيم نه پاته کيږي، او د هغه لپاره په لماتحه کي د قصر اجازت نه ده، همدا ظاهر الرواية دی، کنې له امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ شخه روايت سوی دی چي که کوچيان او شپنيان په يونيابان او صحرا کي د پنځلسو ورځو د اقامت نيت وکړي او خپمې ودروي، نو هغوی مقيم گرځي، او د هغوی لپاره به قصر کول صحيح نه وي، لېکن ظاهر الرواية مخکنی قول دی. (بنابه، کتابه)

که اراده و کړي چي نن به له ښار څخه ځم لېکن تر دوو کالو پوري پاته وي نو قصر به کوي

وَكُوْدَعَلْ وَصْرًا عَلَیْ عَزْرَ اَنْ یَحْمَدَ هَذَا اَوْ یَحْمَدَ عَدُوَّ او كه یو مسافر په دې اراده سره یو ښار ته داخل سي چي سبا یابل سبا به (بیرته له ښار څخه) وځي وکړم یې مَدَّةَ الْإِكَامَةِ او د اقامت د مودې نیت یې کړی نه وي حَقُّ یې عَلَیْ ذَٰلِكَ سِتْرٌ تر دې چي خو کاله په دې اراده (په دغه ښار کي) پاته سي قَصْرٌ نو قصر به کوي لِأَنَّ ابْنَ عَزْرَ أَقَامَ بِأَدْرَيْنَجَانَ سِتَّةَ أَشْهُرٍ ځکه چي ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا په آذربایجان کي شپږ میاشتې پاته سو وګان یَقْصُرُ او په لمانځه کي به یې قصر کوی رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا وَفَا ذَٰلِكَ اَوْ د صحابه وو زعم الله عَنْهُمْ له یوه جماعت څخه هم دغه ډول را نقل سوي دي.

الفات: ﴿سین﴾ جمع دسئۂ ده، مراد حنی شو کاله دي.

تشرېح: په تېر عبارت کې ذکر سوه چې د اقامت لپاره د پنځلسو ورځو د پاته کېدلو نیت ضروري دی، نو په دې عبارت کې پر هغه خبره تفریع کوي فرمایي: که مسافر په ښار کې په دې نیت سره داخل سي چې سبا یا بل سبا به ځم، او د پنځلسو ورځو د پاته کېدلو نیت نه وکړي، تر دې چې په دغه سبا بل سبا کې څو کاله تېر سي، نو قصر به کوي او مقيم نه ورته ويل کېږي. دليل دادی چې ابن عمر رضي الله عنه په آذربيجان کې شپږ مياشتي په دې حال کې وو، چې نن به ځم، سبا به ځم، خو هغه په دې شپږو مياشتو کې قصر لمونځ کوی، همدارنگه په مصنف ابن شيبه کې له ډېرو صحابه وو څخه را نقل سوي دي چې هغوی به په سفر کې وه، او تر شپږو مياشتو به زيات يو ځای پاته سوه، لېکن د پنځلسو ورځو نیت به يې نه وو، نو قصر به يې کوی، لکه څرنگه چې علقمه بن قيس رضي الله عنه په خوارزم کې دوه کاله پاته سو، او په لمانځه کې يې قصر کوی، او سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه په نيشاپور کې دوه مياشتي پاته سو او قصر يې کوی.

په دار الحرب کې د اسلامي لښکر لپاره د قصر حکم

وَإِذَا دَخَلَ الْعُسُكُ أَرْضَ الْحَرْبِ أَوْ كَلَهُ جِي (اسلامي) لښکر د کافرانو ملک (دار الحرب) ته داخل سي فَكُونُوا إِقَامَةً بِهَا أَوْ هَلْتَهُ (د پنځلسو ورځو) پاته کېدلو نیت وکړي قَصْرًا (نو) (هم) به قصر کوي وَكَذَلِكَ هُمْدَانُ بَعْدَ قَصْرِ كُورِي إِذَا حَاصَرُوا فِيهَا مَدِينَةً أَوْ حَصَّنًا جِي کله په دار الحرب کې يو ښار يا يوه کلا محاصره کړي لِأَنَّ الدَّخَلَ بَيِّنٌ أَنْ يُقَرَّرَ قَصْرٌ حُكْمٌ جِي (دار الحرب ته) داخلېدونکی لښکر د دوو خبرو په مينځ کې متردد دی چې يا به ماته (شکست) وخوري او به تېښتي وَبَيِّنٌ أَنْ يُقَرَّرَ قَصْرٌ يا به دښمن ته ماته ورکړي او هلته به پاته سي فَلَمْ تَكُنْ دَارَ إِقَامَةٍ نُو حُكْمٌ، به دا ځای د دوی لپاره دار الاقامة نه وي.

اللفاظ: ﴿عُسُكٌ﴾ لښکر، فوج، ﴿حَاصَرُوا﴾ د مفاعلي د باب ماضي ده: محاصره کول، کلا بند کول، چاپېره کېدل، ﴿يُقَرَّرُ﴾ په عبارت کې اول يُقَرَّرُ د ضرب له باب څخه د مضارع مجهوله صيغه ده چې مجهولي معنى يې ده: ماته خوړل، ﴿يُقَرَّرُ﴾ او دويم يُقَرَّرُ د تفعيل له باب څخه د مضارع معلومي صيغه ده: ماته ورکول، او داسي هم کېدای سي چې دواړه د ضرب له باب څخه سي يعنې اوله مجهوله سي او دويمه معلومه سي، ﴿قَصْرٌ﴾ د ضرب د باب مضارع ده: تېښتېدل، ﴿قَصْرٌ﴾ داهم د ضرب د باب مضارع ده: په يو ځای کې قرار کول، پاته کېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادی چې هغه اسلامي لښکر کوم چې د کفارو علاقه ته د اسلام خپلولو او پورته کولو لپاره ځي، که هغوی د کفارو د جنگ علاقه (دار الحرب) ته ورسېږي او د پنځلسو ورځو د اقامت نیت وکړي نو هم به قصر کوي، يعنې پر هغوی د اقامت حکم نه جاري کېږي، همدارنگه که هغوی يو ښار يا يوه کلا فتح کړي نو هم به پر هغوی د اقامت حکم نه جاريږي، ځکه چې په دار الحرب کې هغوی ته استقرار او استقلال حاصل نه دی، يعنې دوی هلته پاته کېدل او اوسېدل يقيني نه دي، ځکه چې د لښکر دوه حالتونه دي، اوله دواړو حالتونو څخه يو حالت هم دوی مقيم نه سي جوړولای، ځکه چې يا خداى مه کړه دا لښکر به ماته وخوري نو ښکاره ده چې د تېښتي (فرار) لار به اختياروي، او يا به کامياب سي او کفارو ته به ماته ورکړي او استقرار او قرار به ورته حاصل سي، نو دې فرار او قرار د شکمن کېدلو په وجه دار الحرب ته دار الاقامه نه سي ويل کېدلای، نو ځکه به په دار الحرب کې د اقامت نیت معتبر نه وي.

په دار الاسلام کې د اسلامي لښکر د اقامت حکم

وَكَذَا إِذَا حَاصَرُوا أَهْلَ الْبَيْتِ فِي دَارِ الْإِسْلَامِ فِي غَيْرِ مَوْضِعٍ همدارنګه که اسلامي لښکر په دار الاسلام کې له ښار څخه ماسوا په یو بل ځای کې باغیان محاصر کړل أَوْ حَاصَرُوهُمْ فِي الْبَيْتِ یا یې په سمندر کې محاصره کړل (نو د اقامت د نیت اعتبار یې نسته) لَأَنَّ حَالَهُمْ مُنْطَلَقُ عَزِيمَتِهِمْ ځکه چې د دوی حال د دوی اراده باطلوي وَعِنْدَ زُفَرٍ • رَجَعَهُ اللَّهُ لِيَصْمُ فِي الْوُجْهَيْنِ او د امام زفر رحمه الله په نېز په دواړو صورتونو کې (د اقامت نیت) صحیح دی إِذَا كَانَتِ الشُّوْكَةُ لَهُمْ په دې شرط چې غلبه د اسلامي لښکرو وَيَلْتَمِزُكَ مِنَ الْقَرَارِ ظَاهِرًا ځکه چې (په دې صورت کې) په ښکاره توګه دوی ته د پاته کېدلو قدرت سته وَعِنْدَ أَبِي يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ لِيَصْمُ او د امام ابو یوسف رحمه الله په نېز (د اقامت نیت) هغه وخت صحیح دی إِذَا كَانُوا فِي بَيْتٍ أَلَدٍ چې کله اسلامي لښکر د خاورو په کورونو کې وي لَأَنَّهُ مُؤَمَّعَةٌ إِقَامَةٍ ځکه چې داد اقامت کولو ځایونه دي وَبِكَةِ الْإِقَامَةِ مِنْ أَهْلِ الْكَلَاءِ وَأَهْلِ الْأَعْيِمَةِ او د وښو والاوو (ګیاه دارو خلکو) د اقامت نیت کله چې هغوی د خېمو اوسېدونکي وي قِيلَ: لَا تَصْمُ نو ویل سوي دي چې صحیح نه دی (یعنې د هغو د اقامت نیت صحیح نه دی) وَالْأَصَحُّ أَنَّهُمْ مَقِيمُونَ خو صحیح قول دادی چې هغوی مقیم دي يُرْوَى ذَلِكَ عَنْ أَبِي يُوسُفَ رَجَعَهُ اللَّهُ دا قول له امام ابو یوسف رحمه الله څخه روایت سوی دی لَأَنَّ الْإِقَامَةَ أَصْلٌ ځکه چې اقامت اصل دی فَلَا تَبْطُلُ بِالِاتِّخَالِ مِنْ مَرْغَبٍ إِلَى مَرْغَبٍ نو ځکه به له یوې چرگاه (څخه ځای) څخه تر بلې چرگاه پورې په منتقل کېدلو سره (اقامت) نه باطلیږي.

اللفاظ: «عزیمه» اراده، «بیت مکرر» د خاورو کورونه، «أهل البيت» باغیان، بغاوت کونکي، مراد ځني هغه خلګ دي چې د عادل باچا په خلاف د بغاوت او سرکښۍ بیرغ پورته کړي، «أهل الكلاء» د وښو پلورنکي، یاد وښو کسب کونکي، دلته مراد ځني هغه شپښیان دي چې خېمې یې په وښو کې درولي وي، او رڼه پر څړي، «أهلیة» خیمې، «مركزی» چرگاه، څخه ځای، درمې د څړولو ځای.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که اسلامي لښکر په دار الاسلام کې باغیان (بغاوت کونکي) محاصره کړه، لېکن دا محاصر له آبادی څخه لیرې په یو دښت، یا یو سمندر او جزیرې کې وسوه، او تر محاصرې کولو وروسته اسلامي لښکر هلته د پنځلس ورځو د اقامت نیت وکړی، نو د هغوی دا نیت معتبر نه دی، بلکې پر هغوی قصر ضروري دی. دلیل دا دی چې اسلامي لښکر په دې صورت کې هم د قرار او فرار (تېښتې) په مینځ کې متردد (شکمن) دی، (لکه په مخکنۍ مسئله کې چې هم دغه صورت وو)، نو دا د تردد او شک حالت د دوی اقامت باطلوي. ځکه څرنګه چې د دوی د فتحې او کامیابی امکان سته، همدارنګه یې د شکست او ماتې امکان هم سته، د علامه مرغیناني رحمه الله له بیان سوي دلیل څخه معلومیږي چې په عبارت کې د فی غیر مصر او فی البحر قیلونه اتفاقي دي، همدارنګه ده که اسلامي لښکر د باغیانو په ښار

• القول المرجح: قول الجمهور رَجَعَهُ اللَّهُ، کما قال العلامة عالم بن العلاء: أهل البيت إذا امتنعوا في دار البني وحاصروهم لاتصح ما به الإقامة

التراجمية ج: ٢٠، ص: ٦٠. [القول المرجح، ج: ١١، ص: ١٣٨]

کي اقامت وکړې، او په کلا کي يې دننه دوی محاصره کړه، نو هم به د اسلامي لښکر د اقامت نيت صحيح نه وي، ځکه چي د باغيانو ښار تر فتحې وروسته د بيابان او دښت په ډول دی، ځکه چي اسلامي لښکر په دې کي نه پاته کيږي، بلکي واپس ځي.

وعند زفر الخ امام زفر رحمه الله فرمايي چي کله اسلامي لښکر په دار الحرب کي کفار محاصره کړي، يا په دار الاسلام کي په يو دښت او ميدان کي کفار او باغيان محاصره کړي، په دواړو صورتو کي د اقامت نيت کول صحيح دي، لښکر دا حکم په هغه صورت کي دی چي کله په ملک (وطن) کي دننه اسلامي لښکر ته قوت او غلبه حاصله وي، ځکه چي په دې صورت کي په ډاگه دوی ته پر استقرار او پاته کېدلو قدرت سته، د امام ابو يوسف رحمه الله مذهب دا دی چي په پورتي دواړو صورتونو کي د اقامت نيت کول هغه وخت صحيح دی چي تر محاصرې کولو وروسته اسلامي لښکر د خاورو په کورونو کي استوگن سي، نو بيا به دهغوی له طرفه د اقامت نيت معتبر وي، (ځکه چي په هغه زمانه کي به د خاورو کورونه د اقامت ځايونه شمارل کېدله)، او که په ځېمو کي استوگن سول نو د دهغوی نيت به معتبر نه وي، دليل دا دی چي د اقامت ځای او مقام کورونه او عمارتونه وي، ځېمې د اقامت ځای نه وي.

دنية الإقامة الخ صاحب د هدايې فرمايي: چي هغه خلک چي کسب او کار يې حيواناتان وي، او چيري چي وابنه اوبه وويني هلته ځېمې دروي، بيا چي کله هلته وابنه ختم سي، نو له هغه ځای څخه ځي، او يو بل د موقعې ځای پيدا کوي او هلته پاته کيږي لکه کوچيان او شپنيان، نو د دوی د اقامت د نيت په صحيح کېدلو او نه صحيح کېدلو کي د علمو اختلاف دی، نو د بعضي علماؤ خيال دا دی چي د دې خلکو د اقامت نيت نه صحيح کيږي، ځکه چي ځېمې او داسي ځايونه د اقامت ځايونه نه دي، لښکر صحيح قول دا دی چي دا خلک مقيم دي، يعني گردسره له شروع څخه مسافرين نه دي، ځکه چي اقامت اصل دی او د اقامت د باطلېدلو او د سفر د جاري کېدلو لپاره لږ تر لږه د دريو ورځو او دريو شپو په اندازه سفر کول ضروري دي، لښکر د دوی حال دا دی چي له يوې چراگاه څخه تر بلې چراگاه پوري ځي، نو بيا که په مينځ کي يو څه وابنه وويني، نو هلته پاته کيږي، نو ځکه د دهغوی په حق کي د ثلاثة ايام ولياليا مسافره ثابت نه سوه، او دا خلک د سره مسافر نه سوه، نو کله چي د مسافر نه سوه، نو مقيم به وي.

د مسافر لپاره د مقيم د اقتداء حکم

وَإِنْ أَقْتَدَى الْمُسَافِرُ بِالْمَقِيمِ إِلَى الْوَقْتِ او که مسافر په وخت کي دننه د مقيم اقتداء وکړه اَتَمَّ أَزْهَكَو څلور رکعت به پوره کوي لَکِنَّهُ يَتَعَذَّرُ لَهُ إِلَى أَزْيَمٍ لِلتَّجَعُّبِ ځکه چي د تابع کېدلو په وجه د مسافر فرض په څلورو رکعتونو بليږي کَمَا يَتَعَذَّرُ بِبَيِّنَةِ الْإِقَامَةِ لَكَ شَرْنَكُ چي د اقامت په نيت سره (فرض) بليږي لِإِتِّصَالِ الْمُتَعَذِّرِ بِالسَّبَبِ وَهُوَ الْوَقْتُ ځکه چي بدلونکي شی د سبب يعني دوخت سره متصل سو.

اللفات: ﴿تَعَذَّرَ﴾ د تفعل د باب اسم فاعل دی: بدلونکی، دلته مراد ځني اقتداء ده، ځکه د امام اقتداء لمونځ بلوي. **تشریح:** په دې عبارت کي د دوو خبرو حکم بيان سوی دی: يو د مسافر په مقيم پسي د اقتداء کولو حکم، دويم د مقيم په مسافر پسي د اقتداء کولو حکم، اول صورت په وخت کي دننه جائز دی، خو دوخت تر وتلو وروسته جائز نه دی، او دريم صورت په وخت کي هم جائز دی، او تر وخت وروسته هم، امام قنوري رحمه الله داوول صورت تر بياتولو وروسته

فرمایي: که مسافر په وخت کې دننه په مقيم پسي اقتداء وکړي، يعني که په څلور رکعتيز لمانځه کې مسافر د مقيم اقتدا په وخت کې دننه وکړي، نو مسافر به هم څلور رکعت کوي.

دليل: دا دی چې مسافر د دې مقيم سړي د متابعت (تابعدي) التزام وکړي، يعني پر ځان يې د ده تابعدي د اقتدا په ذريعه لازمه کړه، او د مقيم فرض لمونځ څلور رکعت دی، او څوک چې د هغه سړي د متابعت التزام کوي، چې د هغه فريضه څلور رکعت وي، نو د تابع کېدلو په وجه د هغه فريضه هم په څلور رکعتونو بدلېږي، لکه څرنگه چې دا قلمت په نيت سره هم د مسافر فريضه په څلور رکعتونو بدلېږي.

لا اتصال المغیر له دې ځایه علت جامعہ بیانوي، هغه دا چې مغیر (يعني دوه رکعت په څلورو بدلونکی) شی کوم چې اقتداء ده سبب (يعني د وخت) سره یو ځای سوه، ځکه چې هغه د مقيم اقتداء هم وکړه او په وخت کې يې دننه هم وکړه نو دواړه سره یو ځای سوه، نو ځکه به څلور رکعت کوي، او تر وخت ختمېدلو وروسته د مسافر اقتدا په مقيم پسي جائز نه ده، ځکه چې وخت د بدلون (بدلولو) سبب دی، او کله چې وخت ختم سو نو د بدلون سبب ختم سو، فتدبر.

د مسافر لپاره د قضا سوي لمانځه د اقتداء حکم

وَإِنْ دَعَلَ مَعَهُ فِي قَائِمَةٍ أَوْ كَهِ مَقِيمٍ سَرَّهُ بِهٖ يَوْ قَضَائِي (فوت سوي) لمانځه کې داخل سو کم تجزؤ نو اقتداء يې جائز نه ده لِأَنَّهُ لَا يَتَغَيَّرُ بَعْدَ الْوَقْتِ ځکه چې د مسافر فرض تر وخت وروسته نه بدلېږي لِانْقِضَاءِ السَّيِّدِ د سبب (يعني د وخت) د تېرېدلو په وجه کما لَا يَتَغَيَّرُ بَيِّنَةُ الْإِقَامَةِ لکه څرنگه چې په نيت دا قلمت سره نه بدلېږي فَيَكُونُ اقْتِدَاءُ الْمُفْتَرِضِ بِالْمُقِيمِ فِي حَقِّ الْقَعْدَةِ أَوْ الْقِرَاءَةِ نو په حق د قعدې (ناستي) او قرائت کې به د فرض کونکي اقتداء په نفل کونکي پسي راسي.

الفاظ: ﴿اِنْقِضَاء﴾ د انفعال مصدر دی: ختمېدل، تېرېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که وخت تېر سي او له مسافر څخه لمونځ قضاء سي، نو اوس د مسافر لپاره د دې لمانځه په قضاء راوړلو کې د مقيم اقتداء جائز نه ده، ځکه چې د لمانځه د قضاء کېدلو په صورت کې وخت ووځي، او څرنگه چې د فرض لمانځه سبب وخت دی او مغیر (بدلونکی شی) يعني اقتداء چې کله د وخت سره یو ځای سي نو هلته بيا د مسافر دوه رکعتيز فرض څلور رکعتو ته اوږي، لېکن څرنگه چې په دې صورت کې سبب يعني وخت تېر سوی دی، نو ښکاره ده چې مغیر خپل عمل نه سي کولای، نو د مسافر فرض به په څلور رکعتو هم نه بدلېږي، او په دې صورت کې به د مسافر اقتداء هم صحيح نه وي، همدا وجه ده که یو مسافر هغه وخت دا قلمت نيت وکړي چې کله د یو لمانځه وخت ووځي، نو هغه د دې لمانځه په ذريعه سره مقيم نه شمارل کېږي، ځکه چې مغیر د سبب سره يعني د وخت سره نه دي متصل سوی.

فيكون اقتداء المفترض الخ دې حاصل دا دی چې په قضائي لمانځه کې د مسافر لپاره د مقيم د اقتداء دنه صحيح کېدلو یو علت خو هغه دی کوم چې بیان سو، او دویم علت دا دی چې که موږ دا صورت جائز وگرځوو، نو د وخت له تېرېدلو (انقضاء) څخه به ماسو ابله خرابي هم راسي، او هغه دا چې په دې صورت کې به اقتداء المفترض خلف التفتل في حق القعدة راسي، یا في حق القراءة به راسي، ځکه که مسافر په اولو دوو رکعتو کې د مقيم اقتداء وکړي نو في حق القعدة به دا

خرابي راسي، ځكه چې مخكې موږ هم ذكر كړې دي چې د مسافر په حق كې اوله ناسته فرض ده، او د مقيم په حق كې نفل ده، او كه مسافر په آخري دوو ركعتو كې د مقيم اقتدا وكړي نو اقتداء المفترض خلف التنفل في حق القراءة به راسي، ځكه چې د مسافر په حق كې په دې ركعتونو كې قرائت كول فرض دي، او د مقيم په حق كې نفل دي، نو په دې وجه هم په ذكر سوي صورت كې اقتداء كول صحيح نه دي.

د مسافر لپاره د مقيم دامامت حكم

وَإِنْ صَلَّى الْمُسَافِرُ بِالْمُقِيمِ زَكَّعَتَيْنِ او كه مسافر مقيمو خلكو ته دوه ركعتو لمونځ وركړي سَلَّمَ نو مسافر امام دي سلام وگرځوي وَأَتَمَّ الْمُقِيمُونَ صَلَاتَهُمْ او مقيم خلك دي خپل لمونځ پوره كړي لَكِنْ الْمُقْتَدِي التَّزَمَ التَّوَاقُّعَ فِي الزَّكَّعَتَيْنِ ځكه چې مقتدي (صرف) په دوو ركعتو كې د موافقت التزام كړی دی فَيَنْفَرُ دُنَى الْبَاقِ كَالْمُسَبِّحِ نو په پاته دوو ركعتو كې به هغه منفرد (يوازي لمونځ كونكى) وي لكه مسبوق (إِلَّا أَنَّهُ لَا يَقْرَأُ فِي الْأَصَحِّ خود صحيح روايت مطابق به قرائت نه كوي لِأَنَّهُ مُقْتَدٍ تَخْرِيبَةً ځكه چې هغه د تحريم په اعتبار سره مقتدى دى لَا فِعْلًا نه د فعل په اعتبار سره وَالْفَرْضُ صَارَ مُؤَدًى او فرض خوا داء سوه فَيَتَرَكُهَا اخْتِيَابًا نو ځكه به احتياطاً (داسې) قرائت پرېږدي بِخِلَافِ الْمُسَبِّحِ په خلاف د مسبوق لِأَنَّهُ أَذْرَكَ قِرَاءَةً نَافِلَةً ځكه چې هغه نفل قرائت ونيوى فَلَمْ يَتَأَذَّ الْفَرْضُ نو فرض اداء نه سوه فَكَانَ الْإِجْتِيَانُ أَوَّلَى نو (د هغه لپاره) به قرائت كول غوره وي.

اللفات: ﴿مُسَبِّحٌ﴾ شاته پاته كېدونكى، هغه سړى چې د لمانځه په مينځ كې په جماعت شريك سي، يعنې يو، دوه يا درې ركعتو ځنې تېر سوي وي.

تشرېح: صورت د مسئلې: داى كه يو مسافر سړى په څلور ركعتيز لمانځه كې مقيم خلكو ته لمونځ وركړى، نو حكم داى چې دا مسافر امام دي پر دوو ركعتو سلام وگرځوي، او مقيم مقتديان دي سلام نه گرځوي، بلكې دامام تر سلام گرځولو وروسته دي خپل پاته لمونځ پوره كړي، ځكه چې دې خلكو صرف په دوو ركعتو كې د مسافر امام موافقت او متابعت كړى دى، او څرنگه چې تر دوو ركعتو وروسته اوس هم دوى لمونځ پاته دى، نو ځكه به په پاته لمانځه كې دا خلك مسبوق وي، او څرنگه چې مسبوق هم دامام تر لمانځه وروسته خپل تېر سوي ركعتونه پوره كوي، (يعنې هغه ركعتونه پوره كوي كوم چې ځنې تېر سوي وي) نو دا خلك به هم خپل لمونځ پوره كوي، خو مسبوق د تېر سوي لمانځه په پوره كولو كې قرائت هم كوي، لېكن دغه ذكر سوي مقتديان به قرائت نه كوي، همدا راز ياته صحيح ده، د اصح په وېلو سره يې د هغه مشايخو له قول څخه احتراز كړى دى چې هغوى وايي چې پر دې مقتديانو هم قرائت كول لازم دى، خو اصح داده چې نه پر دوى قرائت ضروري دى، او نه دوى په حق كې قرائت مشروع او مستحب دى، ځكه چې دا خلك صرف د تحريم په اعتبار سره مقتديان دي، يعنې هغوى له شروع څخه د څلورو ركعتو پوره كولو تحريمه تړلې ده، نو دامام تر دوو ركعتو وروسته به هم دوى تحريمه پاته وي، او د فعل په اعتبار سره په دې وجه مقتديان نه دي ځكه چې د اقتداء په وجه دوى افعال دامام په افعالو كې شامل او داخل دي، او څرنگه چې امام له افعالو څخه فارغ سوى دى، نو د دې خلكو په حق كې به هم افعال ختميزي، او بيا چې څرنگه د دې خلكو له طرفه امام قرائت كړى دى، نو فرض قرائت هم اداء سو، نو ځكه په وروستني ركعتو كې احتياطاً قرائت پرېښودل غوره دي.

بخلاف المسبوق ددې په خلاف د مسبوق مسئله ده، د مسبوق په حق کي په دې وجه قرائت کول ضروري دی چې هغه په وروستي رکعتو کي د امام سره شریک سوی دی، نو فرض قرائت خو مخکي امام اداء کړی دی، نو دی په نفل قرائت کي د امام سره شریک سو، (له نفل قرائت څخه مراد په آخري دوو رکعتونو کي د سورة الفاتحه قرائت دی ځکه چې دا نفل او مستحب دی) لهندا ده فرض قرائت اداء نه سو، نو ځکه غوره داده چې مسبوق به په پاته لمانځه کي قرائت کوي.

د مسافر امام لپاره دا ویل مستحب دي: “خپل لمونځونه پوره کړئ زه مسافر یم”

قَالَ: وَيُسْتَحَبُّ لِلْمَافِرِ إِذَا سَلَّمَ فَرَمَايِي: چې د (مسافر) امام لپاره تر سلام گرځولو وروسته مستحب دي أَنْ يَقُولَ: أَيُّهَا صَلَاتُكُمْ فَلْيَا تَوَسَّلْ چې ووايي (مقتديانو ته): خپل لمونځونه پوره کړئ ځکه چې موږ مسافر خلک يو لږ ګڼه عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ قَالَهُ: حِينَ صَلَّى بِأَهْلِ مَكَّةَ ځکه کله چې نبي کریم ﷺ د مکې خلکو ته لمونځ ورکړی نو هم يې دغه خبره وکړه وَهُوَ مُسَافِرٌ په داسي حال کي چې نبي ﷺ مسافر وو.

تشرېح: که امام مسافر وو نو په دويم رکعت کي به تر سلام گرځولو وروسته داسي وايي: تاسو خپل لمونځونه پوره کړئ زه مسافر یم، ځکه کله چې نبي ﷺ په مکه کي مسافر وو، او د مکې خلکو ته يې لمونځ ورکړی، نو نبي ﷺ هم داسي وفرمايل چې زه مسافر یم تاسو خپل لمونځونه پوره کړئ، پوره حديث دا دی: عن عمرات بن حصين قال غزوت مع رسول الله ﷺ وشهدت معه الفتح فأقام بمكة ثمان عشرة ليلة لا يعل إلا زكمتين ويقول يا أهل البلد صلوا أربعاً فإنا قوم سفر (ابو داؤد، باب متى يتم المسافر، ص: ۱۸۰، حديث شميره: ۱۲۲۹)، نو له دې حديث څخه معلومه سوه چې مسافر امام به تر خپل لمانځه وروسته اعلان کوي چې زه مسافر یم، تاسو خپل لمونځونه پوره کړئ.

په وطن اصلي کي د اقامت نيت ضروري نه دی

وَإِذَا دَخَلَ الْمَسَافِرُ مِوَرًا أَوْ كَلَّةً چې مسافر خپل ښار ته داخل سي أَتَمَّ الصَّلَاةَ نو خپل لمونځ به پوره کوي وَأَن لَّكَ نِيَّةٌ الْبِقَاعَةِ فِيهِ که څه هم په ښار کي يې د اقامت نيت نه وي کړی لَا تُكْتَفَى عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وَأَصْحَابُهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ كَانُوا يُسَافِرُونَ ځکه نبي کریم ﷺ او صحابه وو به سفر کوی وَيَعْرُدُونَ إِلَى أوطانهم او (کله چې به تر سفر کولو وروسته) خپلو کورونو ته واپس راتلل مُعْتَمِدِينَ مِنْ غَيْرِ عَزْمٍ جَدِيدٍ نو بغير له يو نوي ارادې (نيت) څخه به مقيم کېدل.

اللفات: ﴿أَوْعِلَات﴾ جمع ده، واحدي يې وَعِلْدٌ دی: وطن، هيواد.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی چې کله مسافر د خپل وطن اصلي اراده وکړي، نو کله چې د وطن په آبدی کي داخل سي، مقيم گرځي، که څه هم د اقامت نيت نه وکړي. دليل: دا دی چې نبي ﷺ او صحابه چې به کله تر سفر پوره کولو وروسته خپل وطن ته واپس راتلل نو بغير د اقامت له نيت څخه به مقيم کېدل.

• ترمج: أخرجه أبو داود في كتاب الصلاة، باب متى يتم المسافر، حديث رقم: ۱۱۲۳۹ والترمذي في كتاب الصلاة، باب: ۳۹، حقيقه رقم: ۵۲۵.

• ترمج: أخرجه البيهقي في كتاب الصلاة، باب المسافر ينزل بشي من ماله، حديث رقم: ۵۲۸۳.

د وطن اقامت د باطلېدو بيان

وَمَنْ كَانَ لَهُ وَطَنٌ أَوْ دُكُومٌ سَمِيٌّ لِبَارِهِ چي خپل وطن وو (يعني که يو سړی لول ولر په يو وطن کي وېسې) فَالْعَقْلُ عَنْهُ (لېکن) له هغه وطن څخه منتقل سو وَاشْتَرَطَ مَنْ هُوَ كَرِيٌّ او بل ځای يې خپل وطن جوړ کړی ثُمَّ سَأَلَ بِبَايِبِ سفر وکړی وَوَكَّلَ وَطَنَهُ الْأَوَّلَ او خپل اول وطن ته داخل سو فَكَرَّ نو (اوس به په لمونځونو کي) قصر کوي لَأَنَّهُ لَمْ يَتَقَ وَطَنَانَهُ ځکه چي دا اوس د ده وطن پاته نه سو أَلَا تَرَى آيَا تَهْ نه گوري أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ • بَعْدَ الْهَجْرَةِ عَدَ نَفْسَهُ بِتَمَكَّةَ مِنْ الْمُسَافِرِينَ چي نبي ﷺ تر هجرت وروسته په مکه کي خپل ځان له مسافرو څخه شمار کړی وَهَذَا لِأَنَّ الْأَوَّلَ او دا حکم ځکه دی چي قاعده داده أَنَّ الْوَطَنَ الْأَوَّلَ يَنْكُلُ بِبَيْتِهِ چي وطن اصلي په خپل مثل (يعني وطن اصلي) سره باطلېږي دُونَ السَّفَرِ نه په سفر سره وَوَطَنُ الْإِقَامَةِ يَنْكُلُ بِبَيْتِهِ او وطن اقامت (هم) په خپل مثل (وطن اقامت) سره باطلېږي وَبِالسَّفَرِ او په سفر سره (هم وطن اقامت) باطلېږي وَبِالْأَوَّلِ او په وطن اصلي سره (هم) باطلېږي.

اللفظات: «اشترط» د استعمال د باب ماضي ده: وطن جوړول.

تشويج: علمو مشائخو د وطن درې قسمونه بيان کړي دي: (۱) وطن اصلي، (۲) وطن اقامت، (۳) وطن سکني.

(۱) وطن اصلي د انسان د پيدايښ ځای دی يا هغه ښار چي په هغه کي د ده اهل و عيال (بال بچ) اوسېږي، لو له هغه څخه د ده د تللو اراده نه وي. (۲) وطن اقامت هغه ښار يا کلي دی چي په هغه کي مسافر د پنځلس ورځو پاته کېدلو اراده وکړي، د دې دويم نوم وطن سفر هم دی. (۳) وطن سکني هغه ښار دی چي په هغه کي مسافر تر پنځلس ورځو د کم پاته کېدلو اراده وکړي. او قاعده داده چي وطن اصلي په وطن اصلي سره باطلېږي، او د عبارت مسئله پر يو بل اصل او قاعدې متفرع سوې ده هغه دا چي هر شی په هغه شي سره باطلېږي کوم چي له هغه څخه لوړ او اعلى وي، همدارنگه په خپل مساوي (برابر) شي سره هم باطلېږي، او په خپل ضد او نقیض شي سره هم باطلېږي، لېکن په هغه شي سره نه باطلېږي کوم چي له هغه څخه کم وي.

اوس په عبارت کي د بيان سوې مسئلې حاصل دا دی چي که يو سړی د خپل بال بچ سره له خپل وطن اصلي څخه بل ځای ته ولاړی، او هغه ځای يې خپل وطن جوړ کړی، او په هغه کي يې استوگنه اختيار کړه، او بيا داسي سفر وکړی خپل مخکني وطن ته راغلی نو داسي به په دې وطن کي مقيم نه شمارل کېږي، بلکي مسافر به وي، او قصر به کوي. ځکه چي اوس د ده اول وطن ختم سو: په دې باره کي تر ټولو ښکاره دليل دا دی چي کله نبي کریم ﷺ له مکې څخه مدينې ته هجرت وکړی، او د فتح مکه پر وخت چي بيا کله مکې ته راغلی نو هغوی ﷺ خپل ځان مسافر شمار کړی. او په قصر سره يې لمونځ کړی، او بيا موږ مخکي دا قاعده هم بيان کړه چي وطن اصلي په وطن اصلي سره باطلېږي. ځکه چي يو شی په خپل مساوي (او مشابه) شي سره باطلېږي. لېکن وطن اصلي په سفر يا وطن اقامت سره نه باطلېږي. ځکه چي اقامت له هغه څخه کم دی، او په سفر سره وطن اصلي په دې وجه نه باطلېږي چي نبي ﷺ لو صحنه به د غزاگانو او نورو لپاره له مدينې څخه دباندې تلل، لېکن تر واپس راتلو وروسته به له نيت څخه بغير مقيم کېدل، لکه د دې تفصيل چي مخکي تېر سو.

د دې په خلاف وطن اقلمت په هر شي سره باطلېږي، يعنې په وطن اصلي سره هم باطلېږي، او په وطن اقلمت او سفر سره هم باطلېږي، په وطن اصلي سره په دې وجه باطلېږي ځكه چې وطن اصلي له وطن اقلمت څخه لوړ دی، او په وطن اقلمت سره يې د باطلېدلو وجه مسلوت او برابري ده، او په سفر سره په دې وجه باطلېږي ځكه چې سفر د اقلمت ضد دی، او يوشمېر په خپل ضد او نقيض سره باطلېدلی سي.

په دوو ښارونو کې د اقامت نيت كول

قَالَ أَكْرَى الْمَسَافِرِ او كله چې مسافر نيت وكړي **أَنْ يَكُونَهُ بِمَكَاتِهِ وَوَقْتُ عَشْرَةِ عَشَرَ يَوْمًا** چې په مكه او منى كې به پنځلس ورځې اقلمت كوي **لَمْ يَكُنْ السَّالِكُ** نو لمونځ به پوره نه كوي **لَأَنَّ اخْتِيارَ الْبَيْتَيْنِ مَوْضِعَيْنِ يَقْتَضِي ځكه چې په دوو ځايونو كې د (اقلمت) دنيت اعتبار كول د دې تقاضا كوي اخْتِيارَ مَوَاضِعَ** چې په نورو ډېرو ځايونو كې به (هم د اقلمت) دنيت اعتبار كيږي **وَهُوَ مُتَخَيَّرٌ** او دا نللمكته ده **لَأَنَّ الشَّعْرَ لَا يُغْزَى عَنْهُ ځكه چې سفر له اقلمت څخه خالي نه وي إِلَّا إِذَا كَرَى الْمَسَافِرُ أَنْ يُعَيِّمَ بِاللَّيْلِ** خو چې كله مسافر له دې دواړو ځايونو څخه په يوه كې د شپې د اقلمت كولو نيت وكړي **فَيَصِيرُ مُقَيِّمًا بِدَوْلَةٍ فِيهِ نَوْ هَفَ ځاى ته په داخلېدلو سره مقيم بحر مخي** **لَأَنَّ إقامَةَ النَّزْرِ مُسَافَرَةٌ إِلَى مَبْنِيَّتِهِ ځكه چې د انسان مقيم كېدل د شپې د تېرولو د ځاى او طرف ته منسوبېږي.**

اللفاظ: **«مزموم»** سړى، **«مجهت»** په دې كې دوه احتماله دي: يو دا چې دا مصدر ميمي دى نو معنى به يې دا وي: شپه تېرول، او بل دا چې اسم ظرف دى نو معنى به يې داسې: د شپې تېرولو ځاى.

تفريغ: صورت د مسئلې: دا دى كه مسافر په داسې دوو ځايونو كې د پنځلس ورځو د پاته كېدلو نيت وكړي چې له دواړو څخه يو مستقل نه وي، د مثال په توگه په مكه او منى كې د اقلمت نيت وكړي، نو دى مقيم نه شمارل كيږي، بلكې قصر به كوي، ځكه چې په دوو ځايونو كې دنيت معتبر كېدل د دې خبرې تقاضا كوي چې له دوو څخه دې په زياتو ځايونو كې هم نيت معتبر كړى سي، كنې ترجيح بلا مرجع به راسي، او د مسافر لپاره په ډېرو ځايونو كې د اقلمت نيت كول نللمكته او ممتنع دي، ځكه چې سفر په ډېرو ځايونو كې د قيام كولو څخه خالي نه وي، بلكې په ډېرو ځايونو كې قيام او اقلمت كول ضروري وي، نو كه په ډېرو ځايونو كې د اقلمت دنيت اعتبار وكړى سي نو مطلب يې به داسې چې انسان به هيڅ كله هم مسافر نه سي.

إلا إذا أكرى المسافر او كه صورت داسې وي چې په دواړو ځايونو كې د پنځلس ورځو د اقلمت نيت وكړي او په دې دواړو كې په يو معلوم ځاى كې د شپې تېرولو نيت وكړي، نو دانيت به يې معتبر وي، اوس كه داسې هغه ځاى ته ولول ولاړ سي چې په كوم ځاى كې يې د ورځې تېرولو نيت وي، نو دى به مقيم نه گرځي، او كه لول هغه ځاى ته ولاړ سي په كوم ځاى كې چې يې د شپې تېرولو اراده او نيت كړى وي، نو دى به هغه علاقې ته په داخلېدلو سره مقيم گرځي، او بيا به هغه علاقې ته په تگ سره مسافر نه گرځي چې په هغه كې يې د ورځې تېرولو نيت كړى وي، ځكه چې د سړي اقلمت هغه ځاى ته منسوب كيږي په كوم ځاى كې چې شپه تېروي، وگورئ! كه له يو چا څخه پوښتنه وسي چې ته په كوم ځاى كې اوسېږي!، نو دى به د هغه كلي او علاقې نوم ورنېسي چې هلته دى شپې تېروي، نه د كلرو بلډ د ځاى نوم.

د سفر او حضر په قضاء سوو لمونځونو کي قصر او اكمال

وَمَنْ قَاتَلَ فِي السَّفَرِ أَوْ كَلَهُ يَوْمَ سَرَى شَخْصًا يَوْمَ قَاتَلَ فِي السَّفَرِ وَكَتَمَ نَوَافِلَ حَضَرَ كِي به د هغه لمانځه دوه ركعته قضاء راوړي وَمَنْ قَاتَلَ فِي الْحَضَرِ أَوْ كَلَهُ يَوْمَ سَرَى شَخْصًا يَوْمَ قَاتَلَ فِي الْحَضَرِ حَضَرَ كِي لمونځ قضاء سي قَاتَلَ فِي السَّفَرِ أَوْ بَعَا نَوَافِلَ سَفَرِ كِي به د هغه څلور ركعته قضاء راوړي لَكِنَّ الْقَضَاءَ بِحَسَبِ الْأَدَاءِ حُكْمٌ چي قضاء به د اداء مطابق وي وَالْمُعْتَمِرُ ذَلِكَ آخِرُ الْوَقْتِ او په دې سلسله کي آخري وخت معتبر دی لَكِنَّهُ الْمُعْتَمِرُ فِي السَّيْرِ حُكْمٌ چي آخري وخت د سببیت لپاره معتبر دی عِنْدَ عَدَمِ الْأَدَاءِ فِي الْوَقْتِ چي کله په وخت کي دننه اداء نه وسي.

تشریح: صورت د مسئلې: خو بالکل ښکاره دی، چي که له یو سري شخه په سفر کي یو لمونځ قضاء سي، او هغه په حضر (يعني په حالت د اقامت) کي د هغه قضاء راوړل وغواړي، نو دوه ركعتي دي وکړي، حُکْمٌ چي د قضاء وجوب د اداء په اعتبار سره دی، او څرنګه چي پر مسافر دوه ركعتي اداء کول فرض دي، نو حُکْمٌ به په سفر کي څلور ركعتي قضائي لمونځونه دوه ركعتي اداء کيږي، هغه که يې په سفر کي قضاء راوړي، او که په حضر کي، او څرنګه چي دې په خلاف پر مقيم سري په څلور ركعتي لمونځونو کي اتمام فرض دی، نو حُکْمٌ به له یو سري شخه په حضر کي یو لمونځ قضاء سي، او هغه يې اداء کول وغواړي نو څلور ركعتي دي کوي، هغه که يې په سفر کي قضاء راوړي او که په حضر کي.

والمعتبر الخ فرمائي چي د قضائي لمونځونو په اداء کولو کي د آخري وخت اعتبار دی، يعني په آخري وخت کي چي دا سري څرنګه وي؟ د هغه اعتبار به کيږي، نو که په آخري وخت کي داسي مسافر وي، د مثال په توګه د ماښام لمونځ په وخت کي دننه نه وکړي او دوخت تروتلو مخکي مسافر سي يعني د ښار له آبادي شخه ووځي، نو د سفر لمونځ به پر واجب وي، او د دوو ركعتونو قضاء به راوړي، او که په آخري وخت کي مقيم وي نو د اقامت لمونځ به پر واجب وي، او د څلورو ركعتو قضاء به راوړي.

فايده: له آخري وخت شخه دومره وخت مراد دی چي په هغه کي سري د اودس کولو سره سره تحریمه هم ترلاسي سي. (عنايه)

په قصر کي به ښک او ګنګاره سري دواړه برابر وي، که نه؟ (د فقهاؤ قولونه)

وَالْعَامِمُ وَالْبَاطِنُ فِي سَفَرِهِمَا فِي الْوُقُوفِ سَوَاءٌ ګنګاره او فرمان بر داره (دواړه) دخپل سفر درخصت په باره کي برابر دي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: سَفَرُ الْمَغْصِيَةِ لَا يُغْنِيهِ الْوُقُوفُ امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمائي: چي د ګناه سفر درخصت فايده نه وړکوي لِأَنَّهَا تُشْتَبِهُ تَخْفِيفًا حُكْمٌ چي درخصت تخفيف (آساني) ثابتوي فَلَا تَمْتَلِقُ بِنَا نو درخصت به د داسي شي سره نه متعلق کيږي يُوجِبُ التَّخْلِيفَ چي هغه سختي واجبي وَلَكِنَّا إِطْلَاقُ النُّصُوصِ او زموږ دليل د نصوصو مطلق کېدل دي وَلَازِمُ السَّفَرِ لَيْسَ بِمَغْصِيَةٍ او په دې وجه (هم) چي (بذات خود) سفر ګناه نه ده لِأَنَّهَا الْمَغْصِيَةُ مَا او ګناه خو هغه ده يَكُونُ بَعْدَهُ چي ترسره وروسته وي أَوْ يُجَاوِزُهُ يا د سفر سره متصله وي فَصَلَهُ مَتَعَلِّقُ الْوُقُوفِ نو حُکْمٌ به د درخصت د متعلق کېدلو صلاحيت (لياقت) لري، والله أعلم.

اللفظ: «عاصي» د ضرب د باب اسم فاعل دی: نافرمانه، گنهکاره: «مطیع» د افعال د باب اسم فاعل دی: فرمان بردار (فرمان وړونکی)، نېک، اطاعت کونکی، «مُتَعَمِّلٌ» د تفعیل د باب مصدر دی: سختي.

تشریح: مسئله: داده چي زموږ په نېز هر ډول مسافر ته د قصر رخصت او اجازه سته، هغه که په خپل سفر کي مطیع او نېک وي، يعني د یو نېک کار لپاره سفر کوي، یا که عاصي او گنهکاره وي يعني د گناه او بدو کارونو لپاره سفر کوي، د دې په خلاف امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ فَرَمَائِي چي د سفر رخصت صرف نېک او مطیع مسافر ته سته، گنهکاره مسافر ته نه سته.

د امام شافعي دلیل: دادی چي په سفر کي د رخصت مطلب دادی چي پر مسافر آسانی او تخفیف راسي، او پر گنهکاره مسافر د تخفیف پر ځای سختي او عذاب راوړستل پکار دي، نو ځکه به گنهکار ته د قصر اجازه نه وي.

زموږ دلیل: د نصوصو مطلق کېدل دي، يعني په آيتو او حديثونو کي د فرق نسته چي نېک مسافر ته به رخصت وي او نافرمانه مسافر ته به رخصت نه وي، نو د نص د مطلق والي په وجه به ټولو ته رخصت وي هغه که نېک وي او که گنهکاره، او بل دا چي په خپله په سفر کي هيڅ گناه نسته، گناه خود سفر تر ختمېدلو وروسته کيږي، لکه ډاکه او غلام چي تر سفر کولو وروسته کيږي، او کله کله داسي کيږي چي د سفر سره يوځای گناه کيږي، د مثال په توګه يو غلام تېستی نو د سفر سره يوځای د تېستېدلو گناه کيږي، خو بيا هم په سفر کي هيڅ گناه نسته، گناه کول له سفر څخه جلا شی دی، او رخصت خود سفر په وجه وي، نو ځکه به گنهکاره او نېک دواړو ته رخصت وي.

باب صلاة الجمعة

(ځا) باب د جمعې د لماتځه (د احکامو په بیان کې) دی

قشويچ: تر دې مخکې صاحب د کتاب باب صلاة المسافرين کړی، اوس له دې ځايه باب صلاة الجمعة بيانوي، د دواړو په مينځ کې د مناسبت وجه دا ده چې د هر يوه په فريمه نيم لمونځ ساقطېږي، لکه څرنگه چې سفر په څلور رکعتيز لمونځونو کې تصنيف کوي، يعنې ټول څلور رکعتيز لمونځونه نيمې کوي، همدارنگه جمعه د ماپښين په لماتځه کې تصنيف کوي، يعنې د ماپښين لمونځ نيمې کوي، خو څرنگه چې د جمعې په مقابل کې د سفر تصنيف عام دی، او ټولو څلور رکعتيزو لمونځونو ته شامل دی، نو ځکه يې د سفر احکام د جمعې تر احکامو مخکې بيان کړه، ځکه چې د جمعې تصنيف صرف د ماپښين سره خاص دی، او دومره خو تاسو ته هم معلومه ده چې عام تر خاص مخکې وي.

وجه د قسمې: الجمعة دالفظ د جيم او ميم په ضمه سره هم ويل کېږي يعنې: جمعة، او د جيم په ضمه او د ميم په فتحه سره هم ويل کېږي، يعنې: جمعة، دالفظ له "اجتماع" څخه مشتق دی، لکه فرقہ چې له "افتراق" څخه مشتق دی، ① او څرنگه چې د جمعې په ورځ د خلکو اجتماع کېږي يعنې خلک سره را جمع کېږي، نو ځکه دې ورځې ته جمعه وايي، ② دريم قول دا دی چې جمعې ته ځکه جمعه وايي چې په دې ورځ کې الله ﷻ بې شمېره برکتونه او انوار جمع کړي دي، ③ دريم قول دا دی چې حضرت آدم عليه السلام خپل ځامن د جمعې په ورځ سره را جمع کړي وه، نو په دې مناسبت سره دې ته جمعه وايي. (پنځ، ۲، ۳، ص ۲۵)

د جمعې د فرضيت دلائل: صاحب د بنياب ليکلي دي چې د جمعې فرضيت په کتاب، سنت او اجماع ټولو سره ثابت دی، په کتاب يعنې قرآن کريم کې د الله ﷻ دا ارشاد دی: يا ايها الذين آمنوا اذا نودي للصلاة من يوم الجمعة فاسموا الى ذكر الله الخ او په اتفاق د مفسرينو له ذکر الله څخه جمعه مراده ده، او بيا د فاسموا امر د وجوب لپاره دی، نو له دې څخه د سې ال الجمعة وجوب ثابت سو، او سې ال الجمعة شرط دی د جمعې د لماتځه لپاره، نو کله چې يې شرط واجب سو، نو د اصل لماتځه په فرض کېدلو کې خوبه هېڅ شک او شبهه نه وي.

او په حديث سره د جمعې ثبوت دا رنگه سوی دی چې حضرت جابر او ابو سعيد رضي الله عنهما فرمايي: خطبنا رسول الله ﷺ (وقال فيه) اعلموا ان الله تعالى فرض عليكم صلاة الجمعة (يعنې نبي ﷺ موږ ته په خطبه کې وويل: پوه سئ چې الله تعالى پر تاسو د جمعې لمونځ فرض کړ شوی دی).

او په اجماع سره د جمعې ثبوت په دې توگه دی چې د نبي ﷺ له زماتې څخه واخله تر اوسنۍ زماتې پورې له څه قيل او قال څخه بنير جمعه فرض گڼل کېږي، دا دې د فرضيت ښکاره دليل دی، او بيا عقلاً هم د جمعې فرضيت ښکاره کېږي ځکه چې الله تعالى د جمعې د لماتځه په وجه موږ ته د ماپښين د لماتځه پرېښوولو حکم کړی دی او د ماپښين لمونځ فرض دی، او قاعده دا ده چې فرض د فرضو په وجه پرېښوول کېږي، يعنې يو فرض هغه وخت ساقطېږي چې په مقابل کې يې بل فرض راسي، نو په دې حواله سره هم جمعه فرض سوه.

(۱) آزاد به دي، غلام به نه وي (۲) نارینه به دي (۳) مقیم به دي (۴) روغ به وي، مریض به نه وي (۵) پښه به يې روغي وي، گوډ به نه وي، (۶) سترگي به يې روغي دي، روڼد به نه وي، نو له دې څخه معلومه سو چې پر غلام، ښځه، مسافر، ناروغه، گود او رانده باندې د جمعې لمونځ فرض نه دی، او شپږ شرطونه بيا داسي دي چې د لمونځ کونکي له ذات څخه دباندي دی:

(۱) بنابر به وی، نو په صحرا کي د جمعې لمونځ جائزه نه دی (۲) جماعت به وي (۳) باچا یا د باچا نائب به په لمانځه کي وي (۴) د ماښین د لمانځه وخت به وي (۵) خطبه به وي، بې له خطبې د جمعې لمونځ جائزه نه دی (۶) او علمه احازه به وي. (پناه ج، ۲، ص. ۴۴/۴۸)

لَا تَجْمَعُ الْجُمُعَةَ جَمْعُهُ نَهْ صَحِيحُ كَيْبَرِي الْإِنِّ وَضِيَ جَاوِمُ أَوَّلِي مَضَلِّي الْبُيْهِي مَكْرِيو پَه جَلْع بِنَارِ كِي يَاد بِنَارِ پَه فَنَاء (اِطْرافو) كِي (لَهْلَه مَضَلِّي خُشْعَه مَرَاد دِنَار بِنَارِ فَنَاء هِ دَك خُشْعَه مَضَلِّي مِيدِجَاه تَه وِيل كَيْبَرِي) وَلَا تَجْمَعُ زُلِّي الْقُرَى او جَمْعُهُ جَائِزُ نَه پَه كَلِي كِي يَقُولُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ حُكْمُ نَبِيِّ ﷺ فَرِمَايِلِي دِي لَا جُمُعَةُ وَلَا تَشْرِيقَ وَلَا فِطْرَ وَلَا أَضْحَى الْإِنِّ وَضِيَ جَاوِمُ چِي جَمْعُهُ، تَكْبِيرُ تَشْرِيقِ، او دَكُوچَنِي اخْتِرَاو لَوِي اخْتِرَاو لَمَوْنُخْ جَائِزُ نَه دِي لَهكُن پَه جَلْع بِنَارِ كِي وَالْبُيْهِي الْجَاوِمُ ۰ كُلُّ مَوْضِعٍ لَهُ أَمْرٌ وَقَاضٍ او جَلْع بِنَارِ هَغَه خَاي دِي چِي دَهغَه لِبَارَه يُو امِيرَاو قَاضِي وَي يَنْقُذُ الْأَحْكَامَ وَيُعْزِمُ الْبُحْدُودَ چِي هَغَه احْكَامِ نَافِغُوِي او حُدُودِ جَارِي كُوِي وَهَذَا عِنْدَ أَنْ يُؤْشَفَ رَجْعَةُ اللَّهِ او دَا دِلَامَام اَبُو يُوْسُفَ رَجْعَةُ اللَّهِ پَه نَبَزِ دِي وَعَنْهُ او له اِمَام اَبُو يُوْسُفَ رَجْعَةُ اللَّهِ خُشْعَه (دُورَم) رَوَايَتِ دَا دِي (چِي جَلْع بِنَارِ هَغَه تَه وِيل كَيْبَرِي) أَنْتَهُمْ إِذَا اجْتَمَعُوا فِي أَكْبَرِ مَسَاجِدِهِمْ لَمْ يَسْمَعْهُمْ چِي كَلَه خَلْجِ تَر تَوَلُو پَه غَتِ كِي مَسْجِدِ كِي جَمْعِ سِي نو مَسْجِدِي پَه خَاي نَه

● القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، كما قال العلامة كمال الدين بن المهام رَحِمَهُ اللهُ: «و قال ابو حنيفة رَحِمَهُ اللهُ للمصر كل بلدة فيها سكك وأسواق ولها راسيتان، وإل ينصف المظلم من الظالم وعالم يرجع اليه في الحوادث وهذا أعص مما احتاره المصنف رَحِمَهُ اللهُ قبل وهو الأصح، فتح القدير ج: ٢، ص: ٢٥». [القول الرابع ج: ١، ص: ١٣٩]

کړي (يعني په مسجد کي ځای نه سي، نو دې ته جمع بنار ويل کيږي) وَالْأَوَّلُ اخْتِيَارُ الْكَرَّخِيِّ او اول تعريف امام کرخي رحمه الله اختيار کړی دی وَهُوَ الظَّاهِرُ او د مذهب ظاهر هم دغه دی وَالثَّانِي اخْتِيَارُ الثَّلْجِيِّ او دويم تعريف حضرت ثلجي رحمه الله اختيار کړی دی وَالْحُكْمُ فَرِيضٌ مَقْصُورٌ عَلَى الْمَصْلُ او د جواز حکم پر عيدگاه منحصر نه دی بَلْ تَجُوزُ فِي جَمِيعِ أَقْيَمَةِ الْبَيْضِ بلکي د بنار په ټولو فغاښانو کي جائز دی لَا تَهَا بِمَنْزِلَتِهِ فِي حَوَائِجِ أَهْلِهِ ځکه چي د بنار هره فناء د بناريانو دار تياوو په حواله سره د بنار په منزله کي ده.

اللفات: «عَمَلِي» عيدگاه، (دلته مجازاً فناء ځني مراد ده)، «کُشَرِي» په لوړ آواز سره تکبير ويل، «أَقْيَمَةُ» جمع ده، واحد يې فناء دی: د فناء په باره کي څو قولونه دي خو معتبر قول دا دی چي له بنار څخه دباندې هغه ټولو ځايونو او ميدانونو ته د بنار فناء ويل کيږي چي له هغه څخه د بنار خلک فايده اخلي مثلاً: د خفاستي او لويي ميدان، هديره، پارک، د تماشې لپاره جوړ سوي ميدانونه، چراگاه او داسي نور.... نور قولونه به وروسته ذکر سي.

تفويض: د مسئلې تر صورت مخکي بايد د دريو (۳) لفظونو تشریح په ذهن کي ونيسو:

د جامع مصر (جامع بنار) تعريف: د جامع بنار په تعريف کي اختلاف دی، د امام ابو حنيفه رحمه الله په نيز جامع بنار هغه دی چي په هغه کي سرکونه (عمومي لاري) او بازارونه وي، او دغه بنار خپل حاکم (واکمن) لري چي د ظالم او مظلوم په مينځ کي د انصاف پرېکړه کوي، همدارنگه عالم او قاضي هم وي چي د پېښېدونکو مسئلو په اړه فتوی ورکوي، له امام ابو يوسف رحمه الله څخه په دې باره کي درې روايتونه دي: (۱) يو دا چي جامع بنار هر هغه ځای دی چي په هغه کي امير او قاضي وي چي هغوی د اچکلمو پر جاري کولو او د شرعي سزاگانو پر قائمولو قدرت لري، د جامع بنار په باره کي همدغه روايت ظاهر د مذهب دی او امام کرخي رحمه الله هم رحمه الله اختيار کړی دی، (۲) دويم روايت دا دی چي جمع بنار دومره غټ ځای ته ويل کيږي چي که د هغه ځای له مسجدونو څخه په غټ مسجد کي د هغه ځای خلک راجمع سي نو په مسجد کي ځای نه سي، بلکي مسجد په ډک سي او څه خلک زيات سي، نو دې ځای ته جمع بنار ويل کيږي، دا روايت ابو عبدالله ثلجي رحمه الله اختيار کړی دی، (۳) دريم روايت دا دی چي هغه بنار ته جمع بنار ويل کيږي چي په هغه کي لس زره آبادي وي يعني تقريباً لس زره خلک پکښي استوگن وي، او سفيان ثوري رحمه الله وايي چي جامع بنار هغه دی چي خلک يې دخپلو خبرو اترو په وخت کي بنار گڼي.

د مُصَلًّى تعريف: د بنار عيدگاه (اختر ځای) ته مُصَلًّى ويل کيږي، يعني چيري چي داختر لمونځ کيږي هغه ته مُصَلًّى ويل کيږي، خو دلته له مُصَلًّى څخه مراد د بنار فناء ده، او فناء د بنار هغه اطرافو ته ويل کيږي کوم چي د بنار سره جوخت وي، او د بناريانو د فايده او گټولو لپاره جوړ سوي وي، لکه هديره، د لويي او خفاستي ميدان، چراگاه، عيدگاه، د حيواناتو د ذبح کولو ځای، د اوسنۍ زمانې پارکونه او داسي نور.

د بنار د فناء څه اندازه ده؟ د بنار د فناء د اندازې په باره کي اختلاف دی: (۱) امام محمد رحمه الله د بنار د فناء اندازه يوه څلوه ذکر کړې ده، او د يوې غلوي اطلاق له درې سوه شرعي گزونو څخه تر شلور سره شرعي گزونو پوري کيږي، يعني د بنار له آبادۍ څخه بهر چي تر شلور سوه گزونو پوري کومه علاقه وي هغه ته د بنار فناء ويل کيږي، (۲) امام ابو يوسف رحمه الله د بنار د فناء اندازه يو ميل يا دوه ميله بيان کړې ده، (۳) بعضي علماؤ فرمايلي دي: چي د بنار اذان لوڅته نمره چي تر گومه ځايه ورسپري تر هغه ځايه پوري د بنار فناء ده.

صورت د مسئلې: تر دې تفصيل وروسته صورت د مسئلې دا دی: چي د جمعې لمونځ په ښار او د ښار په فناء دواړو ځایونو کي جائز دی، خو په کلي او قریه کي جائز نه دی (ښکاره دي وي چي دلته له کلي څخه مراد هغه صحرايي کلی او آبادي ده چي د ښار او د ښار له فناء څخه دباندې وي)، د امام مالک او امام شافعي رَجْمَتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا په نېز په کلي او قریه کي هم د جمعې لمونځ جائز دی، او صاحب د بنایې د امام شافعي رَجْمَتُ اللَّهِ عَلَيْهِ قَوْل داسي را نقل کړی دی چي په هر هغه ځای او کلي کي جمعه کول صحیح او جائز دي چي هلته خلوېښت آزاده خلک مقيم وي، او په ژمي او گرمي يعني په هر موسم کي هلته اوسېږي، او د امام محمد رَجْمَتُ اللَّهِ همدغه رایه ده.

د امام شافعي او نورو دلیونه: اول دلیل: د دې حضراتو اوېل دلیل دا دی چي په قرآن کریم کي له دې آیت فسلموا څخه د جمعې فرضیت ثابتېږي، او دا آیت مطلق دی، او قاعده داده چي المطلق بېری علی إطلاقه، نو په دې وجه به هر ځای د جمعې د جواز حکم وي، هغه که ښار وي او که د ښار فناء وي. **دویم دلیل:** د دوی دویم دلیل د ابن عباس حدیث دی: **إِنَّ أَوَّلَ جُمُعَةٍ جُمِعَتْ بَعْدَ جُمُعَةٍ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي مَسْجِدِ عَبْدِ مَنَافٍ جَوَائِثُ مِنَ الْبَحْرَيْنِ**، (يعني د نبي ﷺ له مسجد (مسجد نبوي) څخه وروسته اول د جمعې لمونځ په جواثا کي د بنو عبد مناف په مسجد کي وسو، او جواثا په بحرین کي د یو کلي نوم دی)، نو له دې حدیث څخه ثابت سو، چي په کلي کي د جمعې لمونځ جائز دی.

زموږ دلیل: د نبي ﷺ دا قول لا جمعة ولا تشریق.... * يعني د جمعې لمونځ، د تشریق تکبیرونه، د کوچني اختر لمونځ او د لوی اختر لمونځ صرف په ښار کي جائز دی.

جوابونه: د امام مالک او امام شافعي رَجْمَتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا داوېل دلیل جواب دا دی چي تاسو چي کوم دا خبره کوئ چي آیت خپل پر اطلاق پاته دی، دا خبره تاسو خپله هم ماته کړې ده، ځکه چي تاسو هم په دې آیت کي تخصیص کړی دی. لکه څرنګه چي ستاسو په نېز چي په کوم ځای کي خلوېښت خلګ وي او په ژمي او گرمي کي هلته اوسېږي، نو هلته د جمعې لمونځ صحیح دی، نو آیا دا تخصیص نه دی؟! نو څرنګه چي ستاسو لپاره تخصیص صحیح دی، همدارنګه زموږ لپاره هم صحیح دی، بلکي زموږ تخصیص خو د صحابي د اثر سره برابر دی، او ستاسو تخصیص صرف عقلي او خیالي دی. **د دویم دلیل جواب:** دا دی چي په حدیث کي له قریه څخه مراد ښار دی، ځکه چي پنخوا به د قریه اطلاق پر ښار کېدی، لکه په دې آیت کي **وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عِثَابًا**، په دې کي له قریتین څخه مراد مکه او طائف دي، او مکه خو په یقیني توګه ښار دی، نو ثابت سو، چي په حدیث کي له قریه څخه مراد ښار دی، دویم جواب دا دی چي جواثا په بحرین کي د یو کلا (قلعې) نوم دی، او په پنخواني قلمو کي به حاکم او عالم ځامخا وو، نو له دې څخه هم د دې ښار کېدل ثابت سو، همدا وجه ده چي په مبسوط کي جواثا ته د بحرین یو ښار ویل سوي دي.

والحکم غیر مقصور علی المصل الخ مطلب یې: دا دی چي څرنګه د جمعې لمونځ په عیدګاه کي جائز دی، ځکه چي عیدګاه هم د ښار فناء ده، همدارنګه د ښار په څلور سره وو اطرافو او فناګانو کي يعني چي تر کومه ځایه پوري د ښار د فناء اطلاق کېږي د جمعې لمونځ جائز دی، ځکه چي د ښار مانو د اړ تیاوو د پوره کېدلو په حواله د ښار فناء هم د ښار په حکم کي ده.

* صاحب د اثمار الهدایې لیکلي دي چي تر لټون وروسته معلومه سو، چي دا قول د حضرت علي رَجْمَتُ اللَّهِ عَلَيْهِ (الغار المذابه ج: ۲، ص: ۲۵۳)، او صاحب د فتح القدیر هم د دې صراحت کړی دی.

په منی کي د جمعې حکم

وَتَجُزُّ بِسَنَىٰ أَوْ بِهِنَّ كِي جَمْعُهُ جَائِزٌ دَه إِذَا كَانَ الْأَمِيرُ أَوْ مِيرَ الْجِهَارِ بِه دې شرط چي د حج امير د حجاز امير وي اَوْ كَانِ الْعَرِيفَةُ مُسَافِرًا يَا په خپله خليفه مسافر وي او هلته موجود وي وَنَدَّ * لَنْ حَقِيقَةً وَلَنْ يُوسَفَ رَجَعَتَا اللَّهُ (دا د جواز حکم) د شپځينو رَجَعَتَا الله په نيز (دی) وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَجَعَتَا اللَّهُ: لَا جُمُعَةَ بَيْنَهُ أَوْ إمام محمد رَجَعَتَا الله فرمايلي دي: چي په منی کي جَمْعُهُ جَائِزٌ نه ده لِأَنَّهَا مِنَ الْقَرَىٰ ځکه چي منی کلي دی حَتَّى لَا يُعَيَّدَ بِهَا تَرَدِّي چي هلته داخل تر لومونځ نه کيږي وَلَهُمَا أَتَاهَا تَتَبَعْنَ فِي أَيَّامِ التَّوَسُّمِ او د شپځينو رَجَعَتَا الله دليل دادی چي منی د حج په موسم کي ښار جوړيږي وَعَدَمُ التَّحْمِيلِ لِلتَّخْفِيفِ او د اختر لومونځ نه کېدل د خلکو د آسانی لپاره دی وَلَا جُمُعَةَ بِعَرَفَاتٍ فِي قَوْلِهِمْ جَبِينَا او په اتفاق د فقهاؤ په عرفات کي جَمْعُهُ جَائِزٌ نه ده لِأَنَّهَا فَضَاءٌ ځکه چي عرفات فضا (يعني خلالي ډگر) دی وَبِسَنَى أَيْبِيَّةٍ او په منی کي ودانی (او کورونه) سته وَالتَّحْمِيلُ بِالْخَلِيفَةِ وَأَمِيرِ الْجِهَارِ لِأَنَّ الْوِلَايَةَ لَهُمَا د خليفه او د حجاز د امير قيد لگول د دې لپاره دي چي (د جمعې) د قاتمولاو حق د) ولايت دواړو ته سته أَمَّا أَمِيرُ التَّوَسُّمِ پاته سو د حج د موسم امير فَيَنْبَغِي أَمُورَ النَّعْمِ لَا غَيْرَ نوهغه صرف د حج د امورو متولي دی نه د بل شي (يعني صرف د حج سره د اړوند امورو لومونځولو ولايت لري).

اللفاظ: ﴿تَجُزُّ﴾ د تفعل باب مضارع معلومه صيغه ده: ښار جوړېدل، ﴿لَنْ﴾ د تفعيل باب مضارع مجهوله صيغه ده: داخلتر جوړول، داخلتر لومونځ کول، ﴿مَعْرُوفٌ﴾ زمانه، دلته ځني مراد د حج ورځي دي.

تفسير: صورت د مسئلې: دادی چي د شپځينو رَجَعَتَا الله په نيز د حج په ورځو کي په منی کي د جمعې لومونځ صحيح او جائز دی، خو په دې شرط چي هلته د حجاز امير موجود وي، يا په خپله د مسلمانانو خليفه د حج کولو په اراده سفر کړی وي او هلته موجود وي، د خليفه سره يې د مسافر قيد ځکه لگولی دی چي که خليفه په منی کي مقيم وو نو په درجه اولی به د جمعې لومونځ جائز وي، دويم د دې وهم ليري کولو لپاره چي که د حج د ورځو امير مسافر وو، نوهغه جمعه نه سي قائمولاى، نو همدارنگه به خليفه هم د مسافرتوب په صورت کي جمعه نه سي قائمولاى. امام قنوري رَجَعَتَا الله د دې وهم د ليري کولو لپاره وفرمايل چي د حج د ورځو امير د مسافرتوب په صورت کي بېله ځکه جمعه نه سي قائمولاى، لېکن د مسلمانانو خليفه د مسافرتوب په حالت کي هم د جمعې لومونځ قائمولاى سي. او له دې څخه هم دابنکاره سوه چي که يو خليفه يا پاچا د خپل ملک (هيواد) دوره کوي، نو په هر ښار کي به پر هغه د جمعې لومونځ واجب وي، لهدا په کوم ښار کي چي د جمعې ورځ تېروي، هلته به د جمعې لومونځ اداء کوي. دليل دادی چي کله ده په حکم سره د بل چا امام جوړېدل جائز دي، نو په خپله ده ته د جمعې د املت کول په طريقه اولی جائز دی، که څه هم مسافر وي، لنه دا چي د شپځينو رَجَعَتَا الله په نيز د حج په ورځو کي په منی کي د جمعې لومونځ صحيح او جائز دی، لېکن د امام محمد رَجَعَتَا الله په نيز په منی کي قطعاً د جمعې لومونځ جائز نه دی.

• القول الرابع: قول الشيخين رَجَعَتَا الله، كما قال العلامة المحقق رَجَعَتَا الله وحازت الجمعة على التوسم فقط رد لنسختها ج: ١، ص: ٥٩٥ [فتو]

د امام محمد دليل: دا دی چې مني'خو نه ښار دی، او نه د ښار فناء ده، بلکې يوه قره او يو کلی دی. او په کلي د جمعې لمونځ جائز نه دی، نو ځکه به په مني'کي د جمعې لمونځ جائز نه وي، همدا وجه ده چې په مني'کي د لوی اختر لمونځ نه کېږي. د امام محمد رحمه الله په نېز مني'د مکې مکرمې په فنا کي ځکه داخل نه ده، چې ده په نېز د فناء اطلاق تر څلورو سوو شرعي گزو پورې کېږي، او مني'تر څلورو سوو شرعي گزو ليري ده.

د شيخينو دليل: دا دی چې بې له ځکه مني'ښار نه دی، خو د حج په ورځو کي ښار جوړېږي. ځکه چې هلته د حج په ورځو کي دوکانونه وي، او د مستقل بازار غوندي شکل اختيار کړي، همدارنگه د حج په ورځو کي هلته باچا يا د باچا نائب او قاضي هم وي، نو ځکه مني'د ښار په ډول وي، نو لکه څرنگه چې په ښار کي د جمعې لمونځ جائز دی، نو په مني'کي به هم د جمعې لمونځ جائز وي.

جواب: د امام محمد د دليل جواب دا دی چې په مني'کي د لوی اختر لمونځ په دې وجه نه کېږي چې په دې سره پر حاجيانو تکليف راځي، نو دوی د آستيا لپاره په مني'کي د لوی اختر لمونځ نه کېږي، کنه د ښار جوړېدلو په وجه لمونځ کېدل پکار دي، ځکه چې د حج په ورځو کي له مني'څخه ښار جوړېږي، لکه څرنگه چې لوس موږ ذکر کړه. دويم دا چې مني'په حرم کي داخله ده، نو ځکه به مني'د مکې شريفې له فناء څخه وي.

ولا الجمعة بعرفات الخ او د عرفات په ميدان کي بالاتفاق د جمعې لمونځ جائز نه دی، ځکه چې عرفات خو فقط ميدان دی. هيڅ آبادي پکښې نسته، او د مکې شريفې په فناء کي هم داخل نه دی، نو ځکه به هلته د جمعې لمونځ جائز نه وي.

د التقييد بالخليفة الخ فرمايي: په متن کي چې کوم د حجاز د امير يا د مسلماتو د خليفه قيد لگول سوی دی. هغه په دې وجه چې دې دواړو ته د جمعې قائمولو حق او ولايت سته، او پاته سو هغه امير چې د حج په ورځو کي صرف د حج امير وي، نو هغه ته صرف په خلکو د حج کولو کي ولايت سته، د جمعې قائمولو ولايت او حق نه لري. نو ځکه به هغه په مني'کي جمعه قائمولاى نه سي.

د جمعې لپاره د باچا شرط کېدل (شرطيت)

وَلَا يَجُوزُ إِقامَتُهَا إِلَّا لِلْمُتَّكِلِينَ أَوْ لِمَنْ أَمَرَهُ السُّلْطَانُ بِهَا د هغه چا لپاره (د جمعې درول جائز دي) چې باچا حکم ورته کړی وي إِذَا تَقَامَرَتْ بِجَمْعٍ عَظِيمٍ ځکه چې جمعه په يو غټ جماعت سره قائمېږي وَقَدْ تَقَامَرَتِ الْمُنَازَعَةُ فِي الشُّقْدَرِ وَالتَّقْدِيمِ او کله کله په مخکي کېدلو يا د بل په مخکي کولو کي شخړه پېښېږي وَقَدْ تَقَامَرَتْ فِي غَيْرِهِ او کله له دې څخه ماسوا په نورو خبرو کي شخړه پېښېږي فَلَا بُدَّ مِنْهُ تَسْبِيحًا لِأَمْرِهِ نو د جمعې د پوره کولو لپاره د خليفه يا د هغه د نائب شتون ضروري دی.

اللغات: ﴿التَّكْلُمُ﴾ د تفعل د باب مصدر دی: خپله مخکي کېدل، د باب لازمي دی. ﴿التَّقْدِيمُ﴾ د تفعیل د باب مصدر

دی: بل منځته کول، او د باب متعدي دی، ﴿تَسْبِيحُ﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: يو کار پوره کول.

تشریح: مسئله: داده چې د جمعې د جائز کېدلو يو شرط دا دی چې د جمعې لمونځ به باچا يا د باچا نائب دروي. دليل دا دی چې د جمعې په لمانځه کي ډېر رش وي، او پر دې موقع هر ډول او د هر مزاج والا خلک وي، نو ځيني فلسي خلک

هم وي چي د مخکي کېدلو شوق لري، او غواړي چي مخته سي، خو په هغه سره افتراق او جنگ پېښېږي، مثلاً د بعضو خلکو بل شوک خوښ وي، او سړي يې خوښ نه وي، او کله کله دا صورت هم پېښېږي چي داسي شوک نه وي چي مخته سي او امامت وکړي. لېکن د باچا يعني د امير المؤمنين يا د امير المؤمنين د نائب په امامت کي دا يوه ستونزه هم نسته، نو ځکه به د جمعې د قائمولو لپاره امير المؤمنين يا د هغه نائب ضروري وي، خو ښکاره دي وي چي په اوسني زمانه کي په ډېرو هيوادونو کي امير المؤمنين نسته، نو په دې وجه که عوام يو شوک امير وټاکي، او دغه ټاکلی امير د جمعې لمونځ قائم کړي نو جائز به وي.

د جمعې لپاره د وخت شرط کېدل (شرطيت)

وَمِنْ شَرَايِطِ الْوَقْتِ اَوْ د جمعې له شرطونو څخه يو وخت دی فَتَكْمُلُ فِي وَقْتِ الظُّهْرِ نو د ماپښين په وخت کي صحيح کيږي وَلَا تَصِحُّ بَعْدَهُ او تر ماپښين وروسته نه صحيح کيږي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي إِذَا مَالَتِ الشَّمْسُ کله چي لمر زائل سي (يعني زوال وکړي) فَقَلَّ بِالنَّاسِ الْجُمُعَةُ نو خلکو ته د جمعې لمونځ ورکوه وَلَوْ خَرَجَ الْوَقْتُ وَهُوَ فِيهَا او که د ماپښين وخت ووځي او حال دا چي لمونځ کونکي لا د جمعې په لمانځه کي وي إِسْتَقْبَلَ الظُّهْرَ نو له شروع څخه دي د ماپښين لمونځ وکړي وَلَا يَتَبَيَّنُ عَلَيْهَا او د جمعې پر لمانځه دي د ماپښين لمونځ نه بناء کوي لَاخْتِلَافَ بَيْنَهُمَا ځکه چي د جمعې او د ماپښين لمونځ دواړه سره مختلف دي.

اللفاظ: «إِسْتَقْبَلَ» د استعمال د باب ماضي ده: له سره کول، له شروع څخه کول.

تفريغ: فرمايي چي د جمعې له شرايطو څخه وخت هم دی، يعني د جمعې لمونځ د ماپښين په وخت کي صحيح دی، تر هغه وروسته صحيح نه دی. دليل دا دی چي کله نبي ﷺ مصعب بن عمير رضي الله عنه مدينې منورې ته واستوی، نو ور ته وېي فرمايل: إِذَا مَالَتِ الشَّمْسُ فَقَلَّ بِالنَّاسِ الْجُمُعَةُ همدارنگه د بخاري په روايت کي راغلي دي: عَنْ أَنَسٍ كَانَتِ النَّبِيُّ ﷺ يَصِلُ الْجُمُعَةَ حِينَ تَمِيلُ الشَّمْسُ، (يعني څه وخت چي به لمر تر سر واوښتی نو نبي ﷺ به د جمعې لمونځ کوی).

دلو خراج الوقت الخ امام قلدوري رحمه الله فرمايي: چي که امام او خلکو و د جمعې لمونځ ناوخته شروع کړی، حتی امام لا د جمعې په لمانځه کي مشغول وو چي د ماپښين وخت ووتی، نو د جمعې لمونځ فاسد سو. اوس د دوی لپاره حکم دا دی چي له نوي سره دي ماپښين لمونځ وکړي، او کوم لمونځ چي يې د جمعې په نيت کړی دی پر هغه دي د ماپښين د لمانځه بناء نه کوي، ځکه چي د جمعې او د ماپښين لمونځ سره جلا دي، او د دواړو په مينځ کي څو رنگه اختلاف دی: (۱) د رکعتونو په شمېر کي يې اختلاف دی، ځکه چي د ماپښين د لمانځه رکعتونه څلور دي، او د جمعې د لمانځه رکعتونه دوه دي، (۲) د جمعې لپاره خاص شرطونه سته، او د ماپښين د لمانځه لپاره څه شرطونه نسته، (۳) د جمعې په لمانځه کي جهري قرائت کيږي، او د ماپښين په لمانځه کي سړي قرائت کيږي او داسي نور. (بنايه ج: ۳، ص: ۶۲)

د جمعي لپاره د خطبې شرط کېدل (شرطيت)

وَمِنْهَا الْخُطْبَةُ أَوْ د جمعي له شرائطو څخه خطبه (هم) ده لِأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا صَلَّاهَا بِدُونِ الْخُطْبَةِ فِي عُمْرِهِ ځکه نبي ﷺ په خپل ټوله عمر کې د جمعي یو لمونځ یې له خطبې نه دي کړی وَهِيَ كَقَوْلِ الشَّافِعِيِّ بِعَدْلِ الزَّوَالِ او خطبه د جمعي تر لمانځه مخکې او تر زوال وروسته شرط ده په وَرَدَتِ السُّنَّةُ هم په دې باره کې حدیث راغلی دی وَيَقْبَلُ خُطْبَتَيْنِ او خطیب به دوی خطبې وایي یُقْبَلُ بَيْنَهُمَا بِقَدَرٍ او دواړې خطبې به په ناستې سره جلا کوي په جَزَى التَّوَارُثُ هم پر دې توارث راروان دی (يعني د نبي ﷺ له زمانې څخه تر ننه پورې همدغه طریقه راروانه ده).

اللفات: «توارث» د تفاعل مصدر دی: په وراثت کې تر لاسه کول. د نبي ﷺ له زمانې څخه واخله تر اوسنۍ زمانې پورې چې علماؤ کومه طریقه اختیار کړې وي هغه ته توارث ویل کیږي.

تشریح: د جمعي یو شرط خطبه ده، له خطبې څخه بغیر د جمعي لمونځ نه اداء کیږي. دلیل دادی چې نبي ﷺ په خپل ټوله ژوند کې یو د جمعي لمونځ بغیر له خطبې څخه نه دي کړی، که خطبه د جمعي شرط نه وای، نو نبي ﷺ به یو وار ضرور د جواز بنکاره کولو لپاره پرېښوولای.

خطبه د جمعي تر لمانځه مخکې او تر زوال وروسته واجب ده، تر لمانځه مخکې په دې وجه واجب ده، ځکه چې خطبه د جمعي د لمانځه لپاره شرط ده، او تاسو ته معلومه ده چې شرط دیو شې پر شې مخکې وي، نو خطبه به هم د جمعي تر لمانځه مخکې وي، او تر زوال مخکې په دې وجه جائز نه ده ځکه چې تر زوال مخکې د جمعي وخت نه وي شروع سوی، نو ځکه به خطبه تر زوال وروسته وي، همدارنگه په حدیث کې راغلي دي، چې وروسته به ذکر سي.

ويخطب خطبتين الخ فرمایي چې د جمعي خطبه پر دوو حصو تقسیمول پکار دي، او د دواړو په مینځ کې کښېنستل او فصل کول پکار دي، په بنیاه کې راغلي دي چې داناسته به د درېو (۳) کوچني آیتونو په اندازه وي. او بیا زمود په نېز داناسته د استراحت لپاره ده، شرط او ضروري نه ده، لېکن امام شافعي رَجَّه الله په نېز شرط ده، تر دې چې دده په نېز په یوه خطبه اکتفاء کول جائز نه دي، امام شافعي رَجَّه الله دلیل توارث دی، زمود دلیل د جابر بن سمره رَحْمَهُ الله حدیث دی: نَبِیُّ النَّبِیِّ ﷺ کَانَ یخطب قائماً خطبة واحدة فلما أُنْجِلَها خطبتین مجلسینها جلسته، (يعني نبي ﷺ به په ولاړې یوه خطبه ویله، بیا چې کله د دوی ﷺ عمر ډېر سو، نو دوی خطبې به یې ویلې، او د دواړو په مینځ کې به یې نلسته کول). له دې حدیث څخه معلومه سوه چې د دوو خطبو په مینځ کې به ناسته د ډېر عمر او ضعیف والي په سبب وه، شرط او ضروري نه وه، خو څرنگه چې پر دې ناسته د صحابه وو او تابعینو او علماؤ توارث راروان دی، نو په دې وجه زمود په نېز به دده چې کښېني.

د خطبې ادبونه

وَيُخَاطَبُ عَلَى طَهَارَةٍ او خطيب به خطبه په اوداسه سره په ولاړي وايي لَأَنَّ الْقِيَامَ فِيهَا مُتَوَارِتٌ ځکه چې په خطبه کي په توارث سره ولاړه رانقل سوي ده ثُمَّ هِيَ شَرْطُ الصَّلَاةِ بيا خطبه د جمعې د لمانځه لپاره شرط ده فَيُسْتَحَبُّ فِيهَا الطَّهَارَةُ كَالْأَذَانِ نو په خطبه کي طهارت (اودس) مستحب دی لکه په اذان کي (چې مستحب دی) وَلَوْ خَطَبَ قَائِدًا او که خطيب په ناستي خطبه وويله أَوْ عَلَى طَهَارَةٍ يا بې اودس (خطبه وويله) جَلَّ لِخُضُولِ الْمُتَقَرِّبِ نو جائز دي ځکه چې مقصود حاصل سو إِلَّا أَنَّهُ يَكْرَهُ خو (په ناستي خطبه ويل) مکروه دي لِخِلَافَةِ الثَّوَرَاتِ د توارث د مخالفت په وجه وَلِلْفَضْلِ بَيْنَهَا وَبَيْنَ الصَّلَاةِ او د لمانځه او خطبې په مينځ کي د فصل راتللو په وجه.

تشرېح: خطيب ته پکار دي چې په اوداسه او په ولاړي خطبه ووايي، چې د نبی ﷺ د سنت اقتداء کونکی جوړ سي، ځکه چې نبی ﷺ به خطبه په ولاړي ويله، او تر نبی ﷺ وروسته د صحابه وو او مشرانو هم دغه معمول را روان دی، (يعني د نبی ﷺ له زمانې څخه واخله تر اوسنۍ زمانې پوري دا طريقه د صحابه وو او بزرگانو په توارث رارانه ده) لهندا هر خطيب ته پر دې طريقه عمل کول پکار دي، او څرنګه چې خطبه د لمانځه لپاره شرط ده، نو ځکه په دې کي طهارت مستحب دی، لکه څرنګه چې په اذان کي هم طهارت مستحب دی، دا حکم خو زموږ په نېز دی، کنې د درېو امامانو يعني د امام شافعي، امام مالک، امام احمد رَجَعَهُ الله په نېز په ولاړي او په اوداسه خطبه ويل شرط او ضروري دي، نو که يو چا په ناستي خطبه وويل، يا بې اودس وويل، نو زموږ په نېز مکروه دي، خو د دې حضراتو په نېز بالکل جائز نه دي، زموږ په نېز په دې معنی جائز دي چې نه د خطبې لپاره ولاړه شرط ده، او نه طهارت، نو ځکه به په ناسته او بې اودس خطبه ويلو کي د خطبې په جواز کي هيڅ حرج نه وي، ځکه چې په دې صورت کي هم مقصود حاصليري، خو څرنګه چې په ناسته خطبه ويلو کي له توارث څخه مخالفت راځي، او په بې اودس خطبه ويلو کي د لمانځه او خطبې په مينځ کي فصل راځي، نو ځکه به دا صورتونه مکروه وي.

په خطبه کي صرف پر ذکر اکفاء کول جائز دي، که نه؟ (د فقهاؤ قولونه)

فَإِنْ اقتصَرَ عَلَى ذِكْرِ اللَّهِ او که خطيب (صرف) د الله پر ذکر اکفاء وکړه جَلَّ عِنْدَ* أَبْنِ حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ نو د امام ابو حنيفه رَجَعَهُ الله په نېز جائز دي وَقَالَا: لَا يَذُنُّ مَنْ ذَكَرَ طَوِيلَ يُسَلِّي عَظْمَةً او صاحبين رَجَعَهُ الله فرمايي چې دومره اوږد ذکر ضروري دی چې هغه ته خطبه وويل سي لَأَنَّ الْخُطْبَةَ هِيَ الْوَاجِبَةُ ځکه چې خطبه خو واجب ده وَالشَّيْئَةُ أَوْ الشَّحِيحَةُ لَا تُسَلِّي خُطْبَةً او تسبيح يا الحمد الله ته خطبه نه ويل کيږي وَقَالَ السَّافِرِيُّ رَجَعَهُ اللَّهُ لَا تَجُوزُ حَتَّى يَخْطُبَ خُطْبَتَيْنِ امام شافعي رَجَعَهُ الله فرمايي چې خطبه نه جائز کيږي تر دې چې خطيب دوې خطبې ووايي إِغْتِبَارًا

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رَجَعَهُ الله كما قال العلامة المحقق رَجَعَهُ الله: ركعت نغمة أو ليلية و نسيحة للخطبة المفروضة مع الكراهة، رد

المختار ج: ١، ص: ٥٩٨. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٢٢]

بَلِّغُوا په عام عرف باندې په قیاسولو سره **وَكَلَهُ قَوْلُهُ تَعَالَى: فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ** (سورة الجمعة: ١٩) **مِنْ غَيْرِ قُضُلٍ** او د امام صاحب دلیل دا دی چې الله تعالیٰ **فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ** بغیر له تفصیله فرمایلي دي **وَعَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: الْحَبْدُ ثَلَاثُونَ** او د عثمان رضی الله عنه په باره کي را نقل سوي دي چې هغه الحمد لله وويله **فَأَزَيْتُمْ عَلَيْهِ*** او بيا يې ژبه بنده سه (بعضو شارحينو يې دا ترجمه کړې ده: او په شک کي واقع سو) **فَنَزَلَ وَصَلَ نُوْلُهُ** منبر څخه را شوه سو او لمونځ يې ورکړی.

اللفات: ﴿الذِّكْر﴾ د افتعال له باب څخه ماضي مجهول صيغه ده او **الزَّكُّ** يا **الزَّكُّ** ويل يې غلط دي: په شک کي لوېدل، په خطبه کي بندېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د امام صاحب **رَجَعَهُ** الله په نېز که يو خطيب په خطبه کي صرف لا اله الا الله ووايي، يا صرف سبحان الله ووايي، او نور شی نه ووايي، نو هم خطبه اداء سوه، او د خطبې راغړولو ضرورت نسته، لېکن د صاحبينو **رَجَعَهُ** الله په نېز په خطبه کي دومره اوږد (طويل) ذکر ويل پکار دی چې هغه ته واقعي او په رشتيا خطبه ويل کيږي، ځکه چې خطبه واجب ده، او تسبیح يعني سبحان الله ويل يا تحمید يعني الحمد لله ويل خطبه نه ده، نو ځکه به په دې سره کار نه کيږي.

په دې لړ کي صاحب د عنايې **رَجَعَهُ** الله ليکلي دي چې د امام ابو بکر اعمش **رَجَعَهُ** الله په نېز د خطبې اندازه د تشهد (التحيات) په مقدار ده، او په ظاهر الروايه کي دي چې د دريو آيتونو په مقدار ده، او د امام شافعي **رَجَعَهُ** الله رايه داده چې د تسبیح يا تحمید په اندازه خطبه ويل بالکل جائز نه دي، ځکه چې په عام عرف کي د دوو خطبو نوم جمعه ده، چې په اوله خطبه کي به تحمید، درود، مسلماتانو ته نصیحت او وصیت وي، او د يوه آيت پر تلاوت به مشتمله وي، او په دويمه خطبه کي به د مسلماتانو لپاره دعاء او داسي نوري کلمې ويل کيږي.

د امام صاحب دليل: دا دی چې په کوم آيت سره خطبه واجب سوې ده يعني فاسعوا الى ذکر الله، دغه آيت مطلق دی، او په ذکر الله کي مطلق ذکر الله ته خطبه ويل سوې ده، نو د المطلق مجرى على إطلاقه د قاعدې مطابق به دا حکم مطلق وي، او په دې کي به د دوو خطبو او داسي نورو هيڅ شرط نه لگيږي.

دويم دليل: دا دی چې کله عثمان رضی الله عنه تر خليفه جوړېدلو وروسته اول وار پر منبر کښېنستی، نو د خطبې ويلو په وخت کي د هغه رضی الله عنه ژبه ودرېدل او صرف تر الحمد لله ويلو وروسته د خطبې مضمون پر مشتبّه او گډوډ سو، او له منبر څخه را شوه سو، لمونځ يې ورکړی، يعني عثمان رضی الله عنه صرف په الحمد لله ويلو سره خطبه اداء کړه، نو معلومه سوه چې په خطبه کي صرف پر تحمید يا تسبیح اکثفاء کول صحيح او جائز دي.

* اثر: صاحب د اثمار الهدايه ليکلي دي چې تر تلون وروسته مي هم د دې اثر حواله پيلانه کړه.

د جمعي لپاره د جماعت شرط کېدل (شرطيت)

وَمِنْ شَرَايِطِ الْجَمَاعَةِ أَوْ دِجْمَعِي لَهْ شَرْطُونُو خُخَه جَمَاعَت (هم) دى لَأَنَّ الْجُمُعَةَ مُسْتَقَّةٌ مِنْهَا حُكُهُ چې لفظ د جمعي له جماعت څخه جوړ سى دى وَأَقْلَهُمْ جُنْدًا أَنْ حَنِيفَةَ رَجَبِهِ اللَّهِ ثَلَاثَةُ سَوَى الْإِمَامِ * او د امام ابو حنيفه رَجَبُهُ الله په نېز (د جمعي جماعت لپاره) له امام څخه ماسوا لږ تر لږه درې خلک (ضروري) دي وَقَالَ: إِثْنَانِ سِوَاَهُ او صاحبين رَجَبُهُ الله فرمايي چې له امام څخه ماسوا دوه خلک (ضروري) دي قَالَ: صَاحِبٌ دَهْدَايِي رَجَبُهُ الله فرمايي وَأَلْأَصْحَمُ أَنَّ هَذَا قَوْلُ أَنْ يُوسُفَ رَجَبُهُ الله وَخَذَهُ صحيح خبره داده چې دا قول صرف د امام ابو يوسف رَجَبُهُ الله دى لَهُ أَنَّ فِي الشَّيْءِ مَعْنَى الْاجْتِمَاعِ د امام ابو يوسف رَجَبُهُ الله دليل دا دى چې په دوو کي (هم) د اجتماع معنى 'سته' دى مُنْبَغِةٌ عَنْهُ او لفظ د جمعي (هم) د اجتماع خبر ورکوي وَلَهُمَا أَنَّ الْجَبْنَ السَّحِيحَ إِثْنَانُ هُوَ الثَّلَاثُ او د طرفينو رَجَبُهُ الله دليل دا دى چې صحيح جمع درې (خلک) وي لَأَنَّهُ جَبْنٌ تَسْبِيحٌ وَمَعْنَى حُكُهُ چې درې دنوم او معنى دواړو په اعتبار سره جمع ده وَالْجَمَاعَةُ شَرْطٌ عَلَى جَدَّةٍ او جماعت جلا (بېل) شرط دى وَكَذَا الْإِمَامُ او همدغه رنگه امام (جلا شرط دى) فَلَا يُعْتَبَرُ مِنْهُمْ نو ځکه به امام له مقتديانو څخه نه شمارل کيږي.

اللفات: ﴿مُعْتَبَرٌ﴾ دوه خلک، ﴿مُنْبَغِةٌ﴾ د افعال د باب مؤنث اسم فاعل دى: خبر ورکول.

تشرېح: مسئله: داده چې د جمعي له شرطونو څخه يو شرط دا دى چې د جمعي لمونځ به په جماعت سره اداء کيږي، او د جماعت چې کوم شمېر دى، هغه به موجود وي. خو د دې شمېر په باره کي اختلاف دى، د طرفينو رَجَبُهُ الله په نېز له امام څخه ماسوا درې نور خلک ضروري دي، او د امام ابو يوسف رَجَبُهُ الله په نېز که له امام څخه ماسوا دوه خلک نور وي، نو هم جماعت کيږي، صاحب د هدايې رَجَبُهُ الله فرمايي چې په قدوري کي امام محمد رَجَبُهُ الله د امام ابو يوسف رَجَبُهُ الله سره يو ځاى ذکر سى دى. خو دا صحيح نېده، بلکي صحيح داده چې امام محمد رَجَبُهُ الله د امام صاحب رَجَبُهُ الله سره دى. د امام ابو يوسف دليل: دا دى چې جمعه له اجتماع (جمع کېدلو) څخه مشتق ده، او په دوو خلکو کي هم د اجتماع معنى 'سته'، ځکه چې په دې دواړو کي د يوه اجتماع د بل سره ده، يعنې دواړه سره را جمع سوه، نو په دې اعتبار به په دوو خلکو سره هم جماعت کيږي، او د جماعت د ثبوت لپاره به له دوو څخه زيات مقدار شرط نه وي.

د طرفينو دليل: دا دى چې په دوو سره د اجتماع معنى 'موږ' ته هم تسليم ده، لېکن په قرآن مجيد کي چې په کوم آيت سره د جمعي فرضيت ثابت سى دى يعنې فاسعوا إلى ذکر الله، نو په دې کي فاسعوا صيغه ده امر ده، او د جمع مخاطب صيغه ده، او د حقيقي جمعي اطلاق پر درې کيږي، ځکه چې درې دنوم او معنى دواړو په اعتبار سره جمع ده، نو ځکه موږ وايو چې د جماعت د ثبوت لپاره به له امام څخه ماسوا درې خلک نور وي.

والجماعة شرط على حدة الخ له دې ځايه د يو سوال جواب ورکوي.

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رَجَبُهُ الله وهذا قول امام محمد رَجَبُهُ الله أيضاً، كما قال العلامة وهبة الزحيلي رَجَبُهُ الله: وأقلهم عند أبي حنيفة وعبد رَجَبُهُ الله في الأصح ثلاثة رجال سوى الإمام ولو كانوا مسافرين أو مرضى لأن أقل الجمع الصحيح إنما هو الثلاث، اللغة الإسلامية ج: ٢، ص: ٢٧٥. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٢٣]

سوال: دا دی چې دامام ابو یوسف رحمه الله د قول مطابق هم درې خلک دي، یعنې دوه مقتدیان چې دیوهمام سره یو ځای سي، نو درې سوه.

جواب: دا دی چې جماعت جلا او مستقل شرط دی، او امام کېدل جلا شرط دی، ځکه چې فاسموا صیغه د جمعي ده، او جمعه د درې افرادو تقاضا کوي، او ذکر الله لپاره دیوهمام (امام) وجود ضروري دی، نو له آیت څخه د څلورو خلکو وجود ثابت سو، یعنې یو به امام وي، او له هغه څخه ماسوا به درې مقتدیان وي، نو ښکاره سوه چې امام به له دې درو څخه نه شمارل کیږي، بلکې له امام څخه ماسوا به درې خلک نور وي.

د جمعي په لمانځه کي فقط د ښځو او کوچنیانو پاته کېدل

وَلَنْ نَقْرَأَ النَّاسَ قَبْلَ أَنْ يَرْكَبَ الْإِمَامُ وَيَسْجُدَ او که خلک (مقتدیان) د امام تر رکوع او سجدي کولو منځکي وتښتېدل (ولارل) وَلَمْ يَتَقَرَّرْ إِلَّا النِّسَاءُ وَالصِّبْيَانُ او صرف ښځي او کوچنیان پاته سول إِسْتَكْبَلُ اللَّهُ هَذَا أَنْ حَنِيفَةُ رَحِمَهُ اللَّهُ نو د امام ابو حنيفه رحمه الله په نېز دي امام له شروع څخه د ماښين لمونځ وکړي وَقَالَا: إِذَا نَقَرْنَا عَنْهُ بَعْدَ مَا أَفْتَكَمَ الصَّلَاةَ صاحبين رحمه الله فرمايي: که د امام تر لمونځ شروع کولو وروسته خلک وتښتېدل صَلَّى الْجُمُعَةَ نو امام دي د جمعي لمونځ وکړي فَإِنْ نَقَرْنَا عَنْهُ بَعْدَ مَا رَكِعَ رُكْعَةً وَسَجَدَ سَجْدَةً او که د رکوع او د يوې سجدي تر کولو وروسته وتښتېدل بَقِيَ عَلَى الْجُمُعَةِ نو امام دي د جمعي پر لمانځه بناء وکړي خِلَافًا لِرُفُودِ رَحِمَهُ اللَّهُ په خلاف د امام زفر رحمه الله وَهُوَ يَقُولُ: إِنَّهَا شَرْطُ امام زفر رحمه الله فرمايي: چې جماعت شرط دی فَلَا بُدَّ مِنْ دَوَائِمِهَا كَالْوَقْتِ نو دوخت په شير تر آخره پوري د جماعت پاته کېدل ضروري دي وَلَهُنَّ أَنْ الْجَمَاعَةَ شَرْطُ الْإِنْعِقَادِ د صاحبينو رحمه الله دليل دا دی چې جماعت د جمعي د منعقد کېدلو لپاره شرط دی فَلَا يُشْتَرَطُ دَوَائِمُهَا كَالْخُطْبَةِ نو د خطبې په ډول به تر آخره د جماعت پاته کېدل شرط نه وي وَلَإِنْ خِيفَ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنْ الْإِنْعِقَادَ بِالشُّرُوعِ الصَّلَاةِ دامام ابو حنيفه رحمه الله دليل دا دی چې د جمعي انعقاد د لمانځه په شروع کولو سره کیږي وَلَا يَتِمُّ ذَلِكَ إِلَّا بِتَمَامِ الرُّكْعَةِ او دا انعقاد نه پوره کیږي مگر په يوه رکعت پوره کېدلو سره لِأَنَّ مَا دُونَهَا لَيْسَ بِصَلَاةٍ ځکه چې تريو رکعت کم لمونځ نه دی فَلَا بُدَّ مِنْ دَوَائِمِهَا إِلَيْهَا نو ځکه به تريو رکعت پوره کېدلو پوري د جماعت پاته کېدل ضروري وي بِخِلَافِ الْخُطْبَةِ په خلاف د خطبې فَإِنَّهَا ثَنَاءُ الصَّلَاةِ ځکه چې خطبه خو د لمانځه منافي ده فَلَا يُشْتَرَطُ دَوَائِمُهَا نو تر آخره به د هغې پاته کېدل شرط نه وي وَلَا مُعْتَبَرٌ بَقَاءُ النَّسْوَانِ وَكَذَا الصِّبْيَانِ او د ښځو او کوچنیانو د پاته کېدلو هيڅ اعتبار نسته لِأَنَّهُ لَا تَتَعَقَّدُ بِهِمُ الْجُمُعَةُ ځکه چې په ښځو او کوچنیانو سره جمعه نه منعقد کیږي فَلَا يَتِمُّ بِهِمُ الْجَمَاعَةُ نو ځکه به په دوی سره جماعت (هم) نه پوره کیږي.

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله كما قال العلامة أكمل الدين البائري رحمه الله: فان كان قبل التقييد الركعة بالسجدة استقبل الظهر، العاية على

هاش فتح القدر ج: ٢٢، ص: ٣١٠. [القول الرابع ج: ١١، ص: ١٢٣]

اللفاظ: «نَفَرٌ» د نصر د باب ماضي صيغه ده: وتل، تبتدل، حُفَسْتُ، (تَلَل)، «نَعَوَاتٌ» بنهي، د اِشْرَاقَ جمع ده خلاف القياس، «وَيَتَبَلَدُ» کوچنيان، جمع د عَيٍّ ده.

تشرېح: مسئله: دا ده که د جمعي د لمانځه تر شروع کولو مخکې خلک امام يوازي پرېږدي، او وتبتي، نو په اجماع سره به امام د ماپښين لمونځ کوي، او د جمعي د لمانځه اجازه نسته، او که د جمعي د لمانځه تر شروع کولو وروسته او د رکوع او سجدي تر کولو مخکې خلک امام پرېږدي، او وتبتي، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز به امام په دې صورت کي هم له سره څخه د ماپښين لمونځ کوي، او د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز به امام د جمعي پر لمانځه بناء کوي، يعني همدغه د جمعي لمونځ به پوره کوي، د ماپښين د لمانځه بالکل ضرورت نسته.

او که د امام تر رکوع او سجدي کولو وروسته خلک امام پرېږدي او وتبتي، نو په اتفاق سره د دريو امامانو يعني د امام صاحب او صاحبينو به د جمعي پر لمانځه بناء کوي، يعني د جمعي لمونځ به پوره کړي، اوله سره به يې نه راگرځوي، خو د امام زفر رَحْمَةُ اللهِ په نېز به په دې صورت کي هم د ماپښين لمونځ کوي.

د امام زفر دليل: دا دی چي جماعت د جمعي د اداء کولو لپاره شرط دی، لکه څرنگه چي وخت د جمعي د لمانځه لپاره شرط دی، نو څرنگه چي له اوله څخه تر آخره پوري د وخت وجود ضروري دی، همدغه رنگه له اولي تحرېمي څخه د لمانځه تر آخره پوري د جماعت وجود ضروري دی، او څرنگه چي په ذکر سوي صورت کي له اول څخه تر آخره پوري جماعت موجود نه سو، بلکي په مينځ کي جماعت پاته سو، لهذا د جمعي لمونځ فاسد سو، نو ځکه به پر امام د ماپښين لمونځ لازم وي.

د صاحبينو دليل: دا دی چي جماعت د جمعي د اداء کولو لپاره شرط نه دی، بلکي جماعت د جمعي د منعقد کېدلو لپاره شرط دی، نو کله چي د جمعي لمونځ منعقد (وترل) سو، يعني شروع سو، نو بيا د جماعت خاص ضرورت نسته، نو اوس که دا جماعت پوره هم نه سي د جمعي لمونځ کيږي، لکه څرنگه چي خطبه د جمعي د منعقد کېدلو لپاره شرط ده، نو د خطبې هم تر آخره پاته کېدل د جمعي د لمانځه لپاره ضروري نه دي.

د امام صاحب دليل: دا دی چي پېشکه جماعت خو د جمعي د لمانځه د منعقد کېدلو لپاره شرط دی، خو د لمانځه منعقد کېدل د لمانځه په شروع کولو سره کيږي، او د لمانځه اطلاق د يوه رکعت پر پوره کېدلو کيږي، ځکه دا خبره تسليم سوې ده چي له يوه رکعت څخه کم ته لمونځ نه ويل کيږي، لښه دا چي جماعت د جمعي د لمانځه د منعقد کېدلو لپاره شرط دی، او د جمعي لمونځ په شروع کولو سره منعقد کيږي، او د لمانځه اطلاق لږ تر لږه پر يوه رکعت کيږي، نو ځکه ځواکي د جمعي لمونځ د يوه رکعت په پوره کېدلو سره شروع کيږي، لهذا تر يوه رکعت پوره کېدلو پوري به د جماعت وجود شرط وي، او رکعت په رکوع او سجده سره پوره کيږي، نو که د اول رکعت تر رکوع او سجدي پوري جماعت پاته سو، نو د جمعي لمونځ منعقد سو، اوس که د دې رکوع او سجدي تر پوره کېدلو وروسته خلک وتبتهدل، نو د جماعت فوت سو، نو د جمعي لمونځ نه فوت کيږي، او که تر دې مخکې وتبتهدل، نو د جمعي لمونځ فوت کيږي، ځکه چي د جمعي د لمانځه تر منعقد کېدلو مخکې د انعقاد شرط يعني جماعت ثابت سو، نو ځکه به د جمعي لمونځ فاسد وي، او پر امام به د ماپښين لمونځ واجب وي.

بخلاف الخطبة التي هي سره د صاحبينو د دليل جواب ورکوي، هغوی دا خبره کړې وه چي څرنگه د خطبې د جمعي تر آخره پاته کېدل ضروري نه دي، همدارنگه د جماعت تر آخره پاته کېدل ضروري نه دي؛ د دې جواب ورکوي چي د خطبې او لمانځه په مينځ کي منافات دی ځکه که خطبه په لمانځه کي دننه وويل سي نو لمونځ فاسدوي، نو ځکه به تر

پوره رکعت پوره کېدلو پوري د خطبې پاته کېدل شرط نه وي، په خلاف د جماعت چي هغه د لمانځه سره منافي نه دی، بلکي شرط دی، نو ځکه به دیوه رکعت تر پوره کېدلو پوري د جماعت پاته کېدل شرط او ضروري وي.

ولا معتبر بهقاء النسوان الخ فرمايي چي که ټوله خلک تر رکوع او سجده مخکي ولاړ سي، صرف بنځي او کوچنيان پاته سي، نو جماعت نه صحيح کيږي، د دې وجه دا ده چي پر دوی د جمعي لمونځ فرض نه دی، او نه په دوی سره د جمعي لمونځ منعقد کيږي، نو ځکه به د دوی په پاته کېدلو سره جماعت نه کيږي، لهذا په دې صورت کي به امام د جمعي د لمانځه پر ځای د ماښين لمونځ کوي.

پر کومو خلکو جمعه فرض نه ده؟

وَلَا تَجِبُ الْجُمُعَةُ عَلَى مُسَافِرٍ أَوْ جَمْعِهِ وَاجِبٌ نَهْ دِه پَر مَسَافِرٍ وَلَا إِمْرَأَةً وَلَا مَرِيضًا (نه واجب ده) پر بنځي او ناروغه و لَا عَقْدًا وَلَا أَهْلًا (نه واجب ده) پر غلام او رانده سري لَكِنَّ الْمُسَافِرَ يَتَخَيَّرُ بَيْنَ الْحُضُورِ ځكه چي مسافر جمعي ته په حاضرېدلو سره په تَكْلِيْفِي وَ كَذَا الْمَرِيضُ وَالْأَعْمَى همدارنگه مريض او وړند هم (په حاضرېدلو سره په تَكْلِيْفِي) وَالْعَبْدُ مَشْغُولٌ بِخِدْمَةِ الْمَوْلَى او غلام (خو) د خپل مالک په خدمت مشغول (بوخت) وي وَالْمَرْأَةُ بِخِدْمَةِ الزَّوْجِ او ښځه (بيا) د خپل مېړه په خدمت مشغوله وي فَقَدْ رُفِذَ دَفْعًا لِتَحْرِيجِ وَالضَّرَرِ نو د حرج او ضرر ليري کولو لپاره به دوی ټوله معذور شمارل کيږي.

تشرېح: مسئله: دا ده چي پر مسافر ښځه، مريض، کوچني، غلام او رانده باندې د جمعي لمونځ واجب نه دی، خو که دا خلک د جمعي لمونځ وکړي، نو اداء کيږي او د ماښين د لمانځه په بدل کي يې د جمعي لمونځ درېږي. **دليل:** دا دی چي مسافر، مريض او رانده ته د جمعي په حاضرېدلو کي تَكْلِيْفِ پېښيږي، او غلام د خپل مالک او ښځه د خپل خاوند په چوپړ کي مشغوله وي، نو د تَكْلِيْفِ او ضرر ليري کولو لپاره به دا حضرات د جمعي له حاضرېدلو څخه معذوره گرځول کيږي.

معذوره خلک که د جمعي لمونځ وکړي نو څه حکم دی؟

فَإِنْ حَضَرُوا بَيَّا كَمَا د معذوره خلک (جمعي ته) حاضر سي فَصَلُوا مَعَ النَّاسِ او د نورو خلکو سره د جمعي لمونځ وکړي أَجْزَأُهُمْ عَنْ فَرْضِ الْوَقْتِ نو د جمعي لمونځ د دوی لپاره د دغه وخت له فرضو څخه کافي سو (يعني دا د جمعي لمونځ د دوی لپاره د ماښين د لمانځه پر ځای ودرېدی) لَكِنَّهُمْ تَحْتَلُّوهُ ځكه چي دوی د جمعي د لمانځه حرج او مشقت برداشت کړی فَصَارَ كَالْمُسَافِرِ إِذَا صَامَ نو داسي سو لکه مسافر چي روژه ونيسي.

تشرېح: مسئله: دا ده چي کوم خلک د جمعي له اداء کولو څخه معذور گرځول سوي دي، که هغوی جمعي ته راسي، او د خلکو سره د جمعي لمونځ اداء کړي، نو د دوی دوخت فرض اداء سو. (يعني د ماښين لمونځ يې اداء سو)

دليل: دا دی چي پر دې خلکو جمعه ځکه واجب نه وه چي دا خلک په تَكْلِيْفِ او مشقت کي نه پرېوځي، خو کله چي دې خلکو په خپله د جمعي مشقت او تَكْلِيْفِ وزغمی، نو ځکه به د دوی لپاره د جمعي لمونځ جائز وي، لکه څرنگه چي د مسافر لپاره د رمضان روژه فرض نه ده، لېکن که تَكْلِيْفِ برداشت کړي او روژه ونيسي نو روژه يې صحيح ده، همداسي که دا خلک د جمعي لمونځ وکړي، نو هم صحيح کيږي.

کوم خلک د جمعې امامت کولای سي؟

وَيَجُوزُ لِلْمُسَافِرِ وَالْمُعْتَدِّ وَالْمَرْبُوعِ أَوْ جَائِزٍ دِي دِمَسَافَر، غلام او ناروغه لپاره أَنْ يُؤَدِّيَ الْجُمُعَةَ چې د جمعې امامت وکړي
وَقَالَ زُفَرٌ رَجَعَهُ اللَّهُ: لَا يُجْزِيهِ إِمَامَ زَفَرٍ رَجَعَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: چې جائز نه دي لِأَنَّهُ لَا فَرَضَ عَلَيْهِ حُكْمٌ چې پر دوی جمعه
فرض نه ده فَأَشْبَهَ الْقَبِيَّ وَالْمَرْأَةَ نُو (له دوی څخه هر يو) د کوچني او ښځي سره مشابه سو وَلَكِنَّا أَنْ هَذِهِ رُخَصَةٌ زموږ
دلیل دا دی چې دا (يعني نه فرض کېدل) رخصت دي فَإِذَا أَحْصَيْتَ ذَلِكَ يَقَعُ فَرَضًا خَوْ کله چې دا خلک حاضر سي نو د
دوی جمعه د فرضو پر ځای واقع کيږي عَلَى مَا يَتَّبِعُ لَكُمُ خَرْنِكُمْ چې موږ (لږ مخکي) بیان کړه أَمَّا الْقَبِيُّ فَتَسْلُوبُ
الْأَهْلِيَّةِ هر چې کوچنی دی نو (په هغه کې) د امامت وړتیا نسته وَالْمَرْأَةُ لَا تَصْلُحُ لِإِمَامَةِ الرِّجَالِ او ښځه د خلکو د
امامت صلاحیت نه لري وَتَتَعَدَّى بِهِمُ الْجُمُعَةُ او د مسافر، غلام او ناروغ (په جماعت سره) جمعه منعقد کيږي لِأَنَّهُمْ
صَلَّوْا لِلْإِمَامَةِ حُكْمٌ چې دا خلک د امامت صلاحیت لري فَيُصَلُّونَ لِإِقْتِدَاءِ بَطْرِيْقِ الْأَوَّلِ نو په طریقه اولی سره به د
اقتداء (هم) صلاحیت لري.

اللغات: ﴿زُفَرٌ﴾ د نصر د باب مضارع ده: امام جوړېدل، امامت وړ کول، ﴿تَسْلُوبٌ﴾ د نصر اسم مفعول دی: هغه چې یو شی ځنې سلب کړی سوی وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې زموږ په نېز د جمعې په لماتځه کې د مسافر، غلام، مریض او د داسې نورو امام جوړول او د دوی په اقتداء کې د جمعې لمونځ کول جائز او صحیح دي، لېکن د امام زفر رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز د دې خلکو امام جوړول جائز نه دي.

د امام زفر دلیل: دا دی چې پر دې خلکو جمعه فرض نه ده، نو ځکه به د هغوی امام جوړول هم جائز نه وي، لکه څرنګه چې د ښځې او کوچني امام جوړول صحیح نه دي، ځکه چې پر ښځه او کوچني هم جمعه فرض نه ده.
زموږ دلیل: دا دی چې له دې خلکو څخه جمعه ځکه ساقط سوې ده چې له دوی څخه تکلیف او حرج لیري سي، خو کله چې دا معذورین په خپله تکلیف برداشت کړي، او په جمعه کې شامل او شریک سي، نو دا لمونځ د دوی لپاره فرض جوړېږي، نه نفل، (يعني د لمونځ د دوی لپاره د ماښامین فرضي لماتځه پر ځای درېږي)، لکه مخکي چې موږ ذکر کړه.
جواب: د امام زفر د دلیل جواب دا دی چې پر کوچني او ښځه قیاس کول صحیح نه دی، ځکه په کوچني کې د امامت اهلیت نسته، او د امامت اهلیت ځکه پکښې نسته، چې د الله ﷻ خطاب دوی ته شامل نه دی، او پاته سوه ښځه نو په ښځه کې خو نورو ښځو ته د امامت وړ کولو اهلیت سته لېکن د نارینه وو د امامت اهلیت پکښې نسته.

د تعقد بهم الخ په دې جمله سره د امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ د مسلک جواب ورکوي، امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ فرمایي: چې د مسافر، غلام او مریض امامت خو صحیح دی، خو که دا خلک صرف په دومره اندازه را جمع سي، چې په هغه اندازه سره د جمعې جماعت کيږي، نو د دوی په جماعت سره به جمعه نه منعقد کيږي؛ جواب ورکوي چې که فقط څلور معذوره خلک هم جمع سي، نو جمعه منعقد کيږي، دلیل دا دی چې کله په دې خلکو کې دومره طاقت سته چې د جمعې امام دي جوړ سي، نو دا طاقت هم په طریقه اولی سره لري چې جمعه دي منعقد کړي، او د دوی په اقتداء کې دي د جمعې لمونځ وسي.

بې له عذره د جمعې په ورځ د ماښین لمونځ د جمعې تر لمانځه مخکې کول

وَمَنْ صَلَّى الظُّهُرَ مَثَلَهُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ قَبْلَ صَلَاةِ الْإِمَامِ أَوْ چاچي د جمعې په ورځ دامام تر لمانځه مخکې په خپل کور کي د ماښین لمونځ وکړی وَلَا عَذْرَ لَهُ حَالٌ د اچي د هغه هیڅ عذر (هم) نه وو کړي کله دَلِکَ نو د هغه لپاره داسي کول مکروه دي وَجَارَتْ صَلَاتُهُ (لېکن) د هغه لمونځ جائز دی وَقَالَ زُفَرٌ رَجَعَهُ اللَّهُ: لَا يُجْزِيهِ إِمَامُ زُفَرٍ رَجَعَهُ اللَّهُ فرمایي: چي جائز نه دی لِأَنَّ عِنْدَهُ الْجُمُعَةُ هِيَ الْفَرِيضَةُ إِصْلَاحُ حُكْمِ چي دامام زفر رَجَعَهُ اللَّهُ په نېز اصلي فرض (صرف) جمعه ده وَالظُّهُرُ كَالْبَدَلِ عَنْهَا او د ماښین لمونځ د هغه د بدل په څیر دی وَلَا مَصْرُوفَ إِلَّا الْبَدَلُ مَعَ الْقُدْرَةِ عَلَى الْأَصْلِ او پر اصل باندي د قدرت لرلو په صورت کي د بدل و طرف ته تګ نه سي کېدای وَلَكِنَّا أَهْلُ الْأَصْلِ الْفَرَضِ هُوَ الظُّهُرُ حَتَّى الْكَافَّةِ او زموږ دليل دا دی چي د ټولو په حق کي اصل فرض د ماښین لمونځ دی هَذَا هُوَ الظَّاهِرُ همدا ظاهر مذهب دی إِلَّا أَنَّهُ مَأْمُورٌ بِإِسْقَاطِهِ بِأَدَاءِ الْجُمُعَةِ خو (دا جلا خبره ده چي) هغه ته د جمعې د لمانځه په اداء کولو سره د ماښین د لمانځه د ساقطولو حکم سوی دی وَهَذَا لِأَنَّهُ مُتَبَيِّنٌ مِنْ أَدَاءِ الظُّهُرِ بِنَفْسِهِ دُونَ الْجُمُعَةِ او د ماښین اصل کېدل په دې وجه دي حُکْمِ چي داسې د ماښین د لمانځه پر اداء کولو په خپله قدرت لري نه د جمعې پر لمانځه لَتَوْقُفُهَا عَلَى شَرِاطِهَا لَا تَتِمُّ بِه وَحْدَهُ حُکْمِ چي جمعه پر داسي شرطونو موقوفه ده چي هغه په یوازي سري سره نه پوره کيږي (يعني یوازي یې سري نه سي پوره کولای او نه قدرت پر لري) وَعَلَى التَّيَكُّنِ يَدُورُ التَّكْلِيفُ او پر قدرت د مکلف کېدل مدار دی.

اللفات: ﴿إِعْلَانَةٌ﴾ د افعال د باب مصدر دی: اصل کېدل، ﴿مَصْرُوفٌ﴾ د ضرب د باب مصدریمي دی: تګ کول، اختیارول، ﴿كَافَّةٌ﴾ د ټولو لپاره، ﴿تَوَقُّفٌ﴾ موقوف کېدل، ﴿يَدُورُ﴾ مدار کېدل، ﴿التَّكْلِيفُ﴾ د تفعیل د باب مصدر دی: مکلف جوړول، مکلف کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو چاد جمعې په ورځ دامام د جمعې تر لمانځه مخکې په خپل کور کي د ماښین لمونځ وکړی، او حال دا چي هیڅ عذري هم نه وو، نو د هغه لمونځ خو جائز دی، لېکن مکروه دی، امام زفر رَجَعَهُ اللَّهُ فرمایي چي جائز نه دی، همدا مسلك دامام مالک او امام شافعي رَجَعَهُمَا اللَّهُ هم دی.

دليل: د دې حضراتو دليل دا دی چي په اصل کي د جمعې په ورځ د جمعې لمونځ فرض دی، او د ماښین لمونځ د هغه بدل دی، حُکْمِ چي د جمعې په ورځ د جمعې د لمانځه و طرف ته د سعي (تګ) امر سوی دی، او تر کومه وخته چي جمعه قضاء نه سي، تر هغه وخته د ماښین له لمانځه څخه منه سوې ده، نو دا د دې دليل دی چي د جمعې په ورځ د جمعې لمونځ اصلي فرض دی، او دا خبره تسليم سوې ده چي تر څو چي انسان ته پر اصل قدرت وي، تر هغه وخته به د بدل و طرف ته رجوع نه کوي، نو حُکْمِ به د عذر د نیستوالي او د جمعې د قدرت په وخت کي د ماښین لمونځ صحیح نه وي.

زموږ دليل: دا دی چي د جمعې په ورځ اصلي فرض د ماښین لمونځ دی، لکه په نورو ورځو کي چي هم د ماښین لمونځ فرض دی، دليل دا دی چي په حديث کي و اول وقت الظهر حين تبيل الشمس مطلق ذکر سوی دی، چي هغه د جمعې او له جمعې څخه ماسوا هري ورځي ته عام دی، او پر دې خبره دلالت کوي چي د جمعې په ورځ هم د ماښین

لمونځ اصل دی، خو د جمعې د فضیلت په وجه دا حکم سوی دی چي که جمعې لمونځ اداء کړی سي، نو د ماپښین لمونځ ساقطیږي، لېکن امام زفر او نورو چي کوم ضابطه بیان کړې ده په هغه کي ددې خبري وضاحت سوی دی چي تر شو پر اصل باندي قدرت وي، تر هغه وخته بدل نه سي اداء کېدلای، او څرنگه چي زموږ په نیز د ماپښین لمونځ اصل دی، او لمونځ کونکي پر همدغه قدرت لري، او پر بدل يعني پر جمعه خو هغه قدرت نه لري، ځکه چي د جمعې لپاره د امام، خطبه او جماعت او داسي نور شرطونه پکار دي، چي هغه یوازي سړي (په کور کي) نه سي پوره کولای، ددې په خلاف د ماپښین د لمانځه لپاره دا ډول شرطونه مطلوب نه دي، او انسان یوازي د ماپښین پر لمانځه قدرت لري، او څرنگه چي مکلف کېدل دوس په اندازه دي، نو ځکه به په ذکر سوې مسئله کي ددې سړي د ماپښین لمونځ صحیح وي، خو څرنگه چي د جمعې لمونځ د ماپښین تر لمانځه فضیلت لري، نو به له غږه به له هغه څخه اعراض کول مکروه وي.

د پورتنۍ مسئلې څه نور وضاحت

فَإِنْ هَذَا لَمْ أَنْ يَضُرَّهَا بَيَّا كَه د لمونځ کونکي په زړه کي دا خبره راغله (يعني دا فکريې وکړې) چي د جمعې لمانځه ته دي حاضر سي فَتَوَجَّهَ إِلَيْهَا نو (په دغه فکر) د جمعې د لمانځه و طرف ته ولاړی وَالْإِمَامُ قِيَمًا او امام (تر اوسه) د جمعې په لمانځه کي وو بِكُلِّ ظُهُورٍ مِّنْهُ أَنْ حَنِيفَةً بِالسَّيِّئِ نو د امام ابو حنيفه رحمه الله په نیز د جمعې لمانځه ته په تګ سره د هغه د ماپښین لمونځ باطل سو وَقَالَا: لَا يَكُنْ حَقٌّ يَدْعُلُ مَعَ الْإِمَامِ او صاحبین رحمه الله فرمایي چي د ماپښین لمونځ يې نه باطلیږي تر دې چي د امام سره داخل سي إِنْ كَانَ السَّيِّئُ دُونَ الظُّهْرِ ځکه چي د جمعې د لمانځه و طرف ته تګ د ماپښین له لمانځه څخه د کمي درجې دی فَلَا يَنْقُضُهُ بَعْدَ تَبَايُهِ نو د ماپښین د لمانځه تر پوره کېدلو وروسته سعی (تګ) دا نه سي ماتولای (باطلولای) وَالْجُنُوعُ قَرَقَهَا او د جمعې لمونځ د ماپښین له لمانځه څخه د لوړي درجې دی فَيَنْقُضُهَا نو په جمعه کي شریکېدل د جمعې لمونځ باطلوای سي وَصَارَ كَمَا إِذَا تَوَجَّهَ بَعْدَ فَرَاحِ الْإِمَامِ نو د جمعې و طرف ته تګ داسي سولکه د امام تر فارغه کېدلو وروسته چي (د مسجد و طرف ته) ولاړ سي وَلَمْ أَزْ السَّيِّئِ إِلَى الْجُنُوعِ مِنْ خَصَائِصِ الْجُنُوعِ د امام صاحب رحمه الله دلیل دا دی چي د جمعې د لمانځه و طرف ته سعی د جمعې د لمانځه له ځانګړتیاوو څخه ده فَيَنْزِلُ مَنَزِلَتَهَا فِي حَقِّ إِرْتِفَاضِ الظُّهْرِ احتیاط په توګه به سعی د ماپښین د لمانځه د باطلولو په حق کي د جمعې د لمانځه په درجه کي راکښته کیږي بِخِلَافِ مَا بَعْدَ انْفِرَاجِ مَنَظَرِهَا په خلاف ددې چي امام د جمعې له لمانځه څخه فارغ سي (او سعی وکړي) إِنْ تَكُنْ لَيْسَ بِسَيِّئٍ ځکه چي دا د جمعې د لمانځه و طرف ته سعی (تګ) نه دی.

اللغات: ﴿يَكْلَا﴾ چي ده ته ښکاره سي، دده په زړه کي راسي، ﴿الْفَقْصُ﴾ پرېښوول، (باطلول).

تشرېح: صوت د مسئلې: دا دی که یو سړي د جمعې په ورځ بې له عذرې په خپل کور کې د ماښامین لمونځ وکړي. او بیا په جمعه کې د شرکت په اراده سره د مسجد و طرف ته روان سو، او کله چې مسجد ته ورسېدی، نو امام د جمعې په لماتځه کې وو، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز د دې سړي د ماښامین لمونځ باطلېږي. هغه که د امام سره په لماتځه کې شریک سي او که نه سي، صاحبین رَحْمَتُ اللهِ فرمایي چې که دا سړی د امام سره په لماتځه کې شریک سي نو د ماښامین لمونځ یې باطلېږي، خو که د امام سره په لماتځه کې شریک نه سي، نو په دې صورت کې صرف د جمعې لپاره په تګلو و تلو سره د ماښامین لمونځ نه باطلېږي.

د صاحبینو دلیل: دا دی چې د جمعې و طرف ته تګ کول (یعني سعی کول) د ماښامین له لماتځه څخه د کمې درجې دي، ځکه چې سعی بذات خود مقصوده نه ده، بلکې د جمعې د اداء کولو وسیله او ذریعه ده. او د ماښامین لمونځ بذات خود مقصود دی، نو کله چې د ماښامین لمونځ د لوړې درجې سو، نو سعی او تګ دا نه سي باطلولای. او په خپله د جمعې لمونځ د ماښامین له لماتځه څخه د لوړې درجې دی. نو ځکه به د جمعې په لماتځه کې تر شرکت کولو وروسته د جمعې لمونځ د ماښامین لمونځ باطلوي، لکه څرنګه چې امام د جمعې لمونځ وکړي او فارغ سي. او یو سړی د جمعې د لماتځه و طرف ته روان سي (یعني تګ وکړي)، نو په دې سره د ماښامین لمونځ نه باطلېږي. همدارنګه که امام د جمعې له لماتځه څخه لا فارغ سوې نه وي، او دا سړی د جمعې د لماتځه و طرف ته روان سي، نو په دې سره هم د ماښامین لمونځ نه باطلېږي.

د امام صاحب دلیل: دا دی د جمعې (یعني د جمعې د لماتځه) و طرف ته تګ کول د جمعې له خصوصیاتو او ځانګړتیاوو څخه دي، نو ځکه د جمعې و طرف ته تګ د جمعې په درجه کې سو. او هم په دې کې احتیاط دی. نو څرنګه چې د جمعې په لماتځه سره د ماښامین لمونځ باطلېږي، همدارنګه به د جمعې و طرف ته په تګ کولو سره هم باطلېږي، خو په دې شرط چې د تګ تر ختمېدلو وروسته امام د جمعې په لماتځه کې مشغول وي.

جواب: له بخلاف مابعد الفراغ څخه د صاحبینو دلیل جواب ورکوي یعني هغو چې کوم استدلال بیان کړی یعني که امام له جمعې څخه فارغه سي، او یو سړی د امام تر فراغت وروسته د جمعې و طرف ته روان سي. نو څرنګه چې په دې سره د ماښامین لمونځ نه باطلېږي، همدارنګه به د جمعې تر فراغت مخکې په تګ سره هم د ماښامین لمونځ نه باطلېږي. د دې جواب ورکوي چې د جمعې تر فراغت وروسته تګ کول بالکل د جمعې و طرف ته تګ کول نه دي. بلکې دا خود مسجد و طرف ته تګ کول دي، ځکه چې د جمعې و طرف ته تګ هغه وخت کیږي چې کله جمعه (یعني د جمعې لمونځ) واقعي موجود وي، او دلته جمعه ختمه سوې ده، نو اوس به د جمعې و طرف ته تګ نه وي. بلکې د مسجد و طرف ته به تګ وي، او کله چې د جمعې و طرف ته تګ نه سو، نو په دې سره به د ماښامین لمونځ څرنګه باطلېږي. لهذا د جمعې تر لماتځه وروسته به سعی او تګ د جمعې په لماتځه کې د شرکت کولو په درجه کې نه وي.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دی. قال العلامة کمال الدین ابن المنیر رَحْمَةُ اللهِ قونه بطلت ظهراً عند أبي حنيفة رَحْمَةُ اللهِ بالسي هذا اذا كانت الامام في الصلاة بحيث يمكنه ان يتركها وان لم يتركها، او كان لم يشرع بعد، لكنه لا يرجو ادراكها بعده نحوه لا تبطل عند أبي حنيفة رَحْمَةُ اللهِ عند انقراضه وتبطل عنه في محرمه

د معذوره خلکو لپاره د جمعي په ورځ د ماښين د لمانځه طريقه

وَيُكْرَهُ أَنْ يُصَلِّيَ الْمُعَذَّرُ زَوْنَ الْقَهْرِ بِمَجَاعَةٍ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِي الْبَيْتِ، او د معذوره خلکو لپاره په ښار کې د جمعي په ورځ په جماعت ~~په~~ د ماښين لمونځ کول مکروه دي وَكَذَا أَهْلُ السَّجْنِ همدارنگه د بنديانو (قيديانو) لپاره لَيْسَ فِيهِ مِنْ الْإِخْلَالِ بِالْجُبْنَةِ ځکه په دې سره د جمعي په جماعت کې خلل راځي إِذْ هِيَ جَامِعَةٌ لِلْجَبَاعَاتِ ځکه چې جمعه (خو) د ټولو جماعتونو جمع کونکې ده وَالْمُعَذَّرُ قَدْ يَتَذَيَّ بِهَ غَيْرُهُ او د معذوره سړي اقتداء کله غیر معذوره سړي (هم) کوي بِخِلَافِ أَهْلِ السَّوَادِ په خلاف د اطرافو له خلکو څخه لَأَنَّهُ لَا جُبْنَةَ عَلَيْهِمْ ځکه چې پر هغوی د جمعي لمونځ نسته وَكُلُّهُمْ قَوْرٌ او که معذوره خلکو (په دې ورځ د ماښين لمونځ) په جماعت سره وکړي أَجْزَاءُهُمْ نو د دوی لپاره جائز دی لَا يَسْتَجِبُ لَهُ شَرُّ الْعِلَّةِ ځکه چې (دلته) د ماښين د لمانځه ټوله شرطونه جمع دي.

اللفات: «أَهْلُ السَّجْنِ» د بندي خانې (زنداني) لا، يعني بنديان، «الجمعة» د افعال د باب مصدر دی: خلل اچول، کمی

کول، «أَهْلُ السَّوَادِ» له السواد څخه مراد هغه کلي دي چې د ښار په اطرافو کې وي.

تقويح: مسئله: داده چې پر معذوره خلکو مثلاً پر مسافر، مريض، غلام او داسې نورو خو د جمعي لمونځ فرض نه دی، نو ځکه به د هغو پر ذمه د وخت فرض يعني د ماښين لمونځ فرض وي، په دې باره کې د دوی لپاره حکم دادی چې يوازې يوازې به د ماښين لمونځ کوي، په جماعت سره به د ماښين لمونځ نه کوي، که په يو ښار کې دوی مقيم وه، (يعني د معذوره خلکو لپاره د جمعي په ورځ په ښار کې دننه د ماښين لمونځ په جماعت سره کول مکروه دی) او همدغه حکم د بنديانو لپاره هم دی، چې دوی به هم خپل لمونځونه يوازې يوازې کوي، ځکه په جماعت کولو سره د جمعي په لمانځه کې خلل واقع کېږي، ځکه چې جمعه د جماعتونو جمع کونکې ده، او که معذورين د ماښين لمونځ په جماعت سره وکړي، نو کېدای سي چې يو نل معذوره کس به هم د دوی سره په جماعت کې شریک سي، او د جمعي د لمانځه په جماعت کې به شریک نه سي، او په دې شي سره د جمعي په لمانځه کې خلل واقع کېږي، او هر هغه شی چې په هغه سره د جمعي په لمانځه کې خلل واقع کېږي، هغه مکروه دی، نو د جمعي په ورځ به په ښار کې په جماعت سره د ماښين لمونځ کول هم مکروه وي، دا خبره په یاد لرئ چې د فی المرقید احترازي قہد دی، د دې مقصد دادی چې که د (يو صحرايي) کلي خلک په کلي کې د جمعي په ورځ د ماښين لمونځ په جماعت سره اداء کوي، نو په دې کې هيڅ حرج نسته، ځکه چې پر هغو د سره د جمعي لمونځ فرض نه دی، لہذا د دوی په جماعت سره د جمعي په لمانځه کې خلل هم نه واقع کېږي، نو د دوی داعمل به مکروه هم نه وي.

ولوصلی الخ فرمایي چې د معذوره خلکو لپاره خو په ښار کې په جماعت سره د ماښين لمونځ مکروه دی، لېکن که بیا هم دې خلکو وکړي، نو د دوی د ماښين لمونځ پېشکه صحیح او جائز دی، ځکه چې په دې صورت کې د ماښين لمونځ د خپلو ټولو شرطو سره اداء کړی سو، او بیا د جماعت کراهت د بل شي يعني د جمعي په وجه سره دی، نو په دې سره به په اصل لمانځه کې هيڅ فرق نه راځي.

د جمعی د لمانځه د مسبوق حکم

وَمَنْ أَدْرَكَ الْإِمَامَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ شَوَّكَ فِي يَوْمٍ جُمُعَةٍ بِهَ وَرُخٍّ (د جمعی په لمانځه کې) امام ونیسي صَلَّيْ مَعَهُ مَا أَدْرَكَهُ نَوْحًا هَنَةً سَرَةً چې یې خومره لمونځ نیولی وي هغه دي وکړي وَهَلَّى عَلَيْهِ الْجُمُعَةَ او پر هغه دي د جمعی بناء وکړي لِقَوْلِهِ صَلَّيْ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ځکه نبی ﷺ فرمایلي دي مَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا تاسو چې خومره لمونځ ونیسي هغه وکړي رَمَا فَاتَكُمُ فَاَقْضُوا او خومره لمونځ چې در څخه فوت (قضا) سي د هغه قضاء راوړئ.

اللفات: ﴿مَسْبُوقٌ﴾ هغه سړی چې د لمانځه څه حصه ځني تېره سوې او څه حصه یې نیولې وي.

تشریح: مسئله: داده که یو سړي د جمعی په ورځ امام د جمعی په لمانځه کې تر تشهد (التحیات) مخکې په اول یا دویم رکعت کې ونیوی، نو هغه ته پکار دي چې د امام سره په لمانځه کې شریک سي، او د لمانځه کومه حصه چې یې نیولې وي هغه دي اداء کړي، او بیا چې کله امام له لمانځه څخه فارغ سي، نو دا سړی دي د فوت سوي حصې قضاء راوړي، خو داسي به نه کوي چې د جمعی د لمانځه پر ځای د ماښین لمونځ وکړي، ځکه چې په حدیث مبارک کې دا خبره څرګنده سوې ده چې د امام د لمانځه چې کومه حصه تاسو ونیسي هغه اداء کوئ! او کومه حصه چې فوت سي د هغه قضاء راوړئ!.

که د جمعی په ورځ امام په تشهد (التحیات) کې ونیسي

نو د جمعی لمونځ یې صحیح دي، که نه؟

وَإِنْ كَانَ أَدْرَكَهُ فِي الشَّهَادَةِ أَوْ فِي سُجُودِ السُّهُوَا أَوْ كَهَيِّ (د جمعی په لمانځه کې) امام په تشهد یا په سجده سهو کې ونیوی هَلَّى عَلَيْهِ الْجُمُعَةَ عِنْدَهُمَا* نو د شیخینو رَجَعْنَا اللَّهُ بِهِ نَهْزَ به پر هغه د جمعی بناء کوي وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَجَعَهُ اللَّهُ: إِنْ أَدْرَكَ مَعَهُ أَكْثَرَ الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ او امام محمد رَجَعَهُ اللَّهُ فرمایي: که یې د امام سره د دویم رکعت اکثره حصه نیولې وه هَلَّى عَلَيْهِ الْجُمُعَةَ نو پر هغه به د جمعی بناء کوي وَإِنْ أَدْرَكَ أَقْلَهَا او که تر هغه یې کمه حصه نیولې وه هَلَّى عَلَيْهِ الطُّهْرَ نو پر هغه به د ماښین د لمانځه بناء کوي لِأَنَّهُ جُمُعَةٌ مِنْ وَجْهِ ظَهْرٍ مِنْ وَجْهِ ځکه چې (دده لپاره) دا لمونځ په یوه وجه سره د جمعی لمونځ دی او په یوه وجه سره د ماښین لمونځ دی لِقَوَائِ بِقُضَاءِ الشَّرَاطِ فِي حَقِّ ځکه چې دده په حق کې بعضي شرطونه فوت سول فَيَصِلُ أَرْبَعًا اِغْتِبَارًا لِيُظْهَرَ نو د ماښین د لمانځه په اعتبار کولو سره به څلور رکعت کوي وَيَعْدُ لَا مَحَالَةَ عَلَى رَأْسِ الرُّكْعَتَيْنِ اِغْتِبَارًا لِلْجُمُعَةِ او د جمعی د لمانځه په اعتبار کولو سره به پر دویم رکعت خامخا کېږي وَيَقَرُّ أَنِّي الْأَخْرَجِينَ لِاحْتِمَالِ التَّقْوِيَةِ او د نفلو د احتمال په وجه به په آخري دوو رکعتونو کې قرائت کوي وَلَهُمَا أَنَّهُ مُدْرِكٌ لِلْجُمُعَةِ فِي هَذِهِ الْحَالَةِ د شیخینو رَجَعْنَا اللَّهُ لَدَى چې هغه په دې حالت کې د

* تخریج: أخرجه البحاری فی کتاب الاذان، باب قول الرجل فاتنا الصلاة، حديث رقم: ٦٣٥.

* القول الرابع: قول الشيخين رَجَعْنَا اللَّهُ، كذا في رد المحتار ج: ١، ص: ٦٠٥. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٢٧]

جمعه د لمانځه نيونکى دى حَتَّى يُشْمَرْطَ نَيْتَةُ الْجُمُعَةِ تر دې چي (پر هغه) د جمعه د لمانځه نيت شرط دى وَيُحْيَى رُكْعَتَانِ او د جمعه لمونځ دوه رکعتي دى وَلَا وَجْهَ لَهَا ذِكْرٌ او کوم چي امام محمد رَجَنَ الله بيان کړه د هغه هيڅ وجه نسته إِنَّهُمَا مُخْتَلِفَانِ ځکه چي دا دواړه لمونځونه مختلف (جلا) دي فَلَا يَتَنَبَّهَنَّ أَحَدُهُمَا عَلَى تَخْرِيبِ الْآخَرِ نو ځکه به يو د بل پر تحریم نه مبني کوي.

اللغات: «لَا مَعْلَةَ» خامخا، په يقين سره.

تشويج: صورت د مسئلې: دا دى که يو سړي امام د جمعه د لمانځه په تشهد (التحيات) کي يا په سجده سهو کي ونيوي، نو د شيخينو رَجَنَ الله په نېز به دا سړى د جمعه لمونځ پوره کوي، او امام محمد رَجَنَ الله فرمايي که هغه دويم رکعت اکثره حصه ونيوله، مثلاً د دويم رکعت په رکوع کي د امام سره شريک سو، نو د جمعه لمونځ به پوره کوي، او که د دويم رکعت اکثره حصه يې نه ونيوله، مثلاً تر رکوع وروسته د امام سره شريک سو، نو د ماپښين لمونځ به پوره کوي، همدا قول د امام مالک او امام شافعي رَجَنَ الله دى.

د امام محمد دليل: دا دى چي په تشهد يا په سجده سهو کي د امام سره د شريک کېدونکي لمونځ من وجه د جمعه لمونځ دى، او من وجه د ماپښين لمونځ دى، يعنې دا لمونځ په يوه اعتبار سره د ماپښين لمونځ دى، او په يوه اعتبار سره د جمعه لمونځ دى، ځکه چي هغه د جمعه په نيت د امام سره شريک سوي دى، نو په دې اعتبار سره به د جمعه لمونځ وي، لېکن کله چي د خپل تېر سوي رکعت د پوره کولو لپاره ولاړ سي، نو يوازي لمونځ کونکي سي، او بې له جماعته دا يو رکعت اداء کوي، حال دا چي جماعت د جمعه لپاره شرط دى، نو په دې اعتبار سره به د ماپښين لمونځ وي، نو ځکه به هغه په دې لمانځه کي د جمعه د لمانځه هم رعايت کوي او د ماپښين د لمانځه به هم رعايت کوي، نو د ماپښين په رعايت کي به څلور رکعتي لمونځ کوي، او د جمعه په رعايت کي به پر دويم رکعت خامخا کېښي، ځکه چي د جمعه لمونځ دوه رکعتي دى، او څرنگه چي په آخري دوو رکعتو کي د نفل احتمال سته، نو ځکه به په هغو دوو کي د سورت فاتحې سره بل سورت هم يو ځای کوي، ځکه چي د نفل په آخري دوو رکعتو کي د سورت فاتحې سره بل سورت خامخا يو ځای کيږي.

د شيخينو دليل: د شيخينو رَجَنَ الله مسلک خو مخکي ذکر سوي معني که څوک د جمعه د لمانځه په سجده سهو يا تشهد کي د امام سره شريک سو، نو هغه به د جمعه لمونځ پوره کوي (يعنې څومره لمونځ چي ځني تېر سوي وي هغه به پوره کوي)، او د ماپښين لمونځ به نه کوي، دليل دا دى چي دا سړى د امام سره د جمعه د لمانځه په نيت شريک سوي دى، او د جمعه لمونځ يې نيولى دى، نو ځکه به دوه رکعتي لمونځ کوي.

جواب: د ولا وجه الخ شخه د امام محمد رَجَنَ الله د دليل جواب ورکوي يعنې امام محمد رَجَنَ الله چي کوم دا خبره وکړه: که يو چا تر رکوع وروسته د جمعه لمونځ ونيوي، نو هغه به د ماپښين لمونځ کوي، او په هغه کي به د جمعه رعايت هم کوي، او د ماپښين رعايت به هم کوي، د هغه جواب ورکوي فرمايي چي امام محمد رَجَنَ الله چي کوم د جمعه او د ماپښين دواړو خبره کړې ده، د هغه هيڅ اعتبار نسته، ځکه چي د جمعه او د ماپښين لمونځونه سره جلا دي، نو ځکه به يو د بل پر تحریم نه سي بناء کېدلای، يعنې د جمعه په تحریم سره به د ماپښين لمونځ نه سي کېدلای.

د خطبې اورېدلو ادبونه

وَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ إِلَى الْمُحْبَةِ أَوْ كَلَهُ فِي إِمَامٍ دَجْمَعٍ بِهِ وَرُخَّ (د خطبې لپاره) رَاوُوخِي تَرَكَ النَّاسَ الصَّلَاةَ وَالْكَلامَ نو خلك دي لمونځ او خبرې پرېږدي حَتَّى يَكُونُوا مِنْ غُطْبَيْهِ تر دې چې امام له خپلې خطبې څخه فارغه سي قَالَ: وَهَذَا عِنْدَ أَنْ خَبِثَةَ رَجُلُهُ اللَّهُ مصنف رحمه الله فرمايي: چې دا حکم د امام صاحب رحمه الله په نېز دی وَقَالَ: لَا يَأْسُ بِالْكَلامِ إِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ قَبْلَ أَنْ يُخْطَبَ صاحبين رحمه الله فرمايي: چې کله امام د خطبې لپاره رَاوُوخِي نو د خطبې تر شروع کولو مخکې خبرې کول هيڅ پروا نه لري وَإِذَا تَرَكَ قَبْلَ أَنْ يَكُونُوا او کله چې (خطبه ووايي او له منبر څخه) را شوه سي نو (د لمانځه) تر تکبير ويلو مخکې (هم خبرې کول) هيڅ پروا نه لري لَأَنَّ الْكَرَاهَةَ لِلْإِغْلَالِ بِغَضِ الِاسْتِئْجَارِ ځکه چې کراحت (خو) د اورېدلو په فرضيت کي د خلل واقع کېدلو په وجه دی وَلَا اسْتِئْجَارَ هُنَا او دلته اورېدل نسته بِخِلَافِ الصَّلَاةِ په خلاف د لمانځه لَأَنَّهَا قَدْ تَبَيَّنَتْ ځکه چې لمونځ کله ناکله اورېدېږي وَلَا بِنِجْفَةِ رَجُلِهِ اللَّهُ قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ امام صاحب رحمه الله دليل د نبي ﷺ دا حديث دی إِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ كَلَهُ فِي إِمَامٍ (د خطبې ويلو لپاره) رَاوُوخِي فَلَا صَلَاةَ وَلَا كَلَامَ نو نه لمونځ مته او نه خبرې مِنْ غَيْرِ قَصَلٍ (او دا حديث) بغير له څه تفصيله (وارد سوی دی) وَلَأَنَّ الْكَلامَ قَدْ تَبَيَّنَ طَبَعًا او ځکه چې طبعاً (هم) کله ناکله خبرې اورېدېږي فَأَشْبَهَ الصَّلَاةَ نو خبرې د لمانځه سره مشابه سوي.

اللفات: ﴿إِسْتِئْجَارٌ﴾ دافتعال مصدر دی: په توجه سره اورېدل.

تشریح: مسئله: داده چې کله د ججمعې په ورځ امام د خطبې ويلو لپاره پر منبر ودرېږي، نو د امام صاحب رحمه الله په نېز به خلک له هغه وخت څخه تر خطبې فارغه کېدلو پوري نه لمونځ کوي، او نه به خبرې کوي، خو د صحيح قول مطابق د تسبیح ويلو اجازه مته، د صاحبينو رحمه الله مسلک دا دی چې کله امام رَاوُوخِي نو د خطبې تر شروع کېدلو مخکې او تر خطبې وروسته له تکبير څخه مخکې لمونځ کول منع دی، لېکن خبرې منع نه دي، ځکه چې پر دې موقع د خبرو او لمانځه ممانعت په دې وجه سره دی چې د لمانځه او خبرو په وجه په خطبه اورېدلو کي خلل راشي، او خطبه اورېدل واجب دي، نو ځکه به د خطبې په وخت کي خو نه د خبرو اجازه وي، او نه د لمونځ کولو، خو موږ دا ورسو چې د خطبې د شروع کېدلو په وخت کي د لمانځه په وجه خو په اورېدلو کي خلل راشي، لېکن په خبرو سره خلل نه راشي، ځکه چې په عامه توګه خبرې مختصري او معمولي غونډي وي، او بيا په خبرو کي دا آساني هم مته چې څرنگه امام خطبه شروع کړي، نو فوراً دي خبرې بندي کړي سي، لېکن څرنگه چې د خبرو په پرته کي لمونځ اوږد وي، او که خطبه شروع سي، نو فوراً لمونځ ختمېدلای او باطلېدلای هم نه سي، نو په دې سره د خطبې په اورېدلو کي خلل راشي، او د خطبې اورېدل واجب دي، نو د کوم شي په وجه سره چې خلل راشي د هغه پرېښوول ضروري دي، نو ځکه موږ وویل چې خاص د

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله كذا في الدر المختار ج: ١، ص: ٦٠٦. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٢٧]

• تخريج: أخرجه موطأ في كتاب الجمعة، باب ما جاء في الإتيان يوم الجمعة؛ ومخار في كتاب الجمعة، باب ما جاء الإتيان يوم الجمعة

حدث رقم: ٩٣٢.

خطبې په وخت کې خو خبرې او لمونځ دواړه منع دي، لېکن تر خطبې شروع کېدلو مخکې او تر خطبې وروسته د تکبير او اقامت تر شروع کېدلو مخکې صرف د لمانځه ممانعت سته، نه د خبرو.

د امام صاحب دليل: هغه حديث دی کوم چې په کتاب کې ذکر سوي يعني اذا خرج الإمام فلا صلاة ولا كلام، او په دې حديث سره دليل په دې توګه نيسي چې په حديث کې مطلق د امام تر راوتلو (او درېدلو) وروسته له لمانځه او خبرو څخه منع سوي ده، نو څرنگه چې د خطبې تر شروع کېدلو يا د تکبير تر شروع کېدلو مخکې د لمانځه اجازه نسته، همدارنګه به د خبرو اجازه هم نه وي.

ولأن الكلام الخ له دې تخايه د صاحبينو رَجَعْنَا الله د دليل جواب دی، حاصل يې دا دی چې څرنگه تاسو د لمانځه د اوږدوالي په وجه د امام د درېدلو په وخت کې لمونځ ممنوع ګرځوي، همدارنګه کله نا کله خبرې هم اوږدېږي، او کله انسان غواړي چې خبرې بندي کړي خو هم نه بنديږي، نو څرنگه چې لمونځ د اوږدوالي په وجه د امام د درېدلو په وخت کې ممنوع سوي دی، همدارنګه به خبرې هم ممنوع کېږي، او د قبل الخطبة او د بعد الخطبة به هيڅ قيد نه اېښوول کېږي.

راجع قول: په پورتني مسئله کې راجح قول د امام صاحب رَجَعْنَا الله دی، قال العلامة عبيد الله بن مسعود صدر الشريعة

رَجَعْنَا الله وإذا خرج الإمام حرر الصلاة والكلام حتى يتر الخطبة (شرح الوقاية ج: ١، ص: ٢٠١). (القول الراجح ج: ١، ص: ١٢٨)

خرخول او رانيول به پر اول اذان ختمېږي، که پر دويم؟

وَإِذَا أَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ الْأَذَانَ الْأَوَّلَ او کله چې (د جمعي په ورځ) اذان کونکي اول اذان وکړي **تَرَكَ النَّاسُ الْبَيْتَ وَالْمَسْجِدَ** نو خلګ دي خرخول او رانيول (پلورل او پېرودل) پرېږدي **وَتَوَجَّهُوا إِلَى الْمُبْتَدَأِ** او د جمعي د لمانځه و طرف ته دي متوجه سي **لِقَوْلِهِ تَعَالَى** د الله د دې قول په وجه سره **فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ** نو تاسو و غځئ (روان سئ) د الله د ذکر و طرف ته **وَذَرُوا الْبَيْتَ** [البسة: ١] او خرخول او رانيول پرېږدئ **فَإِذَا صَعِدَ الْإِمَامُ الْمِنْبَرَ** او کله چې امام منبر ته وخېږي **جَلَسَ** نو (پر منبر دي) کبېني **وَأَذَّنَ الْمُؤَذِّنُ بَيْنَ يَدَيِ الْمُنْبَرِ** او اذان کونکي دي د منبر مخ ته اذان وکړي (بيا دي امام خطبه ووايي) **بِذَلِكَ جَرَى التَّوَارُثُ** هم پر دې عمل توارث راوان دی (يعني د نبی ﷺ له زمانې څخه همدغه طريقه را روانه ده) **وَلَمْ يَكُنْ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا هَذَا الْأَذَانُ** او د نبی ﷺ په زمانه کې به (صرف) همدغه اذان وو **وَلِهَذَا قِيلَ** نو ځکه ويل سوي دي **هُوَ الْمُتَعَبَّرُ بِذِي جُوبِ الشَّيْ وَخُرْمَةِ الْبَيْتِ** چې د جمعي و طرف ته د تګ په واجبېدلو او د خرخولو او رانيولو په حرام کېدلو کې همدغه اذان معتبر دی **وَالْأَصَحُّ أَنَّ الْمُتَعَبَّرَ هُوَ الْأَوَّلُ** لېکن صحيح خبره داده چې اول اذان معتبر دی **إِذَا كَانَ بَعْدَ الزَّوَالِ** په دې شرط چې تر زوال وروسته وي **لِصُّوْلِ الْإِعْلَامِ بِهِ** په هغه سره د خبر تيا د حاصلېدلو په وجه (يعني ځکه چې په اول اذان سره خلګ خبرېږي چې د جمعي د لمانځه وخت داخل سو)، والله أعلم.

اللغات: ﴿عُودَ﴾ د سمع د باب ماضي ده: ختل، ﴿بَيْنَ يَدَيِ﴾ مخته.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې کله په ښار کې د جمعي په ورځ مؤذنان (اذان کونکي) اذانونه شروع کړي، نو خلګو ته پکار ده چې خرخول او رانيول دي پرېږدي، او د جمعي و طرف ته دي متوجه سي.

دليل: د الله تعالى دا قول دی: إِذَا نُفِیَ لِقَاسُوٍ مِنْ نُّوْرِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ، په عبارت کې له مؤذنونږ څخه یادښار ټوله اذان کونکي مراد دي، یا په دې وجه د جمعي صیغه ذکر سوه چي د اذان په باره کې به مخکي دا عادت وو چي ډېرو اذان کونکو به پر یوه ځای اذان کوي، ددې لپاره چي اوازونه دښار و اطرافو ته ورسېږي. پاته سوه دا خبره چي هغه کوم اذان دی چي تر هغه وروسته خرڅول او رانیول حرامېږي، او د جمعي و طرف ته سمي (تگ) واجېږي، نو په دې باره کې اختلاف دی، امام طحاوي رحمه الله فرمایي: هغه اذان معتبر دی چي پر منبر پاتېدي د امام تر کښېستلو وروسته د امام مخته کېږي (يعني دویم اذان)، ځکه چي د نبی ﷺ، ابو بکر صديق ﷺ او حضرت عمر ﷺ په زمانه کې به د جمعي لپاره همدغه اذان اصل وو، بیا چي کله د دریم خليفه حضرت عثمان ﷺ په زمانه کې خلگ ډېر سول، نو اول اذان (هم) شروع سو، همدارنگه په قرآن پاک کې چي د کوم اذان ذکر سوی دی، له هغه څخه دویم اذان مراد دی، نه اول اذان، حسن بن زیاد رحمه الله له امام صاحب رحمه الله څخه روایت کوي چي د خرڅولو، رانیولو او د جمعي و طرف ته د تگ (سمی) کولو په سلسله کې اول اذان معتبر دی، دليل دا دی چي که یو سړی پر دویم اذان خرڅول او رانیول پرېږدي او د جمعي و طرف ته سمی وکړي، نو د جمعي د لماتځه هغه ستونه به ځني فوت سي، کوم چي د جمعي تر لماتځه مخکي کېږي، همدارنگه به خطبه اورېدل هم ځني فوت سي، او که بیا یې کور هم له مسجد څخه لیري وي نو د جمعي لمونځ هم ځني فوتېدلای سي، نو ځکه به اول اذان معتبر وي، خو په دې شرط چي اول اذان تر زوال وروسته وسي، ځکه چي د اعلان مقصد هم په دې اول اذان سره حاصلېږي، همدارنگه د دغه اول اذان په اورېدلو سره خلگ د جمعي د لماتځه و طرف ته سمی او تگ شروع کوي. والله أعلم بالصواب

بَابُ الْعِيدَيْنِ

(د) باب د کوچني اختر او لوی اختر د (لمونځونو په بيان کي) دی

تشریح: تر دې مخکي صاحب د کتاب د جمعي د لمانځه تفصيلات بيان کړل او اوس له دې حايه د دوو اخترونو د لمانځه احکام بيانوي، د باب الجمعة او باب العیدین په مينځ کي د مناسبت وجه داده چي د دواړو شرطونه يو ډول دي يعني کوم شرطونه چي د جمعي د لمانځه لپاره دي هغه شرطونه د اخترونو د لمانځه لپاره هم دي همدارنگه پر کوم سړي چي د جمعي لمونځ فرض وي پر هغه د اخترونو لمونځ هم واجب دی، خو څرنگه چي د اخترونو لمونځ واجب دی لېکن د جمعي لمونځ فرض دی او ښکاره ده چي فرض تر واجب زيات قوي دي نو ځکه يې اول د جمعي د لمانځه مسئلې بيان کړې، وروسته د اخترونو د لمانځه مسئلې بيانوي.

عيد نه **ولي عيد** ويل کېږي: عيد له عود څخه را اخيستل سوی دی، او د عود معنی ده: واپس راتلل، راگرځېدل، او څرنگه چي دامقدمه ورځ هر کال واپس راځي او هر کال راگرځي، نو په دې مناسبت دې ته عيد ويل کيږي، يا دا چي په دې ورځ الله جلّ و علا پر خپلو بندگانو بيا احسانات راگرځوي، يعني بيا يې په خپلو احساناتو سره نازوي.

د اخترونو مشروعيت: د اخترونو د وجوب او ثبوت په لړ کي د حضرت انس رضی الله عنه دا حديث زيات اهم دی، هغه فرمايي چي: قدم رسول الله ﷺ المدينة ولأهل المدينة يومات يلعبون فيهما في الجاهلية فقال رسول الله ﷺ قدمت عليكم ولكم يومات تلعبون فيهما في الجاهلية وقد أبدلكم الله خيرا منها يوم النحر ويوم الفطر (يعني د مدينې د خلکو لپاره دوي د بازی (او خوشحالي) ورځي وي، کله چي رسول الله ﷺ مدينې منورې ته راغلی، نو ويې فرمايل: الله تعالى ستاسو لپاره د دې په بله کي دوي بهتري ورځي درکړې، چي هغه يوه دلوی اختر ورځ ده او بله د کوچني اختر ورځ ده).

همدارنگه په بل حديث کي راځي: ان لكل قوم عيداً وهذا عيدنا (يعني هر قوم او هر ملت د اختر او د خوشحالي ورځ لري، او دا ورځ زموږ د اختر او د خوشحالي ده). (بنايه ج: ٣، ص: ١١١)

د اختر د لمانځه شرعي حيثيت

وَتَجِبُ صَلَاةُ الْعِيدِ عَلَى كُلِّ مَنْ أَوْجِبَ دى اختر لمونځ په هر هغه سړي باندې. تَجِبُ عَلَيْهِ صَلَاةُ الْجُمُعَةِ چي پر هغه واجب وي د جمعي لمونځ. وَنَالِ الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: عِيْدَانِ اجْتَمَعَانِ يَوْمَ رَجَبٍ او په جامع صغير کي دي: (چي کله) دوه اخترونه په يوه ورځ کي جمع سي (يعني چي کله د جمعي او د اختر لمونځونه په يوه ورځ کي سره جمع سي). قَالَ أَوَّلُ سُنَّةٍ نُوَاوِل سَنَتِ دى وَالثَّانِ فَرِيضَةٌ او دويم فرض دى وَلَا يَتْرُكُ وَاحِدٌ مِنْهُمَا او له دوى څخه به يونه پرېښوول کيږي قَالَ رَفِيَ اللهُ عَنْهُ: وَهَذَا تَنْصِيصٌ عَلَى السُّنَّةِ صاحب د هدايې رحمه الله فرمايي: چي دا جمله د اختر د لمانځه د ستوالي صريح بيان دى (يعني په صراحت سره دا ځني څرگنديږي چي د اختر لمونځ سنت دى) وَالْأَوَّلُ عَلَى التَّوَجُّبِ او اوله (يعني د متن جمله) د واجبوالي صريح بيان دى وَهُوَ رَأْيَةٌ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ او همدغه روايت د امام ابو حنيفه رحمه الله دى وَجْهُ الْأَوَّلِ مُوَاطَئَةُ

الْبَيْتِ (ص) عَلَيْهِ د اول قول دليل دادی چي نبي ﷺ د اختر پر لمانځه همبشټوب کړی دی وَوَجَّهَ الشَّامِي قَوْلَهُ (ص) •
 فِي حَدِيثِ الْأَعْرَابِيِّ عَنِ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ: هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهُنَّ أَوْ دَوِيمٌ قَوْلَ دَلِيلِ دَنْبِي ﷺ هغه فرمان دی کوم چي د صحرايي په
 حديث کي د صحرايي تر دې سوال وروسته راغلی دی: "آيا له دې پنځو لمونځونو څخه ماسوا بل لمونځ هم پر ما
 سته" فَقَالَ: لَا إِلَّا أَنْ تَطَوُّعَ نَوْبِي ﷺ وفرمايل: "نه! (يعني بل فرضي لمونځ پر تانسته) خو دا چي ته نفل وکړې"
 وَالْأَوَّلُ أَصَحُّ (لېکن) اول قول زيات صحيح دی وَتَسْبِيحُهُ سُنَّةٌ او د اختر لمانځه ته په دې وجه سنت وړيل سوي دي
 لَوْجُوبُهُ بِالسُّنَّةِ ځکه چي هغه په سنت (يعني په حديث) سره واجب سوي دي.

اللفات: ﴿عَجِبَ﴾ وروسته، ﴿تَفَعَّلَ﴾ له باب څخه دماضي ضيفه ده: نفل کول، ټپک او ښه کار کول.

تشرېح: د امام قلدوري رحمه الله د بيان مطابق د اختر لمونځ واجب دی، ځکه امام قلدوري رحمه الله فرمايلي دي چي د اختر
 لمونځ پر هغه سړي واجب دی، چي پر هغه د جمعې لمونځ واجب وي، او د جامع صغير د بيان مطابق د اختر لمونځ
 سنت دی، ځکه امام محمد رحمه الله فرمايلي دي: چي که په يوه ورځ کي دوه اخترونه جمع سي، يعني د جمعې په ورځ د
 کوچني يا لوی اختر ورځ هم وي، نو اول يعني د اختر لمونځ سنت دی، او دويم يعني د جمعې لمونځ فرض دی، ملاعلي
 قاري رحمه الله په شرح نقايه کي ليکلي دي چي زيات صحيح قول دادی چي زمونږ په نېز د اختر لمونځ واجب دی، همدا
 د امام صاحب روايت دی، د امام مالک، امام شافعي او د بعضو احنافو په نېز د اختر لمونځ سنت دی، او د امام احمد رحمه الله
 په نېز فرض کفايي دی.

د اختر د لمانځه د واجباتي دليل: دادی چي نبي ﷺ پر دې همبشټوب کړی دی بغير له پرېښوولو څخه، او بغير له
 پرېښوولو د نبي ﷺ همبشټوب د وجوب دليل دی، او دويم قول يعني د سنت کېدلو دليل يې دادی چي له اهل نجد
 څخه يو صحرايي راغلی، د هغه د سفر مقصد د اسلام په باره کي معلومات ترلاسه کول وو، نو نبي ﷺ د اسلام په باره
 کي دا هم وپېژندل چي په شپه او ورځ کي پر تا پنځه لمونځ فرض دي، د دې په اورېدلو سره صحرايي وويل: هل علي
 غيرهن، (آيا پر ما له دې پنځو لمونځونو څخه ماسوا بل لمونځ سته)، نبي کرم ﷺ وفرمايل: إِلَّا أَنْ تَطَوُّعَ، (نسته!)
 خو دا چي ته د نفلو په توگه يو لمونځ وکړې (نو بيا هيڅ حرج نسته). له دې حديث څخه معلومېږي چي له پنځو
 لمونځونو څخه ماسوا نور ټوله لمونځونه فرض نه دي، يعني نفل دي، لهذا د اختر د لمانځه وجوب ثابت نه سو.

جواب: زمونږ له طرفه د دې حديث اول جواب دادی چي د حديث د اختر د لمانځه د حکم تر نازلېدلو مخکي دی، او قرينه
 داده چي په دې کي د وترو د لمانځه ذکر هم سوی نه دي، حال دا چي د وترو لمونځ د ټولو په نېز واجب دی. دويم جواب
 دادی چي هغه سړی د صحرا او سېلونکی وو، او پر صحرا والا د اختر لمونځ واجب نه وي، نو ځکه نبي ﷺ د هغه د حال
 مطابق جواب ورکړی.

• تخریج: أخرجه البيهقي في كتاب العیدین، باب صلاة العیدین، حديث رقم: ٦٢٣٦.

• تخریج: أخرجه المسلم في كتاب الإيمان، باب بيان الصلوة، حديث رقم: ٨٠.

وتسببته سنة اليم پاته سوه دا خبره چي كله داختر لمونځ واجب دی، نو په جامع صغير كي هغه ته ولي سنت ويل سوي دي؟ جواب دادی چي سنت په دې وجه ورته ويل سوي دي چي داختر لمونځ په سنت يعني په حديث سره ثابت سوي دی، (په آيت سره نه دي ثابت سوي)، نو ځكه سنت ورته وويل سوه.

داختر تر لمانځه مخكي سنت عملونه

وَيُسْتَحَبُّ فِي يَوْمِ الْفِطْرِ أَنْ يَتْلُمَ كَبَلٌ أَنْ يَخْلُصَ إِلَى الْبُصْلِ دَاختر په ورځ مستحب داده چي انسان د عيدگاه و طرف ته تر وتلو مخكي (څه) خوراك وكړي وَيَغْتَسِلُ وَيَسْتَاكُ وَيَتَطَيَّبُ او غسل وكړي او مسواك ووهي او عطر ولگوي لَبَا رَوَى ځكه روايت سوي دی أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ كَانَ يَتْلُمُ فِي يَوْمِ الْفِطْرِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُصَ إِلَى الْبُصْلِ چي نبي ﷺ به د کوچني اختر په ورځ د عيدگاه و طرف ته تر وتلو مخكي خوراك كوي وَكَانَ يَغْتَسِلُ فِي الْعِيدَيْنِ او نبي ﷺ به د اخترونو په ورځ غسل كوي وَكَانَ يَوْمَ اجْتِمَاعٍ او ځكه چي داختر ورځ د خلكو دراجمع كېدلو ورځ ده فَيَسُنُّ فِيهِ الْغُسْلُ وَالتَّيَطُّبُ نو په دې وجه هم په دې ورځ غسل كول او عطر لكول سنت دي كِنَانِي الْجُمُعَةِ لكه څرنگه چي په جمعه كي دي وَيَلْبَسُ أَحْسَنَ ثِيَابِهِ او (داختر په ورځ دي) خپل ښه كالي واغوندي لِأَنَّ النَّبِيَّ (ص) كَانَ لَهُ جُبَّةٌ قَنَازُكٌ أَوْ صُوفٌ ځكه چي نبي ﷺ يوه د فنك ياد وړيو چينه لرله يَلْبَسُهَا فِي الْأَعْيَادِ چي هغه به نبي ﷺ په اخترونو كي اغوستله.

اللغات: ﴿يَسْتَاكُ﴾ د استعمال د باب مضارع صيغه ده: مسواك وهل (استعمالول)، ﴿يَتَطَيَّبُ﴾ د تفعّل د باب مضارع صيغه ده: عطر لكول، ﴿يَغْتَسِلُ﴾ د نصر د باب مضارع مجهوله صيغه ده: سنت كېدل، ﴿جُبَّةٌ﴾ چينه، ﴿قَنَازُكٌ﴾ تر گيلبري كوچنی يو ښكلی حيوان دی چي له پوست څخه به يې چينه او پوستين جوړېدل، فَتَنَكٌ هم راځي يعني د فاه او نون په فتحه سره، ﴿صُوفٌ﴾ وړی.

تشرېح: فرمايي چي داختر په ورځ د مسلمانانو لپاره يو مستحب كار دادی چي عيدگاه ته تر تللو مخكي څه خوړوشی و خوړي، د حضرت انس رضي الله عنه حديث دی: قَالَ كَانَتْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَا يَفْذُو يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَأْكُلَ التَّمْرَاتِ وَيَأْكُلَهُنَّ وَتَوَّاءَ (حضرت انس رضي الله عنه فرمايي چي نبي ﷺ به د کوچني اختر په ورځ (داختر د لمانځه لپاره) تر هغه وخته نه تللی تر دې چي په طاق شمېر به يې يو څو خوړوماوي و خوړلې). او په ترمذي او ابن ماجه كي ذكر سوي دي: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَتْ لَا يَخْرُجُ يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَأْكُلَ وَكَانَ لَا يَأْكُلُ يَوْمَ النُّحْرِ حَتَّى يَمْلَأَ. (يعني نبي ﷺ به د کوچني اختر په ورځ بغير له څه خوراك څخه نه وتی، او د لوی اختر په ورځ به يې بغير له لمونځ كولو څخه خوراك نه كوی).

• تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب العیدین، باب الأكل يوم الفطر قبل الخروج.

• تخریج: أخرجه البيهقي فی کتاب العیدین، باب الزينة للعید، حديث رقم: ٥١٣٤.

وليس الخ درم مستحب کار دادی چي له خپلو کالوڅخه دي ښه او ښکلي کالي واغوندي، ځکه چي نبي ﷺ یوه د ننگ یا د وړو پڼه لرله، چي هغه به نبي ﷺ دختر په ورځ اغوستله، ننگ یو حیوان دی چي دهغه له پوست څخه جوړ سوی پوستین ډېر ښه ښکاري.

وَرَوَى صَلَاحَةُ الْفِطْرِ أَوْ سَرَسَايَهُ دِي وَرَكْرِي إِسْتَأْذَنَ لِلتَّقْبِيرِ د محتاجه سري د مالداره كولو لپاره يَسْتَأْذِنُ قُلْتُهُ بِسَلَامَةٍ چي د لمانځه لپاره دهغه زړه فارغه سي وَيَرْجِعُ إِلَى الْمَسْجِدِ او (بيادي) د عيدگاه و طرف ته ولاړ سي وَلَا يَرْجِعُ إِلَى حَيْضَةِ رَجْعَتِهِ • لِيَطْرُقَ الْمَسْجِدُ او د عيدگاه په لاره كي به دامام اعظم رَجْعَتُهُ الله په نېز تكبير نه وايي وَيُطْعِمُهُمَا يَكْفِي او د صاحبينو رَجْعَتُهُ الله په نېز به يې وايي إِجْتِازًا بِالْأَفْشَى پر لوی اختر باندې په قياسولو سره (يعني صاحبين د كوچني اختر لمنوع د لوی اختر پر لمانځه قياسوي) وَنَهْ أَنْ الْأَمْسَلِ الشَّاءِ الْوُغْفَاءُ دامام اعظم رَجْعَتُهُ الله دليل دادې چي اصل په ثناء كي پتوالی دی وَالشَّاءُ وَدَرَّةٌ بِهِ الْأَفْشَى او د په زوره ويلو په باره كي شريعت په لوی اختر كي وارد سوي دی لَا يَكْفِي تَكْبِيرُ ځكه چي لوی اختر د تكبير ورځ ده وَلَا كُنْكَ الْفِطْرِ او د كوچني اختر ورځ داسي نه ده.

توضیح : د کونچي اختر له احکامو څخه یو حکم دا دی چې وس لرونکي خلگ دي عیدگاه ته تر تللو مخکي صدقه فطر (سرسایه) اداه کړي، ځکه چې همدغه زمونږ د نبي ﷺ معمول وو، لکه څرنګه چې ابن عمر رضي الله عنهما فرمایي: **أمرنا رسول الله ﷺ يوم الفطر أن نؤدّيها قبل خروج الناس إلى الصلاة.** (يعني نبي ﷺ موږ ته دا حکم وکړی چې عیدگاه ته تر تللو مخکي صدقه فطر اداه کړو)، او د نبي ﷺ عادت خو دا وو چې تر اختر یوه یا دوې ورځې مخکي به یې صدقه فطر اداه کوله؛ او حکمت په دې خبره کې چې یوه ورځ مخکي دي صدقه فطر اداه کړی سي يادي تر لمانځه مخکي اداه کړی سی، دا دی چې په دې سره به د مسکینانو او غریبانو لپاره هم داختر په خوشحاليو کې ګډون کول او په کور کې اختر جوړول آسانه سي، ځکه کله چې غریبانو ته مخکي روږی او داسي نور ورکړل سي، نو ښکاره ده چې هغوی به له سوال او خیرات غوښتي څخه خوندي سي، او د عامو مسلمانانو په ډول به هغوی هم د لمانځه او داختر لپاره له مخکي څخه تیاري شروع کړي، نبي ﷺ فرمایلي دي: **أغفر عن السلف في هذا اليوم.** (يعني په دې ورځ فقیران له سوال کولو څخه بې پروا کړئ)، او ښکاره ده چې بې پروايي هغه وخت حاصلیږي، کله چې داختر تر لمانځه مخکي صدقه فطر اداه کړی سي.

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، كَذَا فِي رد المحتار ج: ١، ص: ٦١٢. [القول الرابع ج: ١، ص: ١٢٩]

ولا يكبر الخ له ذي حيايه داراينبي چي د امام صاحب رحمه الله په نېز به د کوچني اختر په ورځ عيدگاه ته د تگ په وخت كې په لاره كې په لوړ آواز سره تكبير نه وايي، لېكن د صاحبينو په نېز په لوړ آواز سره تكبير ويل سنت دي، د صاحبينو دليل قياس دی يعني کوچنی اختر پر لوی اختر قياسوي، يعني څرنگه چي په لوی اختر كې عيدگاه ته د تللو پر مهال په لوړ آواز سره تكبيرونه ويل كيږي، همدارنگه به په کوچني اختر كې هم په لوړ آواز سره تكبيرونه ويل كيږي، د امام صاحب دليل دا دی چي د الله جل جلاله په ثناء او ذكر كې اخفاء اصل دی، لكه څرنگه چي الله تعالی فرمايي: **وَأَذْكُر رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا** [اعراف: ٢٠٥]، او نبي ﷺ فرمايي: خير الذكر الخفي (بنايه ج: ٣، ص: ١٢١)، نو خپل تر وږه به په ذكر، تكبيراتو او داسي نورو كې پر اخفاء عمل كيږي، او د کوچني اختر تكبيرات به پر لوی اختر نه قياسيږي، ځكه په لوی اختر كې په لوړ آواز سره تكبيرونه اداء كول د لوی اختر سره خاص دي، ځكه د مفسرينو او فقهائو په نېز له دې آيت **وَأَذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ** [آبته: ٢٠٣] اخځه مراد د لوی اختر په ورځ جهري تكبيرونه دی، لېكن د کوچني اختر په باره كې هيڅ يو داسي نص وارد سوي نه دی، صاحب د بنايې ليكلي دي چي په لوی اختر كې د جهري تكبيراتو يوه وجه دا هم ده چي لوی اختر د حج په اركانو كې د يوه ركن سره خاص دی، او تكبير د حج د اركانو د اداء كولو لپاره نېنه او علامه (عَلَمٌ) كړځول سوي ده، او ښكاره ده چي دا علميت هغه وخت ثابتيږي، چي كله تكبير په لوړ آواز سره وويل سي.

راجع قول: په پورتني مسئله كې راجع قول د امام صاحب رحمه الله دی، قال العلامة ابن عابدین رحمه الله بعد تفصيل

المسئلة وقد ذكر الشيخ قاسم في تصحيحه أن المعتمد قول الإمام (رد المحتار ج: ١، ص: ٦١٢). [القول الراجع ج: ١، ص: ١٢٩]

د اختر تر لمانځه مخكې او وروسته نفل كول

وَلَا يَتَكَلَّفُ فِي الْبُصْلِ قَبْلَ الْعِيدِ او د اختر تر لمانځه مخكې به په عيدگاه كې نفل نه كوي **لَا كُنْهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ** * **ثُمَّ يَفْعَلُ ذَلِكَ** ځكه نبي ﷺ (هيڅكله) داسي نه دي كړي **مَنْ حَرَّصَهُ عَلَى الصَّلَاةِ** سره د دې چي نبي ﷺ د لمانځه زيات حرص (شوق) درلودی **ثُمَّ قِيلَ: الْكَرَاهَةُ فِي الْبُصْلِ خَاصَّةٌ** بيا ويل سوي دي: چي كراهت خاص په عيدگاه كې (د نفلو په كولو) كې دی **قِيلَ: فِيهِ زَكَاةٌ غَيْرُ عَامَّةٍ** او ويل سوي دي چي په عيدگاه كې اوله عيدگاه څخه په ماسوا كې عام دی **لَا كُنْهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ** **ثُمَّ يَفْعَلُهُ** ځكه چي نبي ﷺ داسي نه دي كړي.

اللفات: ﴿حرص﴾ شوق، خواش، طلب.

تشریح: مسئله: دا ده چي د اختر په ورځ نه د اختر تر لمانځه مخكې نفل كول صحيح دي، او نه د اختر تر لمانځه وروسته، ځكه چي نبي ﷺ تر ټوله امت د لمانځه زيات عاشق وو، لېكن هيڅكله هم نبي ﷺ د اختر تر لمانځه مخكې او وروسته نفل نه دي كړي، لكه څرنگه چي په بنايه او نورو كې د ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا دا حديث ذكر سوي دی: **أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ صَلَّى بَعْدَ الْعِيدِ وَلَمْ يَمْلُ قَبْلَهَا وَلَا بَعْدَهَا**. (يعني نبي ﷺ د اختر په ورځ خلكو ته لمونځ وركړی، او نه يې تر هغه مخكې لمونځ وكړی، او نه يې تر هغه وروسته).

* تخریج: أخرجه البخاری فی كتاب العیدین، باب صلاة قبل العید وبعدها، حديث رقم: ٩٨٩.

ثم قيل الخ فرمائي چي د نفل کولو په کراهيت کي اختلاف دی، د بعضي مشائخو رايه دا ده چي د اختر تر لمانځه مخکي په کور او عيدگاه دواړو کي نفل کول مکروه دي، همدارنگه تر لمانځه وروسته په عيدگاه کي نفل کول مکروه دي، لېکن په کور کي مکروه نه دي، او د بعضي حضراتو رايه دا ده چي مطلقاً نفل مکروه دي، هغه که په کور کي وي، او که په عيدگاه کي وي.

د اختر د لمانځه وخت

وَإِذَا عَلِمْتَ الْفَلَاحَ بِإِزْقَامِ الشَّمْسِ او کله چي په لمر راختلو سره لمونځ حلال سي وَعَلَّ وَفَتْحًا إِلَى الرَّوَالِ نو د اختر د لمانځه وخت داخل سو تر زواله پوري فَإِذَا أَلَمْتَ الشَّمْسَ او کله چي لمر زائل سي وَفَتْحًا نو د اختر د لمانځه وخت ووتی لَأَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ^۱ كَانَ يُصَلِّي الْعِيدَ ځکه نبي ﷺ به د اختر لمونځ هغه وخت کوی وَالشَّمْسُ عَلَى قَبْدِ رُمَيْحٍ أَوْ رُمَحَيْنِ چي کله به لمر يوه يا دوې نيزې راپورته سو وَلَمَّا شَهِدُوا بِالْهَلَالِ بَعْدَ الرَّوَالِ او کله چي خلکو تر زوال وروسته د سپوږمۍ (لیدلو) گواهي ورکړه أَمَرَ بِالْحُجُوجِ إِلَى الْمُصَلَّى مِنَ الْعَدَا نو نبي ﷺ په راوانه ورځ د عيدگاه و طرف ته د وتلو حکم وکړی.

اللفاظ: ﴿عَلِمْتَ﴾ د ضرب له باب څخه ماضي صيغه ده: حلال کېدل، دا صيغه له حلال څخه مشتق ده، نه له حلول څخه.

﴿إِزْقَامِ الشَّمْسِ﴾ د لمر دراختلو وخت، يعني د اشراق وخت، ﴿رُمَحَيْنِ﴾ ډبره.

تشریح: په دې عبارت کي د اختر د لمانځه وخت بيانوي فرمائي چي کله د شوال په اوله ورځ لمر يوه يا دوې نيزې راپورته سي، نو د اختر د لمانځه وخت شروع کېږي، او د لمر تر زواله پوري پاتېږي، دليل دا دی چي نبي ﷺ به د اختر لمونځ هغه وخت شروع کوی کله چي به لمر د يوې يا دوو نيزو په اتلازه را پورته سو، دويم دليل دا دی چي خاص د لمر دراختلو په وخت کي له لمونځ کولو څخه منع سوې ده، نو ځکه د لمر دراپورته کېدلو شرط ولگول سو، او تر زواله پوري د اختر د وخت د پاته کېدلو دليل دا دی چي يو وار يو څو خلکو تر زوال وروسته نبي ﷺ ته د مياشتي د ليدلو گواهي ورکړه، نو نبي ﷺ د روژې د ماتولو او تر رارواني ورځي يعني تر دويم شواله پوري د لمانځه د ځنېلو امر وکړی، نو که تر زوال وروسته هم د لمانځه اداء کول صحيح وای، نو نبي ﷺ به تر رارواني ورځي پوري لمونځ نه ځنېلوی، لهذا معلومه سوه چي د اختر د لمانځه وخت تر زواله پوري دی.

د اختر د لمانځه طريقه

وَيُصَلِّيُ الْإِمَامُ بِالنَّاسِ رُكْعَتَيْنِ او امام دي خلکو ته دوه رکعت لمونځ ورکړي يُكَبِّرُ فِي الْأَوَّلِ لِإِقْتِمَامٍ په اول رکعت کي دي د لمانځه د شروع کولو لپاره تکبير ووايي وَكَلَّمَائًا بِحَدِّهَا او درې تکبيرونه دي تر هغه وروسته ووايي ثُمَّ يَكْبِرُ الْقَائِمَةَ وَسُورَةَ بيادي سورت فاتحه او (بل) سورت ووايي وَيَكْبِرُ تَكْبِيرًا يَرْتَكِمُ بِهَا او تکبير دي ووايي په هغه سره دي رکوع وکړي ثُمَّ يَتَنَبَّهُ إِلَى الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ بِالْقِرَاءَةِ بيادي دويم رکعت په قرائت سره شروع کړي ثُمَّ يَكْبِرُ تَكْبِيرًا بِحَدِّهَا

• تخريج: أخرجه ابو داود في كتاب الصلاة، باب وقت الخروج إلى العيد، حديث رقم: ١١٣٥.

• تخريج: أخرجه ابن ماجة في كتاب الصيام، باب ما جاء في شهادة على رؤية الهلال، حديث رقم: ١٦٥٣.

بیایي تر هغه وروسته درې تکبیرونه ووايي وَيَكْبِرُ رَابِعَةً يَدْعُكُمْ بِهَا او خلورم تکبیر دي ووايي او رکوع دي په وکړي وَهَذَا قَوْلُ ابْنِ مَسْعُودٍ دا قول دابن مسعود رضي الله عنه دی وَهُوَ قَوْلُنَا او همدارنومې قول دی وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: يَكْبِرُ فِي الْأَوَّلِ لِإِفْتِتَاحِ ابن عباس رضي الله عنه فرمايي: چي په اول رکعت کي دي د لمانځه د شروع کولو لپاره تکبیر ووايي وَحَسْبَا بَعْدَهَا او تر هغه وروسته دي پنځه تکبیرونه ووايي وَفِي الثَّانِيَةِ يَكْبِرُ حَسْبَا او په دویم رکعت کي دي پنځه تکبیرونه ووايي ثُمَّ يَكْبِرُ بیایي قرائت وکړي وَفِي رَوَايَةٍ يَكْبِرُ أَرْبَعًا او په یوه روایت کي دي چي (په دویم رکعت کي دي) خلورم تکبیرونه ووايي وَكَلَّهْرَعْلُ الْعَامَّةِ الْيُوزِرُ يَقُولُ ابْنُ عَبَّاسٍ او نن سبا د علمو خلکو عمل دابن عباس رضي الله عنه پر قول ښکاره دی لَا مَرِيئِيهِ الْخُلَفَاءُ ځکه چي د بنو عباس خلفاء د دې حکم کړی وو فَأَمَّا الْمَذْهَبُ فَالْقَوْلُ الْأَوَّلُ هر چي (صحيح) مذهب دی نو هغه اول قول دی لَأَنَّ الشَّكْبِيرَ زَرْفٌ الْاَكْبَرُ خلاف الْمَعْمُودِ ځکه چي تکبیر وریل او لاس پورته کول له معمود څخه خلاف دي فَكَانَ الْأَخْذُ بِالْأَوَّلِ نو پر کم (شمېر) به عمل کول غوره وي ثُمَّ الشَّكْبِيرَاتِ مِنْ أَعْلَامِ الدِّينِ بیا تکبیرونه د دین له شعارو (او نښو) څخه دي حَتَّى يَجْهَرُ بِهَا همدارنجه ده چي په زوره وریل کیږي فَكَانَ الْأَخْذُ فِيهِ الْجَدُّ نو ځکه به اصل په دې تکبیرونو کي یو ځای والی وي وَفِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى يَجِبُ الْحَاقِقَاتُ بِتَكْبِيرِ الْإِفْتِتَاحِ او په اول رکعت کي دا تکبیرونه د تکبیر تحریمه سره یو ځای کول واجب دي لِقَوْلِهَا مِنْ حَيْثُ الْفَرِيقَةُ وَالسَّبِقُ ځکه چي تکبیر تحریمه د فرضیت او مخکي والي په وجه قوي دی وَفِي الثَّانِيَةِ لَمْ يُوجَدْ إِلَّا تَكْبِيرَةُ الرُّكُوعِ او په دویم رکعت کي صرف د رکوع تکبیر سته فَوَجَبَ الشَّمُّ إِلَيْهَا نو ځکه به دا تکبیرونه د هغه سره یو ځای کول واجب وي وَالشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ أَخَذَ يَقُولُ ابْنُ عَبَّاسٍ او امام شافعي رحمته الله دابن عباس رضي الله عنه قول اختیار کړی دی إِلَّا أَنَّهُ حَمَلَ الْمَوْئِلَ كُلَّهُ عَلَى الرُّوَاثِ خو هغه روایت سوي تکبیرونه یې ټوله پر زوائدو حمل کړي دي فَصَارَتِ الشَّكْبِيرَاتُ عِنْدَهُ خَبْسَةً عَشْرًا أَوْ سِتَّةَ عَشْرًا نو د هغه په نېز (ټوله) تکبیرونه پنځلس یا شپاړس سول.

تشریح: په دې عبارت کي داختر د لمانځه طریقه بیانېږي، همدارنګه په آخرتونو کي د تکبیرونو له شمېر څخه بحث کیږي، تاسو په مختصره توګه دا خبره په ذهن کي ونیسی چي زموږ په نېز داختر په لمانځه کي ټوله نهه (۹) تکبیرونه دي چي له هغو څخه یو (۱) تکبیر تحریمه دی، او دوه (۲) تکبیرونه د رکوع دي، او شپږ (۶) تکبیرونه زیات يعني زوائد دي، او داختر د لمانځه د اداء کولو طریقه داده چي امام دي خلکو ته دوه رکعت له منځه وړکړي، او تر ټولو مخکي دي اول (۱) تکبیر يعني تکبیر تحریمه ووايي، تر هغه وروسته دي ثناء ووايي، او بیایي درې زوائد تکبیرونه ووايي، او په دوو تکبیرو کي دي لاسونه تر غوږو پوري پورته کړي بیایي یې ایله کړي، او په دریم تکبیر کي دي تر پورته کولو وروسته لاسونه وتړي (يعني نه دي یې ایله کوي)، او تر هغه وروسته دي سورت فاتحه، او یو بل سورت ووايي، او بغیر له لاس پورته کولو څخه دي تکبیر ووايي، رکوع ته دي ولاړ سي، دا ټول د هغه یوه رکعت پوره سو، او په دې رکعت کې ټوله تکبیرونه پنځه (۵) سول: یو تکبیر تحریمه، درې زوائد تکبیرونه، یو د رکوع تکبیر، بیا چي کله هغه د اول رکعت له سجدو څخه فارغه سي، نو سیده دي ودرېږي، او تر ټولو مخکي دي قرائت وکړي، تر هغه وروسته دي درې

زوائد تكبيرونه ووايي، او په هر تكبير كې دي لاس پورته كوي، او ايله كوي، بيا دي څلورم تكبير ووايي ركوع ته دي ولاړ سي، او پاته لمونځ دي دنورو لمونځو په ډول پوره كړي، نو په دې ركعت كې ټوله څلور (٤) تكبيرونه سول، او د دواړو ركعتونو نهه (٩) تكبيرونه سول، د تكبيرونو دا شمېر، او دا اختر د لمانځه دا طريقه د ابن مسعود رضي الله عنه د روايت او طريقې سره برابر دي، او همدا مسلك او مذهب د احنافو دی.

وقال ابن عباس الخ په دې لړ كې چې له ابن عباس رضي الله عنه څخه كومه طريقه روايت شوې ده، په هغه كې د تكبيرونو شمېر ديارلس (١٣) دی، په اول ركعت كې اووه (٧) تكبيرونه دي، او په دويم ركعت كې شپږ (٦) تكبيرونه دي، او بيا د هغو د اداء كولو طريقه هم جلا ذكر شوې ده، ځكه چې د هغه په نېز د دويم ركعت تكبيرونه هم د اول ركعت په ډول تر قرائت مخكې اداء كيږي، نو ځكه صاحب د بنايې ليكلي دي چې د ابن مسعود او ابن عباس رضي الله عنهم د تكبيرونو په شمېر كې هم اختلاف دی، او د اداء كولو په طريقه كې يې هم اختلاف دی. (بنايه ٣: ٢٠٤، ص: ١٢٧).

وظهر عمل العامة الخ فرمايي چې زموږ په زمانه كې خلك د ابن عباس رضي الله عنه پر طريقه عمل كوي، ځكه كله چې تر بنو اميه وروسته د بنو عباس زمانه راغله، نو عباسي واكمنانو دخپل مشرنيكه ابن عباس رضي الله عنه طريقه علمه كړه، او ټولو امامانو ته يې دا حكم وكړ چې هغوی به د ابن عباس پر طريقه عمل كوي، خو تر څو چې د مذهب او ملك تعلق دی، نو هغه د ابن مسعود رضي الله عنه د طريقې سره دی.

دلته دا خبره د يادوني وړ ده، چې مصنف د هدايې كوم د ظهر عمل العامة الخ دعوی كړې ده، دا دعوی د هدايې د مصنف د خپلي زمانې سره خاص ده، كڼې څه وخت چې حنفي ملك خور سو، او په زياتره هيوادونو كې حنفي قاضيان او مفتيان وټاكل سول نو بيا خلكو د ابن مسعود رضي الله عنه طريقه اختيار كړه.

ورفع الأيدى خلاف الميعود الخ صاحب د هدايې د ابن مسعود رضي الله عنه د طريقې لپاره عقلي دليل بيانوي فرمايي چې په لمانځه كې تكبيرونه وړل او لاسونه پورته كول دا د لمانځه له معهودي طريقې څخه خلاف كار دی، (له معهودي طريقې څخه مراد هغه طريقه ده كوم چې د عامو لمونځونو په باره كې په آيت او حديثونو كې را نقل شوې ده)، ځكه چې په لمانځه كې په سكون او اطمينان سره د درېدلو حكم سوی دی، په آيت كې راځي: فَوُتُوا بَيْنَهُمَا قَاتِلَيْنِ [بقره: ٢٣٨]. لهنا بلر بلر لاسونه پورته كول ښه نه دي، نو څومره چې كم لاسونه پورته سي هغه به غوره وي، او څرنگه چې د ابن مسعود رضي الله عنه په روايت كې په هر ركعت كې درې واړه لاسونه پورته كيږي، او دا كمه اندازه ده، نو ځكه به پر كمه اتلزه يعني د ابن مسعود رضي الله عنه پر طريقه عمل كول غوره او افضله وي.

ثم التكبيرات الخ فرمايي چې دا اختر تكبيرونه د دين له شعائرو څخه دي، نو څرنگه چې په ديني شعائرو كې جهر كيږي، همدارنگه به په تكبيرونو كې هم جهر كيږي، په اصل كې په دې عبارت سره موږ ته دا رابښي چې د ابن مسعود په طريقه كې يوه مهمه فايده دا هم سته چې په دې كې زوائد تكبيرونه د تكبير تحرime او دركوع د تكبير سره متصل او جمع دي، او په زائد تكبيرونو كې هم قاعده دا ده چې د اصلي تكبيرونو سره به يو ځای كيږي، نو ځكه په دې طريقه كې په اول ركعت كې تر تكبير تحرime وروسته سمدستي د زوائد تكبيرونو حكم سوی دی، لو تكبير تحرime د فرضوالي او مخكيوالي په اعتبار سره قوي ده، لهذا په دې كې دنور قوت د پيدا كولو لپاره زوائد تكبيرونه په لول ركعت كې د دې سره ملحق سول، او څرنگه چې په دويم ركعت كې تكبير تحرime نسته، نو ځكه په دويم ركعت كې زوائد تكبيرونه دركوع د تكبير سره ملحق سول.

والشافعي رَجَعَهُ اللهُ الخ دې حاصل دا دی چې امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ دابن عباس پر قول عمل کړی دی. او دابن عباس په قول کې چې د تکبیرونو کوم شمېر را نقل سوی دی، هغه شمېر امام شافعي پر زوائدو حمل کړی دی، مطلب داختر د لمانځه د تکبیرونو په باره کې د امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ دوه قوله دي: (١) اول قول دا دی چې په دواړو رکعتو کې په مجموعي توګه دیارلس (١٣) تکبیرونه دي: یو تکبیر تحریمه، دوه درکوع تکبیرونه، پنځه په اول رکعت کې زوائد تکبیرونه او پنځه په دویم رکعت کې زوائد تکبیرونه، (٢) دویم قول دا دی چې دوولس (١٢) تکبیرونه دي. یو تکبیر تحریمه، دوه درکوع تکبیرونه، پنځه په اول رکعت کې زوائد تکبیرونه. او په دویم رکعت کې څلورو زوائد تکبیرونه. نو په دې اعتبار سره به د شوافعو په نېز دوولس یا دیارلس تکبیرونه وي، لېکن بعضي خلګ په دې وهم کې لوبېدلې دي چې د دوولسو او دیارلسو شمېر له تکبیرات اصليه وو څخه ماسوا دی، یعنې په دې کې تکبیر تحریمه او درکوع دوه تکبیرونه داخل نه دي، نو کومو خلګو چې د (١٢) سره درې یوځای کړل، د هغو په نېز د ټولو تکبیرونو شمېر پنځلس (١٥) سو، او کومو خلګو چې د (١٣) سره درې یوځای کړل، د هغو په نېز ټوله تکبیرونه شپاړس (١٦) سول. په دې باره کې له امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ څخه په دې وجه دوه قولونه را نقل سوي دي ځکه چې له ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا څخه په دې باره کې دوه روایتونه دي. او په دې لړ کې د امام شافعي رَجَعَهُ اللهُ د مذهب مدار هم دابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا پر قول باندې دی.

داختر په تکبیرونو کې د لاسونو د پورته کولو حکم

قَالَ: وَرَفَعَ يَدَيْهِ تَكْبِيرَاتِ الْعِيدَيْنِ فرمایي: چې داخترانو په تکبیرونو کې دې خپل دواړه لاسونه پورته کوي بَرِيدُ بِهِ مَا سَوَى التَّكْبِيرِ فِي الرُّكُوعِ له دې څخه د امام قدوري رَجَعَهُ اللهُ مراد درکوع له تکبیر څخه ماسوا نور تکبیرونه دي لَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ۞ ځکه نبي ﷺ فرمایلي دي لَا تَرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ لاسونه به نه پورته کېږي خو په اوو ځایونو کې وَذَكَرَ مِنْ جُلَّتْهَا تَكْبِيرَاتِ الْأَعْيَادِ او له هغو ټولو څخه یې داخترانو تکبیرونه (هم) ذکر کړل وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ ۞ أَنَّهُ لَا يَرْفَعُ او له امام ابو یوسف رَجَعَهُ اللهُ روایت دی چې لاسونه دي نه پورته کوي وَالْحَقُّ عَلَيْهِ مَا رَوَيْنَا (لېکن) دده په خلاف هغه حدیث حجت دی کوم چې مود (اوس) بیان کړی.

تشریح: مسئله: داده چې زموږ په نېز به داختر په لمانځه کې تر غوږو پورې لاسونه پورته کېږي، همدا د امام شافعي او امام احمد مذهب دی، دلیل د نبي ﷺ دا قول دی: لَا تَرْفَعُ الْأَيْدِي إِلَّا فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ، او له دې اوو ځایونو څخه یو ځای زوائد تکبیرونه هم دي، له امام ابو یوسف رَجَعَهُ اللهُ څخه روایت دی چې لاسونه به نه پورته کېږي. د امام ابو یوسف دلیل: دا دی چې لاسونه پورته کول د لمانځه د شروع کولو لپاره ست دي، یعنې د تکبیر تحریمې لپاره لاسونه پورته کول ست دي، او څرنګه چې په زوائد تکبیرونو سره لمونځ نه شروع کېږي، نو ځکه به لاسونه هم نه پورته کېږي، لکه څرنګه چې درکوع په تکبیر کې لاسونه نه پورته کېږي.

• تخريج: أخرجه البيهقي بمناه في كتاب العیدین، باب رفع اليدين في تكبير العيد، حديث رقم: ٦١٨٩.

• القول الرابع: قول الطوفان أي يرفع يديه وهذا قول الجمهور، وقال العلامة ابن نجيم المصري رَجَعَهُ اللهُ قول أبي يوسف رَجَعَهُ اللهُ ضعيف (البحر الراسخ ج: ٢، ص: ١٦٢). [القول الرابع ج: ١، ص: ١٥٠]

جواب: دامام ابو یوسف رحمه الله په خلاف دا حدیث یعني لا ترفع الایدی حجت دی.

پاته سوه دا خبره چې د زواندو تکبیرونو په مینځ کې یو سنت ذکر سته او که نسته، نو له امام ابو حنیفه څخه روایت دی چې امام دي د هرو دوو تکبیرونو په مینځ کې د دریو تسبیحاتو په اندازه چې پاتیري، څکه چې داختر په لمانځه کې ګڼه ګوڼه او ډېر خلګ وي، نو که د تکبیرونو په مینځ کې وصل وسي، نو کوم خلګ چې له امام څخه لیري وي، پر هغو به دامام حال مشته سي، چې اوس امام کوم تکبیر وایي، لېکن په دومره اندازه چې پاتېدلو سره اشتباه لیري کېږي، نو څکه د تکبیرونو په مینځ کې د دریو تسبیحاتو په اندازه د چې پاتېدلو حکم سوی دی.

نو لمانځه وروسته د دوو خطبو حکم

قَالَ: ثُمَّ يُخْطُبُ بَعْدَ الصَّلَاةِ خُطْبَتَيْنِ فرمایي: چې داختر تر لمانځه وروسته دي امام دوې خطبي ووايي بِذَلِكَ وَرَدَ النَّعْلُ السُّنَنِيُّ هم په دې باره کې مشهوره حدیث راغلی دی لَعَلَّ النَّاسَ فِيهَا صَدَقَةُ الْفَطْرِ وَأَحْكَامُهَا (او امام دي) داختر په خطبه کې خلګو ته سرسایه او داختر احکام ورنیسي لِأَنَّهَا شُرِعَتْ لِأَجْلِهَا څکه چې خطبه همدغه لپاره مشروع سوي ده.

الغلات: ﴿الْمَوْئِضُ﴾ مشهوره حدیث، د حدیث یو قسم دی.

تشریح: مسئله: دا ده چې کله امام داختر له لمانځه څخه فارغ سي، نو خلګو ته دي دوې خطبې ووايي، او په دې خطبو کې دي د صدقه فطر او کوچني اختر احکام او مسائل بیان کړي، او د صدقه فطر اداء کولو تر غیب دي ورکړي، څکه چې داختر تر لمانځه وروسته خطبې څکه شروع سوي دي چې په هغو کې داختر او صدقه فطر احکام او مسائل بیان سي.

فایده: ښکاره دي وي چې داختر د خطبې او د جمعې د خطبې په مینځ کې په دریو (۳) طریقو سره اختلاف دی: (۱) د جمعې لمونځ بې له خطبې جائز نه دی، او داختر لمونځ بې له خطبې هم جائز دي (۲) د خطبې جمعه د جمعې تر لمانځه مخکې وي، لېکن داختر خطبه داختر تر لمانځه وروسته وي (۳) د جمعې خطبه ویل سنت دي، او اورېدل یې واجب دي، لېکن داختر خطبه ویل واجب دي، او اورېدل یې سنت دي. (پناه ج: ۳، ص: ۱۲۲)

داختر د لمانځه د قضاء واورلو حکم

وَمَنْ قَامَتْ صَلَاةُ الْعِيدِ مَعَ الْإِمَامِ او له چا څخه چې داختر لمونځ دامام سره قضاء سي لَمْ يَقُمْهَا نو د هغه قضاء دي نه راوړي لِأَنَّ الصَّلَاةَ بِهَذِهِ الصَّفَةِ لَمْ تُعَرَفْ قُرْبَةً څکه چې په دې طریقه سره داختر د لمانځه عبادتوالی پېژندل سوی نه دي إِلَّا بِشَرِّهِ إِطْلَاقًا بِالنَّهْيِ خو په داسې شرطونو سره چې په یوازې سړي سره نه پوره کیږي (یعني په داسې شرطونو سره داختر د لمانځه عبادت کېدل معلوم سوي دي چې هغه په یوازې سړي سره نه سي پوره کېدای).

تشریح: مسئله: دا ده که له یو سړي څخه داختر لمونځ قضاء سو، نو اوس د هغه لپاره یوازې داختر د لمانځه د راګرځولو اجازه نسته، څکه چې داختر لمونځ اداء کول پر داسې شرطونو موقوف دی، چې هغه په یوازې سړي سره نه سي پوره کېدای، څکه چې داختر د لمانځه له شرطونو څخه یو مهم شرط جماعت دی، او ښکاره ده چې په یوه سړي سره جماعت نه متحقق کیږي، نو څکه به دامام تر فراغت وروسته د هیڅ سړي لپاره داختر لمونځ کول صحیح نه وي (لېکن دوه رکعت د نفلو په توګه کولای سي).

د اختر د میاشتي د پتېدلو مسئله

فَإِنْ عَمَّ الْهَلَالُ بِيَا كَه (داختر) میاشته پته سوه (یعني نه لېدل کېده) وَشَهِدُوا جَدَّ الْإِمَامِ بِرُؤْيَا الْهَلَالِ بَعْدَ الزَّوَالِ او خلکو امام ته د میاشتي لیدلو گواهي تر زوال وروسته ورکړه. صَلَّى الْعِيْدَ مِنَ الْقَدَا نو امام دې را روانه ورځ د اختر لمونځ ورکړي لَئِنْ هَذَا تَأْخِيرٌ بِمُذَرِّحْكه چې دا ځنډول د عذر په وجه دي وَقَدْ وَرَدَ فِيهِ الْحَدِيثُ او په دې باره کي حدیث راغلی دی فَإِنْ حَدَّثَ عَنْهُمْ عَنْ صَلَاةِ الْيَوْمِ الثَّانِي او بیا که داسي عذر پېښ سي چې په دویمه ورځ يې هم خلک د اختر له لمانځه څخه منع کول لَمْ يُصَلِّهَا بَعْدَهُ نو تر دې وروسته دي داختر لمونځ نه کوي لَئِنْ الْأَصْلَ فِيهَا أَنْ لَا تُقْضَى كَالْجُمُعَةِ حكه داختر په لمانځه کي اصل دا دی چې د جمعې د لمانځه په ډول به د هغه قضاء (هم) نه راوړل کيږي إِلَّا أَتَاكَ تَرْكُهَا بِالْحَدِيثِ لېکن موږ دا اصل د حدیث په وجه پرې ایښی دی وَقَدْ وَرَدَ بِالشَّائِخِ إِلَى الْيَوْمِ الثَّانِي عِنْدَ الْعُذْرِ او د عذر په وجه تر دویمي ورځي پوري د ځنډولو په باره کي حدیث راغلی دی.

اللفات: ﴿عَمَّ﴾ دماضي صیغه ده: په ورځ کي پتېدل، مجازاً: په سترگو نه لېدل کېدل. **تشریح:** صورت د مسئلې: دای که دروژې د میاشتي پر نویستمه (۲۹) دورځي په وجه میاشت نه لېدل کېده، او را روانه ورځ یعنی دروژې پر دېرشمه خلکو پېشلمی وکړی او روژه يې ونيول، بیا تر زوال وروسته یو څو خلک امام ته راغله او دوی په تېره ورځ کي د میاشتي لیدلو گواهي ورکړل (یعني دایې ورته وویل چې موږ پر ولا میاشته ولیدل). نو که د دوی شهادت دمنلو لا ټق وو، نو امام دي هغه معتبر وگڼي، او خلکو ته دي دروژې ماتولو حکم وکړي، او په دویمه ورځ دي داختر لمونځ وکړي، حكه چې دلته داختر د لمانځه ځنډول د یو عذر یعنی د میاشتي نه لیدلو په وجه سره دي. او د عذر په وجه داختر د لمانځه ځنډول په حدیث سره ثابت دي، لکه څرنګه چې حدیث مخکي تېر سو چې کله نبي ﷺ ته تر زوال وروسته د میاشتو لیدلو گواهي ورکړل سوه، نو نبي ﷺ داختر د لمانځه قضاء را رواني ورځي ته وځنډوله، نو له دې څخه معلومېږي چې تر دویم شواله پوري داختر د لمانځه قضاء راوړل صحیح دي.

فَإِنْ حَدَّثَ عَنِ الْإِمَامِ او که په دویم شوال کي هم یو داسي عذر پیدا سو چې داختر د لمانځه لپاره مانع وو، مثلاً تېز باران یا یو بل داسي صورت وو، نو تر دې وروسته د شوال پر دریمه داختر د لمانځه د قضاء راوړلو اجازه نسته، حكه چې داختر په لمانځه کي اصل دا دی چې د هغه قضاء به نه راوړل کيږي، لکه د جمعې د قضاء کېدلو په صورت کي چې د جمعې قضاء نه راوړل کيږي، خو دا اصل د حدیث په وجه پرېښودل سو، او څرنګه چې په حدیث کي فقط تر دویمي ورځي پوري د ځنډولو صراحت سوی دی. نو حكه به تر دویم شواله پوري د ځنډولو اجازه وي، او تر هغه وروسته به نه وي.

د لوی اختر د ورځي مستحبات

وَيُسْتَحَبُّ لِلْيَوْمِ الْأَفْطَحِ او مستحب دي د لوی اختر په ورځ أَنْ يَتَقَسَّلَ وَيَسْتَلْبِثَ چې غسل وکړي او عطر ولګوي لَنَا ذَكَرْنَا ه د هغه دلیل په وجه کوم چې موږ بیان کړی وَيُؤَخَّرُ الْأَكْلُ عَنْ يَفْرَأَ مِنَ الصَّلَا او خوراک دي وروسته کړي تر دې چې له لمانځه څخه فارغ سي لَنَا رُوِيَ حكه روایت سوی دی أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ١ كَانَ لَا يَتَقَسَّلُ فِي يَوْمِ الْفَتْحِ چې نبي

• لمخرج أخرجه البخاري في كتاب العیدین، باب الأكل يوم الفطر، قبل الخروج، حديث رقم: ۹۵۳.

ﷺ به د لوی اختر په ورځ خوراک نه کوی حَتَّى يَرَجَعَ تر دې چې (له عیدگاه څخه به) واپس راغلی فَيَأْكُلُ مِنْ أَضْحِيَّتِهِ بیا به یې له خپلي قربانۍ څخه خوراک وکړي.

اللفات: ﴿يَوْمَ الْاَحْزَابِ﴾ د لوی اختر ورځ، د ذوالحجې لسمه ورځ، ﴿اَضْحِيَّةً﴾ قربان سوی څاروی.

تشریح: صاحب د هدایې فرمایي چې د لوی اختر په ورځ غسل کول، او عطر لگول مستحب دي. دلیل مخکې تېر سو، او دا هم مستحب دي چې خوراک دي تر لمانځه وروسته د خپلي قربانۍ له غوښو څخه وکړي سي، دلیل د نبی ﷺ عمل دی چې نبی ﷺ به د لوی اختر په ورځ د اختر تر لمانځه وروسته خوراک کوی، او له خپلي قربانۍ څخه به یې کوی، او که یو څوک قرباني نه کوي، نو هغه دي هم تر لمانځه مخکې خوراک نه کوي، ځکه چې د اختر تر لمانځه مخکې خوراک نه کول جلا سنت دی، او له خپلي قربانۍ څخه خوړل جلا سنت دی، لېکن د صحرا د خلکو لپاره جائز دي، ځکه چې هلته لمونځ واجب نه دی.

د عیدگاه په لاره کي د تکبیر وبلو حکم

وَيُؤْتِيهِ إِلَى الْمَضَلِّ وَهُوَ يَكْبِتُ او لمونځ گزاره دي عیدگاه ته روان سي او تکبیر دي وایي لَاكُنَّ ^١ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَكْبِتُنِي الطَّرِيقُ ځکه چې نبی ﷺ به په لاره کي تکبیر وایي وَيُحَسِّنُ رُكْعَتَيْنِ كَالْفُلِ او د کوچني اختر په ډول دي دوه رکعت لمونځ وکړي كَذَلِكَ نَقُلُ همداسي را نقل سوي دي وَيُحَسِّنُ بَعْدَهَا عُكْبَتَيْنِ او تر لمانځه وروسته دي دوې خطبې ووايي لَاكُنَّ ^٢ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَذَلِكَ فَعَلَ ځکه چې نبی ﷺ همداسي کړي دي وَيُعَلِّمُ النَّاسَ فِيهَا الْأُضْحِيَّةَ وَتَكْبِيرَ الشُّرَيْيْقِ او په دواړو خطبو کي دي خلکو ته قرباني او د تشریق تکبیرونه ور وښيي لَاكُنَّ مَشْرُودُ الْوَقْتِ ځکه چې دا (شیان) په دې وخت کي مشروع دي وَالْخُطْبَةُ مَا شَرَعَتْ إِلَّا لِتُعَلِّمُنِيهِ او خطبه هم د دغه (شیانو) د تعلیم لپاره مشروع سوي ده.

تشریح: مسئله: داده چې لمونځ گزاره دي عیدگاه ته د تللو په وخت کي په لاره کي په لوړ آواز سره تکبیر وایي، ځکه نبی ﷺ به هم داسي کول، او د لوی اختر لمونځ هم د کوچني اختر د لمانځه په ډول دوه رکعت دي. له امام صاحب څخه همدغه را نقل سوي دي، تر لمانځه وروسته دي امام دوې خطبې ووايي، او په دې خطبو کي دي خلکو ته د قربانۍ او د تشریق د تکبیرونو احکام ور وښيي، ځکه چې په دې ورځو کي دغه شیان مشروع دي. او خطبه هم د دغه شیانو د تعلیم لپاره مشروع سوي ده.

د یوه عذر په وجه د لوی اختر د لمانځه د قضاء کېدلو حکم

فَإِنْ كَانَ عَذْرٌ يَسْتَعْمِلُ مِنَ الصَّلَاةِ يَوْمَ الْأَضْحَى که یو داسي عذر وو چې د لوی اختر په ورځ د لمانځه لپاره مانع وو وَوَصَلَاةً مِنَ الْقَدِّ وَبَعْدَ الْقَدِّ نو په دویمه یا په دریمه ورځ دي لمونځ وکړي وَلَا يُصَلِّيَنَّ بَعْدَ ذَلِكَ او تر دې وروسته دي یې نه کوي لَأَنَّ الصَّلَاةَ مُؤَقَّتَةٌ بِوَقْتِ الْأُضْحِيَّةِ ځکه چې د لوی اختر لمونځ د قربانۍ د ورځو سره خاص دی فَيُعَذَّرُ بِأَيِّ مِمَّا

• تخریج: أخرجه دار فطی فی کتاب صلاة العیدین، باب صلاة العیدین، حدیث رقم: ١٧٠٠.

• تخریج: أخرجه مسلم فی کتاب العیدین، باب العیدین، حدیث رقم: ٨.

نو ځکه به د هغه وخت هم د قربانۍ د ورځو سره مقید وي لکنه ميوه في الشاخير من غير عذر لپکن دې له عنده ځنډلو په وجه به امام گنهاره وي ليمخالفة المنقول درانقل سوي طريقه د مخالفت په وجه.

تشریح: مسئله: داده که د ذی الحجه په لسم تاریخ یو داسې عذر پیدا سو چې د هغه په وجه د لوی اختر لمونځ نه سو کېدلای، نو په یوولسم تاریخ دي لمونځ وسي، او که په یوولسم تاریخ کي هم عذر پاته وو، نو په دولسم تاریخ دي لمونځ وسي، او که په دې ورځ هم عذر وو، نو تر دې وروسته د ځنډلو اجازه نسته، دلیل دا دی چې د لوی اختر لمونځ د قربانۍ د ورځو سره خاص دی، لهذا د لمانځه وخت به یې هم د قربانۍ د ورځو سره خاص وي، نو د قربانۍ تر دریو ورځو پوري به هره ورځ له لمر اخلو څخه وروسته تر زواله پوري د اختر د لمانځه وخت وي، او که به له عذر لمونځ وځنډول سو، نو هم لمونځ جائز دی، لپکن په دې وجه به گنهاره وي چې به له عنده یې لمونځ وځنډوی، ځکه چې له نبي ﷺ او له خلفاء راشدينو څخه داسې ځنډول نه دي رانقل سوي، بنکاره دي وي چې د لمونځ که څه هم وځنډول سي نو اداء به وي، قضاء به نه وي، ځکه چې په خپل وخت کي واقع کېږي.

د عرفات د خلکو سره د مشابهت حکم

وَالْعَرَفَةُ الَّتِي يَصْنَعُ النَّاسُ او د عرفات سره مشابهت کوم چې یې خلک کوي لَيْسَ بِهَا (دا) هېڅ شی نه دی وَهُوَ أَنْ يَجْتَمِعَ النَّاسُ يَوْمَ عَرَفَةَ فِي بَعْضِ الْمَوَاضِعِ او د تعریف (يعني د عرفات سره د مشابهت) مطلب دا دی چې خلک د عرفات په ورځ په یو میدان کي سره راجمع سي تَشْبِيْهَا بِالْوَاقِعَيْنِ بِعَرَفَةَ د عرفات په میدان کي د درېونکو خلکو سره د مشابهت په وجه لَأَنَّ الْوُقُوفَ عَرَفَ عِبَادَةَ مُخْتَصَّةً بِكَانٍ مَخْصُوصٍ ځکه چې وقوف عرفه په یو ځانګړي میدان (حای) کي عبادت منل سوی دی فَلَا يَكُونُ عِبَادَةٌ دُونَهُ نو له هغه ځانګړي حای څخه به علاوه (بل حای) عبادت نه وي كَسَائِرِ الْمَنَاسِكِ لکه د حج نور مناسک (چې بل حای عبادت نه دي).

تشریح: دلته د تعریف مطلب په عرفات کي د درېونکو حاجیانو سره مشابهت اختیارول دی، یعنی چې د عرفات په ورځ خلک په یو بل میدان کي سره راجمع سي، او د حاجیانو په ډول دعاء او تضرع وکړي، امام قدوري رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چې دا یو داسې شی نه دي چې ثواب ولري، ځکه چې وقوف عرفه (يعني په عرفات کي درېدل) یو ځانګړي او مخصوص عبادت دی چې هغه د یو ځانګړي میدان يعني د عرفات د میدان سره خاص دی، لهذا د عرفات له میدان څخه ماسوا په یو بل میدان یا یو بل حای کي وقوف کول او درېدل عبادت نه سي کېدلای، لکه د حج منور مناسک چې په نورو ځایونو کي نه سي اداء کېدلای، خو که دا ویرل سي چې ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا په بصره کي د عرفات په ورځ په یو میدان کي خلک راجمع کړل، نو زموږ له طرفه جواب دا دی چې د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دا عمل د دعاء لپاره وو. نه دا چې د عرفات د حاجیانو سره د مشابهت لپاره. والله اعلم بالصواب

فصل فی تکبیرات التشریق

(دا) فصل د تشریق د تکبیرونو (په بیان کي) دی

تشریح: څرنګه چي د تشریق تکبیرونه صرف د لوی اختر د لماتځه سره خاص دي، نو ځکه يې په جلا فصل کي بيانوي.

د تشریق د تکبیرونو شرعي حیثیت

وَصَلَّى بِتَكْبِيرَاتٍ تَشْرِيقٍ بَعْدَ صَلَاةِ الْفَجْرِ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ او د عرفات په ورځ به د سهار تر لماتځه وروسته د تشریق تکبیر شروع کوي وَيَقْتُمُ حَقِيبَ صَلَاةِ الْعَصْرِ مِنْ يَوْمِ النَّحْرِ عِنْدَ أَنْ حَيِّفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ او د لوی اختر د ماښکر تر لماتځه وروسته به يې ختموي د امام صاحب رحمه الله په نېز وَقَالَ: يَخْتُمُ حَقِيبَ صَلَاةِ الْعَصْرِ مِنْ آخِرِ أَيَّامِ الشَّهِيقِ او صاحبین رحمه الله فرمایي: چي د ایام تشریق د آخري ورځي د ماښکر تر لماتځه وروسته به يې ختموي وَالْمَسْأَلَةُ مُخْتَلِفَةٌ بَيْنَ الصَّحَابَةِ او د مسئله د صحابه وو رضی الله عنهم په مینځ کي مختلف فیه ده فَأَخَذَ يَقُولُ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَخَذًا بِلَا كَثَرٍ نو صاحبینو رحمه الله پر اکثر باندې په عمل کولو سره د حضرت علي عليه السلام قول اختیار کړی دی إِذْ هُوَ الْاِخْتِطَاطُ فِي الْعِبَادَاتِ ځکه چي په عباداتو کي د اکثر په اختیارولو کي احتیاط دی وَأَخَذَ يَقُولُ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَخَذًا بِلَا أَكْثَرٍ او امام صاحب رحمه الله پر اقل (کم) باندې په عمل کولو سره د ابن مسعود عليه السلام قول اختیار کړی دی لِأَنَّ الْجَهْرَ بِالتَّكْبِيرِ بَدْعَةٌ ځکه چي په لوړ آواز سره تکبیر ويل بدعت دي وَالتَّكْبِيرُ أَنْ يَقُولَ مَرَّةً وَاحِدَةً: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ وَيَقُولُ الْخَلِيلُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ او همدا له حضرت ابراهيم عليه السلام څخه را نقل سوي دي.

تشریح: صاحب د کتاب په دې عبارت کي د تشریق له تکبیرونو څخه بحث کوي. د بحث خلاصه دا ده چي دربارته علماؤ په نېز د تشریق تکبیرونه واجب دي، دلیل د قرآن کریم دا آیت دی: وَادْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ (سوره البقره: ۱۰۲). مسئله: دا ده چي د تشریق د تکبیرونو د ابتداء او شروع په لړ کي خو د حنفي علماؤ په نېز اتفاق دی لو د ټولو په نېز دنی الحجهي د نهمي ورځي د سهار تر لماتځه وروسته د تشریق تکبیرونه شروع کيږي، لېکن د ختمېلو په بله کي يې د حنفي فقهاؤ اختلاف دی، او د دې اختلاف اصل او بنیاد دا دی چي په دې لړ کي په خپله د صحابه وو په مینځ کي هم اختلاف دی، لکه څرنګه چي د ابن مسعود، حضرت علقمه، او د ابن عمر او ابن عباس رضی الله عنهم رایه دا ده چي د ندي

• القول الراجح: قول الصحابين رحمتهما الله، كما قال العلامة نجم الدين. الإزهدی رحمه الله في شرحه للقدوري والفتاوى وفضل في عامة الأعمار وكمه الأعمار على قولها (الكفاية في صدر فتح القدیر ج: ۲، ص: ۲۹) [القول الراجح، ج: ۱، ص: ۱۵۱]

الحجې په لسمه ورځ يعني د لوی اختر په ورځ به د مازيگر تر لمانځه وروسته د تشریق تکبیرونه ختمیږي، او تر دې وروسته به د هغو ویل واجب نه وي، امام اعظم رَحْمَةُ اللهِ همدغه قول اختیار کړی دی، ځکه چې تکبیر یو ډول دعاء ده، او مخکي دا خبره تېره سوه چې اصل په دعاء کي په کرار آواز سره ویل دي، لهذا په لوړ آواز سره تکبیر ویل یو ډول بدعت سو، لکه په آیت کي چې راغلي دي: اَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً (الاعراف: ٥٥)، نو احتیاط دا دی چې څومره تکبیرونه کم وویل سي، هغومره به ښه وي. نو ځکه امام صاحب له کمو څخه کمي ورځي اختیاروي.

ددې په خلاف له ځيني صحابه ووييني له حضرت عمر، حضرت علي، حضرت عثمان او نورو صحابه ووڅخه روايت دی چې د تشریق تکبیرونه به د آیام تشریق په آخري ورځ يعني د ذی الحجې په دیارلسمه ورځ د مازيگر تر لمانځه وروسته ختمیږي، صاحبینو او امام شافعي او نورو هم دا روايت اختیار کړی دی، ځکه ددې روايت مطابق د لمونځونو شمېر زیات دی، او په عباداتو کي احتیاط په دې کي دی چې پر اکثر عمل وسي، او بیا په دې آیت واذکروا لله فی آیام معدودات کي هم له آیام معدودات څخه په اتفاق د مفسرینو آیام تشریق (د تشریق ورځي) مراد دي، نو ځکه به تکبیرونه د ذی الحجې د دیارلسمي ورځي تر مازيگره پوري اوږدیږي، او د لوی اختر په ورځ به نه ختمیږي، د عقل او قیاس همدغه تقاضا ده ځکه چې په آیام معدودات کي آیام د جمعي صیغه ده، او د جمعي کمه اندازه درې وي، نو له دې څخه هم د تشریق په ټولو ورځو کي د تکبیر مشروعوالی فهمول کیږي.

والتکبیر ان یقول الخ فرمایي تکبیر دا دی چې لمونځ گزاره تر لمانځه وروسته په لوړ آواز سره یو وار دا کلمې وایي: اَللّٰهُ اَکْبَرُ اَللّٰهُ اَکْبَرُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَکْبَرُ اَللّٰهُ اَکْبَرُ وَبِاللهِ الْحَمْدُ. صاحب د بنایې ددې قصه داسي بیانوي چې کله حضرت ابراهیم علیه السلام خپل زوی حضرت اسماعیل علیه السلام د قربانو لپاره پر مخکې پرې ایستی، او د هغه پر غاړه یې چاره را تېره کړه، نو حضرت جبرئیل علیه السلام له آسمانه څخه پُسه را وېستی، او چې کله یې د پلار او ځوی دا قرباني ولیدله، نو بې له اختیاره یې تر خوله دا الفاظ را ووتل: الله اکبر الله اکبر، ابراهیم علیه السلام چې کله دا آواز واورېدی، نو د آسمان و طرف ته یې سر پورته کړی، او د پُسه په راوستلو پوه سو نو هغه هم وویل: لا اله الا الله والله اکبر، حضرت اسماعیل علیه السلام چې کله دا کلمې واورېدې، نو د هغه له ژبي څخه هم دا کلمې جاري سوې: الله اکبر والله الحمد، او دغه حمد و ثناء د لوی څښتن الله جل جلاله دومره خوښه سوه چې تر قیامت یې واجب وگرځوله. (نابه ج: ٣، ص: ١٥١)

د تشریق د تکبیرونو د ویلو وخت

وَهُوَ عَقِيبُ الصَّلَاةِ الْمُفْرُوضَاتِ عَلَى الْمُتِمِّدِينَ فِي الْأَمْصَارِ فِي الْجَمَاعَاتِ الْمُسْتَحَبَّةِ حَتَّى أَنْ حَيَظَةً أَوْ دَا تَكْبِيرُونَ تَرَفُضِي لَمُونځونو وروسته په ښار کي پر مقيمو خلکو په مستحب جماعتونو کي د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز واجب دي وَلَيْسَ عَلَى جَمَاعَاتِ الْبَسَاءِ إِذَا لَمْ يَكُنْ مَعَهُنَّ رَجُلٌ أَوْ د ښځو پر جماعتونو دا تکبیرونه واجب نه دي کله چې د هغو

سره یو سړی نه وي ولا هل جماعۃ المسافرین إذا لم یکن معہم مقیم او نه د مسافرانو پر جماعتونو واجب دي چي کله د هغوی سره یو مقیم نه وي و قالوا: **هو عمل کل من صلّ النکبۃ** او صاحبین رحمۃ الله فرمایي: چي تکبیر تشریق په هر هغه سړي باندې واجب دی چي هغه فرضي لمونځ کوي **لأنه تبهم للنکبۃ** ځکه چي تکبیر تشریق د فرضي لمونځه تابع دی **و أنه ما روينا من قبل** د امام صاحب دلیل هغه حدیث دی کوم چي موږ مخکي روایت کړی **والتشريق هو الجهر بالکبیر** او د تشریق مطلب تکبیر په لوړ آواز سره ویل دي **کذا نقل عن الخليل بن أحمد** همدارنگه له خلیل بن احمد شخه رانقل سوي دي **ولأن الجهر بالکبیر خلاف السنة** او په دې وجه هم چي په لوړ آواز سره تکبیر ویل له سنت شخه خلاف دي **والشهر ورد به عند اشتیاع هذه الشرائط** او شریعت د تکبیر په باره کي د دې شرطونو د جمع کېدلو په وخت کي وارد سوي دي (نو ځکه به د دې شرطونو د وجود په وخت کي تکبیر ویل کېږي، کنه نه به ویل کېږي) **إلا أنه يجب على النساء إذا اقتدین بالرجال** لېکن کله چي ښځي د یو سړي اقتداء وکړي نو پر ښځو (هم) تکبیر تشریق واجب دی **وعلى المسافرين عند اقتدائهم بالمقیم بطریق التبعیة** او پر مسافرانو (هم) د مقیم سړي د اقتداء په وخت کي تکبیر تشریق واجب دی د تابع کېدلو په توګه **قال یعقوب: صلیت بهم المغرب يوم عرفة** امام ابو یوسف رحمه الله فرمایلي دي: "چي ما خلکو ته د عرفات په ورځ د ماښام لمونځ ورکړی **فصوت أن أكبر** او تکبیر را شخه هر سو **فکبر أبو حنیفة رحمه الله** نو امام ابو حنیفه رحمه الله تکبیر وایي " **ذلک** دا پر دې خبره دلالت کوي **أن الإمام وإن ترک الشکیر لا یتزککة المقتدی** چي که څه هم امام تکبیر پرېږدي نو مقتدي به یې نه پرېږدي **وهذا لأنه لا یؤدی فی حرمة الصلاة** او دا حکم په دې وجه دی چي تکبیر د لمونځه په تحریمه کي نه اداء کېږي **فلم یکن الإمام فیہ حشاً** نو ځکه به په هغه کي د امام وجود ضروري نه وي **وإنشأ هو مستحب** بلکي د امام وجود (فقط) مستحب دي (یعني امام په اقتداء کي ویل فقط مستحب دي)

اللفات: **«عقب»** وروسته، **«أعمار»** جمع د مشرده: ښار، **«تشریق»** په لوړ آواز سره تکبیر ویل، **«حرمة الصلاة»** تکبیر تحریمه.

تشریح: د امام صاحب رحمه الله په نېز تر هر فرض لمونځه وروسته پر خلکو تکبیر ویل واجب دي، په دې شرط چي دا خلک مقیم وي، په ښار کي دننه وي، او په مستحبه توګه سره جماعت اداء کوي، امام صاحب رحمه الله د عقب الفرض قید په دې وجه لګولی دی چي که تر فرضي لمونځه وروسته یو بل عمل پیدا سو، د مثال په توګه له منسجد شخه را ووتی، یا په خبرو مشغول سو، نو داسې به تکبیر نه وایي، او د مفروضات له قید شخه د جنازې لمونځ، د وترو لمونځ او د اختر لمونځ او نفلونه ووتل. په دې توګه چي تر دې لمونځونو وروسته تکبیر تشریق واجب نه دی. د مقیمین له قید

● القول الرابع: قول صاحبین رحمۃ الله، کما قال العلامة وهبة الزحيلي: والنكبة واجب عقب الصلوات المفروضة على كل من صلى النكبة مرة أو مسافراً أو مقدياً لأنه تبع لها على المني من قول صاحبين (الفقه الإسلامي وأدلته ج: ٢، ص: ٢٨٣). [القول الرابع، ج: ١١، ص: ١٥٥]

څخه مسافر ووتی، ځکه چې پر مسافر هم تکبیر نسته، د فی الاممار له قید څخه صحرا ووتل، یعني د صحرا پر خلکو تکبیر تشریق واجب نه دی، د جماعه له قید څخه منفرد ووتی، او د مستحبه له قید څخه د بنحو جماعت ووتی په هغه وخت کې چې خالي د بنحو جماعت وي یعني امام یې نارینه نه وي، لېکن که د بنحو امام نارینه وو، او د مسافرانو امام مقيم وو، نو پر دې بنحو او مسافرانو هم تکبیر واجب دی.

وقالا: وهو الخ صاحبین فرمایي چې پر هر هغه سړي تکبیر واجب چې هغه فرضي لمونځ کوي، هغه که په ښار کې وي او که په صحراء کې، مسافر وي که مقيم، په جماعت لمونځ کوي او که یوازي، نارینه وي او که ښځه، همدا قول د امام مالک او امام شافعي رحمه الله دی.

د صاحبینو دلیل: دلیل دا دی چې تکبیر د فرضي لمونځه تابع دی، نو هر څوک چې فرضي لمونځ کوي، هغه به تکبیر هم وایی.

د امام صاحب دلیل: هغه حدیث دی کوم چې مخکې ذکر سوی معني: لا جمعة ولا تشریق ولا فطر ولا أضلی الا فی مصر جامع، له دې حدیث څخه د تکبیر تشریق لپاره د ښار شرطوالی معلوم سو. د لغتو لوی امام خلیل بن احمد فرمایي: چې تشریق جهري تکبیر ته ویل کیږي، دویم دلیل: دا دی چې تکبیر په زوره ویل له سنت څخه خلاف یعني بدعت دي، خو ماسوا په هغه ځای کې چېري چې شریعت وارد سوی وي، او د جهري تکبیر په سلسله کې شریعت په هغه صورت کې وارد سوی دی چې کله دا ټوله شرطونه موجود وي، یعني ښار، مستحب جماعت، مقيم کېدل او داسې نور، هو! که ښځه دیو سړي اقتداء وکړي، یا مسافر د مقيم اقتداء وکړي نو پر بنحو او مسافرانو به هم تکبیر واجب وي، دا وجوب به د تبعیت په توګه وي، یعني څرنگه چې امام متبوع دی او پر هغه تکبیر واجب دی، نو د امام پر تابع به هم واجب وي، لکه څرنگه چې د مقيم امام په اقتداء کولو سره پر مسافر څلور رکعت لازمېږي.

قال یعقوب الخ له دې ځایه دارانیسي چې پر مقتدیانو د خپل امام اقتداء او اتباع صرف د لمونځه په أمورو کې واجب ده، د لمونځه څخه ماسوا په نورو أمورو کې د امام اقتداء واجب نه ده، لېکن مستحب ده، نو ځکه که له یو امام څخه تر لمونځه وروسته تکبیر تشریق ویل هر سړي، او مقتدیانو ته یاد وي، نو هغوی ته د امام انتظار کول پکار نه دي، او که امام چپ پاته سو، نو مقتدیانو ته پکار ده چې په خپله تکبیر شروع کړي، ځکه چې تکبیر تر لمونځه وروسته ویل کیږي، نو په دې کې د امام مخالفت کول یا تر امام مخکیتوب کول هیڅ پروا نه لري، لکه څرنگه چې د امام صاحب ستر شاګرد قاضي ابو یوسف رحمه الله فرمایي: چې یو وار ما د عرفات په ورځ خلکو ته د ما ښام لمونځ ورکړی، او تکبیر تشریق راڅخه هر سو، لېکن امام صاحب رحمه الله کوم چې د مقتدیانو په صف کې وو هغه تکبیر شروع کړی، د امام صاحب دا عمل دې خبرې دلیل دی چې که مقتدي تر امام مخکې تکبیر تشریق ووايي، نو هیڅ حرج نسته.

بَابُ صَلَاةِ الْكُسُوفِ

(دا) باب د لمر د ترنځي د نیولو د لمانځه (په بیان کي) دی

تشریح: تر دې مخکي صاحب د کتاب د صلاة العيدین احکام ذکر کړل، او اوس د صلاة الكسوف احکام بیانوي، د دوی په مینځ کي د مناسبت وجه دا ده چي دواړه لمونځونه د شپې نه اداء کيږي، بلکي د ورځي کي اداء کيږي. او له اذان او اقامت څخه بغیر اداء کيږي، خو څرنګه چي د صلاة الكسوف په مقابله کي صلاة العيد زیات واقع کيږي، همدارنګه صلاة العيد واجب دی، نو ځکه یې هغه تر صلاة الكسوف مخکي بیان کړی، او صلاة الكسوف نه واجب دی، او نه زیات واقع کيږي.

کُسُوف د ضرب د باب مصدر دی، معنی یې ده: تاریک کېدل، کله چي د لمر و طرف ته د دې نسبت وسي، نو د ترنځي نیولو په معنی سره راځي، او د دې سره بل نژدې لفظ خسوف دی، بعضي خلګ دا دواړه لفظونه مترادف ګڼي، يعني د دواړو معنی یوه ده، لېکن د بعضو رایه دا ده چي کسوف د لمر سره خاص دی، او خسوف د سپوږمۍ سره خاص دی. (پنډه ج ٢، ص ١٥١)

د کُسُوف د لمانځه (صلاة کسوف) طریقه

قَالَ: إِذَا انْكَسَفَتِ الشَّمْسُ فَرَمَائِي: چي کله لمر ترنځه ونيسي صَلَّى الْإِمَامُ بِالنَّاسِ رُكْعَتَيْنِ كَهَيئَةِ الْثَلَاثَةِ نَوَامِ دې خلګو ته د نفلو په ډول دوه رکعت له مونځ ورکړي **يُنْفِلُ رُكْعَةً رُكُوعًا وَاحِدًا** په هر رکعت کي دې یوه رکوع وکړي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: رُكُوعَانِ إِمَامٍ شَافِعِي رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: چي دوی رکوعي دي وکړي لَهُ مَا رَوَتْ عَائِشَةُ د امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ دليل هغه حديث دی کوم چي حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روايت کړی دی وَلَنَا رِوَايَةُ ابْنِ عُمَرَ او زموږ دليل د عبد الله بن عمرو بن العاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روايت دی وَالْحَالُ أَكْشَفُ عَلَى الرِّجَالِ يَقْرَأُ بِهِمْ (د امام سره) د خلګو د نژدېکت په وجه پر خلګو (د امام) حال زیات ښکاره وي فَكَانَ التَّجَنُّبُ لِرِوَايَتِهِ نو ځکه به د عمر بن العاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت ته ترجیح حاصله وي.

اللفات: ﴿انْكَسَفَتْ﴾ د انفعال ماضي ده: لمر ترنځه نیول، ﴿كَهَيئَةِ﴾ حالت، صورت، شکل، ﴿أَكْشَفُ﴾ د كَرَّمَ له باب څخه اسم تفصیل دی: زیات ښکاره، زیات واضح.

تشریح: مسئله: دا ده که لمر ترنځي ونیوی، نو کوم امام چي د جمعې لمونځ ورکوي هغه دي په جامع مسجد یا عیدګله کي خلګو ته د نفلو په ډول دوه رکعت له مونځ ورکړي، يعني څرنګه چي نفل له اذان او اقامت څخه بغیر کيږي، همدارنګه به د کسوف لمونځ هم بغیر له اذان او اقامت څخه ورکوي.

• تخریج: أخرجه الأئمة السنة في كتبهم: البخاري في صلاة الكسوف، باب الصدقة في الكسوف، حديث رقم: ١٠٤٤.

• تخریج: أخرجه البردلي في كتاب صلاة الاستسقاء، باب من قال يركع ركعتين، حديث رقم: ١١٩٤.

او په هر رڪمت كې يوه ركوع ده. دا زموږ د احنافو مذهب دى. امام مالك، امام شافعي او امام احمد رحمهم الله فرمايي چې د كسوف د لماتخه په هر رڪمت كې دوې ركوع گڼي دي.

د امام شافعي او نورو دليل: د حضرت عائشې رضى الله عنها دا حديث: قالت خفت الشمس في حياء رسول الله ﷺ فخرج إلى السجد فقام وصف الناس وراه فكبر فقرأ قراءة طويلة ثم كبر فركع ركوعاً طويلاً ثم رفع رأسه فقال: سمع الله لمن حمده ربنا ولك الحمد ثم قام فقرأ قراءة طويلة هي ادنى من القراءة الاولى ثم كبر فركع ركوعاً طويلاً ثم رفع رأسه فقال: سمع الله لمن حمده ربنا ولك الحمد ثم سجد وفعل في الركعة الاخرى مثل ذلك فاستكمل اربع ركعات باربع سجعات وانجلت الشمس قبل ان ينصرف ثم قام فخطب الناس فأثنى على الله بما هو أهله ثم قال إنا الشمس والقمر آيتان من آيات الله تعالى لا يخسفان لموت أحد ولا يغيثهما فإذا رأتك فافزعوا إلى الصلاة. (عائشة رضى الله عنها فرمايې چې د رسول الله ﷺ په ژوند کي يو محل لمر ترنځي ونيوی، نو نبي ﷺ مسجد ته راغلی، ودرېدی، شاته يې خلكو صفونه جوړ کړل. بيا يې تكيير تحريره ووايې، اوږد قرائت يې وکړی، بيا يې تكيير ووايې او اوږده رکوع يې وکړه، وروسته يې خپل سر له رکوع څخه را پورته کړی، او سمع الله لمن حمده، ربنا ولك الحمد يې ووايې، بيا نبي ﷺ ودرېدی، اوږد قرائت يې وکړی، څو دا قرائت يې له اول قرائت څخه کم وو. بيا يې تكيير ووايې، يوه اوږده رکوع يې وکړه، خو دا رکوع يې له اولي رکوع څخه کمه وه، بيا دوی ﷺ سر را پورته کړی، او سمع الله لمن حمده ربنا ولك الحمد يې ووايې، بيا يې سجده وکړه، او په دويم رکعت کي يې هم هغه عمل وکړی. نو نبي ﷺ څلور رکعت (يعني څلور رکوع گانې) په څلورو سجودو سره پوره کړې، او د نبي ﷺ تر فراغت مخکي لمر روښانه سو، بيا ولاړ سو. خلکو ته يې خطبه وويله، حمد او ثناء يې د الله د شان مناسب بيان کړه، او وېې فرمايل: چې لمر او سپوږمۍ د الله له نبو څخه دې نېنې دي. دا د يو چا په مرگ يا ژوند سره تر نښه نه نيسي، او کله چي تاسو دا وورئ، نو په لماتڅه سره پناه اخلي). له دې حديث څخه معلوم سوه چي نبي ﷺ د کسوف د لماتڅه په يوه رکعت کي دوي رکوع گانې کړي دي.

زموږ دليل: د عبد الله ابن عمرو ابن العاص رضی اللہ عنہ روایت دی: قال انكسفت الشمس على عهد رسول الله ﷺ فقام رسول الله ﷺ فليريكد ريكع ثم ركع فليريكد يركع ثم سجد فليريكد يرفع ثم رفع فليريكد يسجد ثم سجد فليريكد يرفع ثم رفع وفعل في الركعة الأخرى مثل ذلك، (فرمائي چي ديني ﷺ په زماته کي يو وار لمر تر نخي ونيوی. نور رسول الله ﷺ دومره اوږده ولاړه وکړه داسي معلومېده چي نبي ﷺ به رکوع نه وکړي، بيا چي يې کله رکوع وکړه. نو هغه يې هم دومره اوږده وکړه داسي معلومېده چي له رکوع څخه به سر را پورته نه کړي، او کله چي نبي ﷺ له رکوع څخه سر را پورته کړی نو ولاړه يې دومره اوږده کړه چي نبي ﷺ به سجده نه وکړي، او کله چي يې سجده وکړه نو داسي معلومېده چي له سجده څخه به سر را پورته نه کړي. اوني ﷺ به دويم رکعت کي هم داوړ رکعت په ډول اوږده ولاړه، رکوع او سجده وکړل). له دې حديث څخه دا خبره په ډاگه ځليږي چي نبي ﷺ د کسوف په لماتحه کي په هر رکعت کي يوه رکوع وکړه. نو ځکه به د يوې رکوع اجزه وي. لو دوي رکوع به دست خلاف وي.

والحال اکشف الثم صاحب د هدايي له دې ځايه د احتافو عقلي دليل بيانوي، حاصل يې دا دی چې په دې مسئله کي د حضرت عائشې رضي الله عنها حديث او د حضرت عبدالله ابن العاص رضي الله عنه حديث سره متعارض سول. نو په دې ډولرو کي به ترجيح د ابن العاص رضي الله عنه حديث ته وي. ځکه چې سړی د بنحوي په نسبت امام ته زيات نژدې وي، ځکه د بنحو صف د نارينه وو تر صف شاته وي، نو د امام د لمانځه د حالت او کيفيت تفصيلات چې خلکو ته څومره معلوميږي، بنحو ته هغومره نه معلوميږي. نو ځکه به د ابن عمر حديث راجح وي (ځکه چې هغه به د جماعت په لمانځه کي نبي ﷺ ته تر حضرت عائشې رضي الله عنها زيات نژدې وو).

به صلاة کسوف کي د قرائت تفصیل

وَيَكُونُ الْقِرَاءَةُ لَهَا أَوْ إِمَامًا بِهِ يَدُورُ رُكْعَتَانِ كِي قَرَأَتْ أَوْ يَدُورِي وَيُخْفِئُ جَنْدٌ ۖ إِنَّ حَنِيفَةَ أَوْ دَامَامَ صَاحِبَ رَجْنَةِ اللَّهِ يَهْزُ بِهْ يَهْزُ كَرَارَهْ قَرَأَتْ كُوي وَفَالَا: يَهْزُ أَوْ صَاحِبِينَ رَجْنَةَ اللَّهِ فَرَمَائِي: چي په لوړ آواز سره به قرائت کوي وَعَنْ مُحْتَدٍ بِمِثْلِ قَوْلِ أَنْ حَنِيفَةَ أَوْ لَهْ إِمَامَ مُحَمَّدٍ رَجْنَةَ اللَّهِ شَخْهْ يُوْرُوَيْتْ دَامَامَ اعْظَمَ رَجْنَةَ اللَّهِ دَقُولْ يَهْ دُولْ دِي أَمَّا التَّطْلِيلُ فِي الْقِرَاءَةِ پاته سواوږد قرائت کول قَبِيَّانَ الْأَفْضَلُ نو هغه د افضليت بيان دی وَيُخْفِئُ إِنْ شَاءَ أَوْ كَهْ دَامَامَ خُونِيهْ وَيْ نو مختصره قرائت به کوي لِأَنَّ النَّسْتُونَ اسْتَبْعَابَ الْوَقْتِ بِالصَّلَاةِ وَالْإِعَاءِ ۖ حُكْهْ چي سنت د ترنخي وخت په لمانځه او دعاء سره نيول دي فَإِذَا خَفَّتْ أَصْدُهُمَا هَؤُلَ الْأَخَرُ نو کله چي يوشی مختصره کړي نو دويم دي اوږد کړي وَأَمَّا الْإِخْفَاءُ وَالْجَهْرُ پاته سوه د اخفاء او جهر مسئله فَلَهَا رِدَايَةُ عَائِشَةَ ۖ نو د صاحبينو رَجْنَةَ اللَّهِ دليل د حضرت عائشې رَجْنَةَ اللَّهِ عَنْهَا حديث دِي أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَهْرَ فَيَهَا "چي نبي ﷺ د ترنخي په لمانځه کي په لوړ آواز سره قرائت وکړي" وَلِإِنَّ حَنِيفَةَ رِدَايَةَ ابْنِ عَبَّاسٍ وَسَمَرَةَ رَجْنَةَ اللَّهِ عَنْهُمْ ۖ او د امام ابو حنيفه رَجْنَةَ اللَّهِ دليل د ابن عباس رَجْنَةَ اللَّهِ عَنْهَا او د سمره بن جندب ﷺ روايت دِي وَالتَّرْجِيمُ قَدْ مَرَمْنِ قِيلَ او ترجيع مخکي تېره سوه كَيْفَ او څرنگه به په دې لمانځه کي په لوړ آواز سره قرائت کيږي وَإِنَّمَا صَلَاةُ النَّهَارِ حَالٌ دَاجِي دَالمونخ دورخي لمونخ دِي وَهِيَ عَجَبَاءُ او دورخي لمونخ خو گونگی وي (يعني قرائت نه پکښي کيږي).

اللفات: ﴿تَطْلِيلٌ﴾ د تفصيل د باب مضارع ده: اوږدول، زياتول، ﴿يَخْفِئُ﴾ د افعال د باب مضارع ده: په پټه ويل، په کراره ويل، ﴿اسْتَبْعَابٌ﴾ د استعمال د باب مصلر دی: يوشی پوره نيول، پوره استعمالول، (کنبېاسل)، ﴿عَجَبَاءُ﴾ گونگی، سري لمونخ. **تشریح:** مسئله: دا ده چي امام به د کسوف د لمانځه په دواړو رکعتونو کي اوږد قرائت کوي، په بعضو احاديثو کي راغلي دي چي اول رکعت به د سورت بقرې په اندازه وايي، او دويم رکعت به د سورت آل عمران په اندازه وايي، خو په دې کي اختلاف دی چي قرائت به جهري کوي، او که سري، امام صاحب رَجْنَةَ اللَّهِ فَرَمَائِي: چي د کسوف په لمانځه کي به سري قرائت کوي، همدا مسلک د امام مالک، امام شافعي او جمهورو فقهاو هم دی، او صاحبين فرمايي چي جهري قرائت به کوي، دا قول د امام احمد او امام طحاوي هم دی، صاحب د هدايي رَجْنَةَ اللَّهِ وايي چي له امام محمد رَجْنَةَ اللَّهِ شَخْهْ يُوْرُوَيْتْ دَامَامَ ابُو حنيفه رَجْنَةَ اللَّهِ په ډول دی، په دې صورت کي به د طرسيو په نېز سري قرائت وي، او د امام ابوسوف په نېز به جهري قرائت وي، لکنه دا چي دلته دوې خبري دي، قرائت اوږدول او په قرائت کي جهر يا اخفاء کول، نو قرائت اوږدول خو افضله دي، ځکه دا ثابت ده چي په اول رکعت کي به در رسول الله ﷺ ولاړه د سورت بقرې په اندازه وه، او په دويم رکعت کي به د سورت آل عمران په اندازه وه، نو د قرائت په اوږدوالي کي در رسول الله ﷺ متابعت دی، او که

• القول المرجع: قول أبي حنيفة رَجْنَةَ اللَّهِ، كما قال العلامة ابن الممام بعد تفصيل المسئلة وإذا حصل التعارض وحسب الترجيح بأن الأصل في صلاة النهار الإخفاء، فتح القدير ج: ٢، ص: ٥٦. [القول المرجع ج: ١، ص: ٥٣]

• تخریج: أخرجه البخاري في صلاة الكسوف، باب الجهر في القراءة في الكسوف، حديث رقم: ١٠٦٥.

• تخریج: أخرجه البيهقي في سننه في كتاب صلاة الكسوف، باب من قال بَسْرَ بالقراءة، حديث رقم: ٦٢٣١.

زړه يې وغواړي، نو په قرائت کي دي تخفيف کوي، يعني مختصره قرائت دي کوي، ځکه سنت خو دا دي چې د ترنځي نيولو ټوله وخت په لمانځه او دعاء سره ونيول سي، لهذا که په لمانځه کي تخفيف وکړي، نو په دعاء کي به اوږدوالی کوي، علامه ابن الهمام رحمه الله فرمايلي دي: الحق أن السنة التطويل والبندوب مجرد استيعاب الوقت، (يعني حق دا دی چې قرائت اوږدول سنت دي، او د کسوف د وخت استيعاب مستحب دی)، لکه په حديث د مغیره بن شعبه کي چې راغلي دي: فإذا رأيتموها فادعوا الله وصلوا حتى تنجل، محبين، (بيا چې کله تاسو د شيان ووينی (يعني ترنځه او داسي نور) نو له الله تعالى څخه دعاء غواړئ او لمونځ کوئ تر دې چې لمر روښانه سي)، وگورئ تر لمر روښانه کېدلو پوري د لمانځه د اوږدولو حکم سوی دی، او دا هغه وخت کېدای سي چې کله قرائت اوږد کړی سي، نو معلومه سوه چې قرائت اوږدول سنت دي.

د صاحبينو يا د امام ابو يوسف دليل: د حضرت عائشې رضي الله عنها حديث دی: قالت جهر النبی ﷺ في صلاة الكسوف بقرائته، (عائشه رضي الله عنها فرمايي چې رسول الله ﷺ به د کسوف په لمانځه کي جهري قرائت کوی).

د طرفينو يا د امام ابو حنيفه دليل: د ابن عباس او سمره بن جندب حديث دی: عن ابن عباس صليت مع النبي ﷺ الكسوف فدراسمعه حرفاً من القراءة، (يعني ابن عباس رضي الله عنهما فرمايي: چې د ما د نبي ﷺ سره د کسوف لمونځ وکړی، خوله هغوی ﷺ څخه مي د قرائت يو حرف هم نه واورېدی).

والترجيح قدم الخ صاحب د هدايې رحمه الله فرمايي چې د ابن عباس او د سمره رضي الله عنهما حديث ته ترجيح حاصله ده، او وجه مخکي تېره سوه چې سړی د ښځې په نسبت امام ته زيات نژدې وي، نو ځکه به د امام د قرائت او د لمانځه د کيفيت په باره کي د سړي قول زيات راجح وي.

کيف الخ فرمايي چې پوه سه! د کسوف په لمانځه کي جهري قرائت کول له عقل څخه لوړه خبره ده، ځکه چې د کسوف لمونځ په ورځ کي اداء کېږي، او د ورځي لمونځ عجماء وي، له عجماء څخه مراد دا دی چې د ورځي په لمونځونو کي جهري قرائت نه کېږي، نو ځکه به د کسوف په لمانځه کي هم جهري قرائت نه کېږي.

تر صلاة کسوف وروسته د دعاء د اوږدولو حکم

وَيَدْعُو بَعْدَهَا حَتَّى تَنْجَلِ الشَّمْسُ او امام به تر لمانځه وروسته دعاء کوي تر دې چې لمر روښانه سي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي إِذَا رَأَيْتُمْ مِنْ هَذِهِ الْأَفْزَاقِ شَيْئًا "کله چې تاسو له دې پرونکو شيانو څخه څه ووينی فَأَرْعَبُوا إِلَى اللَّهِ بِالْذُّعَاءِ نو په دعاء سره د الله و طرف ته رغبت کوئ [يعني دعاء و طرف ته متوجه کېږئ] وَالسُّنَّةُ فِي الْأُذُنِ تَأْخِيْرُهَا عَنِ الصَّلَاةِ او په دعاگانو کي سنت دا دي چې تر لمانځه وروسته کړی سي.

اللغات: ﴿کنجلی﴾ د انفعال د باب مضارع ده: ځلانده کېدل، ښکاره کېدل، صفا کېدل، ﴿أَفْزَاع﴾ جمع د فَرْغ ده: د بیړي شی، د پېرېشانی او غم خبره.

تشرېح: فرمايي چي امام دي د کسوف تر لمانځه وروسته دعاء وکړي. او تر هغه وخته دي دعاء کوي. تر څو چي ترنځه او تياره ليري سي. او لمر روښانه سي. دعاء که په ولاړي کوي، او که يې په ناستي کوي، خو د خلکو و طرف ته به يې مخ وي، او د مقتديانو مخ به د قبلې پر طرف وي او دامام پر دعاء به آمين وايي، دليل د نبي ﷺ دا قول دی: إِذَا رَأَيْتُمْ مِنْ هَذَا الْإِفْرَاقِ شِكَافًا رَغِبُوا إِلَى اللَّهِ بِالْدُّعَاءِ.

والسنة الخ صاحب د کتاب فرمايي چي په دعاگانو کي سنت طريقه داده چي تر لمانځه وروسته وي. له ابو امامه څخه روايت دی: قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَيُّ الدُّعَاءِ أَسْمَعُ قَالَ جَوْفَ اللَّيْلِ الْآخِرِ وَدُبْرَ الصَّلَاةِ الْكُتُوبَةِ، (له نبي ﷺ څخه پوښتنه وسوه چي کومه دعاء زياته مقبوله ده، ورېې فرمايل: چي داخري شپې د مينځنۍ حصې، او تر فرضي لمانځه وروسته)، له دې حديث څخه فقط تر فرضي لمانځه وروسته دعاء سنتوالي معلومېږي، همدا رنگه مغيره بن شعبه وايي: چي نبي ﷺ به تر لمانځه وروسته دعاء کوله. (بخاري في التاريخ الاوسط)

د صلاة کسوف دامامت حقداره څوک دی؟

وَيُصَلِّ بِهِنَّ الْإِمَامُ الَّذِي يُصَلِّي بِهِنَّ الْجُمُعَةُ او خلکو ته به د کسوف لمونځ هغه امام ورکوي کوم چي هغو ته د جمعي لمونځ ورکوي فَإِنْ لَمْ يَحْضُرْ او که هغه حاضر نه وو صَلَّى النَّاسُ فَرَادَى نو خلگ دي يوازي (خان ته) لمونځ وکړي تَخَرَّجُوا عَنِ الْفَتْنَةِ له فتنې څخه د خوندي کېدلو لپاره.

اللفات: ﴿فَرَادَى﴾ يوازي يوازي، ﴿تَخَرَّجُوا﴾ د تفعل مصدر دی: پرېز کول، خوندي کېدل، ځان ساتل.
تشرېح: مسئله: داده چي د کسوف په لمانځه کي به هغه سړی امام ټاکل کېږي، کوم چي د جمعي او اختر لمونځ ورکوي، او که هغه نه وو، نو خلگ به يوازي لمونځ کوي، ځکه چي په دې کي د فتنې اندېښنه نسته، او د جماعت په صورت کي د فتنې غالبه امکان سته، په دې توگه چي هر سړی به دامام جوړېدلو کوښښ کوي، يا به دخپلي خوښي مطابق امام مخته کوي. نو تر دې کړکېچ غوره داده چي يوازي لمونځونه اداء کړي.

د خسوف يعني د سپوږمۍ د ترنځي په وخت کي د جماعت حکم

وَلَيْسَ فِي خُسُوفِ الْقَمَرِ جَمَاعَةٌ او د سپوږمۍ په ترنځه کي جماعت نسته لَتَعْدُرُ الْإِجْتِمَاعُ فِي اللَّيْلِ ځکه د شپې (د خلگو) راجمع کېدل ستونزمن دي أَوْ لِيَخُوفَ الْفِتْنَةِ ياد فتنې د پيري په وجه وَإِشَاقُ يَصْنُ كُلُّ وَاحِدٍ بِنَفْسِهِ او هر سړی به يوازي لمونځ کوي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ ٩ ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي إِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئًا مِنْ هَذِهِ الْأَمْوَالِ "کله چي تاسو له دې بېرونکو شيانو څخه يو شی ووينئ، فَأَفْزَعُوا إِلَى الصَّلَاةِ نو په لمانځه سره پناه اخلئ" وَلَيْسَ فِي الْكُسُوفِ حُطْبَةٌ او د ترنځي په لمانځه کي خطبه نسته لِأَنَّهُ لَمْ يُنْقَلْ ځکه چي هغه را نقل سوې نه ده.

اللفات: ﴿الْكُسُوفُ﴾ د سپوږمۍ ترنځه نيول، ﴿الْأَمْوَالُ﴾ جمع د مؤنل ده: بېرونکی شی، خوښاک شی. مصيبت. ﴿فَأَفْزَعُوا﴾ د فتح له باب څخه د امر صيغه ده: پناه اخيستل، بېره ليري کول، ﴿الْكُسُوفُ﴾ د لمر ترنځه نيول.

تشرېح: فرمايي چې د سپوږمۍ په ترنځه کې په جماعت سره لمونځ نسته، ځکه چې دا د شپې او د تيارې حالت وي، او کله چې سپوږمۍ ترنځه ونيسي، نو نوره تياره خوره سي، لهذا که د سپوږمۍ د ترنځي په وخت کې جماعت لازم وگرځول سي. نو خلک به په تکليف کې مبتلا سي، او د خلکو د ډېر نېټ په وجه دفتې بېرته هم سته، نو ځکه به خلک د سپوږمۍ د ترنځي پر وخت په خپلو کورونو کې يوازي لمونځونه کوي.

په دې باره کې په دې حديث اذا رأيتم شيئا من الأموال سره هم دليل نيول کېدای سي، کوم چې په کتاب کې ذکر سو، ځکه په دې حديث کې داسې الفاظ راغلي دي فافزعوا إلى الصلاة، (يعني لمونځونه وکړئ)، او د جماعت هيڅ ذکر نسته.

وليس في الكسوف خطبة الخ فرمايي چې د کسوف په لمانځه کې يعني دلمر د ترنځي په لمانځه کې خطبه نسته، همدا زموږ مسلک دی. لېکن د امام شافعي رَجَّه الله په نېز په دې لمانځه کې هم خطبه سته، د امام شافعي رَجَّه الله دليل د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حديث دی، چې په هغه کې دا جمله ذکر شوې ده: ثم قال فخطب الناس فأثنى على الله... الخ، له دې څخه معلومېږي چې د کسوف په لمانځه کې خطبه سته.

زموږ دليل: دا دی چې د کسوف او خسوف په لمانځه کې د خطبې ويل په مشهوره او متواتره حديثونو کې نه دي رانقل شوي، پاته سو د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حديث نو د هغه جواب دا دی چې نبي ﷺ په هغه کې د کسوف په وجه خطبه نه وويله، بلکې په دې ورځ د نبي ﷺ زوی ابراهيم وفات سو، او په خلکو کې دا آواز سوه چې شايد د نبي ﷺ د زوی په وجه به لمر ترنځي نيولی وي، نو ځکه نبي ﷺ د کسوف تر لمانځه وروسته د دې وهم او گومان د ليري کولو لپاره خطبه وويله، دليل دا دی چې نبي ﷺ د هغه لپاره په خطبه کې دا جمله هم وفرمايله: إن الشمس والقمر آيات من آيات الله لا ينكسفان لموت أحد ولا لحياته... الخ (يعني لمر او سپوږمۍ دا الله له نېو څخه دوي نبي دي، چې هغه د يو چا په مرگ او ژوند سره ترنځه نه نيسي). (بنابه ج: ٣، ص: ١٧٢)

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ. وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ. وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ. وَمَنْ تَعَمَّدْ بِالْخَطَا إِلَى يَوْمِ الدِّينِ. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِسَارِحِهِ وَلِوَالِدَيْهِ وَلِأَسَاتِذَتِهِ وَلِصَلِّ قَائِمٍ بِشَرِّهِ وَتَوَازِيهِ.

کبه بېينه

أحقر حبيب الرحمن مني

